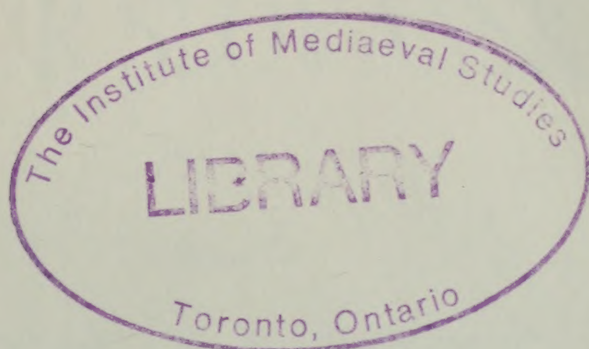

HISTORIE

LITERATUR SLOVANSKÝCH.

SEPSALI

A. N. PYPIN A V. D. SPASOVIČ.

PODLE DRUHÉHO

ZCELA PŘEPRACOVANÉHO A DOPLNĚNÉHO VYDÁNÍ

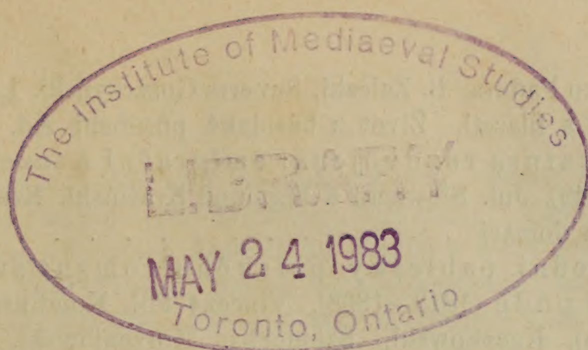
Z RUŠTINY PŘELOŽIL

ANTONÍN KOTÍK

DÍL II.

V PRAZE.
NÁKLADEM KNIHTISKÁRNY FRANTIŠKA ŠIMÁČKA.
1882.

OBSAH.

*

Část pátá: Plémě české.

I. Čechové.

II. Slováci.

Část šestá: Baltské Slovanstvo a Srbové lužičtí.

Část sedmá: Znovuzrození.

Z předmluvy spisovatelův k II. dílu.

I.

Dokonávaje druhý díl »Historie,« trvám, že nebude od místa, pověděti několik slov na vysvětlenou, jaký byl cíl a směr této práce. Sama důležitost předmětu pobádá spisovatele, aby povysvětlil svého stanoviska; krom toho pozornost, jakouž kniha jeho vzbudila v literaturách jinoslovanských, zavazuje jej, dotknouti tu některých okolností, čtenářům slovanským obyčejně málo známých; konečně některé úsudky, jež vyskytly se při prvním její vydání a teď opět, hlavně o její směru, vyžadují odpovědi.

V literaturách jinoslovanských potkalo se přítomné vydání s mnohými sympathiemi, jež přičísti sluší mému názoru na význam slovanského znovuzrození; za to ve hlasech ruské kritiky slavjanofilské rozličných odstínů, ač uznávala se vážnost mé práce, ozýval se tón více méně nepřátelský. Odmísiv z toho, co připsati třeba nízkému rozhledu časopiseckému anebo pouhému nepochopení, a co jde na vrub nedostatkův mé práce (kteréž tuším mohly vytknuty býti klidně), shledávám, že zbývá ještě neskrovná částka nepřízně, jež padá na samu podstatu mých názorů, s kterýmiž snášeli se vůbec jen neslavjanofilové. K polemice časopisecké jsem dosti lhostejný; však o věci a její podstatě třeba promluviti.

Stav záležitosti slovanské jest u nás dosti podivný; západní a jižní Slovanstvo sotvy má ponětí o tom, jak se záležitost ta v naší literatuře a v obecenstvě skutečně uvažuje. V celku lze tu

rozeznati trojí proud (názorův a slovanské politiky vlády se nedotýkám): jedni, »slavjanofilové«, zří ve slovanské »otázce« nic více a nic méně leč dějinné povolání ruského národa, kteréž má on vyplniti na základě pravoslaví jakožto prý jediné v pravdě slovanské formy křesťanství (v řadách té strany bylo a jest několik znalců Slovanstva, kteří hájili této nauky, však nevšickni slavisté byli slavjanofily); druzí, tábor to nových slavjanofilů (zhusta přecházející k čirému chauvinismu), sní o slovanské jednotě pod ruskou hegemonií, však nemají větším dílem žádného jasného pomyslu o tom, jak by se to mohlo zdařiti, jinak však přijímají názory vlastních slavjanofilů za své; třetí strana, v záležitostech vnitřních svobodomyslná, toužící po občanské samočinnosti, chová se ku slovanské »otázce,« pokud se vykládá za ruské »povolání,« dosti lhostejně, někdy až téměř nepřátelsky, rozumujíc, že ruskému národu jest předkem starati se o *svou* domácnost a že, pokud nebudou vlastní jeho záležitosti nějak spořádány, by bylo podivno, marno, ba směšno, zabývati se záležitostmi cizími.

Kdo se ohlédne po našich vnitřních záležitostech, snadno porozumí tomu stanovisku; jakožto idealismus jest nám pochopitelný též názor první; v celku však nesnášíme se se žádným z nich. Na vysvětlenou, jak my pohlížíme na věc, budiž nám dovoleno sáhnouti do minulosti a vyvážiti z ní některé osobní vzpomínky. [1])

Jakousi pozornost, v určité míře uvědomělou, věnuje Slovanstvu, a sice se stanoviska principu národnosti, posud velmi malá toliko část ruské společnosti, a to ještě od nedávna teprv. Před třiceti lety zřetel takový jevil se v literatuře dvojím spůsobem: theoriemi školy slavjanofilské, tehdáž ostatně ještě určitě nevyjádřenými (v jistém, ač neúplném sdružení s názory Pogodinovými), a působením prvních učených slavistův, professorův to krátce před tím zřízených stolic nářečí slovanských. Později vystoupily theorie slavjanofilské v jasnějším světle, ale učení slavisté drželi se vzhledem k nim stranou. Slovanskými předměty počal jsem se zabývati před třiceti lety, a sice za účinku přednášek Grigorovičových a potom Sreznevského. Názory těchto mužů nestýkaly se ve všem s výluč-

---

[1]) Život a působení A. N. Pypina najde čtenář zevrubněji vypsány ve „Světozoru“ r. 1880 čís. 20.; tam jsou též stručně a přehledně vyloženy jeho názory slovanské. (Pozn. překl.)

nými theoriemi školy slavjanofilské, snad proto, že ku Slovanstvu nepřistupovali theoreticky, nýbrž po přímém seznání živých osob a národův. Po celý čas svého působení naši učení slavisté prvního pokolení stáli mimo kruh slavjanofilův a nesplynuli s nimi. V době teprv pozdější Hilferding počal se obírati záležitostmi slovanskými, jsa napojen již theorií Chomjakova.

Professoři-slavisté byli slovanskými nadšenci jiného rázu. Grigorovič, jehož čtení jsem poslouchal několik měsíců v prvním půlletí r. 1850, byl idealista a blouznivec, jeden z těch, kteří nikdy se nerozloučí se svou ideou a oddáni jsou jí s celou duší. Posluchače, jenž před tím takřka nic nevěděl o Slovanech a tu po prvé o nich slyšel z úst professora slova jen nejvřelejší příchylnosti, divně to dojímalo; neboť nevěděl, čím by si ti neznámí soukmenovci zasloužili takové lásky. Grigoroviči byli všickni Slované stejně milí; každému plemeni rovnou věnoval pozornost; leda že zdálo se, že k nejmenším a nejvíce opuštěným srdce jeho více se kloní — k Bulharům, tehdy skoro neznámým, ke »Korutanům,« k Lužičanům. Sreznevskij, jehož čtení jsem poslouchal od druhého půlletí r. 1850, byl člověk jiného rázu — povahy živé a pohyblivé, ale mysli vážné, spíše chladné. Když za svých mladých let přikročil ku slovanským študiím, byla »národnost« ozářena zvláštní romantikou; Sreznevskij vložil v ta študia celou svou sílu ducha a veškerý svůj básnický vzlet. Poznal jsem jej v plném rozvoji slovanské jeho činnosti a nadšenosti. On viděl, jako málo kdo ze Slovanův i západních, vzrůst národního vzkříšení u rozličných plemen slovanských, znal osobně nejznamenitější muže slovanské, patřil z blízka na národní život a ze svých cest a študií přinesl si vznešené mínění o povaze a podstatě národnosti, k čemuž byl naladěn již dřívějším svým ukrajinofilstvím. Život prostonárodní jevil se mu vyšším života civilisovaného; básnictví národní, neosobní, dílo všeho národa a od národa celého též přijaté, kladl nad umělé, knihové, osobní; slovem, civilisace by měla ku svému pravému zdokonalení poznati a osvojiti si ony cnosti, kterými vyniká patriarchální život lidu. Byl to vědecko-národní romantismus spůsobu Grimmova nebo Riehlova.

Závěrka z toho plynoucí byla jasna: třeba zpytovati život lidu a chrániti ho, jelikož zdrojem jest pravidelného života národního. Budiž národnost jakkoli malá, má své mravní právo, neboť jest nejmoudřejší vychovatelkou, živým pramenem mravnosti a poesie.

Myšlénka ta byla obalena romantickými příkrasami, ale bylo v ní zdravé jádro.

Okolo r. 1854 setkal jsem se s Hilferdingem, jenž vystoupil tehdy po prvé na literární závodiště, kteréž tak předčasně po velečinném svém životě opustil. Hilferding (jako potom V. I. Lamanskij) byl znalcem Slovanstva nad jiné výtečným; ale dřív než je seznal z vlastního názoru, byl již hotovým učenníkem Chomjakova, t. j. vyznavačem toho učení, že Slovanstvo je zvláštní svět, zcela jinaký než svět germánsko-románský, ba přímá jeho protiva; že pravé slovanství nalézá se jen u Slovanů, kteříž germánstvím a románstvím nejsou porušeni — u Slovanů pravoslavných, jakož prý vůbec *veškero* staré Slovanstvo obdrželo své náboženství v jazyku národním z Byzancie. Odtud prý také pochází převaha národa ruského nad ostatními Slovany, kteříž buď málo si zachovali z toho velikého údělu, nebo jej na dobro ztratili. Toť bylo již jiné stanovisko.

Slavisté professoři, nejspíš obávajíce se otázek politických se dotýkati — jakož měli k té zdrželivosti dosti příčin — o politické stránce záležitosti slovanské zachovávali mlčení; snad i sama sebou nazad ustupovala, ježto v popředí stála idealisace ryzí národnosti prostého lidu. Při tom neurčili přesně svého poměru k slavjanofilství; ale bylo přece viděti, že na př. Sreznevskij a Grigorovič oné výlučnosti slavjanofilského názoru neschvalovali.

V letech padesátých objasnili slavjanofilové své stanovisko v »Ruské Besedě« před světem ruským i slovanským.

V rocích 1858—59 a pak r. 1862 žil jsem za hranicemi. Slavistika nebyla mým vlastním úkolem, vědecký cíl mých cest byl jiný; ale slovanské znovuzrození tak velice mě poutalo jednak svým významem, jednak proto, že tak blízce se týká ruského národa ve stránkách rozličných, že jsem drahnou část svého času věnoval slovanským študiím. Jestliže již dříve názor slavjanofilský zdál se mně výlučným, utvrdil jsem se v tom mínění, když poznal jsem z blízka ruch slovanský: ruch ten neposkytuje žádného základu k závěrkám, jakéž strojila theorie. S druhé strany bylo patrno, že ruch ten nezáležel jen v platónském rozvoji »národnosti,« o kterém mluvívali naši slavisté se stanoviska romantického. Ukazovalo se, že Slovanstvu jest politický zápas vésti o samo bytí své národnosti, kterouž by podporovati náleželo jinými než patri-

archálními prostředky novodobé veřejnosti a vzdělanosti; že bratrství a vzájemnost jsou velmi ještě málo vyvinuty; že *každé* národnosti nade vše důležitější jest vlastní její znik a zdar, tudíž přede vším její sebezachování; že v tak řečeném panslavismu — buď si forma jeho jakákoli — záchrana vlastní národnosti rozuměla se u všech Slovanů jako první a neodstupná výminka. Skutečné pospolitosti shledáno ve Slovanstvě velmi málo; neznalost Ruska mezi Slovany převyšovala všecku míru — poměru Ruska k celé otázce se nejčastěji rozumělo nejvýš převráceně. U nás znali Slovanstvo lépe, ačkoli vždy ještě hrozně lehce o něm mluvili a soudili.

Při takové cestě poznání a takých zkušenostech a v onom ovzduší naší veřejnosti, jež panovalo od polovice roků padesátých — kdež očekávala se všeobecná obnova a pak nastalo obecné zklamání — utvářily se mé představy Slovanstva, když jsem si předevzal sestaviti „Obzor historie slov. literatur“ (1865). Moje mínění o věci nesnášelo se ani s ryzím slavjanofilstvím ani s prostonárodními jeho (a ovšem křivými) výklady, pročež spis můj vzbudil proti sobě rozličné útoky s té strany. Ačkoli stanovisko mé bylo dosti světle vyloženo, bylo mně za vinu kladeno (i od kritiků českých, do nichžto lze bylo se nadíti větší vytřelosti v úsudcích o slovanských záležitostech), že prý se chovám nepřátelsky k „národním principům“ slovanským a ruským a že mám zvláštní zálibu v ostré světlo stavěti spíš co Slovany rozděluje, místo abych pomáhal utvrzovati jejich jednotu.

Na čem se zakládají ty podivné obviny? Věc je ta, že jsem nemohl přehlédnouti oněch tak velice u nás rozšířených křivých ponětí o Slovanstvě a že jsem dbal je odstraniti.

V našem obecenstvě jsou přemnozí, kteří, všímajíce si Slovanstva, však neumějíce oceniti slavjanofilskou theorii, pojímali slovanskou jednotu ve formě buď velmi hrubé (jako se spatřuje u Pogodina) nebo příliš mystické a měli za to, že Slované mají se jednoduše k nám připojiti, ba že potom i touží. Bylo tedy potřebí uvesti na mysl velikou tu různotvárnost slovanského života, ony hradby, jež mezi jednotlivými plemeny nastavěla příroda a tisíciletá historie, tu vroucí lásku, s kterou každé plémě lne ku své národnosti a dbá o neporušené její zachování, a připomenouti, že nelze jen tak zkrátka rozhodovati o osudu „bratří,“ netázajíc se jich. Tehdáž (před patnácti lety) šířila se v našem obecenstvě samolibost z té váhy a platnosti, jakou prý Rusové ve světě slovanském mají,

spolu však hlásána mezislovanská politická nenávist; bylo tedy potřebí ukázati ku mravní povinnosti, aby šetřeno bylo historických a národních zvláštností „bratří.“ (Bylo mluveno tehdáž jmenovitě o poruštění Poláků; později upírala se jsoucnost maloruské národnosti; ještě později vedly se řeči o „bělehradské gubernii,“ o „nevděčnosti Bulharů“ atp.)

Posuzovatelé mého díla neviděli, že odporovati té samolibosti není ještě zavrhovati slovanské ideály, nýbrž že spíše se povznášejí, když očišťují se od hrubých a škodlivých příškvar národní vypínavosti, když hlásá se učení, že třeba míti v úctě cizí osobnost národní a že jednoty vyhledávati jest v dobrovolném a svobodném sblížení a spojení, nikoli v nesnášelivosti a v nucení.

Neméně podivné bylo obvinění, že bych byl zapřel tehdy tak zvaný „národní princip.“ Věc má se opět tak, že se mně nechtělo přijímati jej ve smyslu jisté školy, jako by něco již známého a předkem určeného, jako povinný konservatismus ideální, kdežto v skutku nezřídka jevil se jako hrubý konservatismus praktický, s nímž chtěly se také stotožňovati naše zájmy slovanské. Nechtělo se mně ke všemu tomu se přiznávati, poněvadž jak v literatuře tak v obecenstvě teprv se přikročilo k té nesnadné úloze, poněkud jasně určiti onen „princip národní;“ poněvadž dále literatuře nebyla dána možnost, souditi všestranně a svobodně o tom předmětu; a poněvadž sám „národ“ pro chudé své vzdělání a společenské postavení nemohl pozdvihnouti svého hlasu a neměl účastenství v národním životě a v rozhodování o jeho důležitostech. Nebyl-liž národní princip, pokud by se myslil co princip vládní, v křiklavém odporu se vnitřním stavem Ruska do r. 1861?[1]) A následující běh veřejného a národního života zda uklidil již tu protivu?

V tomto případě byl domnělý „národní princip,“ jehož neuznání pokládalo se mně za hřích, dílem kabinetní theorie, trochu mysticky temné, velmi však konservativní a jména „národa“ bylo tu libovolně užito, nerci-li zneužito. Ve své knize o Slovanstvě nemohl jsem k principu tomu se přiznati, když dával se jako hotový program i ostatnímu Slovanstvu za pravidlo a když ti Slované, kteří šli svou, jinou, historickou cestou, dávali se do kletby.

---

[1]) T. j. do reforem, carem Alexandrem II. zavedených, jmenovitě do nejpřednější z nich — vyproštění selského lidu z nevolnictví. (Pozn. překl.)

Také účasť p. Spasoviče v mé knize neobešla se (a snad ani teď se neobejde) bez zlomyslných poznámek. Činily se závěrky, že celé dílo bude prováto „polským duchem;“ pak se počítaly stránky, kolik je jich věnováno výpisu literatury polské a kolik ruské (ačkoli jsem o této napřed podotkl, že poněvadž spis jest určen pro čtenáře ruské, kterým jednotlivosti jsou známy, přestávám na pouhém *přehledu* ruské literatury). Neodpovídal jsem tehdy k těm zlovolným narážkám, příliš nechutným, jakkoli dosti nebezpečným, a zaznamenávám je jako známku doby. Účastenství p. Spasoviče v mém díle ustalo na těch stránkách, které sepsal; z mých kapitol nečetl ani řádky před vyjitím knihy na světlo. Vážnější posuzovatel shledal na opak některé neshody mezi výroky mými a Spasovičovými; výtka ta jest zcela na místě, neboť rozličnost zdání je samozřejma při dvou lidech, pracujících, byť při mnohé shodě v ponětích, přec odděleně o rozdílných předmětech.

Bylo ostatně snadno předvídati takové pomluvy. Spis obmýšlen byl a psal se v rocích 1863—64. Literaturou polskou zabýval jsem se málo i požádal jsem p. Spasoviče jakožto výborného její znalce, jemuž také literatura ruská není cizí; polákožroutem jsem nikdy nebyl, krom toho sama podstata všeslovanského předmětu, jak já jsem jí rozuměl, vyžadovala rovné nestrannosti ku všem slovanským národům, tudíž neméně i k tomu, s kterým jsme tehdy byli na štíru. Národně pravdivé a vědecky správné pochopení slovanských poměrů jest podle mého tehdejšího i nynějšího rozumu možno jen při šetrné úctě k národní osobnosti, ba ono samo má tu úctu vštěpovati; jen za tou předchozí výminkou jest oprávněno vzájemné posuzování. V „Historii“ nešlo o politiku okamžiku, nýbrž o historický běh zjevů a o tu říši slovansko-národního ideálu, kde politické záští mělo umlknouti a kde vzájemným vysvětlením národní podstaty mohla se najíti cesta ku smíření a ke skutečnému spojení. Později došel p. Spasovič i v polském písemnictví slovutnosti jakožto spisovatel samostatné soudnosti, kterouž i my s plným uznáním při něm ceníme (viz čtení jeho ve Varšavě). —

Ještě několik slov o plánu a provedení spisu, za příčinou rozličných poznámek kritiky.

První díl přítomného (druhého) vydání vzbudil množství posudků v časopisech ruských i jinoslovanských; mezi těmito setkal jsem se s mnohým hlasem přízně upřímné, jenž mně byl tím milejší,

že oceňoval základní má ponětí o stycích mezislovanských a uznal blahý účel mého díla. Svrchu jsem podotkl, že jinak bylo v literatuře domácí. Pohříchu, v její zmotaném nynějším položení jsou více v popředí všeliké praktické rozvahy nežli zřetel ke skutečným potřebám obecné vzdělanosti. Odpovídati k rozličným útokům není můj úmysl;[1]) v následujících řádcích rád bych jen dotkl se některých obecných otázek, jež vznikají při výkladu historie veškeré literatury slovanské.

Příčinu k tomu zavdává mě zvláště soud o I. svazku tohoto vydání p. V. Jagiće, nad jiné výtečného v našem věku a mnohostranného znalce Slovanstva („Archiv für slav. Philologie,“ IV. Bd., 1880). P. Jagić zřel velmi dobře jak obtíž úkolu tak podmínky mé práce, při jejíž posuzování třeba býti pamětlivu toho, mnoho-li dosud bylo z jednotlivých literatur zpracováno. Snášíme se úplně s tím, co praví o potřebě, aby vnitřní dějiny slovanských literatur byly vyloženy; máme však za to, žeť to posud velmi těžko, ježto nedostává se množství zpráv životo- a knihopisných, nejsou proskoumány celé národní kraje, věky a směry rozvoje. Buďtež tu na příklad jmenovány záhady o počátcích starobulharské literatury; o temném středověku jižních Slovanů vůbec; o zamítaných nyní památkách českých, s jichž osudem sloučeny jsou vývody o celém českém starověku i o novém významu české literatury; o osudech jazyka maloruského ve starém a středním věku; budiž tu dále váženo, co spisovatelů ještě není proskoumáno, co památek není ještě vydáno nebo nalezeno atd., ať pomlčíme i o nevyjasněných otázkách povšechnějších, jakouž jest na př. ona stěžejní o rozdělení Slovanstva v západní a východní, anebo o souvěkém poměru Slovanstva k Rusku. Vytkl jsem si cíl skromnější — podati výpis skutečných dějů s těmi povšechnými rozhledy, s něž jsem byl na základě materiálu, jsoucího před rukama, neobtěžuje při tom knihy své podrobnostmi, obyčejného čtenáře unavujícími.

---

[1]) Uvádím jen na př., že jeden kritik kladl mně za chybu, že jsem nepodal tak filosoficky povznešené historie literatury, jakéž dali vzory Gervinus, Taine a jiní. Kritik patrně nemá ponětí o tom, že takové povšechné rozhledy (ať nemluvím o vypravěcím talentu) jsou možny jen po všestranném předběžném zpracování historického materiálu, čehož v literaturách slovanských však není. Gervinus ostatně ve mnohém již zastárl, když kritika pramenův pokročila...

Takového provedení vymáhaly i nynější okolnosti ruské literatury. Máme u nás závažné speciální práce z oboru vědy slovanské, ale nemáme ani jednoho celistvého přehledu slovanských jazyků, slovanského národopisu (kromě mapy vydané péčí slovanského výboru petrohradského, s krátkými statistickými tabulkami), slovanských dějin, slovanských literatur. Má-li však buzen býti cit ku Slovanům a smysl pro jejich záležitosti, mají-li se šířiti vědomosti a zdravá ponětí o jejich stavu, jest potřebí jmenovitě základních těch rukovětí; posud jich však nepodali slavisté z professí. Jak důležity jsou podobné práce, není snad třeba slov šířiti; v přítomné knize nejedno jméno slovanské, slavné ve své vlasti, jmenováno jest v ruském jazyku po prvé. Některé mezery při vylíčeném stavu pramenův a při obtíži, dostati potřebných knih slovanských, byly skoro nevyhnutelny, zvláště když čas obmezen byl jinými pracemi. Jest mi vděčně vzpomenouti při tom, že mně nemálo prospěla laskavost slovanských přátel, osobně známých i neznámých, kteří zvěděvše o mém předsevzetí zasýlali mně své spisy — a na konci mé práce též knihovna V. I. Lamanského...

P. Jagić shledává poněkud podivným (etwas auffallend) název „Jihoslované,“ kterýmž zahrnuji Srby, Chorvaty a Slovence; zdá se, že neschvaluje také, že Slovencům říkám „Korutané;“ ruští zas kritikové z řady nových slavjanofilů vytýkali mně název „Haličtí Rusíni.“ Uznávám za hodno, pozastaviti se při tom.

Název „Jihoslované“ byl, přiznávám, nedávno vymyšlen, ale ne ode mne; užil jsem ho po známé slovanské encyklopédii, českém Slovníku Naučném, kdež pod tím záhlavím nalézá se mimo jiné též dosti obšírný článek samého p. Jagiće. Pojmenování to jest ovšem jen knihové, ale vzešlo z přání, sespoliti národy, volněji těsněji spojené jedním původem, zeměpisným položením, styky historickými a literárními.

Za název „Korutané,“ opět snad nezcela případný, svědčí historická minulost a v ruské literatuře též mocnost zvyku. Za starodávna užil ho Nestor, za doby nové obnovil jej Šafařík a po něm ho stále užívalo první pokolení našich slavistův a užívá i druhé... Přicházíme k dvojímu jménu halických — „Rusínův“ či „Rusův.“ Toto druhé pojmenování jest správno jen v tom širším smyslu, že haličtí Rusíni náleží k ruskému plemeni; užívá-li se ho ve smyslu užším, bývá jen příčinou nelepých zmatků. Předkem

svádí k domnění, jako by haličtí Rusové byli Velkorusy, kdežto jsou národnosti maloruské; z domněnky oné by plynulo, že spisovatelé na př. Holovackij, Feďkovič náleží téže literatuře, co Puškin, Nekrasov, Turgeněv, kdežto z příčin rozličných nelze jich přísně ani počítati k literatuře maloruské. Ale snad jméno to jest v Haliči běžné? Nikoliv; Haličané užívají sice přídavného jména halicko-*ruský*, ale sebe nazývají Rusíny (dokladův kolik libo) a jakož dostatečně bylo ukázáno v textě, jsou toho daleci, aby se chtěli stotožňovati s Rusy; nejbližší sousedé, Poláci, také jim říkají „Rusíni," pročež i literaturu jejich, aby se předešly rozličné zmatky, lze nazvati rusínskou, což se u nás nezřídka i dívalo. Ale snad v ruské literatuře vešlo v obyčej, jmenovati je Rusy a ne Rusíny? Ani toho není; pokud nebylo ještě té úmyslnosti, která, na zřeteli majíc sjednocení vší Rusi, schválně hledí je líčiti za Rusy, potud slouli obyčejně „Rusíny." [1])

Podávaje zprávu o mém díle, p. Jagić odevzdal rozbor poslední části 1. svazku specialistovi — p. Onyškěviči, professoru na vysokém učení černovickém.

P. Onyškěvič činí několik námitek. Předně by si přál, aby periody jihoruské literatury přesněji byly od sebe odděleny. Ale krom toho, že vůbec těžko bývá ostré rozhraní činiti v postupu dějinném, v případě tomto obtíž ta zvýšena nedostatkem památek, jež teprv se vytahují z archivů (jako na př. nedávno teprv byly objeveny listy Jana Višenského). Dále pozastavuje se kritik nad tím, že literatura halická byla od maloruské oddělena, podotýkaje, že rozmezí zeměpisné nevždy se stýká s literárním. Ale nám se zdá, že právě zde ten styk mezí obojích bije v oči: při vší jedinosti národa býval stav literatury z příčin politických a zeměpisných tu i tam velmi rozdílný, jakož jest na př. i v našem věku. Tu zříme těsné přilnutí sil maloruských k literatuře velkoruské, onde velké oddálení od ní Haličanů; okolnosti souvěkých snah a zápasů jsou jiné v Rakousku a jiné v Rusku; u nás literatura maloruská zcela jest potlačena a nelze říci, že by halická ji nahrazovala — halické knihy k nám jednoduše nepřicházejí. V širším smyslu *lze* ovšem

---

[1]) Dokladův kolik libo. Uvádíme některé maně se naskytující: „R. Beseda" 1859, sv. VI., článek o „Rusínech;" „Osnova" 1861; „Poezija Slavjan," str. 204.; Samarinovy Spisy I. 329; Piśma k Pogodinu II. 309 atd. atd.

a *třeba* také v jedno pásmo historické svozovati literární zjevy všech ruských větví, a já jsem k těm společným stránkám také ukazoval; ale nesrovnávalo by se s dějepisnou pravdou, pouštěti se zřetele rozdíl okolností a dějů v jednotlivých částech celku národního a zvláště ho nedbati při výkladu souvěkého stavu literatury. Pohříchu vidíme, že posud na jedné i druhé straně málo jest těch, kteří jasně chápou vnitřní jednotu své národnosti. P. Onyškěvič podotýká ještě, že zbytečně vracím se několikráte ku sporům o maloruskou literaturu a varuje od nimium probare; ale p. Onyškěviči jsou, jak se zdá, vnitřní poměry ruské literatury z té dálky málo viditelny, jinak by věděl, že záležitostem maloruské literatury převráceně rozumí i slavisté z povolání.

Jiný kritik (nespecialista) činil mně výčitku, že jsem nepodal obecné charakteristiky národního básnictví. Uváděl jsem některé hlasy o něm, na důkaz jaký dojem činí, povšechných frasí však nechtěl jsem opakovati a charakteristiku takovou, aby úplně uspokojovala, pokládám potud za nemožnou, pokud není dostatek podrobných študií. Jest několik výborných sbírek národních písní rozličných plemen slovanských, jest hojně méně dobrých, ale není — vyjma některá speciální — téměř žádných celistvých historických pojednání. Starší zastarala; jediné povšechné, opravdu kritické, jest teprv počato — „Gradja za historiju slovinske narodne poezije“ od Jagiće.[1]) Přestal jsem na ukázání nynějšího stavu študií o tom předmětu.

Podrobnosti dialektologie soudím že do historie literatury nenáleží.

V poznámkách knihopisných jmenoval jsem hlavnější díla o jednotlivých předmětech; nepomíjel jsem i starších spisů, chtěje seznámiti čtenáře poněkud s dějepisem té které věci. Meze bibliografie jsou velmi nepevny a roztažity; úplnost nebo neúplnost jest tu tedy velmi neurčita; dbal jsem (zvláště v I. díle), abych bibliografie příliš nerozmnožoval; však mezery, přiznávám, že mohou se nalezti, některé pak knihy nebyly jen proto uvedeny, že jsem jich neměl po ruce; ostatně měl jsem na zřeteli, jmenovati vždy takové spisy, ve kterých by čtenář, hledající podrobností, mohl čeho by

---

[1]) O pracích, jež hledí k národnímu básnictví ruskému, tu nemluvím.

potřeboval doplniti. Povzbuditi k bádání samostatnému bylo též jedním z hlavních účelů mého díla.

Konečně znamenati bude čtenář jistou nerovnost ve výkladu, jenž tu více tu méně vniká do podrobností. Úplné stejnoměrnosti dostihnouti nebylo snadno při díle tak složitém, jež zabralo několika let času a pracováno bylo při nestejných zásobách materiálu a při rozličných okolnostech. V. D. Spasovič zase svou část pracoval zcela nezávisle; obzvláštní zevrubnost, s jakouž vypsáno jest básnické působení Mickiewiczovo, Słowackého, Krasińského, vysvětluje se malou známostí toho předmětu u nás, jenž však jest nejzajímavějším z nové polské literatury.

Ale téměř ani vyhnouti se nebylo lze jiné nestejnosti, právě charakteristické, kterouž sám sebou přináší zjev velkých a malých literatur. Skrovné rozměry těchto činí, že malý svazeček veršů, národních písní, prostonárodní knížka — což v literaturách větších pomíjí se — jest tu velkou událostí, kteréž třeba věnovati pozornost; třeba tu jmenem uvesti i skrovničké literární síly. Ale tyto ve vnějším rozměru tak rozličné zjevy vyrovnává všecky jeden popud vnitřní, jedna snaha — sloužiti svému národu.

Dne 27. července 1880.

A. Pypin.

II.

Následuje příkladu druha svého A. N. Pypina, i já uznávám toho potřebu, vysvětliti, jakými cestami sešli jsme se ku společné práci a jakými úmysly jsem se řídil před šestnácti lety, když jsem položil svůj příspěvek do »Historie literatur slovanských,« a nyní zase, když svůj díl jsem takřka nově přepracoval — ježto v nynějším druhém vydání zůstalo z prvního jen málo stránek.

Ve školách (v minském gymnasii) jsem se učil všem předmětům, jakož bylo předepsáno, jazykem ruským, vychování však jsem obdržel polské, ježto nejlepší a nejoblíbenější učitelé moji byli vychovanci bývalé vilenské university a vzdělaná část domácího obyvatelstva v prostřední třídě, ku které patřil i můj otec, lékař, byla ryze polská. Mimo tu společnost, s ní sice obcujíce ale nesplývajíce, stáli vyšší úředníci tamních úřadův, kteříž měnili se často, přecházeli z místa na místo a kořenů tedy v tamní půdě nezapouštěli. Na vysokém učení petrohradském, kde ztrávil jsem léta od r. 1845 do 1849, študentstvo roztřiďovalo se mimo posluchárny podle národností. Hubená byla strava, která se nám podávala s kathedry, za to čerpali jsme vzdělání z hojných pramenů jiných, onoho času zapovězených: študenti ruští hltali blouznění socialistův, zvláště Fouriera (v té právě době utvořil se také spolek tak zvaných Petraševců); my, příchozí z krajů západních, Mickiewiczova pařížská čtení, básně Sigmunda Krasińského a všecku bohatou literaturu polského romantismu. Byli jsme téměř všichni mystiky, messianisty, očekávajíce bůh ví jakého blaha od nejbližší budoucnosti. Tragikomédie let 1848—1851 spůsobila, že jsme vystřízlivěli; po rozklamání láska k polskému národnímu básnictví zůstala a její teplem vedeni počali jsme se vážněji obírati polskými

dějinami, k čemuž nás povzbuzoval živý a čilý muž, víc básník než učenec, krakovský rodák Antonín Czajkowski, professor polského práva na universitě petrohradské (na kteréž bylo do r. 1862 několik stolic polského práva, vykládaného jazykem polským). Byl jsem podle svého povolání právníkem, nikdy jsem se nezanášel speciální filologií, v prázdných jen chvilích zabýval jsem se literaturou. S předními té doby representanty ruského života, mezi nimi i s A. N. Pypinem, seznámil jsem se teprv r. 1857, a sice v petrohradské universitě a v pohostinném domě K. D. Kavelina. Tehdáž všecku naši duchovní činnost pohlcovala téměř jen petrohradská universita, na níž jsme společně pracovali ... [1])

Očekávala se úplná přeměna Ruska, všecka společnost tak říkajec línala, měnila kůži. V rozvíjejících se rozsáhlých reformách, jimiž měl se obnoviti všecek základ života, doufalo se, že najde se též spravedlivé rozřešení záležitosti polské. Počaté v tak šťastných okolnostech sblížení bylo osudnými příběhy roku 1863 přerváno; polské povstání zarazilo i vnitřní reformy v Rusku; národní cit tak mocně se ozval na obou stranách, že s blízkými známými nebylo lze pohovořiti klidně; zdálo se, že nejen ve styku vnějším ale i v myslích couvli jsme nazpět o sto let.

V oněch obtížných časích obrátil se ke mně se svým návrhem jeden z nemnohých těch Rusů, jichž názory na životní pro mě záležitost národní ani dost málo nebyly zviklány příběhy dne — A. N. Pypin. Neřekl mně, v jakém duchu bude psáti, dal mně plnou vůli, část ve své knize mi přidělenou zpracovati podle vlastního zdání. I podjal jsem se té práce, jsa přesvědčen, že se sejdem a že naše spolupracování bude jaksi zástavou, že přese vše útrapy, trosky a čerstvé rány ony základy vzájemného obou národův obcování, o kterých jsme snili, časem budou přece slaviti vítězství a přetržené sblížení opět se obnoví — neboť ono leží v duchu času a v příčině samé, v onom od obecenstva ještě ne-

[1]) Spasowicz jakožto professor trestního práva, Pypin jako professor historie europských literatur. Však nedlouho tam účinkovali. Když universita r. 1861 byla zavřena a počal váti nepříznivý vítr, vzdali se svých míst spolu s kollegy stejného smýšlení, s professory Kavelinem, Stasjulevičem, Utinem a počali pracovati výhradně v literatuře. — Životopis Spasowiczův přinesl „Světozor" v čís. 36 r. 1880. (Pozn. překl.)

pochopeném, však nepochybném a nám jasném společenství národních prospěchů. Řídil jsem se při své práci tou myšlenkou, že dějinami vytvořené národní osobnosti ve světě slovanském dělí se od sebe netoliko letorami ale i ideály a že kdyby možno bylo národní polské ideály, pokud uloženy jsou v polské literatuře, srozumitelně vyložiti ruskému obecenstvu, tak vnímavému pro vše, co zvláštního jest v cizokrajních civilisacích, při tom však, jakož vůbec se uznává, obdařenému zvláštní kritickou spůsobilostí, rozbírati všechny ideály — že ruské to obecenstvo by polským ideálům při všem svém kriticismu po stránce lidské porozumělo a je si zamilovalo, čímž by veliký krok byl učiněn ku vzájemné úctě a tudíž i ku sblížení dvou kultur, rozdělených čínskou zdí předsudkův.

Příznivé mých krajanův hlasy o mé práci jsou mně důkazem, že jsem ducha polské literatury postihl a v obecných rysech nastínil dosti věrně. Vydání druhé ukazuje, že jsem se v původním svém přesvědčení více ještě utvrdil. Časové okolnosti, jež se změnily k lepšímu, ne sice v poměrech vnějších, jež tak jsou obtížny jako r. 1863, ale v říši myšlenek a citův, zjednaly mně zatím též možnost, učiniti jeden krok v před, na kterýž ze příčin censurních nebylo lze pomýšleti při prvním vydání spisu, roku 1865. První zajisté vydání skonalo se na Mickiewiczi a neobsahovalo nástinu zapovězené literatury emigrační let čtyřicátých, kteráž mého dle soudu hlavní byla spružinou povstání roku 1863. Ta možnost, objektivně uvažovati onu literaturu a svobodně ji rozbírati v ruském tisku, jest sama sebou již velikým úspěchem, neboť jesti známkou, že vášně ochladly na takovou temperaturu, při které bude lze uvažovati základy duševního sblížení — a na sblížení duševním vše záleží, to ostatní přijde samo sebou při všech překážkách, jsouc otázkou jen času.

Nechať jest jaké koli naše společné dílo, ta zásluha nám doufám náleží, že jsme pracovali na prospěch duševního sblížení a tudy sbratření dvou slovanských národův, o nichž mělo se za to, že se ani v myslích nesmíří po tom, když po odjezdu Mickiewicze z Petrohradu r. 1829 události let 1829—31 vyryly hlubokou brázdu mezi nimi. Pole kyne ku práci přerozsáhlé, žeň hojná, ale dělníků jest velmi málo.

W. Spasowicz.

Část čtvrtá.

Poláci.

Od konce XIV. století, kde jihoslovanské říše tvářnosti byzantské: Bulharská a Srbská, vzaly za své pod zádavou islamu, až do té doby, co na jeviště politiky europské vystoupilo Rusko a účinné počalo míti účastenství v záležitostech europských za Petra Velikého, spatřují se na jevišti tom z národů slovanských jen dva západní činnými: český a polský, oba kultury latinské. Státní útvary, jež národům těm daly útulek, vyrostly z obecné potřeby Slovanstva, ohraditi se a příboji vln germanských na východ odpírati. Stát Český, více na západ položený, utvořil se dříve, ale octnuv se v soustavě říše Římskoněmecké, odnárodnil se; zavládly v něm řády německé a sama církevní hierarchie byla průvodkyní živlu německého. Potlačená národnost jednou toliko vzplanula jasným žárem husitství, podnikši smělý pokus opravy církevní, politické i sociální zároveň; potom však, vysílena, po Bělohorské bitvě (1620) usnula mrtvým spánkem na dvě století. Polska nezakusila podobného rozsmeku vnitřního, podobného krvavého, smrtelného zápasu dvou živlů: národního domácího s připlývajícím cizím. Římskokatolická církev byla tu a zůstala zřízením národním, kterým neotřáslo protestantství, v XVI. století povrchně rozšířené. Ačkoli zřízení šlechtické přejato bylo z Němec, však rozvilo se tak rychle a zdárně na kořeni allodiálním, že pozdější útvar soustavy allodiální — feudalismus, v Polště se nikdy nezakořenil, ba ani tam nepronikl. Silný vzrůst šlechty, jenž dokonal se na újmu všech ostatních částí společného organismu, vyspěl v krásný na pohled, ale v předčasný plod: v sněmovnictví, v parlamentarismus, jenž v Polště rozkvetl se zvláštní plnotou a důsledností raněji než v Anglii, na základech a v podobách skoro stejných, jako příbuzný mu původem parlamentarismus uherský. Toto mohutné, silně národní *panství* (tak podnes v jazyku polském slove stát), čili mocnářství s řády šlechticko-republikánskými, se zákony, ve kterých až do posledních krajností provedena byla jednostranně idea skoro až bezmezné svobody občanské, zpočátku zdárně prospívalo. Od Jagella až do Bátoryho (1386—1586) Polsko po celá dvě století bylo, jak Hüppe

praví,[1]) mocí převládající (tonangebend) na východě europském, zahrnujíc prostranství více než 20.000 čtver. mil Ale říše ta neochránila proti Němcům Slovanů polabských a přioderských; neuměla pevnou nohou stanouti na moři Baltickém a od Černého byla vytlačena; rozšíření svého hledala hlavně na východě, v zemích moskevskoruských, u hranic říše křesťanské teprve v kolébce se nacházející a na základech napříč protivných vyrůstající, samodržeckého totiž carství Moskevského. Vadou toho ústrojí bylo, že vlastním národem byla toliko šlechta — stav, zahrnující všeho jen 800.000, nejvýš 1,000 000 duší v obyvatelstvě osmi až třinácti millionů;[2]) že třída panující, došedši úplně svého ideálu „svobody zlaté," utonula v bahně nehybnosti, nemajíc kam spěti a oč se snažiti. Zavládla ztrnulá konservativnost: společnost zkameněla, proměn všelikých se štítíc jako útoků na svobodu a jako zřítelnice oka chráníc jednak svobodné volby krále, vlastně však prodeje koruny tomu, kdo více výhod poskytne národu šlechtickému, k volení sborně shromážděnému, jednak výsady *liberum veto* zvané, jež propůjčovala každému jednotlivému sněmovníku práva, osobním odporem svým nedopustit, aby usnešení jakékoli stalo se platným.

Jednohlasnost, jsouc podmínkou zákonnosti sněmovního snešení, ochromovala moc zákonodárnou. Volebnost krále dávala slušnou příležitost ku vměšování-se cizímu: každá z velikých říší zřídila si svou stranu v Polště, Rakousko rakouskou, Francie francouzskou atd. Obyčej zasvětil i takové zjevy nepravidelné, jako byly rokoše a konfederace, organisované to spolky šlechty k rozličným účelům, třeba i ku zprotivení-se moci královské. Vešlo v přísloví, že Polska drží se nepořádkem („Polska nierządem stoi)." Moudrost její vládců při zmohutnění obklopujících ji monarchií dědičných zavírala se na tom, aby diplomaticky udržena byla rovnováha mezi soky — cizími to mocnostmi, a aby uzavřen byl spolek s méně nebezpečnými proti více nebezpečným.

Při tupé konservativnosti šlechty u základu budovy, pomysl jakéhos pokroku mohl zroditi se toliko na vrcholku, v hlavách králův a státníků, kteří k odvrácení záhuby jali se pomýšleti na nápravu Obce Pospolité („Rzeczy pospolitej," t. j. republiky) obmezením práv šlechty, udělením výsad též ostatním stavům a třídám a dědičností trůnu. Zámysly ty dlouho zrají potaji, odvažují se na veřejnost jen bojácně; ideály reformy šíří se zvolna a těžce a teprve v druhé polovici století osmnáctého v obecné vědomí pronikají t. j. takřka v předvečer konce. Vrch obdržely až po prvním rozdělení Polsky (1772). Tehdáž nastala v pocitu svrchovaného nebezpečenství doba usilovné, horečné práce po věkové zastávce. Panující řády podrobeny kritice se stanoviska filosofických ideí XVIII. století, z Francie proniklých. Národ s plným vědomím přistupuje k reformě; nejlepší hlavy jeho pracovaly na slavném sněmu čtyrletém, jehož plodem byla konstituce z 3. máje 1791. Ale konstituci té nebylo souzeno, aby vešla v život; zůstala jen duchovním odkazem těla umírajícího. Zvláštním osudem bylo uskutečnění všeliké

[1]) Verfassung der Republik Polen v. dr. *Siegfried Hüppe.* Berlin 1867. S. 12.
[2]) *Hüppe*, 79. — *Tadeusz Korzon*, Stan ekonomiczny Polski — ve varšavském časopise „Ateneum" r. 1877.

reformy od kořene spojeno s bojem vnitřním i vnějším zároveň, poněvadž opposice stoupenců starých řádův a šlechtické svobody o vplyvy zahraničné se opírala a cizí mocnosti povždy byly hotovy přispěti jí ku pomoci; bylotʼ jim zajisté výhodnější, míti řízení se šlechtickým bezvládím nežli se spořádanou mocí ústřední. I silnému organismu bývá téměř nemožno, aby přestál boj vnitřní i vnější zároveň; tím méně mohl jej snésti organismus oslabený Poslední akt pohnutlivého dramatu následujících po sobě rozdílův Polsky, ozářený plamenem krvavých událostí, uličních potržek luzy Varšavské, vlasteneckých úsilí Kościuszkových, dobytí Pragy útokem, dokonal se tím, že všecky země, ze kterých se skládala Obec Pospolitá, utrativše svá zřízení politická a potom i občanská, staly se částmi tří velkých říší východoeuropských. Dnes minulo již přes osmdesát let a možno říci, že nezachovala se a v účinnosti nezůstala ani jedna částice nerci-li bývalého státu a jeho zřízení, ale ani jeho zákonův (V Haliči platí občanský zákon rakouský, v Poznaňsku pruský landrecht, v království Polském od r 1807 zákonník Napoleonův; v západních a jihozápadních guberniích ruských Statut litevský zaměněn byl po úkazu z 25. června 1840 první částkou X. sv. Svodu zákonův obč.) Zůstala po tom rozrušení jedna toliko síla, málo znatelná a těžko chapatelná — historická *národnost:* domov a rodina, jazyk a mravy, jisté staletími vytvořené a typicky vyznačené spůsoby myšlení a konání. Život této národnosti, po nějaký čas byv utajen, projevil se, kde nejméně protivenství vstříc se mu stavělo, na poli umění a literatury, a to rozkvětem tak skvělým národního básnictví, že tu daleko bylo předstiženo krásou a bohatstvím obsahu vše, co zplodil tak řečený zlatý věk Sigmundův. Rozvoji tomu spíše bylo na prospěch než na překážku rozptýlení částek bývalé Polsky mezi třemi říšemi „svatého spolku,“ ježto překážky, které na závadu byly v říši jedné, mohly nebýti v říších druhých za příčinou nestejných jejich zřízení.

Ono znovuzrození, vybavivši se z forem francouzské paklassičnosti a ohlašujíc se jako polský romantismus, pracovalo k sesílení národního vědomí a ku spojení přetrhaných pásem národního podání, při úplně změněných okolnostech veřejného bytu, vylučujících všelikou možnost šlechtických privilegií a nepřirozené nadvlády jedné třídy nad druhými. V té literatuře zobrazily se všecky poměry času, ve kterém vznikla. Nemohla netruchliti nad zašlou skvělou minulostí, idealisovala ji nad míru a soudila o tom, co stalo se, povrchně; nevnikajíc v hluboké toho příčiny, hleděla na stránku toliko politickou, na sociální zapomínala; a vyzývala nejen k vytrvání, ale i k šíleným pokusům o navrácení ztracené samostatnosti politické, buď veřejnou násilou, buď zbraněmi slabých — diplomatickými kroky u mocností europských, které nebyly od toho, využitkovati polskou záležitost na svůj prospěch. Nyní ona doba nepraktických snův a záchvatů, jež počala se polským romantismem a skončila několikem *povstání*, pohltivších bezplodně nejlepší síly národa, jak se zdá ukončila se. Těžko předvídati, brzo-li nalezen bude přístupný a uspokojivý základ ku přátelskému spolužití dvou krví spřízněných, ale dějinami rozvedených členů rodiny slovanské. Buď jak buď, zjev takových světel, jako jest Mickiewicz, Krasiński a Słowacki

v poesii, Chopin a Moniuszko v hudbě, Matejko v malířství, svědčí o síle a životnosti polské kultury a o plném její právě k dalšímu trvání.

Ježto polská literatura těsně souvisí s polskými dějinami, rozděliv ji na doby, uvedu v každé nejprv nákres a stručný přehled hlavních událostí politických a společenských a potom teprv přistoupím k výkladu dějův literárních. [1])

---

[1]) *Bibliografie* a historiografie polské literatury počíná se obyčejně *Felixem Bentkowským*, jenž, byv professorem na vysokých školách varšavských, roku 1814 vydal ve Varšavě spis: Historya literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych. 2 sv. — Byl to jen knihopisný katalog. Přepracování a doplnění toho díla podnikl k vyzvání knihkupce Zawadzkého ve Vilně *Adam Jocher:* Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, Wilno 1840; ale objemné to dílo přetrhlo se na třetím svazku a do konce nebylo dovedeno. — Ohromné dílo o polské bibliografii, počaté r. 1848 a v tisku se nacházející od r. 1870, teprve nyní pak přiváděné ku konci, jest spis *Karla Estrejchera*, bibliotékáře university Jagellonské: Bibliografia polska XIX. stólecia (obsahující 150.000 tisků). Vyšly posud tyto svazky: I. 1870, str. 523, lit. A–F; II. 1874, str. 634, lit. G–L; III. 1876, str. 608, lit. M—Q; IV. 1878, str. 659, lit. R—U. Svazek V. počíná lit. W. Dílo celé vychází v Krakově nákladem tamní akademie věd. Zahrnuje všecky knihy a tisky, jež vydány byly polským jazykem, jakož i takové cizojazyčné, které Polska se dotýkají, od r. 1800 počínajíc. Dílo to činí však teprve první část mnohem obšírnější práce, jež obsahovati má knihopis polský vůbec.

Znamenitější soustavné spisy o *dějinách polské literatury* jsou tyto: *Leslav Łukaszewicz*, Rys dziejów piśmiennictwa polskiego, 1836, Kraków. Knížka nevelice cenná, ale dočkala se dvanáctera vydání. — *Michal Wiszniewski* podnikl sepsání celé historie civilisace, na základě rozsáhlých samostatných bádání, pod názvem: Historya literatury polskiej; ale dovedl svou práci jen do polovice XVII. století (v Krakově 1840—45, 7 svazků). Podle rukopisův a zápisek jeho pokračovali v tom díle *Macewicz* (sv. VIII., 1851) a *Żebrawski* (sv. IX. a X., 1857). Spis ten zkrátil a předělal známý básník *L. Kondratowicz* (W. Syrokomla): Dzieje literatury w Polsce od pierwiastków do naszych czasów, Wilno 1851—54; 2. vydání ve 3 svazcích ve Varšavě 1874. Kterýžto spis do ruštiny převedl *O. Kuźminskij:* Istorija polskoj literatury ot načala jeja do nastojaščago vremeni, Moskva 1862, 2 sv. — Dílo *Kaz. Vlad. Wójcického*: Historya literatury polskiej w zarysach (4 sv., ve Varšavě 1845—46; 2. vyd. 1861) jest více chrestomathie nežli dějepis literatury. — *Jana Majorkiewicze* Literatura polska w rozwinięciu historycznem (ve Varšavě 1847) jest pokus, zpracovati předmět podle methody hegelovské filosofie. — Velice obsažné jest „Piśmiennictwo Polskie od najdawniejszych czasów až do r. 1830 (3 sv., ve Varšavě 1851- 52), znamenitého slavisty *Václ. Alex. Maciejowského*; jest však jen dovedeno do XVII. stol. — Velice užitečná jest prostonárodní „Historya literatury polskiej“ *Juliána Bartoszewicze* (ve Varšavě 1861). Syn zvěčnělého spisovatele vydal ji po druhé v Krakově 1877 ve 2 svazcích. — Vratislavský professor *Vladislav Nehring* vydal „Kurs literatury dla użytku szkół“ (v Poznani 1866), kdež dosti dobře vzdělána doba Ad. Mickiewicze a jeho následovníků. Méně uspokojuje „Historya literatury polskiej dla młodzieży“ od *Karla Mecherzyńského* (v Krakově 1873). Lepší jest kniha *Adama Kuliczkowského:* Zarys dziejów literatury polskiej dla użytku szkolnego i podręcznego. Lwów 1873. — Dávno slíbena jest obšírná práce o témže předmětu *Ant. Maleckého*, býv. professora university lvovské. — Čtení o slovanských literaturách *A. Mickiewicze* z let 1840—45, přeložil z francouzského jazyka do polštiny F. Wrot-

I. Doba nejstarší,

do polovice XVI. století (do reformace).

Polským dějepiscům nepodařilo se rozmotati letopisné báje starověku, směs to pověstí, otáčejících Hnězdno, Krušvici, Krakov, zvěstí bělochorvatských, pomořských a velkopolských, o Leších, o Krakuse, o Vandě, o Popelích a Piastu. Některé z nich podobají se velice českým (Krak a Krok, Piast a Přemysl); jiné, na př. o Leších, připomínají sagy skandinavské. Nedávno Szajnocha pokoušel se dáti Polsce základ normanský, vykládaje, hlavně z důvodů filologických, že mezi drobná plemena slovanská na Labi, Odře, Visle, zanešeny byly počátky jakés organisace leskými družinami normanskými, jež od VI. století po Kristu panství své provozovaly od moře Baltického až po Karpaty. Ale pokus ten nedošel souhlasu a byl zavržen (podobně jako nyní v ruské literatuře Gedeonov, Ilovajskij, Zabělin zamítají normanský původ Varjagův).

První nade vši pochybnost hodnověrná zpráva o státě Polském táhne se k roku 963, kdež za panování císaře Oty I. markrabě Gero přemohl pohanské kníže Měška či Mečislava, vládnoucího Polanům na

---

nowski; vyšlo již 3. vydání ve 4 sv. v Poznani 1865. — R. 1855 počal *Jos. Kazimír Turowski* vydávati bibliotéku klassikův a starých spisovatelů polských v sešitech, na 5 serií rozdělených, nejprve v Sanoku a Přemyšli, pak v Krakově; ale podnik ten r. 1862 vzal za své; vyšlo všeho něco přes 250 sešitův. (V českém písemnictví psáno jest o literatuře polské v Časopise Č. Musea r. 1858 od *Henr. Sucheckého*, bývalého professora polské řeči a literatury na universitě pražské; pak ve Slovníku Naučném VI., 607—628. — Pozn. překl.)

Zakladatelem kritického *dějepisu* polského obyčejně jmenován bývá *Adam Naruszewicz*. Dílo jeho: Historya narodu polskiego od początku chrześciaństwa, vyšlo v sedmi svazcích; II—VII. vydal ve Varšavě 1803—1804 Mostowski, I. ve Varšavě 1824 tamější společnost přátel věd. *Jáchym Lelewel* psal velmi mnoho monograficky; spisy jeho vyšly u Župańského v Poznani v 20 svazcích (1854—68), pod názvem: Polska, dzieje i rzeczy jej rozpatrywane. — Veliké dílo původní, málo však kritické jsou „Dzieje narodu litewskiego“ od *Theodora Narbutta* (Wilno, 1835 1841, 9 sv.). — *Jędrzej Moraczewski* podnikl sepsání úplné pragmatické historie Polské se stanoviska republikánského; dílo však dovedeno toliko do r. 1668. Vyšlo pod tytulem: Dzieje Rzeczypospolitej polskiej, Poznań 1849—55, 8. sv.; 9. (poslední) vyšel až po smrti spisovatele. — *Valerián Wróblewski* (pseudon. W. Koronowicz) pokusil se o sepsání filosofie dějin polských, ale učinil to se stanoviska velmi úzkého, výhradně toliko politického. — Pravým opakem obou těchto prací jest (ostatně nedůležitý) spisek *Ant. Walewského* v duchu klerikálním psaný: Filozofia dziejów polskich, metoda ich badania, Kraków 1875. — Díla znamenitého historika-umělce *Karla Szajnochy* vyšla souborně 1876—1878 ve Varšavě v 10 svazcích. — *Theodor Morawski*: Dzieje narodu polskiego, v 8 svazcích, v Poznani a Drážďanech, 1871—72. — Ukončena není „Historya pierwotna Polski“ *Juliána Bartoszewicze* (poslední vydání ve 4 dílech v Krakově 1878). — *Walery Przyborowski*, Dzieje Polski dla młodzieży. Warszawa 1879. – Velmi hojné jsou práce o dějinách polských lvovského učence *Jindř. Schmitta.* — Nový směr ve výkladu polské historie, zcela opačný tomu, jejž oblíbila si škola Lelewelova, zračí se v pracích krakovských professorův university Jagellonské, Szujského a Bobrzyńského. *Jos. Szujski* vydal ve čtyrech dílech „Dzieje Polski wedle ostatnich badań spisane, Lwów

Vartě, od Odry až k Visle (Hnězdno, Poznaň), a přinutil jej platiti císaři daň. Nebezpečí hrozilo všemu Slovanstvu: Němci soustavně podmaňovali jedno po druhém z nesvorných plemen slovanských na Labi a při Odře, násilně je obracejíce na víru křesťanskou, zřizujíce pomezné marky a zakládajíce biskupství, jež všecka podřízena založenému r. 968 arcibiskupství magdeburskému. Jsa od Němců tištěn, vyrozuměl polský kníže Měško, má-li s úspěchem obhájiti slovanskou národnost, že nezbývá mu leč následovati příkladu sourodých Čechův, kteří, že v IX. století přijali křesťanství, byli zřízeným národem a zmohutněli. I obrátil se v té příčině ku knížeti Českému Boleslavu, pojal jeho dceř za manželku a přijal křest v Poznani 966, založiv tam spolu biskupství, jež r. 968 poddáno jest metropoli magdeburské. Skrovné počiny a zásluhy Měškovy zatemnila sláva velkoduchého syna jeho a nástupce Boleslava Chrabrého (992—1025), jenž pokládá se za skutečného zakladatele říše, jejíž hranice daleko za meze původních Polanů, po nichž jméno měla, rozšířil. Boleslav Chrabrý opanoval Bílé Chorvatsko s Krakovem až do Karpat, zemi Červenskou (Halič), Baltické Pomoří, a uznán byv Otou III. za samostatného panovníka a spojence (1000), korunoval se za krále korunou, již obdržel od papeže. On zjednal Polsce církevní nezávislost, zřídiv ve Hnězdně arcibiskupství,

1862—66 — nejlepší to a nejúplnější posud rukověť toho předmětu. *Michal Bobrzyński* vydal 1879 ve Varšavě „Dzieje Polski w zarysie," pěkný nákres, v němžto zvláště trefně zobrazena jest doba jagellonská. — S nemalým nadáním a s velkou původností vylíčil rozsídlení a prvotné řády plemene polského *Tadyáš Wojciechowski* v díle: Chrobacya, rozbiór starożytności słowiańskich. Kraków 1873. — Zmínky zasluhuje též *Aug. Bielowski*, kritický vydavatel starších pramenů: Monumenta historica Poloniae vetustissima, a *Ant. Sig. Helcel*, vydavatel starých památek polského práva: Starodawne prawa polskiego pomniki, 1857 - 70, v Krakově, v 2 svazcích. — Vážná jsou též díla německá: *Richard Röppel*, Geschichte Polens (Leipzig 1840), 1 sv., jdoucí do konce XIII. století; v díle tom pokračoval *Jak. Caro*, od něhož pod tímže názvem vyšly dva svazky v Gotě 1864—1869. — S politickým zřízením Polsky seznamují nás: polské přepracování německého spisu z XVIII. stol. *Lengnichova* (Prawo pospolite królestwa polskiego, wyd. Helcla, Kraków 1836), a *Siegfried Hüppe*: Verfassung der Republik Polen 1867.

O *zeměpise* psali: *Michał Baliński* i *Tymoteusz Lipiński*, Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. Warszawa, 1850; 3 sv. — *Lucián Tatomir*, Geografia ogólna. Statystyka ziem dawnej Polski. Kraków 1868.

Nejlepší slovník *jazyka* polského jest pořád ještě *Lindeho* (Samuel Bogumił Linde): Słownik języka polskiego, 1807—1814, Warszawa 6 d. Nové, doplněné vydání vyšlo ve Lvově 1854—60. Nejlepší mluvnice, osnovaná na srovnávacím jazykozpytu jest: Gramatyka języka polskiego przez *Ant. Małeckiego*, Lwów 1863. Nové vydání dvoudílné: Gramatyka historyczno-porównawcza jęz. pol. Lwów 1879. — Vynikajícím zjevem jest též „Krytyczna gramatyka jęz. pol." od slavného filologa kněze *Fr. Malinowského* (nar. 1808 blíž Toruně, od r. 1851 přebývá v Poznani); vyšla v Poznani 1869. Týž sepsal také mluvnici sanskritskou (3 seš., Poznaň 1873) a více děl jeho zůstává v rukopise.

Sbírek *národních písní* jest velice mnoho za posledních 45 let, počínajíc od první haličského sběratele *Zaleského* (Wacław z Oleska). Zvláště jsou pozoru hodny sbírky: *Wójcického*, *Żegoty Pauliho*, *Czeczota*, *Zejsznera*, *Oskara Kolberga*.

jemuž podřízena jsou biskupství nově založená (krakovské, vratislavské, kolobřežské atd.) i starší poznaňské, které od magdeburské metropole odloučeno. V krutých válkách s Němci po smrti Oty III. ztraceni nenávratně pohanští Slované polabští; ztráty na té straně nahraženy dalekými výboji na východě (Kyjev). Nelze pochybovati, že v připojeném k Polsce Bělochorvatsku nalézalo se již símě křesťanství, [1]) zaseté tam z dob, když kraj ten příslušel k Moravské říši Svatoplukově (894) a když biskupoval tam Method. [2]) Ale ačkoli jsou stopy, že křesťanství obřadu slovanského dosti dlouhé mělo trvání, přece nezachovaly se žádné zprávy o jeho organisaci. Vrch nad ním obdržel obřad latinský, jenž brzy a hluboko se zakořeniv stal se jedním z hlavních základův života národního. Příčiny toho byly as tyto: Římské katolictví bylo více světoobčanské, snášelo se tudíž se všemi národnostmi, svérodému jich rozvoji nepřekážejíc. Přicházející s ním jazyk latinský byl mocným průvodcem a rozplozovatelem starověké klassické vzdělanosti. Uznav vrchmoc papeže, národ polský nalezl v něm oporu v boji svém s císařstvím Římskoněmeckým. Konečně církev římská provádějíc ideu o prvenství stavu duchovního před světským, byla první činitelkou při obmezení moci královské a prvý základ položila ku stavbě polského parlamentarismu, jenž v dějinách polských jest do té míry národním, jako vzrůst samovlády ve starší historii ruské.

Ale ta stránka působnosti duchovenstva vynikla teprv později; z počátku jeví se silou hybnou a pořádající toliko moc královská či knížecí, rovně mohutná jako byla na Rusi za Jaroslava. Přes její původ národní od Piasta neděje se žádná zmínka o sněmech (*věcech*) národních, leč že kníže radí se se svou družinou (*comites*) a s biskupy. Organisace společnosti jest ryze vojenská. Země dělily se na *opolí* (viciniae), páskou kterýchž byla společná poruka jejich obyvatelů naproti vládě; po městech sedéli v pevných hradech knížecí vojvodové, kteří spolu byli soudci (castellani). Ve společnosti samé zjevný byl rozdíl mezi stavem vojenským a třídami nevojenskými: povstávala šlechta. Původ toho zřízení vykládá se nyní takto: [3]) U leských Slovanů panovalo mnohoženství. Nezůstavil-li zemřelý synův nebo bratří, ujal se zanechané pozůstalosti (puścizny) kníže, jenž považoval se za vlastníka veškeré půdy ve své zemi. Když pak s křesťanstvím přišlo jednoženství, tu již jasněji vynikl význam rodu, jakožto svazek vzájemný sourozencův a strýcův — potomkův jednoho náčelníka rodu — a jejich poměr k *dědině*, majetku to onoho předka. Kníže počal členům své družiny dávati země v úděl dědičný (jus hereditarium) a tak vznikaly statky, podobné državám allodiálním na západě, majetky svobodné, soukromé, navždy vydělené z veřejné půdy knížecího panství. Knížecím obdaro-

---

[1]) Vášnivá polemika z příčiny slovanského obřadu v Polště vedena byla v r. 1839—1850 mezi *Václ. Alex. Maciejowským* s jedné a *Ign. Richterem* i *B. Ostrowským* s druhé strany. Obsah té rozepře vyložil *Ant. Małecki* ve lvovském časopise „Przewodnik naukovy i literacki 1875.“

[2]) O poměru Methoda k pohanskému knížeti „na Vislěch“ čili ve Vislici viz *Aug. Bielowského* Monumenta I. 107.

[3]) *Szajnocha*: Lechicki początek Polski; *Małecki* v řečené rozpravě v „Przewodniku.“

váním takto vyznamenaní dědici počali se po německém slovu „Geschlecht“ nazývati *šlechtou* a stali se účastníky jedné dědiny či *erbu*; ni jedna část společné dědiny nemohla odcizena býti beze svolení všech členů rodiny; měli společný znak symbolický a jedno volání (proclama, zawołanie). Erbové rody, jsouce v knížecí službě, osvobodily se pomalu od všelikých jiných služeb a dávek, jimiž povinni byli lidé robotní, a když zřízení to se rozplodilo a rozšířilo, přešla na ně i moc soudní nad lidem prostým, na jejich statcích usedlým („pán“ znamená původně tolik co „soudce“.) Rovnoběžně s rozvojem rodův privilegovaných, ze kterých potom povstal jediný stav šlechty, dálo se vyvlastnění stavu selského: svobodní kmeti během času zmizeli v davu těch, kteří na statcích cizích — knížecích, kněžských nebo panských seděli s lidmi nevolnými, s roby a robův potomky (parobky, originarii).

Jak svědčí statut Vistický, byli tehdáž kmeti osobně svobodni a k půdě ještě nepoutáni; zbývalo jim ještě právo (ač obmezené) svobodného stěhování. K obhájení starobylých řádův a zároveň sloučeného s nimi pohanství po dvakráte pozdvihly se nižší třídy národa (1034 a 1077), ale po obakráte bez prospěchu. Stav dvořanský a duchovenstvo objevily se tu tak mocny, že pokořivše vzbouřence, přinutily r. 1079 ku vzdání-se trůnu krále Boleslava Smělého, člověka to samovládného a krutého, jenž poskvrnil ruce své krví Stanislava, krakovského biskupa, který jej byl z církve vyobcoval. Oslabená tím příběhem moc knížecí ukázala se ještě v bývalé skvělosti a síle za Boleslava III. příjmím Křivoústého (1102 - 1138), jenž vyznamenal se vítěznými válkami s Jindřichem V. a podmanil i na křesťanství obrátil slovanské Pomoří od ústí Odry do ústí Visly, přispěním apoštola Pomořanů sv. Oty. Ale po smrti Boleslava III. nastala Polsce, tak jako Rusi po Jaroslavu, neminutelná doba údělův — následek to onoho názoru, jako by říše byla rodovým majetkem domu knížecího.

Prvním následkem toho rozdrobení celku v části bylo jednak oslabení sotvy povstávajícího národa a ztráta některých částí Polsky Boleslavovy, jako na př. Slezska, které pod zněmčilými knížaty ze starší linie Piastovců se poněmčilo; jednak vzájemné se odcizení jednotlivých částí a vznik rozdílných zemí, z nichž každá zařídila se svým spůsobem a vyspěla k individuální své zvláštnosti. Každý kníže měl svého náměstka: *vojevodu* (palatina), kancléře, sudího; níže vojevodův byli v hodnosti *kasteláni* po hradech, vladaři opolí. Všecka ta důstojenství bývala obyčejně doživotná. Tito velmožové (barones) činili s biskupy radu knížecí a kořistíce z nesvornosti knížat, přisvojili si ohromnou moc: dosazovali knížata a vypuzovali je a nejednou skutečně vykonávali, co později jmenovalo se elekcí (volení panovníka.) Ale moc a váha toho troufalého velmožstva nebývala na severu a na jihu stejna. Kdežto části severní, t. j. původní či Veliké Polsko s Hnězdnem a Mazovsko se svou četnou drobnou šlechtou, žily více po starodávnu a držely se boleslavovských tradic knížecí jedinovlády, na jihu, v tak zvaném Malém Polsku, utvářil se takový stav věcí, že páni (barones) tam měli převahu, kteréž i použili k uvedení na stolec královský Kazimíra, nejmladšího ze synův Boleslava III. Již tento král, nazván Spravedlivý, jeví se docela jinakým: představuje se nám jako panovník,

jenž moc zákonodárnou vykonává na sjezdech pospolu s duchovenstvem a s vyšší šlechtou, a odbývaný za něho sjezd Lenčický (1080) dějepiscové obyčejně pokládají za počátek zřízení polského senátu.

Knížecí moc, jednak obmezovaná duchovenstvem, jež tíhlo k Římu a vše, což světského bylo, hledělo podrobiti stolici papežské, jednak zkracovaná panstvem, nebyla již s úkoly, které by byla zmohla silami dřívějšími; ona sama do kořan otvírá bránu Němcům a pouští je do samého srdce Polsky. Úkaz ten vyznačuje století XIII.: na dolní Visle osazen Řád německých rytířův, všude pak města i vsi vysazují se německým právem a naplňují, zvláště po tatarském nájezdu a spustošení, německými přistěhovalci. Sám kníže Konrád Mazovecký, jeden z nejšpatnějších vládcův, nemoha pokonati polodivý národ pohanských Prusův, povolal na ně rytíře Německé a propůjčil jim zemi Chlumskou jakož i, čeho by sobě dobyli na Prusích. Řád upevnil se na Baltickém Pomoří, a konečně stalo se, že sám slavil nad Polskou vítězství, neboť z něho to pošlo nynější Pruské mocnářství. Následkem volání německých osadníků němčela za XIII. století rychle polská města i městečka, ano i vsi německé vznikaly, zvláště potom, když roku 1241 Tataři zemi spustošili, Krakov a Vratislav spálili. Tehdáž Polsko bylo v poušť obráceno; k novému jeho zalidnění nezbývalo leč povolávati osadníky a všeliké svobody jim slibovati, jmenovitě osvobození od povinností polského práva, vlastní řízení, vlastní soudy městské a selské, ze kterých až do Kazimíra Velikého odvolání šlo k magistrátu magdeburskému. Ve vesnicích konal moc soudní a správní *soltys* s *lavníky* (přísedícími, scabini); v městech soudil *vojt* s lavníky a správu vedla městská rada (magistrát). Navnadily se tím příkladem i pouze polské osady, městské a vesnické, a domáhaly se podobného vysazení právem německým.

Byli knížata, jako Lešek Černý, kteří o měšťanstvo německých měst, na př. Krakova, se opírali, oblibujíce si německý mrav a jazyk. Po městech se z dob prvních křížáckých tažení nasadilo též množství Židů z Německ uprchlých. Z celku národa vylučovala se tedy města, vynímala se šlechta čili stav rytířský, mocně spojený v erbovních bratrstvech, nade všecky pak privilegované postavení mělo duchovenstvo, tíhnoucí k Římu, vyňaté z područí knížecího soudu, opatřené svým vlastním podle práva kanonického, jež i knížatům vnucovalo, kterýmž na každém kroku bylo ohlížeti se na nesčíslné ty výsady duchovenstva, šlechty a měst. Ale přese vše rozdrobení společnosti a při vší různosti stavů vědomí národní jednoty se přece udržovalo a potřeba se cítila silné ústřední vlády, kteráž, napomáhajíc srůstání různých částí v jeden celek, poskytla by národu vnější bezpečnosti a zjednala by pořádek uvnitř. Utvořilo se ponětí monarchické jednovlády. Politický tento ruch byl zároveň i silně národní, provázený vřelým soucitem lidu.

Sebrání a spojení polských zemí vykonali dva členové nejmladší linie rodu Piastova, mazovsko-kujavské: Vladislav Lokétek a syn jeho Kazimír Veliký. Lokétek vložil si na hlavu královskou korunu r. 1319 v Krakově (jenž od té doby stal se stálým hlavním městem), shromáždil r. 1331 první známý sněm zemský v Chęcinách (generalem omnium terrarum conventum), dobyl prvních vítězství nad Německým Řádem, oženil syna s dceří litevského Gedymina a odevzdal mu r. 1333

trůn po právu monarchického nástupnictví. Kazimír Veliký, více diplomat nežli vojín, uvedl společnost na pokojné cesty rozvoje, stavěl města, jež za něho počala zas polštěti, a postaral se o jedno, oběma hlavním částem Polsky společné zřízení zemské, známé pod jmenem Vislického Statutu.[1]) Říše jeho skládala se z Veliké a z Malé Polsky, ku kteréž po r. 1340 patřila také Halická Rus. Hodnost údělných knížat na některý čas ještě zůstala při rodu jen Piastů mazovských, pomalu se ztenčujícím a vymírajícím. Po bývalých údělech zachovaly se jen sledy při správě říše: v úřadech vojevod, kastelánův a p., kteréž před tím bývaly knížecí, po sjednocení Polsky pak staly se zemskými. Hodnostové tito byli jaksi zástupci jednotlivých zemí, kdežto orgány koruny byli královští ministři a hradští starostové (zřízení, přijaté od Čechův), opatření od krále mocí, vykonávati trestní právo při těchto čtyrech zločinech: při loupeži, podávení ženy, žhářství, přepadení domu. Všeliké jiné přečiny a spory rozsuzovali volení soudcové zemští. Při všem tom zvláštnosti Veliké a Malé Polsky nikdy se nesetřely, tak že ústrojí Polského státu při samém počátku spolehlo na základě federativním, jevíc se jako dobrovolné, na vzájemné shodě a rovnoprávnosti založené spolčení zemí pod jedním žezlem — ovšem nikoli na demokratickém, jakož nemohlo býti za středověku, nýbrž na aristokratickém podkladě.

Kazimírův nástupce, příbuzný mu Ludvík čili Loys z rodu Anjou, neměv mužského potomstva a žádaje proti národnímu obyčeji polskému zachovati trůn jedné ze svých dcer, svolaným do Košice pánům polským skoro mocí vnutil akt takové váhy, jako bývala pozdějši pacta conventa, osvobozující totiž všecku šlechtu od všelikých daní (mimo 2 groše z lánu, a manso). Když pak následkem těch úmluv dcera Ludvíkova Hedvika trůnu dostoupila, přišel k místu, ač mimo její přání, hlavně naléháním pánův malopolských onen následků plný sňatek její s Jagellem, provázený téhož korunováním (v Krakově 1386) a pokřtěním Litvy. Prvním plodem toho spojení Polska s Litvou bylo vítězství, společnými silami dobyté nad Řádem Německým na bojišti Grünwaldském (1410), kterýmž nepříteli tomu společnému rozhodná zadána rána. Nic méně sjednocení dvou tak velice rozdílných říší, jako byla Polska a Litva, bylo jen osobní a nestálé. Na Litvě byl veliký kníže dědičný a pán skoro samovládný, bylo mocné bojárstvo, bylo držení půdy obmezené, skoro lenní; svazek s Polskou udržoval se jen tím, že jeden z Jagellonů zhusta ani ne ten, který seděl na trůně Litevském, se svolením sněmu uváděn byl na trůn Polský s mocí královskou, valně ztenčenou privilegiemi stavův a obmezovanou panstvem, jež přivyklo říditi osudy vlasti rukou umělou, však těžkou a svézištnou. Sněm polský toho času byl jen pokračováním dřívějších sjezdův a porad (colloquia), shromážděním korunních a zemských toliko hodnostův buď ze všech zemí buď jen z některých; účastenství v něm lidí ve veřejné službě postavených bylo velmi neurčité. Korunní ta rada přichází druhdy ve spor s králem, jemuž časem těžko bývalo svou polskou politiku srovnati

---

[1]) O proskoumání zákonníka toho hlavní zásluhy sobě dobyl *Helcel*, z jehož výskumů vychází na jevo, že byly dva rozdílné statuty: piotrkovský pro Velké Polsko a vislický z r. 1347 pro Malé, z nichž sestaven byl společný svod r. 1368.

s povinnostmi velikého knížete Litevského. Zasedají v té radě lidé, kteří druhdy sami vládnou při slabých králích. Takým jeví se nám na př. znamenitý biskup krakovský a kardinál Zbihněv Olešnický († 1454), jenž mocnou rukou zadržel hnutí husitské do Polsky vnikající, [1]) přivrženec Florentinské unie, stoupenec zákonní opravy církve a učení, že papež má se podrobiti sboru, při svém jednání víc prospěchu církve vždy dbající než státu, jemuž sloužil: on uvedl syna Jagellova, Vladislava III., na trůn Uherský a tudíž v čelo onoho tažení křížáckého proti Turkům, ve kterém král Vladislav r. 1444 nalezl smrt na bojišti Varnenském.

Nástupcem Vladislava III., za něhož Polska s Litvou byla zase v jedněch rukou spojena, byl král Kazimír († 1492), posud nedosti podle zásluh oceňovaný. Teprv dějepisná bádání nejnovější [2]) objevila v něm panovníka nad jiné památného, který přičinil se nejvíce k přeměně monarchie středověké, patriarchální, ve stát representativní a ústavní, se sněmem co zákonodárcem a s králem co zákonů vykonavatelem, slovem — zakladatele polského parlamentarismu. Půvab federativnosti a větší svobody přiměl totiž pruskou šlechtu a pruská města, že toužily vymknouti se z područí Německého Řádu a žádaly přivtěleny býti ku koruně Polské. Z toho pošla pruská válka, jež skončila se mírem Toruňským (1466), kterýmž Baltické Pomoří s ústím Visly, s Gdanskem, Marienburkem a Varmií dostalo se Polsku a Řádu jen ponechány lénem Prusy Východní s Královcem. Za té vojny král, všelijak byv panstvem obmezován a trpě nedostatkem vojska i peněz, umínil si jmenem obecního blaha protrhnouti platné privilegie a uvesti v politický život třídu posud sice neveskrz dospělou, ale ve službě veřejné vycvičenou — třídu šlechty nestavovské, zemanstvo. Statuty Něšavské [3]) r. 1454 Kazimírem vydané, mají v dějinách polské ústavnosti tutéž váhu jako magna charta v anglické. Jest to listina šlechtických práv a předností, nesoucí v čele ustanovení: neminem captavibimus nisi jure victum (nikoho nezatkneme, leč kdo právem usvědčen bude), hlavně však tím památná, že na první místo klade v říši zákon a že stanoví, kterak nové zákony nadál budou vydávány a daně ukládány jen po úradě se zemskými sněmíky šlechty. [4]) Sněmíky tyto, objížděné králem, jevily se povolnými. Našed v nich král takovou oporu, stroj zjednodušil: místo zemských sněmíků shromažďoval společné sjezdy: pro Velkou Polsku v Kole, pro Malou Polsku v Novém Korčině, pro Haličskou Rus v Soudní Višni. Konečně r. 1468 ustanoveno, že z každého zemského sněmíku, jenž schází se v kraji nebo v zemi, z kterých skládají se vojevodstva, mají na společný sjezd celé koruny vysláni býti dva zvolení poslové zemští (nuntii terrestres). Tak utvořil se *valný sněm korunní*, jenž obyčejně

[1]) O husitství v Polště nejlépe pojednal v četných monografiích učený *L. Procházka*, ve spisech krakovské akademie a j.
[2]) *Caro* a *Bobrzyński*.
[3]) *Bobrzyński*, O ustawodawstwie Nieszawskiem. Kraków 1873; Sejmy polskie za Olbrachta i Alexandra, v „Ateneum" 1876. – *Romuald Hube*, Statuta Nieszawskie z 1454 r. Warszawa 1875.
[4]) Slovem „šlechta" míněno tu jest, jako i dále všude, co Poláci jmenem „szlachta" rozumí: stav rytířský a zemanský, na rozdíl od aristokracie vyšší či velmožstva. (Pozn. překl.)

zasedal v Piotrkově a ničím z počátku nad sněmíky nepředčil, poněvadž král, nepochodiv na sněmě, zámysly své mohl provesti na sněmících. Sněmu toho stranilo se duchovenstvo, stojící na svých privilegiích; stranila se ho též ač byla zvána, města, málo o dobro obecné pečlivá, čímž stalo se, že městský stav pozbyl vší politické váhy. Po 30 roků sněm již soustřeďoval v sobě všelikou moc zákonodárnou; o zákonodárství sněmíků není již zmínky. Počinem krále Jana Albrechta staly se další vážné přetvory, ale dán i počátek zákonnímu porobení selského lidu a též vyšší důstojenství církevní učiněna výhradním majetkem šlechty. Ztrácejíce tak pod nohami půdu, velmoži těžili z válečných nezdarů, jež zachmuřily konec života toho krále, a po jeho smrti poslední pokus učinili, by zřídili vládu oligarchickou, přiměvše velikého knížete Alexandra, dřív než korunován byl za krále, k podepsaní privilegia Melnického r. 1501, podle kterého král měl býti pouhým předsedou senátu a všecka vláda do rukou tohoto panského sboru byla kladena. Král podepsal, co na něm žádali, ale ujel na Litvu, zůstaviv senátu, aby nad Polskou vládl podle umění svého. Však pokus dokázal úplnou nespůsobilost velmožské vlády: krále uprosili zas přijeti, Melnický akt změněn, mnohé věci spořádány, určeny obory korunních úředníků čili ministrů (kancléře, podkancléře, dvou podskarbích, korunního a dvorského, maršálka korunního a dvorského), uloženo kancléři Łaskému, by vydal sebrání zákonů (r. 1506), konečně na sněmě Radomském (1505) usnešeno památné ustanovení: nihil novi constitui debeat per nos et successores nostros sine communi consiliorum et nuntiorum terrestrium consensu (nic nového nesmí býti stanoveno bez přivolení senátu a poslův zemských). Ale obecné poznešení šlechty, nadšené pocitem rovnosti, podervalo kořeny velmožstva. Nikdy nestaly se státní úřady dědičnými; nikdy senát, jenž skládal se z vojevodů, kastelánů, korunních ministrů a z římskokatolických biskupů, nedosáhl samostatné platnosti. Z toho nedostatku trvalých kořenů vysvětluje se ono chování velmožův a ona jejich politika — stále vyhledávati tu milostí u krále, tu přízně u šlechty. Zdá se, jako by na čas zmizeli mezi oněmi dvěma hlavními činiteli: panovníkem a šlechtou, kteráž bez toho zvykala pohlížeti na se jako na veškeren polský národ. Ve všech zemích, které potom k říši byly připojeny, prvním skutkem polské politiky bývalo, rozličné stupně vyšších stavů sespoliti v jedinou třídu „šlechty“ a zavesti tak všude domácí řád a zřízení.

V této časné přetvoře patriarchálního státu středověkého v nové mocnářství ústavní byly jisté skvrny a mezery. Zákon učiněn sice panujícím, ale o městech raděno bez nich a prostý lid zůstal vně zákona. Ministři nebyli střídáni, nebylo také ministerstva před sněmem odpovědného, jež by zajišťovalo pravidelnost vládního počinu při panovnících slabých nebo nespůsobilých Král žárlivě střehl své osobní vlády, ministry bral ze středu velmožů, ale neodpovědný před sněmem a doživotní ministr snadno mohl přejíti na stranu opposice a svázati králi ruce. Ústrojí takové žádalo neustálého a silného počinu vlády a na trůně rázných panovníkův; zatím však oba rody panovnické, Piastovci i Jagelloni, záhy vymírají a bez potomstva, rod jagellonský pak dal říši krále, vynikající dobrotou, váhavostí a nerozhodností.

Takovým dobrosrdečným milovníkem pokoje byl nejpopulárnější z králů polských Sigmund I. čili Starý, jenž přes 40 let držel otěže vlády ve svých nečinných rukou. Bývá chválen, že k protestantům choval se velmi šetrně; dru. Ecku odpověděl, že chce býti králem nad ovcemi i nad berany. Pokoje milovná jeho vnější politika, jež dovedla o mír uhodit i se Solimanem, dala šlechtě pokusiti všech vnad pokoje a blahobytu. Hospodářský rozkvět a prospěch byl vůbec zřejmý; však Smolensko ztraceno. Spřízněnému s Jagellony domu Habsburskému přispěno k dosažení trůnův Českého a Uherského, uprázdněných smrtí posledního potomka uherské větve Jagellonců, krále Ludvíka II., jenž padl v bitvě u Moháče r. 1526. Konečně pouhými jen zřeteli dynastickými vysvětluje se odevzdání v léno Sigmundovu sestřenci, Albrechtu Braniborskému, zemí Německého Řádu — když Albrecht tento přijal protestantství — za světské prohlášených: odevzdání tak převelice plné následků Polsce záhubných. Ve vnitřní politice Sigmundově spatřuje se návrat ku středověkému způsobu osobní vlády, neopírající se na šlechtě, nýbrž spíš k velmožům se klonící. Opanovali pletichaři; králová Bona, Vlaška z rodu Sforzů, kramaří s místy a hodnostmi; beztrestně ztrácejí se a rozchvacují korunní důchody. Tu panská opposice zjednala si na krále šlechtu, poštvouc ji k odepření daně a k obmezení královské moci. Shromážděná r. 1538 před Lvovem šlechta k výpravě do Valašska, místo výpravy jala se činiti králi výčitky a rozešla se, kterýžto příběh, nazván „kokosza (kohoutí) wojna,“ prvním jest příkladem pozdějších „rokošů.“ Nabývajíc čím dál tím vyššího mínění o svých právech a panstvem j-ouc podpichována, šlechta povinnostem odvykla; současně dokonávalo se skrze ni porobení selského lidu a ustálení roboty.

Hlavní události staré doby.

R. 963. Markrabě Gero porazil Polské kníže Mečislava a učinil jej poplatníkem císařovým.
965. Mečislav přijal křest od českých duchovních.
968. Založeno první polské biskupství v Poznani.
1000. Císař Ota III. navštívil Hnězdno. Zřízení Hnězdenského arcibiskupství.
1024. Boleslav Chrabrý korunoval se za krále.
1034. Zmatky po smrti Mečislava II.; pozdvižení pohanstva.
1040. Kazimír, syn Mečislava II., nastupuje vládu knížecí.
1079. Vyobcovaný z církve Boleslav II. Smělý zabil krakovského biskupa Stanislava.
1124. Slovanské Pomoří za Boleslava III. Křivoústého obráceno na křesťanství. Apoštolování sv. Oty.
1139. Smrt Boleslava III.; počátek doby údělův.
1177. Kazimír Spravedlivý utvrzuje se v Krakově.
1180. Sjezd v Lenčicích; domnělý počátek senátu.
1226. Konrád, kníže Mazovecké, obdařil Německý Řád Chlumskem.
1241. Vpád Mongolův; spálení Krakova; bitva u Lehnice.
1295. Přemyslav korunuje se za Polského krále.
1319. Korunování Vladislava Lokétka v Krakově.
1331. Sněm všech polských zemí v Checinách.
1333. Kazimír, příjmím Veliký, vstoupil na trůn.
1340. Halická Rus připojena k Polsce.
1347. Sněm ve Vislici.
1370. Smrt Kazimíra Velikého; Ludvík jeho nástupcem.

R. 1374. Sjezd a úmluva v Košicích.
1384. Příjezd do Polsky královny Hedviky.
1386. Křest, sňatek s Hedvikou a korunování Vladislava II. Jagelly.
1387. Pokřtění Litvy; ve Vilně založeno biskupství. — Výprava králové Hedviky na Červenou Rus; uherští správcové, dosazení Ludvíkem, odtud vypuzeni a svazek té země s Polskou utvrzen.
1400. Založení krakovské akademie.
1410. Německý Řád v bitvě u Grünwaldu na hlavu poražen.
1413. Sněm v Horodle a sjednocení Litvy s Polskou. Šlechtě litevské propůjčeny výsady a znaky šlechty polské.
1444. Smrt krále Polského a Uherského Vladislava III. u Varny.
1454. Šlechta pruská a města žádají za připojení Pruska ku koruně Polské. Něšavské statuty.
1466. Konec pruské války; mír s Řádem Německým v Toruni.
1468. Zřízení zemských poslův; počátek vlády representativní.
1505. Radomské privilegium krále Alexandra. Sněmu přiznána moc zákonodárná.
1525. Albrecht Braniborský, složiv hodnost velmistra Německého Řádu, obdržel v Krakově investituru na lenní knížectví Pruské.
1526. Mazovsko po smrti posledního knížete přivteleno ku koruně Polské.
1529. První Litevský statut vydán.
1537. Vojna „kokoší;" šlechtické shromáždění před Lvovem opovídá zjevný odpor králi.

* * *

V předchozím nákresu obezřeli jsme více než pět století politických dějin polských, tedy větší jich polovici, a nedostali jsme se posud k počátku polské literatury, poněvadž z dob, jež století XVI. předcházely, zachovaly se jen chudičké ostatky ústní poesie národní a velmi slabé počátky polského písemnictví. [1])

Plemena slovanská, ze kterých srostl národ polský, nalézala se té doby, když přijala křesťanství, na velmi ještě nízkém stupni vzdělání: neměla písma, bídné náboženství jejich nad viditelnou přírodu nesáhalo a podle svědectví braniborského biskupa Ditmara, Boleslavu Chrabrému souvěkého, života záhrobního neznalo. Poláci nemohou vykázati se ani epickým skládáním podobným „Slovu o pluku Igorově" ani takými básněmi, jako jsou rhapsodie Kralodvorského rukopisu, ba ani jinakou památkou písemnou, jež by obsah svůj čerpala z názorů pohanských a přímo s pohanským starověkem souvisela. Chudá poesie národní žila ústním podáním v písni a v pohádce. Po přijetí křesťanství obřadu římskokatolického, národní půda pokryla se hrubou vrstvou kultury latinské, jejíž štěpnicemi byly školy, zakládané duchovenstvem. První školy byly klášterní, založené nejstarším řádem sv. Benedikta, jakož i řády jinými; pak objevily se školy biskupské a farní. Ve školách těch se učení podávalo podle systému, řečeného trivium a quadrivium; kromě literatury římskocírkevní vykládali se též starověcí římští básníci a historikové. Školy dělily se ve vyšší a nižší; k vyšším počítány kollej v Poznani (kollegium Lubrańského, založené 1516) a škola u p. Marie v Krakově. Kdož po vyšším vzdělání toužili, vydávali se

[1]) Velice podrobnou študii o staropolském jazyku obsahuje spis I. Baudouina de Courtenay, vydaný v Lipsku 1870: „O drevne-polskom jazykě do XIV. stolětija."

na cesty do cizích zemí a navštěvovali university zahraničné: bononskou, padovánskou, pařížskou a od r. 1348 pražskou. Když po svárech doby údělné Vladislavu Lokétku podařilo se v mocných rukou sjednotiti zas rozptýlené části říše Boleslava Chrabrého, tu pocítili králové polští též potřebu, království své ozdobiti založením vysokého učení v Krakově. Lokétkův syn, Kazimír Veliký, řídě se příkladem Karla IV., zakladatele university pražské, pokusil se tolikéž o zřízení university a otevřel r. 1364 v osadě Bavol řečené (nynějším předměstí krakovském Kazi-měři) studium generale (neboližto obecné učení) tří fakult: právnické, lékařské a filosofické. Pokus ten však se nezdařil; nedostávalo se professorův, vyučování neprospívalo; konečně za Kazimírova nástupce, krále Ludvíka, zřízení to octlo se v úplném nepořádku a úpadku, tak že polská mládež houfně zas ubírala se do Čech na universitu pražskou. Skutečnými zakladateli krakovské university čili akademie byli královští manželé Hedvika a Vladislav Jagello. K žádostem králové Hedviky papež Bonifác IX. ustanovil, že obnovená universita mimo tři dosavadní fakulty míti má ještě čtvrtou, bohosloveckou. Otevření nové university stalo se slavným spůsobem r. 1400 (již po smrti králové Hedviky). Kancléřem university byl podle daných ustanovení ten který biskup krakovský; ta závislost na církevním hodnostě a převládání fakulty bohoslovecké nad ostatními učinily z krakovské akademie ústav převážně náboženský, dceru církve, podporu scholastiky. Směru tomu zůstala akademie věrna až do samého pádu Polsky.

Nedlouhá doba jejího květu splývá s panováním rodu Jagellouského. Tehdáž vydala ze sebe znamenitého myslitele, arcibiskupa lvovského Řehoře ze Sanoka († 1477), vynálezce frenologie Jana Głogowczyka († 1507), Mikuláše Kopernika (1473—1543), dějepisce Jana Długosze. Pokud hýbající tehdá všemi myslemi otázka náboženská na tom záležela, aby oprava se stala uvnitř církve, aby duchovenstvo se polepšilo a napravily se spustlé mravy: tu akademie krakovská sdílela se v tom ruchu, s universitou pražskou udržovala literární spojení, věnovala i jakous pozornost učení husitskému a stala se na některý čas semeništěm humanismu, však zůstávala v celku při straně těch, kdož pracovali o reformu církve cestou zákonnou, hájíc při tom učení, že sbor jest nad papeže. Ale když objevil se protestantismus a zjevný rozkol spůsobil, na dobro se odloučiv od církve, tu akademie odchýlila se od novot a v úzký konservatismus pravověrný se zavřela, jenž v zápětí měl úplný úpadek její vážnosti. Professoři zabývali se spisováním chatrných škvárů, bohosloveckými hádkami, astrologií; v akademii panovala nešvarná církevní latina a splesnivělá scholastika. Národ stal se k zmrtvělému ústavu lhostejným. Rovnou měrou klesly též nižší školy, krakovské akademii podřízené, jež ona založila a spravovala po celé říši, v počtu čtyřiceti. Sama nebyla k tomu, aby zdárně potýkala se s protestantismem; když pak jezovité toho úkolu se ujali a všude své kolleje počali zakládati, tu akademie zdvihla s nimi spor, dokazujíc, že jí výhradní právo přísluší u věcech národního vychování; v tom sporu o své výsady však podlehla.

Spisovnou řečí byla jediná latina: lid modlil se a u soudu své rozepře vedl po polsku, ale kázání a soudní přímluvy psaly se latinsky;

týmž jazykem sepsán byl též první zákonník, obsahující zemské zřízení království Polského, jenž znám jest pod jmenem Vislického Statutu. Umělá literatura latinská v Polště jest velmi bohata a zavírá v sobě dva hlavní druhy spisovatelství: letopisy a básně, převahou lyrické. V letopisech projevuje se v cizonárodním rouše zdravý praktický smysl národa, vřelý vlastenecký cit a pozoru hodné porozumění veřejným záležitostem. Ačkoli polské dějepisectví až do samého téměř století XVI. bylo v rukou duchovenstva, kteréž jediné bylo tehdáž zběhlé v písmě, přece v letopisech velmi málo znamená se poustevnického asketismu: spisovatelé byli lidé zkušení, kteří sami živé mívali účastenství v záležitostech státních, občanských, diplomatických, ano i vojenských; často vzbuzují podivení svým hlubokým názorem v události a uměleckým jich vylíčením.[1] Nejstarší letopisci jsou: společník krále Boleslava Křivoústého, mnich Gallus († ok. 1113), cizozemec, ale tak dalece zdomácnělý v Polště, že v jeho vypravování, propleteném verši a ne bez básnické barvitosti psaném, slyší se mnoho polonismů; biskup krakovský Vincenc Kadłubek († 1223), přivrženec Kazimíra Spravedlivého a jeho potomstva, jehož kronika tak byla na slovo vzata, že byla uvedena do škol jako rukověť vlastenského dějepisu[2]; Godislav Baszko († ok. 1272); cholerický, však nadaný Janko z Czarnkowa, arcijáhen hnězdenský († ok. 1384) a podkancléř Kazimíra Velikého; konečně první kritický dějepisec polský — jehož obrovské dílo, plod to 25leté neúnavné práce, *Historia polonica* v dvanácti knihách, hlavním jest a zhusta jediným pramenem věku prvních tří Jagellovců — krakovský kanovník Jan Długosz z Niedzielska, erbu Wieniawa (1415—1480), přítel kardinála Zbihněva Olešnického a krále Kazimíra Jagellona, pěstoun dětí královských, znamenitý učenec, dovedný diplomat a veliký občan ducha pevného a povahy neposkvrněné. Długosz jal se psáti dějepis, zásobiv se ohromným množstvím pomůcek listinných i letopisných, jak polských, tak cizozemských; k stáru naučil se i rusky, aby čísti mohl kroniku tak zvanou Nestorovu[3]). Hlediště jeho jest vlastenecké a polskonárodní, nemiluje Čechův pro jich husitství, s nechutí, ba s žalostí pohlíží na příval živlů litevských a ruských, přivozený vzmáhající se pomalu unií národů. Při tom o lidech a událostech soudí podle rozumu církevního; s té stránky všecek ještě ná-

[1]) Důkladné ocenění polských dějepisců do XVI. století složeno jest ve výborné knize *Jindř. Zeissberga*: Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters. Leipzig 1873.

[2]) Ježto pozdější prameny kronikáře toho jmenují Vincentius Kadlubconis a také známo jest, že otec jeho byl Bohuslav — Gottlob, podobá se velmi, že Kadłubek jest vlastně zkomolené jméno otcovské. Ve Vincentiově kronice čtou se všecky ty báječné pohádky z pravěku národa polského, které jsou podnes záhadou a kamenem urážky polských dějepisců. — *Stoslav Laguna* mistrovsky vylíčil zvolení Kadłubka za biskupa, v článku: Dwie elekcye w Polsce w XIII. wieku, v časopise „Ateneum“ 1878.

[3]) První úplné vydání všech 12 knih Długoszových opatřil v Lipsku roku 1711 *Jindřich ab Huyssen*, vychovatel careviče Alekseje Petroviče. Nejnovější plné sebrání veškerých spisů Długoszových pořídil *Alexandr* hr. *Przeździecki* v Krakově, v tom i polskou jeho historii, polským jazykem vyloženou od *Karla Mecherzyńského*, 1867—70, 6 sv.

leží středověku, jsa příkrou protivou dvou svých vrstevníků, ozářených již paprsky vycházejícího světla nového — humanismu. Jsou to Řehoř ze Sanoka a Toskánec Kallimach. Spisové Řehořovi se nezachovali, ale z vypsání jeho života, jež po sobě zůstavil oddaný mu Kallimach, souditi lze, že to byl muž vysoce nadaný, výborný znatel klassiků, jež dovedně nápodobil, a protivník scholastiky, kterou nazýval *somnia vigilantium* (mátohy bdících). Vlastní jméno Kallimachovo bylo Filippo Buonacorsi da Geminiano († 1496) Cizinec tento, jenž uměv dobyti sobě veliké přízně krále Jana Albrechta, s Polizianem [1]) si dopisoval a spisy své věnoval Lorenzovi z Medici, zůstavil po sobě sled nesmazatelný v literatuře i v dějinách. Ve službách diplomatických užíván byl k těžším posláním; literaturu obohatil spisem historickým, se stránky umělecké velkolepým, o křížáckém tažení krále Vladislava III. proti Turkům a hrdinské smrti jeho na bojišti Varnenském, jejž sepsal podle vypravování Řehoře Sanockého. [2]) Skládal také latinské básně; jím a Němcem Konrádem Celtesem, jenž vypisoval veršem rozličná místa a krajiny Polské země (jako Vislu, Krakov, Věličku), počíná se řada latinských básníků doby rennaissanční v Polště, jichž účinek na vznik polské národní poesie v XVI. století jest nepochybný. Nalézají se v literatuře polské ještě „Kallimachovy Rady králi“, 35 to krátkých poučení v duchu Macchiavellova pověstného spisu „Il Principe“: jak senát odkliditi, zemské posly zrušiti, opříti se o živly nešlechtické a známými italianskými cestami zavesti správu jedinovládnou. Ale spisek ten od Kallimacha nepochází, ač snad dosti věrně zobrazuje duch a směr jeho politiky. Naproti podvrženému tomu pamfletu postaviti sluší pamětní spis doktora práv a kastelána, pana Jana Ostroroga, „Monumentum pro ordinanda republica“ zvaný, jejž předložil na sněmu r. 1459; navrhuje v něm reformy ve státním zřízení, které v polovici XV. století jevily se žádoucími. [3]) Ostroróg († 1501) důstojně zahajuje řadu četných těch státníků, kteří nepřestávali pomýšleti na nápravu „Rzeczy Pospolitej“ a jichž spisy až do památného sněmu čtyrletého (1791) samy činí bohaté odvětví literatury. Ostroróg jest přívrženec monarchie, ale žádá samostatnějšího postavení naproti Římu. Stoje na právě psaném, navrhuje zjednodušení zákonodárství a vydání zákona jednoho místo dosud platných dvou: zemského polského a městského i selského německého, domáhá se zrušení cechův a povinného užívání jazyka polského při kázáních a v životě veřejném. [4])

O polské literatuře národní nemůže býti v této dřevní době hrubě ani řeči. Stávají jen skrovné památky písemnictví polského,

[1]) *Poliziano* — slavný humanista italský v 2. polovici XV. století, jeden z nejvýtečnějších mužů skvělé epochy medicejské. Viz o něm „Slovn. Naučný.“ (Pozn. překl.).

[2]) Polský překlad od *M. Gliszczyńského* vyšel ve Varšavě r. 1854: O królu Władysławie czyli o klęsce warneńskiej.

[3]) Jan Ostroróg i jego Pamiętnik, napisał Leon Wegner. Poznań 1859. Nové vydání nalezá se v aktech krakovské akademie věd.

[4]) V V. svazku akt krakovské akademie otištěn jest velmi zajímavý traktát latinský *Stanislava Zaborowského* o královských statcích a o nápravě státu. Traktát ten, psán byv za prvních let XVI. století a vydán r. 1507, objasňuje význam reformy krále Alexandra.

mezi nimi první pokusy písní, dětskému žvatlání podobné, v hrubém, nevzdělaném národním jazyku. Jsou nepochybné sledy toho, že za dřevních dob měla v Polště průchod kyrillice, že jmenovitě do XIII. století užívali jí benediktini; ale v XIII. století řád ten klesl, jeho místo zaujali cisterciáci, premonstráti a dominikáni, kteří k slovansko-polské národnosti nevelmi příznivě se chovali; jich působení sluší přičísti, že kyrillice vytlačena byla písmem latinským; rukopisy pak, psané kyrillicí, všecky do jednoho zmizely, byvše zapomenuty anebo v XV. století duchovenstvem zničeny, kteréž polekáno tehdy husitstvím, s největším podezřením pohlíželo z těch dob na písmo staroslovanské.[1]) Ježto jazykové slovanští více mají hlásek než jazyk latinský, bylo nutno, rozhojniti abecedu latinskou a učiniti ji příhodnou k vyjádření zvuků slovanštině vlastních, t. j. doplniti ji vynalezením nových znamének. V té příčině panoval však ve psaní strašlivý zmatek a nesouhlas; každé pokolení psalo jinak. Teprvé v XV. století pokusil se krakovský kanovník Jan Parkosz ze Žuravnice, jenž tvůrcem polské mluvnice nazýván bývá († po 1451), ustanoviti pravidla pravopisu: radil upotřebiti *j*, navrhl pro nosové hlásky písmena *ą* a *ę*, velel znamenati odchylné souhlásky čárkami (*ń*, *ś*, ł atd.). Prvními pracovníky na roli polského písemnictví byli duchovní, k jichžto povolání náleželo, učiti prostý lid modlitbám; ježto pak do Polsky přišlo křesťanství z Čech a českému jazyku časněji dostalo se než polskému písemného vzdělání, což divu, že čeština na počátku silně působila v polštinu. Působení to znamená se až do samého XV. století; důkazem jsou výpisy, jež pozůstaly ze sborníka církevních písní, známého pod jmenem „Kancyonał Przeworszczyka", z r. 1435: sloh písní těch, větším dílem převedených z češtiny, pln jest bohemismů. Nejstarší z písní církevních připisuje podání sv. Vojtěchu, biskupu pražskému, apoštolu Prusů († 997). Jest to píseň o Bohorodici; od časů Boleslava Chrabrého zpívávalo ji vojsko, táhnouc do boje, bývala kladena na první stránce sbírek zákonův a do samého až pádu Polsky považována byla za národní hymnu Polákův. Původní osnova její nás nedošla, nejstarší její ukázky jsou: jedna z r. 1408, druhá z r. 1456. Každý věk přidělával jí nějaký nový verš a též v jazyku se měnila; neboť jakož řeč její prvotně byla zajisté bližší češtině, tak pomalu se stala čistě polskou.[2]) O národní jazyk dobyla si církev nemalých zásluh. Když v XIII. století do země tatarskými vpády spustlé houfně se hrnuli osadníci Němci, zakládajíce města i vesnice, duchovenstvo polské ujalo se polského jazyka a zachránilo

---

[1]) *Bartoszewicz*, Historya liter. pol. I., 25.

[2]) „Bogarodzica" byla všestranně proskoumána a kriticky probrána v těchto spisech: Dr. *Rymarkiewicz*, Pieśń Boga-Rodzice, v Annálech Pozn. Jednoty přátel věd, sv. X. (1878), str. 333. — *W. Nehring*, Uiber den Einflusz der altczechischen Literatur auf die altpolnische, v Jagićově Archivě 1876. — Dr. *Roman Pilat*, Pieśń Bogarodzica, restytucya textu. Kraków 1879. — Dr. *Ant. Kalina*, Rozbiór krytyczny pieśni „Bogarodzica." Lwów 1880. (V tomto posledním spise proneseno jest a odpodstatněno mínění, že „Bogarodzica" v té spůsobě, jak se nyní spatřuje, složena jest z jednotlivých písní kratších, které mezi sebou nemajíce žádného spojení pocházejí z rozličných církevních písní českých. Za původní uznává se jen 7 prvních sloh. Pozn. překl.)

jej před povodní germanismu. Synodálními dekrety arcibiskupů hnězdenských Fulcona (Pełko) z r. 1257 a Jakuba Swinky přikázáno kněžím, aby učili národ polským jazykem říkati „Otče náš“, „Panno, boží rodičko“, „Věřím“, a modliti se: „Kaji se Bohu“; farářům uloženo za povinnost, zakládati školy a povolávati do nich učitele, znalé jazyka polského. S konce XIII. století jdou již polské překlady svatých písem a tu zvláště jsou pozoru hodny: „Žaltář králové Markéty“ (Psałterz królowej Małgorzaty vyd. ve Vídni 1834), nejspíš mylně tak pojmenovaný, poněvadž patrně náležel Marii, dceři krále Ludvíka a nikoli Markétě, první manželce jeho, a „Bible králové Žofie“, čtvrté manželky Vladislava Jagelly (vyd. ve Lvově 1870). Konečně z XV. století zachovalo se patero písní nábožných, jež připisují se převoru kláštera sv. Kříže na Lysé Hoře, Ondřeji ze Słupia nebo-li Słopuchovskému († po r. 1497). Písně ty nevyrovnanou prostotou, srdečností a jasnou barvitostí, nejčistším katolicismem prodchnutou, předčí nade všecky pozdější útvory toho druhu. Skladatel obrací se k Bohorodičce, nazývaje ji „matičkou boží krásnější nad růže rajské, královnou nebes, hvězdou mořskou, zoří jasnou, sluncem věčného světla; s ní se rovnati nemůže ni lilie bělostí, ni růže krásou, ni květ zámořský cenou ani nard libovonností.“ [1]) Čisté, lahodné zvuky té církevní lyriky přerušuje časem drsný hlas učení husitského. Od jednoho z následovníků té nové nauky, professora krakovské akademie Ondřeje Gałky z Dobrzyna, jenžto žil v polovici XV. století a kardinálem Zbihněvem Olišnickým z Krakova byl vypuzen, pochází chvalozpěv na Viklefa, pozoru hodný nikoli pro umělost, jíž se málo nalezá v těch rýmech, ale jakožto pokus, učiniti z písně nástroj náboženského horlení.

Vedle staré církevní lyriky dobýval se na vrch jiný ještě proud — národní poesie světské, lyricko-epické. Národ zapomněl na svou epickou dávnověkost; ale přijav křest, mnohý slavný čin vykonal, mohutnou říši utvořiv a mnohokráte ji obhájiv na bojišti; národnímu citu uvolnil nejednou písní a dumou vojenskou nebo zpěvem historickým, jen že zachovaly se nám z nich jen pouhé názvy nebo počáteční toliko verše. [2])

Do posledních let XV. století padá také první dějepisná kniha v polském jazyku, jen že původce její Polák nebyl. Jest to „Turecká kronika“ tak zvaného Janičára; vypisují se v ní mezi jiným porážky krále Vladislava III. u Varny a krále Jana Albrechta v Bukovině.

---

[1]) Uvedeme zde ještě úryvek, vyjadřující pláč Marie pod křížem:
Synku, żebym cię (kdybych tě) tu niżej miała
Niecobym ci dopomagała.
Twoja glówka (hlavička) wisi krzywo, jaćbym (jáť bych) ją podparła (podepřela),
Krew po tobie płynie, jaćbym ją otarła (otřela).
Napoju wołasz — napoju bym ci dała.
Lecz nie mogę dźwignąć twego świętego ciała.

[2]) „A witajże nam, witaj, miły hospodynie,“ při návratu do Polska krále Kazimíra Obnovitele; píseň o uzavření míru mezi Boleslavem Křivoústým a Pomořany; píseň o Liutgardě, manželce krále Přemyslava; píseň o vojtu krakovském Albertovi, jenž se spikl proti králi Vladislavu Lokétku; píseň o bitvě grünwaldské: „Idzie Witołd po ulicy, przed nim niosą dwie szablicy.“

Nedávno dokázal Jireček (v „Rozpravách", ve Vídni 1860), že spisovatelem jejím byl Srb Michal Konstantinović z Ostrovice a že nejspíš sepsána byla v Polště a polským jazykem, z kteréhož pak do češtiny přeložena jest. [1])

2. Zlatý čili klassický věk literatury (1548—1606).

Doba tato trvala jen něco málo přes půl století. Sluje dobou zlatou nebo klassickou, také Sigmundovskou bývá nazývána, ačkoli toto pojmenování zcela správné není, jelikož kralování Sigmunda I. ani znamenitějšími básníky a spisovateli nevynikalo, ani historiků nezplodilo, na konci pak panování Sigmunda III. znatelný jest v literatuře již úpadek. Doba ta počíná vstoupením na trůn posledního Jagellovce, Sigmunda Augusta, a končí v polovici dlouhého neobyčejně panování Sigmunda III. (1586—1639), když byla pohasla již veliká světla Parnasu polského a když i v budově Polského státu trhliny se objevily — příznaky to brzkého, ale neodvratného odkvétání rané, ač skvělé civilisace. Za rozhraní mezi dobou touto a následní může se rok 1606 považovati; neboť roku toho zahynul v Moskvě první samozvanec, polskými rukami na Ruský trůn dosazený, a vypukla též ozbrojená vzpoura proti králi, známá pod jmenem „rokoš Zebrzydowského."

Hlavní momenty politických dějin jsou tyto: Budova polského státu, vyzdvižená rukami středověkých vojínů písma neznalých a latinářů-kněží a zlehka humanisty přiozdobená, stála hotova po střechu. Na druhou polovici XVI. století připadly poslední dodělávky — závěrka klenby: konečné sjednocení království Polského s velkoknížectvím Litevským, o kterém svědek nepodezřelý, Němec Hüppe, takto se pronáší: „Lublinská unie z r. 1569 byla dílo mistrovské, v něž by měl vhloubiti se, kdožkoli poznati chce, jak mohou býti upokojeny a potřebám celku podřízeny zemské řevnivosti a neshodné zemské prospěchy." My přiznáváme se k mínění tomu s jistými ohradami. Sjednocení to bylo dílo nesnadné a mohlo zdařiti se jen shodou; ale shodu potřebnou rušily každé chvíle jednak litevskoruský partikularismus, jednak tamní bojarstvo. Konečně obdržely vrch pud šlechty, Litvě vštěpené, a láska k rovnosti a k svobodě, jež oživovala šlechtický démos, utvořený z pošlechtěného zemanstva. Dílo sjednocení provedl král Sigmund August, svého rodu poslední, a dokonal je za drahou cenu — za obětování zbývajících ostatků moci panovničí, těch práv panovnických a dědických, jež mu na Litvě příslušela a jichž odřekl se r. 1564 na sněmě varšavském K váhavosti otce přidružila se v něm vlaská chytrost a ohebnost. Dosáhl toho, že aktem unie, v Lublině r. 1569 podepsaným, dva rozdílní sněmové splynuli v nerozdílný jeden a z dvou říší jedna povstala, volebná, na všecky případnosti bez-

[1]) Český překlad vydán byl r. 1565 v Litomyšli, péčí knihtiskaře Alex. Oujezdského; kým byl pořízen, povědomo není, nejspíše některým údem Jednoty Bratrské. (Pozn. překl.)

kraloví připravená. A však splynutí to nebylo dokonalé a dovršené; vypínavému, vysokorodému litevskoruskému bojarstvu vděk ponechána zvláštní litevská vláda, dáno mu v oběť zvláštní litevské ministerstvo vedle korunního; byli dva nejvyšší hetmané, korunní a litevský (hodnost to nesenatorská, zřízená za Sigmunda I.), dva kancléřové, dva podskarbí atd. Toto ústavní splývání Koruny s velkoknížectvím Litevským provázeno bylo a částečně i promíšeno jiným zjevem, rázu všeeuropského, obrovským to proudem světovým, jenž jako veliké vlnobití přešel přes povrch společnosti polské — reformací. Jako v Europě západní, tak i v Polště byl předchůdcem reformace humanismus: myšlený návrat ke vzorům antickým, pokus — připodobiti sněm athénskému nebo římskému shromáždění, v zemských poslancích spatřovati tribuny lidu, ve šlechtě viděti onen stav říšský, jehož každý člen těší se svobodě skoro neobmezené, a tedy i svobodě myšlení a svědomí. Polská ústava do kořan otvírala bránu novotám wittemberským a ženevským. R. 1550 náhle vzešla palčivá otázka o beztrestnosti přestupků proti církvi, když jeden z nejnadanějších mužů toho věku, při tom však velice bezcharakterní, Stanislav Orzechowski, Rusín a kněz, počal horliti pro manželství duchovních a sám se také oženil. Přivlečen biskupem na duchovní soud, všecku šlechtu popudil na duchovenstvo; biskupský soud obžalován, že prohřešil se proti základnímu zákonu státnímu, který stanoví, že nikdo nemá zatčen býti leč kdo z viny jest usvědčen. Orzechowského pře, na sněmu roku 1552 odročená, rozhodnuta byla r. 1562 nálezem, že světská moc nemá se propůjčiti k vykonávání rozsudků soudů duchovních, na odstupce od církve vydaných. Ale i v jádru samé církve nastalo rozdvojení: primas Uchański, kolýsaje mezi katolictvím a reformací, snil o národní církvi na Římu nezávislé. Blízký jemu Ondřej Frycz Modrzewski (1503—1572), Melanchthonův učenník, protestant a spisovatel znamenitého díla *De republica emendanda* (1551 [1]), navrhoval svolati církevní sbor národní a pozvati k němu všecka vyznání. Král měl se sborem vykonávati zákonodárství u věcech víry, a tak zřídila by se církev na spůsob anglikánské. Bylo jen potřebí vybaviti se z římské nadvlády, povoliti manželství osobám duchovním, přijímání pod obojí spůsobou věřícím a služby boží v národním jazyku, pak přiblížiti se ku katolictví východnímu, vše ostatní, jako: dogmata a hierarchii ponechávajíc ve své váze. Králi se při tom nezle vedlo: ježto cítěna byla potřeba, soustřediti v králi všecky síly a postaviti jej v čelo žádané reformy náboženské, ožily city monarchické v národě šle htickém a projevily se v síle nebývalé; co pokaženo bylo za otce, mohlo rázem napraveno býti a nahraženo. Šlechta domáhala se tak zvané exekuce, totiž provedení krále Alexandrova statutu z r. 1504, podle něhož měly všeliké korunní statky, neřádně prodané, zastavené neb od dvořanů rozchvácené, bez meškání a bezúplatně navráceny býti: kteréžto opatření namířeno bylo v samo srdce velmožstva, obracejíc rázem vniveč množství majetků lehce nabytých.

[1]) O *Modrzewském* psal *Małecki* v V. sv. Biblioteky Ossolińských 1864; *Tarnowski* v Przeglądě Polském r. 1867—68; též *Lamanskij* měl dvě čtení v petrohradském oddělení slovanského komitétu, 8. a 26. února 1874, o Ostrorogu a Modrzewském; viz „Golos" 1874 čís. 44. a 60.

Ale král nechal minouti tu příležitost, nesáhl na kořeny velmožstva a nesesílil své moci. Exekuce provedla se jen na polo a s nechutí. Čtvrtinu důchodů ze statků královských čili tak řečenou *kvartu* věnoval král r. 1563 na chování pravidelného vojska, což byl příspěvek nedostatečný a prostředek nuzný, k tomu příčinu zavdal ku křivé domněnce, že chování vojska jest věc a povinnost králova. Všecka královská panství čili tak řečená království rozdělena byla v starostva (jednotlivé statky) a podle královy vůle zasloužilým osobám udílena k užívání doživotnímu za mírnou činži (panis bene merentium). Králi byla jen tolik platna, že získával jimi sobě pochybných stranníků, při tom však si počet nespokojenců těmi rozmnožoval, kteří při rozdávce byli pominuti. Na stranu protestantismu král nepřešel; ale když ku konci jeho panování protestantismus počal odkvétati a římský katolicismus, nabrav nových sil, svou kázeň upevnil a hierarchii zorganisoval, tu Sigmund August, zatím co jiní mocnáři nového toho proudu dobře uměli použiti k sesílení moci své, stejně nerozhodně se k té obnově katolicismu zachoval. Když r. 1564 objevil se v Polště papežský legát Commendoni, nesa s sebou dekrety sněmu tridentského, král, rozmrzen, že nedosáhl z Říma povolení k rozvodu s nemilovanou manželkou (Kateřinou Rakouskou), dlouho se kolýsal, než ostrovtipu a naléhání legátovu ustoupil. Takž zůstával král vlažným uprostřed dvou velikých stran náboženských a politických, které hotovily se k boji a v myšlenkách již dělily se o dědictví, jež jeho smrtí uprázdniti se mělo. Politické vzdělání rozhodujících tříd bylo ostatně účinkem parlamentarismu a občanské svobody tak vyspělé, že v oné nejvážnější chvíli prvního bezkraloví pronešena byla a hned ode všech stran také přijata myšlénka ryze občanská, že panovati má mír mezi náboženskými vyznáními na půdě zákona, t. j. na základě náboženské snášelivosti. Na sněmu varšavském, jenž po smrti Sigmunda Augusta byl primasem svolán jakožto místokrálem, zavázali se všickni stavové Obce Pospolité za čerstvého dojmu bartolomějského vraždění ve Francii a slavnou přísahou dne 28. ledna 1573 stvrdili, že na věčné časy chtí zachovávati mír mezi různověrci, pro náboženství krve neprolévati, druh druha nepronásledovati a tresty neutkávati. [1]) První svobodné volení krále přišlo k místu. Spůsob a pořádek jeho ustanoven byl na témže sněmu, podle návrhu mladého ještě a neznamenitého, však oblíbeného starosty bełzského, Jana Zamojského: že totiž volbu nemá konati ani senát ani „jizba poselská“ (komora poslanců), nýbrž veškerenstvo šlechty shromážděné a že hlasy mají se sbírati podle jednotlivých vojevodství. Návrh ten zvrhoval volbu v hazardní hru, při které rozhodovati měla konečně číselná převaha a při nevyhnutelném vmíšení ciziny též síla ozbrojená. Však na poprvé odbyla se ta odvážná zkouška dosti šťastně. Po nezdařilé episodě s Jindřichem Valézským povolán byl na trůn muž velkoduchý, Uher Štěpán Bátory (1526—1586), protestant vychováním, římský katolík z důvodů politických. Týž pevnou rukou držel otěže

[1]) Pěkné to snešení poskvrňuje artykul 4., jenž jest důkazem, že i snášelivost náboženská považována byla jen za výsadu šlechty. Praviť se tam, že toto snešení (jmenované konfederací) nemá býti na újmu moci pánů nad lidem poddaným „*tam in saecularibus quam in spiritualibus.*“

vlády: na sněmu r. 1578 provedl soudní opravu zřízením tak řečených *tribunálův*, vyšších to soudů poslední instance, jednoho pro Polsku, druhého pro Litvu, jichž soudcové voleni byli na sněmích šlechtou; zkrotil magnaty v osobě Zborowského; pozdvihl prostřední šlechtu osobou Zamojského; a strhnuv národ do války s Moskvou, dobyl polským zbraním nebývalého lesku a slávy. Záměry královy a politika jeho setkávaly se s mocnou opposicí; ale vnějšími podniky chtěl opposici tu překonati. Zámysly jeho byly dalekosáhlé: mínil pokořiti Moskvu a potom vyhnati Turky z Evropy. Šlechta, jejíž úcty si dobyl, šla však za ním a podporovala jej. Smrt plány jeho přetrhla. Všecka nespokojenost proti němu vzkypělá obrátila se proti nejbližšímu jeho soudruhu, kancléři a hetmanu Zamojskému, jenž nic méně tak byl silen, že odolav svým nepřátelům, kteří shlukli se v stranu rakouskou, na trůn dosadil příbuzného Jagellonům po přeslici Sigmunda III. Vasu.

Král tento byl vládce neschopný, svéhlavý, fanatik, úzkých klerikálních názorů, vyrostlý v nauce o neobmezené moci královské po právu božském: ztrativ zděděný trůn švédský, ani v Polště obliby nedošel. Nemoha jednati zjevně, provozoval tajnou politiku kabinetní, klonil se ke spolku s Rakouskem a v šanc dával prospěch Polsky, jen aby dosáhl zas trůnu švédského. Též to nelíbilo se jeho souvěkým, že více z příčin náboženských nežli z politických pomýšlel na vojnu s Turky; zámysly takové nebyly vhod šlechtě, která víc a více přivykala pracím míru a již i Bátoryho s nechutí následovala. V čele opposice stál teď Zamojski. Na sněmě tak zvaném inkvisičním r. 1592 opposice chtěla zasednouti k soudu nad králem, žádajíc, aby podrobeny byly vyšetřování nekonstituční jeho skutky. Po Zamojského smrti došla roztržka až k „rokoši," t. j. ku zjevné domácí válce mezi stranou královskou a jednotou odpornou, v jejíž táboře shledali se všickni nekatolíci. V tutéž dobu, co domácí tento boj se vedl, konala se výprava samozvance k Moskvě, králem podporovaná: soukromý to podnik slávychtivých velmožů, jež Chmelnickij nazýval polskými králíky, a šlechtických dobrodruhů, východních to Cortezův a Warren-Hastingsů. Strana rokošníků byla u Guzova r. 1607 poražena. Přes to však byla moc královská ještě více obmezena novými nálezy sněmovními *(konstitucemi)*, ve které pojata byla též část programu rokošníků. Nejvíce utrpěl protestantismus; duch politické reformy vymizel, nastali jiní časové.

Příčiny blížícího se úpadku teprv teď z dáli mohou býti vyšetřeny a ukázány; oné doby nikdo si nevšímal drobných těch mráčků, vyskytujících se na obloze. Přirovnáváme-li stav Polsky XVI. století k stavům jiných říší na západě europském, shledáme, že těšila se po celé to století mezi všemi největší míře blahobytu a spokojenosti, spojujíc v sobě obě nezbytné výminky blahé spořádanosti: vnější mohutnost a vnitřní svobodu. Polska byla tehdy velmi mocná. Moc její sáhala od břehův Baltu k nynějším novoruským stepím a od Karpat daleko za Dvinu a Dněpr. Následníci obou pokonaných řádů rytířských, Německého a Mečového, vévodové Pruský a Kuronský, byli many krále Polského. Vůlí Polsky spravovaly se Moldava a Valašsko; knížat ruských a litevských, jež obklopovala trůn královský, bylo bez počtu. Ohromné

hmotné síly Obce Pospolité pojišťovaly úplnou její bezpečnost před nepřátely vnějšími a umožňovaly jí, všecku svou péči věnovati vnitřnímu rozvoji. Poslední dva Jagellovci udržovali i přátelství s vrahy všeho křesťanstva, se sultány tureckými Solimanem a Selimem II. Pod stínem blahodárného míru proměnila se vojenská, výbojná říše, jež druhdy měla družino-poradní zřízení, v zemanskou a zemědělskou. Šlechta, která za starších dob jmenovala se stavem rytířským, stala se teď vlastním zemanstvem; politické plnoprávnosti požívali jen držitelé zemských statků šlechtického původu (bene nati et possessionati). Šlechta vším vládne: má v rukou místní zemskou samosprávu; volíc krále, učinila na sobě moc královskou závislou; má účastenství v moci zákonodárné spolu s králem a senátem skrze své „zemské posly," jimž na sněmících dává instrukce, a v moci soudní skrze volené soudce. Sám senát čili poradný sbor králův bylo zřízení ryze šlechtické, neboť skládal se z vyšších hodnostů královských a zemských, duchovních a světských, jež k důstojenstvím těm povolal král ze středu znamenitějšího statkářstva. Polský zeman pohrdal průmyslem a obchodem, ponechávaje ty živnosti měšťanům, cizozemcům a židům; za jedině vhodné pro sebe a slušné zaměstnání považoval jen vzdělávání půdy a veřejnou službu, občanskou a vojenskou. Veškera šlechta byla jako jediné vojensko-rolnické bratrstvo, hotové sraziti se za jeden muž, potřeba-li by kázala, k odvrácení nebezpečí, ale jinak vedoucí jen války obranné a s nedůvěrou pohlížející na výbojné záměry oněch svých panovníků, kteří nadšeni byli duchem vojenským (na př. Bátory), z bázně, aby na úkor svobody šlechtické nezveličila se moc královská. Polští básníci mírumilovnou tu náladu rádi zobrazují tímto charakteristickým nákresem: chudý šlechtic, jenž co se týče hodnosti, má se za rovna kterémukoli vojevodě, vzdělává roli, šavli odpásav a vetknuv její čepel do meze své dědiny.

Rusko nynější bývá nazýváno říší *mužickou* (t. j. spoléhající hlavně na selském lidu); právě tak Polsko tehdejší slouti mohlo státem *zemanským*. Obě ta pojmenování neobsahují v sobě ani kritiky, ani výčitky, přiznávají jen skutečný stav; mají ten význam, že hlavní sílu Rusi činí bezesporně prostý lid, kdežto hlavní síla Polsky záležela na državelce půdy šlechtě. Živlů zemanských, majících hlas v radě knížecí, bylo dosti i na dřevní Rusi, ale příchodem Tatarův a pak moskevskou centralisací byli rozmeteni; známoť, jak beze sledu zanikly severoruské republiky. Titéž živlové došli v Polště plného rozvoje a stali se tu základem společenského ústrojí, kterému tak zvláštního rázu dodali. Ústrojí ono při vší své jednostranosti velice hovělo rozvoji osobnosti a projevu velikých cností občanských. Pravidlo úplné rovnosti, jsouc tu samou podstatou šlechtictví, tak že chudý šlechtic ve svém dvorečku mněl se býti roven prvnímu velmoži, rozmáhalo v stavu tom silné vědomí osobní důstojnosti, bez kterého není pravé svobody. Cit ten nepodobal se onomu vyhejčkanému ponětí o cti, jež vyrostlo na půdě romantiky španielské a francouzské, vždy hotovému kydnouti rukavici a špádu obnažiti za leda štiplavé slůvko neb za pouhé hnutí, osobní samolibost urážející. Měřídkem důstojnosti byly zásluhy ve službách veřejných; naproti rei privatae (věci soukromé) kladla se stále res

publica (záležitost veřejná), tak že povinností občana počestného bylo, vlastní svůj prospěch obětovati veřejnému, a byl za podlého jmín, kdo se namáhal za věc soukromou. Pro dobro obecné obětovaly se každé chvíle s podivu hodným sebezapřením, na starověký Řím upomínajícím, život i jmění a veškerá činnost jednotlivců; neboť v té podivné říši, nemající takřka žádného středu, s malým pravidelným vojskem, s chatrným (po našem nynějším rozumu) finančním zřízením, s velmi nedostatečnou správou trestní a skoro bez všelikých opatření policejních, všecky veřejné výkony občané sami obstarávali, sloužíce věci společné. V jiných organismech projevuje se vlastenectví mocným vzplanutím za doby nebezpečí, v dobách pak obyčejných požadavky jeho k rozličným osobám bývají skrovné; zde však vyžadovalo služby neustálé — zbraní v poli, rozumem, slovem a radou na sněmících a sněmech, v úřadech zemských i královských. Z takých poměrů rodila se hrdost, neznající žádného klanění hmotnému bohatství, ba jím téměř pohrdající, tak že malá se váha kladla na majetnost; vždyť i sám spůsob života největšího dílu šlechty střídmý byl a skromný. Polska nikdy neměla skvělého, velkolepého dvoru královského, jenž by zákony dával módě a vkusu; ve městech šlechta neměla zalíbení a také v nich stálých příbytků nevyhledávala, rovněž nestavěla si zámků, nýbrž porůznu žila po vsích, sjíždějíc se ob čas na sněmíky, k zasedáním soudním a k volbám. Štěpnicemi šlechtickopolských mravův byly ony nesčislné dvorce zemanské, kterými poseto bylo celé Polsko. Dvorec stojí uprostřed vsi, pod stínem pradědovských lip; tu odpočívá šlechtic po znojích sněmovních a válečných, sedaje za jeden stůl s rodinou a s čeládkou a srdečně vítaje hosti a sousedy.

Hlavní události druhé doby.

R. 1548. Odpor na sněmu proti králi Sigmundu Augustu pro sňatek jeho s Barborou Radziwiłłovnou.
1552. Stíhání jinověrců zastaveno.
1561. Livonsko, nemohouc Ivanu Hroznému ve válce odolati, připojuje se k Polsce.
1562. Sněm odpírá vykonávati rozsudky duchovních soudů, vydané na kacíře.
1564. Sigmund August uznává usnešení sboru Tridentského.
1569. Sloučení Koruny a Litvy na sněmu lublinském.
1572. První bezkralovi.
1573. Varšavská smlouva či konfederace o náboženské snášelivosti. Jindřich z Valois zvolen za krále.
1574. Král z Polska tajně ušel.
1576. Příjezd zvoleného krále Štěpána Bátoryho.
1578. Zřízení tribunálů pro Velikou a Malou Polsku.
1579—1587. Vojna moskevská. Dobytí Polocka a Velikych Luk; obležení Pskova.
1582. Příměří mezi Polskou a Moskvou, uzavřené v Kyverové Horce (Zápolí).
1585. Soud na varšavském sněmu nad Zborowskými.
1586. Bátoryho smrt.
1587. Sigmund III. Vasa upevňuje se na trůně.
1592. Sněm inkvisiční.
1595. Břestská unie.

R. 1599. Sigmund ztratil švédský trůn.
1605. Smrt Jana Zamojského.
1604. Samozvanec Dimitr strojí v Krakově výpravu proti Moskvě.
1606—1608. Rokoš Zebrzydowského a Radziwiłłův. Pád a smrt prvního samozvance.

* * *

V XVI. století nebylo ještě pozorovati temných stránek jednostraných řádů šlechtických; za to šlechtická civilisace byla v plném květu, bez ostnův a trní. Stránkou její všeslovanskou byly, jak trefně podotkl Mickiewicz (v 34. čteni), rodinné mravy, upřímnost, domácí cnosti, mezi nimi na prvním místě pohostinnost; stránka národní, ryze polská, jevila se ve veřejné činnosti, v poměru občana k vlasti; stránku europskou a vůbec lidskou činily názory náboženské a společenské, zanášené sem ze západu, jež nalézaly u šlechty snadný přístup a rychle se šířily, přijímány jsouce s chytlavostí slovanské povaze vlastní. Mládež polská houfně vyjížděla za hranice, aby tam vzdělání své doplnila, a přicházela odtamtud do vlasti s novými a svěžími myšlénkami. Velmoži a státníci polští stále si dopisovali se znamenitými učenci a spisovateli západoeuropskými. Reformátoři a novotáři, jinde pronásledovaní pro svobodné své smýšlení náboženské nebo politické, utíkali se do Polsky a nacházeli tu pokojný útulek a ochotné následovníky. V nepatrných osadách a vískách vznikaly tiskárny, jež otiskovaly a v oběh pouštěly nesčíslné množství knih a spisků: politických, bohosloveckých, náučných i polemických. Při blahobytu hmotném a při takové svobodě politické, při vnímavosti ke kulturním ideám západu a mocně probuzeném národním vědomí literatura národní musila se objeviti. Nenadálý její zjev a rychlý rozkvět vysvětluje se tím, že půdu měla připravenu literaturou a slovesností latinskou, jež v Polště před tím široce se rozvinula. Tuto kulturní platnost svou a záslužnost osvědčila latina teprve v době renaissance, působením tak řečených humanistův, lidí to, kteří odmítali středověkou kulturu a její řády, unešeni jsouce starověkem řeckořímským a majíce pohanský ten svět s jeho věrou a s jeho ideami za nedostižný vzor, k němuž se přibližovati jest. I Polsko mělo v XVI. století své humanisty, netoliko příchozí, jako byl Celtes a Kallimach, nýbrž i vlastní. Semeništěm jich byla krakovská akademie, kdež prvním professorem poetiky byl Pavel z Krosna. Učenník jeho Jan z Vislice složil epickou báseň o bitvě grünwaldské, na podobenství Aeneidy. Jiní dva učenníci: Ondřej Krzycki, primas a biskup varminský († 1578), a Jan Flachsbinder, známější pod jmenem Dantiscus (t. j. Gdanšťan, ježto z města toho rodem pocházel), psali verše lyrické a satirické. K veliké dokonalosti, ušlechtilosti a čistotě přivedl veršovnictví latinské Krzyckého vychovanec Klíment Janicki, syn prostého rolníka z Velkopolsky (1516—43), jenž tak velice napojen byl duchem římské literatury, že směle by za vrstevníka Catullova neb Ovidiova mohl býti vydáván. [1]) Ale směr ten

[1]) Viz monografie *Sig. Węclewského:* o Krzyckém (v Krakově 1874), o Janickém (ve Varšavě 1869).

měl i stránku svou slabou; humanismus jednak málo se obíral světem řeckým, hlavně kochav se v římském toliko, jednak vyhledávaje vysoké přízně ve společnosti vznešené a při dvorech, domníval se, že jemné krásy literatury a poesie starověké chápati může nevelký jen kruh vyvolenců, a proto s jakousi pohrdou shlížel na sprostý jazyk národní. Avšak okolnosti tak se proměnily, že sprostý ten jazyk zaujal místo popřední: zavládl ve sněmu, v chrámě, v knihách. Podnět k tomu zavdal protestantismus, jenž valem se rozšiřoval tou jen příčinou, že srozumitelně vykládal svaté písmo národním jazykem, jakož o přeložení téhož na jazyk národní přední péči měl. Klassicky vzdělaní mužové uznali za svou vlasteneckou povinnost, snažení toho následovati. Polština byla po tu dobu již vzdělávána pod vplyvem starší češtiny; teď poddána jest působení forem latinských, zvláště ve skladbě. Ideje klassické hlásány teď polským jazykem. Velicí národní básníci zlatého věku: Kochanowski, Szymonowicz, Klonowicz, rovnou měrou pěstovali verš polský jako latinský. Útvory jejich latinské potom upadly skoro v zapomenutí; ale když za naší doby, v letech padesátých, Ludvík Kondratowicz podal jich veršovaný překlad, zdálo se, jako by nalezen byl nový zdroj národní poesie. Divným sběhem okolností stalo se, že jediný Rej, spisovatelů polských nejstarší, nebyl klassikem, zůstav ve světě starověkém úplným nevědcem. Za příčinou tak mocného působení zvěstí klassických národní literatura hned na první ráz takové výše dostoupila, že plody její z té doby podnes uznávají se vzornými. Při nich všecky pozdější útvory polské literatury až po dobu nového romantismu, t. j. do samého Mickiewicze, vypadají bledy, mdly a nevábny. Literatura ta neobsahuje živlův epických, všecka žije v přítomnosti; vyniká citem spokojenosti, náladou klidnou, směrem ke skutečnosti obráceným, dalekým všeliké snivosti. Ráz má silně politický a všecka otáčí se okolo záležitostí vlastenských a veřejných. Dramatu národního nestvořila; dramatické pokusy uvázly na stupni umělých útvorův učenosti a nápodobení. Za to krásně vydařily se didaktika a lyrika, jež k veliké dokonalosti zvláště povznesli čelní dva zástupcové věku zlatého: Rej z Nagłowic a Kochanowski, z nichž prvý může nazván býti tvůrcem polské prosy a druhý pokládá se za praotce polské písně. Oba byli Malopolané a píšíce v tom nářečí, povznesli je na jazyk spisovný.

Rej z Nagłowic, erbu Oksza, pocházel ze starého rodu, dávno usedlého v Krakovsku. Otec jeho přestěhoval se na Červenou Rus a bohatě se oženil, nabyv ohromných statků se ženou blíž města Židačova nad Dněstrem. Tuto narodil se v městečku Žóravně Mikoláš Rej okolo r. 1507 († 1569). Otec, dobrák a domased, velice se strachuje o syna jedináčka, ani na krok ho nepouštěl od sebe a ničemu neučil; bylo již hodně pozdě, když poslal jej do Lvova do škol a potom do Krakova. Ale syn jevil takovou náklonnost k čtveráctvu, k hýření a k veselým tovaryšstvům, že otec vzal jej k sobě nazpět a držel doma bez učení; syn tedy lovil v Dněstru ryby, střílel divou zvěř, chytal holuby a veverky. Konečně odhodlal se otec poslati jej ke dvoru některého magnáta, čímž šlechta tehdejší obyčejně počínala veřejný svůj život. Ale mladý Rej látku, která z té příčiny byla mu koupena na nový parádní kaftan, rozřezal na kousky a nachytav strak a vran, bavil se

tím, že ty nařezané kousky jim přivazoval na ocasy a ke křídlům a ptáky tak vystrojené zas vypouštěl. Ve dvaceti letech byl Rej v plném slova smyslu děckem přírody, beze všeho cvičení a vzdělání vyrostlým; té doby přišel ke dvoru Ondřeje Tęczyńského, vojevody sandoměřského. Učený vojevoda, znamenav při něm neobyčejné schopnosti, přiměl jej k čítání a k cvičení se v písmě. Reje samého pojal stud, i počal se učiti latině a čísti bez výběru, co se namanulo: knihy bohoslovecké a politické, spisy polemické, latinské historiky, kompilátory a anekdotisty prostřední ceny; čemu nerozuměl, v tom žádal za poučení lidí znalejších. Všecko se mu hodilo a vše divně se ukládalo, beze vší soustavy a kritiky, v geniální hlavě toho samouka, tak že v pozdějších spisech jeho, i v nejzralejších, mezi vypůjčenou učeností všude proskakují podivné anachronismy; na př. Sokrates jde co do času za Epikurem, Pompejus jmenuje se prvním Římským císařem, král Arragonský Antigon svádí bitvu pod hradbami Athénskými. Vědomosti, jichž takto Rej nalapal, dlouho uležeti nenechal, nýbrž hned zužitkoval: dal se do spisování a psal mnoho, o věcech nejrozličnějších, prosou i veršem, a podivu hodnou tu plodnost spisovatelskou jevil při okolnostech nejnepříznivějších, při živobytí prostopášném a bouřlivém. Jsa náruživým milovníkem veselých společností, lovu, hudby a kvasů, psával po nocích; cokoli sepsal, ihned se rozcházelo mezi šlechtou, jež nad míru milovala svého domácího básníka, který brzy došel slávy neobyčejné. Rej nepobyl nikdy za hranicemi, jednou toliko jízdu konal do velkoknížectví Litevského; nebyl účasten žádné výpravy vojenské, neviděl ni jediné bitvy, a tasil-li někdy šavli, učinil to, leda rozvedl a odzbrojil svaděné za stolem spoluhodovníky; za to nevynechal ani jednoho sjezdu šlechty, ani jednoho sněmu a často se též ukazoval na dvoře královském. Rádi jej vídali jak králová Bona tak i králové Sigmund I. a II. Úřadův zemských nebo dvorských žádných nechtěl přijíti, boje se pozbyti dvou nejdražších statků: nezávislosti a svědomí, a nad čest úřední oblibuje sobě slávu nejvtipnějšího člověka v Polště a nejdobrosrdečnějšího humoristy. „Nemini molestus“ (nikomu obtížný) — dí o něm jeho životopisec Trzecieski.

Hlavní spružinou té doby bylo náboženství. Rej dal se unesti novotami ženevskými (kalvinismem) a horlivým stal se apoštolem protestantského učení: překládal žalmy, psal výklady na evangelia („Postylla polska“), složil katechismus v rozmluvách, vysvětloval Zjevení sv. Jana. Všecka ta sepsání jsou nyní nadobro zapomenuta: Rej příliš málo měl průpravy vědecké, aby říci mohl něco *svého*; opakoval jen důvody cizí, vyjadřoval prostonárodně myšlénky protestantských bohoslovců latinskofrancouzských a latinskoněmeckých, opepřuje polemiku jejich nezřídka hrubými posměšky, jež tropil si z mnichů, z katolických kněží a z obřadů. Navyklý z mládí melodickým nápěvům nejhudebnějšího národa slovanského — Rusínů, rád verše skládal a psal jich převelmi mnoho, o každé příležitosti. Z plodného péra jeho sypaly se i drobné veršíky („Figliki,“ t. j. šprýmy, a „Źwierzyniec“ 1562), i obšírná skládání, jako jest na př. „Wizerunek własny żyvota człowieka poczciwego“ (Vyobrazení života poctivého člověka, 1560) — báseň to na způsob božské komédie. Vyobrazuje se tu jinoch, an vydává se na cesty

po světě, hledat co by bylo nejlepšího: vyhledá řecké mudrce i starozákonní proroky, vstoupí na nebesa, sejde do propastí pekelných a dostává všude hojně moudrých naučení. Rej pokoušel se též sepsati drama, obrav sobě za předmět Josefa egyptského. Ale veršovaná jeho skládání, ač velice byla u souvěkých oblíbena, nejsou leč rýmovaná prosa. Pravé poesie marně v nich hledáš: Reji nedostávalo se vzdělání; vkus jeho nebyl ušlechcen vzory klassickými, jichž duchu nerozuměl; život jeho, zahálčivý a těkavý, nepodával mu příležitosti, aby mohl mysl svou sebrati; konečně v jeho povaze, silné a velice nadané, však drsné, málo bylo strun jemných; převládalo střízlivé rozumování, fantasie klouzala se po pozemí, necítíc potřeby vzlétati k nadoblačným krajinám ideálu.

S lety přišla odvaha, náruživosti se vybouřily, Rej se stal usedlejším a zvážněl; nasytiv se hluku a rozkoší světa, počal vyhledávati samoty; duch jeho, bohatý zkušenostmi, vyspěl k úplné zralosti. Tu k stáru (1564—1567) sepsal nejznamenitější dílo své, plné hluboké moudrosti životní, která tu jiskří jako husté, staré, ustálé víno, nalité v ozdobnou číši malebného a velkolepého slohu. Ve spise tom jeví se Rej mravokárcem, jemným pozorovatelem a věrným kreslitelem přirozenosti lidské v poměrech polského života. Název jeho jest: „Źwierciadło (Zrcadlo) albo (čili) żywot poczciwego człowieka“ (1567).

„Zrcadlo“ jest jakousi encyklopédií vědomostí, šlechtici potřebných, neboli rukovětí praktické filosofie, a dělí se ve tři části, jež pojmenovány jsou podle lidského věku: mládí, věk mužný, stáří. Spis počíná stvořením světa a člověka, a tu vidí se, že Rej, ač byl protestant, mínění měl o těch věcech málo odchylné od katolíků. Člověk stvořen jest ze čtyr živlův; odtud rozdílnost letor pochází. Zároveň podrobil Bůh člověka účinkování světel nebeských, která právě na obloze září při jeho narození, tak že člověku již při narození usouzeno jest, kteraké budou jeho náklonnosti, dobré-li či zlé. Aby pak se osudu tomu člověk mohl brániti, dal mu Bůh nesmrtelnou duši (jížto Rej od rozumu nerozeznává) a svá přikázání. Rozum dán jest člověku, aby osvěcoval cesty jeho; přikázání, aby přemáhal člověk své vášně. K ukrocení vášní lidských napomahá vychování, vzdělání a též vyvolené zaměstnání. Rej tu uvádí mezi jiným příklad, který vlastně zvrhuje celou jeho nauku o předurčení: vypráví, kterak kupci jakémus narodilo se zlé dítě, jež jevilo velkou náchylnost k ukrutnosti; otec dal je učiti řeznictví a z obávaného zbojníka stal se zcela řádný řeznický mistr. Chtěje hřivnou svou též přispěti k spasnému dílu — k osvícení lidí a k odvrácení jich od zlých náklonností, chopí se Rej člověka hned u kolébky a provádí jej celým životem, všude mu na oči stavě povinnosti jeho. Ale člověkem míní Rej toliko šlechtice; podle jeho názorů jest celý svět jen k vůli Polsce a Polska — toť šlechta. O všem, co stojí níže šlechty, má ponětí velmi smutné — ne proto, že by byl vysokomyslný a že by snad pohrdal lidmi nízkorozenými; naopak, nemilosrdně bičuje všelikou pýchu, základ šlechtictví spatřuje v osobních cnostech a vymahá lidštějšího zacházení s čeládkou; — ale proto, že jediný skutečný a plný život jest život veřejný, a životem takým žije pouze šlechta. Rejův ideál člověka měl takové vlastnosti, jaké se najíti mohly jen

při šlechtici: jeho člověk má býti ducha velikého, povzneseného nad vrátkostmi osudu, za jakýmiž se honí a kterýmž slouží mořeplavec, kupec, řemeslník. „Kdo přivykl mysliti jen na věci důležité, sobě i vlasti užitečné, ten již na všecky běhy pohlíží jako orel s výše, ten málo všímá si a dbá malicherných příhod tohoto světa a osudu a jediné o to pečuje, aby se stal užitečným netoliko sobě samému, ale všem vůbec podle zásluhy. Takovému člověku vše jest jedno: štěstí či neštěstí, lehnouti a usnouti na růžích nebo na kopřivách a peluňce; a když se probudí, mysl jeho opět vzletí jako orel k výšinám." Tam kde řeč zavádí na volení stavu ve věku dospělém, vyrozumívá Rej ovšem jen zaměstnání, jež se sluší na šlechtice; a takých udává tré: službu vojenskou, službu dvorskou na dvoře královském nebo některého magnáta, konečně službu obecní v povolání zemského nebo říšského úředníka, posla zemského na sněmu nebo senátora Obce Pospolité. Pisatel dlouho prodlévá při každé z těch drah života.

Toť tresť onoho spisu Rejova. Však cena jeho nezáleží v mravných naučeních, nýbrž v tom, že v této dosti hrubé osnově vetkáno jest nesčislné množství obrázků, věrně podle skutečnosti kreslených, jež zobrazují všecky postavy tehdejší společnosti, tak že kniha ta jest pravým zrcadlem mravův onoho věku a podobá se gallerii obrazů, nakreslených nemnohými rysy s humorem nevyrovnaným, jež připomínají malbu mistrů flámských. Jsou v pestré té směsi vojínové i strojné paní, dvořané i kněži, pijáci i houžvičkové, nadutí hejskové, zištní soběhrabové i pochlebníci. Celé dílo skládá se z podobných obrázků. Na ukázku podáváme zde obraz pyšného člověka: „Vykračuje si, navěšev divných strakatin na sebe, na lidi nehledí, sám na sebe jen patří, svůj stín pozoruje, plije bez potřeby; rukavici s ruky, na které má prsten, sejme a drží ji v ruce druhé; pokašlává ač se mu nechce, s kamene na kámen stoupá, pozor dávaje na krok, aby nepochybil, a ohlíží se na své služebníky, má-li jaké; když pak se někde usadí mezi dobrými přátely, tu mluví velmi rozvláčně, rozkusuje každé slovo na části a zajikaje se, aby všickni viděli, že mluví s rozmyslem; nehty prohlíží, opravuje čapku a společníci jeho, šibalové, pochlebují mu a hledíce druh na druha, tak jej ulichotí, že jim dá užiti, čeho se jim ráčí . . . Co se nadýmáš, mizerná moucho? Sedíš jako malovaná opona za kusem tesaného kamena nebo za pestrým kobercem, vyhrnuv nos vzhůru, a nevíš, že ti, kteří do očí ti pochlebují, za zády se ti posmívají. Navěš na se nevím jakých šatů, napusť se všecek vonidly: nekrášlí-li tebe cnost a moudrost, to ani vonidla nepomohou, budeš smrděti jako kozel, budeš jako mezek pokrytý zlatohlavem; sejměte s něho zlatohlav, ukáže se, že má uši, ocas, hlavu, šíji — vše k čertu podobné, všecko ošklivé a neforemné." Proti náruživosti honiti se za cizími modami, vystupuje Rej v obrázku následujícím: „Vymyslí-li kdo desatero střihů šatstva na týden, každý mu chváliti budou. Je-li šat s límcem až po pás dlouhým, řeknou: je to pěkné a pohodlné, ukryješ se před větrem a při tom nebude tuze boleti, když tě někdo udeří po hřbetě holí. U jiného šatu není límce ani na palec: i to dobře, může se člověk jak chce obrátit, límec na krku neškrábe. Jiný šat jest s dlouhanskými, dvojími neb trojími rukávy; řeknou:

člověk v tom vypadá onačejší na koni, když rukávy kol něho se motají. V jiném šatě jsou rukávy po loket: i to jest krásné, člověku jest volněji, i na kůň může se pohodlněji posadit. Jiný šat jest dlouhý až k zemi; řeknou: vítr neharcuje okolo kolen . . . Jsem jist, že kdyby někdo rohy pozlatil a posadil si na hlavu, také o něm by řekli: krásně; protože je všecko krásné, co se dnes objevilo a čeho jsme včera nevídali."

Rej výtečně zobrazuje život dvorský a vojenský; srdce mu radostí poskakuje, když země se otřásá a semknuté řady odměřeně kráčejí při zvuku bubnův a kotlů. Nade všecko však miluje domov, roli a život rodinný. Překrásné jest líčení hospodářství a ostatních zaměstnání polského zemana za rozličných počasí ročních, ale těžko najíti cos vřelejšího, prostšího a poetičtějšího než jsou jeho hluboce cítěné obrázky z rodinného života. Manželku velí Rej milovati, ctíti, s ní se o všem raditi, neboť „lépe jest vlku s vlčicí v lese nežli muži se ženou, když mezi nima propukne ten ohyzdný vřed svárů domácích." — „Jakáž to radost" dí dále, „jaké potěšení, když se na tě zavěsí milé dítky, ti rození šaškové, když štěbecí jako ptáčkové, běhajíce kolem stolu, když dovádějí a čtveračí, jeden něco popadne a podá druhému a tak vespolek se radují, že nelze se smíchu zdržeti. Když dítě začíná mluviti, sežvatlá všelijaké hlouposti a přece jak je to vše milé a hezké." Nejznamenitější jest však zajisté ona část „Zrcadla," která jest věnována veřejné působnosti člověka: ukazuje, jak veliká byla míra politického vzdělání tehdejší šlechty, a dává zřetelně nahlédnouti v podstatu polské ústavy. Rej výborně zná ústrojí zastupitelské vlády: sněmové ustanoveni jsou, aby byli vladařům uzdou a aby na zákonnost jejich jednání dohlíželi; na sněmy nemohou choditi všickni vespolek, celými zástupy, pročež volí se důvěrníci, zástupcové, kterým dává se krásný název poslové čili strážcové Obce Pospolité. Povinnost tuto Rej prohlašuje zrovna za povolání svaté; neboť poslovi zemskému svěřují bratří jeho, šlechta, svá práva a své svobody, své statky a životy. Takový člověk nesmí přijímati žádných přípovědí, má vystříhati se všeho strejčkování a nic nedbati na žádné hostiny, má bedlivě poslouchati co kdo mluví a každé slovo vážiti, protože nezřídka jedná se něco a koná jako by směřovalo k obecnému dobrému, a zatím, sejmeš-li pokličku s hrnka, ukáže se, že v hrnku vaří se peluň místo štovíka. Ale těžší ještě, nebezpečnější a s větší zodpovědností spojené jest ono nejvyšší důstojenství, kterého dosíci mohl občan polský — důstojenství senátora Obce Pospolité a královského rady.

Nikde moc královská nebyla slabší nežli v Polsce; ale při tom král málo kde požíval takové lásky a úcty, jako zase v Polsce. Mravní vážnost jeho byla ohromná; on byl tou silou, která uváděla v pohyb veškeren stroj ústavní a bez které stroj ten pracovati nemohl. „Král," praví Rej, „jest osoba posvátná, muž boží, vyvolenec a pomazanec Páně. Přistupovati k němu náleží s bázní, neboť buď on nejlepší člověk, jest přece v něm cosi hrozného a božského a má, jak se říká, vlčí vlasy mezi očima." S bázní a uctivostí přistupuje k němu, povinen jest nicméně senátor beze vší podlézavosti, nedbaje hněvu a mrzutosti jeho, pověděti mu všecku pravdu, připomínati mu všecky povinnosti, vystří-

hati jej zlých náklonností a nepravostí; neboť „duch panovníkův podoben jest plamenu, který se nese vzhůru, když se mu podkládá dříví dobré; pakliže přiložíš dříví mokré a syrové, bude oheň s dýmem táhnouti se po zemi; takž i rada, daná panovníku: buď vznáší se s ním k nebi, anebo tíhne s ním k zemi.“

Jednou v padesátých letech XVI. století, když Rej nalézal se na vrcholku rozkvětu a slávy, byla někde v Sandoměřsku shromážděna společnost, ve které i Rej se nacházel a tu přečetl kdosi jako novinku, přivezenou z ciziny, báseň mladého veršovce, nikomu potud neznámého, žijícího v Paříži. Báseň opěvala slávu boží a začínala se takto:

Czego chcesz od nas Panie za Twe hojne dary?
Czego za dobrodziejstwa, którym niemasz miary (jimžto není míry)?
Kościół Cię nieogarnie (kostel Tě neobsáhne), wszędy pełno Ciebie,
I w otchłaniach (v propastech) i w morzu, na ziemi i w niebie.

Verše ty vzbudily obdiv celého shromáždění ušlechtilostí formy. Rej byl zvláště unešen a s nadšením, jež dělá mu velikou čest, uvítal tu báseň improvisovaným dvouverším:

Temu w nauce (umění) dank (čest) przed sobą dawam
I pieśń bogini (bohyně čili musy) słowiańskiej oddawam.

Mladý ten básník, kterému Rej takto odevzdal básnické žezlo a jenž od té doby Parnas polský opanoval, byl Jan Kochanowski (1530—1584), erbu Korwin, rodilý v Sandoměřsku.[1]) Rod Kochanowského celý vynikal básnickým nadáním: vlastní bratr Janův převedl do polštiny Aeneidu; bratranec, Mikoláš, skládal drobné básně; jiný příbuzný, Petr (1566—1620), přeložil Tassův „Osvobozený Jeruzalém.“ V dvaceti letech Jan študoval na universitě krakovské (1544—1549), vydal se potom do ciziny a sedm let strávil v Itálii a ve Francouzsku; v Padově navštěvoval universitu s Janem Zamojským, pobyl v Benátkách, v Římě a v Kampanii, žil delší dobu v Paříži, konečně roku 1557 navrátil se do Polska. Život jeho další plynul bez znamenitějších příhod. Král Sigmund August propůjčil mu tytulu královského sekretáře a přítel Petr Myszkowski, kancléřův náměstek, opatřil mu rozličné církevní obročí, poznaňskou faru a prelátství v kapitule; řeholníci sieciechovského kláštera hodlali Kochanowského opatem zvoliti, však s volby té sešlo.[2]) Bývalať církevní důstojenství a obročí k vůli důchodům

[1]) Dobré monografie o Kochanowském jsou tyto: Johann Kochanowski und seine lateinischen Dichtungen, von *Raphaël Loewenfeld*; Posen 1878. — *J. Przyborowski,* Wiadomość o życiu i pismach J. Kochanowskiego; Poznań 1857.

[2]) Gdziem (kde jsem) potem niebył, czego niekosztował?
Jażem (játˇ jsem) przez morze głębokie żeglował (se plavil),
Jażem Francuzy, ja Niemce, ja Włochy,
Jażem nawiedził (navštívil) Sybillińskie lochy (skrýše).
Dziś (dnes) żak spokojny, jutro przypasany
Do miecza rycerz, dziś między dworzany
W pańskim pałacu, jutro zasię cichy (tichý)
Ksiądz (kněz) w kapitule — tylko (toliko) że nie z mnichy,
W szarej kapicy a z dwojakim płatem;
I to czemu nie (proč ne)? jestliże (budu-li) opatem.

druhdy udílena též osobám světským, jen když nebyly ženaté, a sice na základě té fikce, že majitel obročí může v stav duchovní časem vstoupiti. Dějů válečných účastnil se Kochanowski jen jednou: byl při výpravě na Moskvu r. 1568. Přese vše přičinění Myszkowského Kochanowski do stavu duchovního nevstoupil, necítě k němu žádného povolání, nýbrž před skvělou drahou, jež mu tam kynula, přednost dal skromnému a tichému životu prostého zemana. Dvůr opustil, obročí duchovních se vzdal a oženiv se r. 1574, usadil se na rodném statku svém Černolesí. Selský život tak si zamiloval, že nerad a zřídka ukazoval se v mnoholičných tehdejších schůzkách, snad i proto, že nebyl ani valným řečníkem ani politikem a všeliké ctižádosti byl prost. Když za krále Bátoryho přítel Kochanowského Zamojski, stav se miláčkem krále toho a pravou jeho rukou, nabízel Kochanowskému hodnost senátorskou, polonecké totiž kastelánství, Kochanowski nabídky té nepřijal, odpověděv, že nemá úmyslu pustiti si do domu pyšného kastelána, který by vše promarnil, co on, chudý zeman, v potu tváři byl nastřádal. Král však přece jej obmyslil zemskou hodností — úřadem sandoměřského vojského, kterýž, jako všecky úřady zemské, žádného nenesl důchodu, ale jinak to byl úřad velice pokojný: bylať vojského povinnost, kdykoli povolána byla do pole hotovost zemská, zůstati doma, opatrovati zemské hospodářství a péči míti o pozůstalé ženy a děti zeměbranců. Na sklonku života postihl jej veliký zármutek: umřela mu v mladém věku milovaná dcera Voršila. Kochanowski dokonal život svůj r. 1584 a pohřben jest ve hrobce rodu svého ve Zvoleni.

Souvěcí lnuli k němu láskou nesmírnou, požíval u nich slávy prvního básníka a ustálilo se mínění, že Polsko nikdy nemělo a míti nebude rovného mu pěvce.

Kritika novověká musila ten úsudek značně změniti a Kochanowskému při všem jeho uměleckém rázu název národního básníka polského odepříti. On byl velikým spisovatelem, jenž v znamenité míře osvojil si ducha poesie antické; ale ta vnímavost byla původnosti jeho útvorů na ujmu, a tak zůstává mu jen sláva výtečného a velenadaného napodobitele vzorů starověkých v polském jazyku, jejž vzdělal, ušlechtil, zjemnil a takřka na hudební nástroj povznesl, spůsobilý k podání zvuků nejněžnějších. Kochanowski byl hotový člověk renaissance, duch u vysoké míře harmonický, jasný, klidný, milující, ale neschopný hárati žhoucím ohněm silné vášně. Měkká jeho povaha byla zjemněna ještě vychováním a dlouhým pobytem v cizině. Německo zůstalo mu, jako Polákům vůbec, zemí neznámou. Literatury španielské a portugalské též nepoznal; vrstevník jeho Camoens báseň svou teprv později vydal, když Kochanowski již dávno se byl navrátil do vlasti, a Cervantes té doby ještě spisovatelem nebyl. V Paříži seznámil se Kochanowski s Ronsardem. Löwenfeld domnívá se, že známost ta veliký měla účinek na Kochanowského: Ronsard to snad byl, jenž Kochanowskému vnukl myšlénku — kterou sám ve Francii skutkem prováděl — psáti svým přirozeným jazykem; alespoň první Kochanowského básně polské padají do pařížského jeho pobytu. V Itálii byli Kochanowského předchůdci Dante, Petrarca, Boccaccio, Ariosto. Dantovi Kochanowski rozuměti nemohl; hluboká i nadšená mystičnost a hrozná mocnost vůle

úplně v se zabraného skladatele „Božské komédie“ byly mu nesrozumitelny. Rovněž nemohl se spřáteliti s Ariostem, ježto rytířství a romantismus, na nichž báseň Ariostova je založena, byly živly Slovanstvu zhola cizí; také jemná ironie a žertovný skepticismus, jež značily úpadek a rozklad společnosti italské, nemohly po chuti býti národu mladému, svěžímu a v ideály své věřícímu, jako byl ještě národ polský, z něhož pošel Kochanowski. Pročež vzory, na kterých vzdělávala se Kochanowského mysl básnická, byly jednak italští lyrikové (jmenovitě Petrarca), ačkoli nechutná sladkost některých byla mu odporna, jednak, a to hlavně, básníci věku klassického, zvláště římští, nad jiné pak Horatius a Virgilius. Počav skládati verše latinské, dal se potom do polských, kteréž se mu tak dařily, že mohl právem o sobě říci:

I wdarłem się (vedral jsem se) na skałę pięknej Kalliopy,
Gdzie dotychczas niebyło śladu polskiej stopy.

Maciejowski praví: „Kochanowski, odhodlav se krajany své seznámiti s poesií antickou, tak se jejím duchem napojil, že stále se mu vznášela před očima i nad hlavou; cokoli předsevzal, vše z jeho ruky vyšlo antické.“ Staří objevili mu tajemství krásy, naučili jej ukončenosti a dokonalé úměrnosti forem, verš jeho podobá se čistě vyhraněnému křišťálu, a vyniká-li Rej malířskou barvitostí, tož Kochanowski vyznamenává se řezbářskou dokonalostí rysů. Plodnost jeho byla veliká: pokusil se ve všech spůsobách básní a ve všech rozměrech veršů, uvedl do Polsky terzinu a sonet („Písní“ kn. IV., čís. 28. „Do Franc.,“ čís. 32. „Do Stanisł.“), překládal Homéra (souboj Parisa s Menelaem), psal ódy, elegie, satiry, epigramy, ba i dramata.

K druhu epickému náleží: *Śachy*, podle vzoru vlaského básníka Vidy; *Zuzana*, příběh z bible; *Prapor* („Proporzec albo hołd pruski“), velikolepé vypsání manské přísahy, kterou Albrecht Braniborský učinil králi Sigmundu Augustovi při odevzdávání mu v léno Pruského knížectví, jest tu předvedena historie Polská v obrazích; *Tažení k Moskvě* hetmana Krištofa Radziwiłła (1581); úryvek z hrdinské básně *o bitvě s Turky u Varny*, ve které padl král Vladislav III. Úryvky tyto dokazují, že Kochanowski měl znamenité nadání epické; však veliké národní epopéje složiti nemohl: nebylo k tomu vhodných živlů v tehdejší polské společnosti, romantismu cizí, velice náchylné k novotám náboženským a při tom spokojené slavnou přítomností, proti níž minulost vypadala nevábná a neskvělá. Za takých okolností nelze bylo sestrojiti epos na žádném z obou těch základů, kteří bývají nejmocnější jeho podporou: ani totiž na náboženství, jehož ideály silně byly otřeseny reformací, ani na vlastenectví, jež při spokojenosti národa nemělo potřebí zvláštních nějakých podnětův a úsilí. Kochanowski, synem jsa doby své, neodřekl se římského katolictví, ale v srdci byl pouhým deistou; harmonická jeho povaha nepřipouštěla si žádných pochybností a vnitřním sporům se vyhýbala. Ale deismus ten výborně se snášel s pohanským Olympem a ponechával Kochanowského zcela lhostejným k náboženským rozepřím, tak že podnes neví se, na kterou stranu se více klonil, na

katolickou-li či na protestantskou. [1]) Z bájí křesťanských nikdy nebral žádných obrazů nebo barev. Vzhledem k své vlasti bojí se následků dlouhotrvalého pokoje a chválí dobré staré časy s jich nepokojem, s jich ostražitostí a s jich bitvami; [2]) ale nářek ten jest básnickou toliko figurou a provází jej uznání, že návrat k železnému věku pancířů jest nemožný.

Vážnější těchto epických úryvkův jest drama: „Odprawa posłów greckich“ (Odbytí poslův řeckých), jež Kochanowski pro Jana Zamojského složil k jeho sňatku s příbuznou krále Bátoryho; hrálo se roku 1578 před králem v Ujazdově nedaleko Varšavy. Zárodkem divadla polského byly, rovněž jako v ostatních zemích západoeuropských, duchovní mysterie, splozené katolicismem. Ještě i nyní vozívají hoši o svátcích tak zvané jesličky, neboli pastuší chaloupku (polsky „szopka“), a zobrazují na nich loutkami Kristovo narození a příchod tří králů, ku konci pak čert srubne Herodesovi hlavu a zatáhne jej do pekel. Podobné výstupy provozovávaly se živými osobami v přestroji druhdy po kostelích a duchovenstvo samo se jich účastnívalo; papež Innocenc III. ve XII. století přísně za to káral duchovenstvo polské. Od té doby se hry takové z kostelů přestěhovaly na hřbitovy a do síní školních a proměnily se v divadla poloduchovní, polosvětská; vážné předměty biblické protkávány byly obyčejně kratochvilnými mezihrami. Duchovní předměty obírali si potom též jezovité ku svým hrám náboženským; co se týče směšných meziher, z těch mohla se dobře vyvinouti veselohra v duchu národním. R. 1530 vyšla: „Komedija o mięsopuście,“ r. 1553 objevily se „Rozmluvy“ Víta Korczewského a po nich drahně výjevů bezejmenných („Albertus z wojny,“ „Peregrynacija dziadowska“) a rozprávek, ve kterých vystupují osoby z lidu, vzaté ze živé skutečnosti a v typické postavy přeměněné, jako: „kmet“ (t. j. rolník) Jan, hájící starých mravů, syn jeho študent německý, jenž se byl nalapal protestantského učení, dále farář, kostelník, jenž posluhoval knězi i zádušníku a vypravuje se na vojnu, kantor, kostelní žebráci, konečně „rybalt“ nebo varhaník. Krom toho jsou zprávy též o hrách smutných; tak na př. za časů Długoszových (v XV. stol.) zobrazena byla na jevišti smrt králové Ludgardy. Kochanowski k svému dramatu nepoužil těchto

---

[1]) V XVII. stol. Vespasián Kochowski uznal toho potřebu, památku Kochanowského očišťovati od podezření kacířství. „Liryky“ I., 22: Apologia za Janem Kochanowskim, którego niektórzy rozumieją być heretykiem.

[2]) Święty pokoju, ty masz wadę (vadu) w sobie,
Że łatwo (snadno) ludzie zgnuśnieją (zleniví) przy tobie.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Szczęśliwe czasy, kiedy giermak szary (župan šerý)
Był tak poczciwy (poctivý) jako te dzisiejsze (dnešní)
Jedwabne bramy (šaty) coraz (čím dál) kosztowniejsze.
Wprawdzieć niebyło kosztu (nákladu) na maszkary,
Ale był zawsze (povždy) koń na stajni rzeźwy (čiprný),
Drzewiec (dřevce), tarcz (terč, štít) pewna i pancerz na ścienie,
Szabla przy boku; sam pachołek trzeźwy (střízliv)
Nieszukał pierza (nehledal peřin), wyspał się na sienie,
A bił się dobrze. Bodaj tak uboga (chudá)
Dziś Polska była a poganom sroga (strašná).

podavků, nepokusil se zdokonaliti a rozvinouti hrubé počátky, vyrostlé na půdě národní. Psal pro vybrané obecenstvo, napojené, jako sám byl, vzpomínkami klassickými a znající lépe minulost řeckou a římskou nežli dějiny vlastní otčiny. Vyvolil si předmět z Iliády a dramaticky jej zobrazil ve spůsobě tragédie řecké, ve kteréž byl předobře povědom. Ulysses a Menelaus přijdou jakožto poslové Řekův žádat za vydání Heleny, Parisem unesené. Paris jde shánět přátel a sbírá družinu; s druhé strany poctivý Antenor, darům i pochlebenství nepřístupný, chystá se dokazovati ve shromáždění nezbytnost, aby Menelaovi byla vydána manželka. Helénina povaha jest tu ušlechtilejší než v Iliádě: představena jest jakožto žena násilně odervaná od muže, jejž miluje. Se strachem očekává, jak bude rozhodnuto o jejím osudu. Vracející se ze shromáždění Trojánec dává jí zprávu, co a jak se tam dálo: hlas vášně prý přehlušil vnuknutí povinnosti a poslové, obdrževše odpověď odpornou, odcházejí s prázdnýma rukama. Brzy na to objeví se sami poslové; pronikavý Ulysses předpovídá pád Troje, ovládané rádci nezkušenými a předpojatými; ohnivý Menelaus vzývá bohy a metá kletby. Po odchodu poslův objeví se před Trojánci, kteří sešli se v očekávání vážných událostí, šílená Kassandra (jako v Aischylově „Orestu") a zlověstná proroctví pronáší. Drama se končí zprávou, jež účinkuje jako hluchý rachot dalekého hromu, že Řekové vysedli na břeh a že válka počala. Drama toto, složené ze 600 nevelkých, tak zvaných bílých, nerýmovaných veršů, není rozděleno v dějství, nýbrž záleží v krátkých výjevech, jež střídají se s pěním chóru; není tu pletich, divadelního zauzlení a rozuzlení; všecka poutavost zavírá se na ideálním zápase vášně s mravní povinností. Kusem tím Kochanowski podal skvělý důkaz, kterak hluboce pochopoval starověk, a zároveň osvědčil své mistrovství v uměleckém jeho zobrazení. Teprv za nové doby Göthe svou „Ifigenií v Tauridě" vyvedl dílo, jež rovná se v té příčině „Odbytí poslův." Nicméně drama toto, nejsouc v žádné spojitosti s životem národním, zůstalo zcela osamělé v literatuře; následovníků Kochanowski neměl, pozdější pokolení skladbě té již nerozumělo a konečně docela upadla v zapomenutí.

Mocný účinek na vrstevníky měla jen Kochanowského lyrika; v té dosáhl nejvyšší dokonalosti, tak že na půl třetího století zůstal básnickým vzorem. Vzdělal úplný překlad žalmů Davidových (1578), nad nějž lepšího není podnes a jenž posud žive v ústech národa. Skládal ódy, elegie, epigramy, idyly („Sobótka," „Dryas zamechska"). V „Satiru," věnovaném králi Sigmundu Augustovi, vkládá lesnímu bůžku v ústa kritiku národních vad: vytýká opičení se po cizině, lehkomyslnost u věcech víry a politiky a vzmáhající se ve společnosti rozkošnictví. R. 1580, po smrti milované své dcery Voršily, kterou jmenuje „slovanskou Sapfou" a které mínil někdy svou lyru odevzdati v odkaz, sepsal „Trény" neboli truchlivá rozjímání, v nichž vymykaje se časem z klassických upomínek a z učenosti suchopárné, jeví se u vysoké míře původním, zvláště, kde s prostotou a s neumělostí, jež vrcholem jest umění, hoře své žaluje tónem prostonárodní písně.[1]) Pozoru

[1]) Nie do takiéj łożnice, moja dziewko droga,
Miała cię mać (máti) uboga

hodny jsou též jeho „Fraszki“ (Žertovné drobnosti), jichž sebrání vyšlo za rok po jeho smrti (1584). Tuto hravá mysl blýská vtipem, volný žert střídá se s pichlavým epigramem, humoristicky jsou líčeni spoluhodovníci básníkovi, oslavuje se láska i víno; nad veselou společností rozložila stinné své a vonné větve pověstná lípa černoleská, mnohokráte básníkem opěvaná. [1])

Kochanowski umřel v plném vědomí své nesmrtelnosti. [2]) Nemálo též ku slávě jeho jména přispělo, že byl dokonalým člověkem, básníkem netoliko v písni ale i v životě, povahy dobré, poctivé, mírné, skromné, [3]) že byl jaksi zosobněním tehdejší společnosti a věrným tlumočníkem onoho ušlechtilého ducha republikánského, který ji oživoval, ducha svobody, lidumilství a hlubokého vědomí osobní důstojnosti. [4])

Přistupujíce k výkladu dalších osudů polského básnictví po Kochanowském, ukážeme nejprv k duchům druhého řádu, kteří si na tom poli získali jména. Jest tu především Mikoláš Sęp Szarzyński (zemřel r. 1581, maje něco málo přes dvacet let věku svého), jenž zdařile nápodobil Petrarku a po němž několik hluboce procítěných skládání zůstalo z nábožné lyriky. Lyrika dále již slábne a klesá, vkus se kazí, básně čím dál tím více obsahují nechutných narážek bájeslovných a klassických upomínek. U některých básníků znamená se návrat k my-

---

Doprowadzić. Nie takąć dać obiecowała (slibovala)
Wyprawę (výbavu), jakąć dała
Giezłeczko (rubášek) tylko (jen) dała a lichą (chatrnou) tkaneczkę,
Ojciec (otec) ziemi bryłeczkę (hroudu)
W główki (pod hlavu) włożył; niestetyż (nastojte), i posag (věno) i ona
W jednej skrzyńce zamkniona.

[1]) Stůjž zde na ukázku známý verš: „Na zdraví,“ ve kterém Kochanowski posmívá se obyčeji častých přípitků při hostinách:
Prze zdrowie (na zdraví) gospodarz pije,
Wstawaj gościu! A prze czyje (na čí)?
Prze królewskie! powstawajmy
I także ją (ji, t. j. číši) wypijajmy.
Prze królowej (na zdraví králové)! Wstać się godzi (sluší)
I wypić. Ta za tą chodzi,
Prze królewny (královny, t. j. královské dcery)! już ja stoję
A podaj co rychlej moję.
Prze biskupie! Powstawajmy,
Albo (anebo) raczej nie siadajmy.
To prze zdrowie marszałkowe!
Owa (ejhle) gościu, wstań na nowe.
To prze hrabi! Wstańmyż tedy!
Odpoczniemże nogom kiedy (někdy)?
Gospodarz ma w ręku (v rukou) czaszę (číši),
My wiedzmy powinność naszę.
Chłopię (chlapče), wymkni ławkę (lavici) moję,
Już ja tak obiad przestoję atd.

[2]) O mnie Moskwa i będą (budou) wiedzieć Tatarowie,
I różnego (různého) mieszkańcy (obyvatelé) świata Anglikowie,
Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznają
Którzy głęboki strumień (proud) Tybrowy pijają.

[3]) To pan zdaniem mojém,
Kto przestał na swojem.

[4]) Ve varšavské „Niwě“ počala v máji r. 1880 vycházeti veřejná čtení prof. *Tarnowského* o Janu Kochanowském.

stice, k asketismu, a směr křesťansko-církevní. Takovými byli, činíce přechod k následující době jezovitsko-makaronské, Grochowski a Miaskowski. Kněz Stanislav Grochowski (1554—1612) byl člověk prostředního nadání, povahy nekalé, lačný duchovních obročí, zlého jazyka, k tomu náramný pochlebník, jenž kadil všem velikášům tohoto světa, dolízavý prošák a pletichář. Sepsal velmi mnoho veršův, obsahem chatrných, jak světských tak duchovních, překládal k radě jezovitů církevní hymny z římského breviáře a téhož spůsobu písně i původní skládal. Za satiru „Babie koło" (Babský kruh) byl silně pronásledován souvěkými biskupy, jež tam vypodobnil. Nadanější byl Kašpar Miaskowski (1549—1622), rodič z krajiny Rávské, pravý vzor šlechtice domaseda, sedlačení oddaného, vroucí katolík a konservativec. Když za Sigmunda III. zápas stran propukl ve zjevnou domácí válku, známou pod jmenem „Zebrzydowského rokoš," kde naproti sobě stáli tu strana pokroku, složená hlavně z protestantů, tam král, podporovaný jezovity a zpátečníky: Miaskowski hřímal proti rokošníkům básní plnou síly a rozhořčení, již vydal pod názvem „Dyalog o zjeździe Jędrzejowskim." Za nejlepší jeho sepsání pokládají se: „Waleta włoszczonowska" (Loučení s domovem) a nábožné písně, kajicné elegie, „Květy na jesle Spasitelovy" a „Historie utrpení Ježíše Krista," rozdělené na hodiny.

Významu zvláštního nabyly dva druhy básní didaktických: idyla a satira, jichžto vzory rovněž Kochanowski zůstavil. Vyvinutí jejich vysvětluje se příčinami sociálními: postavením šlechty ve státní společnosti a poměrem, v jakém nacházela se k ostatním stavům národa v první půli XVII. století. Polsko prožívalo tehdy jednu z oněch rozhodných dob, na kterých závisívá budoucí osud národa a kdež váží se, zda národ ještě výš se povznese čili na onom srázném svahu stane, na jehož konci očekává ho propast neodvratná. Šlechta byla všudy vším ve státu Polském; Polsko bylo jí povinno za vši mohutnost a za veškeren blahobyt, jehož požívalo. Čeho žádalo se na všemohoucí tehdy šlechtě na prospěch další Obce Pospolité? Vyřkl to jasně Ondřej Frycz Modrzewski ve spise: „De republica emendanda" (O nápravě Obce), r. 1551 vydaném (do polštiny přeložil jej Cyprián Bazylik). „Pane Bože!" praví se tam, „dej všemu rytířskému stavu srdce takové, aby odložíce stranou lásku k samým sobě, naklonili se k veškeré obci, to jest ke všem lidem, s nimi v tom obecném společenství přebývajícím; aby o všecky měli rovnou péči a chránili životů, statkův a cti lidí všech. Až to bude, pak teprv se ukáže, k čemu páni senátoři a šlechta postaveni jsou u krále jakožto účastníci vrchní jeho moci." Ježto nebylo tu středního stavu a měšťanstvo bylo nečetné, přimykala šlechta bezprostředně ku stavu kmetcímu: jí tudy náleželo, starati se o povznesení lidu, dáti mu osvětu a práva; na ní bylo, vytknouti sobě za cíl, aby práva šlechtická udělena byla všemu národu, a pracovati pomalu k dostižení toho cíle. Literatura svým jemným citem navodila na tu dráhu a protrhši začarovaný kruh šlechtický, sestoupila v idyle k prostému lidu, volila obrázky a postavy z kmetcího života a hleděla jej poetisovati. Tenť byl úkol, jejž sobě vytkla celá škola básníků červenoruských, v jichžto čele stojí Szymonowicz. Snahy ty však nikdy nevešly ve skutečný život, zůstavše navždy pouhým jen zbožným přáním.

Nebyloť síly vnější, která by pudila šlechtu sblížiti se s lidem a kráčeti po cestě, na jejímž konci spatřoval se vlastně jen zánik stavu šlechtického, přivozený povolným jeho rozplynutím v národě. Nižádná síla politická neodhodlá se k samovraždě aniž přiměje se k odstoupení bez předchozího boje; marno bylo by očekávati toho od šlechty. Ona spočinula na svých vavřínech a ze sladkého spánku probuzena byla jen divým démonem sociální revoluce v podobě kozáckých pozdvižení. Zmohši s hroznými ztrátami stohlavou saň lidu pod nohou se jí vzpínajícího, uzavřela se v úzký kruh stavovského konservatismu, při čemž na jevo vyšly a světle se staly patrnými všecky její slabosti, poskytujíce hojné potravy satiře. My rozhlédneme se nejprve v básnictví idylickém a pak přejdeme k básníkům satirickým.

Ve východní polovici nynější Haliče, u předhoří Karpat, prostírají se daleko na východ širé roviny. Roviny ty — toť otevřená cesta kobylkám a Tatarům. Zde leží v překrásné krajině, nad malinkou říčkou Peltví malebně se rozkládajíc, starobylé město knížete Lva, srdce Rusi Červené a stánek tří duchovních stolic: arcibiskupa římskokatolického, metropolity arménského a arcibiskupa ruského u sv. Jiří. V tomto kraji, jenž od časů krále Kazimíra již, tedy od XIV. století náležel ku koruně Polské, a v tomto městě, jež pevnými zdmi jsouc obehnáno bylo hradbou Obce Pospolité proti vychodu, narodil se r. 1557 Šimonu (Semenu) z Brzezin, městskému radnímu pánu, syn Šimon, který podle otcova jména měl slouti Šimonovic či Szymonowicz, však když dorostl a stal se učencem, po spůsobu řeckém Simonides se nazýval a podpisoval. [1]) Szymonowicz vzdělával se na krakovské akademii, potom pobyl v Nizozemí a ve Francouzích, kdež přátelský svazek uzavřel se slavným humanistou Josefem Justem Scaligerem (synem), jehož rady mocně působily v celý jeho život a rovněž v příští činnost spisovatelskou. Vrátiv se do vlasti, seznámil se s Janem Zamojským, tehdy již kancléřem, vstoupil k němu za sekretáře a byl mu nápomocen při zřizování akademie v Zámostí. Zamojski svěřil mu vychování jediného syna svého, dal mu v doživotní užívání jednu ves, spůsobil, že k jeho popudu a na přímluvu zemských poslů sněmovních král Sigmund III. povýšil Simonida do stavu šlechtického s příjmím Bendoński a ozdobil jej tytulem poety královského (r. 1590). Simonides zemřel v hlubokém stáří r. 1629. Básnické spisy jeho dělí se ve dva druhy: v latinské ódy a v polské idyly (sielanki). Pozastavíme se toliko při skládáních jeho bukolických. Simonides pročetl důkladně Theokrita a všecek se jím projal. Počal prostými překlady z Theokrita, Biona a Moscha, částečně též z Virgilia a z Ovidia, na to jal se skládání jejich nápodobiti a předělávati, zachovávaje obsah antický a jenom pastýřům a pastýřkám dávaje jména slovanská (Miłko, Soboń atd.). Potom postoupiv zas o krok dále, pokusil se bráti za předmět veské mravy skutečné a nevymyšlené, přidávaje jim toliko, seč byl, ideální

---

[1]) Szymonowiczowy spisy vydal *Węclewski* v Chełmně 1864. Viz též: Szymon Szymonowic, przez *Aug. Bielowskiego* 1875, v Pamiętniku Akad. Um. Krakowskiej II., 105—213. Jest tu básníkův životopis, některá skládání jeho neznámá a málo známá, jakož i pozůstalé po něm listy.

záře; jinými slovy, počal kresliti obrázky z prostonárodního života. Ježto živá jeho obrazivost snoubena jest s nadáním bystrého pozorovatele a s jemným rozborem duševních dějů, tož kresby, jež vtěsnal v úzký rámec idyly, poutaly velice tehdejší obecenstvo, ač se jim druhdy nedostává nevinné srdečnosti a prostoty. Simonides nemohl se vybaviti z dvou vad, bukolickým básníkům vlastních: jest to jednak sprostnost, dbá-li básník o příliš věrné vypodobnění skutečnosti, jednak zase nepřirozenost, v kterou ubíhá, když, chtěje idealisovati své hrdiny, sejde s půdy skutečnosti a do říše pouhých vidin a výmyslů se přenese, bezživotných a bezbarvých. Chtěje pastýře své učiniti pravdě podobnými, vkládá jim někdy v ústa sprosté nebo rýpavé úsměšky, lidu neznámé, časem zas nechává je vésti rozmluvy, plné břitkého ostrovtipu a uhlazené uctivosti. Mezi množstvím nepodařených jímají některé svou pravdivostí a uměleckým podáním národních názorů a pověr. Taková jest idyla 15., *Čáry* nazvaná, ve které žena, nevěrným mužem opuštěná, sype proso na uhlí, rozpouští vosk, spaluje jasanové listí a odříkává zaklínání a zaříkadla, všecko na ten úmysl, aby nevěrníka odpoutala od jeho milenky a k sobě zas přitáhla. Překrásná jest též idyla 12., jež má název *Koláč*, vzatá ostatně ze života zemanského a vyličující svadební obyčeje. [1])

Konečně připadla Simonidovi šťastná myšlénka, že v ústa poddaného lidu vložil tklivé žaloby na hořký osud, jehož mu bylo zakoušeti, na utiskování, jež snášel od svých pánů. Žalobami těmi nemínil Simonides hlásati snad nauky demokratické a lid pobuřovati, ježto nebylo naděje, že by jeho básně, jsouce umělými skladbami, mohly mezi prostým lidem se rozšířiti; krom toho on sám nebyl žádný revolucionář, nýbrž člověk řádu panujícímu hluboce oddaný. Byly to jen výstrahy pro budoucnost. Básník jeví se v nich netoliko umělcem, nýbrž i člověkem vědomého směru a statečným občanem, jenž všemohoucí tehdy třídě, nezvyklé slýchati cos podobného, odvážil se do očí povídati věci velmi nepříjemné. V idyle 17., jež má název *Pastýřové*, poddaní kmeti vypravují si o nesnesitelných požadavcích panských myslivcův a o tom, jak lid týrají a pronásledují. V idyle 18., *Ženci* pojmenované, panský správce s karabáčem v ruce pohání k práci vesnické ženy. Jedna z nich, Petrucha, zpívá následující píseň: „Sluněčko, ty oko světlé, oko dne překrásného, ty nejsi jako náš starosta: ty vstáváš, když přijde tvá chvíle; jemu toho je málo, on by chtěl, abys

---

[1]) Sroczka (straka) krzekce na płocie (kráče na plotě), będą (budou) goście nowi;
Sroczka czasem omyli, czasem prawdę powié.
Gdzie gościom w domu radzi (kde hosti rádi vídají), sroczce zawsze (vždycky) wierzą,
I nie każą się kwapić kucharzom z wieczerzą . . .
Sroczka krzekce na płocie, pewnie (zajisté) się raduje
Serduszko (srdéčko), bo (neboť) miłego przyjaciela czuje (tuší).
Jedzie z swoją drużyną panicz urodziwy (panic spanilý),
Panicz z dalekiej strony, pod nim koń chodziwy (který dobře chodí, bujný),
Koń łysy, białonogi, rząd (stroj) na nim ze złota,
Panno, gotuj się witać, już wjeżdża we wrota . . .

o půlnoci vyšlo. Slunéčko, ty den za dnem vodíš, pokud nenaplní se dlouhý rok; a on by chtěl vše udělat za jednu hodinu. Ty někdy připaluješ, někdy dáš větérku vanouti a vedro rozptylovati; a on pořád jen křičí: neleň, žni a žni, a nechce věděti, že při práci srpem pot se lije třemi proudy s tváří. Tebe, slunéčko, zakryjí někdy mraky, však brzo je vítr zas rozežene; našemu starostovi nenahlížej v oči přímo, neboť má stále zamračený pohled. Ty dáváš rosu, vstávajíc i léhajíc; u nás je pořád půst od rána do večera“ atd. [1])

Od idyly přejdeme k satiře. Při vší slávě a velikosti tehdejší Polsky cítili čelní mužové, že není vše, jak by mělo býti. Znamenali úkazy nemoci, zpytovali časem, kde by vězela, ale příčina její zůstávala jim tajna. Jan Kochanowski a Petr Zbylitowski (1571—1649) předepisují za lék jen mravná naučení as toho druhu: buďte skromni, střídmi, v chování svém k nižším laskavi, nehoňte se za módou, vystříhejte se rozkoší, zachovávejte pevně staré dobré mravy. Jesti pochopitelno, že mravná ta naučení nic neprospěla. Proud času unášel s sebou společnost v stranu protivnou. Vyskytl se jediný toliko spisovatel, jenž, obdařen jsa pronikavou soudností, hlouběji nahlédl v běhy veřejné a dotknuv se podstaty šlechty, osmělil se sáhnouti na sám její kořen v Polště, zavrhnouti váhu a přednost rodu, vysloviti pochybnost, že by možno bylo podědit šlechetnost předků pouhým urozením. Pochybnost tu projevil jen z daleka a s obalem, ale přece bylo k tomu potřebí nemalé statečnosti občanské. Spisovatelem, jenž s plným vědomím odhodlal se kráčeti proti proudu věku i společnosti, jenž u souvěkých nicméně sotva došel povšimnutí, jejž však pozdní potomstvo vítati má jako soudruha a bratra — spisovatelem tím byl Šebestián Klonowicz čili (ježto klen latině slove acer) Acernus (1545—1602). Klonowicz [2]) pocházel z měšťanského rodu; narodiv se v Suliměřicích, městě na Slezském pomezi, študoval na akademii v Krakově, usadil se pak v Lublině, kdež stal se radním a písařem při městském soudu, posléze i purkmistrem, zastávaje při tom úřad právního čili vojta na statcích kláštera sieciechovského, kdež opatem byl přítel jeho Wereszczyński, pozdější biskup kyjevský. Bádání lublinského archiváře Josefa Detmerského silně podvrátilo ustálenou v dějinách literatury pověst, že by Klonowicze byla na mizinu přivedla zlá a prostopášná manželka a že by ve svrchované bídě byl umřel v jezovitském špitále v Lublině (viz pojednání Przyborowského). Není však nikterak pochybno, že Klonowicze pronásledovali silní a mocní nepřátelé. Učený knihovník university krakovské, Josef Muczkowski, objevil náhodou, kdo byli hlavní jeho pronásledovníci (spisek Muczkowského vyšel r. 1840). V jezovitských papírech nalezl totiž zprávu, že otcové jezovité před smrtí jej k tomu přiměli, že kajicně musil jich odprositi za sepsání a vydání bezejmenného spisu: „Equitis poloni in Jesuitas actio prima“ (První výpad polského rytíře proti jezovitům, 1600), ve kterém dokazoval, kterak řád jezovitský více pletichami se zabývá nežli vyučováním a že,

---

[1]) Zpěv Petruchy celý přeložil do češtiny libým veršem Fr. Lad. Čelakovský. Viz Spisů básnických knihy šestery, str. 370. (Pozn. překl.)
[2]) *Przyborowski*: Rok śmierci Klonowicza, v „Ateneum“ 1878, čís. 2.

zmocniv se národního vychování v Polsce, přinesl zemi jen škodu. Ruka řádu těžce dolehla též na básnické jeho spisy, ničíc je všude, kamkoli dosahovala. Nad jiné stíháno bylo jeho skládání *Victoria Deorum* (Vítězství bohův), černě poznamenané následujícím jezovitským veršíkem:

Quid praemii versibus tam dignis?
Nisi carnifex et ignis. [1]

Díváme-li se na Klonowicze s hlediště uměleckého, nevypadne úsudek náš o něm příznivě. Básnické jeho nadání bylo dosti skrovné; básnickou tvorností, která velikou myšlénku obláčí v přiměřenou formu, obdařen nebyl. V bytosti jeho dvě stránky převládaly: bystrý um pozorovatelský a nadání, všelikou myšlénku obecnou, za předmět zvolenou, rozebrati do nejjemnějších podrobností. Chopiv ideu jakousi, nosil se s ní dlouho, celé roky, a na všecky strany ji obraceje vyvodil z ní podle všech pravidel logiky celou síť systematických rozdílů, drobná pak očka toho pletiva vyplňoval pomalu předivem, buď ze zásob své učenosti vzatým nebo ze zkušenosti vlastního života. Krom „Žalu nad hrobem Jana Kochanowského,“ řady to lyrických písní, všecka ostatní skládání jeho jsou rozvlečena, nesou na sobě sledy dlouhé a vytrvalé práce, čtou se těžce, při tom však oplývají malebnými podrobnostmi. Nejnověji objevil ještě Vladislav Okęcki a vydal ve Varšavě r. 1875 nový jeden útvor Klonowiczův v jazyku latinském, pod názvem *Gorais*, oslavující šlechtický rod Gorajských: ale ani ten slávy básníkovy nepřimnožil.

Klonowiczovy básně dělí se ve dva druhy: v básně krajinopisné (polský „Flis“ a latinská „Roxolania“), a v mravoučné („Worek Judaszów,“ t. j. Pytlík Jidášův, a „Victoria Deorum“). ***Flis*** slove po polsku vislanský plavec, a odtud jméno básně. Klonowicz sedl si s „flisy“ na loď u varšavského mostu a pluje s nimi po Visle až do Gdanska. Báseň se počíná stvořením světa a povstáním řek, po té se z nejhlubší dávnověkosti, až od Jasona a Odyssea, vyvozují dějiny plavby a kupectví, následuje poučný výklad o stavbě lodí, vypisují se mravy lodníkův a lodní chasy, jejich spůsoby mluvení a pořekadla, vypravují se některé jejich pohádky, načež básník, zastavuje se při každém záhybu a zálivu řeky, kreslí její břehy a vyjmenovává ležící na nich vesnice a města. V latinské *Roxolanii* vypisuje Klonowicz, schovanec Červené Rusi, krásy nové své domoviny. Rozděliv báseň na tři části, vyličuje v první krásu a bohatství přírody i zaměstnání obyvatelstva: hospodářství lesní a polní, chov dobytka a včelaření; v druhé vypisuje červenoruská města: Lublin, Lvov, Kyjev, Přemyšl, Kamenec; ve třetí vyobrazuje život a mravy obyvatelů, křtiny, pohřbívání zemřelých, posty, čáry a náboženské pověry prostého lidu, strasti a slasti kmetův, hrabivost židovstva.

Však ačkoli velikým byl mistrem v krajinomalbě, přece podle povahy a celé podstaty ducha svého volíval raději zpracovávati předměty vážné, rozbírati mravní otázky, „psáti posměšně ne pro zasmání,

[1] Co jiného zasluhují ty verše, nežli ruky biřice a s ohněm hranice?

ale pro nápravu mravů, zvláště pak pro polepšení mládeže.“ Jakožto soudce, jemuž po dlouhou dobu činiti bylo se rmutem a kalem společnosti, znal předobře rub přirozenosti lidské a srdci svému, ze samého patření na nepravost bolem sevřenému, uvolnil polským skládáním *Worek Judaszów* — podivným to útvorem, o němž těžko rozhodnouti, náleží-li spíše do literatury právnické nebo básnické. Psáno jsouc obvyklou spisovateli manýrou, vypadá jako výklad „Saského práva,“ kterýmž tehdy spravovali se městští soudové. Jest to hotové právnické pojednání, podle všech pravidel vědy sepsané, o zlodějství a krádežích i rozličných jiných trestu hodných spůsobách nepravého nabývání majetku. Kristův zrádce, lotr Jidáš, nosil u pasu pestrý pytlík, z kousků čtyr rozličných koží sešitý: z vlčí, liščí, levhartí a lví. Čtveru těch koží odpovídá čtvero rozličných spůsobů, v jakých jeví se přivlastňování cizího majetku: krádež, podvod, šidba a loupež, a spisovatel upravuje si tak příležitost, přestupky ty jeden po druhém probírati a uvažovati. K prvnímu kusu pytlíka přirovnává prostou krádež a svatokupectví, vyloupení včel a krádež koní, zpronevěru veřejného majetku a lichvu. Ku konci vylíčen jest rukou neohroženou právníka ze řemesla celý postup soudu nad zloději, spůsobem dramatickým a obrazným, s katem i skřipcem, s pálením těla pochodněmi a s pověšením zločince na vysoké šibenici, aby se klátil mezi nebem a zemí a neškodil více lidské společnosti. Pod liščí koží uvedeni jsou mamiči almužen, žebráci, vymýšlející rozličné zázraky, podvodníci, kteří žijí na útraty mužů, běhajíce za jejich ženami. K levhartí kůži vztahuje úskočné pletichářství, židovskou šidbu a mnišské mámení zápisů na umírajících ve prospěch klášterův a záduší. Posléze, došed ke kůži lví, spisovatel náhle se zamlčí, „ježtoť (prý) hrozno jest mluviti o té kůži,“ a přetrhna řeč, končí svou báseň prosbou, kterou obrací se k lupičům, cizí statek zachvátivším, aby příklad sobě z toho vezmouce, co učiněno bylo se stříbrníky Jidášovými, aspoň také koupili nějaké to „pole krve“ k pohřbení zloupených svých obětí. — U Klonowicze více než u koho jiného z jeho vrstevníků platí pravidlo, že třeba čísti mezi řádky: v té pomlce tají se, jak se za to má, myšlénka politická — tím lvím násilím Klonowicz nejspíše rozuměl násilí a útisky, jichž dopouštěla se šlechta na stavech ostatních; ale slovo na rtech zmrtvělo před obtíží úkolu. Obtíž ta nezáležela v nebezpečí, že by mohl stíhán býti mocí vládní, neboť veřejné zřízení bylo v Polsku svobodnější nežli kdekoli jinde a spisovatel tu požíval plné svobody slova a tisku; ale záležela v té pohrdavé nevšímavosti, jakou společnost, jistému pořádku uvyklá, vstříc nese všelikým pravdám a radám nepříjemným, z poklidu ji vyrušujícím. [1])

Klonowicz chtěl stůj co stůj býti slyšán, myšlénku odpornou oděl

---

[1]) Charakteristické jsou v té příčině také 93. a 94. strofa „Flisa,“ kdež básník činí šlechtě výčitky těmi slovy: „Ačkoliv šlechtic i stará pole obsívá i noviny vzdělává, přece lakota jeho nemá dosti: ubohého sedláčka jako osla týrá, ve dne v noci do roboty honí, tak že z něho ani pot neosýchá a zapomíná, že sedlák tak jest potřebný státu jako šlechtic.“ Ale jako by se zděsil toho, co řekl, básník dodává: „Běda mně na světě“ — chtěje naznačiti, že za tu pravdu dozná na tomto světě protivenství. (Pozn. překl.)

v libé formy, se všemožnými okolky a omluvami pronesl svůj nesouhlas s pořádkem stávajícím a k nezbytnosti ukázal důkladné reformy společenské — v předlouhé básni didaktické, kterou ve 44 zpěvích jazykem latinským složil pod názvem *Victoria Deorum* (Vítězství bohův). Skládání to zasluhuje jména básně jen pro svou veršovanou formu; v pravdě jest to však ohromný traktát z mravní filosofie, skládající se ze samých thesí, námitek, důkazův a příkladů. Název, dosti libovolný, vzat jest z příběhu o boji Titánů s Jupiterem, na konci básně (XXXIX., XL.) položeném: v Titánech zobrazeni jsou magnáti a šlechta, otřásající trůnem královským, v Jupiteru král. Byla domněnka, že Klonowicz měl tu předkem na mysli Zebrzydowského rokoš z r. 1606, ale domysl ten padl, když zjistilo se, že Klonowicz umřel r. 1602, a když krom toho vyšlo na jevo, že „Victoria Deorum“ psána byla již r. 1587. Vlastně by skládání to jmenovati se mělo „De vera nobilitate“ (o pravém šlechtictví): základní jeho myšlénka jest, že jen ten je „dobře urozený“ (t. j. šlechtic), kdož dobrý vede život a po dobrém životu také dobře umírá. Klonowicz nezbytnost šlechty uznává, jelikož lidé nerodí se s vlastnostmi rovnými a v každé společnosti musí býti vládnoucí a ovládaní; ale připustiv aristokracii, žádá, aby byla pravá a ne lživá, pravá pak základ svůj má toliko v cnosti (jmenovitě v statečnosti — virtus) a v práci a nikoli v rodu a v bohatství. Ježto šlechtictví podle Klonowicze nabyti lze jen cností, tedy převrací se u něho z rodového v osobní. Na potvrzení té nauky uvádí nesčíslné množství příkladů, jak dílem šlechtické rody se zvrhly a zkazily, dílem zas lidé rodu prostého a pancharti velikým nadáním vynikli. Naproti panujícím předsudkům tvrdí, že hmotná práce neponižuje šlechtice, a rázně vystupuje proti statkářům v obraně poddaného lidu.

Klonowicz jest jen kritikem, nikoli reformátorem. Ukazuje na příčinu zla, ale nepodává nijakých léků. Léků takových ani nebylo ve státě Polském, jehož orgánickou vadou byla rodová šlechta. Klonowicz netušil, že choroba ta vězí tak hluboko, že národ jen politickou svou smrtí z ní mohl vyváznouti. Klonowicz doufal, že ocení jej podle zásluh ne-li souvěkovci, alespoň nejbližší potomci; [1]) ale památka jeho zapadla a teprve po půltřetím století, již po pádu Polsky, stínu jeho vzdána povinná čest a vyzdvihují se náhrobní pomníky. [2])

Místo oprav v duchu svobody, po jakých toužil Klonowicz, bystrými kroky blížila se svobodě odporná, nesnášelivá reakce — obrat

[1]) Forsitan ad Manes dulcedo posthuma laudis
Pervenit nostros et seri sensus honoris.

[2]) Překrásného uznání došel Klonowicz v *Maciejowského* Piśmiennictwie Polskiem, d. I., str. 522—556. („Flis“ byl mnohokráte vydán: poprvé bez místa a roku [nejspíš v Krakově 1595] pak ve Varšavě u Trelpińského 1643, v Gdansku 1829 od Mrongovia, v Krakově 1829, v Lipsku 1836 [u Bobrowicze], v Krakově 1858 [vydání K. Turowského], v Chełmně 1862 od Stan. Węclewského. „Roxolania“ vyšla 1584 v Krakově a 1857 v Berlíně. „Worek Judaszów“ v Krakově 1600, 1603, 1607. „Victoria Deorum“ poprvé bez roku a místa, na to v polském překladě pod názvem „Pożar“ r. 1597 v Krakově. Mimo to přeložil též Catonova mravná naučení do polštiny, jež mnohokráte vydávána, poprvé v Krakově 1588. „Żale nagrobne“ na smrt Kochanowského vyšly v Krakově 1585. — Pozn. překl.)

v zad, ztupění myslí, reformací z uzdy puštěných, ale k přetvoře zřízení nedošlých. Svobodná zřízení žádají v národě, jenž chce jich užívati, zdravých mravův a dokonalých povah. Té dokonalosti dodávalo povahám za středověku náboženství. Protestantismus polský, zavrhnuv autoritu církve, na místo katolického nevyzdvihl žádného mravního zákona nového a v ariánství, v učení novokřtěnců i v jiných sektách patrně tíhl ku proměně náboženství v pouhou filosofii, jež podle potřeby schvalovala i krvesmilství i svazky nemanželské i zabrání statků duchovních a všelikou svévoli. Při tom zdržoval v sobě polský protestantismus též množství odporů, jež neodvratně jej musily přivesti k úpadku. Zapustiv kořeny ve vyšších jen vrstvách šlechty a hledaje podpory u magnátů, musil nezbytně hověti svým ochrancům a leccos nehodného jim promíjeti, málo dbal o prostý lid a na svobodu vyznání zvykal pohlížeti jako na výsadu, náležící právem jen šlechtě. Protestantská šlechta hověla si v té svobodě, věřiti večkoli nebo i nic nevěřiti, a velice si jí vážila; ale poznávala zároveň, že lidu jest náboženství potřebí, aby mohl na uzdě býti držen. Toto spojenství protestantismu s aristokracií mohlo trvati jen do času, jen do té chvíle, pokud by obě spojené síly neuhlídaly, že svazkem tím trpí: náboženství svou závislostí na svých světských ochrancích, aristokracie skoumavou a rušivou povahou protestantismu; neboť tento, jsa živlem rozbíravým a záporným, jakož všelikou autoritu podvracel, tak ve svých koncích byl nebezpečný i samé podstatě šlechty, jejímu panování nad lidem, její převaze politické — což vše nemělo jiného základu leč jen dějiny a tradici. Chvíle ta nastala na konci XVI. a na počátku XVII. stol. Přípravcem nového směru a jeho zvěstovatelem, učitelem a mocným rozsévačem tuhého konservatismu — jehož símě v století následním teprve vzešlo v hojnosti — byl týž Stanislav Orzechowski, jenž vymknuv trestní moc z kárající ruky biskupovy, skutkem tím a jeho účinkem v půli XVI. století by bez mála byl celou Polsku zavlekl v protestantismus. V této typické postavě vtělily se a směstnaly všecky krajnosti a odpory oné skvělé doby. Ježto učení jeho opanovalo mysli mnohých pokolení v době následující, nezbývá, než abychom se při něm déle pozastavili.[1])

Pocházeje z matky pravoslavné a vnukem jsa pravoslavného kněze, byl rodu šlechtického Orzechowských erbu Oksza a narodil se 1515 († 1566) v kraji přemyšlském. Na ruský svůj původ rád ukazoval později přívlastkem „gente Ruthenus, natione Polonus“ (rodem Rusín, národem Polák). Již v kolébce ustanoven byv za kanovníka přemyšlského, poslán byl ve 14 letech za hranice, študoval ve Vitenberku, požívaje tam přízně Luterovy, načež dlouhou dobu pobyv ve Vlaších, z hlavního města katolického světa, z Říma, vynesl si jednak hluboké přesvědčení o nezmarné pevnotě a síle církve katolické, jednak poznání, že církev ta potřebuje některých oprav. Mimo jiné měl za to, že by církev římská sblížiti se měla s katolictvím východním či pravoslavným ku společnému potírání sekt protestantských, pak že by zrušeno mělo býti bezmanželství duchovenstva. Obdařen jsa velikými

---

[1]) *L. Kubala*: Stanisław Orzechowski. Lwów 1870.

schopnostmi, tak že každého uchvacoval, měl všecky vlastnosti agitátora. Což divu, že svým zasnoubením a potom sňatkem veškeru malopolskou šlechtu podnítil proti biskupům. Při něm byli též všichni protestanti. Biskupové vyobcovali jej z církve jakožto kacíře. Zatím tento zprotivilec proti církevnímu řádu v duši kacířem nebyl, krom toho biskupové poznali, jak nebezpečného v něm získali nepřítele. Přišlo k dohodě mezi Orzechowským a biskupy, vyobcování s něho sňato a záležitost jeho manželství vznesena na uznání papežovo. V traplivém očekávání papežského rozhodnutí, které ostatně nikdy nedošlo, nedokněz tento, stojící v podivném dvojsvětlí, na jedné straně od katolíků brán v podezření, jako by tajným byl kacířem, na druhé straně protestanty viněn z odpadlictví, stal se tajným rádcem biskupů, zápasníkem katolicismu, bičem protestantů. Žije osaměle a v malé vážnosti, objevil podivu hodnou činnost a osvědčil se jakožto znamenitý polemista a pamfletista. Jeho myšlénkami žičili se po celé následující století spisovatelé katoličtí, berouce z něho celé strany; některé jeho spisy, na př. Apocalypsis, dočkaly se až jedenáctera vydání.

Ve všech jeho spisech, listech, skládaných rozmluvách hlásá se jedna myšlénka: dokazuje se nevyhnutelná potřeba, aby bezmezná politická svoboda šlechty založena byla na úplné nesvobodě ducha, na naprostém poddání-se rozumu církevní autoritě. „Není národa na světě," dí Orzechowski ve svém dialogu, řečeném *Quincunx* („Q. to jest wzór korony polskiej na cynku wystawiony," 1564) — „který by předčil nad polským i co do rovnosti (neníť tu ani hrabat ani knížat) i co do volnosti. Ty, Litvíne, chodíš jako vůl v přirozeném jhu, a já, Polák, létám jako orel, protože nejsem poddaný pána dědičného, nýbrž krále, jejž jsem si sám zvolil. Polák nosí znamenité roucho — volnost, rovnou královské, a na ruce má zlatý prsten — znak šlechtictví, mocí kteréhož největší roven jest nejmenšímu; s králem má vola společného, t. j. to pospolité právo, jež stejně slouží jemu i králi. A tak všeho toho užívaje, veselí se Polák a plesá nenesa nijakých břemen nevolných a ničím nejsa jiným králi povinen, vrchnímu pánu svému, leč čestným tytulem, dvěma groši z lánu a službou v zemské hotovosti. V říších dědičných není obrany proti králi, ale v Polště jest: královská totiž přísaha. Kdo nutí krále zachovávati přísahu? Ten, kdo ji od něho přijal, kdo jej korunoval, tudíž kdo mu i dal moc královskou, kdo může i rozřešiti národ od poslušenství ku králi — hnězdenský arcibiskup, pater regis et regni princeps (králův otec a kníže království), klíčník od vrat nebeských. Byly doby, že nebylo králův, přijde též čas, že králové všichni stanou na posledním soudě: ale nebyl nikdy a nebude svět bez kněžstva. Kněz — toť úřad věčný, a království — stav nestálý; oč král výše stojí národa, o to kněz vyšší jest krále."

Ejhle v čem tedy záleží učení Orzechowského: v Polště není lidí kromě šlechty; každý šlechtic jest samovládným pánem; nade všemi panuje od nich zvolený a málo od nich rozdílný král; na něj pak, na prospěch šlechtické svobody, vložena jest uzda, kterou drží ve svých rukou kněz. Nauka tato vyprýštila ze záliby, až do krajností zabíhající, v jednostranné idei šlechtické svobody; nicméně dobře přicházela vhod, ukazujíc jednak na blízké příbuzenství mezi šlechtictvím, jež dospěvši

k svému vrcholu stalo se konservativním, a mezi autoritou u věcech víry, jednak na nebezpečí, ze všelikých novot hrozící, ať náboženských ať politických. Porozuměvši nebezpečí tomu, většina přívržencův učení protestantského tak lehce od něho odstoupila, jak lehce kdys k němu se byla přiznala, a odřeknouc se svobody myšlénky opět se autoritě zjevení, jež zosobněna jest v církvi, podrobila. Římský katolicismus, jenž na pohled byl již na dobro klesl, vzkřísil se opět jako fénix z popela, omlazen, očištěn a výbojnější než kdy dříve. Řady protivníkův jeho řídnou, magnáti jeden za druhým k němu přecházejí, přestupují i knížata a velmoži litevští a ruští, kteří přiznávali se dotud k pravoslaví. Nadšení horlivci konají divy, rozptýlené ovce sbírají zas v jediné stádo a pod starý prapor a vytýkají sobě za cíl, jednotu vyznání učiniti úhelným říše základem a všecky různověrce, jak protestanty tak pravoslavné, přiměti k uznání vrchmoci římského papeže. Tyto katolické snahy spadaly v jednu dobu s největším rozšířením mezí Polských k východu, spadaly v ty veliké chvíle, když polští orlové letěli na sám Kreml moskevský, a byly podstatné naděje, že dřív či později i celá říš Moskevská bude pojata v šlechticko-katolickou federaci Polskou, buď povoláním některého z carů Moskevských na Polský trůn (po příkladu rodu Jagellova) anebo dosazením na stolec Moskevský osoby, která by vykonavatelkou byla záměrův polských. Hlavními pracovníky na poli náboženské propagandy byli jezovité; o jejich působení v národním vychování a v duševním rozvoji národa budeme vypravovati později, při rozhledu v době následní, kdež jejich účinkování přineslo již ovoce; tuto jen podotkneme, že směr jejich byl na mnoze lidu příznivější nežli šlechtický protestantismus, že mnozí mezi nimi byli prohlédavější než i Orzechowski a pád říše neodvratný předpovídali z toho zbahnění, ve kterém zabředla společnost za příčinou úplného zemdlení moci královské; konečně že byli mezi nimi též mužové čestní, plní sebezapření, nadšeně své věci oddaní, kteří ve jménu božím trpké pravdy mluvili národu i šlechtě a kárali velmože tohoto světa, k pochlebenství se nikdy nesnižujíce.

K těmto čistým a čestným horlivcům náboženským náležel, takřka živým jsa zosobněním propagandy katolické, Petr Pawęzski, proslulejší svým rodným příjmením Skarga a pro úchvatnou svou výmluvnost nazván Zlatoústý. Účinek jeho na vrstevníky byl tak ohromný a působení jeho řečnické a spisovatelské tak spředeno jest se všemi tehdejšími běhy politickými, že vidí se potřeba, poněkud zevrubněji vyložiti hlavní události života jeho 76letého, zasvěceného jediné idei od počátku až do konce. [1])

Petr Skarga, šlechtic mazovecký, narodil se r. 1536, študoval na akademii krakovské, vstoupil v stav duchovní a zvolen byl za kanovníka lvovské kapituly a za kazatele při tamním stoličním chrámu. Ale světské kněžství nedostačovalo jeho duši, k asketismu náchylné, zdrželivé a kázeň milující. Vzdav se svého místa, odebral se do Říma

---

[1]) *Rychcicki* (M. Dzieduszycki): Piotr Skarga i jego wiek. Kraków 1850. 2 díly.

a tam, v srdci katolického světa, r. 1568 vstoupil do onoho řádu nedávno vzniklého, jenž spoléhal na kázni nad vojenskou tužší, na slepém totiž a bezvýminečném podřízení rozumu i vůle prospěchům a záměrům církve. Navrátiv se do Polsky r. 1571, byl tu postaven r. 1573 na místo velmi důležité a obtížné — na východ Obce Pospolité, do Vilna, v střed převládajícího na Litvě kalvinismu. Tu vynikl brzy jakožto kazatel, obrátil na katolictví magnátský rod Chodkiewiczův a nesvěžskou větev rodu Radziwiłłovského, míval hádání s protestantskými bohoslovci, zakládal náboženská a dobročinná bratrstva, byl prvým rektorem vilenské university, r. 1579 z jezovitského gymnasia zřízené, stavěl jezovitské kolleje, školy a kostely v Polocku, Derptě, Rize. Z Vilna přesídlil se r. 1584 do Krakova, kdež Sigmund III. Vasa, zvolen byv za krále, r. 1588 učinil jej svým dvorním kazatelem. Po celých 24 let požíval Skarga neobmezené důvěry Sigmunda III. Jako před císaři Římskými nošeny byly hořící pochodně, tak (podle slov kazatele Birkowského) Skarga sám byl takou svítící pochodní před Polským králem a národem. Tisíce peněz šly skrz jeho ruce — ježto dvorský kazatel býval i královým almužníkem — ale sobě nepřál ani groše, žil v dobrovolné chudobě, v těsné celi klášterní, odpíraje sobě i nejmenší pohodlí. Slovo jeho mnoho platilo u krále, ale nikdy za nikoho neprosil, pro nikoho nepohledával ani nejmenší milosti. V záležitostech politických měl účastenství živé hlavně dvakráte: při jednání o Břestskou unii (1596) a při Zebrzydowského rokoši. Sjednocení břestské připravil svými politickými spisy, proti pravoslaví namířenými („O jedności Kościoła [církve] Bożego pod jednym pasterzem i o greckiem od tej jedności odstąpieniu," Wilno 1577). Na církevním sněmu břestském byl řečníkem v poselstvu, od krále tam s plnou mocí vyslaném; tamž vyzýval i k veřejnému hádání pravoslavné bohoslovce, kteří unii odporovali, celý pak postup té záležitosti vyložil v knize: „Synod Brzeski i jego obrona," 1597. Břestská unie, pak násilí a pronásledování, jichžto se katolíci návodem jezovitů dopouštěli na počtem slabších protestantech, konečně protivné národu spolky královy s domem Rakouským — vše to vzbouřilo domácí válku. Shlukla se koalice všech králi a jezovitům nepřátelských živlů: protestantů, nesjednocených pravoslavných, magnátů spolku s Rakouskem odporných a obávajících se, že král míří k samovládě (absolutum dominium). Došlo až ku zbrojnému povstání či rokoši, v jehož čele stál nejbližší přítel nebožtíka Zamojského, krakovský vojevoda Zebrzydowski. V této hře se podivně karty zmíchaly: na jedné straně byla moc královská, sloužící jezovitům za ochranný štít a spolu za nástroj, kterým záměr náboženského sjednocení národa stůj co stůj provesti usilovali; na druhé straně ruce si podávaly různotvárná vyznání, vzájemně se nenávidící, a rozličné sekty nekatolické, svedené společně jim hrozícím nebezpečenstvím, na plecech svých pak vyzdvihovaly ctižádostivé magnáty, ochotně při každé vhodné příležitosti králi se zprotivující. Skarga jezdil od krále k Zebrzydowskému, přemlouvaje jej k smíření; ale rokošníci žádali, aby král od sebe vzdálil jezovity. Skarga, ani na krok od krále neodstupuje, osvědčil se tu jako bojovník svého řádu a hájil ho jak ústně s kazatelny tak písemně („Próba zakonu societatis Jesu", Kraków 1607).

Tragické bylo v tomto zápase, že kam by koli se převážilo vítězství, vždycky jen polská společnost utrpěla; jakož v skutku odnesla prohru dvojnásobnou. Král rokošníky zmohl, ale nikoli do té míry, aby moc jeho nějak ulehčiti mohla osudu pracovných tříd národa; za to dissidenti (tak říkáno nekatolíkům) byli rozbiti a Skarga dožil se úplného vítězství katolicismu. Zemřel v Krakově r. 1612.

Literární práce Skargovy rozložiti lze na spisy bohoslovecko-polemické, na díla, hledící k církevním dějinám, a na kázání. Skarga velmi mnoho vedl půtek písemných s pravoslavnými i s protestanty rozličných vyznání („Siedm filarów [pilířův], na których stoi katolicka nauka," 1582; „Wzywanie do jednej zbawiennej [spasitelné] wiary," a mnoho jiných), zvláště pak ostře dotíral na ariány („Zawstydzenie nowych aryanów," Kraków 1608; „Messiasz nowy aryanów wedle alkoranu tureckiego," Kraków 1612). Spisy ty nenáleží k našemu rozboru, rovněž jako pokusy jeho v oboru církevního dějepisu („Żywoty Świętych" 1579 a zkrácený překlad knih kardinála Baronia „Annales Ecclesiastici" 1603—1607). Životy svatých psány jsou bez kritiky, ale slohem velkolepým a uchvacujícím, jemuž děkovati mají, že dočkaly se až 25 vydání a více jsou známy a v lidu rozšířeny nežli kterýkoli jiný plod písemnictví. Nejdůležitější jsou Skargova kázání („Kazania na niedziele i święta" 1595; „Kazania o siedmiu sakramentach i kazania przygodne" 1600), mezi nimi zvláště *kázání sněmovní* (Kazania Sejmowe, 1600). Osmnáctkráte bylo mu kázati před sněmem, k zákonodárným pracím shromážděným, a kázání ta měla váhu řečí politických; čtyřikráte přišlo mu konati řeči děkovací za příčinou velkých vítězství, jimiž se proslavily polské zbraně, jmenovitě: r. 1588, když zajat byl v bitvě pod Byčinou rakouský arcivévoda Maxmilián; r. 1600, když Zamojski Polsce podrobil Moldavu; r. 1605, když nad Dvinou u Kirchholmu Chodkiewicz na hlavu porazil strýce krále Sigmundova, Karla Südermanlandského; a r. 1611 po dobytí Smolenska. Výmluvnost jeho byla tak mocna, že dissidenti nazývali jej tyranem duší lidských (psychotyrannus). K náležitému posouzení jeho řečí potřebí zapomenouti, že byl jezovitou, potřebí vmysliti se v jeho postavení, vniknouti v jeho hlediště. On byl v plném slova smyslu knězem-občanem, jakkoli by se ten výrok mohl divným zdáti; byl vzácným příkladem jezovity vlastence. Vlast svou miloval horoucně a vášnivě, vroucně přál jí velikosti, rozšíření a mohutnosti a znamenaje s úžasem příznaky hniloby a rozkladu, zvěstující úpadek Obce Pospolité, rmoutil se více nad tím neduhem než jiní, méně prohlédaví jeho vrstevníci. Pátraje po příčinách zla, shledával je zrovna a přímo v rozkolnictví, v různomyslnosti a nejednotě u věcech víry, podle slov evangelia, že všeliké království, samo v sobě rozdělené, pustne a dům rozdvojený padá (Luk. XI. 17). Věděl velmi dobře, že vzbuzuje proti sobě strašlivou nenávist dissidentů, kteříž nazývali jej inquisitorem, pochlebníkem, královým přílepkem, apoštolem samovládného panství; nebyl jist ani před náhlými a násilnými útoky a úrazy. Ve Vilně byl jednou zbit, ve Varšavě dvakráte obdržel veřejně políček, ale pokaždé nejen že pachatelům zlým toho nevzpomínal, nýbrž velkodušně jim i vyprosil odpuštění. Nikdy nedovolil si dotknouti se nešetrně osobnosti, nikdy nepopouzel katolíků

k hrubému násilí proti protestantům, k boření jejich sborů neboli chrámů, k násilnému rušení jejich bohoslužby; při tom však přece jeho snahy a rady k témuž konci se nesly, k vykořenění rozkolu pomocí světského ramene a k občanskému neuznávání jinověrců, ježto podle jeho soudu snášelivost vede rovnou cestou k bezbožnosti.

Podle Skargova mínění moc královská potřebna jest k tomu, aby církvi dopomohla k vítězství nad jinověrci, aby vykonávala výroky duchovních soudův. On netají, že jeho ideálem jest zřízení theokratické (ve 4. kázání sněmovním), královské kněžství a kněžské království, aby totiž kněz vládl pospolu s králem a skrze krále. Nutnost jedinovlády čili monarchie dokazuje ze svatého písma i ze samé povahy věci. Nebyl by i proti samovládě (proti absolutnímu panování), kdyby panovník byl vždycky bez hříchův a moudrý; ježto však zřídka to bývá, tedy rozum lidský přidává králi rady a zákony a moc jeho určuje i obmezuje, aby nestal se zlým tyranem (6. kázání sněmovní). Na tom i záleží pravá svoboda, zlatá volnost, aby byli králové, kteří by panovali ne samovládně a libovolně, ne po tyransku, ale po zákonu; a takovou svobodou Bůh obmyslil Poláky, dávaje jim po 600 let krále dobré, spravedlivé, svaté. Jest pochopitelno, že Skarga, tak monarchicky smýšleje, nepřál oněm zřízením, jež považovala se za palladium polské svobody. Takž neschvaluje, že šlechtě náleží právo voliti krále; jest velice rozhořčen nad tím, že podle základního zákona státního nelze zatknouti zločincův, leč až by právem byli usvědčeni; neméně silně brojí proti mnohohlavé hydře zemských poslů na sněmu shromážděných, moc svou posilujících na úkor moci královské a senátu. „Převzácní pánové," dí k poslům zemským, „nečiňte z království Polského německé říšské město; nedělejte krále malovaného, jako v Benátkách, neboť benátských rozumů nemáte a v jednom městě nesedíte." Šlechtě názorně staví před oči všecky vředy, kterými trpí Obec Pospolitá, v obrazích úžasně pošmurných (v 7. kázání sněmovním; pak ve Wzywaniu do pokuty, Wilno 1610). „Bože můj! jaká nádhera se v tomto království zahostila. Malí i velcí, všickni střídmost svatou a mírné požívání opustili a oním staropolským a vojenským živobytím pohrdli. Každý chce víno píti, málo který panoše jest bez hedbáví, bez šestera koní, bez několikanácte pacholků v hedbávných barvách. A milosrdenství k Obci Pospolité pohynulo. Nikdo v té hojnosti zámkův a zdí neopatruje. Obec Pospolitá všecka jest chuda, jen domy soukromé jsou bohaty. Tak se krádež veřejného jmění v tomto království rozmohla, že lidé si z toho ani svědomí nedělají. Kdož pokladny veřejné spravují, ó Bože! jak poskvrňují ruce své, že sotva polovice důchodů z ubohých sedláčkův a měšťanů na opatření veřejné dochází! A kdo sečte všecky nepravosti u práva v půhonech a falše v řízení a v soudech, všecky lsti a klamy a úskoky? Kdo vypočte smilstva nestydatá i zjevná cizoložstva, křivé přísahy a lživá svědectví? . . . A onen krvavý pot živých poddaných a kmetů, který ustavičně se lije, jakýž trest na celé království svolává! . . . Jakým právem kmeti, svobodný lid polský a věrní křesťané, poddaní ubozí, proměňují se v nevolníky, jako by za otroky byli koupeni anebo ve válce spravedlivé zajati? a činí s nimi co kdo chce, na majetku, na zdraví i na hrdle, žádné obrany a žád-

ného dovolání pro křivdy druhdy nesnesitelné jim nepovolujíce a na nich svrchovanou libovůli, proti které sami tak se bráníme, provozujíce." Skarga viděl, že politické jeho rady, odporujíce duchu času, přijaty nebudou; srdce jeho naplňuje se hořem, ústa jeho pronášejí slova plná hněvu a dopadající jako hrom. Jasně pozíraje do budoucnosti, jako dávnověký prorok předpovídá záhubu své vlasti: „Což mám s tebou činiti, nešťastné království? Kdybych byl Izaiášem, chodil bych bos a polonah, volaje na vás, přestupníci a přestupnice zákona božího! Ústavičně se zdi vaší Obce Pospolité trhají a vy mluvíte: nic to, nic. Zlořádem stojí Polska! . . . Aby tak obstála, není možno a jest proti rozumu. Zlořádem nebo nedbalostí všecko chýlí se k úpadku; že pak zlořád ze slepoty hříchu pochází, bylo by to, jako by Polska hříšností se držela, to jest boží pomstě unikala, kdežto se zatím k ní přibližuje . . . Ani se nenadějete, padne a vás všecky pohřbí. Kdybych byl Jeremiášem, vzal bych pouta na nohy a okovy a řetěz na šíji a volal bych k vám hříšným: Tak spoutáni budou přední vůdcové vaši! A ukázal bych jim spuchřelý a zkažený šat a zatřesa jím, až by se v prach rozlétl, mluvil bych k vám: Tak se zkazí a v niveč obrátí vaše sláva a všecko bohatství vaše!" (8. káz. sněm.; Wzywanie do pokuty). „Nastoupí na vás postranní nepřítel, uchytě se vaší nesvornosti, a řekne: Rozdělilo se srdce jejich, nyní zahynou. Ta nesvornost uvede vás v porobu, ve které svobody vaše utonou a v smích se obrátí. Země a veliká knížectví, jež ku koruně se připojily a v jedno s ní tělo srostly, odpadnou a pro vaši nesvornost se rozejdou; vy, kteříž jste jiným národům vládli, budete jako vdova osiřelá a nepřátelům svým pro posměch a rouhání. Jazyk svůj a národ, kterýž jediný mezi všemi slovanskými svoboden zůstal v tomto království, zahubíte, zbytky národa tak starobylého a po světě široce rozkvětlého se potratí a národem cizím, který vás nenávidí, pohlceny budou, jako se jiným přihodilo. Budete nejen bez pána z rodu svého a bez jeho volení, ale i bez vlasti a bez svého království; budete vyhnanci nuznými, všude povrhovanými, bídnými, a tuláky, jež odkopávati budou ti, kteří vás prve měli ve vážnosti. Kde se zmůžete na takovou druhou vlast, ve které byste takovou slávu, takovou hojnost, takové peníze, poklady, ozdoby a rozkoše míti mohli? Zrodí-li se vám a synům vašim taková matka druhá? Tu-li ztratíte, pak na druhou nebude ani pomyšlení" (3. kázání sněm.).

Skargou důstojně zavírá se zlatá doba literatury polské. On přivedl prosu polskou k veliké dokonalosti, ačkoli, jakož právem podotýká Maciejowski (Piśmien., II. 359), nižádný z polských spisovatelů nepřičinil se v té míře k připodobení polštiny jazyku latinskému jako Skarga, jenž v skladbu nejvíce uvedl latinských obratů. Ke Skargovi jakožto kazateli přimykají Kryštof Warszewicki (1524—1603) a Josef Wereszczyński, sieciechovský opat a potom biskup kyjevský († 1599; kázání jeho sebral a r. 1854 vydal v Petrohradě Hołowiński; všeliké jiné spisy obsaženy jsou v bibliothéce Turowského).[1])

[1]) *St. Ptaszycki*: Mikołaj Rej z Nagłowic i ks. Józef Wereszczyński. Wilno 1880.

Než se rozloučíme se zlatým věkem, přehlédneme ještě zběžně polskou dějepravu té doby. Polské dějepisce lze rozděliti ve dvě třídy: jedna jest těch, kteří psali latině, druhá, kteří spisovali polsky. Latinští jsou zas dvojího druhu: kompilátoři, kteří zkracujíce díla předchůdcův, dějiny národní pokoušeli se v jednotné osnově podati; a spisovatelé souvěkých příběhův, kterých buď sami se účastnili anebo které aspoň za jejich paměti se údály a před jejich očima. K oněm prvým náleží: astrolog Miechowita († 1523); zpolštělý Němec z Elsasu Decius († po r. 1576); učený hvězdář a kněz Bernat Wapowski († 1535); biskup varminský Martin Kromer (1512—1589). Mezi těmi druhými vynikají zvláště: Svatoslav Orzelski a Reinhold Heidenštein. Orzelski (nar. 1549, zem. po 1588) sestavil s nevšední umělostí historii památných čtyř let (1572—1576), od smrti Sigmunda Augusta do zvolení Bátoryho, v jichž prodlení Polsko na dobro v říši volební se proměnilo, v knize: „Interregni Poloniae libri octo“ (O polském bezkraloví knihy osmery). Heidenštein (1566—1620) byl sekretářem Jana Zamojského a Štěpána Bátoryho a stal se jaksi úředním dějepiscem: Zamojski, znamenav v něm neobyčejné schopnosti, poručil mu sepisovati události Bátoryho války s Moskvou a příběhy následující a podobá se, že mu i sám leccos napověděl a mnohé dodal.

Řada historikův, kteří psali jazykem polským, počíná se šlechtici Bielskými či Wolskými. Martin Bielski (1495—1575) byl první, jenž pokusil se o sepsání obecného dějepisu od stvoření světa, pod názvem „Kronika świata.“ Syn jeho Jáchym († 1599), vzav tu část kroniky otcovy, která týká se Polska, předělal ji a vydal pod jmenem „Kronika polska.“ Lukáš Górnicki (v druhé polovici XVI. století) složil „Dzieje w Koronie Polskiej,“ na způsob pamětí o královském dvoře za Sigmunda Augusta. Proslulejši jest didaktické jeho dílo „Dworzanin polski,“ sepsané podle vzoru vlaské knihy „Libri del Cortigiano,“ jež pochází od Baltazara Castiglione. Górnicki pojednání své upravil tak, jako by na letohrádku krakovského biskupa a kancléře Samuele Maciejowského sešli se dvořané biskupovi a pro ukrácení času obírali se otázkou, jaké vlastnosti má míti dokonalý dvořenín; všickni po řadě mluví, ostatní odpovídají; celý spis v takových rozprávkách záleží.[1]) Bartoš Paprocki, erbu Jastrzębiec z Mazovska († 1614), razil v literatuře novou cestu, konav bádání heraldická o rozličných znamenitějších rodech polské šlechty, jež snesl v knize: „Herby (erby) rycerstwa polskiego“ (v Krakově 1584).[2]) Zvláštní místo v literatuře dějepisné zaujímá spisovatel Matěj Osostovič Stryjkowski (Maciej Ososto-wicjusz Prekonides Stryjkowski, nar. 1547, † v osmdesátých rocích XVI. století). Ačkoli byl rodem Mazur, však přestěhovav se na Litvu

[1]) Z díla toho úryvek, a sice z rozpravy o výmluvnosti, Josef Jungmann r. 1830 v Časopise Musejním po česku na veřejnost podal, zajímavý úsudkem, který v něm pojat jest o Češích a českém jazyku i velké jeho oblibě v tehdejší Polsce, tak že Górnicki na něj až touží se svého stanoviska vlasteneckého. (Pozn. překl.)

[2]) Jest to týž Bartoloměj Paprocký, který i v Čechách přebýval a také českou literaturu študiemi o rozrodu a erbech panských rodů českých obohatil. (Pozn. překl.)

tak velice si novou vlast zamiloval, že želel až ztráty její politické samostatnosti a litoval, že povrch její pokryt jest vrstvou civilisace polské. I odhodlal se zvěčniti aspoň v literatuře zbytky čím dál tím více zanikající starověku litevského. Byla to úloha krásná, jen že Stryjkowski na ni nestačil: nedostávalo se mu kritické soudnosti a vědecké průpravy. Za to vynikal jinými dvěma vlastnostmi, které dílu jeho dodaly ceny nevšední: vědychtivostí a pilností. Vyučil se jazykům ruskému a litevskému, zjezdil celou Litvu a Livonii, ohledával bojiště a zbrojnice, rozkopával kurhany a hradiště, prohlédl množství zámkův a kostelů, slovem — byl to první litevský archeolog. Ale rozličné zprávy takto nasbírané podal beze všeho pořádku, veršem i prosou, děje litevské protkávaje událostmi z vlastního života a prosýpaje hojnými dávkami samochvály. Dílu svému dal hlučný název „kroniky posud nevídané“: „Kronika polska, litewska, žmudzka i wszystkiej Rusi kijowskiej, moskiewskiej, siewierskiej, wołyńskiej, podolskiej, podgórskiej i podlaskiej, która przed tem nigdy świata nie widziała.“ (V Královci 1582.)

3. Doba jezovitská a makaronská (1606—1764).

Ve všech dějinách europských činí století XVII. a první polovice XVIII. dobu přechodní, kteráž z té příčiny jest bezbarvá a bezvýrazná. [1]) Po renaissanci, která na jednu chvíli sloučila v sobě dvě kultury, pohanskou a křesťanskou, a z křesťanského středověku přijímala náboženskou víru jen jako ésthetické motivy, přišla reformace — nové to oživení citu náboženského, spojené s vášnivou nesnášelivostí. Reformace všude účinkovala jako kvas při chemickém slučování; zarazila-li kde volný a pokojný pokrok vzdělanosti, za to uspíšila zas, kde jaké byly na řadě, politické a sociální přetvory: v Anglii konečné vítězství aristokratického zřízení parlamentárního, na pevnině západoeuropské sesílení moci královské, v Polště vládu šlechtické demokracie. V západní Europě vznikají řády samodržecké, osobní samočinnost sevřena do kruhů velice těsných, svoboda súžena, posilu jen béře rovnost; politika stává se záležitostí jediné vlády, dílem kabinetním; podobně i věda se specialisuje, připravujíc o samotě a v ústraní od veřejnosti ony úspěchy, kterými doba novější tak vyniká. Přísnou tou dressurou jednotlivců tvořily se demokratické základy nynější společnosti. Polsko, jež ve mnohých věcech bylo předstihlo státy západoeuropské, jmenovitě ve veřejných zřízeních, ba i ve vzdělanosti, dalo se cestou naprosto rozdílnou — spělo k stagnaci, k ztrnulosti, k úpadku. Nejvyšší míra svobody pro každého člena šlechtického národa dostižena, ideál uskutečněn: zbývalo jen zachovávati, čeho se dosáhlo. Veškery síly a schopnosti pohlcuje

[1]) *Ant. Walewski.* Historya wyzwolonej Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza. Kraków, 1870—72, 2 sv.; Dzieje bezkrólewia po skonie Jana III. Kraków 1874. — *Kazim. Jarochowski,* Dzieje panowania Augusta II. od śmierci Jana III. Poznań 1856; Dzieje panowania Augusta II. od wstąpienia Karola XII. na ziemię polską. Poznań 1874.

život veřejný, ale ten jest bez cíle; mimo něj málo se pěstuje věda a umění, jež považují se za marnost. Konservativnost v životě měla v zápětí konservatismus v ideách — návrat k církvi a k náboženství, založenému na autoritě a přispůsobenému šlechtické demokracii, považujícímu za věc hlavní obřadnost a nižádné svobodnější myšlénky nepromíjejícímu.

Velicí mužové zašli, charaktery změlčely, vlast Koperníkova nemůže se pochlubiti ani jediným učencem, tepna bije tišeji a tišeji, celé věky (na př. panování Augusta III.) prošly v žití z dne na den, minuly bez historikův, kteří by osvítili minulost. Při takové nehybnosti Polsko ovšem v druhé polovici XVIII. století vypadalo jako veliký anachronismus v souvěké Europě, mezi velkými centralisovanými státy západoeuropskými s jedné a podrůstajícím Ruskem s druhé strany. Řády její byly přímo na odpor zavládlým všude spůsobům samodržeckého panování. Tuhost takřka čínská, s jakouž společnost na nich lpěla, revoluční myslitele odrážela. Duch obnovy vnikl sem sice, ale příliš pozdě, když národ octl se již na kraji záhuby.

Nám jest ohledati ty stupně, po kterých národ sestupoval k osudné záhubě, a pak všimnouti si známek prociťující snahy k lepšímu, která ostatně v příští teprv době k jisté dospěla platnosti.

Kralování Sigmunda III. Vasy bylo v celku nešťastné. Král tento, napojen jsa učením o panování z boží milosti a nápodobiti chtěje Filipa II., z příčin politických spojil se s domem Rakouským a poslal mu na pomoc polské Lisovčíky či Eleary (1619) k pokoření Čechův a Uhrů (30letá válka). Ruská jeho politika vyryla krvavou brázdu mezi dvěma národy slovanskými. S jeho účastenstvím k místu přivedená unie Břestská (1595) zůstala nedokonána; uniaté zanecháni bez rovnoprávnosti s katolíky a bez dostatečné podpory; útvar ten spolehl na prostém lidu toliko a na šlechtě, která však počala přímo se obraceti ku katolictví. Poměry královy k Švédsku zapletly Polsko ve válku s Gustavem Adolfem, ve které ztraceny jsou Riga a Livonsko (1621). Ačkoli král z důvodů náboženských zanášel se záměrem turecké vojny, přece za jeho panování velice pokročilo ujařmení lidu ukrajinského a potlačení kozáctva pro nájezdy jejich na Tatary a Turky. Samovladařské jeho spůsoby učinily panování jeho neoblíbeným. Tato neoblíbenost a vzbuzená nedůvěra šlechty staly se pak kamenem urážky, o který rozbily se dalekosáhlé, však fantastické záměry syna jeho Vladislava IV. (1632—1648). Nový král uzavřel s Moskvou (1634) a se Švédy (1635) mír, a maje při tom pomocníka Vlacha Tipolo, strojil se ve spolku s Benátskem k válce s Turky. Podniku toho účastniti se měli též kozáci, jichž cenu Vladislav dobře poznával. Mezi králem a kozáky dály se tajné úmluvy, na královy útraty verbovalo se vojsko. Ale opposice na sněmu r. 1646 obrátila vše v niveč, král musil vojsko rozpustiti a jinozemce odstraniti. Válka s Turky byla jediným prostředkem, aby předešel se dávno dozralý národní ruch na Ukrajině; nyní ruch ten vzplanul ve zjevný boj pod vůdcem Bohdanem Chmelnickým, skoro současně s úmrtím krále (1648). Za jeho nástupce, Jana Kazimíra, posledního z rodu Vasův, kozácké pozdvižení rozšířilo se s úžasnou

rychlostí, stavíc tak makavě na oči zvrhlost řádův sociálních a vrátkost ústrojí politického.

Hnutí to bylo hlavně sociální; národnost a náboženství působily v něm v druhé teprv řadě. Pozdvihlo nejen veškeren prostý lid na Ukrajině, ale odrazilo se až u paty Karpat a došlo i ohlasu ve Velkopolště ve vzpourách selského lidu. Sám Chmelnickij nemohl jím vládnouti a po nějakém váhání mezi Polskem, Tureckem a Moskvou poddal Ukrajinu caři Moskevskému. Svými lehkými vítězstvími odkryl cestu do samého srdce Polsky vojům caře Alekseje Michajloviče (1655) a skoro současně též smělému dobrodruhu Karlu Gustavu Švédskému, jenž objevil se tu jako nezvaný ochránce dissidentův, vtíraje se za záštitu proti Moskvanům a kozákům. Králi bylo uteci se do Slezska. Švédové drželi Krakov a Varšavu, moskevská vojska obsadila Vilno a Miňsk, Chmelnickij oblehal Lvov. Ale rovněž rychle jako ponížení, nastalo i povznešení moci polské přičiněním partyzánův (t. j. dobrovolných družin vojenských, vedoucích drobnou válku) a Tyšovecké konfederace, zřízené na obranu víry a vlasti. Šlechtické toto hnutí, jež uvedlo zas krále na trůn, vyznamenávalo se náboženským rázem a vlasteneckou nenávistí k cizozemcům. V těžkou onu chvíli utrpení cítila se potřeba, aby změněna byla forma vládní, činily se sliby k úlevě osudu selského stavu. Ale blahé ty zámysly upadly v zapomenutí, když se okolnosti proměnily; neuskutečnily se právě tak, jako zůstala neprovedena Haďačská smlouva, r. 1658 s kozáky pod Vyhovským uzavřená, podle níž pravoslaví mělo katolicismu býti na roveň postaveno a unie obětována, měli pravoslavní biskupové připuštěni býti do senátu a kozácká Rus státi se měla třetím údem v polskolitevském spolku státním. Mírné poměry k říším sousedním obnoveny (Olivský traktát 1660, mír Andrušovský 1667, před tím úmluva Velavská 1657, kterouž kurfiřt Braniborský vymanil se z lenního úvazku ku králi Polskému a stal se plnoprávným pánem Prus Východních); ale uvnitř nové různice nastaly za příčinou plánů, jimiž zanášeli se bezdětný král a manželka jeho, Francouzka Marie Luisa, provesti chtějíce reformu na francouzský způsob a k tomu nejprve pracujíce, aby zvolen byl za krále slavný princ francouzský Condé. Ale plány ty pokazil kníže Jiří Lubomirski, hlava opposice, jenž podán na sněmovní soud a odsouzen; šlechta však zastala se ho a ze soukromé urážky jednoho magnáta vznikla urputná domácí válka, jež skončila se porážkou moci královské. Král vzdal se trůnu. Při nové volbě šlechtický démos všecky pletichy royalistů, francouzských i rakouských, zmařil, hlasy své dav rodáku domácímu a člověku ze svého středu, do té chvíle neznámému Michalu Wiszniowieckému, synovi urputného nepřítele kozákův Jeremiáše Wiszniowieckého. Pacta conventa, na něž král přisáhal, rozmnožena jsou novou výminkou, že trůnu nesmí se vzdávati.

Nový zvolenec nebyl zhola k ničemu. Za jeho panování rozrývaly říši konfederace: s jedné strany Gołąbská, strany královy proti magnátům, s druhé vojenská, strany hetmanů, proti šlechtické demokracii, a dožil se polský národ hanby v celých dějinách největší: ztratil 1672 Kamenec (na 27 let, do míru karloveckého r. 1699), přinucen v míru Bučackém odevzdati jej Turkům s Ukrajinou a s Podolím, a stal se

král Polský poplatným padišahu. Hanbu tu smyl král následující, z rodu rovněž domácího, Jan III. Sobieski (1674—1696). Vnitřní však poměry zůstaly i za něho neurovnány; vítězství jeho byla v té stránce neplodna. Ale i zahraničná jeho politika nebyla prosta zištných, dynastických rozpočtů, kolýsajíc mezi Rakouskem, s kterým král své prospěchy dynastické vázal, a mezi Francií, k níž táhlo jej vychování; sama vídeňská jeho výprava byla v téže míře podnikem křesťanským jako ranou, na Dunaji zadanou politice Ludvíka XIV., jenž byl sultánovým spojencem. Rovněž celá řada vojen s Turky a válečných tažení za dobu patnáctiletou byly jednak osobním dílem královým, jednak dílem všeho národa, jenž nadšeně a s plným vědomím vykonával úkol mu přisuzovaný, býti záštitou křesťanstva a jeho předhradbím (antemurale christianitatis). Pobudky toho unešení byly převahou náboženské; projevila se tu plodná stránka toho katolického znovuzrození, kterým označeno jest v Polště století XVII.; jemu též Polska děkuje za poslední čestné listy své historie, jež mají váhu v dějinách světa — za slávu, že hrozné moci turecké zadala ránu rozhodnou, kterouž počíná se klesání Turecka. Ale sláva ta smutných zjevů vnitřních nezakrývá: po sněmovním nálezu upálen r. 1689 ve Varšavě šlechtic Łyszczyński pro neznabožství; vavříny ověnčený král pozbyl důvěry k lidem a poddal se zcela ziskuchtivé své manželce Marii Kazimíře; konec jeho života označen jest prodáváním míst, hromaděním peněz na pojištění trůnu dětem, různicemi v rodině. Nástupnictví Sobieských stalo se nemožným. Koruna za to stala se tržním zbožím: bylo patrno, že obdrží ji ten z cizích nápadníkův, který si více přívržencův zakoupí a dříve jiných si pospíší trůn obsaditi.

Takovým obratným kupcem byl následovník Ludvíka XIV., Saský kurfiřt August II., jenž přiznal se ku katolictví a pacta conventa podepsal, ale v úmyslu, že jich nebude zachovávati. Nižádný z králův nepohrdal tak okázale konštitučními formami, nižádný nesměřoval tak zjevně k samovládě, jako tento král, spoléhaje na své saské vojsko, jež přes zákonní ustanovení držel uvnitř hranic Polských. Zavíral smlouvy bez Polsky, zapletl ji a vtáhl v tak zvanou severní válku, umlouval se o její rozdělení s Rusí a s Pruskem. Hlavním bojištěm v té válce učiněno Polsko a od konce ke konci rozdupáno jest cizími vojsky. Po porážce Karla XII. zřídila šlechta (1715) Tarnogrodskou konfederaci, chtějíc přinutit krále, aby saské vojsko vyvedl ze země. Konfederace uchýlila se o záchranu šlechtických svobod ku prostřednictví Petra Velikého. Jeho prostředkováním přišlo k místu varšavské porovnání (1717), kdež král zavázal se netoliko Sasy vyvesti, nýbrž i počet pravidelného vojska polského obmeziti na 24.000. Od té doby Polsko přestává býti v pravdě státem samostatným. Následující volení krále, jakož i každé další, konalo se již při účastenství cizí branné moci. Nový král, August III., jenž ruským bodákům děkovati měl z odstranění soka svého, stranníka Francouzů Stanislava Leszczyńského, jevil se ve všem Rusku povolným, zachovávaje tak zemi pokoj za cenu národní důstojnosti a samostatnosti. Čeho nebylo lze dosíci úplatky na všemohoucím královč ministru Brühlu, možno bylo vykoledovati protekcí přes Petrohrad. Tam se i utíkali ctižádostivější a podnikavější

nápadníci míst a úřadův. Hniloba rychle postupovala, počínajíc od konČin, od výšin společnosti.

Hleděli jsme objasniti, proč zarážka v životě polského společenstva byla tak úplná, že obsáhla nejen obor života politického a veřejného, nýbrž i rozvoje duševního. Na celé této době jako těžký kámen leží pečeť jezovitského vychovávání. Aby lze bylo vysvětliti úspěchy jezovitů na tom poli, třeba jest popojíti nazpět, k době reformace, a ukázati k okolnostem, jež úspěchům těm napomáhaly. Krakovská akademie se svými četnými školami filiálními nacházela se ve stavu ztrnulosti, nehybnosti, úpadku. Štítíc se novot, všecky svazky s cizími učenci přetrhala. Ježto mnohé z oněch statků, ze kterých brávala důchody, přešly do rukou protestantských, ztenčily se ovšem i příjmy její. Povstalo mnoho učilišť protestantských, nižších i středních, na kterých učenci, větším dílem z ciziny povolaní, vyučovali v novém duchu, po novém spůsobu, ačkoli vyučování bývalo tu podřízeno účelům a ohledům jednostranným, nesouc se k pouhému utvrzení a rozšíření sektářské nauky. Luteránské školy kvetly hlavně na severu, v zemích pruských, ondy Německému řádu poddaných: v Chelmně, v Toruni, v Gdanště. Za panování Sigmunda Augusta podařilo se Albrechtovi Pruskému, manu Polského krále, založiti v Královci akademii čili universitu. Vysoké toto učení bylo řízeno v duchu luteránském; vyučování dálo se z počátku jazykem polským, potom však, v XVII. století, zavládla němčina, pročež universita ona skoro žádného neměla účinku na postup vzdělanosti v Polště. Českomoravští bratří měli znamenité školy v městech velkopolských Lešně a Koźminku, kalvinisté ve Vilně. Ariáné čili sociniáni, jsouce rozšířeni hlavně v Malopolště, založili si vyšší školu a knihtiskárnu nejprve v Pinčově (nad Nidou), potom v Levartově (nad Vepřem), od konce pak XVI. století zvláště v Rakově (nedaleko Sandoměře). Město ono, pro ně rodinou Sienińskou zvlášť vystavené, stalo se střediskem všech krajních sekt protestantských, ať hlásaly čiré božství nebo bezbožství (unitáři, antitrinitáři, novokřtěnci a j.), a slynulo jmenem sarmatských Athén. Akademie krakovská nebyla s to, aby zápolila s množícími se učilišti protestantů. K vedení boje s nimi povolalo polské vyšší duchovenstvo řád jezovitův do země. Biskup varminský, kardinál Hosius, založil první jezovitskou kollej v Polště r. 1564 v Brunsberku; hned po něm Noskowski, biskup plocký, zřídil druhou v Pultusku, třetí ve Vilně biskup Valerián Protasowicz. Příkladu biskupů následovali katoličtí horlivci světští obojího pohlaví, konajíce bohaté oběti a zápisy na prospěch jezovitů. Takovým během vznikly kolleje v Jaroslavi (na Červené Rusi), v Poznani, v Kališi, v Lublině, ve Lvově, v Rize, v Derptě, Gdanště, Polocku, Nesvíži, Varšavě. Při všech kollejích byly školy, kterým řád zvláštní pozornost věnoval. Ústrojí těch škol podává obraz neslýchané dotud centralisace. Všecky měly stejné zřízení; sebe menší odchylka od plánu obecného potřebovala zvláštního povolení generála řádu, v Římě sídlícího a diktátorskou mocí nadaného. Vyučování bylo v plném slova smyslu kosmopolitické, na čas ani místo se neohlédající, veskrz a jedině prospěch světové jen vlády církve římsko-katolické mající na zřeteli, jednostejné v Itálii, ve Španielích, v Rakousku i v Polště; jak bylo zaměřeno

zakladatelem jezovitského vychovatelství, Loyolovým společníkem Petrem Canisiem, tak skoro zůstalo až do skonání řádu. Místní literatury národní a novějšího dějepisu si nevšímalo, rovněž vědy politické a přírodoznalství. Hlavní péče věnována byla latině jakožto jazyku církve, pak římské literatuře, bedlivě ze všeho očištěné, co s církevním názorem se nesrovnávalo (všem klassikům učeno bylo podle vydání, jež nazývala se editiones castigatae). Žák v nejnižších dvou třídách (sluly infima a grammatica) poznával základy latinského jazyka podle pověstné rukověti jezovity Alvara; v třídě třetí (syntaxis) mluvnici dokončil; ve čtvrté (poësis) bylo mu svobodně čísti těžší prosaiky (zvláště Cicerona) a poety latinské a čtenému rozuměti; v páté třídě (rhetorica) zabýval se naukou o řečnictví, vědami pomocnými a slohovým cvičením, Nad těmi pěti třídami bývalo při některých slavnějších kollejích ještě dvé tříd vyšších: filosofická (kdež vykládala se filosofie hlavně Aristotelova) a bohoslovecká (ve které panoval sv. Tomáš Akvinský). Vykázavše tak úzký obor školnímu učení, dbali jezovité, aby to nemnohé přisvojili si cvičenci dokonale (non multa sed multum), a velice se vynasnažovali o vzdělání dobrých učitelů, jinochy skvělých schopností všemožně hleděli řádu svému přivtěliti a každý nováček, než vyššího stupně professorského dosáhl, musil působení své počíti úřadem učitelským. Mezi žáky vzbuzovali řevnivý závod a podporovali jej odměnami, povyšováním, veřejnými rozpravami; se žáky zacházeli vlídně a jemně, zvláště s dětmi rodičů znamenitých a bohatých, k jichž svévolnostem nezřídka shovívavě se měli; vůbec vál v těch školách duch aristokratický a záhy mládež zvykána šetřiti nerovnosti stavů. Ačkoli řád ze svého rozšíření v Polště hlavně měl děkovati moci královské, brzo poznal, že není král hlavní osobou v Polště, pročež přivinouti se hleděl k velmožstvu a z té strany získati podpory. O vychování lidu nijak nepečoval a škol počátečných nikde nezřídil. Od té doby, co usadil se v Polště, pracoval však k tomu, aby měl tu svou universitu, jež by právo měla udíleti akademické hodnosti. Cíle toho dostihl r. 1579: král Štěpán Bátory podepsal toho roku listinu, kterou svolovalo se zřízení jezovitské akademie ve Vilně o dvou fakultách, filosofické a bohoslovecké. K fakultám těm připojena jest péčí litevského podkancléře, Kazimíra Lva Sapiehy, a na jeho náklad fakulta právnická, která však dlouhého trvání neměla, skonavši brzo po smrti svého zakladatele. V celku měli jezovité ve svém držení čtvero kollejí přednějších (collegia nobilia): ve Varšavě, v Ostrohu, ve Lvově a ve Vitebsku, a 55 středních škol.

Zapustivše hlubší kořeny v národě, počali jezovité na všech stranách říše tuhý boj proti učilištím protestantským. Především účinkovali na obecenstvo, vnadíce je velkolepostí slavných průvodů, rozmanitými divadly, pořádáním veřejných hádání, ku kterým protestanty pozývali. Čeho nedocíleno účinkováním mravním, dokonávalo násilí: lid, poštván jezovity, po mnohých městech sbory protestantů pobořil, žáci jezovitských kollejí rozháněli jejich školy, a proti tomu násilí nebylo nikde dovolání. Učiliště luteránská a kalvinská větším dílem vzala na dobro za své; drahně národních škol počátečných, jichž počet v XVI. století páčí Josef Łukaszewicz (Historya szkół w Koronie

i W. Ks. Litewskiem I., 1849) na 1500 s 30.000 žáků, zaniklo beze sledu. Škola ariánů v Rakově zavřena r. 1638 z nařízení sněmu, konečně dle zákona z r. 1658 všichni ariáné z Polska vypuzeni. Akademie krakovská z počátku přála jezovitům, vidouc v nich vydatné zápasníky věci katolické; brzo však učený ten sbor užasl nad rychlým úspěchem svých spojenců a jal se jim popírati právo k zakládání učilišť na těch místech, kde již trvaly školy podřízené akademii. Tak nedopustila akademie jezovitům otevříti vyšší školu v Poznani, ježto bylo tam akademické učiliště Lubrańského; za to se jezovitům podařilo r. 1622 zříditi svou školu v samém Krakově (u sv. Petra). Ve vášnivé polemice, z toho sporu vzniklé, [1]), akademie práva nebyla, ježto voditi se dala pouze sobeckou závistí. Bojujíc s jezovity, sama jich ve školství následovala, zavedši ve svých školách spůsob vyučování, jehož jezovité se přidrželi. Působení jezovitů bylo tak mocné a rozsáhlé, že se mu vymknouti nemohli ani náboženští jejich protivníci. Všickni čelnější odpůrcové unie ze strany pravoslavné vyšli ze škol jezovitských, ano i plán vyučovací kyjevské akademie, založené v první polovici XVII. století Petrem Mohylou, jež potom za vzor sloužila všem duchovním školám na Rusi, byl ryze jezovitský.

Jednostrannost jezovitského vyučování, které v žádném nebylo styku s pospolitým životem a místo občanů vychovávalo jen bojovníky katolicismu, neušla lepším a bystřejším hlavám v Polště; nicméně všeliké pokusy o zvrácení toho pořádku zůstávaly marny až do samého XVIII. století. Takovým pokusem bylo založení akademie v Zámostí a uvedení do Polska nového řádu vychovávacího — piaristů. Kancléř Jan Zamojski zřídil r. 1595 soukromým svým nákladem zvláštní akademii v dědičném svém sídle Zámostí. Ačkoli byl velmi bohat, proto však přece slušné vydržování akademie bylo nad jeho síly; pročež nová akademie již od prvopočátku chřadla. Skrovně placení professoři třeli nouzi, študenti neměli kde přebývati, učebních pomůcek se nedostávalo. Zkušení mužové radili kancléři, aby otevřel jen fakultu filosofickou, on však otevřel tři: filosofickou, lékařskou a právnickou. Nejvíce mu záleželo na právnické. Zdání jeho o tehdejším stavu právní vědy

[1]) Ze spisův proti jezovitům namířených, jež zplodila ta polemika, zmínky zasluhuje: „Gratis, albo Discurs ziemianina z plebanem“ (1626), sepsaný znamenitým mathematikem *Janem Brzoským* (Broscius). Stůjž zde z něho úryvek: „Jezovité stále užívají k učení dětí přetěžké grammatiky Alvárovy, a to z důvodů následujících: *a*) aby co nejvíce peněz vytáhali na rodičích; *b*) aby mladá vlčata na svůj spůsob vycvikali; *c*) aby vyrozuměli povahám dětí; *d*) kdyby rodičům se zachtělo vzíti si dítě nazpět, aby měli pohotovu výmluvu: nechať se naučí aspoň grammatice, jež základ jest všeho umění; *e*) aby žáky udrželi ve škole do dospělejšího věku, načež, je-li vzrostlý učeň bystrého ducha a pořádný, a má-li nadčji na dědictví nebo jmění po příbuzných, otcové hledí jej všemožně dostati do svého tovaryšstva; pakli učeň je tupý, nechce se učiti nebo nechce u nich zůstati, propouštějí jej na svobodu. Ale kam se díti vousatému školáku? Dáti se do služby k znamenitému pánu? K tomu jest příliš prostý a hloupý. Učiti se nějakým vědám? Již pozdě. Učiti se řemeslu? Stydno. Obrátí se tedy k otcům a prosí jich, aby jej zaopatřili. Oni tedy učiní jej dohlížitelem nebo písařem u některého ze svých příznivců, nebo kaplanem, nebo i vesnickým farářem, načež užívají ho za nástroj svých záměrův a potřeb.“

bylo zdravé a trefné; kancléři nelíbilo se, že právo kanonické mělo převahu a že krakovská universita zanedbávala právo římské. Umínil si při tom rozšířiti nauku domácího zákonodárství, jež přestávala na výkladu toliko řádu zemského (šlechtického), doplňkem o právích městských. Hlavním učitelem na fakultě právnické byl Tomáš Drezner, výborný znalec práva římského, jenž právní vědě vyučoval způsobem srovnávacím. Akademie zámostská nedlouho působila s prospěchem, po smrti Jana Zamojského octla se v úplném úpadku a podřídivši se universitě krakovské, připočtena jest k její filiálním ústavům. Řád piaristů (patres scholarum piarum, „otcové pobožných škol") založil Josef de Calasanza († v Římě 1648). Jediným úkolem řádu bylo, vzdělávati mládež; maje v polovici XVIII. století 28 škol, vyučoval skoro týmž věcem jako jezovité, hlavně tedy latinské řeči a slovesnosti; jen že piaristé drželi své žáky v přísnější kázni, učili zadarmo a ochotně přijímali do škol svých i žáky chudé. Jezovité řevnili tak na piaristy, jako svého času akademie krakovská na jezovity, a stejně se k nim chovali: počali je všelijak nesvědomitě uháněti, své školy tam všude zakládati, kde zřízeny byly již piaristské, žáky piaristů k sobě přeluzovati a piaristy na mizinu uváděti, vznášejíce na ně nekonečné žaloby k soudům.

Vychování bylo tedy skoro výhradně v rukou řeholníků: mládež šlechtická vzdělávala se v jezovitských konviktech, mládež třídy prosté a chudší u piaristů.

Hlavní události třetí doby.

R. 1610. Vítězství Żółkiewského nad Rusy u Klušina. Polské voje dobyly Moskvy.
1619. Bitva u Cecory; Żółkiewského smrt.
1621. Chotimská výprava osvobodí Polsko od Turků. — Válka švédská; Riga ztracena.
1632. Vstoupení na trůn Vladislava IV.
1634. Polanovský mír s Moskvou.
1635. Štumsdorfský mír se Švédy.
1644. Colloquium charitativum mezi křesťanskými vyznáními v Toruni.
1646. Zámysly Vladislava IV. na europskou válku s Turky.
1648. Počátek vojen kozáckých; vítězství Chmelnického u Žlutých Vod; smrt Vladislava IV. — Pilavecká pohroma. Jan Kazimír zvolen králem.
1649. Sražení u Berestečka. Bělocerkevská úmluva.
1651. Sněm varšavský poprvé „zerwan" (přetržen) pověstným *liberum veto.* — Porážka Poláků u Batoha.
1654. Chmelnickij poddává se s kozáky caři Moskevskému.
1655. Švédská vojna. Král Gustav ve Varšavě a v Krakově, voje Alekseje Michajloviče ve Vilně, Chmelnickij přede Lvovem. — Obrana Censtochovy. — Tyšovecká konfederace.
1657. Velavská úmluva s velikým kurfiřtem, kterouž Polska propustila jej z manského úvazku.
1658. Ariané ze země vypuzeni. Haďačská úmluva s kozáky.
1660. Traktát Olivský.
1664. Sněmovní soud nad Lubomirským.
1665—66. Rokoš Lubomirského.
1667. Mír Andrušovský s Moskvou.
1668. Jan Kazimír vzdal se trůnu.

R. 1669. Michal Wiszniowiecki zvolen za krále.
1672. Turci dobyli Kamence Podolského. Polska stala se Turkům poplatnou po míru Bučackém, odstoupivši zároveň Podolí a Ukrajinu.
1674. Jan III. Sobieski králem.
1683. Sobieski osvobodil Vídeň od Turků.
1686. Mír s carstvím Moskevským čili tak zvaný traktát Grzymułtowský. Konečné postoupení Smolenska a Kyjeva.
1696. Smrt Sobieského.
1697. Rozdvojené volení krále. August II. zvítězil.
1698. Karlovecký mír s Turky.
1699. Úmluvy Augusta II. s Petrem Velikým proti Švédům; počátek „severní války."
1704. August II. sehnán s trůnu a zvolen Stanislav Leszczyński.
1706. Mír Altranštadtský.
1709. Po bitvě u Poltavy vrací se August II. a opanuje zas trůn.
1715—17. Tarnogrodská konfederace proti králi.
1733. Za krále zvolen August III.

* * *

Přímý následek jezovitského vychovávání byla strašlivá zkaženost vkusu a ničemnost literatury v obsahu, ač jinak neobyčejně mnoho spisů vycházelo a na pohled bylo písemnictví velmi pilně vzděláváno. Duch kritiky, starý nepřítel autority, ležel povalen, poražen, ochromen: věda rozešla se s životem, zvrhla se ve školskou planou učenost: na takovém poli mohla bujeti a zráti jen prostřednost. Literatura, odvykši zabývati se veřejnými záležitostmi, přestala býti věcí vážnou: jedněm stala se řemeslem, druhým kratochvílí, marností, hříčkou. Čím více jalověla, tím více přibírala pedantství, tím nedostupnější se stávala širšímu obecenstvu, ale tím větší vážnosti jí dodávali písmaři toho věku, kteří užívali jí jako prostředku, aby chvástati se mohli svou učeností a aby překvapovali uměním, mluviti mnoho o ničem, rozesmávati neočekávanými vtipky a baviti šprýmovným srovnáváním příběhův báječných a dějepisných s událostmi všedního života. Většina šlechty mluvila plynně latinsky, římská literatura byla jediným zdrojem učenosti: což divu, že vešlo v obyčej, polskou řeč strakatiti netoliko jednotlivými slovy latinskými ale i celými latinskými průpovědmi ji protkávati, z čehož taková makaronská hatlanina pocházela, že po každé větě polské nezbytně musila následovati latinská a naopak a celá řeč vypadala jako nádivkou prokládaný koláč. První příklad směsi takové jest žertovný verš Jana Kochanowského:

Est prope wysokum celeberrima silva Krakovum
Quercubus insignis multo miranda żołędzio,
Istuleam spectans wodam Gdańskumque gościńcum.
Dąbie nomen habet, Dąbie dixere priores.
  Hanc ego, cum suchos torreret Sirius agros
Et rozganiaret non mądra canicula żakos,
Ingredior multum de conditione żywota
Deque statu vitae mecum myślando futurae etc. [1])

[1]) Jest nedaleko vysokého Krakova slavný les dubový, množstvím žaludů podivení vzbuzuje, na Vislu vodu shlíží a na silnici ku Gdansku — Doubí jest jeho jméno, Doubí mu říkali předkové. Do něho vcházím, když Sirius praží suché role a nemoudrá psí hvězda rozhání žáky, a tam o stavu života budoucího na mysli přemítám. (Pozn. překl.)

Ale co Kochanowski učinil žertem, to v XVII. století dálo se v plném přesvědčení, že na tom záleží krása slohu. Ježto páska mezi literaturou a životem byla přetržena a mínění se ustálilo, že řečňování jest samo sobě účelem, nikdo neskrbil chvalořečmi a hojně jiné zasypával chválami na nejvýš nadsazenými, věda, že žádný to nebude bráti za bernou minci. Panegyriky jen pršely, odporný čoud z páleného kadidla celé půldruha století kazil vzduch. Jezovité vychvalovali své příznivce, kněží své patrony, šlechta magnáty, senátoři druh druha. Za nejcennější statek člověka považována v šlechtické Polsce XVII. století urozenost. Znamenitost rodu dokazovala se rodokmeny a znaky; odtud to náruživé pěstování heraldiky, jež vědu dějepisnou bez mála vytiskla, a veliký ten význam erbů v chvalořečnické literatuře. Každý dokazoval, že erbovní jeho klénot pochází z hluboké dávnověkosti, a vyváděl jej z Itálie, z Němec, ze Španiel; nebylo-li lze od Noe, tedy aspoň od řeckých hrdin neb od římských císařů. Vyskytl se nesčislný počet padělaných rodokmenů Každý panegyrista kladl si za povinnost, na erb osoby, kterou oslavoval, složiti báseň nebo řeč a co nejvíce variací naň nasoukati. Jména znaků jsou hlavní věcí při názvech pochvalných řečí, básní a spisů; názvy ty jsou tak potvorné, hledané, temné a kroucené, že někdy marně v nich hledáš smyslu. [1])

Veškery tvorné síly národa daly se na řečňování; krasořečnictví převládalo nad všelikým jiným uměním a nad veškerými druhy slovesnosti; možno říci, že stalo se uměním v té míře u Poláků národním, jako sochařství u Řeků, hudba a zpěv u Vlachů, divadlo u Francouzů. Republikánská spůsoba vlády nesla to s sebou, že šlechtě bylo účastniti se veřejného posuzování státních záležitostí; již z mladých let cvičil se každý člověk vzdělanějši v řečnění a disputování; z té příčiny společnost polská tak velice si oblíbila řečňování, že mu široký průchod dala netoliko v životě veřejném, nýbrž i v soukromém. Řečnictví rozvilo se tu v nesčislný počet forem a druhů, přiléhajících ku všelikým zjevům

[1]) Na příklad uvedeme zde několik takových tytulů: „Trakt szczęśliwej drogi traktatem wiecznej przyjaźni opisany do wiekującego w dziedzicznej bramie domu J. W. Jegomości Pana Marjana z Kozielca Ogińskiego z herbownym bawołem dążącej J. W. Jejmości panny Teresy Tyzenhauzównej w szczupłym rymie dymensą poetyczną skreślony“ atd., t. j. Trať šťastné cesty, úmluvou věčného přátelství popsaná, Její Mti panny Terezy Tyzenhauzové, s erbovním bůvolem svým pospíchající do věkovitého s dědičnou branou domu, JMti pána Mariána Ogińského z Kozelce, v skrovných rýmech rozměrem poetickým vypodobněná atd. (bůvol a brána jsou jména znakův, jeden rodu Tyzenhauzův, druhý Ogińských). Nebo: „Pszczołki ziemskiego kwiecia do niebieskiego lecące ula,“ t. j. Včeličky zemského kvítí, do nebeského úle letící. Nebo: „Topory z prochu pogrzebowego wypolerowane . . ,“ t. j. Sekyrky, z prachu pohřebního očištěné. Dále: „Wschód nieśmiertelnej sławy na zachodzie życia śmiertelnego, zakres tryumfalny J. O. Książęcej Sanguszków pogoni“ etc., t. j. Východ nesmrtelné slávy na západě smrtelného života, triumfální meta knížecí pogoně Sanguszkův (pogoń, čili jezdec na koni — znak Sanguszkův). — „Ścierka do utarcia gęby zakamieniałemu grzesznikowi . . ,“ t. j. Utírka na utření huby zatvrzelému hříšníku. — „Ogród ale niepleniony, brog ale co snop to innego zboża, kram rozlicznego gatunku,“ t. j. Zahrada, ale nevypletá, stoh, ale každý snop jiného obilí, krám rozličného zboží. Atd.

a příhodám života domácího a rodinného. Hlavní rozdíly jeho jsou dva: řečnictví světské a duchovní. Světské dělilo se na řečnictví sněmovní (na sněmích a sněmících), soudní, vojenské (v řečech, kterými vůdcové rozplameňovali vojsko před bojem), pohřební, konečně domácí a rodinné: při vítání vzácného hosta, při blahopřání k dosažení nějakého úřadu, při křtinách, svadbách a jiných slavnostních příležitostech. Jesti tudíž pochopitelno, že řečnická dovednost byla průbířským kamenem hodnoty každého člověka a nezbytnou výminkou jeho postupu v životě veřejném, tak že právem dí Starowolski (spisovatel XVII. století): „Nemůže v Polště občanem slouti, ba ani, směle tak říci mohu, Polákem, kdo krásně neumí a hladce řečňovati o jakémkoli předmětu nejen po latině, nýbrž i v jazyku vlastenském.“ (De claris oratoribus Sarmatiae, 1628).

Na ukázku, jaké bylo to řečnictví XVII. století a zároveň, jak řeč polská makaronismy byla protkána, stůjtež zde dva úryvky: jeden z řeči pověstného v svou dobu řečníka Krištofa Stanislava Zawisze, vojevody miňského, pronešené r. 1697 ku králi Augustu II.; druhý, táhnoucí se k roku 1660, z výborných zápisek Paskových, o kterých řeč bude níže. Zawisza takto pozdravuje krále při jeho korunovaci: [1]) „Naše polská Niobe, která ještě nedávno effusa in lacrimas, hodie concrescit in gemmas; [2a]) po temných nocích smutku candida mundi sidera currunt, [2b]) neboť Tys dosedl na polský trůn vultu sidereo discutiens nubila. [2c]) Vracejí se cum foenore [2d]) ztracené naděje. Vlast cum suis ordinibus, [2e]) spatřujíc v lůně svém primum majestatis ordinem, [2f]) t. j. Vaši královskou milost in diademate suo, [2g]) odkládá podobu roztoužené hrdličky a obléká se v peří orličí. Hledí k příznivému nebi zrakem veselým a vznáší se k té výši, s které zvykla contra superbum orientis tyrannum ignea vibrare tela; [2h]) pokřikuje na celou kouli zemskou hlasem jásajícím: O! qui nominibus cum sis generosus avitis, exsuperas morum nobilitate genus . . .“ [2ch]) Janu Paskovi přišlo konati řeč nadhrobní na počest zemřelých spolubojovníků Rubieszowského a Wojnowského: „Jakými proti té konstituci brániti se voluminy, k jakým podávati žalobu parlamentům, u kterého z mocných světa tohoto monarchů hledati ochrany proti neodvratné zádavě, kterou snášeti jest pokolení lidskému se strany smrti? Nevím, prostředků nenalézám, ale přicházím k poznání, že zákon nikomu v tom nemůže pomoci, čtu-li hieroglyfik janovské republiky: Parcam falcem tenentem minaci manu superbam, [3]) kteráž ukazuje na následující nápis: leges lego, reges rego, judices judico. [4]) Kdož může protiviti se takovému

---

[1]) Wybór mów staropolskich świeckich, sejmowych i innych, zebranych przez *Antoniego Małeckiego* (v Bibliotece polské Turowského). Kraków 1860.

[2]) *a*) rozplývala se v slzách, dnes rozvíjí se v poupata; *b*) jasná zas světla běh svůj po nebi vodí; *c*) obličejem zářivým rozháněje mraky; *d*) s úroky; *e*) se svými stavy; *f*) první stav velebnosti; *g*) v královské své ozdobě; *h*) proti hrdému tyranu východu ohnivé metati střely; *ch*) ó ty, jenž ve šlechtě skvěje se jmeny pradědovskými, šlechetností mravů převyšuješ všecko pokolení.

[3]) Parku hrdou, v hrozebné ruce srp držící.

[4]) Právo spravuji, nad králi kraluji, soudce soudím.

násilí?“ Dále se řečník tím těší, že podle úmluvy, na počátku věkův učiněné mezi nebem a zemí, slíbeno nám bylo morte renasci (smrtí se znovuzroditi) a ad communem (k obecné) vrátiti se societatem (společnosti). Po té vzpomíná, že po athénském zákonu zemřelý vojín měl ctěn býti chvalořečí nejvýmluvnějšího ze spoluobčanů. Přiznává, že na úkol, slaviti své spolutovaryše, síly jeho nestačují; ježto však „železný Mars nenávidí zlaté pýchy, protož milá jeho Minerva, zakopcená dýmem sanytru, odhodlala se přijíti na se tu povinnost a sama vzdáti čest jeho spolubojovníkům. Z dětských let, ba takřka od kolébky, byli v učení u kruté Bellony, nedavše se zlouditi lichocením líbezné Pallady a Apollina. Podle mravu dávných vojínů polských zvolili sobě, pravá to mláďata důstojné orlice, za pána svého Marsa přísného a zaslíbili se mu v doživotní službu“ atd.

Menší pokáze vkusu než světské, podlehlo řečnictví duchovní, čehož příčina jest dílem ta, že nemohlo v té míře, jako ono, příkladů bráti z bájí pohanských, dílem že žil tu a udržoval se duch Skargův. Důstojným nástupcem Petra Skargy byl přítel jeho, dominikán Fabián Birkowski (1566—1636), jenž nejednou byl účasten lopot vojenského ležení, nalézaje se při králevici Vladislavu jako zpovědník na výpravách jeho k Moskvě a k Chotimi. Kázání jeho páchnou dýmem z prachu, vojenským dýší zápalem, spolu však vzhledem k protestantům napojena jsou veškerou fanatickou nenávistí, jaké jen schopen byl katolický mni h z dob třicetileté války. Ale i u něho znamená se hledanost, strojenost, blýskání vtipem a hra ve slovích, kteréžto vlastnosti kazatelé s konce XVII. a s počátku XVIII. století vyhnali až na stupeň nejvyšší. Měl-li kazatel doby té konati řeč na smrt krále nebo velmože některého, dal jí název „kvítí věnce“ a rozbíral kvítko za kvítkem, rozuměje tím kvítím cnosti nebožtíkovy, anebo cnosti ty zobrazoval ve spůsobě růžencových zrnek, nebo též jal se nebožci stavěti náhrobní chrámec a kázání své rozdílel na sloupovou předsíň, pyramidy a pilíře. Základní plán kázání se ztrácí, zasloněn nesčislným množstvím episod; kazateli stačí sebe menší slůvko z písma sv., na př. „byl,“ nebo „za onoho času,“ aby rozpoutal svou fantasii; dává se v rozmluvy s Bohem, se svatými a celou biblickou historii přeodívá v polský šat; Madiánští jsou mu Tataři, Izraelité mají své starosty, biskupy, sněmují, bojují, dělají rokoše a konfederace, zrovna jako Poláci, ba i sám Kristus líčen jako král šlechtické republiky, jakž i vypodobňován se spatřuje na starších obrazích flámských mistrů.

Nevkus, jenž obecným jest pravidlem a hlavním příznakem této doby, nejkřiklavěji se jevil ve hrách divadelních. Dvůr miloval maškarády a balety. Za Jana Kazimíra, jenž měl za manželku Francouzku Marii Luisu, chována byla na dvoře společnost francouzských herců, jež provozovala na podívanou velkolepé bitvy a válečné útoky. Roku 1661 dával se na dvoře Corneillův „Cid“ v překladě T. Morsztyna. Po městech jezdily kočující tlupy komediantů, jež lid obveselovaly fraškami z prostonárodního života. Ale divadla ta nenacházela podpory u šlechty, jež zřídka v městech bývala a dvoru se obyčejně naschvál vyhýbala. V Paskových zápiskách vypravuje se tato charakteristická příhoda: R. 1664 strojili dvorní herci na divadle bitvu mezi Němci

a Francouzi a zajetí německého císaře. Divadlo to se líbilo šlechtě přítomné, jež byla jako obyčejně ozbrojena a silně nenáviděla německé císaře. I počala na jevišti křičeti na Francouze, aby nedělali žádných okolků s císařem a hodně brzy jej sklali. Herci se zarazili, tu však jeden z naléhajících diváků napjal luk a protkl císaře šípem, jiní následovali jeho příkladu a rázně loučili do herců, tref kam tref. Divadlo se přerušilo, diváci, když si své vyvedli, rozptýlili se; přese vše pátrání nebyli původové krveprolití vymakáni a potrestáni. Větší cenu přikládalo tehdejší obecenstvo dialogům duchovního i světského obsahu, jež správcové škol pořádali. Uváděny tu byly na jeviště místo skutečných osob ze života — bezdušné allegorie, zosobněné pojmy, zhusta pospolu s církevními svatými a s bohy olympskými. Jezovité zvlášť byli mistry v pořádání takých divadel, jichž velkolepost nemálo prospívala snahám jejich o povznešení církve. Na příklad uvedeme zde pořádek slavnosti, kterou ve Vilně dne 4. března 1604 vystrojili za příčinou svatořečení sv. Kazimíra.[1]) Šlo slavné processí s korouhví sv. Kazimíra po městě, zastavujíc se na všech hlavnějších místech. U Rudnické brány, ustrojené na spůsob obrovského ptáka, zjevila se ženská postava v hlubokém smutku, jsouc obrazem města Vilna, jež velice trpělo častým morem. Postava ta těší se ve svém zármutku, že svatořečením sv. Kazimíra nabude v nebi nadějného přímluvce a ochrance. Dva andělé s liliemi v rukou jí zvěstují, že naděje její se vyplnily a že svatořečení vykonáno Na to postava ta ihned promění se v královnu s purpurem, korunou a žezlem, sedne na nádherný vůz a ubírá se do města, před ní kráčí Sláva, v ruce držíc zlatou troubu. Před radnicí zahrazuje cestu ohromný zámek z lepenky sestrojený, s vysokými věžemi. Čtyři andělé a čtyři cnosti: Udatnost, Mírnost, Rozšafnost a Spravedlivost vedou pospolu před zámkem rozhovor, načež zámek vzejme se plamenem a uprostřed dýmu, hluku a výstřelů zmizí. Před akademickým kostelem sv. Jana stane Sláva, jež stále v čele průvodu kráčí, a vyzývá akademii, aby se také slavnosti zúčastnila. Akademie se objeví, jsouc provázena Theologií, Filosofií, Historií, Rhetorikou, Poesií, Filologií, Grammatikou, konečně devíti Musami, jež opustily Olymp a usadily se na březích Vilie. Poslední část slavnosti činil dialog, jehož účastnilo se sedm jinochův, zobrazujících sedm hlavních kostelů vilenských.

Přejdeme k přehlídce plodů básnických dlouhé té doby přechodní. Panovalo mínění, že za celý ten čas nevyskytl se ani jediný talent básnický a že působily a psaly samé jen prázdné hlavy. Mínění to jest nyní zavrženo; jalovou v básnickém tvoření může se nazývati jen první polovice století XVIII., naproti tomu ve všem století XVII. má poesie drahně zástupců, a nikterak chatrných, anobrž znamenitých i silou i bohatstvím myšlenek i skvělou barvitostí. Bylať ještě tehdáž kritika, spisovatelé znali se vespolek; jen že plody jejich buď nebyly vydány a teprv nyní vynášejí se na světlo (Wojna Chocimska), nebo byly i vydány, ale souvěkým se nelíbily, anebo konečně třebas poněkud prosluly, však vešly potom v zapomenutí u následních pokolení, když

[1]) *M. Baliński*: Dawna Akademia wileńska, 1862, str. 103.

zkaženost vkusu dostoupila vrcholu a obecenstvo nacházelo jen zálibu v nadutosti, kroucenosti, pitvornosti a neforemnosti. Po některých básnících zbyla jen holá jména a pověst, že ondy vysoce byli ceněni (Skarszewski podle udání Kochowského, Grotkowski podle slov Morsztynových a j.). Snad spisy jejich ještě se najdou někde. Mezi těmi, jichž skládání jsou povědoma, vynikají hlavně tři: Václav Potocki, Vespasián Kochowski a Ondřej Morsztyn; je obklopuje množství jiných druhého řádu. Dva bratří Zimorowiczové, lvovští měšťané z rodu arménského, následují v selankách Szymonowicze. Mladší Šimon (1604—1629) záhy zemřel, nedospěv k rozvoji svého talentu („Roxolanki“). Starší Josef Bartoloměj (1597—1628) složil 17 idyl velmi pozoru hodných: poutají mnohými kresbami ze skutečnosti zachycenými, řečí malebnou a pestrými krajomluvy (sołowej, władyka, spas, praznik, derewnia). Dvě z nich (Kozaczyzna, Burda ruska) jsou jako dva lístky z historie: očitý svědek líčí v nich tažení Chmelnického s Tatary na Červenou Rus, hrůzy obležení a spustošení Lvova. K téže škole idylické náleží Jan Gawiński, Krakovan (verše jeho vydal r. 1843 ve Lvově Žegota Pauli). Hlavnější vojny a poselství XVII. století těžkými verši vypsal v mnoholičných básních výpravných Samuel ze Skrzypna Twardowski (nar. ok. r. 1600, † po 1660). Ostré, jízlivé satiry, jež však zvláštního nadání neprozrazují, psal Krištof Opaliński (1609—1655), vojevoda poznaňský, jenž však ve skutečnosti nebyl lepší nežli ta společnost, kterou tepe ve svých skládáních; byl to muž hrdý, zlý, sobecký, úplatný a zrádce vlasti, vydav Velkopolsku Švédovi Karlu Gustavu. Skoro všickni polští básníci té doby vládnou též veršem latinským; byl však lyrik, jezovita Matěj Kazimír Sarbiewski († 1640), rodem Litvín, professor vilenské akademie a dvorní zpovědník, jenž psával jen po latině, básnický svůj dar, v pravdě znamenitý ohněm i silou, zmarniv na lyrických písních v neživém jazyku, jenž po rozkvětu novějších jazyků národních mrtvým i zůstal. Sarbiewski první místo drží mezi europskými latinisty XVII. století; kladli jej na roveň Horatiovi; podnes bývá jako jiní klassikové čítán ve školách, zvláště v Anglicku; papež Urban VIII. ověnčil jej v Římě vavřínem. V básních svých opěvá víru, církev a válku s Turky; jako všichni polští básníci věku XVII., tak i on vyzývá svůj národ i Europu ke křižáckému tažení na Turky. [1])

[1]) Latinské básnictví polského původu by zůstalo bylo mrtvým kapitálem, kdyby nejlepších jeho útvorů nebyl v rocích padesátých velkolepým veršem převedl do polštiny Ludvík *Kondratowicz* (Syrokomla). — (Sarbiewského báseň „Amfion“ do češtiny přeložil Fr. L. Čelakovský a položena jest v jeho sebraných spisech básnických z r. 1847 na str. 376. Odtud přešla též do záslužné sbírky slovanských básníků v českých překladech, kterou péčí Fr. Vymazala vydává Matice Moravská pod názvem „Slovanské poezije“ a již posud vyšly svazky dva: básní ruských a básní polských s lužickosrbskými. Ve svazku druhém, jenž dobře může za chrestomathii sloužiti k historii literatury polské, podány jsou též ukázky tu kratší tu delší: z Reje, z Jana Kochanowského, ze Sępa Szarzyńského, z Grochowského, Miaskowského, Szymonowicze, Klonowicze, o kterých v oddíle předešlém bylo jednáno; pak ze Zimorowicze, Opalińského, Václ. Potockého a Vesp. Kochowského, o kterých svrchu jest řeč. — Pozn. překl.)

Nejznamenitější plod básnický XVII. století jest zajisté „Wojna Chocimska,“ báseň v 10 zpěvích, jež zachovala se toliko v rukopise a teprv r. 1850 byla vydána.[1]) Nejprv byl za její původce jmín Ondřej Lipski, sandecký podvojevoda, potom Achac Pisarski, starosta volbromský; konečně dokázal Szajnocha,[2]) že báseň tu složil Václav Potocki, krakovský podčeší, jenž narodil se okolo r. 1622 a zemřel někdy r. 1696 nebo 1697,[3]) již dříve pak znám byl jako skladatel následujících básní, nehrubě ceněných: allegorického románu ve verších jmenem „Argenida,“ sepsaného podle stejnojmeného Barclayova (Barclay sepisoval jej v rocích 1582—1611, zpracování Potockého vyšlo r. 1697); jiného podobného románu ze starověkých dějin pod názvem „Siloret“; volných žertů, pod tytulem „Jovialitates, albo żarty i fraszki“; nevalné básně nábožné ze života Kristova („Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa syna Bożego nad światem, czartem, śmiercią i piekłem,“ 1690); konečně knihy erbů ve verších („Poczet herbów“). Krásy, jež poznaly se ve Vojně Chotimské způsobily, že obrácen též zřetel k skládáním dřevnějším, a tu shledalo se, že v erbovní knize a ve svobodném překladě Barclayovy Argenidy rozseto jest drahně cenných zmínek, úsudkův a břitkých poznámek o lidech a zřízeních polských XVII. století. Potocki Vasy nenávidí, jest nepřítelem domu Rakouského a cizincův, vroucně jest oddán Sobieskému a jeho protiturecké politice a jest rozhodným protivníkem volení krále.[4]) Co se týče Chotimské Vojny, předmět té básně jest jen episodou obrovského toho boje křesťanstva s islamem, který dal původ pověstem cyklu francko-karolinského a umělé básni Tassově a jehož poslední děj odehrál se před Vídní, od Turkův osvobozenou Janem Sobieským. R. 1620 způsobili Turci Polákům na Cecorských rovinách u Jas strašlivou porážku; veliký hetman Żółkiewski padl, polní hetman Koniecpolski dostal se do zajetí. Roku následního 1621 přihnal se nad Polsku hrozný mrak turecko-tatarského nájezdu; sultán Osman chystal se vyzdvihnouti v Krakově mešitu a rozdílel již Polskou zemi v pašalíky. Ohromná jeho armáda zahrnovala 300.000 mužů vší pleti a všeho východního národu a opatřena byla 150 děly, množstvím slonův a 10.000 velbloudy. Této turecko-tatarské spojené moci pokoušelo se zahraditi cestu 65.000 vojska polského a zaporožského, vedením sta-

[1]) Wojna Chocimska, poemat bohaterski przez Andrzeja Lipskiego, wydany przez Stanisława Przyłęckiego. Lwów 1850.

[2]) *Szajnocha*, Szkice historyczne, 1854.

[3]) *Adam Bełcikowski*: Wacław z Potoka Potocki, Kraków 1868. (V „Przeglądzie Polskim“).

[4]) Jako Chrystus z kościołem (s církví) i jako mąż z żoną,
Tak z królem Pospolita Rzecz ma być złączoną.
(Poczet herbów).

Bo tam, jako się król z światem pożegna (rozžehná),
Otwierają swejwoli wrota Interregna (bezkraloví),
Gdzie kto duższy (silnější) ten lepszy . . .
Aż przyjdzie elekcya (volba), kędy (kamž) hurmem (zhurta) bieżą
Konkurenci (nápadníci) i w sztuki (na kusy) koronę porzeżą,
Jednych obietnicami (sliby), drugich gotowizną (hotovými penězi)
Korrumpują (poruší); a trzeci ledwie kość obliżą
(Argenida).

řického a na smrt nemocného Chodkiewicze. Polský tábor opevnil se u stěn chotimského zámku zákopy — a o tuto hradbu rozrážela se po celých 40 dní jako o skálu vlna nájezdu, až ničeho nepořídivši nazpět se odvalila. Tenť jest předmět básně — nedávný, v čerstvé ještě paměti chovaný a velmi zevrubně vylíčený v četných zápiskách očitých svědků. Do vzdělání té látky dal se Potocki nejspíš mezi roky 1669 - 1672, za kralování Michala Wiszniowieckého, když nad Polskou znova viselo strašné mračno tureckého vpádu a národ opět oživen byl duchem rytířským a náboženským křižáckých tažení, protahujících se až do konce XVII století. Skládání to, rozložené na 10 zpěvů, má jen formu básně hrdinské, národním eposem je nazvati nelze. Jest to báseň bez přibájeného předmětu, bez epického plánu, bez všeliké příměsi oněch živlů, které v eposech klassických a středověkých jsou nezbytné: zázračnost a láska k ženě. Jako v Argenidě Potocki za základ vzal hotovou práci Barclayovu, tak v Chotimské Vojně slepě přidržoval se zápisek Jakuba Sobieského (otce krále Jana III.: Commentariorum belli Chotinensis libri tres) a sepsal veršem zajímavou historii té vojny, nedovoliv si ni nejmenšího výmyslu a jen doplniv, co očití svědkové nedořekli. Přes to však, že „Vojna Chotimská“ není plod básnické tvorby, nýbrž jest přebásněná jen historie, bez ducha básnického není: minulost tu zobrazená vystupuje živě před oči, osoby jednající nabývají tělesnosti, vše líčeno jest barvami plnými, rysy původními, jímavými neb kratochvilnými, tak že obrazy tu podané vzbuzují v duši čtenářově tytéž city, které oživovaly obrance Chotimi, a my čtouce to dílo, prožíváme jednu z nejdramatičtějších a nejslavnějších chvil dějin polských. Skladatel vyniká hlavně humorem, mocnou lyričností a jemným smyslem pozorovacím, pročež báseň oplývá krásnými popisy, obsahuje hojně míst pathetických [1]) a sem tam tu při vší vážnosti předmětu probleskuje i satira. Od Potockého, jakožto od horlivého katolíka XVII. století, těžko očekávati objektivnosti a chladného klidu vůči nepřátelům křesťanstva; k té výši i v době renaissanční málo kdo dospěl. U Potockého nekřesťané nejsou ani lidé, všickni jsou lotři a ničemové, jejich trápení a záhuba nebudí žádné útrpnosti;

[1]) Na doklad uvedeme zde několik veršů z apostrofy básníkovy k Bohu (z 1. a z 2. zpěvu):

Pojrzyj, o wieczny Boże, któryś niegdyś tęgiem
Ujął gniew sprawiedliwy przez niebo popręgiem
I wiecznieś malowaną zawiązał obręczą
Swój arsenał, zkąd grozy Twe nad światem brzęczą . . . .
Patrz na świecznik Twej chwały, który w téj koronie
Ogniem niezagaszony ku czci Twojej płonie,
I chociaż przez złość naszą, przez nasze niecnoty,
Częste go w oczu Twoich zaciemniają knoty,
Utrzyj knot, masz nożyce miłosierdzia w ręce,
Że nie zgasisz, ufamy Jezusowej męce.

(Pohleď, ó věčný Bože, jenž jsi ondy hněv svůj spravedlivý ukrotil pevným popruhem přes nebe nataženým a na věkys malovanou obručí sepial svůj arsenál, odkudž hrůzy Tvé nad světem hlučí . . . Patř na svícen Tvé chvály, který v této koruně polské ohněm nehasnoucím ke cti Tvé plane, a ačkoli skrze zlobu naši a pro naše nepravosti časté jej v očích Tvých zatemňují knoty, utři knot, máš nůžky milosrdenství v ruce, že neshasíš, doufáme pro Ježíšovo umučení.)

básník s pochoutkou vypravuje, kterak válečné koně brodí se v hromadách trupů lidských, kterak stydnoucí krev třese se od chladu a jak umírající hrabou se ve svých vlastních vnitřnostech. Při tom však neklade si ani uzdy vůči krajanům; uštěpačně lituje králevice Vladislava, že stonaje zimnicí, celý čas musil přeležiti ve staně, a posmívá se jeho najatým Němcům, kteří roznemohli se od přílišného požívání šťavnatých dyní moldavských. „Střes se sebe zimnici," volá k Vladislavu, „pomni ty Alexandře, že Darius Ti stojí v hlavách, oděj se v železné brnění, sedni na bucefala stojícího před stanem, Mars Tě vyléčí krví nebo potem! Nehodno jest vůdce, krášliti se cizím peřím, neseděv na koni a neviděv Turka." Také si posměch tropí z oněch vyhejčkaných panáčků, kterým jest pancíř těžký a kteří by neradi, aby jim přílba pocuchala pečlivě učesané a vonidlem napuštěné vlasy, a dobírá si papírové politiky a peciválky. Sigmunda III. rovněž neušetřil; několika rysy výtečně nakreslena jest hubená, mlčelivá, nadutá figura toho svéhlavého krále, jenž zabavuje se lovem v okolí lvovském, nespěchá s posilou slábnoucímu svému vojsku.

„Pospěš, pospěš, Sigmunde, ve čtyrech nedělích můžeš voje své rozložiti na Dunaji! Pospěš, jako orel vzlétni nad Podolí a zjara bohdá budeš v Cařihradě." Ale král nedbá, jest mu milejší vésti válku ne rukou, nýbrž „ušima" (zpěv IX.): „takovátě již nemoc všech králů, že nejraději slýchají rady milostnic, trpaslíkův, houdků, pochlebníkův a vůbec takových lidí, kteří nepromluví ani tří slov, aby při tom neobmýšleli svého zisku." Králem byvši opuštěno, uzavřelo vojsko s Turky příměří. Kněz Szołdrski vypraven s originálem úmluvy k Sigmundu, jenž „zaměstnán jsa lovem zajíců, poslouchá zvěsti o vojně jako nějakou pohádku, sedí na jednom místě s 100.000 sarmatské mládeže, čekaje na velkopolskou hotovost, jako kvočna, která vodí mladá kachňata a nemůže se s nimi sejíti, ježto ta plovou a ona po břehu běhá . . ." Když Szołdrski úmluvu mu přečetl, král rozhněval se a zlostně zvolal, tiskna v dlani rukojeť meče: „Mne nevyčkali s těmito silami, osmělili se beze mne vcházeti s Osmanem v jednání, hospodaří a hospodáře se neptají! (Tu zlostně kloboukem mrštil na stůl.) Nevím, jak se ospravedlní přede mnou Vladislav s Lubomirským. Jdu stíhat Turků, neskryjí jich přede mnou ani Dunaj ani Balkán sněžný; není-li šlechtě vojna po chuti, půjdu sám třeba, s vojskem jen námezdným!" Takž zuří král, běhaje po komnatě, ale v duchu se raduje, že zejtra se bude moci vrátit do milé mu Varšavy. Radost tu však pečlivě tají, zavolá Fridricha, přikáže mu, aby žoldnéře připravil k výpravě a dohlédl, má-li každý šavli, prach, mušket s doutnákem. „Déle meškati nelze, nezastavím se, dokud nedojdu k Hellespontu!" — „Stůj králi, jdi spat a ne bojovat! Krále v ráži jeho brzo uchlácholil Bobola, královský podkomoří."

Hrdin, na něž by se upínal zřetel básně, tu není. Nejznamenitějšími osobnostmi jsou: Sahajdačný se svými Zaporožci, stařičký Chodkiewicz, chrabrý Lubomirski; zvláště pak jímá ta stará, udatná šlechta prostřední vrstvy, která nepohledává u krále bohatých staroství, věrně zachovává mravy praotcův a povždy jest hotova položiti hlavu pro Boha, víru a rodnou zemi. Krásný vzor takového šlechtice vyobrazil

básník v starém rotmistru husarském, Janu Lipském, jenž s čtyřmi dospělými syny bojuje pod jedním praporcem, radí Chodkiewiczi, aby všecky zvěšel, kdož přimlouvají k ústupu, a tak jest posekán a porubán, že by nemohl již obdržeti z předu nové rány, aby nezavadila o některou z četných jizev, jimiž tělo jeho je pokryto. Tento Jan Lipski volá s hrdostí, ukazuje na své rány: „Hle, toť jsou erby mé, červené Szreniawy, [1]) s těmi na archandělovo zatroubení z hrobu vstanu k přehlídce generální a když se s nimi prokáži, dá mi vojevůdce svatý zajisté občanské právo v nebesích.“ [2])

Ukončíme posudek o té básni trefnými slovy Ad. Bełcikowského: „Přísné svědomí nepřipouštělo výmyslů fantasie; vše, co zapsáno bylo na listech historie, skladatel pojal do svého srdce, rozehřál svou myslí a vyzpíval — nikoli v epopéji, neboť na tu jeho síly nestačily, nýbrž v hymně vítězné, v Pindarovském paianu, v básni, jež má něco v sobě z eposu i z lyriky. Dvojím tím citem vykoupil Potocki prvotný hřích svého útvoru a skládání nebásnicky počaté jest básnicky dokonáno.“

V. Potocki byl do nedávna ještě naprosto neznámý; vrstevník jeho Jeroným Vespasián Nieczuja Kochowski [3]) byl sice znám, ale pak upadl v zapomenutí a proto se mu náležitého ocenění nedostalo. Za poslední doby teprv obrátil se k němu zřetel a tu shledalo se, že jest dokonalým, ba nejvýraznějším zástupcem XVII. století a že krom toho tají v sobě zárodky směrův a ideí, které v literatuře teprv za více než sto let projevily se polským romantismem. Narodiv se v Sandoměřsku (mezi r. 1630—1633), študoval na akademii krakovské, však študií nedokončiv vyměnil péro za šavli a dal se na dráhu vojenskou (1651—1663), plnou příhod nejrozličnějších, ježto účastnil se všech tehdejších vojen kozáckých a švédských. Odvaha vojína, jeho úsečnost a přímost v chování, jeho způsob zachycovati v letu všecky příjemnosti života, vše to obráží se v jeho písních, rázných, povždy veselých a hravých, zhusta i hodně volných. [4]) Prázdeň a dlouhou chvíli polního ležení oslazovala mu Musa, ne „attická děva, nýbrž prostá Slovanka“ (věnování Lyriků). Prostou sluje jen ze skromnosti, neboť nadarmo se

[1]) Szreniawa — jméno znaku: bílá řeka v červeném poli.

[2]) To herby, to są moje Śrzeniawy rumiane,
Z temi z grobu na trąbę archanielską wstanę
W on popis generalny i da mi wódz święty
Niebieski indygienat za takie prezenty.

[3]) *Adam Rząžewski*: Hieronim Wespazyan Nieczuja z Kochowa Kochowski. Warszawa 1871. Str. 146.

[4]) Nie puściłem pełnej darmo,
Szedłem w gallaredy . . .
Nie mierziła mię w trapieniu
Udatna dziewoja,
Choćby była i w zamknieniu,
Ruszyłem podwoja . . .
Na wesele szedłem chutnie
I małżeńskie gody . . .
(Konkluzye liryków.)
Niechaj kto tam chce z fizyki
Mądry dyskurs wiedzie,
My zaś wolim ssać kufliki
Przy długim obiedzie.
U nas w taniec iść mieniony
Przyjemne gonitwy . . .
Kto zwyciężył nieprzyjaciół,
Stawiaj obeliski,
Ja się wolę wcisnąć za stół,
Gdzie gęste kieliszki . . .
Sam mi krymski han niesrogi
Z swojemi Tatary . . .
Chociaż leży tam pod Wilnem
Moskal o tej dobie,
Wnetże mu ja będę silnym,
Gdy podpiję sobie.
(Liryk. ks. III., 4. do Bachusa.)

neučil mythologii; chlubně každou báseň počíná knihovou učeností, přiváděje Phoeba, Pieridky a všecek Olymp klassický. Rozdíl mezi ním a humanisty XVI. století, na př. Kochanowským, jest ten, že humanisté osvojili si obsah a nikoli pouhé jen tvary poesie starověké a k bohům olympským jako k bytostem živým hleděli, študiemi vzkříšeným, kdežto Kochowskému bozi ti jsou prázdná jen slova, přijaté znaky, pouhé allegorie, ačkoli básníkům se bez nich obejíti nelze, poněvadž poesie — učená to zábava — byla jim jako tvrzí, místo náspy a děly ozbrojenou jmeny bohů řeckých a římských (Rzążewski, 71.), do které přístup měl toliko znalec těch bájí. Básnířská ta fraseologie, nic jsoucného v sobě nemající, podivně se snášela s křesťanskou věrou básníkovou. Kochowski jest římský katolík, k tomu katolík XVII. století, poslušný nařízení církevních jako voják na povel, bojící se každé svobodnější myšlénky jako hříchu, kacířství se štítící jako Španiel. V bitvě byv raněn, soudí v tom boží trest za svou malověrnost, kteréž dopustil se, když v chrámě hnězdenském viděl kříž, ana krev z něho prýští („Liryki,“ II., 16.). Mezi jeho básněmi („Liryki,“ II., 25.) čte se též óda na jednu smutnou událost — na vyhnání ariánů („Bando na Aryany“: Kliď se babylonská frejířko, nectná hanebnice, skvrno sarmatského trůnu, věčná hanbo vlasti . . .). Víra jeho jest vroucí, podmaňujíc člověka ne tak nadsmyslnými pojmy jako úchvatnými obrazy, účinkujícími na smysly.

Valná část Kochowského veršů jest obsahu nábožného. Sepsal „Zahradu panenskou“ ke cti Matky boží („Ogród panieński pod sznur pisma św. kwiatami tytułów Matki Boskiej wysadzony“); složil „Kristovo umučení“ (Chrystus cierpiący) v 5000 verších podle evangelia — báseň to dosti sprostného provedení; vypisujíť se tu spůsobem až odporným všecky rány a vředy na těle Ukřižovaného, při tom pak vystupují tu i Phoebus i Erinnye i Acheron a celý krám klassické učenosti. Štiplavé „fraszki“ (drobné básničky žertovné), kresby plné ostrovtipu a hravé veselosti, pak verše milostné a nábožné písně činí menší část jeho skládání. Krom toho ukazuje se nám básník též jakožto občan a vlastenec: nebylo vítězství, královské volby, vojenské výpravy, sněmu nebo konfederace, aby mocnými a zvučnými verši nevyjádřil citův oné prostřední šlechty, která v chvilích vlasteneckého nadšení schopna byla ještě velkých činův a hotova družným spolupůsobením spasiti vlast od hrozících jí zevšad nebezpečí. Stál pevně při Janu Kazimíru a kozáckou rotu nenáviděl i s její „ukrajinským Spartakem“ — Chmelnickým, nazývaje kozáctvo pokolením Kainovým (Liricorum epodon 12). K posledku však s většinou šlechty obrátil se proti králi a francouzské straně dvorské, která chtěla pojistiti napřed zvolení Condé-ho za krále. Ve při Lubomirského stanul po jeho straně: spatřoval v něm mučenníka dobré věci a k obraně jeho celou báseň složil výpravnou: „Kamień świadectwa.“ Spásy vlasti očekával od zvolení obou králů rodáků; ale na Wiszniowieckém patrně se přepočítav, byl až do smrti věrným druhem Janu Sobieskému, kterýž v odměnu za jeho dějepisné práce („Klimaktery“) jmenoval jej královským „výsadním dějepiscem“ (historiographus privilegiatus). Krále s Kochowským pojila společná nenávist k Turkům a vědomí náboženské povinnosti k vojně s bisurmany. Pře-

krásný jest stesk básníkův nad ztrátou Kamence. [1]) Za to zřel svýma očima osvobození Vídně, jež stařeckou rukou zobrazil v jedné z posledních svých básní (Dzieło Boskie, albo pieśni wybawionego Wiednia). Umřel r. 1699, doživ se navrácení Kamence podle míru karloveckého.

Než se s ním rozloučíme, jest nám zmíniti se ještě o jednom jeho skládání, spisovaném v úryvcích za účinku dílem domácích, dílem politických příhod posledních let jeho života. Jest to tak řečená „Psalmodya polska" (1693), 35 to žalmů, psaných prosou, slohem biblickým, na spůsob žalmů Davidových. Abychom útvoru tomu lépe porozuměli, přenesme se v duchu do sídla básníkova, do vsi Goleniewy v Krakovště; tuto píše své letopisy, staví špitál svým poddaným, opěvá skromný život zemanský. „Pane! i za to Ti děkuji, žes hubě mé dal dostatek chleba . . . Více si nežádám, na tom dosti mám. Ó nivo má, nivo, hroudo země plodné, kdykoli ty věnec žitný nebo pšeničný klidně položíš na mé hlavě, tu, ó králové, malichernými cetkami jsou mně koruny vaše." [2]) Na této své samotě básník-dějepisec pozoroval běh věcí veřejných, hřímal do poslův zemských, sněmy přetrhujících, toužil na rozmazlenost, obžerství a rozkošnictví krajanův a dospěl k úsudku na onen čas pozoru hodnému, že nadbytek i takového statku, jako jest svoboda, může býti na škodu. [3]) Čím více stárnul, tím byl zádumči-

---

[1])
A jam na naszych miłych braci przyjście
Zbierał to darnie, to dębowe liście . . .
Chcąc im uwić nowy
Wieniec na głowy.
Com już wawrzynu nałamał gałęzi —
Co tryumfantom pięknie skronie więzi —
Kładąc, że z lauru za wzięcie Kamieńca
Godni są wieńca.
Jam się spodziewał, iże na Wawelu
W prędce uderzyć miano z kartaun wielu
I Bogu dzięki dając (co jest gruntem)
Ruszyć Zygmuntem . . .
Więc ja murową, wałową, polową
Koronę chowam nie temu gotową
Co gładko mówi, lecz co Turkom duży
Onę wysłuży.

(Wawel jest návrší v Krakově, na kterém stojí hrad královský s biskupským chrámem a hrobkami králů polských; Zygmunt slove nejhrubší zvon na věži téhož chrámu. Pozn. překl.)

[2])
Panie, i za to dziekować trzeba,
Żeś gębie mojej dał dostatek chleba . . .
Więcej nie pragnę, tem sie kontentuję . . .
Niwo, ma niwo, skibo ziemi plennej,
Ty coraz wieniec żytny, także pszenny
Spokojnie na mej gdy położysz głowie:
Za fraszkę wasze korony, królowie.
(Lir. II. 12)

[3]) *Lir. I. 16.*: Milá jest mně svoboda, v ní jsem se zrodil, jí se zdobím a honosím, ale povinen jsem tak jí užívati, aby to nebylo se škodou vlasti . . . Vlasti své milovníku, Sarmate, zacházej s tím diamantem i nyní i potom tak, aby lék se nezvrhl v jed.

Fraszki: Dixit et facta sunt. Bůh slovem („staň se!") stvořil svět, my pak slovem („niepozwalam") zničíme Polsku.

Pierścień wolności: V prstenu zlato, ve zlatě slavná Kleopatřina perla, ale v té perle jest uschován jed. Zlato — toť koruna polská, perla — volnost této vlasti; mějte se na pozoru, aby v té perle neokázal se jed.

vější a vážnější, rozloučil se s mythologií, dal výhost všem světským myšlénkám a oddav se jediné bibli, v skládáních, jež připomínají výlevy starozákonních proroků, vyjádřil své strasti a obavy, spolu však i víru v budoucnost svého národa. On cítí, že říši nelze již navrátiti v předešlý stav: „Srážíme se jako kůže nad ohněm, jako krev přitékající k srdci“ (VIII.). Obírá se otázkou, čím se Polska provinila, ale nenalézá žádného vysvětlení (XIV.); odtud se prýští předpokládání, že svoboda, tak plná jako jest, vzbuzuje závist a že svobodomilovné společenstvo obklopeno jest nepřátely, usilujícími potlačiti tu svobodu, nad kterou nic vyššího není na tomto světě; však svoboda jest dílo boží a Bůh nedopustí, aby zahynula (VII.). V tajemných těch předpovědech a rozjímáních kryjí se již zárodky polského messianismu, jenž v polovici XIX. století rozvinul se v celou náboženško-filosofickou nauku.

Morsztynové pocházejí z krakovského rodu měšťanského. V polské literatuře XVII. století shledává se několik Morsztynů. Jeden z rodu toho, Jeroným, jenž byl bělským stolníkem, sepsal allegorickou báseň povahy erotické, „Światowa Roskosz“ (1606); druhý, Stanislav, vojevoda mazovský, přeložil Racinovu „Andromachu“; nejnadanější však a nejznamenitější z nich byl Ondřej Morsztyn (nar. ok. 1620, † v prvních letech XVIII. stol.), obratný dvořenín, miláček Marie Luisy, povýšený Janem Kazimírem (1668) k důležité a výnosné hodnosti korunního podskarbího (ministra financí). Všichni Morsztynové byli vychováním, vkusem a náklonnostmi více Francouzi než Poláky, jsouce předchůdci toho směru, který v příští době nabyl převahy. Ondřej náležel k nejsilnějším podporám strany francouzské, jež tak velice byla šlechtě proti mysli. R. 1684, když přátelský svazek mezi králem Sobieským a Ludvíkem XIV. byl nejchatrnější, byl Morsztyn usvědčen, že takřka ve službách byl krále francouzského, za kterouž příčinou musil Polsko opustiti; i usadil se ve Francii, zakoupil si tam statky a dal si jméno hrabě de Chateauvillain. Morsztyn svých sepsání netiskl; posýlal je svým jenom známým; větší část jeho básní posud není vydána. Jsa pravým zástupcem svého věku, jenž dvornost uměl snoubiti s nábožností, v překrásné asketické básni „Pokání“ (Pokuta) dává příklad samotrýzně, vyznávaje se skroušeně ze svých hříchů. Krom přeložení Corneillova „Cida“ (kterýž překlad posud se za vzorný pokládá), sepsal lehounkým veršem skvostnou povídku „Psychea,“ jež vyniká líbeznou prostotou, prázdnou všeho učeného suchopáru, který hlavní býval vadou básní Kochowského a jeho vrstevníků. Základem práce té byla mu řecká báje v italském zpracování, jakéhož se jí dostalo ve 4. zpěvu Marini-ova „Adonisa“; Morsztyn však svůj vlaský vzor předělal a ve své dílo množství vetkal vtipných narážek, dotýkajících souvěké společnosti i tehdejších příběhů politických. [1])

Přejděme k prostomluvě. V době té kvetla jen ta její odvětví, která se poněkud stýkala s životem národa politickým, pravda dosti

[1]) „Andrzej Morsztyn,“ pojednání prof. *Ant. Małeckého* ve sborníku (Pismo zbiorowe) Jozafata Ohryzky. V Petrohradě 1859, d. I., str. 268. — Další úvahy o něm psali prof. *Nehring* v „Bibliotece Warszawské“ 1876 a *Titus Świderski* ve lvovském „Przewodniku naukowym i literackim“ r. 1878.

neplodným, přece však velmi čilým. Polská dějeprava XVII. a první polovice XVIII. století jeví se pořád ještě, jako v dřevních dobách, ve dvojím rouše: v latinském a v polském, a dvojího druhu spisy objímá: předně pokusy pragmatického dějepisu, souvislá vypravování dějin celých věků panovnických a celých period politického života národa, na základě pramenů, a za druhé kusé zápisky neboližto paměti. Spisy prvního druhu jsou veskrze psány latinsky; polské dějepisectví, jež u Bielských a Stryjkowského zahovořilo jazykem národním, opět se odělo v latinský háv. Paměti za to skoro všecky psány jsou po polsku čili spíše makaronskou strakatinou. Spisovatelé znamenitější, kteří zasluhují jména historikův, jsou tito: Pavel Piasecki (1580 až 1649), přemyšlský biskup, proslulý svou náboženskou snášelivostí a svým nepřátelstvím k jezovitům, vypsal panování králův Sigmunda III. a Vladislava IV. Známý nám již básník Vespasián Kochowski vylíčil kralování Jana Kazimíra a Michala Wiszniowieckého ve čtyrech knihách, jež pojmenoval klimaktery t. j. sedmíky, ježto každá kniha obsahuje děje sedmi let. Ohromné toto dílo, dovedně a s velkou zevrubností sepsané, jest hlavním pramenem pro druhou polovici XVII. stol. Vavřinec Rudawski, z rodu měšťanského, však povýšený na šlechtictví, varšavský kanovník a horlivý přívrženec domu Rakouského, tak že hotov byl Polsko celé obětovati Habsburkům, před nimiž se otrocky plazil — zaznamenal příběhy od vstoupení na trůn Jana Kazimíra do míru Olivského (1648—1660). Spis jeho jest proto důležitý, že tytéž děje, které vypsal Kochowski s hlediska starošlechtického, čtou se tu vylíčeny se zřetele samovladařského.

S Kochowským uma historického vypravování patrně chýlí se k úpadku. Politická vzdělanost klesá, povahy mělčejí, politické události potrácejí zajímavost, porozumění vzájemné jich souvislosti slábne. Místo historického díla zůstavil biskup varminský a kancléř, Ondřej Chrysostom Załuski († 1711), pět ohromných svazků svých dopisů — materiál to drahocenný, ale příliš surový. Nedostatek dějepisné kritiky nahrazen jest částečně hojností neobyčejnou rozmanitých zápisek, denníkův, záznamův, v nichž účastníci dob těch zapisovali, cokoli osobně se jich týkalo neb co s nimi dálo se, při čemž na každém kroku zavazují o události veřejné. Tento pramen dějepisu, nad míru bohatý, byl objeven teprv nedávno a jest z části toliko vyvážen; podobá se, že většina takových pamětí ještě se tají v úkrytu. Aby se zajímavosti těch zápisek mohlo porozuměti, potřebí jest uvesti si na mysl, že takové svobodné řády, jako byly v Polště, mají velkou životní sílu, že pevná důvěra ve svůj politický ideál, houževná vytrvalost i v okolnostech nejtěžších, pak ona družebnost, jež jednotlivce shlukovala v zástupy, když ohrožená vlast je volala — že vše to vtiskovalo povahám stavu šlechtického ráz u veliké míře epický. Pomyslemež sobě, že na tomto obrazovém pozadí rýsují se vládychtivé zámysly králův, pletichy magnátův, bažících po přízni šlechty, vplyvy cizích mocností, do vnitra státu pronikající; že veřejný život, plný ruchu a hluku, rozdělen jest v nekonečných sněmících, sněmích a konfederacích, při cinkotu pokálů, řinčení šavlí a skřípění ocele — a snadno pochopíme, jak bohaté látky poskytovala diváku polská společnost XVII. století.

Úkoly života byly menší mnohem nežli ve století XVI., cíle lidí malichernější a zištnější; ale život proudil se tokem širokým, hlučný a rozmanitý. S úpadkem vzdělanosti vyhynulo pokolení velikých pozorovatelů, kteří by život společnosti ve všech jeho zjevech pojali, do nekonečna rozmanitých, ale za to se objevilo veliké množství vypravovatelů, kteří vypisují, každý s hlediště svojí strany, svého kruhu, ony události zemské a říšské, ve kterých mívali sami přímé účastenství. Vypravovatelů těch jest tolik, že jejich pomocí může zcela názorně vyobrazen býti život polský ve vší své pestrotě podivu hodné. Důležitější z objevených posud a vydaných zápisek jsou tyto: paměti Albrechta Radziwiłła, kancléře († 1656); Mikoláše Jemiołowského († ok. 1693); Jáchyma Jerlicze, Rusína, volyňského šlechtice († ok. 1673); Jana Štěpána Wydżgy, primasa († 1686); Vojtěcha z Konojad Dębołęckého, františkána, jenž, byv polním kaplanem Elearů či Lisovčíků, zaznamenal skutky této družiny v Němcích a Polště; Erasma Otwinowského, jenž velmi důkladně vypsal příběhy skoro celého panování Augusta II.; Krištofa Zawisze, vojevody miňského, z počátku XVIII. století. V čele všech spisovatelů pamětí, vynikaje znamenitým nadáním spisovatelským a nepřebraným humorem, stojí Jan Chrysostom Pasek, znaku Doliwa,[1]) mazovský šlechtic, chrabrý vojín a slavný práč, jenž pod Czarneckým bojoval se Švédy v Polště a v Dánsku, s Rusy na Litvě, míval účastenství v přemnohých příhodách, provázel moskevské poselství z Moskvy do Varšavy, zbil jednou v hádce Mazepu, pozdějšího hetmana kozáků, byl miláčkem králů Jana Kazimíra a Jana Sobieského, konečně prošed, jak se říká, ohněm, vodou a všemi pračaty, usadil se v Krakovsku, kdež se i dožil vysokého stáří (umřel mezi r. 1699 a 1701; viz „Ateneum“ 1878, červenec). Pasek paměti své zapisoval, nehledaje při tom žádné slávy spisovatelské, však vypodobnil tak věrně svůj věk, že zápisky jeho na dlouho budou látkou nevyčerpatelnou historikům a románopiscům.

Závěrek této doby ještě jasněji osvítil pozoru hodný spisovatel Martin Matuszewicz, jehož drahocenné paměti nedávno byly vydány (Pamiętniki Marcina Matuszewicza, kasztelana brzesko-litewskiego, 1714—1765, wyd. A. Pawiński. Warszawa 1876, 4 t.). Tento Matuszewicz — šlechtic prostřední vrstvy, chytrák a pletichář — nebyv Czartoryským vhod, vděčil se jejich protivníkům Radziwiłłům a Branickému, však při všech svých schopnostech teprv na sklonku života dodělal se veřejné pocty a kastelánství, za účastenství své v Radomské konfederaci, jež nemálo se podobala vlastizrádě. Zápisky jeho do té mrzké události nedosahují, přestávajíce na korunování Stanislava Poniatowského, ale věk Augusta III. zobrazen jest tu takřka fotograficky, vylíčena tu všecka zkaženost a mravní spustlost tehdejší společnosti v celé své nahotě a s úžasnou pravdivostí.[2])

Celá propast dělí Matuszewicze od Paska, úroveň mravnosti strašlivě sklesla, obecné blaho stalo se lichým pořekadlem, represen-

[1]) *Bronisław Chlebowski*: Jan Chryzostom Pasek i jego Pamiętniki, ve varšavském Tygodniku illustrowanym z r. 1879.
[2]) *W. Spasowicz*: M. Matuszewicz jako pamiętnikarz, v Ateneum 1876.

tativní vláda proměnila se v pouhý mam, soudu neprodajného těžko pohledati, všecky sněmíky odbývají se ve zmatcích anebo jsou svévolně přetrhovány, opilství se rozmohlo jako nákaza, na soudu a při volbách vítězí ten, kdo lépe nakrmil šlechtu, šlechta na sněmících křičí, ale před magnáty se plazí a dožebrává se k nim do služeb, z magnátů jest ten mocnější, kdo jest bohatší a kdo má spojení s cizími dvory. Matuszewicz, sám se mazav v tom hnusném kalu, vypravuje prostodušně o všech podrobnostech bez nejmenšího hnutí svědomí. Jeho zápisky ukazují obraz Polsky z první polovice XVIII. století — velmi pravdivý, ale jednostranný; podle obrazu toho musilo by se souditi, že nebylo ani zdravého místečka na celém těle tehdejší společnosti. Hniloba šířila se, ale znamenal se již odpor proti ní, probouzelo se národní vědomí, rodily se a rozvíjely, ač velmi pomalu a v neustálém zápase s ohromnými překážkami, ideje reformy.

Vyskytly se požadavky, aby rázem vykonal se politický převrat uchvácením vládní moci, načež aby prohlásilo se liberum veto za zrušené, aby dekretovala se reforma sněmu a oprava soudnictví, aby obmezila se moc hetmanův a ministrů, nařídilo se rozmnožení vojska a zvýšení daní. Opravní snahy vedly nevyhnutelně k pomyslům na sesílení panovnické moci a na její dědičnost; zanášeli se těmi záměry z počátku jen králové se svými nejdůvěrnějšími rádci a vše chováno v tajnosti jako nebezpečné státní tajemství. Ježto však poslední král z rodu Saského jevil patrnou nechuť k věci, cítila se potřeba pomalu ji připravovati, přes hlavu královu, k nejblíže příštímu volení krále. Zástupkyní snah opravných byla rodina Czartoryských, pocházející z knížecího rodu litevských Gedyminovců, zkrátka zvaná „familie“: kráčela vytrvale k jasně vytknutému cíli, spoléhajíc na svá spojení, na vnější hmotnou podporu Ruska a na spolupůsobení všech lidí dobré vůle, osvícených ideami XVIII. století.

Politická reforma v Polště těsně byla spojena s rationalismem století XVIII. Stranníky jejími byli lidé pofrančtilí ne-li v jazyku, tedy v kroji, aneb aspoň zvyklí mysliti po francouzsku, nehlásiti se k domácímu barbarství a k domácím dějinám, na polské řády a běhy pohlížeti se stanoviska mimonárodního, kosmopolitického. V polské společnosti spůsobily opravné snahy nebývalé rozštěpení. Potřeba, zjednávati opravě přívržence, zavdala podnět k celé politické literatuře, kteráž jest i článkem, spojujícím v dějinách literatury dobu jezovitsko-makaronskou se třpytným věkem Poniatowského.

Obezřemež to politické spisovnictví v jeho čelných zástupcích. Obyčejně bývá v té řadě první [1]) jmenován Jan J a b ł o n o w s k i, vojevoda ruský, přívrženec krále Stanislava Leszczyńského. Vydalť ve Lvově r. 1730 bezejmenný spisek, jenž mnoho hluku nadělal a spisovateli tolik zjednal nepřátel, že sám se zalekl jeho účinku a skoupil, jakž mohl, všecky výtisky a zničil je. Název nese takový: „Skrupuł

---

[1]) Prvým v řadě reformátorů jest vlastně *Karwicki.* Sepsal r. 1709 knihu: De ordinanda republica, jež vydána poprvé v Krakově 1871. Navrhuje, aby královská moc byla tím ještě obmezena, že by hodnosti, jež král udílí, měly býti volitelné.

bez skrupułu w Polsce" atd., t. j. „Nesvědomitost v Polště, čili objasnění hříchů, které polskému národu jsou vlastní, ale za hříchy se nepokládají; traktát sepsaný od jednoho Poláka, jenž sám těmi hříchy jest obtížen, ale již se jich kaje, vydán k polepšení jeho samého i lidí jiných." Spis ten není vlastně rozpravou politickou, nýbrž mravokárnou, kromě mravní obnovy nenavrhuje téměř žádných opatření opravných, ale pádně a nelítostně bičuje drobné ty a všední neřesti a hříchy, kterým společnost mlčky hověla, poněvadž sama jim byla více méně oddána: ustavičné očerňování ministrův, náchylnost strojiti králi schvály a vzdory, rozšiřování lživých pověstí na udržení strannického ducha ve vlastní straně, obohacování-se na újmu veřejných důchodův, podskoky a strannost při soudech, konečně nepořádek ve sněmu, jenž „podobá se bouřlivému a bezednému moři a zmítán jest Bůh ví odkud se beroucími větry vášní a pletich lidských." [1])

Za dvě léta po vydání spisku Jabłonowského objevil se v Nancy ve Francouzích jiný spis bezejmenný, obsahu mnohem podstatnějšího: „Głos wolny wolność ubezpieczający" (Svobodný hlas, svobodu pojišťující). Sepsal jej bývalý král, jenž chystal se opětně dobývati koruny, Stanislav Leszczyński (1677—1766). [2]) Spisovatel došel k poznání, že stará budova se suje (mole sua ruit) příčinou přílišné svobody (summa libertas etiam perire volentibus); aby si naklonil svrchovanou moc v Polště, vyznává „bez pochlebenství," že šlechtě vrozeny jsou všecky cnosti a vznešené dary, a navrhuje některé jen změny v ústavě, jež by se mohly provesti bez porušení její formy. Volení krále zrušiti nemíní, toliko požaduje, aby rozděleno bylo mezi sněmíky a sněm: sněmíkům by náleželo kandidáty jmenovati, ze čtyr prvních kandidátův, od sněmíků navržených, by pak sněm většinou hlasů jednoho vyvolil. Také liberum veto na oko ve své míře ponechává, v skutku však je stlačuje na pouhý stín, na prosté právo, podávati zvláštní mínění k instrukcím, které se dávaly poslům sněmovním; ale volby maršálkův a platnost usnešení nemají tu ani tam, na sněmících ani ve sněmu, závisly býti na libovůli jednotlivé osoby. Právo, účastniti se jednání sněmíků, obmezuje: vylučuje z něho osoby vojenské a všecky v soukromé službě, ať u kohokoli, postavené. Zřízení dvoukomorní zachovávaje, těžiště národního zastupitelstva překládá z plných shromáždění komor do zvláštních ministerských rad, t. j. do sněmovních výborů, složených z jistého počtu senátorův a z jistého počtu zemských poslův; kterýchžto rad navrhuje čtvero: jednu pro záležitosti vojenské, druhou pro finance, třetí pro věci soudní, čtvrtou pro záležitosti policejní. Rady ty by měly po čas sněmu připravovati návrhy zákonů, v dobách pak od sněmu ke sněmu úřadovati jakožto vyšší instance soudní. Starosty (panis bene merentium) navrhuje spisovatel potáhnouti ku královské komoře a učiniti z nich pramen nových příjmů státních. Ministrů nechce míti doživotních,

---

[1]) Jak nepraktický byl Jabłonowski jakožto reformátor, vidí se z toho, že navrhuje, aby podskarbí skládal účet z příjmův a vydání před sněmíky místo před sněmem.

[2]) *Aleksander Rembowski*: Stanisław Leszczyński jako statysta. „Niwa" 1878, zeszyty 80—96.

nýbrž žádá, aby voleni byli na šest let, a sice hlasováním, jehož by účastnily se pospolu obě komory i král; požaduje též, aby byli učiněni zodpovědnými za všecky skutky vlády a aby podřízeni byli dozoru řečených rad ministerských. Po vojevodstvích navrhuje rady vojevodské, složené z vojevody a čtyr zemských poslův. Soudce přeje si míti nikoli volitelné, nýbrž doživotní. Do svého programu sice nepřijímá účastenství nižších, bezprávných tříd v národním zastupitelstvě, nic méně vkládá přece prst na bolné to místo Polsky, nesmlčuje, jak nepravidelný jest poměr mezi šlechtou a lidem. „Čímkoli se honosíme," praví tento král filosof, „ze všeho děkovati máme prostému lidu. Jest patrno, že bych ani nemohl býti šlechticem, kdyby sedlák nebyl sedlákem. Selský lid jest naším chlebodárcem, on dobývá pro nás pokladů ze země, z jeho roboty plyne nám dostatek, z jeho práce vzchází bohatství země. On nese břímě daní, on dává rekruty; kdyby jeho nebylo, musili bychom sami vzdělávati zemi, tak že by se místo pořekadla „pán z pánů" musilo říkati: „pán z chlapů."

Předloživ tyto návrhy ve formě velice hladké, plné diplomatických zámlk a nedopovědí, měl Leszczyński jakožto panovník v Lotrinsku po mnohá léta veliké působení na veřejné mínění v Polště. K němu jezdili přátelé oprav, aby mu poklonu učinili; jeho dvůr v Luneville byl tím shromaždištěm, kde přednější vlastenci polští, seznamujíce se s duševním ruchem francouzským, napájeli se francouzskou osvětou a zamilujíce ji, potom ji nosili na polskou půdu. Synové vyšší polské šlechty dáváni byli na vychování do vojenské školy (rytířské), kterou Leszczyński zřídil v Luneville. Vlastenci nového pokolení, kteří milovali svou vlast, ne jaká byla, ale jaká by měla býti, při tom však myslili a cítili po francouzsku — ač vyjadřovali se polštinou, jejich přičiněním ušlechtěnou a z latiny očištěnou — zacházeli mnohem dále ve svých záměrech než Leszczyński, byli krajnější ve svých úsudcích o zastaralých a podle jejich ponětí barbarských řádech polských. Z celého jich zástupu vynikají zvláště dva mužové stavu duchovního, nerovní sice v zásluhách, ale úzce spojení jednak společnou činností, jednak svazky svými s dvorem Lunevillským: Załuski a Konarski.

Josef Ondřej Załuski (1701—1741), kyjevský biskup, byl člověk plný aristokratských předsudkův a takový milovník franctiny, že i francouzsky kázával vznešené společnosti varšavské; mimo to náramnou měl zálibu v knihách, tak že sebral knihovnu, 300.000 knih a 15.000 rukopisův obsahující, bohatou zvláště ve spisech o polské historii. Knihovnu tu v závěti odkázal národu; později však zmocnili se jí Rusové a z Varšavy ji vyvezli jako kořist vítěznou do Petrohradu, kdež přivtělena jest k veřejné knihovně císařské. Pod Załuského vedením vzdělal se první bibliograf polský Jenisz, jenž přijal pak jméno Janocki (jeho spisy: Janociana); rovněž spůsobil Załuski, že jal se vydávati staré letopisce latinskopolské lékař „Laurentius Mizler a Kolof."

Stanislav Konarski (1700—1773) pocházel ze znamenité rodiny, v 17 letech vstoupil do řádu piaristův, vzdělání své dokonával v Římě a v Luneville, roku pak 1730 navrátil se do Polsky. Tu

podnikl tré předsevzetí, jež se mu také zdařila a hojné ovoce přinesla: zreformoval školy, vydal úplnou sbírku zákonův a rozjasnil ve veřejném mínění nemožnost dalšího trvání „liberum veto.“ Sbírku zákonů vydal, uživ pomoci a podpory Załuského, v šesti dílech pod názvem „Volumina legum“; jsou tu zahrnuta všecka práva polská, Vislickým statutem počínajíc.[1]) Byv nejprve rektorem piaristské kolleje v Řešově, stal se později provinciálem řádu a založil r. 1740 vzorný vychovávací ústav (konvikt) soukromý pro děti z rodin šlechtických, jmenem collegium nobilium; potom podařilo se mu přetvořiti všecky školy piaristské. Alvár byl ze školy vypuzen, větší místo uprostraněno počtářství, zeměpisu a dějepisu; vedle latiny vyučováno též novým jazykům europským a polštině. Pro všecka odvětví nauky opatřil Konarski s přátely svými učební knihy. Konvikty, jež zařídil, nebyly sice národnimi školami, také ne ústavy šlechtickými, spíše novověkými učilišti pro mládež velkosvětskou, kdež dostávalo se jí skvělého, ač ne příliš hlubokého vzdělání světského v duchu francouzském. Nesmí se však zapomínati, že Konarski byl více politikem než učencem, že védu nemiloval jako vědu, nýbrž jako prostředek ku vzdělání, že vychováním chtěl dodělati se lidí ne tak učených jako spíše platných ve společnosti, kteří by mohli podniknouti reformu politickou a potom i sociální. Výtečným publicistou osvědčil se Konarski ve spise bezejmenném, jejž ve čtyrech svazcích vydal pod názvem: „O skutecznym rad sposobie“ (1760 až 1763). Rozbíraje tu sněmovní řád, dokazuje, jak náramně záhubné jest liberum veto, a navrhuje, aby se rozhodovalo většinou hlasů. Spisovatel popadl zlo takřka za rohy a sáhl na sám jeho kořen, a to s logikou neodolatelnou a s ohromnou sečtlostí. Při tom žádá, aby trůn byl dědičný a král aby nerozdával uprázdněných hodností. Vyjadřuje též naději, že cizí mocnosti proti tomu nebudou, aby zrušeno bylo liberum veto a byl tak anarchii konec učiněn. Má za to, že sněmovní oprava možna jest při družném úsilí všech přátel pokroku. Působení jeho politice Czartoryských podřízeno nebylo, ale velice jí prospívalo. Kniha ta učinila velmi mocný dojem, unesla s sebou všecko vzdělanstvo, měla účinek i na šlechtu,[2]) tak že když nastala ona dávno očekávaná chvíle a zemřel poslední král z rodu Saského, nebylo tu nikoho, kdož by se opravdu zastávati chtěl oné „zřitelnice oka“ šlechtické svobody.

Na závěrce tohoto věku jeví se první pokusy kritické historie Polské. Pruští Němci H a r t k n o c h († 1687), L e n g n i c h (1689—1774) a B r a u n († 1737) s německou pilností a důkladností obírají se předmětem, nejtěžším a nejtemnějším ze života národa polského — dějinami polského práva. Nad míru plodný byl historik, publicista a archeolog Šimon S t a r o w o l s k i, krakovský kanovník († 1656), jenž zůstavil k 60 rozličných spisů; souvěcí jmenovali jej pro velikou jeho sečtlost polským Varronem. Jezovita Kašpar N i e s i e c k i († 1744) sebral drahocenný materiál k polskému dějepisu v díle heraldickém, ve kterémž

[1]) Druhé vydání plného sborníku zákonů v VIII svazcích, s rejstříkem, opatřil Jozafat Ohryzko v Petrohradě 1859—60.
[2]) Pamiętniki Matuszewicza IV., 189.

rozloženy jsou podle jednotlivých erbů paměti všech polských znamenitějších rodů šlechtických. Dílo to vyšlo ve čtyrech ohromných dílech ve Lvově v r. 1728—1748, pod tytulem „Korona Polska.“ [1])

4. Věk krále Poniatowského (1764—1796)

a doba od rozdělení Polsky do objevení se polského romantismu (1795—1822).

Hlavní události.

R. 1764. 7. září Stanislav August Poniatowski zvolen za krále.
1766. Konfederace dissidentů (nekatolíků), podporované Ruskem.
1767. Konfederace Radomská. Vypovězení senátorů do Kalugy.
1768. 12. února. Smlouva s Ruskem, potvrzující základní práva.
— 29. února. Utvořila se Barská konfederace.
1769. Kolivština.
1770. Barští konfederáti prohlašují Poniatowského za zbavena trůnu.
1771. 3. listopadu. Pokus Barských konfederátů zmocniti se samého krále.
1772. První rozdělení Polsky.
1773. Sněm. Rejtanova opposice.
1774. Řád jezovitů zrušen; zřízena „edukační komise.“
1775. Zřízení stálé rady.
1787. Schůzka Kateřiny II. s Poniatowským v Kaňově.
1788. 5. října. Zahájení čtyrletého sněmu.
1791. 3. máje. Nová ústava polská.
1792. 14. máje. Targowická konfederace.
— 24. listopadu. Král se k ní přidává.
1793. Druhé rozdělení Polsky, „němý sněm“ v Grodně.
1794. 24. března. Kościuszkovo povstání v Krakově.
— 17. dubna. Převrat ve Varšavě.
— 8. listopadu. Suvorov dobyl Varšavy.
1795. Třetí a konečné rozdělení Polsky.
1807. Zřízení Varšavského vévodství.
1815. Kongresové království Polské.

* * *

Jest vždy nesnadno, pravdivě vylíčiti a posouditi onu bouřlivou dobu, jež se počala zvolením Poniatowského a vynikala tu chvalnými snahami o radikální přeměnu, tu řáděním nelítostné reakce. Všecky příběhy nepokojné doby té jsou dvojího smyslu a rázu. Předně vidíme tu nezdařilé, opozděné pokusy, aby bořící se budově politické na rychlo dostalo se opravy. Zvláštní ten osud, že všeliké podniky v tom směru byly cizím zakročením překaženy, ponechal nerozhodnutu onu otázku, zdali by národ byl těžkou tu úlohu skutečně provedl, kdyby oněch překážek nebylo; ačkoli nelze zas přehlédnouti, že zevnější to zakročení vzešlo jen z té příčiny, že měla nastati jednou přítrž v anarchii, na jejíž udržení sousedům záleželo, tak že stala se základem a vodícím zřetelem jejich politiky. Takž všeliká přeměna vnitřního ústrojí Polsky

[1]) Práci Niesieckého, značně doplněnou, nově vydal *Jan Nepomuk Bobrowicz* o 10 svazcích v Lipsku 1839.

spojena byla se vnější válkou a osud národa stal se tak velice tragickým. Za druhé však znamenati jest, že v týchž příbězích konečné pohromy počátek svůj béře *znovuzrození*, společenské i literární, národa polského. Sběhem okolností stalo se, že objevilo se u Poláků dříve než u jiných národů slovanských; také jest označeno některými rysy zvláštními, které jsou na závadu, že sem tam se srovnalost jeho se znovuzrozením slovanským nevidí a neuznává, ačkoli vystupuje v Polště jen v jinaké poněkud spůsobě. Uprostřed zápasu za hynoucí politickou samostatnost vzchází nejlepším synům tehdejší Polsky světlo o nových základech příštího její bytu, základech, jakých stará Polska neměla a jež by musily býti utvořeny. Všickni ti mužové mají před sebou cíl určitý a ryze politický, vroucí jejich vlastenectví nezná nic nemožného, pevně věří, že bude lze úkol vytčený naráz provesti, a doufají pojednou stvořiti výminky, na nichž závislé jest uskutečnění jejich ideálu. Ježto pokusy jejich ovšem potkávají se s nezdarem, zvrhá se jejich snaha v politické blouznění, při tom pak cíl jejich politický vzdaluje se až do nedohledna; ale tu stojí před nimi úkoly dne, nezbývá než starati se o základy ne již svébytnosti politické, nýbrž jen bytnosti národní.

V době, kterou právě uvažujeme, takto ovšem ještě věc polská nebyla vyjádřena; k úsudku takovému dospělo se teprv nedávno, po mnohých nezdarech a mnohém zklamání; ježto však mužové oni ve svůj politický ideál přijali ideje, na kterých stojí souvěká demokracie, jako: rovnost všech lidí, práva lidská, úplná výměna netoliko středověkého, nemotorného stroje politického, nýbrž i zákonův a mravův, tož jeví se jako miláčkové a hrdinové příštích pokolení a ne-li tvůrcové, tedy jako zvěstovatelé znovuzrození pozdějšího.

Z té příčiny literatura věku krále Stanislavova jest velice zajímava; prostoupena jest všecka politikou. [1])

Jako v politice, tak i v písemnictví obráží se duch francouzský. Polská reforma následovala světového proudu — nejmohutnějšího po reformaci — osvětných ideí XVIII. století. Moc královskou bylo jí však posilovati, nikoli ztenčovati; třetí stav (tiers-état), jehož v Polště nebylo, bylo jí uměle zřizovati; z francouzské filosofie XVIII. století přejala nauku o právech člověka a zamítání všelikých kast. Byl ještě příliš malý hlouček lidí, ideami reformy napojených, a zatím nebylo již možno meškati, loď státní tonula, naplňujíc se vodou až po kraj. Zbývala jediná cesta — skrytě obmyšlený a směle provedený státní převrat, cesta politického spiknutí. Nastoupila tu cestu „familie,“ t. j.

---

[1]) *Szujski*, Dzieje Polski, díl. IV. — *Henr. Szmitt*, Panowanie Stanisława Augusta, 2 díly; ve Lvově 1868—70. — *W. Kalinka*, Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta, 2 d. (v Pamiętnikach z XVIII. wieku, vydávaných Župaňským, v Poznani 1868). — *J. I. Kraszewski*, Polska w czasie trzech rozbiorów 1772—1799. Studia do historyi ducha i obyczajów. Poznań, 3 tomy, 1873—75. — *S. Solověv*, Istorija padenija Polši. Moskva 1865. — *S. Solověv*, Istorija Rossii, t. 28. Moskva 1878. — *N. Kostomarov*, Poslědnije gody Rěči Pospolitoj, Peterburg 1870. — *Roepell*, Polen um die Mitte des XVIII. Jahrhundertes. Gotha 1876. — *Brüggen*, Polens Auflösung. Leipzig 1878. — *D. Angeberg*, Recueil des traités et conventions concernant la Pologne, 1762—1862. Paris 1862.

strana Gedyminovců Czartoryských (bratří Michal, kancléř litevský, a August, vojevoda ruský), vládnoucích ohromným jměním (rozmnoženým hlavně sňatkem Augusta s poslední dědičkou rodu Sieniawských) a mocných mnohými svazky rodinnými (s Poniatowskými, s hetmanem Klementem Branickým). Nad všeliké jiné záměry velmožů plán Czartoryských tím vynikal, že v osnově jeho vězela státnická idea. Opory k překonání anarchie hledali vně Polsky; pouštějíce přízrak dávno již potracené samostatnosti politické, tvořili ruskou stranu v Polště a pokládali, že Rusku bude záležeti na tom, aby nedopustíc dělení, nabylo samo celé Polsky, a pak, pod křídlem ruským, že lze bude vnitřní záležitosti spořádati. Hodina díla uhodila smrtí krále Augusta III. (1763). Pod ochranou ruských bodáků sešel se konvokační sněm; Czartoryští, spůsobivše, že opposice (hetman Branicki a Karel Radziwiłł) z něho odešla, proměnili jej v konfederaci, t. j. v shromáždění, rozhodující většinou hlasů, zřídili komisi vojenskou a finanční, na obmezení moci hetmanův a podskarbích, přetvořili soud, sáhli na liberum veto. Ne právě po jejich vůli, více k žádosti vlády ruské, uveden byl na trůn (1764) jejich příbuzný, muž jejich strany i rodiny, Kateřině II. osobně známý Stanislav August Poniatowski, vnuk Ondřeje Morsztyna, básník a syn broušeného diplomata Stanislava Poniatowského, nízkorodého povýšence, jenž býval společníkem Leszczyńského a Karla XII. a za Sasů konečně zaujímal první stolici v polském senátě [1]) Vítězství Czartoryských nemile překvapilo sousední mocnosti, jejichž úmysl nebyl, dopustiti spořádání a sesílení Polsky; a tu náhle ztratí svou páku a celou svou chytrou a mnoholetou práci vidí ničím. Rusko jalo se požadovati rovnoprávnosti pro dissidenty a připravilo tak Czartoryským nemožné postavení: nechtěli-li pozbyti veřejné přízně a za zrádce býti prohlášeni, požadavku toho podporovati nemohli.

Krom toho polští anarchisté utekli se do Berlína a do Petrohradu, a tak na sněmu r. 1766 podán byl protest vlád ruské a pruské proti zrušení „liberum veto." Této ochraně nedotknutelnosti oné „zřitelnice oka" svobod šlechtických tleskala většina šlechty, skostnatělé již ve svém konservatismu. Tíže bylo přiměti sněm, aby propustil politická práva dissidentům; požadavek ten příčil se jak zbytkům citu politické nezávislosti, tak i ponětím náboženským. Ale i toho cíle dostihla ruská politika. Na její podnět utvořily se totiž dissidentské konfederace v Toruni a v Gdansku, a potom (1767) i generální v Radomi. Odstranění od vlády oligarchové, v čele majíce vyhnance, císařovnou přijatého na milost, „litevského medvěda" knížete Karla Radziwiłła, sestoupili se v Radomi pod ochranou ruského vojska v jednotu „za práva jinověrcův," ač vlastně z duše jim byla protivna, jen aby dosáhli ztracené moci a krále mohli s trůnu sehnati. Tyto naděje rozhněvaného velmožstva nesplnily se sice, ale Czartoryští s jeviště odstoupili a král, sláb a ponížen nevolným podepsáním Radomské konfederace, zůstal na místě bez váhy a moci, zatím co skutečným prostředníkem stran a vlastním rozhodčím stal se ruský vyslanec, kníže Repnin. Snémovní opposice umlčena zavezením krakovského biskupa

---

[1]) *Kantecki*, Ojciec Stanisława Augusta, v „Ateneum" r. 1876.

Sołtyka a některých jiných senátorů do Kalugy. Sněm práva polských dissidentův uznal a Rusko nemeškalo zvláštní smluvou z 12. února 1768 za práva ta, jakož i za všecka základní práva polského národa se zaručiti, mezi nimi i za „liberum veto," aby průchod mělo při všech důležitějších otázkách politiky vnitřní i vnější (tak řečené materiae status).

Radomská konfederace a sněmovní smlouva o záruku měly v zápětí konfederaci Barskou. Uražený těmi skutky cit národní vzbouřil bezděčné, nenadálé hnutí nábožensko-národní Celá země pokryla se létajícími sbory partyzánů, „rytířův sv. kříže," „rytířů p. Marie." Vůdcové toho ruchu: podolský biskup Krasiński, Puławští, kněz řádu karmelitů Marek, kozák Sava stali se pověstnými jako hrdinové v pohádkách; ruch ten uchvátil s sebou i samého předsedu Radomské konfederace Radziwiłła. Na jihu však vzbudil proti sobě krvavou hajdamačinu, vzbouření lidu, jež známo jest pod jmenem *kolivština.* Toto nespořádané, s místa na místo se kolebající hnutí svého politického cíle se minulo. Konfederáti dali se na cestu dalekých diplomatických jednání, krále zbavili trůnu jakožto zrádce, ba pokoušeli se brannou mocí jej i z Varšavy uchvátiti, zapletli Rusko v tureckou válku, ale tak jen uspíšili rozdělení říše. Pokus Repninova nástupce, knížete Volkonského, zříditi zas ruskou stranu a s králem v čele postaviti ji proti konfederátům, nezdařil se; nebylo lze dostati k tomu lidí poněkud vážených a čestných Tu Kateřina II. přichýlila se k dávnějším návrhům Fridricha Velikého, Rakousko přihlásilo se také o podíl, a tak nastalo první dělení Polska, při kterém Rusko obdrželo nynější gubernie běloruské, Rakousko Halič krom Krakova a část gubernie lublinské, Prusko Varmii a tak řečené Prusy Královské od moře a ústí Viselských za řeku Notec, mimo Gdansko a Toruň, jež Polsce ponechány (1772). Povrch Polska zúžil se z 13.300 čtverečných mil na 9438 s obyvatelstvem 8 millionů.[1]) O povolnosti královë nebylo pochybnosti, zbývalo přiměti jen sněm, aby uznal tu dílčí smlouvu. Hlavní úloha při tomto samovražedném díle připadla prodajnému a studu prázdnému cyniku Adamu Ponińskému (protest na sněmu T. Rejtana).

Zříditi vládu na nových základech ponecháno sněmovnímu výboru, jenž prací tou se zabýval, nepospíchaje, až do r. 1775. Nová spůsoba vlády byla veskrz oligarchická, králi odňato i rozdávání uprázdněných úřadův a staroství; výkonná moc odevzdána Stálé Radě (Rada Nieustająca) 36 údův (18 senátorův a ministrů, 18 ze šlechty, sněmem na dvě léta volených), kteráž rozcházela se v odbory (vnějších záležitostí, vojenství, policie, práv a financí). Ve Varšavě hostina stíhala hostinu, účastníci vlády za hlučných kvasů dělili se o výnosná místa, důchody a statky. Vhodnou kořistí tu byly statky pojezovitské, jež po zrušení řádu, prohlášeném skrze papeže Klimenta XIV. (21. července 1773), určeny byly na prospěch národního vychování, a staroství či panství královská. Tyto i ony, nízko byvše oceněny, rozdávány dvěma zvláštními komisemi na právě emfyteutském osobám, jež podle svých svazků přátelských hodnými toho byly uznány. Král uchlácholen za-

[1]) *Korzon* v Ateneum 1877, čís. 5.

placením jeho dluhů a tím ústupkem, aby na poprvé sám doplnil stálou radu. Ředitelem všech věcí stal se od té doby — ne král, ani stálá rada, nýbrž ruský zástupce ve Varšavě, hr. Stackelberg. Tento úkaz nejhlubší skleslosti národa, mravní i politické, poskytl základu době celých dvaceti let (1772—1793), ve které osobnost krále Stanislava Augusta poněkud více do popředí vstoupila, tak že doba ta i jeho jmenem bývá označena. Při této osobnosti, znamenitější v historii literatury nežli v politické, sluší se pozastaviti.[1])

Stanislav August Poniatowski byl bezesporně jeden z nejosvícenějších filosofů XVIII. stol., při tom člověk nejlepších úmyslů, pracovitý a upřímně se přičiňující, aby důstojně a co možná nejlépe sehrál přetěžkou úlohu Polského krále. Rozumu byl bystrého, soudného, pronikavého, vkus jeho byl výtečně vytříbený; soudil nad míru pravdivě o lidech i událostech, byl rozvážný a opatrný, bez plamene vášně, bez poesie, stále klidný. Nelze mu upříti i vytrvalosti při provádění záměrů, ale činnosti jeho nedostávalo se mravní síly, mravního podkladu; scházela ta mocnost vůle, která nutí člověka odvážiti se i věci nemožné, dáti v šanc život, za ideu umříti. Aby stál v čele konservativců pod starým praporem šlechtických řádův a hájil staré Polsky pospolu s Barskými konfederáty, nedovolovalo mu filosofické jeho vzdělání. Kráčeti v čele novotářů poslední pohromě vstříc a v nejhorším případě též vyzvati živly revoluční do boje národního se sousedy — k tomu neměl dosti odhodlanosti a smělé podnikavosti. Ale on ani tolik neměl statečnosti, aby věrnost svému přesvědčení spečetil aspoň trpným odporem, aby odřekl vložiti ruku na to, co sám stavěl a tvořil. Když podle jeho zdání všecky prostředky byly již vyčerpány na odvrácení nevyhnutelné pohromy, Stanislav August počal se s ní, umývaje si ruce, v duchu smiřovati, přijímal co se mu předkládalo, podstupoval jho požadavků, jako by nic pokořujícího v sobě neměly, a tvářil se, jako by se nic nestalo. By nebylo té povolnosti, kdo ví, nebylo-li by již r. 1772 došlo na konečné rozdělení Polsky; a tak povinnovány jsou mu za své úspěchy literatura, osvěta i pokrok politický, jež za oněch 20 let závislého a vrátkého bytu, co ve Varšavě hlavní osobou byl Stackelberg, utěšeně rozkvetly. Stálá rada při všem svém oligarchickém původu byla přec jen prvním spořádaným zřízením ústředním, podle zákona o dělení práce rozděleným v příslušné odbory, a přinesla užitek mnohonásobný. Hned za odkazem pojezovitského jmění na potřeby národní osvěty následovalo (1773) zřízení komise vyučovací (Kommissya Edukacyjna), kteréž svěřena všecka péče o národní vychování a která byla tedy prvním v Europě ministeriem osvěty.

Instituce ta vykonala dílo trvalejší, nežli všecky politické novotvary tehdejší, neboť přežila pád Polsky a přispěla v značné míře k záchraně polské národnosti a k posile mravní její váhy v XIX. stol.,

---

[1]) Nejlepší posudek o králi Stanislavu Augustovi čte se ve svrchu uvedené knize *V. Kalinky* (Ostatnie lata atd.). Viz též Correspondance du Roi Stanislas Auguste P. et de Mme. Geoffrin, par Charles de Mouy. Paris 1875.

a to po celém prostranství bývalé říše Polské, ba i za tyto meze. Vyučovací komise skládala se z osmi údů, mezi nimiž zvláštních zásluh si dobyli: Chreptowicz, podkancléř litevský; Ignác Potocki, zemský písař litevský; Adam Czartoryski, generál podolských zemí; Ondřej Zamojski, kancléř; sekretářem komise byl Řehoř Piramowicz, jenž hlavně se přičinil o vypracování její statutů. Komise měla své sídlo ve Varšavě, na přehlídku škol vysýlala zvláštní visitátory a sněmu vzdávala počty ze svého konání. Přetvořivši do základu obě akademie, krakovskou a vilenskou, a změnivši v nich jak plán tak i způsob vyučování, učinila z nich dvě střediště vrchního řízení: akademii krakovskou pro Korunu, vilenskou, jež pojmenována „hlavní školou," pro Litvu. V příčině škol rozdělena celá říše na devět krajů; v každém otevřena jedna vyšší škola s vyučováním gymnasijním a několik škol podkrajských, na způsob nižších škol středních. Obecný řád, jejž komise vypracovala pro učiliště polská i litevská, uveden v život r. 1783. Aby se školám dostalo dobrých knih, zřízen byl při komisi sbor pro vydávání naučných spisů, ve kterém zasedali tehdejší učenci polští Hugo Kołłątaj, Jan Śniadecki, Onufry Kopczyński. Sbor rozepsal konkursy na sepsání nejlepších knih učebních a následkem toho opatření polská literatura se rázem obohatila celou řadou spisů vychovatelských. Větší potíž byla o způsobilé učitele; nezbylo z počátku leč spokojiti se bývalými jezovity, kteří arci po starém zvyku nemohli hned spřáteliti se se změnami, jež do vyučování se zaváděly; učitelské semináře, zřízené v Krakově, Vilně, Kelcích, Loviči, ovoce hned vydati nemohly. Ale i ten nedostatek se uhradil do počátku velkého sněmu čtyrletého; akademie krakovská procitla ze sna svého věkového a vilenská hlavní škola rychle se rozvíjela za rázné správy svého velečinného rektora, bývalého jezovity Martina Odlanického Poczobuta (nar. 1728, složil rektorát 1799, † 1810).

Přísahav svého času na pacta conventa, slíbil král mezi jiným, že svým nákladem zřídí školu vojenskou. Nešetře útrat, otevřel roku 1765 ve Varšavě (v Kazimírovském paláci, kdež nyní jest universita) kadetní ústav či rytířskou školu: velitelem byl tu Adam Czartoryski, náčelníkem král sám. Přijímali se tu jinoši od 16 do 18 let, počet chovanců byl obmezen na 80, směr vyučování byl méně technický, více filosofický, humanní, v chovancích buzen a pěstován smysl pro čest a pro lásku k vlasti. Ze školy té vyšli Kościuszko a Niemcewicz.

Na všech stranách jsa obmezen a závislý, měl král plnou příležitost, zabývati se v prázdni své literaturou, obklopovati se vybranými básníky a umělci, podněcovati je slovem, povzbuzovati penězi, pořádati své čtvrteční obědy a slávou ochránce věd a umění hleděti hanbu zmenšené na polovici koruny zakryti. Druhým takým ohniskem osvěty, královskému dvoru podobným, byly Puławy, pohostinné sídlo knížat Czartoryských.

A) Poslední tichá léta před pohromou.

V polském obecenstvě XIX. století, jmenovitě po Mickiewiczi, přišlo do obyčeje, mluviti s neváżností o literatuře doby Poniatowské. Leží na ní jako těžký kámen obvina, že následovala Francouzův a duchu

národnímu se zpronevěřila. Ale povšimnutí zasluhuje, že obvina ta objevila se teprv ve století XIX., že svého času starosvětská společnost tomu následovnictví kladla odpor jen trpné lhostejnosti, tupého a bezmyšlenkovitého odříkání-se novoty. V rozhodnou chvíli, ve které šlo o život a smrt národa, zmohli se staří jen na to, že pronesli své veto a samovražedně sáhli na samu jsoucnost státu (v konfederaci Targovické). Když Polsko padlo a šlechta, jsouc odstrčena na stranu, obrůstala mechem a plísní, tu ozvali se hlasové, želící zániku starých řádů; co umřelo v životě, obživovalo v písni, při čemž tužby a kresby přítomnosti zhusta podkládaly se pod obrazy minulosti. Staré šlechtictví přežilo se již v XVIII. století, ideály jeho ukazovaly se nadál nemožnými, společnost žádala obnovy, vyzírala nových cest k duševnímu tvoření. Aby se *mohla* obnoviti, bylo jí uchýliti se k plodům cizím. Z Francouz vál tehdy na celou Europu suchý a ostrý vítr rationalismu. Prostonárodní filosofie francouzských encyklopédistů, jež zdravým rozumem lidským pracovala ve jmenu nezcizitelných práv osobních, přišla zrovna vhod polské společnosti XVIII. století: spůsobila, že tato na svůj byt mohla vzhlédnouti okem skoumavým, své nejasné snahy k lepšímu pořádku určiti a sformulovati. Všickni přednější mužové onoho věku jsou rationalisté, ctitelé Voltaira a Rousseau'va, milovníci francouzské osvěty. Jsouce jí naskrz proniknuti, s nevážností chovají se k starožitným řádům polským, podle jejich ponětí barbarským, s nevážností tím pochopitelnější, že cítí v sobě povolání, bez milosti potírati všeliké zplozeniny středověku. Následovnictví počalo se, jakož obyčejně bývá, na věcech vnějších, na módě, na kroji, na skladbě řeči. Pak ustupovalo pomalu vědomému osvojování všeho, co se letoře a povaze polské hodilo, a povolnému zpracovávání látky cizí ve vlastní tuk a krev. Oba ty momenty obrážejí se v polském básnictví, jež poskytuje tudíž ukázek nejrozmanitějších jak lehkomyslného pohrdání vším domácím, tak osvíceného vlastenectví, umějícího si vážiti svého. Literatura tato, slovouc obyčejně klassickou, jest tedy ohlasem a odleskem francouzské literatury osvobození, kteráž, nechť jakkoli se vnitřní svou tendencí odchylovala od klassičnosti dvorní, ve vnější své formě a manýře zůstala rovně suchou a chladnou, pročež vlastnosti tyto v nápodobeninách dvojnásob se odrážely. S těmito vlastnostmi tedy ukazuje se nám i poesie polská té doby: chuda jsouc v tvornosti, blýská vtipem, vyniká vzácnou ušlechtilostí formy, pečlivě a vkusně uhlazuje verš i všeliké rčení. Hlavní její síla leží v satiře: ostře a nemilosrdně bičuje společenské vady a nedostatky a ve vlasteneckém svém rozhořčení povznášejíc se k pathosu, vzbuzuje obdiv pošmurnou hloubkou a upřímností citu. V uměle vypěstované květnici polského klassicismu shledávají se rozličné byliny, užitečné i jedovaté; k jedovatým lze počítati Węgierského a Trembeckého, k nejzdravějším a nejužitečnějším Krasického a Naruszewicze; přičteme-li k nim ještě dvě hvězdy třetího řádu: Karpińského a Kniaźnina, a konečně divadelního spisovatele Zabłockého, tož sedmi těmi světly vyplněn jest celý skoro Parnas polský oné doby zátiší mezi prvním a konečným rozdělením Polsky. Obezřeme tu po řadě všecky ty spisovatele.

Tomáš Kajetán Węgierski (1755—1787) jest příklad spiso-

vatele, cizině naprosto oddaného a nadšeně se jí kořícího. Ve svém horujícím snění touží prohlédnouti si Paříž a usaditi se pak v otčině Rousseau'vově, v příbytku Voltairově, na luzných březích ženevského jezera, načež volá: „Ale kam mě zavádíš, bludná myšlénko! Nezbývá leč zůstati ve vlasti, v počtu nešťastných, uprostřed barbarstva, sotva z temnoty se probírajícího, a úpěti pod jařmem nejhrubších předsudkův.“ [1]) Pocházeje z rodiny neznamenité, nadán byl skvělým duchem básnickým. Vetřev se ke dvoru, stal se královským komořím, ale všem se zprotivil svým zlým a ostrým jazykem, jenž ani krále neušetřil. [2]) Nadělav si množství nepřátel, když r. 1771 složil paskvil na ruskou císařovnu, musil dvůr opustiti; i odebral se za hranice, vedl život náramně veselý — k čemuž si peněz zaopatřoval šťastnou hrou v karty — navštívil Itálii, Francii, Ameriku, Anglicko, konečně zmrhav své síly všemožnými přílišnostmi, umřel na souchotě v Marseilli v 33. roce svého věku. Węgierski pohlížel na život jako na hlučnou orgii, jako na netržitou maškarádu; byl epikurejcem a opěval jen filosofii rozkoše. Jsa mistrem ve vtipkování, ostřím jejich velice se podobá Voltairovi. Tropí si posměch i z předmětů nejsvětějších, [3]) libuje si v neskromných líčeních smyslné rozkoše a tu až k mezím nejkrajnějším necudnosti zachází v četných oplzlých verších, které kolovaly v ruko-

---

[1]) Najpierwiej twe Paryżu szedłbym widzieć dziwy,
I z żrzódła różnych zabaw czerpając potrosze
Chwile bym na nauki dzielił i roskosze,
Póki by krew gorąca i potrzebne siły
Takiego mi sposobu życia dozwoliły.
Ale jak bym się tylko zbliżał do starości,
Gdzie mniej trzeba uciechy a więcej wolności,
Tamby najpierwsze osiąść było me staranie,
Kędy ojczyzna Russa, Woltera mieszkanie.
Tam wespół z pracownemi obcując Szwajcary,
Palił bym tym dwóm mężom niezgasłe ofiary,
I od brzegów Genewy rzekł bym sobie z cicha:
Darmo Polak do dawnej szczęśliwości wzdycha!

Ale gdzie mnie uwodzisz obłędliwa myśli!
Próżno sobie mój umysł obraz szczęścia kryśli.
Trzeba zostać w ojczyźnie, w liczbie nieszczęśliwych . . .
Chwalić wartych nagany, przed podłemi klękać,
Pod jarzmem najgłębszego uprzedzenia stękać,
Widzieć co dzień nieuków mędrcami nazwanych,
I bzdurzących o cnocie za cnotliwych mianych . . .
Nie sądźcie że jesteście bliscy oświecenia;
Ledwie się z barbarzyństwa dobywacie cienia.

[2]) A uczone obiady: znasz to może (snad) imie,
Gdzie połowa niegada (nemluví) a połowa drzymie,
W których król wszystkie musi zastąpić expensa (musí vynaložiti všecky zásoby)
Dowcipu, wiadomości, i wina, i mięsa.

[3]) . . . Radbym widzieć Pana Boga,
Jak poważnie na tronie z djamentów siada,
Jak zrecznie (zručně) bez ministrów tą machiną włada;
Bo jak moim rozumem słabym mogę sądzić (soudit),
Trudno (těžko) kawałkiem (kouskem) ziemi, trudniej światem rządzić (vládnout).

písech, nebyvše nikdy vydány, a rovnají se nejznamenitějším druhu toho plodům francouzským z poslední čtvrti XVIII. století.[1])

Těkavý, lehkomyslný Węgierski byl při všech svých chybách přece jen, jak se říká, dobrý, poctivý jonák; vtipu svého nezaprodával, a ne-li uměním, psáti zvučné verše, tedy povahou daleko předčil nad jiného komořího královského, Stanislava Trembeckého, jenž stejným jsa neznabohem a epikurejcem, příkladem jest dvorního cizopasného veršovce (nar. ok. 1723, † 1812). Trembecki měl obratné péro, jemný vkus a dobře se znal v latinských klassicích, jakož i v málo tehdy čítaných básnících polských věku Sigmundova. Jemu náleží beze sporu sláva prvního stilisty své doby; zásluhy, jež prokázal rodnému jazyku, jsou veliké; dbaje čistoty řeči, vypuzoval jakž mohl z polštiny slova i obraty cizí a drahně nových vynalezl, překvapujících svou jadrností a silou. Sám Mickiewicz jej za mistra verše pokládal a mnohému se od něho přiučil. Velkolepé však obrazy a velebné akkordy přikrývaly myšlénku přečasto chudou a všední. Trembecki neznal rozdílu mezi poesií a veršovstvím, za formou neviděl obsahu, byl knězem pouhého umění, kterému obsah jest lhostejný. Kdyby jej osud byl postavil do jiné společnosti, byl by snad přestal na dvornostech k paním, na spisování lehkých veršíkův anakreontských nebo podobných drobností, na způsob francouzských „vers de société" skládaných, jež v oné době byly v obyčeji;[2]) ale octnuv se na dvoře královském, uprostřed politické vřavy, musil psávati politické pamflety na objednání, tu chváliti tu zas tupiti ony, jež před tím vynášel. Nemaje sám přesvědčení žádného, býval ochoten ku všem službám. Svou hodnotu tak málo cítil, že v jednom svém skládání přirovnává se ke psíku krále Poniatowského. Před králem plýtvá nejvšednějším pochlebenstvím, nazývaje jej „otcem vlasti." „Od Tebe," praví, „světlo vychází, zářící mezi námi, jež činí nás opět hodny jména slovanského. Polák, Tvým přičiněním osvícený, naučil se voliti krásnou smrt místo neslavného žití . . . Tys nás vzdělal, proslavil a ozdobil. Vystup, furie, a rci, co že mohl ještě učiniti a neučinil." [3])

---

[1]) Ve Vymazalově „Slovanské poezii" II. shledává se čtvero menších ukázek z jeho skládání. (Pozn. překl.)

[2]) Na doklad uvádíme zde verš, ve kterém Trembecki velmi dobře sama sebe vyobrazil a svůj směr:

O, wdzięków zbiory (půvabů sbory),
Piękności wzory,
Panie, królowe, boginie!
Niech wasze oko
Sięga (sahá) głęboko,
Niesądząc gracza po minie (o hráči po tváři).
Włos mi ubielił
I twarz mi podzielił
Srogi (krutý) czas w różne (rozličné) zagony,
Lecz za tę szkodę
Dał mi w nagrodę
Serdeczny upał (plápol) zwiększony (zvětšený).

Tak Hekla siwa
Śniegiem pokrywa
Swoje ogniste pieczary (propasti);
Wierzch (vršek) ma pod lodem (ledem),
Zielona spodem,
I wieczne karmi pożary.
Płyń mi w potoku (potokem)
Bachowy soku (šťávo),
Ręką przelany życzliwą (rukou nalitý přejnou),
Gdy na cześć waszę
Pełniąc tę czaszę (číši)
Przygaszam ogień oliwą (olejem).

[3]) Verš na Stanislava Augusta, vracejícího se z cesty Volyňské, r. 1787.

Král byl v skutku člověk osvícený, milý a Trembeckému dobrodincem; mohlo by se mysliti, že básníka zaslepila vděčnost, vady královy zakrývajíc a svádějíc jej k zanedbání náležité slušnosti a míry. Ale Trembecki nepochlebuje jen králi; mnoho jest jeho skládání, jež vysvětliti lze jen literární jeho prodajností. Když řád jezovitů papežem Klimentem XIV. byl zrušen, Trembecki, v duši jsa neznabohem, píše elegii na jeho pád.[1]) Nalézaje se v počtu těch, kteří z Petrohradu dostávali platu, tónem velebným slaví cnosti severní Minervy, Kateřiny II., a její společníků, „spojujících v sobě versaillskou líbeznost s udatností Skythů.“ Opěvá Potemkina, „podobného cedru z Damašku,“ a Rumjancova, „jenž dvourohý půlměsíc podestlal pod nohy své velitelky.“[2]) Jsa úplný kosmopolita, daleký všeho vlastenectví, oslavuje nic méně vlasteneckou básní kováře, jenž národnímu vojsku věnoval několik vojenských vozů;[3]) když však udeřil hrom a na sněmu v Grodně po památném němém zasedání podepsáno bylo druhé dělení Polska, Trembecki měl dosti smělosti a ducha, že těšil vracející se z Grodna sněmovníky a chválil za úrady jejich o osudu vlasti. Aby pak zrádnost svou něčím ospravedlnil, vymyslil si celou všeslovanskou theorii a na čerstvém hrobě vlasti pěje, ten kosmopolita, o bratrském sjednocení jednokrevných národů.[4]) V ódě na knížete Repnina, složené za příčinou zamýšlené války s Turkem, dí Trembecki: „V krátce mocni srostlými silami, rozkujeme mříže harémův a s osvobozenými dcerami slunce plésati budeme v Stambulu.“[5]) Na doplnění jeho charakteristiky budiž ještě řečeno, že jeho epigramy byly hrubé a sprosté a že politické mezi nimi páchly velice udavačstvím. Jedno z nejohavnějších takových udání slove: *Joannes Sarcasmus* a namířeno jest proti publicistovi Vojtěchu Turskému, podezřelému z jakobinství; Trembecki slibuje mu vymrskání v káznici a radí pak zavříti jej do blázince.

---

[1]) . . . synów Ignacego ta sława przed światem —
Tysiąc z nich męczenników, żaden nie był katem.
Chcąc zupełnie wywrócić (vyvrátit) gmach (budovu) świątyni stary,
Trzeba było najpierwiej obalić (převalit) filary (pilíře):
Tym końcem towarzystwu cios (ránu) zadając silny,
Ten raz (krát) wierzę, Klemensie, żeś jest nieomylny!
Z tych kolumn zgruchotanych (rozdrcených) zbierając kamyki (kaménky),
Możecie mieć, królowie, piękne mozaiki.

[2]) Dorodni (urození), oświeceni i pełni zaszczytów (důstojenství)
Łączą grzeczność (dvornost) wersalską z walecznością Scytów . . .
Jako na damasceńskiej cedr wyniosły (vznešený) górze
Śród jaworów obłoki wyższą głową porze (protíná),
Tak Potemkin szlachetny między całym dworem . . .
Był i Romańców przy niej, który dumne (pyšné) rogi
Księżycowe (měsícovy) podesłał pod Pani swej nogi.

[3]) Verš na Jana Maryańského, kováře.

[4]) Z tegoż się co my szczepu Rossyjanin rodzi,
Równej mu się odwagi uwłóczyć (ujímati) niegodzi.
Lecz kraj ludny, rozległy a monarsze wierny,
Z trzech powodów (důvodů) przed naszym trzyma przod (má přednost) niezmierny.

[5]) W krótce zrosłemi krzepcy siłami
Rozkuwszy kratne haremy,
Z uwolnionemi słońca córami
Hasać v Stambule będziemy.

Konec Trembeckého byl smutný. Když nebylo krále, našel útulek na dvoře hrdého velmože Felixa Potockého, jednoho z nejtemnějších politických činitelův onoho věku, původce Targovické konfederace. Potocki měl za manželku Řekyni, koupenou na cařihradském trhu otrokyň, jež po celé Evropě byla pověstna pro svou krásu a rozmařilost; jí ke cti zřídil Potocki blíž Humaně na Podolí sady, jež stály milliony, a pojmenoval je Zofijůvka. Oslazuje prázdné chvíle nového svého pána, složil sedmdesátiletý Trembecki dlouhou popisnou báseň podle vzoru Delillova, která opěvuje všecky krásy Zofijůvky a končí filosofickým rozjímáním zacházející civilisace, vzatým z Lucretia: „Pásmo všech věcí nemá počátku ani konce, nepřibývá ho ani neubývá, jeví se toliko v jiné podobě. Není ve mně již ni jediné částice z oněch, které skládaly mé tělo před půl stoletím; na jejich místo osvojil jsem si potravou, jídlem a pitím, částice jiných bytostí. Odlučuje ze sebe každé minuty částice jakés, živím jimi jiná stvoření. Až ústrojí našeho těla, berouc pomalu porušení, nebude již schopno, aby přijímalo oheň nebeský, následovati bude, co jmenujeme smrt, naše pak pozůstatky rozdá jiným bytostem živoucím útroba veliké mateře.“ [1])

K stáru Trembecki velice spustl a zbídněl. Ten skvělý kavalír, jenž podstoupil k 30 soubojův, většinou k vůli ženštinám, sklesl v špínu a nečistotu a stal se nelidským podivínem; umřel nikým nepovšimnut a ode všech zapomenut na konci památného roku 1812.

Úspěch, jehož se Trembecki svými básněmi při vší jich vnitřní nicotě domohl, jest zjev chorobný, neduživý plod hniloby. Společenský organismus však při vší své zkaženosti vypouštěl též výstřelky zdravé a jaré, jež svědčily o nezmarné mravní síle. Nejúčinnějším a nejvěrnějším zástupcem XVIII. století v Polště — v tom, co věk ten měl šlechetného, jemného a čistolidského — jeví se Ignác K r a s i c k i, [2]) biskup varminský (nar. na Červené Rusi, v Dubecku 1735, † v Berlíně 1801). Již od dětinství postaven byl do okolností velepříznivých, hledíc k rodu, k bohatství a ku společenskému postavení. Pocházel z rodu velmi starožitného a znamenitého, jenž někdy od císařův Německých obdržel i tytul hraběcí. Rodiče jeho měli velké statky u Sanoka; nechtějíce mezi četné potomstvo statků těch rozdrobiti, určili již záhy Ignáce a tři jeho mladší bratry k stavu duchovnímu, v naději, že vznešené známosti jim dopomohou k získání vyšších důstojenství církevních. Ovšem náklonnosti živého a čilého mladíka málo se srovnávaly s povoláním, ku kterému byl určen; na kněžství pohlížel jako na stupeň k svému povznešení. Študoval ve Lvově u jezovitův, načež, nadán již některými výnosnými hodnostmi duchovními, odebral se do Říma, aby

---

[1]) Wątek wszech rzeczy nie ma początku i końca . . .
Nigdy go nie przyrasta, nigdy nie ubywa atd.
(Úryvek ze „Zofijůvky“ v českém překladě Kratochvílově čte se ve „Slovanské poezii“ II. na str. 56. — Pozn. překl.)

[2]) *J. I. Kraszewski*, Krasicki, życie i dzieła, kartka z dziejów literatury, v „Ateneum“ 1878, čís. 2., 3., 5. a 7. — *Ad. Mieleszko Maliszkiewicz*, Kilka szczegółów do biografii Krasickiego, v „Kłosech“ 1878, čís. 688 až 691. — *P. Chmielowski*, Charakterystyka I. Krasickiego, v „Niwě“ 1879.

tam své vzdělání dokonal. Tuto (1760—1761), v středu katolického světa, jinocha-kněze mnohem mocněji veliké památky Říma starověkého dojímaly, nežli lesk bohoslužby a upomínky církevní. Praví ť sám, že s úctou posvátnou dotýkal se půdy, po které chodili ondy Catonové.

Oblíbeným jeho místem procházek bylo forum romanum (starověké náměstí). Mysl mu tu malovala řečnickou tribunu, zdálo se mu, an slyší řeči Gracchův, Hortensiův, Ciceronův; mniši bernardýni, správcové zbytkův chrámu Jupitera Olympského, připadali mu jako staří augurové; i husy na skále Torpejské považoval za potomstvo oněch, které spasily Řím od Gallův. Ale vědychtivý poutník, unášený minulostí, neztrácí při tom se zřetele i účelů praktických; přemýšlí, jak by se sám povznesl i jak by rod svůj zvelebil a ozdobil a rodným bratřím pomohl. „Ty si vyděláš peníze polním hospodářstvím," psal žertovně bratrovi z Říma, „já pak si budu povýšení dobývati skrze ženskou přízeň; ale kdyby jen jedna z těch obou cest se zdařila, mohl by šťasten býti náš dům." Navrátiv se r. 1762 do vlasti, vzdělaný, mladý kněz brzy se proslavil, dílem kázáními po kostelích, více však svým nevysýchajícím, jiskřivým ostrovtipem po salónech. Tu setkal se ve Varšavě s litevským stolníkem (Stanislavem Augustem Poniatowským), kterýž ihned v něm postřehl budoucího Voltaira polského, a tak událo se, že když stolník stal se králem, Krasicki stal se mu milým druhem, tak že král v listech svých k paní Geoffrinové dává mu důvěrné jméno Minet. Přátelství královo dobře hodilo se Krasickému za dobu nedlouhou. V oné části Královských Prus, která jmenovala se Varmie (Ermeland), dožíval poslední své dni biskup Grabowski. Jednalo se o to, aby přidán mu byl koadjutor (náměstek), který by po jeho smrti nastoupil v jeho místo. Požadovalo se, aby biskup-koadjutor byl pruským obyvatelem a členem kapituly; pak záleželo na tom, aby Grabowski jej kapitule za koadjutora navrhl a ta aby jej zvolila. Přátelé Krasického postarali se o splnění dvou prvních výminek: zaopatřili mu pruské právo obyvatelské (indigenát) a jednoho z kanovníků přiměli, že mu svého místa postoupil. Tíž bylo skloniti starce Grabowského, člověka to ze starých časů, jemuž se Krasicki se svými světáckými způsoby a se svým rozumem málo jevil povolaným k úřadu biskupskému. Krasicki zajisté více si hleděl psaní veršů než oltáře, miloval dámskou společnost, v pamfletech tehdejších jmenován býval Švihákem a Panem Zástěrkou (p. Umizgalski), ba koloval i posměšný obrázek, vypodobňující Krasického, kterak slouží mši, obklopen dámami v krinolinách, jež mu dělají assistenci. Královy prosby však byly vydatné: stařec neodolal a svolil. K jeho návrhu tedy zvolen byl Krasicki roku 1766 za koadjutora varminského biskupa. Téhož roku ještě Grabowski zemřel a třicetiletý Krasicki stal se jeho nástupcem. Varminský biskup byl považován za prvního senátora pruského; z dob, kdy Varmie náležela ještě křižákům, příslušel mu tytul knížete svaté Římské říše; měl rozsáhlou moc soudní a velkolepý zámek v Heilsbergu; a na důchody bylo varminské biskupství v Polsku třetí, nesouc 400.000 zl. ročně, v čemž ustupovalo jen arcibiskupství hnězdenskému a biskupství krakovskému.

Brzy však po Krasického povýšení city královy k němu ochladly.

Král, tak veliký mu vděk prokázav, nadál se do něho účinné pomoci a vzájemné služby v politice; zatím Krasicki ukázal se takovým, jakým se osvědčil až do konce — mužem velkého světa, držícím skvělý dům ve Varšavě, a literátem, stranícím se všech pletich a stran politických. Z té příčiny vyskytují se v králových dopisech k paní Geoffrinové ustavičné žaloby na Mineta, že jest lenoch, [1]) že má jen sebe na zřeteli; [2]) král se ho ostře dotýká, konečně i přímo jej obviňuje z nevděčnosti, [3]) bezpochyby pro přísnou neutrálnost, kterou zachovával biskup varminský v oněch těžkých a smutných, přitom nepěkných dnech králova osamocení v Barské konfederaci. Osud konečně sám všecky svazky mezi zklamaným ochráncem a bývalým jeho milcem přeseklo, když při prvním dělení Polsky (1772) Varmie připadla Prusku a Krasicki najednou se octl za sloupy hraničními, ze senátora republiky stav se poddaným samovládného mocnáře, k tomu s důchody notně přistřiženými, ježto z nařízení Fridricha Velikého znamenitá jich část byla zabrána ku komoře královské. Obyčejné Krasického sídlo byl teď starožitný zámek biskupský v Heilsbergu; druhdy navštěvoval též Berlín a Sanssouci, bývaje tam zván od krále-reformátora, jenž rád kol sebe míval spisovatele a filosofy, bez okolků s nimi hovořívaje. Knížecí biskup stal se upřímným ctitelem nového svého krále: bylť oba rationalisté, naskrz proniknutí pokrokovými ideami XVIII. století.

Zanešen jsa do cizího státu, teprv teď počal v pravém světle jeviti výtečného svého ducha, šíře osvětné myšlénky a jmenem rozumu a svobody hlásaje úplnou lidstva obnovu, bez krveprolití a bez násilí, cestou jen nauky a vzdělání. Ideám XVIII. století sloužil jen jako spisovatel, ale rozsáhlostí a všestranností svého vědění, rozmanitostí podnikaných úloh a nevídanou před ním plodností a krásnou formou spisů všecky předčil vrstevníky, pro filosofii XVIII. století více v Polště učiniv než všickni souvěcí dohromady. Groell tiskl ve Varšavě básně, sbírky veršů, romány, označené jen písmeny X. B. W. (t. j. xiądz biskup Warmiński), jež však rychle šly na odbyt a známy byly v obecenstvu jakožto „nowalie warmińskie“ (varminské novinky): „Myszeis,“ „Monachomachia“ (1775), „Przygody Doświadczyńskiego“ (1776), „Satyry“ (1778), „Pan Podstoli“ (1778) atd. Každé to dílo rozesmávalo i poučovalo, poučení podávalo se v líbezné formě, román měl všecky vlastnosti politického pamfletu, verš byl nanejvýš uhlazený, břitký, plný attické soli a dobromyslného humóru. Nesluší v plodech těch hloubky hledati, ani mocného citu, ani vlastní poesie, ale šípy trefovaly, narážky byly průsvitny, zdařilá vyjádření utkvívala v paměti a vcházela v přísloví; nikdo ze souvěkých tak pilně nezkypřil zpustlou roli osvěty národa opozdilého, nikdo se tak velice nepřičinil k očistě vkusu a k rozplašení předsudků jako Krasicki. Kníže-biskup varminský stal se „knížetem básníkův“ a Trembecki nepravil pochlebenství, nýbrž upřímné

[1]) 13. mai 1767: Minet est allé faire la retraite du rat dans son fromage. J'ai grande peur que ce Minet si aimable, si spirituel, si appliqué et qui me doit tant, ne devienne un fainéant qui ne se soucie de rien.
[2]) 24. sept. 1767: Le defaut de Minet est d'être personnel.
[3]) 27. oct. 1771: Ingratitude effroyable.

city národa vyjádřil řka: „Ctného umění, psáti vtipně a vkusně, Tys první dal příklad pod naším Augustem.“ [1])

V té míře, jak rostla jeho spisovatelská sláva, lepšil se i poměr jeho ku králi Poniatowskému; přestaly již zmínky o nevděčnosti; na opak, básník s lichvou splácel, co dříve zameškal. V „Myšiádě“ za tytéž ideje bojuje, kterými veden byl král, v satirách společné protivníky poráží, vynášeje královu vlídnost, jeho lásku k osvětě, jeho ochranství věd a umění. Král počal se pyšniti básníkem, jejž ne-li stvořil aspoň objevil; přijav jej se slávou r. 1782, ubytoval jej ve svém paláci a poctil památným penízem, na jeho počest raženým, s nápisem: Musa vetat mori (Musa nedovoluje umříti). Z Varšavy navštívil Krasicki Halič, již rakouskou, a rodné své Dubecko, načež vrátiv se do Heilsbergu, často pomýšlel, jak by se odtud zas dostal do Polsky, kamž táhla jej netoliko žádost, sblížiti se s duševním ohniskem vlasti, s Varšavou, nýbrž i rozvaha hospodářská. Žiltě zajisté tak, že v ničem se neuskrovňoval; dům jeho byl pořád pln hostí a příbuzných, stůl hojný a výborný; k tomu drahocenné sbírky rytin a knih a záliba v zahradnictví — vše to pohlcovalo ohromné důchody. Vládna biskupstvím, jež náleželo k nejvýnosnějším, shledával druhdy, že má nouzi a nedostatek. Příbuzní jeho dojížděli do Varšavy, aby mu prošlapali cestu k primátu nebo aspoň k biskupství krakovskému. Naděje tyto ponukly jej, že i sám konal bezvýslednou jízdu do Varšavy (1789), v dobu nejvyššího rozhárání čtyrletého sněmu, kdež pohřížiti se mu bylo do protivného víru vzbuzených vášní demokratických v předvečer pohromy. O stavu věcí soudil velmi správně, [2]) v budoucnost hrubě již nedoufal; i odstranil se na svůj Heilsberg a zahloubal se zas do knih, předvídaje jasně a dosti klidně velikou pohromu. Když pak osudný konec nadešel, tu muž tento, na pohled lhostejný, s touže bodrostí, ba veselostí jal se okolo sebe sbírati zbylé ostatky skvělé společnosti a udržovati v nich duševní život a ruch literární.

Při posledním rozboru Polsky nejen Poznaň, ale i polovice nynějšího království Polského přivtěleny byly k Prusku. Pruský král, chtěje Varmii uprázdniti pro nějakého Němce, jmenoval Krasického r. 1795 hnězdenským arcibiskupem; tato biskupská stolice byla, jak známo, nejpřednější v polské církvi a i po rozdělení Polska zůstala jí část bývalé záře a vážnosti v osiřelé a opuštěné Varšavě; v residenci své Skiernievicích a v Loviči shromažďoval pod svá křídla zachráněné z rozbitin korábu spisovatele a stařeckou svou rukou pracoval k udržení ohníčka národní literatury, ve které jediné viděl zárodek budoucího znovuzrození. V Loviči počal vydávati „Týdenník“ (Co tydzień), ve Varšavě povzbuzoval přítele, jemuž svěřil vydání sebraných

---

[1]) A cnej sztuki pisania z dowcipem i gustem
Tyś pierwsze dał przykłady pod naszym Augustem.

[2]) Chcesz wiedzieć, co są dzisiaj zgromadzone stany atd.: „Chceš věděti, co jsou dnes shromáždění stavové; odpovím jedním slovem: varhany, ve kterých každá klapka zvučí, když se jí dotkne jak náleží, a hrá na nich varhaník Lucchesini (pruský vyslanec), měchy naplněny jsou nadějí příští blaženosti, nadýmají se pýchou a mstou, ruce si podávajícími.“

svých spisů, F. X. Dmochowského, k vydávání časopisu vědeckého a literárního, konečně jeho přičiněním vznikla, nedlouho před jeho smrtí, varšavská „společnost přátel věd" (Towarzystwo przyjaciół nauk), ve které sbíhala se potom všecka skoro duševní činnost Poláků v prvé čtvrti XIX. století.

Přistupujíce k rozboru Krasického spisův, dotkneme tu mimochodem jeho překladův a nápodobení, načež déle se pozdržíme při plodech jeho původních.

Krasicki výborně se znal v klassickém starověku; celého Plutarcha přeložil a celého Lukiána Samosatského. Nejlepší mužové XVIII. století uchvacovali se republikánskými cnostmi výtečníků Plutarchových, a mezi štiplavým posměváčkem Lukiánem a Krasickým bylo nemálo společného. Podle Plutarchova vzoru sepsal pak drahně životopisů znamenitých mužů novověkých a následuje Lukiána, skládal tolikéž „rozmluvy v říši mrtvých." Veliké si získal zásluhy vydáním obšírné encyklopédie všeho vědění v pořádku abecedním, pod názvem: „Zbiór wiadomości" (1781—1782, 2 díly). Dále pokusil se o sepsání první svého spůsobu v Polště obecné historie básnické literatury europské, pod názvem: „O veršovnictví a veršovcích" (kniha teprv po jeho smrti vyšla). Byl to na onu dobu úkol ohromný; spis překvapuje nejen objemem, nýbrž i rozsáhlou sečtlostí Krasického, jemuž bylo k sestavení té chrestomathie seznámiti se s celým světem básníkův, od Orfea a Pilpaje až k Voltairu a Gessnerovi, z každého pak po krátké jeho charakteristice uvesti v překladě úryvky. Ve svých úsudcích o básnickém skládání jeví se Krasicki žákem Aristotelovým a nad Boileau'va nepředčí. Báseň mu jest líbeznou smyšlenkou, v dramatě žádá šetření tří jednot, v epopéji má býti jeden toliko hrdina a má to býti bytost v každé stránce úcty hodná (Milton podle Krasického zdání pochybil, zvoliv si za hlavního hrdinu Satana). O Shakespearu soudí jako Voltaire: „V tom spisovateli nedostatek vzdělání nahrazen jest velikostí ducha; jeho díla dýchají jakousi divokostí; mezi nejhrubšími omyly prorývají se časem takové blesky, že staví jej nade všecky mistry." O národnosti v poesii neměl Krasicki ani zdání; zvláštnosti každého národa, každého spisovatele a každého věku jsou shlazeny a setřeny v jeho uhlazeném překladě, jenž jest spíše parafrasí, poněvadž překladateli na přesném převodu nezáleželo. Nebytnost historické kritiky a národního živlu v básnictví měla ten následek, že všecky Krasického epické pokusy zůstaly slaby, některé i vší kritice unikají. Přiměli jej kdysi k sepsání a ku kvapnému vydání (r. 1782) hrdinské národní básně velkolepého slohu, o téže látce, která nadchla ondy Václava Potockého. Nevěda zajisté o „Chotimské vojně" Potockého, sepsal v ottavách druhou „Chotimskou výpravu." Jest to mdlý odlesk Voltairovy „Henriady" s množstvím allegorických bytostí, jako: Sláva, Víra atd.; vystupují tu poustevníci, černokněžníci, andělé i čerti; ale není tu zobrazena krajina, ve které se děj odehrává a kterou tak věrně vypodobnil Potocki; jednající osoby nemají života, vypadajíce jako pouhé loutky; není tu ani za mák šetřeno historické pravdy, tak že na př. hrdina básně, šedivý, šedesátiletý Chodkiewicz jest tu proměněn v mladého manžela, plápolajícího ohněm lásky. Strojná umělost a ne-

pravdivost osnovy není tu nahrazena, jako v „Henriadě,“ mravním jádrem a směrem básně; žádná vznešená idea není podložena její obsahu. Když u vrcholku básně duch Vladislava Jagellovce, padlého u Varny, Chodkiewicze táhne ve snu do nebe, do toho pustého a chladného nebe XVIII. století, bez tvorův a osob, zaujatého jen planetami, slunci a kometami: všecek smysl řeči ducha průvodčího v tom se zavírá, že vše pozemské jest marnost nad marnost a že nenáleží se na něm ulpívati.

Lépe než hrdinské dařilo se Krasickému epos směšné, k němuž bral látky ze světa zvířecího nebo ze života klášterního. Dle své povahy i dle ducha času, všeliké modly rušícího, byl Krasicki satirikem a jen tam se volně pohyboval, kde se volně mohla rozpustiti nevinná jeho veselost a jemná ironie, opírající se o neobyčejně trefná pozorování. K takovému druhu směšných skládání epických náleží tři básně: *Myšiáda*, *Monachomachia* čili válka mnichův, a *Antimonachomachia* (1780). U starého letopisce polského Kadlubka zachovala se pověst o báječném králi Polském Popelu, kterak jej myši sežraly na ostrově jezera Gopla nedaleko Krušvice, hlavního města dávnověkých Polanů. Pověst tuto, Polákům i Němcům společnou, kterou novější dějepisná kritika vykládá [1]) za ohlas nájezdů normanských na Slovany v šeru pohanských dob, obral sobě Krasicki za základ své básnické povídky. Vypisuje tu, kterak král Popel, vyvoliv sobě za milce kocoura Mručislava, nařídil pronásledování myšího pokolení; vyobrazuje bouřlivý myší sněm, krvavou bitvu koček se zástupy myší z celého světa sebranými, konečně zoufalost a plačtivý konec krále Popela, jenž z hoře se upil. V myším sněmu, v rozepřích mezi plemenem myším a pokolením krys zobrazeno jest směšným způsobem polské sněmování a soupeřství mezi stavem senátorským a šlechtickým (panským a rytířským). V zasedání královské rady vypodobněny jsou karrikatury tehdejších politických činitelů: „Každý pořadem pronáší své mínění, povstávají hádky pro nic za nic; podskarbí zavrhuje zdání kancléřovo, kancléř obviňuje maršálka, hetmané radí k rychlé válce; zmatek trvá čtyři hodiny; jiný přísedící buď schvaluje nebo zamítá, co druzí přednášejí, jen aby neseděl na prázdno. Přistoupí se konečně k sebrání rozličných hlasův, aby se dospělo k nějakému uzavření. Kolik hlav, tolik smyslů. Ukáže se, že hlasování bylo marné. Aby se došlo k žádoucímu konci, učiněno toto usnešení: pro zachování královské vážnosti ponecháváme králi, aby učinil, co za dobré uzná.“ Druhá žertovná báseň Krasického, „Monachomachie“, došedší ohromného úspěchu, jest nápodobení Boileauvova „Pultu“ a psána jest k vybídnutí Fridricha Velikého, jenž projevil přání, aby Krasicki složil něco na památku svého pobytu v Sanssouci. Králi vděk spáchal tu Krasicki něco, co podle rozumu onoho času bylo velice skandální: ztropil si posměch z klášterů, vysmívaje se duševní lenosti mnichův, nekonečným jich pitkám, [2]) učeným jejich

---

[1]) *Szajnocha*, Lechicki początek Polski.

[2]) Viz na př. apostrofu ku králi Poniatowskému v 3. zpěvu:
Z góry (Shůry) zły przykład idzie w każdej stronie,
Z góry naszego nieszczęścia przyczyna.
O ty, na polskim który siedzisz tronie,

rozprávkám a slepé oddanosti k Aristotelu, hnusné nabubřenosti jejich slavnostních řečí. „V jednom z oněch městeček, jakých tolik jest v Polště, kde rojí se jen sedláci a židé, kde úřad sídlí v rozvalinách starého zámku a kde na devět klášterů přijdou tři krčmy a několik jen domečků,“ vznikne soupeřství mezi řády karmelitským a dominikánským, jež vede až k vyzvání na učenou disputaci. Disputace skončí se rvačkou stran zápasících. Tu rozhodčí soudcové, děkan a místní advokát, u vítězosláve přinesou na bojiště velikou klášterní číši, naplněnou vínem, *vitrum gloriosum*. Jediný pohled na ten předmět úctyhodný zápasníky smíří a mžikem vrátí se blažená shoda. Nabírání klášterů nebylo nic nového v XVIII. století; ale tato nenadálá rána přicházela z ruky jednoho z církevních knížat a mocně otřásla starou Polskou, ve které byly mnišské řehole mnohými kořeny vrostlé. „Antimonachomachie“ čelila k upokojení a k usmíření rozdrážděných, vydávajíc „Monachomachii“ za nevinný žert. Nejskvěleji projevil se satirický vtip Krasického v jeho bajkách, listech a zvláště satirách, jež oplývají jemnou, skeptickou ironií vzhledem k oněm dobám barbarství a pověr, kde „konšel s purkmistrem upalovali na rynku čarodějnici, kdežto podstarostí, chtěje dřív dojíti plné jistoty, plavil ji na provaze v rybníce; kde stařeny snímaly děcku úročky, kde čert po německu skákal na zřícenině staré bašty, kde následkem čar řádil koltún a posedlé báby breptaly francouzsky, anebo číhajíce po ambitech na místech zázračných, naháněly všem strachu nevyslovitelného.“ [1])

Vedle toho, že vládl mistrně veršem, byl Krasicki také publicistou, hlásaje své učení o národní obnově. Není k rozšíření jakés ideje formy příhodnější a poutavější nad objemný tendenční román prosou. Té formy použil i Krasicki. Nejslavnější jeho pokusy v tom druhu jsou: „Historie“, „Příhody Mikoláše Doświadczyńského“ (1776) a „Pan podstolí“. „Historie“ jest peprná satira na dějepisce, jakýsi druh zápisek, jež koná nesmrtelný člověk, který mládne a obrozuje se pomocí divotvorné masti. Člověk tento prožívá všecky důležitější věky dějin, bojuje s Alexandrem Macedonským a s Hannibalem, v Athénách filosofuje, přátelí se s Pomponiem Attikem, žije pak na dvoře Oty Velikého a vypravuje vše, co jiní historikové vypravovali, jen že jinak; události jsou tu zobraceny takřka na ruby. „Příhody p. Doświadczyńského“ (česky by se řeklo: pana Zkušeného) předvádějí slohem živým a vtipným obraz módního vychování, jakéž dávají vychovatelé Francouzi, namnoze šibalové, vydávající se za markýze; vyličuje se rozmařilost a karban, náruživost cestování do cizích zemí, kličky advokátův, úplatnost soudcův a rádění politických stran. Ke konci spisovatel, jenž tak jest silný v satiře, snímá roušku se svých ideálův

Wgardziłeś miodem (medovinou) i nielubisz (nemiluješ) wina;
Cierpisz (snášíš), pijaństwo (pijáctví) że w ostatnim zgonie (v posledním tažení)
Z ciebie gust książek a piwnic ruina
(Z tebe pochází záliba v knihách a záhuba sklepů),
Tyś naród z kuflów (korbelů), szklanic, beczek (sudů) złupił,
Bodajeś w życiu nigdy się nie upił
(Bohdejž jsi se za živobytí nikdy neopil)!

[1]) Satira 2. části druhé: Pochwała wieku.

a kreslí svou Utopii. Hrdina povídky, zakusiv ztroskotání korábu, vyvržen jest na ostrov Nipu a tam jej divoši učí rozumu. Neznají železa a tedy ani válek, neznají stříbra ani zlata, nepožívají masa, nečtou knih, povrhují všelikou krásořečností, zabývají se jen vzděláváním země, ač vlastnictví pozemků jim jest neznámo, nemají žádných politických zřízení kromě moci otcovské, ani soudů kromě smírčích, konečně vyznávají jedno přirozené náboženství, pouhý rozumný deismus v duchu „vyznání víry savojského vikáře". Krasického Utopie jest společnost jen rationalistických filosofů XVIII. století, myšlená v tom nikdy nebývalém stavu, který se předpokládá před společenskou smluvou a před historií – pouhá vidina bez ideje, nudný pro svou nemožnost nákres, založený na pouhém zamítání stávajícího pořádku. Vážnější dvou těch předešlých jest „Pan podstolí", nejčelnější to prosaické dílo Krasického, s heslem: Moribus antiquis (Starým mravům). Základní myšlénka toho díla jest: jak požadavky rozumu srovnati s řády a obyčeji zděděnými? co z minulosti podržeti při potřebné obnově a přeměně? — otázka to, jež hlavně hýbala stoletím XVIII. Spisovatel nakreslil tu ideální obraz občana, jaký má býti doma i v kostele, na soudě, ve svém kruhu i mezi lidem poddaným. První díl „Podstolího" vyšel r. 1778, druhý r. 1784; než sepsán byl třetí, budova polského státu, panského a šlechtického, zatím se sřítila; pod její troskami zůstal jakožto chránce národního podání polský statkář, odkázaný na těsný kruh styků se svými druhy, pouhými jako on sám jednotlivci, a s veským poddaným lidem. Krasicki, s filosofickým klidem smířiv se s pádem říše, vyobrazuje v „Panu podstolím" vzorného statkáře v jeho domácím životě a v hospodářství, v jeho pracích a radovánkách, a vkládá mu do úst naučení, plná životní moudrosti.

Krasicki vyniká hlavně jako spisovatel bajek a jako satirik. Elegantní jeho satira nechová nic zlomyslného; vystupuje v krajkách, s napudrovanou hlavou a s manšetami a vystavujíc na odiv obecné vady a chyby souvěké společnosti, nevinně se usmívá.

Konečně sluší podotknouti, že Krasicki od roku 1780, pořádaje v Heilsbergu domácí divadla, skládal a pod přijatým jmenem Michala Mowińského vydával také kusy dramatické veseloherního rázu. Již názvy těch kusů: Mudrc, Pomluvač, Lhář, Hejsek atd prozrazují, že jsou to hry charakterní, bez zápletův a bez děje. Předvedeny jsou tu některé typické postavy, jichž povahy vylíčeny v rozmluvách; není tu žádného zauzlení ani rozpletení, děj jest roztažen, konec není odůvodněn a přivozen jest náhodou. Drobnostky ty psány byly na rychlo a jsou z Krasického spisův nejméně známy. [1])

Pravý opak Krasického jest jiný biskup-spisovatel, Adam N a r u s z e w i c z (1733—1796), jenž jako přísný, rozhněvaný mravokárce hledí na hlučné orgie věku Poniatowského a hlasitě volá „memento

---

[1]) První vydání sebraných spisů Krasického, již pohrobní, vyšlo péčí F. Dmochowského ve Varšavě 1802 v 10 dílech. Doplňky, v dílech 11–18., vyšly ve Varšavě 1830—32. Nové vydání pořídila ve Varšavě 1878—79 redakce „Kłosův." (V „Slovanské poezii" Vymazalově, II. sv., položeno jest z Krasického několik bajek a jedna satira. — Pozn. překl.)

mori,“ sám tušení nemaje, že tak brzy se splní mračné jeho předzvěsti. Krasicki byl zjev zcela nový v písemnictví polském, jenž vysvětluje se působením osvěty a literatury francouzské. Naruszewicz stojí na půdě národní a dobře lze ukázati na jeho předchůdce v polském písemnictví, s kterýmiž mnoho má společného. Takž ne-li povahou, která nebyla zcela bezúhonná, tedy aspoň směrem ducha může se přirovnávati ku Klonowiczi a za jeho nástupce a pokračovatele v jeho díle považovati. Naruszewicz proslul jako básník i jako dějepisec. Přihlédneme nejprve k činnosti jeho básnické.

Pocházeje z Pinska, ze znamenité ale schudlé rodiny litevské, již v útlém mládí vstoupil do řádu jezovitův, potom k doplnění svého vzdělání konal cesty za hranice, načež stal se professorem poetiky, zprvu v akademii vilenské, potom ve šlechtické kolleji na Starém městě ve Varšavě. Jezovitské vychování zapustilo v něm hluboké kořeny, tak že po celý život nemohl jich se zhostiti. Od jezovitů přejal onen nadutý a hlučno-slavnostní sloh, kterým psána jsou jeho skládání lyrická, těžká a nevkusná. [1]) Když, jsa professorem poetiky, vykládal pravidla veršovnictví a žáky své prakticky cvičil v skládání veršův o daných předmětech, tu i sám pouštěl se do sepsání poetických, jež však toliko řečí, prostou všech makaronismů, vynikají nad panegyriky XVII. stol., v obsahu směle se jim po bok mohou stavěti. Naruszewicz pláče nad hrobem Augusta III. a raduje se z nastoupení vlády litevského stolníka; slaví své příznivce Czartoryské, jejich letní sídlo Powązki, ba i sáně manželky Adama Czartoryského, generála zemí podolských; má za svou povinnost, skládati hymny, ódy, idyly při svadbách v rozličných domech panských i při jiných podobných příležitostech. Veršovská jeho plodnost sblížila jej též s králem; od té chvíle věnoval mu Naruszewicz lyrických výlevů bez míry a počtu, při všelikých příležitostech skládaných: kdykoli navštívil král školu, kdykoli slavil jmeniny nebo výroční den korunovace, když obdržel od krále pamětní

---

[1]) Zvláště jsou nápadna svou nepřirozeností složená přídavná jména, jako: miodopłynne słowa, wodogromna Tetyda, jędze płaczorode, losy ludotłumne, pszczoła złotogwara, tęsknosmutny widok, sowy smutnowrogie atd. V ódě, složené ku chvále slunce, obrací se k tomu světlu nebeskému těmi slovy: „O ty, prawicy twórczej najdroższy sygnecie! (O ty, pravice tvůrčí nejdražší pečetní prstene!) — Z ódy na mramorový sál v královském zámku varšavském uvedeme zde slohu o Janu Sobieském, která dlouho byla chválena jako vzor svého druhu:

Już widzę, jako wdziawszy hart niezłomnej zbroje
Zmiata z karków niewiernych odęte zawoje,
A posoką i prochem ozdobnym okryty
Tratuje zdarte członki końskiemi kopyty.
Na wzrok jego ogromny, na blask płytkiej stali
Kupami się od Wiédnia zbita gawiedź wali,
Stoi zdrętwiały Dunaj, że na bystrym grzbiecie
Most mu z trupów usłany pławne barki gniecie.

(Již vidím, jak oděv se v tvrdost nezlomného brnění smítá s krků nevěrných nadué turbany a krví i prachem zdobným pokryt šlape roztrhané údy koňskými kopyty. Před zrakem jeho ohromujícím, před leskem kalené jeho ocele kupami se od Vídně poražená sběř valí. Stojí ztrnulý Dunaj, že na bystrém hřbetě most mu, z mrtvol ustlaný, splavný povrch tlačí.)

peníz, hodinky nebo řád, když mu podal inkoustu nebo předložil překlad Horatia. Druhdy šla Musa jeho též prosit: když papež řád jezovitů zrušil a čtyřicetiletý veršovec zůstal bez přístřeší a bez chleba, napsal králi rýmovanou prosbu, ve které, vyčítaje své zásluhy, oddává se naději, že milost panovníkova ho neopustí.

V tom nabubřeném chvalopěvci žila nicméně duše velikého a statečného občana a nemálo by se mýlil, kdo by soudě podle lyrických jeho plodů, stavěti jej chtěl do jedné řady na příklad s patolízalem Trembeckým. Jest pravda, Naruszewicz hojné clo platil svému věku, brodil se jako druzí v bahně podlosti a něco špíny též ulpělo na jeho rouše; ale k ospravedlnění jeho třeba připomenouti, že tehdejší věk nebyl tak choulostivý jako nynější vzhledem k poesii, že neposuzoval ji tak přísně, nepovažoval ji za služku pravdy, nezvyšoval úctu k ní až ke zbožňování, nýbrž hleděl na ni prostě jako na příjemnou zábavu a ušlechtilou kratochvíli. Dodáme k tomu, že nebylo to samo pochlebenství ba ani pouhá vděčnost, co diktovalo Naruszewiczi do péra ony přečetné verše na krále, jenž jej vyznamenal, svou milostí dařil, svým důvěrným přítelem a rádcem učinil, jenž konečně vnukl mu myšlénku a prostředkův mu zaopatřil k její vykonání — sepsati první kritický dějepis národa Polského, dílo ohromné, kterým na vždy zvěčnil své jméno. Naruszewicz byl králem všecek okouzlen, uchvácen jeho duchem a vkusem, jeho láskou ke všemu krásnému, jeho rozsáhlými záměry k obnově a k obrození Polsky. Znovuzrození ukazovalo se Naruszewiczi v jiné podobě nežli Krasickému. Krasicki utíkal se z nešvar přítomnosti do mlhavé, pusté hloubi filosofických abstrakcí. Naruszewicz byl proti Krasickému více reální, byl Polák od kosti a při tom Polák starého kroje. Jemu tanul na mysli skvělý obraz slavné minulosti polské, proti které doba souvěká vypadala jako trpaslík. Mysl jeho zalétala do dáli, do časův Piastů, do oné doby polských dějin, kde mravy byly demokratičtější, kde jednotlivé stavy se tak ostře od sebe nedělily a kde pod mocnou pravicí samovládných ještě králů tvořila se polská říše. Jsa v duchu demokratem a proto monarchistou, pochopoval Naruszewicz, že přišel čas, učiniti konec vypínavosti a výlučnosti šlechtické, a reformu považoval jako návrat ku starým, dávno minulým řádům. Slovem: lze-li užiti přirovnání, vzaté odjinud a z doby přítomné, mohl by se Naruszewicz pokládati za prvního zástupce onoho směru, který v Rusku sluje slavjanofilský. V té stránce jest předchůdcem Lelewelovým a razí cestu celému pokolení polských dějepisců a básníků XIX. století. „Vláda v Polště — tak volá — vždycky bývala špatná, ale lidé bývali lepší. Skvějíce se starodávnými cnostmi, vynikali při vnější prostotě krásnými dušemi. Byli bližší těm blaženým věkům, kde sláva a čest byly páskou duchův nejmocnější. Proměnlivý svět zakolotal se dále: po věku zlatém nastal věk kovu chatrnějšího; po stříbru přišla měď; Bůh ví, snad synové naši budou hlínění po rodičích železných. Květ mladosti oprchal, rez lenivé mrákoty rozežírá naši zbraň. Nemírná svoboda, sloužíc ziskům soukromým, utiskuje slabší, blátem pohazuje rovné, zašlapává všecku autoritu. Není trestu na zločiny, leda v některém zákonníku; násilí zákony kuje a zloba je beztrestně ruší; prodajné soudnictví přechyluje váhu na onu stranu,

kde přívažkem jest těžké zlato nebo hrozivá ocel. Ó vy, kteříž mocným žezlem jste druhdy vládli v této zemi, vy odpočíváte nyní snem železným v pustém příbytku smrti; vaše strouchnivělé kosti leží na hoře Vavelu, platíce povinné clo smrtelné přirozenosti lidské. Povstaňte na okamžik z prachu, ty mohutný Vladislave, ty válečný Štěpáne! vizte, več se obrací starobylá vaše země...“ [1])

Takto pohlížeje na minulost, musil Naruszewicz arci na přítomnost patřiti jako přísný kárce a nemilosrdný satirik; srdce jeho naplňuje se hořkostí a ve hněvu plyne proud jeho trpké řeči. V satirách promlouvá jako kazatel a učitel; mluví pravdu přímo, bez okras, tak že všeliká přítěž mythologie a klassických upomínek jeví se tu zbytečnou. Jako kdysi Klonowicz, rmoutí se ve hloubi duše své nad všelikou nespravedlností; předloží si nejprv některou mravní otázku, propracuje ji v mysli, sbíraje důvody, načež rozhořčí se a kreslí obrazy rysy ostrými a hrubými, ale uchvacující svou živostí a silnou barvitostí. Celý svět točí se okolo satirika; zdáť se mu, jako by kol něho vířily tancující páry a táhl bláznivý maškarní průvod uprostřed postu. „Chudoba přikrývá se zlatohlavem, hlupáci navěšeli na se bílé vousy mudrců, ženy vyskakují vzhůru a muži hledí jako baby: srdce prázdná, málo vytrvalosti, mdlá mysl i ruka. Starci zvrhli se v divoké pantalony, holobrádci v harlekýny s liščími chvosty; Bacchovy ruměnce rdí se na tvářích kněží, nosy podobají se vinným hroznům, břicha jsou jako sudy. Lehkomyslnost, pýcha a zištnost stropily nekonečný bál. Polák skáče o jedné noze k hudbě cizinců. Netřeba v Homérových povídačkách hledati Circeje, kteráž lidi proměňovala v němé tváře. Chceš-li zříti výbor rozličných zvířat, projdi radnice a nábožné kláštery, navštiv soudní síně: pod sobolími čapkami a vážnými rouchy uzříš divy; vzkřikni, skloně kolena: Volové, oslové a všeliká hovada, chvalte Hospodina.[2]) Ve zlatě a hedbáví, v pyšném kočáře, taženém plnokrevnými běhouny, uhání pan Poberta, jenž včera přijal deset tolarův od lokaje, dnes vypůjčil si sto od kominíka a vymámil dvanáct na bábě, která na opálce prodává krupky u kostela sv. Jana. Panáčkovi tomu zůstala jen ves Nouzov, dvůr Půjčka a hospoda Neplať. Onde zas rozháněje lid a zlostně si boky podpíraje kráčí smělec Srazihlava. z očí mu blesky srší jako zpod kohoutka u pistole; vsaďme se, že pospíchá do Marymontu k souboji. Sám jsem viděl, jak kamením plašil kavky se střech, jak židé se před ním uctivě rozstupovali, jak jedním máchnutím špády stu kopřivám uťal vršky. Ale parádní ten hrdina s náramky má srdce zaječí, rozháněti tak bezbranný lid na sněmících a břinkati šavlí po dlažbě — k jinému není; ovšem za stolem, při láhvi, hotov jest hlavu položiti za vlast, věda, že nikdo jí od něho nepožádá... Slavnostním pochodem kráčí skvělý průvod — dvůr prvního ministra krále Faraona: dva křížkové touše zapřaženy jsou do káry vítězoslavné, sáhodlouzí filkové stojí na stupíncích, pozadu táhne se dlouhý ocas, sbor to rozličného komonstva; bosá chudoba bez čapky a v hadrech, špinavá kletba, zoufalost se zrakem sklopeným, rvačka

[1]) Oda na obrazy Polaków starożytnych.
[2]) Reduty, Satyra 7.

s podvázanou hlavou a s rozbitým okem, taškáři a šibalové v hedbávných rukavičkách. Vystrojená dáma jede do bálu s napudrovaným velebníkem a rozmlouvá s panem Chameleonem, jenž s přesvědčením svým trhuje jako žid se zbožím: včera byl monarchistou, dnes je republikánem; tupil dvůr, že to svět neviděl, a teď jej chválí, doufaje, že dostane nějakého pojezovitského statku, ba napíše i panegyrik; pak li nic nedostane, řekne: neznají ceniti zásluh — a ujede do Vlach... Pokrytec, potkav na ulici mnicha, líbá jej na rameno. Tento panáček jest vlk v ovčí kůži, pořád jen přebírá v prstech zrnka růžence, jazykem již vylízal všecek lak na svatých obrazech, dlažba v kostele je od jeho poklon prošlapána. Lid jej považuje za svatého před Hospodinem, poněvadž porazil protestantského kazatele, utopil dvě čarodějnice a věří v upíry. Tentýž pán však zavírá dvéře před dlužníky, na tomtéž růženci co modlitby, počítá i úroky, modlí se deset otčenášův a beře patnáct ze sta, očerňuje bližního hned po pozdravení andělském a běhá za cizí manželkou... Chuděra spisovatel nemá co jísti, nemá co na sebe vzíti. Příteli! lidé div tě neudusí pochvalami, velebí tě jako ozdobu národa, nazývají tě včelou z Helikónu, květem, perlou, kanárkem, sluncem polské země Zatím, hle, ty žiješ na nějakém smetištném Parnase a tvá vyzáblá klisna, Pegasus, kterouž ti Apollo nadělil za zásluhy tvé krvavé, přivykla tě voziti jen do špitálu sv. Lazara... [1]) Za to tlupa jakás poklonkářův a cizopasníkův obklopila vysokorodého velmože. Jeden mu praví: „Eccelenza! jak živ jsem neviděl nic tak skvělého jako váš dvůr.“ Druhý prohodí: „Kdo můž se honositi jmenem slavnějším? Rod váš může napočísti deset kastelánů, tucet vojevodů, půl centu maršálkovských žezel, komornických klíčův a kancléřských pečetí; před tisíci lety již první předek váš přijel z Mongolska s králem Krakem a ráčil se státi Polákem.“ Třetí, divoký práč, v losím kožíšku, s jizvou na lebce, s převelikým rapírem v ruce ujišťuje, kterak naučí každého, kdo pánu nevzdá povinnou česť. Slov jeho chytili se hned mnozí jiní: „Kaž nám rozehnati sněmík — a my poslechneme; kaž učiniti nájezd na cizí dům — k tvé libosti rádi umřeme. Nechať celý kraj se promění v poušť, jen když tvá čest bude se skvíti neporušena!...“

Při pohledu na páchané bezpráví se Naruszewicz ve svém rozhořčení ani necítí a ulevuje si druhdy kletbami: „Lépe v Siči s kozáky žiti, nežli s jasně velmožnými pány, kteří drou za živa; neboť u oněch zbojníků, co kdo v cizině naloupil, to mu nevezme ani setník ani košový. Sava může pokojně se proháněti po majdanu, s dýmkou v ústech, v šaravarách číšníkových a v županě podsudího, a Mikyta směle může harcovati na ryzáku polského vojína pancířového. U nás však nikdo neví, pro koho seje a mlátí, každý může mu zbořiti stodolu i dvůr, pustiti naň najaté zlosyny, vyloupiti, vykositi, vymýtiti, rozvaliti, vypáliti, vykrasti. Kdež jest právo? Dočkáš se ho leda, až mrtví uslyší hlas trouby posledního soudu.“ [2]) „Zráda, kořistnictví, nájezdy slují

[1]) Satira: „Chudý literát“ položena v českém překladě Jana Nečasa v „Slovanské poeziji“ II. na str. 59. (Pozn. překl.)
[2]) Fragment X.

cnostmi, poněvadž panští dráči mají peníze, šlechtické znaky a statky, a ty, ubohý sedláče, za krádež snopu dán jsi v pospas lačným havranům, neboť zlatá svoboda polská drží se takového pravidla: sedláka na kůl, pána propusť a šlechtice do věže.“ [1])

Veliké nadání, kteréž Naruszewicz projevil v satirách, svítí ještě jasněji v jeho „Historii národu Polského,“ díle to pozoru hodném i plánem i provedením svým, jež zajisté nejtrvalejším jest pomníkem panování krále Poniatowského. Král poznal veliké schopnosti bývalého jezovity, dal mu u sebe útulek, zaopatřil mu faru v Němenčině a potom koadjutorství u biskupa smolenského a učinil mu konečně návrh, aby byl královským dějepiscem polským. Všecky náklady na sebrání materiálu, na přepisy rukopisů bral král na sebe: vyslal drahně učenců za hranice, aby sbírali prameny v archivě vatikánském, v kancelářích švédských, berlínských, vídeňských, dal prošťourati všecky státní matriky i archivy znamenitých rodů polských. Naruszewicz, celý se oddav velikému tomu dílu, Varšavu opustil a šest let, od r. 1774 do 1779, v tichém závětí strávil uprostřed blat polesských, zahrabán v haldách vetchých papírů. Králi se stýskalo, i neustával jej k sobě zváti. Naruszewicz konečně vrátil se do Varšavy s celou kanceláří, nesa již první svazky své historie hotové. Král ubytoval jej ve svém paláci a sám postup díla sledoval, jež rychle vzrůstalo, ačkoli nejen král Naruszewicze vytrhoval, bera jej s sebou na cesty, které mu konati přišlo, ale i sněm jej novou prací zavalil, zvoliv jej r. 1782 sekretářem Stálé Rady. Od r. 1780 do 1786 vyšlo sedm svazků dějin polských, objímajících dobu od prvopočátku až do vstoupení na trůn rodu Jagellonského — a na těch se také dílo Naruszewiczovo skonalo.

Naruszewicz obezřel tu zrakem kritickým hodný kus polské minulosti, vymýtil z ní báječné pověsti, proskoumal prameny. Střízlivé jeho a jadrné vypravování mělo u Poláků tentýž skoro význam jako v historii ruské dějepis Karamzinův. On připravil rámec budoucímu bádání, položil základ k budově příští vědy a navrhl hotovou methodu. Netušil, že vydaný svazek sedmý bude poslední; plány jeho sáhaly dál, materiálu měl hojnost. Blížila se politická zmatenice — nastal veliký čtyrletý sněm, chvíle rozhodná, ve které mladému pokolení, za patnáctiletého míru vyrostlému, bylo pod nebezpečenstvím smrti jedním rázem provesti opravu od kořene anebo zahynouti. Naruszewicz zasedal na tom sněmu z počátku v hodnosti biskupa smolenského, potom jakožto biskup lucký; důvěřil se, že myšlénka, kterou v srdci svém pěstil pospolu s jinými přátely reformy, stane se skutkem; však skutečnost jej zmýlila. Slabost opravné strany, pletichy magnátů, věková anarchie, jež se svým tupohlavým odporem zas se vzkřísila, vše to působilo těžké hoře Naruszewiczi; počal zoufati nad možností, aby z bláta se vystavěla budova na sypkém písku. V nápadu takového zoufalství duši mu sžírajícího sepsal znamenitou báseň: *Hlas mrtvých*, ve které s pathosem, důstojným Skargy, společnosti předpovídá záhubu, ne pro sváry náboženské, jako kdysi Skarga, nýbrž za příčinou osla-

[1]) Satyra 2.: Szlachetność.

bení královské moci. Báseň tuto Bartoszewicz [1]) právem nazývá filosofií polské reformy s konce XVIII. století.

Hle, co povídají potomstvu velicí mrtví, odpočívající v hrobkách krakovského chrámu:

„Přetrhavše svazy míru a svornosti, jež pramení se ve vrchní moci, rozběhli jste se jako stádo bez vůdce, bez cíle, bez rady a pomoci. Ochladlo srdce vaše pro blaho obecné: všickni jste buď pochlebníci buď utrhači

„V ničem neprospívala vlast od té doby, co údové oddělili se od hlavy. Rolník přestal provozovati průmysl, řemesla klesla, Themis břitký svůj meč zastrčila v pochvu, kněz stal se skrb em, pán rušitelem pokoje, král — králem zdánlivým, vojín — parádním vojáčkem.

„Svaté dědictví Jagellonův a Piastův slouží choutkám mrzké ctižádosti. Po prázdných dvorech obžírají se davy pozlacených cizopasníků, rozprchlo se naloupené zboží královské, vítr hospodaří po zámcích a sráží věže.

„Bez počtu bylo sjednocených pod jedním žezlem branných zástupů vojenských. Před nimi třásly se břehy dvou moří, jimž Dněpr a Visla donášely své plodiny. Dnes není ani rytířův ani slávy válečné, ač počet hetmanů se rozmnožil.

„Rodina ubohých ptačat choulí se pod rozestřená křídla jedné mateře, když shůry na ně míří sup s ostrými pařáty; vy jste ustříhali té mateři křídla — čím že vás přikryje?

„Co svět světem, nebylo řádův pod sluncem, ve kterých by se dály větší divy. Nač má zářiti královská velebnost, když není leč kuklí prázdnoty? Nač hledati králův za drahou cenu, je-li pravda, že králové jsou naši nepřátelé?

„Je-li král otec, proč mu nedůvěřují děti? Je-li král vladař, jak ujistí jej poddaní svým podrobením? Je-li král nejvyšší vojevůdce, proč nemá vojska? Je-li král soudce, kde jest jeho meč a kniha zákonův? Nerozumná, bídná a sveřepá to země, kde korunovaní kralují jen podle jména.

„Bludné stádo erbovních nuzáků! Hledíc na své chytré vůdce, samo nevíš, jak oni, prostotě tvé se posmívajíce, užívají tebe jen k svým soukromým ziskům, když tu slepují, tu zas roztrhují prodajné sněmíky. Ty hledáš volnosti, ale volnost mají jen oni sami.

„Ty prodáváš palladium zděděných svobod za sklenku vína, za zdvořilou poklonu; ty volíš do sněmu jasně velmožné pány, lajíc do ochraptění na samovládné panování; ale oni na tebe vnadí tvou udicí; ty ořeš pluhem, ale oni tebou budou orati.“ [2])

Přísný mravokárce hledal spásy v moci panovničí, v národ přestával věřiti a všecky své naděje skládal na krále. Ale tato poslední kotva spásy neosvědčila se. Ten, jejž Naruszewicz měl za hrdinu, ne-

---

[1]) Znakomici mężowie polscy XVIII. wieku, sv. I., str. 130.

[2]) „Hlas umrlých“ v českém překladě Matěje Procházky nalezl místo ve Vymazalově „Slov. poezii“ na str. 58. (Pozn. překl.)

vytrval a málomyslně věc národní opustil. Naposledy se Naruszewicz viděl s králem v Semjatyčích, v prosinci r. 1793, když král se vracel z grodenského sněmu. Král radil mu, aby v počatém díle dějepisném pokračoval. S hořkostí odpověděl Naruszewicz, že nevezme již péra do ruky, ježto nemá komu psáti. Srdce mu pukalo, duševní strasti uspíšily jeho skon, jenž nadešel ve venkovském zátiší v Janově nad Buhem. Takž pádu říše dlouho nepřežil.

Mezi Naruszewiczovými spisy zasluhují ještě povšimnutí překlad Tacita a Chodkiewiczův životopis — překrásná monografie, kdež vyobrazeny jsou hlavní události kralování Sigmuda III., konečně „Taurica“, dějiny a vypsání Krymu, věnované Kateřině II. při schůzce její s Poniatowským v Kaňově, při níž i Naruszewicz byl, nalézaje se v královĕ průvodu.

Vedle velikých světel literatury, jakýmiž byli bez odporu Krasicki a Naruszewicz, a hvězd druhého řádu, jako byl Trembecki, objevilo se i několik menších. Jména jejich, ondy proslulá, ze zvyku se opakují po knihách učebních, ač spisy jejich skoro na dobro již upadly v zapomenutí. Jsou to jmenovitě básníci Karpiński a Kniaźnin. František Karpiński (narozen na Červené Rusi, 1741—1825), sentimentální elegik a idylista („Laura i Filon“), plný velkého o sobě domnění, stal se znamenitým tou jen příčinou, že vyskytl se v té šťastné chvíli, když Czartoryští a král vtipných hlav vyhledávali a bylo lze proslaviti se složením dvou neb tří zdařilých veršů. Byv ve Varšavě přijat s neobyčejnou vlídností, připomněl se elegií: „Návrat z Varšavy na venek“, jejíž jádro záleží v nářku, že prý chud vyjel a ještě chudší se vrátil, ježto mecenáši krmili jej milostmi, však neobdařili ničím podstatnějším. „Pěvec srdce“ došel konečně svého cíle, obdržev činžovní statek v grodenské gubernii. Písně jeho rozcházely se zvláště mezi drobnou šlechtou, jímajíce něžná srdce lidí méně vybíravých hlavně prostotou verše, vší učenosti prostého a přesládlého; uvedly pod slaměné střechy galantní pastýřské hry z francouzského paklassicismu, snižujíce poesii k povrchu třídy méně vzdělané. K stáru let věnoval Karpiński, již ne chudý šlechtic, císaři Alexandru I. svůj překlad „Platónových rozmluv.“ [1]) Bělorus Frant. Diviš Kniaźnin (nar. 1750) pocházel z téhož rodu smolenské šlechty, který ruské literatuře dal dramaturga Jakuba Bor. Kňažnina; studoval u jezovitů, pak pracoval v bibliotéce hr. Załuského, konečně stal se tajemníkem knížete Adama Augustovice Czartoryského a domácím básníkem Czartoryských a Pulavského jejich dvoru. Napojen více starořeckou poesií nežli francouzskou, opěval veskou přírodu, skládal dramata a zpěvohry („Themistokles“, „Hektor“, „Cikáni“). Struna vlastenecká, které Karpiński neměl, zvučí silně u Kniaźnina a v hlas její mísí se republikánské vzpomínky klassického starověku (tragédie „Spartánská matka“). Nad pádem Polsky ššílel. Jedenáct let, od r. 1796 do 1807, prožil v tom

[1]) Spisy jeho vydal Dmochowski ve Varšavě r. 1806 ve 4 svazcích. Životopis jeho sepsal A. Korniłowicz (ve Vilně 1827). (V „Slovanské poezijiʻ brněnské, II. str. 71—75 položeno jest více ukázek jeho básní překladem F. J. Buriana, Mat. Procházky, J. B. Pichla a Fr. Vymazala. — Pozn. překl.)

trapném stavu a umřel v Koňské Voli blíž Pulav [1]) na rukou nejupřímnějšího svého přítele, místního faráře a bývalého spisovatele Frant. Zabłockého, kterýž byv neméně zdrcen ztrátou vlasti, hledal úkoje pod kněžskou řízou v potěchách náboženství.

K Zabłockého (1754—1821) jménu poutají se počátky dramatického umění v Polště. Zřízení stálého divadla bylo dávným přáním Poniatowského, jenž, stav se králem, r. 1765 s velkou slávou otevřel první veřejné divadlo varšavské, ač prospěchu jeho málo posloužil, výhradní privilej uděliv komorníku svému Rixovi, který při svém monopole více dbal svého výdělku nežli rozkvětu umění. Představení zahájena Bielawského (1739—1809) kusem „Natręci“ (Dotěravci). Pro jeviště to skládal opery a veselohry bývalý jezovita František Bohomolec (1720—1790). Od roku 1780 do 1794 zaopatřoval je kusy (80 na počet), většinou z jiných jazyků přeloženými nebo zpracovanými sekretář vyučovací komise Zabłocki, jenž na překladech a zpracováních nepřestávaje, pokusil se též o sepsání veseloher původních ze souvékého života. Z nich nejznámější jsou: „Zabobonnik“ (Poboňkář), „Fircyk w zalotach“ (Fučík na námluvách) a „Sarmatyzm“. Úmysl byl velmi dobrý; látky bylo tu před rukama v hojnosti, staré míchalo se ve společnosti s novým jako v maškarádě, stará zdřevenělost poskytovala mnoho pitvorného, následování ciziny podobalo se až opičení. Ale s úkol takový nebyl vtip Zabłockého, původnost jeho na to nestačila; přeneslť na polské jeviště šmahem divadlo Molièrovské, s jeho milenci přes zákaz rodičů se scházejícími, s nezbytnými mudrlanty lokaji a pletichářkami komornými, bez kterých tehdy žádná fraška se neobešla, se směšnými v řeči i v obleku lékaři a advokáty, s množstvím štědře rozdávaných výprasků. V tuto umluvitou a cizí osnovu vetkal spisovatel spostřežené domácí postavy, jež vyobrazil v dosti sprostých pitvorách. Vystupuje tu módní hejsek, jenž buď obehrává v kartách nebo dvoří se ženským; skoupý stařec, zbalamucený předpovědmi, jenž jest všem za blázna; hloupí vousáči, neokřesaní to Poláci starého rázu, kteří se perou se sousedy (Guronos, Żegota), kdežto jejich ženy se opíjejí (Ryksa). V tuto rozvleklou frašku, v tu směsici svého s cizím nasypáno jest jako pepře hojně narážek na souvěké osoby a události. Takž Zabłockého komédie, vzešedše z úcty hodného úmyslu, jsou provedením slabé. [2]) Vlastním zakladatelem polského divadla byl Vojtěch Bogusławski, povoláním herec, jenž ničím neužil milosti královské. Hlavní však působnost jeho objevila se teprve v dobách po rozdělení.

B) Politická literatura čtyrletého sněmu.

Duchem francouzská, následovná literatura prostředka panování Stanislava Poniatowského sloužila hlavně jen politice, málo se starajíc o zákony umění. Prokázala však národu službu ohromnou: pomáhala

---

[1]) Spisy jeho vydal rovněž F. Dmochowski, v 7 svazcích (ve Varšavě 1828—29). — (Chrestomathie „Slov. poezije“ obsahuje jednu toliko básničku jeho: „Na vousy“ v překladě F. J. Buriana. — Pozn. překl.)

[2]) Sebrané spisy jeho vydal Dmochowski ve Varšavě 1829—30. R. 1877 vyšlo ve Varšavě nové vydání.

ze všech sil — s malými jen výjimkami — opravě, přilévala do ohně oleje, rozněcovala lásku k vlasti, pozývala národ k dílu neodkladné, náhlé, důkladné přeměny, již nutno bylo vykonati bez váhání a žádných obětí se nelekajíc, anebo neodvratně zahynouti. Účinek té literatury na mravy společnosti, více pak ještě na její názory, byl v skutku veliký; míra jeho může se postihnouti jen srovnáním jdoucích po sobě událostí.

Roku 1775 zřízena byla Stálá Rada, kterou veřejné mínění pokřtilo názvem „stálá zrada“ — zřízení to oligarchické, závislé Stackelbergem na Petrohradě, vedle něhož dál trval přízrak krále, zastávajícího vlastně již úřad pouhého císařovnina náměstka. Ale zřízení to přineslo přece jen užitek, poněvadž po úplné nezřízenosti a hotovém bezvládí bylo přece jen ač chatrnou, však zřízenou mocí. Zpátečnictví tak bylo mocné, že když z vůle sněmu roku 1775 svěřeno bylo vypracování zákonů jednomu z nejosvícenějších mužů toho věku, bývalému kancléři Ondřeji Zamojskému, a tento s pomocí krále, biskupa Szembeka a kancléře Chrebtowicze osnovu vypracoval a uveřejnil, osnovu zajisté nijak radikální, sněm roku 1780 ji spůsobem pro původce nemálo urážlivým zavrhl a pohřbil, a to z té jediné příčiny, že obsahovala skromný pokus, propustiti selskému lidu část osobní svobody. [1]) Za pět let na to objevil se politický spis, nejvážnější z té doby, Staszicovy „Uwagi“, jenž jako hromová rána účinkoval; a v roku 1788 počal se čtyrletý sněm, jenž vzdělal celistvý, promyšlený plán reformy, pravda nezdařilé, ale do podrobna důsledně a logicky vypracované. Se zahájením čtyrletého sněmu bylo nenadále obecenstvo zaneseno celou spoustou knih, lístkův a spisků; tato politická literatura jeví se, jak dobře podotkl Pilat (ve spise „O literaturze politycznej sejmu czteroletniego“, na str. 5.), jako nějaký druhý sněm vedle skutečného, sněm svobodný, ve kterém každý, kdo chtěl, právo měl se ozvati. Jest potřebí, abychom vešli v tu dílnu reformy, kde všecky záležitosti, dřív než dostaly se na denní pořádek sněmovního rokování, byly zevrub probrány. Dle hloubky myšlenek, síly přesvědčení a lesku nadání má strana, jež „vlasteneckou“ se nazývala, rozhodnou převahu jak ve sněmu tak v literatuře. V její čele stojí dvě osoby: dva kněží, již svítí jako hvězdy první velikosti; jeden pouhý spisovatel, nadaný však všemi vlastnostmi národního tribuna, druhý spisovatel a řečník, více však státník — Staszic a Kołłątaj.

Stanislav Staszic (1755—1826) [2]), z rodu měšťanského, purkmistrův syn z města Pily ve Velkopolště, stal se duchovním, nikoli z povolání, nýbrž z nevyhnutelnosti, poněvadž nešlechtici všecky cesty byly zahrazeny. V jinošském věku odebral se na študie do Němec a potom do Paříže, sblížil se s francouzskými encyklopedisty a nabyl velkých vědomostí v oboru věd přírodních, zvláště v geologii. Pobyt jeho za

---

[1]) Zbiór praw sądowych przez hr. Andrz. Ord. Zamoyskiego, wydany przez W. Dutkiewicza. Warszawa 1874.

[2]) *Józef Szujski*: St. Staszic jako pisarz polityczny, úvaha v „Roztrząsaniach i opowiadaniach historycznych,“ vydaných v Krakově 1876. — *Justyn Wojewodzki*: Stanisław Wawrzyniec Staszic, ve Varšavě 1879. — *M. Glücksberg*: St. Staszic, v časopise „Niwa“ 1875.

hranicemi padá v dobu Barské konfederace, když jmenovitě její jednatelé obraceli se k znamenitým europským filosofům a publicistům, žádajíce na nich rad a receptů. Jeden z takých jednatelů, Wielhorski, uchýlil se (1768) ke spisovateli „Společenské smlouvy“ (Contrat social) a k abbému Mably-ovi. Od onoho obdržel spis: „Considérations sur le gouvernement de la Pologne“ (Úvahy o státní správě v Polsku); tento poslal mu: „De la situation politique de la Pologne 1776“, (O politickém stavu Polsky). Zbožňovaný tehdy původce politické bible XVIII. století, J. J. Rousseau, provedl vznešený naň úkol se stanoviska francouzského a dosti doktrinářsky: z nenávisti k absolutismu navrhoval decentralisaci, radil ku zřízení federativnímu, volení králův podržel, ba neodhodlal se zrušiti, nýbrž jen obmeziti „liberum veto“; slovem hlásal demokracii v takých formách politických, které se Polsku nehodily, myšlénky pak jeho zbytečně za zástěru jen posloužily nenapravitelným šlechtickým anarchistům, potomním to Targovičanům. Mably pozíral na věc mnohem praktičtěji a prostěji, o záchraně pochyboval, však přimlouval se za konstituční dědičnou monarchii. Mladý Staszic byl vroucí ctitel Rousseauvův, veskrz proniknutý naukou „Společenské smlouvy“, jakož co živ nezhostil se jisté míry republikánského doktrinářství. Ale navrátiv se do vlasti, šťastnou náhodou dostal se (1772) do domu Ondřeje Zamojského, jenž svěřil mu vychovávání svých synův a vyučování francouzské slovesnosti v Zámostské akademii. Tuto, stav se domácím přítelem „polského Lykurga“ a obcuje stále s jeho spolupracovníky při díle nových zákonův, mínění jejich o stavu Polsky docela přejal a vyváživ z bohatého Zámostského archivu udaje dějepisné, všecky své myšlénky o osudu vlasti složil ve spise bezejmenném, sic dosti nespořádaném, pod názvem na první pohled náhodným, k obsahu málo přilehajícím: „Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego“ (Úvahy o životě J. Z.). Spis ten vychází z psychologie sensualistů, dělí se, ač bez přísného plánu, na jednotlivé články (o vychování, o zákonodárství, o moci vykonávací atd.) a jména Zamojského, o němž ostatně pisatel málo měl správných vědomostí, používá jen k tomu, aby souvěkou skleslost a znuzilost postavil vedle slavné velikosti doby Bátorovy. Toto odhalení slavné, svobodné a republikánské minulosti a stálé k ní ukazování jako k ideálnímu obrazu působilo téměř kouzelně; spisem tím Staszic odlišil se od oněch stoupenců chystané revoluce, kteří všecko v minulosti pohazovali blátem. Kniha ta vzbudila na 22 odpovědí, zplodila celou literaturu.

Brzo na to sny našeho vlastence nabývaly života, ve Francii počínala se revoluce, v Polště scházel se čtyrletý sněm. Nešlechtický původ připravil Staszice o přímé účastenství v zákonodárství, sněm pak o mocného řečníka; ale Staszic sloužil obecnému blahu perem a vydal roku 1790 své „Výstrahy Polákům“ (Przestrogi dla Polski z teraźniejszych Europy związków i z praw natury wypadające). Jest to další rozpředení a zevrubnější vyložení toho, co obsahovaly „Úvahy“. Oba spisy byly hotovým programem reformy a tresť jejich jest tato: Staszic je republikán, ale přede vším vlastenec, bytí národa jde mu nade vše. „Dřív národ, pak svoboda; dříve život, pak pohodlí.“ Bytnosti národa obětuje vše, i svou doktrinu, z dvojího zlého radí vy-

brati menší, z veliké minulosti, kterou spatřoval ve světle trochu mlhavém, ideálním, dospěti chce k budoucnosti tolikéž svobodné třeba absolutismem, zříditi tedy království samovládné, nelze-li se jinak ubrániti samodržeckým říším Polsko obklopujícím, které přede vším mají na zřeteli seslabení sousedův. Navrhuje rozmnožiti vojsko a daně, zříditi království dědičné a stálý sněm, vzložiti moc výkonnou na sněmovní výbory. Ale krom těchto velmi rozumných rad oba spisy něco novějšího ještě obsahovaly a mnohem cennějšího. Sepsal je člověk, který ne přemyšlováním dospěl k poznání, žeť nevyhnutelno povznesti lid, osvoboditi jej a srovnati se šlechtou, nýbrž vlastním osudem; sepsal je skutečný demokrat, jenž sám na sobě zkusil, čeho zakoušeli nešlechtici věkovým bezprávím; a domáhal se prostory a místa pro třídy povržené řečí nikoli klidně plynoucí nýbrž vášnivě trhanou, slovy nezvratnými jako hluboké přesvědčení, žhoucími jako horoucí láva. Nemaje žádných ohledů, nazývá věci pravými jmeny; vinu úpadku svaluje bez obalu na magnáty [1]). Vypočítal, že celá polovice Polské země je zboží monopolní (starosty, zboží duchovní, statky králova stolu), z druhé pak polovice toliko 800 čtv. mil (z 10.000) jest v soukromém držení vlastnickém, údělu selského lidu nepočítajíc. Nelze chovati 300.000 vojska bez daní a nelze míti vojska ani daní bez zrušení nevolnictví a bez rozšíření práva vlastnického na celou zemi. „200 millionů jiter země a 7 millionů lidí — ejhle toť materiál, z něhož lze vydobyti 300.000 vojska i několik set millionů daní. Země se rozhojní v plodnosti, když bude usilovněji vzdělávána, ale lid bude jen tenkrát pilněji pracovati, až bude učiněn spůsobilým nabývati pozemního majetku.“ Spisovatel prohodil tu slovo o nadání selského lidu pozemky v dálnější budoucnosti, ku které slušno kráčeti cestou politických reforem, zavedením rovnoprávnosti, zrušením výsad, vymýtěním darmožroutství a tříd z práce cizí žijících, zapovězením, aby duchovní řady nepřijímaly noviců. Staszic jeví se tu prvým apoštolem pravé polské demokracie. Spojuje v sobě dvě nové a vzácné vlastnosti: poznal, že těžiště společnosti leží v bezprávných davech lidu, jež třeba povznesti; ale nevyzývá jich drážděním pudů jejich životních, nýbrž jmenem povinnosti k práci a v duchu přísné kázně. V záměrech svých jest radikálnější než kdokoli ze souvěkých; ale všecky novoty navrhují se shůry dolu a čelí ku mravnímu ušlechtění povolávaného ku společné práci lidu.

V literatuře nic více již nestvořil „Úvahám“ a „Výstrahám“ podobného; však v druhé, neméně plodné půli veřejného života svého ukázal, jak opravdově mu šlo o blahobyt lidu selského. Za kapitálek, který si z práce své naskládal a u Zamojských vysloužil, koupil r. 1801 rozsáhlé panství Hruběšovské v lublinském vojevodství, zařídil je náležitě a udělil poddanému lidu svobodu, darovav zároveň panské pozemky obci. Všecky své důchody vynakládal na lidumilné účely, chodil

[1]) „Kdo učí na sněmících zrádě, padoušství, násilí? Kdo šlechtu balamutí, podplácí, napájí? Páni. — Kdo ochromuje zákonodárství, roztrhuje sněmy? Páni. — Kdo učinil ze soudní síně tržiště práva? Páni. — Kdo prodával korunu? Páni. — Kdo kupoval korunu? Páni. — Kdo přiváděl cizí vojsko? Páni.“

do divadla na poslední místo a zaplatil Thorwaldsenu 70.000 zl. za Koperníkův pomník, jejž ve Varšavě dal postaviti před budovou Společnosti přátel věd (kdež nyní jest 1. gymnasium), kteréž byl od roku 1808 presidentem. Zvelebil hornictví v království Polském, byl skutečným údem komise pro vyučování a věci náboženské a čestným státním ministrem, zasedajícím v radě státní i správní království. Roku 1812 zachránil ve státní radě tehdejšího vévodství Varšavského školní fond, jemuž hrozilo tehdy nebezpečenství, že bude rozchvácen. Vzešla totiž otázka, mají-li pohledávky školního fondu na statcích pojezovitských zjištěné právo přednosti před jinými dluhy anebo má-li na ně připadnouti jen takový podíl, jako na ostatní věřitele držitelů těch statků. Mínění se o tom rozcházela, však zastavatelé věřitelův umlkli, když stařec Staszic takto se pronesl: „Nechať národ náš ve vzkříšení nedoufá; zahubí jej naše děti, otci svými odsouzené k nevzdělanosti.“ V politice přilnul Staszic k císaři Alexandru I. jakožto k obnoviteli Polska a stal se panslavistou, blaho polské národnosti spatřujícím v těsném spojení s Ruskem. [1])

V Staszici měla reforma svého kazatele, v Kołłątaji své živé vtělení. Hugo **Kołłątaj** (1750—1812) pocházel z oné šlechty smolenské, která po Andrušovském míru přesídlila se do Sandoměřska, a stal se duchovním, doufaje ve stavu tom nejspíše se povznesti. Bylatě ctižádost jeho nesmírna, provázena jsouc skvělými dary ducha, kypící činností a nezlomnou silou vůle. Vše se dařilo mladému učenci, čeho se chopila umělá jeho a obratná ruka. Nastávala potřeba, zplesnivělou krakovskou akademii zreformovati: vyslán tam roku 1777 od vyučovací komise Kołłątaj jakožto visitátor a podařilo se mu Augiášův ten chlév scholatiky vykliditi, ovšem ne bez krutého odporu. Tři léta tam rektoroval (1782—1785), načež vrátiv se do Varšavy, octl se v samém ohnisku ruchu politického. Tu cítil se teprv jako ve svém živlu ten duch pružný, ta povaha všecky ovládající, ta revoluční síla, k cíli se ženoucí bez výběru prostředků, prolom nebo podlez. Skromný úřad litevského referendáře neposkytoval mu přístupu k veslu vlády, ba ani do sněmu se nemohl dostati bez mocných známostí; zvolil tedy tisk za stupeň k dosažení moci a vydal „Listy nejmenovaného k Stanislavu Małachowskému“ (Do St. Małachowskiego o przyszłym sejmie anonima listów kilka) — brožuru, ve které s neobyčejnou zevrubností a jasnotou, s obdivu hodnou logikou a slohem výtečným formulovány jsou úkoly reformy. [2]) Spiskem tím osvědčil se Kołłątaj jakožto mohutný dialektik a nejpřednější prosaik závěrečních let XVIII. věku. Okolo něho skupila se celá strana literární, stal se vůdcem krajního pokroku. Z „Kołłątajovy kovárny“, jak se

---

[1]) Ostatnie do współrodaków słowo. Warszawa 1814. — Myśli o równowadze politycznej w Europie. Warszawa 1815. — Srovnej článek *Jos. Perwolfa*: Slovanské hnutí mezi Poláky 1800-1830, v české „Osvětě“ 1879.

[2]) Tuto malá ukázka z ní: „Co jest naše země? Monarchií není; neboť monarchie vymřením Jagellonů vzala za své. Republikou není; neboť republika bývá representována vždy jen ve dvou letech a po šest neděl. Co je tedy? Jest to špatná, pokažená mašina, kterou aby zdvihal jeden, není s to, všickni zdvihati nechtí, jejíž hyb však zaraziti může každý sám o sobě.“

říkalo, vycházelo množství lístkův a pamfletů. Nejpilnějším jeho spolupracovníkem byl satirik kněz F. S. Jezierski, spisovatel „Goworka" (1789), „Rzepichy" (1790), „Katechismu o tajnostech polské vlády" (1790). Vážnost Kołłątajova, nabytá samým jen bojem, tak byla veliká, že, ačkoli nebyl členem sněmu, roku 1790 zvolen byl do oné sněmovní deputace, která měla vypracovati návrh správní reformy. Háje potom předložené osnovy ve sněmu, vynikl jako znamenitý řečník. Lze-li konečně úhrnný plod činnosti celého sněmu přičísti jediné osobě, pak slušelo by jmenovati Kołłątaje jakožto hlavního původce ústavy z 3. máje; všichni zajisté ostatní byli toliko jeho pomocníky. Ideu reformy on sám také vyložil v důvodech, k její osnově přidaných; obé vyšlo tiskem roku 1790 pod názvem: „Prawo polityczne narodu polskiego". Vrcholkem veřejné Kołłątajovy dráhy byl ten okamžik, když po prohlášení ústavy z 3. máje 1791 král, jenž ho nemiloval, vzdávaje čest nepochybným jeho zásluhám, povolal jej do ministerstva, jmenovav jej korunním podkancléřem. Tu zejmena bylo mu se osvědčiti; však ukázalo se, že mravní jeho jádro bylo chatrnější nežli skvělý jeho vtip; při zkoušce neobstál. Dne 24. července 1792, když v ministerské radě jednalo se o požadavku Kateřiny II., aby vláda bez prodlení odřekla se ústavy a přistoupila ku konfederaci Targovické, Kołłątaj hlasoval pro připojení k Targovickým, ba sám svou osobou k nim se přidal, sveden klamnou nadějí, že bude mu snad možno na konfederáty účinkovati, t. j. vlastně odpovědné nepřátely reformy usmířiti a z ústavy něco zachrániti. Ujel do Slezska a sepsal tam roku 1793 pamflet v podobě historického spisu o ústavě 3. máje („O ustanowieniu i upadku konstytucyi polskiej 3. maja"), ve kterém, líče jinak věci pravdivě, svou stranu po advokátsku hledí obíliti a všecku vinu svaliti na krále, vystavuje jej jako zrádce ne-li horšího než sami Targovičtí; načež (1794) objevil se v Kościuszkově táboře a potom ve Varšavě zas červeným demagógem, zjevně straně potržkám luzy, národnímu vůdci stroje úklady a raze si cestu k diktatúře. [1]) Následovala dlouhá jeho vazba v Olomouci, život potulný na Volyni a ve vévodství Varšavském. Ni vtip, ni svěžest ducha a podnikavost, ni konečně přátelství s Czackým a Śniadeckým nevyhladily oné vzpomínky na události roku 1793 a 1794, ve kterých se v tak nepříznivém světle ukázal.

Strana vlastenecká, napojena jsouc učením Rousseau'vovým, byla vlastně republikánská; přejíti rozhodně na stranu dědičné monarchie, pracující zároveň k centralisaci, přiměla ji skupina druhá, ne méně četná, směru mírnějšího, tak zvaných monarchistů neboli přívrženců králových, která měla své spisovatele a básníky v Naruszewiczi a Trembeckém. Konečně ozývali se též a šermovali v literatuře konservativci, přátelé starého bezvládí, potomní Targovičané, kteříž zase ve dva se odstíny dělili, v šlechtický a magnátský. Závažným spisovatelem táboru tohoto byl hetman Severin Rzewuski (1743—1793), k Repninovu nařízení do Kalugy vypovězený, jenž hněval se pro ztenčení hetmanské moci a k posledku hlavním byl sloupem Targovické konfederace (sepsal

[1]) *Kraszewski,* Polska w czasie trzech rozbiorów, díl 3.

„O sukcessyi tronu w Polsce,“ 1789). Zmínky ještě zasluhuje mezi publicisty zvláštní podivín, jenž druhdy nebyl bez vtipu, Jacek Jezierski, lukovský kastelán: požadoval zabavení církevního majetku, však protivil se svobodě měst, nechtěje, aby se měšťanům dostalo jakýchsi práv. Posléze budiž z velikého počtu jiných jmenován ještě zuřivý revolucionář druhu pařížských jakobinů, Vojtěch Turski, jemuž monarchista Trembecki vyhrožoval káznicí. Všecka ta na počet převeliká literatura záležela v jednotlivých lístcích, písničkách a brožurách; noviny sice již tehdy vycházely, ale nebyly k ničemu, podávajíce jen suché, holé události bez jakýchkoli posudků.

Nutným doplňkem této politické literatury čtyrletého sněmu bylo divadlo. Jsou kusy, jež nerozlučně víží se k jistým momentům onoho velikého úsilí předsmrtného a nejlépe osvěcují stav věcí tehdejších. Sem patří „Návrat poslance,“ tříaktová vlastenecká veselohra mladého livonského posla, Juliána Ursina Niemcewicze (narodil se r. 1754, byl Kościuszkovým pobočníkem, pak jeho soudruhem ve vazbě petrohradské, na to sekretářem senátu a posledním předsedou Společnosti přátel věd, zemřel jako emigrant v Paříži r. 1841), spisovatele to plodného, nejlepších úmyslův, ale dosti prostředního. [1]) Hra uvádí nás na ves a ukazuje nám dvě zemanské rodiny: jednu vlasteneckého podkomořího a druhou v šlechtických předsudcích zarezivělého starosty, s žalem vzpomínajícího na krále Sasy, za nichž „člověk jedl, pil, nic dělati nemusil a přece plné kapsy měl,“ kde „bez piklí a beze zrady mohl posel jediný zaraziti sněmovní snešení, sám drže v rukou vážky vlasti říci: nie pozwalam, a upláchnouti pak na Pragu . . . a za svůj čin dosáhl povýšení nebo i několik vesnic obdržel.“ Podkomořího syn, zemský posel na sněmu, všecek zajat velikými záležitostmi vlasti, přijede, použiv krátkého odročení sněmu, k rodičům a zamiluje si starostovu dceř; však její macecha, velice citlivá dáma, dává ji novomódnímu hejskovi; ten hledí však na věno a poznav, že věna nebude, ustoupí; nezištný sok béře si pak nevěstu bez věna. Vlastenecká místa toho kusu přiváděla obecenstvo v nadšení, lehký a hravý vtip nemíjel se cíle, zpátečníci se durdili a v jednom manifestu Targovické konfederace z r. 1792 Felix Potocki naráží na Niemcewicze těmi slovy: „Brzo již i tatrmani na divadlech budou si drze smích tropiti z předešlé správy a z odvěkých práv národa.“ Jiná hra: „Div, čili Krakováci a horalé“ sloučena jest těsně s Kościuszkovým povstáním, ač v sobě nic nemá politického. Jest to směs činohry, frašky a baletu. Zdařile zachycujíc milé motivy potomního romantismu, uvedla na jeviště živel prostonárodní — v jeho kroji, s jeho pořekadly a svadebními obyčeji, a učinila to v dobu, když lid selský volán byl do zbraně, když tvořily se sbory „kosynierů“ (t. j. sedláků ozbrojených kosami) a když národní vůdce oblekl bílý selský kabát. Kus ten sepsal muž nad míru tehdy oblíbený, o němž již výše byla zmínka učiněna, vojenský důstojník ve výslužbě, divadelní herec a dramatický spisovatel

---

[1]) Dva z jeho proslulých „Historických zpěvů,“ přeložené V. Štulcem a J. B. Pichlem, otištěny jsou v brněnské „Slov. poezii“ II. na str. 76. a 77. (Pozn. překl.)

Vojtěch Bogusławski (1760—1829), jenž po rozdělení říše se svou společností všecky její kraje bývalé objížděl a r. 1811 zřídil ve Varšavě školu dramatickou a takž vlastním se stal zakladatelem divadelní umy v Polště a její tradic národních. [1])

Na doplnění tohoto přehledu literatury polské XVIII. století třeba ještě uvesti veliké množství nad míru zajímavých pamětí, jichž seznam stále ještě roste. První místo mezi nimi náleží pro hojnost podrobností, jež vrhají světlo na mravy tehdejší, spisům Ondřeje Kitowicze (1728—1804), bývalého Barského konfederáta, potomního kněze, člověka mnohých zkušeností, humoristy a podivína, jenž stranně sice a bez kritiky, časem i přilhávaje a nadsazuje, nic méně živý obraz nakreslil Polska tehdejšího. [2])

Ohledavše literární ruch věku XVIII. v Polště v hlavních jeho zjevích až po onu katastrofu osudnou, kteráž učinila konec Polskému státu a na delší dobu zarazila duševní rozvoj společnosti, musíme dotknouti se též této katastrofy samé, abychom vyměřiti mohli potom, pokudž působila v další osudy polské národnosti a jmenovitě v polskou literaturu, jakožto v obraz uvědomělé snahy, pracující dále o nevyčerpaných ještě úkolech národního bytí.

Za příčinou závislého na sousedech položení všeliká obnova a přetvora Polsky záležela netoliko na vnitřním uspůsobení, nýbrž zvláště též na okolnostech vnějších. Příhodná doba nastala, když r. 1787 Rusko na delší dobu zaměstnáno bylo válkou s Turky, v níž také Rakousko mu pomáhalo, a proti oběma těm mocnostem tvořil se spolek Anglicka, Nizozemí a Pruska, Pruský pak král Fridrich Vilém Polsce svou podporu nabídl proti Rusku. Všickni tak řečení „vlastenci“ uznali za dobré, nabídku tu přijíti. Příležitost byla tak vábná, že vlastenecká strana strhla za sebou, ač ne bez namáhání a po delším váhání, stranu monarchistův i samého krále, jemuž nescházelo ani dobrých úmyslův ani důslednosti, jenž rád se i hleděl srovnati s veřejným míněním, jenom neměl hrdinské statečnosti ve chvíli rozhodné. Toto sblížení dvou stran, jež o budoucnosti reformy rozhodlo, stalo se v oné přes obyčejnou míru prodloužené době sněmu, jenž v říjnu 1788 svolán byl k tomu konci, aby vedle Kaňovského ujednání z r 1787 povolil Rusku pomoc proti Turkům, zatím však se počal se zrušením Stálé Rady a dospěl k pruské allianci, k níž mámil úlisný Vlach, pruský vyslanec Lucchesini (kteréhož Krasicki maluje jako varhaníka). Při Rusku vytrvali jen někteří konservativci s oligarchy Xaverem Branickým a Felixem Potockým v čele. Tato strana horlitelů pro šlechtické výsady a „zlatou svobodu,“ jež bez podpory vnější držeti se nedaly, přímo odporovati nemohla, za to však postup reformy zdržovala, všech ústavních prostředkův užívajíc k průtahům. Sněm se vlekl a rozplýval; aby své trvání prodloužil, usnesl se r. 1790, že se mají vykonati nové volby a že poslové z voleb těch vyšlí mají počtem svým sněm dosavádní sesíliti, tak aby „jizba poslův“ zasedala v počtu dvojná obném. Zákla-

---

[1]) Sebrané Bogusławského spisy, většinou překlady, vydal ve Varšavě Glücksberg 1820—1823 v 12 svazcích.

[2]) Rozličné jeho spisy vydány jsou péčí hr. Ed. Raczyńského v Poznani 1840—45.

dové reformy byli ujednáni, návrh ústavy vypracován. Liberum veto a konfederace měly pominouti, trůn měl býti dědičný a po smrti bezdětného Stanislava Augusta dostati se domu Saskému, moc zákonodárná přiřknuta jizbě poslů, senátu vyhrazeno jen právo, zákon, přijatý od komory poslanců, buď stvrditi aneb na sněm příští podati k přehlédnutí. Moc výkonná vzložena na krále a přidanou mu k boku „stráži," t. j. ministerskou radu. Ministři byli zodpovědni; královská nařízení měla býti od ministrů stvrzována. Doplňování soudních sborů mělo se díti volbami. Zástupci měst připuštěni do sněmu při jednáních o záležitostech městských; městům přiznána samospráva, měšťanům propuštěna výsada osobní nedotknutelnosti („neminem captivabimus") a právo, kupovati zemské statky, spolu jim otevřena prostorná cesta k nabytí šlechtictví. Lidu selskému slíbena ochrana zákonův a připovězeno, že příště se upraví přechod jeho ze stavu poddanského v postavení činžovní a k osobní svobodě. Okolnosti nutkaly k pospěchu, spolek s Pruskem se hatil, Prusko se mířilo s Rakouskem a požadovalo zjevně, aby mu v náhradu za allianci postoupeny byly Gdansko a Toruň. Tu umluven mezi králem a náčelníky strany vlastenecké v největší tajnosti převrat z 3. máje 1791: hotová osnova ústavy přinesena do sněmu, podána na jeho soud, přijata a utvrzena hned přísahou krále i údů sněmovních — vše v jednom zasedání devět hodin trvavším. Skutek ten překvapil svou nenadálostí a přijat byl s tak obecným zápalem, že strana odporná první čas úplně umlkla a polská vláda celý rok mohla se svobodně pohybovati. Ale za ten rok nijak se neopatřila, aby se mohla zachrániti: ani vojska nezřídila ni peněz nesehnala. Zatím hrozné mraky se blížily: 6. ledna 1792 uzavřelo Rusko s Turky mír, nastaly úmluvy mezi dvory petrohradským, berlínským a vídeňským, v máji pak téhož roku ruské pluky vkročily do Polska a zřídila se proti ústavě 3. máje Targovická konfederace, žádajíc, aby s ruskou pomocí byly staré řády v předešlou platnost navráceny. Sněm měl za to, že úlohu svou dokonal; i rozjel se, opatřiv krále plnou mocí. Král — požadavkům Ruska ustoupil, ústavy se odřekl a připojil se k Targovické konfederaci. Na konci roku 1793 následovalo druhé dělení Polsky na sněmu grodenském, roku 1794 Kościuszkovo povstání, dobytí Varšavy, vedle smluv pak z roku 1795 třetí a konečné rozdělení. Rusku dostalo se nynějších tak řečených krajů západních (mimo království Polské a krajinu Bělostockou) po Němen a Západní Bug, nynějším pak Polským královstvím a částí gubernie Grodenské podělily se Rakousko a Prusko, jež mezi sebou se rozhranily řekami Pilicí a Buhem; Varšava připadla Prusku. Polská společnost zakoušela, co potom při každém z příštích povstání hromadných se opakovalo: že totiž svrchní vzdělaná vrstva byla ne-li vyhubena, aspoň hluboko rozryta. Političtí činitelé buď padli nebo strádali ve vyhnanství nebo konečně za hranice uprchli a základ položili polské emigraci, která značně druhdy působila, ač ne vždy prospěšně, v osud národnosti a literatury. Většina magnátů připlichtila se ku dvorům petrohradskému, vídeňskému a berlínskému. Jeden z nejrozumnějších vlastenců polských doby po rozdělení a nejzávažnější tehdy spisovatel, Jan Śniadecki, vyjadřuje smýšlení střízlivých oné doby a rozvážných mužův

o utrpené pohromě těmi slovy: „Utrativše vlast, největší statek duší šlechetných a obecnému blahu oddaných, odsouzeni jsme krutým osudem, abychom utlumili v sobě a vyhladili všeliké snahy, vzbuzené v nás vychováním, zvykem a žádostí obecného dobrého a oživující vše naše síly, schopnosti a vtipy. Teď musí Polák přežiti sama sebe, duši svou přejinačiti a city své v těsných mezích sevříti života soukromého. Jest to los krušný — ale taký jest zákon železné skutečnosti, jemuž se třeba podrobiti. Užijmež plodův osvěty k tomu, abychom krutě nás svírající osud učinili snesitelnějším.“ [1]) Lidé, sdružení citem národnosti, pozbyli svého obvyklého, společného střediště a cítili se jako nesvoji, jako by žili v cizině; nemohli hned přivyknouti středištím novým, a zvyklí sdružování, novým svazkům. Z počátku jako by v úkonech národního života byla nastala jakás přestávka, tak že v dějinách literatury dosti značná mezera se zří, jako by pás, politický úpadek národa dělící od znovuzrození literárního. V tom mezidobí vyšlo jen málo spisův a nebyly valné; naproti tomu dokonávaly se ve světě europském ohromné proměny, jež přinesla s sebou doba revoluční a Napoleonova. Život polské společnosti v každé z rozdělených částí bývalé Obce Pospolité jinak se upravuje. Zevrubné ukázání těch rozličností náleží do dějepisu oněch říší, které rozdělení provedly; historik literatury hrubými jen rysy může stav rozdílných těch částí naznačiti, pokud totiž obrazily se v zachovaném národním vědomí a v orgáně jeho — literatuře.

C) Přechodní doba po třetím rozdělení.

Nejslaběji kmitalo světlo literatury v krajích, jež staly se rakouskými. V Haliči nastala, počítajíc od roku 1772, půlstaletá doba hlubokého spánku, ve které dál se pokus, obyvatelstvo skrze cizí úředníky a německým ve škole vyučováním poněmčiti. Zřízená roku 1784 universita lvovská byla po jazyku německá. Haličské vzdělanstvo vyznamenávalo se odcizením od rodného jazyka a mravu a docházelo vychování salonního, francouzského. [2]) Důsledněji však a důkladněji provádělo se poněmčování v částech, jež připadly Prusku, sloučeno jsouc s celou řadou vládních opatření, čelících k osazení v zemi Němcův a k výměně polských držitelů půdy německými. Poláci služeb veřejných se vzdalovali. Zřízeno ve Varšavě lyceum a povolena Společnost přátel věd, jež měla býti prázdným hlavám nevinnou zábavkou. Lepší zbytkové polské společnosti usazovali se ve Varšavě. Zde však také v onom křídle královského zámku, jenž slul palácem „pod blachą“ (pod plechovou střechou) a jejž obýval příbuzný bývalého krále, kníže Josef Poniatowski, hýřila zahálčivá mládež tak řečených tuhých jonáků (tężyzna), následujíc jen příkladu udatného toho vojína, který, vyznamenav se zároveň s Kościuszkem, odsouzen byl k nečinnosti, až

[1]) List z 12. ledna 1804, v knize: „Listy Jana Śniadeckiego 1788—1830 z autografów.“ Poznań 1878.
[2]) *Zawadzki,* Literatura w Galicyi. „Przewodnik nauk. i liter.“ 1877.

pak i jemu udala se příležitost, vsednouti na kůň a v Napoleonských vojnách bojovati za čest rodného jména (honor Polaków).

Nejmenší změny zakusila polská společnost uvnitř hranic Ruských. Vládě tu nezáleželo na osamocení živlu polského, pokrevného a tedy (přese všecky historické různice) blízkého ruskému. K Petrohradu obracely se zraky i mnohých vlastenců. Jeden z nejbližších mladému císaři Alexandru I. byl kníže Adam Czartoryski syn, jenž náležel k císařově družině, byl ministrem zahraničných záležitostí od r. 1803 po 1806 a kurátorem vilenské university, [1]) kráčeje při tom zjevně v šlépějích politiky svého rodu, jež doufala ve znovuzřízení vlasti pod ruskou ochranou. Císař nevzdaloval se té ideje, dříve však než naskytla se možnost jejího uskutečnění, chopil se jí Napoleon a v oběh ji pustil k dosažení vládychtivých svých záměrů, seznámiv se s ní tou příčinou, že zprvu pod prapory francouzské republiky, potom pak pod znaky jeho bojovali polští vystěhovalci, kteří naději svou kladli ne do východu, nýbrž do západu, obnovení Polsky očekávajíce od europských převratů, z Francie vycházejících jakožto z ohniska revolučního hnutí všeeuropského. Poraziv Prušáky u Jeny, zřídil mírem tylžským r. 1807 svobodné město Gdansko, Rusku odevzdal kraj Bělostocký a z oněch částí Polsky, které ve dvou posledních děleních byly Prusku připadly, stvořil malé vévodství Varšavské, kterým svého spojence podělil, krále Saského. Nový ten útvar politický obdržel zdánlivou ústavu, vojsko, úřední správu francouzského způsobu, Napoleonův zákonník a osobní volnost selského lidu; hlavní jeho účel však byl, dodávati francouzskému císaři co nejvíce peněz a vojska. Jinak jen lechtal národní cit neurčitými sliby. Roku 1809 stalo se vévodství dějištěm války mezi Francouzskem a Rakouskem. Varšavu obsadily pluky rakouské, kdežto voje polské pod knížetem Josefem Poniatowským opanovaly zase západní Halič, Krakov a Lublin — kořist, kteráž k vévodství připojena mírem Vídeňským roku 1809. Za příprav k památné výpravě na Rus roku 1812 zřízena byla po Napoleonově vůli generální konfederace polskolitevská a postaven jí v čelo nedávný rakouský zbrojmistr Adam Czartoryski otec, kdežto Adam jeho syn, octnuv se tak v choulostivém postavení, žádal Alexandra I., aby služby jej sprostil, kteréžto žádosti však císař nevyhověl. Rusko zvítězilo. Účastenství Poláků v Napoleonově tažení nebylo sice mštěno, ale ruskému národu ovšem příznivých citů k Polákům nevštípilo. Car Alexandr nic méně víc ještě se utvrdil ve svém úmyslu, býti obnovitelem Polsky; záměry ty potkaly se však s překážkami, jednak v europské diplomacii na Vídeňském kongrese, jež nechtěla dopustit, aby všecky části bývalé Polsky sjednoceny byly pod Ruskem, jednak v citech ruských vlastenců, zbraňujících, aby obnova Polsky zasáhla též kraje, které roku 1795 Rusku připadly („ani pídě země, ni příteli ni nepříteli," psal Karamzin ve svých zápiskách 18. října 1819). Ze spletených těch okolností vyšlo: že Prusku vrácena jedna část vévodství Varšavského a Rakousku odevzdána část Haliče, že zřízeno svobodné město Krakov a stvořeno kongresové

[1]) Alexandre I. et le prince Czartoryski, correspondance et conversations, avec une introduction de Ch. de Mazade. Paris 1865.

Polské království s dvoukomorním sněmem, jenž s panovníkem svým, nevyhnutelně vzdáleným, stýkal se skrze jeho náměstka. Celý ten strojený útvar byl netrvalý a vrátký; spolehal na sypkém základě neusmířených a neblaze pociťovaných národních rozporův a vzájemné nedůvěry; přispíval k udržování neurčitých nadějí na něco lepšího v budoucnosti; spojoval v jedné ruce dvojí vládu: samodržeckou a ústavní, z nichž tato nezbytně musila oné ustoupiti při neshodě národních prospěchův a při obecném duchu reakce, v Europě po Napoleonských válkách vanoucím. Ačkoli ústavnost byla darem osudným a bylo by zajisté lépe bývalo, soudíc po dalekých následcích, kdyby místo ní bylo vévodství Varšavské politicky k Rusku přivtěleno s ponecháním mu provinciální samosprávy: nic méně byla konštituce v první chvíli uvítána s obecným nadšením. Nastal okamžik, kde se vše těšilo přítomnosti a požívalo po tolikých bouřích blaha pokoje. Probudily se i snahy o rozvoj duševní; školy přetvořeny, zřízena ve Varšavě 7. listopadu 1816 Alexandrovská universita. Znamená se ještě jeden, docela nový rys: péče o sblížení a sespolení se s pokrevenci východními na půdě ideje slovanské. [1])

Nenadále zjevily se v tom směru práce velice pozoru hodné. Toruňan a původem Němec, Samuel Bohumil Linde (1771—1847), ředitel varšavského lycea, vydal v šesti dílech (1807—1814) polský slovník, v němž polštinu lexikálně srovnával s jinými jazyky slovanskými a slova jednotlivá vykládal příklady ze spisovatelů. Adam Czarnocki, známější jakožto Zorián Dołęga Chodakowski (1784—1825) putoval po zemích slovanských, pátraje po stopách předhistorického života Slovanů. Ignác Rakowiecki zpytoval „Ruskou Pravdu“ (ve Varšavě 1820). Konečně chystal rozsáhlé své dílo o srovnávací historii slovanského práva poslední z pozůstalých ještě na živě učených slavistův oné doby — Alexandr Václav Maciejowski (narozen 1793; první vydání té historie, čtyrdílné, vyšlo 1832—1835; druhé šestidílné 1856—1865).

V říši poesie jest zástupcem toho směru slovanského, jenž krátko jen trval a zanikl téměř beze sledu, osobnost s každé stránky pozoru hodná, nedosti však v té příčině oceněná — Jan Pavel Woronicz (1757—1829). Volyňský tento rodák, varšavský kanovník, potom od roku 1816 do 1827 biskup krakovský, konečně od roku 1827 varšavský primas, měl dar slova uchvacující, jenž připomínal Skargu. Jako Skarga, míval i on příležitost kázati, ne-li za příčinou velikých událostí, aspoň nad velikými hroby: měl řeč při slavném pohřbu Josefa Poniatowského 1817 a Tadeáše Kościuszky 1818 v Krakově, při úmrtí Adama Czartoryského otce (1823) a císaře Alexandra Jako básník kráčí Woronicz po téže cestě, kterou za nedlouho po něm nastoupila poesie romantická, na kterou však dal se též Jan Kollár svou Slávy Dcerou (1821). V básních jeho znamená se, jak vroucí jeho vlastenectví hledí se zpovšechniti a přejíti v slovanské. Udeřil hrom, proroctví o pádu, hlásaná Skargou a jinými, se naplnila, místo zlo-

[1]) *Perwolf* v článku výše jmenovaném.

lajné, bičující satiry zavládly city bezmezného zármutku, ozval se Jeremiášův pláč nad troskami Jeruzaléma. Básník nemůže zapomenouti oněch potoků krve, oněch lidí umírajících na bojišti Maciejovickém, onoho bojovníka, jenž se zlomkem kosy vrhal se s výše Vavelu na nepřátely, a toho koruny zbaveného krále, „vrtkavého, z rozličných stran rozličně se jevícího, všem dobrého, sobě jedinému škodného, jejž do ciziny vlekou v zajetí a za ním spoutanou jeho čeleď.“ [1]) „Kam se podějeme, my zbloudilí sirotkové, jako včely bez matky z úle vyhnané, bez vážnosti, bez jsoucnosti, bez jazyka, beze jména? Která země přijmeš mě tuláka a dáš mně sladké jméno syna svého a občana? Marně každá budeš lichotiti mně podobnou nadějí — já ti budu pastorkem a ty mně macechou. Povyš mě mezi své satrapy — mněť to nebude ničím, musím-li přestat býti Polákem. Neplálť nebeským ohněm lásky k vlasti a nessál z prsou matčiných statečnost, kdo míří se ochotně s novým životem na její mohyle. Nač mně ten vzduch, který dýchám v zajetí? a to světlo, jež svítí na můj bídný los?“ [2])

Zármutek vede k přemýšlení, nadmítají se ethické otázky, jež neodbytně znepokojují celé následující pokolení pěvců: zač to utrpení? jakou příčinou a čí vinou? Ni Woronicz však ni pokolení po něm jdoucí otázek těch zodpovídati nemohli; nikdo neprobral se v té záležitosti k její kořenům, ulpěl jen na poslední pohromě a na velkolepém, však opozdilém již úsilí, jehož korunou byly práce čtyrletého sněmu. Básník vykládá s nadšením, jak zavřela se „rezavá brána bezkraloví,“ jak z plísně vydobyty staré, pošlapané zákony a nové ustanoveny, ukované kladivem řídké svornosti, jak sbratřují se a objímají posud sobě neznámé děti jedné mateře. [3]) Nemoha odkryti vnitřní příčinu úpadku, vyvozuje ji ze sběhu okolností vnějších: metá hromové kletby „dračímu rodu“ zrádců, námezdným sluhům politiky cizí, zatracuje svézištný Albion za jeho bezcitnost, [4]) hlavní však vinu skládá na Němce, na potomka Německého řádu — Prusko. Nemůže zapomenouti, že Cimbrové a Germáni vyhubili slavné pobratimy Havolany, Lutice, Bodrce; zlým toho vzpomíná Sigmundu I., že svému příbuznému kdys Prusko odevzdal v léno; [5]) přede vším pak obviňuje severoněmeckou

---

[1]) Sybilla, pieśń III.

[2]) Sybilla, pieśń IV.

[3])
Wszystko razem zakwita, wszystko zazielenia . . .
I prawa podeptane z pleśni wydobywa
I nowe rzadkiej zgody młotem przekowywa.
Na ich głos pękły dumne bratodzielcze wały,
Nieznane jednej matki dzieci się poznały
I z czułem rozrzewnieniem wzajem się ściskaja,
Wzajem się kochać, wspierać, bronić przysięgają.
(Sybilla, III.)

[4])
Powiédz tym samolubcom, tym wyspiarzom hardym,
Na jęk cierpiących ludów nieczułym i twardym,
Że już niema tej ziemi, której chlebem żyli,
Której lasem żeglowne nawy swe pławili.
(Sybilla, IV.)

[5]) Czy ten lennik twym wnukom gorzko nie odsłuży.

mocnost, že ona ukovala úkladný spolek na Polsko. „Se sladkou tváří obnovu chválí, bratří se s její tvůrci, jednou rukou podpisuje přátelskou smlouvu, druhou však tasí skrytou dýku a stisknouc ocel v srdce ji vráží, k tomu pak se vychloubá ještě, jak dovedně vzbuditi uměla k sobě důvěru.“ [1]) Ale toto vysvětlení nepostačuje, důvod jest neúplný, pohroma není vysvětlena; mysl básníkova se tedy ukojí tím, že nerozřešenou tu otázku v jedno pásmo spojí s dvojím velikým tajemstvím — s tajemstvím minulosti a budoucnosti; jako minulost byla, tak i budoucnost bude — všeslovanská. Následuje onoho báječného podání, že by Slované čili „Sarmaté“ pocházeli od biblického Semova pravnuka Sarmotha neboli Asarmotha (kn. Gen., X.), obmýšlel Woronicz osudy Slovanstva vůbec a Polského národa zvláště vyobraziti v cyklu epických skládání, jež činiti měla jednu knihu písní (pieśnioksiąg). Úmyslu toho však plně nevykonal; zůstaly jen úryvky, a sice: *Asarmoth*, praotec sarmatských národů, jenž v proroctvích žehná příštím pokolením (psáno r. 1805); *Lech*, báječný zakladatel Polské říše (1807); konečně *Vislický Sněm*. S úryvky těmi těsně souvisí jediná jeho ukončená báseň historická: *Sibylla* ve 4 zpěvích. Praotcové jsou tu zobrazeni v zázračném světle. Ještě v zemi Senaar dává jim Asarmoth, an jim ukazuje severní krajiny, tyto rady: „Až bude vás bez počtu jako hvězd a srdcem i jazykem jsouce spojeni obsadíte hranu dvou světův (Europy a Asie), zachovejte v dědictví po mně tyto věčné zákony: cnost buď vaším živlem a řemeslem sláva.“ [2]) Příchodce Lech usadí se mezi severními Slovany ne jako podmanitel, nýbrž jako bratr: „Jsouce kost z kostí otců našich, rod jeden skládáme a jedním všude duchem dýšeme.“ [3]) Kdyby se Slované sjednotili, celý svět by rozdrtili. [4]) Bratří však povstávali druh na druha a svářili se. Básník přimlouvá Sigmundovi III.: „Shlazuje nedůvěru páskou věčné shody, spoj ty dva pokrevní slovanské národy.“ [5]) Rada nebyla splněna; ale co se nevyplnilo po dnešní den, může se vyplniti v době příští. Přítomnost jest přechodný jen stupeň k té budoucnosti, chvíle zkoušky. Pláč malodušných a reptání malověrných přehlušuje hromový hlas Hospodinův: „Ó vy slepkové chatrní velikosti i bídy! pokudž, neznajíce pásma určení svého, budete z něho pavoučí tkaninu žalob skládati, místo co byste poznati hleděli trvalý základ svého bytí?!... Nepadá-li vina na otce vašeho a svrchovaného vládce, mezi vámi musí původ všeho býti a příčina... Lidstvu nastává obnova; snad povstane nový fénix z vašeho popela. Jakmile novou úmluvu (s Bohem) uzavřete a stanete se hodni, by sláva vaše se

---

[1]) Sybilla, III.

[2]) Gdy więc jak gwiazdy niepoliczeni
Sercem, językiem z sobą spojeni
Krawędź dwóch światów zabudujecie...
Te ode mnie w dziedzictwie macie wieczne prawa:
Cnota waszym żywiołem a rzemiosłem sława.

[3]) Kość z kości ojców naszych, ród jeden składamy
I jednym wszędzie duchem oddychamy.

[4]) Złączcie się z sobą, a świat roztrącicie.

[5]) Tak zgładzając węzłem wiecznej zgody,
Połącz te dwa pokrewne słowiańskie narody.
(Sybilla, II.)

vzkřisila, nepohřbí rodu vašeho ta mohyla: Troja zahynula, aby z ní zrodil se Řím.“ [1])

Proroctví ta překvapují svou novotou. Probouzí se tu uprostřed smrti, ve hmotě k rozkladu spějící, mocné vědomí života a při tom snoubeno jest s neobyčejně střízlivým názorem, že nové bytí nebude prodloužením starého nebo pouhou jeho obnovou, nýbrž úplnou jeho přeměnou. „Částice minulosti hemží se v rozvalinách a rodí se z nich stvůry nové.“ Ale ten cit, tak jarý a nový, nedošel u Woronicze přiměřeného vyjádření; vylévá se ve formách zastaralých a obnošených. Něco přijal — a to bylo ještě nejlepší — ze starozákonních proroků; tento nábožensko-biblický vzlet byl něco nového po filosofech XVIII. století; jemu děkují spisy Woroniczovy, jichž za živobytí svého nevydával, ze svého čerstvého rozšíření v rukopisech. [2]) Ve všem ostatním jest následovníkem klassikův: libuje si, jako Naruszewicz, v divně tvořených slovech, přivádí furie, najády a všecky bohy olympské. Sama báseň Sibylla není leč podle Delillova a Trembeckého vzoru složené vypsání zámku a sadů v Pulavách, tamního Sibyllina chrámu, vystaveného na podobenství onoho v Tivoli, a ostatních budov, kde jako v musei přechovávaly se nashromážděné od Czartoryských památky polské starobylosti.

Obsah dusily formy, v nezměnný kanon obrácené. Formy ty byly paklassické; literatura polská kráčela v šlépějích francouzské, francouzská pak sama byla slabým nápodobením vzorů starověkých, neosvěžujíc se bezprostředním v ně nazíráním a jich zhloubením, jež tak prospělo Kochanowskému a za doby novější Lessingovi, Göthovi a Schillerovi. Spisovatelé času onoho, většinou lidé rozvážní, systematičtí, při tom vřelí vlastenci, nemohouce pracovati o zřízení státu, oddali se celou duši na zřizování říše krásna, počali ji vzdělávati a v sad přetvořovati, podobný versaillskému, se záhony květinovými, s trávníky a s přímými alejemi, šetříce zákona o dělení práce, zachovávajíce kázeň stran politických a ukládajíce si přísné policejní řády, jež nijakých nedopouštěly úchylek svévolných od pravidel umění, jednou navždy stanovených od Aristotela a Boileau'va, od Horatia a Laharpa. Pracováno tu do spolku. Společnost přátel věd, jejíž prvním presidentem byl kompilativní historik, biskup Albertrandi (1731—1808), druhým Staszic, třetím a posledním Niemcewicz, vytkla sobě za úlohu, ani jediný koutek onoho sadu nenechati pustý a postarati se, aby každý druh literatury měl svého zástupce. Tak jedni kompilovali dějepis, druzí vzdělávali epos, třetí drama neb román. Niemcewicz skládal prázdné všeho ducha a pravdy „Śpiewy historyczne“ (1816); Kajetán Koźmian

---

[1])
O zlepki skazitelne wielkości i nędzy,
Pókiż waszych przeznaczeń nieświadomi przędzy
Wolicie z niej pajęcze pasmo skarg układać,
Niż się o stały wątek jestestw waszych badać, atd.
(Sybilla, IV.)

[2]) První vydání vyšlo v Krakově r. 1832 ve dvou svazcích. Zvláště proslul „Hymn do Boga.“ (Do češtiny přeložil V. Štulc „Asarmotha“ a uveřejnil ve „Světozoru“ r. 1876, čís. 7. Ve Vymazalově chrestomathii čte se kus ze „Sibylly“ v přeložení F. V. — Pozn. překl.)

(1771—1856) nápodobil Virgiliovy georgiky básní „Ziemiaństwo polskie“ (1830, v Pulavách) a složil epopéji „Stefan Czarniecki,“ která však tiskem vyšla po smrti teprv básníkově, ba až po ukončení doby romantické (v Poznani 1858). Rozplodilo se množství románů sentimentálních, tendenčních („Lejbe i Siora“ 1821 od Niemcewicze), domněle historických i walter-scottovských („Pojata“ 1826 od Bernatowicze). Většina skladatelů básní pouštěla se do prací převelice těžkých, spisujíc propilovaným slohem nabubřené ódy a tragédie v duchu Racinově, které, přísně šetříce obvyklé míry a tří jednot — času, místa a děje — prázdny byly všeliké historické barvy a místo skutečných povah a osob živých vyobrazovaly jen zápasy citův a srážky rozličných vášní v člověku ideálním, myšleném vně všeho času i místa. V tom druhu vynikli generál Ludvík Kropiński (1767—1844, „Ludgarda“), František Wężyk (1785—1862), zvláště pak ředitel křemeneckého lycea Alois Feliński (1771—1820), jenž sepsal tragédii „Barboru Radziwiłłovnu,“ přijatou s nevídaným nadšením. Historického v tom kuse není nic, mimo jména jednajících osob: Sigmund August, Bona z rodu Sforzů, Tarnowski; není tu přiložena píle k vyvedení historických charakterův a znamená se úplné nešetření tehdejších běhův a řádů. Jest tu však spousta pathetických řečí, krom toho i zdařilých vyjádření, zavírajících v sobě řadu myšlenek v několiku slov; jest tu vpleteno — po příkladu Alfierově — množství narážek, jež dotýkaly se nejskrytějších pomyslův tehdejšího obecenstva o lásce k vlasti, o povinnostech panovníka, o rozbrojích a pýše magnátů.

Souvěcí mnoho nepožadovali; s nemnohými verši, se zásluhami zcela vnějšími možno bylo vpočtenu býti mezi génie; bylo jen třeba šetřiti pravidel a nehověti novotám. Takž ovšem tvůrčí síly se utlačovaly a na povrchu pluly jen prostřednosti; vyšší a čestnější místa zaujímali ne skuteční básníci, nýbrž kritikové a recensenti. Aby kdo přijat byl do cechu cenitelův umění, nežádalo se hlubokých a rozsáhlých vědomostí, ani method vědeckých; stačilo míti vnější vážnost, býti ve varšavských salónech příjemným společníkem, zvučně a s efektem mluviti. Literatura vypadala jako společnost pro vzájemné podkuřování. V tom spolku největší vážnosti požíval professor polské slovesnosti na vysokém učení varšavském, Bogusławského zeť a sám po něm ředitel (od r. 1814) polského divadla — Ludvík Osiński (1775 až 1838). Dodejme k doplnění obrazu, že spisování se stalo velmi rozšířenou náruživostí; že literární zásluhy se pletly s občanskými; že konečně při nedostatku náležité kritiky a důkladných vědomostí všecka ta varšavská literatura byla na nejvýš zastaralá. Hodiv jí Mickiewicz r. 1829 rukavici (ve článku: O krytykach i recenzentach warszawskich), mohl právem po Byronovi říci, že hádati se s některým z uznaných kritiků varšavských (na př. s Fr. S. Dmochowským) by bylo tolik, jako v cařihradské hlavní mešitě spor vésti o nesmyslech v koraně a naditi se do ulemův osvícené snášelivosti.

Mnohem utěšeněji rozvíjel se duševní život v západních a jihozápadních krajích říše Ruské, jež před tím k Polsce náležely. Naplavená vrstva francouzské kultury a francouzských mravů byla zde tenší a nevyhladila typických zvláštností starošlechtického života pol-

ského na půdě nepolské; krom toho podařilo se některým mužům osvíceným, kteří se po národní pohromě zachovali, dostati tu do svých rukou školy, přetvořiti universitu a celý universitní okruh, použiti všech organisačních ideí a method bývalé vyučovací komise a vnésti do školy, a skrze ni do obecenstva, širší rozhled a ducha vědeckého, čehož obého nedostávalo se obecenstvu v království Polském. V čele toho ruchu stál muž v oné době přechodní nade všecky vynikající — Jan Śniadecki, trojnásob znamenitý: jako organisátor, jako professor a jako spisovatel. Pro mocné jeho působení na následní pokolení potřebí jest déle se při něm pozdržeti.[1])

Bratři Śniadečtí Jan (1756—1830) a Ondřej (1768—1838), oba professoři, oba přírodozpytci, byli rodáci velkopolští. Jan byl hvězdářem; vychován byl v Lubrańského kolleji v Poznani, študoval pak na vysokém učení krakovském, kdež obrátil k sobě pozornost visitátora Kołłątaje, načež vyslala jej vyučovací komise do Götting a Paříže (1778—1781), aby tam své vzdělání dovršil. S Němci se Śniadecki spřáteliti nemohl; připravujícího se tam velikého hnutí uměleckého a filosofického nepostřehl[2]) a jen si odtamtud vynesl přesvědčení, že od nich není čemu se přiučiti; za to sdružil se s Laplacem, s d'Alembertem, s Condorcetem, přijal k sobě učení a osvojil si spůsoby oné filosofie zkusné, jejíž původci byli Italiané a Bacon, následovníky pak, po Newtonu a Locku, francouzští encyklopédisté. „Věděti," děl Śniadecki roku 1781, „znamená jedním pohledem vniknouti v nejjemnější a nejrozličnější poměry a podrobnosti, postihovati nejzmotanější pravdy, aby tak lze bylo ovládnouti celkem, a vyvoditi z nich přesné a jasné zákony." Śniadecki pouhým sensualistou nikdy nebyl, při tom však jakýchsi a priori pohotových spůsobů myšlení také nepřipouštěl; měl spíše za to, že, byť pramen vědění dán byl přírodou, přeceť rozum odvozuje všelikou vlastnost, na celé přírodě lpící (na př. velikost), a nad ní se vznášeje k dalším výsledkům a kombinacím dochází, jež sám si tvoří. Jsa mysli živé a v plném slova smyslu filosofické, mocně a bystře pracující, věřil ve vědu; methoda bádání jej neméně poutala jako jeho výsledky; nesl se k dokonalé jasnosti a určitosti v každé nauce; však mnohem více cítil se ve svém živlu, když mysl svou vodil po úkazech širé přírody, nežli když dumal nad bezednou hloubí zákonů lidského rozumu. V této části nebyl samostatným. Chráně se skepticismu a materialismu, chytal se škotské filosofie zdravého smyslu Reidova.[3]) Vedle této opory měl ještě jednu — náboženství. Sám jsa ducha nábožného, žil nad to v čase, kde uprostřed ohromné národní pohromy srdce všecka pudem přirozeným tíhla k tomu, co nade vše jest trvalejší, k víře v mravní řád, k náboženství v jeho stránce nikoli věroučné, kteráž málo jej

[1]) *M. Baliński,* Pamiętniki o Janie Śniadeckim. Wilno 1865, 2 svazky. — *Maur. Straszewski,* Jan Śniadecki, jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce.

[2]) Lessing, Herder byli již tehdy v plné síle a slávě. Kant byl professorem od r. 1771, Göthe vydal Götze 1773 a Werthera 1774.

[3]) S tou filosofií seznámil se Śniadecki r. 1787, když jezdil do Angličan pracovat s Herschelem.

zajímala, nýbrž v praktické, vida v něm kotvu, na které upevňuje se všecek společenský řád a dobrý mrav.

Přirozené Śniadeckého povolání byl úřad učitelský, jehož se mu i dostalo v Krakově; jen že jej od vědy pořád odtrhovaly běhy veřejné. Tu bylo mu v potřebách university jezditi do Varšavy; tu zas musil jeti na grodenský sněm a s obratností broušeného diplomata pracovati o záchranu statkův a kapitálův university, aby, jakož se schylovalo, nerozchvátili jich mezi sebe vůdcové Targovické konfederace.[1]) Když pak v Krakově učinil Kościuszko povstání, stáhli jej, astronoma, s hvězdárny, aby verboval vojsko a opatřoval je zásobami. Śniadecki vzal z university propuštění, cestoval po Europě v r. 1803 až 1805, seznával ono hnusné obecenstvo doby císařské, kdež — jak pravil — „jsou salóny, ale jen podvodných hráčů, získali pak z převratův jen sedláci a učenci, kteříž zvrhli se v plazivé pochlebníky." Ctitelé Śniadeckého vábili jej do Vilna; povoliv Kołłątajovi, Czackému a Adamu Czartoryskému otci, přijal konečně vyzvání, jež mu ve shodě s ministrem Zavadovským učinil kurátor vilenské university Adam Czartoryski syn, a nastoupil professuru hvězdářství, uprázdněnou po Poczobutovi. Sotva že do Vilna přišel, zvolen jest (1807) rektorem; důstojenství to podržel až do roku 1815, přes časy velice obtížné a náhle převratné. Tak v dubnu roku 1812 bylo mu se představiti s učeným sborem caři Alexandru, v červnu císaři Napoleonu, po té musil, aby jmění university zachránil před loupeží, přijati účastenství v dočasné správě provincií obsazených Francouzi, za nedlouho pak opět vítati caře Alexandra. Aby se oceniti mohla působnost Śniadeckého jakožto rektora, potřebí věděti, čím byla ta universita za prvých let XIX. století. Byvši, jakož shora bylo vyloženo, akademií jezovitskou, za krále Poniatowského proměnila se v ústav světský a byla podle návodu vyučovací komise péčí neúnavného Poczobuta znovuzřízena. Za caře Pavla hrozila jí nebezpeč, že opět do rukou padne tovaryšstvu Ježíšovu;[2]) generál řádu Gruber již počal o akademii poroučeti; nastoupením však caře Alexandra záměry jeho se zmařily. Rektor Jeroným Strojnowski, piarista, povolán byv za tou příčinou do Petrohradu, dovedl toho, že universita byla statutem z 18. máje 1803 zůstavena při zřízení dosavadním a že zřízení to za vzor bylo přijato pro jiné universitní statuty v rocích 1803 a 1804. Bylať universita netoliko nejvyšším učilištěm, nýbrž i vrchní správou škol svého okruhu a sborem učenců na spůsob akademie věd, veřejnou duševní činnost řídícím. Jakožto učiliště musila, poněvadž té doby nebylo vůbec ruských přednášek na universitách, ústavem býti buď německým nebo polským. Strojnowski potahoval za sebou Němce; Śniadecki předvídal (Pamiętniki, I, 358), že z té německé násady, byť chovala i lidi znamenité, mnoho užitku nepojde: budou spisovati veleučené knihy, ale zemi a národu neprospěšné, jen pro marnou slávu a ne ku prospěchu vzdělání. Vyučování bylo tedy na mnoze jazykem i duchem polské. Však

---

[1]) K této hlavně době táhnou se Listy Śniadeckiego, jež r. 1878 vydal v Poznani Kraszewski.

[2]) *Mich. Moroškin*, Jezuity v Rossii. Peterb. 1862, I., str. 450.

třeba podotknouti, že mezi národnostmi (polskou a ruskou) tehdy nebylo ještě onoho rozstrku a oné nedůvěry, kteréž v půlstaletí následujícím vyrostly, [1]) a že mezi vzdělanci obou národů trvalo přátelské obcování až do té doby, co Mickiewicz přebýval v Petrohradě a v Moskvě. Co se týče vilenského školního okruhu, ten byl ohromný: obsahoval gubernie západní, jihozápadní a běloruské. Universita jmenovala školám ředitele, dohlížela na vyučování skrze visitátory a podřídila svému dozoru též všecky školy řádů duchovních, mimo jezovitské. Přičiněním hr. Josefa de Maistre dobyli sobě jezovité akademie samostatné v Polocku. Takým universitním visitátorem byl znamenitý učenec Felix Czacki (1765—1813), jenž z dobrovolných příspěvků šlechty jihozápadních gubernií zřídil roku 1805 volyňské gymnasium v Křemenci, kteréž potom proměnilo se v lyceum. Czacki toto lyceum hleděl na roveň postaviti universitě, kteréž úsilí však na těžkou zkoušku vydalo staré jeho přátelství se Śniadeckým, jenž záměru tomu odporoval. Příběhy roku 1812 nepřipravily sice Śniadeckého o důvěru mocnářovu, [2]) ale přece neminuly bez škodlivého účinku, zkalivše poměr jeho k ministeriu osvěty; podařiloť se zajisté nepřátelům jeho, professorům Němcům, kteříž před Francouzi utekli do Petrohradu (Bojanus, Lobenwein), stín podezření uvrci na jeho činnost. R. 1815 hodnost rektorskou složil, od té doby pak klidně dožíval své jasné dni stáří, zabývaje se jen vědou a literaturou a bývaje při slavných příležitostech parádním řečníkem, kdež obyčejně volíval si za předmět nějakou abstraktní, však vážnou záležitost souvěkou: o methodách vyučování, o filosofii, o náboženství. Každá věta v těch řečech jest jako vysoustruhována, sloh jest vážný, něco málo nadutý. K zobrazení dojmu, jaký řeči ty působily, třeba si připomenouti, že byly držány spůsobem divadelním: v aule, na jejíž stěnách se skvěly Smuglewiczovy fresky (nynější museum při kostele sv. Jana), professoři seděli v červených togách, před rektorem leželo stříbrné žezlo, darované universitě králem Bátorym.

V těch řečech a v posledních spisech svých vystupoval proti dvěma velikým novým úkazům duševního života, jimž porozuměti nemohl: proti německému idealismu a proti rodícímu se romantismu. Z té příčiny pokolení následující mělo jej za šosáka, ba za nevědce, kdežto novější spisovatelé positivisté vynášejí jej bez mála jakožto předchůdce Augusta Comta a původce positivismu. Ale ten i onen soud jest nespravedliv. Jest pochopitelno, že Śniadecki k oněm dvěma novým směrům nemohl jinak se chovati nežli odporně, ač ovšem bez prospěchu. Jsa rationalistou a zkusným přírodozpytcem, nejen že sám nebádal nikdy, jakými cestami proměňují se city v duši lidské v pojmy, nýbrž i skoumání taková za práci zhola marnou pokládal, podobně jako vědě nedostižným soudil postižení prvních příčin. A hle, tu se

[1]) Pamiętniki, sv. 2., str. 258. Ministr národní osvěty hr. Zavadovskij psal Śniadeckému r. 1807: „Jest mně, jakož i Vám, potěšením, že mohu dorozumívati se s Vámi ve svém přirozeném jazyku, kterýž tak jest polskému blízký, že Rus bez obtíže může Poláku rozuměti a Polák Rusu.“

[2]) Pamiętniki, sv. 2. J'ai du plaisir à vous voir, M. Sniadecki — pravil car Alexandr, když mu byl Śniadecki představen.

objevila filosofie, která se všecka obírala jen zpytováním forem a vrozených základův myšlení: Poláci navštěvovali Kantovy výklady v Královci, Fichte pobyl nějaký čas ve Varšavě a v samém sboru učenců vilenských působil ne bez prospěchu Arnošt Groddek, professor starověké filologie a Kantovec. Mládež počala blouzniti o metafysice a spolu o romantice; neboť mezi těmito dvěma zjevy byla jistá souvislost, asi taková, jako jest mezi empirickým rationalismem a paklassickou literaturou doby parukové. Filosofické hloubání neslo se, rovněž jako umění, k něčemu neznámému, nejasné veliké ideje hledaly formy. Śniadecki rmoutil se jakožto filosofický milovník jasných toliko ponětí, dívě se, kterak v XIX. století mohly se nalezti rozumy ze XIV. věku, matoucí temné s moudrým. Slabé stránky Kantovy hbitě postřehl, však podstaty a původnosti jeho učení nepochopil; považovalť nauku jeho za přikrášlený aristotelismus. Śniadecki urážel se nad novým směrem i jako esthetik i jako spisovatel purista: byltě sám Delillovým přítelem, ctitelem kruhu a míry v umění a přísně šetřil pravidel Horatiových, Boileau'vových a Dmochowského. Konečně ještě jedna byla příčina, že ostře šermoval proti novému duchu a směru: on, stoupenec pokroku, člověk mírného, bezúkorného, zákonního postupu, instinktivně předvídal, že ve zjevech, proti kterým bojoval, tají se bouře, vrou živlové, kteří protrhnou hráze a jako živelní moci zavlekou vlast milovanou do pustin neznámých, vydají ji mezi zříceniny a v útrapy. Měl za svou povinnost, pevně kráčeti vstříc té rozhodné chvíli; rozhoda se skutečně blížila s blesky a hřímáním....

Než však k vylíčení té krise přistoupíme, jest nám se pozastaviti při jednom ještě zjevu, který vznikl před dobou romantickou, zazářil sice současně s počátky romantismu, však duchem náleží k zplodinám půdy klassické. Jesti to pravá, samorodá veselohra polská, kteráž zrodila se v tu jasnou, bezstarostnou a poměrně šťastnou dobu krátkého oddechu mezi Napoleonskou vítězoslávou a tuláctvím emigrantů. Otcem jejím byl Napoleonský vojín, Haličan z Přemyšle, potomek jednoho z nejpřednějších rodů panských, hr. Alexandr Fredro (1793—1876).

Fredrovým veselohrám, jež skoro stejnou dobou co romantismus rozkvetly, vytýkalo se, tu že jsou salónní, tu zas že jsou Molièrovské, nepolské, nenárodní. Přes to všecko však přežily své hánce, udržují se již přes půlstaletí na jevišti a pořád ještě nade vše vynikají, co v tom druhu bylo od jiných sepsáno. Forma jejich poněkud zastárla, ale obsah posud uchvacuje nevadnoucí krásou mladosti a vděkem žertovného a dobrosrdečného vtipu. Krom tří velduchů romantismu není jména, které by v obecenstvu bylo proslulejší nežli jméno Fredrovo a které by tolik bylo čteno.[1]) Příčiny tak trvalého zdaru jsou tyto: Když v první čtvrti XIX. století vzdělanstvo oddalo se pěstování literatury jakožto nejpřednějšímu úkolu národnímu, objevilo se tu více horlivosti nežli nadání. Při práci té tlačily se a hemžily nejvíce síly

---

[1]) *Stan.* hr. *Tarnowski*, Komedye Aleksandra hr. Fredry, trzy odczyty publiczne. Warszawa 1876.

prostřední a čím slabší byli pracovníci, tím vyšších předmětů se chápali: tragédie, epopéje, ódy; jen veselohra byla osiřelá. O veselohře politické nemohlo býti řeči po roztržení vlasti a uvázla na Niemcewiczově „Návratu posla“; genrová pak, jsouc bez tendence, neposkytovala patrně žádné potravy vlasteneckým citům spisovatelů; byla povržena, kladena na roveň satiře a počítána k poesii záporné. Nový život zatím oplýval úkazy vysoce komickými: vedle dožívajících zbytků starého šlechtictví bujelo chlubné vojáctví časů Napoleonských se svou rozpustilostí a záletností; vedle rytířské dvornosti a vnějšího zbožňování krásné pleti roztahovala se lakota a marnivost měšťáctví, přicházejícího k vážnosti a panování; prosa života přikrývala se lehkou rouškou snah ideálních; silně oblíbeny byly formy oblé, hladké, ušlechtilé; s tím se vším pak mísila se bujná veselost sanguinické národní letory, náchylné v pokojných dobách bezstarostně žíti, milovati, rozkoší užívati. Všecku tu jarost a plnost života, žádnými tendencemi nezkaleného, zobrazil Fredro jako v zrcadle.

Soustavných študií neměl. Od r. 1809 až do r. 1815 vedl život kočovný, vojenský; r. 1812 byl v ruském zajetí, potom přebýval nějaký čas v Paříži, kdež si zamiloval divadlo, důkladně však seznámil se s Molièrem teprv potom, když vrátiv se domu do Haliče, u potulného antikváře koupil si francouzského toho koméda sebraná díla. Napojiv se Molièrem, samorostlý tento básník sám počal skládati veselohry, zcela po ochotnicku, vzdálen netoliko běhův politických, nýbrž i bojův literárních, nemaje žádného účastenství v zápase klassiků s romantiky. Roku 1819 sepsal první veselohru: „Geldhab“, jež dávala se ve Varšavě r. 1821; po té v prodlení času od r. 1819 do r. 1835 obdařil divadlo ještě sedmnácti kusy, které vesměs velice se líbily. Roku 1835 však rozhejčkaný trochu básník náhle umlkl a úplně se ustranil, uštknut kritickou úvahou, ostatně nijak ostrou, v „Pamiętniku naukowym krakowskim“, která pocházela od romantika Severina Goszczyńského a národní ráz Fredrových útvorů brala v pochybnost. [1]) V dalších čtyřiceti letech psal Fredro již jen pro sebe a zůstavil po sobě drama zvířecí „Brytan Bryś“ [2]) a patnáct ještě veseloher netištěných, jež od té doby po řadě přicházely na jeviště a o jichž ceně se úsudek ještě neustálil. [3]) Jsou mezi těmito pohrobními některé patrně velmi zdařilé, jako „Wielki człowiek do małych interesów“; ačkoliv i v tom kuse spatřuje se jiná manýra ve skladbě, charaktery jsou více individualisovány, shledává se mnohem více vložek a episod a vůbec méně těch zvláštností, které Fredrovi trvalou vládu na divadle pojistily.

Nedotýkajíce se oněch pohrobních kusů, prodlíme při těch osmnácti, které byly podány na veřejnost za jeho života. V jednom z nich („Pan Jowialski“, v 2. výstupu 1. dějství) pronáší se Fredro takto

---

[1]) Veselohry Fredrovy, jež za jeho života byly známy, vyšly ve Varšavě ve čtvrtém vydání, pětidílném, r. 1871.
[2]) Otištěna v Bibliotece Warszawské 1878, sv. 2.
[3]) Viz v Kronice rodzinné z r. 1877 a 1878 úvahu *Stanislava Tarnowského*: O pośmiertnych komedyach Fredry.

o veselohře: „Molièrovské komédii nadešel konec... teď jsou všecky charaktery obroušeny, postavy málo vynikají proti svému pozadí, každý uvažuje, co by o něm svět řekl. Dříve chodil lakomec v ošumělém kabátě, maje ruce v kapsách; teď je skrblík jen v koutku skrblíkem — podá i žebráku, když to jiní vidí. Žárlivec hryže se do pysků, ale mlčí; sketa obléká se ve vojanský mundur, tyran se mazlí, vše béře na se slušnou tvářnost. Jeviště by mělo míti rub a líc, jako peníz." V pravdě však lidé se nezměnili, jen způsoby spisovatelů se přejinačily. Ve skutečnosti není obrazcových vzorů, každá osoba jest zjev nesmírně složitý, nesoucí na sobě nejrozličnější rysy a znaky, jež mu vtisklo jeho okolí. Nynější realistická veselohra pokouší se tyto živé osoby fotografovat s celým jich okolím a s dobou, která je zplodila. Ale když doba mine a okolí se změní, osoby ty, umělecky sic vytvořené, čím dále tím více se nám vzdalují a odcizují, protože na nich bylo více jen rysův okamžitých, pomíjejících, nežli souboru lidské skutečnosti. Jinaká byla komédie klassická se svými celistvými, ač abstraktními postavami: rámec děje byl jen zlehka nastíněn, děj sám odbýval se v kruhu obyčejném, bez všelikých zápletek a episod, charaktery kresleny byly co možná prostě a přesně a ukazovány v takových položeních, aby ostré jejich typické rysy co nejvíce vynikly. Fredrovy veselohry, které byly za jeho života provozovány, náleží všecky k druhu klassickému. Od kusů Bogusławského a jeho nástupce Jana Nep. Kamińského (1778 – 1855, do r. 1833 byl ředitelem divadla lvovského) liší se tím, že to nejsou hry, na rychlo jen stlučené pro kratochvíli obecenstva, nýbrž útvory zcela umělecké. Od kusů Zabłockého tím se rozeznávají, že nejsou jen reprodukcí postav Molièrových s příměsí vlastních pozorování, pitvorně zobrazených, nýbrž že složeny jsou jen v duchu Molièrových veseloher, jinak vyobrazujíce původně vytvořené postavy a povahy ze života polského. Podobně a skoro v stejnou dobu tolikéž Molièrovská duchem a způsobou komédie Gribojedova kreslila skutečnou panskou Moskvu let dvacátých (Gribojedov, narodiv se roku 1795, jest Fredrovým vrstevníkem). Fredro posmíval se opičení se po cizině v kuse „Cudzoziemszczyzna", představil zbohatlého povýšence v „Geldhabu", lichváře v kuse řečeném „Dożywocie"; lásce věnovány jsou dvě hry, „Mąż i żona" a „Śluby panieńskie"; konečně vymírající starošlechtický svět výborně nakreslen jest jednak v „Panu Jowialském", veselém to chlapíku, milovném šprýmovných bajek, anekdot a přísloví, jednak v kuse „Zemsta za mur graniczny" (Pomsta za hraničnou zeď), kdež vylíčen jest spor prchlivého rváče, pana číšníka, s pletichářským juristou, „rejentem", načež onen, aby tomuto zasolil, zasnoubí jeho syna své příbuzné, k úplné blaženosti zamilovaného párku. Ve Fredrových veselohrách tolik jest jemného vtipu, že vlastnost ta zhusta zakrývá i chabost i strojené rozuzlení i konečně přimíšený živel mravoučných úvah, dosti hojný v těch kusech.

Ve veselohře „Odludki i poeta" („Nevlídníci a básník") Fredro takto truchlí nad stavem polské literatury; „Sláva, pravíš — ale nám již zašla její doba. Jinde jest spisovateli celá Europa domovem; díla německá, vlaská, francouzská rozcházejí se na všecky strany, naše

však mají úžasně úzké meze vykázány. Dvě tři divadla a knihkupecký vozík — ejhle toť závodiště slávy polského spisovatele.“ [1])

Slova tato za nedlouho přestala býti pravdou; neboť objevil se geniální pěvec prvního řádu, jenž jméno polské literatury netoliko proslavil mezi Slovany, nýbrž i na europském západě — spisovatel, jehož jmenem můž označena býti celá doba následující literatury polské až na dny naše — Mickiewicz.

5. Doba Mickiewiczova (1822—1863).[2])

A) Romantismus. Předchůdci a vrstevníci Mickiewiczovi. Jeho působení.

Literární ruch, jenž písemnictví polskému propůjčil nebývalého lesku a dalekého rozhlasu, musí uvažován býti s dvojího zřetele. Předně zračí se v něm jistá souvislost s obnovou a znovuzrozením všech literatur slovanských, ani ruské nevyjímaje (Mickiewicz byl jen o pět měsíců starší než Puškin, oba byli původci nové poesie u svých národův); za druhé však měla polská literární obnova let dvacátých ještě i vlastní své příčiny. Sběhly se tu tři výminky, které vždy mívaly v zápětí nový rozkvět písemnictví: úplná proměna národní společnosti, rozšíření duševního obzoru novými ideami a náležitá příležitost času, sdružená se snažnou pílí.

Polská společnost se ve svém složení hluboce a důkladně změnila. Nejznamenitější zajisté událostí, jež vyznačuje století XIX., jak na západě Europy tak i na polském východě po pádu Polské říše, jest vítězství a převaha živlu demokratického. Staré šlechtické řády vzaly za své, stavy promíchaly se, král se skvělým svým dvorem zmizel, přednější rodové vymřeli nebo byli vyhlazeni, anebo, poznamenáni byvše hanebným znakem národních zrádců, šli hledat štěstí ke dvorům cizím a poruštili se nebo poněmčili; husté řady šlechty prostřední byly tolikéž rozbity; v rozstupující pak se na tom tělese skuliny a mezery tlačili se odevšad lidé noví, bez erbův a bez tradic, ponoukáni žádostí pohodlí a blahobytu a tím mocným přesvědčením, že duchem a vytrvalou snahou lze na světě všeho dosíci a tudíž i dostati se do kruhu lidí znamenitých a mocných. V té nové společnosti, která již nepohrdá židem křtěným nebo nekřtěným, nepovrhuje vysloužilým kancelářským úředníkem, kupcem neb řemeslníkem, měl spisovatel postavení již naprosto jiné. Osvícených spisovatelův-ochotníků z třídy aristokratické, jako byl Krasicki, bylo teď méně; za to rozmnožil se počet nuzákův a plebejců, píšících za kousek chleba; jen že ti plebejci mnohem byli samostatnější a nesmýkali se po předsíních a jídelnách velmožů. Mece-

---

[1]) Do češtiny přeložil hru: „Nevlídníci a básník“ Jan Prav. Koubek (Sebrané spisy, v Praze 1857—59); „Panenské Sliby“ Em. Vávra; „Pan Čapek“ dr. Rieger; „Dámy a husaři“ F. Pr. Volák. (Pozn. překl.)

[2]) R. 1822 vyšel první svazek Mickiewiczových básní (Poezye. Wilno). Očekávaly se svazky tři; druhý vydán r. 1823, třetí nevyšel.

náše zaměnil knihkupec-nakladatel, Aristarchem stal se prostý novinářský recensent a dárcem slávy a úspěchův jest mnohohlavá, hromadná bytost — čtoucí obecenstvo. Zároveň s demokratičností mravův a se změnou spisovatelských okolností rozšířil se i duševní obzor vrstevníků. Němectví vnikalo do zemí Polských ze severozápadu i z jihozápadu správními řády a zákony rakouskými a pruskými, neméně i školami, v nichž vyučovalo se po německu. Napoleonovy voje kříž na kříž zbrázdily země Polské v četných svých pochodech, kdežto polské legie zdržovaly se v Německu, ve Francouzích, seznámily se s palčivým nebem jihu ve Vlaších a ve Španielsku. Stykem s tolikem jazykův, národův a kultur· vědomosti se rozhojnily; veliká světla německé poesie, Schiller a Göthe, takřka tu zdomácněli; Walter Scott unášel všecky do horských roklí Škotských; mohutný Byronův genius měl nesčislný počet zbožňovatelů; v dáli kynuli Ossian a Petrarca, Shakespeare a Dante, a hlouběji za nimi ještě Řecko a Řím a říše dalekého Východu. Všecky ty nové světy osvěcovala svým světlem nová historická a esthetická kritika, která učila vmýšleti se v dávnověkou minulost a názorně zobrazovati netoliko vnější stránky života, nýbrž i myšlénky a city předešlých pokolení. Duchům bádavějším, pronikajícím k samým základům věcí, nabízela se k službám německá transcendentální filosofie, mladší sestra náboženství, stavící na vrozených základech myšlení, pracující reflexemi, a přesvědčená, že tou cestou bude lze dobrati se pravdy rovně nepochybné, však skutečnosti bližší nežli jest ona, kterou positivní náboženství předkládá v podobě smyslných obrazů. Duševní rozvoj postupoval svobodně, nejsa žádnými politickými zápletkami a spory vyrušován. Společnosti, takto přiměsí přerozličných živlů zpestřené, plebejským mravům oddané, skoumavé, na autoritě nepřestávající, vzletnou myslí obdařené, schopné přenášeti se do všech věků, nemohla poskytnouti dostatečné potravy hubená, salónní literatura doby krále Poniatowského a čtyrletého sněmu — literatura nesamostatná, k tomu vzorů nikoli nejlepších z oněch, jež slávy požívaly, následující. Potřeba obnovy byla tak důtklivá, že převrat dokonal se mžikem, s rychlostí, s jakou na divadlech vyměňují se dekorace. Předehrou znovuzrození byl zjev romantikův a boj jejich s klassiky, kteříž tak pokojně se byli usadili na polském Parnase a teď se svých míst byli sháněni; načež náhle a skoro současně objevují se Zaleski, Goszczyński a celá škola básníkův ukrajinských s jedné, Mickiewicz pak se svými Litvany s druhé strany. Vzbuzeni obecnými potřebami doby, vznikají a rozvíjejí se, druh na druhu nezávisíce; zatím co starší sic věkem, však ve směru soudruh, Jáchym Lelewel, novou dráhu razí vědě historické.

První plody romantismu byly dětinské pokusy, překlady z jazyků cizích, nápodobení. Vyskytlo se množství romantických ballad; všecka divadelní úprava se změnila: místo bohův olympských a Atreidů vystupují čarodějnice a poustevníci, předvádějí se rytířské turnaje a rozličné zjevy příšerné. Ve Varšavě Witwicki, ve Vilně Zan, Odyniec a mnozí jiní dali se tou cestou; sám Mickiewicz počal svou činnost idylickými, tklivými balladami, romancemi a pověstmi („Świtezianka," „Kurhanek Maryli," „To lubię," „Tukaj"). Romantikové nadělali mnoho hluku

a pohoršení, bouřili proti dávno ustáleným pravidlům a řádům, a zatím sami nemohli říci, čemu vlastně chtí a v čem záleží podstata romantismu. [1]) Zisk z té novoty by nebyl veliký, kdyby celá věc na tom pozůstala, že jako dříve slovesnost kráčela v šlépějích francouzských, tak teď by následovala zase vzorů středověkých a německých. Avšak romantismus byl jen rouškou pučící nové poesie, zcela svétvárné a mnohem národnější nežli všecky byly dosavádní květy literatury, i zlatého věku Sigmundova nepomíjejíc. [2]) Vyniká známkami, jakýmiž vyznačují se jen skvělé úkazy nejvyššího rozkvětu umění: znamenitou umělostí verše, bohatstvím myšlenek a — což nejvíce platí — mohutnou původností. Panování pedantských kritikův položen konec, vláda Paříže vzala za své, v čele ruchu stanuli skuteční básníci. Došlo se k poznání, že kdo chce básníkem býti, musí proniknouti všecky zásoby vědění, jichž poskytuje věda souvěká, musí opustiti salón a ponořiti se mezi lid; aby pak nabyl národních motivů poesie, že musí způsob míti a názor dějepisce, jako on odkrývati národní minulost a uměti se jí nadchnouti. Poznavše konečně úlohu svou v tom, aby do poesie uvedena byla národnost, nemohli romantikové let dvacátých předkem hned nenaraziti na dva nevyčerpatelné prameny: na netknutý potud poklad básnictví prostonárodního, ku kterému je vábila touha po nadpřirozeném a zázračném, a na čerstvé zvěsti z veliké minulosti, která jen co do hrobu se uložila a kterou pokoušeli se v písni obnoviti v plné přesnosti, jen starožitníkům vlastní, a ve vší příkrosti a drsnotě středověkých forem života.

Na obojí té cestě jim vévodil muž, nadaný správným nad míru citem esthetickým, sám básník, proslulejší však jakožto professor literatury a kritiky, Kazimír Brodziński, jenž právem nazýván bývá předchůdcem netoliko Mickiewicze, nýbrž všech vůbec směrů básnictví polského v XIX. století. [3]) Pocházeje z chudého rodu šlechtického v Haliči (nar. 1791 v Królevce blíž Bochnie, zemřel v Drážďanech 1835), mnoho v dětství zkoušel od zlé macechy, která ho neměla ráda, a od vesnického učitele Němce, jenž metlou hochu vtloukal německé učení. Útlý, bázlivý, citlivý hošík utíkával z domu do chalup selských, kdež nejednou se ohřál a najedl, a tak již z mládí seznámil se s životem lidu. Nejlepší jeho skládání, „Wiesław,“ po spisovatelově úmyslu mělo býti následováním Göthovy básně „Herman a Dorotka,“ jest však v podstatě své živým obrázkem selské svadby podle obyčeje krakovského lidu. Jinochu schopnostmi vynikajícímu hleděli němečtí učitelé na škole tarnovské lásku vštípiti k německé literatuře; čítati knihy polské bylo zapovězeno a také jich dostati bylo těžko; Brodziński děkoval náhodě, že poznal Jana Kochanowského; našel výtisk jeho

---

[1]) Pojednání písemná a přednášky Brodzińského; úvod k Mickiewiczovým básním „O poezyi romantycznej;“ úvaha Śniadeckého z roku 1818 „O pismach klassycznych i romantycznych.“

[2]) Nejlépe jest v té stránce ruch literární let dvacátých oceněn v duchaplném díle nejlepšího tehdy kritika *Mauricia Mochnackého:* O literaturze polskiej w wieku XIX. Warszawa 1830.

[3]) *Adam Bełcikowski,* Kazimierz Brodziński, studyum literackie. Lwów, 1875.

básní u báby prodavačky, která listy z něho trhala na zábal. Když severní část Haliče připojena byla k vévodství Varšavskému, 18letý Brodziński vstoupil (1809) do řad polského vojska, táhl r. 1812 s Francouzi k Moskvě, zakusil všech hrůz útěku velké armády z Ruska a r. 1813 upadl u Lipska v pruské zajetí. Na tom se také vojenská jeho dráha skonala. R. 1815 usadil se ve Varšavě, skládal básně, udílel soukromé vyučování, posléze jmenován byl professorem polské literatury (1822—23) na varšavské universitě. Předmět ten současně vykládali dva professoři. Ludvík Osiński, děkan filosofické fakulty, panoval v salónech a táhl k sobě zástupy posluchačů z obecenstva velkosvětského, jež unášely se zvučnou jeho řečí a krásomluvností; Kazimír Brodziński čtení svá tichým hlasem konal před malým počtem přátel, umějících ceniti obsažné jeho výklady, ve kterých posluchače své seznamoval s Shakespearem, Göthem, Schillerem a s novými směry ésthetické kritiky. Jaký vanul duch v jeho učení a jaké methody užíval, nejlépe lze poznati z následujících výňatků z jeho kritikých pojednání:

„Byli jsme národ mohutný, jediný zvláštními svými řády, náhlostí svého úpadku a rychlostí svého znovuzrození. Předstihujíce Europu, prošli jsme všemi krajnostmi nynějšího její rozvoje. Řády otcův našich byly vzácnou upomínkou na život dřevních národů svobodných a zavíraly v sobě zárodky všech těch základů, na kterých hledí nyní zřízení své založiti státové novověcí. Jen andělé dovedou spravovati se zdárně při tolikých svobodách, jakých jsme my požívali; ale buď jak buď, svět musí nás uznati za dobrý aspoň národ, když při takové volnosti a nesprávě tak málo se u nás stalo násilností a zločinův u porovnání s jinými národy, kteří drženi jsou v tuhé kázni. Klesli jsme, poraženi hromem nenadálým, a rovněž náhle jsme povstali, přijavše život a nerozdílnou s ním svobodu z rukou nejvznešenějšího z mocnářův (Alexandra I.). Kmen bleskem ožehnutý vypustil ze sebe věští ratolest; v ní tají se naše minulost i naše budoucnost. Jsme nyní v plné síle mladosti, ale jsme zároveň ověnčeni šedověkou zkušeností. Cíl náš může býti jen jediný: v míru se vzmáhati v mravním povznešení a v národní důstojnosti. Zásoba našich prostředků k tomu cíli jest neveliká. Posud máme jen přání, schopnosti a naděje, ale nad to nic více. Upadše ve zkázu politickou, vzali jsme i porušení mravní. Jsouce politicky rozbiti na kusy, rozdělujeme se do nekonečna i ve svých míněních a chutích. Třicet let jsme se toulali v cizině, sloužíce rozličným národům. Nemohše nic doma dělati po ten čas a odsouzeni, nečinně se dívati velikým příběhům v Europě, ohromným převratům v míněních i vkusech, a každých deset let z ruky do ruky přecházejíce snášeti změnu veřejného vychování — my sotva již činíme celek, jehož všecky části by řízeny mohly býti jedním duchem. Zákony, mravy, vkus a literatura — vše jest u nás cizí. Jestliže při tom babylonském zmatku náš národní ráz se nesetřel, jest to čáka, že nesetře se ani budoucně. My mnoho mluvíme o národnosti, ale ta národnost jest jako duch, jenž posud se nikde nezjevil ve své vlastní podstatě. Starobylost nás nemůže spasiti v literatuře, neboť kráčeti musíme ku předu, jíti s duchem času. Hádky klassiků s romantiky

k ničemu nevedou; klassičnost žádá přísného ducha, romantičnost či lépe řečeno nová literatura žádá nových pomyslů. Nám jest vážiti si starého ducha, ale my mu nemůžeme obětovati vše to, čím vzdělanost se obohatila od časů Quintilianových. Německý mysticismus a idealismus nám potravou dostatečnou býti nemohou, ježto božská pravda vždy bývá prostá a nemůže záležeti v zmotanině ponětí. Bylof po mnohé věky mudrcům blouditi a příti se, než učinili pravdu jasnější a čistější; kaliti ji — jest ničiti práci věkův. Přejali jsme zlé i dobré z ciziny. Jak naložiti s těmi penízy rozličné váhy a nestejné ceny? Dobře bude, nejlepší kusy z nich vybrati a přebiti je na národní ráz; dobře bude také, přetavit i naši starou minci a dáti jí jmenovitou cenu, přiměřenou době naší; všecek ten kapitál budiž opatrně pak obrácen na vezdejší potřeby vlasti. Nejde o to, aby knihovny se naplnily polskými knihami, ale aby knihy ty rychle šly na odbyt, aby vyhovívaly potřebám lidu a aby docházely pod střechu nejposlednějšího dělníka. Nežádám národu svému ani tolika mudrců, jako měli Řekové, ani tolika učenců, jako mají Němci, ani tolika spisovatelů, jako má Paříž. Mám spíše to přesvědčení, že obrovské ty literární fabriky, které dnes vidíme, budou jednou zavřeny a že lidé, dojdouce k praktickým výsledkům vědy, odtrhnou se jednou od ohromných těch kup surového, nezáživného materiálu, jenž množství ruk odváděje od díla skutečného, národy činí druhdy choulostivými, druhdy zas fanatickými. Všecky ty folianty, komentáře, filosofské špekulace a učené hádky upadnou někdy v zapomenutí, jako ty zbroje rytířské, jež ukazují se jako vzácnosti na starých hradech. Vědecké práce mějtež ten účel nejpřednější, aby co nejmocněji svazovaly pomysly politické, náboženské a filosofické s potřebami národa.“ [1])

Básnické útvory Brodzińského, krom „Wiesława“, málo se za nynějšího času čítají: jsou milé a líbezné, ale bledé a mdlé proti plodům jeho posluchačův a Mickiewiczovým. Brodzińskému bylo dáno dožiti se takového rozkvětu národního básnictví, že i nejsmělejší jeho očekávání bylo převýšeno a že při skvělosti té skromný předchůdce a učitel octl se ve stínu zapomenutí. Dožil se též smutného povstání r. 1830, jež tak náhle zvrátilo plamenné jeho přesvědčení, že by mocné vědomí své národní osobnosti stačilo již k dosažení práva na bytnost politickou a že by ono byla hlavní, ba jedinou výminkou této. Události roku 1831 strhly s sebou i chytlavého Brodzińského a unesly jeho jinak střízlivou mysl k vytrženému horování, jež spatřuje se v „Řeči o národnosti Poláků,“ [2]) kterou měl dne 3. máje 1831 ve společnosti přátel věd, a v „Poslání bratřím vyhnancům“, psaném v Kra-

[1]) Viz Brodzińského spisy v „Bibliotece polské“ Kaz. Turowského: O dążeniu polskiej literatury, str. 374—394; O klassyczności i romantyczności, str. 1—105. Nové vydání Brodzińského spisů, osmidílné, pořídil Kraszewski (v Poznani, 1872—74): obsahuje též universitní čtení Brodzińského, podle rukopisu, jejž zachoval Dmochowski.

[2]) „Naród polski jest Kopernikiem w świecie moralnym,“ t. j. Polský národ jest mezi ostatními národy tím, čím Kopernik byl mezi lidmi; on objevil zákon přítažlivosti všech národův okolo mravního ohniska — idei lidskosti. Jemu dáno bylo spůsobiti rovnováhu mezi právy trůnu a právy národa, na váze, k samému nebi připevněné . . .

kově na krátko před smrtí a od Bohdana Zaleského vydaném (r. 1850), kdež Brodziński jeví se již úplným messianistou, mysticky prorokujícím o budoucnosti národa. Brodziński neprchl z vlasti, nýbrž odejel s průvodním listem a skonal v Drážďanech roku 1835 na rukou A. E. Odyńce.[1])

V touž dobu, co Brodziński ve Varšavě jak školními výklady tak kritickými úvahami veřejnými romantice klestil cestu, vyrůstala v témže městě, dílem pod jeho vplyvem, dílem i bez jeho spolupůsobení, jdouc jen za duchem času, nová škola básnická, známá pod jmenem polsko-ukrajinské. Pěvci školy této, pokračujíce na dráze, ražené někdy Klonowiczem a Szymonowiczem, kteří poesii polské přisvojiti hleděli motivy jihoruské, usilovali teď básnictví tomu vštěpiti kozáckou dumku, tu s zádumčivým, tu s bojovným nápěvem písně národní a s živým pocitem opojení nad nepřehlednou dálí ukrajinských stepí.

Prvním co do času z polsko-ukrajinských těch básníků byl Antonín Malczeski (1793—1826). Žil pro sebe, umřel skoro neznámý a sepsal jednu toliko, nevelikou báseň „Marii", kteráž při svém vyjití (roku 1825) nedošla povšimnutí a ani nákladu vydání neuhradila a teprv po mnohých letech, když skladatel její dávno již ležel v hrobě, stala se nad jiné oblibeným plodem básnickým v Polště. Malczeski[2]) první dni mládí strávil na Volyni v Dubně a obdržel v domě otcovském skvělé, šlechtické vychování v duchu francouzském. Pobyv v křemeneckém lycei, dal se na dráhu vojenskou u pluků Napoleonových, byl těžce raněn, pak cestoval pět let za hranicemi, miloval, střílel se v soubojích, promarnil všecko své jmění, vypil takřka na dno číši rozkoší, při tom však se vším se seznámil, co západoeuropská společnost měla nejlepšího — se všemi spisovateli, učenci a umělci. Navrátiv se do vlasti, najal malý statek na Volyňsku a v prázdných chvilích skládal obmýšlenou báseň Byronovského spůsobu a vkusu. V blízkém sousedství žila mladá jeho příbuzná, čivní nemocí stížená, o které již lékaři pustili všecku naději. Vyšlo na jevo, že přítel básník velkou mocí vládne nad čivami, tak že magnetisuje ji v záchvatech, zjednal jí ukojení. Léčení vedlo k lásce: ona opustila manžela, on zanechal hospodářství a oba octli se ve Varšavě, nemajíce hrubě z čeho tráviti, ve společnosti, nad jejich skutkem velice pobouřené. Básníka udržovala naděje v úspěch jeho skládání; ale kritika zachovala se k němu nepřátelsky, báseň nenalezla odbytu. Hlad a nouze objevily se u lůžka chorého pěvce; když umřel, nebylo ani zač jej pohřbiti.

Malczeski byl člověk jemný, něžný a sličný jako panna. Jsa velmi citliv a dráždiv a bolestně nesa každý nezdar, nosil stále v srdci hořký příškvar neukojených tužeb. Přidejme k tomu blízkou jeho

---

[1]) V sebraných spisech Brodzińského nalézá se též přeloženo několik národních písní českých. Vůbec byl Brodziński velice Čechům nakloněn a s láskou provázel snahy jejich literární. Fr. Lad. Čelakovský, jenž jeho báseň „Legionista" do češtiny přeložil (v Sebr. spisech vydání Matičního vytištěna na str. 372—374), připsal mu I. díl svých Slovanských národních písní (v Praze 1822). „Wiesław" přeložen do češtiny od Jana Soukopa a čte se v „Slov. poeziji" Vymazalově. (Pozn. překl.)

[2]) *Wójcicki*, Cmentarz powązkowski, 1855. I., 41. — *Łucyan Siemieński*, Portrety literackie, t. IV., t. 57.

známost s Byronem. Seznámili se v Benátkách. Praví se, že Malczeski to byl, jenž vypravoval Byronu o Mazepovi a tak nadchl jej k básni téhož jména; Malczeski zas poddal se kouzlu démonické povahy Byronovy a stal se v poesii jeho následovníkem. U Byrona přesycení života projevilo se nenávistí a opovržením k lidem a jízlivým všemu se posmíváním, co jiným jest svaté; u Malczeského totéž nezhojné sklamáni propuklo bezmezným, duši sžírajícím steskem. „Jáť mnoho jsem snědl hořkých, otrávených koláčů," dí básník; „mé svadlé líce zbledlo, z duše mé zdivočilé radost všecka vykořeněna." [1]) Od Byrona vypůjčil též formu své básnické povídce; látku k ní vzal z rozhlášeného tehdy po Ukrajině kriminálního příběhu, ve kterém hlavními byli osobami Felix Potocki, pošmurný, mrzutý a krátkozraký hrdina Targovické konfederace, a jeho otec, vojevoda kyjevský. Felix Potocki oženil se v mládí proti vůli rodičů s mladou šlechtičnou nepatrného rodu, Gertrudou Komorowskou. Rodiče jeho, nemohouce se smířiti s tím nerovným manželstvím, zrádně mladou snachu utratili. Felix proměnil se u Malczeského v šlechetného Václava (čehož, mimochodem řečeno, nezasloužil), Gertruda v Marii. Bezcitný a neoblomný vojevoda, chovaje v duši zlé záměry, posýlá k starému Mečníku, Mariinu otci, kozáka s listem, ve kterém úlisně žádá smíru a spolu Mečníkovi vůdcovství nabízí nad vojskem, jež táhnouti mělo proti Tatarům. Výpravy měl se i účastniti Václav; bylať jen slušnou záminkou k odstranění jeho i Mečníka. Zatím co Václav s Mečníkem udatně bojují s krymskými lupiči, přivalí se v Mečníkův dvorec hlučný průvod masopustních hostí v zakuklení a přestroji. Marně starý služebník z domu vypovídá hosti nezvané; však i jemu v očích se zajiskřilo, když počali před ním tance prováděti cikáni, čarodějnice, harlekýni a čerti. Všecky ty maškary byli vojevodou vyslaní vrahové: zmocnivše se Marie, utopili ji v rybníce. Vítězný Václav, zlekán divným tušením, předejde Mečníka a letí k manželce, v noci přichvátá do Mečníkova dvora, tluče na dvéře, vnikne oknem do vnitra a nalezne studenou, nabubřelou mrtvolu ženy milované. Tajemné pachole — bytost fantastická, dobrý či zlý duch Václavův — vyjeví mu, kdož vinníky jsou smrti jeho choti: srdce jeho naplní se jedem; zakoušeje muk pekelných, odejde s žádostí krve a pomsty, s otcevražedným úmyslem v duši. Báseň končí obrazem, jak šedý Mečník tiše, bez slz a bez reptání, skonává na hrobě dceřině. [2])

---

[1]) . . . Co czułe, szlachetne, chwilkę tylko świeci . . .
(Vše, což upřímné a šlechetné, chvilku jenom svítí).
. . . Rola wzniosłych uczuć nigdy się nie uda,
Bo w śliczny welon cnoty stroi się obłuda.
(Osení vznešených citů nikdy se nezdaří,
neboť v krásné roucho cnosti strojí se pokrytství.)

[2]) „Marie, pověst ukrajinská," jest dvakráte přeložena do češtiny: od *Frant. Vlasáka* a od *Jana Nečasa*. Vlasákův překlad, opatřený životopisem básníka a úvahou o postavení jeho v polské literatuře, vyšel r. 1852 v Praze u Fr. Řivnáče. Nečasův převod, nad Vlasákův formou vynikající — pravidelným, uhlazeným veršem — čte se ve Vymazalově sborníku „Slovanská poezije," svazku II. a byl potom i o sobě vydán s illustracemi. (Pozn. překl.)

Přední úkol, jejž si v básni té vytkl Malczeski, byl zajisté psychologický: chtěl vylíčiti vzrůst vášně, zkázu a záhubu šlechetné duše, nyjící v železné tísni neblahého osudu. Jest, jako Byron, převážně lyrikem; báseň jeho je vytržený takřka list z vlastního jeho životopisu, vypovědění toho, co sám procítil. Svou vlastní osobu stále zobrazuje, tu v podobě důvěřivého Václava, tu v postavě tajemného anděla či zloboha — onoho pacholete mladistvého, však bezútěšné smutného, tu v překrásném obraze bledé a jako holubice čisté Marie [1]) Prohřešuje se časem, jako Byron, hledaností nahromaděných efektův a přílišným užíváním allegorií, ježto zosobňuje pouhé pojmy, vášně a city. [2]) Ale při všech těch vadách a přes to, že objevila se v dobu nepříznivou, kdy skvěly se již první veliké útvory polského romantismu, stala se „Marie, ukrajinská povídka" (jak zní název básně) čtením nad míru oblíbeným a vyhlášeným, jímajícím hloubkou a pravdivostí citu duše bolestně strádající a zklamané. Při tom, ačkoli vyobraziti minulost nebylo předním účelem básně, však Malczeski jakožto velký umělec přec ji dovedně nastínil rysy nemnohými, ač velmi výraznými. Jestřabí tvář vojevodova budí úžas, obrovská postava starého Mečníka jest jako z kamena vytesána a vyzývá zrovna k eposu. Ostatně zachytil Malczeski jen některé stránky minulosti. Jeho Ukrajina jest Ukrajina velmožská a šlechtická; lid jeví se tu jen jako malebný přímět krajiny, v postavě vojevodova kozáka, jenž k Mečníkovi přicválal s listem. „Prostá byla jeho poklona, krátké jeho pozdravení, však patrně vyniká nad tlupou sloužících; jest nevolníkem, ale svoboda vrozena mu od otce. Když s pohledem pyšným k pánu jíti žádá, má vzezření velitele mezi provodící jej čeládkou." Malczeski byl po svém vychování úplně cizí lidu ukrajinskému, neviděl ho za šlechtou; za to srdcem umělcovým pojal krásy ukrajinské přírody a s nenápodobitelnou umělostí kreslí prostorné obrysy stepní krajiny: „Zrak těká po prostranství, nemá kde by spočinul, neznamená nikde jakéhos hnutí. Slunce šikmo ozařuje rozkládající se nivy, zřídka jen přelétne vrána, krákajíc a vrhajíc od sebe stín, sem tam zacvrká polní cvrček v trávě.

---

[1])
Ani łzy, ani żalu w jej mglistem spojrzeniu;
O nie; przeszłych już zgryzot niewidać tam wojny,
Tylko znikłej nadziei grobowiec spokojny,
Tylko się lampa szczęścia w jej oczach paliła,
I zgasła — i swym dymem całą twarz zaćmiła.

(Neníť slzy ani žalu v její mlhavém pohledu; nikoli; minulých již strastí nezříti v něm bojů, jen zmizelé naděje klidný náhrobek, jen kahánec blaha v její očích hořel, však zhasl a dýmem svým tvář celou zastřel.)

[2]) K charakteristice Malczeského manýry uvádíme zde ještě následující čtyrverší, ve kterém vyobrazuje se stesk Mariin po Václavově odjezdu. Jesti tu co slovo, to allegorie:

Już w jego próżnem miejscu zadumana, blada,
Ciszę budząc westchnieniem, samotność osiada,
A na odłogu szczęścia zgryzota korzeni
Swe kolczaste łodygi robaczliwej rdzeni.

(Již na prázdném jeho místě zamyšlená, bledá, ticho budíc vzdechem, Opuštěnost sedá, a na suchopáru blaha zakořeňuje Trápení své ostnaté bylí dřeně červivé.)

Ticho vůkol, jen ve vzduchu něco hlučí. Mysl pamětlivá minulosti v celé té krajině nemůž odpočinouti na žádném památníku otcův, na kterém by složila břímě citů truchlivých. Nezbývá jí leč spustíc perutě ponořiti se v zemi: tam najde staré zrezivělé zbroje a kosti, nikdo neví, čí; tam najde nadějné zrno v plodném popele, anebo červy hemžící se v čerstvé ještě mrtvole. Po pláni však mysl bloudí, nikde se nemohouc zachytiti, jako zoufání, bez útulku, bez cíle, bez mezí."

Stejnou dobou někteří mladí Ukrajinci, věkem mladší než Malczeski, vedeni jsouce uměleckým pudem, jali se společně vyhrabávati poklad bohatý, ode všech opuštěný a jak se zdálo [1]) i zapomenutý — poesie kozácké. Byli to Padura, M. Grabowski, B. Zaleski a S. Goszczyński. Všickni na kozáctvo pohlíželi jako na příslušnou část polského národa a polských dějin. Padura (1801—1872), vychovanec křemeneckého lycea, předsevzal smělý úkol: státi se pěvcem lidu, putujícím zpěvákem, a skládati písně v prostonárodním, t. j. jihoruském jazyku. Proputoval celou zemi v šíř i v dál, navštívil místa, kde stávala Sič, přivinul se k zvláštnímu podivínu té doby Václavu Rzewuskému (synu Targovičana Severina Rz.), kterýž, delší dobu pobyv na východě, byl se s Araby spřátelil, přijal jejich mrav i šat a po celý život již zůstal emirem Tadž-ul-Fehrem, [2]) i když vrátil se na statek svůj Savraň (1825). V Savrani Padura žil jako doma, skládaje písně, jež rozcházely se skrze teorbanistu [3]) Vitorta a jiné ústním jen podáním, dlouho nebyvše tištěny, tak že sám Padura za bytost jakousi báječnou byl jmín. Teprv r. 1844 vyšly ve Varšavě „Ukrainky s nutoju Tymka Padurry" (jméno tu přeměněno, slultě Tomáš a ne Timothej). Po té Padura upadl v úplné skoro zapomenutí; umřel v Kozjatyně a pohřben jest v Machnovce v kyjevské gubernii. [4]) Básnické jeho pokusy, v celku nečetné, tím jsou zajímavy, že city a myšlénky polské oblečeny jsou v roucho jazyka, formy a uměleckých spůsobův jihoruských. V jeho působení prokmital jistý úmysl, tentýž, který zplodil kozácký pluk K. Różyckého r. 1831. Proto Padura také lyriky zanechal k vůli dumce a v této (na př. o Romanu Koširském, t. j. Sanguszku) jen letopisné hrdiny onoho věku opěval, když kozáctvo ještě se tulilo pod křídla bílé polské orlice, t. j. po dobu Chmelnického.

Ostatní tři z výše jmenovaných Ukrajinců vydali se okolo roku 1820 na další študie do Varšavy, společně navštěvovali čtení Brodzińského a žili v nejtužším přátelství. První z nich, Michal Grabowski (1805—1863), proslul jako spisovatel povídek po spůsobu Waltera

[1]) Před prvním vydáním dum, před objevením spisů Kvitkových a j. v letech třicátých a před Ševčenkem v rocích čtyřicátých.

[2]) *Siemieński*, Portrety literackie, t. IV.: Emir Tadż el Fahr. Jiné jeho příjmí, kterým proslavil jej Podura, bylo „Zlatá brada." (*Tadž* znamená *věnec*, *fehr sláva*, Tadž-ul-Fehr jest tedy = Věnceslav, jakož se druhdy vykládávalo slovo Václav. Mickiewicz, jak známo, na poctu jeho složil báseň „Farys," kterou do češtiny přeložili jednou Jos. Kolář a podruhé Václ. Štulc. — Pozn. překl.)

[3]) *Teorban* — hudební nástroj, kterým národní pěvci ukrajinští provázeli své zpěvy. (Pozn. překl.)

[4]) O Padurovi psal *V. Przyborowski* v Tygodniku illustrovaném r. 1872 č. 229 a v „Bibliotece Warszawské" 1872.

Scotta[1]) a jako kritik („Literatura i krytyka,“ ve Vilně 1837—40; články v moskevském „Dni“ Aksakova a j.); žil v Kyjevě, obcoval s Kulišem a mocně naň působil a byv od Wielopolského do Varšavy povolán k řízení věcí školních a vyučovacích v království Polském, život svůj v tom úřadě dokonal. Josef Bohdan Zaleski (nar. 1802, již dávno přestal spisovati) a Severin Goszczyński († 1876) proslavili se jakožto básníci prvního řádu, za příčinou však rozdílných letor v směry naprosto různé se rozešli.

Zaleski[2]) jest předkem a skoro výhradně umělec, v básnickém tvoření pouhý lyrik, a to jeden z nejsubjektivnějších, jenž nejzdařileji tlumočí city veselé a něžné a jen líbeznou stránkou předmětů se obírá, a to s milou hravostí a nedostižnou skvělostí barev. Obsah však této poesie ve formě neobyčejně krásné nevyniká ni rozmanitostí ani hloubkou ideí a úkolův. Zaleski opěvá jen své Podněpří. „Mě“ praví, „své robátko, zavinula v píseň máti Ukrajina... i děla Rusalce: pěstuj mé děťátko, krm je mlékem dum a šťavou květův, ve snách mu maluj krásné obrazy mé věkové slávy, by rozkvetly kol něho všecky mého lidu pohádky, psané zlatem a lazurem. A polibky, zvučné jako písnička, mé chůvy Rusalky krev mou rozehřály na vždy.“ („Duch od stepu.“) Uvedeme ještě úryvek, ve kterém Zaleski sám jmenuje prameny svého nadšení a tvoření: „S teorbanem jsem vyrostl — vidím Dněpr, Ivanhoru, chatrč v doubravě, starce kouzelníka — jako by to včera bylo, co jsem se s nimi rozloučil. Ptáčkové tam zpívali celý boží den, i dívky pěly na majdaně, tu zas rozléhal se mužný hlas vojenské slávy atamanův — a vše smísilo se v jednu živou píseň — a já jsem vssál tu píseň“ („Żywa pieśń“). Z tohoto začarovaného kruhu vzpomínek z dětského věku osvojených nemůže Zaleski nijak se vybaviti. Uprostřed Alpských hor vzpomíná na Ros a Tjasminu, v římské Kampanii touží po stepi, cítí se barbarem na procházkách svých po Kapitólu, však vzkypí v něm krev při pohledu na bratra Slovana, an umírá jako gladiátor („Przechadzki po za Rzymem“). Když posléze pokoušel se v „Svaté Rodině“ („Przenajświętsza Rodzina“) zobraziti Kristovo mládí, tu i v skládání to biblické vnesl svou domovinu: máloť tu galilejského a jordánského, zástupy lidu, chvátající do Jeruzaléma na pouť, podobají se zcela čumákům, jak rozkládají se k noclehu, anebo nábožným poutníkům, putujícím k svatým místům, do Počajeva nebo do pečerské Lavry kyjevské.

---

[1]) Jednu povídku jeho „Koliština i stepi“ přeložil do češtiny K. Vl. Zap (v Praze u Jar. Pospíšila 1851). — Pozn. překl.

[2]) *Piotr Chmielowski,* Poezye J. B. Zaleskiego, viz „Nivu“ 1877, čís. 65. a 66. Poslední vydání básní B. Zaleského vyšlo ve Lvově ve třech svazcích r. 1877. Sr. „Przegląd Tygodniowy“ 1878 čís. 18—21. (Výbor z básní Zaleského v českém přeložení chystá do tisku *Rudolf Pokorný,* jenž v „Osvětě“ 1880, I., uveřejnil též delší úvahu o básníkově osobnosti i jeho skladbách ve smyslu panegyrickém. Zatím ve Vymazalově „Slovanské poezii“ dosti hojná snůška Zaleského básní jest sebrána v překladech od R. Pokorného, Jana Soukopa, Jos. Koláře, Jana Pr. Koubka, Ferd. Schulze, J. B. Pichla a Vl. Šťastného, mezi nimi úryvky z „Ducha stepi,“ některé dumy kozácké (též „Dumka Kosinského“) a „Rusalky.“ — Pozn. překl.)

„Čumácký" (potulný) život pěvce, ušlého v r. 1831 do ciziny a tak od půdy domácí odervaného, přispěl ještě více k rozvoji té jednostrané výhradnosti. Kruh Zaleského poesie byl a zůstal obmezen. Předměty, které si volí, spůsobem tak zvláštním se v jeho duši ukládají, že všecky světelné paprsky, které v mysli jeho obrážejí skutečnost, převelice se lámou a tvoří obrazy duhově zbarvené. Každý rys mění se tu v duhu a pod těmi duhami, pod tím třepením a květováním, pod nádechem osobních citů prvotný motiv mizí a jsou celé básně, jichž obsahu jen s těží jest rozuměti. Taková jest na př. skladba „Rusalky," kteráž básníkovo jméno nejprve proslavila (okolo r. 1830); pěvec tu sám sebe kreslí v podobě kozáka Cislava Zory a vypravuje všecek postup své mládenecké lásky k čarodějce, vrtošivé Zoryně, své hněvy s ní a smíření. Takovátě i báseň z pozdějších: „Kalinový most" — blouznění to o mládí, pěvce, jenž dožil se šedivých vlasů. Ježto Zaleského vzdělání bylo jen umělecké a nikoli filosofické, vysvětluje se, proč nestvořil ni jediné básně veliké a celistvé, k jakéž potřebí jest filosofické myšlénky jako cementu. V cizině, pod tíhou krušných ztrát a touhy po vlasti, upadl Zaleski, jako většina jeho vrstevníků — básníkův-emigrantů, v mystické blouznění a stal se na krátký čas, rovněž jako přítel jeho Mickiewicz, i stoupencem náboženské společnosti Towiańského; nicméně brzo se vrátil k přesnému katolictví římskému. V této druhé, mystické době básnické tvorby své pokusil se v skládání „Duch stepi" nastíniti v souvislém vypravování dějiny lidstva; ale při všech krásných podrobnostech celek se nemůž nazvati zdařilým. Obsah jest chudý, místy zaráží až zpátečnictvím; pěvec odmítavě se chová k velikým zjevům a událostem posledních věků: k reformaci a k velké revoluci XVIII. století. Básník vypravuje tu historii své duše: máti Ukrajina dala duši tu ještě před narozením na vychování Rusalkám; na boží pokynutí vzdušná ta laškovnice spustí se dolů, vtělí se, touží po své nadoblačné vlasti a prožívá v myšlenkách všecky doby lidského rozvoje, při čemž vinníkem všech běd jeví se hrdý rozum, proti víře brojící, a tělesná žádost; jest jako by se tu slyšela zpověď některého kajícího mnicha středověkého. Místy vypravování oživuje se a jiskří krásotami, na př. když básník líčí stěhování národův a Atillu; ale to jen z té příčiny, pro kterou nemohl klidně se dívati na umírajícího gladiátora; vzrušen jest totiž tím, že setkává se tu s barbarem a s jeho pluky, kteříž jeví se mu jako praobraz potomních kozáků. [1])

Zvláštního povšimnutí zasluhují pro své přednosti i nedostatky Zaleského kusy epické. Národ malorusky měl dvojí epos: starobylé národní pověsti z kruhu Vladimírova, téměř již zapomenuté a v kusých

---

[1]) „V ocel zakut vůdce jede, po bezcestích lid svůj vede — jízdná to socha Alhunrika (všech Hunů krále), huňatá jako medvěd, vychrtlá, vyhublá, kůže jen a kosti, božíť to hněv, tváři hrozné a divoké, zraků nehybných, poněvadž řasy přirostly ke lbu. Jako řeka, jež cestu sobě razí mezi příkrými skalami, hučí za ním se valící zástupové: Řím, Řím, kde jest Řím? Jízdná socha — vůdce nepřístupen, hluch a něm, jede, vede po bezcestích, náhle stane: odpočinek. V tu či onu stranu po stepích se dáti? Kometa nám v noci poví. Řím, Řím nedaleko, za sedmi horami, za devíti řekami!"

jen podáních zachované, pak kozácké dumy, nové to hrdinské písně národní, jež tam ty zatlačily a do dneška se živě uchovávají, však proniknuty jsou duchem nehrubě Polákům příznivým. Zaleski nad jiné znal dobře dumy kozácké. Kozáctvo vzniklo a vzrostlo pod křídlem Polsky a teprve v XVII. století se proti ní obrátilo ostřím domácí války. Tato poslední stránka dějin kozáckých, zbrocená krví, byla Zaleskému odporna, příčíc se netoliko jeho povaze, jasné a jemné, ale i národnímu jeho citu polskému. Bylo mu tedy popojíti hloub na zad, do století XVI., a opěvovati příběhy a lidi, o nichžto četl cosi ve starých polských kronikách, kterých však ukrajinský lid od časů Bohdanových zapomněl, jako na př.: výpravy Zaporožců za Černé moře, Ostapa Daškoviče, Lecha Srdečného (Přeclava Lanckoronského), atamana Kosinského a chrabrého Sahajdačného, jenž vedl své pluky k Chotimi pod vůdcovstvím králevice Vladislava. Všecky ty v báseň uvedené osoby vedou si švarně, bujně, krásně, malebně, ale nejsou pravdivé; nejsou to kozáci skuteční nýbrž divadelní, jsou hladce přičesáni a páchnou vonidly místo dehtem a z pod jich ocele tryská krev malebnými malinovými stružkami. Všickni jsou bitní jonáci, bystří smělci, ale na něco vážnějšího, leč na smělé podniky, nemyslí. Mimo to podkládají se jim, ku zřejmé ujmě historické pravdy, city takové, jakýchž byli daleci. Nelze pochybovati, že jak Kosinský (na konci XVI. stol.) tak Sahajdačný (na počátku XVII. stol.) ze služebné povinnosti věrně a čestně bojovali s Turky a Tatary pod korouhvemi polskými; nic méně každý z těch vůdců kozáckých zajisté také své vlastní měl zřetele a zámysly, jak stavovské tak národní, kteréž nedopouštěly, aby povinnost svou k Polsce pojímal jako polský šlechtic a vlastenec. Sotva tedy Kosinský napomínal svou „černobrvou“: „Škoda slz a očí; co pomůže lomiti rukama, když káže sněm a velí král jíti do boje.“ (Dumka hetmana Kosińskiego.) Falešný ten tón, jenž zvučí v Zaleského dumkách, nebyl jim na ujmu, na opak byl příčinou nesmírné jich obliby, hově duchu času, nesoucího se k ésthetickému popolštění kozáctva. M. Grabowski vyjádřil poměr ukrajinských básníků k Ukrajině těmi slovy: „Malczeski zobrazil Ukrajinu šlechtickou, Zaleski kozáckou, Goszczyński hajdamáckou.“ Po vyšlapané stezce dalo se pak nesčíslné množství následovníků, kteří Zaleského manýru přepjali až do pitvorna, přiměvše Mickiewicze r. 1838 k takové poznámce (Korr. I., 124): „Ukrajinci osedlali si Bohdana a jedou na něm pokřikujíce: hop hop, cupi cup! Oni mě zblázní. Byl by čas, pisáky ty strhnouti s komoně ukrajinského.“ Všecky osobnosti, jež Zaleski v dumkách uvádí, jsou milého vzezření, ale velice zdrobnělé, jako by vidíny byly skrz vypouklé sklo. V té drobnomalbě nerozeznáš věštce Bojana od Vernyhory, knížat a bojarů kyjevských od Chmelnického a Mazepy. Tato spůsobilost, protivy smiřovati a zlozvuky v soulad uváděti, činí z Bohdana Zaleského hotového panslavistu. „Milo mně v blaholu slovanském,“ volá, „tleskám, stoje na ukrajinské mohyle. Zdráv buď Šafařík! Sláva Ti, Kopitáre! Podej více písní, Vuku Karadžići! Ostatek dopovíme my guslaři.“ (Gwar słowiański.) Zvláště ta vlastnost překvapuje v kusech nábožensko-báječných. Zaleski tak se vžil v maloruské pověry národní, že zhusta nelze rozeznati, je-li římský katolík či pravo-

slavný, za názory pak a obrazy křesťanskými skrývá se stará slovansko-pohanská víra z předhistorické šedé dávnověkosti (Księżna Hanka, Podzwonne ku ojcom).

Poslední ze spisovatelů skupiny ukrajinské, Severin Goszczyński, byl pevného těla, tuhého přesvědčení, mocné vůle. Život jeho málo je znám v podrobnostech. Náležel k strůjcům povstání r. 1830, kteříž učinivše v noci 29. listopadu útok na palác Belvederský, dali tím znamení k národnímu pozdvižení. Hnutí toho účastnil se jako vojín i jako pěvec. Žil pak nějaký čas v Haliči; na to, stav se následovníkem Towiańského, upadl v mystické blouznění a od počátku roků čtyřicátých skoro úplně přestal spisovati. Goszczyński zastupuje romantiku na tom stupni její rozvoje, kde úkol její spatřoval se v tom, aby kreslila přírodu a její život v duchu lidu, v duchu jeho víry a rozumu, pravdivě, vážně, věcně a objektivně. Zvláštnosti letory jeho osobní jen tím prorážejí, že z přírody a z fantasie lidu béře toliko barvy silné a temné, obírá si, co jest divoké, strašlivé, smutné, ďábelské: zlověstné houkání sov, skřípění kláceného větrem trupu na šibenici a černou noc, za které čert provádí lidem zlé kousky. Jest mistrem v barvách nedostižným a při malbě ohňové záře ve tmě noční vládne štětcem Rembrandtským. Pod lipami na pobřeží Dněpru shromáždili se mládenci a dívky k večerní zábavě, zpívají, tancují a líbají se kol hořící hranice; však opodál sešla se jiná, tišší společnost: besedují tam ubožák, unesený zlým vichrem; rudý upír, jenž o půlnoci ssaje krev spících dětí; čarodějnice, kropící smetanu rosou květů; nekřtěňátko, na výsosti kvílící; ohnivý letoun, jenž ženy vysouší (Zamek Kaniowski).

Chodiv mezi lidem, aby poznal jeho víru a pověry, vžil se, jako pravý romantik, tak velice v jeho názory, že i sám si osvojil ne-li vše, tedy to nejpodstatnější z onoho ponětí o světě, které věří v přerod člověka a oživuje i zosobňuje všecky síly přírodní. Jeho zajisté duše sama chovala v sobě zárodky mysticismu, příbuzného prostonárodnímu: onť sám věřil v jsoucnost oněch tajemných mocí v přírodě, jichž přírodozpytec nezná, jimž prostý však člověk při vší sprostnosti svého vědění blíže stojí než učenec, mezi nímž a přírodou svazky staré jsou přetrhány, kdežto prostému lidu se zachovaly. Goszczyńskému přihodilo se zkrátka, co mnohým humanistům XVI. stol., kteří učenými študiemi o starověku tak byli unešeni, že přijali až náboženskou víru starých. „Však tehdy, ó země starosvětská!“ zpívá básník, „divy dnešní nebyly divy: vidomě hrály síly nevidomé a opatrovaly člověka jako dítě. V povětří, ve dřevech, v kamení, pod vodou — všude pokrevný soucit lidé nacházeli; neboť tehdáž přírodou nepohrdali, nýbrž jako matku ji znali a milovali.“ [1]) „Příroda,“ praví Petr Chmielowski, „odměňujíc

---

[1]) Alež bo wówczas, ziemio staroświecka!
Dzisiejsze dziwy dziwami nie były:
Grały widomie niewidome siły
I pilnowały człowieka jak dziecka.
W powietrzu, w drzewach, w kamieniu, pod wodą,
Krewne spółczucie ludzie znajdowali,

se Goszczyńskému za jeho lásku, obdařila jej smělými pomysly, původními ideami. Fantasie, ničím nejsouc poutána, ožila, vzpružila se a vysoko vzlétla, unášejíc s sebou v říši čarovnou, kdož se odevzdali její vedení.“ [1]) Rozpoutanost a bezuzdnost, spolu však svěžest, pravda a síla — tyť jsou vlastnosti jeho básní. Manýra jeho jiná jest nežli všech jeho předchůdců, děj bývá dobře promyšlen a složitý, události se náhle, však v pevné uzly zaplétají, na jeviště vystupují skuteční charakterové, psychologicky odůvodnění, nikoli v podobě čínských stínův a stínových kreseb, jako jsou Malczeského vojevoda a Mečník, ani ve spůsobě emailových drobnomaleb, jako jsou osoby Zaleského, nýbrž v živém pohybu, v boji a potýkání. V tom zobrazování charakterův osvědčil Goszczyński velikou schopnost dramatickou, po níž ani stopy není u Malczeského ani u Zaleského. Krev mu nestydá, ruka se nechví, když hruď živou otvírá s uměleckým, takřka Shakespearovským klidem, s bezcitností anatoma.

Goszczyński mnoho nesepsal; pěvcem ukrajinským sluje pro první své, ovšem hlavní skládání: „Zámek Kaňovský“ (1828), jehož osnova jest vzata z krvavého děje selského pozdvižení, známého pod jmenem „kolivštiny“ (1768), ukroceného a krutě mštěného od polské vlády i polských statkářů. Obsah básně jest takový: [2]) V krajině Smilské narodil se a vyrostl kozák Nebaba, statný, smělý, hbitý jonák, jenž svedl dívku z téže osady, Ksénii. Ksénie byla na mysli trochu pomatena a každé noci očekávala k sobě ohnivého letouna — milovníka. Nebaba z pusté svévole vydav se za takového letouna, vešel k ní a Ksénie se mu v skutku s láskou oddala; když však láska její mu počala býti obtížna a ona jej dotěrně pronásledovala, hodil ji do Dněpru a uprchl. Příběh ten stal se před začátkem básně. Ksénie nějak z vody vyvázla, však nadobro zšílela; i běhala z osady do osady, s vlasy rozpuštěnými, divá, jako zlověstné zjevení, zvěstující neštěstí. Hrozné děje se v skutku připravovaly: selský lid brousil nože na pány, řežba již již měla vypuknouti. Ksénie objeví se v okolí Kaňova, zámku to, jenž náležel starostovi Mikoláši Potockému, svou krutostí pověstnému. Zámek rozkládá se nad Dněprem a vévodí městečku téhož jména. Na tom zámku žije bývalý milovník Kséniin, Nebaba, jenž, vstoupiv k starostovi do služby, pro svou chytrost, udatnost a opatrnost učiněn byl velitelem zámeckých kozáků starostových. Tu zamiloval si vášnivě kozačku Orliku, kterou potkalo však neštěstí, že na se též pozornost obrátila zámeckého správce. Tento chce ji pojíti za manželku; aby pak svolení jejího ku sňatku dosáhl, vymyslil si lest. Orličin bratr, kozák, postaven v noci k šibenici na stráži; správce odloudil jej z místa vykázaného a za jeho nepřítomnosti dal viselce se šibenice sníti. Za vinu tu má

Bo nie gardzili na ówczas przyrodą,
Bo ją jak matkę znali i kochali.

(Sobótka.)

[1]) Sobótka. Zestawienie dwóch wieków i dwóch indywidualności. V Tygodniku illustrovaném 1875, v čís. 367—375.

[2]) Vyšla též v českém překladu Přemysla *O. Berky* (pseudonym) v roce 1871 (v Praze u Grégra a Datla); jeden z ní úryvek položen do „Slovanské poezije“ Vymazalovy. (Pozn. překl.)

nedbalý strážník sám býti oběšen. Správce dává Orlice na vybranou: buď bratrovu smrt nebo přivolení k sňatku. Orlika volí druhé. Svadba se odbyla, Nebaba se vztekem necítí; přísahá, že pomstí se zrádkyni i její Lechu a že přivede na zámek hajdamáky. Ale na každém kroku mu překáží dotěrná Ksénie, jíž se nemůže nijak zbýti. Udeřil ji do spánků, zohavil ji, nožem ji poranil, ale nešťastnice jej miluje náruživěji než kdy dříve. Nebaba vydá se potaji do Švačkova zbojnického tábora; ale Švačka, stařec, těžký k pohybu, piják, váhá odhodlati se k podniku, jejž Nebaba navrhuje. Zatím však, co Švačka zpitý kořalkou leží bez vědomí, podaří se Nebabovi strhnouti za sebou všecek jeho lid, i rozsadí hajdamáky po roklinách a křovinách pod samým Kaňovem, s úmyslem, že příští noci zámek přepadnou a zmocní se ho. Ale Švačka, vystřízlivěv, když viděl se opuštěn, hned se chytrák domyslil, co se stalo, i umínil si Nebabu předejíti: běží do Kaňova a zbouří měšťany. Ale ani Švačka ani Nebaba nevědí, že blíží se polské vojsko, které se všech stran je obkličuje a sevříti hledí. V touž dobu nešťastná Orlika, hnusíc si manželské lože, odhodlá se, muže svého v noci zavražditi. Nejprvnější přistoupí k činu Švačka a Orlika. Švačka dobyl se s měšťany na zámek, zapálí jej, vláme se do komnat správcových a najde tam — mrtvolu, při ní pak pominulou ženštinu, krví zbrocenou. Orlika dá se na útěk, lidé za ní, vzteklý ten hon trvá chvíli, stihatelé vylamují dvéře za dveřmi, stopujíce prchající po krvavé známce její ruky na stěnách. Zbývá již Orlice poslední útočiště: hlavní věže zámecká; vrahové chystají se i tam vniknouti — v tom sřítí se krovy hořícího stavení a pohřbí pod sebou Orliku, lid i samého Švačku. Mezi tím Nebaba, sebrav svůj sbor, namíří k zámku, setká se však s řadovým vojskem. Povstane strašlivá seč, kterou záře hořícího zámku děsně osvěcuje; konečně raněný Nebaba upadne v polské zajetí. Zámek shořel; na kouřícím spáleništi vítězové vyslýchají vězně a popravují je. Nebaba naboden na kůl; k trčícímu na dřevě a v smrtelných zápasech se trhajícímu přiběhne Ksénie a nikým již nejsouc zdržována, vtiskne na umírající ústa vášnivý polibek. Básník takto velkolepě končí své mocně dojímavé vypravování: „Když duch můj navštívil pobřeží Dněpru a prodlel na kaňovských rozvalinách, nalezl ještě sledy úžasného dne záhuby a spustošení. Po zdech rděla se ještě krev na těch místech, kterých dotkla se rukou, poskvrněnou krví mužovou, žena, utíkajíc před vrahy ji stíhajícími; krve té ničím lze nebylo smýti, na místo smytých vyrážely nové skvrny; tělo pak nešťastné vinnice v popel obrátilo se a rozváli je větrové. V ustraněném koutku, pokrytém měkkou travou, duch můj našel závitek rozedraných kadeří Kséniiných a ptáček uvil sobě v nich hnízdo. Tu ležela i ocel z Nebabova ratiště, propálená a očazená od ohně. Konečně, bloudě mezi holými lebkami, vydobyl z pod ssutin stavení teorban; jedna jen struna zbyla na něm. Ni léta ni nepohody s to nebyly, aby zatemnily lesk té struny zlatitý, a její milenec, vítr ze sousedního háje, každou noc s ní zpíval o zašlých dějích. I zalíbily se mně její křaplavé zvuky."

Umělecká cena „Kaňovského zámku" jest veliká, však důležitější jest význam jeho národní a sociální. Za předmět básně vzat tu děj historický, ještě nedávný, na nejvýš smutný každému Poláku, a vylíčen

s překvapující nestranností, s hlubokým a klidným pojímáním osudného rázu té krvavé řežby, jakéž by každý dějepisec mohl záviděti. Za několik let na to vzdělal básnicky tentýž příběh potomek oněch hajdamáků, Ševčenko; ale jeho vypravování o kozácké slávě, „jak hajdamáci chodili se svatými noži“ a jak Gonta před celou obcí „zařezával“ vlastní děti z matky katoličky, protože prý „jsou katolické,“ vzbuzuje odpor pro zvířectví a nelidskost, jež se vydávají za hrdinství. By toho nebylo, že báseň psána polsky, těžko bylo by rozhodnouti, k čí straně chýlí se soucit Goszczyńského. Proň již protivy se shladily, šlechtictví a kozáctví se smířilo v říši stínů, „s posledním dýmem uhaslého plamene vrátili se do pekel zlobozi spousty, nad přemožiteli i přemoženými usypána mohyla travou obrůstající“ (III., 29), na mohyle pak hraje pěvec na zvučných strunách své lyry, předpovídaje krásnější, lidštější budoucnost.

Dvouleté přebývání mezi tatranskými horaly podalo Goszczyńskému látku ku krásnému zlomku, řečenému „Sobótka“ čili svátek Jana Křtitele, části to nedokončené básně „Kościelisko“ (1834). Krom toho sepsal ještě veršovanou povídku „Anna z Nadbrzeža,“ prostomluvou pak fantastické vypravování „Król zamczyska“ (Král starého zámku, 1842) a mysticko-nábožné „Poslání do Polsky“ (1856, vydáno 1869). [1])

Jakkoli znamenité bylo nadání spisovatelů skupiny ukrajinské, přece sláva z plného a konečného vítězství nad těsnými pravidly, nad básnictvím následovnickým a vyšlapanou cestou klassiků nepřipadla jim, nýbrž Mickiewiczi a Litvanům. Mickiewicz vzdělával se ve Vilně, pod působením universitních přednášek a společných snah celého kruhu mládeže, z něhož nemálo vzešlo spisovatelů, více méně nadaných. Z professorů nejvíce byl povinován Němci Arnoštu Groddeku, filologu, [2]) a Lvu Borowskému; neminul ho působením svým též zakladatel nové historické školy v Polště, dějezpytec Lelewel.

Přenesmež se myslí svou do litevských lesův a do Jagellova Vilna, abychom poznali, v jakých okolnostech básnické vychování pěvce litevského postupovalo, a abychom se spolu seznámili s osobou Lelewela, jenž mezi mládeží, ve Vilně študující, požívati počal veliké vážnosti.

Vilenská universita, r. 1803 přetvořená, po Napoleonově pádu a po Vídeňském kongrese dospěla k velkému rozkvětu, příčinou svobodomyslných snah vlády, péčí kurátora kníž. Adama Czartoryského a působením rektorův Jana Śniadeckého a Šimona Malewského. Staří professoři z časů jezovitských pomřeli; k doplnění mezer povoláni jsou v prvních letech XIX. století mnozí učenci z ciziny, jmenovitě z Němec a z Itálie (Bojanus, Groddek, Langdorf, Frank, Teronghi, Capelli, orientalista Münich). Výklady konaly se jazykem polským, latinským a francouzským. Bratří Śniadečtí dbali čistoty v jazyku i v pojmech;

---

[1]) „Sobótka“ čte se v pěkném českém převodě Jana Soukopa v brněnské „Slovanské poeziji.“ (Pozn. překl.)

[2]) *Zygmunt Węclewski*, Wiadomość o życiu i pismach Godfr. Ern. Grodka. 1876. Kraków.

literaturu vykládali dva klassikové, Eusebius Słowacki, otec básníka Julia Słowackého, a Lev Borowski; od roku 1822 měla tu i transcendentální filosofie německá nadaného zástupce v Schellingovci Josefu Gołuchowském. Byla tu tedy dosti velká rozmanitost. Na tuto, možno-li tak říci, různotvárnou universitu dostal se r. 1814, a pak, když po čtyrletém professorování odstoupil, opětně r. 1821 Jáchym Lelewel, obdržev stolici obecných dějin. Býval někdy sám chovancem té university. Narodil se ve Varšavě r. 1786.[1]) Původní jméno té rodiny bylo Loelhefel von Loewensprung a pocházela z Prus; Jáchymův děd byl královským tělesným lékařem, otec již se popolštil, a přijat byv r. 1777 za obyvatele Polské země, býval při vyučovací komisi pokladníkem; syn podpisoval se již jen jako „Mazur,“ t. j. mazovského rodu a původu. Jáchym byl takřka od narození milovníkem knih; náruživost ku spisování a samostatnému hloubání objevila se při něm hned v letech chlapeckých. Jako desítiletý hoch dělal již kompilace, sestavoval výtahy a tabulky ze svých školních knih a vzal si do hlavy sobotě říkati „šestek,“ od kteréhožto názvu, podle jeho zdání pravidelnějšího, ani bitím se odvrátiti nedal. První své práce vydal, jsa študentem ve Vilně (Historica, Edda Skandinawska, Rzut oka [Pohled] na Herule, v roku 1807 a 1808). V knihách zřel svůj svět a ten všecky síly jeho a schopnosti pohltil, tak že na život skutečný nic nezbylo. V praktickém žití byl nemotorou a podivínem; však duch jeho, neobyčejně čilý a činný, neustále pracoval, spojuje a pořádaje, co byl vyčetl a v rozsáhlou svou paměť vštípil, a stroje nesčíslné množství smělých a nových hypothés. Takž v duši té snoubily se tak šťastně pro vědu dvě vlastnosti, jež zřídka bývají pospolu: nevšední pilnost při zmahání i sebe obšírnějšího a nechutnějšího materiálu a študování byť nejsuchopárnějších podrobností, a tvůrčí mysl, schopná podle několika rysův stanoviti hned celou povahu nebo událost. K těm přednostem druží se však nedostatek uměleckého podání; znamená se úplná nespůsobilost k dějepisnému líčení událostí, bystře sic uhadovaných a výborně pochopených. Ve veřejných sborech, jichž se kdy účastníval, hrával vždy podivnou úlohu; tak jmenovitě jakožto poslanec na sněmu (kongresového) království Polského a jako úd revoluční vlády r. 1831, kdež ostatním údům vlády sloužil za hromosvod: obecenstvo mělo jej za radikála, kdežto on zatím, s míněním svých druhů se nesnášeje a krče toliko rameny, vážností svého jména jen dodával váhy usnešením a rozhodnutím, která mu vlastně byla proti mysli. Však na kathedře byl jako ve svém živlu; tu stačil jemu, kabinetnímu učenci, svět znajícímu jen z knih a skrze knihy, zlomek staré kroniky, kus vetchého pergaménu nebo nějaký dřevní peníz, aby přišel v nadšení. Jinak vždy více myslil nežli mluvil; ku vnější formě svých výkladův ani dost málo nepřihlížel, tak že

---

[1]) Lelewelův životopis, jím samým sepsaný, čte se v knize: „Przygody w poszukiwaniach i badaniu rzeczy narodowych polskich, przez Joachima Lelewela.“ V Poznani 1858 u Župańského. Listy jeho ke Groddekovi vytištěny jsou v „Przewodniku nauk i liter.“ 1876. Sebrané jeho spisy počaly vycházeti u Župańského v Poznani r. 1878. Jeho korrespondence se Sienkiewiczem vyšla v Poznani 1872. Korrespondence jeho s Tadeášem Bulgarinem čte se v „Bibliotece Warszawské“ r. 1877.

povždy zůstal neobratným ve slohu, jenž jest u něho drsný a zmotaný, při tom však stručný a původní. Nechuť jeho k obyčejné dovednosti a k cestám prošlapaným přivedla jej k tomu, že sestrojil si též zvláštní pravopis. Živ jsa jako dokonalý askéta, o samotě, bez rodiny, a zvyklý pracovati pro sebe, odpíraje si úsluh práce sborné nebo přispění učených jednot, pracoval s pílí bollandistův, při tom však nad míru rychle. Vydával náramně mnoho, psal o předmětech nejrozličnějších: o osudu dřevní Indie a o kralování Stanislava Augusta, o politice obchodní Karthagincův a o starých Slovanech, o kufských mincích a o polském letopisci Matouši erbu Cholewa; předělával staré dějepisné rukověti („Teodor Waga przerobiony") i sestavoval nové („Dzieje powszechne"); vydával pokus knihopisu („Bibliograficznych ksiąg dwoje") a starobylé památky polského práva („Księgi ustaw polskich i mazowieckich"). Při tom dalek byl nějaké národní výlučnosti: s rovnou láskou hleděl ke „korsunským vratům" chrámu sv. Sofie v Novgorodě jako k svatyni hnězdenské, k Rusi jako k Polsce. [1]) V oboru dějin polských pracoval nejvíce o věku Piastovců. Jeho kollegové na vilenské universitě nedoceňovali ho, [2]) což jej přimělo, že r. 1818 Vilno opustil a šel štěstí hledat ve Varšavě; mládež však srdcem svým se od něho neodtrhla. Ztráta jeho se vůbec bolestně cítila, tak že když po konkursu r. 1821 opět byl do Vilna povolán na tutéž stolici, návrat jeho slaven byl jako nějaký svátek. Mickiewicz složil tehdy na jeho uvítání báseň slohu klassického. [3]) Lelewelovi však nebylo souzeno, dlouho professorovati. Do Vilna poslán byl nový kurátor university — senátor Novosilcov; počalo se kruté pronásledování študentských spolkův; Lelewel propuštěn, rovněž i Gołuchowski a mnozí jiní professoři. Vrátil se tedy do Varšavy, byl zvolen r. 1829 do sněmu, účastnil se všech jeho prací a byl až do konce povstání údem revoluční vlády a předsedou radikalního klubu. Po té musil z vlasti prchnouti; i vedl krušný život

---

[1]) K Bulgarinově prosbě napsal r. 1821 pro „Severní Archiv" posudek o Karamzinově historii. Zajímavy jsou listy Bulgarinovy: „Strana, panující v ministerstvě, veskrz si přeje pokořiti Karamzina pro nevážnost jeho k Řekům, k Římu, k Thukydidovi a Tacitovi. Počátek kritiky spůsobil mocné pohnutí, mají z ní radost Olenin, Speranskij, Golicyn. Všickni se táží: což váš Lelewel? již umlkl? . . ."

[2]) Jan Śniadecki psal o Lelewelu Czartoryskému: „Ten człowiek jeszcze nevyspěl, jest trochu pedant německého rázu."

[3])
O, długo modłom naszym będący na celu,
Znowuż do nas koronny znijdziesz Lelewelu!

(Ó ty, jenž dlouhos byl tužeb našich cílem, zase k nám přicházíš z Koruny, Lelewele!) V následujících verších zobrazen jest směr Lelewelových výkladů školních:

A słońce prawdy wschodu niezna ni zachodu,
Równie chętne każdego plemionom narodu,
I dzień lubiące każdej rozszerzać ojczyźnie,
Wszystkie ziemie i ludy poczyta za bliźnie.
Ztąd, kto się w przenajświętszych licach jej zacieka,
Musi sobie zostawić czystą treść człowieka."

(Slunce pravdy nezná východu ani západu; stejně jsouc příznivo plemenům každého národu a ochotně světlo šiříc každé vlasti, všecky země a národy počítá za bližní. Pročež kdo v přesvatém se jeho líci zhřívá, musí sobě zachovati ryzí podstať člověka.)

vyhnance, zbaven knih, zápisek a záznamů, na něž byl tolik práce obětoval. Z Francouz byv vypuzen, usadil se r. 1832 v Brusselu, kdež strávil pak 29 let v hrozné, však dobrovolné chudobě, opravuje a doplňuje starší své spisy („Polska, dzieje jej i rzeczy,“ v 12 svazcích, 1851—1864), vydávaje nová díla z oboru numismatiky (La numismatique du moyen âge, 1835) a zeměpisu (Pythéas de Marseille, Géographie du moyen âge), živ jsa toliko ze skrovných honorářů několika desítek nebo nějakého sta franků za svazek a odpíraje si druhdy zatopení a teplého pokrmu, jen aby si koupiti mohl nějakou knihu nebo atlas. Umřel ve věku 76 let r. 1861 v Paříži, kamž přátelé jej byli před samou smrtí z Brusselu zavezli.

Kabinetní tento pracovník a samotář celou historickou školu založil, jejíž ideje panovaly až do poslední doby; teprv nedávno objevila se mínění odporná a zamítavá. Historická nauka Lelewelova snášela se s duchem času a byla úkazem téže snahy — ponořiti se ve vlastní národnost a porozuměti její podstatě — kteráž na poli umění zplodila romantismus a literární obnovu. Šlo o to, aby vypátraly se v minulosti ony zvláštní a svérodé stránky, kterých nelze nalezti v žádných jiných dějinách; aby zvláštnostem těm vyhledaly se kořeny ve starobylosti předhistorické, slovanské; aby vysvětlilo se, že vzrůst a prospěch národa na tom spoléhá, jak on jest věren svému povolání a původním svým řádům, a podobně že klesání jeho z toho pochází, když od základů svých se odchyluje a lne k přiváté zevně cizotě. Snaha taková povědoma jest i obecenstvu ruskému: v dějepisectví zplodila Karamzinovu „Istorii,“ Solověvův velkolepý výklad o vzrůstu Ruské říše ve formě samodržecké a názory moskevských slavjanofilů. Rozdíl mezi nimi a dějepisci školy Lelewelovy v tom záleží, že onino vyvodili z pramene praslovanského a zveličovali své zvláštnosti ruské, tito pak zvláštnosti polské. Takým zvláštním zřízením polskoslovanským byla Lelewelovi věca, slovanská obec, vláda demokracie. Jsa demokrat, velice rmoutil se z porobení kmetů v XI. století a se zvláštní láskou se nesl k velikým sjednotitelům polských zemí Boleslavu Chrabrému a Lokétku; jsa uvnitř republikán, zřel v polském sněmu jen obměnu staroslovanské věče. Z té příčiny s vysoka a nepřátelsky pohlížel na všecky nauky opravovatelské, jež v XVIII. století byly v oběhu a jen k tomu směřovaly, aby Polska na spůsob cizí byla přetvořena, obmezením osobní svobody a zavedením centralisace. Podle jeho učení náleží vládu lidu, aristokratismem obmezenou, jen rozšířiti, a tak dospěje se k ideálu, jehož Polska ve šťastných svých dobách byla již dostihla. Zásluhou neocenitelnou té školy bylo, že dospěla k samostatnému nazírání v minulost vlastního národa; skutečnou pak úhonou, že všeliké svérodé zvláštnosti minulých věkův, i výrůstky nezdravé, idealisovala; bezespornou pak bylo chybou, že předpokládala jakési prvotné vlastnosti základní, národnosti prý od samého její vzniku příslušící a povolání jeho činící. Takých vlastností není při žádné slovanské národnosti porůznu vzaté ani při celku předhistorického Slovanstva.

V duševním životě litevských gubernií, jenž ohnisko své měl ve Vilně, vedle universitních výkladů značně působily též rozličné spolky vilenské. Panovalať v první čtvrti XIX. století zvláštní náklonnost

k zakládání takých spolků, neobmezovaná ještě, jakož později se dálo, krutými zápovědmi vlád. Bylať všude rozšířena jednota svobodných zedníků, tvořily se spolky pro pěstování zábavy a kratochvíle, jednoty vědecké a literární, se stanovami tu vážnými tu žertovnými. Jeden z takových spolků měl původ svůj v týdenním listu, jejž roku 1817 vydávati počal adjunkt, sekretář a knihovník universitní, Kazimír Kontrym († 1836), pod názvem: „Brukowe wiadomości“ (Novinky z dlažby). Kontrym sestavil zvláštní výbor k řízení toho listu a zřídil „towarzystwo szubrawców“ (spolek nezbedů), jež od r. 1817 trvalo do r. 1822 vedením (od r. 1818) slavného chemika a fysiologa Ondřeje Śniadeckého, Janova bratra.[1]) Spolek ten scházíval se k společným zasedáním, měl své protokoly, své hodnosty, své symbolické znaky: džbán s vodou (aqua fontis), který stával před předsedou, a lopatu, kterou strážce pořádku, bylo-li potřebí, poklepával. Pod rouškou žertu skrývaly se však snahy vážné, bičem satiry mrskaly se veřejné zlořády, tupost, nevědomost. Šubravci kráčejíce v satirických šlépějích Krasického a Naruszewicze, prohlédali k nápravě mravův a podrobovali se jisté kázni; byli povinni zdržovati se nápojův a her, čísti a přispívati do „Novinek z dlažby.“ Dávali si bájeslovná jména litevských bohů; nejnadanější z nich, Ondřej Śniadecki („Sotvaros“), oblíbil si formu Swiftova Gullivera, kteréž potom nejednou užil v literatuře ruské Vilňan Senkowski ve vypravování barona Brambeusa. Šubravci doplňovali se z mužů starších, byli puristé, rationalisté a přívrženci klassiků. Stejnou dobou, co vznikl veselý ten kruh mužů letitých, povstal (roku 1817) v pokolení mladším, mezi študentstvem, přátelský spolek několika jen málo osob (s počátku 5, potom 14), který, dav výhost všelikým snahám politickým, vytknul si za úlohu, pracovati ku vzdělání a zdokonalení duševnímu a mravnímu. Úzký ten kruh, pevně semknutý a tajný, slul spolek *filomathů* a byl spružinou i jádrem spolku jiného, mnohem rozsáhlejšího a veřejného, tak řečených *filaretů.*[2]) Několik set študentů dalo se zapsati k filaretům; pravidla toho spolku potvrdil v máji r. 1820 rektor Semen Malewski; úředně sluli „bracia pożytecznej zabawy“ (bratří užitečné zábavy). Údové řadili se v odbory, rozdělené podle študijních odvětví. Každý odbor pracoval pro sebe, byly však též schůze společné a pospolné vycházky za město. Duší jak zjevného tovaryšstva filaretů, tak i tajných jeho ředitelů filomathů byl Tomáš Zan. Spolek filaretův úplně se podobal študentským spolkům německým, řečeným tugendbunde; vznik jeho padl v dobu, kde vlády proti spolkům takovým přísně vystupovaly a kde zvláště v Rusku

---

[1]) *Petr Chmielowski*, Towarzystwo Szubrawców i Jędrzej Śniadecki, v „Tygodniku illustrowanym“ 1878, v čís. 106—114. V „Ruském Archivu“ 1874 položen byl článek o vilenských spolcích od *Barchatceva:* „Iz istorii vilenskago učebnago okruga,“ sestavený podle úředních pramenů, však psán jest bez kritiky a bez znalosti věci.

[2]) Článek *Ign. Domejky*, prof. univ. v Chili: List o Filaretach i Filomatach, v „Roczniku Towarzystwa historyczno-literackiego w Paryžu“ 1870—1872. („Český čtenář se o těchto věcech obšírně dočísti může v předmluvě k IV. části „Dziadů,“ na česko vyložených probοštem *Václavem Štulcem*, na str. 271—315. II. svazku sebraných jeho spisů básnických, jež vyšly 1878 v Kobrově Národní bibliotéce. — Pozn. překl.)

tvoření všelikých spolků bylo zapovězeno. R. 1822 vyšlo nařízení kurátora Czartoryského, jež vedlo ke zrušení spolku filaretského; přes to však nastalo r. 1823 stíhání jeho účastníkův, jež svěřeno bylo senátoru Novosilcovu.[1]) Czartoryski šel na výslužbu (1824) a na jeho místo dostal se politický jeho odpůrce Novosilcov: professoři Lelewel, Gołuchowski, Daniłowicz odstraněni, skvělá doba vilenské university se dokonala. Ač krátké bylo působení filomathského bratrstva, byl přece účinek jeho na údy veliký a nad míru blahodějný. Účinkování jeho nepřestávalo na obcování jen literárním, nýbrž neslo se k všestrannému zdokonalení mravnímu. Národnost, v romantismu znovuzrozená, ukazovala se v jinakém světle, jakožto něco zcela nového, ještě sic neurčitého ale nevýslovně velikého; aby lze bylo proniknouti se jí, potřebí obnoviti se duševně i mravně a cele se obětovati službě pravdy a dobra. Ve své mravouce byli filomathi přísnějšími puritány nežli ještě šubravci; nebyli satiriky, ale nadšenými horlivci; nehověli klassičnosti, nýbrž unášejícímu je obsahu hledali nových ésthetických forem.

Spolek filaretů zřídil Zan; ale již od prvních dob druhem nejmilejším, k němuž všickni pohlíželi s velkými nadějemi, stal se Mickiewicz. K životopisu jeho snešeno bylo za posledních patnácte let velmi mnoho materiálu. Udaje tyto do podrobna rozjasňují život a působení této výrazné osobnosti, jež posud zaujímá nejvyšší místo v polské literatuře.[2])

Mickiewicz náleží do skrovného počtu oněch básníků, kteří objevují se úplně hotovi, vyzbrojeni duchem mnohostranným a na nejvýš vyspělým, však krátkou jen poměrně mají dobu tvornosti. U Mickiewicze doba ta trvala od r. 1822, kde vyšla první sbírka jeho básní, do r. 1834, ve kterém ukončil „Pana Tadeáše;“ může však rozdělena býti ve dvě části rozdílného rázu, jichž rozhraním jest povstání roku 1830—31. Tuto uvedeme, co zvláště paměti hodného bylo v životě a působení jeho.

Adam Mickiewicz narodil se v osadě Záosí nedaleko Novogródku v Miňské gubernii,[3]) v den před narozením Páně, 24. prosince 1798 (o pět měsíců tedy dříve než Puškin, jehož narození padlo na 26. června 1799), pocházeje ze starožitného litevského rodu Rymvidů-Mickiewiczů, kteří měli erb Poraj a knížecí mitru ve znaku. Na statky byla to šlechta chudá; Adamův otec Mikoláš nevládl žádnými pozemky, měl jen skrovný domek v Novogródku a provozoval advokacii, živě tak

---

[1]) Povaha Novosilcova vypodobněna jest v úvaze *Ciprinusově* (Przecławského): „Kalejdoskop vospominanij,“ vyšlé v „Ruském Archivě“ 1872.

[2]) Korrespondencya Adama Mickiewicza. Paryž. 2 tomy, 1870—72. — Współudział A. Mickiewicza w sprawie Towiańskiego. 2 t., Paryž 1877. — *A. E. Odyniec*, Listy z podróży. Warszawa, 4 d., 1875—1878. — — Článek *Ciprinusa* o A. M. v Ruském Archivě 1872 čís. 10. — Článek pí. *Duchiňské* v 1. sv. „Biblioteki Warszawské“ r. 1871 v oddělení: „Kronika z ciziny.“ — Poznámky a dodatky v knize: Mélanges posthumes d' A. M., kterou vydal syn básníkův v Paříži: 1. řada 1872, 2 ř. 1879. — Ustęp z pamiętników M. Malinowskiego o pobycie A. M. w Petersburgu, v „Kronice rodzinné“ 1875, na str 359, 377. — *W. Korotyński*, Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości A. M. Wilno 1861. — *Alb. Gąsiorowski*, Ad. Mickiewicz od wyjazdu z Petersburga i Pan Tadeusz. Wadowice 1874.

[3]) Koresp. Ad. Mick. I., 228, list. Alex. Mick.

dosti četnou rodinu pěti synů, z nichž jeden, jmenem Alexandr, byl pak professorem římského práva na vysokém učení v Charkově. Adam byl mezi bratřími podle rodu druhý. Za děckého věku neopatrná chůva jej, útlé a slabé robě, upustila s okna; zázračné jeho zachránění připisovala rodina záštitě ostrobranské Rodičky boží. [1]) Když mu bylo deset let, dali jej do školy k dominikánům v Novogródku. R. 1812, ve čtrnácti letech, byl svědkem události, v první čtvrti XIX. století největší — Napoleonova tažení na Rus, jež většina Poláků provázela s vlasteneckými nadějemi, kdežto malá jen část doufání své na Alexandra skládala. Událost ta jako jasně zářivé zjevení oslepila roznícencného hocha a navždy se mu vtiskla v paměť. Dům jeho rodičů učiněn byl hlavním stanem krále Vestfálského (Odyniec, III. 54). S Napoleonem přišli polští legionisté, bílé orlice vlály podle zlatých orlů prvního císařství. Oba ty zjevy sdružily se nerozlučně v duši Mickiewiczově. [2]) Kochal se v pohlížení na ony hrdinské vousáče, jež stoje za domácím plotem tajně pozoroval, a stal se od té doby nadšeným Napoleonovcem tak že r. 1829 v Římě (Od. III. 49.) prorokoval návrat té dynastie na francouzský trůn a k vězni svatohelenskému posvátnou úctu zachoval, jež ke sklonku života přecházela až v blouznivé zbožňování.

Ve školách se Adam dobře učil a poněvadž strýc jeho, kněz Josef Mickiewicz, byl ve Vilně děkanem fakulty přírodních věd, poslali rodiče syna tomu strýci r. 1815, doufajíce, že bude tam moci študovati na státní útraty. Právě bylo jedno státní nadání uprázdněno, žadatelé pak byli dva: Mickiewicz, za nějž se přimlouval děkan, a Tomáš Zan, jejž navrhoval Kontrym. Oba soupeřové hned při tomto prvním v životě setkání se spřátelili; nadační místo obdržel Mickiewicz, Zana vzal k sobě Kontrym (Od. I. 359). Oba postoupili na fakultu filologickou, oba skládali básně, oba prošli přísnou školou klassického vkusu na výkladech a cvičeních u prof. Lva Borowského. Mickiewicz pilně čítal v Petra Kochanowského překladě Tassa a v skládáních Trembeckého, seznamoval se s Římany starověkými a Řeky u Groddeka, rozhledu v dějinách světa nabýval u Lelewela. První jeho básnické počinky však nelibovaly nic zvláštního; byly to pokusy didaktické.

---

[1]) „Pan Tadeusz," zpěv I.:

O panno svatá, ježto Čenstochovy bráníš,
Jež k věrnému se lidu v Novogródek skláníš
A záříš v Ostré bráně v lesku milostivém!
Jak mně co dítku zdraví navrátilas divem . . .
(Překl. El. Krásnohorské.)

(Ostrá brána slove jedna brána městská ve Vilně, jež ozdobena jest obrazem P. Marie, po Litvě za zázračný vyhlášeným. Pozn. překl.)

[2]) O wiosno! Kto cię widział wtenczas w naszym kraju,
Pamiętna wiosno wojny, wiosno urodzaju (úrody)!
O wiosno, kto cię widział, jak byłaś kwitnąca
Zbożami (obilím) i trawami a ludźmi błyszcząca,
Obfita (bohatá) we zdarzenia (události), nadzieją brzemienna (těhotná)!
Ja ciebie dotąd widzę, piękna maro (zjeve) senna!
Urodzony w niewoli, okuty w powiciu (v plenkách),
Ja tylko jednę taką wiosnę miałem w życiu.
(Pan Tadeusz, pieśń XI.)

Takového rázu jest „Zima v městě“ (vytištěná r. 1818 v Tygodniku Wil.), vypisující zimní městské zábavy a radovánky. Týmž slohem klassickým psány jsou též verše na Jáchyma Lelewela, na doktora S. a báseň „Warcaby.“ Mladistvý básník dlouho se zanášel záměrem, složiti větší báseň, polo epickou, polo popisnou, pod názvem „Kartofel“: v části výpravné chtěl vypsati objevení Ameriky, v části poučné podati obraz polního hospodářství a selského života. Ale klassických těch cvičení brzy zanechal: vlna romantiky podmílala půdu, Zan novým snahám dal počin. Jedna jeho elegie Mickiewicze nad míru uchvátila bezprostředností citu při prostotě obsahu a přivedla jej na myšlénku, že poesie hledati sluší v „pravdě“ života a nikoli na opak (Od. I. 356). R. 1818 přebývali v domě universitním; na téže chodbě byt měl také professor ruské literatury Czerniawski: jeho synáček, milý to hošík, jejž velice měli rádi, říkal jim jednou s nadšením, v němž sdíleli se i poslouchající, naučenou Žukovského novou balladu „Ludmilu,“ nápodobení to Bürgerovy „Lenory.“ I dali se oba do skládání ballad, nejdřív Zan, pak Mickiewicz. [1]) První Mickiewiczova ballada jsou „Lilie,“ [2]) sepsaná podle národní pověsti, s příměsí nezbytných umrlcův a zjevení. Za „Liliemi“ následovaly pak jiné.

R. 1829 a 1830, když se byl nad romantické ty příkrasy již povznesl, vykládal Odyńcovi v rozmluvě, s jakého hlediště pozírá na básnické tvoření. Hlediště jeho jest tu jednak přísně *realistické*, jednak *náboženské*. Dva jsou zdroje poesie: skutečnost a pravda. Poesie rodí se, když básník citem pronikl a zamiloval si, co *svým* nazývá (t. j. národnost). Předměty a city, čerpané z knihy — toť sušené nebo strojené květiny (Od. I., 343). O renaissanci měl mínění velmi nepříznivé; potopila prý mysli umělcův v celé moře následovnictví (Od. III., 22). Renaissance tím, že oddala se na následování umy pohanské, poesii křesťanskou, která již rozvíjela se v pravdě citu středověkého, umořila (I., 139). Ale ani poesie prostonárodní nezbožňoval.

---

[1]) Mickiewiczův syn Vladislav položil v druhé řadě (1879) svých Mélanges posthumes d' A. M. také dvě bezejmenné povídky v řeči nevázané, vyňaté z Tygodnika Wileńského z r. 1819: „Żywiłu“ a „Karyłu,“ vydávaje je za plody otce svého, jakož prý slyšel od jakéhosi (nejmenovaného) přítele otcova. Jediný důvod této domínky zakládá se na tomto nejistém podání, pak i na tom, že v „Karyle“ vystupuje jakýsi rytíř Poraj, Poraj pak jest název rodinného znaku Mickiewiczowa a také v 1. části „Dziadů“ jedna osoba se tak jmenuje. Důvody ty nám nedostačují a nemohly nás přesvědčiti. Obě povídky i chatrným svým obsahem i zmateným slohem neprozrazují žádného vtipu, nezračí se v nich ani ta obraznost, kterou vynikají první pokusy M. v skládání klassickém, ani ono vanutí nového ducha, pocházející z přisvojení písně prostonárodní, kterýmž projaty jsou od r. 1818 všecky útvory romantické Mickiewiczowy. Nemůže ani býti, že by M., jenž Odyńcovi se svěřil se všemi okolnostmi, za kterých se rodila jeho poesie, byl by před ním nebo před jinými o těch povídkách pomlčel, kdyby je byl sepsal.

[2]) Český překlad „Lilií“ od Ot. Mokrého čte se ve Vymazalově sbírce „Slovanské poezije“ na str. 138—142; jiný, od V. Štulce, ve sbírce jeho překladů z Mickiewicze, v Nár. bibl. Kobrově, dílu LII. str. 185 až 198. Na obou místech nalezne čtenář i další ballady Mickiewiczowy. (Pozn. překl.)

Prostonárodní básnictví není pramen poesie; ono čerpá jen přímo, a to rukou, jako selská dívka pramenitou vodu, kteráž potom vedena jest do města na vodotrysky po trubách (I. 343). Podstatu romantismu v tom spatřuje, že romantikové píší, majíce před očima nahou pravdu, jako by živé tělo, kdežto klassikové se spokojují neživými figurami (IV. 301). Klassikové formou rozumějí jen skladnost myšlenek a ozdobnost slohu; Mickiewicz formou mínil lahodu, hudebnost a barvitost řeči, což samo o sobě, k obsahu nehledíc, již básnicky dojímá. Mickiewicz však nikdy v poesii nedělil krásy ésthetické od ethické. Běh času, jenž poháněl k všestranné obnově, i ta mladá družina, ve které se rozvíjel jeho duch, působily, že básnickou pravdu považoval za výstřelek toliko pravdy mravní, po které svět prahne a ku které cestu sobě razí uměním, ale ne uměním přežilým, dvořáckým, manýrným, padělným, nýbrž uměním, jež ze skutečného života čerpá nové formy ésthetické, jmenovitě z poesie prostého lidu, ve které přirozenost povždy převládá nad umělostí (I. 138). Avšak ani poesie prostonárodní nebyla Mickiewiczi tím, čím byla Goszczyńskému: počátkem všeho a koncem; má příliš úzký obzor duševní a jest nedospělá. Hlavní zdroj, z něhož prýští se vyšší básnické nadšení, jest náboženská víra, jež pravdu zjevuje duši pokorou projaté a k její přijetí spůsobilé. Od počátku až do konce své dráhy umělecké byl Mickiewicz a zůstal básníkem hluboce nábožným. K nábožnosti té přičinily se první mocné dojmy z dětství, hluboká úcta k ochránkyni Rodičce boží, vzpomínka na první přijímání,[1]) pak zvláštní letora, náchylná k duševnímu vytržení, k náhlým improvisacím, následujícím nenadálých vnuknutí. Improvisuje, byl s to, aby po celé hodiny mluvil verše, tváře mu hořely, oči svítily, někdy ani nemohl sám vyložiti smyslu toho všeho, co v onu chvíli vypověděl, když, jak praví Puškin, „bystrý mráz nadšení vlasy mu ježil na hlavě.“ Druhové znali a ctili tu mystickou schránku, tu svatyni osobních dojmův a citů náboženských, o kterých Mickiewicz nerad ani hovořil, tím méně úsudek pronášel. Tehdejší společnost nábožností nevynikala; bylať v živém a blízkém styku s učením encyklopedistův a s ideami francouzské revoluce. Nicméně již počala se po celé Europě hýbati reakce proti materialistickým naukám XVIII. století; v Polště reakce ta pudila vzdělanou společnost ponořiti se v ducha národního, opříti se o konservativní základy minulosti, národní víry. Jestliže zakořenělý rationalista Jan Śniadecki, následuje toho puzení, stal se upřímně nábožným, moudře tak smiřuje krajní protivy, není divu, že přese všecku svobodomyslnost, kterou vyznamenávalo se vysoké učení vilenské, a při vší lhostejnosti, s jakou mládež universitní odbývala náboženské povinnosti, mladí chovanci této školy stali se romantiky a antirationalisty a připouštěli bytnost lecčeho, o čem se podle slov Hamletových filosofům ani nezdálo, za možné pokládajíce i přímé obcování s Bohem a s ne-

[1]) Gustav ve IV. části „Dziadů“ (variant v pařížském vydání z r. 1860, III., 157): „Pomníš, když ti bylo devět nebo deset let, jak jsi po prvé v svatém vytržení klečel u mříže, skroušen . . . a náhle se na oltáři rozevřela opona, zableskl se kalich, zazněly zvonky a kněz vložil ti do úst tělo Páně? . . . Ach, tehdy se mně zdálo, že duše má pryč ze mne uletuje.“

viditelným světem duchů. Mezi dvěma pokoleními, starším, hovícím rationalismu, s bratry Śniadeckými v čele, a mladým, oddaným zjevenému náboženství a hledajícím výrazu pro nové pojímání světa, nastala roztržka a půtka. Rozpor mezi oběma vyjádřil Mickiewicz ve své balladě „Romantyczność,“ kdež zároveň dal novým snahám válečné heslo. Představeni jsou tu dívka, rozmlouvající s umrlým svým miláčkem, lid, modlící se za umrlého duši a věřící, že duše ta na blízku dlí děvy milované, a mudřec se sklíčkem na oku (básníku patrně na mysli tanul obraz Jana Śniadeckého, ačkoli ho nejmenoval), hlásající s hrdým vědomím: „Věřte mému zraku a sklíčku, já nic nevidím; duchové nejsou leč výmysl krčemní chátry, spředený v dílně hlouposti; holka blábolí a lid si šlape na rozum.“ Básník mudrci odpovídá: „Dívka má cit a lid má hlubokou víru; cit a víra mně více platí, nežli mudrcovy zraky a sklíčka. Tobě povědomy jsou mrtvé pravdy, jež národu jsou cizí; ty je zříš v bylince, ve svitu hvězdy, ale živé pravdy neznáš, divu neuzříš. *Měj srdce a hleď v srdce!*“ [1]) V tom vyvýšení citu tají se ona veliká síla, ale spolu též všecka jednostrannost polského romantismu vůbec a směru Mickiewiczova zvláště. Cítila se vůbec potřeba, povznesti se nad routinu a suchou počtářskou dedukci, kteréž potom i překonány jsou novými spůsoby básnického tvoření, novými methodami vědeckého skoumání a bádání; mladí však zápasníci, majíce vědomí síly, nerozuměli, v čem ona záleží, a tak ustaloval se nový směr jakožto zápor vší reflexe, jakožto utvrzení převahy citu nad rozumem, jemuž vykázána úloha jen podřízená. Podle Mickiewiczova soudu není dosti, skutečnou pravdu znáti; třebať proniknouti se její světlem a teplem, a teprv pak člověk účinkuje jako slunce; jinak podobá se zrcadlu, paprsky jen odrážejícímu (III. 283).

Ballady následovaly jedna za druhou. Zvláště se silně projevila plodnost Mickiewiczova, když po dokonání universitních študií Vilno opustil, povolán byv do Kovna za učitele latiny. Mezi kovenským učitelem a vilenskými jeho druhy udržoval se dále pevný svazek přátelský: navštěvovali jej, pěli jeho písně, pomýšleli zaopatřiti mu peníze na cestu do ciziny a na tisk první sbírky jeho veršů; on zas na vzájem jezdil k nim, čítat jim „Ódu na mladost“ a „Gražinu.“ V jejich kruhu ustálilo se již nezvratné mínění, že zrodil se veliký básník, když ze starších nikdo ho ještě neznal. Za pobytu v Kovně, jenž trval od r. 1820 do 1823, zmítala duší básníkovou první silná vášeň, která podle soudu jeho přátel (Korr. II. 6.) zůstavila po sobě takové sledy jako lesní požár. První ten román jest velmi prostý a jednoduchý. R. 1818 zavezl Zan Mickiewicze o letních prázdninách ku známé rodině bohatého statkáře Wereszczaka v Novogródeckém újezdě, v obci Plužanech, v osadě Tuganovicích na břehu jezera Sviteze. Tu Mickiewicz láskou zahořel ku krásné blondýnce Marii, panně cituplné, však blouznění nějakého daleké, která s ním ráda čítala, vrhcáby hrála i snila, ale potom bez váhání, a jak se zdá i beze všeho vnitřního boje, ruku svou i srdce zadala, když se přihlásil, ženichovi, mladému to a zámož-

---

[1]) Také v Dziadech, IV. části, čte se: „Jako vlk nebo jako astronom hledí k nebi.“

nému, při tom vysoce vzdělanému statkáři Vavřinci Putkammerovi, jenž ostatně byl veliký ctitel básnického ducha Mickiewiczova. Mickiewiczi bylo jako kdysi Göthovi mezi Laurou a Kästnerem; chtěl se stříleti se šťastným sokem, zakoušel muk pekelných, tím hroznějších, že blažený párek zachovával k němu upřímné přátelství a dobrodušným svým chováním žádných mu příčin nepodával k výčitkám, jakož také „Maryla,“ podle jeho vlastního doznání, nikdy v něm nepovzbuzovala lásky a ani slůvkem mu nedodávala naděje. [1]) Před sňatkem došlo mezi oběma k vysvětlení; ona přijala od něho slib, že bude hleděti ne-li zapomenout na ni, aspoň city své přemáhati. Jako Göthovi, namanul se i Mickiewiczi pomysl samovraždy. Přes to navštěvoval někdy i dále Putkammerovy (Korr. I. str. 4.), truchlil, stranil se lidí, hledal samoty na nejpustších místech kovenského údolí při Němnu, oddávaje se svému hoři a udržuje se při životu jen požíváním kávy a tabáku. O mocnosti toho citu, jenž hnal jej až k zoufalství a k šílenosti, svědčí dlouhé jeho trvání. Z jara r. 1823, když v Kovně jej navštívil Odyniec, Mickiewicz přednášeje mu svůj překlad Child-Haroldova loučení, při slovech: „Čemu mně plakati, po kom a pro koho, když nikdo pro mě nepláče“ tak byl uchvácen pohnutím, že zblednuv jako stěna padl do mdloby. I nejdůvěrnější přátelé nesměli se mu o Maryle zmiňovati. R. 1823 vydal druhý svazek svých básní a věnoval jej „sestře své Maryle,“ prose jí, aby vzpomínky milence přijala z ruky bratra. Ale za kolik let ještě rána srdce nebyla zacelena: rozjitřila se opět roku 1829. Když cestuje po Alpách došel do Splügenu, tu náhle obraz Marie před ním obživl a básník zpívá:

Ach nikdy — nikdy již se s tebou nerozstanu!
Ty mořem, po zemi jdeš v dálnou za mnou stranu,
I na ledovcích zřím tvých sledů vnadu
A hlas tvůj slyším v šumu alpských vodopádů. [2])

Mocné to a hluboké otřesení roznítilo a operutilo jeho básnického ducha. Jak mile první rozechvění citu rozdrážděného se utišilo, ukázal se zvláštní ráz duševního ústrojí Mickiewiczova: projevila se neobyčejná, však mužná citlivost, jež činila jej spůsobilým, cítiti silněji než jiní radost i hoře a hned je vylíti v umělecké útvory — ne spůsobem reflexe, jako činil Göthe, nýbrž se vší bezprostředností a plamenností prvních pocitů. Té schopnosti byl si vědom a zobrazil ji v krymském sonetě, jenž má název „Ajudah“: básníkovo žití připodobňuje se tu mořské vlně, kteráž od břehu se odrážejíc zanechává tam muší skořápky a perly.

---

[1])
Či mne podvedla slůvky dvouznačnými,
anebo někdy klamala mne
svojich úsměchů kouzly půvabnými? . . .
Kde jsou jaké přísahy, jaké sliby její?
Či jsem od ní měl a byť sen jen o naději?
Ne ne! jen sám živil jsem urojené mamy,
připravil si jedy sám, jimiž třeští duše.
(Dziady, IV., překl. V. Štulce.)

[2]) Překlad Fr. Žherského v „Slov. poezijí“ II., str. 129. (Pozn. překl.)

„Rovněž, mladý poeto, na tvé srdce shání
vášeň často bouřlivá hrozné nepohody;
leč kdy zdvihneš varyto, vášeň bez tvé škody
prchá, v tůni noří se — v nepaměti hrobě —
a nesmrtné za sebou písně roní tobě,
z kterých věky upletou ozdobu tvých skrání.“ [1])

Jeho nadšenost pro každou velikou myšlénku byla plamenná, účinná, prochvívající všecky čivy, napínající všecky svazy vůle, daleká oné ideální snivosti Schillerovy, jenž nezapomínal, že dokonalého dobra na tomto světě není, že „das Dort ist nimmer hier.“ Mickiewiczova láska k dobru nebyla platónská, nedělila slova od skutku, nesena byla důvěrou, že lze dosáhnouti i toho, co pokládá se za nesplnitelné a nemožné. Tenť jest smysl „Ódy na mladost“ (vyšla tiskem r. 1828, sepsána byla však dříve), jež stala se marseillézou mladého pokolení.

„Kdo, v kolébce děckem jsa, leb urval hydře,
co jinoch zadusí centaury,
oběti peklu vydře,
do nebe půjde pro laury.
Tam sáhni, kam zrak nedopadá,
zlom, čeho rozum nerozlomí,
mladosti! orlí jest tvých letů vláda
a tvoje rámě jako hromy.
Hej, rámě do ramena! Řetězů svých kruhem
kol opásejme obor země celý,
v ohnisko jedno všech myšlének střely,
vše duchy v jedno srážej, kdož jsi naším druhem!
Dále, stvůro, ze stěžejí světa!
novou drahou tlačíme již tebe,
až plesnivé kůry zbavíc sebe,
zelená svá připomeneš léta.“ [2])

V prvních dobách po oné události, která nebyvši zradou s Maryliny strany, otrávila nicméně život našemu básníku, knihy jej omrzely a jediný Byron jej poutal, kteréhož velebil pro jeho, jak soudil, pravdivý realismus a při němž mnoho pak shledával podobného s druhým svým oblíbencem — Napoleonem (Korr. I, str. 5.; Mélanges I., 269). Zatím hledal jako Göthe ukojení v tom, že se z citů svých vybouřil básnickým tvořením. Nakresliltě román té lásky ve IV. části *Dziadů* — široce to založené ale nedokončené tetralogie, jejíž plán a předmět zůstanou navždy záhadnými a z níž při neúplnosti celku jednotlivé jen části něčím jsou. Vyšla pak r 1823 ve druhém svazku „Básní“ druhá jich část a čtvrtá. [3]) Název básně jest nahodilý a nepodává žádného světla o obsahu. Jesti v římsko-katolické církvi den 2. listopadu („dušiček“)

---

[1]) Překlad V. Štulce v sebraných jeho spisech (Nár. bibliotéka 1878) svazku II., str. 163. (Pozn. překl.)

[2]) Překlad V. Štulce tamtéž na str. 526. (Pozn. překl.)

[3]) Čtení *Stan. Tarnowského* o „Dziadech“ v „Bibliotece Warszawské“ 1877, II. 185. — *P. Chmielowski,* Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Warszawa 1873. — *W. Cybulski,* Dziady Mickiewicza, Poznań 1863. — *L. Siemieński,* Religijność i mistyka w życiu i poezyach Mickiewicza. Kraków 1871. (Obšírnější české vysvětlení „Dziadů“ přičinil k svému překladu té básně V. Štulc, v knize častěji jmenované. — Pozn. překl.)

zasvěcen památce umrlých předkův. V den ten po starém obyčeji, zděděném z časů pohanských a přes odpor duchovenstva zachovaném, schází se lid na hřbitovech, staví na hroby pokrmy a nápoje a častuje jimi nebožtíky. Obřad tento, pro styk s duchy a prostonárodnost svou tak dobře se hodící romantismu, jenž omlazení poesie vyhledával v národních pověrách, vzdělán jest básnicky v II. části „Dziadů.“ V osamělé kapličce na hřbitově shromáždil se veský lid, při jehož líčení básník nespustil se ještě tradic klassické idyly. Verš tu jest prostonárodní, sloh květnatý, jednající osoby jsou — pastýři, pastýřky, sbor a kouzelník, jenž rozněcováním ohně ve tmě a zaklínáním vyzývá duše, v pekle trpící a v očistci bloudící, aby se přišly najíst a napit a aby pak s Pánem bohem odešly, když jim nelze již ničím víc pomoci. Zjevují se po řadě vidění tu jasná, tu děsná: rozmazlené děti prosící za zrnéčko horčice, ježtoť prý neokusí nebeské slasti, kdo nikdy nic hořkého nezažil; krutý pán, statkář, jejž trhají vrány a sovy — ztrýznění od něho poddaní; bezsrdečná krásavice, jež si byla láskou druhých zahrávala. Přechod k částem následujícím činí zjev ducha samovraha, jenž sáhl si na život z lásky: nedbá zaklínání a zmizí teprv, když vyvedli z kaplice ženštinu, pro kterou si smrt učinil. Tato řada výjevů, krásných a líbezných, polo fantastických, však s fantastičností strojenou, do jisté míry i divadelní, byla pouhou předehrou, pouhým pozadím nebožto rámcem k tomu, co mělo následovati. Takovouž příkrasou, takřka romantickou slupkou, která jako nepodstatná může se odhoditi, jsou též kovenské zlomky I. části „Dziadů,“ po spisovatelově smrti vydané. Dívka, jež četla módní ve svou dobu román „Valerie“ od paní Krüdenerové, sní o příbuzenství duší a o prvcích, kterým souzeno spojiti se a jež sebe vespolek hledají; jest tam i zmínka o Gustavu, kteréž jméno vzato z řečeného románu. Sbor lidu, veden jsa kouzelníkem, ubírá se na hřbitov. Jediný vztah ke skutečnosti má episodní pohádka o Poraji (tak slul rodinný znak Mickiewiczův), Marylině milenci, který po pás zkameněl, však může vysvobozen býti, když rozbije kouzelné zrcadlo; Poraj tak velice vžil se ve své utrpení, že zrcadlo, místo aby je rozbil, políbil, načež celý zkameněl. Třetí části „Dziadů“ není. Co se za III. díl vydává, psáno bylo mnohem později, v Drážďanech, a vypisují se tam pronásledování filaretů skrze Novosilcova, příběhy roku 1824 a přeměna nevinného snílka v pěvce a činitele politického.

Všecka podstata skládání, vydaného r. 1823 pod neurčitým názvem „Dziadů,“ záleží ve IV. jich části. Ale ani tu, co poutá, není děj, kterýž prozrazuje mladou ještě ruku, nezvyklou ovládati úplně ideu, báseň učiniti cele pochopitelnu, zámysl učiniti průzračným. V den dušiček starý unitský kněz, vdovec, sedá s dítkami k večeři. Vejde poutník, oděn listím, kvítím a cáry, s dykou za pasem, s divokým vzezřením. Přijmou jej z útrpnosti a uhostí. Pomalu poznává kněz v cizinci, patrně na mysli pomateném, milovaného učně svého Gustava. Na ústech jeho střídají se smích a stesk, uštěpačná ironie a bezmezné hoře; ale ve všem jest rozum a sklad — rozum vášně. Jinoch rozpálil mysl čtením románův a hledal ideální milenky, jakéž není pod sluncem; nic méně našel ji a všech blažeností lásky okusil (při tom vypravování

minula *první* hodina *lásky* a zhasla jedna svíce v knězově jizbě). Milenka však opustí jinocha: přijmouc od něho slib, že na ni zapomene, dá svou ruku jinému. S rozdrásaným srdcem vyhledá Gustav besídku, ve které se naposledy sešli, vnikne nepozorovaně mezi svadební hodovníky a sklesne tam bez citu jako trup; po té hotoví se zabiti zvrhlici, však obměkčí se, připomena sobě její dobrotu, a že nikdy mu naděje žádné nedodávala. Hrdost muže vezme vrch nad utrpením: prosí kněze, aby jí pověděl, že jest vesel, že na ni zapomněl, že tancuje upadl, narazil se a umřel — v tom pak protkne se sám dykou. A tu shasne druhá svíce, minula hodina *zoufání;* přízrak měl by zmizeti, ale zůstane, na celou třetí hodinu *výstrahy*. Gustav není živý člověk, toť pouhá příšera, duch, k tomu odsouzený, aby každoročně v den dušiček přetrpěl muka, která jej dohnala k samovraždě. Kněze prosí, aby nebránil lidu, světiti Dziady. Všude vůkol jest plno takových duchů kajících: ve skříni pyká duch mamonáře, v podobě broučka hodináříka; na svíci přiletuje pošmurný roj nočních můr — censorův a tmářův. Nelze však z děje vyrozuměti, co by byl sám Gustav: jest pomaten či není, jsa toliko bolem schvácen; rovněž není jasno, je li to pouhé zjevení či živý člověk. Příšerného při něm nic není, všecky jeho city jsou rázu na nejvýš skutečného. Však nebohý ten trpitel nemá, zač by vlastně kál se a pykal; báseň také na náboženské nauce o hříšnosti samovraždy není založena. Účel její záleží v tom, aby osudný konec byl odůvodněn — a poetického úmyslu se dosáhlo: vzbuzena mocná soustrast s nešťastníkem. Živel fantastický tu není podstatný; odstraňme jej, pomyslemež si, že utrpení své vypravuje živý člověk — a obdržíme báseň, malebnější nežli Wertherovo utrpení a mocněji dojímající. Přízraky a vše, co tu fantastického, uvedeno jest za příkladem Göthova „Fausta“ anebo spíše účinkem Byronova „Manfreda.“ V Byronu tehdy jediném kochal se Mickiewicz, zavrhnuv i Shakespeara, skrze nějž se dřív provlékal se slovníkem v ruce jako onen boháč v evangelii skrze ucho jehelné (Korr. I., str. 7). Jako Göthe, tak i Mickiewicz plně jest si vědom, že bytost jeho byla chorobně zlomena v minulosti, a pohlíží k nenavrátně minulému jako člověk, jenž z těžké choroby povstal, zachovav jen upomínku. K nešťastné lásce svedla jinocha citlivost ze knih načtená — „mládí mého peklo a skřipec; knihy to byly, jež vymkly mně křídla a učinily mě neschopným, létati po zemi, nýbrž pořád jen ve výšinách se vznášeti.“ Byly to: Rousseauvovy Strasti nové Héloisy, Schillerovy písně a Göthův Werther. „Jedna tlí toliko jiskra v člověku, jež se zaněcuje jen jednou v mládí: rozfouká-li ji dech Minervin, povstane mudřec a jako Platónova hvězda ozáří dráhu světa; roznítí-li ji hrdinnost v plápol, povstane hrdina, předělá berlu pastuchovu v žezlo a zkácí staré trůny; rozžže-li jiskru tu zrak ženy, bude sama v sobě se tráviti jako lampa v římském hrobě.“ V skutku také Mickiewicz v první chvíli měl za to, že se vším jest u něho konec, že nešťastná vášeň zadusila v něm všecky zárodky budoucnosti, že umřel v něm i „Godfred Bouillonský“ i „Jan Sobieski;“ zajisté také odpovídal svým přátelům, jako Gustav knězi na otázku: „Znáš evangelium?“ slovy: „A znáš ty neštěstí?“ Ale ta nálada ducha již byla pominula, když

psal onu čarovnou, básnicky pravdivou a nejlepší, jakou má polská literatura, báseň trýzně lásky. Nepotřeboval ku zhojení svému léků zevnějších, nalezl je v umění samém.

V touž dobu, co přátelé se obávali, aby básník nevzal pohromy a se strachem stopovali „zlý účinek nevčasného přemahání milostných jeho citů“ (Korr. II., 6.), brala vznik druhá jeho velká báseň, ku podivu objektivní — epos z dob starolitevských *Gražina*: kus tak vysoce klassický dokonalostí formy, velebným klidem a prostotou, že kdyby polští klassikové byli jen trochu rozuměli umění, byli by musili čest vzdáti tomu útvoru, vzhledem k „pravidlům“ zcela bezúhonnému, ač ne podle týchž „pravidel“ smyšlenému a provedenému. Göthe byl k takovému druhu skládání nalazen teprv po cestě své do Itálie; v něm, jak známo, jeden směr znenáhla přecházel v druhý; u Mickiewicze všecky se nalézaly pospolu. On jest nejsubjektivnější lyrik a při tom prvního řádu epik, úplně zakrytý svým skládáním, jež nic nemajíc v obsahu společného se souvěkými záležitostmi, může jen poutati esthetickými svými krásami. Děj koná se v pohanské Litvě, v Novogródeckém hradě a jeho okolí. Kníže Litavor, zanevřev na Vitolda, přivolal ku pomoci německé rytíře; choť jeho Gražina, nemohši přemluviti jej, by upustil od té zrády na svém národě, uzavřela, že sama odepře Němcům přístup. Když pak rozhněvaní spojenci ránu svou namířili na knížecí sídlo, místo aby šli na Vitolda, Gražina, oděvši se v mužovu zbroj a za něj se vydávajíc, vyjde Němcům vstříc a svede s nimi boj, ve kterém vítězství sice naklonilo se k Litvínům, díky v čas přispělému Litavorovi, však kněžna byla výstřelem z německé pušky smrtelně poraněna. Vystrojen jí pohřeb po způsobu pohanském: spálena na hranici se zajatým komthurem řádu, její ubijcem, však v plameny vrhne se, vyhledávaje smrti, i sám Litavor.[1])

„Gražina“ dovršuje řadu básní prvního mládí. Jimi zároveň dokonal se, ne sic bez boje a bez velkého rozdráždění stran, obrat ve společnosti na prospěch romantismu. Rozdráždění zabíhalo až v osobnosti. Když vyšel první svazek Mickiewiczových básní (1822), stařec Jan Śniadecki, jenž vypodobněn byl v „Romantičnosti“ v obrázku nehrubě lichotivém jakožto mudřec se sklíčkem, zastihnuv kdysi Mickiewicze u kollegy, professora Bécu-ho, tvářil se, jako by ho neznal, a jal se nelítostně tepati jeho básně, jimž neporozuměl, dobíraje si též spisovatele, při čemž Śniadeckému pomáhal i sám hospodář, tolikéž klassik. Mickiewiczi nehodilo se dobře, aby odmlouval, byl nesmělý a k tomu nacházel se v poměru podřízeného ku své vrchnosti jakožto kovenský učitel. Nepromluvil, ale nezapomněl, a ve vášnivé jeho duši Śniadečtí a celá literární strana klassiků zvrhla se v lidi přežilé, v protivníky onoho díla, jehož dostalo se v podíl mladému pokolení, i mladého pokolení samého.[2])

Na sklonku r. 1823 študentský spolek ještě mocněji semkl se a oživil, když filarety naplnily se vilenské kláštery, proměněné v žaláře,

---

[1]) Český překlad „Gražiny“ od V. Štulce čte se v sebraných jeho spisech, sv. II. 1878 (v Národní bibliotéce Kobrově). — Pozn. překl.

[2]) *Ant. Małecki*, Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła, 2. t. Lwów 1866. I., 57.

při čemž i duch spolku se změnil: přimísil se nový živel — žíravý kvas politický. Přeměnu tu, vyobrazenou později v III. části „Dziadů,“ naznačil Mickiewicz těmi slovy: Calendis Novembris MDCCCXXIII. obiit Gustavus, natus est Conradus (V listopadu r. 1823 zemřel Gustav a narodil se Konrád). Vazba nebyla příliš tuhá; vězňové navštěvovali druh druha v celách a sdíleli si vespolek své myšlénky, zkracujíce si tak dlouhou chvíli očekávání. Věc skončila se bez soudu: podle návrhu Novosilcovské komise, stvrzeného dne 14. srpna 1824, bylo několik účastníků posláno na vyhnanství. Nejvíc utrpěl Zan, jenž na se vzal všemožné viny; Mickiewicz a přítel jeho František Malewski, syn bývalého rektora, dostali nařízení, přijati službu ve vnitřních guberniích. I vyvolili si Odessu, kdež Mickiewicz doufal obdržeti místo v Richelieuvově lycei. Zamířili si na Petrohrad a přijeli tam v listopadu roku 1824, právě po povodni. Mickiewicz žádaného místa v Odesse nedostal, však použil příležitosti a navštívil (na podzim r. 1825) jižní břeh Krymu spolu s nadaným vypravovatelem hr. Jindřichem Rzewuským, jenž naskrze znal starou Polsku. Mickiewiczi objevil se tu Východ, ne sice vzdálený, přece však překvapující skvělostí barev. Jal se študovati východní básníky v původních řečích a vydal v Moskvě svazeček sonetů, z nichž některé jsou následováním Petrarkových, nad jiné pak rozkošny jsou *sonety krymské*, [1]) psané pestrým slohem východním. V Moskvě, kdež zapsán byl, jako by sloužil v kanceláři generálního gubernátora, sepsal r. 1827 a poslal do tisku do Petrohradu *Konráda Wallenroda* (vyšel r. 1828 u K. Kraje), báseň to, která, jako i sonety, několikrát byla přeložena do ruštiny a stala se náhle na slovo vzatou v obou literaturách, jsouc nejhlubší z plodů jeho prvodobých a nejlépe přispívajíc k určení poměrů ruskopolských v letech třicátých. Aby se jí porozumělo, třeba uvesti si na paměť některé okolnosti.

Novosilcovské vyšetřování nebylo jen úkazem místním; sbíhalo se s působením Magnického, Rumiče, archimandrity Fotia, s obecnou reakcí; ve Vilně přimísila se jen otázka národní, kteráž nic méně nestavěla se zde na ostro, nevykračujíc z mezí vnitroruských záležitostí. Študenti vilenští rmoutili se hluboce nad stíháním universitního vyučování a těžce nesli, že štěpnici duševního života, universitě, zadána byla tak hrozná rána; zajisté každý učinil v duši své slib, že nedopustí, aby zažžená ve Vilně pochodeň osvěty pohasla; ale dál přes to záměry jejich nesáhaly a agitace žádná se nejevila. Nenepatrná část bývalých filaretů došla později závažných míst a čestných úřadův a požívala úcty lidí pokojných a dobré vůle. Někteří z těch, kdož byli zavřeni, dělali se mučenníky a stranili se světa; ale Mickiewicz neschvaloval jim toho, řka, [2]) že možno býváti ve společnosti, tančiti, zpívati, ba i v karty hráti, bez urážky druhé, nové milenky (vlasti), která nijak nežádá, aby její rytíř vyzýval, jako Don Quijote, každého

[1]) „Sonety“ překládal již v r. 1829 do češtiny J. Krasosl. Chmelenský, na to r. 1837 V. Štulc. V sebraných spisech Štulcových, sv. II., 1878, pojaty jsou „sonety krymské;“ ve Vymazalově „Slovanské poezii“ čtou se „sonety“ v překladě Julia Rotha a „sonety krymské“ v převodu Jos. Koláře. (Pozn. překl.)

[2]) Korr. I. 15.: list k Czeczotovi a Zanovi, daný 5. ledna 1827.

počestného k souboji anebo ucházel na poušť; vyznává, že by se neštítil jísti „nečistý“ beefsteak Moabitův a živiti se masem z oltáře Dagonova a Bálova. Tvrdí, že u basiliánů (ve vazbě) se rozveselil a že v Moskvě stal se klidným, nýbrž i rozumným; jen že prý Musa jeho zleniněla. Žil v Moskvě v samé výtržnosti, ježto nejen polská tamní společnost, ale i ruská jej přijímala velmi srdečně a téměř na rukou jej nosila. Polevoj nabízel mu spolupracovnictví v „Telegrafu“; kníže P. A. Vjazemskij stal se mu přítelem; společnost literátů — mezi nimi bratří Kirějevští, Baratynskij, Polevoj, Ševyrev, S. Sobolevskij — poctili jej při loučení pokálem s vyrytými naň verši od I. Kirějevského. [1]) Osobní, upřímné přátelství k Rusům zachovával Mickiewicz ještě i potom, když všeliká klidná rozprávka o národnosti byla již mezi Poláky a Rusy nemožna. Však samu III. část „Dziadů“ věnoval „přátelům Rusům,“ „jichžto, jak praví, známé tváře mají v snech mojich právo občanské“ a k nimž „zachovával vždy čistotu holubičí.“ Se svého výhradně národního zřetele činil však Mickiewicz rozdíl mezi národem a vládou; opačná formule rozvoje byla jemu, vyrostlému v tradicích osobní samostatnosti a svéprávnosti, naprosto nepochopitelna. Dojmy, jež si z Rus vynesl, zobrazil potom v pověstném úryvku, přidaném k „Dziadům“:

. . . Krajina pustá, bílá, otevřená,
jak list papíru k psaní uchystaný.
Zdali prst boží bude psáti na něm,
a lidi dobré za písmena maje
zda tu napíše pravdu víry svaté:
že láska vládne rodem lidstva synův,
že oběti jsou trofeami světa? . . .

Ti lidé severu jsou

plní svěžesti, zdravoty a síly.
Než tvář každého jako ty jich kraje,
jest divá, pustá, otevřená pláně;
ze srdcí jejich jak z podzemních sopek
pal ohně ještě nepronik do tváří,
on nejiskří se v ústech roznícených,
on neustydá v temných vráskách čela,
jak v tvářích lidí západu neb vzchodu,
přes které střídou taká přešla síla
podání, příhod, nadějí a želů,
že tvář ta každá národu jest pomník. [2])

Myslemež si stát bez národnosti, představme si jej sama o sobě a národ — jako zavřenou v kukle housenku — též o sobě: pak storuký ten vševládný stroj objeví se nám ovšem jako netvor, jenž přemocí hmotné síly, kterou vládne, dusí všecku osobnost. Taková nerovnost sil vzbudila otázku, jakých zbraní v boji užiti. Mickiewicz, jenž v lednu r. 1827 psal přátelům (Korr. I. 17.), že čte Schillerova „Fieska“ a Macchiavelliho, nastoupil vědomě onu svažitou cestu, kterou byl zvolil italský vlastenec, od něhož přijal i nápis k Wallenrodu: Dovete

---

[1]) „Russkij Archiv,“ 1874, čís. 7.
[2]) Překlad V. Štulce. (Pozn. překl.)

adunque sapere, come sono due generazioni da combattere . . . bisogna essere volpe e leone. (Třeba vám věděti, kterak jest zmoci pokolení dvojí . . . potřebí býti liškou a lvem).[1]) Horkou otázku přítomnosti kladl úplně abstraktně, jako prostou možnost v budoucnosti, na kterou nikdo před ním nepřipadl, a vzešla mu při vzdělávání látky, jež patrně nic společného neměla s přítomností. Byl to druhý úryvek z dějů pohanské Litvy, z nichž byl již vyňal „Gražinu“: na jedné straně stroj — Německý řád, na druhé národ, zavalovaný příbojem vlny, nanášející vrstvy cizího písku — Litva; uprostřed pak toho boje záhadná osobnost v kronice — velmistr řádu Wallenrod, piják, bez mála kacíř, jenž nemoudrou správou přičinil se k úpadku řádu. Mickiewicz tu osobnost objasnil, proměniv jej v zakukleného Litvína. Tento v řádu vychovaný a vycvikaný vlk s první příležitostí utekl do lesa ke svým, pojal Kejstutovu dceř Aldonu za manželku, však opustil ji i domov a zmizel, aby potom, když paměť o něm zapadla, objevil se zas jako řádový rytíř, načež domohl se vlády a podťal řádu kořeny, vysíliv jej a zhubiv zlomyslně. Osobnost Wallenrodova pojata byla v duchu poesie tehdáž panující: po byronovsku; jest to zlovolný, zkažený člověk, velkolepých rozměrů, srdce velikého, jež podobá se velkému úli; „nenaplní-li ho včely medem, bude z něho hnízdo ještěrů.“ V citech Wallenrodových k řádu a k Němcům mnoho bylo podobného k citům Mickiewicze a jeho vrstevníků. Stotožňuje se víc a více se svým hrdinou, příměsí té subjektivnosti básník epos své ve stránce umělecké pokazil, učiniv je neobjektivním a nehistorickým. R. 1829 Mickiewicz sám uznal, že Wallenrod jest v celku dílo nepodařené (Odyniec I. 128). Děj skáče, leccos zajímavého jest jen naznačeno, na př. hlavní úkol Wallenrodův — výprava na Litvu. Starý Alf-Wallenrod, muž krve a činu, v němž zamřely všecky city krom nesmiřitelné nenávisti k řádu, dává se v sentimentální rozhovory s neméně letitou Aldonou — poustevnicí, jež usadila se v příhradní zazděné věži. Prodlévá s výpravou, aby mohl s ní hovořiti po nocích; vrátiv se z vojny, ve které tisíce Němců zahubil, vypravuje jí o vrbách a kvítkách milého kovenského údolí. Aldona k prosbě jeho, by opustila věži a s ním prchla, nesvolí, bojíc se, že by uviděl, kterak jest stará a nesličná. Však všecky ty neshody zapomínají se při obrovské postavě Alfově v tu chvíli, když s velebnou pohrdou shazuje se sebe kukli pokrytectví a po mistrovském kříži šlapaje, směje se smíchem pekelným nad zradou dokonanou:

Aj tuto mého života jsou hříchy!
Jáť hotov umřít: nuž, co chcete více?
Z úřadu svého mám snad účty klásti?
Hleďte na padlých vojínův tisíce,
na města v rumech, na spálené vlasti!
Slyšíte vichr? Chmury sněhův žene;
tam mrznou plukův zbytky opuštěné.
Slyšíte? Vyjíť hladových psů smečky,
a na hodech se hryzou o zbytečky.
Já to vše doved! Jak jsem hrdý na to,
že hydře rázem tolik hlav je sťato!

---

[1]) Srovnej vajdelotovo vypravování ve Wallenrodu: „Tys otrok — jediná zbraň otroka jest zráda.“

jak Samson jedním potřesem dům celý
bořím — a zhynu v rumu, pod popely! [1])

„Wallenrod" nebyl nikdy ve smyslu básníkově politickým programem; Mickiewicz ho ani jako ideálu nepředkládal, však zamiloval si tu postavu, kterou stvořil a dlouho se zabýval ideami wallenrodskými. V těch ideách jest kus jedu, vězí nebezpečná, zhoubná morálka, vštěpující na jedné straně holou nedůvěru, na druhé podávající všem zvrhlíkům vhodnou zástěru, aby se vymlouvali na wallenrodství. [2]) Ani svoji ani cizí neporozuměli praktickým důslednostem ideje, hluboce skryté na dně básně. Sonety i „Wallenrod" rozšířily se v četných překladech ruských skoro zároveň s originálem. [3]) Mickiewicze měli za Byronovce. E. Baratynskij psal mu:

Kogda tebja, Mickiewicz vdochnovennyj,
Ja zastaju u Byronovych nog,
Ja dumaju: poklonnik unižennyj,
Vozstaň, vozstaň i vspomni: sam ty Bog. [4])

Mickiewiczi otevřely se aristokratské salóny, mezi jinými i hostinný dům spisovatelky, kněžny Zenaidy Volkonské. Brzo na to dostal dovolení, že smí přijeti do Petrohradu (na konci r. 1827) a v patách za tím, že může i na dobro se tam přesídliti. Dobu od dubna 1828 do května 1829 prožil ve hlučném víru zábav nejrozmanitějších uprostřed vybrané společnosti severní residence. U europské znamenitosti, pianistky Marie Szymanowské, rodem Wołowské (umřela v choleře r. 1831) býval jako doma; však potom dcery její Malewski a Mickiewicz pojali za manželky. Obklopovali jej oddaní přátelé, společníci vyhnanství a nadšení ctitelé. V jich kruhu improvisoval o štědrém večeru 1827 na látku, kterou navrhl Mikoláš Malinowski, po dvě hodiny celé drama historické ve verších „Samuel Zborowski." [5]) Za tři dni na to, oběduje u Tadeáše Bulgarina, [6]) ostře tepal Senkowského, vyčítaje mu, že úmyslně porušil pravdu ve svých Collectaneích — drobnostech to, hledících

---

[1]) Překlad V. Štulce. „Wallenroda" přeložil Štulc již v r. 1837. V sebraných jeho spisech (sv. II. z r. 1878) nalézá se týž překlad valně přepracovaný. V nejnovější době také J. V. Sládek pustil se do překládání „Wallenroda" a vytiskl v „Lumíru" 1880 dva zpěvy z něho, formou nad převod Štulcův vynikající. (Pozn. překl.)

[2]) *Jul. Słowacki* praví v Beniowském (na str. 11.): „Wallenrodství neboli wallenrodismus spůsobily mnoho dobrého, přemnoho! Uvedly jistou methodu ve zrádu, místo jednoho naplodily deset tisíc zrádců."

[3]) Nejlepší ruský překlad jest Šerševičův (v „Sovremenniku" 1858); jsou pak ještě převody od Ševyreva, Vrončenky, Šnigockého, Benediktova. Sonety převáděli do ruštiny kn. Vjazemskij, Dmitrijev, Kozlov, kněžna Zenaida Volkonská.

[4]) Když tě, Mickiewiczi nadšený, spatřuji u nohou Byronových, myslím si: Ctiteli pokorný, vstaň, vstaň a rozpomeň se: sám tys bůh. (Pozn. překl.)

[5]) Ustęp z pamiętników M. Malinowskiego. „Kronika rodzinna" 1875, č. 23—24.

[6]) V listech svých k Lelewelovi Bulgarin vyznává, že miluje Polsku, však comme un être metaphysique qui n'existe que dans la raison; i obává se, aby neupadl v podezření, že drží s Poláky, neboť jinak by musil se rozloučiti s důvěrou obecenstva (Bibl. Warsz. 1877, I. 222).

k polským dějinám.[1]) Senkowskému nepřál, za odpadlíka jej považuje a za člověka nebezpečného (Korr. I. 33). Těsně přivinul se k malíři Josefu Oleszkiewiczi, theosofu a mystikovi, evangelicky prostému a milosrdnému, jenž až do zrušení tajných společností byl ředitelem svobodnozednické lóže „Bílého Orla" (zemřel r. 1830). Též ruský básník Žukovskij choval se k Mickiewiczi nejvýš laskavě, jakož i salón ministra osvěty Šiškova, jenž měl choť Polku, jej vítal. Sestra Jindřicha Rzewuského, K. Sobanská (nynější pí. Lacroix, manželka francouzského spisovatele Julesa Lacroix) způsobila, že se blíž také seznámil s Puškinem, který sic velmi se již ve smýšlení změnil proti době dřívější (Alexandrovské),[2]) však srdečně a upřímně se choval k těm, s kterými obcoval. Podle svědectví Przecławského[3]) uznával Puškin zřejmě větší sečtlost při Mickiewiczi a důkladnější literární vědomosti; kdekoli zmiňuje se o něm, vždy ze slov jeho vyznívá hluboká úcta a přátelství.[4]) Také Mickiewicz osvědčil, že duševně spříznil se s velikým tím vrstevníkem.[5]) Oba rozmlouvávali o záležitostech netoliko uměleckých. Jednou stáli spolu v dešti, přikryti oba Mickiewiczovým pláštěm,[6]) pod bronzovou sochou Petra Velikého; o čem hovořili tehdáž, toho sled zachoval se jednak v Mickiewiczově zlomku „Pomnik Piotra Wielkiego," jednak v pohrobní Puškinově básni „Mědnyj Vsadnik" (Bronzový jezdec). Ve slovech, jež Mickiewicz tu do úst vkládá Puškinovi, spletena ovšem pravda s básnickou smyšlenkou.[7]) Nemohlť Puškin, nepobyv

---

[1]) „Echo," rok 1878. (Senkowski — Polák, jenž vstoupil do ruských služeb a vynikl jako orientalista. Znaje se u většině východních jazyků, sestavil z pramenů perských, tureckých a j. zprávy, týkající se historie Polské. Psal polsky, francouzsky, rusky. Viz o něm „Slovn. N." — Pozn. překl.)

[2]) Mickiewicz psal o Puškinu v „Globe" 25. máje r. 1837 a rozprávěl o něm ve svých čteních o literatuře slovanské. Oba úsudky čtou se v „Mélanges" I. na str. 277.

[3]) *Ciprinus* v „R. Archivě" 1872, č. 10.

[4])

Živ mezi národem mu cizím, zloby
nižádné v duši své k nám nechoval;
my milovali jej . . . S ním
jsme sdíleli se i krásnými sny
i písněmi (byl pěvec nadšený
a s výše zíral na život). Nezřídka
o časích hovoříval budoucích,
kdež národové sporův zapomníce,
se v jednu velkou spojí rodinu.
(10. srpna 1834.)

[5])

Znali se spolu nedlouho, leč mnoho,
a přátely jsou od dní několika.
Jich duše vyšší nad závady zemské
jako dvě skály v Alpách spříbuzněné,
ač na věky je rozerval proud vody:
jedva šum slyší té své nepřítelky,
vždy k sobě chýlí vršky podnebeské.
(Pomník Petra Velikého; překl. V. Štulce.)

[6]) Plášť ten španielského kroje, jasně skořicové barvy, daroval potom Mickiewicz Odyńci (Od. II., 177).

[7]) Báseň „Pomník Petra Velikého," o níž tu jest řeč, v českém přeložení čte se ve Štulcových sebraných spisech II. 1878, na str. 476. (Pozn. překl.)

nikdy za hranicemi, jízdné sochy Marka Aurelia a Petra I. spolu srovnávati; sám Mickiewicz obdivoval se bronzovému Marku Aureliu na Kapitólu až v r. 1829; také přirovnání o blížencích — alpských temenech — vzniklo asi v duši Mickiewiczově teprv po zahraničné jeho cestě a po událostech r. 1830, jež mezi těmi dvěma největšími básníky Slovanstva vyryly propast bezednou, ba jak se zdálo nepřestupnou.[1]) Ale v pravdě zas Puškin v pozdějším „Bronzovém jezdci" přiznává, že jeho jest myšlénka o obru, který „na výši uzdou železnou vzpíná oře ruského na zadní nohy," — myšlénka, jež jádrem jest řeči Puškinovy u pomníku v onom zlomku Mickiewiczově.

Pětileté přebývání na Rusi prospělo Mickiewiczi dvojím způsobem: přineslo mu ohromné množství nových dojmův a seznámilo jej s mnohými lidmi a okolnostmi — učinilo jej všestrannějším. Z nesmělého venkovana stal se člověk velkého světa, docházející přízně dám. Ale ty zábavy ujímaly mu času, psal málo (na celý petrohradský pobyt připadá jediný „Farys," báseň to východního vkusu), básnické tvoření přestávalo na skladbách ceny pomíjející, na improvisacích; hrozilo nebezpečí, aby v nečinnosti a malichernostech epikurejského života neutonul. I toužil za hranice, na uměleckou pouť, jež by básnické jeho vzdělání doplnila. Přispěním mocných přátel a ochranců podařilo se mu, však nikoli bez nesnází, že obdržel průvodní list do ciziny,[2]) s nímž i 13. května 1829 z Kronštatu odplul, dav slovo vilenskému příteli svému, romantiku nejčistšího rázu A. E. Odyńcovi, že sejde se s ním v Drážďanech a že spolu se vydají na klassickou půdu umění, do Itálie. Odyniec, jsa o pět let mladší, choval se k Mickiewiczi jako učenník k mistru a z dne na den zapisoval v „listech z cesty" všecky příhody obou poutníků za roky 1829 a 1830. Nejprv odebrali se s poručnými listy do Výmaru, aby učinili svou poklonu starci Göthovi; i strávili tu v jeho společnosti plné dvě neděle. Ačkoli Göthe k hostem svým choval se nejvýš laskavě a úslužně a štědré jim dary dal na památku, přece mezi ním a Mickiewiczem žádné sblížení se nestalo. Osmdesátiletý stařec znal Mickiewiczovu Musu jen z úryvků z „Wallenroda," do němčiny přeložených od Karoliny Jenischové, moskevské známé Mickiewiczovy. V mladém romantickém básníku, kráčejícím v Byronových šlépějích, spatřoval asi obraz svých vlastních let mládí a vlastních ideí a citů, nenávratně prožitých v „Sturm- und Drangperiode."[3]) Naproti tomu Mickiewicz v ničem skoro nesrovnával se s velikým tím pohanem, nejen proto, že při vší své svobodomyslnosti

---

[1]) Konec výše uvedené básně Puškinovy zní:

> Náš mírný host se nám stal vrahem.
> O Bože, navratiž
> mu mír ve duši rozezlenou.

Kozlov pronesl se o Mickiewiczi k Odyńcovi: „Vous nous l'avez donné fort et nous vous le rendons puissant." (Od. I., 56.)

[2]) Mickiewicz nebyl stíhán pro „Wallenroda," jenž došel již příliš velkého rozšíření v ruském obecenstvě; ale censor, který báseň tu stvrdil, Anastasěvič, byl po úřední zprávě Novosilcova s úřadu sesazen. (*Ciprinus*, tamtéž.)

[3]) *P. Chmielowski*, Listy Odyńca, v „Ateneum" 1878 čís. 9.

náboženský názor na svět si zachoval, nýbrž i z té příčiny, že rozcházeli se také v míněních o methodách básnické tvorby a filosofického bádání. Stařec Göthe byl velikán v positivním vědění, stejně obrovský ve filosofii a přírodoznalství jako v umění; nebylo předmětu, jímž by pohrdal střízlivý, všeobsáhlý jeho duch. Proti němu jevil se Mickiewicz mladíkem ještě zcela nevyspělým, při tom na křivé cestě stojícím, která jej potom i zavedla ku krajnímu mysticismu, zamítajícím všelikou mrtvou, suchopárnou, soustavnou vědu a bezvýminečně poslušným toliko vnuknutí bezprostředního citu. Vědomosti jeho, byť proti Puškinovým byly znamenity, u přirovnání s Göthovými byly nicotny; v Kovně sic čítal Kanta a Schellinga, ale výsledků transcendentální filosofie si nepřisvojil; byl filologem, ale bez kritiky; Niebuhr byl mu pro svou kritičnost protiven (Od. IV. 61); měl za to, že skutečný dějepisec nemá býti kronikářem, nýbrž básníkem, jemuž pravda objevuje se nikoli námahou skoumavého rozumu, nýbrž ve šťastný okamžik nadšení (Od. I. 137).

Jde na rozum, že při takové náladě i samo študium umění v jeho domově, v Itálii, nemohlo býti soustavné, jakož svého času bylo u Götha, a také ovšem ne plodné. Mezi poklady umění kochal se ve formách a manýrách anebo „na svou Litvu vzpomínal.“ Kromě ve filosofii a v umění pracovala též mysl jeho v politice, ale i tu jen fantasiím se oddával: ještě v Petrohradě sepsal jazykem francouzským na 30 listech fantastickou *historii budoucnosti*, jež počíná se rokem 2000 a ve které vylíčil vítězství pouhého sobeckého rozumu, všemi nálezy civilisace ozbrojeného, nad věrou, citem a duchem, předpovídaje, že taký bude osud Europy (Od. I. 57). Spisek ten nikdy tiskem nevyšel. V Itálii jednou vykládal Odyńcovi (IV. 149): Jest rozum prostý, domácí — zdravý smysl, jenž dobře stačí lidem přebývajícím v přízemí; jest též rozum moudrý, osvícený, jenž vlastní jest obyvatelům hořejšího poschodí; v polopatří však usadil se rozum školský, jenž rozsvítil plynové plameny a zavedl fabriky, krámy a posluchárny. Hluk a lomoz v polopatří nedopouští, aby obyvatelé přízemí slyšeli hlas s hořeního poschodí; leč když nastane bouře nebo zemětřesení — tu kupci rozběhnou se a umlknou a obyvatelé přízemí jmou se podchycovati a upevňovati základy domu podle nařízení lidí s vrchního patra.

Oba poutníci z pobytu svého u Götha přinesli si dojem ledový; obcujíce s tím jasným duchem, nenacházeli oné vřelosti, které při něm vyhledávali, a zříce to jeho klidné samoovládání, spatřovali v tom nepochopitelné jim zmrtvění náboženského citu (Od. I. 153—240). Odtud projeli se po Rýně a potom přes Splügen pustili se do Itálie; navštívili Milán, Benátky, Florencii a dojevše Říma octli se tam mezi známými, ve vybrané kosmopolitské společnosti učencův, umělců, velmožův a paní ze všech národů. Společnost měla tři střediska: dům kněžny Z. Volkonské, jejíž syna vyučoval Ševyrev a kdež bývali Brjullov a Bruni;[1]) dům Chlustinů (Anastasie Chlustinova, přítelkyně Mickiewicze, Thor-

---

[1]) Ševyrev — ruský spisovatel a potomní professor moskevské university; později byl jeho zas dětí pěstounem náš Karel Havlíček; † 1863. — Brjullov a Bruni — slavní malíři ruští. (Pozn. překl.)

waldsena a Bonstettena,[1]) jedna z nejvtipnějších ženštin, vdala se potom brzo za Francouze hraběte de Cirecourt); konečně na Via Mercede dům polského magnáta hr. Ankwicze-Skarbka, jenž byl přišel do Itálie k vůli dceři, která postonávala. Dcera tato, Jindřiška Eva, měla s sebou družku Marcelinu Łempickou, jež majíc úmysl vstoupiti do kláštera, k tomu stavu se tu připravovala. Tuto, uprostřed zábav, procházek po Římě a za Římem se starožitníky a znalci umění, prožil Mickiewicz poslední ve svém životě román lásky, jenž trval dvě léta, od r. 1829 do 1831. Hraběcí dcerka, něžná dívka, jež ve mnohém podobala se Maryle, zamilovala si básníka již z veršů, ještě ho neznajíc, tím víc pak se mu naklonila, když poznala jej ne jako velikána na způsob Michel-Angelova Mojžíše,[2]) jak si jej v mysli představovala, nýbrž jako zádumčivého, málomluvného mladého muže, v jehož zraku plál svatý oheň geniálnosti, kdykoli oživil se a přicházel v nadšení. Obě družky byly nábožny, drsné úštěpky byronovského sarkasmu a neuctivé sem tam slovo básníkovo o posvátných předmětech nepříjemně se jich dotýkaly. I modlily se a postily za obrácení toho, jejž pokládali za nevěřícího. Matka Mickiewiczi přála, ale hrdý magnát ani slyšet o něm nechtěl jako o ženichu, považuje jej za nápadníka nehodného pro dceru svou vysokorodou a bohatou. Ankwicz s dcerou z Říma ujel a Mickiewicz odebral se do Neapole a na Sicilii; ale potom zas hrabě, obávaje se o dceřino zdraví, opět se hleděl setkati s Mickiewiczem, a tak ztrávili r. 1830 pohromadě podzim ve Švejcařích spolu s Chlustinovými. Tu seznámil se s Mickiewiczem syn generála Vincence Krasińského Sigmund, jenž tehdy již jevil se nadějným básníkem. Na zpáteční cestě do Říma, v Miláně, došlo k rozhodě; z otce ve hněvu vyhrklo, že by dceru raději v hrobě viděl nežli ženou Mickiewiczovou. Mickiewicz utrhoval se na cestu do Východních zemí, ale v Ankoně jej s toho předsevzetí zvrátil Jindřich Rzewuski a přivezl jej zas do Říma, kdež Ankwiczovi zimu trávili. Hrabě přijímal pak Mickiewicze jako dříve, ale dělal, jako by o vzájemných citech dceřiných a básníkových nevěděl. Za této římské zimy, ztrávené v častém obcování s Jindřichem Rzewuským, s knězem Chołoniewským, s Montalembertem, s Lamennaisem, vypuklo osudné v následcích svých povstání z 29. listopadu 1830, které v království Polském spláklo ústavní zřízení, v západních guberniích jazyk polský ze škol a z úřadů a varšavskou i vilenskou universitu. Mickiewicz pozoroval příběhy z dáli a necítil v sobě povolání vrhati se ve vír událostí, jsa vědom sobě, že není ani vojínem ani státníkem. Zároveň stal se nábožnějším. Splnilo se vroucí přání obou dívek, Ankwiczové a Łempické, zmizelo filosofské volnověrství, jež ostatně nikdy nevztahovalo se k podstatě víry, nýbrž jen k obřadům, sama láska nabyla jakéhos nábožensko-mystického nádechu. Po mnohých letech šel zas Mickiewicz, nikomu nic neříkaje, ke zpovědi a ku přijímání. Téhož dne paní Ankwiczová vypravovala mu, že se její dceři ve snách objevil v bílém šatě s beránkem na rukou. Mickiewicz, jenž

[1]) Bonstetten — znamenitý oné doby švýcarský spisovatel; zemřel roku 1832. (Pozn. překl.)

[2]) Slavná socha, stojící na hrobě papeže Julia II., v římském chrámě sv. Petra v okovech. (Pozn. překl.)

věřil v předtuchy, míval vidění a nejednou předpovídal budoucnost sobě i jiným, byl jako hromem omráčen. Najednou, na jaře r. 1831, nastalo náhlé a neočekávané rozloučení. V touž dobu, co Jindřiščin otec patrně ve svém odporu slábl proti náklonnosti dceřině, Mickiewicz dne 19. dubna 1831 nenadále z Říma odejel a nikdy již se v životě nesetkal s Ankwiczovými, přislal jen Jindřišce výtisk „Pana Tadeáše," ve kterém byly olůvkem zatrženy stránky, kde vypisuje se láska Jacka Soplicy k dceři hrdého stolníka. [1])

Mickiewicz svazek ten milostný přetrhl bez dostatečné příčiny. Několik let potom, když byl již ženat, pravil starý Ankwicz k Odyńcovi: „Vymaloval mě pan Adam ve stolníku; však má snad otec právo žádati, aby byl o dceru prošen (aby się o córkę kłaniano)." Hrdost nedovolovala básníku, chuďasovi, žádných příjmů nemajícímu kromě skrovných honorářův od nakladatele, aby vypravil ze sebe slovo a poprosil za ruku dcery Ankwiczovy. Odjezdem jeho z Říma počíná se druhá doba v životě básníkově, krušná, plná svízelův a trampot. Člověk velikého světa zmizí a zůstane jen horoucí vlastenec a dobrovolný vyhnanec; sama jeho geniálnost zatmí se v husté mlze mysticismu, ku kterému byl náchylen již od dětinství a od kterého jej v mládí jen jiné vplyvy odvracely. Na tom sklonku dnů svých napsal ještě dvě mohutná díla: III. část „Dziadův" a „Pana Tadeáše." Přehlédněmež hlavní momenty této druhé, pošmurné, trampotné doby básníkova života.

Mickiewicz, jejž Anastasie Chlustinova v srpnu r. 1830 velebila jako proroka, [2]) poněvadž červencovou revoluci předpověděl a tenkrát již věstil návrat Napoleonovců, o varšavské katastrofě neměl ani tušení. Patrně si jí nepřál a ve zdar její nedoufal. Nekvapil ani do vlasti, když z římských jeho přátel Štěpán Garczyński, bývalý berlínský študent a Hegelián, ubíral se do boje. Nic méně zprávy z vlasti mocně jím pohýbaly: „mokrý list německých špinavých novin," psal malíři Stattleru, „více mě zajímá nežli všickni Vinci-ové a Rafaelové." [3]) Hnutí se šířilo a v dubnu r. 1831 dodělalo se i jakýchsi úspěchů. Mickiewicze teď táhlo domu vědomí povinnosti, ale když přes Paříž [4]) přijížděl k velikému knížectví Poznaňskému, povstání již dokonávalo: Varšava vzdala se Paskěvičí 8. září, 5 října pak zbytkové polského vojska s oběma komorami sněmu, se štáby, kluby a celým personálem konštituční a povstalecké vlády přestoupili do Pruska. Mickiewicz, jenž pokud povstání trvalo, držel se stranou, [5]) teď, když všecky čáky a naděje byly

---

[1]) V „Bibliotece Warsz." 1871, I. čte se na str. 445 vlastní o tom vypravování zemřelé nedávno Jindřišky Evy, po prvním muži Szembekové, po druhém Kuczkowské, podle záznamů paní Duchińské. Tamtéž, ve svazku II., jest i článek Odyńcův, věci se týkající. Téhož list k Siemieńskému viz v Siemieńského knize : Religijność i mistyka.

[2]) Gloire au prophête. Odyniec, IV. 257.

[3]) Korr. I. 50.

[4]) Podle rukopisné zápisky S. Sobolevského vyjeli z Říma 19. dubna a po dvounedělní umělecké pouti, kdež pobyli ve Florencii, v Bononii a v jiných městech, rozešli se v Parmě dne 2. máje.

[5]) List k bratrovi, daný 29. dubna 1833, v Korr. I. 59.: Já nemohu nic přijímati od komitétu, nebyv spleten v nynější revoluci . . . Já nikdy se pod ruskou vládu nevrátím, nikdy, nikdy.

ztraceny, s plným vědomím se přiznal k věci prohrané a stal se publicistou, řečníkem a politikem polských vystěhovalců, vedoucích dále neustupný boj duševní proti nezbytným následkům povstání — proti opatřením potlačovacím a odnárodňovacím. Politika ta, více v oblacích se vznášející nežli na zemi, víc na Pána boha spoléhala nežli na síly pozemské, čímž se také vysvětluje v Římě již počaté povolné sílení náboženského citu u Mickiewicze, [1]) jenž počal zjevně své katolictví ukazovati, ba rád byl, když mu je vytýkali, a za nedlouho, 19. prosince 1834, účastnil se i zakládání zvláštního náboženského spolku polského v Paříži, nazvaného Sjednocené Bratrstvo (Korr. I. 115). Politika ta neměla zření k běhům času, budovala samostatné Polsko v starobylé podobě, s národním rázem doby před rozdělením, a znovuzřízení vlasti očekávala od pomoci západní Europy při budoucí revoluci, proti Rusku namířené. Přenesení polské věci na půdu politiky cizí přetrhalo ony svazky, jež pojily dotud Mickiewicze s ruským obecenstvem. Osobní sice přátely a příznivce mezi Rusy zachoval, [2]) ale konečně cit národní ozval se tu i tam a alpských vrcholků nedělil již horský jen potok; před tím klonil se jeden k druhému, nyní však oba se odklonily a přestaly si vzájemně rozuměti. Tak psal na př. Puškin:

Náš mírný host se stal nám vrahem. Také
teď ve svých verších, hově bujným davům,
on pěje nenávist . . . [3])

A však ve verši tom není pravdy. Mickiewicz nikdy nebyl pochlebníkem a také náruživostem lidu nehověl. Objevil se v knížectví Poznaňském a pak v Drážďanech již po dokonané pohromě, mezi vystěhovalci na duchu kleslými, rozkvašenými a druh na druha odpovědnost za nezdar svalujícími. Zármutek nad tím, co se stalo, dal nový podnět vlasteneckému citu a okřídlil básníkův vzlet Plodnost jeho po „Wallenrodu“ vůbec oslábla v oné rozmanité společnosti velkosvětské, ve které se v Římě pohyboval; prohlížení pokladův západoeuropského umění málo ji sílilo. Teď však se pohřížil v národní proud a seznal, že se mu nadšení vrací v síle nebývalé. V Drážďanech pustil se k Odyńcově radě do překládání Byronova „Giaura,“ ale zanechal té práce, ucítiv při modlitbě v kostele neodolatelný pud k básnickému tvoření, „jako by se báně s poesií nad ním rozbila.“ [4]) Pracoval rychle a co za dne napsal, drážďanským přátelům večer předčítal: Odyńcovi, Garczyńskému, Domejkovi. Něco chytil z vypravování očitých svědkův posledních událostí; tak na př. podle slov Garczyńského sepsal *adjutantovo vypravování* „o Ordonově redutě,“ kteroužto sám ten oddíl polského vojska, jenž jí hájil, do povětří vyhodil za posledního útoku na varšavská

---

[1]) Tím se ono vysvětluje a ne obcováním v Římě s katolickými bohoslovci. Viz vyjádření v Korr. I. 120: „Lamennais zakládal vše na polemice a pletichách. Jest to suchopárný, mudrácký bohoslovec.“

[2]) Korr. II. 83. List kn. Z. Volkonské z 20. března 1832. „Vous avez de la réligion . . . Voyez le ciel: in n'y a là ni division ni frontières.“

[3]) Z téže básně, datované 10. srpna 1834. (Ve vydání z r. 1874 ve sv. I. na str. 470.)

[4]) List k Odyńcovi, u *Siemieńského*, v knize: Religijność i mistyka, na str. 146.

opevnění. Hlavní však píli věnoval svému předsevzetí, vyobraziti polskou záležitost, jak ji za oněch časů pojímal, ve formě fantastického dramatu, v němž jednají živí lidé, netělesní duchové, sám Bůh, skrytý někde za oblaky, a též básník, ve způsobě bouřícího titána vstupující na nebe a jmenem uraženého citu Boha vyzývající, aby se zodpovídal ze zjevných nedokonalostí ve svém stvoření, z dopouštění nepravostí a z utrpení nevinných.

Co se týče oné myšlénky — Boha vyzývati k zápasu a odpírati mu uznání — tu měl Mickiewicz znamenité předchůdce: neznámého skladatele knihy Jobovy, Aischyla v „Promethei," jejž Mickiewicz pilně študoval v Římě (Odyniec III. 82), Götha ve „Faustu," zvláště pak Byrona v „Manfredu" a v „Kainu." Byron živě a mocně účinkoval na Mickiewicze od r. 1822; účinek ten patrný jest na „Wallenrodu," on zří se ještě i v dramatě, jež Mickiewicz vnějším spůsobem se skládáním svým vilenským a kovenským spojil a nazval III. částí „Dziadů." Svěřil se sám Odyńcovi (u Siemieńského na str. 148.), že onu scénu v III. části „Dziadů," která sluje improvisací, pokládá za návrat ke směru Byronovu. Scénou tou se básník, jakož uvidíme, s byronismem na dobro rozloučil. Podklad dramatu jest reální, osnova vzata jest ze skutečných příběhů, na jistou vzdálenost již odlehlých — z dob študentských, z okolností vyšetřování a onoho zavření v klášteře basiliánském, ve kterém básník, jak sám v jednom listě vyznal, na duchu sesílel a stal se veselejším. Do hlavní osnovy vetkány některé výjevy episodní: představen venkovský domek ve lvovském okolí, kde za básníka, neznajíce ho, modlí se dvě dívky, Eva a Marcelina (Ankwiczova a Łempická); zobrazeny jsou varšavské salóny s jich ošumělou klassičností, s jich pustotou a hnilobou. Hlavní osnova záleží v řadě výjevů, jež se dály ve Vilně: dílem v žaláři, kdež věžňové, samé známé osobnosti, s přispěním starého vojína kaprála, dobrého Poláka, scházejí se po nocích na besedy k čaji a na dané znamení, že stráže se blíží, do cel svých se zas rozbíhají; dílem v salónech a spací komnatě senátora, starého prostopášníka, jenž při pokálech vína, mezi figurami tance a při zvucích menuetu z „Dona Juana" udílí rozkazy o vyšetřování a vyslýchání. Mickiewicz, užívaje básnické volnosti, nešetří barev na vyobrazení těch muk a trýzní. Jako Dante, neostýchá se i on v nejnižší část pekla posaditi známé lidi, jež beze hnutí svědomí odsuzuje na věčné zatracení. Senátoru se ochotnou službou vděčí dvě osoby, které na vzájem si hledí podraziti nohu: „rektor" university a „doktor," kteréhož na konci blesk zabije v příbytku universitním. Oba jsou osoby skutečné. I osobní rysy i spůsob smrti ukazují na professora Bécu-ho, u něhož kdysi Śniadecki tak tepal Mickiewicze pro jeho básně. Bécu byl člověk konservativní a přívrženec klassicismu; Lelewel a druzí professoři, kteří z university odešli, měli mu za zlé, že s hloučkem starců podrobil se novým řádům Novosilcovským; ale on zůstal až do smrti mužem počestným, čehož důkazem jest nezměněné k němu přátelství Śniadeckých.

Vilno, orgie a výslechy jsou jen rámcem monodramatu, jehož hrdinou jest člověk, kterýž někdy slul Gustav, však od té doby přerodil se v Konráda (jméno vzaté buď z Byronova „Korsara" anebo

ukazující ku vnitřní spojitosti s Wallenrodem, k totožnosti vězně s velmistrem i se samým básníkem, jenž jako Alf-Wallenrod „blaha nedošel doma, poněvadž ho nebylo ve vlasti"). Básník jest nad míru nešťasten, hoře jeho všech se dotýká, poněvadž všecku majíc sílu citu osobního, původ má obecný. „Mé jméno jest million, protože miluji a trpím za milliony."

„Já miluji celý národ! V svém objetí
mám vše bývalé i příští jeho děti:
všecky rody jeho synů
k hrudi tisknu, k srdci vinu
jako přítel, milec, choť a otec vřelý . . ." [1])

Ovzduší, které obklopuje vězně, není ono vilenské z roků dvacátých, nýbrž pozdější, utvořené povstáním, těžké, dusné, plné pošmurné zoufalosti a skřípění zubů. Duší vězňovou zmítá bouře, zápasí v ní dobré a zlé myšlénky, zosobněné v poletujících kolem rojích duchů, zlých i dobrých. [2]) Zdvihla se vzpoura, však skutečným dějištěm všelikých zápasů, jež se tu rozhodují, jest jen duše: „Ó kdybys věděl, člověče, jak veliká jest tvoje moc, když myšlénka ti v hlavě blyskne jako v mraku jiskra . . . Kdybys věděl, že jedva myšlénku vznítíš, již na ni čekají jako na hrom živlové — satan a andělé, zda v peklo jí udeříš či posvítíš v nebe . . . Ó lidé, každý z vás by mohl sám, byť spoután, myšlenkou jen a věrou bořiti i tvořiti trůny!"

Mezi Mickiewiczem s jedné a Göthem i Byronem s druhé strany, kteří tentýž boj s božstvím zpracovali, ten jest veliký rozdíl, že u těchto lidský duch, ve „Faustu" skoumavý, v „Manfredu" hněvivý, měří protivníka svého okem nedůvěřivým, pátrá, co se skrývá za jeho podobou a domýšlí se jakés bezedné prázdnoty; kdežto Mickiewicz stojí na půdě čiře náboženské. On vidí, jako Dante, osobního Boha a nesmrtelnost duše zcela zřetelně; on jest úplným katolíkem, ba větším než sama církev; jest v něm cosi z toho ducha, který nadechoval proroky a zakladatele věr, ducha, jenž přímo, pomíjeje synagógu nebo chrám, obcoval s Bohem. On jeví se v „Dziadech" tak, jak praví sám v listě ke Goszczyńskému z r. 1843 (Korr. I. 200): „My nejsme větev církve; my vyrůstáme z kmene jejího vrchem, jakožto její dřeň; my nejsme rámě nebo záliv, nýbrž sám hlavní tok života církevního." Konrád obrací se k Bohu, ozbrojen vší silou ducha, pronikajícího tajemství všehomíra, obrněn znalostí Boha, převyšující znalost archangelův; a však má zbraň ještě mocnější — neobmezenou sílu citu, jenž sám sebou se živí jako vulkán a vydymuje se jen v slovích.

„A té moci nevzal jsem z dřeva Edenského,
či z ovoce vědění dobrého a zlého,
ani ze knih, ni z podání,
ni ze záhad vyskoumání;
já se tvořitelem zrodil." [3])

[1]) Překlad V. Štulce v knize často jmenované na str. 353. (Pozn. překl.)
[2]) V úryvku „Vidění" I. 253, Mickiewicz takto vykládá své myšlénky o tom světě duchů: „Kruhem stáli duchové černí, andělé bílí, vrahové i ochrancové duší, perutěmi zhášejíce nebo rozplameňujíce oheň, smějíce se, plačíce, vždy však poslušni toho, jejž drží ve svých objetích, jako poslušna bývá chůva dítěte, svěřeného jí otcem — znamenitým pánem."
[3]) Překl. V. Štulce, tamtéž na str. 353.

Věren jsa názorům romantismu, nepochybuje básník, že cit ten jest všemohoucí a divotvorný; že není vštípen odjinud, nýbrž sám ze sebe vzrostl; že když on vší silou duše zahledí se v hejno letících ptáků nebo v kometu, na místě je zadrží. Té moci však neuznávají lidé, „neuznávají nás obou," praví vězeň; nad lidmi tedy žádá si vlády a prosí, aby moc taková mu byla dána nad dušemi, jakou vládne nad přírodou, ne zbraní, ne vědou, ne písněmi ani divy, nýbrž citem, který v něm žive — „moc, jakou Ty vládneš bez přestání a tajemně." „Lidé mi buďte jako myšlénky a slova, z nichž, kdykoli mi libo, váže se písně tkanivo. Já bych svůj národ jako píseň živou stvořil, a větší div než Ty sám bych sdělal, píseň *blaha* bych zapěl. Částice té moci dostačí; dej mi jen tu, kterou měli pyšní andělé; ó jen s takovou částečkou, což bych způsobil já blaženství!" Ale vězeň odpovědi nedostává; zdá se mu, že postihl již tajemství. „Lhář jest, kdo Tě zval láskou; Tys jen moudrost. Jen kdo zaryl se v knihy, v kov, v čísla, v mrtvé tělo, osvojí si část Tvé vlády. *Rozumu* jsi oddal světa požívání, srdce jsi odsoudil na věčné pokání. Proč dal jsi mně život nejkratší, ale nejmocnější cit?" Následují úpěnlivé prosby: „Odpověz, pravda-li, že miluješ, jakož jsem slýchal se synovskou důvěrou; bylo-li citlivé též srdce v počtu živočichů, jež jsi na korábu zachránil od potopy; neshlížíš-li na million volajících pomoci, jako na vývoj počtářské rovnice." Za prosbami přichází hrozba: „Čeho rozum nezláme, spálí cit. Ten cit já stisknu, vrazím jej jako náboj v železné dělo mé vůle a vystřelím proti Tvé bytosti. Nebude-li má rána Tvým zmarem, tož otřesu vší Tvou říší, provolám do všech úhlů Tvého stvoření hlasem, jenž z pokolení půjde v pokolení, že nejsi světův otcem, nýbrž — carem." Vězeň tu padne do mdlob; poslední slovo, jehož nedořekl, vyřkli zaň ďáblové. Kaprál přivede mnicha, kněze Petra, aby poskytl vězni pomoci, ležícímu bez ducha. Následuje scéna kněžského zaklínání zlého ducha, žertovně podaná, jako u Danta nebo v středověkých mysteriích. Mnich Petr, jenž tuto vypuzuje svíjející se ďábly, jest zobrazen v jiných scénách jako prorok a duchovidec; má se za to, že básník podal v něm obraz malíře Oleszkiewicze. Ale možné jest, že má se v něm spatřovati druhý dvojenec básníkův (prvním byl Konrád), t. j. že zobrazen v něm onen stav ducha básníkova, když prohlédl, poddal se pokorně osudu, uvěřil a čekal příchodu nového Mesiáše. Celá ta část spojena jest vnější jen páskou s dřívějšími „Dziady," totiž scénou, ve které vystupuje ženština, jež marně kouzelníkem vyvolává ducha svého milence, konečně pak poznává jej v jednom z trestanců, vyvážených po cestě nedaleko hřbitovní kaple do vyhnanství.

Tať jest zmotaná a nevelmi souměrná tvářnost skládání, ve kterém hlavní a nejpřednější váhu má jedna toliko scéna, velkolepá a mocně uchvacující, ona vězňova *improvisace*. Byla sepsána na jedno posezení, za jednu noc, po kteréž Odyniec zastihl básníka bledého, polooděného, zmoženého na zemi ve spánku (Relig. i mistyka, str. 148). V ní Mickiewicz všecku svou bytost vyjádřil s velebnou pohrdou orla, vznášejícího se na perutích citu a pomítajícího stopami a stezkami induktivního, skoumavého rozumu, jenž těžce jen a opatrně vrchních výšin

dostupuje. Improvisace ona těsně přiléhá k prvním jeho vilenským pokusům lyrickým, jen že šťastný pud, který mu ve Vilně pomohl k vítězství nad požadavky routiny, povznešen zde na princip. Princip ten slove všemohoucnost citu, a na tomto bujném, bezuzdém komoni žene se jezdec a rozbíjí hlavu o ocelivou zeď nemožnosti. Bezprostřední vlády nad lidskými záležitostmi nevyprosil, však vládu nad lidskými city obdržel plnou a nezkrácenou. Jeho úchvatná nadšenost udržovala v národě ducha, chránila od zoufalství, dávala potravu citům několika pokolení, jež šíleně za ním hnala se a rovněž hlavy rozbíjela o zeď ocelivou, pachtíc se v snažení neprospěšném a v povstáních hynouc, dokudž onen povržený, plazivý hmyz — skoumavý rozum — nedoplížil se ke zdi, o kterou se tříštili fantastové, a neukázal, kterak ji lze obejíti a jak možno vpraviti se do nových, neúchylných okolností života a v soulad je přivesti se starými povinnostmi a vzpomínkami. Zeď jest již dnes obejita, i ta III. část „Dziadů," spolu s vydaným s ní úryvkem „Petrohrad," věnovaným „přátelům Rusům" (v Paříži 1833), jeví se již jako moment přežitý, jako historická památka a básnické vyjádření nálady jisté společnosti v nejrozhodnější chvíli její bytnosti, ale spolu jako veliké dílo, jedno z těch nemnohých, jakými nemůž se každá literatura honositi („Prométheus," „Faust," „Manfred") a v nichž uloženy jsou, byť i nerozhodnuty, nejhlubší a nejtěžši záhady bytí a svědomí.

Třetí částí „Dziadů" na dobro se Mickiewicz rozloučil s byronismem, i rozdělaný překlad „Giaura" jej zmrzel a již s přemaháním jej dokončil. A jako při části IV. „Dziadů" skládal „Gražinu," jež nic s nimi neměla společného, tak bezprostředně po ukončení III. části spřádalo se v mysli jeho z dávnějších pásem a motivů nové skládání, nejplnější, nejdokonalejší, nejzralejší, jež nade všecky ostatní jeho útvory se nyní klade, — skládání, které novější kritika [1]) připodobňuje zrovna k „Iliádě": klidné, jasné epos šlechtického života ve 12 zpěvích, *Pan Tadeáš*, přeložené nedávno (r. 1875, ve Varšavě) do ruštiny velmi zdařile, byť ne všady přesně, od N. Berga, kterýžto překlad, ač uchyluje se v podrobnostech od originálu, však oheň jeho nadšení šťastně zachoval. [2])

Objasníme předkem, jaké vnější okolnosti porod té básně provázely.

Mickiewicz žil dosti bídně v Drážďanech a potom od polovice r. 1832 v Paříži; mezi trampotami, které jej soužily, nebyla sama jen nouze, která stala se mu družkou neodstupnou již na celý život. Trh

---

[1]) *Hugo Zathey*, Uwagi nad Panem Tadeuszem. Poznań 1873. — *W. Nehring*, Pan Tadeusz Mickiewicza, v „Ateneum" 1877, čís. 11. — Nevydaná veřejná čtení *St. Tarnowského*, držená r. 1878 ve Varšavě o „Panu Tadeáši." *Alex. Pechnik*, Goethes Hermann und Dorothea und Herr Thadeus, eine Parallele. Leipzig 1879.

[2]) Český překlad chystá Eliška Krásnohorská. Ukázky, svědčící, že básnířka přesně tlumočí smysl v libé formě, položeny jsou v brněnské „Slovanské poesii" II. na str. 194—201 a v „Osvětě" (ročn. V. a IX.). V řečené „Slov. poes." čtou se též úryvky překladu Jaroslava Golla. Některé kusy zčeštil také Jos. Jireček a uveřejnil ve vídeňském „Světozoru" (1861) a v Čítankách pro střední školy. (Pozn. překl.)

na odbyt jeho spisů obmezen byl na Poznaňsko a na nemajetnou emigraci; ale i toho skrovného kousku chleba ujímaly mu drážďanské patisky (Korr. I. 84). Byl úmyslu, vlastnické právo k veškerým svým spisům prodati za doživotní důchod 1000 polských zlatých (150 rublů), jehož chtěl postoupiti bratru Františkovi, též emigrantu; „já sám," psal mu, „nějak se protluku" (Korr. I. 71); „viděl-lis mě kdy starati se o den zejtřejší?" (I., 66.) Vůkol všickni trpěli a třeli nouzi, k tomu pak hryzli se pro minulost, hašteřili o aristokracii a demokracii, o konservativnost a překotnost, o katolictví a nevěrectví. Jemu jako Poláku, jenž měl své vlastní mínění o věci národní, daleké všech stran a proudů života západoeuropského, z duše se protivily všeliké pletichy, sváry, klepy, ba i sama marnivá, „proklatá" Paříž se svými barikádami. („O čem tu pěti na pařížské dlažbě, kde uši zalehá hluk z města, plný lží a proklínání, nevčasných záměrů, pozdních žalův a pekelných svárů?" — Vstup k Panu Tadeáši.) Ku všedním těm trpkostem přibyla nemoc (souchotiny) a pak smrt básnického jeho vychovance, mladého spisovatele Štěpána Garczyńského (nar. 1805, zemř. 1833). Garczyński, Poznaňčík a žák Hegelův, maje patrné nadání básnické, jež probudilo se v něm při čtení Mickiewiczových spisů, odebral se do Říma a přivinul se tam k Mickiewiczi přes nekonečné hádky, jež s ním mívali Mickiewicz i Odyniec o filosofický jeho pantheismus. V Drážďanech se r. 1832 opět setkali; Mickiewicz z duše toho litoval, že jako Garczyński nevstoupil do vojska povstaleckého. Na začátku máje r. 1833 poslal Garczyński do Paříže rukopis básně „Václav" do tisku, jež Mickiewicze naplnila nevýslovnou radostí.[1]) Mickiewicz nikdy vůbec nebýval dobrým soudcem děl uměleckých; též v tomto případě se hodně zmýlil, neboť „Václav" není leč rozvláčná parafrase „Ódy na mladost," pak „Wallenroda" a hlavně třetí části „Dziadů."[2]) Mickiewiczi patrně lahodily zvučící v básni vlastní jeho myšlénky, při čemž nepovšiml si mnohých její nepřirozeností a zrůdností. Václav jest pouhý fantast s rozladěnými nervy: vrazí na velký pátek do kostela a pustí se do hádky s knězem, náboženství nazývaje kejklířstvím; po té uslyšev selské hochy zpívající „Jeszcze Polska nie zginęła," vzpruží se vlastenectvím k novému životu a stane se konečně spiklencem. V polovici r. 1832 Garczyński již dohasínal. Mickiewicz spolu s milosrdnou ochrankyní emigrantů, Klaudií Potockou, převezl jej ze Švýcar do Aviňonu, kdež mu 20. září v náručí skonal. Mickiewicz po jeho smrti píše (Korr. I. 94): „Jsem jako Francouz, vracející se z Rus r. 1812, kleslý na duchu, sláb, sedrán, skoro bez bot." Mrzut, zamračen, sestárlý, ba i zevnějšek svůj zanedbávaje, žil Mickiewicz v malé jen společnosti nejdůvěrnějších přátel a ctitelů, zacpával si uši na vše, co dálo se vůkol, a od hořké přítomnosti a europského šumu utíkal se v duchu

---

[1]) Korr. I., 6.: „Nic mne tak nezabavilo od té doby, co četl jsem Schillera a Byrona. Kdyby Václava Ty nebyl skládal, snad bych záviděl jeho původci."

[2]) *St. Tarnowski*, Stefana Garczyńskiego Wacław i drobne poezye. „Przegląd Polski," v březnu 1872. (Krátký úryvek z „Václava" a tři menší básně Garczyńského nalezne čtenář v českém rouše v „Slov. poesii" II. na str. 360—62. — Pozn. překl.)

v onen kraj, „kde — jakž sám pěje v úvodu k Panu Tadeáši — jedině zůstalo trochu blaha pro Poláka: kraj dětských let!... kde zřídka jsem plakal a nikdy se nermoutil, kde člověk po světě kráčel jako po louce a znal jen drobné a krásné kvítí“... Čím se víc vše vůkol něho škaredilo, tím častěji tam se utíkal a déle prodléval: báseň, obmyšlená v malých rozměrech, vzrostla do ohromných. První zvěst o ní nacházíme[1]) v listě z 3. prosince 1832 (Korr. I. 66): „Píšu veskou báseň na spůsob Hermana a Dorotky, nasypal jsem již nějakých tisíc veršů.“ Psal ji a zas odhazoval, ale opět se k ní vracel, ježto „píšícímu zdálo se, že sedí na Litvě;“ „psaní mě nevýslovně těšilo, přenášejíc mě v milou domovinu“ (Korr. I. 74, 100). Při Garczyńského smrti byly napsány čtyři zpěvy a básníku zdálo se, že skládání jest již do tří čtvrtin hotovo. Konečně v listě k Odyńci, psaném v únoru r. 1834, čteme: „Včera jsem dokončil Tadeáše — ohromných dvanácte zpěvů; mnoho tam hluchého, ale mnoho i dobrého. Co tam jest nejlepšího, jsou obrazy z přírody, nákresy našeho kraje a. našich domácích mravů. Péra svého zdá se mi, že nikdy již nepropůjčím k marnostem; snad bych i Tadeáše byl zahodil, kdyby nebyl již blízek konci. Dodělal jsem jej s namaháním, protože duch mě unášel v jinou stranu, ku vzdáleným „Dziadům,“ z nichž udělati míním kus, který by jediný z mých děl byl hodný čtení.“ [2])

Stran „Tadeáše“ se Mickiewicz patrně zmýlil. „Dziady“ zastaraly, a co on pokládal za marnost a kratochvíli, skvěje se v nevadnoucí kráse. Jesti v básni té skrystalisována celá minulá kultura historicky živého národa, se všemi stránkami jeho života, plně, živě, plasticky, malebně; zobrazen tu veškerý život polské třídy zemanské, jak se jevil na počátku tohoto století, netoliko při domácím krbu, v rodině, ale i při polním hospodářství, v lese, na honbě i v nepřátelském potkání, od jídla, pití a šatstva až do modlitby, do neshladitelných upomínek a nejvnitrnějších tužeb a nadějí. Osnova utkána s největší pečlivostí, nitka za nitkou, třpytně a pestře; jednajících osob uvedeno tu několik desítek, barvy jsou voleny a seřaděny v soulad, nevyjmeš ni jediného květu, ni jediné figury, by neporušil celku; vznešené splývá s rozmarným; nejen že vnější života tvářnost vypodobněna nejvýš pravdivě, nýbrž i sám jeho duch znázorněn. Hle jak se o „Panu Tadeáši“ vyjádřil Krasiński r. 1840 (viz Dodatek do Czasu r. 1859); „Don Quijote splynul s Iliádou. Básník stál na rozhraní dvou pokolení, zacházejícího a našeho; tam to viděl vymírati — a dnes ho již není: a to jest epické hlediště. On mrtvé plémě zvěčnil; ono již neumře.“ Hlavní a základní příčina a osa, okolo které se otáčí dílo celé, jest odvěké národní nepřátelství mezi Poláky a Rusy, které tu však vypodobněno tak objektivně, že čtenář si zamiluje a s úctou provází tu dobrou, chrabrou a čestnou povahu ruského kapitána Rykova; že pozná, kterak starým tím sporem nejsou vinni lidé, nýbrž osudná minulost a různé politické vychování. Básník srdcem svým jest ovšem

---

[1]) Jsou, kdož domnívají se, že Mickiewicz ji počal v Lukově v Poznańsku, v první polovici r. 1832; ale sluší o tom pochybovati.
[2]) Koresp. I., 86, 88, 99.

na straně svých krajanů, politicky mrtvých, ale na duchu nekleslých; představil tu dobré jejich vlastnosti, ale nepominul i špatných — svárlivost, sudičství, různice pro soukromé záležitosti a k vůli osobnímu stranictví. Vedle zámožných zemanů prostřední vrstvy dožívají tu svůj věk též šlechtické vesnice — ona bujná armáda staropolské anarchie, hotova bíti se s kýmkoli, jen když vyzvání k boji okrášleno bylo záminkou, že se to děje pro publico bono (pro obecné dobré), a provázeno lechtavou poklonou „bratřím šlechtě." Ohledávají se tam i příčiny rozpadu, ale na zlo jest i lék; polské události spředeny s europskými — s týmiž, které i Göthe zvolil za pozadí svému měšťanskému eposu. Za jevištěm stojí onen podivu hodný „muž, bůh války, obklopený mrakem plukův, tisícem ozbrojený děl, jenž připřáhnuv k vozu svému orly zlaté vedle stříbrných, od pouští lybijských zalétal k Alpám podnebeským, metaje hrom za hromem v pyramidy, k Táboru, do Marenga, Ulmu, Slavkova; vítězství a výboj běžely před ním i za ním; sláva tolika činův šla od Nilu, hučíc k půlnoci... Rusům jako mor strašliva" (zpěv I.). Příchodu jeho Poláci očekávají jako spásy, při jeho objevu se mžikem smiřují a v zanícení vlasteneckém líbají Soplicové s Horešky, objímají se šlechta i doktrinářský Němec Buchman i vlastenecký žid Jankel, na oltář vlasti kladou se všecky výsady, mají na svobodu býti puštěni selští poddaní, anobrž, aby se šetřilo starobylého řádu, obdarováni šlechtickými erby (zpěv XII.). Napoleon tu představen jako zosobnění onoho velikého světoděje, jenž slove francouzská revoluce, jako člověk, jenž obdržel poslání rušiti i obnovovati zvetšelou společnost; jeho příčinou dokoná se i sloučení a splynutí nových velkých ideí světohybných s národním podáním.

Professor Nehring dosti uspokojivě objasnil, jakých motivův a spůsobův užil básník při skládání svého eposu. Mickiewicz byl již podle povahy svého talentu v té míře epikem jako lyrikem: v mladých letech Musa jeho nepohrdala ani předměty nejvšednějšími („Warcaby," pomysl sepsati báseň o bramborách); ještě ve Vilně bedlivě študoval Iliádu; ze souvěkých kritiků velice si vážil A. V. Schlegela (jenž za příčinou Göthovy básně o Hermanu a Dorotce v jenské „Allgem. Literatur-Zeitung" 1797 vyložil celou theorii epopeje). Sám se přiznal, že byl s počátku toho úmyslu, sepsati něco na spůsob Hermana a Dorotky; v jeho i Göthově básni jest rozhodčí osobou kněz; v obou, jak dobře děl Schlegel, všednost povznešena jest tím, že postavena jest na podklad velikých udalostí světových. Spravuje se Schlegelovou radou, osvojil si básník jen ducha Iliády, ne formu; pročetl ji, ale duchem se z ní vynořil, podržev z ní jen objektivnost, klid a mírný rythmus povolně se rozvíjejícího děje. Konečně harmonická pravidelnost toho ryze klassického útvoru mohla též vzejíti z přímého nazírání básníkova na klassickou Itálii a na výtvory starověkého umění. Jest pak mimo vši pochybnost, že Mickiewicz ne tak co do obsahu jako spíše co do manýry leccos pochytil od vypravovatele, nejnadanějšího, jakého kdy měla polská literatura, hr. Jindřicha Rzewuského, jenž později velice se proslavil. Na Mickiewiczovo nalehání dal se Rzewuski do spisování svých pamětí, které i r. 1839 vyšly pod názvem: „Zápisky Severina Soplicy": objevují se tu Rejtan, Wołodkowicz i jiné

osoby, o nichž řeč jest v „Panu Tadeáši,“ který sám také měl příjmení Soplica. Nepozoruje se, že by Mickiewicz byl od Rzewuského vypůjčil si děj básně, líbily se mu jen manýra a vnější spůsoba jeho vypravování a pokládal Rzewuského jakožto humoristu za posledního typického nástupce Reje z Naglovic (Odyn. II. 20). Něco málo pojal též z knih a z ústního podání. Takým nevlastním živlem jest ona episoda, po které báseň obdržela druhý svůj název: „Poslední zájezd na Litvě“ (Pan Tadeusz albo Ostatni zajazd na Litwie). Zájezd slul samovolné dopomahání si k právu, vykonání soudního nálezu osobami soukromými a mimosoudně. V „Panu Tadeáši“ provede zájezd v Soplicovském dvoře „zástěnková“ (drobná) šlechta. Již za Mickiewiczova mládí náležely takové zájezdy k věcem, o kterých se již jen vypravovalo. Největší část materiálu poskytly básníku osobní vzpomínky. Báseň celá jest složena z podobizen skutečných lidí, básníkových známých: asesor a rejent, Gervás a Protás, huláni i šlechtici vousáči, romantický hrabě podivín i cymbalista Jankel. Velkoměstská koketa Teliména, zkažená a pofrančtilá, představuje některou z odesských nebo petrohradských krásek; v Zošce, ač vůbec je nakreslena jen slabě, spatřují se některé rysy Maryliny, s milým šperkem veské prostoty a nevinnosti. Kresby vůbec ženských postav a povah nedařily se ani Mickiewiczi ani velikým jeho vrstevníkům a Polka nezaujímá v polské poesii takového místa, jaké by jí náleželo vedle její zásluh v životě. Ženy silné, samostatné, ženy občanky básníci nevytvořili. Mnohem bohatší jsou postavy mužské, mezi nimi však nejméně jest výrazný pan Tadeáš, dobrý to, přímý, však nezkušený jinoch.

Žeť mlád a svěží cítil, že se líbí zkusil,
a zdraví bujaré mu dali rodičové;
byl rodem Soplica a všickni Soplicové
jsou, jaktě známo, křepcí, otrlí a silní,
ve vojančině přední, v knihách méně pilní.
Pan Tadeáš se od svých předkův neodrodil,
byl jezdcem výtečným a rázně pěšky chodil,
jen ve škole to nešlo . . . [1])

On a Zoška nalezli tu místo jen jako vnější páska, spojující nepřátelské rody Horeškův a Sopliců. Hrdinou básně není on, nýbrž jeho otec, kající hříšník, jenž pod mnišskou řízou a pod kuklí kněze Chrobáka skrývá své dřívější jméno — Jacek Soplica. Zabiltě kdysi trefným výstřelem znamenitého pána, stolníka Horešku, právě když ten odrážel útok Rusů, pročež upadl v pověst ruského špehouna, zrádce a Targovičana. Jakožto kněz Chrobák splácel vinu jakž moha, dal řádné vychování vnučce stolníkově v naději, že někdy ji bude moci syn pojíti za manželku, věci polské sloužil jako Napoleonský jednatel a připravoval obecné povstání. Ale jeho minulost byla na závadu jeho záměrům, jeho narážky vykládají se na ruby, starý služebník Horeškova domu Gervás použije vzbuzeného hnutí mezi šlechtou, aby ji poštval na Soplice a v „zájezdu“ přivedl na dům náčelníka toho rodu, sudího Soplicy, Chrobákova bratra. Ale vítězství strany Horeškovy ne-

[1]) Ze zpěvu prvního; překlad El. Krásnohorské. (Pozn. překl.)

trvalo dlouho, objevili se ruští vojáci a ochmelenou, spící šlechtu svázali jako berany. Tu Chrobák vyprostí vězně z tísně, přátelé Sopliců i přátelé Horeškův udeří společně na vojáky a v krvavém boji Rusy pobijí, načež kdo může prchne za Němen pod korouhve Napoleonovy. V boji též Chrobák byl na smrt raněn a smrtelné jeho zpovědi věnován jest celý zpěv X. Byltě hrdý stolník svého času užíval služeb junáka Jacka na sněmících i na soudech; ale když Jacek náruživě si zamiloval jeho dceř a tato lásku jeho opětovala, tu magnát se tvářil, jakoby toho neviděl, a konečně Jackovi odepřel a dceru nešťastnou vdal za vojevodu. Chladná ta krutost dohnala Jacka ku zločinu, jejž hleděl pak smýti vlasteneckými obětmi.

Jackovou zpovědí děj vlastně se končí; co dále následuje: příchod legionistů, vylíčení jara r. 1812, zavěšení kříže čestné legie na Jackově hrobě, hostina a Jankelova hra na cymbál — vše to jest velkolepý jen epilog s posledními akkordy. Jackova však postava, zaujímající hlavní místo v básni, ruší vlastně soulad celku: podle celé své povahy není epickou a nehodí se do tónu a rythmu básně. V Jackovi jako by vězely dvě duše: stará nezkrotná, a nová pokorná, přemáhající starou se silou nadzemskou. Dvě ty duše se stírají, spor mezi nimi jest veledramatický, ale epický není; neboť jako zimničná chvatnost jedné, tak i nadpřirozená síla druhé vybočují z mezí, jež vykázány jsou říši epiky, jejíž údělem vždy jest jednoduchost, lidskost, pochopitelnost. Chrobák jest poslední proměna prvotného ideálu básníkova: skroušený byronovec a romantik, jenž kaje se a neskonalým sebezapíráním i účinnými skutky hledí vykoupiti poblouzení svého citu, hříšnou svou hrdost a samolásku. Vedle toho však jest Jacek Soplica i kus vlastní duše básníkovy; jeho zpověď není leč vlastní životopis Mickiewiczův. Zvláštnost tato dlouho byla chována v tajnosti; teprv po smrti básníkově, na počátku let sedmdesátých s jedné strany Odyńcovými listy, s druhé vypravováním Jindřišky Evy Ankwicz-Skarbkové, po prvním muži Szembekové, po druhém Kuczkowské (kteréž vypravování na veřejnost dala paní Duchińská) vyšlo na jevo, že Jacek jest sám Mickiewicz, že Eva stolníkova jest Jindřiška [1]) a stolník — hrabě Ankwicz, jenž s ubíjející, chladnou zdvořilostí odstrkoval vysoko mířícího nápadníka. [2])

---

[1])
Ale Ewa, zważając mój wzrok i mą postać,
zgadywała, nie wiem jak, co się we mnie działo,
patrzyła błagająca, lice jej bledniało —
a był to taki piękny gołąbek, łagodny,
i wzrok miała uprzejmy taki, tak pogodny!
taki anielski! że już nie wiem, już nie miałem
odwagi zagniewać jej, zatrwożyć — milczałem.
(Zpěv X.)

[2])
. . . Stolnik rzekł: panie Soplica,
Właśnie przyjechał do mnie swat kasztelanica;
ty jesteś mój przyjaciel, cóż ty mówisz na to?
Wiesz Wasze, że mam córkę piękną i bogatą:
a kasztelan — witebski! Wszakże to w senacie
nizkie, drążkowe krzesło. Cóż mi radzisz bracie?
(Zpěv X.)

Dojem, jejž „Pan Tadeáš“ v obecenstvě polském spůsobil, byl ohromný a trvalý; uznávání hodnoty jeho bylo všeobecné. V tu dobu básník, následuje neustálého puzení své povahy, jež ideály ethické vysoko kladla nad esthetické, duchem svým se nesl již k něčemu jinému, mnohem vznešenějšímu Psalť Odyńcovi v listě již dotčeném r. 1834 (Korr. I. 99): „Mé pravidlo jest, neohlížeti se na nikoho, hleděti jen na sebe a málo starati se o svět a o lidi . . . Přicházím k poznání, že se příliš žilo a pracovalo pro tento svět, pro marnou chválu a pro cíle malicherné. Jen to sepsání má cenu jakousi, které může člověka polepšiti a naučiti moudrosti.“ A však co nosil v mysli, nevtělovalo se, i „Dziady“ zůstaly nedodělány; pracovávalť Mickiewicz jen tenkrát, když naň přicházelo nadšení, ono však přicházelo řídčeji a řídčeji. Naposledy jej peruť nadšení ovála r. 1840, když přátelé na boží hod vánoční jemu ke cti vystrojili hostinu a on, vyzván byv Słowackým, aby improvisoval, odpovídal se zápalem, jakéhož nepocítil již od skládání III. části „Dziadů“ (Korr. I. 174). V domácím jeho životě nastala změna: v polovici r. 1834 se oženil (Korr. I. 103). Slýchaje chváliti pannu Celinu Szymanowskou, dceru slavné pianistky, kterou v Petrohradě znal jakoráznou, trochu vrtošivou, ale milou dívčinku, pronesl se před přátely, že by ji rád pojal za manželku. Přátelé věc zařídili, pozvali Celinu do Paříže a sňatek přišel k místu, i ačkoli nebyl uzavřen z lásky, byl Mickiewicz přece nějaký čas úplně šťasten se ženou, veselou prý a málem spokojenou (Korr. I. 103). Ale přišly děti, rostly starosti o chléb vezdejší; manželka od r. 1839 do smrti své (r. 1855) třikrát se pomátla na mysli. R. 1837 pokusil se Mickiewicz ve zcela novém druhu básnického skládání: sepsal pro divadlo „u brány sv. Martina“ (Porte Saint-Martin) činohru ve francouzském jazyku [1]) pod názvem „Barští konfederáti.“ Ale kus ten, ač mocně se ho ujímala George Sandová, přijat nebyl pro nedostatek scénické úpravy. Jest to dílo slabé; tři poslední dějství se někde při půjčování z ruky do ruky ztratila, zůstala jen dvě první. R. 1839 si Mickiewicz trochu pomohl, obdržev, ač katolík, professuru latinské slovesnosti na ryze protestantské universitě v Lausanně. Brzo potom, na konci r. 1840, otevřelo se mu mnohem širší působiště: francouzská vláda povolala jej na nově zřízenou učitelskou stolici slovanských literatur ve francouzské kolleji (Collège de France). Mickiewicz požíval jako básník veliké vážnosti, posluchačstvo měl tak vzácné, jak se tak snadno nenajde, jeho krajané velmi mnoho očekávali od bezesporně prvního souvěkého básníka Slovanstva (Puškin zemřel r. 1837); ale úkolná, soustavná, pilná práce veřejného vykladatele proň nebyla; unavovala jej a neuspokojovala. Mezi učence se nehodil; nic méně ze slovanských literatur znal zběžně dvě hlavní: ruskou do let třicátých a polskou. Mohl ne-li úplně zmocniti se předmětu, alespoň posluchače poutati, vykládaje jim, když ne o Slovanstvě, tedy o Polsce mnohou hlubokou a básnickou myšlénku. Ale tu právě, když počal druhý běh svých čtení (v červenci 1841), seslábl na rozumu a upadl v mystické blouznění, jehož hojné zárodky již

---

[1]) Mélanges posthumes d' Ad. M. par Ladislas Mickiewicz, 1872. Paris, Ire Série.

od mladosti chovala duše jeho; místo svého předmětu jal se vykládati o náboženství a politice, tak že konečně pro zjevné uchýlení od své povinnosti byl s kathedry odstraněn (poslední čtení bylo 28. května 1844).

Smutná ta proměna spůsobena byla tou okolností, že v Paříži objevil se náboženský hloubatel Ondřej Towiański a že utvořila se v lůně katolické církve jakási zvláštní společnost církevní, tak řečených „towiančíkův." Mickiewiczovo účastenství při té věci [1]) zajímá jen jako úkaz chorobný, mělo však účinek na obsah jeho čtení o slovanských literaturách. [2]) Světla v tom jakéhos nabyti lze srovnáním toho, co činil Mickiewicz po r. 1841, s jeho ideami, roztroušenými v úvahách, které psal do časopisu „Pielgrzym" (Poutník), a v knížce, kterou sepisoval již v Drážďanech a v Paříži dokonal a která tam r. 1832 vyšla o názvu: „Księgi (knihy) narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego." Knížku tu sám prodával a darmo rozdával (Korr. I. 173). Sepsána jest biblickým slohem, v řeči nevázané, a byla hned tehdy přeložena na mnohé jazyky europské; [3]) Lamennaisovi posloužila za vzor k jeho evangelicko-socialistickým rozjímáním „Paroles d' un croyant" (Slovo věřícího). Obsahuje knihu stvoření (genesis), knihu výchoze (exodus) a katechismus polského poutníka. Vypravuje, jak blaze bylo národům křesťanským po křižáckých taženích, kdež „svoboda šířila se zvolna, však stále a s měrou, od krále na přední pány, od těch na rytířstvo, od rytířstva na města, brzo měla i sejíti k prostému lidu, a se svobodou rovnost." Ale králové všecko zkazili, nadělavše model, z nichž poslední a nejohavnější jest „prospěch." Pád Polsky vysvětluje se tím, že tento národ modle prospěchu se neklaněl a dobré konal zisku nehledaje; až Polska vstane z mrtvých, nebude válek. Vzkříšení její očekávajíce nechať poutníci drží se po hromadě, nechať nesváří se, smetí z domu nevynášejí, ochrany u knížat světa tohoto nevyhledávají, na učení k mudrákům nechodí (ke lživým učitelům Voltairovi a Hegelovi, k tlachalům Guizotovi a Cousinovi).

I Mickiewicz i krajané jeho viděli jen jednu stránku věci, zřeli jen cnosti minulé doby a nikoli její hříchů, přezírali vnitřní příčiny obou pohrom, r. 1795 a 1830. Nemohli se dobrati a ovšem ani domysliti praktické cesty, kudy vyváznouti z krušného zajisté položení. Jiné spásy neviděli leč restauraci, t. j. aby odčiněna byla ona událost, na které jako na uhelném základě upevnila se a sestrojila politická soustava souvěkých vlád. Mocné vědomí životních sil národa, jež podněcovali a udržovali, a při tom úplná malomocnost; rozechvění nervů citových a při tom ochrnutí nervů pohybových: — musilo ovšem

[1]) Współudział A. Mickiewicza w sprawie Andrzeja Towiańskiego. Listy i przemówienia. 2 t. Paryż 1877.

[2]) Výňatky z jeho čtení pojaty jsou v knize: Politique du XIX. siècle par Adam Mickiewicz. Paris 1870. Celý kurs čtení vyšel ve francouzském jazyce a byl přeložen do němčiny i do polštiny; polský převod pochází od Wrotnowského a vyšel r. 1865 ve 4 dílech v Poznani pod tímto tytulem: Literatura Sławiańska wykładana w kolegium francuzkiém.

[3]) Českému obecenstvu byly některé kusy z ní podány v politicko-literárním měsíčníku „Pravda," jenž vycházel v Praze r. 1863. (Pozn. překl.)

vésti k mystické víře ve spasení spůsobem neznámým, nějakým zázrakem. Utrpení přítomnosti nahrazovalo se velkolepými sny o slávě budoucí, až národ, jenž poslání svého ještě nedokonal, objeví se zas jako vzkřisitel křesťanských ideí v poměrech občanských i mezinárodních. Ale jak by mohlo sdružení jednotlivců, o sobě slabých, k tomu nesvorných a ani s nejprostší podnik nejsoucích, stačiti na přetvoření celé Europy? K otázce té odpovídalo se jednak poukazováním na otřesy europské půdy, předvěsti to převratu r. 1848 (převratem tím monarchický základ se nezviklal, nýbrž ještě zmohutněl, ale tehdáž se mělo za to, že dnové jeho jsou sečteni, a věřilo se Napoleonovým slovům, že „za padesát let Europa bude buď republikánskou nebo kozáckou"), jednak doufalo se — a víra ta vzrůstala až v přesvědčení — že zjeví se nějaký veliký muž „živého zákona," nový Mojžíš, Kristus nebo Napoleon, v němž idea budoucnosti dojde svého vtělení, načež nastane pak doba jejího panování. Náhodou objevil se člověk, jenž vydával se za takového Bohem seslaného „muže osudu." Mickiewicz hned s prvního setkání v něj uvěřil, stav se pokorným učenníkem „mistra" svého; slovem pak svým a příkladem zvábil drahně jiných druhův emigrantů.

Muž ten byl Ondřej Towiański (nar. 1798, † 13. května 1878), bývalý (volený) sudí při hlavním soudě litevském (ve Vilně), blouznivec to do sebe zabraný, v knihách nezběhlý, málo vzdělaný; ale již od mladosti hloubal o opravě náboženství a v životě duševním na takovou výši se dobyl, že se mu zdálo, jako by na vše měl přikázání shůry.[1]) Jako mnozí jeho krajané souvěcí, byl Towiański napoleonistou, pověrečným ctitelem Napoleonova ducha. Pilně stopoval některé objevy v přírodozpytě, zvláště v oboru jasnovidectví a magnetismu, a utvořil si zvláštní mínění o síle vůle a o světě neviditelném, jenž viditelný obklopuje; soustava jeho podobala se učení o stěhování duší. Dospěl k tomu přesvědčení, že nastala již doba, aby přikázání křesťanského náboženství jednou zavládla a uvedena byla v život soukromý a veřejný, na čemž i budoucnost Polsky záleží. U vědomí svého poslání vypravil se s průvodním listem za hranice (v červnu 1840). Ježto nebyl řečníkem, ve větších shromážděních choval se neobratně a též písemně se vyjadřoval nejasně a velmi těžce, nezbývalo mu, leč aby učení svému získal jednoho nebo více lidí mocných a závažných, skrze které by působil, sám jsa takřka zahalen v oblaku. Vždy tvrdíval a urputně stál na svém, že jest pravověrným římským katolíkem; jen že náboženství tomu rozuměl svým spůsobem. Při volbě svých učenníkův a při svém na ně účinkování jevil neobyčejnou bystrost, vytrvalost a obratnost. Přívrženců hledal jen mezi věřícími. První však pokusy se mu nezvedly: arcibiskup Dunin v Poznani a bývalý vrchní velitel v povstání r. 1830, generál Skrzyniecki, vyslechli jej, však čijíce blud odstoupili od něho. Po té v červenci r. 1841 získal naráz Mickiewicze, zjeviv mu některé okolnosti minulého jeho života, které, jak Mickiewicz se

---

[1]) „Jednou po celé dni přemýšlel jsem, jak by třeba bylo šíti boty; po několik hodin modlil jsem se, jak koupiti hřeby na pobití střechy otcovy, aby vše bylo v *pravdě.* Byv soudcem, sedával jsem z rána v kostele a pak mne bylo těžko odvracet od předsevzetí, které jsem si učinil v modlitbě o některé věci." (Współudział I., 196.)

domníval, nebyly nikomu známy; také přispěl k vyléčení jeho choti, jež tehdy byla v blázinci, promluviv k ní několik mocných slov, jež ihned na ni účinkovala. [1]) Tajemnost v prostředcích, kterými tuto působil, vysvětluje se velmi prostě. Towiański ve Vilně byl mnoho podrobností o Mickiewiczi slyšel od jeho přátel, od Maryly, od Putkammera, od malíře Wańkowicze; mimo to známo jest, že trávil dvě zimy, r. 1835 a 1836, v Drážďanech a denně se tam vídal s Odyńcem, mívaje s ním stálé hovory o Mickiewiczi (Siemieński, Religijność str. 149).

Símě padalo na půdu úplně připravenou. Teskné očekávání spásy předstihovalo běh času, pudilo věřiti v zázrak. Působení té přímé vlády nad dušemi, které domáhal se „poutník“ od Boha ve třetí části „Dziadů,“ cítil teď na sobě v novém zjevení... Ježto nikdy nehledal pomoci u církve úřední, všecky námitky s té strany přicházející odbýval, říkávaje: „Když národ hýbe se v hrobě, poněvadž vyšší duch odvaluje kámen, budete-liž tázati se toho ducha, má-li patent na konání díla mechanického anebo má-li povolení vstoupiti na hřbitov?“ [2]) V říjnu r. 1842 psal Mickiewicz příteli, prof. Domejkovi v Chili, zova jej do Europy: „Až připluješ do Europy, počnou se již události a prapor náš povívati bude na pochodu do Polsky“ (I. 44). Učenník chápal se díla a unášel s sebou i učitele svého. Sám Towiański klonil se k vyčkávání; radil psáti listy císaři Mikoláši (I. 189), shromážditi se v Římě a účinkovati na papeže, pokusiti se o získání Rothschilda. Ale, nejspíš k nalehání Mickiewiczovu, počaly se bohoslužebné schůzky v pařížských kostelích, při kterých Mickiewicz a Towiański mívali řeči, a spůsobeno veřejné pohoršení, jež příčinu zavdalo k vypovězení Towiańského z Francie (v červenci 1842); načež hlavním ředitelem towianismu v Paříži zůstal Mickiewicz, jakožto „vůdce svatého díla,“ zřizující novou církev ve skupinách po sedmi údech, a jakožto učitel v „kolleji francouzské,“ kdež do svých čtení výklad vplétal nového náboženství. Však towianismus neprospíval valně, ani mezi emigrací. Goszczyński a Słowacki sic přilnuli k němu, ale B. Zaleski za nedlouho odpadl, Witwicki pak a Poláci kněží (Jeroným Kajsiewicz) objevili se příkrými odpůrci nového učení. Propaganda rozšířena mimo Poláky též na židy a na Francouze. Tím horlivěji konaly se kázání, řeči a modlitby po sedmičkách. Účel duchovních těch cvičení záležel v tom, aby věřící přivedeni byli v jistou náladu, na žádných sic příznacích nezávislou a jen citem poznávanou, která však činila všecku sílu a veškeru zásluhu vyznavačovu.

V posledních čteních o slovanské literatuře spatřuje se přílišné idealisování starobylých řádů polských a jejich zvláštností, nevyjímajíc ani volení krále a výsady „liberum veto“ zvané. Dějiny polské vystaveny jsou tam jako byt národa, udržovaný neustálým nadšením; Slovanstvo vyobrazeno jako jediný celek, ve kterém, stále se rozvíjejíce, účinkují dvě napříč sobě odporné a vzájemně se vylučující ideje: ruská a polská (Rakousko z rozpočtu vypuštěno jakožto úplná anomalie).

---

[1]) Sr. úvahu: Z powodu wspomnienia o Mick., v časopise „Niwa“ 1879 č. 113.

[2]) Współudział I., 22: list ke Skrzynieckému, daný 7. dubna 1842.

Polské idei předpovídá se ovšem konečné vítězství — při sražení europského Západu se severním kolosem; europským Západem míní se vlastně Francie, jednající v duchu nového Krista — Napoleona. Trpká slova s kathedry proti bezduchému a mdlému působení církve úřední spůsobila rozstrk mezi Mickiewiczem a většinou emigrace, jenž měl za následek, že Mickiewicz složil hodnost starosty při historicko-literárním spolku polském v Paříži (v dubnu 1844). Učitelský úřad byl mu odňat, když jal se obraceti k posluchačům s otázkami, zda již viděli vtělené zjevení, a vzývati ducha Napoleonova k duchovnímu obcování. Od té doby ještě tři léta (do května r. 1847) trvalo spojení mezi Mickiewiczem a jeho mistrem, jenž ve Švýcarech se usadil, však chladlo pomalu a stávalo se čím dál tím napiatějším. Mickiewiczův stav byl věru tragický. Ačkoli v povaze jeho zakořeněna byla náchylnost k mystičnosti, slynul přece věhlasem; když nebyl citem unášen, přiznávali mu jeho krajané bystrý rozhled a správný úsudek o věcech. Rozum a blouznivost držely si váhu v té duši podivu hodné, všecky pak básnické jeho útvory byly hluboce promyšleny. A teď měl toho rozumu a té vůle se zříci, měl spěti ku „zhloupění k vůli Kristu“ (Współudział I. 235), jak na něm jeho učitel požadoval, očekávati zjevení, doufati ve vidění a znamení. Z počátku jen v duši své hořekoval: „Tys dal mně vzdech k Hospodinu, ale moc jeho mne nezastiňuje, vzletu nemám.“ (Współ. I. 39, 40: list z 11. září 1840). Potom však ztratil již důvěru v mistra svého, jenž z dvou cílů, které si vytkla nová církev, totiž: znovuzřízení Polsky a duchovní cvičení, k prvnímu spěti přestal a zcela zavisl na druhém, ovšem daleko pokojnějším, kdežto Mickiewiczi záleželo na úkole prvním, ke druhému pak ochladl a posléze i nechuť pojal. „Vzrušením ducha jsme se chvástali“ psal 12. května 1847, „na odiv je vystavujíce...; kdož nechtěl býti naším ohlasem, toho každého prohlašovali jsme za buřiče. Bratřím našim brali jsme poslední svobodu, které i tyranové šetří: svobodu mlčení. Všecky zlořády starověké synagógy i všecka bezpráví, jež páchala moc církevní, ujaly se mezi námi a přinesly ovoce.“ (Współ. II. 88.) Po tomto listu se dopisování přetrhlo, mistr však nepřestával učenníka při vhodné příležitosti kárati pro „nedostatečné nesení kříže.“ Vůdcem slova a mistrovým náměstkem v Paříži učiněn Karel Różycki. Mickiewicz stal se zase samostatným a při prvním hnutí únorové revoluce odebral se do Itálie, chtěje tam zříditi polskou legii;[1]) pak vrátil se do Paříže, kdež návratem Napoleonovců oživily se opět jeho naděje. I založil list „Tribune des peuples“ (Řečniště národův), který po jednoročním trvání byl v červnu 1849 potlačen. Z této doby pochází onen trefný obrázek, jejž několika slovy o něm nakreslil Iskander, přítomen byv hostině, na oslavu založení listu odbývané.[2]) Nenapravitelný blouznivec nevzdal se svých napoleonských

[1]) Mémorial de la légion polonaise de 1848. Vydal Vlad. Mickiewicz v Paříži 1877.

[2]) Iskander — pseudonym slavného publicisty ruského Alex. Hercena. — Mickiewicz vyhledával tehdy podpory listu svému u revolučníkův a emigrantů ze všech národův a odbýval s nimi porady. Trapně působila na cizince mlhavá mystičnost pěvce polského a víra jeho ve vy-

viđin ani po onom krve prolití ještě, ve kterém brodil se nový císař francouzský, stoupaje na trůn. Nemohlť pochopiti, že ona vláda, jediná po jeho zdání, které mohl sloužiti Polák bez pokoření, [1]) držela Poláky jen k posýlkám a hrála s nimi jako s píšky na šachovnici, dobrými jen k tomu, aby po upotřebení byli odhozeni. Jak mile vzplála krymská válka, Mickiewicz ovdověv, vzdal se skromného úřadu knihovníka při zbrojnici, jejž byl za Napoleonova císařství obdržel, a odebral se do Cařihradu s posláním francouzské vlády, aby byl při zřizování polských legií v Turecku nápomocen. Svízele a trampoty, jak cesty tak i pobytu na Východě ublížily mu velice na zdraví. Skonal dne 28. listopadu r. 1855 v Cařihradě a pochován jest v Montmorency u Paříže.

Takovéť byly podivné osudy velkoduchého muže, jenž za živa již pokládán byl za nejpřednějšího básníka polského, ačkoli za života jeho objevili se jiní ještě duchové nadaní, kteří kráčeli cestami úplně novými. O jeho poblouzení jakož i o účinku, dobrém i zlém, jeho poesie na vrstevníky i na pokolení následní, budeme mluviti později, zde jen vytkneme tu hlavní jeho a plnou zásluhu, že učiniv poesii polskou národnější, vyprostil ji z poddanské závislosti na literaturách cizích. Překrásně ocenil tu zásluhu ruský kritik Iv. Kirějevskij [2]) těmi slovy: „Polská literatura, jako ruská, nejen že byla ohlasem literatur jiných, nýbrž trvala jedině silou cizího působení. Aby obě literatury vstoupily v přímé styky a svazek trvalý mohly zavříti, bylo potřebí, aby aspoň jedna z obou svého zástupce měla ve sboru nejvýtečnějších ředitelův umy europské, neboť jedno vévodící postavení v Europě může pak účinek míti na podřadné literatury. Mickiewicz, v němž vtělil se duch polského národa, první pojistil polské poesii místo a hlas mezi duševními zástupci Europy a tak jí podal příležitost, působiti též v poesii ruskou.“ Dodáváme, že váze, jakou Mickiewicz má v písemnictví polském, vyrovnává se váha Puškinova v ruském a že příští kritika zajisté více ještě stvrdí, kterak tito slovanští bratří ne-li povahou, kteráž byla u Mickiewicze pevnější a čistší, tedy vznešenými dary ducha v pravdě se podobají dvěma sněžným temenům horským, k sobě se nakloňujícím.

B) Literatura rozdvojená: emigrační a tuzemská (1830—1848).

Po povstání roku 1830 ušla nejvzdělanější část obecenstva za hranice, hlavně do Francouz, za ní pak se tam odebrali též mnozí spisovatelé, byť nebyli ve vzbouření spleteni, však že těžce nesli tísnivá opatření a svobody slova si vážili. Tím skutkem vzešel nepravidelný a zrůdný stav v literatuře: rozdvojení její na větev emigrační a tu-

---

cházející hvězdu tehdejšího presidenta Napoleona; nad jiné ostře se pronášeli emigranti španělští, zatracujíce bonapartismus. Hercen ze shromáždění odešel, maje to přesvědčení, že Mickiewicz jest člověk již úplně ztracený a že s ním je na dobro konec. (Pozn. překl.)

[1]) Korr. II. 279, list z 11. září 1855.

[2]) Obzor russkoj slovesnosti za 1829 g., v Kirějevského sebraných spisech, vyd. v Moskvě 1861, I. na str. 42.

zemskou, z nichž onano, skvělá, plná ruchu a svobody, nad touto, mdlou, bezbarvou, ostýchavou, v slepé oddanosti k starým domácím řádům koprnějící a všeliké novoty se štítící, ovšem převládala. S výjimkou Poznaňska, v ostatních všech zemích, kde bytoval živel polský, nižádných praktických potřeb života, jako bylo na př. vysvobození selského lidu z poddanství, nebylo možno se dotýkati; novota všeliká, i ve vědě a v umění, byla v podezření brána, na jedné straně jako nenáležité svobodářství, na druhé jako zpronevěra odkázanému po předcích národnímu dědictví. Spisovatel musil dobře býti v katechismu zběhlý a pilně se vystříhati všelikého slova neuctivého o národní minulosti, aby se neprohřešil proti svatyni dějin národních. Obecenstvo opatrujíc se před odnárodněním, upínalo se slepě na národní minulost; ze strachu před panslavismem štítilo se všeliké vzájemnosti slovanské. Při takých příčinách trvalé nehybnosti plody půdy domácí nemohly ovšem býti záživny a vábny; dorůstající pokolení také se na nich nevychovávala, nýbrž na ovoci zapovězeném, jež podloudně se dováželo z ciziny. A tak šířily se jednak duševní zplozeniny onoho hnijícího kvasu europského, který předcházel rok 1848 — rozličné nauky socialismu a komunismu, ideje filosofie materialistické, spisy směru bořivého; jednak zase i „Dziady“ i „Pan Tadeáš“ a básnické výtvory emigrantův. Emigrace octla se za hranicemi v podobě vlády, ve vzduchu visící, složené z lidí všech stran a odstínův a nepřestávající dále zastupovati národ a jednati, jako by měla v rukou všecku moc, tu docházejíc zadními vraty ke dvorům europským, tu vysýlajíc do vlasti misionáře, jichž za pobuřování nemíjel žalář, tu spolčujíc se s kde jakými revolucemi v Europě v očekávání obecného převratu. Byl to zvláštní politický romantismus, pachtící se místo v práci skutečné politiky za její přeludem. Program byl ovšem co nejširší: znovuzřízení Polsky v její mezích před r. 1772; spor byl jen o způsob; jedni radili cestu diplomatickou, jiní revoluční; ale na konci té i oné dráhy svítalo nové povstání. Skutečnými kormidelníky emigračního korábu nebyli bývalí generálové a ministři, ba ani novináři, nýbrž básníci, lidé fantasie a citu, kteří všelidské i národní otázky rozřešovali podle básnického vnuknutí, roztínajíce o všecko pryč gordické uzly politiky a nevážíce okolností času, místa a poměru sil. Škola tato, ve stránce vychovatelské záhubná, odchovavši několikero pokolení po sobě v ideách a citech povstaleckých, byla i přímou propravou k povstání zkázyplnému, jež za mnoho let potom následovalo, r. 1863. Ačkoli potom poesie po smrti velkých svých zástupců pozbyla hloubky, přece duch a směr její se nezměnily. Návyk myšlenek a citův, jak mile uvolněna byla příležitost k činu, musil ku konci osudnému vésti, zvláště že uvnitř polské společnosti samé nebylo dosti živlů, kteří by činili mocnou protiváhu, a že soustava mezislovanských styků zůstávala pořád nezměněna. Ale nepůsobila-li emigrace dobře jakožto škola vychování, rozvíjejíc jen některé schopnosti duševní na ujmu druhých, za to byla neobyčejně plodna a obohatila literaturu znamenitými poklady umění, kteréž ruskému obecenstvu zůstaly skoro neznámy; neboť známost novodobé literatury polské na Rusi, jež prostřednictvím Mickiewiczovým v první době jeho působnosti poněkud již vzcházela, na něm se pře-

trhla. Mickiewicz ovšem i dále zůstal hlavním světlem, ve kterém se shlížejí skoro všickni spisovatelé souvěcí, nejen v emigraci ale i ve vlasti, vypadajíce při něm jako vedlejší přítoky nebo zálivy jedné veliké řeky. Ale hned za Mickiewiczem objevují se dva duchové mohutní, staví se s ním v jednu řadu a on se podílí s nimi o trůn i žezlo poesie, tak že jen tři ty osoby vespolek vzaté, vzájemně se doplňujíce, mohou považovány býti za věrný projev ducha polské poesie, když k nejvyššímu rozkvětu mezi roky 1830 a 1848 dospěla. Dva ti pěvci jsou, jakož svrchu již ve vypsání Mickiewiczova života byli jmenováni — Julius Słowacki a Sigmund Krasiński.

Když professor literatury Euséb Słowacki r. 1809 se z Křemence stěhoval na universitu do Vilna, měl již tehdy syna Julia (narozen 23. srpna 1809), od manželky Salomeje, rozené Januszewské.[1]) Ale za nedlouho, r. 1814, otec Euséb zemřel; matka vdova — kterou ti, kdož ji znali, vychvalují jako ženu nad míru příjemnou a líbeznou, vynikající ne tak lepotvárností, jako dobrotou srdce, pak živou, básnickou a duhoskvélou (Odyniec I. 150) fantasií — vrátila se do Křemence. Však dlouho tam nepobyla: r 1817 odhodlala se, vedena hlavně úmyslem, zaopatřiti synu lepší vychování, v druhé manželství vstoupiti s vilenským professorem, vdovcem Augustem Bécu'm. Synáček, neobyčejně rychle dospívající, vyrůstal ve společnosti starších sester, Becu'ho dcer z prvního manželství, Alexandry a Hersilie, které se s ním velice mazlily; jinak zvrhl se zcela po matce, již zbožňoval, s níž celý život prožil takřka duše v duši, sdíleje se s ní o všecky své pomysly a fantasie a maje v ní přísného druhdy soudce svých skládání. Již od útlého mládí zřejma jest při něm jedna stránka povahy: nesmírná, až chorobná samolibost, jež však obdržela zcela zvláštní směr. Jsa děckem ještě, choval podivné přání, státi se velkým básníkem. Maje devět let, modlil se v kostele vilenském, aby Bůh mu dal život třeba plný utrpení, ale básnický. „Bychť celý věk strávil v opovržení, jen když dojdu nesmrtelné slávy po smrti“ (list z 25. ledna 1845); „za živa nežádám ničeho, však po smrti, ó Bože, budu všeho na Tobě chtíti“ (Mał. I. 7). Později ještě, skoro nic potud tiskem nevydav, psal přenaivně mateři: „Věříš-li, že zvěděv o Göthově smrti (22. března 1832), myslil jsem si: zajisté že Bůh jej povolal, aby mně začátečníku uprázdnil místo“ (Mał. I. 52). Takové s věkem neshodné touhy a žádosti, jakkoli byly nepřirozeny, přece vzbuzovaly obdiv, neboť podpo-

[1]) Pro ocenění Słowackého zůstává posud hlavním materiálem spis prof. *A. Małeckého*: Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła, jenž ve dvou svazcích vyšel ve Lvově 1866—67. Nedávno podány byly na veřejnost (v Przeglądě polském 1879) autobiografické zápisky Słowackého z ranní jeho mladosti, zachované v rukou V. Gasztowta. — Spisů, jež Słowacki vydal za živa, vyšla sbírka o čtyřech svazcích v Lipsku u Brockhausa r. 1869. Pohrobní díla vydal Małecki ve třech svazcích ve Lvově 1866. Viz dále: Listy J. Słowackiego do matki (1830—1849), 2 díly, ve Lvově 1876; Genezis z ducha J. Słow. Lwów 1874; *P. Chmielowski*, Ostatnie lata Słowackiego, v „Ateneum“ 1877 čís. 9.; *Przyborowski*, Serce poety, v „Niwě“ čís. 37—39; *St. Tarnowski*, článek o Słowackém v „Przeglądě pol.“ 1867. (V českém písemnictví psáno bylo nejobšírněji a nejdůkladněji o Słowackém v „Osvětě“ r. 1872, od Antala Staška. — Pozn. překl.)

rovány byly nevídaným vrozeným vtipem. Nade všemi mohutnostmi duše převládala obrazotvornost, živá, ohnivá, tvůrčí. Prospěšnost, účelnost byly mu pojmy neznámé; pro vše krásné však měl neobyčejně čilý smysl. Nic není krásnějšího nad jeho dopisy k matce, ve kterých jeví se v plné síle dar, jejžto životopisec jeho Małecki nazývá darem básnického na svět pozírání; míní tím spůsobilost svět pozorovati a pozorované zjevy pravdivě v typických jejich stránkách zobrazovati, však jenom takové, které jsou s to, aby ve čtoucích vzbudily city esthetické. Sbírka těch listů jest nejlepší, jakáž býti může, autobiografií umělce, žijícího uměním a pro umění. Obrazotvornost jeho stále pracovala a stále vřela a kypěla; představy sotva vzniklé již již se kupily a skládaly v celé řady ideálních obrazův a básník zabýval se jimi a žil s nimi více než s lidmi živoucími, nacházeje v nich svět skutečnější nad samu skutečnost. Všecky náklonnosti a vášně Słowackého pocházely takřka z hlavy, měly původ svůj v obrazotvornosti. Tisíckráte snil ve vyhnanství o životě s matkou a s příbuznými, ale kdykoli osud jej v cizině s těmi příbuznými sbližoval, vždy utíkal od nich na zvyklou svou samotu. Osud jej sváděl se spanilými ženami, jež láskou k němu lnuly, ale jak mile ucíťoval jejich k sobě náklonnost, od té chvíle stávaly se mu lhostejnými. Jeho láska potřebovala překážek, které by jej dráždily a tak na jeho fantasii účinkovaly. Tyto zvláštnosti jeho ducha určily též obor jeho básnického tvoření. Forma jeho básní byla již od počátku skvělá a stavěla jej mezi nejpřednější mistry slova; bohatství přirovnání a figur, v jaké obláčel každou svou myšlénku, jest podivu hodné; taková hojnost obrazů zří se jen u Shakespeara nebo u V. Huga, jen že obrazy Słowackého jsou něžnější; celý vnější svět zrcadlí se v jeho lahodných verších. Bohatost fantasie, silné lomení světelných paprsků v její hranole byly až dokonalosti jeho útvorů na závadu; hlavní myšlénka vycházela nejasna. Krom toho básník, ozářiv místa hlavní, málo dbal o náležité jich spojení a vůbec vypracování podrobností zanedbával, což zvláště zaráží v jeho dramatech. Hlavní osoby jsou tu postaveny a hlavní situace nakresleny jako skupiny vytesané z mramoru, ale přechody od jedné situace k druhé nejsou dostatečně motivovány a děj svévolně skáče, místo aby rozvíjel se po zákonu přísné nutnosti, kteráž jest požadavkem nezbytným toho druhu poesie. Spatřuje se při Słowackém ještě jedna vada. Byli básníci, na př. Shakespeare, kteří látku svou obyčejně brávali odjinud, ale vkládali v ni svůj vlastní motiv esthetický, jehož jim poskytoval buď dějepis nebo filosofický rozhled ve světě nebo jejich vlastní život. Słowacki žil více hlavou, t. j. ideami, fantasií, a proto často se vžíval do idei svých předchůdců (Shakespeara, Calderona) nebo i brával hotové motivy svých vrstevníků a pak je samostatně zpracovával, odívaje je nevyváženým bohatstvím obrazů ze své vlastní fantasie. Prof. Tarnowski správně podotkl, že bylo v něm cosi, jež připomínalo břečtan nebo kozílist, kteréž cítí v sobě puzení vinouti se kol mohutných pňů.

V těch rysech zavírá se poněkud nástin jeho ducha, ovládaného panující náklonností; ostatek vysvětluje se okolím, ve kterém žil, osobní jeho letorou, hrdou marnivostí, jež lehko přecházela v trpkou

žalost, konečně i příhodami jeho života. Universitní jeho léta padla do té doby, když Novosilcovským přičiněním nacházelo se vyučování v hrubém úpadku; romantismus však byl v plném květu. Mickiewicze vídal Słowacki v domě matčině, byv ještě děckem. Polský romantismus provázen byl povznešením národního citu; Słowacki vyrostl v tom ovzduší a vssál do sebe bezmeznou lásku k otčině a národu. Romantikem stal se na celý život u vyšší ještě míře než Mickiewicz, jenž byl theoretik a jehož mnohá výborná skládání, mezi těmi i nejzralejší, z rámu romantismu vybíhají, kdežto Słowackého Musa povždy měla cosi podivínského do sebe a svévolného, všelikých pravidel se štítila a na divokém koni harcovala bez sedla i bez uzdy. Słowacki v zápiskách svých zaznamenal, jak sám rozuměl romantismu: „Romantismus z duše tryskající má tu vlastnost, že jiskra poesie tuchne v člověku, jak mile tento pozbyl vážnosti k sobě. Život romantického básníka má býti romantický; může plynouti sice bez mnohých příběhův, ale jest potřebí, aby příběhy ty byly čisté a duši povznášely.“

Požadavku, že básník má básníkem býti netoliko ve svých verších nýbrž i v životě, hověl onoho času v plné míře, ba vzorně, lord Byron, jenž v Missolunghi r. 1824 zemřel a básnickou tou smrtí přemnoho získal. Písně jeho rozlehly se, když byli pohasli již nebo zhasínali velicí pěvci němečtí (Schiller a Göthe); když pak jeho zpěvy doznívaly, tu poslední jejich zvuky zachytili noví velikáni europské poesie — Slované Mickiewicz a Puškin. Na Słowackého působila Byronova netoliko poesie ale i osobnost neodolatelně. Básníkovy známé nemile dojímaly byronovský trpký sarkasmus v ústech mladíka, jenž nic ještě nezkusil, a podivná volba básnických hrdin — samých to příšerných, tajemných zločincův a zrádcův. Pošmurná ta nálada zvýšila se ještě nešťastným koncem prvního jeho životního románu. Rozmiloval se v dceři Ondřeje Śniadeckého, professora a člena spolku „šubravců,“ jmenem Ludvice (pozdější paní Czajkowské). Dívka, v letech jsouc starší a vysoce vzdělaná — čítala mnoho a psala i verše — pohlížela na tu jinošskou lásku študentovu jako na dětinství a podle toho se také chovala. V Słowackého zápiskách jest zaznamenán příběh toho „pekelného“ dne — jednoho z posledních, jež ztrávil ve Vilně, — jak se naposledy viděli a kterak tu došlo ku konečnému vysvětlení. Dívka pravila mu, že vášeň jej přejde; hrdost nedovolovala mu, aby dal znáti své city, ačkoli pod tíží dojmu nohy mu klesaly; odjíždějící dívce ani ruky nepodal. K tomu ke všemu spolužáci mu donesli, že odměna, na kterou si dělal velikou čáku, jej minula. Všecek pobouřen bloudil po městě, pak se doma zavřel a plakal, přisáhaje, že navždy Vilno opustí. [1])

Takový byl konec universitních jeho let (1824—1828), která již po smrti otčimově ve Vilně ztrávil, nikde jinde nepobyv, leda že učinil krátkou vyjížďku (1826) do Křemence a Odessy a zpátky na Tulčin (zámek hr. Potockých). Čím býti? co činiti? Matka, jež Vilno na dobro opustivši přestěhovala se do Křemence, snila o cestování se synem za hranice, ovšem na skrovný jen peníz; synu však se matčin

[1]) City oné chvíle složil později, ovšem s jistými změnami, v básni: „Godzina myśli:“ „Děcko s bledou tváří skleslo k zemi, chvějíc se hrdým studem; neboť mělo hrdost velikého muže, živenou tušením.“

průvod nechtěl líbiti, byl by mu překážel zažívati věci neočekávané, romantické; stýskalo se mu, dral se na svobodu, na samotu. Bylo ustanoveno, že má vstoupiti ve Varšavě do služby, jakož v skutku na počátku r. 1829 stal se nadpočetným úředníkem při finančním ministerstvě, jež spravoval kníže Lubecki. Dva roky tu minuly beze všech příhod; nastalo povstání (v listopadu 1830). Słowacki tu poprvé obecenstvu v známost vešel několikem lyrických básní, kypících národním a revolučním nadšením. Ale žár ten brzy ochladl, jemný jeho cit záhy shledal mnoho směšného a nelepého vedle zjevů velikých, jakož bývá při každém hnutí národním a bylo zvláště r. 1830. Uprostřed planoucího povstání, v nejlepších jeho dnech, odejel náhle, nepsav nic ani matce, v březnu r. 1831 za hranice s průvodním listem povstalecké vlády. Výjezd ten rozhodl jeho osud: s vlastí se navždy rozžehnal, následující události cestu mu k návratu zamezily; odsoudil se k životu bludnému, stal se poutníkem bez domova, žijícím a spisy své tisknoucím na skrovný groš, který mu matka posýlala; neboť syn ani se nepokoušel voliti si nějakou práci, která by mu otevřela přístup, aby sám si vydělával svůj chléb, všecku svou snahu jen k tomu obraceje, aby získal nesmrtelné slávy. [1]) K odjezdu za hranice nebylo žádného důvodu. Příčiny rozhodného toho skutku jsou záhadny; ví se jen, že byly pouze osobní. V Drážďanech obdržel rozkaz povstalecké vlády, aby jí zajel do Londýna s depešemi. Tou příležitostí tedy seznal Londýn, načež usadil se v Paříži a vydal tam dva svazečky prvních svých básní (v dubnu 1832), se srdcem umírajícím očekávaje, co řeknou recensenti. Zatím dohotovil již i třetí svazek (Lambro), který vyšel v roce následujícím (1833).

Prodlemež maličko při těch skládáních mladosti, mezi nimiž některá mají cenu, jiná pak zasluhují jen jména hříchův mládí. Jsou tu dvě dramata: „Mindove“ a „Marie Stuartka,“ a šest poetických povídek (Hugo, Żmija, Bielecki, Mnich, Arab a Lambro). Słowacki si patrně oblíbil tento druh básní, Byronem zavedený, jenž poskytuje velké volnosti a v epickou osnovu dopouští podle vůle vplétati výlevy lyrické. Ve všech těch básních, ať koná se děj v pohanské Litvě, líčené po Mickiewiczi (Hugo), nebo na nížinách Dněprových, jichž skladatel nezná, kresle je po Goszczyńském, nebo konečně na dalekém Východě, na nějž básník patřil v skládáních Byronových a Moorových, všude hlavní osobou jest nějaký mračný hrdina, stíhaný kletbou, vědomě a drze válčící proti všem mravům a řádům společnosti a v zápase tom hynoucí; umělecký účel básníkův jest, vzbuditi k svému hrdinovi co největší buď obdiv, buď útrpnost, vždy však soucit. Takové povahy učinil Byron módními, však vytrvalé jich znovutvoření a opakování na něco více u Słowackého ukazuje než na pouhou nápodobivost: souvisíť s celým jeho názorem na svět, jakož zřejmo jest z plodů jeho pozdějších a zralejších, a názor zas ten vysvětluje se duševním jeho ústrojím a obkličujícím jej ovzduším romantismu. Mysl

[1]) List ze dne 26. dubna 1833: „Často pomýšlím s hořkostí, kterak mnozí s malými schopnostmi vyživují celé rodiny, kdežto já podobám se neužitečné bylině, já i Tobě, matinko, jsem břemenem. Odpusť, že zvolil jsem si cestu takovou, ale vrátit se již nemohu.“ (Mał. I. 165.)

jeho se světovému řádu a obyčejnému běhu věcí na nejvýš vzpírala. Jsa pěvcem a velebitelem neobyčejnosti, nestaral se o prvky a složení organismu světového a společenského, nedbal sledovati kořeny veškerého bytu v minulosti, souvislost všech částí v přítomnosti, nutnost a trvalost všeho malicherného a všedního. Nazvav se sám (ve třetím zpěvu „Beniowského") „trochu pantheistou a romantikem," odděloval se ironicky od ostatních básníků polských, „zasedlých k večeři Páně" v Paříži (v předmluvě k třetímu svazku básní, r. 1833), a ačkoli věřil v Boha, ba ani od křesťanství se neuchyloval, přece měl o Bohu ponětí, jakýmž by pohoršil se přísný katolík. „Vidím, žeť On není Bůh červíčků a té němé tváři, která se plazí. On miluje šumný let obrovských ptákův a nebeře na uzdu skáčících koní. Onť jest jako ohnivý chochol na pyšných přílbách, veliký skutek jej obměkčí a ne planá slza, uroněná na prahu kostelním. Před ním pokorně k zemi padám, tenť můj Bůh" (5. zpěv „Beniowského"). Z týchž příčin choval se Słowacki ve společnosti s bezuzdnou pohrdou k lidem všedním, k houfnému davu, velebě povahy jen mohutné, šlapoucí po všech zákonech božských a lidských, zkrátka povahy démonské, válčící proti celému světu je obklopujícímu. Člověk takový i sám jest nejvýš nešťasten i jiné trápí a mučí, ale cokoli velkého se stalo v lidstvu, vše takými lidmi bylo vykonáno, svou krutostí a svým tyranstvím nedají lidem ostatním sklesnouti v hluchou dřímotu. Tu filosofii dějin vykládá v jedné z posledních svých básní, jež má název „Král duch" (1847): „Spatřil jsem tehdá strašlivé tajemství, že všickni duchové letí tam, kde vře boj, kde tříští se srdce i štíty, a že utíkají z míst, kde lože své má spánek ducha. Jakýž rozdíl mezi umrlými a oněmi živými, kteří sní o věčném pokoji, chtějíce, aby lidé ve zdraví tučněli?!... Ó blude, jehož nepochopují lidé tělesní! Ó touho, rozplakaná po králích pokoje milovných! Věz, žeť lepší jest, kdo po krvi lační, jako orel, a národ o národ rozbíjí..." V řeči té jeví se revoluční duch a směr. Byli v dějinách velicí lidé revolucionáři, ovšem násilníci, ale z toho neplyne opak, to jest, že by každý nezkrocený člověk a násilník byl již bohatýrem. Však v prvních Słowackého básních jest co hrdina to náruživý a krvelačný ukrutník, neušlechcený ani cílem nějakým vznešeným, ku kterému by tíhl, aniž ospravedlněný svým položením neb mocí těch okolností, které strhly jej s přímé dráhy. *Žmija* jest Tatar, jenž z osobní msty se stal košovým atamanem zaporožských kozákův; *Arab* jest vtělený zloboh; *Jan Bielecki* pro osobní urážku zapřel svůj národ a svou víru a aby se pomstil, přivedl na otčinu svou Tatary; ještě horší jest korsár *Lambro*, vůdce Řeků v povstání proti Turkům (v XVIII. stol.), mstící smrt pěvce Rhigy od Turkův oběšeného — člověk bez srdce, trápený steskem a piják. Lepší jest sinajský jen *Mnich*, Arab to, jenž z přesvědčení se dal pokřtiti, však pro tu proměnu víry byl osudem odsouzen vésti vražedný boj se svými sourozenci, Araby pouště. [1])

---

[1]) Všecky tyto básně byly do češtiny přeloženy od Otakara *Mokrého* a vydány v „Poesii světové" jakožto XIV. (1876) a XX. (1880) její svazek v Praze u Grégra a Datla. Úryvky z „Běleckého" a z „Araba" čtou se též ve Vymazalově sborníku z péra téhož překladatele. Tamtéž nalézá se také zlomek z „Mnicha" v překladě *Boh. Jandy*. (Pozn. překl.)

Zrovna takými vtělenými zloboky jsou *Mindove* čili Mendog a v *Marii Stuartce* Bothwel — dvě zlobou příbuzné povahy v obou prvních Słowackého pokusech dramatických, jež ceny jsou velmi nerovné. Veliký kníže Litevský Mindove, přijav na oko křesťanství, aby obdržel korunu od papeže a došel záštity Německého řádu, zahyne pod kletbou matčinou a z ruky národa, jenž mu politické odpadlictví od víry a mravův otců nemůže odpustiti. Jest to osoba pro tragédii takřka stvořená, ale děj není podle toho zosnován: Dovmunt, jenž Mendoga zabije, mstí jen svou osobní křivdu — únos své ženy Aldony, a Trojnat nastoupí po Mendogovi vládu pomocí týchž křižáků. Mnohem zralejší a krásnější jest „Marie Stuartka," jež líbila se a posud se udržuje na jevišti. Stuartka Słowackého je dramatičtější nežli Schillerova „královská vězenka," kteráž jest pouhou trpitelkou, hynoucí bez viny za to, že jest zosobněním dvou nenáviděných směrů: neoblíbené dynastické politiky a odporného náboženství. Drama Słowackého není obraz historický, řeší jen psychologickou záhadu; jest tu v jasném světle zobrazena mladá, čarovná žena, národu nenáviděná, však zažehující oheň lásky v každém, kdo se jí přibližuje, a lehkomyslně se v účincích té své moci kochající. Osudná ta láska stojí život vypínavého houdka Rizzia, jejž před tváří králové ubijí hrdí baróni při účastenství chotě jejího Darnleye. Na smrt jsouc uražena, vrhne se v náruč Bothwelovi, Darnley vyhozen jest prachem do povětří, načež Bothwel společnými zločiny připoutanou k sobě oběť vyvleče neslavným útěkem z vlasti při pokřiku stíhajícího je rozvztekleného lidu. V drama vetkána jest znamenitá postava — Darnleyův šašek Nik. Kus by nesmírně získal, kdyby básník tolik péče byl vynaložil na odůvodnění činův osob jednajících, hledě k zaměřeným jich povahám, jako na mocné efekty scénické.

Dojem, jejž básně tyto spůsobily, nevyhověl jeho očekávání. Vnější forma i verš byly překrásny, skvostny; shledali se i ctitelé, kteří Słowackého až proti Mickiewiczi posazovali, palmu prvenství jemu přiznávajíce, což Słowackého marnivosti nevýslovně lichotilo. Ale v širších kruzích jméno básníkovo neproslulo, což i sám přiznal v předmluvě ku třetímu svazku řka: „Nepovzbuzen pochvalami, kritikou nezabit, vrhám třetí svazek v tu nemluvnou propast, která dva první pohltila." Širšímu obecenstvu nebyla po chuti ta neskonalá jeho negace, žádalo, aby se mu ukázaly positivní cíle bytu a nové ideály, a také je nacházelo, ovšem že ne u Słowackého. Nad jiná všecka mínění dychtil Słowacki slyšeti, jak se vyjádří Mickiewicz, jenž do Paříže přijel uprostřed r. 1832; ale samolibost zdržovala jej, jíti mu vstříc. „Nepůjdu k němu," psal matce, „leč by se chtěl se mnou seznámiti." Mickiewicz se chtěl seznámiti, přátelé zařídili jich setkání u třetí osoby na obědě. První krok učinil Mickiewicz, vyměnili si několik vzájemných poklon a pochval, brzo po té přistoupil i Słowacki k literárnímu spolku polskému (v Paříži), jemuž Mickiewicz předsedal. Ale dobrý ten poměr, sotva že se usazoval, náhle se zkazil. Přátelé donesli Słowackému Mickiewiczův úsudek o jeho básních: „Jest to krásná poesie, podobá se čarovnému chrámu, ale není v tom chrámě Boha." Slova ta neobsahují obviny z bezbožství, znamenají jen, že Mickiewicz u přirovnání

se Słowackým jest básník skutečnosti, že požadoval, aby poesie člověka ušlechťovala a k dobrému naváděla, kdežto fantastičtí hrdinové Słowackého, zběsilí a ženoucí se za cílem nepovědomým, jej svou rozladěností uráželi. Od té chvíle se Słowackému nic nelíbilo na Mickiewiczi, ani jeho „pomačkaná košile a usmolený frak“ (list k matce z 4. října 1832) ani jeho úcta k papeži (list z 9. listop. 1832), slovem: Mickiewicze líčil jako člověka, který v básnictví velmi ustydl. Jak lehkovážný byl ten soud, dokázalo vyjití třetí části „Dziadů,“ kteréž však zároveň obapolnou nechuť obou básníků dohnalo do ostrých konců. Vina leží tu na Mickiewiczi, jenž v této básni rysy zcela zřetelnými, ba makavými vyobrazil Słowackého otčima, professora Becuho, jemu i zbožňované jeho mateři drahého, jako podlého pomahače senátora Novosilcova. V prvním vzplanutí hněvu chtěl se Słowacki střileti s Mickiewiczem: „Nenávidím jej,“ psal matce (dne 30. listopadu 1838). Druhové s těží jej zdrželi od vyzvání; však zůstati v Paříži a mlčky snášeti pohled člověka nenáviděného nebylo mu lze. „Ó máti,“ psal potom, „nyní mně nezbývá leč pokryti Tě takovými paprsky slávy, aby se Tebe šípy cizích lidí již dotknouti nemohly. Bůh mě nadechl . . . to bude rovnější s Adamem (rozuměj Mickiewiczem) zápas.“

Tichý útulek, ze kterého řádky ty jsou psány, jest Ženeva, čas odeslání toho listu — rok po odjezdu z Paříže, a dílo, na které tu naráží, bylo skutečně psáno v novém duchu a slove *Kordian.* Povíme tu několik slov o tom ženevském žití a pak o dílech, jež v tom ústraní skládal a jež činí druhý oddíl básnické jeho tvorby.

Plodná doba ženevská počala se na sklonku r. 1832 a trvala do prvních měsíců r. 1836, kdež básník vydal se na cestu do Itálie, tedy přes tři roky. Jara a léta užíval k pojížďkám po Švýcařích, k radovánkám, zábavám, ku sbírání nových dojmů, na podzim pak vyvřely zdroje nadšení a rozkypěla práce. Z jara básníka obklopovala čarovná příroda, vábil šedý Montblanc — ona „vytesaná postava Sibiře“ — v hostinci pak paní Pattegové, ve kterém se ubytoval, střídal se stálý příliv a odliv lidí nejrozmanitějších — Angličanů, Francouzů, Rusů, Poláků. Słowacki líbil se nemálo ženštinám, puzeným k němu „jakýmsi magnetismem“ (Mał. I. 163); byltě duchaplný, švihácky se strojil a výborně tančil mazur. Rozmilovala se v něm též dcera majitelky hostince, nemladá již, sentimentální panna, Eglantina Pattegova. Život měl pohodlný, rozmanitý, poskytující mu hojné prázdně ku práci, zachmuřovaný jen pomýšlením na matku. „Syn k Tobě z dáli ruce vztahuje a prosí za odpuštění, že zůstavil Tě na světě o samotě, bez příjemností života, uprostřed množících se hrobů rodiny“ (Mał. I. 212). Po všech jeho vyraženích stře se lehká mlha smutku. Dílo, kterým chtěl zápoliti s Mickiewiczem, vyšlo v Paříži beze jména spisovatelova, pod názvem: „Kordian, 1. část trilogie — Korunovační spiknutí,“ velmi se líbilo a od mnohých připisováno bylo Mickiewiczi. V něm se Słowacki v skutku vyprostil z pout byronismu, ale ovinul se jako břečtan kolem cizí myšlénky. Jeho Kordian jest ožilý Konrád III. části „Dziadů“ nebo Garczyńského Václav, vlastenectvím k novému životu probuzený, vytýkající sobě určitý cíl a pracující k němu s nasazením svého i cizích hrdel — slovem, vzor polského revolučníka

roků třicátých. Věk nynější bledý jest a bezbarvý, podoben sedmému dni stvoření („šestého dne slepil Bůh Napoleona; nyní jest sedmý, Bůh složil ruce, odpočívá, nikoho nestvořil“). Tím činnější jsou moci temné — ďáblové: v rozhranné noci mezi XVIII. a XIX. stoletím sejdou se, aby na celý ten věk, jenž „obraduje satana,“ svářeli lidi, kteří budou vše ničiti a kaziti. Z ďáblova kotle vycházejí po řadě Chłopicki, Czartoryski, Lelewel, Niemcewicz (devíti sultánek Fébových kleštěnec), Krukowiecki — zkrátka, všickni údové povstalecké vlády z r. 1830. Jest to pomysl naprosto křivý: osoby jmenované povstání nespůsobily, vzbouřili je šílení zapálenci; tu kaši, kterou zavařili *červení*, musili snísti *bílí*, kteří při vaření nebyli a proti své vůli ku vládě byli povoláni. — V tom jalovém století vyrůstá pokolení, podobné tomu, jakéž později Musset vylíčil na počátku své knihy „Confessions d' un enfant du siècle“ (Zpověď syna svého věku) — rozechvěné, vznětlivé jako prach, v tužbách svých bezuzdné. Takovým synem svého věku jest i Kordian. Již jako výrostek pomýšlí na samovraždu; v lásku jeho k Lauře vpletl básník vlastní své upomínky na Ludviku Śniadeckou. V dějství druhém (1828) zažil Kordian všecky rozkoše, prodajnou láskou povrhuje, z úst papežových ve Vatikáně místo požehnání obdrží poučení o pokorné oddanosti k ustanoveným vrchnostem, načež povrhne i náboženstvím a vystoupí, aniž by se vědělo proč, na vrchol Montblancu. Dvě ta přípravná dějství mohla by se vynechat, vlastní drama počíná se třetím, jež obsahuje „korunovační spiknutí“ (1829). Ze slabé narážky na zločinný úmysl, která nalézá se u Mochnackého, vyrostlo tu celé spiknutí, jež organisuje se v podzemních prostorách chrámu svatojanského ve Varšavě, se smyšlenými osobami, mezi nimiž hlavní jsou: šedovlasý předseda, jenž zbraňuje pokusu politické vraždy, a Kordian, v plášti chovance kadetní školy, jenž čin ten chce vykonati. Předseda není jmenován, ale jest v něm vypodobněn Niemcewicz, čímž vysvětluje se, proč básník jej na počátku kusu vystavil jako plod pekla, z čertovského kotle vyvřelý. Se svého revolučního stanoviska hledí tu znak hanby vžehnouti v čelo starce, děsícího se politické vraždy jakožto skvrny, kterou by se zkálel celý národ; ale dojem nevzniká takový, jakého básník chtěl docíliti, ježto pravdu stařec měl a ne šílený střeštěnec, jenž ostatně záměru svého ani neprovede, poněvadž v rozhodném okamžiku jej síly opustily; udolaly jej přízraky vlastní jeho rozpálené obrazotvornosti. Ale krom toho poblouzení náleží poslední tři dějství dramatu (výjev v podzemí, uvěznění a poprava Kordiana) k nejlepším plodům dramatické literatury polské.

Mimo „Kordiana“ psal mnoho Słowacki v Ženevě, však až do r. 1843 ničeho netiskl, nemaje z čeho na tisk nakládati. Žil na groš matčin, skromně sic, ale užíval všeho pohodlí. Málo kdo by tak pečlivě dbal na vnější tvářnost svého živobytí, na svůj šat, na jeho kroj, na barvu rukaviček. Ježto básně jeho nesly mu čas od času jen několik desítek franků, nezbývalo mu, než poddati se „běsné síle tvůrčí“ (list z 21. května 1836) a psáti, psané pak schovávati na lepší časy. Nadání jeho bylo v plném rozkvětu a na výši zralosti, tvůrčí síla v bujné plodnosti. V ženevských těch letech vznikly a sepsány jsou

„Mazepa,“ „Balladina,“ „Ve Švejcařích,“ „Wallace,“ „Horsztyński.“ Však ze všech svých skládání jen něco přes polovici uveřejnil za svého života; děl pohrobních ještě na tři svazky shledalo se po jeho smrti, jež vydal podle konceptů Małecki (Pisma pośmiertne, Lwów 1866); některá pak jsou ztracena docela (na př. tragédie se škotských dějin „Wallace“) anebo došla nás jen ve zlomcích, ačkoli podobá se, že byla sepsána celistvě (na př. drama „Horsztyński,“ 1835, z poledních dnů Polsky), anebo konečně byla samým spisovatelem spálena (první zpracování „Mazepy“ z r. 1834). Papíry Słowackého uloženy jsou v knihovně Ossolińských ve Lvově a hojného materiálu poskytnou oněm ctitelům básníka, kteří stopujíce jeho sledy, chtí se dopátrati, co sám nebyl dodělal a co časem nebo náhodou z celistvých jeho věcí vzalo za své. Při rocích vydání jednotlivých těch kusů všecky zevrub oceníme; tu toliko dotkneme se básně *Ve Švýcařích*, kteráž náleží, jako i „*Godzina myśli*,“ do počtu skládání autobiografických. „Godzina myśli“ líčí dětský věk básníkův; báseň „Ve Švýcařích“ zavírá v sobě román, jejž básník prožil, skutečnost, vyhlacenou na perlu poesie, jako kdys Göthe zpracoval své zkušenosti v knize „Wahrheit und Dichtung.“

Od konce r. 1833 trávila v Ženevě polská rodina W(odzińských). Starší dcera, Marie, z počátku se Słowackému nelíbila; „není hezká, jest žákyně Fieldova,[1]) hraje dobře na piano,“ tak psal o ní tehdáž. V létě r. 1834 sdružila se větší společnost, ku které i Słowacki náležel, k vycházkám na hory: navštívila horu sv. Bernarda, pak přes Gemmi odebrala se k jezerům Thunskému a Brienzskému, do Gründelwaldu a na jezero Čtyrkantonské. Uprostřed těch divokrásných výjevů přírody vznikla známost, jež potom přešla v idylu lásky, hlavně od té doby, co rodina W. z jara r. 1835 na krátký čas se ubytovala v hostinci paní Pattegové, kdež Słowacki měl stálý příbytek. „Ovzduší fantasie, krajina minulosti, ostrov ideálu, svlažovaný řekou slz...“ tak psal matce 30. června 1835. Láska — jediná snad v životě Słowackého — byla vzájemná a u obou stran silná; ale byla to láska bez zejtřka, pouze v dnešku žijící, s sentimentálním blouzněním o životě v nějakém krásném údolí, kaleným jen předtuchou, že „liliovou“ tu duši vychvátí básníkovi nějaký „mladý podkomoří z Lechie, vynikající šlechtickou nevázaností, hodnými vousy a ostruhami.“ Słowackého trápila myšlénka na příští odjezd rodiny W.; po odjezdu byl úmyslu, jíti na samotu a usaditi se v horách. Ale neočekávané okolnosti rozloučení uspíšily, přiměvše básníka, že ještě před odjezdem rodiny W. ze Ženevy utekl do hor. Eglantina Pattegova nemohla toho snésti, že Słowackému ještě jiná ženština nebyla lhostejna, a ze žárlivosti se rozstonala; tu vkročila do toho její matka, nastaly nemilé výstupy a Słowacki odejel na druhý konec jezera, do vsi Veytoux (naproti Meilleries). Tam sepsal báseň *Proklatá:* „Buď prokleta, tys otrávila poslední chvíle mé blaženosti na zemi, tys vyhnala mě v samotu!... Buď věčně prokleta! Každý můj vzdech tě zná, každá má slza tebe

[1]) Field, znamenitý pianista oné doby, jenž zdržoval se hlavně na Rusi. (Pozn. překl.)

pamatuje." Ale kdo by myslil, že těmi verši se na dobro přetrhl svazek Słowackého s „prokletou," zmýlil by se; Eglantina vyprovázejíc odjíždějící rodinu W., zastavila se u básníka, plakala a prosila ho, by do hostince se navrátil. Dobrá vůle se poněkud zas obnovila; byltě Słowacki vždy křehký k těm, které nazýval „podporkami" (list od 20. července 1836), cítil potřebu, aby podle něho byla něžná ženská duše, která by se v něm shlížela a s kterou by své básnické sny sdílel. Ale hostinec paní Pattegové se mu již znechutil, s návratem do něho nepílil a napsal ve Veytoux svou švejcarskou báseň.[1]) Skutečné Marie W. však tam není; středištěm básně jest milenka ve fantastickém okrášlení. Po prvé se básníku zjevila u Aarského vodopádu: „Tam jsem ji spatřil a hned láskou k ní zahořev věřil jsem a věřím, že vynořila se z duhy a z pěn vodopádu... Když zraky mé ji objaly od paty ku kadeřím, tu zamilovaly si ji oči, citu, jenž velí milovati, následovalo srdce a za srdcem šla duše. Tak počal se zapřádati román: chtěl jsem letěti k ní skrz kaskádu, ale bál jsem se, že zmizí jako přízrak." Následuje řada scén — u pramene Rhony, před Tellovou kaplí na jezeře, ve stalaktitové jeskyni a v chaloupce poustevníkově. Vzniknou jakési překážky, předtucha rozchodu svírá srdce, když pak rozloučení skutečně následovalo, pojme básníka neskonalý stesk. Ve formě a v malbě alpské přírody jest báseň ta vrchem dokonalosti; jinak jádra v sobě nemá. Krasiński, přečet ji, napsal (Małecki II. 68): „Neznám nic podobného v žádném jazyku o snech lásky... po tom nelzeť již psáti verše; jen člověk bez studu může po Juliovi ještě verše skládati." Báseň jevila plnou zralost talentu, k níž zajisté přispěly dílem samota, dílem přebývání uprostřed krás přírody, jež básník procítil všemi čivami svého organismu. „Ty tři měsíce," psal matce 20. října 1835, „mnohému mě naučily. Pozoroval jsem harmonii, která všechno pojí a všemu dodává jedné barvitosti; hleděl jsem na stromy a květy, poslouchal jsem šumu a zvuku přírody..." Vysvětlil i spůsob svého básnického líčení krajin. V jeho paměti uložily se dva obrazy: jeden, představující krajinu, jak si ji básník zobrazil ve své fantasii — nad skutečnost krásnější; druhý, jak vypadala krajina ve skutečnosti; z dvou těch obrazů slil se mu v mysli třetí, nejkrásnější, „setkaný z výmyslu a snivých rozpomínek" (Mał. I. 240).

Poslední sledy byronismu vymizely, Słowacki stal se klidnějším a zdálo se, že zapomněl, s jakými úmysly byl z Paříže odejel. Zásoba netištěných jeho básní se hromadila, stýskal, že jich nemůže dáti do tisku a sděloval se s nimi nemnohým jen přátelům svým. Ba stalo se, že i s Mickiewiczem se v duchu smířil; div ten spůsobil „Pan Tadeáš," který tehdy vyšel. Ví se, že Słowacki jed v srdci ke každému choval, na koho z jakékoli příčiny zanevřel — k Lelewelovi, k Chopinu, jemuž prý velice byl podoben; též Mickiewicze neměl proč šetřiti, a ještě 13. července 1834 psal uštěpačně, že prý Adam, jak slyšeti, sepsal

---

[1]) Český její překlad čte se v řečené sbírce Słowackého básní (sv. I.), pořízené od Ot. Mokrého; úryvky jsou též ve Vymazalově chrestomathii. (Pozn. překl.)

báseň o jakémsi šlechtici a jeho dobrodružstvích v rocích 1811 a 1812. Když však báseň přečetl, složil zbraň, smířil se, odpustil co zašlo mezi nimi a často pak bloudil v myšlenkách za velikým tím pěvcem, rmoutě se nad stísněným jeho položením, jež hraničilo až s chudobou. „Zajisté, snad že kalendáře naplňují police vašich knihoven," psal v květnu r. 1835. Ke sklonku toho roku jedna zpráva jej zimničně rozčilila: strýc jeho z matčiny strany, Theofil Januszewski, vyjel si s manželkou do Itálie a zval tam i Słowackého, jenž bez toho toužil horoucně po Itálii. Celá zima prošla mu v starostech o průvodní list; teprve v únoru r. 1836 odebral se přes Marseille do Civita-Vecchie a odtud přirazil do Říma k svým příbuzným. Ale jakkoli v dáli po nich toužil, však po třech měsících, které s nimi prožil, nebylo mu mezi nimi hrubě volno: nenacházeliť záliby v jeho básních, nerozuměli jejich smyslu a významu a lecčehos na něm vyžadovali, on pak nerád se dal poutati. Lépe se mu líbilo ve společnosti mladých vrstevníků (Hołyński, Brzozowski), milovníkův umění a nadšenců, kterýmž mohl otevříti svou duši a sdíleti se se svými dojmy a písněmi.

V počtu nových těch známých byl též mladík s ohromnými na svůj věk vědomostmi a s velikým básnickým nadáním — Sigmund Krasiński, jehož okolnosti byly takové, že nemohl zjevně se hlásiti ke svým spisům a spokojiti se musil vydáváním jich bezejmenným, pročež básnický dar jeho jen malému kruhu byl znám přátel nejbližších. I Słowackého jméno bylo tehdy ještě skrovné a neodpovídalo jeho tvůrčí síle. Oba básníci se sešli a přilnuli k sobě tuhým přátelstvím na obapolný svůj prospěch, ježto druh od druha mnoho získal. Svazek ten družný, trvav sedm let, na devátém roce pravda vzal za své hlučnou roztržkou k vůli rozdílným přesvědčením; poněvadž však mocný měl účinek na básnické jich tvoření, vidí se býti hodno, aby jako němečtí Dioskurové, Schiller a Göthe, nemohou porůznu býti uvažováni, tak i polští byli pospolu staveni. Pročež přerušujíce životopis Słowackého, pokusíme se vylíčiti, kdo byl ten, jenž sdružil se s ním tak těsným přátelstvím.

Poznání té osobnosti však není na ten čas úlohou snadnou. Život Mickiewiczův a Słowackého lze prostopovati po letech i po měsících podle vlastních jejich dopisů; ještě větší materiál zůstal sic po Krasińském — na 8000 listů páčí se jeho korrespondence; ale jen malá toho část je vydána, některé dopisy snad nikdy nebudou uveřejněny, ty pak, jež na veřejnost se dostaly, na př. listy k Jaroszyńskému, staly se bibliografickou vzácností, ježto skoupila je básníkova rodina. [1])

Sigmund Krasiński, narozen v Paříži 19. února 1812, původem svým pochází z téže části bývalé Polsky, která, octnuvši se

[1]) Nejlepší ocenění Krasińského básní nalézá se v předmluvě, kterouž sepsal prof. Tarnowski ku lvovskému vydání jeho spisu: Pisma Z. Krasińskiego. Lwów 1875. — Wyjątki z listów Z. Krasińskiego. Paryż 1861. — Moja Beatrice. Zygmunta Krasińskiego. Kraków 1878. — Listy Z. Kras. 1835—1844 do Edwarda Jaroszyńskiego, ogłosił Marius Gorzkowski. Kraków 1871. — O Krasińského listech k Adamu Sołtanu psal pr. Tarnowski v „Przeglądě Pol.," led. 1877.

pod vládou ruskou, zplodila i Mickiewicze i Słowackého. Tito oba, ač nebyli plebéji, však ve společenském postavení hluboko stáli pod Krasińským, plnokrevným aristokratem, velice bohatým, rodu znamenitého, příbuzného s domy panovnickými (saským a savojským) a zaujímajícího vážné místo při dvoře. Děd jeho Jan býval poslancem na památném sněmu čtyrletém a za manželku měl sestru Tadeáše Czackého. Z toho manželství pošel Vincenc Krasiński, [1]) erbu Korwin (nar. 1782), muž krásný, udatný, cti milovný, jenž v tehdejší vznešené společnosti, za dob pruského panování, s knížetem Josefem Poniatowským závodil v kvasech a vítězných úspěších. Tento Vinc. Krasiński oženil se, ne z náklonnosti nýbrž z rozmyslu, s kněžnou Marií Radziwiłłovnou, z linie Radziwiłłův berdyčovské, pastorkyní známého vlastence Stanislava Małachowského, jenž býval maršálkem sněmu čtyrletého a nazýván byl polským Aristidem. Předešed Poniatowského, přestoupil Krasiński do vojska Napoleonova, vyznamenal se, stal se císařovým pobočníkem a zůstal Napoleonu věren až do jeho odstoupení ve Fontainebleau, načež bylo mu uloženo, aby polské pluky odvedl do vlasti, kdež staly se pak jádrem polského vojska království kongresového. Generál Krasiński dosáhl vysokých důstojenství senátora a vojevody; v jeho paláci na krakovském předměstí (ve Varšavě) shromažďovali se ve večerních dychánkách učenci a spisovatelé, nejvíc klassikové; tuto jako Aristarch vévodil bez soupeřův Ludvík Osiński. Hospodář domu, sám jsa klassik, náležel k nejsilnějším podporám ruské strany v Polště. V té míře však, jak dobrá vůle mezi oběma národnostmi se kalila a blížila se revoluce, v přízni obecné klesal, zvláště od sněmovního soudu nad spiklenci v r. 1828, kdež samojediný stál na přísném odsouzení pohnaných. [2]) Pročež, jak mile povstání propuklo, z Varšavy ujel a odebral se do Petrohradu. V r. 1856 po Paskěvičově smrti spravoval též nějaký čas úřad císařského náměstka v království Polském.

Mladý Sigmund vychovával se dílem v Dunajevcích (v Podolské gubernii), u babičky z otcovy strany, starostové Opinogórské, dílem ve Varšavě. Když mu bylo osm let, dán mu byl za vychovatele znamenitý potom spisovatel Korzeniowski, jenž však s paní generálovou, ženou svéhlavou a pyšnou, nemohl se srovnati. [3]) Než matčino na hocha účinkování mnoho nevážilo, neboť matka brzo zemřela (1822); za to na syna po celý život doléhala těžká ruka otcova. Nikdy syn neprohřešil se proti své synovské povinnosti k otci; byl mu oddán a miloval jej, svěřoval mu i tajemství svého srdce, spravoval se jeho vůlí při všech důležitých krocích, na př. při ženění; ale byl obor jistých citů, ve kterém všelikým žádostem a prosbám otcovým zůstával nepřístupný. Ostatně se oba ve všem rozcházeli — i v náklonnostech i v ideách. Vysoké otcovo postavení společenské bylo také příčinou, že syn se

---

[1]) *J. Falkowski*, Obrazy z życia kilku ostatnich pokoleń w Polsce. Poznań 1877.

[2]) Krásně jej vypodobnil ve svých listech kn. P. J. Vjazemskij. Viz „Russkij Archiv" r. 1879, čís. 5, str. 110.

[3]) Klemens *Kantecki*, Dwaj Krzemieńszczanie. II. A. Korzeniowski. Lwów 1877, str. 189.

odřekl vší veřejné působnosti a též ku přísné anonymitě spisovatelské se odsoudil. Již v mládí bylo mu jako odrůstajícímu jinochu přetrpěti urážku, největší jaká se může člověku státi, pro neoblíbenost otcovu. Přihodilo se totiž r. 1829, že všickni študenti universitní umluvili se jíti sborně na pohřeb předsedovi sněmovního soudu, vojevodě Bielińskému, což také s vynecháním školních hodin vykonali; jediný Sigmund Krasiński příkladu jejich nenásledoval, odebrav se k otcovu rozkazu na ustanovenou přednášku, začež však druhého dne byl od soudruhů (mezi nimiž vynikal Lev Łubieński) sbit a stýrán. Dojem ten hluboko se mu vryl v paměť; ozývá se i z posledního skládání Krasińského, jež pojmenováno jest „Niedokończony poemat,“ těmi slovy: „Vidím tu starou budovu, v jejíž síních sedí tisíce soudruhův a učitelé konají s kathedr své výklady. Vidím ty schody jako had se vinoucí. Není-liž pravda, odvážný jsem byl hoch, ač nedorostlý a slabých sil? Šel jsem z domu, prošel jsem mimo ně všecky s hrdostí na čele, cítě že mě nenávidí, však proč nevěda. Oni obklopili mě, tlačí se ze všech stran a křičí: panisko, panisko, jako by hanba byla, že mohu ukázati, kde složil hlavu nejeden z mých předkův a v jakém chrámě pohřben. Bože! v dětských prsou se tu po prvé zrodil jed — chytil jsem se železného zábradlí a oni mě tahají za ruce, za nohy, za cípy pláště. Byl bych jim snad padl pod nohy, však v tom tys se zjevil ... dobrý génie a pravil jsi: Oni jsou nespravedliví; buď ty více než spravedliv; odpusť jim v duši a pomiluj je v dílech svých ...“

Tento úryvek charakterisuje i člověka i všecko jeho pozdější působení. Krasiński jest naskrz šlechticem, rytířem, uvědomělým obráncem minulosti, hotovým dáti se ukřižovati pro přesvědčení, že jest zástupcem zděděných ideí veliké, však hynoucí civilisace. Osobní svou příhodu povyšuje na nejvyšší stupeň obecnosti, čině z ní světodějnou příčinu mezi aristokracií a démosem a kráčeje tomuto vstříc se srdcem prostým hněvu a s křesťanským zákonem odpuštění a trpělivého snášení křivdy. Sama též příroda odsoudila jej k utrpením, učinivši jej neduživým, podrobeným nervovým záchvatům a slabým na zrak, tak že stále byl ve strachu, že oslepne. Ustavičně přebývaje k vůli léčení v lázních a v teplých krajinách, nalézal jen potěchu v přátelství s některými upřímnými druhy a známými, jimž se sdílel se svými city a pomysly, udržuje s nimi horlivou korrespondenci. Byli to hlavně: Konstantin Gaszyński, s nímž do spolku sepsal několik mladistvých útvorů; Danielewicz, který jediný naň bránil r. 1829 mezi všemi soudruhy — filosof a hudebník, zemřel pak v jeho náručí ve Freiburku r. 1841; Adam Sołtan a Eduard Jaroszyński. Nemalý úkol též v jeho životě měly známosti jeho ženské a svazky milostné. Podle své povahy, jež vše na obecnou záležitost povyšovala, vědomě vzbuzoval ženskou otázku a formuloval ji theoreticky jakožto úlohu budoucnosti.

Příběh r. 1829 přiměl generála Krasińského, že 17letého syna, ač universitních študií nedokončil, poslal za hranice v průvodu vychovatele Jakubowského. Z prvních dob zahraničního pobytu jeho pochází list k Bonstettenu, psaný v Ženevě, jenž uveřejněn byl v „Bibliothèque universelle de Genève“ roku 1830 a obsahuje krátkou

historii polské literatury, sepsanou pro cizince, ve které, uznávaje zásluhy klassikův, nicméně jeví se romantikem a vřelým ctitelem Mickiewicze.[1]) Brzo potom, jmenovitě v létě r. 1830, přijel i Mickiewicz s Odyńcem do Ženevy. Odyniec býval u generála Krasińského na večerních jeho dycháncích hostem a takž jinocha teď Mickiewiczi představil. Podniknuta vycházka na hory; Krasiński poznal blíže velikého pěvce, jenž z počátku byl nemluvný a uzavřený. „Naučil jsem se od něho," píše Krasiński, „hleděti chladnokrevněji, jasněji, nestranněji na svět, zbavil jsem se mnohých předsudkův.[2]) On mě přivedl k poznání, že všeliké pozlátko jest hloupost, jak ve skutcích, tak v řečech i ve spisech, že jen pravda jest krásná a že všecky ozdoby a květy slohu jsou ničím, když schází myšlénka... Setkání s ním mnoho mně prospělo" (listy z 5. září a 22. října 1830). Odyniec líčí Krasińského jakožto čiprného, veselého mladíka, zamilovaného až po uši v jedné Angličance (miss Henriettě). Tu seznámil se též Krasiński s Ankwiczovými, vydal se do Itálie a strávil v Římě dvě zimy, první (1830—31) pospolu s Mickiewiczem, druhou (1831—32) ve společnosti Jindř. Rzewuského a rodiny Ankwiczovy. Polské události r. 1830—31 mocně jej dojímaly. Život otce jeho mohl býti v nebezpečenství; byltě Vincenc Krasiński zjevným odpůrcem povstání a náležel k lidem, stíhaným obecnou nenávistí; nezbývalo mu, než za císařským vladařem ujeti do Petrohradu. Když povstání vzalo tragický konec, povolal otec syna do Varšavy, odtud pak na pozvání zavezl jej do Petrohradu, kdež měl vstoupiti do státní služby. Od této, jak se zdálo, nezbytné povinnosti, jež však mysli jeho byla odporna, osvobodila jej nervová chůravost a choroba oční — následky to duševního vzrušení, spůsobeného událostmi r. 1830—31.[3]) Za celý čas, co pobyl v Petrohradě, vyšel jen dvakrát ze svého pokoje, když jezdil se totiž představovat. I odpustili jej na léčení a tak odejel r. 1833 do Vídně s přítelem svým Danielewiczem a z Vídně do Říma, odkudž 21. listopadu 1833 (Kronika Rodz. 1874, str. 309) svěřoval Gaszyńskému pod pečetí mlčelivosti, že sepsal „Nebožskou komédii," které však tehdy dával ještě název „Muž." Drama toto, jsouc prvním jeho zralým a znamenitým dílem, ač sepsáno bylo u věku 21 let, není jeho první plod; předcházely je některé jiné, ovšem mladistvé pokusy. Ještě jako študent ve Varšavě, unášen byv Walterem Scottem, počal s některými soudruhy psáti domněle historické romány. Tak s Gaszyńským sepsal román: „Hrob rodiny Reichsthalů" (vytištěn r. 1828 v Korresp. Warsz.), a s Gaszyńským a Dominikem Magnuszewským „Vladislav Herman a jeho dvůr" (tištěno ve Varšavě 1829). Z těch spolupracovníků Konstantin Gaszyński (nar. 1809, vystěhoval se z vlasti r. 1831, zemřel 1866) i později ještě leccos psával, krom toho zůstavil po sobě zápisky o poměrech svých ku

[1]) Kronika Rodzinna 1876, čís. 15.

[2]) O ženevské cestě viz listy Odyńcovy, d. IV., kdež na konci položeny též listy Krasińského k otci.

[3]) List, psaný r. 1832 ze Ženevy: „Očím hrozí slepota, celé tělo jest ze své míry. Snad za nedlouho odejdu tam, kam mnozí zašli, odejdu bez slávy, bez lásky, bez žele lidí. Nic méně netlouklo podlé srdce v této hrudi; mohl bych pěti i bojovati." Listy Z. Krasińskiego 7.

Krasińskému, které však posud vydány nejsou.[1]) Mohutnější nadání osvědčil Dom. Magnuszewski (1810—1847), spisovatel „Polské ženy ve třech dobách,“ „Msty Voršily Mejerinovy,“ nevydaných dramat „Radziejowski“ a „Vladislav Bílý“,[2]) jenž liboval si v archaismech, nápodobil starý sloh, požadoval, aby poesie byla národní, nicméně sám byl nevědomky následovníkem „roztřepané (rozhárané) školy francouzských romantiků“ (V. Huga a j.). Bez účastenství jiných sepsal Krasiński ještě tyto povídky, všecky v řeči nevázané: „Zawisza,“ „Starosta Wilczek,“ „Teodor, król borów“ — které však se ztratily[3]) — konečně román „Agay chan,“ jenž tiskem vyšel ve Vratislavi r. 1834. Román tento málo upomíná na Waltera Scotta, spíše na d'Arlincourta, a není-li bez ceny, jest toho příčinou sloh, nikoli obsah. Hrdinkou románu jest Marina Mniškova, a sice vypodobněna jest v době po smrti samozvance Lžidimitra, jak zahořeli k ní nesmyslnou láskou kozák Zarucký a Tatar Agay chán. I osoby i okolí jsou vymyšleny, v líčení míst i dějův spatřuje se náklonnost k nemírnému nadsazování, k přemrštěnosti, jež zhusta zabíhá až v netvornost.[4]) Hlavní vadou básnických těch hříchův mládí jest úplný nedostatek pravdy. Danielewicz psal o Krasińském (Kron. rodz. 1874, str. 309): „On bez ustání píše. Není jinak leč že má v sobě zběsilou žílu básnickou a že posedla jej zuřivá psavost. Zajisté, že někdy odřekne se toho, co teď píše; doba psaní mu ještě nenastala.“

Nelze pochybovati, že známost s Mickiewiczem v té míře přispěla začátečníkovi, že vyzul se z rhetoriky a přiblížil se ku pravdě; ostatek dokonalo pozorování polských a europských udalostí r. 1830. Mladý spisovatel najednou zmužněl a změnil se. Sepsaná v Římě r. 1833 *Nebožská komédie* (Nieboska Komedya), jež vyšla v Paříži r. 1835, jest plod úplně zralý, nesoucí na sobě onen ráz individuality básníkovy, který spatřuje se na všech útvorech pozdějších. Drama to vyniká neobyčejnou původností. Původnost zračí se v tom, že Krasiński jeví se v říši umění metafysikem, jenž těmi prostředky, kterých mu jeho umění poskytuje, zosobňuje abstraktní ideje. Každá jeho báseň jest filosofická theorie, promyšlená ve spůsobě obrazů, které vzhledem k základním ideám mají platnost symbolickou. Theorie ty bývají někdy vysloveny v předmluvách, k básním přidaných (jako v „Předsvitu“), někdy vloženy v samé osnovy básní (v „Žalmu víry“). V listech svých k přátelům obyčejně dříve formulovával ony sociální a politické otázky, které pak byly základem tomu onomu dramatu nebo eposu; ježto pak obecné a světové u něho vždy převládalo nad osobním, proto klíče k jeho spisům hledati jest ne tak v tom, co osobně zažil, jako v povšechném

[1]) Ve Vymazalově sbírce častěji jmenované nalézají se také Gaszyńského dvě básně v překladu Otakara Sádovského a Al. Potěhníka. (Pozn. překl.)

[2]) R. 1877 vyšel ve Lvově první díl sebraných jeho spisů (Dzieła Dominika Magnuszewskiego).

[3]) Z mladistvých těch spisů vyšlo péčí V. G. v Poznani r. 1880: „Gasztołd,“ „Teodoro król borów“ a „Zamek Wilezki.“

[4]) Agay-chán vyšel po česku v „České Včele“ r. 1835 překladem Fr. L. Čelakovského, odtud pak pojat do sebraných spisů Čelakovského, vydaných v Kobrově „Nár. bibliotéce“ (1877). — Pozn. překl.

stavu duchův europských, jaký byl od červencové revoluce pařížské do oné války, která skončila se obležením Sebastopole.[1]) Tou vlastností vysvětluje se též onen, jak Klaczko dobře vytkl,[2]) rozvoj Krasińského poesie *sestupující* na rozdíl od *vstoupajícího* jiných básníků, kteříž počínali svénárodním a povznášeli se k světovému, kdežto Krasiński z ideí světohybných vychází a záležitosti národní jsou korunou a závěrkem jeho vzletu. Metafysický ten obsah básní působí, že Krasiński nikdy tak v širším obecenstvě neproslyne jako prosluli Mickiewicz a Słowacki. Jeho poesie jest méně srozumitelna, jest vždy vážná a přísná, stupnice její jest proti jiným vždy o několik tónů vyšší, vyhýbá se všeliké všednosti, plane zřídka hněvem neb nevolí a nikdy nesestupuje ku komičnosti. On sám byl si vědom té vznešenosti své Musy. „Přimíchej,“ psal Słowackému z Říma r. 1840, „trochu žluči svému lazuru, uvidíš, jak pozemský ten prvek nakloní Ti vše pozemské. Na zemi jest více jater nežli srdcí. Ó jak Ti budou rozuměti ta játra!... Zkus toho, oni tomu chtějí, oni teprv potom ucítí tvou ruku, až rozpřáhna se je udeříš, až těžká, kostnatá dopadne na jejich skráně. Pokud zdvižena jest k nebi, ku hvězdám... domnívají se pořád, že jest to bílá lilie, rostoucí nevinně na louce.“ Vznášeje se ustavičně na výšinách mysli a citu, byl jakožto úplný idealista pravým protinožcem souvěkého směru reálného. V idealismu svém podobal se však oněm starým Řekům věku Periklova, kteří tesali mramorové Olympany, ku podivu krásné, ale tvoříce je, na vzorech živých se neshlíželi. Ráz jeho básní jest spíše řezbářský než malířský. Vytvořené jím postavy jsou plastické, ale bez krve, bez barvy, jsou pouhými kresbami, ale kresbami tak dokonalými, jako bývala starověká plastika, kdež po pouhé hlavě nebo po pouhém úlomku, bez jakých koli přímětů, i hned uhodneš, co socha představuje, zda toho či jiného boha nebo hrdinu.

O úkolu poesie měl zvláštní a dosti podivné ponětí. „Poesie,“ tak psal r. 1840, „jest podle mého zdání věčné předvídání nejvyšších forem, v jaké buď na zemi nebo na nebi oděje se někdy skutečný život“ (Listy, str. 181). Zvláštnostmi fantasie Krasińského vysvětlují se také jeho literární záliby. Jest všecek uchvácen Dumasovým „Vicomtem z Bragelonu“ a celou trilogií „Mušketýrův“: „Dumas se povznáší k homérovským situacím, k líčením ze samého srdce člověčenstva vyňatým, plným pravdy, skutečnosti a zároveň poesie... zcela podle Ciceronova předpisu: Fac imagines, quibus pulsentur animae (tvoř postavy, ve kterých by tloukla živá srdce). Kdyby ten Dumas nebyl ducha svého rozplýtval v stálém honění se po penězích, byl by zajisté

[1]) Když r. 1841 po vyjití „Letní noci“ Słowacki dotazoval se písemně Krasińského po osobním podnětu té povídky, obdržel (dopisem daným v Římě dne 16. března 1841, Mał. II. 116) jen takovou odpověď: „Nedotýkej se ran smrtelných; nezpytuj příliš srdcí nezhloubených. Když uvrhneš v moře kotvu, nevíš, kam padla, poněvadž hlubina jest temna. Můžeš-li říci, že Tvé železo nepadlo na živou bytost a neprokálo jí neb aspoň nezranilo? Buď podoben andělu světla a zvuku a skoumání zanech starému Willu (t. j. Shakespearovi) a anatomům. Prostři tichou a zářivou duhu nad tím, komu život byl hořký.“

[2]) Revue des deux Mondes, 1862, janvier: Le poète anonyme de la Pologne.

vyrovnal se Shakespearovi" (Listy, str. 173). Shakespearovi se Krasiński obdivuje, ale zůstává při něm chladným. „Shakespeare, ačkoli jest rozsáhlý, jako severní záře, jež prostírá se od točny do polou nebes, stojí níže než Byron, který se mihl jen jako blesk uprostřed bouře" (psáno r. 1837, Listy str. 26). „Jedna tragédie Schillerova jest mně na divadle milejší nežli všecky Shakespearovy. Schiller kráčí jako polobůh, jako belvederský Apollo, s čelem povzneseným. Kol něho všude vesna rozkvétá, i před hrobem, v srdcích bohatýrů, i po smrti ještě, na jejich rakvích leží květy a hvězdy. Víra v cosi vyššího, v cosi dobrého a šlechetného vane mu vždy z prsou" (psáno r. 1837, Listy str. 31). „Shakespeare jest velikým mistrem v dissonancích . . . činí pokusy s povahami lidí, jako fysik a chemik s mrtvými hmotami. Ví, že se trápí lidé, že srdce jim pukají, že krev i slzy i pot se řinou, ale neví proč a zač. Jeho stanovisko jest, ať tak dím, ještě nevyspělé, dětinské" (Listy str. 177—180). „Shakespeare podobá se těm starým diplomatům, kteří ti vypravují, že všecky, ať největší revoluce a války pošly z nějaké drobné pletichy. Pleticha byla, nepřím, ale bylo něco víc ještě — prst boží. A tu se končí Shakespeare a počíná Schiller" (Listy, str. 32). Zvláštní ten názor na Shakespeara zakládá se nejen na vkusu, nýbrž i na zvláštním mínění o cílech života i umění. Krasiński byl jednak velikým odpůrcem oné nauky, že by umění bylo k vůli umění, v odporu svém zabíhaje až k úsudku, že výše stojí všech, kdož básníkem jest v životě, mravně pak již malinkým se stal, kdož od poesie se odloučil „propastí slova," docela pak jí jest nehoden, jenž s ní zahrává, „oddav ji na marnou rozkoš lidem" (vstup k „Nebož. kom."); jednak věřil, že pravá poesie jest poslední pravdou, ale ne přítomnosti, nýbrž budoucnosti. Vše, o čem sní poesie, to stane se někdy; onať nejvyšší výkvět citu, jehož plodem nejvyšším jest náboženství, z něhož zase filosofie pochází, a všecky tři jsou vespolek nerozdílně spojeny; ona jest neustálou věštbou toho, co někdy bude — stálým viděním budoucnosti, pocházejícím z nedokonalé přítomnosti (Listy, str. 69—70). S jeho metafysického zřetele vše makavé a viditelné není ještě reálním; skutečnou reálnost mají jen pomysly o tom, co musí býti a co bude.[1]) Dle toho zasluhuje povšimnutí, jak Krasiński soudí o přítomnosti a jak si představuje budoucnost. Jak pohlížel Krasiński na přítomnost? Spatřoval ji v jiném světle, nežli vrstevníci, nežli sám Mickiewicz. Těmto všem šlo nejpředněji o záležitost národní, kterou rozřešovali restaurací, znovuzřízením vlasti, a znovuzřízení to zdálo se jim býti blízké.[2]) Krasiński podobných přeludů neměl. Všecka

---

[1]) Viditelná skutečnost obdržela v Tobě vrch nad neviditelnou, svatou, věkovitou pravdou: veta po tobě! *Pokušení.*

[2]) „Kiedyž nam Pan Bóg wrócić z wędrówki dozwoli,
I znowu dom zamieszkać na ojczystej roli,
I służyć w jeździe, która wojuje szaraki,
Albo w piechocie, która nosi broń na ptaki?
Nie znać innych prócz kosy i sierpa rynsztunków,
I innych gazet, oprócz domowych rachunków!"
(Pan Tadeusz, pieśń II.)

Mickiewiczova „Historie budoucnosti" byla jen fantasie, kterou se bavil, nedodávaje jí žádné váhy.

západo-europská civilisace souvěká, polské z ní nevyjímajíc, se svými ideály, se svou rytířskostí, i s mízou a šťavou svou — křesťanstvím, vymírá, umrlčí skvrny již vyrážejí a rozšiřují se; básník stopuje příznaky smrti, vyšetřuje rány a píše Gaszyńskému (z Říma r. 1834, Listy str. 9.): „Já vím, že civilisace naše má se k smrti; vím, že nedaleka jest doba, kde zločiny nové přijdou starých trestat a pak sebe samých zatratit před obličejem božím; ale vím, že nic neutvoří, nezbudují; přejdou jako Atillův kůň a pusto bude po nich! Pak teprve, co ani ty neznáš, aniž kdo jiný chápe, přijde, z chaosu se vyvine a svět nový z boží vůle, z předurčení člověčenstva vytvoří. Ale tenkrát i tvé i mé kosti někde již práchnivěti budou!" V těch slovech zavřín jest i celý smysl *Nebožské komédie*, [1]) jejíž obsah tuto krátce naznačíme.

Rozkládá se povrch zmrtvělé, bezduché, vyžilé společnosti, ve které není snah, ideálův, úkolův a vévodí jen planá lež, mluví se jalové řeči a konají se liché obřady. Jsou tu jednotlivé jen osobnosti, kterým nelze pokojně žíti v tom hrobě. Takový jest *muž*, jak jej básník prostě jmenuje, čili hrabě Jindřich; v něm vtělila se všecka hrdost, všecko rytířství minulosti, ale nemá kde se rozvinouti. Od těla „z hlíny a z bláta," od zákonité manželky své uprchne, aby nespal „snem bezduchých, snem žroutů, snem fabrikanta Němce u ženy Němkyně," a honí se za přízraky mladické lásky, slávy, mlhavého ráje. Na těch potulkách zmarnil lepší část svého života, nejsa nijak lidstvu užitečen, ježto vlastně ctil a miloval jen sebe a své blouznění. Když z potulování svého se vrátil, okázalo se, že dům jeho je prázdný; narodil se mu syn, ale manželka se zbláznila, pomátši se tou utkvělou myšlenkou, že nemá v sobě poesie a že tedy manžela nemůže učiniti šťastným. O křtu místo udělení křestného jména zaslíbila dítě poesii. Následuje velkolepá scéna v domě pomatenců, kdež ona umírá v manželově náruči, zatím co ze všech stran slyšeti jest hlasy bláznů, provolávajících hesla, formule a pokřiky rozličných stran souvěkých a theorií. Dítě roste, ale jest chorobné, slabé, dospívá před časem a od přirozenosti jest odsouzeno k rané slepotě; duch zakrnil v něm tělo. Zaklínání matčino účinkovalo: Orcio (Jiřík) jest básníkem, a když jej mají k modlitbě, tu pudem neodolatelným ve slova modlitby vkládá obrazy, kterými oplývá jeho fantasie: „Rodičko boží, děvo, raduj se, královno nebeská, vládkyně všeho, co kvete na zemi po polích, nad potůčky . . ." Krasiński v tom Jiříku zobrazuje sám sebe, svá utrpení i svůj duševní život. Zatím léta míjejí a blíží se staré společnosti den soudu a účtu, v mrtvole nasadily se červy, vztýčen prapor krvavé socialní revoluce. Že zjev červeného strašidla náleží k možnostem nezcela odstraněným při postupu naší civilisace, sotva bude kdo pochybovati, hledě ku konventu, k utopiím r. 1848, k internacionále a k oněm výbuchům, jež čas od času otřásají naší půdou. Nebezpečenství jest, však společnost se hledí rozličnými spůsoby proti němu opatřiti. Krasiński, jsa přirozeným nepřítelem z uzdy puštěných mocí živelních, předvídal nebezpečí

[1]) Český překlad čte se ve sbírce: „Sigm. Krasińského vybrané spisy, přeložil Fr. Kvapil," vydané r. 1880 v Praze u J. Otty. (Pozn. překl.)

a zveličoval je. „Z jakých lidí sestavíš republiku ve Francii?“ psal r. 1834. „Zda z kupců, kteří panují, či z dělníků, kteří v dílnách pracují? Nebo nikoho mimo ně již nevidím v té zemi“ (Listy, str. 9.). V „Nedokončené básni,“ jež považovati se může za pozdější zpracování ideje, „Nebožské komédii“ podložené, vkládá Krasiński Dantovi do úst tato slova: „Když jsem já byl na světě, byli řemeslníci a prapory jejich cechův povívaly s cimbuří věží; prodávali na trzích purpur a drahé kamení, ale měli meče za pasem a nosili růžence, ruka jejich uměla kormidlem vládnouti na vysokých vlnách, stavěti nepřístupné pevnosti na souši. Oni brali stříbro, ale špínu ze stříbra smývali krví bitev. Co učiníte s prsty, měkkými jako vosk, s ústy, ze kterých nikdy nevyšla modlitba, bez síly zemské a bez důvěry v Boha, vy lačnící po pouhém zlatě?“ — V čele vítězné chátry stojí Pankrác, mohutný diktátor, s chladným rozumem, s železnou vůlí, s velikou pohrdou k davu ho následujícímu. Na druhé straně okolnosti vyzdvihly hraběte Jindřicha a daly mu jakožto muži ráznému a nezlomnému vládu a moc nad posledními bránci starého pořádku, nad zbytky kasty šlechtické, duchovenstva a oddaného národní minulosti lidu selského — zatarasenými v posledním svém útulku, ve tvrzi Sv. Trojice.[1]) Jakkoli jest Pankrác ve hmotné převaze, přece by rád obdržel vítězství mravní nad odpůrcem, rád sklonil jej k čestné kapitulaci. I požádá Jindřicha poslem za schůzku; s druhé strany též Jindřich vešel tajně do Pankrácova tábora, navštívil schůze rozličných klubů, byl přítomen obřadům nového náboženství, vynalezeného Leonardem, Pankrácovým Saint-Justem. Následuje znamenitá scéna schůzky, ve tvrzi Svatotrojické, dvou mužů, dvou principů, stejně vládychtivých, stejně povrhujících těmi, kterým slouží, stejně nevyběravých v prostředcích. Situace to tatáž jako v Hugově románu „Devadesát tři“ mezi Cimourdainem a Lantenakem — kdyby byli spolu svedeni a měli spolu hádání; jen že tito jsou fanatikové svých ideí, kdežto ani Pankrác nevěří vlastně ve svou utopii,[2]) ani Jindřich v přežilé ideály své strany a kasty. Hrabě Jindřich se i sám viklal, když Pankrác, vkládaje prst na srdce jeho a dotýkaje se čivy básnické, děl jemu: „Miluješ-li upřímně pravdu a hledáš-li ji, jsi-li člověk podle obrazu člověčenstva a nikoli podle maminčiných písniček, opusť vše a následuj mne.“ Avšak smír není možný. Pankrác odcházeje, na prahu metá kletby všemu přežilému. V poslední bitvě hr. Jindřich káže na zdi a bašty bodákem hnáti knížata a hrabata, kteří prosí ho, by počal se smlouvati o vzdání; proklínají jej umírajíce i věrní jeho sluhové za tvrdošijnost; podle něho padl od koule i syn jeho slepý; on sám vrhne se v propast s nejvyšší terasy zámecké, když vše již zahynulo. Na opuštěnou terasu vstoupí Pankrác s Leonardem. Pankrác cítí, že vykonal jen polovici díla, že třeba bude zalidniti ta prostranství, stvořiti zemský ráj, učiniti,

[1]) Tvrz toho jména jest skutečně, a sice nad Dněstrem nedaleko Chotimě. Kazimír Puławski tu s Barskými konfederáty odrážel ruská vojska. Podotýkáme, že Krasiński v této krajině prožil mládí své — v Dunajevcích.

[2]) Rci mně, več věříš — snadněji bude tobě života se zbaviti než vynalezti novou víru. (Úvod k „Nebož. kom.“)

aby kypěl zas život, kde jsou jen zříceniny a mrtvoly. Ale v tu chvíli zarazí jej strašlivé znamení: září v oblacích vidění — postavu sněhobílou, opírající se o kříž, v trnové koruně ze spletených blesků; zraky té postavy na něj se upírají. Zjevem tím poražen, klesá Leonardovi, volajícímu k bratřím demokratům o pomoc, v náruč a se slovy Juliána Odpadlíka: Galilee vicisti (Galilejský, zvítězil jsi) umírá.

Ono vidění jest zjevující se v obraze Kristově pravda budoucnosti, [1]) jíž rovně daleky jsou jak prospěchářské učení Pankrácovo, tak kastovní předsudky, za které na život na smrt bojuje hrabě Jindřich. Srdce básníkovo lne ovšem k Jindřichu; ačkoli jej odsoudil, však v listě ku Gaszyńskému (z 21. listop. 1833), ve kterém prosil ho, aby obstaral tisk „Nebožské komédie" a připsal ji jakémusi Firlejovi, osobnosti to zcela smyšlené, vyjadřuje se takto: „Jest to obrana toho, nač sáhají teď mnozí bídáci, obrana totiž náboženství a slávy minulých časů." Danielewicz dodal v přípisku: „Sepsání to nebude se líbiti žádné straně, málo kdo mu porozumí, může být že je všickni zhaní" (Kron. rodz. 1874, str. 309). Přebývaje v Římě, očekával Krasiński netrpělivě, jaký dojem učiní poslaná do Paříže „Komédie," jejíž vydání se opozdilo; zatím však zajímaly jej jiné již ideje — psal řečí nevázanou, jako psáno bylo i skládání předcházející, báseň smíšenou, polo epickou, polo dramatickou, z dějin císařského Říma pod názvem *Iridion* (vyd. v Paříži 1836). [2]) Báseň jest při všem antickém hávu osob jednajících příbuzna velice Mickiewiczovu „Wallenrodu," jen že vzhledem k věci národní opáčně odpovídá k otázce Mickiewiczem položené: je-li k obnově vlasti, ku které všecko myšlení vlastenců směřovalo, prostředkem přiměřeným *pomsta*, jejíž ideálním zosobněním byl Wallenrod a praktickým vtělením — práce emigrace?

Nelze pochybovati, že ve světě starověkém podávalo věčné město příklad hrozný nelítostného vyssávání životních šťáv z nesčislných kultur a národností, v tom počtu též z vysoké kultury řecké. Ten cit nenávisti a pomsty, jenž oživoval Hannibala a Mithridata, mohl rovněž i severního barbara tráviti i Řeka. Jeden takový znamenitý Řek, zapřisáhlý Říma nepřítel, Amfiloch Hermes, spříznil se v Cimbrském Chersonésu (nynějším Dánsku) se Sigurdem králem Normanským, za choť pojav dceř jeho, věští Odinovu kněžku Chriemhildu, a v tom duchu nenávisti vychoval syna Iridiona a dceř Elsinou. Při obou hostí jakožto jejich učitel osoba tajemná — starý Numiďan Massinissa. Iridion dospěv, hostinný svůj dům otevřel netoliko římským hodnostám a velmožům, nýbrž i Řekům a barbarům. Příležitost k vykonání dlouho tajených záměrů nepřátelských nastala konečně, jak se podobalo, když vládcem světa stal se zlý, prostopášný a bláznivý Syr Heliogabal, který dal se snadno ovládati. Iridion obětuje pro věc sestru: přiměje ji, by císaři byla družkou osudu i lože. Ona v císaři vzbudí podezření

---

[1]) Viz v „Kronice rodz." 1875, na str. 36. list daný 1. února 1837: „V republikánství netají se všecek duch člověčenstva, nad bouří visí ještě něco dokonalejšího — mravnost, pořádek, harmonie, všecko to, nač je-li potřebí symbolu, není na ten čas jiného leč křesťanství."

[2]) „Iridion" vyšel v českém převodě Jos. V. Friče r. 1863 v Praze u I. L. Kobra. (Pozn. překl.)

ke všemu, co jej obklopuje, a spůsobí, že on směle se odevzdá její bratru. Císařem úplně vládna, namluví Iridion tomu Syrovi, Mithrovu knězi, že nejhorší jeho nepřítel jest onen starořímský duch, který žije a žíti bude, pokud město sedmipahorkové bude trvati, pročež že nezbývá leč zničiti je a vzdáliti se na rodný Heliogabalu Východ. Vše k překotu jest připraveno, celé pluky barbarů, celé zástupy gladiátorů, mezi kterýmiž skrývají se na mizinu uvedení potomci velmožských rodův Scipionův a Verrů, očekávají jen znamení. Odporu lze nadíti se toliko do pretoriánův a vojska, do měšťanů římských a chátry, pak do toho nevelikého hloučku lidí, kteří zachovávají ještě starořímská podání a politiku z dob republiky a skupeni jsou okolo císařova příbuzného, Alexandra Sevéra, v čele majíce zosobnění starořímské statečnosti, přesnoty a důstojnosti — Ulpiána. A však při tom odvážném pokusu na Řím závažím rozhodujícím jsou nikoli císař ani námezdní zástupové, ba ani družiny pretoriánů, nýbrž — podzemí, křesťanský svět, vzývající Nazarénského v katakombách. Alexander Severus a máti jeho Mammea jsou — tajní křesťané; však Ulpián jest jiného mínění: on má za to, že město jen tím se může držeti, čím vzrostlo — nezlomnou statečností a tajemnými obřady praotcův. Veden Massinissou, vnikne Iridion v podzemí, přijme křest a jméno Jeroným, spůsobí v církvi rozkol a vášnivou řečí strhne za sebou z křesťanů nově obrácené, ohnivé, mladé — otroky, barbary, příchozí z egyptských Théb. Hlavními jeho pomocníky jsou krajan Simeon Korinthský a slavená pro svou svatost Římanka šlechetná, Kornelie Metella („aby se nadzemské království vtělilo v zemské vášně, k tomu jest ženy třeba“): tuto nepokrytě navádí a má k tomu, aby pod rouškou, jako by jí to bylo vnuknuto shůry, vyzývala bratří křesťany do zbraně k svaté pomstě. Uprostřed plamenů vzbouření, jež vyšlehly v katakombách, zjeví se i Massinissa: osobnost jeho stává se čím dál tím záhadnější, raduje se, ne že blíží se zkáza Říma, nýbrž že v srdcích křesťanů víra, naděje, láska se zkalily; že „od této chvíle nemine den, aby se lidé nesvářili o vlastnosti a jména boží, aby v jeho jméně neupalovali se a druh druha nezabíjeli, aby Krista svého opět nekřižovali moudrostí a hloupostí, chladnou rozvážlivostí a vzplanutím citu, pokorou své modlitby a rouháním své pýchy.“ V rozhodný okamžik Massinissa chová se, jako by Iridiona byl zrádně opustil: „Ó Říme, žehnám tě, jsi zachráněn pro podlost a ukrutnost svou!“

Následuje katastrofa: v touž dobu, co císař všecku svou vládu odevzdal Iridionu, jehož gladiátoři a námezdníci Řím na všech stranách zapalují, v katakombách biskup Viktor obnovil porušený řád a vynesl kletbu na Simeona a Iridiona. Metella kajíc se, umírá, Iridion strhna s sebe kříž odvádi s sebou barbary volající: „My ti budeme věrni, Ježíš nechť soudí nás potom.“ Biskup Viktor vyzývá věřící, aby modlili se za Alexandra Sevéra. Zatím pretoriáni vtrhli do císařského paláce a provolali císařem Sevéra; Heliogabal rozsekán na kusy, Elsinoe proklála se sama. Sevérus tělo její odešle bratrovi, nabízeje mu skrz Ulpiána odpuštění, smíří-li se. Ale místo aby dal odpověď k tomu návrhu, vrhne Iridion v plamen závětný prsten s tajemným jmenem Říma na něm vyrytým — talisman to, dodaný mu od císaře.

Ulpián odejde, vypověděv jej z Itálie. V posledním okamžiku, na hranici Elsinoy zjeví se vedle Iridiona ten, jenž v rozhodné chvíli děje byl zmizel — Massinissa jako spasitel. Kdo jsi? Jsem nesmrtelný, jsem bůh — odpoví stařec a zmizí s Iridionem.

Podle vysvětlení samého Krasińského (v listě z r. 1837, v „Kron. rodz." 1875 na str. 98.) jest Massinissa jakýmsi antickým Mefistofelem; osoba jeho představuje symbol zla a věčného záporu, onu tmu, bez které by nebylo světla, ono nepochopitelné neznámé, jež věčně nás děsí tajemstvím nekonečnosti, pokud jsme ho nepoznali, každé chvíle pak mění se a jest nutným doplňkem světla a harmonie. Massinissa unesl daleko od Říma Iridiona, jemuž v srdci hryže vědomí nepodařené pomsty a v uších se jako výčitka rozléhá výkřik umírající Metelly. Iridion by se ochotně pokořil Bohu Metellinu, ale Massinissa jest větším, nežli Říma, nepřítelem Nazarénského, protože opanoval staré nebe a věkem sešlou zemi, ačkoli jsou ještě prostranství, kde neznámo jest jeho jméno; protože oděje se v císařský purpur; protože padnouce mu k nohoum, lidé severu octnou se u věku dětském a „Róma" bude znova velebena. Uloží Iridiona k věkovému spánku, dav mu slovo, že vzbudí jej svým časem a ukáže mu vyplněná přání závětná, až na forum bude jen popel, v cirku pouhý rum a na kapitóle jen hanba. Massinissa slovu dostál: probuzeného Řeka vede po „svaté cestě" (via sacra) do Říma papežského let třicátých XIX. století. U sloupení chrámu sv. Petra vidí, jak dva šediví starci v červených pláštích, poctívaní od mnichů jmeny církevních knížat, chudí duchem, sedli v povoz, tažený hubenými klisnami, vzadu stanul služebník se svítilnou, jakouž drží vdova nad dítětem z hladu umírajícím, na dvířkách jsou stopy pozlacení — ejhle toť nástupcové císařovi, toť vůz kapitólské Fortuny. Na forum dva žebráci spí pod cáry jednoho pláště — toť zbytkové Římského národa. Na závodišti Kolossea zjeví se Metellin duch; i počne se o Iridiona boj mezi Massinissou, jenž činí si k němu právo, poněvadž nenáviděl Řím, a Metellou, jež duši tu ochraňuje pro její lásku k řecké vlasti. Iridion jest zachráněn a musí ještě jednou žíti a trpěti mezi lidmi, všecky miluje a nikoho nemaje v nenávisti. Země hrobův a křížů, do které jest Iridion poslán, není jmenována, ale básník rozumí tu vlastní svou otčinu. V posledním takřka řádku zahrnuta jest základní, vlastenecká myšlénka básně abstraktně, theoreticky rozvedená, málo souvěkým srozumitelná, jimž krom toho jméno Krasińského z příčiny, že díla jeho vycházela anonymně, bylo úplně neznámo.

Iridion jest hlavní spis prvotné manýry Krasińského — manýry symbolické, která v skládáních jeho panuje až do r. 1840 a kterouž kromě „Nebožské komédie" a „Iridiona" psány jsou ještě tyto básně v řeči nevázané: *Tři myšlénky Ligenzovy* (vyd. 1840), *Letní noc* (vyd. 1841), *Pokušení* a větší část *Nedokončené básně.*

Dřív než přikročíme k rozboru těch skladeb, máme za hodno podotknouti, že obráží se v nich jen Krasińského názor na svět, nikoli život vlastní jeho duše. V letech těch mnoho vytrpěl. Zamiloval se v ženštině vdané, zdětilé; dopisy jejich dostaly se do rukou lidí, kteří je uveřejnili; milenka se odhodlala vrátiti se k svému manželu, jejž

i sama zpravila o svém spojení s básníkem (na podzim r. 1835). Po zimě, ztrávené ve Vídni, sešel se s ní Krasiński ještě dvakráte v lázních (r. 1837 a 1838). Otec, nelibě nesa tu synovu náklonnost a chtěje skvěle jej a bohatě oženiti, volal jej do království Polského; nemoha však ani vyprositi na něm ani vynutiti, aby se odřekl té, od které jej odvracel, sám k ní zajel a vyžádal na ní list, kterýmž přetrhuje sama svazek svůj se Sigmundem. Od té doby básník náš již přímo se s ní nestýkal, stopoval ji jen skrze přítele Jaroszyńského. [1]) Obcování jeho s otcem ochladlo; prosil Jaroszyńského za půjčku peněz, aby nemusil otce žádati. Jeho cit k oné ženě, kterou milovati nepřestal, podobal se spíše lásce, plynoucí ze závazku svědomí, z útrpnosti a z hořké vzpomínky, že sám přičinil se k pohoršení její nešťastného položení. Soužil se náramně. Srdce jeho nestrádalo jen osobními mukami; trápila jej demoralisace v celém národě. „Vše vůkol stalo se nízké, prodajné, podlé"; „my víc a více podobáme se židům," umrlčí skvrny pořád více temnější (Przegl. Pol. 1877, led. 86). Byl i tělesně churav: oči se mu kalily, nervy měl rozbouřené, časem pudilo jej cosi k samovraždě, na kterou pomýšlel s jakousi rozkoší. „Svět hmotný dvojí se v mých očích, svět mravní tříští se a rozbíjí na deset kusů v rozumu a srdci mém" (94). Jedinou, ač počasnou potěchu nalézal v rozkoši uměleckého tvoření, jež mysl jeho daleko zanášelo ze světa jej obklopujícího. „Tenkráte cítím, že neshnil jsem ještě celý, že tlí ještě jiskra v prsou; není to má vina, nevzejde-li z ní plamen. Bože! děkuji ti, že jsi na zemi zrovnovážil podlost poesií" (93). R. 1839 vydal se Krasiński do Itálie, kteráž svými zříceninami a vzpomínkami vždy oživovala jeho tvornost. Tenkrát i tento prostředek objevil se slabým. „Za měsíc projel jsem celou Itálii", píše Jaroszyńskému 16. července 1839, „od Benátek až do Neapole, zřel jsem její krásu, ale necítil jsem jí; jakž jinak bývalo v letech předešlých!" V Neapoli nic méně kynula mu nová známost a uvilo se nové pouto, tak že na staré zapomněl a k nové své milence přilnul vášnivě a navždy. „Ty víš," psal Sołtanovi, „že kdykoli setkám se s nějakou bytostí, která útěchy nepotřebuje, patřím na vítězné její stoupání jako na pěkný výjev, ale nepřibližuji se k ní, hledím na ni jako na medicejskou Venuši. Proto také od dívek utíkám: již jsem takový. Ale jinak jest, když na něčím čele uzřím smuteční stopu běhu života." [2]) V prvních listech z Neapole psaných zmiňuje se mimochodem o ženských a též o rozvedené se svým mužem paní Delfině P., ostatně dosti nevážně. [3]) Ale pak vychází na jevo, že se sblížili: on se díval na ni jako na zrcadlo, částečně odrážející podobu bývalé Marie; ona, rozmlouvajíc s ním, sprostila se vazeb módního světa a pařížského tónu a vypravovala mu truchlivé své osudy, jevíc se jako žena hrdá, nevyžadující soucitu. Po té upadl Krasiński v hlavničku a nová známá jej zahrnovala péčí nejněžnější. Dne 16. března 1839 píše Sołtanovi, že zamiloval si ji upřímně a „navždy." Ale jak býval sdílný při Marii, tak

---

[1]) Listy Z. Krasińskiego do Edw. Jaroszyńskiego 30, 31.
[2]) Przegląd Polski 1877, leden str. 101.
[3]) Listy do Jaroszyńskiego, str. 21.; list z 20. ledna 1839.

nesdílným stal se teď, všeliké přátelské výlevy o nové vášni pominuly. Za to o nové té lásce svědčí zlomky lyrických básní, po jeho smrti vydané, jež jaksi lze považovati za předsíň ku „Předsvitu" a k směru novému, a obráceny jsou k té, kterou, maje na zřeteli milenku Dantovu, nazýval svou Beatricí.[1])

Jestliže nehledíce k těm zlomkům, zůstaneme jen při tom, co básník sám té doby vydal, tedy obsah těch spisů nepodává nám ničeho z jeho života; jest všecek proniknut náladou smutku, pln mračných předtuch o budoucnosti, ale ne o budoucnosti vlastní nýbrž světa, a neurčitých nadějí do nesmírné dáli pošinutých. Mlha symbolismu víc a více houstne. V „Třech myšlenkách Ligenzových" (pseudonym na zakrytí vlastního jména) náleží úvod: *Syn stínů*, k onomu již druhu metafysických básní, kterými poesie Krasińského pozdější oplývá, a zobrazuje se tu lidstvo v podobě Titánově. *Sen Césařin* líčí smrtelnou pouť vlastního národa a osudné zmizení jeho ve hrobě. V třetí části, jež pojmenována jest *Legenda*, předpověděn konec římského katolictví. Jevištěm děje jest římská Kampánie. Ku břehu mořskému přistala parní loď; přiváží zástup poutníků, v červených čapkách a bílých pláštích. Poutníci, vystupujíce z lodi, táží se: „Kde jest Řím? Jsme zbytkové polské šlechty, byli jsme vyzváni přijíti do chrámu sv. Petra, poněvadž dnes naposledy se slaví svatvečer narození Páně." Všecek Řím plane v ohních, nesčislné davy lidu hrnou se ku chrámu sv. Petra a zastupují cestu těm posledním bohatýrům zemským, ale na pokynutí sv. apoštola Jana, jenž zjevil se v podobě mladého kardinála, uvolněn jim průchod. Počíná se veliká mše papežská, mladý kardinál přisluhuje a zvěstuje, že se narodil Kristus. „Pravda-li, že na posledy?" táží se poutníci. Uprostřed mše nedokončené oznamuje mladý kardinál, že dnové se naplnili, vyvolá z hrobu sv. Petra a ohlásí mu, že od teďka jemu, Janovi, dáno jest obemknouti svět svým objetím, načež vyzývá modlící se, aby rychle z chrámu odešli, poněvadž klenby chrámové počínají praskati. Zástupové zděšení hrnou se za mladým kardinálem, zůstali jen v chrámě papež a sbor polských poutníků, kteříž řkouce: „Nesluší nám opustiti starce," vydobyté meče drží nad hlavou papežovou. Chrám proměnil se v hromadu ssutin, na rumišti zasedl mladý kardinál, přijav podobu jasně zářícího jinocha, s knihou v ruce. K otázce básníkově odpověděl sv. Jan, že od té doby Kristus nebude se roditi ani umírati, mrtvým pak že Bůh bude odplatitelem za to, že prokázali starci službu poslední. V ***Pokušení*** („Pokusa") prosvitají skrze symbolickou formu jakési petrohradské vzpomínky. Velice tajemna jest *Letní noc* („Noc letnia," v Paříži 1841) — záhadná to allegorická báseň v prose, ku kteréž básníku zavdaly podnět nevolné

[1]) Z básně „Moja Beatricze," psané v Neapoli 1839: „Opět cítím, jak vine se kol mne had, opět cítím unášejícího mne Boha, sen smrti míjí a v prostorách všehomíra všude rozléhá se hymna na nebe vstoupení. Opět srdce bije, opět tu vesna, čiji vůni růže, slyším pění ptactva . . . Má loď bělá se jako znamení, pode mnou moře lazurové . . ." Z listu, psaného v Mnichově r. 1840 (Kron. rodz. 1873, str. 175): „Obě jsou mně vidinou jedinou, svatou, skvělou, stal jsem se jen věčnější v lásce a ve věčnost svého ideálu věřím."

sňatky několika znamenitých Polek s cizozemci a tragický osud obětí těch smíšených manželství. [1])

Rozebravše jak hlavní události života tak díla Krasińského z první doby jeho tvornosti, popojdeme několik kroků nazpět k jaru r. 1836, kdež po nedávném těžkém loučení s první svou milenkou přesídlil se z Vídně do zamilovaného svého Říma a seznámil se tam s Juliem Słowackým. Styky jejich dlouho netrvaly a také nebyly časté, ale účinek měly na oba veliký; však působení Krasińského na Słowackého bylo mocnější než na opak.

Oba byli lidé mladí a živí; za dne běhali po římském okolí nebo na Palatině se procházeli v sadech letohrádku řečeného „Villa Mills," po nocích pak vedli nekonečné a vášnivé spory. Básnickým darem Słowacki ovšem se svou ohnivou fantasií a čarovným veršem předčil nad svého druha, o tři roky mladšího; však všestranným vzděláním, hloubkou a soustředností myšlenek měl Krasiński nad ním velkou převahu. Také jej velmi správně posuzoval. „Žije zde," psal z Říma 22. května r. 1836, [2]) „Slowacki, milý člověk, obdařený bohatým vtipem básnickým; až jeho poesie přijde v rovnováhu, až uvede v souhlas všecky zlozvuky, bude velikým. Garczyński, jejž Mickiewicz do nebes vychválil, ani třetího dílu neměl jeho nadání." Později, když se oba těsněji k sobě přivinuli a když Słowackého duch došel plného rozkvětu, psal Krasiński v listě, daném 23. února 1840 (Mał. II. 45), že zná jen tři živé velikány, kteříž jsou důkazem, že neumřelo vše, co pokládá se za mrtvé. Jeden z nich prý jest filosof August Cieszkowski, druhý Mickiewicz — žulový to na poušti obelisk; třetí má vše, čeho nedostává se Mickiewiczi, a podmanil sobě všecku říši obraznosti. Co u Mickiewicze bylo tvrdou, žulovou, vše v sobě zahrnující jednotkou, to u onoho proměnilo se v řídkost vzduchu, ve hru duh, ve vlny hudby; jest jistý pantheismus v tom čaroději, v němž vše se zrcadlí a jenž při tom vládne polštinou jako poslušnou a přeochotnou otrokyní, oddanou mu na život na smrt. Ten třetí — jest Słowacki. „Tobě porozumí posud jen veliký umělec," psal mu Krasiński; „ty však sestoupíš i níže a pronikneš i srdce maličkých. Jen jedno bych ti poradil: podlož žulu pod své duhy." Krasiński, jakož zřejmo jest z toho listu, kochal se v Słowackém a měl pro jeho básnické nadání jen nadšenou chválu. Snad Słowackého příklad a rada přiměly jej, že prostomluvu vyměnil na řeč vázanou, kterou v druhé době své činnosti vládl se vší dokonalostí. Ale přes to dál sotva sáhalo družné v něj působení Słowackého. Tento na opak zase psal matce 22. července 1838 (Listy Słow. do matki 1836—1848, str. 58): „Škoda, že není tu S. K., jehož společnost v Římě na mého ducha účinkovala hojivě a léčivě." Krasińského lze míti za jediného té doby člověka, jenž byl s to, aby Słowackému jako básníku porozuměl; aby mu

[1]) „Tři myšlénky Ligenzovy" (Syn stínů, Césařin sen a Legenda) nalézají se v jmenovaném již českém výboru básní Krasińského, jejž pořídil Fr. Kvapil. Tamtéž jest i „Pokušení," kteréž ostatně tištěno již bylo v Hálkově „Lumíru" r. 1863 v překladě A. Kotíka, jenž i „Letní noc" přeložil a vydal v „Boleslavanu" r. 1863. — Pozn. překl.

[2]) Kron. rodz. 1874, str. 372.

poradil a před oči postavil vzory nové, všem posud známým vzorům nepodobné, poesie úplně svérodé, symbolické. Jak známo, Słowackého poesie ráda se obvíjela jako břečťan kolem cizí geniálnosti. Plodnost jeho neprojevila se hned; od r. 1834 do 1838 jest mezera v jeho vydavatelské činnosti; Krasińského účinek mohl by se tedy jeviti v sepsáních, která vyšla r. 1838 a 1839, ježto v červenci r. 1836 oba přátelé se již rozešli a Słowackému nastala doba, nejjasnější snad, nejkrásnější a nejpoetičtější v životě — cesta na Východ, kteráž jej množstvím svěžích a rozmanitých dojmův obohatila.

Cesta ta se umluvila v Neapoli. Přemluvili k ní Słowackého Hołyńští, kteří mu i opatřili peníze; rozhodným proň byl verš bible, který se, když bral s ní radu, před jeho zrakem otevřel: „Pozdravují vás církve asijské“ (1. list ke Korinthským XVI. 19). Pouť konána mořem; v Řecku učiněna zastávka a podniknuty tu vycházky do Patrasu, do okolí Athénského, navštíven v Mykénách hrob Agamemnonův. Řecko uchvátilo básníka více než Řím, ale pobledlo před Egyptem. Słowacki slezl pyramidy, pobyl u prahů Nilových v Nubii, ve zříceninách na ostrově Filai a v Thébách. Na cestě do Syrie byl na holé písčité poušti, v El-Ariši, po nařízený čas držán v karanténě, probděl noc u sv. hrobu, pobyl na jezeře Tiberiadském a v Damašku, jezdil na velbloudech, vstoupil na Libanon a Antilibanon, navštívil zříceniny Balbecké, zavřel se dobrovolně na šest neděl do libanonského kláštera Belchešbanu, v červnu pak r. 1837 vrátil se z Beiruta přes Cypr do Livorna. O desítiměsíčné té pouti psal potom: „Tolik jsem převiděl, že nerozumím, jak oči mé mohly snésti vše, co smysl zraku zažil; mnoho jsem procítil, veselil se, unášel se, plakal.“ Bohat vzpomínkami, usadil se ve Florencii, kdež pro cesty své, v místech málo známých konané, stal se zajímavým tamnímu vznešenému světu i paním. Ztrávil tu půldruha roku, načež v prosinci r. 1838 odebral se do Paříže, poslav tam napřed jednu svou báseň a nesa v zápětí množství dalších v rukopise. „Jedu,“ psal tehdáž, „poklonit se mé královně slávě, zakázav se jí až do smrti k věrné službě šaškovské“ (Listy Słow. II. 44; list z 3. října 1837). Rozumí se, že za onoho půldruha roku mnoho nového sepsal na základě zkušeností, nabytých na východě, ale probíral též a předělával věci starší a zaleželé, práce počaté v Ženevě, v Římě neb v Sorrentě, kamž se byl ondy z Říma od svých příbuzných na měsíc odstranil. V posledních měsících přebývání jeho ve Florencii zalíbilo se v něm krásné, velice hýčkané dceři bohatého statkáře na cestách M., jmenem Angele; ale ačkoli rodiče velice vlídně se ku Słowackému měli, jsouce patrně ochotni, hověti náklonnosti dceřině, anebo snad právě pro ten úspěch, Słowacki návrh mu učiněný zamítl, obávaje se, aby při něm nehledali zištných zámyslů. Zatím okolnosti jeho rodiny vzaly nešťastný obrat. Krasiński přivezl mu na sklonku r. 1838 smutnou zprávu, že Theofil Januszewski, vrátiv se do vlasti, byl vypovězen do Permi a Słowackého matka že musila se před vyšetřovací komisí v Kyjevě ospravedlňovati a nesmí dál synovi dopisovati a skrovné ty příspěvky mu posýlati, které mu poskytovaly výživy. Krasiński, sám velice trpě na těle i na duši v osudném proň roce 1838, nic méně těšil jakž mohl přítele, jenž

vděčnost svou vyjádřil veršem: „Do Zygmunta“ (Żegnaj, o żegnaj, archaniele wiary, Coś przyszedł robić z mojém sercem czary . . .). Přesídlil se tedy do Paříže všecek rozladěn a jal se tam vydávati originální a skvělé své útvory, jež tenkrát lépe se rozcházely než předešlé. Bylyť pak to následující.

Nejprve ona, z Florencie již napřed poslaná, báseň prosou *Anhelli* (v Paříži 1838). Kdyby na tytulním listě nebylo jméno spisovatelovo ohlášeno, mohlo by se říci zrovna, že báseň sepsal Krasiński; neboť všem manýrám Słowackého na odpor, jenž povždy miloval jasné barvy a mocná hnutí vášně, plna jest mlhy, symboliky, allegorií a neskonalého, tichého, duši sklíčujícího stesku, nepřecházejícího nikde v ston zoufalý, ale nepropouštějícího ni jediného paprsku naděje v příští blaženost. Małecki skládání to klade do dob ženevských (1835), ale činí tak z pouhé dohádky, bez jistých důvodův. Uváží-li se, že v Słowackého listech neshledává se žádná narážka přímá na to, kdy báseň byla spisována; že Słowacki po setkání svém s Krasińským velmi mnoho psal, čehož názvy již se neznají, v Sorrentě, v Belchešbaně, v Beirutě a ve Florencii; že báseň složena jest řečí nevázanou, slohem, jenž připomíná sice bibli, ale též „Nebožskou komédii“ a „Iridióna,“ v obrazech, podobných Dantovským, ale upomínajících na manýru Krasińského v řečených dvou kusech; že podkladem osnovy jest rozsáhlé filosofické schéma, což se u Słowackého před tím nevídalo, však u Krasińského stálým bývá přívlastkem všech skládání; že Krasiński píše, kterak Słowacki okazoval mu v Římě „Balladinu“ (list z 23. února 1840; Mał. II. 46), ale nezmiňuje se o „Anhellim,“ kdežto, kdyby za onoho času (r. 1836) Anhelli byl hotov býval, zajisté by se jím byl nejdřív Krasińskému pochlubil; že allegorie, kteráž činí všecku podstatu Anhelliho, v dalších Słowackého dílech přestává již býti jeho živlem básnickým: tuť nezbývá leč připustiti, že v „Anhellim“ spatřuje se odlesk ducha Krasińského, ale tak znamenitý, že báseň při vší své nejasnosti vzbuzovala obdiv souvěkých a takřka všecky okouzlila. Krasiński byl nad ní u vytržení a navrhoval, až Słowacki umře, aby se mu dal na pomník prostý nápis: Skladateli Anhelliho.

Báseň obsahuje, v podobě fantasmagorie při měsíčném osvětlení, jakousi filosofii polského utrpení a vyhnanství v druhé čtvrti XIX. stol. Básník schválně míjí skutečnost a myšlénky své symbolisuje: přenáší se na Sibiř, jen že Sibiř ta tak málo se podobá Sibiři skutečné, jako tato Montblancu, s kterýmž, jakož jsme viděli, básníkova fantasie představu Sibiře ráda spojovala. „I přišli vyhnanci do země sibiřské, vystavěli dům, aby v něm přebývali pospolu . . . a vláda dala jim ženy, aby se oženili, jakož v rozsudku řečeno bylo, že posláni jsou na zalidnění.“ V této fantastické Sibiři jsou ledy a půlnoční záře, hrozná temnota rudných bání a severní sobové; lid osťácký přátelsky vítá nešťastníky. V nástin ten přimíšeny jsou rysy života nikoli jen sibiřského: líčí se soustava vychování, žaláře, trest běhání ulicí, konečně výjevy, jenjen vzaté ze skutečného života emigrace. „Počali vyhnanci pracovati, krom těch, kteří chtěli zváni býti moudrými a trávili v nečinnosti, říkajíce: my přemýšlíme o spáse vlasti.“ I rozdělili se vyhnanci ve tři strany a každá přemýšlela o spáse vlasti. Vůdcem jedné strany

byl hrabě Skyr: ten vévodil těm, kteří oděli se v kontuše a jmenovali se šlechta, jako by byli s Lechem přišli do země ještě pusté. A druhá strana za vůdce měla vychrtlého vojína Skartabellu, jenž chtěl zemi rozděliti a prohlásiti svobodu selského lidu a rovnost šlechty se židy a s cikány. A třetí měla vůdcem kněze Bonifáta, který hlásal spasení skrze modlitbu a vyzýval, aby šli a hynuli, nebráníce se, jako mučenníci. Prouce se o zásady, došly z vády až k sekerám; konečně usnesli se, že má rozhodnouti boží soud. Po jednom z každé strany budiž prý na kříž přibit a který déle druhých bude živ, ten nechať bude vítězem. I byli ukřižováni tři muži; jeden křičel: Rovnost; druhý: Krev; a třetí: Víra. Ale ukázala se severní záře a poděsila zástup, tak že se všickni rozutíkali, zapomněvše, že ukřižovaní jsou mrtvi.

Jest patrno, že Sibiř jest tu jen fantastickým rámcem, ve který vtěsnána jest celá Polska básníkovi souvěká, roztroušená od Sekvany až do Kamčatky, a že nastíněna tu z úmysla scestnost a neschopnost její zástupců. „Dobří by byli lidé ve štěstí, ale neštěstí proměnilo je v lidi zlé a škodné.“ Tolikéž smyšlená a nereální jest jedna z hlavních osob jednajících — osťácký kněz „šaman,“ prorok a kouzelník, jenžto znával ještě otce těch vyhnanců, laskavě je vítá, mluví jim slova pravdy, ale za to také rukou jejich potom zahyne. Šaman jest zosobnění vyšší moudrosti, té pravdy, která se nenalézá mezi vyhnanci. On vybéře z nich jednoho, aby jej učinil vykupitelem ostatních, a vkládáním rukou vštípí mu lásku k lidem a milosrdenství. Šamanův ten vyvolenec jest Anhelli. Jest to ideální obraz básníkova ducha — jest to básník sám, trápený pochybnostmi a trýzněný otázkami o tom, k čemu jest na světě, co má činiti a jak pomoci bídnému, ztracenému národu vyhnanců. Jest to Kordian, ale očištěný ze všech vášní a z bouřlivé letory, která činila z něho blížence Konrádova; tichý, krotký, hněvu neznající, jako beránek. Jako Virgilius Danta po pekle, tak šaman provádí Anhelliho všemi okolnostmi smutného života, dává se do řeči s obžívajícími mrtvými a rozmlouvá s živými, zuby skřípajícími, kteří v zoufalství až druh druha požírají a šamana, jenž pokoušel se přivesti je k rozumu, zabijí. S šamanovou smrtí stává se báseň ještě víc allegorickou. Anhelli se soby šumanovými a s milující jej vyhnankou, z hříchů svých se kající, přestěhuje se do nejzazších končin severu; tuto umře ona, umře i sám Anhelli uprostřed dlouhé, půlleté noci severní, v úplném nevědomí lepší budoucnosti; nad mrtvým jeho tělem usedl schýlen anděl Eloe — bytost to tajeplná, nejspíš symbol „slávy,“ ale ne takové, o jaké snil básník v mládí, nýbrž slávy tiché, jež ostříhá hrobů. Rozlehl se dupot, ve světle severní záře přihnal se jezdec, volaje: „Zde byl vojín, nechať vstane z mrtvých, národové z mrtvých vstávají, nastal čas života lidem silným.“ Ale Eloe nedopustil, aby umrlá oběť se vzbudila, i zaradoval se, když odharcoval ohnivý jezdec, zesnulého nevzbudiv.

V čem záleží to vykoupení, ku kterému byl vyvolen a povolán Anhelli? Jest to člověk citu, neschopný strhnouti ku spasnému činu své krajany. V zármutku svém vece andělům: „Rcete mně, je-li duše má hodna oběti, vydám ji, nechať umře; mé hoře tak jest veliké, že rovná se věčnosti.“ A andělé mu odpovědí: „A víš-li, nejsi-li vyvolen

za oběť tichou, kdežto ty by chtěl proměniti se v násilný blesk a býti mrštěn ve tmu k ustrašení zástupu?“ Místo určité odpovědi ponořujeme se v bezednou hloubi mysticismu. Člověk, neskonale a beznadějně trpící, tím jen, že trpí, vyprosí svému národu spásy. Jiné odpovědi ona doba neměla. Byliť mnozí z emigrantů, Słowackého vrstevníků, kteří upínali se na tu kotvu. Jako oni, tak i Słowacki stal se obětí towianismu, kterýž, poněvadž náchylni byli k mystičnosti, účinkoval na ně jako chloroform, jako lék uspávající nejen bolest ale i vědomí.

Za „Anhellim“ následoval celý proud básní, skoro na jednou uveřejněných, dílem nových dílem dávno k tisku chystaných, ceny nerovné, a sice: *Poema Piasta Dantyszka herbu Leliwa o Piekle*, 1839; Trzy poemata: *Ojciec zadżumionych*, *W Szwajcaryi*, *Wacław*, 1839; *Balladyna*, 1839; *Lilla Weneda*, 1840; *Mazepa*, 1840.

Zůstavme stranou Piasta Dantyška a Václava Onen jest slabé nápodobení Danta; tento není leč nepodařené zpracování látky, kterou již Malczeski vzdělal, téže pověsti o Felixi Potockém, jen že s druhého konce. Václav jest tu zobrazen vyžilý, starý, s Kainovým znamením zrádce na čele, oklamáván svou Řekyní a hynoucí pospolu se synem jediným, věrně mu oddaným, po ženě první, utopené (podotýkáme, že osobnost ta jest zhola vymyšlena, neboť první žena potomstva žádného nezůstavila). Nehledíc k tomu, že jest tu množství nakupeno úžasných podrobností o tulčinském tom Atreidu, předmět přece není zdařile podán. Nikdo podnes nevyvážil všeho, co vybrati lze z osudu, v skutku tragického, Tulčinského pána v jeho posledních dnech; v té příčině prostá skutečnost, jak bádáním vyšla na jevo, věru že převyšuje výmysly básníkův. [1]) O překrásné idyle: „Ve Švýcařích“ byla řeč již svrchu. S ní pospolu uveřejněna byla veršovaná povídka: „Otec morem zachvácených v El-Ariši“ — hluboce dojímající svou pravdivostí, proniknutá duchem bible a dojmy pouště. Báseň vznikla z dojmu, jaký na básníka učinila karanténa: v místě zcela pustém, mezi středozemním mořem a sypkými písky arabské pouště, pod osamělým stanem, v sousedství Šechova náhrobku, zbudovaného na přímořské mohyle, v jehož sklepeních těla se ukládala morem zachvácených. Strašlivá bouře snesla se nad tím stanem ve svatvečer narození Páně a „Anhelli již myslil, že vichr jej smete a zanese do kraje tišiny.“ Za několik dní potom „velbloudi opět sklonili kolena a vzavše na se zádumčivého poutníka vypiali své dlouhé, hadům podobné šíje v stranu k sv. hrobu.“ V to místo tedy básník přenáší Araba se sedmi dětmi a s manželkou a vypravuje, jak mu v té karanténě od moru všecky děti pomírají jedno po druhém a posléze i žena, tak že zůstal tu sám jako kůl. Nešťastný ten Arab, jehož utrpení vylíčeno tu rysy tak mohutnými, jako se spatřuje na sochách Laokoonta nebo Nioby anebo jak zobrazeno jest při vězni Chillonském nebo Ugolinu — snášeje, co převyšuje lidské síly, zůstal až do konce věren duchu svého národa, i volá: „Ó budiž mně pochválen Allah šumem požáru, jenž města zažehá,

---

[1]) Viz *D. Antoni J.* (Rolle), Opowiadania historyczne, Lwów 1876; V. Dwór Tulczyński. („Václava“ do češtiny přeložil Ot. Mokrý a pojal do sbírky Słowackého básní (sv. II.), vyšlé v „Poesii světové“ 1880. — Pozn. překl.)

třesením země, jež hrady vyvrací, morem, jenž děti mé sklácí a syny béře rodičkám z lůna. Ó Allah, Akbar Allah, jsi veliký!“ [1])

Překvapují-li skladby „Ve Švejcařích“ a „Otec morem zachvácených“ pravdou bezprostředních dojmů, tož „Balladinou“ počíná se řada básní naprosto smyšlených, porozených jen ohnivou, bezuzdou fantasií, jež posměch si tropí „z houfu, z obyčejného ladu a pořádku, z nepředvídaného ovoce, jež nesou časem stromy, štěpené rukou lidskou“ (předmluva k „Balladině“). Nadšení šeptalo Słowackému slova nikdy neslýchaná, stavělo mu před oči obrazy i ve snu nevídané; stínové lidí nikdy nebývalých, vyšedše z předsvětové mlhy, širým rojem jej obstupovali a co se rodilo v jeho hlavě, skládalo se „napříč rozumu i dějinám, po zákonu jen božím.“ Již r. 1834—35 v Ženevě zabýval se odvážným pomyslem, jenž dařívá se nemnohým jen hlavám geniálním, zdramatisovati letopisné báje z předhistorického života národa: o Leších, o Krakovi, o Popelích, a sice způsobem takovým, jako to učinil Shakespeare, jenž z pověstí a bájí své vlasti vybral Macbetha, Leara, Hamleta. Básník pomýšlel na celý cyklus takých báječných dramat, na pět či šest kusů; při práci však vyšinul se z chronologického pořádku a počal bez mála z konce, to jest číslem posledním, hledícím k času bližšímu — k době to, jež zvolení Piastovo přímo předcházela. Kroniky polské poskytly mu materiálu velice chudého; v nuzný jeho obsah vpletl příběhy a osoby z národních pověstí a pohádek; rojí se tu lidé a duchové, směšné střídá se s krvavým a děsným. Ale pod všechny ty podivné, umělé spletky, časem tak kratochvilné a zvláštní, že zdá se, jako by jen ve snách mohly se v hlavě sesnovati, podloženy jsou ideje všelidské, takového rázu, v jakých libovával si Shakespeare: o marnosti lidských záměrův, o hravosti osudu, nechávajícího vyrůstati neočekávané ovoce na stromech uměle štěpených. Lidé činy své rozměřují a vykonávají, ale pavučinnou síť jejich záměrů mate každé chvíle a trhá náhoda; stoupli jednou křivě a již táhne je dále bludnou cestou pásmo dějův a v propast je ženou osudné zlých jejich činů následky; dodejme ještě působení duchův a zasahání v děj časem i prstu božího, a obdržíme úhrn křižujících se činných sil, jichžto vzájemné působení rozřešuje se kýmsi způsobem neočekávaným, rozum lidský přesahujícím. Toť jest základní idea dramatu, jak formuloval ji docela správně Małecki. Ukážeme v krátkém nástinu, jak pudivé síly jsou zosobněny a jak vévodící idea jest vtělena.

Ve Hnězdně vládne poslední Popel, toho jména Čtvrtý, jenž s trůnu svrhl bratra svého Popela Třetího — ukrutný a v krvi se brodící. Krutost jeho vlády je stížena ještě pohromami, jež národ navštěvují, původ svůj majíce v tom, že knížecí jeho vínek je nepravý; neboť pravou, divotvornou korunu praotce Lecha unesl s sebou a schoval Popel III., kterýž zvolil si příbytek v lesích a vede život poustevnický. K tomuto poustevníku, jenž připomíná Shakespearova Prospera, uchýlí se bohatý, udatný rytíř přímého chování ale rozumu obmezeného, hrabě

[1]) „Otec morem schvácených“ přeložen jest dvakráte do češtiny: od Jaroslava Golla (ve Světozoru 1869) a od Otakara Mokrého (ve výboru Słowackého básní již připomenutém, sv. I. 1876). — Pozn. překl.

Kirkor, žádaje na něm rady, kde by měl sobě hledati nevěsty. Poustevník projeví se mu s pravým svým jmenem a stavem a co se týče ženy, radí mu, aby jí nevyhledával v pyšných hradech nýbrž v prostých chatrčích. S tím blahým úmyslem rytíř odchází. Ale tu již počty jeho másti počíná náhoda, vtělená ve fantastické jezerní panně Goplaně a v její služebných duších Jiskerce a Chochlíku. Jako Titánie kdysi zamilovala se ve tkalce Klubko, proměněného v osla, tak Goplana oblíbí si hloupého, tlustého pacholka Grabka, jenž chodí za dcerou chudé vdovy. Vdova tato má dvě dcery: dobrou a něžnou Alinu, zlou a prostopášnou Balladinu. Aby noční schůzku Grabka s Balladinou zkazila, poštve Goplana své duchy na hledatele nevěsty Kirkora: povoz jeho zláme se nedaleko vdoviny chaloupky, on vejde do ní a obě sestry jej stejně okouzlí. Z rozpaků mu pomáhajíc, navrhuje vdova, aby rozhodla tu náhoda — tatáž, které použil již Alexander Chodźko v balládě „Maliny“: která nasbírá dříve džbán malin, ta bude jeho nevěstou. Nasbírala první Alina, ale zlostná Balladina v lese ji zabila nedaleko skrýše poustevníkovy a sama si vzala Kirkora, namluvivši mu, že sestra nejspíš utekla. Balladina cíle svého dosáhla, nezbývá jí leč kochati se ve svém štěstí; ale jest to zas jen blahý úmysl, jejž posměšně zvrátí fatalismus událostí. Zatím co Kirkor, odejev z domu, podniká válečnou výpravu proti Popelu IV. a sehnav jej s trůnu, obradovanému národu navrhuje ve Hnězdně, aby toho za krále prohlásil, u koho najde se pravá koruna Lechova, jsa jist, že to bude poustevník Lech III.: na Kirkorově zámku sama hospodaří zlá Balladina, trýzněná strachem, že zločin její vyjde na jevo, a soužíc se, že po vraždě zůstala jí na skráni nesmytelná, krvavá skvrna. Spojí se s příchozím Němcem Kostrinem, kterýž uhodnuv její položení, nabídl jí své služby. Po společném dorozumění vyženou ze zámku matku vdovu, jež musí blouditi v bouři a slotě po lese, jako král Lear; zabijí i poustevníka, jenž byl Balladině, když k němu přišla stran skvrny na poradu, bez obalu vyjevil, že zná tajemství její zločinu. Lechova koruna hrou osudu dostane se Grabkovi do rukou, jenž působením kouzelných duchů promění se v hotového bubnového krále a jako král též zavítá a dá se hostiti na zámku Kirkorově. Balladina, oddavši se celá Kostrinovi, k jeho neodolatelným přímluvám zabije s ním v noci krále hlupce, aby se zmocnila jeho koruny, za okolností, jež silně připomínají druhé dějství v „Macbethu“; zabit též posel od Kirkora, s nímž všecky již svazky přetrhány a počat otevřený boj pod hradbami hnězdenskými. Zlo ovšem zvítězí, šlechetný Kirkor v bitvě padne. Podobajíc se Reganě, Balladina s milovníkem svým Kostrinem, jenž připomíná Edmunda, oba oděni v železné brnění, obdrželi vítězství a Balladina prohlášena jest za kněžnu. Tu cítí potřebu, zbaviti se svého zloducha Kostrina a pak panovati v pravdě. Opatřila si nůž, jehož jedna strana čepele napuštěna jest jedem, druhá pak neškodna; na hostině, dělíc se s milovníkem rozkrojeným jablkem, podá mu půlku otrávenou. Teď teprv jest u cíle: „žití, plné klopot, koruna ve dvě půly rozdělila; minulost odletěla, jako ona zčernalá polovice jablka, kterou odkrojila ocel po straně, napuštěné jedem.“ Ale i to jest jen bláhový záměr. Před korunovačním hodem má se vykonati ještě jeden obřad, má po

starém obyčeji držeti se soud nad zločinci. „Bude to první můj soud," dí kněžna, „jestliže souditi budu křivě, nechať budu hnízdem červů, nechať mě oheň stráví!" Před kněžnou leží kniha zákonův a kříž, kancléř pozývá, aby předstoupili, kdož chtí žalovati. Vyskytnou se žalobci otravy, spáchané vinníkem neznámým na Kostrinovi; kněžna vynese rozsudek smrti. Přijdou jiní a žalují zavraždění Aliny; i tu pronešen výrok smrti. Posléze osleplá vdova žaluje na dceru, že ji zavrhla. Podle starobylého zákona tresce se nevděčnost dětí smrtí; stařena, děsíc se té pokuty, zdrahá se vyjeviti jméno dceřino; jest dána na mučidla, aby mukami vynutilo se na ní vyznání toho jména, ale ona v mukách umře. Nad knížecím hradem stanul zatím hromonosný mrak a když kněžna vyřkne nad dcerou nevolky ortel třetí smrti, udeří do ní boží posel a zabije ji. Místo na korunovaci velí kancléř slavně zvoniti na pohřeb.

Slabé stránky dramata jsou zřejmy. Bylo zaměřeno v duchu Shakespearově, ale v skladbu jeho vešly netoliko Shakespearovská psychologie ale i Shakespearovské situace a motivy — ze „Sna v noci svatojánské," z „Leara," z „Macbetha." A bez potřeby; neboť bohatství tvůrčí fantasie jest u Słowackého nevyčerpatelné, smyšlené jeho osoby jsou pravdivější nežli vzaté ze skutečnosti a rázně vystupují v zápasech a v mohutném rozvoji děje, jenž stoupaje uměle až ku nejzazším mezím úžasu, nepovoluje čtenáři ani minuty oddechu do samé až katastrofy. Živlu fantastického jest tu zneužito; duchové a víly míchají se příliš často v dílo lidské, při všelikém osvětlení, denním i nočním, tak že dva ti světové, lidí a duchů, dosti ostře nejsou od sebe rozhraničeni. „Balladina" na jeviště se nehodí, jsouc příliš dlouhá. Ale přes to v polské dramaturgii první místo drží. Její krásy však jsou takové, že málo kdo jim hned mohl porozuměti a je oceniti. V předmluvě k „Balladině" přirovnal se Słowacki ku slepci Homérovi, jenž maje šum moře za hovor lidský, podivil se, že hovor ten neustal, když pěti počal, a že nevzrostl ve hřímavou pochvalu, když pěti přestal, pročež s hněvem odhodil harfu, nevěda, že píseň jeho nevnořila se v srdce lidská, nýbrž ve vlny egejského moře. V přirovnání tom bylo mnoho pravdy. Dalekáť byla ještě doba, kde by písně jeho, jak prorokoval Krasiński, „pronikaly i srdce maličkých." On na tu budoucnost i málo pomýšlel, když psal, jako by pro jediného jen Krasińského, první podle chronologického pořádku drama z dob báječných *Lillu Venedu*. „Jen ty mne neurážej chladem, jakýž z jiných tváří věje", psal skladateli „Iridióna," věnovav mu své drama; „když jsem byl s tebou, zdálo se mně, že všickni lidé mají oči Rafaelovy, že stačí jedním slovem nastíniti krásnou na duchu bytost... že všickni lidé mají Platónův a attický bystrozrak. Křídla má klesají, když stýkám se s předměty skutečnými a bývá mně smutno jako před smrtí aneho mě hněv pojímá jako v mé básni o Thermopylách.[1]) Kochal jsem se v sladkém doufání,

---

[1]) Słowacki má na zřeteli čarokrásnou báseň svou „Agamemnonova hrobka," ze které uvádíme zde tento úryvek: „Od Thermopylského hrobu bojím se že mne odežene légie padlých Spartánů; neboť ze smutné jsem země Hélotů, kde zoufalství nevyzdvihuje mohyl a kde po pohromách

že ty budeš mě mrtvého chovati na prsou a mluviti slova naděje a vzkříšení, která jsem za živa slýchal jen od tebe jediného."

Jestliže v „Balladině" sem tam nás zaráží neumělost básníkova, skutečnou ideu dramaticky vtěliti; jestliže někdy při odívání ideje formou vyskytlo se něco netvorného, pravdě nepodobného, divokého: nedostatky takové dvojnásob se pozorují v „Lille Venedě," ve kteréž třeba rozeznávati stále ideu základní, každým spůsobem geniální, a formu, v mnohých stránkách nezdařilou, ba až nemožnou. Co se týče obsahu, tenkrát se na ohromnou dálku vzdalujeme od psychologie Shakespearovské, od jemného rozboru osob a povah: mámeť před sebou študii z psychologie nikoli jednotlivců nýbrž celých národův, jednu z úloh, jakéž zadával si metafysický duch Krasińského, jehož vplyv na „Lillu Venedu" jest patrný. Proč vymírají národové? K té palčivé otázce svého národa i věku pokusil se Słowacki odpověditi v „Anhellim" allegoricky, v rámci přítomnosti; však lze si ji mysliti též položenu v minulosti, jako učinil Krasiński, jenž příčinu souvěkou vložil v „Iridiónu" do starověku, prodchnuv „obrovské osoby dávnověkosti vulkánskou duší našeho věku" (předmluva k „Balladině"). V té minulosti sáhl básník hodně daleko, do časů Předpopelových: zvolil si příchod praotce Lecha a jeho pluků, kteříž, jak nejasné podání praví, byli počátkem šlechty a stali se svrchní vrstvou obyvatelstva. Nyní se vysvětlení, jako by základ říše byl vzešel z přívalu živlu cizího, zamítá; ale vždy jest možno předpokládati násilný příchod Lechitů do země Polské a Varjagův na Rus a násilné porobení národa jednoho skrze druhý, kterýž rozdupav přemožené patou železnou, na slzách a mrtvolách založil svou krutovládu. Takto aspoň představoval si Słowacki příchod Lechitů do země, obydlené Venedy. Venedové jsou národ dobrý, měkké povahy, letory čilé, zpěvný; správci lidu jsou pěvci-harfeníci. Posvátný jejich klénot, harfa, nachází se v rukou pomazaného jejich krále Dervida; nic zlého jich potkati nemůže, pokud harfa se nedostane do rukou nepřátel. Avšak i věc jejich je svatá: brání jen vlasti před dravými nájezdníky. Tito zvítězí; ale vítězství jejich nevysvětluje se vyšší snad jejich mravní dokonalostí. Vojvoda Lechitů, Lech, praví své ženě, kruté Skandinávce Guinoně: „Viz, jak ten lid jest urostlý; já jsem jako komár a vycedil jsem z něho krev." Lechité jsou národ lenivý, lehkověrný, udatný sic, ale nemyslící; sám Lech vypodobněn jest jako Sobieského pravzor, s touže lví chrabrostí v poli a s Molièrovskou slabostí doma před manželkou. Komická osoba v dramatě, Sléz, jejž Venedové mají také za Lechitu, brání se tomu řka: „Což při mně vidíte hrubost, opilství, obžerství, rvavost,

---

polovice vojska zůstává na živě. U Thermopyl neodvážím se koně zastavit na stezce v úžlabí, neboť tam as takové hledí tváře, že stud až srdce drtí. U Thermopyl jaký bych vydal počet, až by hrdinové stanuli nad mohylou a na své krvavé hrudi ukážíce, otázali se přímo: A kolik vás tam bylo?..." Rozváděje dále tu parallelu a podotýkaje, že u Thermopyl Leonidas neleží v pasu zlatém a v červeném kontuši, radí básník i Polsce, aby shodila s sebe ta mrzká roucha minulosti, tu žhoucí košili Dejaniřinu, a vstala v nesmrtelné nahotě soch starověkých... přestala býti pávem národův a jejich papouškem. (Báseň celá čte se česky v Ot. Mokrého řečené sbírce, II. na str. 140. Pozn. překl.)

posedlost na kyselé okurky a na erby, obyčej přisáhati in verba magistri, povahu ovčí?“ Všecko to jsou znamenité vady šlechtického národa. Ačkoli pak Lechitů na počet není mnoho a jsou jako jednotlivci malí, sveřepí a vůbec dosti odporní, však zachovávajíce ducha družnosti, víru v sebe a kázeň společného konání, dosáhli tak vítězství nad svými odpůrci, kteříž zoufali o své budoucnosti, umějí jen hádati a na harfu hráti a pozbyli té bodrosti a důvěry v sebe, bez níž nelze si mysliti žádné společnosti celistvé. Dervid má dvě dcery: jedna jest Lilla Veneda, dobrá, něžná, již křesťanka; druhá — Róza Veneda, věštkyně, podobná Valkyře. Hádala na venedských mrtvolách: v jednom mrtvém těle našla srdce bledé a třesoucí se jako osykový list; v druhém na místě srdce nalezla hnízdo červů; ve třetím nenašla srdce žádného, nýbrž prázdnou jen dutinu. V děj uveden též hlasatel křesťanství sv. Gualbert, jehož úsilí, aby hubící se navzájem plemena obrátil na víru bratrství a smíru, zobrazeno jest v podobě komické. Královské harfy Venedův Lechité dobyli, Dervid se proklál, celý národ zahyne se zoufalou věrou v jakousi příští odplatu. Ze záhadných božstev slovanského bájesloví, z Lela a Polela, učinil básník dva bratry blížence, syny Dervidovy, kteří železným řetězem za ruce tak se svázali, že činí jako jednu dvouhlavou bytost; jeden drží štít a druhý meč. Přemoženi byvše v bitvě poslední, zahynou na jedné hranici. „Víš-li Iridióne,“ psal Słowacki Krasińskému, „že tvoře tu báji jednoty a přátelství, unášel jsem se sladkou nadějí, že i nás tak lidé spojí ve vzpomínkách a postaví na jednu hranici.“ Ze všeho rodu Dervidova zůstala jen věštkyně Róza Veneda, jakož byla předpověděla v prologu: „Já jediná zůstanu na živě, poslední s rudou pochodní, a zamiluji se v prachu rytířův, prach ten pak mě oplodní. Kdo umíraje uvěřil ve mě, umře v pokoji, já pak pomstím jej lépe než oheň a voda, lépe než sto tisíc vrahův, lépe než Bůh.“ Slova tato jsou základem jiného, pozdějšího skládání Słowackého, „Krále ducha.“ Smutný Venedův osud, kterýmžto jmenem básník rozuměl národ mnohem bližší a ve věku nikoli tak dávném, zamýšlel tu vyobraziti ve formách tragédie Euripidovy. Ale srovnalost ta jest skrovná a jenom vnější: na jeviště uveden chór, jenž ostatně i zřídka se objevuje. Celou svou povahou jest to drama Shakespearovské, vynikající touž nespořádaností děje, přeskakujícího z místa na místo, týmž nahromaděním hrůz, s přídavkem příběhův fysicky nemožných, které by ušly v nějakém vidění anebo v pohádce, ale v drama se nehodí. Takové jsou na př. výjevy, kde Lilla Veneda po třikráte vysvobozuje kouzly otce Dervida z lechitského zajetí.

Třetí drama, *Mazepa*, [1]) rozeznává se od předešlých vlastnostmi zcela opačnými jak v obmyslu tak v provedení. Pověst o kozáku, který pro milostná dobrodružství byl k divokému koni přivázán, byla v Polště známa; ze zápisek Chrysostoma Paska vysvitá, že Mazepa, jenž potom stal se maloruským hetmanem, před tím býval panošem krále Jana Kazimíra. Jest možno mysliti si, že král i panoš rozmilovali

---

[1]) Mazepa Słowackiego, článek prof. Tarnowského v „Kron. rodz.“ 1874, str. 164, 179.

se v jedné a též paní, a vedle té ženy pak postaviti zamračenou postavu žárlivého manžela. Na těch vášních, tu lásky královy a panošovy, tu žárlivosti mužovy, dalo by se drama účinné sestrojiti. Słowacki sestrojil je, řídě se vzory španielskými. Již r. 1831 učil se španielskému jazyku, aby mohl čísti Calderona, a brzo po cestě své na Východ přeložil i krásným veršem Calderonovo dílo „El principe constante“ (Książe niezłomny). Calderon má jeden kus, ve kterém jest podobná látka zpracována; jest to „Lékař své cti“ (El medico de su honra): don Gutiere de Solis tím obhajuje svou čest manželskou, jíž hrozí poskvrna od infanta dona Henriqua, že choti své, donně Mencii, vypustí ze žil všecku krev a pak jí vystrojí slavný pohřeb, což král Petr Ukrutný shledává zcela přirozeným a také básník jako pravý Španiel schvaluje. Słowacki všecku ukrutnou vynalézavost Španiela, ale také všecku surovost polodivocha a všechnu hrdost polského magnáta setkal v osobnosti starce vojevody, jenž žárlí na mladou ženu k vůli králi a panošovi, kdežto ona srdečnou náklonností lne k svému pastorku Zbihněvu, synovi to z prvního mužova manželství. V prvotném nástinu dramatu, jejž básník r. 1835 spálil, zdá se, že hlavním hrdinou byl rázný, veselý, po smyslné rozkoši bažící, však rytířsky ušlechtilý panoš kozák. Při posledním však přepracování kusu pošinuti jsou do popředí, jakož svědčí zachované paměti a zlomky, macecha Amálie a pastorek její Zbihněv, milující se beznadějně a aniž by se s tím druh druhu vyznali, však ne láskou smyslnou, nýbrž čistou, osudem souzenou. Jakož byl již Słowackého obyčej, děj jest hojně zapleten a pln příhod pravdě nepodobných. Král představen jest se zanedbáním vší dějepisné pravdy jako pokrytec a prostopášník, jenž mezi dvěma „Ave Maria“ prokrádá se k milostné schůzce. Panoše, skryv se v komnatách paní vojevodové, jest tam za živa zazděn zaděláním vchodu cihlami; jen náhoda jej odtud vykoupí. Dojde k jakémusi soudnímu souboji mezi Zbihněvem a Mazepou. Mazepa, jenž srdečné tajemství Zbihněvovo uhodl, vysvětlí mu, jaký cit chová k maceše, načež Zbihněv se výstřelem z bambitky zabije a zemře Mazepovi v náruči. Amálie se otráví, král uprchne ze zámku zuřícího vojevody, načež se vrátí s vojskem a zámek steče násilím. K té právě chvíli vojevoda přichystal vykonání pověstného trestu nad Mazepou.

Drama je dosti chatrně slepeno, plno nepřirozených, napiatých situací, činů neodůvodněných, melodramatických efektů, připomínajících špatné plody romantické školy francouzské; náhodě jest ponechána příliš velká vláda, král je směšný a malicherně nízký, vojevoda až odporně krutý, hrubý, divoký, prost všeho lidského citu; neštěstí, jež stihlo oba milence, prázdno jest živlu tragického, neboť nebylo žádnou vinou přivozeno. Vady ty jsou tak značné, že souvěkým se kus nelíbil; též Krasiński ho nepochválil. Nic méně, když r. 1874 objevil se na varšavském divadle, došel ohromného úspěchu a nedávno byl se stejným úspěchem dáván i na českém divadle pražském.[1]) Krom nádherné obraznosti slohu a hbitosti děje, jenž rozvíjí se spůsobem neočekávaným a s překvapující rychlostí, což drama zvláště činí působivým, poutá

[1]) V překladě Fr. L. Hovorky. (Pozn. překl.)

ještě dvojím skvostem: chová tři charaktery ku podivu krásné — Zbihněva, vojevodkyně a panoše, a dva poměry, plné poesie — lásku mezi macechou a pastorkem a přátelství ku Zbihněvu statečného, při tom rytířské cti vysoce dbalého kozáka. Tyto poměry a povahy činí dojem vysoce povznášející, což právě romantismus kladl si za úlohu a což Słowackému vyneslo i jméno prvního polského dramatika a arciromantika.

Mohutné jeho nadání provázela, což zřídka pospolu bývá, náramná plodnost; krom spisů, jež vydával, psal množství jiných, o kterých se zvědělo teprv po jeho smrti, jako: tragédii „Beatrice Cenci," zlomek „Zlatý střep" a j. Spisy jeho šly na odbyt a šířily se, jeho jméno dobývalo se na vrch bez namahání, ač nedostihovalo ještě místa, které mu podle vysokého jeho nadání náleželo. S Krasińským poutala jej i dále tuhá páska přátelství, kterouž přitužila ještě příhoda, jež oběma přátelům podala příležitost, zastati se druh druha a potýkati se za sebe na kolbišti literárním — a tak objeviti se světu v podobě onoho dvouhlavého Lela-Polela o jednom štítu a jednom meči, jak jej vypodobnil Słowacki v „Lille Venedě."

Byla to příhoda taková: O vánocích r. 1840, třetí den po zahájení čtení o slovanských literaturách, Eustach Januszkiewicz dával na počest Mickiewicze hostinu. Sešla se tu všecka téměř polská emigrace. Mezi hostmi byl také Słowacki, k němuž se Mickiewicz skoro napořád choval na nejvýš stranně a nespravedlivě, jako na počátku jeho působení tak i vždy potom. Věnuje ve svých čteních drahně času i hvězdám nižšího řádu na polském nebi básnickém, Słowackého úmyslně pomíjel ledovým a nezaslouženým mlčením. Słowacki zas, za „Pana Tadeáše" Mickiewiczi vše odpustiv, v duchu se s ním až tak dalece smířil, že při poháru vína ke cti prvního bez odporu pěvce vlasti vynesl improvisaci. Ku všem lyrickým výlevům Słowackého přimíchávalo se vždy mnoho subjektivního; v improvisaci prodralo se něco z trpkosti osobních vzpomínek, něco i o vlastním *já*, o krvi a slzách, o vlastních právech v říši básnické, ve které i on si zasloužil tolik, aby vlast jej svou láskou objala. Improvisace pronešena byla však bez žluči, srdečně. Byv jí vyzván, Adam týmže tónem odpověděl; bylo to jak se zdá naposledy, co jej ovanul duch poesie. „Lidé rozličných stran", psal potom Mickiewicz (Korr. I. 175), „se rozplakali, objímali nás (t. j. mě a Słowackého) a byli plni lásky." Radil Słowackému, aby krotil v sobě ducha samolibosti, uznal však jeho nadání a podotkl i, kterak matce ve Vilně již budoucí slávu synovu předpovídal. „Tím mě úplně podmanil," píše Słowacki matce (Listy do matki str. 97), „byli jsme jako dva bratří, objímali jsme se a procházeli, rozmlouvajíce o bývalých mrzutostech . . ." Ale maličkost postačila k rozbití dobré té shody. Na památku toho večera usnesli se účastníci hostiny, věnovati Mickiewiczi stříbrný pohár, a vzložiti na Słowackého, aby jej podal. Słowacki se zapálil, ozvala se v něm nedůvěra a samolibost, v návrhu učiněném spatřoval úmysl, že má býti přinucen, aby uznal se veřejně manem Mickiewiczovým. Nepřátelé jeho příběh ten rozduli na velikou záležitost, vložilo se v to pletichářství, v poznaňském „Tygodniku literáckém" objevil se jízlivý článek, plný upřílišení a překroucení pravdy, ve

kterém se na vrub Mickiewiczův psalo, jako by ve své improvisaci byl přímo řekl, že Słowacki — básníkem není. Mickiewicz, jenž by jedním byl slovem mohl spraviti věc a přispěti k její objasnění, zachovával tu, což Słowackého nejvíce jitřilo, hrdé mlčení. Dřív než Słowacki sebral se k odpovědi, zastoupil jej Krasiński, jenž byl na krátko před tím od Słowackého vřelý list obdržel za příčinou „Letní noci.“ Odhodlal se, podati první vážný posudek Słowackého Musy. Pobádalo jej k tomu přátelství: „Pomni,“ psal tehdáž (Mał. II. 117), „že na letohrádku růží (villa Mills) bylo kdysi dvé lidí, kteří dali si vzájemný slib a splnili jej;“ pobádal jej k tomu i cit spravedlivosti. Úvaha vyšla v číslech 21.—23. „Tygodnika lit. pozn.“ r. 1841 beze jména spisovatelova, ale psána jest mistrně. Słowacki tu nazván nedostižným čarodějem slova, Correggiem a Beethovenem formy, kdežto Mickiewicz připodobněn Michel-Angelu. Ale i v obsahu svých skládání jsou si oba rovni — oba jsou velikáni: Mickiewicz zastupuje sílu soustředivou, tvůrčí, positivní; Słowacki sílu odstředivou, negativní. Jest to ta síla, která odděluje hmotu tekutou od pevné, plynutou od tekuté a „s republikánskou ironií píše světlem bleskův na temenech hor žulových: morituri.“ Úvaha celá čelila k důkazu, že Mickiewicz a Słowacki doplňují se na vzájem; čeho nedostává se jednomu, toho nadbytek shledává se u druhého.

Téže doby, co Krasiński ujímal se málo ceněného přítele, Słowacki chystal na hánce své a zoily bič vlastního díla, švižný, mrštný, způsobilý, nadělati hodně modřin a červených pruh těm, jež měl pošvihati. Ještě na pouti své po Východě pokoušel se o její vypsání byronovským osmiverším na spůsob „Child Harolda“; později, ale ještě před Mickiewiczovou hostinou, měl rozdělánu jinou báseň v týchž osmiverších, rázu takového, jako byl Byronův „Don Juan“ a jak skvěle jej pochytil Puškin ve svém, ostatně Słowackému neznámém „Evgénu Oněginu.“ Báseň tu teď propracoval a nazývaje ji svou malou metlou (Listy J. Sł. 1836—1848, str. 197) vydal pod názvem *Beniowski* r. 1841. V takových skládáních bývá děj věcí poslední: vybéře se předmět, jenž by se rozvleci mohl do nekonečna, aby se v něj vetkati mohly fantastické květy a ozdoby. Látky takové podali básníku Barští konfederáti ve svých šarvátkách s vojskem královským a ruským a ve svém miliskování s Turky a s Krymským chánem. Zachovaly se zápisky jednoho takového konfederáta, Mauricia Beniowského (1741—1786), který dostal se do ruského zajetí, byl poslán do Kamčatky, spůsobil tam vzpouru, uprchl na moře a připluv k Madagaskaru, od tamních divochů byl za krále toho ostrova prohlášen. Básník líčí Beniowského, jak se zamiloval v dceři jistého podivína starosty, jmenem Angele, kteráž vypodobněna tu se jmenem i s vlastnostmi oné svéhlavé slečny, jež pokoušela se dobyti a podmaniti srdce jeho ve Florencii. Otec chce vdáti dceru za Dzieduszyckého, člověka to odporného, celou duší oddaného nepřátelům vlasti. Konfederáti s Puławským, s velebným otcem Markem a kozákem Savou v čele stekou zámek a Dzieduszyckého zabijí. Beniowski zatím rve se s kozákem-konfederátem Savou, jenž jest naň řevniv k vůli stepní krásce, polocikánce Świętyni, načež kněz Marek rvoucí se rozvede a Beniowského pošle na Krym k chánovi, konfederátův spojenci. Tenť jest obsah prvních pěti zpěvů, které

vyšly; v rukopise zůstalo několik ještě dalších, jež vypisovaly Beniowského příhody na Krymu. Není v té básni nic celistvého, ba celek není ani naznačen, zůstávají jen podrobnosti, živé osoby: kněz Marek, kozák Sava, Świętyně, Angela, vylíčené s překvapujícím jasem a svěžestí barev; nejvíce pak místa zaujímá sám vypravovatel, jenž objevuje se tu v celé své podstatě, se všemi skvělými přednostmi i vadami velkolepé své povahy. Může se říci, že nezná Słowackého, jeho věku a okolí, kdo nepoznal ho v „Beniowském."

Snové mládí se vyplnili, život si utvořil, o jakém vždy blouznil, básnický, s tou září umělecké slávy, která mu vším byla na světě a kterou si vykoupil osamělostí a odcizením se od vlasti vášnivě milované. „Běda tomu, kdo vlasti dá jen polovici duše a druhou polovici uschová svému štěstí." (Zpěv III.) Slávy si dobyl, těch, kdož výsosti jeho neuznávají, může nevšímavě pominouti, cítí, že není menší Mickiewicze, a „Beniowského" končí velkolepým metnutím rukavice velikému pěvci litevskému. „My jsme bohové dva dvou sobě protivných sluncí... Nedám se za vámi vaší cestou lživou, půjdu jinou drahou a národ půjde za mnou: kdykoli bude chtíti milovati, dám mu svůj zpěv labutí; proklínati — mnou bude proklínati; roznítiti se — já jej rozplamením, povedu tam, kdež Bůh přebývá — v nekonečnost" (zpěv V.). Jeho názor na svět jest širší než Mickiewiczův, smělejší, samostatnější, nemiluje katechismu, obřadnosti, kněžstva; není ani katolíkem, má své náboženství — jest vlastně pantheistou, k tomu zcela zvláštním: „Kdo Tebe, Bože, necítil ve chvění přírody, v širé stepi nebo na Golgotě; kdo nepoznal, že Ty jsi v libovůni jinošských citův; kdo nenašel Tebe, trhaje květy, v konvalinkách a nezabudkách, a hledá Tě v modlitbách a dobrých skutcích: tomu já dím, že Tě ovšem najde, zajisté najde, a přeju lidem malého srdce té skromné víry, aby mohli umříti pokojně. Tvář Hospodinova jest plna hromových blesků. Prohlížím-li vrstvy otevřené země, vidím, že pod horskými hřbety leží kosti, jako znaky pohynulých vojsk, jež o Tobě, Bože, svědectví vydávají svými kostrami" (zpěv V.). Moci své jest si básník vědom, i když dostihuje svrchovaných výšin lyrického vzletu i když mrská bičem satiry, jejíž šlehy se na vše strany sypou bez rozdílu, na aristokraty a pokrytce, na emigrační demokracii, na kluby a generály i důstojníky revoluční, na „Dziady" i na „Wallenroda," na všecky souvěké literáty a kritiky: „Přijde čas, kde ty Heródy, zabíjející mé děti, budu v pekle požírati jako Ugolino." Posměch jeho jest žíravý, projímá naskrz; ani sám sebe nešetří, smích si tropě na př. z divoké touhy po pláči posmrtném, kteráž prý vede přímo do blázince. Ale smíšky jeho dokonce nepodobají se úštěpkům Heinovým. Jak Heine tak Słowacki byli ryzími Hellény v pojímání umění, v mistrovství formy; ale Heine jest vlastně šašek, jenž obveseluje publikum, stroje kudrlinky a kozelce metaje, kdežto Słowacki v té příčině jest na nejvýš choulostiv, v ošklivosti maje všecku nedůstojnost, nízkost, sprostnost, a naplněn jest nevyrovnaně hrdým citem nezávislosti, tak že vysoko čněl jako osamělý skalní útes nad malicherným hemžením starostí lidských. Hrdý ten duch, vanoucí z každého řádku, účinkuje dosud způsobem povzbuzujícím; nižádný básník nepůsobil tak mocně, jako Słowacki, v nejmladší pokolení polského národa,

nižádný nevštípil jim takové úcty k sobě samým, která člověka povznáší, byť nešťasten byl a na mysli kleslý, v chudobě a v hadrech, bez půdy pod nohama a bez vlasti. „Ó, kéž aspoň jedna hruď jest vykrojena — ne podle míry krejčího nýbrž podle míry Fidiášovy, kéž jedna jen zvučí jako socha Memnonova! Ale takové není, ejhle, co mě děsí! Kościuszko vás tušil, volaje: Konec... Nyní, když hromy boží mě srazily dolů s vrcholků pyramid a s vulkánských výšin, trpím — ale pohrdám vámi dál a břitký ten verš bodá vás v samém nitru. Pluje jako svévolný koráb, vlnami zmítaný, k siné obloze nebes, odkudž vyplul a kam vrátí se, až smrt sedne na plachty korábu" (zpěv IV.).

„Beniowski" učinil veliký dojem. Spisovateli spílali, ale o knihu se trhali. Ve Frankfurtě byl vyzván i na souboj; dostavil se, ale odpůrce jal strach a omluvil se. Ten úspěch však Słowackému hlavy nepomátl. To rozlití žluči, to vykypění citův nejvnitrnějších, jež vlastně činí všecek půvab „Beniowského," nebylo a nestalo se pravidelným jeho stavem. V listech k matce (na sklonku r. 1841; Listy Słow. 1836—1848 str. 97) skoro se omlouvá z „malého toho výprasku," kterého bylo potřebí, ježto prý „obrátil na mě oči všech a přimél, že sklonili hlavy přede mnou, kdož nikdy se mně neklaněli." „Přestal jsem býti ve tvém smyslu andělem; ale pomni, že v mých ústech sálá oheň a že nesnesu křivdy. Bolí mě, že uznali, jako bych na své půdě byl, kdežto jsem právě s ní sešel. Buď bezpečna, že můj životopis bude zcela důstojný, ačkoli teď, když *stoupám vzhůru* po stupních, není jinak, než že někdy nemohu býti sobě podoben." Slova ta však se s pravdou minula. Nikdo by si nebyl pomyslil, že by skvělý ten umělec bez všeliké vnější příčiny a beze vší změny v tělesném ústrojí nacházel se již na sklonku své dráhy, že nebude již stoupati vzhůru nýbrž sestupovati, že on, zamkna se v sobě, dá výhost umění a též od krásy se odvrátí; ten nezkrotný duch, jenž nesnesl ani uzdy církevní obřadnosti, že vzdá se samostatného myšlení a podstoupí jho poslušenství skoro klášterního. A ten převrat se skutečně dokonal: způsoben byl naukou Towiańského, kteráž Słowackého podmanila z příčin ovšem jiných než Mickiewicze, jež sluší tuto uvážiti.

Z uvedených úryvkův listů jeho k matce vysvítá, že ačkoli prost nebyl jisté malichernosti, jakáž se jevila na př. v jeho švihácké strojivosti, v náruživé zálibě v krásném zevnějšku, v chorobné až žádostivosti slávy a samolibosti, duše jeho plna byla vznešených záměrův, neukojených a neskojných tužeb; že názor jeho na svět jako by povlečen byl černou smuteční rouškou nad truchlým osudem vlasti; a že při všem svém pantheismu stál, jako všickni velicí representanti svého pokolení, na půdě náboženské, od římské církve jsa odpuzován jen úzkým názorem „farizeův," kteří znechutili mu kostelní práh, ukazujíce cestu k Bohu malinkou a křivou, po jakéž „plaziti se mohou jen červi" [1]) (Listy II. str. 108). Úřední církev mohla mu k útěše podati jen povrchních průpovědí o nevyzpytatelných cestách Prozřetelnosti; však povaze tak nepokojné útěcha taková nepostačovala. Pročež když objevil se opravce a prorok, jenž strhl za sebou polskou emigraci

[1]) „Ateneum" 1877 čís. 9.: *P. Chmielowski*, Ostatnie lata Słowackiego.

a prohlásil, že má poslání shůry; když jal se způsoby a cestami zázračnými stavěti budoucnost i národa svého i člověčenstva a každému ze svých učenníkův dával naučení, kterak přede vším svléci má s sebe starého člověka a duchem se obroditi: tu Słowacki, jenž nikdy pronikavým rozumem a bystrou soudností nevynikal, řídě se spíše srdcem, pudem a fantasií, jeden z prvních Towiańského následoval a v přímé obcování s Bohem uvěřil. Zdálo se mu, že nalezl, v čem minulý jeho život mu neposkytl úkoje, a že z planého snílka stal se hotovým mužem činu. Nejen že uvěřil, kterak následkem duchovní obnovy v čase nedlouhém vzejde znovuzřízení Polsky působením těch, kdož uvěřili v nové zjevení, nýbrž i víru pojal v jakési stěhování duší; ze všech prý stran obklopují nás myriády duchů netělesných, jež neustále se vtělují v nové lidi (Listy, II. 114—177). V listech jeho k matce znamená se náhle příkrá změna; místo srdečných výlevů nastupuje poučování, básník stává se mystickým. „Já, kdys dítě nezkrotné, vtělený oheň, žiju teď, jako by ve mně nebylo ani krve, ani žádosti, ani kypění, ani vzchopu“ (181). Nejen že výhost dal rukavičkám a parketům, plané melancholii (104, 109) a všelikému byronismu (136), ale omrzely jej i pochvaly (141) a život i smrt staly se mu zcela lhostejnými. Toužebnost vlastního blaha od něho odstoupila a pronikla jej celého láska k lidem; stal se prostým a dobrým a smířil se úplně a sbratřil v towianismu s Mickiewiczem (106); duši jeho opanoval cit tiché radosti (141). Byl živ jako poustevník a asketa v Paříži nebo jezdíval v létě do málo navštěvovaných mořských koupelí na břehy atlantického oceánu.

Starý člověk zůstal však i v novém, jen že ve změněné podobě. Ono veliké mínění o sobě, jež prýštilo se z neobyčejného jeho talentu, proměnilo se v cit fanatického horlivce, který v ideách jej ozařujících vidí boží vnuknutí a hluboce povrhuje lidmi, v jeho přesvědčení, jakož soudil, tak očividně pravém se nesdílejícími. Převrat, jenž udělal z něho člověka měkkého a dobrého, v básnické jeho tvornosti se neprojevil však příznivě: přestal promýšleti a opravovati své básně, poněvadž přestal zpytovati, „odkud myšlénky přicházejí a kam jdou“ (148); pouštěl je v té podobě, v jaké se mu lily na papír. Ze všech básníků nejvíce si tehdy oblíbil katolíka a trochu mystika Calderona. Dvě dramata: „Kněz Marek“ 1841 a „Stříbrný sen Saloméin“ 1844 sepsal s takým zanedbáním formy, že se uměleckým ani útvorům nepodobají, vypadajíce spíše jako třeštění blouznivce, jemuž se zdají strašlivé sny: o kolivštině a konfederátech, o hajdamácích za živa upalovaných, o mukách, násilnostech a všelikých trápeních. Bohatství obrazův jest, jako vždy u Słowackého, nevyčerpatelné, ale fantasie poletuje bez uzdy, rozumu neposlouchajíc.

Po těchto šílených skladbách nastala doba tvoření pokojnějšího, ve kterém Słowacki pokusil se v roucho slova obleci nové učení — tajemnou nauku *vtělení.* Ten význam mají: *Genesis z ducha*, jež vyšla teprv po smrti [1]) a *Král duch*, jehož první rhapsodie vytištěna byla beze jména spisovatelova v Paříži r. 1847, celá řada pak dalších,

[1]) Genesis z ducha. Modlitwa. Lwów i Poznań, 1872.

rozdělených v jednotlivé zpěvy, zůstala nevydána; jsouce všecky psány překrásnými osmiverši, výmluvným jsou svědectvím, jak úsilovně a dlouho pracoval Słowacki o idei, jež základem jest básně v rozměru ohromné, však nedokončené. „Genesis z ducha“ Słowacki sám vysoce si cenil; zatím vychází na jevo, že objevil Ameriku již objevenou. Neznaje se v „přírodní filosofii,“ hlásal pomysly, které ona splodila a které byly již běžné. Jeho „duch“ není leč Hegelovská idea, pracující ku stvoření formy po obrovském žebříku tvorův od kamene a křišťálu k rostlině, od rostliny k živoku a od jednoduchého živoka k člověku. Blouznění „přírodních filosofů“ jest tu promícháno s Platónovou „anamnesí,“ každá tvárnost jest upomínkou na předešlou a zjevením příští. V básni „Král duch“ vrátil se Słowacki k své oblíbené látce — k polobáječným pověstem, v kronikách zachovaným, o prvotných dobách svého národa. Dříve užíval těch pověstí k řešení psychologických záhad („Balladina“) nebo žhavých sporů přítomnosti („Lilla Veneda“); teď pak sahá k nim, aby dokázal svou mystickou theorii vtělení, [1]) aby Towiańského nauce dal živý tvar v poesii a její klíčem otevřel všecky tajiny a záhady dějin národních. Ukázali jsme již ku zvláštní stránce Słowackého ducha: k jeho zbožňování héroův, k jeho víře ve veliké lidi, kráčející po cestách neobyčejných. Jemu, jenž v dlouhé rozbírání se nepouštěl a rád i abstraktní ideje hned zosobňoval, veškery dějiny vypadaly jako děje héroův, sami pak héroové byli jen střídavým vtělením jednoho a téhož ducha, který se obláčí střídou posloupnou ve více těl a nekonečnou řadu životů prožívá, veda národ a strhuje jej mocně na vyšší neb nižší stupně jeho rozvoje. Takž ředitelem života jakéhos národa jest pořád jeden a týž „král duch,“ jenž sám vypráví děje svého bytí a konání, svých smrtí a převtělení. Objevují se jeden za druhým velicí násilníci, kovoucí jako kováři měkkou hmotu — svůj národ — na kovadlině silnými rázy meče a mlatu, tvrdostí, ukrutenstvím, tyranií, tak že působením těch božích bičův národ zkrvavený zakalí se, utuží a kráčí vpřed po stupních rozvoje. Nápadné při tom velebení a zbožňování tyranství jest, že hájení násilníkův pochází od pěvce nejsvobodnějšího z národa svobody nejmilovnějšího, národa, který upadl v záhubu proto, že státní vládě ničeho nechtěl postoupiti z osobní svobody. Słowacki uvádí tyrany, kteří v ničem neustupují Ivanu Hroznému, ba kreslí je rysy s Hrozného sňatými. Pošmurná hloubka té ideje zaráží; právem podotýká Asnyk, že v duši jen básníka polského mohla se zroditi, jenž přetrpěl všecky bolesti nicoty a úpadku a prahl po životě, byť vykoupeném umučením celých pokolení Povíme v krátkých slovech, jak provedl Słowacki tu ideu v posledním svém velkém díle.

Na konci své „Republiky“ Platón, chtěje objasniti své učení o vrozených ideách, uvádí Arména Éra, který v boji padnuv, obživl a vypravoval, jak duše po smrti se soudí a kterak si vybírají, v jaká těla a v jaké podoby se mají vtěliti, načež pijí z Léthy vodu zapomenutí. Čím Platón končí, tím Słowacki začíná. Ještě Ér neokusil vody z Léthy a vymyl jí toliko své rány, když zjevila se mu divná bytost

[1]) Król Duch Słowackiego, rozprava *Asnykova* v „Przegl. n. i liter.“ 1879, čís. 5.

— dcera *Slova*, osoba mystická, kterouž básník chtěl zobraziti ideu vlasti, jak jí nejlepší synové národa rozuměli. [1]) Ér tak byl uchvácen krásou toho zjevení, že zamilovav si je navždy, pocítil touhu vtěliti se a žíti. I procitl na poušti, jsa děckem ženy kouzelnice; z její slov vysvítá, že jest to Róza Veneda, oplakávající zahynulý svůj národ. Dítě porodila, oplodnivši se prachem a popelem zabitých, pročež i dala mu jméno Popel. Synek roste, odejde jako pachole na Lechův dvůr, udatností a neohrožeností doslouží se důstojenství prvního vojvody. Sláva jeho vzbudila závist: byl uvržen do žaláře, z něhož jej vysvobodí Lechova dceř Vanda. Prchaje setká se s družinou Němců, vracejících se z římské výpravy; silou svou vzbudí jejich úžas, i provolají jej za svého císaře, načež vtrhne vojensky do Lechovy země, kdež po jeho smrti panuje kněžna Vanda. Hrdý vítěz žádá, aby Vanda přišla mu sloužit a nalévat vína. Vanda, unikajíc takového pokoření, skočí do Visly. Tu pak počíná se plné, nepopírané panování Popelovo, jež však stává se čím dál tím krutším a nesnesitelnějším, až konečně dostoupí samého vrcholu bezuzdé ukrutnosti. K ukrutnosti takové dráždily Popela ne vzpoury a pozdvižení poddaných, nýbrž tupá necitnost a ztuhlost národa, volný chod věcí, podobající se kroku želvímu, šero a ticho, jako v dobu před svítáním. Popel umínil si rozkývati národ, vyzvati k odpovědi samého Boha, je-li jaký. „I uzavřel jsem, zastrašiti nebesa, udeřiti v nebe jako v měděný štít, zločiněním vypáčiti a otevříti modrou oblohu, otřásti v základech sloupy zákonův, na kterých sedívá anděl života, aby sám Bůh se mně ukázal — pobledlý.“ Však bez odpovědi zůstávají pokus za pokusem, vyzvání za vyzváním; padlo obětí bez počtu. Popel jest satansky vynalézavý ve výběru muk, při čemž neztrácí poklidu ani spánku, ba dochází ještě obecné přízně. „Nejdivnější jest, že mě láskou dařili za sílu, za strach, za muky; že kdykoli jsem se ukázal, národ přede mnou poklekl.“ Beztrestnost podpaluje krvežíznivce ke skutkům nepřirozeným, k pokoušení samého ducha. Matku svou káže upáliti, vojvodu Svitina, jenž mu království od moře k moři rozšířil, velí popraviti. Svitinovo utracení předchází poetická episoda, šmahem vzatá ze života Ivana Hrozného, jenž Vasilu Šibanovu při čtení listu od Kurbského mrštil v nohu své žezlo. Svitin posýlá své vzkázání Popelovi po pěvci Zorjanu, jejž Popel přibodne k zemi mečem a pak odešle na popraviště. Svitinova rodina vyhubena, v zámku jeho, krví zalitém, hoduje Popel, volaje: „Není ničeho na nebesích, já sám se budu jako Bůh souditi.“ Tu zjeví se na nebi chvostnatá hvězda — metla kometa; Popel znamená, že blíží se jeho konec. V posledním slově odcházejícího Popela zavírá se všecek smysl básně: „Nade mnou byla myšlénka slunečná, zlatá; k ní vedly mě jako na práh vysokých cílův stupně nekonečné, krví zbrocené. Kráčel jsem jako rytíř po cestě té krvavé bez bázně. Život zvučel v každé struně mého ducha, mohutný byl každý můj krok . . . Mnou ta vlast vzrostla, ode mne obdržela jméno a spěje ku předu mého vesla postrkem. Nejednou sic ji s dráhy

---

[1]) „Početí každého národa předcházelo ustanovení ideje, pro kterou pracovali lidé, skrystallisovaní ve formu, jež idei té byla přiměřena.“ Słowacki, u Małeckého II. 273.

unesla vlna a z její ducha vyrůstaly bezvonné, mrtvé květy; co však jsem krvavým způsobem z ní vykřesal, tím duch její vždy vítězil, když přišla doba jeho záblesku . . . Jděte. Vy již nejste sluhové mé zběsilosti, nýbrž silní rytíři. Vykoupil jsem národ krví a nad její potoky povznesl jsem ducha, povrhujícího smrtí. Nejeden vesničan písní si osladí dlouhý večer a okřeje vzpomínkou na své otce, jak srdnatě šli na smrt, když král je hnal na jatky."

Zvláštní filosofie „Krále ducha" v době, když báseň ta vyšla, ohlasu dojíti nemohla a sotva kdy se úspěchu dodělá, ježto mravní základ její jest falešný a nikoho nemůž přesvědčiti ta pochvala krveprolévání, to vynášení jeho jakožto prostředku k vykřesání ducha z mrtvé hmoty jako jiskry z křemene. Toto zvrácení mravních citův a ponětí překvapuje jen jako psychologická hádanka. Nový ten směr Słowackého způsobil, že ochladly a rozvolnily se důvěrné jeho svazky s přátely, kterých i tak mnoho neměl, zvláště s Krasińským. S tím horoucím nadšením, s jakým přilnul k novému učení, počal též Krasińského na svou víru obraceti, vykládaje mu (v listě daném 14. pros. 1842), že se s ním stalo to, co tušil již v Anhellim, a že „překonán jsa hromovými projevy ducha, proklel pohanství, ačkoli zapomenouti nemůže, že bylo mu pánem milostivým, že jeho Diany byly mu ochotnými milostnicemi a jeho časnost zdála se mu býti věčností." Krasiński, jenž od samého počátku až do konce pohlížel k towianštině s nedůvěrou, psal mu (27. října 1841) velmi rozumně: „Drahý Julku! V divy věřím vždy a všude, v divotvorce skoro nikdy. Neznám marnivosti marnivější nad tu, která se považuje za přívodkyni divotvorné síly . . . Zázrak jest jakýsi skok v práci přírody, jakýsi pečený holoubek, padající s oblak do huby . . . Neoddávej se divoké té víře, že věky lze převrátit jednou strofou." Čím důtklivější byly listy Słowackého, tím diplomatičtější a uhýbavější byly odpovědi a námitky Krasińského, mířily však v bolné místo nového vyznavače, v přílišnou úzkoprsost a nesnášelivost towianismu. Oba přátely svedlo kdys umění, teď je rozdílela víra. Přátelství chladlo a r 1843 úplně vychladlo; ba když ukázalo se, že politická jejich přesvědčení se příkře od sebe rozcházejí, došlo až k roztržce veřejné a k literárnímu boji obou bývalých druhů. Než však přistoupíme k tomu příběhu, jest nám se vrátiti dřív ku Krasińskému a sledovati jej od té chvíle, co Musa jeho dala se v rocích čtyřicátých na novou dráhu a sama způsoba jeho básní se změnila.

Nový ten směr vzešel z dvou událostí: první jest známost jeho s Delfinou P., již v básních nazývá svou sestrou a svou Beatricí; druhá byla pilné zabrání se v Hegelovu filosofii a úplné její zhloubení. Co se týče svazku jeho s ženštinou, na všechen způsob nevšední, kteráž stala se jeho Musou: byla to žena od nehodného muže rozvedená, [1]) vynikala krásou, vtipem, uměleckým duchem, ráda si však dodávala jakési záře a uchvátila snad básníka víc obrazem utrpení svého zmařeného života než čímkoli jiným, snad konečně i tím jej

---

[1]) Umřela nedávno v odloučenosti. Manžel její byl syn Řekyně a oné osobnosti, která v polském básnictví častěji bývá uváděna se jmenem „Václav."

k sobě poutala, že opakovala mu jako ozvěna vlastní jeho pomysly a ideje. Konala s ním cesty po italských jezerech, šla za ním do Němec, prokazovala péči nejněžnější na smrt nemocnému Danielewiczi, jenž i na rukou Krasińského skonal, a provázela Krasińského na vycházkách jeho po okolí Nizzy v památné to léto r. 1842, když psal „Předsvit.“ Brzy potom udála se v životě Krasińského velmi důležitá změna, jejíž příčiny posud nejsou ve všech podrobnostech rozjasněny. Podrobuje se vůli otcově, odhodlal se Krasiński oženiti se s hraběnkou Eliškou Branickou. Před sňatkem rozloučil se s tou, kterou milovati nepřestal, a napsal jí srdce rvoucí „Loučení“; [1]) ale i po ożenění přátelský svazek a dopisování trvaly mezi nimi dále a teprva v posledních rocích, na smrtelné takřka posteli, ochladl Krasiński k předmětu své poslední lásky, nerad se s ní shledal a listy její zůstavoval bez odpovědi. [2]) Co se týče německé filosofie, po smrti onoho mistra (1831), který „postavil se mezi Platóna a Krista“ (jak dí Krasiński v listech k Jarosz. na str. 36.), nastal v jeho škole rozklad, vznikly spory o otázkách, které Hegel za živa obcházel diplomatickými zámlkami. Nejmocněji vystupovala levá strana Hegelovců, kteráž Hegelovo učení vykládala za takové, jakým v podstatě i bylo — za čirý pantheismus, rozkládající v absolutní idei osobnost Boha i osobnost člověka, rozhrnující záhadnou oponu a ukazující, že za náboženskými představami nic není leč holá prázdnota. Takový pantheismus, rovnomocný atheismu, příčil se ovšem mysli národa, v němž jaré naděje na budoucnost a útrapy přítomnosti nepřitlumily, spíše povznesly cit náboženský a nutily hledati opory v božství. Již r. 1836 psal Krasiński (Kron. rodz. 1875, str. 35.): „Spinozův pantheismus a bezbožství, toť jedno. Svět v mysli žida, který se posléz ze zoufalství oběsil, jest ohromná jen propast života a smrti, čili proměn života, ale bez sebevědomí. Duše jednotlivce vypadá tu jako pouhá elektrická síla. Jest jen věčnost síly, není věčnosti ani myšlénky ani lásky. Indie na šest tisíc let před židem zoufalcem domudrovala se takového zoufalství.“ Logické důsledky Spinozovy a premissy filosofie Hegelovy děsily jak Krasińského tak i jeho krajany, děsil je pantheismus i nahý u Spinozy, i zlatem premovaný u Schellinga a Hegela (Listy do Jarosz. 39).

Kdož po stopách Hegelových zapouštěli se hloub do huštin metafysiky, ti nemohli se uzavříti poznání, že život jest plnější a širší než filosofická idea, že duše není pouhý filosofující rozum, že jednostrannost Němcův, ženoucích filosofii do konců negativních, vyplývá z jejich protestantství. Měli za to, že může stvořena býti filosofie nová — slovanská, která románský empirismus smíří s německým idealismem a oprouc se o Hegelův základ a dialektickou jeho methodu třístupňové evoluce myšlénky, dokáže osobnost Boha a nesmrtelnost duše, pošine v popředí vůli a té dá úkol nejpřednější, postavíc ji mezi pocitem

---

[1]) Modli se za mě, aby mne v mém hrobě
nevrhl v peklo věčný žal po tobě!
Modli se za mě, na prahu bych nebe
tam na věčnosti někdy potkal tebe.
(Překlad Fr. Kvapila.)

[2]) Moja Beatrice, úvaha *Jana Gnatowského* v „Niwě“ 1879 č. 119 a 120.

a myšlenkou. Měli za to, že vstupujeme do nového věku, ve kterém hlavní úkol připadne národům slovanským s Polskou v čele, že vcházíme do království sv. Ducha Parakléta. Ideje ty s velikým talentem a se znamenitou silou rozvíjel Krasińského přítel z dětských let, August Cieszkowski (nar. 1814), v knize „Prolegomena zur Historiosophie“ (v Berlíně 1838), která mocně dojala Krasińského (Listy do Jarosz. 47.), jakož nepochybně její ohlasem jest vidění o zřícení chrámu sv. Petra v třetí „myšlénce Ligenzově.“ Pěstování Hegelovské filosofie v tom směru přinášel s sebou tehdejší běh času. Mimo Cieszkowského dali se tou cestou tři myslitelé nevšedních schopností: Karel Jan Libelt (1807—1875), Branislav Trentowski (1807—1869) a Josef Kremer (1806—1875).[1] Krom Ciszkowského působil na Krasińského druh jeho, hudebník Konstantin Danielewicz, jehož „bronzovému rozumu“ se kořil a jejž v Mnichově pochovav († 27. března 1842) hořce oplakával,[2] co v básních svých má nejlepšího, jemu za zásluhu počítaje.

Básník budoucnosti během přirozeným byl za jedno s filosofy budoucnosti, kteříž budoucnost tu vyvodili formulemi, jichž určitost rovnala se tvrzením geometrickým. Počav nedávno básně psáti řečí vázanou, jal se odívati filosofické theorie ve formu veršů,[3] což ovšem skládáním jeho ceny nepřimnožilo, ježto filosofickou myšlénku lépe a přesněji vyjadřuje suchá formule nežli básnická průpověď nebo verš. Byl myslitelem, spolu však básníkem. Podle jeho soudu myšlení jest květ, rostoucí ze srdce; „bez té živitelné rosy (srdce) usýchá...“ „Udržuje-li mě co“, psal tehdáž, „jest to nevyhladitelný cit krásy, jenž v hloubi mé duše žive. Já jen v esthetické formě zřím dobro“ (Listy do Jarosz., str. 19. a 29.). Toto sdružení dvou tak vzácných vlastností v jedné osobě spůsobilo, že Krasiński měl zvláštní ponětí o záležitosti národní a že řešil ji s tak vysokého hlediště, s tak vyvýšeného rozhledu v dějinách lidstva i v osudech svého národa, že nadšená píseň, kterou zapěl, učinila jej najednou slavným, milovaným, mocným, postavila jej do jedné řady s Mickiewiczem a Słowackým. Nevyrovnávaje se jim v mohutnosti básnického nadání, v tom zas nad ně předčí, že jest jako alpské sněžné témě, zardělé od prvních červánků

[1]) Důkladné zprávy o osudech hegelianismu v Polště nabyti lze z úvahy: Filozofia w Polsce od *F. Krupińského*, přidané ku překladu, vyšlému ve Varšavě r. 1862, Schweglerových „Dějin filosofie.“

[2]) „Kron. rodz.“ 1874, str. 50, z listu daného ve Freiburgu: „On byl mně silou, která mně dávala rozum, neboť hnal mě bičem věčné pravdy. On uměl srdce mé laditi výše všech utrpení, na vítězné zvuky muk...“ Danielewicz výborně znal soustavy Schellingovu a Hegelovu. V „Nedokončené básni“ uveden jest se jmenem Alighieri, t. j. Dante.

[3]) K tomu druhu náleží „Syn stínů“ — první „myšlénka Ligenzova,“ a „Žalm víry,“ který takto se počíná:

Jsou duše s tělem pouze dvě jen křídla,
kterýmiž prostoru i času sídla
postupným duch můj rozetíná letem!
Když zužijí se věkem, trudem, světem,
pak odpadnou — leč on sám neumírá,
ač mezi lidmi se to smrtí zove.
(Překl. Fr. Kvapila.)

Tři osoby Trojice vysvětlují se dále jako tři kategorie: Bytí, Myšlénky, Života.

svítající dennice, kdežto vše vůkol jest pohrouženo ještě v hustou noční mrákotu. Všecky jeho vrstevníky těžce hnětla osudem jim přisouzená nečinnost; trápíce se v tom stavu shnilém, pokoušeli se o šílené podniky anebo klesali v mysticismus a honili se za bludičkami divokých fantasií, doufajíce v nich nalezti spásu. Krasiński k pracím podkopným, revolučním, nemohl leč chovati se odmítavě. Hledě ke smutným úkazům mysticismu, byl toho mínění, že jest to duševní stav nebezpečný a že zrodí se z něho jen kejklířství — v náboženství pobožnůstkářství, v poesii přepiatost a šílenství, v životě praktickém zvrhlost a zlosynství. Úspěch Towiańského vykládal jako čeření na vodě vln před bouří, a blaženou spokojenost jeho přívrženců, neopřenou o žádné podstatné rozumování, o žádné důkladné vědomosti, za jakési opojení smyslův pokládal, způsobené magnetisérem Towiańským (Listy Kras. str. 125., 136.). Nicméně ten skutek, že „sekta“ se zřídila, nemohl zůstati bez účinku i na Krasińského: byl příčinou, že básník v sebe se všecek zabral a základu hledal oné pevné víře v budoucnost, která by závdavkem byla národní spásy. Myšlenkami takovými zabýval se v r. 1841 a 1842. V lednu r. 1842 (Przegl. polski 1877, led., str. 107.) píše, že víra jeho stává se positivnější. V prosinci r. 1841 pronáší se takto (tamtéž na str. 106.): „Nedomnívej se, že by na mě působili Mickiewicz nebo Towiański; toť holá hloupost. Nikoliv; podobnost našeho světa s římským před Kristem, vlastní můj cit, všecek nynější běh věcí nutká mě věřiti a doufati.“ Na podzim r. 1842 napsal v Nizze chvatně, v zápalu mocného nadšení, lyrickou báseň *Předsvit*, kterou potom v březnu r. 1843 poslal do Říma Konst. Gaszyńskému, aby ji pod svým jmenem uveřejnil.

Nelze upříti, že zub času již přešinul se přes tu báseň, tak že nyní leccos v ní zdá se býti přežilým a zastaralým. Osud zanesl Krasińského, ač k emigraci nenáležel, v onen proud života polského, který nesl se na europský západ a kteréhož zástupci byli emigranti. Krasiński byl úplný messianista; rozvíjel, sám nejsa si vědom toho, ideje Vespasiána Kochowského a ostatních messianistův až do Brodzińského a Mickiewicze, kteříž trpící svůj národ povznášeli na Messiáše národův, prvenství mu přiřkujíce a vůdcovství mezi všemi národy. Skutečných příčin úpadu Polsky Krasiński nevyšetřoval, pročež minulost se svými šlechtickými tradicemi osobní důstojnosti a svobody jevila se mu v čarovné záři. Jakožto pravý šlechtic zřel na slavných předcích jen, co bylo při nich krásného: kterak drželi pochodeň ideálních snah, jež neuskutečnily se sice v minulosti, však uskuteční se v budoucnosti. Cíl jeho myšlenek byla obnova Polsky. Ale v té věci převelmi se lišil od svých vrstevníků: znal vážiti výminky možnosti a nemožnosti, obnovu Polsky posouval do nezměrné a neurčité dáli, požadoval, aby k čistému tomu cíli, v nedozírné dalekosti svítícímu leskem nadzemským, spělo se po cestách též jen čistých a šlechetných, aby jeho krajané, stoupajíce k němu po nedohledných stupních obrovského žebříku, vyzuli se ze všech citů nekřesťanských — z nenávisti, svézištnosti, zloby. [1])

[1]) Sr. list Krasińského, daný v Mnichově r. 1841 (Listy Kras. str. 195.): „. . . abychom někdy mohli *šlechetně*, ať tak dím *šlechticky* vejíti do nebe, majíce na sobě erbovní znak historie celého lidstva — sledy nezapomenutých bolestí a trudův nevím již kolikanácte tisíc let či věkův.“

Předmluva, báseň provázející, slouží jí za výklad; zosnována jest na podobenství našeho světa s římským. Táž bezduchost lidí, kteří pozbyli vší víry, táž veliká zevní vybroušenost civilisace, totéž mohutné sjednocení hmotných prospěchů v státních kolosech, kdežto v oboru víry vše jest malicherné a zdrobnělé na písek. Tu i tam objevilo se obrovské zosobnění hmotné síly: onde Cæsar, tuto Napoleon. Cæsar byl jen předchůdcem, urovnávajícím cestu sv. Petru a Pavlu a usnadňujícím rozšíření křesťanské víry. Napoleon jest také předchůdcem nového zjevení: svými vojnami, svým přetvořením mapy europské probudil národní vědomí v europských národech. Umělé státní budovy rozpadnou se, lidstvo objeví se v nové tvářnosti -- jako spolek sdružených národností. Křesťanství, jež proniklo posud duše jednotlivců, nastává úkol, aby vniklo též v obor politiky a přetvořilo poměry mezinárodní. Nábožensko-filosofické pomysly slučují se takto s theorií národností, jež mocné hrála v blízkých bouřích r. 1848, při sjednocení Itálie a Německa a při dalších hnutích. K očekávanému tedy pozdvižení národností upínaly se naděje básníka-vlastence, jenž „jako Dante za živa již prošel peklem.“ Provází jej neodstupně „sestra,“ jeho Beatrice, jež sdílí se s ním o věnec trnový. Uprostřed severo-italského jezera tráví spolu na loďce noc, očekávajice svítání. V temných mracích táhnou duše předkův. Potomek prosí jich na kolenou, aby mu pověděli, proč tak lehkovážně promarnili život a v dědictví dětem jen zůstavili veliký hrob. Odpoví hetman Czarniecki. Odpověď zní dosti podivně: „Nehledej ve svých předcích viny, nerouhej se jim! By byli šli po cestách národů druhých, byli by tak bezduší, jako oni, ačkoli dnes jsou jmíni za silné a slavné.“ Předkové nezahubili Polsky, oni nosili jen ideál, který v onu dobu nemohl se vyplniti a jest teprv úkolem časův příštích. Stínové mizí, svítá, v ohnivé kráse vycházejícího slunce pozdravuje básník budoucnost, vítaje ji hymnem nejvznešenější lyriky. Budoucnost ta bude svobodná, bez krve prolévání, bez žalářův a poprav, s povznešením tupých zástupů lidu na výši uvědomění, s rovností ženy a muže v právích a důstojnosti. Básník končí vyznáním, že jen ta modlitba jest dobrá, která počíná se písní a končí dílem — tvořením vůkol té skutečnosti, jež vidína byla v krásném ideálu. Pročež zůstavuje již nevinným dětem, aby pěly, sám loučí se s písní a odkládaje harfu, aby jí nikdy již do rukou nevzal, zavírá báseň slovy: „Mé zhyňte písně, vstaňte činy moje!“ [1])

Ale rozhodného toho slova, vyřknutého nad svou poesií, nemohl Krasiński přísně zachovati. Byl nucen účastniti se praktických záležitostí denních a nezbývalo mu, než účinkovati na krajany tím jediným nástrojem, kterým vládl — písní, ale písní, zasvěcenou ne kráse, nýbrž dobru, písní varovnou, zdržující krajany od nesmyslných podniků, které před se brali. Nečinnost stávala se emigraci nesnesitelnou; hnali se ku katastrofě, předbíhajíce revoluční hnutí všeeuropské, jehož příznaky den ode dne byly patrnější. I towianština byla jen úkazem

[1]) „Předsvit“ nalezne čtenář v českém převodě ve jmenovaných již „Vybraných spisech S. Krasińského,“ jež Fr. Kvapil vydal v Praze u J. Otty r. 1880. (Pozn. překl.)

připravující se bouře; v mystiku vrhli se jedni, v práce podkopné a ve spiknutí druzí. V počtu mnohých frakcí mezi emigrací nabyla rozhodné převahy strana demokraticko-revoluční čili tak zvaná *centralisace* (s vrchním řízením v Poitiers a ve Versaillích), jež vytkla sobě za úlohu (1844—1845), podnítiti povstání ve všech částech bývalé Polsky, nejprve v rakouské a v pruské. Lid k povstání nakloniti doufali mamidlem rozdělení půdy; převrat politický strojili skrze převrat sociální; svrchní, vzdělaná vrstva obyvatelstva, všecka šlechta, všickni statkáři měli býti pobiti, zrovna jak to hlásal Pankrác v „Nebožské komédii." Propaganda působila tiskem; jízlivostí a zašlapáváním do bláta veškeré minulosti vynikaly brošury se jmenem *Prawdowského* („Prawdy żywotne," v Brusselu 1844; „Katechizm demokratyczny," v Paříži 1845), jichž pisatelem byl Jindřich Kamieński. Jedovaté výpary té propagandy kazily vzduch; účinkovaly i na lidi, kteří podkopných prací „centralisace" jinak byli daleci, však v politickém vzdělání byli pozadu, jako na př. na Słowackého, jemuž při živé jeho obrazotvornosti a revoluční povaze revoluce se líbila asi jako krásný plamen požáru a jenž nic v tom nezřel divného, že mají se objeviti kosy vetknuté na dřevcích a rozléhati písně, aby sřítily se jerišské zdi souvěkých státův. Opačný účinek měla ta propaganda na Krasińského, jenž podzim r. 1844 trávil ve Varšavě a k němuž přišel nějaký revoluční vyslanec s vyzváním, aby vstoupil do tajného spolku, který má za účel spůsobiti revoluci a vyhubiti šlechtu. Politické přesvědčení Krasińského bylo již dávno ustáleno; mínění jeho v té záležitosti zůstávalo nezměněno. Hle, co psal již r. 1837 (Listy, str. 37): „Ve šlechtě bývá obyčejně mohutnost, pevnost — což právě činí hrdinský živel národa. Ne v právnících, ne v kupcích a řemeslnících, nýbrž ve šlechtě jest hrdinnost; ve šlechtě a v prostém lidu. Však také z prostého lidu po všecky časy, od radlice a z role a ne z dlažby a od řemene vzrůstala šlechta. V selském lidu jest zárodek vší velikosti národa. Ten zárodek, když prach se sebe střese a nabude tvrdosti a lesku železa, jmenován bývá šlechtou. Je-li kde, tedy v ní jest poesie. Možno-li sepsati báseň o kupčíku? leda komédii nebo frašku." Krasiński hned znamenal, že se mu činí návrh na národní samovraždu. I složil tehdá *Tři žalmy* (Víry, Naděje, Lásky), jež r. 1845 vydal v Paříži pod pseudonymem Spiridiona *Prawdzického*. Z nich zvláště byl významný poslední, t. j. „Žalm lásky."[1]) Básník tu položil otázku méně ostře, než ve „Předsvitu," nepopíral historických hříchův, ležících na polském národě, ale tvrdil, že řež — jest dětinství a bláznovství a radil „zahodit hajdamácké nože."

Kdežto tedy jeden z věhlasných pěvců v duchu Kristově vrhl se jako konservativec proti proudu, jejž ne bez důvodův pokládal za zhoubný a osudný, druhý, v témž duchu Kristově, mystik a revolucionář, pustil do oběhu píseň, která měla podpáliti náruživosti a všecku zdrželivost a rozvážnost učiniti směšnými. Słowacki nikdy se láskou nepřipoutával k lidem, vždy jen ke svým snivým představám;

[1]) Žalm víry a naděje český čtenář čísti může v uvedené již sbírce básnických překladů Krasińského od Fr. Kvapila. (Pozn. překl.)

s Krasińským rozloučila jej towianština. Za příčinou Krasińského aristokratické ženitby ještě více k němu ochladl; nemohl mu odpustiti, že podrobiv se nalehání otcovu opustil tu, kterou tak srdečně miloval a v „Předsvitu" ještě tak nadšeně velebil. V samém také „Předsvitu" byla některá místa, dýšící zbožnou úctou k předkům, jež Słowackého asi dráždila. Kterak tím vším se mnoho hořkosti ukládalo v duši Słowackého proti Krasińskému, zřejmo jest z dramatu jeho *Niepoprawni* (Nenapravitelní), jež našlo se ve spisech jeho pohrobních (vytištěno ve III. díle str. 97—193). Jest to výtvor velice podivný: velmi krásnou a skvělou úlohu v něm hraje ruský major Vladimír Gavrilovič — a nepěknou podolští statkáři, v jichž domech nevěstu sobě hledá bohatý hrabě Fantas Dafnicki, za nímž jako stín plíží se rozvedená s mužem sentimentální hraběnka Idalie. Dafnicki mluví vznešeným slohem, co slovo to básnická figura nebo upomínka na Itálii, Řím, Kolosseum; nazývá i hraběnku Idalii svou Beatricí. Neníť celé to drama leč směšné představení poměru dvou dobrých známých. Ale ono příčinou roztržky nebylo, ani podnětu nezavdalo k básnické půtce. Roztržení bývalého svazku způsobila báseň: *Skladateli tří žalmů.* [1]) Nad něžným přátelstvím minulých let učiněn kříž, nejjízlivějšími šípy sarkasmu pobodán za to, že zděsil se zločinných záměrův, „synek šlechtický, jenž vyslal věští rýmy jako jízdné spřežení a do vozu Krista posadil jako kdys Ovidius Faetona . . ." „Kdo ti hrozil nožem? Snad se ti zdálo cos ve snách o Zaporoží? Snad světlo padalo skrz červené záslony tvých oken a tys viděl již krev, žes počal křičeti: neřežte šlechty. Já jsem tu pokoru měl, že neproklinal jsem žádného hnutí. Nemysli, že boží vůle přichází jen s anděly, někdy Bůh ji rodí v krvi a někdy ji posýlá skrze Mongoly." Słowacki zvěstuje tu jasně velmožnému pánu, píšícímu verše, jež perlám se podobají, že šlechty již není, že ona dávno vzala za své, že Krasińského pokládá za škodlivé stavidlo, za tísnivou formu, kterou třeba rozraziti.

Dřív než se kdo nadál, osud rozhodl, kdo pravdu měl z obou protivníkův a kdo krutě se mýlil. V únoru r. 1846 vláda pruská udusila spiknutí před výbuchem; v Haliči výbuch vedl jen k tomu, že selský lid, od buřičů z uzdy to puštěná živelní moc, úřadům pomáhal vzpouru potlačiti: místní statkáři byli pobiti, krvavé příběhy, jež nedály se v rusínských jen krajinách nýbrž i v polském kraji tarnovském, byly výstrahou strašlivou, ač ovšem marnou, polskému vzdělanstvu, že kráčí cestou nepravou. Bez prospěchu mu prošly též europské bouře r. 1848. Oba krušné nezdary nikoho nepřiměly k přemýšlení, nikoho nepoučily. Od těch dob až do konečné katastrofy r. 1863 všecko usilování národa přirozenou silou setrvačnosti směřovalo jedině ku znovuzřízení Polsky, kteréž den ode dne stávalo se nemožnější. V tom ruchu byla hlavní zbrojnicí pobuřovatelská literatura emigrace z let třicátých a čtyřicátých. Však náčelníci té literatury byli po událostech let 1846 a 1848 v samo srdce trefeni, ztratili všecku víru, sklesli v chabý zármutek a podobni více stínům minulosti nežli skutečným

[1]) Vyšla tiskem proti vůli Słowackého a s hrubými chybami r. 1848, když básník již litoval jejího sepsání.

lidem jeden po druhém nepozorovaně klesali do hrobu. Známe již konec života Mickiewiczova, zbývá nám něco málo pověděti o Słowackém a Krasińském.

Po příbězích r. 1846 Słowacki klesl velice na duchu, vzbudila se v něm lítost a napsal Krasińskému list, ve kterém, byť neomlouval se přímo, tedy počínání své vysvětloval a dokládaje se něžných citů lásky žádal sobě aspoň úcty (Małecki II. 312). Z listu vane mystičnost, jako ze všeho, co po r. 1842 vycházelo z péra Słowackého. Dopisování s Krasińským se obnovilo, ale přátelství bylo již chladnější a mdlejší, než za dob předešlých. Uprostřed největšího zmatku revolučního zajel Słowacki do Vratislavě, aby se tam sešel s matkou (v červnu r. 1848). Pobyv s ní týden, vrátil se do Francouz, na počátku roku 1849 těžce se roznemohl a dne 3. dubna 1849 uhasl v Paříži na rukou přítele z posledních dnů, tehdy ještě študenta Felixa (syna Aloisia) Felińského (potomního arcibiskupa varšavského). Umíraje byl sobě takřka nepodoben: bývalá samolibost a hrdost jej opustily, stal se nad míru tichým a skromným, vysoký polet myšlenek ustoupil rozjímáním jiného rázu, jakýž básníku býval dosud cizí, praktického totiž a realistického — péči o chudinu, o selský lid, o jeho osvobození a o zrušení roboty. Jinošských svých „byronovských melancholií" styděl se. V pozůstalých jeho papírech nalezla se veršovaná jeho duchovní závěť — nejlepší to obraz jeho života a povahy. Vynímáme z ní tyto verše:

„Žil jsem s vámi, trpěl jsem i plakal s vámi; nikdo šlechetný mně nebýval nikdy lhostejný. Dnes vás opouštím a dále jdu v mrákotu — s duchy, a jako by zde štěstí bylo, jdu smuten.

„Nezůstavuji žádného dědice ani jménu mému ani mé loutně. Mé jméno přešlo jako blesk, a jako prázdný zvuk přejde přes pokolení.

„Však vy, kdož jste znali mě, vypravujte o mně, že ve službách jsem vlasti mladá svá léta ztrávil a pokud koráb válčil, že na stěžni jsem seděl, když pak tonul, že s korábem jsem klesl v tůni.

„Však někdy, o smutných přemýšleje losech ubohé mé vlasti, přizná snad, kdož šlechetný, že plášť ducha mého nebyl nikoli vyžebrán, nýbrž že zářil skvělostí mých dávných předkův . . .

„Však zaklínám vás — živí netraťte naděje, před národem kahanec neste osvěty a kdyby potřeba kázala, i na smrt jděte střídou, jako kamení, jež Bůh kdys házel na hradbu!

„Co mne se týče, já zde zůstavuji malou jen družinu těch, kteří byli s to, aby srdce mé hrdé milovali; viděti, že přísnou konal jsem, tvrdou boží službu, když odhodlal jsem se, míti rakev neoplakávanou.

„Kdož druhý spokojí se tak bez potlesku se světa jíti? takou lhostejnost míti ku světu, jako já? kormidelníkem být lodi naplněné duchy a tak ticho odejíti jako duch, když odlétá?

„Leč zůstane po mně ta síla osudná, jež živému mně nebyla k ničemu, leda že čelo mně zdobí; však po smrti vás tlačiti bude neviditelná, pokudž vás, ó chlebojedci, nepředělá v anděly!" [1])

---

[1]) Veršovaný překlad této závěti — však místy trochu zkroucený — čte se ve jmenované již sbírce Słowackého básní od Ot. Mokrého, II., na str. 149. (Pozn. překl.)

Ještě smutnější, poněvadž delší a traplivější byl konec života aristokratického Juliova soudruha Krasińského. Slabé a chůravé jeho tělo veskrze záviselo na stavu jeho duševním. Po r. 1848 rozplodily se v něm všeliké možné neduhy: aneurysma, rozdráždění nervů, choroba očí; ošedivěl a ve 34 letech stal se vetchým bez mála starcem. Poslední roky byly netržitým jen smrtelným zápasem člověka těžce skonávajícího. Nejděsnější jeho obavy, které pronásledovaly jej jako noční můra, předstihla holá skutečnost. Nikdo ho nemohl již viniti, že by svým konejšivým, nadoblačným idealismem pracoval jen do rukou farizeům a že by, ukazuje národu mučennický, tichý, v osud bez reptání oddaný život, tak síly národa ve chvíli činu jen ochromoval. Vichr událostí zanesl pryč všecky snahy ideální, ruch národní spletl se s sociálním, prostřední odstíny všecky se rozplynuly a v šíleném boji na život na smrt srazily se dvě krajní, neustupné síly: bílá reakce a červená revoluce, tato mnohem ohavnější Krasińskému než ona. Bílé roucho vlasti pokálely zločiny ruce nečisté anarchistův. Ve vřavě příběhů zdálo se básníku, že slyší zvuky zpěvu pekelného, jehož ohlas vložil v báseň *Den dnešní:* „Máti tvá — toť přízrak kleslé svévole, a bratří tvoji — prach, trouchnivějící v hrobě. Život tvůj uplynul v hrdém zápolení se smrtí a v prolévání planých slz na roli nicoty. Národ tvůj dostal se za potravu druhému a na omlazení jeho krve. Dědictví tvých předků vrah obrátil v smrt a v práchnivění; on tou smrtí život sobě obnoví, neboť podnikne řešení úkolu budoucnosti, který vám nebylo dáno rozřešiti. On jej rozřeší, šlapaje po vašich kostech. Usněte na věky: vám noc, jemu jitro.“ — „Protáhlo se vše na dlouho,“ psal r. 1848 („Przegl. polski“ 1877, led. 112), „nám nelze dozřeti konce; nevíme jak a čí rukou zahyneme.“ Jedno jen bylo mu jasno, že totiž v takých bouřích, jako jest přítomná, žádný klam neobstojí a *nejšlechetnější* konečně zvítězí. „Bez té víry“, dí, „bych umřel“ (110). On sám praví o sobě: Speravit contra spem (doufal mimo naději). K únorové revoluci, od její počátku až do konce, neměl žádné důvěry a když Mickiewicz r. 1848 přijel do Říma sbírat legii, psal Krasiński: „Bývalý miláček náš srdce mně krájel a nervy trhal celé dva měsíce.“ Když však Mickiewicz zemřel, Krasiński jej oplakává: „On byl našemu pokolení mlékem a medem, žlučí a krví. Všickni jsme z něho. On nás unesl na vysoké vlně nadšení a hodil nás v svět. Onť ohromný sloup, ač puklý“ (str. 113). Ačkoli se Słowackým se smířil, však r. 1848 vydal *Psalm żalu* (Žalm lítosti), kdež přísně zatracuje sofismata, jež obsažena jsou v básni: „Do autora trzech psalmów“ (Skladateli tří žalmů). Jak hluboce bylo srdce jeho raněno tím spisem Słowackého, vidí se z toho, že skládaje v roku 1850—51, tedy již po smrti Słowackého, v Římě svou *Nedokončenou báseň* (Niedokończony poemat), uvedl do ní Słowackého pod jmenem Juliniče, líče jej jako proroka demagogie, ve službě a na posýlkách zjevného revolucionáře a hlasatele rovnosti Pankráce. Plodnost jeho slábla a po r. 1851 skoro docela vyprahla. Na celý zbytek života od r. 1846 do 1859 připadá jen patero žalmův (Psalm żalu, Dzień dzisiejszy, Ostatni, Resurrecturis, Psalm dobrej woli). *Žalm dobré vůle* (1848) Tarnowski pokládá za korunu všech Krasińského básní,

vynikající i nad „Předsvit,“ spolu za poslední slovo veliké poesie polské, za závěrku její doby rozkvětu, která počala se r. 1822 „Grażinou“ a „Dziady“ a po 26 letech, ze kterých každé skvěje se nějakým útvorem krásy znamenité, důstojně ukončena jest roku 1848 Žalmem dobré vůle. V listopadu 1858 umřel Krasińskému otec, s nímž se ve všem skoro rozcházel, i v ideách i v citech, a r. 1859, dne 23. února, skonal v Paříži sám, nejmladší a poslední z tří velkých světel veliké doby. [1])

Básnickou tu trojici obklopují mnohé družice a přečetné drobnější hvězdy emigrace, jichž třeba si povšimnouti, dřív než přejdeme k čisté literatuře domácí let třicátých a čtyřicátých.

Čelnější druhové tří velikánů polské literatury byli u příležitosti již jmenováni, ale ne všickni; zbývá tedy seznam jich doplniti.

Napoleonský vojín Antonín Górecki (1787—1861), jeden z vilenských „šubravců,“ emigrant od r. 1831, psával básně, epigramy, drobné verše, byl s Mickiewiczem údem církevní společnosti Towiańského, brzo však se navrátil do lůna církve veřejné. Towianština rozvedla Mickiewicze s jiným druhem jeho v emigraci, se Štěpánem Witwickým (1801 – 1847), spisovatelem „Večerů Poutníkových“ (1837 a 1842), povídek to a básní v duchu romantickém. O posledním z druhů Mickiewiczova mládí, jenž ze všech skoro samojediný na živě zůstal, Eduardu Antonínu Odyńci, již několikráte zmínka byla učiněna. Byl o šest let mladší než Mickiewicz (nar. 1804). Přeložil drahně klassických plodův literatury západoevropské, vydával časopisy, pokoušel se o sepsání několika původních dramat („Felicita“ 1849, „Barbora Radziwiłłovna“ 1858 a „Jiří Lubomirski“ 1861), však s malým úspěchem, a prokázal patrnou službu literatuře vydáním svých „Listů z cest“ (Listy z podróży, ve Varšavě 1875—78), kdež vylíčeno jest do podrobna jeho spolužití s Mickiewiczem ve Vilně, v Petrohradě a za hranicemi až do listopadového povstání r. 1830; litovati jest toliko, že nelze v těch listech rozeznati, co v samu dobu cestování bylo psáno a co později bylo vloženo a přidáno. Od r. 1840 vydával až na konec r. 1859 úřední „Vilenský Věstník,“ od r. 1865 pak přebývá ve Varšavě. Jsa oddaným ctitelem Mickiewicze, udržoval zároveň těsné svazky přátelské a literární s romantikem Juliánem Korsakem (1807—1855) a s klassikem Ignácem Chodźkem (1794—1861), kterýž počínaje rokem 1840 vydal několikero „Litevských obrazů“ z litevské starožitnosti, idealisuje v nich minulost v duchu oné školy románopisců, kteréž hlavou byl tehdy Jindřich Rzewuski. K přátelům a následovníkům Mickiewiczovým náleží též Alexandr Chodźko (nar. 1804), jenž od r. 1859 (po Cypriánu Robertovi) zaujímá stolici slovanských literatur ve Francouzské kolleji (collège de France). Se jmenem Sigmunda Krasińského nerozlučně se pojí básník a novellista Gaszyński.

---

[1]) Úryvek z „Nedokončené básně,“ „Žalm dobré vůle“ a „Resurrecturis“ mimo některé drobné básně, jež teprv po smrti básníkově vyšly, nalezne čtenář v často již jmenované sbírce Kvapilově. „Resurrecturis“ přeložil též V. Štulc a převod ten pojat do Vymazalovy chrestomathie. (Pozn. překl.)

Z básníků školy ukrajinské octli se v emigraci krom Bohdana Zaleského ještě dva: nadaný lyrik a epik Tomáš Olizarowski (1811 až 1879), spisovatel „Zawieruchy“ a jiných skládání, z nichž toliko část jest vydána (ve Vratislavi r. 1852, v 3 d.), ostatek pak zůstává v rukopise; pak Michal Czaykowski (nar. 1808), spisovatel dosti chatrných povídek ukrajinských, které však svého času velice se líbily; přijal potom islam a jméno Sadyk paša. [1])

Viděli jsme, jak literární obnova Polsky v duchu národním, na širokém základě naboženském, stoupajíc po cestách více méně bludných, došla k nešťastným koncům. Čím prudší se stávala ostrá krise choroby, tím víc a více vyrůstalo květův, krásných sic, ale škodných a jedovatých. Veřejné poměry po veliké pohromě byly ovšem takové, že mohla svobodně na vrch vyplývati všecka hniloba minulosti — magnátství, oplakávající svůj ztracený ráj, klerikalismus, zavrhující rozum a jeho práva i všecku svobodu myšlení. Nejbližším nástrojem zjevného zpátečnictví mohlo býti starošlechtické epos, umělecké zobrazení posvátné minulosti, a to nejen v její stránkách pěkných, jako Mickiewicz učinil v „Panu Tadeáši,“ nýbrž i v její hrubých chybách a necnostech. Všecky živly té říše temnosti spojoval v sobě muž nadaný, jenž styky měl s emigrací, jehož kořeny však životní byly v zemích dřív polských, nyní ruských — hrabě Jindřich Rzewuski, kterýž v rocích čtyřicátých dobyl si vlády převeliké, ba neobmezené skoro nad myslemi krajanů. Jeho jméno se vyskýtalo již sem tam na stránkách předešlých: tovaryšil Mickiewiczi na cestě jeho po Krymu a byl mu v Petrohradě a v Římě po dvě zimy (r. 1829—1831) přátelským druhem.

Jindřich Rzewuski[2]) narodil se ve Slavutě v gubernii Volyňské dne 3. máje 1791, tedy právě v den prohlášení pověstné konstituce, což příčinu zavdalo poznámce vtipné, že v den zrození konstituce narodil se i nejhorší její protivník. Rod Rzewuských byl v plném slova smyslu magnátský; Jindřichův otec, Adam Vavřinec, za mladých let býval Barským konfederátem, později byl vitebským kastelánem a stoupencem jednoty Targovické, po pádu Polsky učiněn byl ruským senátorem a gubernským maršálkem šlechty. Mladý Jindřich první svá léta ztrávil u babičky v Minské gubernii, pročež se potom vydával vždy za rozeného Litvína. Vilenská universita a křemenecké lyceum již tehdy byly slavnými školami, ale ve společnostech aristokratických obě ty štěpnice osvěty jmíny byly za pařiště voltairství a svobodného zednictví; za vůdčí hvězdy v těch kruzích uznávali se Bonald a de

---

[1]) Ukázky z Ant. Góreckého, ze Štěpána Witwického, z Ed. Ant. Odyńce a z Al. Chodźky pojaty jsou do Vymazalovy chrestomathie a nalézají se tu na str. 85, 353, 355 a 395. Z „Obrazů litevských“ Ign. Chodźky přijaty jsou některé do Zapova „Zrcadla života na východní Europě“ (v Praze u Calve 1843). Povídky M. Czaykowského jsou do češtiny téměř všecky přeloženy a vycházely v rocích padesátých a šedesátých buď o sobě („Vernyhora“ překladem F. Kořínka, „Kirdžali“ překladem F. P. Voláka, „Švédové v Polště“ překl. Fr. L. Vorlíčka) buď po časopisech, nejvíc v Mikovcově „Lumíru.“ — Pozn. překl.

[2]) *Petr Chmielowski*: Henryk Rzewuski, studium literackie: „Niwa“ 1877 čís. 68—72 a 1878 čís. 73—78.

Maistre. Jindřich Rzewuski krátký čas pobyl v karmelitské škole v Berdyčově, pak učil se doma u abbé Garniera, posléze byl dán do vychovávacího ústavu jezovity Nicola v Petrohradě. Školní vychování v 17 letech dokonav, sloužil rok v pluku polských hulánů (1809), odkudž vystoupiv s hodností podporučíka, neví se kde byl a co dělal r. 1812, nejspíš že seděl v Petrohradě; do té aspoň doby padá osobní jeho známost se sardinským vyslancem hr. Jos. de Maistre. Rokem 1817 počínají se plané jeho potulky, bez určitého cíle, za hranicemi po celé západní Europě, přerušované častými dojížďkami na Rus. R. 1822 poslouchal v Paříži čtení Cousinových a Villemainových, jež vědomosti jeho obohatila a značně k rozvoji schopností jeho dialektických přispěla, však změny v jeho smýšlení nespůsobila, kteréž i dále se bezvýminečně podrobovalo autoritě. Ducha jeho nejvíc tehdáž poutali bohoslovci a mystikové, s nimiž velmi živě obcoval, jmenovitě: Hrabjanka, Pošman, Oleszkiewicz. R. 1826 se oženil, načež čtyři skoro roky (1829—1832) ztrávil ve Vlaších, mezi jiným dvě zimy v Římě pospolu s Mickiewiczem, jemuž i děkovati má, že probudil v něm spisovatelský talent. Rzewuski uměl znamenitě se příti a mistrně vypravovati; Mickiewicz radil mu jednou, aby pustil se do spisování, předpovídaje, že stane se znamenitým spisovatelem. Rzewuski sám původ svých pokusů slovesných vypravuje poněkud jinak: pracuje prý ve vatikánské knihovně, sepsal žertem několik povídek starožitným slohem podle vypravování pamětníka předešlého století, kontušového šlechtice a milovníka starobylosti. Vypravovatel jest osoba smyšlená — Severin Soplica, parnavský číšník a někdy Barský konfederát, jenž pobyl i v ruských žalářích, sluha a přívrženec Karla Radziwiłła, řečeného „Panie kochanku." Povídky následují jedna za druhou bez celistvé spojitosti, jako pouhé zápisky; duševní jich ohnisko jest Barská konfederace a onen litevský pánbůh (t. j. Karel Radziwiłł) jakožto typický obraz zašlé minulosti, ideálním světlem ozářený.

Rzewuski byl veliký pán, jenž na spisovatelské vavříny nepomýšlel; pročež sepsání jeho leželo sedm let netištěno a na veřejnost se teprv dostalo r. 1839 v Paříži, s předmluvou Witwického, bez mála proti vůli spisovatelově, podle rukopisu, přivezeného z Říma, [1]) zatím co spisovatel, vrátiv se do vlasti, zastával již důstojenství maršálka šlechty žitoměřské. Tužkové ty kresby obecenstvo uvítalo s nevýslovným zápalem. Duch doby tehdejší žádal si uměleckého zobrazení nedávné minulosti. „Soplicovy paměti" četly se s hltavým chvatem, bez úvahy, jako spis, obsahující skutečnou pravdu, jako opravdové zápisky. Pochybovati o pravdě vypisovaných příběhův, vyhledávati v minulosti nějakých skvrn, znamenalo tolik co nebýti vlastencem, ba národní věci se zpronevěřovati. Třeba přiznati, že „Paměti" dobyly si přízně čtenářstva hlavně tím, že parnavský číšník trpěl pro vlast ve smolenském žaláři (XI.), že blouzní o národní samostatnosti (XVII.), hotov jest i smrt podstoupiti pro konstituci z 3. máje (XIX.), že předpovídá

[1]) Pamiątki P. Seweryna Soplicy, ve 4 svazcích. Nové vydání, dle požadavků ruské censury předělané, vyšlo ve Vilně 1844—45 pod názvem: Pamiątki starego szlachcica litewskiego.

velikost příštího pokolení (St. Rzewuski) a hlásá nezbytnost nových základů pro život společnosti (Król Stanisław). Pravda, že pan číšník, čině tyto ústupky, jinak ve všech záležitostech veřejných pronáší soud zpátečnický; ale jináč na pohled ani býti nemohlo; nemůžeť člověk starých časů zpátečníkem nebýti v přítomnosti. Starobylost nezobrazuje všecku, nýbrž jen co měla v sobě hlučného, hrdinného, čackého, ale s tak jímavou pravdivostí, že dík té umělosti, život těch starých dob se líbil a poutal i v tom hrubém, ač prostoduchém rouše znemravnělosti — i ten karabáč, prohánějící se po hřbetě syna i dorostlého, ty vdavky dcer, k místu přiváděné, aniž by se jich ptal kdo po přivolení, to náboženství, skleslé na význam bezmyšlenkových modliteb a lichých obřadů, to plazení se před magnáty při vší vykřikované rovnosti šlechtice s vojevodou. Soplica klade si za zásluhu, že s obětováním vlastního přesvědčení hájil věci nepravé pána svého, knížete Radziwiłła. Všeliké choutky po samostatnosti zaháněla vždy úvaha: „Platí tě, jíš chléb knížecí a k tomu chutný“ (IV. a XV). Kritika byla na rozpacích; jeden z její hlavních sloupů, Grabowski, vynesl takový soud, že „Paměti“ jsou spis geniální, jenž přináší, čeho nepřinesly ani klassičnost ani romantismus — živé a srdcejemné národní podání.

Nesmírný a v pravdě nezasloužený úspěch „Pamětí“ omámil Rzewuského a naplnil mu hlavu velikým míněním o své výtečnosti. V Rzewuském jako by sloučeny byly dvě osoby: veliký epik, však pohybující se jen v úzkém kruhu básnickém, líčící toliko lidi XVIII. století, k tomu pak jen konservativce a protivníky oprav, a jízlivý sudič a moralista, odsuzující netoliko veškeru přítomnost, její snahy a naděje, ale se zvláštní zálibou všemu se posmívající, co pokládalo se za pokrok, a naprostým zpátečnictvím se honosící. Stránku uměleckou ve spisech svých méně vážil nežli stránku mravokárnou a měl se víc za filosofa než za novellistu. Za nedlouho po uveřejnění „Pamětí“ dokončil rukopisné dílo o dějinách civilisace (1840), jehož jádro v tom se zavírá, že prý národ nemůže současně poetou býti vnitř (v činění politickém, v mravích a zákonech) i vně (v literatuře); že nenadálý projev bohaté v obsahu literatury příznakem smrti jest buď národa samého buď té politické formy, která byla příčinou poetického života národa. Literatura prý vyrostla jako cypřiš na hrobě, hrob pak se zavřel nad národem, poněvadž on sám podťal kořeny svého života reformami, kterými porušil své staršlechtické bytí. Nějaký čas bude cypřiš pyšně hrob krášliti, ale potom i sama literatura zajde — bude potravou literaturám jiným. V celku se tu hlásá fatalistická beznadějnost v další bytnost národní.

Vývodů těch Rzewuski za živa tiskem nevydal (teprv po smrti vyšly z nich úryvky pod názvem „Próbki historyczne“ r. 1868 s předmluvou Kraszewského). Unášen však náruživostí poučovati, povolil svému pudu satirickému a vydal ve Vilně ve dvou svazcích (1841 a 1843): „Mieszaniny obyczajowe przez Jarosza Bejłę“ (Míchanice mravův od Jaroše Bejly), ve kterých vymaloval barvami nejčernějšími polskou společnost v její volyňských zástupcích, t. j. v tamních statkářích, jejich zabedněnost, jejich pachtění po zisku, nedostatek stálosti v pře-

svědčení, prostopášnictví atp. [1]) Ale ani spis ten ani pozdější satirické pokusy, na př. „Paź złotowłosy“ — ve kterém líčí ve smyšlené říši Skotostaně pod jmenem Babakána generálního gubernátora Bibikova a chování jeho k místní šlechtě — nemají takové ceny, aby pojistila jim dlouhou památku. Rzewuski stál vně společnosti, kterou vypisoval, nikterak s ní neobcoval, a proto z péra jeho vycházely postavy zkroucené a nikoli živé osoby. Jaroš Bejla nikoho nepoučil, spíše dráždil množstvím popudlivých výkladů, jako jest na př. tento: „Pravými demokraty byli hrdinové kolivštiny. Pravý demokrat jest ten, který žádá, aby všecek majetek se rozdělil rovným dílem a aby to dělení po několiku let se zas opakovalo. Umírněná demokracie jest nesmysl“ atd. Brzo potom, pokoušeje se nabyti lehkého zisku, své statky dal v zástavu za úřední dodávky, čímž způsobil si obtížné položení; pročež přestěhoval se do Petrohradu (1849), kdež ihned vstoupil v literární kruh příbuzné barvy, t. j. zjevných zpátečníků, jenž uprostřed němoty let čtyřicátých zcela volně, bez odporu a bez překážek, šířil své klerikální a šlechtické ideje.

Polské časopisectvo bylo tehdy ještě v plenkách. R. 1841 počal vycházeti ve Varšavě nejstarší měsíčník „Biblioteka Warszawska,“ který posud se udržel. Téhož roku mladý spisovatel Josef Ignác K r a s z e w s k i, jenž velké naděje vzbuzoval, jal se vydávati ve Vilně sborník o šesti svazcích ročně, jmenem „Athenaeum“ a nesl jej sám na svých bedrech po celých jedenáct let, jsa v jedné osobě redaktorem, sekretářem, dopisovatelem, spolupracovníkem i nakladatelem. Od roku 1830 stával i v Petrohradě zvláštní list polský: „Tygodnik petersburgski“ — úřední to list království Polského, jenž vycházel dvakrát za týden vedením Josefa P r z e c ł a w s k é h o. Velkou mu podporou byl muž, jenž z chudiny povznesl se silou vůle a duchem a velké váhy požíval — Ignác H o ł o w i ń s k i (1807—1855), rektor duchovní akademie a od r. 1851 metropolita římskokatolické církve v císařství: překládal Shakespeara, ostatně nehrubě zdařile, pod jmenem Kefaliński, a psal dramata, legendy, povídky, paměti, užívaje pseudonymu Żegota Kostrowiec. [2]) Oběma pomáhal novellista prostřední míry — plukovník Ludvík S z t y r m e r, posýlali příspěvky též Kraszewski a Grabowski. Jak mile vstoupil v ten areopag Rzewuski, octl se hned v jeho čele a zanesl do toho kruhu všecku nesnášelivost, všecku pošklebačnost a pobuřlivou příkrost svého krajního zpátečnictví. Stal se hlavním spolupracovníkem „Tygodnika“ a uveřejnil v něm především nejlepší svůj román „Listopad“ (1845 a 1846), historii to dvou bratří Strawińských, z nichž jeden vychován byl v duchu francouzském a byl mezi blízkými přátely krále Poniatowského, druhý jest člověk starého kroje a sluha domu Radziwiłłův. První unesl bratrovi nevěstu a dokonal život samovraždou, druhý přistoupil k Barské konfederaci, účastnil se pokusu o zajetí krále a byl za to popraven. [3]) Dvě různé společnosti

[1]) Úryvky z nich některé položil K. Vlad. Zap do řečeného již „Zrcadla života na východní Europě.“ — Pozn. překl.

[2]) Dvě legendy jeho v českém přeložení najde čtenář ve „Slov. poesii“ na str. 352-353. (Pozn. překl.)

[3]) „Listopad“ přeložil do češtiny F. L. Vorlíček a vydal v Praze r. 1854 u B. Rohlíčka. (Pozn. překl.)

tu vedle sebe postaveny a vyobrazeny, nikoli spůsobem jednotlivých kreseb nesouvislých, nýbrž celistvě, rozmyslně a dosti nestranně. Nic méně obecenstvo bylo již podjato proti Jaroši Bejlovi, neblahé přípisky pod čarou pichlavého a vyzývavého obsahu, kterými Rzewuski svůj spis vyšperkoval, ještě více podráždily, kritika nebyla již daleko tak shovívavou. Ještě menší obliby došly pozdější povídky Rzewuského: „Krakovský zámek,“ „Szmigielski,“ „Lizdejko“ a jiné, ve kterých typy již dříve vylíčené se opakují a jeví se skrovná znalost minulosti přes meze XVIII. století.

Přílišná nadutost pyšných těch duchů, kteří zasedli v „Tygodniku,“ odpuzovala. Kraszewski se od nich odvrátil. S Rzewuským vedli písemnou půtku i takoví vřelí a upřímní katolíci, jako kněz Stanislav Chołoniewski, vzdálený jeho příbuzný a římský známý (1792—1846), nadaný spisovatel filosofických povídek, namířených proti scestnosti romantismu („Sen w Podhorcach,“ 1842). Zatím však, co proslulejší mužové „Tygodnika“ a kruhu jeho se stranili, obořili se naň a jali se útoky jeho na lidský rozum odrážeti mladí lidé, dotud zcela neznámí, založivše v Petrohradě sborník „Hvězdu“ („Gwiazda,“ 1846), kteráž potom přenesena byla do Kyjeva (1847—49). Byli to větším dílem Hegelovci a stoupenci Trentowského, kteří křesťanství vykládali svobodněji podle zvláštního svého spůsobu: Zeno Fisz, Albert Marcinowski a Antonín Nowosielski (pseudonymy jejich: Padalica, Gryf a Dołęga). Tón polemiky jejich byl urážlivý a hrubý; vanula z ní sice upřímnost, ale mladí odpůrcové neměli jasných ponětí á dostatečné stálosti v přesvědčení. S petrohradským kruhem nebylo ani bezpečno spor vésti; vydávání „Hvězdy“ bylo z nařízení censury zapovězeno, nenevděk vydavatelům. Přišel r. 1848, jehož události na literaturu vnitř císařství měly účinek velmi neblahý. Přísnost censury se zostřila, záliba obecenstva v literatuře se umenšila, tak že i „Biblioteka Warszawska“ sotva se držela při životě a Kraszewski své „Athenaeum“ po r. 1851 pro nedostatek odběratelů musil zastaviti; což však bylo horšího, že stoupenci pokroku zamlkli a složili ruce, pozbývajíce víry v sílu europské civilisace (jako i ruští západníci směru Granovského), ze které hlavně byl vážen duševní pokrm národa. Byla ještě jedna citelná ztráta: útlé, jižjiž pučící osení polské filosofie uvadlo a tak zmizela i naděje, že lze bude štípiti ducha pokroku na starý kmen katolicismu. Společnost se rozstoupila ve dvě protivy: tu katechismus, onde nevěra. I v oboru politiky se rozplynuly strany prostřední, jen dvě krajní se potýkaly a zápas skončil vítězstvím bílého násilí nad červeným strašidlem. Bouře sic europského Východu se nedotkla, ale účinek její byl i tu patrný: jednak zostřil se dohled na myšlénky, tak že i ti, kdož pomýšleli na vyproštění lidu selského z poroby postupem zákonním, považováni byli za buřiče; jednak zmizely na čas všeliké ideje pokroku, pozbyvše půdy v myslích lidí tehdejších. Nastala doba hlubokého spánku na starých ideálech. Doba ta zdála se Rzewuskému býti nejpříhodnější k rozšíření idei ve svých koncích zpátečnických, k zatracení všelikého pokroku, k prohlášení všeliké reformy za kacířství, k bezvýminečnému podrobení společnosti v oboru duchovním — církvi, v oboru světském — chránkyni minulosti,

šlechtě. Rzewuski vstoupil na novou dráhu — stal se novinářem; magnát pochroumaného majetku stal se úředníkem, přidán byv ku zvláštním službám knížeti Paskěviči ve Varšavě; vysokých úřadův dosáhl ne tak důležitými pracemi, jako spíše proto, že byl zábavným a ostroduchým společníkem. R. 1851 jal se vydávati „Dziennik Warszawski," užívaje znamenité podpory z důchodů vládních, a nemeškaje počal i hned v něm křižáckou válku s rozumem, ve článcích: „Cywilizacya i religia." Ale ukázalo se, že účinkuje takovým způsobem, hrubě se přepočítal. Na nějaký zvláštní odpor mezi spisovateli nenarazil; ba někteří, jako humorista August Wilkoński (sepsal „Ramoty i ramotki," 4 sv.; nar. 1805 v Poznaňsku, † 1852 [1]), historik Julián Bartoszewicz (1821—1871) a jiní, sami přispívali do listu, jenž stal se základem žurnalistiky varšavské. Ale čtoucí obecenstvo samo dalo nevoli svou na jevo: odsoudivši publicistu pro jeho směr, přestalo list odbírati, ba několik set předplatitelů čísla zaplacená vrátilo. Obecenstvo dalo na jevo, že jest sice konservativní, ale nenadržujíc demokracii, že při tom daleko jest bohopusté reakce. Rzewuski způsobil si ještě větší nepřátelství, když vydávaje v r. 1856—57 v osmi svazcích paměti Bartoloměje Michałowského, přiživného Targovičana, v přípiscích velebil Targovickou konfederaci a očerňoval i blátem pohazoval tvůrce ústavy 3. máje. Odeslav r. 1857 do tisku do Lvova svou satiru „Zlatovlasé pachole," ježto prý „Halič jest nejvzdělanější všech bývalých polských zemí," opustil konečně Varšavu, usadil se na svém statku Čudnově (na Teterevě) blíže Žitoměře, dočkal se tak velice mu odporné reformy selské a sklesnuv skoro v blbost umřel r. 1866.

Rzewuski se svým patrným nadáním zasluhuje hlavně pozornosti jakožto zjev chorobný v životě ruskopolské společnosti let čtyřicátých a nejlépe objasňuje dlouhou tu zastávku, ku které sám tolik přispěl. Nezarazil se však docela ruch pokroku, jen že hýbal se zvolna, plaše a neurčitě. Na jihu žilo několik nadaných spisovatelů, kteří zůstavili po sobě trvalé sledy v literatuře. V Kyjevě působil „primas" Grabowski, jak jej ironicky nazval Słowacki, muž to při vší své křehkosti k aristokracii a klerikalismu rozumný a střízlivě hledící na záležitosti národní, náchylný různici mezi Poláky a Jihorusy pokládati za plod příčin nikoli politických nebo náboženských, nýbrž sociálních. R. 1843 rozšířila se zpráva, že uchází se o povolení k vydávání časopisu „Słowianin" se směrem, který bychom dnes nazvali smířlivým a slovanským. Zvěst ta velice uškodila jeho vážnosti a uvalila naň podezření, jako by se dopouštěl zrády národní. Přítel jeho Alexandr Groza (1807—1875), romantik školy ukrajinské, kráčel v šlépějích Zaleského a Goszczyńského, obraceje se k prostonárodní poesii ukrajinské jako ku hlavnímu pramenu („Starosta Kaniowski," „Jassyr Batowski"). V Kyjevě a potom v Charkově psal divadelní kusy Josef Korzeniowski, s nímž shledáme se ve Varšavě v oddíle příštím. Volyňský statkář a čestný kurátor volyňského gymnasia, Ignác Josef

---

[1]) Některé z jeho humoristických povídek čtou se v Zapově „Zrcadle života na východní Europě." (Pozn. překl.)

Kraszewski (nar. r. 1812 ve Varšavě, vychovanec university vilenské), již tehdá jevil nevysýchající plodnost, mnohostrannost a vytrvalost v práci. On sám pracoval za deset lidí, psal knihy historické („Wilno," 1838—40, ve 4 sv.), cestopisy, kompiloval díla filosofická, složil i rozsáhlé epos z podání a z dějin pohanské Litvy, jejížto minulost po drobtech sbíral a pracně, však bez kritiky, sestavil historik Theodor Narbutt (1784—1864; „Dzieje starożytne narodu litewskiego," ve Vilně v 9 sv., 1835—1841). Veršované epos Kraszewského *Anafielas* (t. j. hora věčnosti, litevský to Olymp) dělí se ve tři části, které takto jsou pojmenovány: „Zpěv o Vitolu" (Witolorauda), „Mindovs" a „Vitoldovy boje." Počav baječnými pověstmi, dovedl vypravování své až do splynutí Litvy, zatím na křesťanství obrácené, s Polskou. Pravým povoláním Kraszewského nebyly ostatně verše nýbrž povídky, k tomu povídky ne tak historické — ač i historické psával výborné (na př. „Ostatnie chwile Księcia Wojewody," 1875) — jako spíše ze života souvěkého, nákresy živých typův, chodících ideálů, podněty horkých záležitostí dne a jeho úkolův. Kraszewski sám platnost onoho slovesného druhu, jejž nad jiné vzdělával, takto vytkl ve své jubilejní řeči dne 3. října 1879: „Zvolil jsem formu nejstarší, kteráž chůvou byla východním národům, formu, jež podává čtenářům potravu nejzáživnější, tvoří si největší kruh čtenářstva a slouží za průpravu k myšlení a k duševní činnosti." Kraszewski byl idealista, psával rád o neshodách ideálů se skutečností, splétajících trnový věnec básníku („Poeta i świat" 1837; „Sfinks" 1847; „Powieść bez tytułu" 1855), cítil jakousi slabost k zanikajícím staropanským řádům a mravům („Dwa światy" 1856), ale při tom nad jiné vřele se ujímal lidu selského, ve jmenu uraženého citu lidského hřímaje proti porobenství a břímě poddanství líče v celé řadě povídek, plných obrazů veledramatických (příhody Savkovy v „Kouzelné svítilně" 1843, „Ulana" 1843, „Ostap Bondarczuk" 1847, „Jaryna" 1850, „Chata za wsią" 1854, „Jarmoła" 1857), někdy i bavil se tvořením utopií („Dziwadła" 1853). V gubernii Vitebské Karel Bujnicki (1788—1878) založil orgán „Rubon" (tak slula za starodávna Západní Dvina) pro krajinskou literaturu běloruskou, myšlenou v rámci společné literatury polské.

Ve Varšavě na počátku let čtyřicátých jevily se známky jakési nové školy básnířské, kteráž původ svůj berouc dílem od Byrona dílem od básnických výtečníků polské emigrace, vynikala bouřlivým ruchem v před, v nejasné však podobě: Roman Zmorski, Vladimír Wolski, bratří Ludvík a Cyprián Norwidové, Antonín Czajkowski (nar. r. 1816 v Krakově, zemřel r. 1873 jakožto professor petrohradské university ve výslužbě). Nejnadanější z polských spisovatelek oné doby, Narcissa Żmichowská (1825—1876), upoutala k sobě pozornost sbírkou překrásných básní pod názvem: „Wolne chwile Gabrieli" (v Poznani 1844). Šťastný sběratel starobylých pověstí, bájí a pohádek, archeolog a kompilátor dosti skrovného nadání, Kazimír Vladislav Wójcicki (1807—1879), nabyl velmi slavného jména.[1]) Statkář

[1]) „Klechdy" jeho, t. j. národní pohádky a báchorky v rocích třicátých vycházely v českém rouše v Jak. Malého „Bibliotéce zábavného čtení." (Pozn. překl.)

z gubernie Vilenské, Eduard Želigowski (nar. r. 1820, † v Ženevě 1864), vydal r. 1846 dramatickou fantasii „Jordán," břitkou to satiru sociální na souvěkou společnost, farizejsky si hovící na měkkém lůžku poddanství selského lidu.

Tyť byly nejznamenitější zjevy polské literatury v mezích ruského panování. Zbývá pověděti několik slov o její osudu v říších Pruské a Rakouské.

Poznaňsko, jež Hegelovi dodalo nejvíce učenníků, mělo básníka dosti prostředního, Napoleonského generála Františka Morawského (1785—1861), kterýž, byv klassikem, přechýlil se k romantismu, a dějepisce Ondřeje Moraczewského, stoupence Lelewelova (1804 až 1855), jenž pásmo polských dějin, psaných duchem republikánským, dovedl až do kralování Jana Kazimíra (9 svazků, 1842—1855).

V malinké, podle jména svobodné obci města Krakova učený Michal Wiszniewski (1794—1865) podnikl pod názvem historie polské literatury sepsání celých dějin polské vzdělanosti, dovedl však jen do XVII. století dílo své (v sedmi svazcích, 1840—1845; potom vyšly ještě tři), kteréž spíše jest snůškou nezpracovaného materiálu nežli soustavným celkem. Krásnými skladbami básnickými proslul lyrik Edmund Wasilewski (1814—1846); zvláště se cení jeho báseň „Stoliční chrám na Vavelu" a množství krakovjáků, které znárodněly.

V Haliči prováděly se pokusy poněmčovací. Úřady naplnily se Němci a zněmčelými Čechy, ve školách se vyučovalo po německu, německá byla universita, kterou Josef II. ve Lvově založil r. 1784. Rok 1817 památný jest založením „Ústavu Ossolińských" ve Lvově, s ohromnou knihovnou, s museem a s vydavatelstvím historicko-literárního časopisu — velkolepá to památka po učeném hraběti Maxmiliánu Ossolińském. R. 1830 založen byl ve Lvově časopis „Haliczanin," jenž řízen byv Chłędowským, přispěl k probuzení duševního života. Mezi lvovskými básníky vynikali nadáním: Josef Borkowski, Alexandr čili Lešek Borkowski („Parafiańszczyzna), August Bielowski (1806—1876), jenž vystoupil na veřejnost s epickými skladbami staro-žitného rázu, s překladem Slova o pluku Igorově, a posléze proslavil se dílem vysoce kritickým: Historica Poloniae Monumenta; konečně Lucián Siemieński (1809—1870), překladatel Kralodvorského rukopisu a Odysseje, básník, novellista a kritik. [1])

---

[1]) Ukázky dvě z básní *Ed. Wasilewského* najde čtenář v překladech Jana Soukopa a Jana Nečasa ve Vymazalově „Slov. poesii" na str. 370. Známa jest báseň *Josefa Borkowského* na slovanské národní písně. z mistrného překladu Koubkova (v téhož sebraných spisech, položená pak v čelo spisu Štúrova „O národních písních a pověstech slovanských," a ve Vymazalově „Slov. poes."). *A. Bielowski* přeložil též náš „Libušin Soud" do polštiny. Z *L. Siemieńského* přeloženy do češtiny „Wieczory pod lipą," prostonárodně to psané „Dějiny polské" (v Praze 1867) a „Żywot Kaz. Brodzińskiego" pod názvem „Básník vojín." Z básní jeho drobných čtyři překladem V. Štulce, Jul. Rotha a Fr. Vrány položeny jsou ve „Slov. poesii." (Pozn. překl.)

C) Poslední pablesky polského romantismu na domácí půdě (1848—1863).

Úloha polské emigrace r. 1848 se dokonala: ukázalo se, že se přepočítala při všech podnicích. Ačkoli národní snahy, ze kterých podle domyslu vyrůsti měl přerod Europy, sem tam na vrch se dobývaly, přece ani jeden stát nový nevznikl na základě čiře národním, naproti tomu pak říše staré, jako na př. Rakouská, kterým již dávno předpovídal se rozpad, omládly a počaly jařeji žíti a zdravěji než dříve. Halické příběhy r. 1846 a vítězství reakce po r. 1848 přešly jako marné výstrahy. Víra v účelnost používaných prostředků byla sice zviklána; po europských bouřích r. 1848 zbyla jen únava a touha, užívati v míru přítomnosti; ale cíle a ideály zůstávaly tytéž, jak je vytýčila emigrační literatura prvních roků čtyřicátých, s nadějemi na obnovu vlasti někdy při vhodnější příležitosti a s přízraky starých hranic. Ideje zářily tytéž, staré, opakující se; jevily se v menších podobách, ale nestaly se positivnějšími. Vysoký polet romantismu prvních jeho let tu schází; titánů, celý svět k boji vyzývajících, i Boha, není již. Za to ze všech živlů polského romantismu vynikl a nabyl převahy na úkor ostatních ten, který prvotně v něm nikterak čelného místa nezaujímal („Pan Tadeáš“ a „Paměti starého Soplicy“), totiž *staro-šlechtické epos*, ustavičné probouzení a přemílání vzpomínek na zašlou minulost, spůsobem živě jímavým a nadšeným. Všude, i v západní Europě, objevil se dějepisný román a stal se oblíbeným odvětvím literatury (Walter Scott), ale nikde nezaujímal takového místa, nikde nepanoval tak výhradně a trvale, nikde vláda jeho neměla tak těžkých následků, jako učiněná febris recurrens (zimnice návratná), proti níž i posud potřebí někdy užívati dávek chininových.

Ostatně zjev ten je zcela přirozený a prostý. Po veliké pohromě, která Poláky potkala na závěrce XVIII. století, octli se v okolnostech naprosto rozdílných proti dřívějším, v novém, cizím takřka živlu společenském. Všeliký organismus, tedy i národní, musí při změně svého okolí buď přispůsobiti se k němu, navyknouti novým řádům, bývalým pak, jež se s novým stavem nesrovnávají, odvyknouti, anebo hynouti. Přivyknutí nestane se náhle; provázeno bývá pocity bolestnými a trvá jistou dobu delší nebo kratší, podle toho, jak chová se k národu nové jeho okolí, zda totiž pracuje k tomu, aby národnost mizela a se rozplývala anebo aby mocněji se semkla ve svých původních tvarech; jinými slovy, zdali nové okolí usiluje národ sobě připodobiti a spěje k jeho povolnému odnárodnění, anebo zdali odnárodniti jej nemíní a jen politicky k sobě připoutati. V Prusku provozoval se důsledně záměr odnárodnění, však spůsobem zákonním a na základě formální rovnoprávnosti Poláků s německými obyvateli. V Rakousku panovala též soustava poněmčovací a teprv r. 1859 uhozeno na cestu jinou. V Rusku do r. 1830 národnost svobodně se mohla rozvíjeti; po roce však 1830 nastal měrou přirozenou obrat ku směru opačnému, k čemuž přistoupilo ještě, že opora hledána v živlech nikoli nových, svěžích, demokratických, nýbrž v stranách starých, aristokratických a klerikálních (Rzewuski), majících kořeny své jen v minulosti a nad jiné

protivných jakémus přispůsobování národa k novému okolí a ovšem i osvobození selského lidu. Odsuďte lidi, kteří octli se v nových okolnostech, k praktické nečinnosti — mysl jejich neodolatelně bude zalétati do ztraceného ráje, k bývalé blaženosti, staří předkové budou se jim zdáti bohatýry proti malichernému, trpasličímu pokolení přítomnosti, lidmi zrůstu nadpřirozeného a velikosti epické; i špatné spatřovati budou ve světle krásném, nese-li známky charakteristické. Julius Słowacki, jenž sám byl náchylen přenášeti se do minulosti, v geniálním předvídání uhadoval zhoubné následky toho velebení minulosti a v „Agamemnonově hrobě“ radil odvrci tu žhoucí košili Dejaniřinu — červený kontuš a zlatý pás staršlechtický, a rozněcovati se pro ideje všelidské místo pro starošlechtické. Však nebyl slyšán, se zápalem a se zálibou opěvaly se pořád jen kontuš a konfederatka, statné pitky a hlučné sněmíky.

V čele básníků, kteří vytkli sobě za úlohu, oslavovati velikou a posvátnou minulost, stojí dva nadaní pěvci: Vincenc Pol [1]) a Ludvík Kondratowicz, z nichž však toliko první zůstal svému předsevzetí věren, lyrika pak druhého nevědomky přechýlila se k motivům jiným, zcela novým a souvěkým. Historický román našel pozoru hodného pěstovatele v Sigmundu Kaczkowském; román souvěký zdárně vzdělávali Josef Korzeniowski a Kraszewski. Připočteme-li k těmto pěti ještě historika-umělce Karla Szajnochu, tož šest těch jmen představuje všecek duševní ruch v oboru básnické tvorby za oné doby přechodné, kterou nám jest vylíčiti — doby odkvétajícího romantismu, kde jižjiž počíná jiný duch váti, bližší reálné skutečnosti.

Otec básníka Vincence Pola pocházel rodem z Varmie, dokonával své študie na akademii krakovské a stal se pak rakouským úředníkem v Haliči. Podpisoval se *Poll*, oženil se se lvovskou měšťkou Eleonorou Longchampovou, sloužil v odboru soudním a r. 1815 povýšen byl pro své zásluhy do stavu šlechtického s příjmím „von Pollenburg.“ Vincenc narodil se 20. dubna 1807 v Lublině, byl vychován ve Lvově v polo-německém domě otcovském a nabyl důkladné známosti německé i polské literatury, tak že když r. 1825 otec umřel a rodina octla se v nouzi, mladý Pol vydal se r. 1830 do Vilna, aby se tam ucházel o stolici německé literatury. Přání jeho vyplnilo se potud, že dosazen byl na tu stolici v hodnosti lektorova zástupce; však nedlouho ji zaujímal, neboť již na počátku r. 1831 spatřujeme jej v řadách povstalcův a potom mezi emigrací v Drážďanech. Ve Vilně, jež bylo kolébkou polského romantismu, vssál do sebe jeho ducha. R. 1832 setkal se s Adamem Mickiewiczem a s Klaudií Potockou. V zápiskách jeho při r. 1832 poznamenáno: „Počal jsem psáti písně k povzbuzení A. Mickiewicze a z nadchnutí Klaudie Potocké.“ Písně ty schválil Mickiewicz a vydány byly v Paříži r. 1833 pod názvem: *Pieśni Janusza.* Zjednaly pěvci naráz slavné jméno: všem líbily se svou rázností, smě-

---

[1]) *W. Spasowicze* čtení o Polu v „Ateneum“ r. 1878, sv. dubnový; Polovy sebrané spisy (Dzieła Wincentego Pola) vyšly v osmi dílech ve Lvově 1875—1877.

lostí a výtečnou plastikou; vane z nich dým prachu a bitev. Januš není učený filosof, mluví z plných plic, všecka bída podle jeho soudu z toho pošla, že se povstalci málo bili, že páni vůdcové hověli si a drželi hostiny v táboře (Gawęda Dorosza) a velcí páni dali se v smlouvání; on jest naskrz revolucionář, všecky prostředky jsou mu dobré, i krvavé, s pány by byl brzy hotov; blouzní o příští velikého muže, „který posvátným mečem katovským prolije celé moře krve“; sama píseň ničím nemá býti leč válečnou zbraní a časem i zastati střelbu.

Na sklonku r. 1832 prosmykl se do Haliče, r. 1834 navštívil poprvé Krakov, r. 1835 cestoval (po Goszczyńském) po Tatrách a študoval lepotvárné plémě polských horalů. I nalezl tu přítele a ochrance v Xaveru Krasickém, kterýž, aby psance sprostil pronásledování rakouské policie, usadil jej na jednom ze svých pohorských statků — na Kalenici (1837). Na krátce před tím Pol seznámil se též s professorem Josefem Kremerem, jenž v horách tudy putoval, a byl jím uveden v labyrint Hegelovy filosofie, jakož sám praví: „Od té doby, co jsem se seznámil s Kremerem, rozjasnilo se trochu v mé hlavě.“ R. 1837 pojal za choť Kornelii Olszewskou, s níž byl již zasnouben před odjezdem do Vilna r. 1827. V dobu tu padají krásné co do formy a nejlepší snad všech děl básníkových *Obrazy ze života a z cesty* (Obrazy z życia i podróży), jež však tiskem vyšly až r. 1847. Povstalec-vojín octl se v horách uprostřed divoké, velebné přírody, jež tak velice srovnávala se s vlastní jeho povahou, přísnou a vážnou, milující vše velkolepé a mohutné, soucitně sic klonící se i k malinkým, poněvadž jsou mocni svým počtem a málem se spokojují, ale volící raději trampoty a samotu na výšinách života, kdež dýše se volněji. Povstalec zamiloval si horskou dívku, získal si náklonnost pohorských gazdů, sbratřil se s juhasy-pastýři, kteří vyprávěli mu krásné horské pohádky; ale mezi dobrým tím lidem nelze mu zůstati. Vzpomínky jej nazpět vábí v roviny sluncem ozářené, kynou mu věže marianského chrámu v Krakově a táhne jej k sobě ono nepřehledné prostranství, s národem, jenž sám kdysi sobě vládl a svými se soudy spravoval. O tom šírém kraji zlatých rolí a dřímajících lesův, jenž jako koberec prostírá se mezi moři Baltským a Černým, lze sepsati něco většího ještě a mohutnějšího, než o výšinách Taterských. A tenť jest původ ***Písně o zemi naší*** (1843), nejvíce oblíbené ze všech skladeb Polových, však zvláštní náhodou nejméně vyhovující kritice. Neníť píseň ta leč zeměpisné pojednání ve 12 stech verších, tedy již účelem svým jest nejvýš nebásnická. Pol nemohl se státi velikým básníkem, protože na širší poetické zámysly nestačil: kdykoli obmýšlel něco složitějšího než prosté vypravování nebo lyrický vzlet citu, tu jevilo se obyčejně v mysli jeho jakési suchopárné a hubené schéma logické s přihrádkami (jako u Klonowicze), které pak vyplňoval podle všech pravidel staromódního umění, právem již v Lessingově „Laokoontě“ odsouzeného, pracně naplňuje přihrádku za přihrádkou. Nehledíme-li však k základní vadě osnovy, tož shledáme tu krásné obrazy, kresby netoliko krajin, nýbrž i rozmanitých těch odlik národa, bydlícího na onom prostranství: jsou rázně a široce nakresleny, s narážkami na budoucnost, s vlasteneckým horováním o silách, v těch zástupech dřímajících, jež objeví se, až

přijde doba historických činů. I věšťby i sny vlastenecké tím mocněji dojímaly, že byly růžové, neurčité a laciné.

Básníku žilo se mile v tom skromném koutečku Kalenici, kdež z přízně Xavera Krasického mohl život vésti podobný onomu, jaký trávil Jan Kochanowski v Černolesí. Smiřuje protivy života, nepokouší se jich rozhodovati a necítí ani jich jsoucnosti. Jest demokrat a věří, že budoucnost vzejde jen na bedrech prostého lidu a stane na selském rozumu; ale i šlechtu velebí a blahoslaví a ačkoli sem tam vyhrkne s přísným odsudkem nad pyšnými pány volyňskými, nad plantážníky a půlpány podolskými, tož výbuchy ty jsou jen místní výnimky, jen jako stíny na idylickém obrázku rajské blaženosti. Aby však slasti té byl účasten i poddaný lid, tak daleko láska k prostému národu nešla — bylať jen platónská. Rovněž idylicky sestrojil si Pol i obraz Slovanstva — jediný z novodobých básníků polských let čtyřicátých, který vedle národní ideje polské osvědčil i vnímavost pro ideu slovanskou. Obě ty idyly neměly pevné půdy a rozletly se při prvním ostrém nárazu skutečnosti: idyla politicko-sociální — halickými příběhy r. 1846, idyla slovanská — rozejitím slovanského sjezdu pražského v roku 1848 z opatření Windischgraetzova. Obě rány byly kruté, zvláště první ranila pěvce v hloubi duše. V únoru r. 1846 pěvec náš, jenž ze všech sil pracoval proti záměrům polských revolučníkův, ubíraje se s rodinou do Lvova, byl na cestě ve vsi Polance napaden sedláky, na vyzvání rakouských úřadův ozbrojenými. Přivázavše jej ke stromu, vyslýchali jej s mučením, choť jeho poranili sekyrou, načež pod stráží je odvedli do Lvova, kdež Polovi bylo stráviti delší dobu v žaláři; majetek jeho přišel v niveč. Revoluce r. 1848 zakmitla paprskem naděje, Pol vítal slovanský sněm pražský básní: „Słowo i sława,“ která toho času nebyla sic vytištěna, však jest zajímavou a v polském písemnictví vzácnou památkou fantasie o sjednoceném Slovanstvě. Hlásá se v ní totéž učení o hnilobě Západu a o jeho liché moudrosti, které vyznávali moskevští slavjanofilové; sjednocení představuje si básník na základě římskokatolickém, v utopické podobě jakéhosi patriarchálně sněmovního zřízení, jakéž podle podání mělo prý Slovanstvo v dobách předhistorických, pokud se ho nedotkla ještě podmanitelská zbraň západního císařství.

R. 1849 obdržel Pol professuru zeměpisu na vysokém učení krakovském. Ale nedlouho ji zastával: na nový rok 1853 dostali čtyři professoři od ministra vyučování Lva Thuna propuštění a mezi nimi byl i Pol, načež r. 1854 zavedeny na universitě přednášky německé. Opouštěje krakovskou universitu, požíval již slavného jména, jež zjednaly mu nové skladby básnické, naprosto rozdílné od dřívějších, odlesk to nového směru společnosti, směru nazpět ku starým ideálům. Básník též sám hluboce se změnil. Byl srdce upřímného a měl se za vůdce společnosti, kdežto vlastně sám byl unášen vlnou událostí. Lidu, jenž tak hrubě se k němu zachoval v Polance, do smrti toho nezapomněl; všecka jeho demokratičnost rázem vzala za své a se vykouřila. Stal se příkrým konservativcem a pokládal od těch dob jen toho za rozumného, „kdo *to* vzdělává a *tomu* péči věnuje, co zdědil po otci a dědu, a povědomou cestou koně vodí; kdo tam sedí, kde oni seděli“ (V. 35). Postavy z lidu, kterých hojně bylo v písních Janušových,

„o naší zemi“ a tatranských, skoro na čisto zmizely a nalézají před tváří jeho milost jen tenkrát, když jeví se v podobách zcela krotkých, ochočených, poslušnosti navyklých. Struna lyrická se strhala a umlkla; pěvec stal se vypravovatelem, vynalezl nový druh povídky — šlechtickou povídačku či „gawędu,“ ve starém slohu, s mravním naučením, klonícím se k tomu, že vše staré je svato, že třeba kořiti se autoritě, udržovati víru národní a zděděná podání a všelijak působiti proti rušivému účinku ideí zápůrčích našeho věku, o kterém mračné měl ponětí, spatřuje při něm známky předpovídaného věku Antikristova. Při takové náladě jest líčení minulosti tendenční a nemůže býti věrné; básník přistupuje k němu s posvátnou úctou, žehnaje a modle se; i dalo by se očekávati, že část toho zbožného citu přejde i na čtenáře. Ale z toho všeho pochází zcela něco jiného: obraz bývá sic pravdivý ale divoký a někdy i nepěkný; co více, vznešená morálka mravného naučení skoro vždy ve zjevném bývá odporu s illustracemi t. j. s jednotlivými kresbami povídky. Řada těch obrazů počíná se trilogií, nazvanou „Zápisky Benedikta Winnického“ (Winnicki jest starý Polák, pamětník starých časů; Pol ho poslouchával, když jako hoch chodil v Tarnopoli do školy). První část, „Příhody mládí“ (Przygody młodości), byla sepsána již dříve a vyšla tiskem ve Lvově r. 1840; obsahuje chvalořeč na důtky, kterými otec, chudý zeman, vypráskal dorostlému již synu za to, že vraceje se ze služby z prostopášných dvorů velikých pánů, nesmekl před křížem v poli a dosti nízko se otci nepoklonil. Druhá část, „Senátorský smír“ (Senatorska zgoda, 1852), dokazuje stálost veřejného pořádku v Polště tím, že když v Sanocku povstaly rozbroje pro malichernou věc, že nepohodli se totiž dva velcí páni v tom kraji, Bal a Mniszek, tu varminský biskup, známý Ignác Krasicki, z moci své senátorské smířil oba nepřátely vtipným nápadem tak, že po statném popití se líbali. Třetí část, „Sněmík v Soudní Višni“ (1853), představuje úžasný obraz sněmovních řádů polských na sklonku Polsky, opilé zástupy šlechty, jichž přízeň zakupují před volbami nápadníci míst hojným častováním; zříti jen šmejdy a pletichy, konečně taseny až šavle v kostele, kde odbývá se shromáždění; bylo by došlo k šarvátce, kdyby duchovenstvu nebylo na mysl připadlo, objeviti se s velebnou svátostí v kostele krví již pokáleném a zastaviti tak svár, což Pol za příklad vystavuje věku našemu, kterak dříve lid drželo na uzdě a krotilo náboženství.

Při všem tom, že byly toho času velmi oblíbeny takové povídky („gawędy“), vážnost Polova po oné trilogii něco málo poklesla v očích lidí soudnějších. I hleděl ji povznesti, vydav r. 1855 dříve již hotového „Mohorta,“ nejlepší z epických svých skládání. Přenášíme se do časů krále Poniatowského. V onu dobu, kde vše hnilo ve státě, poslední památka vojenské kázně uchovává se v pohraničních strážích neboli praporech ukrajinského pomezí, rozložených podle Siňuchy a Rosi od Buhu k Dněpru, konajících službu těžkou a nebezpečnou při malých pomůckách, jaké jim dáti mohla Obec pospolitá. Mohort, Litvín rodem a unita vyznáním, jest poručíkem v jednom z těch praporů; jest to člověk starých časů, kost jen a kůže, chrabrý a čestný jako paladin Karla Velikého nebo rytíř Okrouhlého stolu, stářím již takřka zkamenělý,

se stepí téměř srostlý, však odbývající s pravidelností stroje nařízené hlídky. K němu pošle král svého příbuzného, slavného potom knížete Josefa Poniatowského, na lepší výcvik jeho praporu, a daří jej pak záslužným křížem, důstojenstvím rotmistra a svobodným dvorem. Ale Mohort dary odmítá: kříž prý obdržel na křtu, od praporu svého odejíti netouží a země mu mnoho na hrob netřeba. Přiblížil se konec Polsky, voje Josefa Poniatowského ustupují před Rusy (1792), předvoj vede Kościuszko, v zadním tému Mohort u Boryškovec chrání ustupujících při přechodu přes hrázi, sám však padne, naplniv svou vojenskou povinnost. Ve vypravování vpleteny jsou krásné vzpomínky na minulost, Mohort však sám postavou epickou není; jest to člověk takřka zkamenělý, hýbající se jako stroj po zavedeném pořádku. Pol osvědčil tu velké nadání při malbě stepní přírody, zevrubnou znalost podrobností; ale ta líčení a ty episody tak se množí a šíří, že hlavní pásmo vypravování jest jimi zasloněno a vypadá jako pouhý rámec, přimyšlený jen k výkresu té síti podrobností, a že vypravovatel básník mění se v starožitníka, ve svém skládání jako v nějakém musei vykládajícího rozličné vzácnosti a zvláštnosti a se zálibou při každém předmětu prodlévajícího. Takovým též uměleckým museem středověkého stavitelství a řezbářství jest báseň „Vít Stvoš“ (sepsaná r. 1853, vydaná 1857), věnovaná památce řezbáře téhož jména, jenž žil na sklonku XV. a na začátku XVI. století a jejž Němci Veit Stosz jmenují a sobě přisvojují. Oň dosud při vedou Krakov a Norimberk, ježto v tom i onom městě proslavil se velkolepými útvory uměleckými slohu středověkého, netknutého ještě paprsky renaissance. Ozdobiv hlavní chrám krakovský náhrobkem krále Kazimíra Jagellovce a oltář kostela mariánského tamtéž prací řezbářskou, přestěhoval se do Norimberka; tuto na stará kolena obžalován byl z podvodu a znakem hanby poznamenán, načež oslepl. Básníku snadno bylo proměniti Stvoše v nevinného mučenníka, odsouzeného na křivá udání závistníkův. Ve Stvoši tu zobrazen netoliko umělec středověký, nýbrž umělec všech věků vůbec, jenž poslouchati má jen vnuknutí víry a s uměním za meze církevní tradice nezabíhati; osud jej za to potrestal, že neměl náležité pokory a že duch jeho uměním zhrdl. V témže starožitnickém slohu, s touž tendencí psány jsou i další skladby, jež za „Vítem Stvošem“ následovaly, všecky již až do smrti básníkovy, jenž na sklonku života oslepl a skonal v Krakově 2. prosince 1872 — skladby to vesměs rozvlečené a nesoucí znak již stářím oslablého nadání. Jsou to: „Stryjanka“ (Tetička, vyd. r. 1861), „Pachole hetmańskie“ (r. 1862), „Rhapsodie z vídeňské výpravy Sobieského“ (1865), „Kalendář myslivce“ (1870), „Kyslacký starosta“ a drama „Povodeň,“ jež vyšly teprv po smrti básníkově. [1])

Povídky ty, s mravoukou nad míru úzkou (na př. legenda „Czarna krówka“ [Černá kravička] 1854), se směrem zřejmě zpátečnickým, s patrným odmítáním snah rozumových, nic nemají společného s juná-

[1]) Některé ukázky z Písní Janušových a z Písně o zemi naší, pak několik drobnějších básní Polových najde český čtenář v brněnské „Slov. poesii“ na str. 339—351 v překladech Jos. Jirečka, Jana Pr. Koubka, Jana Soukopa, Ot. Mokrého, Ot. Sádovského, J. B. Pichla, Fr. J. Buriána a F. M. Vrány. (Pozn. překl.)

ckými, ohnivými, smělými písněmi Janušovými nebo s ráznou „Historií ševce Jana Kilińského“ z r. 1843. V polské literatuře Pol zaujímá takové místo, jako v ruské krajní lidé slavjanofilského tábora. Obzor jeho nepřesahuje mezí národnosti a víry, kteréž od národnosti ani nedělil; ve své oddanosti k té i oné zabíhá až v chauvinismus, tak že vše cizí odsuzuje a všelidského nic neuznává. Trpké příhody života vymrštily jej z kolejí a postrčily do středověku, ve kterém se s duchem svým i usadil, nic neočekávaje od budoucnosti a přesvědčen jsa, že lepší časové již zašli. Strnulý obskurantismus Polův měl na jeho krajany účinek neblahý, který nyní již valně slábne. Láska k starobylosti jest vždy chvály hodna; v době, kterou máme na zřeteli, vzrostla z příčin, jež jsme vyložili, k jednostranému velebení minulosti, k vyvyšování jí na nedotknutelnou svatyni; ale i ta zveličená úcta nepřekážela nikomu přáti pokroku, napomáhati vítězství ideí, ovládajících proud našeho věku, přispívati k povznešení lidu, pracovati k jeho osvícení a svobodnému rozvoji. Že národní odkaz minulosti dobře lze spojiti s demokratismem a s duchem času, dokázal živě vrstevník Polův, svého času o nic níže než tento ceněný, nyní pak kladený mnohem výše — litevský pěvec Ludvík K o n d r a t o w i c z, známější pod přijatým jmenem Vladislava S y r o k o m l y.

Ludvík Vladislav Kondratowicz, erbu Syrokomla, [1]) narodil se dne 17. září 1823 v Miňské gubernii, pocházeje z rodu drobného a chudého. Otec byl zeměměřičem a pak pachtýřem na statcích radziwillských. Počátečního vyučování dostalo se synovi u dominikánů v Nesvíži, na to navštěvoval krajskou školu v Novogródku; ale již pátou třídou študie jeho se ukončily. Otec, přesvědčiv se, že syn nemá valných schopností k hospodářství, usadil jej r. 1842 za písaře do kanceláře ústřední správy radziwillských statků v Nesvíži. Mladý kancelářský byl ostýchavý a neobratný ale vtipný a veselý, psal verše s neobyčejnou lehkostí, získal si náklonnost svých druhů, zamiloval si dívku stejně chudou jako sám byl, pannu Mitraszewskou, oženil se, obdržel v pacht malý radziwillský dvorec na Němnu, Zálučí, a hospodařil na tom chudičkém statku se ženou a brzo i s dětmi, jichž se mu pět narodilo. Zdálo se, že ten člověk jest na dobro pochován v hluchém tom koutku a že není s to, aby vzdělal se a pokročil tak daleko, by státi se mohl osobou důležitou v literatuře, na onom jevišti, jež dlouhé žádá a důkladné přípravy. Ale co zdálo se nepodobným, sběhlo se: za devět let přebývání svého v Zálučí (1844—1853) nabyl při pomůckách nejnuznějších vzdělání ne-li rozsáhlého a plného, aspoň ve

---

[1]) *W. Spasowicz*: Články v „Ateneum“ 1876, čís. 1. a 3.: Nowe studyum nad Syrokomlą. — Poezye, wydanie na rzecz wdowy, t. 10, Warszawa 1872. — L. K., Dzieje literatury w Polsce. 2 t., Wilno, 1851—54. — *J. I. Kraszewski*, Wł. Syrokomla, Warszawa 1863. — *Tyszyński*, Kondratowicz i jego poezye, v „Bibl. Warsz.“ 1872, v srp. a zář. — Izbrannyja stichotvorenija Ljudviga Kondratoviča, Moskva, izdanije Lavrova i Fedotova, t. 1., 1879 (Ruský překlad vybraných jeho básní). — Článek *N. Aksakova* v č. 1. „Ruské Mysli“ 1880. (Dosti hojné ukázky z jeho skládání v převodech českých Jos. Koláře, Jar. Čelakovského, Jana Soukopa, Fr. Višňáka čtou se ve Vymazalově často uváděné sbírce na str. 318—338. — Pozn. překl.)

stránkách některých řádného. Latině vyučil se ještě u dominikánů; když se ženil, dostal od soudruhů jmenem svadebního dárku Wiszniewského „Historie literatury.“ Při ústřední správě radziwillských statků byli někteří učení a vzdělaní mužové, kteří přiměli jej k veršovanému překládání básníků polskolatinských XV. století až do Sarbiewského; učinili mu též návrh, aby účastnil se podniku petrohradského knihkupce M. O. Wolfa, vydávajícího latinskopolské historiky. Takž Kondratowicz poznal Polsku hned od středověku tak, jak málo kdo ji zná — z pramenův. Vědomosti o dějinách světa a o ideách, nynějším věkem hýbajících, nabyl z některých knih a od druhů študentů, kteří z rozličných universit sjížděli se k němu na prázdniny a klid tichého toho koutku rušili tuhými spory. „Hlava mně třeští,“ píše Kondratowicz r. 1851, „od křiku o pokrok, mysl se rozptyluje, nemohu myšlénky sebrat.“ Brzo na to navštívil Vilno a píše: „Nevěděl jsem, jaká u nás panuje vojna duševní. Obstupui (strnul jsem). Jední s křížem v rukou posýlají do pekla všeliký rationalismus, každou vědychtivost nazývají dílem pýchy ďábelské. Druzí, blahoslavíce pokrok a bratrství, plvají na víru, na národní podání, na vše což dobrého jest a svatého. Kristus na ústech, ale Kristovy lásky k lidem, bohužel, neshledal jsem. Chtěl jsem se usadit ve Vilně, nyní však vidím, že, bychť měl z toho prospěch na duchu, mé srdce by vyschlo na prášek. Nejsem žádný dialektik.“ Přes nechuť svou k sporům nic méně okolnostmi byl přinucen, odstěhovati se do Vilna a žíti v dusném vzduchu, naplněném klepy, pomluvami, pletkami. Jeho překlady latinskopolských básníků, uveřejněné v Kraszewského „Ateneum,“ se chválily, jeho první „gawędy“ čili veršované pověsti se velmi líbily, knihkupec Wolf koupil prvou jeho větší báseň: „Urodzony Jan Dęboróg“ (vyd. v Petrohradě 1859) a chtěje seznámiti jej s Kraszewským, zavezl jej k němu na Volyň. Ve Vilně mohl Kondratowicz přijímati knihy a rady od historika Mikoláše Malinowského, jenž účinně prohlédal k jeho rozvoji, a od veškeré té společnosti mužův osvícených a učených, kteří zachovávali Vilnu záři ohniska duševní činnosti.

Přátelé postavili zas Kondratowicze na nohy: najali mu ve vzdáli as dvou mil od Vilna statek Borejkovščiznu od hr. Tyszkiewicze, kdež mohl dále vésti oblíbený svůj selský život, při tom skoro každodenně býti ve spojení s městem. Ale Borejkovščizna byla příliš blízka Vilnu, básníka jezdili navštěvovat a objídat známí, olupujíce jej o to nejdražší — čas. Město mělo proň mnoho svůdného, oblíbil si veselou, bezstarostnou společnost literátův a herců, hýřil, opíjel se, svázal se se vdanou ženou, bývalou herečkou, opouštěje manželku a děti. Své básně prodával nakladatelům, větším dílem vilenským knihkupcům židům, asi tak, jako špatní hospodáři prodávají obilí na stojato. Stávalo se, že v chvilích, kde představení jeho divadelních kusů („Xaver Karliński,“ dáván ve Vilně v lednu r. 1858) vzbuzovala obecný zápal a obecenstvo jej takřka na rukou nosilo, on styděl se vyznati, že nemá na oběd. Pobyl několikrát ve Varšavě, r. 1858 navštívil Hnězdno a Krakov, ale dojmy, jež si odtud přinesl, nebyly valné a málo mu poskytly látky k básnickému tvoření. Duševní práce namáhavá a rozličné přílišnosti porušily jeho zdraví a zplodily složitou nemoc ne-

zhojnou, která jej rychle sklátila do hrobu. U prostřed r. 1859 napsal: solum mihi superest sepulcrum (jediný hrob mně ještě zbývá). Od té doby až do samé smrti, jež následovala 15. října 1862 ve Vilně, jsa plně sobě vědom blížícího se konce, psal u prostřed nesnesitelných bolestí a při úplném nedostatku i potřeb nejnutnějších skvostné skladby, jiskřící třpytnou svěžestí a bohatým nadáním: „Cupio dissolvi“ (Žádám si smrti), humoristické to písně z blázince s kratochvilným vylíčením vlastního pohřbu; „Smrt slavíka;“ [1]) „Ovidius v Polesí.“ Po jeho smrti šlechta jihozápadních gubernií složila se na zabezpečení pozůstalé rodiny a vydala na prospěch vdovy a dětí úplné sebrání jeho básní s předmluvou od jeho učenníka Vincence Korotyńského.

Kondratowicz jest poslední básník litevské školy, od Mickiewicze založené, a důstojně ji ukončuje. Vzlet jeho není sic vysoký, obor jeho myšlenek dosti jest malý, ale jest pravým slavíkem němenským, pěvcem plamenného nadšení, hlubokého, upřímného citu, při tom pak neobyčejné prostoty, daleké vší strojenosti. Od velikých a slavných svých předchůdců liší se tím, že jest svému obecenstvu bližší, že předevzal si býti spisovatelem netoliko národním nýbrž prostonárodním, že umí zobrazovati věci nevelikė a všední, ale s takovou duši jímající pravdivostí, která činí jej přítelem a učitelem chudého lidu a prostáčkův. „Kdykoli vezmu tužku,“ sám vyznal jednou, „a nevěda, co bych vykreslil, dělám čáry, vždy vypadne z toho buď litevská chaloupka nebo veský kostelík nebo litevský dvorec. Nic nemohu nakresliti jiného, leč co zamiloval jsem si celou silou duše; rád bych naučil se něčemu jinému, rád bych maloval panské zámky, ale po každé se mi tužka zláme“ (VII. 220). Ježto školní jeho vzdělání nebylo velkolepému jeho nadání přiměřené, vysvětluje se odtud nerovná hodnota jeho skladeb, nejmenší ceny jsou jmenovitě ony, na které nejvíce času vynaložil a kterým přikládal největší váhu. Aby lze bylo určiti, které z jeho skladeb zasluhují zvláštní pozornosti, potřebí jest uvážiti okolnosti, za kterých duch jeho se rozvíjel.

Počátek Kondratowiczova působení padá v dobu, kde obecenstvo polské, vidouc nezdar pokusů revolučních a jsouc ve svých snech o budoucnosti zklamáno, pohřížilo se cele do minulosti. Kondratowicz velebí tu minulost, za jedno ji maje s prvními vzpomínkami z dětství, s věrou, s drahou otčinou. „Na každém kroku zříš na Litvě stopu zašlých dějů. Každý chlum, každá zřícenina, každý kříž při cestě, sloup, kaple i zájezdná hospoda — vše jest památníkem starých dob a vypravuje tolik zajímavého o Litvě“ („Dęboróg“). A vydobyti látky pro epos netěžko: „Podložte cokoli pod mikroskop duše, hlavičku motýlka či srdce lidské, slzu tekoucí z očí uplakaných či kvítek utržený na litevském poli; vyličte vše svědomitě a pravdivě, lesk každé barvy, každý tep srdce, pohyb nejmenší částečky — a píseň

---

[1]) „Ve hlučné ulici pod střechou dusného obydlí zlé ruce posadily do klece slavíka... Zatloukl písní zvonivou vězeň slavík a jako by zápas podstupoval s hlukem městským, myslí si: já jej překonám hlasem svým.“

vám se tu vytvoří sama sebou“ (Kus chleba, II. 117). A zrovna tak bezprostředně, jako minulost otčiny, miluje i otčinu samu:

Co jesti vlast? Toť dům jest tvého mládí,
Ta jeho střecha stará, doškem krytá;
Toť záhon žita, jenž ti chleba skýtá,
Z praménku voda, jež tě v létě chladí;
Toť tváře dívek, ze všech nejmilejší,
A tvoje nebe, v světě nejkrásnější;
Toť chuť jest jab'ka, nikde neshledaná,
Před okny jabloň, stín jež libý dává,
Kostelní zvon, co na mši zvoní zrána;
Toť svobod tvých a práva byt jest zdobný,
Toť otce tvého šedivá jest hlava.
Hle, co vše skryto v slově tom: kraj rodný!
(Nocleg hetmański, č. II.)

Tu lásku k otčině, zrovna smyslnou, vyjadřuje básník mnohokráte s překvapující silou: „Rodné luhy znám po vůni, vodu mé otčiny mohu poznati po chuti, mne neošálí zpěv jiných ptáků, po šumu poznávám poněmenské stromy, vítr od Němna rozeznávám svými plicemi... Chlebe! v tvé chuti a vůni cítím lesní políčko nad Němnem, vidím kapličku se slaměnou střechou, slyším zvonek cinkající nad hlavou“ (Kus chleba). Víře své římskokatolické byl Kondratowicz oddán zbožným citem, kterým povždy byl proniknut, dogmat se nedotýkaje a nikdy jich nerozbíraje. Podle jeho soudu onen pramen divů, prostá víra, uletěla a nehostí již v srdcích křesťanských (Studzieński). U něho, jenž u věcech víry byl nejvýš snášelivý, všecko náboženství zavíralo se na lásce k bližnímu; nic méně rád též líčí účinek církevních obřadů v té prostinké spůsobě, jak se konají v chudém kostelíku veském, na duše lidu pokorného a prostičkého. Předevzav si oslaviti národní minulost, větší část života zabýval se záměrem, složiti veliké národní epos; ale všecka jeho snaha v tom směru končívala se nezdarem. Jako člověk rozumný dbal o to, aby příběhu podložena byla přiměřená doba, ale jakožto samouk líčil dobu zvolenou podle učebních knih, podle rozličných povšechných frasí, jež rozváděl a přemílal, domnívaje se, že v těch pořekadlech tají se všecek smysl dějin. Kráčeje v šlépějích Mickiewiczových pokoušel se v „Margieru“ (1855) vyobraziti zápas litevského pohanstva s Německým řádem, ale ku charakteristice válčících stran nepřidal ani jednoho rysu nad ty, které shledávají se u Mickiewicze, divoké pak Litvíny přioděl v takovou dobrosrdečnost a měkkost, okrášlil takovými city rytířské cti a víry, že hrdinská ta báseň, ve slohu a formách nápodobíc Virgiliovu Aeneidu, jest nudné, nabubřené, vyumělkované skládání, jež kritiky nevydrží. Nic lepší než „Margier“ není „Kanonik Przemyślski“ (t. j. kanovník Stanislav Orzechowski), báseň nedokončená, a nejsou vůbec výpravné básně větších rozměrů, ve kterých Kondratowicz vykračuje vážně. Ale předmět hned se oživuje, kdykoli ve vypravování vcházejí živé postavy z lidu anebo kdykoli spisovatel, hově své satirické žíle, která se často u něho ozývá, rolničkami zvoní šaškovské své čepice, když zobrazuje kratochvilné postavy národních pohádek: dělajícího vše nevčas pana Filipa z Konopí, dolézajícího k velkým pánům pana Marka, bázlivého rytíře Bělinu na

hlídce. Oblíbená spůsoba Syrokomlových básní výpravných jest tatáž *gawęda*, kterou Pol učinil populární; ale rozdíl mezi oběma vypravovateli jest ten, že Pol jest stoupenec panstva a vrchnosti, Syrokomla pak těch porobených, bídných a zavržených, jimž stará Polska rájem nebyla, kteří však milovali tu vlast neméně než onino šťastnější a ochotně kladli za ni své hlavy. V duši tohoto ryzího šlechtice skrývá se při vší jeho dobrotě zlá vzpomínka na to lstivé, pyšné magnátstvo, které podle jeho soudu přímou nese zodpovědnost za pád říše. „Pokud zástěnková (drobná) šlechta, moji předkové svaté paměti, byli potřebni pánům na sněmích a v bojích, potud pánové milískovali se s námi, napájeli nás a nazývali milými bratřími“ („Podkova“). „Příliš tys bujně máchala kordem a pila, veselá ty chaso! V panských pohárech zbyl na dně jen rmut, hořká žluč s octem pro ubohé bratří! Běda tomu, kdo neplatí nájmu ne již za roli toliko a za senoseč, ale za vodu v kalu, za krev, za sluneční paprsek, za vzduch vdechovaný a za rosou svlažený kvítek“ („Kus chleba“). Dnes již šlechty v dřevním slova smyslu není, sněmíky pošly, všecky řády se změnily. Básník takto skonává své vypravování „Podkova,“ obraceje se ku drobné šlechtě: „Vás bude třeba opět ne na sněmících se šavlí, ale s perem a s hlavou. Svět jest široké pole a chleba na něm mnoho, jen že potřebí jest učiti se a pracovati.“

Ale i za nových časů city staré zůstaly, srdce básníkovo i tu náleží lidu drobnému, chudému, a nejbídnějšímu ze všech — veskému kmetu poddanému. Cítí jeho utrpení; nemíchaje se nikdy do politiky, tuto uchyluje se od toho pravidla a stává se ostrým a trpkým satirikem, kdykoli mu přijde mluviti o vysvobození selského lidu; stydí se své erbovní pečeti, vida, že vilenský výbor váhá uzavříti osvobození sedláků s půdou (VII. 193); mrská přívržence poroby lidu, vládnoucí žezlem karabáče nad svými poddanými (VII. 126). V básni „Loutka“ (I. 191. vyd. z r. 1851) uvádí děvčátko takto hovořící: „Ty, loutko, nevíš, že jsme my páni a že jsou ještě jiní lidé — sedláci, kterýmž Pán bůh přikázal v potu tváři pracovati na pány. Špinaví, nečistí, opilí, zrovna žebráci, v rozedraných šatech, sotva hýbou se, ale sami jsou vinni, Pán bůh je tresce, že neposlouchají našeho tatínka.“ Za to však s plesáním vypravuje básník o veliké události — o založení veské školy (IV. 167). Pěvec lidu, Kondratowicz, pyšní se, že jest veským houdkem nebo zpěvákem a že na selských hodech zasedne na prvním místě, kdežto na hostině boháčů by byl posledním z posledních a stál by u samých dveří (VI., 313: „Skrzypak wioskowy“). Pěvec jest člověk prostý, ale řevnivě hájí své samostatnosti a dbá, aby píseň jeho byla ve cti. „Věz, co jest pěvcova hrdost. Já před nikým neskloním ani písně ani hlavy; hrdým veským zpěvákem umru, hraje na lyře“ („Lirnik wioskowy,“ VI. 242). Hrdým vědomím své nezávislosti nad Kondratowicze předčí jediný Słowacki; před nikým nesklonil ni hlavy své ni lyry, kteráž po smrti jeho posud nenašla příbuzného dědice.

Nejen že talenty staly se proti dřevní době jednostrannějšími a mělčejšími, nýbrž nastala velká změna i v převaze a nadvládě literárních odvětví. Obecenstvo nebylo do té míry zralé, aby nacházelo

zálibu v čisté vědě a toužilo po ní, ale zároveň ochladlo též ku vznešenému básnictví, nekochalo se již v poletu po říši ideí světohybných. Verš vytlačuje prostomluva a v této pěstuje se na ujmu ostatních odvětví jednak obrazný, malebný dějepis, hlavně pracemi K. Szajnochy, jednak román historický i novodobý, jenž výtečného nalezl zástupce v Sigmundu Kaczkowském, kterýž nejlépe zobrazuje ve svých dílech ducha bázlivé, konservativní doby vystřízlivění po divokých rejích romantismu.

Nedlouhé bylo panování toho románopisce, jenž r. 1851, kdež objevily se první jeho znamenitější spisy, hned byl veřejným míněním vysoko kladen nad Rzewuského, ale již po r. 1861 skoro na dobro umlkl, zůstaviv po sobě celou spoustu spisů, z nichž nevšecky pojaty jsou v 11dílné varšavské vydání Ungerovo r. 1874—75. [1]) On sám prošel takřka ohněm i vodou a prožil v plné míře revoluční zimnici. Narodiv se r. 1826 v jednom z horských údolí Sanockého kraje (u pramenů řeky Sanu v Haliči), nabyl Kaczkowski vzdělání skoro výhradně literárního, v 19 letech již dokonával študijní běh na lvovské universitě, na dvacátém pak roce, v památném to létě 1846, seděl již s otcem ve lvovském vězení, dodán tam byv od sedlákův. Otec i syn byli pro demokratické agitace odsouzeni, onen k 20letému žaláři, tento k smrti provazem. Vykonání rozsudku překazil však rok 1848, jenž oběma pomohl na svobodu. Roku toho byl Kaczkowski v Praze jakožto vyslanec halických Poláků na sjezdě slovanském. R. 1849 nucen byl opět skrývati se po Hammersteinově bombardování Lvova; ale již na konci toho roku usadil se ve Lvově a stal se pokojným, plodným spisovatelem. Žalář učinil z něho, z revolucionáře, bezděčného konservativce, protivujícího se netoliko revolučnímu působení ale i samým ideám revolučním. „Národ,“ praví v epilogu k „Dziwożoně,“ „vstoupaje v nový oddíl života, vysýlá před se své tužby, jichž odlesk obráží se v literatuře. Nové to básnictví naše, romantické, probudilo spící duši národa; ale kdo vypil na dno tu číši, ucítil závrať v hlavě, která mohla vésti k šílenství.“ Ze všech romantiků pokládal Słowackého za toho, jehož básně nejvíce třeští hlavu. Vyzuv se z romantismu, objevil se v literatuře jako osvícený katolík a aristokrat pokroku přející, jsa vzdělanstvu svého národa tou radou, aby věnovalo se hospodářství, nerozplýtvalo se na všecky strany a neztrácelo se v bezúčelném dilettantství, nýbrž neslo se ku vzdělání speciálnímu a veliké i obecné úkoly pouštějíc mimo se, prací pozvolnou, v malém kruhu, ale spořádanou a důslednou znamenitého prospěchu se dodělávati hledělo. Rozumí se, že při ustavičném líčení zápasův mezi revolucí a reakcí, mezi aristokracií a demokracií, mezi horující fantasií a střízlivým rozumem, pěkná a vděčná úloha připadá vždy rozumu, autoritě a šlechtě jakožto ochránkyni národních podání, nepěkná pak chytrým povýšencům („dorobkowiczům“), kteří šikovnými špekulacemi rychle se domohli pohodlného živobytí. Takový obsah má celá řada románů Kaczkowského ze souvě-

[1]) Svazek 11. obsahuje spisovatelův životopis z péra *Vincence Korotyńského*. Viz též *Petra Chmielowského* úvahu: Z. Kaczkowski, studium literackie, v „Niwě“ 1876, čís. 45—48.

kého života, jako: „Kato“ (1851), „Dziwożona“ (1854), „Vnoučata“ (1855), „Byronista“ (1855), „Stach z Kępy“ (1856) a „Rozbitek“ (1861). Všecky ty povídky mají dějiště své v Haliči, točí se kolem příběhův let 1846 a 1848, psychologickým rozborem neoplývají, ale jsou dosti věrným obrazem obecného ruchu a nálady duševní i mravní. Čeho se jim ve stránce umělecké nedostává, nahradil pisatel chvalnou na onen čas a užitečnou tendencí.

Ale nejsou to ony romány se souvěkého života, které Kaczkowskému zjednaly slavné jméno. Háje tradic šlechtických, při tom však je smiřuje po svém rozumu s pokrokem, čerpal je z první ruky, přímo z pramene. Halická společnost polská, jež oddělena byla od státu Polského již od r. 1772, zachovala se takřka jako neporušená zkamenělina až do XIX. století; Sanocko jest nad to horský kraj a v horách vždycky se starobylost trvaleji uchovává; v rodině Kaczkowského žila ostatně jeho bába, Dęboróg-Bylczyńská († 1853), která pamatovala ještě časy Augusta III. a s největší zevrubností vypravovávala o časích krále Poniatowského a o Barské konfederaci. Ve vězení pročetl Kaczkowski vše, co tištěno bylo o XVIII. věku v Polště, a utkvěv na Barské konfederaci, umínil si psáti dějiny toho hnutí, posledního to ryze národního, po kterém nastala doba, Kaczkowskému jako Rzewuskému stejně protivná, francouzských ideí, mravův a řádův. Vyšed ze žaláře pohřížil se v celou tu spoustu rukopisného i tištěného materiálu, hledícího ku století XVIII., jenž v ústavě Ossolińských ve Lvově se přechovává, a naskrz jej proskoumal. Dějin konfederace nesepsal, ale osoby a události spřádaly se v jeho mysli v povídky a romány, mezi sebou těsně souvislé. Děj koná se větším dílem v Sanocku, vystupují v mnohých povídkách tytéž osoby, krom toho užil spisovatel způsobu, který prospěl Rzewuskému — učinil, že vše vypravuje člověk starého vydání, Martin Nieczuja, poslední z rodu Nieczujův a syn bývalého podskarbího ze Zakročimě, kterýž, jak dí Chmielowski, na Polsku shlíží s výše slaměné střechy svého dvorka a v náboženství zří hlavní páku domácích i veřejných záležitostí. Cyklus Nieczujevských povídek jest dosti rozsáhlý; obsahuje pak tyto kusy: „Bitwa o chorążankę“ (Boj o dceř pana korouhevního, 1851); „Kasztelanice Lubaczewscy“ (1851); „Swaty na Rusi“ (Námluvčí na Rusi), „Murdelio,“ „Mąż szalony“ (Šílený muž) 1852; „Gniazdo Nieczujów“ 1855; „Starosta Hołobucki“ 1856; „Grób Nieczui“ 1858. K cyklu tomu nepatří: „Bracia ślubni“ 1854; „Annuncyata“ 1858; „Sodalis Marianus“ 1858.

Kaczkowski není bezvýminečným velebitelem minulosti: vysoce cení rozvitou ve šlechtě družebnost bratrskou a ideu samosprávy, ale též vytýká hrubou nevědomost šlechty a nemilosrdné její se chování k nižším třídám. Více však než hlediště to zajímala čtenáře znamenitá plastika při líčení jednajících osob a v jich sestavení. R. 1855 vydal se spisovatel, unaven prací, do západní Europy a seznámil se se všemi výtečnými muži emigrace (s Krasińským, Mickiewiczem, Lelewelem). V posledních spisech úvahy a posudky berou vrch nad uměleckou stránkou („Sodalis Marianus,“ „Rozbitek“). Román „Żydowscy“ (1860) jest spíše pamflet, namířený proti romantikům v politice. Na počátku r. 1861 dal se Kaczkowski na dráhu žurnalistickou, počav ve Lvově

vydávati denník „Głos,“ který však měl krátké jen trvání: již v červenci 1861 byl opatřením Schmerlingova ministerstva potlačen a konservativní jeho redaktor k pětiletému žaláři odsouzen, ze kteréhož vysvobodila jej r. 1862 milost mocnářova. Vyšel na svobodu právě tu chvíli, když v království Polském vypuklo poslední povstání, provázené případným ruchem v Haliči, ve kterém hlavní úlohu hráli přemrštění romantikové. Kaczkowski uznal za hodno, z Haliče se vzdáliti, pobyl ve Vídni, pak v Paříži, psával do novin západoeuropských, účastnil se bursovních špekulací a vzdal se všeho spojení s polskou literaturou. [1])

Kaczkowski chtěl býti historikem a stal se románopiscem; přechod opačný, od pokusů básnických k umělecké výši v malbě historické, zříme při Karlu Szajnochovi. [2]) Narodil se r. 1818. Otec jeho byl Čech; sloužil v Haliči jakožto malý soudní úředník a podpisoval se Scheinoha Wtellenský. Nadaný syn již r. 1835, jsa ještě gymnasistou, byl pro verše, které se u něho nalezly, zavřen a v tuhém vězení držán. Půlletá vazba podkopala jeho zdraví a zavřela mu cestu k dalším studiím. I pobyt ve Lvově byl mu z počátku zakázán. Jmění nemaje, živil se soukromým vyučováním, potom psaním básní, povídek a dramat pro lvovské časopisy, konečně spolupracovnictvím při novinách. Osudný rok 1846 zastihl Szajnochu již zahloubaného v dějezpyt: jal se dějiny národní všestranně probírati a vzdělávati, řeše jednak množství zajímavých záhad v nesčislných pojednáních dějepisných, která pro dokonalé své propracování jsou učiněnými perlami, jednak kresle veliké epochy, hlavní, rozhodné doby v životě národa. Dráhu dějepisnou nastoupil dvěma historickými obrazy: „Věk Kazimíra Velikého“ (psáno r. 1846, tišt. r. 1848) a „Boleslav Chrabrý“ (ps. r. 1848, tišt. 1849). V plné zralosti a nejskvělejším lesku objevil se dějepisný talent Szajnochův v díle „Jadwiga i Jagiełło,“ které vyšlo ve třech svazcích r. 1855--56. Krásou líčení a skvělostí barev směle se znamenitý ten spis přirovnávati může Augustina Thierry-ho dílu: „Dobytí Anglicka od Normannův“ a Macaulayovým „Dějinám anglické revoluce.“ [3]) Roku 1855 Szajnocha, stav se příručím ředitele ústavu Ossolińských, oženil se, brzo však od namahavé práce oslepl (v polovici r. 1857). Proto však nepřestal neúmorně býti činným, dávaje si předčítati a napovídaje do péra. Jarost mysli a náramná paměť činily slepému učenci možným řešení úkolů nejrozsáhlejších. R. 1858 vyvodil počátek Polského státu od zámořských Varjagův („Lechicki początek Polski). Dříve ještě objasnil původ šlechty a erbů v Polště („Nowe szkice historyczne,“ 1857). R. 1860 vydal prvý díl historie o Janu III. Sobieském; další však již nenásledovaly. Smrt zastihla historika, když dopisoval poslední kapitoly díla svého o velké krisi polských dějin, jmenovitě o vojnách kozáckých: „Dwa lata dziejów naszych“ (2 díly, r. 1865 a 1869). Zemřel r. 1868.

---

[1]) Poslední jeho román, „Hrabě Rak,“ v „Gazetě Polské“ 1879 jest velmi slabý.

[2]) Sebraná jeho dějepisná díla vydal ve Varšavě Unger v 10 svazcích pod názvem: Dzieła Karola Szajnochy, r. 1876—1878. Ve svazku 10. čte se obšírný životopis Szajnochův, sestavený od *Klímenta Kanteckého.*

[3]) Přeloženo jest do ruštiny od Kenceviče a vydáno r. 1879.

Nejvíce a nejznamenitějších talentů literatuře dodala po r. 1848 Halič, která tak dlouho byla pokládána na zemi opozdilou, která rozryta byla do samých základů urputným bojem sociálním, která však po r. 1859 počala volněji dýchati ve svobodnějším větru, z Vídně vanoucím. Plodnost polské literatury v mezích říše Ruské nezvýšila se ani po r. 1856, když za nového caře nastala doba základních a všestranných oprav. Spisovatelů bylo málo, obecenstvo vážnému čtení se vyhýbalo, za to naklonilo se k románu. V novodobém románu polském vévodili dva vynikající duchové: Korzeniowski a Kraszewski.

Josef Korzeniowski[1]) narodil se r. 1797 v městě Brodech (v Haliči), byl dán na vychování do gymnasia křemeneckého, které za jeho času povýšeno bylo na lyceum, a dokonav zde r. 1819 študijní běh odebral se do Varšavy, kdež stal se pěstounem malého synka generála Vincence Krasińského, Sigmunda. Brzo potom oženil se, pojav za choť dceru professora varšavské university a malíře Vogela, a dosazen byl r. 1829 od kurátora Czartoryského na tutéž stolici dějin polské literatury na lycei křemeneckém, kterou před tím zaujímal Alois Feliński. Mladý professor byl eklektik, až do skonání ulpěla na něm hrubá trocha klassického vkusu a návyku. Ludvíka Osińského, s nímž seznámil se v salóně u Krasińských, ctil a „Barboru Radziwiłłovnu“ Felińského uznával za vzornou tragédii. Osobní známost s Brodzińským však i na něj účinkovala: oblíbil si Shakespeara i Schillera a hleděl jakž moha mířiti ve svých čteních klassiky s romantiky. Pokojné však vykládání zamilovaného předmětu překazily děje r. 1830: lyceum bylo zrušeno; z jeho majetku peněžního, z jeho sbírek, museí, ba i z učitelského jeho sboru zřízena byla universita sv. Vladimíra (v Kyjevě), kdež Korzeniowskému uloženo vykládati o mythologii a o římských starožitnostech, načež r. 1837 odeslán byl do Charkova za ředitele tamního gymnasia. Přebývání v Charkově ve mnohých stránkách bylo Korzeniowskému na prospěch: měl tu příjemnou polskou společnost (Alexandr Mickiewicz, professor filologie Alfons Walicki), hojně prázdného času, pracoval hodně a rostly mu pod rukama dramata, truchlohry, veselohry, psané bílým metrickým veršem nebo prostomluvou. První pokusy padají do doby ještě křemenecké; tak „Aniela,“ „Klara“ (1826), „Mnich“ a j.; ačkoli jsou dobře promyšleny, však sečtlost tvůrcova škodila útvorům, dramata zakládala se na motivech nikoli původních, nýbrž vyčtených a odjinud vzatých. Nic méně talent rozvíjel se, zvláště když spisovatel se vznešených předmětův a s vysokého slohu sešel k prostým činohrám a veselohrám ze života statkářského a měšťanského. Tu znamená se již jemný um pozorovací, vybroušený vtip, forma naskrze krásná a půvabná. Některá dramata, na počet sic nemnohá, překvapují silou vášně, na př. „Karpatští horalé“ (1843), kde hrdina kusu, haličský sedlák Revizorčuk, odveden byv na vojnu sběhne a stane se loupežníkem; anebo hloubkou

[1]) Úplné sebrání jeho spisů, pořízené péčí redakce „Kłosów,“ vyšlo ve Varšavě ve 12 dílech r. 1871—73. *Rzążewského* študie o Korzeniowském čte se v „Bibl. Warsz.“ 1875, I. Životopis jeho sepsal *Kliment Kantecki*: Dwaj Krzemieńczanie. Wizerunki literackie. II. Korzeniowski. Lwów 1879.

myšlénky, na př. „Židé“ (1843), kdež v kuse vystupující a jednající židé nejsou prosti šlechetnosti, za to zištností a úskoky nad ně páni již předčí a statkáři — rozličné to postavy ze souvěké společnosti šlechtické, podle živých obrazců vypodobněné. K prostému lidu Korzeniowski sestoupil jen v „Karpatských horalech“; jinak větším dílem z mezí středního stavu nevykračuje. Látkám veseloherním dává přednost před tragickými; sebe menší drobnůstka, malicherná příhoda, anekdota stačí mu na vytvoření kusu.

Jeho kusy udržovalo se hlavní oné doby jeviště polské — divadlo varšavské. Císařův náměstek Paskěvič býval též na představeních, čehož použili Korzeniowského příznivci z vyšší polské společnosti a vymohli mu zaopatření ve Varšavě při učebním odboru. Nové místo své nastoupil r. 1846 a vytrval na něm až do smrti (zemřel 17. září 1863 v Drážďanech), byv posléze správcem odboru národní osvěty a vyznání náboženských, ku kteréž hodnosti dosadil jej Wielopolski. Ještě za pobytu svého v Charkově počal s prken divadelních sestupovati v povídku a sepsal dva výtečné romány: „Kollokacya“ (vyd. r. 1857) a „Spekulant“ (vyd. 1846). Ve Varšavě věnoval se převážně tomu druhu skladby slovesné, svobodnější a méně censurou svírané („Wędrówki oryginała“ 1848; „Garbaty“ 1852; „Tadeusz Bezimienny“ 1852; „Krewni“ 1857 a mn. j.).[1])

Korzeniowski psal méně než Kraszewski, ale díla svá propracovával pečlivěji a jako umělec stojí snad výše; ve všech jiných stránkách svému soupeři však ustupuje Byl rozumný, od přirozenosti mírný a pokojný; napiatých položení, tragických rozporů, nezhojného hoře nemiloval. Velebil práci, počestnost, cnosti rodinné; při tom však velice oceňoval blaho majetku a pojištěného postavení; všickni jeho hrdinové jsou plni měšťácké poctivosti, jakáž vlastní jest lidem, kterým se podle jejich míry dobře žije a lehce, a jakáž dostačuje těm, kdož nikdy neplavou proti proudu. Uzavřev se v kruhu lidí zámožných, tuto společnost posléze učinil výhradným předmětem svých študií a obrazův.

Rozkládati do podrobna činnost Kraszewského nemíníme, poněvadž během té doby, kterou vypisujeme ((1848—1863), stále se rozvíjela, s lety neslábnouc, nýbrž ve chvíli přítomné silnější jest a rozmanitější nežli v letech 1848—1863, jak v počtu spisů tak v jich obsahu. Přestaneme tu na některých udajích chronologických.[2]) Od r. 1837—1853 Kraszewski dělil čas mezi literaturou a hospodářstvím,

---

[1]) Z veseloher jeho přeloženo jest do češtiny a uveřejněno v Pospíšilově divadelní bibliotéce: „Pierwiéj mama“ (Dříve matka) od K. Sch.; „Okrężne“ (Obžínky), pak „Qui pro quo“ (Stará místo mladé) od Honoraty z Wiśniowských Zapové; „Stary mąž“ (Starý manžel) od Jaroslava Pospíšila. — Z románův a povídek vešly českému obecenstvu v známost: „Spekulant,“ „Tadeáš Bezejmenný,“ „Pensista“ překladem Fr. Pr. Voláka; „Novely“ (Aninka, Kříž na stepi, Úterek a pátek, Dopisy), „Dcera věřitelova“ (Kollokacya) převodem Fr. L. Vorlíčka. Ač snad i ten seznam není zcela úplný. (Pozn. překl.)

[1]) Materiál k životopisu a přehled činnosti Kraszewského obsažen jest ve spise: Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności J. I. Kraszewskiego 1880.

přebývaje nejprve ve Volyňské gubernii v Omelně, potom (od r. 1840 do 1849) v Gródku blíž Lucka, konečně v Hubině, a zajížděje čas od času do Kyjeva „na kontrakty,“ [1]) do Odessy a do Varšavy. R. 1838 se oženil (se Žofií Woroniczovou). Na ony roky připadá vydávání „Athenea“ (1841—1852), rozvolnění přátelského svazku s Grabowským, odtržení od mocné, časem však nebezpečné společnosti „Tygodnika petersburgského,“ študium Hegelovy filosofie a blízké s ní seznámení (r. 1845). Celá řada hospodářských pohrom přiměla Kraszewského, že ves opustil a usadil se r. 1853 v Žitoměři. Tu však místo očekávaného poklidu octl se uprostřed velmi živé společnosti, zpoly úřednické zpoly statkářské, svými drobnými záležitostmi krajinskými živě zaňaté. Se světem úředním sdružily Kraszewského čestné hodnosti, ku kterým byl zvolen: kurátorství v žitoměřském gymnasii, ředitelství (polského) divadla, náčelnictví ve šlechtickém klubu. Dobrá vůle s volyňskými statkáři vydána jest však na těžkou zkoušku, když moc zákonodárná povzbudila a na guberuské výbory vzložila otázku o vymanění selského lidu z nevolnictví. Kraszewski, sám přímého účastenství v pracích o té záležitosti nemaje, pokládal za svou povinnost ponúkati své krajany k rozhodnutí věci co možná nejradikálnějšímu, a podával rady své písemně i tiskem, vykládaje, že „svoboda bez vlastnictví není k ničemu; že pouhá državnost není vlastnictví nýbrž připoutání; že třeba na něco více a jinšího pomýšleti“ (Książka jubil. LXXXI). Drahná část šlechty volyňské spatřovala v radách těch úmysl jí křivditi, mladé však pokolení Kraszewského podporovalo a při volbě kurátora r. 1859 zase prošel, ač nikoli bez silného odporu. Pokud záležitost selská vlekla se v gubernských výborech, Kraszewski vydal se na cesty, a sice po prvé ve svém živobytí za hranice, kdež mezi jiným podíval se i do Itálie. Volyňské poměry se mu pro roztržku v selské záležitosti znechutily; pročež ochotně přijal r. 1860 nabídnutí známého kapitalisty Leopolda Kronenberga, aby přijal řízení listu „Gazety codziennej“ ve Varšavě (kteráž r. 1861 proměnila se v „Gazetu polskou“). Postavení Kraszewského ve Varšavě bylo velmi důležité a mocné, ale obtížné, plné nepříjemností a nesnášelo se s jeho povahou. Zdvihalo se již v království Polském ono hnutí národní, které potom rozbouřilo se r. 1863 v povstání; je předcházelo splynutí živlu izraelského s polským na základě rovnoprávnosti. Hlavním podporovatelem té ideje byl Kronenberg, majitel „Gazety codziennéj,“ s nímž Kraszewski dobře se shodl, poněvadž sám uznával vhodnost splynutí, říkávaje: „Já neznám žádných židů; znám jen občany a lidi, kteří toho jména nezasluhují“ (XCVII). Však budiž tomu jakkoli, konservativci, přemrštění aristokraté a ultramontáni strhli křik, že Kraszewski se zaprodal židům. Hnutí rostlo, byla ještě naděje, že bude možno je v čas opanovati a vtěsnati v řečiště svobodomyslných oprav. V celku

[1]) Kyjevské „kontrakty“ — jistý způsob velkotrhů v tom městě odbývaných: šlechta polská gubernií jihozápadních sjížděla se tam dílem ku prostředkování svých obchodů, k uzavření rozličných koupí a prodejů, k vyřizování svých právních záležitostí, dílem za zábavou, aby se sešel druh s druhem a aby užil radovánek velkoměstského života. (Pozn. překl.)

se program Kraszewského s programem Wielopolského shodoval: rovnoprávnost stavů, spojení jich v jeden celek, lidskost bez kosmopolitství, pokrok bez ujmy národnosti, rozvoj v duchu křesťanském s ponecháním každému svobody svědomí („Gazeta polska“ čís. 57. r. 1861). Ale kromě na programu záleželo také na cestách a způsobech jeho provádění a čím více se vzmáhalo hnutí, čím výše se duly vlny, tím obtížnější bylo postavení člověka prostě svobodomyslného, však nechtícího náležeti k nižádné straně a svobody slova mezi krajnostmi sobě hájícího. Kraszewski vystupoval proti červeným, ale i Wielopolskému nevyhověl, a tak na sklonku r. 1862 nucen byl složiti redakci listu, v lednu pak r. 1863 obdržel vyzvání, aby jel za hranice. Od té doby přebývá v cizině; usadil se v Drážďanech, sepsal pode jmenem „Boleslavita“ řadu Rozhledů po smutné pohromě r. 1863 a drahně povídek na příbězích povstání zosnovaných; celý cyklus povídek historických ze starověkého bytu polského, zobrazujících rozvoj národního života v jednotlivych obrázcích, na způsob Freytagových „Die Ahnen“; celou řadu povídek ze saské doby králův Augusta II. a III.; větší dílo dějepisné ve třech dílech: „Polska w czasie trzech rozbiorów“ (v Poznani 1873—75); nesčislné množství dopisů do všech téměř listů polských. Konečně dočkal se padesátileté památky své literární činnosti, jež v prvních dnech října r. 1879 v Krakově byla slavena. Podle spisu bibliografa Estreichera, k tomu dni vydaného, počítá se všeho, co Kraszewski sepsal a vydal, do 250 celistvých děl o 440 svazcích. [1])

Kol jmenovaných šesti hlavních sloupův literatury kupí se nesčislné množství jiných druhého řádu, z nichž ukážeme na některé jen, zvláště vynikající.

Blízkým druhem Kaczkowského býval Jan Zacharjasiewicz, rodem z Východní Haliče. Narodil se r. 1825 a již r. 1842 posazen byl pro spisovatelství na Špilberk. Proslul tendenčními romány, sestrojenými na horkých záležitostech dne, na posledních snahách společnosti („Jednodniówki“ 1855; „Św. Jur“ 1862; „Na kresach“ 1860). Bývalý professor polské literatury na vysokém učení lvovském, spisovatel historické mluvnice polského jazyka (vyšla r. 1879) a životopisec Słowackého, Antonín Małecki, rodem z Poznaně (nar. 1821), složil výborné drama historické „List żelazny“ (1854), zobrazující stav nevolnictva v XVII. století, a veselohru „Hrachový věnec“ (1855) podle Paskových pamětí. Velmi nadaný lyrik, Kornel Ujejski, Haličan (nar. 1823), spřátelil se v Paříži se Słowackým a jeví se až podnes prvotného romantismu stoupencem v jeho velikých, se skutečnou mož-

---

[1]) Z Kraszewského do češtiny nejvíc překládáno. Není a nebylo časopisu, od Mikovcova Lumíra počínajíc až do listů nejnovějších, aby nebyl přinesl některou povídku Kraszewského. O sobě vyšlo: „Svět a básník“ překladem Fr. Pr. Voláka, „Kouzelná svítilna“ překl. Jos. Škrábka, „Kordecký“ a „Ďábel“ překladem Fr. L. Vorlíčka, „Policejní špehoun“ přeložil A. Kotík, „Na východě“ přel. A. Hansgirg, „Muž z lidu“ a „Chata za vsí“ přel. Vil. Špaňhel, „Podivínové“ od Fr. L. Hovorky. Ale i ten seznam není snad úplný. (Pozn. překl.)

ností se rozcházejících cílech, ba i v jeho snahách praktických; byl i pěvcem posledního povstání (chorál: „Z dymem pożarów“). Jeho báseň „Marathon,“ pak „Pláč Jeremiášův“ (1847) a „Biblické melodie“ (1852) plny jsou ohně a síly. Jsa kritikem jízlivým a jednostranným, příkře vystupoval (r. 1861) proti Polovi, vytýkaje mu opozdilost, a proti Kaczkowskému, zavrhuje umírněnost, kterou hlásá v románu „Żydowscy.“ Velenadaným publicistou a literárním kritikem pařížské emigrace v duchu školy romantické jest Julián Klaczko, původu židovského z Vilna (nar. 1825), žák Gervinův. Varšava měla hlubokého znalce starobylosti a badatele Juliána Bartoszewicze (1821 až 1870, vychovanec university petrohradské), jenž sepsal drahně monografií a „Historii prvotnou Polsky,“ jdoucí do XII. století, jež po smrti jeho teprv tiskem vyšla (r. 1878—79 ve 4 dílech). Pilný tento pracovník však velikým dějepiscem nazván býti nemůže; hlediště jeho jest obmezené, přísně církevní. Ze skupiny varšavských básníků let čtyřicátých pochází dovedný a básnickým citem nadaný lyrik, Theofil Lenartowicz (nar. 1822), jenž ujev r. 1848 za hranice usadil se v Itálii a pěstuje tam umění básnické i sochařské zároveň. Obsah krásných jeho písní vážen jest z motivů náboženských a polských prostonárodních, pak z obrazův italské přírody („Lirenka“ 1851; „Nowa lirenka“ 1857; „Poezye“ 1863; „Album włoskie“ 1863). Rodák volyňský, Apollon Nałęcz-Korzeniowski (1821—1869), zůstavil po sobě ve formě dramatické dvě štiplavé satiry na společnost polskou posledních let padesátých („Komedya“ 1856; „Dla miłego grosza“ 1859). Na samém sklonku již doby před r. 1863 objevily se první pokusy nadaného novellisty Sigmunda Miłkowského (nar. 1820 v Podolské gubernii, žije ve Švejcařích), jenž později vynikl romány z polských dějin a ze života jihoslovanského, které vydával pod přijatým jmenem „Tomáš Theodor Jež“ („Handzia Zahornicka,“ „Szandor Kowacz,“ „Historya o praprawnuku i prapradziadku“).

Literatura doby přechodní (od r. 1848 do 1863), jsouc jen odleskem a mdlým opáčením motivů skvělé doby romantické, nepůsobila přímo v následní děje a v katastrofu r. 1863. V celku všeliké úsilí na to vynakládala, aby osudný konec byl odvrácen nebo seslaben; ale snaha její patrně nemohla vésti k cíli. Polské obecenstvo, jež za několik desítiletí zvyklo jistým způsobem mysliti a cítiti a přesvědčení své jako na kotvě upevnilo na tom nepravém základě, jakýž dán polské záležitosti po příbězích r. 1831, které vzájemné nepřátelství slovanských dvou národův dohnaly až do krajností, — bylo by se musilo přeroditi a jiného vychování nabyti. Cit jest špatný rádce, zatím však po mnoho let on samojediný hovořil a působil, rozsívaje své květy a stavě v čelo národu nikoli muže střízlivé rozvahy, nýbrž mohutné obrazotvornosti — básníky. Pohroma r. 1863 působila ovšem i rušivě v literaturu; ale v celku neumenšila valně plodnosti literární a přivodila uvnitř změny, které lze nazvati jen prospěšnými. Polský národ má to zvláštní položení ve třech říších, že poklesnutí produkce literární nebývá současně povšechné: produkce ta se velice ztenčila, ba skoro na dobro zanikla v západních guberniích Ruského císařství, za to rozmohla se ve Varšavě, kteréžto město nyní duševním ohniskem

jest guberniím západním a jihozápadním, jež svých středisk ve Vilně, v Kyjevě, v Žitoměři pozbyly, a kdež více teď vychází knih a časopisů, nežli před r. 1863. Poznaň vyniká jako střediště polského vydavatelství knih (Župański). V Haliči, jež těší se rozsáhlé samosprávě zemské, vyučuje se jazykem polským na dvou universitách (krakovské a lvovské) a vznikla r. 1873 v Krakově akademie věd (z bývalého Tovaryšstva přátel vědy), kteráž jak organisací sborné práce tak počtem vydávaných knih získala velmi čestného jména.

Na poli básnickém květy poesie uvadly. Poslední, kdož připomíná zašlou velikou dobu básnickou, lyrik Adam Asnyk (nar. 1838), živoucí v Krakově („Poezye przez El... y," „Rienzi" 1874; „Kiejstut" 1879), předchůdcům svým podobá se spíše jen formou než duchem. Výtvory velikých mistrů polského romantismu odlehly již na jistou dáli a jsou teď předmětem kritického rozboru asi tak jako květena útvaru kamennouhelného, přikryty jsouce nanešenými vrstvami ideí a vědomostí, které přímou jsou protivou onoho bezmezího idealismu, z něhož romantismus vyrůstal. Není nic přirozenějšího nad to rozproudění nauk materialistických či lépe řečeno positivismu, kteréhož byli jsme svědky za posledních deset let. Půda vyhubla, byvši po tolik let neustálou květnicí; potřebovala zmrvení a mrvy té dodal jí nynější positivní proud, jenž hledí dva světy — duševní a hmotný — smířiti ve společné synthesi, však na základě výsledkův, dobytých z přírodních věd. Od té doby přestala již na souvěkou společnost účinkovati omamující vůně, kterou šířila nyní již zkamenělá květena romantismu za oné doby, když byla ještě v plném květu. Zatím podzemní její vrstvy tak jsou mocny a bohaty, že na mnohé věky dostačí k ukojení těch přirozených potřeb, kterým slouží poesie jako strava duševní. Zůstávají a zůstanou již na jevě a jestliže někdy, zajisté ne tak brzo, v příhodných okolnostech vznikne nová poesie, první, čeho se na ní bude požadovati, bude to, aby krásou formy předstihla veliké vzory skvělé doby předešlé. Čas nynější básnické tvorbě příznivý není; převládá v něm suchopárný a střízlivý duch kritiky, jenž počav zvrácením dosavádních názorů na minulost národní, vedl k naprostému odřeknutí se a odpoutání od vidin a předpokládání, jako by polská minulost představovala cosi tak ideálně vznešeného, že kdyby ideje ty ožily a skutkem se staly, by jimi všecky světové úkoly přítomnosti i budoucnosti došly šťastného rozřešení. Novější badatelé, kteří stojí v čele vědy dějepisné — krakovští professoři Josef Szujski (nar. 1835) a Michal Bobrzyński a poznaňský učenec Kazimír Jarochowski; pak literární kritikové — professor hr. Stanislav Tarnowski (nar. 1837) a Petr Chmielowski[1]) náchylni jsou spíše zveličovati temné skvrny a chyby neb nedostatky v minulosti nežli je pomíjeti, za to majíce, že první výminkou pokroku k lepšímu jest, aby národ anarchických návykův a fantasií odvykal a pracuje na sobě samém přivykal přísné kázni, vytrvalé práci a organické v malém okruhu působnosti.

Nelze říci, že by krásná literatura ladem ležela; nepřevládá, ale

---

[1]) Právě povolán na znovuzřízenou stolici literatury polské na universitě varšavské. (Pozn. překl.)

má pozoru hodné zástupce. Souvěký román směru realistického pěstuje Jindřich Sienkiewicz („Szkice węglem,“ Náčrtky uhlem); satiru lvovský spisovatel Jan Lama (nar. 1838; sepsal: „Koroniasz w Galicyi“ 1869; „Panna Emilia,“ „Głowy do pozłoty“ 1873); žijící v Grodně spisovatelka Eliška Orzeszková rozbírá ve svých povídkách („Eli Mokower,“ „Meir Ezofowicz“) záležitost židovskou. Nejlépe se daří veselohře a dramatu. Jest celý šik mladých spisovatelů, kteří polské divadlo udržují na velmi slušné výši: Narzymski († 1872), Lubowski, Bałucki, Kazimír Zalewski, Świętochowski, Bliziński, Fredro syn. Třeba však podotknouti, že ačkoli v nejnovější literatuře polské znamená se patrná náklonnost v oboru vědy k positivnosti, v oboru umění k realismu, obrat dokonává se velmi zvolna a po velikém úsilí. Jest tu zcela jiný stav, než v literaturách druhých, na př. v ruské, kde vlny nového proudu vše zaplavují, co před tím platilo, tak že dřívější názory úplně mizí v novém vlnění. Kořeny romantismu jsou v polské literatuře ještě velmi silny; každá uchýlka od mínění dávno ustáleného, každý útok na jméno básníka, ověnčeného aureolou a požívajícího vážnosti, působí celou bouři sporů, které vedou se s velkou živostí, ba s urputností. Jinak ani nemůž býti v literatuře, která má své tradice, tradice pak v polském písemnictví jsou velmi trvanlivé a tuhé, z té příčiny, že všecek skoro život národa v XIX. století utajil se bez mála výhradně v literatuře a v umění a tuto jedině mohl se jeviti.

* * *

Od Hubertsburského míru (1763) *Slezsko* náleží Prusku, kromě dvou malých kousků, knížectví Opavského a Těšínského Od r. 1335, kdež Kazimír Veliký odřekl se ve smlouvě všech práv na tu zemi ve prospěch Jana Lucemburského, krále Českého, všecky politické a s nimi i literární svazky mezi Polskem a Slezy byly přervány. Zemi tu staropolskou obývá lid ryze polského původu; jen že svrchní jeho vrstvy, šlechta a duchovenstvo obojího vyznání, římskokatolického i protestantského, dávno potratily národní svůj ráz a poddaly se tu české kultuře tu zas německé, města pak obsazena jsou veskrz Němci. Rodný jazyk udržel se toliko po vsích a to skoro jen ve Slezsku Horním a obmezen jest téměř výhradně na život domácí, vymizev i z chrámu, ježto podle obyčeje, jenž sahá až do času, kdy Slezsko připadlo koruně České, duchovenstvo v krajích, obydlených Slovany, v kázáních a písních kostelních užívalo místo polštiny jazyka českého. Když Lvovan, kněz Karel Antoniewicz, v rocích čtyřicátých navštívil jako putující kazatel též Slezsko a obraceje se k posluchačům nazval je „lidem polským,“ domácí duchovenstvo prosilo ho, by toho názvu urážlivého neužíval a lid jmenoval „pruským“ nebo „hornoslezským.“

Však i tu uhodila doba literárního znovuzrození, pravda teprve ve století XIX. a ne dřív leč na počátku až let padesátých. Vzbudilo je usilování několika jednotlivců — učitelů, kněží, spisovatelů, kteří nevědouce druh o druhu stejnou dobou počali v jednom duchu praco-

vati. Ve Slezsku rakouském, jmenovitě v Těšíně, jal se Pavel Stalmach r. 1851 vydávati měsíčník „Gwiazdku Cieszyńskou.“ Kněz Janusz, farář v Zebřidově, pokusil se češtinu při službách božích zaměniti polštinou. Vážnější jsou zásluhy Bernarda Bogedaina, původem Němce, jenž dosáhl hodnosti biskupské, byl vládním radou v Opolí a inspektorem škol v Horním Slezsku (1810—1860). Syn jsa rolníka z okolí Velkohlohovského, študoval na universitě vratislavské a přilnul k řeči a literatuře polské v Poznani, kdež byl vysvěcen na kněžství, pak v Bydhošti a Ráji, kde byl učitelem. Předevzal si pracovati k osvícení selského lidu hornoslezského řečí nejvíce k srdci mluvící — řečí mateřskou a vydával katechismy, duchovní písně, založil v Opolí „Tygodnik“ pro veský lid (1849), který ostatně dlouhého neměl trvání. V úřadě svém inspektorském hojnou měl příležitost, vybírati spolupracovníky, objevovati mladé talenty. Tak povzbudil též muže, který ze doby nynější pokládá se za hlavní spružinu polskonárodního ruchu literárního v Horním Slezsku — Karla Miarku.[1]) Tento, narodiv se r. 1824 ve vsi Pielgrzymowicích, byl školním učitelem ve svém rodišti a spolu varhaníkem při veském kostelíku. Psával sem tam nějakou povídku nebo článek německým jazykem. I přiměli jej, že v 37. roce věku svého počal se vzdělávati v polském jazyku, vnikati v bohatství polské literatury a obeznamovati se v dějinách svého národa. První jeho polská povídka: „Górka Klemensowa,“ objevila se r. 1861 v Stalmachově „Gwiazdce Cieszyńské.“ Školní učitel stal se zároveň redaktorem časopisu, vydávaného v Piekarech pod názvem „Zwiastun górnoślązki“ a zanechav r. 1869 úřadu učitelského, oddal se zcela na spisovatelství a pracuje neunavně k povznešení a zvelebení národnosti v selském lidu hornoslezském.

Jako první podnět k literárnímu znovuzrození národnímu mezi Slezáky dalo katolické duchovenstvo, tak první paprsky národní osvěty mezi pruskými *Mazury* šířilo zas duchovenstvo protestantské. Tak sluje lid po vesnicích osedlý kmene polského, podřečí mazovského, jenž obývá dlouhý ten pás země od Goldapu a Lyka, t. j. od hranic gubernie Suvalecké, až k Toruni, Chlumu (Chełmno pol., Culm něm.) a Hrudězi (Grudziądz pol., Graudenz něm.) na Visle. Část té krajiny náležela kdys k Prusku tak zvanému Knížecímu či lennímu, které smluvou Velavskou na dobro bylo od Polsky odtrženo (1657); část druhá činila jižní okraj Varmie a vojevodství Chełmské, kteréž připadly Prusku r. 1772. Že světlo literatury na dobro tu nezhaslo po pádu Polsky a že dále tu pučela jediná možná větev literatury — písemnictví prostonárodní, tím národ polský v Prusích povinen jest přede vším proslulému a váženému muži, Krištofu Celestinu Mrongoviu (1764—1855), rodem Pomořanu, polskému kazateli při evangelické obci polské v Gdansku a učiteli polské řeči a literatury na tamním gymnasii. Mrongovius sebral a vydal duchovní písně,[2]) které v baltském Pomoří v chrámích se zpívají (do kteréž sbírky pojal též

[1]) Viz o něm Tygodnik illustrowany Warszawski r. 1880.

[2]) Pieśnioksiąg czyli Kancyonał Gdański ... ochotnym nakładem obywateli pomorskich. Gdańsk, 1803.

Jana Kochanowského překlad žalmů), sepsal německou mluvnici jazyka polského (Polnische Grammatik, 1. vyd. v Královci 1794, 2. r. 1805), slovník německo-polský (1823) a polsko-německý (1835), rozličná kázání, vydal pro lid Klonowiczova „Flisa" (ve Gdansku r. 1829), překládal Xenofonta a Platóna, dopisoval si s kníž. Adamem Czartoryským a s kancléřem Rumjancovem, od kteréhož dostal poručení (1826), aby prošel a proskoumal lid Kašubský. Mrongovius byl údem přemnohých učených jednot a těšil se zvláštní přízni krále Fridricha Viléma IV. Druhým pracovníkem na téže roli byl Gustav Gizevius (1810—1848), protestantský pastor v Osterode. Manželku měl horlivou Mazurku, která vdechla mu lásku k polskému jazyku a odhodlanost, býti statečným bojovníkem polské národnosti. Účastnil se živě též ruchu slovanského let čtyřicátých a byl v literárním spojení s varšavskými, pražskými a poznaňskými spisovateli a učenými slavisty. Konal cestu do Gdanska, aby seznámil se s Mrongoviem, a do Varšavy, psával polské básně, založil v Lyku časopis: „Przyjaciel ludu łecki", který několik let vycházel, hájil v německých novinách práv jazyka polského ve škole a v úřadě, žaluje na útisky Němcův, a zvolen byl r. 1848 za poslance do sněmu pruského, když v tom jej zastihla smrt. Z pozdějších působitelů na témže poli zasluhují čestné zmínky: Ignác Łyskowski[1]), jenž r. 1850 založil v Chlumu týdenník „Nadwiślanin" (zašel r. 1863) a účinkoval jakožto člen polského klubu na sněmu pruském; Josef Chociszewski, jenž vydal mnoho spisův a povídek pro děti a pro lid;[2]) a Ignác Danielewski, vydavatel polské „Gazety toruńské."

Od vislanské delty na západ ku břehům zátoky Pucké (Pützig), v bývalých to Prusích Královských, pak na pobřeží Pomořském rozsety jsou, silně jsouce promíchány Němci, osady *Kašubův* či Kašebův, národa to staroslovanského, jehož počet páčí se nyní na něco málo přes 100.000 duší. V Pomoří jest lid ten vyznání protestantského a zatlačován jest pořád více k moři, tak že se hlavně drží v chudých rybářských osadách přímořských; v bývalých Prusích Královských, jež Prusku připadly teprv r. 1772 (při prvním dělení Polska), obyvatelstvo kašubské jest více katolické a roztroušeno jest v okresích Kartousském a Vejerovském (Neustadt).

Starožitnost národa a jeho jazyka, jenž v míře značné odchyluje se od polského, obrátila na se pozornost slovanských, zvláště ruských učenců. Po cestě Mrongoviově do krajiny Kašubů, jenž výsledky její vypsal v knize „Baltische Studien" r. 1828, navštívil je Konitz čili Chojnicki z nařízení pomořanské jednoty pro dějepis a starožitnosti, dále ruský učenec P. Preis (1840), potom A. F. Hilferding.[3]) Roku 1843 zavedena byla z usnešení krajinského sněmu pruského

---

[1]) R. 1854 vydal v Brodnici (Straszburg): „Pieśni gminne i przysłowia ludu polskiego v Prusach Zachodnich."

[2]) Vydává nyní v Poznani časopis „Przegląd słowiański," věnovaný vzájemnosti slovanské. (Pozn. překl.)

[3]) Psal o nich v knize: „Ostatki Slavjan na južnom beregu Baltijskago morja." SPb. 1862 (v V. sešitě Etnograf. Sbornika Ruské Zeměp. Společnosti 1858).

v Královci při službách božích u Kašubů němčina na místo polštiny, kteréž duchovenstvo posud užívalo; ustanovení to bylo však na úsilovné přičinění a orodování Mrongoviovo r. 1846 zrušeno a r. 1856 zavedeno jest do škol a do vejerovského gymnasia vyučování jazyku kašubskému. [1]) I plémě i jazyk patrně mizí a pomalu zaniknou v nedaleké budoucnosti. Hlavním a snad jediným pracovníkem v písemnictví kašubském jest dr. Florian Cejnova, jenž sestavil kašubsko-německý slovník a pod jmenem Wojkašin sepsal drahně knih pro lid. [2])
Luterův katechismus vydán byl kašubským nářečím po prvé r. 1643, po druhé r. 1752 a po třetí péčí Mrongoviovou r. 1828.

[1]) *P. Lavrovskij*, Etnografičeskij očerk Kašubov, ve „Filologických Zápiskách,“ jež ve Voroneži vydává Chovanskij, 1873, seš. IV.—V.; *P. Stremler*, Fonetika kašebskago jazyka, v týchže Zápiskách 1873, seš. III. a 1874 seš. I. a V.

[3]) Pjnc głovnech wóddzałov evangjelickjeho katechizmu, przełożeł Wojkasin ze Sławoséna (Cejnova), 1861, v Svjecu nad Visłą. — Rozmova Pólocha (Poláka) z Kaszebą, napjsano przez s. p. xędza Szmuka z Pucka a do dréku pódąno przez Sewa Wojkwojca ze Sławoséna, 1850; 2. vydání 1865 ve Šveci. — Ksążeczka dlo Kaszebow, przez Wojkasena. Ve Gdąnsku 1850.

Část pátá.

Plémě české.

I. Čechové.

Česká literatura, náležíc k nejpřednějším literaturám slovanským, má váhu svou netoliko ve světě slovanském, nýbrž i platnost závažnou v dějinách lidstva, ježto národ Český mocně a slavně zasáhal v osudy vzdělanosti západo-europské. Místo všeho úsudku uvedeme zde výrok dávno již pronešený pozorovatele cizího — německo-americké pisatelky o Slovanech, paní Talvj: „Mezi všemi jazyky slovanskými jediné nářečí české a jeho literatura jsou s to, aby vzbuzovaly obecnější účastenství v srdci čtenářově. Nikoli zvláštním rázem nějakým, ježto v tom málo liší se od druhých nářečí slovanských, nýbrž těmi okolnostmi pozoru hodnými, které jazyk český ve tmách zvrhlého romanismu učinily — s výjimkou hlasu Wiklefova — prvním orgánem pravdy. Působení Wiklefovo, jakkoli bylo mocné a rozhodné, zůstalo jen obmezeno na bohoslovce a spisovatele onoho věku; hlas jeho nedošel ozvěny v prostém lidu, kterýž jediný může dáti život abstraktním naukám. V Čechách nejprve jiskra ta zableskla živým plamenem, jenž za sto let rozšířil záři svou osvěcující po vší Europě. Jména Husi a Jeronýma Pražského nikda nezaniknou, přes to že menší zdar je učinil méně slavnými nežli jsou jména Luter a Melanchthon. V nižádném jazyku světa nebyla bible s větší horlivostí a pobožností čítána; žádný národ nebyl tak hotov krví svou spečetiti práva svá k slovu božímu. Dlouhý boj Čechův za svobodu svědomí a konečné jich klesnutí jsou nejdojemnější tragedií, jakouž lze nalezti v dějinách lidstva.“ Ale krom té platnosti v dějinách světových, jež těžiště českého života klade do věku Jana Husi a Husitův, poutá literatura česká i v oboru Slovanstva jakožto odlesk dějin národa, postaveného v přímý styk a boj s Němectvem, an tomuto dílem se poddává dílem však neustupně hájí národní své samobytnosti. Po době husitské jest zjevem té svébytnosti nejrázněјším české znovuzrození, které vyznačuje závěrku předešlého a celé nynější

století a kde literatura česká mocně působila i v národní znovuzrození druhých plemen slovanských. [1])

Podáme tu krátký nástin českých dějů, ježto jimi se objasňuje i sám stav literatury v dobách rozličných. Nebudem se zdržovati při temných dobách Bojův a Markomanů, prvních to obyvatelů země České; přestanem na nepochybném tom skutku, že Čechové a sourodáci jejich Moravané jeví se v V. a VI. století po Kristu, po hunském nájezdu, na nynějších svých místech. Úloha Slovanstva při stěhování národův a další jeho styky se sousedstvem do IX. a X. století jsou posud málo vyjasněny; lze však za to míti s velkou pravdě podobností, že dlouho již před historií věrohodnou žili Slované čeští v nepřátelství a ve válkách s Němci. Druhdy též stávalo se, že Slované západní síly své sjednocovali: takž bylo v polovici století VII., kdež Sámo, osobnost ostatně napolo báječná, založil mocnou říši slovanskou neboli spolek na odrážení Durynkův a Avarův; a potom ve století IX., kde povstala

---

[1]) Literatura, k věci té hledící, jest velmi rozsáhlá. Ukážeme tu jen k některým spisům, prostonárodních nevylučujíce; ostatní najde čtenář v textě samém.

O dějinách a povrchu země České psali: *Frant. Palacký*, Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě. V Praze 1848—60; 2. vyd. tamtéž 1862; novější vydání, pro lid, se životopisem Palackého, sepsaným od *Jos. Kalouska*, s podobiznou a s rejstříky, v Praze 1878, v 5 dílech či 10 částech. Vydání německé, Geschichte von Böhmen, vycházelo od r. 1836. — *V. V. Tomek*: Děje země České, Dějepis města Prahy, Děje mocnářství Rakouského (viz v textě). Ruský překlad: Istorija Češskago korolevstva, od *V. Jakovleva*, v Petrohr. 1868. — *Sommer*, Das Königreich Böhmen. Prag 1833—34, ve 12 sv. — Čechy, země a národ, obšírné pojednání v „Naučném Slovníku“ 1863 a též o sobě. Odtud vzaty jsou: Kratkij očerk istorii češskago naroda,“ překl. *N. Zaderackého* (v Kyjevě 1872) a „Čechija i Moravija,“ spis vydaný dobročinným slovanským komitétem v Petrohradě 1871. — *J. E. Vocel*, Pravěk země České. V Praze 1866—1868. Ruský překlad od *Zaderackého*: Drevnějšaja bytovaja istorija Slavjan voobšče i Čechov v osobennosti, Kijev 1875. — *Al. V. Šembera*, Západní Slované v pravěku. V Praze 1868. — *Th. Uspenskij*, Pervyja slavjanskija monarchii na sěvero-zapadě. SPb. 1872. — *Ant. Gindely*, Geschichte der böhm. Brüder; Rudolf II. und seine Zeit; Dějiny českého povstání léta 1618 a j. uvedeny jsou v textě. — *Herm. Jireček*, Slovanské právo v Čechách a na Moravě. V Praze 1863, 1864, 1872. — *Jar. Haněl*, O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. V Praze 1874. — *A. Hilferding*, Obzor istorii Čechii, v sebr. spisech díle I. na str. 341—412, do Bělohorské bitvy; a jiná jeho pojednání. — *Edm. Chojecki*, Czechja i Czechowie przy końcu pierwszej połowy XIXgo stólecia. Berlin 1846—47, 2 sv. — K dějinám moravským hledí: *Pilař* et *Morawetz*, Moraviae historia, Brun. 1785—87, 3 díly; *Gebhardi*, Geschichte des Reichs Mähren. Halle 1797. — *Beda Dudík*, Dějiny Moravy, 8 dílů. V Praze 1875—79; jiné spisy jeho viz v textě. — *D'Elvert*, Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des 30jährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im 17. Jahrh. Brünn 1867. — *K. Kořistka*, Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien. Wien und Olmütz 1861. — *V. Brandl*, Kniha pro každého Moravana. V Brně 1863. O jiných jeho spisech řeč jest v textě. — *A. Budilovič*, Něskolko dannych i zaměčanij iz oblasti obščestvennoj i ekonomičeskoj statistiki Čechii, Moravii i Silezii v poslednije gody, v „Slov. Sborníku“ d. I., v Petrohr. 1875 na str. 205—317 (s prokázáním příslušné literatury).

říše Velkomoravská. Po pádu té bylo české Slovanstvo opět vydáno dravosti plemene německého a podlehlo zároveň různorodému působení kultury západní. Boj dvou plemenných živlů naplňuje české dějiny až po dobu nynější.

Boj ten jest jedna toliko, ovšem nejznamenitější stránka odvěkého, velerozsáhlého zápasu Slovanstva s Německem: od nejdávnějších věků, pokud až sahá paměť historická, vedl se po celém rozhraní slovansko-německém od západních končin moře Baltského až k Adriatskému. Slovanští dějepisci skutek ten zhusta vyličovali ve spůsobě sentimentální elegie, vyobrazujíce Němce jako sveřepé utlačovatele dobrodušného Slovanstva. Ale tón ten sotva jest příhodný k přesnému určení skutečných běhů; staří Slované sami tak velice dobrodušni nebývali a krom toho mezinárodní styky neřídily se nikdy lidskostí a šlechetností. Někteří slovanští přepjatci (jako moskevští slavjanofilové) nad to dokazovali, že Slované v boji tom zastupovali kýs vyšší princip

---

— Spisy o povšechných dějinách Rakouských, jako na př. *Anton Springer*, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, 2 sv., v Lipsku 1863—65; *Louis Léger*, Histoire de l' Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu' à l' année 1878. Paris 1879; a j.

K jazyku hledí: Ze starších: *Jos. Dobrowsky*, Geschichte der böhm. Sprache und älteren Literatur, Prag 1818; Lehrgebäude der böhm. Sprache, Prag 1819; *P. J. Šafařík*, Počátkové staročeské mluvnice. V Praze 1845. — Novější: *V. Zikmund*, Skladba jazyka českého, v Litomyšli a v Praze 1863. — *M. Hattala*, Zvukosloví, 1854; Skladba, 1855; Srovnávací mluvnice, 1857 a j.; podrobněji v textě. — Práce *Gebaurovy*, *Bartošovy* a j. — *Josef Jungmann*, Slovník českoněmecký. V Praze 1835—39, 5 dílů; *Čelakovský*, Dodavky do slovníka Jungmannova, v Praze 1851. — Nové slovníky vydávali: česko-německé *Jordán*, *Konečný*, *Šumavský* (2. vyd. *Jos. Rank*); rusko-český *Rank*; anglicko-český *K. Jonáš* a lepší *V. E. Mourek*; francouzsko-český *K. Faster*; česko-německý, zvláště fraseologický *Fr. Kott*.

K dějepisu literatury hledí: *Jos. Jungmann*, Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka. 1. vyd. v Praze 1825; 2. vyd. 1849 (velký jeden svazek); práce to pouze bibliografická. — *Al. V. Šembera*, Dějiny řeči a literatury československé. Věk starší, ve Vídni 1858; 4. vyd. 1878; Věk novější, ve Vídni 1861, 3. vyd. 1872. — *K. Sabina*, Dějepis literatury české. (Velký jeden svazek, z 9 sešitů). V Praze 1860—64. *K. Tieftrunk*, Historie literatury české. V Praze 1874—76, v 2 sešitech; 2. vydání (rozmnožené, v jedné knize) 1880. — Výbor z liter. české. Díl I. do Husa, vyd. *Šafařík*, v Praze 1845; díl. II., vyd. *K. J. Erben*, v Praze 1857—64 (3 sešity). — Rozbor staročeské literatury. V Praze 1842—45, 2 sv. — *Jos. Jireček*, Rukověť k dějinám liter. české do konce XVIII. věku. V Praze 1874—76, 2 díly — slovník to životo- a knihopisný. Týhož: Anthologie 1. ze staré literatury, v Praze 1860; 2. se středního věku, v Praze 1858; 3. z nové literatury, v Praze 1861. — *Frant. Doucha*, Knihopisný slovník československý . . . co rukověť přátelům literatury, zároveň co dodatek k Jungmannově „Historii lit. české.“ V Praze 1863—65. — Množství monografií roztroušeno je po časopisech, zvláště v „Časopise Českého Musea“ od r. 1827 až do nynějška, v Aktech král. učené společnosti, v „Osvětě,“ „Světozoru,“ v „Květech,“ v almanazích atd. — Zpráv životopisných obsahuje hojnost „Slovník Naučný“ a jiné sborníky, na př. „Slavín, Pantheon, sbírka podobizen, autografů a životopisů předních mužů československých“ (text od Fr. Jar. Peřiny), v Praze 1873 a dále.

mravní a společenský, který se jevil u nich v demokratickém zřízení obcí a později též ve formách východního křesťanství. Ale jakáž by koli byla národní povaha Slovanstva při všech jeho cnostech, skutečně patrných ale příliš často provázených měkkou rozplývavostí, Německo při zahájeném boji skutečném projevilo sílu, jakéž nebylo ve světě slovanském — a není podnes. Přimykajíc k starověkému světu římskému, počalo Německo záhy nabývati jistého vzdělání, přivykati církevní a státní centralisaci, družiti se k ostatním národům europského západu a považovati se s nimi za jedno, kdežto Slované zůstávali rozptýleni a nesjednoceni a při všech pěkných vlastnostech plemenné své povahy, kteréž nezřídka i nepřátelé uznávali, Němcům čeliti nemohli ani takovou měrou osvěty ani rovnou silou politickou. Slované baltští, jichž krajní osady táhly se skoro až k Rýnu, a Slované polabští zmizeli v tom boji téměř bez památky, byvše vyhubeni nebo zněmčeni. V tragické obraně své národnosti povstávali proti německo-latinským hlasatelům křesťanství se zbraní v rukou. Ale jakkoli málo soucitu vzbuzuje takové hlásání evangelia, rovněž jako pozdější boj světa katolického proti východnímu křesťanství slovanskému a jeho národnímu jazyku, nelze zapříti, že kultura německo-latinská chovala v sobě kés jádro duševního pokroku, kterýž rozvíjel se dílem na základě panujících tehdáž politických a náboženských principií, dílem samostatně — bez nich ba proti nim (jako na př. středověké pokusy filosofie rationalistické), a značně působil v literární vzdělanost. Takž sami Čechové pyšní se svou osvětou XIV. stolotí, kteráž nic méně vyprýštila z téhož západního pramene latinského a německého.

České dějiny dělí se ve tři hlavní doby; dělidlem jsou rozličné momenty boje Čechův s germanisací a projevu české národnosti. Vrcholkem toho boje byl věk husitský, věk mohutného ruchu náboženského; byl to zároveň vrchol samostatného českého rozvoje a byla to doba, kde národ Český zasáhal v dějiny světa. Podle toho stará doba může se počítati do r. 1403 čili do počátku hnutí husitského; střední do r. 1620—1627 čili do konečné porážky Čechův a do nastoupení katolické reakce; doba pak třetí objímá předkem časy katolické reakce a politické poroby, zároveň hlubokého úpadku české národnosti, potom však obrat k obnově a ku vzkříšení, jenž vyznačuje závěrku století XVIII. a položil základ nynějšímu vývoji české literatury. Libo-li, lze obratem tím zvláštní dobu čtvrtou počínati, jakož se zhusta i děje.

Nejstarší dějiny české pokryty jsou, jakož obyčejně bývá, „mrakem temnoty." Staré podání, zaznamenané v nejstarší kronice, vypravuje o praotci a vůdci národa Čechu, o báječném Kroku a dceři jeho, kněžně Libuši, kteráž vyvolila si za manžela prostého rolníka Přemysla, praotce knížecí a potom královské dynastie Přemyslovců. Křesťanství objevuje se u Čechův a Moravanů již v první polovici století IX.: roku 836 posvěcen byl chrám křesťanský v Nitře, r. 845 bylo čtrnácte českých pánů v Řezně pokřtěno. Šmahem však ujalo se tu křesťanství teprv potom, když Moravské kníže Rostislav, chtěje se vybaviti z církevního područí Němců, povolal Cyrilla a Methoda; tu také České kníže Bořivoj dal se r. 873 či 874 od Methoda na dvoře Svatoplukově pokřtíti. Takž v Čechách, na Moravě a u Slováků panovaly

dva obřady: byzantský, s řečí v chrámě slovanskou, a římský, s církevním jazykem latinským. Onen však nebyl dosti pevný; jednak tu vadila vzdálenost od Byzancie, jednak pád říše Moravské v Pannonii, ztroskotané od Uhrů, přetrhl na dobro ty svazky a převahu dal církvi latinsko-německé, ačkoli památka slovanské bohoslužby dlouho se ještě udržovala. V touž dobu země Česká (od X. století) octla se v lenním úvazku k císařům Německým a od té chvíle se německý živel v Čechách víc a více sesiluje. Nadvláda církve latinské vedla k úplnému úpadku bohoslužby slovanské a písemnictví cyrilského v Čechách: klášter Sázavský, kdež obé se udržovalo, r. 1096 polatinil se. Zároveň jeví se ve stoletích XII. a XIII. i další známky německé nákazy. Do r. 1126 (Soběslav I.) bylo zřízení dvorské a zemské ještě čistě slovanské. Vítězství duchovenstva latinského již bylo počátkem němčení; čím dál tím mocněji vystupují snahy, aby právo domácí protrženo bylo výsadami a výhradami, jež charakteristickou známkou jsou německých řádů feudálních; od kněžstva pak, jež následovalo tu vládychtivého ducha své kasty, snahy takové pochycovalo i zemanstvo. Politické spolky s Němci, účastenství v taženích křižáckých a v německých válkách feudálních přispívaly též nemálo k ujímání se německých mravův a řádův. Král Václav I. (1230 1253) téměř úmyslně rozplozoval němectví ve své zemi. Král i dvůr přijali německé mravy a obyčeje, ba i německou řeč a literaturu; znamenitější pánové řídili se podle dvora a počali již německá jména dávati svým hradům; výsady a výjimky z práva spůsobu německého byly štědře udíleny netoliko šlechtě ale i městům; města zřizovala se na spůsob německý, netoliko ta, jež obydlena byla Němci, které králové sami do země volali, ale i ona, jež měla obyvatelstvo domácí.

Přes to vše až do r. 1253 převládaly v Čechách řády slovanské. Ale od onoho roku, od vstoupení na trůn Přemysla Otakara II., nabývají německé řády a obyčeje převahy. Jesti pravda, království České povzneslo se tehdy na vysoký stupeň moci vnější; však slovanští základové života vnitřního vzali za toho krále silné porušení. Na podporu královské moci proti bohaté a politicky nebezpečné šlechtě nastavěl Otakar drahně nových měst pevných a hradův a osadil je větším dílem příchozími Němci a oddanými lidmi z nižší šlechty a z prostého lidu. Ba celé kraje odevzdal v držení Němcům, jsa jejich ochrancem mimo jiné z té příčiny, že znajíce se v díle horním dobývali mu ze země velikého bohatství. V ty doby vzal počátek zvláštní městský stav; feudální zřízení se rozmáhalo; soudní moc žup přešla na krále. Všecky tyto a podobné změny podvracely starý byt slovanský — ačkoli vyznati sluší, že Otakar nepřítelem české své národnosti nebyl. Mocní pánové někteří protivili se druhdy Otakarovi, však hájení národního ducha na zřeteli při tom neměli. Politická váha Čech zmáhala se tehdáž měrou velice rozsáhlou: král Český panoval s jedné strany v Rakousích, Štýrsku, Korutanech a v zemích Přímořských až po Terst (kteréž země potom ztratil), s druhé nabyl zemí Saských, Krakova a Polsky. Ale politické to postavení uprostřed zmotaných sporů manských a dynastických mívalo pro Čechy následky druhdy neblahé; druhdy sic zjednávalo jim místo vysoké mezi říšemi europskými, ale

zaplétalo je hloub v síť feudalismu, který na vnitřní život národa účinkoval zhoubně.

R. 1306 rod Přemyslovců vymřel a slovanská bytnost Čech novou dynastií ještě větší vzala pohromu. Králové, volení ze zemí cizích, zvláště z Němec, zůstávali skoro napořád, a ovšem během zcela přirozeným, českým národním potřebám cizí a řídili se jen prospěchy dynastickými. Jan Lucemburský zůstal naprosto cizincem v České zemi; trávě celá léta v cizině, zabaven válkami nekonečnými, ve kterých pomáhal zahraničným svým přátelům, přicházel do Čech jen pro peníze a pro vojsko. Příchylnost jeho k České zemi byla tak skrovná, že r. 1318 šla pověst až, že chce Čechy ze země vyhnati a osaditi ji samými Němci. Lid patrně nemohl milovati a ctíti vrchnost, která jevila se mu jednak jako mnohotvárný stroj na vymačkávání peněz, jednak jako feudální útisk pánův. Neblahou památku, kterou zůstavil po sobě Jan, zdálo se že shladí syn jeho a nástupce Karel I., jenž jako potomní císař Německý sluje Karel IV. (1346—1378). Jeho věk počítá se vůbec k dobám nejblažším českých dějin. Karel miloval svou českou vlast a učinil ji opět kvetoucí; docílil toho moudrou správou a diplomatickou obratností. Sám jsa vysoce vzdělán na svůj čas, byl chráncem věd a založil pražskou universitu (1348), první ve střední Europě, za níž teprve všecky podobné ústavy v Němcích následovaly. Vysoké učení to, na němž opět živel německý převládal, působilo pak rozhodně v rozvoj národního ducha, ba zasáhalo i v historický osud Čech: z něhoť pošli mužové, kteří spůsobili převrat v českém životě na počátku XV. století. Umění, průmysl, obchody utěšeně zkvétaly; svévole pánů byla zkrocena. Při tom všem však postupovalo i němčení země, tak že sám Karel uznal toho potřebu, českou národnost podporovati. Čeští dějepisci chválí též Karla jako zákonodárce; on však staré zemské zřízení ruše a na místo něho uváděje řády feudální a patrimoniální soudy, bezděky a nevědomky razil cestu potomní porobě nižších tříd obyvatelstva. Panování syna jeho, Václava IV., padá v dobu, kde veřejné a národní moci octly se v bouřlivém kvašení. Aby hnutí spokojil, na to silami svými nestačil. Jako jeho otec, tak i Václav žárlivě hleděl na vypínavost duchovenstva a pánův, ale nedostávalo se mu vytrvalé odvahy, aby je zmohl; byl naopak sám brannou mocí donucen podrobiti se jejich vůli. Tehdáž povstala také pověstná roztržka v západní církvi, onen pohoršlivý svár několika papežů, který tak velice podkopal vážnost duchovní moci, ač duchovenské panovačnosti neoslabil. Václav s nezdarem se vkládal i ve spory knížat říšských. Vida svou neúspěšnost, odevzdal vládu bratru svému Sigmundovi; ale i ten, znesnadiv se s ním, vydal jej vévodám Rakouským, kteří drželi jej ve vazbě půl druha roku. Pře papežská dospěla tak daleko, že Sigmund zapověděl svým poddaným poslouchati Bonifáce IX. Vše to nemálo přispívalo k sesílení obecné nespokojenosti, která se hlasitě ozývala již od konce XIV. století, a Václavu dostalo se býti svědkem bouře, jež měla dovršiti rozvoj živlů nepřátelských, dokonati boj církve úřední s opposicí náboženskou, vyrostlou ve společnosti vyšší i v lidu, a boj feudálnosti s požadavky svobody.

Viděli jsme, jak postupně sílil se německý živel přirozeným

během věcí, kterému pomáhali sami králové, mezi nimi i vlastenečtí, jako Otakar II. Stykem s Němci upevnil se pomalu rozdíl stavův a feudalismus; převahou německého zřízení vzaly citelné porušení veřejné řády, mravy a obyčeje národní. Všecko to dokonávalo se se zanecháním patrného sledu v národním vědomí; srážka s cizími právy a spůsoby probouzela národní sílu a starý demokratický duch počal pod účinkem vzdělanosti klásti skutečný odpor. Hluboká skleslost důstojenství královského a kněžského uspíšila rozhodu. Všecka nespokojenost národa, veškera síla tlumených pudův svobody a všecky ponuky nových ideí, získaných vzděláním, vyrazily na vrch v mohutném národním hnutí. Ve shodě s duchem času hnutí to vzalo na se tvářnost náboženskou: počala se Husova reforma a vzešly husitské války.

Nemíníme tu podrobnosti vypisovati té národní tragédie; stačí jen ku hlavním proudům ukázati, v jakých jevil se boj českého národa proti římským a feudálním řádům a spolu na obranu své národnosti. Nejprve vznikl spor náboženský. Prvním, zevnějším pramenem nového hnutí byla pražská universita. Karel IV. a souvěcí mu pražští arcibiskupové dbali dříve již o nápravu mravů duchovenstva, jež životem svým působilo v národě pohoršení, a podporovali předchůdce české reformy, Konráda Waldhausera a Miliče Kroměřížského, kteří jižjiž probouzeli veřejné mínění, ač v kázáních svých k dogmatu nehleděli, nýbrž k církevní jen kázni. Vysoké školy zatím šířily v národě vědomosti a připravovaly tak obecenstvo, na které mohli pak účinkovati následní podnikatelé reformy. Matěj z Janova, přeložitel celé bible na český jazyk, zacházel již dále než Konrád a Milič. Vlastní však pokusy reformační nastaly teprv, když na pražské universitě našlo přístup a ochotný sluch učení Wiklefovo. Předními jeho podporami byli mistr Jan Hus, děkan a potom i rektor pražského učení, a přítel jeho Jeroným Pražský, český vladyka. Universita zprvu po dvakráte (1403 a 1408) učení Wiklefovo zapovídala, nebyla však s to, aby myšlénku jednou podňatou zastavila. I rozšířila se konečně až v houfném davu. Hus povstal proti moci papežské v záležitostech netoliko světských ale i v církevních; neplechy v životě duchovních, zjevné zlořády a neřesti, duch odporu v obecenstvě a v lidu jen rozmáhaly. Když pak Hus, dán byv od papeže do klatby, Prahu musil opustiti, rozšířilo se učení jeho i po venkově. Stíhavá opatření duchovní vrchnosti nezarazila již kvašení, které počalo záhy nabývati hrubých rozměrů; za nedlouho byla již řeč o pobrání statků duchovním, brzo pak zavrhována autorita církve vůbec. Spálení Husa a Jeronýma Pražského mělo za následek veřejné pozdvižení proti duchovenstvu. Přívrženci Husovi oddělili se od církve i znamením vnějším: přijímali večeři Páně pod obojí spůsobou (sub utraque specie, tudíž sluli „podobojí,“ „utrakvisté“ neb „kališníci“ od kalicha). Teď i pražská universita přihlásila se k straně opravné. Hnutí náboženské vzrostlo v krvavé husitské války, ve kterých národ Český prokázal sílu a ráznost obdivu hodnou.

Věc náboženská byla však zároveň mohutnou pružinou národní. Národ dospěl k vědomí své národní osobnosti, čímž vysvětluje se tak neobyčejný projev síly. Národní hnutí pronikalo tak hluboce vrstvy lidu, že i později, po uplynutí celých století, pouhá zvěst o něm

osvědčila sílu oživující — v novém českém vzkříšení. Národní pudy byly vzbuzeny hned na počátku, ježto církevní a politická nezřízenost sloučena byla s panováním Němců: na universitě strana německá byla konservativní; proti reformě užito bylo zbraně cizí (kteráž opět jmína byla hlavně za německou); pozdvižení proti feudalismu, spůsobené náboženským roznícením, obracelo se na prospěch lidu, potřeb jeho pozemských i národních. Národní pudy jednou vzbuzené neukojily se, pokud všecky kyselosti, vzbuzené předchozími dějinami, a všecky snahy po lepším řádu náboženském a společenském nezjednaly si průchodu. Kvas národní myšlénky vykypěl, jakož se dalo očekávati, množstvím snah nejrůznějších a ovšem i všelikých pobloudení: byli tu i mírní opravci i nadšení utopisté, přívrženci řádů zděděných i rozumáři; snášelivost a fanatismus, aristokracie a demokratičnost, adamitství a chiliasmus, socialismus a komunismus, vše mísilo se po různu. Husité brzy se rozdělili na mírné kališníky a rozhodnější reformátory: jedni přestávali na kalichu při svátosti přijímání a na některých jiných opravách nepatrných, tak že málo dělili se od katolíků; druzí kněžskou autoritu všelikou zavrhovali a za jediný zákon stanovili svaté písmo. Ale při všech těch přeludech a přílišnostech, bez kterých není žádné pozdvižení lidu, zračí se v celém hnutí to tré: předně obecné odvrácení od církve porušené, za druhé odpor proti aristokracii a feudálnosti (Táborité ve svém zřízení zacházeli až ke komunismu), konečně cit pro zachování národnosti. Táborité a Sirotci zřejmě říkali, že nebojují jen za víru nýbrž i za „jazyk slovanský.“ Němci záhy seznali, že původní hnutí náboženské bylo spolu demokratické a národní: i stanuli buď po straně nepřátel husitstva a hynuli, buď rozprchli se do zemí sousedních v naději, že vrátí se v dobu příznivější — tak že německý živel, tak dlouho a pečlivě přivozovaný, najednou skoro naprosto zmizel z České země, zachovav se v odlehlých jen zákoutích . . . A však Táborité odolavše několiku křižáckých výprav bez mála z celé Europy, vzali za své vnitřními rozbroji. Rozličné husitské strany rozcházely se ve svých cílech i prostředcích; Basilejský sněm Europu s husity sice smířiti nedovedl, ale mezi tyto zanesl novou příčinu neshody; mírní „kališníci“ připojili se ku katolíkům; feudálové okřáli a nabyli mysli. V bitvě u Lipan (1434) spojená armáda císařsko-feudální porazila voje lidu městského a selského. Bitva ta, ukončivši patnáctileté války husitské, zadala rozhodnou ránu počinům lidu, ve kterých tolik bylo snah čistých a šlechetných. Hnutí však se neukončilo, klesnutím Táboritů husitství nebylo zlomeno a po smrti císaře Sigmunda povolán byl na český trůn vůdce strany husitské Jiří z Poděbrad. Jeho panování (1478—71) — jedna ze skvělých a výrazných dob dějin českých — zjednalo zemi na nějaký čas pokoj, ale národní věc postaviti tak, jak před tím stála, nemohlo. Církevní reakce počala čím dál tím více se sbírati za jeho nástupce, Vladislava Jagellovce, a ačkoli zápis sněmu kutnohorského (1485) na dlouho zastavil spory církevní, prohlásiv svobodu vyznání v Čechách, však osud národa byl zas na druhé straně vydán na nová nebezpečenství. Vznikly vnitřní sváry sociální, šarvátky stavovské, ve kterých lidu zbylo místo poslední. Aristokracie po bývalé pohromě sebrala znova své síly a na konci téhož XV. století, které

zřelo rázné projevy demokratismu a rovnosti, ustaluje se pořádek věcí, jenž připravuje příští konečné porobení a nevolnictví lidu. Sami „podobojí“ a „Obec bratrská“ porobě té napomahají, hlásajíce, že všeliká vrchnost od Boha jest, a podporujíce zákon, podle něhož každý, kdo sám není vrchnost, má vrchnosti podroben býti, a kdo není pán, pánu má se přikázati a poddati. Rozepře měst se šlechtou, jež vyplňují celý dějepis toho věku, lidu se nijak netýkaly. Utištěný lid několikráte se pozdvihl, ale pozdvižení ta byla jen místní a porůzná; byvše krvavě potlačena, neopakovala se více.

Na počátku XVI. století zvolili sobě Čechové krále z rodu Habsburského (1526), kterýžto panovnický dům podnes jim panuje. Za Ferdinanda I. počala se náboženská persekuce přes to, že před tím byla svoboda vyznání prohlášena. S pokrokem reformace Luterovy vyskytlo se i v Čechách mnoho luteránů v řadách bývalých odpůrců církve katolické; Ferdinand pronásledoval je spolu s českými bratřími, pod záminkou, že ani ti ani oni nejsou praví podobojí (kteříž byli trpěni). Ke druhé polovici XVI. století stav věcí se ještě pohoršil. Následkem královských opatření evangelické obyvatelstvo, jež činilo většinu v zemi, úředně nejsouc uznáváno, nemajíc střediska ani správního ani duchovního, hynulo a potrácelo mravní sílu. Vnější stav národa nebyl o nic lepší než vnitřní rozervanost náboženská. Královský dvůr byl německý s manýrami španielského despotismu; králové sotva se naučili trochu po česku; dvorská šlechta, nejvíce katolická, plna byla cizinců, sebraných z jiných zemí panství habsburského, a byla tedy národu cizí; politika vlády byla výhradně katolická a dynastická.

Od časů Ferdinandových znamená se klesání české věci a samé Čechie. Habsburští králové uměli z oslabení národa po husitských bouřích kořistiti, a sice na prospěch katolicismu a absolutní spůsoby vlády, což obé hlavním bylo zřetelem jejich politiky. Za sto let se převrat ten dokonal.

Husitství cíle svého — vzdělati novou církev — nedosáhlo. Národ, idei té ohromné položiv oběti, unavil se a zatím revoluční převrat, jakýmž bylo husitství, vzbudil reakci. Husitskou církev, od sboru Basilejského výminečně povolenou, papežové nechtěli uznati; přívrženci její rozličných odstínův nemohli dodělati se jednoty a trvalého spořádání, a když vyskytla se německá reformace, husitství se rozpadlo: jedni navrátili se k staré církvi katolické (podržujíce zhusta jen kalich, kterýmž přisluhovávali i sami jezovité), druzí přilnuli k luteránství a kalvinství — a tak bylo České zemi znova snášeti těžké následky bojů vzniklých mezi katolicismem a reformací. Svobody lidu, ku které neslo se husitství svými veřejnými snahami, nebylo tolikéž dosaženo. Za nedlouho již po vojnách husitských bylo Jiřímu Poděbradskému potýkati se s vypínavostí panstva. Konečně šlechta nabyla postavení panujícího.

Ferdinand, stav se Českým králem, usiloval království České spojiti se svými ostatními zeměmi poutem jediného španielsko-rakouského absolutismu, tudíž potlačiti všecky svobody a všecka práva stavů českých. Města a šlechta pokoušely se klásti odpor takovému úsilí;

neměly však bývalé statečnosti a když Ferdinand s vojskem přitrhl, bez odmluvy se poddaly. „Krvavý sněm“ r. 1547 obmezil valně práva českých stavův; šlechty Ferdinand ušetřil, ale města těžce potrestal; „čeští bratří“ byli vypovězeni. Roku 1556 povoláni do Čech první jezovité. Úpadkem stavův šlechta již téměř jediná byla zástupkyní české věci a v její řadách vedl se poslední boj za národní samosprávu. Nedlouhé panování cís. Maxmiliána, vynikající snášelivou mírností, ve stavu věcí mnoho nezměnilo. K žádosti Českého sněmu zrušil Maxmilián r. 1567 pověstné basilejské kompaktáty, kterýmiž husité ondy srovnati doufali své učení s tradicemi církve západní; před třemi roky byl Ferdinand právě papežského stvrzení těch kompaktát dosáhl, tak že jimi husitské sjednocení s Římem bylo spečetěno a jezovitské propagandě brána otevřena. Jich zrušením dosaženo tedy bývalé svobody vyznání a čeští husité tu na dobro splynuli se západními protestanty. Za panování Rudolfa II., vrtkavého a druhdy i na mysli chorého, katolicismus přičiněním jezovitské strany dvorské nabýval čím dál tím větší moci; ku straně oné přestupovali i znamenití pánové českomoravští, jako Slavata (jenž potom s Martinicem vyhozen byl oknem z hradu pražského), Karel z Lichtenštejna, slavný Albrecht Václav z Valdštýna.

Staré boje husitské proměnily se nyní v boj českých pánů s dvorskou stranou jezovitsko-magnátskou, kteráž se sílila tou příčinou, že Rudolf zvolil si Prahu za své sídlo. Strana ta neštítila se opatření nejpříkřejších k dosažení svého cíle, tak že nespokojenost propukla ve zjevné povstání v Uhrách, v Rakousích a na Moravě. Zodpořilí stavové těchto zemí uznali Rudolfova bratra Matiáše za pána; svoboda víry a zemská samospráva byly jim potvrzeny; Moravanům však, jichž vůdcem byl slavný Karel ze Žerotína, nepodařilo se přiměti též Čechy ku společnému postupování. Rudolf se v Čechách udržel; v hodinu nebezpečí sliboval Čechům propustiti svobodu víry, ale pak slibu nedostál, tak že i tu r. 1609 došlo bez mála k brannému pozdvižení; čeští pánové rozpakovali se však činiti kroky důraznější a spokojili se tak zvaným majestátem, kterýž Rudolf podepsati přinucen byl a který ostatně málo poskytoval záruky. R. 1611 sběhl se „vpád Pasovských“ — nezdařilý to pokus zpátečnické strany, protivníky zmoci pomocí přivolaného cizího vojska, protestantům odebrati povolená jim práva a Matiášovi jeho země. Opětným vtržením Matiáše do Čech byl Rudolf donucen vzdáti se trůnu. Ale Matiáš tolikéž nespokojil strany protestantské. Mezi tím korunován byl v Praze r. 1617 jakožto následník trůnu Ferdinand II., na nějž Čechové nejhůře vzpomínají. Strana katolická postoupila k činům násilným, zavírala a bořila protestantské kostely a k žalobám Čechův Matiáš odpovídal, že děje se tak z jeho nařízení. Roztržka byla nevyhnutelná a dokonala se pověstným příběhem 23. května r. 1618, když Čechové totiž oknem vyhodili dva královské místodržící se státním sekretářem. Byla to poslední válka Čechů za národní svobodu. Z počátku vítězili nad císařským vojskem a když v tom čase Matiáš zemřel (1619), vyvolili si králem kurfiřta Falckého Fridricha. Ale dobrý zdar dlouho netrval; věc česká, přešedši do rukou cizích spojenců, podnítila třicetiletou válku. Čechy klesly

na samém počátku té vojny. Osud jejich rozhodnut smutně památnou bitvou na Bílé Hoře u Prahy, dne 8. listopadu 1620.

Věc česká klesla, že nebyla v rukou lidu, jenž kdysi tak vítězně hájil své země ve válkách husitských. „Věc české šlechty“, dí Hilferding, „nebyla již věcí všeho národa. Mezi panstvem a lidem, zdálo se, že není již nic společného. Lid počal se zdvihati teprv za několik let, když pře byla již na dobro šlechtou prohrána a když pomsta vítězova se všemi svými hrůzami dotýkala se přímo domácího krbu sedláčkova: tenkrát bylo již pozdě a porůzné ty výbuchy prostého lidu snadno byly dušeny v potocích krve. Pokud však působila samotná šlechta, ačkoli povstala a do boje šla za nezávislost vlasti, za práva České země, za svobodu národní víry, lid zůstával k jejímu boji lhostejným. Stavěl rekruty do vojska zemského, kdykoli jich na něm žádali, ale nevycházel ze své lhostejnosti, ku které jej přivedla sama šlechta, všecek zemský život v sobě soustředivši. Vůdcové povstání též slabost svou předobře cítili, pročež odhodlali se najati do služby cizího generála Mansfelda se sborem 14.000 mužů, sebraným po rozličných zemích Německých.“

Po Bělohorské bitvě záhuba Čech dovršuje se. Ferdinand II. využil vítězství své, jak si jen žádati mohl katolický horlivec onoho času. Osud Čech byl té doby věru hrozný. Za děsnými popravami, za konfiskacemi statků, za uvězněním vynikajících účastníkův odboje následovalo v patách pronásledování všeho obyvatelstva: všickni nekatolíci, kteří nechtěli přejíti k církvi katolické, byli ze země vypovězeni — luteránští a bratrští kněží, pak měšťané, posléze páni a rytíři. Několik těch deset tisíc rodin očekávalo zprvu, že uhodí zas šťastná chvíle návratu do vlasti, posléze však drahně českých rodův bez památky zaniklo v zemích, které jim útočiště poskytly. Třicetiletá válka, kterou Bělohorská bitva měla v zápětí, učinivši z Čech jedno z hlavních svých dějišť, zkázu země dovršila: Čechy, zničené mravně, zničeny jsou i hmotně. Konečně jezovité, vzavše do svých rukou obrácení národa na víru katolickou, vykonali je s obvyklou horlivostí; lid zapomněl na starou svou víru evangelickou, krom malého počtu vyznavačů zvláště ze sboru bratrského, kteří v taji se ukrývali. Čeští „stavové“ (ku kterým přidán stav duchovní) pozbyli všeho účastenství v zákonodárství; v městech všecky sledy bývalé svobody zanikly pod tlakem císařských rychtářův a úředníkův; celému národu byla i vzpomínka vyrvána na dřívější vzdělanost literární — soustavným ničením českých knih. Vzdělanost dob dřívějších vymizela. Počet obyvatelstva ztenčil se úžasně.

Ve stoletích XVII. a XVIII. národ Český, zavíraje se skoro zúplna v prostém jen lidu, porobeném vyšším třídám německým nebo zněmčelým, žil takřka životem němé tváři, všeliké vědomí potrativ národní samostatnosti a svobody. Na sklonku století XVIII. nastali časové osvíceného absolutismu; Josef II. však při všech svých snahách lidumilských byl původcem té poněmčovací soustavy, na kterou Čechové podnes žalují. Od té doby počíná působení úsilné centralisace, jež zemím jednotlivým odnímala domácí historická práva a zděděné zvláštnosti a všecky měřila jedním byrokratickým loktem. Ale násilné kroky

proti českému právu historickému a proti národnímu jazyku, jenž na dobro odstraňován byl z úředního života, povzbudily národ ještě jednou k odporu: jazyk, ze škol a z úřadů vypuzený, našel horlivé obhajce v několiku vlastencův a okříval v knize. Národní snažení nabylo určitosti: od posledních let XVIII. století, z doby panování Josefa II., počítá svůj původ literatura novočeská, kteráž vyznačuje české znovuzrození.

Josefu II. nepodařilo se ve skutek uvesti své záměry. Po krátkém panování jeho bratra Leopolda II., jenž, jak se podobá, více místa chtěl popřáti zemské samosprávě, nový směr vnitřní politiky zahájil Leopoldův syn František I., od r. 1804 prvý císař Rakouský. Dal se též sice, jako jeho otec, korunovati v Praze, ale zastrašen francouzskou revolucí, pohlížel s nedůvěrou ku všelikým svobodám národním a ačkoli sněmy zemské zůstavil při právech, jakýchž požívali do Josefa II., měla přec jeho vláda, při které hlavní osobou byl pověstný Metternich, ráz tmářský a zpátečnický. Národní znovuzrození, jež počalo se za Josefa, silou svou přirozenou se rozmáhalo mezi slovanskými národy říše Rakouské; překážela mu sice stále podhlídavá byrokracie, ale národní snahy všech plemen dobývaly se čím dál tím mocněji zpod přísné ferule, hledajíce sobě svobodného průchodu. Za Ferdinanda V., syna a nástupce Františkova (od r. 1835), korunovaného v Praze r. 1836, tlak byrokratický poněkud ulevil a veřejné mínění počalo směleji se ozývati proti absolutismu. R. 1847 Český sněm opovážil se, což bylo neslýcháno, jedné berně, vládou požadované, nepovoliti. Roku 1848 konečně došla v Rakousku skutečného ohlasu revoluce, propuklá ve Francii. Starý pořádek najednou se sřítil; císař Metternicha propustil, byrokracie se roztratila, ozvali se různorodí političtí živlové Rakouska: Lombardie a Benátsko povstaly, aby spojily se s Italií; Uhry domáhaly se oddělené správy a výlučným maďarstvím vzbudily odpor Chorvatův; země a kraje německé (též Němci čeští) prohlašovaly se pro německou jednotu a posýlaly deputované na frankfurtský parlament; Čechové (nejprve ve schůzi 11. března) přimlouvali se za zachování říšské jednoty, žádali však propuštění svých historických práv a národní rovnoprávnosti. Vláda slíbila ústavní zřízení, připověděla svolati Český sněm, potom však rozepsala volby do vídeňského sněmu říšského a mezi tím konalo se i volení do německého parlamentu frankfurtského. Tyto odpory jednak ve snahách národů, jednak v chování vlády daly podnět ku svolání slovanského sjezdu, jenž se shromáždil v Praze dne 2. června 1848, skládaje se z předních zástupců slovanských národů rakouských, a měl se uraditi o prostředcích k zabezpečení jejich osudů. Porady jeho však byly přetrženy pražskou bouřkou dne 12. června (revoluční příhodou, která nebyla dílem národa, však stranou zpátečnickou byla dobře využita). Vídeňský sněm říšský sešel se však a provedl zákon o zrušení selského poddanství; po obležení a dobytí Vídně Windischgrätzem a Jelačićem přesídlil se do Kroměříže a tu vypracoval osnovu říšské ústavy. Bylo však již pozdě: strana konservativní byla se již sesílila a ministerstvo knížete Schwarzenberga a hr. Stadiona bylo počátkem reakce. V prosinci r. 1848 císař Ferdinand složil vládu na prospěch svého bratrovce Františka Josefa.

Nový panovník v březnu r. 1849 kroměřížský sněm rozpustil a vydal z moci vlastní novou „oktroyovanou“ ústavu; když pak uherské povstání hlavně mocí ruskou bylo přemoženo a revoluční síly nebyly již strašny, byla v srpnu r. 1851 ústava ona zase zrušena a patentem daným v prosinci stanoveny byly jiné základy, na kterých měla říše býti spořádána; ale ani ty nevešly v život. Z toho, co získáno bylo v čase nedávném, zbylo jen zrušení selského poddanství a patrimoniálních úřadův. Na místě ústavnosti zavedena úřadovláda a centralisace starého rázu, se starým panstvím němčiny a vlády policejní. V čele vlády stál krutý centralista a konservativec Bach, s nímž vrátily se časy Metternichovy. Položení Čechův a české národnosti stalo se opět nesnesitelným; některé právo, jež propuštěno bylo českému jazyku ve školách, bylo s velkou část zas odňato, ježto úřednictvo všeliké překážky činilo jeho užívání. Avšak tenkráte hlíza absolutismu brzy dozrála. Nová soustava vyžadovala mnoha peněz a vysoké daně říši hubily; válka s Francouzi a Italiány skončila se ztrátou bohatých provincií vlaských.

Soustava padla a František Josef vydal 20. října 1860 manifest „svým národům“ a „nezměnitelný“ diplom, kterýmž národové opět se pozývali ku konstitučnímu spolupůsobení při záležitostech říše. Byl to, jak se zdálo, skutečný záměr, vyplniti tužby národů, nesoucí se k federalismu. Ale brzy nastal zvrat na stranu druhou a 26. února 1861 vyšel tak řečený „patent“ (sestavený centralistickou stranou německou a k provedení odkázaný Schmerlingovi), jenž měl vlastně býti doplňkem diplomu, v skutku však zemským samosprávám byl na úkor, těžiště politické ze zemských sněmův přenášeje na říšskou radu a zvláštním volebním řádem sesiluje živel německý v zastupitelských sborech a spolu stranu centralistickou. Protesty Čechův proti tomu stavu věcí vedly jen ke krutému pronásledování české žurnalistiky. R. 1866 dostalo Rakousko opět za vyučenou u Sádové a tak vláda počala zase pomýšleti na smír s národy. Nejdůtklivější potřebou zdálo se jí vyrovnání s Uhry a mělo se ho docíliti soustavou „dualismu,“ r. 1867 zahájenou, kteráž politické panství v říši dělí mezi Němce a Uhry. Postavení rakouských Slovanů, zvláště pak Čechů se tím ještě zhoršilo: historická a národní samospráva byla jen přiznána Uhrám, za to pak měla obmezena býti u národův ostatních. Pojišťujíc v zemích koruny Uherské panování živlu maďarskému jakožto státotvornému, hleděla vláda i ze zemí předlitavských zříditi podobný celek politický s nadvládou zase Němců, v obavě, kdyby sic povolila zemím těm samosprávu, že by nejmocnějším jádrem celé říše stali se Uhři. Byly pravda zavedeny některé svobodnější reformy, polevující vnitřní politický byt i Čechův, ale v příčině ústavní setkala se vláda s vytrvalým odporem federalistů slovanských, jenž zvláště byl jednomyslný u Čechův. Jako Uhři bojovali za „korunu sv. Štěpána,“ tak Čechové stáli na historickém právě „koruny České.“ Když pak vláda vídeňská při „vyrovnání“ r. 1867 Uhrům vyhradila účastenství v jednání o poměru koruny Uherské k ostatnímu Rakousku, v „Cislajtánii“ však prostě nařídila Slovanům, obesýlati říšskou radou vídeňskou, Čechové zahájili ústavní boj. Uznali, nebudou-li poslancův svých posýlati do rady říšské, že tato bude

neúplnou a nebude moci zákonně uzavírati, na každý spůsob pak že pozbude vážnosti řádného zastupitelstva říše. Toho prostředku tedy Čechové použivše, zástupce své do Vídně posýlati přestali. V dubnu r. 1867 protestovali na sněmu Českém proti volbám do říšské rady; v létě téhož roku účastnili se slovanské pouti do Moskvy s vůdci Palackým a Riegrem v čele; v červenci r. 1868 slavena okázale 500letá památka narození Husova; v srpnu vydali Čechové deklaraci na obranu svého historického práva — vše to byly hlasité národní manifestace, na které vláda odpověděla prohlášením stavu obležení v Praze. Čechové však neustupovali a nepravidelný stav se prodlužoval. Ježto sjednocení zemí Předlitavských v jeden státní útvar patrně nebylo lze dosíci a za dob posledních Uhři skutečně nabývali převahy v záležitostech říše, počali sami Němci smír se Slovany pokládati za žádoucí ku zjednání protiváhy proti Uhrům. R. 1879 učinila vláda pokus v tom směru a zmínila se o ústupcích: tu Čechové po toliku let zanechali pasivního odporu a vyslali do říšské rady své poslance, v té naději, že dobudou jakýchsi výhod své národnosti. Splní-li se jejich očekávání, ukáže budoucnost.

V takých historických okolnostech rozvíjela se česká literatura. Shodmo s hlavními dobami národního života dějepiscové české literatury dělí též dějiny její ve čtyři věky: věk starý, jdoucí do prvních počátků husitství (do r. 1403); věk druhý, objímající dobu husitskou (do roku 1620); třetí, věk to úpadku národa a literatury až do oprav Josefa II. (přibližmo do r. 1770—80); konečně věk znovuzrození, jdoucí od posledních desítiletí předešlého století.[1]) Jestliže kde takové rozvržení literatury podle let může se připustiti, tuto zvláště může místo míti, ježto přechody literárního rozvoje rovnoběžně se dokonávaly s charakteristickými událostmi dějinného života, jako: vzrůst husitství, jeho tragický konec v první půli XVII. století a pozoru hodné vzkříšení české národnosti na konci věku předešlého.

Hlavní události dějin českomoravských.

Okolo r. 450 po Kristu: Příchod Čechův do země, jež sluje Česká. Boj jejich s plemeny německými.
R. 627—642 (nebo 625—655). Slovanská říše Sámova, obsahující Čechy, Moravu a sousední země Podunajské.
803. Závislost Moravy na Francích.
836. První chrám křesťanský v Nitře.
846. Pád a zajetí Moravského knížete Mojmíra. Rostislav.
863. Povolání Cyrilla a Methoda.
870. Svatopluk Rostislava vydal Ludvíku Německému; Rostislavova smrt.
873. Bořivoj, kníže České, dal se pokřtiti od Methoda.

---

[1]) Nejnovější historik české literatury, Tieftrunk, v prvním vydání své knihy přijímá čtyři doby: 1. do r. 1410; 2. do 1620; 3. do 1774 (do vypuzení českého jazyka ze škol a z úřadův); 4. do našich dnů. Ve vydání druhém vyčítá jen tři věky: 1. do r. 1410; 2. do polovice XVIII. století („bohaté vzdělávání prostomluvy, při tom však velký úpadek slovesnosti“); 3. literaturu novou. Čeští kritikové dělení to schvalovali; po našem zdání však přechází se tu věk národního úpadku, zvláště od bitvy Bělohorské.

R. 894. Svatoplukova smrt. Mojmír II.
895. Bořivojovi synové, Spytihněv a Vratislav, přijímají ochranu Německé říše.
906. Pád říše Velkomoravské. Morava připojuje se k Čechám.
928—935. Kníže České Václav I. Svatý.
967—999. Boleslav II.
1037—1055. Břetislav I. Morava, poddána byvši Uhrám a Polsku, spojena zase s Čechy.
1061—1092. Vratislav II.; od r. 1086 prvním Českým králem.
1197—1230. Přemysl Otakar I. Království dědičné v rodě Přemyslovcův. Od r. 1197 Moravské markrabství pod správou Vladislava Jindřicha, Otakarova bratra, pod vrchní mocí krále Českého. Oživení Moravy a spolu počátek germanisace skrze německé osadníky.
1230—1253. Král Václav I. Morava spustošena od Tatarův a Polovců.
1253—1278. Přemysl Otakar II.
1306. Poslední Přemyslovec, Václav III., zavražděn.
1310. Počíná se panování rodu Lucemburského (do r. 1437).
1346—1378. Král Český Karel I. (jako císař Německý Karel IV.).
1378—1419. Václav IV.
1415, 6. července. Mistr Jan Hus upálen v Kostnici.
1419—1434. Husitské války.
1424. Smrt Jana Žižky.
1434. Bitva u Lipan.
1438—1471. Jiří Poděbradský. 1452 padl Tábor.
1471—1517. Vladislav II. Jagellovec.
1517. Smlouva svatováclavská. Ludvík Jagellovec.
1526. Ludvík padl v bitvě u Moháče.
1526—1564. Ferdinand I. z rodu Habsburského zvolen na krále. Morava podstupuje spolu s Čechy panování Habsburkův.
1564. Maxmilián II. Nové sesílení protestantů na Moravě.
1576. Rudolf II. Katolická reakce.
1608. Rudolfův bratr Matiáš Moravským markrabím.
1609. Královský majestát, prohlašující svobodu protestantského vyznání.
1611. Rudolf II vzdal se trůnu. Matiáš přijat za krále Českého.
1617. Ferdinand II. v Praze korunován jakožto nástupce trůnu.
1618. České povstání. Počátek 30leté války.
1619. Smrt Matiášova. V Čechách zvolen králem Fridrich Falcký. Ferdinand II. Moravané připojili se k povstání.
1620, 8. listop. Bitva na Bílé Hoře.
1621. Popravy v Praze.
1627. „Obnovené zřízení zemské.“ Vypuzení nekatolíkův. Jezovité.
1648. Vestfálský mír. Úpadek a spuštění Čech.
1680 Selské pozdvižení.
1711. Císař Karel VI.
1745. Slezsko ztraceno.
1773. Zrušení řádu jezovitského.
1775. Zmírnění břemen poddanských.
1780—1790. Josef II.
1781. Toleranční patent.
1784. Josef II. korunu Českou odeslal do archivu císařské pokladny.
1791. Leopold II. v Praze korunován.
1804. František, první císař *Rakouský*.
1815. Dolní Lužice a část Hoření postoupeny od Saska Prusku a císař František odřekl se lenního práva jako král Český k těm postoupeným zemím. Rakousko vstoupilo do Německého Spolku bez přivolení Českého sněmu.
1835. Ferdinand V.
1836. Korunovace jeho v Praze.
1848. Revoluční hnutí. 2. června zahájen slovanský sjezd v Praze. 12. června uliční boj v Praze a bombardování města 2. prosince Ferdinand složil vládu a na trůn nastoupil František Josef.

R. 1849, 4. března. Říšský sněm kroměřížský rozpuštěn a dána celé říši oktroyovaná ústava; 30. prosince nové zřízení zemské pro království České.
1851, 20. srpna. Ústavy dané zrušeny; 31. prosince vydán nový patent (panství centralistické soustavy Bachovy).
1859. Rakousko ztratilo království Lombardské a Benátské. Bach padl.
1860, 20. října. Císařský diplom, zvoucí národy k ústavnímu účastenství ve vládě.
1861. Patent únorový.
1866. Válka prusko-rakouská („sedmidenní“).
1867. Soustava dualistická. Jízda Slovanů na národopisnou výstavu do Moskvy.
1868. Slavnost 500leté památky Husova narození.
1879. Čechové vstoupili do říšské rady.

I. Doba nejstarší.

Křesťanství vniklo do Čech a na Moravu ze dvou pramenů: z latinskoněmeckého a z řeckoslovanského. S dvojím bohoslužebním obřadem objevilo se i dvojí písmo, latinské a cyrilské. Písmo latinské mohlo sice v dobách ještě pohanských v užívání býti v obchodu s Němci, od té pak chvíle, co Moravské kníže Mojmír přijal křest, zajisté se ještě víc upevnilo; utvrzení však latinského křesťanství byly styky nepřátelské s Němci na překážku. Tehdáž Rostislav, kníže Moravské, povolal Methoda, kterýž od papeže později Moravským arcibiskupem jmenován byv, pokřtil České kníže Bořivoje a choť jeho Ludmilu, vpočtenou potom mezi české svaté. Starožitná legenda o sv. Václavu, v ruských písemných památkách zachovaná, vypravuje, že Ludmila sama spisovala knihy a též vnuka svého Václava k tomu vedla, aby učil se „knihám slovenským.“ Podle pověsti ještě v polovici XI. stol. trvala na Vyšehradě škola slovanská (famosum studium sclavonicae linguae), kdež prý vzdělával se sv. Prokop, opat kláštera Sázavského, zřízeného proň knížetem Oldřichem. Pověst připisuje tomuto sv. Prokopu cyrilskou část památného evangelia Remešského, kteréž jest dílem cyrilské, dílem hlaholské.

Obřad řeckoslovanský a spojené s ním cyrilské písemnictví počaly však již záhy ustupovati obřadu a písmu latinskému. Úpadek jejich nastal hned po Methodově smrti. Horlivým nad jiné šiřitelem latiny byl pražský biskup Vojtěch (ke konci X. století). Cyrilské písemnictví, nalezši útulek v klášteře Sázavském, bylo pouhou výjimkou; papež odsuzoval slovanskou bohoslužbu a konečně, na závěrce století XI., Sázavský klášter byl odevzdán mnichům latinským. Od toho času obřad latinský došel výhradného panování a ježto rozkol církevní byl již dokonán, staly se Čechy katolickými. Jsou nic méně historická znamení, že pozůstatky starého podání částečně se v národě zachovaly, na př., že přijímání pod obojí spůsobou udržovalo se až do časů Husových, kdež pak stalo se jedním z hesel nábožensko-národního hnutí českého; ba že ve století XIV. byli v Čechách ještě „schismatikové a nevěřící“ (jak dí bulla papežská z r. 1346), zpěčující se přijímati učení v latinském jazyku — a pro ty Karel IV. s papežovým povolením založil

slovanský klášter v Emausích, kdež mniši hlaholští, povolaní z Bosny, Dalmácie a Chorvatska, konali služby boží jazykem slovanským. Učenci čeští předpokládali písemnictví hlaholské i v starších dobách českého starověku; podle mínění však učenců jiných ty které památky české hlaholice náleží věkům pozdějším, jmenovitě hlaholitům emauským. [1])

Ze starého toho věku nepozůstalo žádných památek, ani cyrilských ani hlaholských, krom chudičkých ostatkův. Jediným živým sledem slovanské církevnosti u Čechův jest krátká kostelní píseň: „Hospodine pomiluj ny", [2]) zachovaná v sepsání ze XIV. století a připisovaná před tím sv. Vojtěchu († 997). Podle mínění Dobrovského jest píseň ta však mnohem starší a Šafařík původ její klade do časův ne-li slovanských věrozvěstův Cyrilla a Methoda, tedy aspoň prvních jejich učenníkův; Makušev zase soudí, že mohli ji složiti sázavští mnichové v XI. století. [3])

Přistupujem k choulostivé záhadě literatury staro- i novočeské, jež mocně hýbe myslemi učenců slovanských zvláště za doby poslední.

Na konci předešlého, zvláště pak na počátku nynějšího století pozoruje se ve všech literaturách evropských snaha, čelící k poznání a vzkříšení starobylosti. Se skrovnými výjimkami, kde totiž sláva jednotlivých plodů starožitnosti nedala jim zaniknouti, byly zachované památky obecenstvu takměř novým objevem, rovněž jako později poklady živé poesie národní. Ta dychtivost po starožitnosti vznikala jednak z živějšího proudění historické vědy, jednak ze života samého, jenž hledal nových opor veřejných a spěl k národnímu uvědomění. Výsledky těch študií šířily se ovšem i historické známosti i posilu braly a určitého

---

[1]) O staročeském písemnictví jest značná literatura: *I. J. Hanuš*, Das Schriftwesen und Schriftthum der böhmisch-slovenischen Völkerstämme in der Zeit des Uiberganges aus dem Heidenthume in das Christenthum. Prag, 1867. — *E. Novikov*, Pravoslavije u Čechov, ve „Čteních" Mosk. Spol. pro dějepis a starožitnosti, 1848. — *W. Wattenbach*, Die slawische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende vom heiligen Wenzel. Breslau 1857. — *A. Hilferding*, Hus. Jego otnošenije k pravoslavnoj cerkvi. SPb. 1871. — *K. Nevostrujev*, O vostočnoj cerkvi u Čechov i o staroj službě sv. Vjačeslavu; Rad jugoslav. akad. 1872. XXI. — *P. J. Šafařík*, Glagolitische Fragmente. Prag 1857. — *I. Sreznevskij*, Glagolskije otryvki, najdennyje v Pragě, v „Izvěstích" II. odd. akad., sv. VI., 1857. O kijevskoj glagolskoj rukopisi, v „Trudach" 3. archeol. sjezdu, sv. II., a ve Sborníku ruského odd. akad., d. XV. — *Jos. Kolář*, v Časop. Č. Musea 1875, II. a 1878 III. — *Ad. Patera*, České a starobulh. glossy XII. stol., v Časop. Č. Mus. 1878, IV. — *V. Makušev*, Iz čtenij o staro-češskoj piśmennosti. Filolog. Zapiski, Voronež, 1877, seš. IV.—VI.; 1878, seš. III. K tomuto pojednání obracíme zvláště pozornost čtenářovu. — O Remešském evangelii, na které králové francouzští přisahali při korunovacích, jest též celá literatura. Viz *P. Biljarského* Suďby cerk. jazyka, II. SPb. 1848; *Makuševa* tamže a j.

[2]) Výbor z literatury české, I. 27; *Hanuš*, Malý výbor atd., v Praze 1863, str. 64—66.

[3]) Památky, ve kterých zachovaly se přímo nebo nepřímo sledy zvěstí cyrilských u Čechův, jsou tyto: Pannonské životy sv. Cyrilla a Methoda. Život sv. Václava, zachovaný v starých rukopisech ruských. Služba a kanon ke cti sv. Václava, v ruských rukopisech. Remešské evangelium. Pražské a kyjevské zlomky hlaholské církevních služeb. — Starobulharské a české glossy, objevené v rukopise z XII. stol. Ad. Paterou. Konečně rozličné zprávy dějepisné.

rázu nabývaly snahy veřejné a národní. Archeologie a národopis mísily se v praktický život; probouzejíce pudy národní, nemálo účinkovaly v ruchu politickém. U národů slovanských mocně působily zvláště v nadšených projevech národního znovuzrození. Na jiném místě vyložili jsme, jak hluboké pohnutí spůsobily srbské národní písně, když na jevišti literárním se objevily. U Čechův po tu dobu nic podobného nebylo; nevyskytoval se žádný zářící zjev ani z minulosti národní, ani z přítomnosti, který by rovný měl účinek. Počaly se úsilovné práce na vyhledání národních pokladův: souvěké národní písně neposkytovaly nic valně znamenitého; všecka snaha obrátila se tedy k minulosti, což i shodovalo se s udomácnělou již zálibou v literární archeologii. Snahy ty nezůstaly marnými. Druhým desítiletím věku přítomného počíná se u Čechův dlouhá řada objevů: hledané poklady se nalezly.

Ježto osud těch nálezů těsně sloučen jest s novějšími ději české literatury, vidí se potřeba, prodleti při nich a ohledati je zevrubněji, se stálým zřením k literatuře novější.

V pořadí časovém šly takto ony nálezy za sebou:

R. 1816 objevil Josef Linda, tehdy ještě študent, *Píseň pod Vyšehradem*, na pergamenových deskách staré knihy. Sám Dobrovský píseň tu kladl do věku XIII.

R. 1817 v září našel Václav Hanka v komoře kostelní věže v městečku Králové Dvoře 12 pergaménových lístků malého formátu, zbytek to obšírného rukopisu. Lístky ty, obsahujíce nejryzejší epické zpěvy z českého starověku a písně lyrické, pojmenovány jsou *Rukopis Kralodvorský* a kladly se do XIII—XIV. století

R. 1818, když nejvyšší purkrabí království Českého, hr. Kolovrat Libšteinský, vydal v dubnu provolání k milovníkům vědy a vlastencům, kterým vyzýval je ku sbírání a posýlání věcí paměti hodných do Českého Musea, tehdy právě zakládaného, obdržel v listopadu pražskou městskou poštou čtyři pergaménové listy s bezejmenným dopisem jakéhosi vlastence, oznamujícím, že pohozené ty lístky pocházejí z rodinného archivu jednoho vysokého šlechtice, „zuřivého Němce," který by je raději spálil než by je věnovati chtěl Českému museu. Na lístcích objevily se dva úryvky epických zpěvů na théma z dřevní dávnověkosti. Rukopis ten proslul pod jmenem *Libušina Soudu* (od r. 1859 nazývá se rukopisem Zelenohorským) a pokládá se za nejstarší památku českého písemnictví, ježto původ jeho hledá se v X., ba v IX. století.

R. 1819 nalezena byla zase na pergaménovém přídeští starého rukopisu *Milostná píseň krále Václava I.* a při ní báseň *Jelen*, známá již z rukopisu Kralodvorského; našel obé Jan Nepom. Zimmermann, tehdejší skriptor při universitní knihovně, kterýž nález svůj také nejvyššímu purkrabímu odeslal. Vlastenci s lítostí podotýkali, že Zimmermann ještě několik měl podobných lístků, že však mu je při otevřeném okně vítr vzal. Hanka „Milostnou píseň" počítal za starší o sto let než rukopis Kralodvorský.

R. 1827, když německý professor Graff v Českém musei prohlížel s musejním bibliotekářem Hankou rukopis středověkého slovníka *Mater Verborum*, učiněn ve slovníku tom důležitý nález: při latinských slovech našly se vedle gloss čili výkladů staroněmeckých též pozoru hodné

glossy české, krom toho pak v překrásných drobnomalbách jména písaře Vaceráda a malíře Miroslava a rok sepsání, jenž nejprv četl se za 1102, později za 1202. Rukopis klade se nyní do XIII. století.

R. 1828 nalezl Hanka v přídeští knihy „Disciplina et doctrina gymnasii Gorlicensis“ zlomky českého překladu evangelia sv. Jana. Tyť jsou tak zvané *Zhořelské zlomky*, jež čeští učenci kladou do X. století.

Posléze, v letech již pozdějších, jmenovitě r. 1849 učinil Hanka poslední objev: pod švem vazby jakéhos rukopisu z XV. století nalezl ůřezky pergaménu, na kterých ukázalo se *Libušino proroctví* v českých verších. Latinský text toho proroctví, jejž čeští učenci kladou do XIV. století, objevil Hanka již dříve.

Nálezy ty, jmenovitě ony první, byly skutkem veliké váhy. Před tím známo bylo jen málo památek a nevalně původních českého starověku; tu pak otvíral se tak rozsáhlý obzor dávnověkosti, o jakém národní cit kterého vlastence jen sníti mohl. V českém starověku objevily se výtvory, jakovéž bývají pýchou literatur; české písemnictví ustupovalo původem svým do věků daleko odlehlých, vykazovalo znamenité plody staré, svérodé poesie a vzdělanosti, ukazovalo národu dlouhý a slavný rodokmen. A vskutku: kdežto Zhořelské zlomky jsou u Čechův rovně starou památkou křesťanskou, jako zlomky Frisinské u Slovenců, jest Libušin Soud ukázkou nikde potud ve světě slovanském nevídaného básnictví předkřesťanského s ostrým naznačením protiv národních mezi Slovanstvem a Němectvem; „Mater Verborum“ svými českými glossami, jmeny písaře a umělého malíře svědčil o nevšedním stupni české vzdělanosti (jak se předpokládalo, na rozhraní XI. a XII století), v glossách pak, při výkladu latinských jmen bájeslovných a jiných slov, odkrýval výhled, tolikéž nikde dotud nevídaný, na slovansko-českou bohovědu pohanskou a život dávnověký; Kralodvorský rukopis pak jevil se jako ukázka epických básní umělých národního rázu, jakéž s výjimkou jediného Slova o pluku Igorově byly zjevem v literaturách slovanských neslýchaným; a podobným obrázkem dřevního básnictví byly též „Píseň pod Vyšehradem“ a „Milostná píseň krále Václava.“

Nejznamenitější z památek jmenovaných jsou Libušin Soud a Kralodvorský rukopis.

Libušin Soud zavírá v sobě dva úryvky: jeden, o devíti verších, jest, jak se za to má, ukončením básně, ve které se vypisovalo rokování sněmu o správě rodův; druhý, o 111 verších, obsahuje počátek vypravování o soudě kněžny Libuše v rozepři dvou bratrů, Chrudoše a Šťahlava, o dědictví. Pro důležitost pře svolala Libuše sněm „kmetův, lechův a vladyk“; vstoupila v běleskvoucí říze na „otcovský zlatý stůl,“ blíže ní stály dvě věhlasné děvy, jedna s „deskami pravdodatnými,“ druhá s mečem „křivdy kárajícím“, před nima byl „pravdozvěstný plamen“ a pod nima „svatocudná voda“ (nástroje božího soudu). Sněm, rozmysliv potaz kněžnin, rozsoudil, že bratři mají dědiny v nedílném společenství držeti. Však litý Chrudoš zprotivil se tomu rozhodnutí a pohaněl Libuši řka, „že běda mužům, jimžto žena vládne.“ Libuše navrhla sněmu, aby volili si tedy mezi sebou muže, ký by vládl jim

„po železu“, ježtoť ruka dívčí na ně k vládě slaba. Úryvek končí se památnými verši:

Nechvalno nám v Němcech iskať pravdu,
u nás pravda po zákonu svatu,
juže prinesechu otci naši
v sježe (žirné vlasti prěs tri rěky).

Příběh, jejž báseň opěvuje, zaznamenán jest v českolatinské kronice Kosmy Pražského.

Neméně mocné pohnutí spůsobil o rok dříve objevený Kralodvorský rukopis. Původ jeho učenci čeští kladou mezi léta 1290—1310 anebo k časům něco ranějším. Rukopis, sličně psaný na malých lístcích pergaménu, jest malým jen zbytkem původního většího sborníku: obsahuje závěrek kapitoly 25., pak 26., 27. a počátek 28. kapitoly knihy *třetí.* Čtyři ty neplné kapitoly zavírají v sobě šestero větších skládání a osmero kousků menších; z toho lze souditi o bohatství celé sbírky, kteráž třebas nebyla jedinou svého druhu. Slovem, Kralodvorský rukopis mimo viditelný svůj obsah otvírá výhled na bohatou květnici národní epiky a lyriky v české literatuře před XIV. stoletím. Rukopis sám, přes to že pochází z věku pozdního, vedle básní na př. ze století XIII., obsahuje i skládání velice starobylá, jež spolu s Libušiným Soudem celý obraz obsahují pohanského života Čechův, — skládání, vynikající takovým rázem básnické tvorby národní, že většina kritiků uznávala je za zpěvy národní, přenešené toliko na pergamén. Lyrické pak písně Kralodvorského rukopisu mají své blížence v národních písních ostatních plemen slovanských a pokládalo se o nich, že přímo byly zapsány z úst lidu nebo národního pěvce. V jiných kusích spatřovala se skladba již umělá, ač obsahem národní zůstávala.

Za všech nejstarší obsahem i slohem pokládá se epická báseň *Záboj a Slavoj*, kteráž vypravuje, jak Čechové dvěma hrdinami, Zábojem a Slavojem, osvobozeni byli z poddanství jakéhos cizího krále. Příběhu toho dějepis nezná, ale kladl se do století IX. nebo do prvé polovice VIII. Česká starobylost kreslena tu rysy ráznými, s jarým citem národní svobody, s velkolepými činy válečnými, s obětmi pohanským „bohům — spásám,“ se vzpomínkami na slavného pěvce Lumíra, jenž „slovy i pěním byl pohýbal Vyšehrad i vše vlasti.“ V básni druhé, pojmenované *Čestmír a Vlaslav*, vypisuje se porážka Luckého knížete Vlaslava, kterou mu připravil Čestmír neboli Ctimír, vojevoda knížete Neklana — příběh to, známý z Kosmy a z jiných českých letopisův a kladený do první polovice IX. století. Zdeť týž obraz hrdinských činův a pohanských mravův; ale při vší shodě látky, záležící ve vypisování bitev, vojenských tažení a obětování bohům, má „Čestmír“ přece své zvláštnosti. Následuje *Jelen*, básnický to obraz smrti mládce, lstivě zabitého v horách lítým vrahem: „leží junoše v chladné zemi, na junoši roste dubec dub, rozkládá se v suky šíř i šíř.“ V kvátké té básni čeští kritikové shledávají ohlas šeré dávnověkosti.[1]) *Jaromír a Oldřich* jest úryvek,

[1]) Fr. Palacký dí o té písni: Ona symbolika přírody vzhledem k subjektivním momentům lidského života, jež vlastní jest národním písním slovanským, vyniká nejsilněji v této písni a dává jí zvláštní tajemný ráz.

kterým se zachovaný rukopis počíná: oslavuje se tu porážka Boleslava Chrabrého, krále Polského, a osvobození Čechů z polské vrchmoci r. 1004. *Zbyhoň*, báseň to neveliká, snoubí v sobě tón epický s lyrickým, jako i „Jelen," jen že za tak starobylou se nepokládá: vypravuje se v ní, jak jinochu byla uchvácena milá; on touží po ní v lese s holubem, jemuž krahuj uchvátil druži, pak vrazí do hradu, zabije Zbyhoně „mlatem" a pobije všecek lid v jeho hradě; osvobozená holubice létala zas kde chtěla se svým holoubkem a spávala s ním na jedné větvici — osvobozená děva „chodila semo tamo, všude kam chtěla, s milým spávala na jednom ložici." Báseň *Beneš Heřmanov* v rukopise nazvaná „O pobití Sasíkův," táhne se k příběhu historickému z r. 1203. Beneš Heřmanův, známý z českých listin z let 1197—1220, porazil voje markrabě Míšenského, za nepřítomnosti krále Otakara I. do Čech vtrhlé, aby pomstili zapuzení králové Adléty. „Beneš" liší se od básní již jmenovaných obsahem i formou; jest to ukázka básnictví umělého, píseň historická se strofami, vypravování nejen o „pobití", nýbrž i lyrický výlev radosti nad porážkou nepřátel. Další zpěv, *Ludiše a Lubor*, v rukopise pojmenovaný „O slavném sedání," vypisuje turnaj, držaný kdys u jakéhosi dřevního knížete zálabského, ač turnaje se v Čechách vyskytují teprve ve XIII. století. Nejdelší báseň rukopisu Kralodvorského, *Jaroslav*, v originále nazvaná „O velikých bojích křesťanů s Tatary," táhne se k historicky povědomému vítězství Jaroslava ze Šternberka nad Tatary u Olomouce roku 1241, kterýmžto vítězstvím Morava očištěna byla od Tatarů. Čeští kritikové shledávali, že v „Jaroslavu" národní básnictví na vrcholu se jeví svého uměleckého rozkvětu: celá skladba básně — vypravování o lepé tatarské (ruské) kněžně Kublajevně, o vítězství u Olomúce a zahynutí mongolského králevice, o divu na Hostýně — patrné rozměření a rozvržení látky, vše to přivádělo kritiky k úsudku, že báseň ta jest dílo skladatele, znalého v umělém básnictví té doby, a že znáti jest tu působení středověkého romantismu. Konečně drobné básničky: *Kytice*, *Jahody*, *Růže*, *Žežhulice*, *Opuštěná*, *Skřivánek* považují se za národní písně, jež do sbírky té pojaty byly přímo z úst lidu a ráz mají souvěkých národních písní jinoslovanských.

Dva ty nálezy převelice změnily dřívější ponětí o české starobylosti, poskytujíce zároveň nenadálého materiálu k historickému její objasnění. Na základě těch plodů slovesných počato rozeznávati rozličné doby české vzdělanosti, od věku pohanského a ryze slovanského až k věku básnické tvorby umělé a legendární romantiky z Němec přiváté; mezi „Zábojem" a „Jaroslavem" třeba bylo předpokládati celé věky literárního rozvoje. Většina českých historikův pokládala, že nejstarší zpěvy Kralodvorského rukopisu jsou útvory poesie národní a ne umělé, a srovnávala je s výpravnými písněmi srbskými a ruskými. Tvářnost starých zpěvů měnila se ovšem od pokolení k pokolení, ale zachovaly se v nich přece ohlasy dávnověkého života; přítomnost živlu pohanského vysvětlovala se jako ve „Slově o pluku Igorově" a uvádělo se na pamět, že dlouho ještě pohanství se udržovalo po zavedení náboženství křesťanského, že ještě ve stoletích XI. a XII. České kníže Břetislav vyháněl ze země hadače a čaroděje, velel páliti posvátné háje

a káceti stromy, které lid choval v úctě, a vůbec vyhlazoval živoucí ještě v národě zvyky pohanské.

Ale nálezy ty netoliko odkrývaly výhled v historický život dálných věkův, nýbrž nabývaly i neobyčejného významu v přítomnosti, posilujíce české vědomí a živíce hrdost národní. Nižádný slovanský národ nemohl se takovým bohatstvím honositi starých básnických památek, zvláště když se v úvahu vezme, že Kralodvorským rukopisem jen malá část nás došla velikého sborníku. Neobyčejný ten objev byl mocným podnětem oněch snah národních, které ovládaly tehdáž úzký, potom však čím dál tím více se šířící kruh vlastenců. Český národ měl slavnou minulost; netřeba tedy vlastencům, základy nové mu tvořiti, nýbrž bývalý jen bohatý život národní hledět v něm obnoviti. Starobylé básně svědčily o svobodě a samostatnosti Čechů vůči Němcům; již v IX. až X. století bylo řečeno, že „nechvalno nám v Němcích hledati práva“; zbývalo jen plniti tisíciletý odkaz předkův, aby dospělo se zas k národní samostatnosti. Za účinku těch dojmů konala se studia o českých dějinách, rozvíjela se novější literatura. Libušin Soud a Kralodvorský rukopis staly se posvátným skvostem národním.

Dvojí ten jejich význam, vědecko-historický a národní, obrazil se i v literaturách jinoslovanských. Památky ony sloužily slovanským učencům (s výjimkou jen tří nebo čtyř, o čemž řeč bude níže) za původní svědectví drahocenná o českém a druhdy též o všeslovanském starověku, jazyku, bájesloví, mravech a zvycích, vzdělanosti; odvolávajíce se na Libušin Soud, na Kralodvorský rukopis, na Mater Verborum, dotvrzovali své bájeslovné theorie, své výskumy o staroslovanském zřízení obecním, o formách slovanského básnictví atd. učenci netoliko čeští (jako Šafařík, Palacký, Erben a j.), ale v rovné míře i ruští (Bodjanskij, Sreznevskij, Afanasjev, Buslajev, Kotljarevskij, Hilferding, K. Aksakov a j.). Na těch památkách počínalo se českému jazyku učiti nové pokolení ruských slavistů, jimž Libuše a hrdinové Kralodvorského rukopisu tak jsou blízce známi, jako bohatýři letopisův ruských a Slova o pluku Igorově. Ku zobrazení slovanské jednoty, k uvědomění slovanské kulturní zvláštnosti a jistých předností národní povahy staročeské ty básně nemálo přispěly, rovněž jako srbské národní zpěvy, jako Nestorův letopis a jiné vynikající památky slovanské literární starobylosti.

Ale ta radost a rozkoš, kterou působily české tyto památky svou cenností historickou, básnickou a národní, nebyla úplná. Hned na počátku vzniklo fatální podezření, nejprv o některých, pak o všech svrchu jmenovaných objevech let desátých a dvacátých — že jsou podvrženy. Když vyskytly se první nálezy, byl ještě na živě „patriarcha“ slovanské filologie, slavný abbé Dobrovský. Při prvním hned pozření na Libušin Soud, kterýž ostatně neobyčejné jevil paleografické zvláštnosti, prohlásil jej za padělek; však nad Kralodvorským rukopisem sám byl u vytržení; „Píseň pod Vyšehradem“ nejprv uznal za pravou, potom pak prohlásil ji za podvrženu rovněž jako zlomky Zhořelské. Pod tíhou odsudku Dobrovského dlouho se neodhodlávali v Praze tisknouti Soud Libušin. O Zhořelských zlomcích slíbil mlčeti, bude-li mlčeti též Hanka; ale mínění své Kopitaru projevil pro případ, kdyby zlomky ty byly později vydány. Když pak Libušin Soud tiskem přece vyšel, Dobrovský (r. 1824)

otevřeně nazval skládání to padělkem. Od té doby podezření nebralo konce; po Dobrovském je se zarputilou horlivostí šířil Kopitař a k němu potom připojil se, mlčením odbývaje ty nálezy, Miklošič. Podezření padalo nejvíce na Hanku, jenž byl všelijak s těmi objevy spleten. Tať byla hlavní příčina onoho nepřátelství, jež v Praze chovali ku Kopitaru, nazývajíce jej závistivým popěračem a Mefistofelem, a jímž navřeli potom i někteří učenci ruští. Pře nabyla vážné podoby, pročež r. 1840 Šafařík a Palacký, dvě hlavní učené síly Čechův, pořídili zvláštní vydání těch památek, opatřené značným učeným aparátem, jež mělo slavně dokázati pravost Libušina Soudu, Zhořelských zlomkův atd. Hr. Matiáš Thun vydal r. 1845 německý překlad starobylých těch básní, provázený Šafaříkovou předmluvou, chtěje uvesti je ve známost Němců a k české národní starobylosti zřetel obrátiti poněmčené české šlechty. V letech padesátých strhla se však nová bouře, jež tenkrát zachvátila i Kralodvorský rukopis. Vyskytli se noví odpůrcové těch památek: německorakouský učenec Max Büdinger a nadaný (záhy však zemřelý) Julius Fejfalík. Obrana, kterou vydali bratři Hermenegild a Josef Jirečkové, nerozjasnila na čisto té záležitosti, tak že našli se pak noví ještě protivníci. K počtu těch, kteří s nedůvěrou hleděli k Libušinu Soudu a ke zlomkům Zhořelským, přidal se též český učenec Al. Šembera. Podvrženost „Písně pod Vyšehradem“ a „Milostné písně krále Václava“ byla již před tím na dobro dokázána. Posléze r. 1877 Adolf Patera, kustos Českého Musea, vydal pozoru hodné pojednání o knize „Mater Verborum“ řečené, prokazující, že ze všeho počtu českých gloss toho slovníka znamenitého jen čtvrtinu (339) lze pokládati za staré a původní, ostatní všecky (950) že nově jsou padělány. Věc byla velice významna: ze samého kruhu českých učenců vyšel nález, že děly se padělky v nejbližším sousedství Českého Musea. Pře obnovila se novou silou: Alois Šembera, Makušev, Petruševič, vystoupili rozhodně proti Libušinu Soudu a z části též proti jiným památkám; Sreznevskij, jenž blízko znal původce či přímého svědka všech objevů, Hanku, přidal se přímo nebo nepřímo k obráncům. R. 1879 V. Lamanskij sepsal celé pojednání obšírné o „novějších památkách jazyka staročeského.“

Z toho, co svrchu bylo řečeno o tom, čím ty památky jsou ve smyslu historickém a národním, vyrozumí se, jak tuhý asi spor vzešel mezi odpůrci a obránci jejich. Jedni v podezření svém (jež pak i shledali ospravedlněným) s nevolí odvraceli se od falšování historie, od vědeckého klamu, od vlastenectví, opírajícího se o podvod; druzí, věřící, neméně urputně hájili toho, co podle jejich mínění jest národním pokladem, svatým odkazem předkův. Pře trvá po dnešní ještě den.

Však odkud se vzalo podezření a má-li nějaký základ?

Vznikalo z příčin vnějších i vnitřních. Všecky ty objevy staly se za okolností více méně podivných: tu byly to pergaménové blanky z desek knih, nikým mimo objevitele neviděných a pak zmizelých („Píseň pod Vyšehradem,“ „Milostná píseň krále Václava“); tu tajemná zásylka od neznámého, kterýž i neznámým zůstal potom, když pravda o nálezu mohla některým aspoň osobnostem příslušným býti svěřena (Libušin Soud); tu zas pozoruhodné ostatky starobylosti, jež potom za zjevný

padělek uznány jsou, objeveny byly ve starém rukopisu po delším čase a náhodou u přítomnosti učence cizího, kdežto rukopis ten mnoho let již ležel v Českém Musei (Mater Verborum); tu konečně památnost nalezena v pustém zákoutí, kdež nikdo mimo objevitele a neznalého místního občana nemůže přesného vydati svědectví (Kralodvorský rukopis). Objevy dály se veskrz jen v jednom literárním kruhu pražském. K podvrženosti některých památek ukázal hned na počátku bystrý kritik, znající při tom okolnosti i osoby — Dobrovský, jehož výrok nebylo možno lehce vážiti; později, v některých kusech byl podvod i dokázán. Mimo to budil podezření i obsah těch památek. Ukazovaly na takové stáří, jakéhož není příkladu ve všem slovanském starém písemnictví; souvěká jim i pozdější, nepodezřelá literatura česká nechová v sobě nic, co by na památky ony upomínalo nebo bylo jim blízké (jako jest na př. jisté příbuzenství mezi Slovem o pluku Igorově a Volyňským letopisem i Zádonštinou), anebo obsahuje narážky podezřelé (jako na př. „Jaroslav“ některé verše z českého překladu z „Milliona“ Marka Pola); romantika Kralodvorského rukopisu podobá se na pohled ne samorostlé středověké, nýbrž novodobé (jména hrdin Kralodvorského rukopisu, jako Záboj, Slavoj, Lumír upomínají na jména smyšlená, jakéž nalézáme v novějších románech ze starověkého života). Tou měrou pak, jak vzmáhala se známost středověku, nové též námitky povstávaly: co před nějakým desítiletím zdálo se, že dobře srovnává se s bytem starověkým, teď jevilo se méně případným; básnické obrazy ukazují se nemožnými, mythologie přibásněnou. Mimo jiné obrátil k sobě pozornost též jazyk těch památek. Zvláště v Libušině Soudě shledávala se umělá snaha podati ukázku domněle starožitného jazyka: stará čeština sestrojovala se na základě těch ponětí o prvotné blízkosti či jednotě slovanských nářečí, která vznikala při prvních srovnávacích študiích; ale se slovy takovými pak nikde se nesetkáváme kromě řečených památek. Zvláštní jest, že shledává se i tatáž náchylnost, čerpati při tom z ruštiny, jakáž se spatřuje i ve vlastních pracích Lindových a Hankových. Lindův román „Záře nad pohanstvem,“ vyšlý r. 1818, ukazuje podivné známky příbuzenské se starými památkami.

Polemický oheň doutnal již od prvního vyskytnutí nových nálezů; nevzplanul hlavně proto, že nebylo vědeckého materiálu dostatečného ku konečnému rozsouzení sporu. Na sklonku let padesátých půtka propukla s takovou prudkostí, že pře paleografická a archeologická stala se předmětem rozboru trestního soudu; i bylo tehdáž rozhodnuto ve prospěch památek. V posledních letech spor obnovil se na poli vědecké kritiky s novou silou a lze očekávati, že povede ku konečnému rozjasnění věci. [1])

---

[1]) Historie řečených památek staročeské slovesnosti činí již značnou literaturu.

O Písni pod Vyšehradem, Milostné písni krále Václava, českých Proroctvích Libušiných atd. viz *Hanušův* spis: Die gefälschten böhmischen Gedichte aus den Jahren 1816—1849. Prag 1868.

Libušin Soud, Dobrovským v podezření vzatý, netroufal si zprva, jakož jsme podotkli, v Praze na světlo. Po prvé dal jej na veřejnost, a dosti nesprávně, polský učenec *Rakowiecki* ve své „Ruské Pravdě“

V českých dějepisech literatury, pravost Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu uznávajících, vykládá se obyčejně, že nejstarší věk českého písemnictví byl samostatně národní, jakož tomu zachované památky nasvědčují, že však později domácí ten ráz národní se stíral a ustupoval latinsko-německému. Ti však, kdož památek oněch neuznávají, vidí vplyvy latinsko-německé působiti mnohem časněji: projevily se velmi záhy v životě veřejném a politickém, nelze tedy jinak, leč míti za to, že v rovné míře projevily se as v životě též literárním, tak že rukopis Kralodvorský, jenž se považuje za básnický pozůstatek doby národní, i v této stránce by v sobě choval vnitřní odpor.

Čechové, jako všickni Slované západní, setkali se ve svých dějinách s kulturou germánsko-románskou, dosti již rozvitou, jež nemohla zůstati bez účinku i na půdě slovanské. Jestliže králové volali do země Němce, přijímali německé mravy atd., nedálo se to náhodou. Novější dějepisci po názorech nynějších jim zhusta vytýkají nedostatek národního citu;

(ve Varšavě 1820), podle přepisu, z Prahy mu poslaného; po Rakowieckém otiskl jej *Šiškov* v „Izvěstích" ruské akademie r. 1821 č. IX.; teprv potom vydán na světlo v Praze, a sice v „Kroku" r. 1822, kdež vydal jej *Jungmann* ve čtení mnohem správnějším. Podrážděn tím vydáním spisu podezřelého, Dobrovský vyslovil svá podezření veřejně, a sice v Hormayrově Archivu a ve „Wiener Jahrb. der Literatur" 1824. *Šafařík* a *Palacký* sebrali na to v knize „Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache" (Prag 1840) všecky důkazy pro přesnost té památky a vědecká váha jejich dovedla na dlouho odstraniti všeliké pochybnosti. Čeští a jinoslovanští učenci (krom Kopitara, Miklošiče a z části, jak se zdá, Vocela) bez ostychu čerpali ze Soudu Libušina i z Kralodvorského rukopisu, líčíce pravěk český a vůbec slovanský; verš Libušina Soudu: „nechvalno nám v Němcech iskať pravdu," stal se heslem slovanského, protiněmeckého vlastenectví; na Libušině Soudu budovaly se theorie staroslovanského bytu (mezi jinými K. Aksakov).

Rukopis Kralodvorský nevzbuzoval žádné nedůvěry, ani Dobrovského; tento na opak pohlížel naň jako na drahocennou památku české minulosti (Gesch. der böhm. Sprache und Lit., 2. vyd. 1818, str. 385 až 390). První vydání jeho opatřil *Hanka*: „Rukopis Kralodvorský. Sebrání lyricko-epických zpěvův. V Praze 1819" co zvláštní svazek sbírky „Starobylých skládání"; celá řada dalších vydání (spolu s Libušiným Soudem) až do r. 1861 pochází též od Hanky. Vydání fotografické pořídil *A. Vrťátko* (nástupce Hankův v Českém Musei), v Praze 1862. Německý překlad jest jeden od *V. Svobody* (při vydání r. 1829), druhý od *J. M. hr. Thuna* (Gedichte aus Böhmens Vorzeit. Prag 1845); tento vyšel s předmluvou od P. J. Šafaříka, jenž spolu s Palackým vypravil český text při tom vydání. Ruské tisky, překlady a komentáře: adm. *Šiškova* v „Izvěstích" ruské akademie č. VIII. (a o sobě) 1820; *A. Sokolova* v Učených Zápiskách Kazaňské univ. 1845—46; veršovaný překlad od *N. Berga* (v Moskvě 1846 a v Hankově „Polyglottě," v Praze 1852); *Iv. Nekrasova* v Petrohr. 1872. Z českých výkladů pozoru hodna jsou pojednání *Šafaříkovo*, *Vocelovo* (v Časopise Č. Mus. 1854), zvláště pak *V. Nebeského* (v Časop. Č. Mus. 1852—53 a o sobě, v Praze 1853).

Hlavně však vzrostla literatura Kralodv. rukopisu (a Libušina Soudu) od konce let padesátých. V tu dobu staré pochybnosti byly zaostřeny a vyjádřeny v článcích denníku „Tagesbote aus Böhmen," které tu neznámý spisovatel uveřejňoval v listopadu roku 1858 pod názvem „Handschriftliche Lügen und paläographische Wahrheiten"; pak v pojednáních *Maxa Büdingera* (Die Königinhofer Handschrift und ihre Schwestern, v Sybelově „Histor. Zeitschrift" 1859), *Ed. Schwam-*

ale ten nedostatek byl plodem samého českého života tehdejšího, jenž dostatečného nekladl odporu cizím řádům; mimo to byl germánsko-románský živel jediným chovatelem vzdělanosti.

Čeští historikové žalují, že latinská osvěta byla národnosti na škodu, ježto mnoho sil jejímu rozvoji ujímala, spolu však uznávají, že přinesla i mnohý užitek. Nebylať latina, nejsouc řečí živou, žádným velkým nebezpečím pro jazyk národní; jsouc pak jazykem vzdělaným, přinášela se svou literaturou množství hotových ponětí, na něž řeč národní ještě nestačila. Ale při všem tom zřejmo jest, že národnost přece jen trpěla: užívání cizího jazyka v chrámě, v řízení právním, v letopisectví postrčilo národnost do pozadí; taktéž působily potom německé mravy a německá řeč. Literární poměr češtiny k latině a k němčině byl tu jen odleskem celého běhu dějin, obrazem poměru Slovanstva k sousednímu tuhému životu germánsko-románskému; byla tu výhoda — v přisvojení europské vzdělanosti, byla i nevýhoda —

---

mela (v Aktech Víd. akademie 1860) a zvláště *Julia Fejfalíka* (Ueber die Königinhofer Handschrift. Wien 1860). Historicko-literární rozepře nabyla rázu boje národního. Zamítané rukopisy byly Čechům národním skvostem, ozdobou literatury; budily národní hrdost a ducha nezávislosti vůči Němcům. Což divu, že i strana protivná zavlekla v učenou hádku národní záští a nesnášelivost. „Handschriftliche Lügen" zavdaly příčinu k trestní při, která skončila se odsouzením redaktora listu pro nařknutí. Na to nastalo celé literární vyšetřování: nalezlo se, kdo to zaslal bezejmenně Libušin Soud do Českého Musea atd. Rukopis Soudu od té doby obdržel jméno „rukopis Zelenohorský." Vyšetřování to vypsáno jest od Tomka v „Časop. Č. Mus." a též po německu v knížce: Die Grünberger Handschrift, Prag 1859. Krom soudních vyskytli se i vědečtí hájci obou památek. Obě strany shledávaly kde co mohly pro i proti, z paleografie, z historie, z literatury, z esthetiky. Nejpřednějším spisem obranným jest kniha br. Jirečkův: Die Echtheit der Königinhofer Handschrift kritisch nachgewiesen. Prag 1862. Dále vystupovali: *Brandl* v „Časop. Č. Mus." 1869, I. 1870, II. a d.; *Gebauer* ve Filolog. Listech II. 97—114; *Hattala* (Beiträge zur Kritik der Königinh. und Grünb. Handschrift, ve Zprávách král. uč. společnosti 1871); též *Hanuš* (Das Schriftwesen und Schriftthum der böhmisch-slovenischen Völkerstämme, Prag 1867), *Vrťátko* (v „Časop. Č. M." 1871) a jiní. V ruské literatuře *A. Kunik* v Záp. Akad. 1862, II. (Sr. Kotljarevského spis „Úspěchy slavistiky na Rusi" v Praze 1864, str. 31). Knihopisný přehled literatury o té záležitosti vzdělal *Hanuš* (Schriftwesen etc. na str. 55 až 67), *L. Krummel* (Heidelberger Jahrbücher der Literatur, 1868), *Jos. Jireček* (v Rukověti I. 406-411 a II. 354—355).

Ale dlouhá ta půtka pře nerozsoudila a za posledních let vyskytli se noví odpůrcové pravosti obou těch památek. Že příčinou útokův nebývalo vždy národní jen záští nebo strannické nepřátelství (jakož čeští kritikové soudívali o Büdingerovi, Fejfalíku, Kopitarovi), dokázalo se tím, že tenkráte protivníci našli se v samém táboře slovanských, ba českých učencův. Starší český učenec, *Alois V. Šembera*, v novém vydání svých Dějin české literatury jal se popírati pravost Libušina Soudu a Evangelia sv. Jana (čili jinak zlomků Zhořelských; viz „Dějin" vydání 4., 1878, str. 30—32 a 149—153); halický učenec *Antonín Petruševič* vystoupil se svými námitkami proti Libušinu Soudu v rusínském „Slově" 1877—78; chorvatský učenec *V. Jagić* ve spise námi již uvedeném „Gradja" nazývá Kralodvorský rukopis „knihou se sedmi zámky"; ruský slavista *V. Makušev* (ve „Filolog. Zápiskách" Voronežských). Proti Šemberovi povstal zase Jos. Jireček (v „Čas. Č. M." 1878 a 1879). Ozval se též *Sreznevskij* článkem: „Bylina o sudě

v podrobení, jemuž brániíc se podlehala slovanská národnost. Obrana ta činí všecku podstatu dějin české národnosti.

Úpadek národnosti počal se již potlačením slovanské bohoslužby a cyrilského písemnictví. Skutek ten dokonal se, když hmotný tlak Němců nebyl tak velice as ještě mocný; zřejmo z toho, že národ již tenkrát neuměl se obrániti obkličující jej síle latinského církevnictví. Latinská vzdělanost byla předkem příslušenstvím duchovenstva a jeho škol; z chrámů přešla latina do soudův a úřadův; škola duchovní stala se školou obecnou. K vlastním latiníkům přibyli ještě němečtí mnichové a učitelé. Tím se vysvětluje, že v počtu nejstarších památek českého písemnctví jest celá řada gloss a slovníků. Nejznamenitější mezi nimi byl slovník, proslulý pode jmenem *Mater Verborum* (Matka slov), jehož zachovaný rukopis (podle padělného připisku ondy k roku 1202, ba i k roku 1102 kladený) do XIII. století náleží. Ve XIV. století počet takových památek ještě se více rozmnožil, což dů-

Ljubuši" (Rus. filolog. Věstník, ve Varšavě 1879, seš. I.), kdež nechtěje se mísiti v běžící při, objevil se nepřímým obhajcem pravosti té památky; vyložil jmenovitě starší svá bádání o předmětu, z nichž vychází na jevo, že o pravosti Libušina Soudu nikterak nepochybuje a jen o věku jeho má jiné míněni, než učenci čeští, klada jej ne do IX., nýbrž do XI—XII. století.

Poslední úkazy literární té půtky jsou tyto: Od počátku r. 1879 začala v petrohradském Žurnale min. nar. osvěty vycházeti řada pozoru hodných článků *V. Lamanského*: „Novějšije pamjatniki drevne-češskago jazyka," které slibují býti úplným vyšetřením a kategorickým vytknutím záležitosti jak se stanoviska vědecké kritiky tak i ze stránky národní a politické. — R. 1879 vydal Šembera ve Vídni zvláštní knížku o názvu: „Libušin Soud, domnělá nejstarši památka řeči české, jest podvržen, též zlomek Evangelium sv. Jana" (později vyšel ještě doplněk), kdež všecky své důvody sebral proti Libušinu Soudu a zlomkům Zhořelským a pisateli jich přímo jmenuje Lindu a Hanku. Proti němu vyvstal *V. Brandl*, vydav „Obranu Libušina Soudu" (1879). Velice ostře postavil otázku *Antonín Vašek* (professor gymnasia brněnského) v knížce: „Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky" (v Brně 1879). Zatím měsíčník „Osvěta" r. 1879 přinesl životopis Jos. Lindy, sepsaný *Jos. Jirečkem*, a životopis V. A. Svobody, sepsaný *Ant. Rybičkou*, na důkaz, že jest nemožno viniti je z padělků těch nebo z účastenství v nich. *Gebauer* a *Mašek* vyvracejí Vaška a předkládají nové důkazy o pravosti rukopisu Kralodvorského. Šembera ustálil konečně své mínění a v nové knížce, vydané ve Vídni 1880, popírá i přesnost rukopisu Kralodvorského. Knížka má název: „Kdo sepsal Kralodvorský rukopis r. 1817?" K otázce té Šembera odpovídá tak, že epické zpěvy pocházejí od V. A. Svobody a lyrické od Hanky, pisatelem pak že byl Linda. Proti Šemberovi vystoupil s některými trefnými výtkami jeho nedopatření *P(rimus) S(obotka)* ve „Světozoru" r. 1880 (č. 29—30). V ruské literatuře zaznamenati jest práci stud. Ondřeje Storoženka: „Očerk literaturnoj istorii Zelenogorskoj i Kraledv. rukopisej" v kyjevských Univers. Izvěstích 1879—80.

Rozepře není ještě vyčerpána. Obránci těch památek mají položení velmi nesnadné, ale i odpůrcům mnoho ještě činiti zbývá. Nestranní diváci toho boje, dychtivě nic méně očekávající jak dopadne, nadějí se, že zápůrčí kritika, vykládajíc své důvody proti původnosti těch památek, neopomene též vysvětliti, jak byly možny ty padělky, ***kde mohly býti jejich prameny a kde vzaly se prostředky k jich vykonání.***

kazem jest rozšíření latiny. Jsouť slovníky: Velešínův, Slováka Rozkochaného, dále *Nomenclator*, *Sequentionarius*, *Catholicon magnum*; bylyť i spisovány česky ve verších, jako *Bohemarius*.

Když počala se novější zkoumání českých starožitností, jeden ze slovníků těch došel veliké slávy, jmenovitě „Mater Verborum.“ Jest to slovník vlastně latinský s výkladem, sepsaný, jak se za to mělo, v X. stol. od opata kláštera svatohavelského (ve Švýcařích) a biskupa kostnického Šalomouna (r. 960). Do Čech se slovník ten dostal patrně odněkud z Němec. V českém exempláři slovníka nalézají se předně některé výklady německé latinských slov a za druhé glossy české. Nějaký počet českých těch vysvětlivek psán jest v samých řádcích, tak že patrně byly tam již vloženy při samém přepise originálu (ve stol. XIII.); množství však jiných, a velice závažných, položeno jest mezi řádky, na pohled též starým písmem. Rukopis nad to okrášlen jest v začátečních písmenech miniaturami, v jedné pak pod obrázkem dvou modlících se mnichů čtou se jména „písaře Vaceráda“ a „malíře Miroslava“ a letopočet (od jedněch čtený za r. 1102, od druhých za r. 1202). Slovník ten ve vzhledě historickém a literárním budil velkou pozornost těmi českými glossami, jež svědčily jednak o povaze a lexikálním objemu českého jazyka knižného ve stoletích XII.—XIII., jednak obsahovaly zvěsti ze slovanské a české doby pohanské, o dřevním bájesloví a božstvech. Ukazovalo se, že ve XII. a XIII. věku byla česká řeč vysoce vzdělána, k tomu velice blízka jiným nářečím slovanským, na př. ruskému; uchovaná tu paměť na věk pohanský, jež jeví se v hojných názvech pohanských bohův, mohla jako parallela k vysvětlení sloužiti pohanského rázu Libušina Soudu a některých zpěvů Kralodvorského rukopisu, jako na př. „Záboje“ atp.

Vskutku vystupoval v „Mater Verborum“ celý sbor pohanských bohů: byl tu Svantovít v podobě Marsově, byla tu Prija jako bohyně lásky či slovanská Venuše, Živa v postavě Cerery, dále Veles, Radihost, Bělboh, Perun, Děvana, Morana (jakožto Hekaté); sem tam připojen i rodokmen boha; dále se připomínají „tryzna“, „čaroději“, „hadači“, „třeba“ (oběť), „věštby“, o nichž řeč jest i v Libušině Soudě; uvedena tu mnohá slova, jež vrhají světlo na tehdejší byt národa, mnohá vyjádření, v češtině neobyčejná, běžná však v ruštině, jakožto důkaz, jak velice sobě blízka bývala vespolek nářečí slovanská.

České glossy v „Mater Verborum“, poprvé vydané od Hanky, potom od Šafaříka a Palackého,[1]) přičteny jsou zkrátka k těm skvostům staré literatury, které dodávaly jí veliké váhy historické vzhledem netoliko k Čechům ale i k ostatnímu Slovanstvu. Ale hned na počátku glossy ty byly Kopitaru podezřely; však pochybnosti jeho čeští učenci vykládali za nepřátelství. V posledních letech nic méně vědecká kritika dospěla k přesvědčení, že památka ta není zcela bez poskvrny. První námitky vyslovil Hanuš, v posledních pak dobách spis celý s pilnou bedlivostí proskoumali Ad. Patera a Baum, z nichž onen rozebral

---

[1]) *Hanka*, Zbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých. V Praze 1833, str. 1—24; *Šafařík* a *Palacký*, Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache, Prag 1840, str. 203—233.

jej, přihlížeje ku stránce paleografické a lexikální, tento prohlédaje k jeho drobnomalbám. [1]) Skoumáním v tom i onom směru vyšlo na jevo, že jméno písaře Vaceráda, který dlouho byl považován za původce českých gloss a býval na slovo vzat u věcech slovanské mythologie, pak jméno malíře Miroslava, letočet rukopisu a drahně gloss samých nepocházejí ze století XIII., nýbrž z XIX., slovem, že rukopis slovníka toho prošel rukama novověkého padělatele. Z celého velkého počtu gloss vybrakoval Patera jen 339 původních a přesných [2]), zatím však trojnásob ukázalo se přidáno novým padělníkem, mezi těmi jmenovitě ony, jež neobyčejnou svou vzácností a bájeslovnou starobylostí právě poutaly k sobě pozornost.

Od té chvíle, co glossy „Mater Verborum“ vydány byly na světlo, téměř žádná úvaha o staroslovanské mythologii neobešla se bez „Vaceráda“; s jeho hojnou pomocí tvořen obraz praslovanského názoru na svět. Učiniti přítrž tomu mámení bude již velikým činem ve vědě.

Prodleli jsme něco při slovníku „Mater Verborum“, jelikož se o něm v posledních letech mnoho mluvilo a poněvadž jeho historie ukazuje jaksi nynější stav pře o staročeskou literaturu: visí nad ní ještě mlha. Do posledních let dějepisci čeští pochybnost všelikou o některých památkách českého starověku zavrhovali jakožto útok na historickou důstojnost své národnosti. Nyní s kritickým nožem k nim přistoupili netoliko již „nepříznivci“ (za jakého jmín byl Kopitar), nýbrž i sami učenci čeští (Šembera, Patera, Baum, Emler, Gebauer). S českými starožitnostmi těsně jsou sloučeny též představy o starověku ostatního Slovanstva. Je-li Soud Libušin plodem nikoli IX., nýbrž XIX. století; náleží-li Kralodvorský rukopis místo do XIII.—XIV. snad do XIX. věku a pocházejí-li mythologické glossy v „Mater Verborum“ nikoli z r. 1102 nebo 1202, nýbrž z našeho století, pak by tím spůsoben byl ohromný převrat ve všem, co dosud psáno bylo o slovanském pravěku, o jeho mravech, náboženství, jazyku, básních; musily by se vyvrci a v nepaměť pohřbiti tak mnohé stránky z bádání učenců i nejvýtečnějších a nejen slovanských, nýbrž i německých, jako byl Grimm a jiní.

Však nepředbíhajíce konečné rozřešení záhady o útvorech, jako jsou Libušin Soud, Kralodvorský rukopis, glossy v „Mater Verborum“ atd., nemůžeme vyhnouti se námitce, kterak zdá se býti nápadné, nehistorické a nelogické, že jiné památky staročeské nechovají v sobě

[1]) *Hanuš* v Sitz.-berichte der böhm. Gesellschaft, 1865, I.; pojednání *Paterovo* a *Baumovo* v „Časop. Č. Mus.“ 1877; ruský překlad Paterova článku s poznámkami *Sreznevského* čte se ve „Sborníku rus. Odd. Akad.,“ sv. XIX. r. 1878 na str. 1—152. Sreznevskij, počav svou úvahu zlomyslnými pochvalami práce Paterovy, chce obhájiti ony glossy, jež Patera z důvodů paleografických vzal v podezření. Rozbor té dvojsmyslné úvahy a vůbec celé záležitosti čte se v dotčených již článcích *V. Lamanského*: Novějšije pamjatniki drevne-češskago jazyka.“

[2]) A sice: v samém textě nachází se gloss, jež tedy při samém psaní rukopisu byly tu vetkány, všeho jen 12; gloss meziřádkových, však rovně starých, jest 42; konečně jiných, jež psány jsou jiným písmem, ale též starým, brzy po napsání rukopisu, shledáno 285.

nic anebo jen málo chovají takového, co by upomínalo na rázný ten duch vlastenecko-národní, jenž vane z památek v podezření vzatých, na bohatství starožitných jejich zvěstí a na jejich poesii. A v skutku, krom těch spisů v pochybnost vzatých nebo již za podvržené uznaných, česká literatura ostatní neposkytuje ani tak určitých zvěstí z národního pravěku ani tak jarých projevů národního (jmenovitě protiněmeckého) ducha, ani konečně takového bohatství ryze národní poesie, na opak podává mnoho důkazů, kterak vplyvy německé a latinské pronikaly z dávna již všecka odvětví písemnictví. Jest pravda, i v literatuře nepodezřelé zaznívají struny vlastenecko-národní, jako na př. u Dalimila; ale hlasů takových jest málo a nejsou tak mocny, v celé pak ostatní řadě jiných památek neznamená se ni nejmenší ohlas ani *toho* citu národního, který velmi se podobá novější tendenčnosti,[1]) ani *té* básnické romantiky, kterou zříme v Libušině Soudě a v Kralodvorském rukopise, ani *té* mythologie, která se nám jeví v „Mater Verborum" atd. Na opak, vidíme, kterak v týchž stoletích pokojně a povolně přijímají se i forma i obsah, kteréž panovaly ve středověké literatuře západní; nezříme nikde sledů jakéhosi zápasu mezi dvěma literárními „školami", jakéž čeští historikové v oné době předpokládají a které po jejich soudu zastoupeny jsou jedna Kralodvorským rukopisem, druhá nápodobeninami západní romantiky.[2])

Takž spíše lze za to míti, že působení světa germánsko-románského pomalu a beze zvláštního odporu vnikalo hned od toho času,

---

[1]) Srovnej: „Nechvalno nam v Němcech iskať pravdu" (Libušin Soud); nebo: „Němec, barbarus, tardus, obtusus, imperitus, stolidus" (Mater Verborum).

[2]) Uznávajíce těžkou váhu všech těch důvodů, které na drahocenné památky naší staré literatury vrhají podezření — důvodů, které tak plně a tak objektivně čtenářstvu českému posud nikde nebyly postaveny na oči, jako v hořejších úvahách se stalo, a před kterými směšno by bylo strkati hlavu do písku — nemůžeme nic méně podotknouti tu, že úvahy ty, psány byvše koncem r. 1879, jsou odleskem té situace, jaká právě toho času byla. Útoky, a velice pádné i vážné, na památky ty jen jen se tehdáž hrnuly a ne již ze stran pouze nepřátelských, odrazů pak bylo méně a ten onen i neúplný. K tomu na jedné straně tajemný a romantický spůsob objevů Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu, na druhé pak ten nepochybný skutek, že některé z těch písemných útvorů, jež všemu světu na odiv jako skvělé důkazy staročeské vzdělanosti byly vystavovány, ukázaly se padělanými a že padělání to původ svůj mělo v témž kruhu českém, který objevům Libušina Soudu i Kralodv. rukopisu byl blízký — vše to činilo dojem velice trapný a skličující a jakož posilovalo odpor protivníků, tak ochromovalo značně pružnost obhajců. Náležela tehdáž veliká k tomu míra přesvědčení, aby se i nejupřímnější hájce památek těch nezviklal. Slušně tu tedy třeba oceniti objektivnost historika Nečecha, jehož k památkám těm subjektivní cit, tak mocně u věci té z nás Čechů mluvící, žádný k nim nepoutá, že uznal, kterak pře posud není rozhodnuta a poukázav k mezerám v důkazech odpůrců, prohlásil, že i těm ještě mnoho činiti zbývá. Zatím se od toho času stav věcí poněkud již polepšil. Dr. Gebauer obhájil od té doby pravost zlomků Zhořelských (evangelia sv. Jana) a provedeno konečně (z jara 1881) lučebné skoumání Kralodvorského rukopisu, jehož výsledek, s napětím očekávaný, zhola nic podezřelého na jevo nevynesl, tudíž negativním potvrzením stáří té památky býti může. (Pozn. překl.)

co prvního vítězství dosáhlo v IX.—X. stol., kdež vytlačilo totiž z Čech a z Moravy církev slovanskou a zřídilo na její místě latinskou.

Prvním plodem známosti s písemnictvím latinským byl vznik duchovního básnictví (či spíše veršovství) a legendy. Mimo dotčenou již píseň: „Hospodine“ a druhou: „Sv. Václave“ nezachovalo se v českých památkách hrubě starých písní duchovních. Za nejstarší počítati sluší píseň o 16 verších: „Slovo do světa stvořené“, nedávno Ad. Paterou nalezenou v rukopise XIII. století a patrně podle vzoru latinského složenou v obyčejné rýmované formě. [1]) Jiné známé písně toho spůsobu nesáhají podle rukopisů dále než do XIV. století. [2]) O duchovních písních, vzatých z latiny, poznamenává se totéž co o překladech sv. písma, že z počátku vysvětloval se latinský originál českými glossami, z těch pak vzešel zprvu souvislý překlad a potom pravidelné verše. Některé staré písně dostaly se pak s novějšími do „kancionálův“, o kterých nastane nám řeč později.

Po prvních legendárních památkách, jež na společné církevní tradice ukazují Čechův s Jihoslovany, byla česká legenda, dosti bohatým počtem památek se honosící, v celku jen kopií katolických vzorů latinských, a sice v obsahu i ve formě. Legendy psaly se řečí nevázanou i vázanou; nejstarší, pokudž známy jsou, jsou veršované. V opak slovanskému verši národnímu, jenž rýmu nezná, verš české legendy i světských skládání stále jeví se s rýmem. Svým obsahem a volbou svatých jest to legenda buď všekřesťanská, vypravovaná podle pramenů katolických, nebo pouze katolická. Řada veršovaných legend počíná se, soudíc podle rukopisů, od konce XIII. století; starší z nich zachovaly se jen v kusích. Takž zachován jest zlomek legendy *o panně Marii* (z apokryfního evangelia sv. Matěje „de ortu beatae Mariae et infantia Salvatoris“; Šafařík ji měl za legendu o Anně, mateři Samuelově), o *umučení Páně*, o *seslání Ducha sv.*, o *apoštolech.* K počátku XIV. století kladou se legendy o *Jidáši* a *Pilátu* a legenda o *sv. Alexeji*; do polovice téhož století legendy o *sv. Dorotě*, o *sv. Kateřině*, o *sv. Maří Magdaléně*, o *apoštole Janu*, o *sv. Prokopu.* Dále jdou *Ježíšovo mládí* (z apokryfního prvoevangelia svatého Jakuba), *Pláč sv. Marie* a j. Legendy psané v prostomluvě sebrány jsou v *Passionále*, sestaveném za panování Karla IV.: za základ sbírce té sloužila „Legenda aurea“ Jakuba de Voragine, sestavovatel však z ní učinil jen výbor a přidal životy svatých českých, jmenovitě Cyrilla a Methoda, Ludmily, Václava a Hedviky. „Passionál“ vydán pak mezi prvními tisky českými (1480—1595). Z legend veršovaných za nejlepší v provedení pokládá se legenda o sv. Kateřině, nedávno nalezená ve Štokholmě, kamž dostalo se drahně českých rukopisů za třicetileté války, a vydaná r. 1860 od Karla Jar. Erbena; vyniká lehkostí verše a krásnou řečí. Pěkně vytříbený sloh shledává se i ve zlomku legendy o sv. Marii, sepsané podle apokryfního evangelia sv. Matěje. [3])

---

[1]) Viz „Časopis Č. Mus.“ 1878, II., 289—294.

[2]) Ukázky ve „Výboru z literatury české“ I. str. 322 a násl.; „Rukověť“ II. 120.

[3]) *Dobrovský*, Gesch. der böhm. Sprache etc. 103—108; *Hanka*, Starobylá skládání, díl III., 1818; Výbor z liter. I.; *Šafařík*, Sebrané spisy, díl

V době té chystal se i překlad celé bible. Svrchu byla již zmínka učiněna, že za nejstarší ukázku překladu sv. písma považují se tak řečené zlomky Zhořelské (z evangelia sv. Jana), které se kladou do X. století. Dobrovský a Kopitar nedůvěřovali té památce; Šafařík, Palacký, nověji Jireček přesnoty její zas hájili; za poslední doby Šembera a Vašek uznali ji přímo za podvrženou, Makušev pak místo do X. kladl ji do XIII. století.[1]) Knihy sv. písma nebyly přeloženy všecky najednou a také ne po pořádku, nýbrž po různých částkách, a vlastní překlady vyskytují se teprv později: počátkem jich byly (jakož podotklo se již o duchovních písních) pouhé glossy, výklady latinských textů pro duchovní, z těch pak pomalu vzešly souvislé překlady. Některé knihy biblické byly prý přeloženy ještě do XIII. století; jiné vyskytují se ve stoletích XIII. a XIV.; konečně první úplný překlad veškerých knih písma sv. pořízen byl v letech 1410 –1416. První tištěné vydání bible české vyšlo v Praze 1488.[2])

Básnictví duchovní zplodilo dále celou řadu duchovně-vzdělavatelných a allegorických skládání a básní, psaných tolikéž na známý spůsob latinský a německý, manýrou mravoučnou a rýmovaným veršem. Takové jest na př. skládání *Desatero kázání božích* -- báseň ze XIII. století, kdež desatero přikázání vysvětluje se pomocí smyslného malování čerta a lehkých, někdy i plzkých anekdot asi tak, jako němečtí kazatelé tehdejší pro větší zajímavost svých duchovních řečí vetkávali v ně světské příklady (bîspel), anekdoty a povídky. Mravoučný cíl dostihoval se tu hned dvěma cestami. V jiném skládání: *Spor duše s tělem*, vypisuje se allegoricky osud člověka po smrti. Po náležité předmluvě o tom, jak třeba žíti v očekávání smrti, uvádí se rozmluva duše s tělem. Tělo jest oddáno rozkoši, duše mluví mu o smrti a vytýká, že bude za ně trestána. Tělo umře, ďábel chopiv duši posadil ji na váhu se všemi hříchy a uchvátil do pekla. Duše obrací se o pomoc k matičce Boží, kteráž ji ďáblu odejme a u svého Syna za ni prosí; Ježíš podá ji na soud Pravdě, Pokoji, Spravedlnosti a Milosrdenství. Ďábel touží na bezpráví, však Marie a soudcové ujímají se duše: Pokoj slibuje jí milost od Ježíše a Milosrdenství zajisté se nad ní slitovalo, což ostatně v rukopise již chybí. Podobný obsah mravoučný mají též následující více méně obšírná skládání výpravná a rozjímání ve verších: *o bohatci*, jenž zahubil svou duši; *o smrtelnosti*, před níž člověk nikde se skrýti nemůže; *o šesti pramenech*

III. 1865 (klasobraní); *Fejfalík*, Studien zur Geschichte der altböhm. Literatur (Sitz.-berichte der Wiener Akad.) 1860; *Jos. Jireček*, Rukověť I. 446—447; *Ad. Patera*, v „Časop. Č. Mus." 1879, I. („Passionál" podle prvého vydání [z r. 1480] počal novűtně vydávati prof. *M. Blažek*. Zvláštní spis o názvu: „Rozbor legendy o sv. Kateřině" vydal *Ferd. Menšík* [v Praze a ve Vídni 1881], ve kterém rozbírá se její původ a vznik. — Pozn. překl.)

[1]) Nejnověji, jakož již podotčeno bylo, vydal dr. *J. Gebauer* (v Praze 1881) důkladnou obranu těch zlomků pod názvem: „Staročeský zlomek Evangelia Svatojánského a filologická svědectví o jeho původu," kterouž bohdá snad vyvráceny budou všeliké pochybnosti o její pravosti. (Pozn. překl.)

[2]) Rukověť II. str. 116—120.

(hříchu); *o sedmmecitma bláznech*, t. j. lidech, neznajících mravnosti a péče o spásu duše; *o nestálosti světa* atd. [1])

Druhou stránkou německo-latinského působení jest zjev středověkého romantismu v české literatuře. Jako nemohli se Čechové ubrániti hmotnému míchání se Němců v české záležitosti, vniku německých mravův a řádů, tak podajnými se ukázali i v příčině literární. Ačkoli Libušin Soud přísně káral hledání pravdy u Němců a Záboj nenávist vzbuzoval ku vrahu, jenž „cizími slovy zapovídá" na české dědině, přece česká slovesnost neodolala půvabu poesie jinozemské, jež těmi „cizími slovy" hovořila, a s ochotou obrátila se k europskému romantismu, vniklému spolu s německými obyčeji a feudálními řády. Ježto Čechové neuměli zachovati svého knížecko-demokratického zřízení, podrobili se panovačnosti nenárodní církve a přijali novou vládu královskou v její šlechtické spůsobě, čímž národní princip mohl se pokládati za pokonaný (událo se to v XIII. stol.): třeba se domýšleti jednak, že i dříve v něm bylo málo pospolité síly k odpírání feudalismu, jednak že nebylo tu vlastních prostředků k ukojení rodících se potřeb vzdělání. Působení středověkého romantismu a zároveň s ním feudální veřejné morálky stává se tak pochopitelným. [2])

Středověké básně romantické vnikly tedy do Čech jako přirozený doplněk německých spůsobů, které zavládly při dvoře a v životě vyšších stavů již od polovice XIII. stol. S turnaji a rytířskými obyčeji objevili se na dvoře českých králů též němečtí toulaví pěvci (minnesänger). Král Václav I. byl, jak pověst dí, sám německým pěvcem milostným. Němci nehostili jen při dvoře; činili značnou část obyvatelstva městského, [3]) tak že záliba v německé literatuře snadno mohla se rozšířiti i ve stavu prostředním. Ku konci XIII. stol. romantismus byl již tak zdomácnělý, že v jedné z prvních jeho památek shledáváme plod již velmi vyspělý, jejž kritikové čeští za nejlepší pokládají svého básnictví křesťansko-rytířského. Jest to české vzdělání básně o Alexandru. Česká *Alexandreida* zachovala se jen ve zlomcích a ačkoli známa jest z rukopisů, jež náleží století XIV., považuje se přece za sepsání z druhé polovice XIII. stol. Vzdělána byla podle latinské básně Gautiera Chatillonského (Gautier de Lille, ab Insulis), sepsané v druhé půli XII. století a předělané ve XIII. od německého básníka Ulricha Eschenbacha, který na svých cestách též do Prahy zavítal a část svého díla věnoval králi Václavu II. Básník český za základ vzal latinský prvopis, ač znal i vzdělání německé; srovnání české osnovy s latinskou vede však k poznání, že vzdělavatel český, vzav z latinské básně jen hlavní rysy děje, zůstal v básnickém jeho spracování samostatným. Byl to podle všeho velmi nadaný spisovatel, proniknutý duchem křesťansko-rytířským své doby; jeho báseň jest nejsamostatnější a vůbec

---

[1]) Viz ve „Starob. skládáních" a ve „Výboru z literatury české" d. I.

[2]) Viz zajímavý článek *Ferd. Schulze*: Z dějin poroby lidu v Čechách, v „Osvětě" 1871. čís. 3., 4., 6. a 8.

[3]) Pokračovatel Kosmy Pražského zaznamenal při r. 1281, že toho času přišlo do Čech takové množství Němců, že mnozí jich soudili býti více než much.

nejlepší skladba staročeské romantiky. [1]) Básník jest za jedno s českou šlechtou v aristokratickém smýšlení, při tom však vyniká duchem vlasteneckým a národním; Němci jsou mu tak nemilými hostmi, jako slavnému vlastenci, letopisci Dalimilu (sr. „Výbor“ I. 166). Druhá proslulá báseň, *Tristram* (Tristan a Isolda), z cyklu rytířských pověstí o králi Artuši, vzdělána byla v druhé polovici XIV. století, jakož se podobá, podle německé básně Gottfrieda Strassburského (ok. r. 1232), doplněné potom od Oldřicha Türlina (v polovici věku XIII.) a od Hynka z Freiberka (ok. r. 1300). Tuť opět setkáváme se s německým pěvcem v Čechách, ježto Hynek Freiberský skládání Gottfriedovo doplňoval pro českého pána Raimunda z Lichtenburka. [2]) Jiná báseň z cyklu „Okrouhlého stolu“ jest *Tandariáš a Floribella*; není tušim ještě rozhodnuto, jakými cestami dostala se do české literatury v druhé polovici XIV. stol. [3])

K počtu poloromantických, polodidaktických spisů náleží *Tkadleček*, skládání v řeči nevázané, jež možno nazvati malým románem. Ludvík Tkadleček a milenka jeho Adlička žili v druhé polovici XIV. století při dvoře králové Alžběty, vdovy po Karlu IV., v Králové Hradci (†. 1393). Adlička byla kráska věku svého, kterou, když se za jiného provdala, Tkadleček hořce oplakával, líče přednosti její v rozmluvě mezi Žalobníkem a Neštěstím, kteréž konečně předkládá mu pravidla, jak by se smířil s osudem. Spis, dosti jednotvárný v obsahu, pokládá se za vzor lehkosti a jadrnosti jazyka. Tkadleček jest jméno nevlastní: skladatel tkal přízi knih a člunek jeho jest péro. Jest starý německý překlad toho spisu. [4])

Ve věku následním literatury české setkáváme se již s celým množstvím romantických skládání, jichž původ zajisté ještě z části padá v dobu tuto. Kromě románu též středověká slovesnost didaktická, bajka, satira atd., přicházejíce ze západu, nalezly svůj ohlas u Čechů, více méně samostatný; sem tam též manýra českých spisovatelů blízce připomíná spůsob skladatelů německých, bajku a anekdotu spojujících

---

[1]) Rozbor české Alexandreidy sepsán byl od *V. Nebeského* (v „Časop. Č. Mus.“ 1847, d. II., seš. 1–2). Kusy z ní tištěny byly v Hankových „Starob. skládáních“ (II. 151), v „Časop. Č. Mus.“ 1828 a 1841 a sebrány jsou ve „Výboru“ I. str. 135 a 1071. Srovnání zachovaných kusů vyneslo na jevo, že v druhé polovici XIV. stol. vyskytla se druhá redakce té básně. Viz ještě *Šafaříkovy* Sebrané spisy III. 336 a násl. a *Jos. Jirečka* v „Kroku“ 1866. (Kritické vydání veškerých zachovaných zlomků Alexandreidy vydali právě [v Praze 1881] *M. Hattala* a *A. Patera* pod názvem: „Zbytky rýmovaných Alexandreid staročeských,“ díl I. — Pozn. překl.)

[2]) O českém Tristramu viz úvahy *Nebeského* v „Čas. Č. Mus.“ 1846, *Ferd. Schulze* v „Lumíru“ 1875; viz též „Časop. Č. M.“ 1861 str. 273. Text čte se ve „Starob. sklád.“ č. IV. a ve „Výboru“ I.

[3]) „Starob. skládání,“ č. V. 1823; „Výbor“ I.; *Nebeský* v „Časop. Mus.“ 1846, II.

[4]) Vydání *Hankovo* v Praze 1824; kus tištěn ve „Výboru“ I. na str. 626 až 634; „Rukověť“ II. 289—290. Opačné míněni, že by totiž „Tkadleček“ byl původu německého a do češtiny přešel překladem, vysloveno jest v knize: Der Ackermann aus Böhmen. Herausg. und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von Joh. Knieschek. Prag 1877 (Bibl. der mittelhochdeutschen Literatur in Böhmen, herausg. von E. Martin.)

s radami pro život, s poučením a napomínáním. Takového rázu jsou spisy učeného pána *Smila z Pardubic*, řečeného *Flašky* (nar. v první půli XIV. stol.). Pocházeje z rodu znamenitého, žil za mládí při dvoře svého strýce, arcibiskupa pražského Arnošta, dosáhl stupně bakalářského na vysokém učení pražském a přátelským byl druhem králevice, potom i (od r. 1378) krále Václava IV. Za několik let však se spolu znesnadili o lenní statek, jejž král mu chtěl odníti, a tak Flaška od královské strany odpadl. Byl zabit v bouřích r. 1403, v jedné půtce mezi stranou panskou, ku které náležel, a měšťany kutnohorskými. Byl to jeden z vynikajících pánů českých, slyna moudrostí a zkušeností; názory jeho feudální zjemněny byly osobní jeho povahou, vzděláním a citem vlasteneckým. Byl dovedným spisovatelem. Připisovalo se mu více allegoricko-didaktických skládání, podle nových však skoumání lze mu právem jen dvě přičísti. První jest: *Nová Rada* (1394 neb 1395), ve kteréž vypravuje se, kterak král lev, rozeslav posly, svolal ze všech stran svá knížata a své pány k poradě a kterak tu každý králi svému podle nejlepšího vědomí radu dával. Čeští kritikové mají za to, že allegorie ta na zřeteli má dvůr krále Václava IV. Rady zvířat záleží hlavně v povšechných spasitelných mravoukách; skladatel hleděl tu a tam šetřiti vynikajících vlastností některých zvířat, uváděje na př. zajíce, an radí, seče se varovati a z půtky utíkati; medvěda — sladce jísti a píti a podle chuti spáti; svini — dáti ve všem vůli svému životu, neštítě se ani smilstva atd.; osel však nemístně dlouze káže o bázni boží s příklady ze sv. písma a labuť radu končí výstrahou posledního soudu. Povšechná morálka druhdy též výborně se hodí na české záležitosti tehdejší; spisovatel v allegorii dává smělé a moudré rady králi, jež velmi příznivě svědčí o vlastenecké povaze toho českého pána. [1]) Smilovi z Pardubic připisuje se též sbírka českých přísloví (Proverbia Flasskonis, generosi domini et baccalarii Pragensis). Jest to svědectví velmi zajímavé, jak pán ten rozuměl národnosti; čeští historikové s uspokojením zaznamenávají ten zjev, ježto u Němců první sbírka přísloví vyskytla se na konci teprv XVI. století. Krom toho národního citu, krom vlastenecké jeho nevole nad živly cizími znamená se při něm též známost starší české literatury: ve spisech jeho ozývají se ohlasy na př. z Alexandreidy, z Dalimila. Sám byl též velmi všímán od spisovatelů pozdějších; Kornel ze Všehrd, slavný právník XV. století, s velikou úctou o něm mluví jako o „dobré paměti Čechu,“ s chválou se o něm též ozývá Lupáč, dějepisec Jednoty bratrské v XVI. století. [2])

---

[1]) *Jan Dubravius* přeložil Novou Radu pro krále Ludvíka do latiny pod nápisem „Theriobulia“ (v Norimberce 1520, v Krakově 1521, ve Vratislavi 1614). Německé přeložení jest od *Wenziga*: Der neue Rath des Herrn Smil von Pardubic. Leipzig 1855. Název „Nová Rada“ byl všelijak vykládán; jedni vztahovali jej k jiné Radě (Rada otce k synu), jež se též připisuje Smilovi, jiní k Radě zvířat, která podle všeho od něho nepochází. Jireček vysvětluje jej (a snad nejsprávněji) starým obyčejem, všeliký spis, který po prvé vyšel z rukou spisovatelových, nazývati novým.

[2]) „Nová Rada“ otištěna ve „Výboru“ I. a v knize *Jana Gebaura*: „Nová Rada. Báseň pana Smila Flašky z Pardubic“ (Památky staré literatury

Smilovi z Pardubic přičítá se ještě několik jiných spisů druhu allegorického a mravokárného, které vhod se vidí též tuto uvesti. Z nich jediný toliko se vší podobností lze míti za dílo Smilovo. Jest to zajímavá *Rada otce synovi*, která spůsobou i veršem skutečně připomíná „Novou radu.“ Otec chce na svém synu „dochovati rytíře ze svého plemene“ i udílí mu mnohá naučení, jež velice jsou zajímava, světlo vrhajíce na život a mravy českého zemanstva v XIV. století. Nejprve navádí syna k bázni boží, ku vroucí modlitbě, k čistotě svědomí, velí státi věrně v slově, zachovávati čest, „jakož rytířský zákon káže, ježto nad čest nic není dráže“; radí, spravedliv býti ke všem lidem, nežádati cizího zboží, však svého mocně brániti, býti štědrým, k čeládce milostivým atd. Konečně následují rady, jak se chovati k paním: rozkládají se tu známé rytířské názory středověké Europy, jež nejlépe byly vyjádřeny v básnictví provençalském. Dáváť otec synovi „pilné k rytířství“ toto naučení: aby ctil všechny dobré paní, cti jich bráně a čest jejich šíře; aby zachovával věrnou (rytířskou) milost a aby přízeň panny vážil za zlato i nad drahé kamení, ježtoť „proti té dražší není nižádná věc na všem světě.“ Syn děkuje otci z dobrého naučení a slibuje sloužiti nejprve „Bohu milému“ a dobrých skutků pilen býti, potom také sloužiti paním a pannám vůbec, jedinké panně pak zvláště. [1])

Dále se připisuje panu Smilovi *Svár vody s vínem*, novější však kritikové předpokládají tu zcela jiného spisovatele. „Svár“ jest dosti kratochvilná rozprávka. Obsah jest takový: Jeden mistr svatého písma (pražská universita byla tehdy již zřízena) snědl krmí lahodných mnoho a k tomu se opil vínem. I usnul a zdálo se mu, že anděl jej zanesl do třetího nebe, kdež uviděl Boha, sedícího ve své velebnosti, tak jako by se měl držeti soud. Voda se tu svářila s vínem a mistr všecky jejich řeči přeslyšel. Víno chvástalo se, že se bez něho ani jedny hody neobejdou a že se jím vždy končívají jakožto nejušlechtilejším nápojem; voda odpovídala, že jí sám Kristus požiti žádal, že jest jedním ze čtyr živlů světa atd. Svár trval velmi dlouho; obě strany utíkaly se často k sv. písmu. Voda chlubila se, že uzdravovala nemocné ve známé koupeli; že byl jí pokřtěn Kristus; že tekla z jeho boku, „vše pro hříšného člověka;“ že jest máti všeho stvoření, zavlažuje louky, řekami obveseluje města a dědiny; haní pak víno, že člověka zbavuje smyslů, že přivedlo Noe a Lota na kraj hříchu a záhuby atd. Víno odpovídá, že ono platí víc: Kristus vodu proměnil ve víno a ne na opak; Kristus svou krví nazval víno, ne vodu; voda jest věc velmi sprostná, v ní žijí všelijaké plazy, ji pije kráva, kůň a koza a lokají všeliká zvířata; vodu lijí pryč pod lavici, kdežto víno chovají v čisté sklenici; kdož se vínem podpil, směle mní se za pravého vítěze, třebať sám nestál

---

české, I.). V Praze 1876. — Spisy Smilovy byly již hojně probírány. Viz *Vocelův* rozbor Nové Rady se životopisem Flaškovým v „Časop. Mus.“ 1855; *Fejfalíkovy* Studien zur Gesch. der altböhm. Literatur, III; *Jirečkovu* Rukověť I. 194—195; zvláště pak Gebaurovu předmluvu v knize svrchu řečené.

[1]) Vydáno v „Starob. skládáních“ V. a ve „Výboru“ I. Sr. *Fejfalík* Studien III.; *Gebauer*, Nová Rada, str. 9.

za peníz. Voda nic méně zůstala na vrchu v tom sporu. Mistr se tu probudil a obávaje se, by „voda vína nezabila,“ ježtoť „by potom snad neměl co píti,“ chtěl tu vádu staviti; „nebť jest vody více na tom světě nežli vína, toť vie malé dietě.“ I mířil je a sám držel takovou řeč: Pán bůh, jenžto všechno stvořil, vodu, víno stejně spůsobil; vodu dal jest stavu světskému a víno duchovnímu; obé má se spolu snášeti, ježto duchovní stav býti nemůž bez světského a světský bez duchovního; žijtež tedy v míru a bez závisti a nesvařte se o to, kdo pije více vína nežli vody; „neboť kdož chce více vody píti, snad nemá vína čím platiti; protož poručte to pánu bohu, ať lidé pijí cokoli mohú.“ Allegorie naráží na mravy duchovenstva.

Zbývá ještě zmíniti se o jednom spise, ve kterém rovněž hledala se, však opět neprávem, práce Smila z Pardubic: *Podkoní a žák* (Satrapa et scholaris; vyšla mezi českými prvotisky, v Plzni 1498). Jest to zase „spor“: podkoní a žák (študent), patrně již hodně dospělý, sešli se v krčmě a dali se do hádky o svých vzájemných přednostech. Skladatel „satiricky“ sic, ale dosti dobromyslně vypisuje nezávidné obou položení; z rozkladů jejich lze ostatně vyrozuměti, jaký byl život tehdejšího študentstva, jenž velice připomíná bursy ruských starších seminářů.

Uvedené spisy pána Smila z Pardubic a ostatních spisovatelův, kterým náleží ony poslední kusy, podávají dosti úplný obrázek tehdejší společenské poesie. Smil byl zajisté jeden z osvícenějších mužů svého věku a vlastenec; ale při vší své nechuti k „cizozemcům,“ v díle literárním cizincův následuje; v jeho spisech zračí se feudální rozumy a nápady, zanesené do českého života z Němec, a literární manýra páchne vkusem západním, zvláště německým. „Rada otce synovi,“ „Rada zvířat,“ „Svár vody s vínem,“ konečně i „Podkoní a žák,“ ač satira jejich prohlédá k českým mravům, však načichlé jsou přece známostí knih německých. Spisy ty dobře se překládaly pro obecenstvo cizonárodní, jako „Nová rada“ a „Tkadleček,“ kteréhož německý překlad vyšel mezi prvními tisky německými. Jako v básni posléze jmenované zobrazuje se satiricky podkoní a žák, tak i jiná skládání XIV. stol. obsahují posměšné řeči „o ševcích,“ kteří oddáni jsou opilství; „o nevěrných konšelích,“ kteří za peníze křivě soudí; „o zlých kovářích,“ kteří bývají zlodějům nápomocni; „o sladovnících,“ kteří prosté sedláky šidí; „o lazebnících,“ kteří se opíjí a práci svou špatně konají — při holení řeží a krev pouštějíce žíly chybují; a jiné satiry.

S církevní vzdělaností latinskou a s europskými obyčeji objevilo se v Čechách i středověké drama, v obecné podobě mysterie, smíšené s fraškou. Mysterie vnikly sem nejprve v jazyku latinském; k latinským textům přidávaly se pak české překlady. V rukopisech XIV. a XV. stol. zachovalo se několik takových kusů, dílem celých, dílem ve zlomcích, a v rozličných redakcích. Takž jest český zlomek ze hry, nazvané „ludus palmarum“; rozmluva Krista, pnícího na kříži, s Marií a Janem, zvaná *Pláč Marie* (v třech redakcích); *Pohřeb spasitelův* (Ordo trium personarum), kdež vypravuje se o koupi masti, zobrazuje se příchod žen ke hrobu, rozmluva s Kristem a návěští o tom apoštolům (též v trojím sepsání), a jiné. K témuž thématu hledí nejstarší známá ukázka české

hry divadelní: *Mastičkář*, jež pochází z počátku XIV. století. „Mastičkář“ jest krátký toliko úryvek ze hry, kteráž jen byla jinou redakcí mysterie o pohřbu Spasitelově (Ordo trium personarum). Vyniká hlavně smíšením živlu vážného se směšným; hned za nehoráznými, až hrubě neslušnými vtipky šaška, jenž vystupuje tu jako mastičkářův sluha, přijdou tři Marie a nábožně zpívají latinsky a česky o smrti Spasitelově a o svém hoři, mastičkář pak odpovídá jim tolikéž vážně po latině: ale tu zas objeví se Abraham s mrtvým Izákem, jejž mastičkář pomocí svých léků vzkřísí spůsobem opět nejvýš neslušným. Jeden kritik český ukazoval, že český „Mastičkář“ přenešen byl do několika mysterií německých, které zjevně prozrazují známost s Čechy a s českým jazykem, v jedné pak spatřuje se ona hra celá, z níž český „Mastičkář“ jest jen úryvkem.[1]) Hrubé šašky „Mastičkáře“ namířeny jsou hlavně proti mnichům a jeptiškám.[2]) Jiný zlomek dramatický, náležící podle jazyka století XIV., zobrazuje týž předmět vážně; vystupují v něm Ježíš, Maria Magdalena, Petr a Jan, tři andělé atd.[3])

Český dějepis počal se také latinou. První čeští letopiscové, následujíce obecného obyčeje západní Europy, psali kroniky své po latině a v učených i báječných příměscích rovnají se jiným středověkým annalistům. Kromě pražského Kosmy († 1125) psali kroniky latinské mnich Sázavský a mnich Opatovický; Vincenc, pražský kanovník; Jarloch, opat Milevský; Petr Žitavský; František, probošt pražské kapitoly a j. Zatím vyskytují se od XIV. století též kroniky v jazyku českém, a sice v podobě dílem jednotlivých letopisů dílem letopisných snůšek, objímajících také starší záznamy.[4]) Nejstarší a nejznamenitější z kronik českých jest rýmovaná historie česká z počátku XIV. století, kteráž obyčejně se připisovala jakémusi Dalemilu Meziříčskému, kanovníku kostela v Boleslavi. Soudilo se tak z té příčiny, že pozdější historik český Hájek dokládal se „Dalimila“; zatím spíše se podobá, že kroniku tu sepsal nějaký český rytíř, učený a ducha vlasteneckého, asi jako byl pan Smil z Pardubic; skladatel ostatně sám na začátku se odvolává na kroniku boleslavskou, udávaje, že se jí přidržel. V kronice vypravují se děje České od časů nejdávnějších

---

[1]) Mastičkář vydán byl po prvé (s opravami) od *Hanky* ve Starob. skládáních, V., pak ve „Výboru“ I. Neúmorný odpůrce *Šembera* jal se i Mastičkáře z literatury jako padělek vyvrhovati, v brožuře: „Mastičkář za padělaný poznán a z literatury vyvržen“ (1879). Však soud jeho rozhodně vyvrací *Gebauer* v „Listech filolog. a paedag.“ r. 1880 a v Jagićově Archivě, d. IV.

[2]) Viz úvahu *Nebeského* v „Časop. Mus.“ 1847, I. na str. 335–340; a knihu *Hanušovu:* Die lateinisch-böhmischen Osterspiele des 14—15. Jahrh. Prag 1863 str. 70—73.

[3]) Zlomek ten vydán byl pod názvem (dosti libovolným) „Hrob boží“ ve Starob. skládáních III., ve „Výboru“ I. a u Hanuše. Tento vydal v knize „Osterspiele“ a v „Malém výboru ze staročeské literatury“ (v Praze 1863) celou řadu latinsko-českých divadel.

[4]) *Palacký*, Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber, Prag 1830. Staročeské letopisy sebral a vydal Palacký pod názvem „Staří letopisové čeští“ jakožto III. díl publikace: Scriptores rerum bohemic., 1829. Český překlad Kosmy pražského spůsobil *Tomek*: Prameny dějin českých, 1873.

až do Jana Lucemburského (1314); od konce století XIII. píše skladatel o událostech podle vlastního poznání. „Dalemil“ náležel patrně k opposici — k té straně, jež neschvalovala působení Němců; při každé vhodné příležitosti dává na jevo svou nechuť k nim; vřelým jsa vlastencem, dbá pilně o národní čest a o zachování českého jazyka, ač v té kyselosti k Němcům hrá též nechuť šlechtice k měšťanstvu. Zná dobře svou vlast a u velké cti chová tradice české šlechty; byl to na svůj čas muž vysoce vzdělaný. Kronika jeho je spíše historická báseň, jež není druhdy bez básnické ceny; vypravování propleteno jest pěknými vlasteneckými přímluvami. Z té příčiny „Dalimilova kronika Česká“ dávno došla velké obliby; hojné rukopisy její, v rozličných redakcích, jdou od XIV. století; v osudném roce 1620 vyšla po prvé tiskem, však byla tehdy spálena, tak že jen málo výtiskův ohně zniklo.[1]) Jiná obšírná kronika, od nejstarších časův až do r. 1330 sahající, v řeči nevázané, a též velmi proslulá, pochází od kněze Pulkavy (Přibyslav z Radenína či Přibík Pulkava, † 1380). Byla sepsána původně jazykem latinským, k nařízení Karla IV. přeložil ji pak sám Pulkava do češtiny. Týž spisovatel vyložil též, jak se za to má, jazykem českým životopis Karla IV., jejž panovník ten sám latině sepsal.[2])

V tom věku značně též rozvila se literatura českého práva. Uvedeme tu jen spisy přednější. Do první polovice XIV. století náleží tak řečená *Kniha starého pána z Rožmberka* (nejvyššího komorníka království Českého v letech od r. 1318 do 1346, † 1347): obsahuje naučení, kterak při soudech zemských pokračovati jest tomu, kdo při svou chce provesti — pozoru hodná to památka staročeských obyčejův právních. Dále tu jest *Řád práva zemského* (1348—1355), sepsaný nejprv latině, pak volně vyložený jazykem českým, tolikéž, jako kniha pána z Rožmberka, dílo soukromé, nemající platnosti úřední. Důležitou právní památkou jest dále *Výklad na právo země České* Ondřeje z Dubé († 1412, kniha psána okolo r. 1400), s věnovacím přípisem králi Václavu IV., neméně zajímavým než je spis sám.[3]) Mimo to

[1]) První vydání má název: „Kronyka stará kláštera Boleslavského o posloupnosti knížat a králů Českých,“ v Praze 1620. Druhé vydání obstaral *F. Procházka:* Kronika Boleslavská, o posloupnosti atd., v Praze 1786, v obnoveném jazyce. Třetí a následující vydání jsou od *Hanky*: Dalimilova Chronika česká v nejdávnější čtení navrácená, v Praze 1849, 1851, 1876. Posléze nové vědecké vydání opatřil *Jos. Jireček*: Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila (Památky staré literatury české, II.), v Praze 1878 a Prameny dějin českých III. O Dalimilu viz Jirečkovu předmluvu při jeho vydání a „Časop. Mus.“ 1879. V XIV. stol. byl Dalimil přeložen do němčiny, při čemž ostrá jeho vyjádření proti Němcům byla zjemněna. Překlad ten vydal Hanka ve sborníku německé literární společnosti stuttgartské: Dalimils Chronik von Böhmen, Stuttgart 1859.

[2]) Pulkavovu kroniku v obnoveném jazyku vydal *F. Procházka* v Praze 1786. Úryvky (hlavně podle rukopisu z r. 1426) tištěny jsou ve „Výboru.“ První vydání životopisu cís. Karla IV. vyšlo v Olomouci 1555; druhé opatřil *Fr. Tomsa* v Praze 1791; třetí, podle starého rukopisu z XV. století, učiněno jest ve „Výboru.“

[3]) Všecky jmenované památky vydány jsou v „Českém archivě“ *Frant. Palackého* a v Codex juris bohemici *Herm. Jirečka*. Mimo to Knihu Rožmberskou vydal dříve ještě *Kucharski* a za novější doby *V. Brandl* (v Praze 1872).

známa jsou přeložená z latiny „Práva velikého města Pražského“, „Právo Magdeburské“, „Majestas Carolina“ Karla IV., nálezy sněmovní a soudní atd. Ačkoli v životě českém XIV. století znamenalo se již u veliké míře působení živlů cizích, však ve spisech řečených nemálo právních obyčejův se zachovalo ze starého věku. Přímé prameny staročeského práva jsou však chudy a záleží hlavně ve starých právních listinách a zprávách kronikářských.

Konečně buďtež tu ještě jmenovány další některé spisy, zachované ze XIV. století. Nejprv *Alán* (o 1527 verších), báseň allegorická o mravním obnovení člověka. Síla světoplozí žádá si zdokonaliti člověka, hříchům podrobeného; i radí se o tom se všemi Cnostmi. Věhlasnost, doprovázena jsouc Rozumem, sedmi svobodnými Uměními a pěti Smysly, vydá se na cestu do devátého nebe (vše to se vyličuje s bájeslovnými podrobnostmi), kdež Bůh jí slíbí spasení člověka skrze svého syna. „Alán“ český je zkrácené zpracování latinské básně, řečené „Anticlaudianus“, od Alana Ryssela (Alanus ab Insulis, † 1203). Jest to ukázka scholastické filosofie a kosmogonie středního věku.[1]) Dále zmínky zasluhuje encyklopedický *Lucidarius*, po vší Europě známý, jenž obsahuje vědecké známosti středních věků spolu s množstvím báchorek a divných pověr, které se však pokládaly tehdáž za vědu. Český Lucidarius pochází ještě ze XIV. století. Byla to, jako i v jiných literaturách, kniha velice čítaná a po prvé tiskem vyšla v Plzni r. 1498. Překládaly se tehdy již, jakož i později, jiné též knihy mravoučné i vzdělávací, jako: *Cisiojanus*, *Ráj duše* Alberta Velikého, *Distichy* „mistra“ Katóna; spisy dějepravné a zeměpisné, jako: *Kronika římská* (čili tak zvaný Martimián), přeložená od Beneše z Hořovic na konci XIV. neb na počátku XV. století a *Cesty rytíře Maudevilly*, z němčiny přeložené od Vavřince z Březové (vyd. v Plzni 1510 či 1513 a opět). Konečně jmenován buď zvláště překlad znamenitého spisu Marka Pavlova o cestě, kterou týž do země Mongolské konal ve XIII. století. České přeložení té knihy, pořízené ve XIV. století a nazvané „Million“, obrátilo k sobě za doby poslední pozornost historiků shodou podivnou některých míst v něm s některými verši „Jaroslava“ rukopisu Kralodvorského.[2])

2. Hnutí husitské a „zlatý věk“ české literatury.

Novou dobu české literatury dosti určitě lze počíti XV. stoletím, ačkoli přechod ideí z věku XIV. do XV. dál se dosti postupně. V opravných snahách Husových projevila se a na vrch vyrazila v skutku myšlénka nová, jež nový běh vykázala českým dějinám; naproti tomu v jiných směrech dále trval rozvoj předešlý, s kterým i samy ideje

[1]) Vydán ve Starob. skládáních III.; sr. *Fejfalíkovy* Studien etc. IV.
[2]) Viz článek *Gebaurův* v Jagićově „Archivě“ I.

Husovy souvisí. Pročež při výkladu dějin XV. století budem se vraceti ještě k XIV. [1])

Literatura česká rozvíjela se v XIV. století hlavně tou příčinou, že za vlády Karla IV. rozmáhaly se prostředky vzdělání a vzrůstal zemský blahobyt. Nejmocněji účinkovalo založení pražské university (1348); pravda, i tuto, jako na jiných vyšších školách západní Europy, vědy byly vykládány jazykem latinským, ale známost latiny byla valně rozšířena a tak vzdělání rozcházelo se po celé zemi. S druhé strany ke vzrůstu literární činnosti zdárně též přispívala vniklá osvěta německá. Věk Karla IV. a syna jeho Václava IV. uznává se vůbec za skvělou dobu české vzdělanosti.

Známost latinského jazyka se den ode dne šířila; v hádkách náboženských, které teď zvábily k sobě pozornost celého národa, byla známost ta i nezbytna. Pročež setkáváme se tu s velkým počtem latinských i jinakých slovníků, které důkazem jsou mohutného ruchu literárního u Čechův a svazků jejich přespolních. [2]) Vedle jazyka latinského vyskytuje se v těch slovnících též řecký, německý (nejčastěji), francouzský, vlaský, uherský a polský. Latina byla řečí světovou a učení Čechové, jdouce za příkladem spisovatelův europských, zvykli jména svá buď překládati do latiny nebo přikrajovati na latinský

---

[1]) O této době české literatury viz vůbec: *Bohuslai Balbini*, Bohemia docta, ed. Raphael Ungar. 1776. — *Ad. Voigt*, Acta litteraria Bohemiae et Moraviae 1774—1784. — *W. Tomek*, Gesch. der Prager Universität. Prag 1849; Dějepis města Prahy, d. III. a IV. — *V. Hanka*, Bibliografie prvotiskův českých od 1468 až do 1526 léta. V Praze 1853. — *I. A. Helfert*, Mistr Jan Hus aneb počátkové církevního rozdvojení v Čechách. V Praze 1857 (s hlediště katolického). — *Evg. Novikov*, Pravoslavije u Čechov, 1848; Hus i Luter (v „R. Besědě" i ve zvláštní knize) 1859 (výklad názorů slavjanofilských o věci). — *Hilferding*, Hus. Jego otnošenije k pravoslavnoj cerkvi. SPb. 1871, a v „Istorii Čechii." — *V. Nadler*, Pričiny i pervyja projavlenija oppozicii katolicizmu v Čechii i zapadnoj Jevropě v koncě XIV. i načalě XV. v. Charkov 1864. — *A. S. Klevanov*, Očerk istorii češskago věroispovědnago dviženija, v „Čteních Mosk. Obšč." 1869, d. III. a násl. — *Const. Höfler*, Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen, 3 Bde., 1856—1866; Magister Johannes Hus und der Abzug der deutschen Professoren und Studenten aus Prag 1409. Prag 1864 (Spis nepřátelský Husovi a českému hnutí národnímu). — *Fr. Palacký*, Dějiny národa Českého; Dějiny doby husitské (přepracované), 1871—72; Die Vorläufer des Hussitenthums in Böhmen. Prag 1846; Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. Const. Höfler. Prag 1868; Documenta. Mr. J. Hus vitam, doctrinam, causam illustrantia. Edidit Fr. Palacký. Pragae 1869. — *Fr. de Bonnechose*, Jean Hus et le concile de Constance. Paris 1844, 2 t.; Lettres de Jean Hus, écrites durant son exil et dans sa prison, traduites du latin en français. P. 1846. — *Ernest Denis*, Huss et la Guerre des Hussites. Paris 1878. — *Anton Gindely*, Geschichte der böhm. Brüder, Prag, 1857—58, 2 díly; Rudolf II. und seine Zeit, 1600 bis 1612. Prag 1868, 2 díly; Quellen zur Gesch. der böhm. Brüder. Wien 1859; Dějiny českého povstání (dosud 4 díly).

[2]) Slovník neveliký sestavil jeden z hlavních sloupův mírného husitstva *Rokycana*; dále jsou slovníky „Mammotrectus," „Hymnarius," slovník Olomucký, Vídeňský třijazyčný, zvláště pak „Lactiťer"; v XVI. stol. slovník latinsko-česko-německý *Petra Codicilla* (čili Knížka), „Silva" a „Nomenclator quadrilinguis" *Veleslavíny* a v. j.

způsob. Rozšíření vědomostí spolu s bouřlivým hnutím náboženským způsobilo neobyčejný ruch literární, tak že od XV. století počínajíc jeví se ohromné množství spisů ve směrech nejrozličnějších.

Prodlemež nejprv při té středověké romantice, která trvale zahostila se v Čechách hned ve XIV. století. Středověké básně a pozdější výrůstek jejich — román veršem i prosou, přešly v českou literaturu celým širým proudem. Z cyklu antického převedena byla pověstná *historie Trojanská* Guidona de Columna r. 1411 a vydána jakožto první tisk český r. 1468 v Plzni, pak 1488 v Praze a ještě několikráte, ježto čtením byla velmi oblíbeným; dále *Apollon Tyrský*, známý z rukopisu r. 1459 a mnohokráte tištěný. Z duchovních románů docházely nemenší obliby: *Barlaam a Jozafat*, jehož rukopisy známy jsou z druhé polovice XV. století (vydán tiskem 1504 a opět); *Josef a Aseneth* („Kniha o Josefovi a Assenach manželce jeho“, rukopis z r. 1465, vyd. 1570), známá to apokryfní historie o Josefu ze starého zákona; *Solfernus* („S. aneb život Adamův“), román, obsahující rozepři pekelné říše s Bohem pro vyvržení ďáblů z nebe, přeložen z latiny v prvé polovici XV. století, předělán od Hájka z Libočan a vydán od Sixta z Ottersdorfu r. 1553. Množství středověkých románův a povídek, uvedených do české literatury, kolovalo v rukopisech a bylo později mnohokráte tištěno, na př. známé románky: *Flore et Blancheflore* („Velmi pěkná nová kronika aneb historia vo velicé milosti knížete a krále Floria a jeho milé paní Biancefoře“, 1519 a opět); historie o *Meluzině* („Kronika kratochvilná“, 1555 a dále); o rytíři *Petru* a princezně *Majoleně* (v Kr. Hradci 1565); Boccacciova povídka o *Griseldě*, známá z rukopisů XV. století a mnohokráte tištěná; vypravování o císaři *Joviniánu*; *o sedmi mudrcích* („Kratochvilná kronika o sedmi mudrcích“); *o Fortunátu*; *o Tylu Enšpiglovi*; rozmluvy *Šalomounovy s Markoltem*, a mnoho jiných podobných spisů, jichž pramenem nejbližším byla literatura německá. Tyto a podobné historie byly v Čechách a na Moravě zrovna tak oblíbeny jako všude jinde po Europě, nejprve jako čtení rytířův a vyšších stavů, potom i v obecenstvě prostonárodním, ve kterém z části žijí podnes ještě. Byla i domácí sepsání téhož vkusu. Takového způsobu jest na př. kronika o knížeti a pánu českém *Štilfridu a synu jeho Bruncvíkovi*, o panně *Vlastě* (české amazonce), známé podle tištěných vydání ze XVI. století; povídka o člověku stavu rytířského *Palečku* (v Praze 1610 a opět), mravoučná povídka Bartoše Paprockého (v Praze 1601 a opět). Kronika o Štilfridu náleží vlastně věku staršímu; rukopisy její pocházejí z XV. století, má se však za to, že složena byla již ve XIV. a sice jakožto povídka ve verších. [1]) I tyto povídky staly se čtením prostonárodním, jmenovitě když české literatuře nastala doba úpadku.

Viděli jsme, že krom Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu, považovaných za výraz směru ryze národního a nyní tak silně braných v podezření, česká literatura, jako všechen český život politický

[1]) Tištěna ve „Výboru“ II. Historie o českém kralevici Bruncvíku známa byla i v ruské literatuře XVII. století. Viz *Pypinův* „Očerk star. pověstej“ etc. 1857, str. 223—227. *Jos. Jirečka* Die Echtheit etc. str. 123.

a veřejný, jeví na sobě tak silný vplyv latinsko-německý ve formě i v obsahu, že vplyv ten třeba pokládati za starší a obecnější. Teprv ve XIV. století počali se konečné hlasové ozývati, žádající, aby národní čest a národní jazyk se povznesly. Takými vlastenci byli skladatel Dalimilovy kroniky, pěvec Alexandreidy, Smil z Pardubic a jiní. První ty vlastenecké ozvy XIV. století jsou přípravou toho hnutí národního, které vzniklo v Čechách na počátku století XV., když Hus na jeviště vystoupil.

Hnutí to bylo v základě svém náboženské, záhy však hluboce projato bylo kvasem národním. Že záležitost náboženská tu držela první místo a potom tak rozsáhlý převrat mohla spůsobiti, jaký skutečně vzešel u Čechů v XV. století, vysvětluje se jednak tou vahou, jakou náboženství mělo za středověku vůbec a katolická církev v západní Europě zvláště, jednak tím zvláštním postavením, jaké byla ta církev zaujala v Čechách. Katolictví nebylo se v Čechách zcela pokojně zahostilo a latinská církev od prvních hned počátků srážela se nepřátelsky s prospěchy národa a národnosti: přinesla změnu do veřejných řádů, razíc cestu klerikálnímu nadpráví a feudalismu; latinská její bohoslužba a celá kultura byly prostému lidu nesrozumitelny; dbajíc velice o vezdejší statky duchovenstva, příliš málo pečovala o národ; lidu byly všeliké římské tradice cizí, za to choval, jak se praví, jakési byť temné vzpomínky na svou církev slovanskou. Politické i společenské zlořády duchovenstva, vládnoucího ohromnými statky na újmu národního bohatství a dávajícího pohoršení národní mravnosti, vedle toho přechmaty moci královské, neshodné s citem národním a rušící zemské svobody, podkopávaly z rozličných stran autoritu; když pak proti té autoritě ozvalo se první slovo mocné, procitla v národě snaha uvědomělá po novém pořádku.

Věk předcházející to uvědomění již připravoval, především na půdě církevní. Rozkvět české literatury za Karla IV. značně přispěl k rozšíření vzdělání a zřetel národa obrátil k záležitostem mravním a náboženským. Lehká ironie co do života kněží prosvitá již v kusích satirických, připisovaných Smilovi z Pardubic. Ale pomalu příčina nabývala širších základů, od vedlejších vad a nedostatků přecházela k obecným a veřejným, až konečně rozhýbala celý národ. Odpor proti církevním zlořádům vyskytl se ostatně též v lůně duchovenstva samého: Karel IV., jenž sám ukazoval papeži na nekázanost v církvi, poskytoval ochrany kazatelům, Němci Konrádu Waldhauserovi (sepsal latinskou apologii proti dominikánům a augustiánům, pak spis „Postilla studentium sanctae Pragensis Universitatis super Evangelia dominicalia“, † 1369), a Čechu Janu Miličovi († 1374), kteří horlivě kázali proti světské i duchovní zkaženosti, tak že ti, jimž řeči jejich se nelíbily, hleděli viniti je z kacířství. Milič byl již výrazným zástupcem počínajícího probuzení náboženského, ačkoliv z obvyklých forem katolických nevykračoval. Jsa knězem a upřímným katolíkem, sloužil v císařské kanceláři, obdržel za odměnu dobré místo a důchody při kostele sv. Víta v Praze, však odřeknuv se všeho po příkladu Waldhauserovu, oddal se kazatelství. Z počátku byla kázání jeho málo navštěvována, docházel s nimi i posměchu, ale „silný duch, jenž plápolal z něho

v boží milosti", zjednal mu vládu nad myslemi. Mohutný účinek kázání zvyšoval se přísným životem a nezištností kazatele. „V živobytí i v oděvu byl skromný až přes míru" — píše se o něm; „cožkoli měl, rozdával chudým, na sebe zapomínaje. Obyčejně kázával denně dvakrát, někdy tři- až čtyřikrát. Učení lidé divili se té rychlosti, s jakouž sestavoval svá kázání. Študentům a kněžím kázával latinsky, v letech dospělých přiučil se ještě jazyku německému. Jsa přísný sám k sobě, nerozpakoval se kárati i osoby mocné, čímž spůsobil si nebezpečné nepřátely, před nimiž ho chránila jen záštita Karla IV. a pražského arcibiskupa." Ale pronásledování přece neušel: ve své zbožné horlivosti jal se tvrditi mezi jiným, že zjevil se Antikrist na zemi a jednou také o císaři Karlu IV. veřejně řekl, že on jest tím Antikristem; mnozí z duchovenstva velice jej nenáviděli; Milič byl žalován, jezdil do Říma, nacházel však ochranu při dvoře papežském a umřel v Aviňonu. [1])

Milič ještě byl úzce připoután k církevní autoritě, však nemohl se již pokojně dívati světské i církevní nevázanosti. Hluboké, upřímné přesvědčení, které z něho mluvilo, musilo zroditi tolikéž upřímnou touhu, jíti dále v potírání nepravostí a hledání pravdy. Takovým jeho učenníkem byl Matěj z Janova († 1394), učený bohoslovec a „mistr Pařížský", rodu rytířského; postupoval směleji než Milič, hlásaje neporušené křesťanství. Ve velkém díle theologickém „O pravidlech starého i nového zákona" (De regulis veteris et novi testamenti) ujímal se sv. písma proti církevní tradici a čistého učení Kristova proti pozdějším přídavkům lidského výmyslu. Byl rovněž obviněn z bludařství a postaven před soud církevní.

Nejznamenitějším z učenníkův Miličových byl však vladyka Tóma Štítný (čili Tóma ze Štítného, nar. 1325 či 1326, † okolo r. 1400). Nabyv doma prvního vychování v duchu přísně náboženském, vzdělával se pak, jak se zdá, ve škole klášterní, načež vstoupil na založenou právě universitu pražskou, kdež študoval filosofii, bohosloví a kanonické právo. „Ohnivá slova" tehdejších kazatelův mocně jej projímala i přilnul vroucně k Miličovi, jehož působením stal se i spisovatelem. Štítný náleží k vynikajícím mužům XIV. století; jasný rozum, vlastenecká mysl, hebký a jemný jazyk staví jej v čelo spisovatelův tehdejších. Spisy jeho všecky se obírají křesťanskou filosofií a mravoukou. Štítný odchýlil se od obyčeje i v obsahu i ve formě: jeho filosofie není ta suchopárná kasuistika bohoslovecká, jakáž panovala u tehdejších školmistrů; na opak, on vyhýbal se jalovým tůčkám scholastiky, prostým rozumem vykládaje svou filosofii náboženskou, jejíž hlavním účelem bylo živé, praktické poučení, určené nikoli učencům, nýbrž pospolitému čtenáři. Jeho filosofie jest mírný křesťanský mysticismus, čelící ku mravní nápravě lidstva. Nebylo to ovšem v duchu školské učenosti tehdejší, a v skutku chovali se theologové cechovní nevlídně k jeho spisům: vytýkali mu, že sám nejsa „mistrem", zanáší se věcmi, jež „mistrům" jen přísluší, a že v lehkost uvádí vznešenou vědu, před-

[1]) Spisy Miličovy byly hojně rozšířeny v rukopisech. Z těch známa jest „Postilla" a kniha „O zarmúcených velikých cierkve svaté i každé duše věrné, kteréž mají trpěti od draka na poslednie dni Antikristovy" (vyd. 1542). O Miliči viz Palackého Dějiny a j. „Rukověť" II. 30—33.

kládaje ji lidu. Štítný měl opravdu úmysl, obraceti se k lidu, pročež pro svá křesťansko-filosofická rozjímání zvolil jazyk český. A o to bylo mu se též hájiti: ukázav na příklad sv. Pavla, jenž poslání svá psával každému národu jeho jazykem, vece: „Budu psáti česky, protože jsem Čech a Pán bůh Čecha miluje jako latiníka.“ Spisy jeho záleží v nevelkých pojednáních o předmětech rozličných křesťanské věrouky i mravouky; posud shledalo se jich na 26, sebraných z části ve větší celky. Hlavním dílem o křesťanské filosofii jsou „Řeči besednie“ (čili Rozmluvy nábožné mezi otcem i dětmi); o křesťanské mravnosti: „Knížky šestery o obecných věcech křesťanských“ a „Knihy naučenie křesťanského“. Všecky ty traktáty pozůstaly ve dvou zpracováních, z let 1375—1400. [1])

Všechny ty snahy o církevní opravu a spolu o povznešení české národnosti zobecněly a zmohutněly teprv tehdy, co vůdcem jejich stal se slavný mistr Jan Hus, kazatel v kapli Betlemské v Praze, professor a potom i rektor pražské university. Muž tento veliký v dějinách českých a slavný v historii celého lidstva narodil se r. 1369 v Husinci, městečku Pracheňského (nyní Píseckého) kraje. O prvních jeho letech známo jest pouze, že študoval v Praze. R. 1393 stal se bakalářem, r. 1394 podstoupil zkoušku na bakalářství sv. písma, r. 1396 dosáhl mistrovství svobodných umění. Od té doby sám počal vyučovati na fakultě svobodných umění a na theologické, v brzku pak povznesl se mezi nejvážnější údy university. R. 1401—1402 byl již děkanem filosofické fakulty. Okolo téhož času stal se kazatelem při kapli Betlemské a přijal svěcení. R. 1402—1403 zvolen byl za rektora tří fakult, zastávaje při tom professuru i kazatelství. Jsa muž upřímně nábožný, nemohl zůstati lhostejným při obecné věci, týkající se církevního života. Jako kdysi Milič, tak i on mocně kázáními působil na všecko obecenstvo pražské, zjednávaje si tak na jedné straně oddané přátely, na druhé nesmiřitelné nepřátely. Ale jako Milič a Štítný, tak i on v podstatě od učení katolického neodstoupil, anobrž i zvláštní důvěry požíval pražského arcibiskupa. Sláva jeho kázání a pověst bezúhonného života byly asi též příčinou, že králová Sofie, manželka Václava IV., zvolila jej za svého zpovědníka. Církevní zlořády, rozbroje v samém vyšším kněžstvu římské církve, pohoršlivý úkaz tří papežův atd. přičiňovaly se nemálo k oblibě káravých jeho kázání, i získal Hus hojně přívrženců netoliko mezi pospolitým lidem, nýbrž i na dvoře královském a ve vyšší šlechtě. Živěji se církevní záležitostí

[1]) Štítného spisy, velmi známé svého času, byly v našem století takřka nově objeveny. Palacký první ukázal k jich historické důležitosti; od té chvíle mnozí učenci čeští zabývali se jich skoumáním, jmenovitě *Čelakovský*, *Jungmann* (v „Rozboru“ staroč. literatury), *Cupr* (v „Časop. Mus.“ 1847, II.), *Jos. Wenzig*, (Studien über Ritter Th. v. Štítné, Leipzig 1856), *Jos. I. Hanuš* (Rozbor filosofie Tomáše ze Št., v Praze 1852), *Jos. Jireček* (v „Časop. Mus.“ 1861 a v „Rukověti“ II. 266—272) a j. Vydání jejich tato jsou: ve „Výboru“ I. obšírné výňatky; „Knížky šestery o obecných věcech křesťanských“ vydal *K. Jar. Erben* se životopisem Štítného (na 500letou památku založení university), v Praze 1850; „Thomy ze Štítného knihy naučení křesťanského“ vydal *A. Vrťátko* v Praze 1873.

hnulo, když Husův přítel, Jeroným Pražský (nar. okolo r. 1379 v Praze, † 1416), český vladyka a bakalář svobodných umění, z Oxfordu přinesl bohoslovecké traktáty Wiklefovy, ve kterých důrazněji se žádalo těch oprav, za které potud mírně se přimlouvali čeští jich přátelé. Učení Wiklefovo nalezlo v Čechách půdu úplně připravenou, náboženské otázky v proudu: již Tóma Štítný při vší své umírněnosti nebyl prost rozpaků v učení o transsubstanciaci; Matěj z Janova k prvotnímu křesťanství ukazoval naproti novější porušenosti; autorita vysokého kněžstva vzala již úhonu. Hus a přátelé jeho v duchovenstvu a mezi mistry universitními přijali učení Wiklefovo s ochotou, ačkoli třeba přiznati, že Hus se svými opravnými snahami dříve již byl vystoupil, hned totiž co stal se veřejným učitelem. Nové články Wiklefovy hlásány i na universitě;[1]) nic méně z počátku jen někteří údové university je přijímali, spatřujíce v nich ne tak přímé vyzvání, jako spíše učené jen mínění o církevních předmětech.[2])

Není účelem naším, zevrubně vypisovati vznikající boj; přestanem tu na hlavních jen rysech. Záležitost náboženské opravy vzrostla brzy na věc pražské university, kteráž byla tehdy nejvyšším sborem učeným na celou střední Europu, shromažďujíc u sebe množství posluchačů. Ohromná většina těchto byli cizozemci. Bylit universitní občané rozděleni ve čtyři národy: v český (s Moravany a Uhry), saský (se severními Němci), bavorský (s jižními Němci, se Švýcary, Korutany atd.), konečně polský (se Slezáky, Lužičany, Prusy, t. j. větším dílem zas Němci nebo zněmčilými Slovany, tak že ten „národ" byl jen zeměpisně slovanský, v pravdě však tolikéž německý). Mezi cizozemci bývali na universitě též Francouzi, Vlaši, Angličané. Národ český, se všemi študenty, bakaláři a mistry, činil asi jen šestou část celé university, tak že vysoké učení pražské, pokud se národnosti týče, nebylo nikterak národní a české. Ráz jeho byl převážně theologický a latinský, jako všech vysokých škol toho času. Podle svého složení mohla universita jednak snadno býti, a toho času skutečně byla, oporou katolické pravověrnosti, jednak latiníci její zůstávali cizí k potřebám české národnosti, na kterouž učení professoři, zvláště cizinci, shlíželi s vysoka, nechtějíce s ní míti nic společného. V těch okolnostech zavíral se původ budoucích srážek. Již svrchu bylo podotknuto, kterak Tomáš ze Štítného na konci XIV. stol. osopoval se na školní latináře, národu cizí a vědu svou za cechovní tajnost považující. „Bohu jest Čech vzácný jako latiník," pravil; účelem prací jeho bylo, dáti lidem, latinsky ne-

---

[1]) Ježto statut pražské university dovoloval professoru čísti nejen své spisy, nýbrž i spisy jiných, když pocházely jen od nějakého mistra učení pražského, pařížského nebo oxfordského (dummodo sint ab aliquo famoso de universitate Pragensi, Parisiensi, vel Oxoniensi magistro compilata, *Helfert*, str. 56), t. j. když učenost jejich byla s dostatek pojištěna.

[2]) V knihovně Štokholmské chová se Husem učiněný přepis traktátů Wiklefových: De individuatione temporis et instantis, De ideis, De materia et forma. Přepis dokonán byl r. 1398, „in die s. Hieronymi Slavi" (v den sv. Jeronýma Slovana). Zajímavy jsou v něm české přípisky: „Bóh daj Wiklefovi nebeské královstvie," nebo: „O Wiklef, Wiklef, nejednomu ty hlavu zvikleš!"

umějícím, okusiti těch nauk, o kterých psalo se jen po latině. Latináři počínání jeho zatracovali; Štítný odpovídal: „Svatý Pavel, komuž jest epištoly psal, psal jest je jich jazykem, Židóm židovsky, Hřekóm Hřecky ... proč by pak Pán buoh i Čechóm své vóle nepsal a nenapomínal jich písmem užitečným?“ Sám pak smích vede ze školských mudrců, obávajících se, že by prostý čtenář mohl zle užiti vznešeného učení: „Protož-li mostóv nedělají, že by nemúdrý mohl upadnúti s něho?“ Nadvláda cizích národností na universitě posilovala jen vzájemnou tu nechuť. Bylo na snadě, že v případě sporu strana národní a vlastenecká postaví se proti hájcům úředního učení latiníkův.

Případ ten nastal ve při o články Wiklefovy, k nimž přiznávali se Jan Hus, jenž tehdy již vynikající byl osobou na universitě, i jiní horliví přívrženci opravy, ku kterým náležel i místokancléř universitní, mistr Mikoláš z Litomyšle. R. 1403, dne 28. května, mělo shromáždění všech pražských mistrů v uvážení vzíti 45 kusů, vybraných ze spisů Wiklefových, jež církev zavrhovala a jež přece někteří professoři na universitě vykládali. Shromáždění mělo roztřásti a rozebrati všecky články toho učení, proti kterým vyřčena byla obvina, že jsou bludné. Ale přese vše přičinění Husovo a přátel jeho, popírajících, že by článkové ti byli správně vybráni a vyloženi, hájci Wiklefovi zůstali v menšině a většinou hlasů vynešen jest nález: že žádný úd pražské university nemá nikterému z těch 45 kusův učiti. Rozhodnutí to, nemohouc Husa odvrátiti od jeho přesvědčení, jasně ozářilo poměr odporných stran: nález, učiněný nenárodní většinou mistrů, počten byl za skutek proti českému národu, jelikož Hus a druhové jeho byli čeští vlastenci a přátelé lidu ve smyslu Štítného, Němci pak a jiní „cizí“ národové universitní objevili se na straně klerikální a konservativní, Husovi a opravě odporné. Takto dva proudy, z počátku samostatné, spojily se v jeden: náboženská opposice českých učitelův splynula s národní nechutí k cizinské nadvládě a bojovníci za práva národní stali se smělejšími, majíce podporu v opravcích na universitě. Pročež na samém již počátku boje Hus a stoupenci novot jeví se nám jako působitelé ryze národní, strana pak protihusitská, živlové němečtí na universitě i v měšťanstvu, vystupují jako strana protinárodní.

Nové učení, berouc v pochybnost rozličná církevní ustanovení a rozličné obyčeje, odporné čistému křesťanství, a zavrhujíc autoritu vysokého kněžstva, hovícího zlořádům, šířilo se víc a více přese vše zápovědi. Církevní vrchnost počínala pronásledovati kněží i věřící, viníc je z bludařství; ale jakož bývá v takových případech, dosahu hrozícího nebezpečenství nerozuměla. Okolnosti vnější byly Husovi příznivy: při něm stáli dvořané krále Václava IV., mnoho pánův a rytířův českých, kteříž chuť měli na statky duchovenstva, ježto sekularisace církevního zboží zdála se býti nezbytnou zastavatelům reformy; král Václav též chránil Husa, podporuje hnutí národní z ohledů politických k církvi; Hus dlouho hleděl udržeti dobrou vůli též se dvorem arcibiskupským. Boj na universitě nepřestal; Hus kázal dále se zjevnou příchutí wiklefskou. R. 1408 držán byl ještě jeden soud nad bludaři a brzo na to shromáždili se údové „českého národa“ na universitě k opětnému rozboru týchž 45 článků, ježto jen v tom národě mělo

nové učení vyznavače. Za předsedání rektora sešlo se 64 mistrův a doktorův, 150 bakalářův a 1000 asi študentův, i uzavřeno, že žádný úd českého národa nesmí držeti, učiti neb hájiti který z oněch článků, k čemuž přidána však ohrada, že zápověď hledí jen k tomu, co ve článcích těch jest bludného neb pohoršlivého (in sensibus eorum haereticis aut erroneis aut scandalosis). Bylo-li však každému zůstaveno, aby sám rozhodl, je-li ve článku kterém blud čili nic, jde na rozum, že přídavek onen celé usnešení činil jalovým.

Jeden konečně příběh zjednal rozhodnou převahu věci národní na universitě a tudíž, pro její souvislost s dílem opravy, též samému Husovu učení. Mezinárodní rozbroj, jenž vznikl na universitě z různosti v míněních náboženských a z národní samolibosti, byl již dříve zdvihl při o počet hlasů, náležících jednotlivým národům. Až po tu dobu měl totiž každý národ po jednom hlasu; ježto však mezi čtyrmi „národy" tré bylo cizích, byli Čechové povždy v nevýhodě, týkala-li se věc jakkoli prospěchu národního. A takových věcí bylo teď nemálo. Český národ tedy požadoval, aby jemu pro zjednání spravedlivého poměru mezi živlem cizím a domácím dány byly tři hlasy, ostatním pak národům jeden. Král Václav z počátku rozhodně to odepřel, potom však dav se navesti od vlastencův jej obklopujících, neočekávaně při rozhodl ve prospěch Čechův a žádané tři hlasy jim povolil (pověstným „dekretem kutnohorským"). Byl to pro národ český veliký zisk: od té chvíle byla mu náležitá váha pojištěna na vysokém učení, nezbytná k úspěchu počatého díla. Aby zaveden byl na universitě nový ten pořádek, bylo potřebí zakročení vládní moci; cizí „národové," rozhořčeni jsouce a uraženi, odhodlali se ku kroku poslednímu: r. 1409 cizí mistři a študenti, v počtu k 5000, Prahu navždy opustili a většinou Lipsko zvolili za nový útulek, davše tak podnět k založení lipské university.[1]) Událost ta, nemilá i těm, kteří odešli, i Praze samé, jež ztratila tak množství obyvatelstva zajímavého a užitečného, přinesla nic méně vítězství straně národní a opravné. Vystěhováním Němců probořila se nejsilnější hráz, jež stavovala hnutí české, a ono zůstalo národním na všecky již časy bojů husitských. Prvním rektorem na nové universitě, zvoleným po tom příběhu, byl Jan Hus (1409—1410, druhý to jeho rektorát). Zřejmo, že na něj většina své naděje skládala i tužby v příčině církevní i národní.

Z dalších příběhů nastíníme tu jen hlavní. Doba byla vůbec bouřlivá. Svár mezi vzdoropapeži byl v nejprudším rozhárání; král Václav, nesnadě se s pražským arcibiskupem Zbyňkem, hověl straně národní, jež nesla se k opravě náboženské, arcibiskupovi protivné. Ni král ni arcibiskup nechtěli povoliti; srážka byla nevyhnutelna. Duchovenstvo žalovalo arcibiskupu na zmahání se kacířství; Zbyněk, obdržev od papeže plnou moc k přísnému stíhání bludů Wiklefových, přikročil ke skutkům: vydal rozkaz na pobrání a spálení knih Wiklefových a zapověděl kázati v kaplích a na jiných místech, kromě kostelů farních

[1]) Jiní odebrali se do Erfurtu, Heidelberku, Rejno-Kolína, což přispělo rozkvětu vyšších škol v Němcích a spůsobilo rovnoměrné rozšíření vzdělanosti.

a kollegiátních. Proti prvnímu nařízení povstala universita, vykládajíc zatracení oněch knih za porušení svého práva; nařízení druhé mířilo proti Husovi a jeho kázáním v kapli Betlemské. Hus odvolal se k papeži, kázati nepřestávaje. Král neschvaloval též rozhodnutí arcibiskupova, tento však neustoupil a dne 16. července 1410 byly Wiklefovy knihy v skutku spáleny, třetího pak dne na to vynesena nad Husem kletba pro neposlušenství. Opatření ta měla účinek mocný, však nikoli příznivý, na universitu, na dvůr i na pražské obyvatelstvo; král ujímal se Husa u papeže, zastavil důchody arcibiskupovi a některým duchovním, ale Zbyněk ještě stížil klatbu proti Husovi a uvalil i na celou Prahu interdikt (zápověď služeb božích, 1411). Pokusy o smír mezi králem a arcibiskupem a smrt tohoto nezastavily běhu událostí. Hus poslal papeži své vyznání víry, ve kterém vykládal, že učení Wiklefova nedrží v tom bludném smyslu, jaký do něho vkládají jeho protivníci. Přidržoval se dosud církve a neposlušnost svou ku Zbyňkovi omlouval tím, že volal se k vyšší stolici.

Zatím mysl Husova se roztrpčovala a nové potržky s církevní vrchností nabyly již rázu zjevného nepřátelství. Spor se hlavně tím přiostřil, že naděje na opravu církve mizely a zlořády nepřestávaly, pak že na papežský stolec vstoupil Jan XXIII., podle slov samých spisovatelův katolických jeden z nejohavnějších prznitelů církve. Roku 1412 vyhlášen byl v Praze prodej odpustků na rozmnožení papežských důchodův. Hus mocně povstal na to prodávání — v universitní disputaci (7. června), v kázáních, v listech, jež rozesýlal po Čechách, Moravě, Slezsku, i Polsku. Tenkráte sám papež potvrdil kletbu na Husa vydanou, velel se zemí srovnati Betlemskou kapli a vyhlásil nad Prahou interdikt, pokud by Hus tam se zdržoval. V prosinci r. 1412 Hus tedy k přání královu Prahu opustil; královo přičinění o uklizení sporu bylo marné. Hus nalezl útulek v kraji u dobrých přátel a nedbaje kletby papežské kázal napořád selskému lidu, shromažďuje jej v polích, o svátcích i při jiných schůzkách příležitostných; též sepisoval své latinské a české traktáty. V řečené disputaci universitní vyřkl po prvé myšlénku, že věřícím netřeba poslouchati papežských nařízení, nesrovnávají-li se ona se zákonem Kristovým, čímž ražena dráha svobodnému vykládání sv. písma. Kletba na Husa vydaná a odstranění jeho z Prahy nezamezily tedy šíření jeho ideí, na opak, přispěly k rozplození jich v dáli od hlavního města. Husovo jméno proslulo rovně v selském lidu, jako mezi posluchači jeho v Betlemské kapli.

Mezi tím král nepřestával vyhledávati prostředků k upokojení rozbrojů náboženských. Prostředkem takovým zdál se mu býti církevní sněm, jejž k usilování Václavova bratra Sigmunda papež Jan XXIII. do Kostnice svolal. Hus měl ku sněmu též přijíti a své mínění tam vyložiti, aby je sbor buď schválil nebo zavrhl; Sigmund zaručoval mu svobodné slyšení před sborem i bezpečný návrat domu. V říjnu roku 1414 vydal se tedy do Kostnice v průvodu tří pánů českých. Po třech nedělích svého v Kostnici přebývání byl však jat a uvržen do žaláře. Na sněmě držán stranný „soud," jehož výrokem Hus dne 6. července 1415 prohlášen za tvrdošijného kacíře, odsvěcen, „odevzdán moci světské" a podle zákonů proti kacířům vydaných upálen za živa na

hranici — skutek to jeden z nejhanebnějších v dějinách světa, zároveň však důkaz vznešený pevného přesvědčení a člověčí důstojnosti. Ještě v žaláři doslechl se zpráv o prvních účincích svého učení ve vlasti a o změně v církevních obyčejích, jež ovšem byla přirozeným důsledkem; přítel jeho, Jakoubek ze Stříbra, jal se totiž udíleti svátost přijímání „pod obojí spůsobou“ a zdvihalo se hnutí táborské — zajisté ne náhodou v tom kraji, kdež před tím Hus kázával po svém ústupu z Prahy. R. 1417 následovníci jeho prostřednictvím pražské university prohlásili jej za svatého mučenníka a památka jeho slavena 6. července po dvě následující století. [1])

Všecek potomní boj nábožensko-národní Českého národa na celá dvě století značen jest jmenem Husovým. Vážnost Husova, jako každé veliké osobnosti historické, vysvětluje se jednak dospívajícími požadavky věku, jichž byl nejmocnějším zastavatelem; jednak pozoru hodnou jeho povahou osobní. Čeští historikové vyličují jej takto: Jsa méně hrubým v řečech nežli někdy Waldhauser a méně blouznivým v myšlenkách nežli Milič, nerozbuřoval také posluchačů v té míře, jako tito jeho předchůdcové: za to však účinek jeho kázání byl trvalejší. Mluvívalť zajisté přede vším k rozumu, vodil ku přemýšlení a přesvědčiv dříve, potom teprv účinkoval na cit. Bystrota i jasnost mysli jeho, spůsobilost zvláštní, uhoditi všude do jádra věci a rozvinouti je před očima jednoho každého, neobyčejná zběhlost ve knihách vůbec a zvláště v písmě sv., rázné i důsledné hájení celé soustavy článkův učebných — to vše dávalo mu patrnou převahu nade druhy a vrstevníky. K tomu pojila se přísná opravdovost ve všem jednání, víra živá i pevná, obcování bezúhonné, horlivá snaha o ušlechtění národu a opravení všeho, co v církvi tehdáž porušeného bylo, neustupnost v přesvědčení, vrcholící až v hrdinském sebe obětování. [2]) Byť jaké koli byly dějinné příčiny, jež spůsobily české hnutí, Husova osoba zajisté

[1]) O sněmu Kostnickém krom spisů výš uvedených o husitském věku viz ještě: Von der *Hardt*, Magnum Oecumenicum Constantiense Consilium; dějiny církve, na př. *Hefele*, Conciliengeschichte a j. Budiž tu zmínka též o jedné publikaci ruské: „Konstancskij sobor, 1414—1418, Concilium Constanciense MCDXIV—MCDXVIII. Izdanije Imp. russk. archeolog. obščestva.“ SPb. 1874, 4⁰. Jest to vydání obrázků, jež náležely ku „Kronice sboru Kostn.,“ sepsané od měšťana Kostnického *Oldřicha F. Richenthala*, který měl účastenství v samém sněmu. První tištěné vydání kroniky Richenthalovy vyšlo v Augšpurku 1483: Das Concilium Buch geschehen zu Costencz, s 44 listy obrazův a podobizen. Druhé vydání vyšlo opět v Augšpurku 1536; třetí, Handlung desz Conciliums zu Costentz, ve Frankfurtě n. M. 1575 s 34 mědirytinami. Všecka ta vydání mají varianty. R. 1869 vydán byl rukopis kroniky, chované v kostnickém archivu městském: Chronik des Concils zu Constanz von Ulrich v. Richental 1414—1418. Jest to vydání světlopisné, s 105 obrázky a s množstvím znakův, s textem pak plnějším než byla vydání tištěná. Vydání ruské jest otisk rukopisu, jenž náleží petrohradské akademii umění, pocházejícího z XV. století: obsahuje na 36 listech jen obrázky s latinskými nápisy. Obrázky originálu jsou dosti umělecky provedeny, v stránce archeologické pak mnoho zvláštností podávají u přirovnání s dřívějšími vydáními, tištěnými i fotografickým. Vydání to jest fac-simile, v barvách. Na l. 21—22. jest podoba Husova.

[2]) *Palacký*, Dějiny III. 1., vyd. r. 1850, str. 65—66.

nejvíce přispěla k probuzení sil národních, kteréž od těch dob se uvědomily a vstoupily na světové jeviště.

O Husově povaze a reformátorské činnosti máme za hodno, uvesti tu ještě úsudek Hilferdingův: „Hus dal popud ruchu reformačnímu, stal se zakladatelem protestantismu; dějepisci i praví, že chtěl býti reformátorem. Ale je-liž tomu tak?.. Hus tím liší se od Wiklefa, Lutera, Zwingliho, Kalvína, Chelčického a ostatních zakladatelů sekt protestantských, že nepomýšlel založiti nové učení. Ctitelům Husovým působí nesnáz poměr jeho k Wiklefovi. Theorie všecka náleží Wiklefovi, Hus z ní jen málo pojal, jmenovitě z části věroučné kusy zcela nepodstatné, sám pak ničeho k nim nepřidal — a zatím jak nade vše přirovnání výše stojí než Wiklef! Wiklef byl pouhý dogmatik; Husa ovládala jediná myšlénka: vyplniti věrně mravní zákon křesťanství. Těžko najíti v dějinách člověka, kterýž by s tak bezohlednou opravdovostí plnil celým životem svým příkazy evangelia. Následoval vznešeného zakladatele víry křesťanské i v tom, že jeho učení neneslo se k dogmatickým formulím, nýbrž bylo živé navádění k mravnosti. Neblýskal ani neobyčejnou učeností ani vtipem výtečného spisovatele nebo kazatele: jeho spisy, jeho řeči nevynikají nad obyčejnou míru tehdejších plodů scholastické theologie. To podivu hodné kouzlo, kterým Hus působil na všecek národ český, prýštilo pouze z mravní jeho velikosti a z mravního důrazu jeho kázání“ ... [1])

Osobní, kazatelské působení Husovo podporováno bylo činností jeho literární. Spisy jeho, jak latinské tak české, věnovány jsou skoro veskrz bohosloveckému výkladu sv. písma, mravnímu poučení a bezprostředním sporným záležitostem doby; nic méně při vší theologické speciálnosti jsou vysoce zajímavé a mají historickou důležitost. V nich více než ve kterých koli jiných spisech toho věku zračí se snaha doby po přeměnách. V duchu času svého Hus příliš lpěl na scholastické dogmatice; to však nevadilo mu, živě se vložiti v dílo národního pokroku.

Jakožto spisovatel prokázal Hus neobyčejnou plodnost. Jest ku podivu, že při životě tak zaměstnaném a bouřlivém mohl nalezti prázdeň k sepsání tak dlouhé řady knih a traktátů v jazyku českém a latinském, tolika listův a poslání. Latinské jeho spisy byly již dávno snešeny ve sbírku, jež vyšla o názvu: „Historia et monumenta Joannis Husi“ (Děje a památky J. H., v Norimberce 1558 a 1715; tuto jest i latinský, ostatně chatrný překlad některých jeho listů česky psaných). O sobě vyšlo: „De unitate Ecclesiae“ (O jednotě církve, v Mohuči 1520); pak sebrání listů, přeložených z češtiny: „Epistolae quaedam piissimae et eruditissimae Johannis Hussi,“ s předmluvou M. Lutera (ve Wittenberku 1537). Latinská díla Husova, kterýmiž dobýval si širého působiště v celé učené Europě, psána jsou v manýře tehdejší dialektiky a scholastické filosofie, ježto určena byla pro učené theology a pro universitní posluchače.

Nejdůležitějším spisem Husovým jest traktát jeho o církvi (Tractatus de Ecclesia), sepsaný u příležitosti pražské synody r. 1413.

[1]) *Hilferding*, Hus atd., str. 3—4.

Odtud vybráno bylo oněch 44 kusů závadných, ze kterých bylo mu se ospravedlňovati na sněmu Kostnickém; tuto vyloženy jsou hlavní základy jeho učení, tak že spis ten lze považovati za snešení víry odpadlé potom církve české. Vytkneme tu několikem slov obsah toho pojednání, abychom seznámili čtenáře s oborem ideí, jež ovládaly hnutí husitské. Hus začíná naukou o předurčení: církev zahrnuje v sobě lidi dobré, „předurčené“ (praedestinati) k nebeskému blahoslavenství, i lidi zlé, „předuznané“ (praesciti) k věčnému zahynutí. Jedinou hlavou církve jest Kristus — hlavou vnější pro své božství, hlavou vnitřní pro své člověčenství; onou byl od počátku světa, touto od svého vtělení. Z té příčiny i apoštolové nenazývali se svatými otci neb hlavami církve, nýbrž jen sluhami Páně a církve služebníky. Později se to ovšem změnilo: od časů Konstantina Velikého a jeho nástupců papež, římský to biskup, počal se považovati za náčelníka církve (capitaneus), za Kristova náměstka na zemi. Zatím však ani papež, proto že papežem jest, nemusí býti takým náměstkem ani kardinálové, proto že jsou kardinály, nemusí se pokládati za nástupce apoštolův. Papež může se považovati za nástupce sv. Petra jen tenkrát, když se mu vyrovnává ve víře, v pokoře a v lásce; ale totéž může se i o lidech jiných rozuměti, kteří nejsou papeži nebo kardinály. Sv. Augustin církvi více prospěl než kolik papežův dohromady a v učení více snad dokázal než všickni kardinálové od počátku až podnes. Nekonají-li papež a kardinálové svých povinností a na Krista zapomínajíce pečují jen o věci pozemské, o rozkoše a skvostné šaty, a rozmařilostí překonávají i lidi světské, pak nejsou náměstky Kristovými nebo nástupci sv. Petra neb apoštolův, nýbrž náměstky Satanáše, Antikrista a Jidáše Iškariotského. Papež rovně jako žádný člověk nemůže na jisto věděti o sobě, není-li „předuznaným“; a „předuznaný“ nejen že býti nemůže hlavou, ale ani skutečným údem církve. Důstojenství papežského ku správě církve není ani potřebí; v prvotné církvi křesťanské byly jen dvě svěcené hodnosti: jáhnové a kněží, vše ostatní objevilo se později a jest ustanovení lidské. Jestliže před papeži církev spravovali apoštolové a věrní kněží, může se přihoditi, že nebude zase papežův do soudného dne. Vše to rozuměti sluší také o celém duchovenstvu: jest ono dvojí — jedno Kristovo, druhé Antikristovo. Úřad nedělá kněze, ale kněz dělá úřad; nekaždý kněz jest svatý, ale každý svatý jest knězem; každý věřící křesťan náleží k církvi boží, prelát však, který nekoná své povinnosti, nebude míti účastenství v království Kristově. Z toho vyplývá, jak třeba rozuměti „církevnímu poslušenství.“ Poslušenství jest čin rozumné bytosti, kteráž svobodně a po vlastním uvážení (voluntarie et discrete) podrobí se svým představeným. Pročež každý, dostávaje nařízení od své vrchnosti, povinen jest skoumati, zdali nařízení to jest slušné a čestné, poněvadž, kdyby na škodu bylo církve nebo spasení duše, by povinen byl se mu zprotiviti. Tudíž dojde-li nařízení třeba od papeže, věrný křesťan dříve je uváží a shledá-li je neshodným s učením Kristovým, opře se mu, aby snad poslechna ho nepročinil se proti víře Kristově (devianti papae rebellare est Christo domino obedire). „Moc klíčů,“ t. j. vázati a rozvazovati, jedinému Bohu náleží, jenž ustanovuje člověku spásu nebo záhubu. Ústní zpovědi

ku spasení potřebí není; na důkaz jsou malé děti, hluší a němí od narození, obyvatelé pouští a násilnou smrtí scházející. Hříchy smývají se pokáním a zpovědí srdce. Kněz ani papež dáti nemůže rozřešení viny, ježto by musil sic býti neomylný a neomylným není leč Bůh. Proto i kletba jakého koli preláta platna býti může jen tehdy, když srovnává se s volí boží; jinak nic tomu neuškodí, na koho byla vydána, jakož praví písmo, jež ukládá blahoslaviti proklínající.

V jiných spisech ještě zevrubněji rozvíjí Hus své myšlénky o církevním řádu. Ještě v kostnickém žaláři sepsal několik traktátů na obranu svého učení, na př: „O dostatečnosti zákona Kristova ku správě církve“ (De sufficientia legis Christi ad regendam Suam ecclesiam); dokazuje tu, že pravý a skutečný zákon jest pravda, která vede člověka po cestě k blaženosti; že všecky dobré zákony zavříny jsou ve svatém písmě a kterých tam není, ty že jsou bezbožné; že Kristův ten zákon dobře a úplně stačí církvi aniž potřebí jej zkracovati neb natahovati atd. Neméně důležita jest řeč, kterou k témuž účelu připravil v žaláři: Sermo de fidei suae eluciatione, totiž o tom, jak rozumí on víře a její projevům. Základní myšlénka traktátu toho a jiných podobných záleží v zastávání prvotného, pravého a prostého křesťanství a v zamítání církevní porušenosti, kteráž pravdy jeho poskvrnila a zkazila lidskými přídavky a omyly. Ustanovení církve jen potud uznává, pokud se srovnávají s původním učením Kristovým. V traktátě „O míru“ (De pace), psaném rovněž v Kostnici, vykládá, že mír člověka s Bohem a světem zakládá se na plnění zákona božího, že mír zmizel mezi lidmi od té doby, co porušen jest zákon ten, když totiž církev a služebníci její počali pomýšleti na vnější jen pocty a na bohatství a služba boží stala se řemeslem. Pramenem toho všeho zla jmenuje Hus přímo římský dvůr...

Budiž tu zmínka ještě o některých tratátech, ve kterých jednal o církevních zlořádech a neplechách. Takž v pojednání „O krvi Kristově“ (De omni sanguine Christi hora resurrectionis glorificato) po věroučném výkladu vystupuje proti podvodnému klamu, jehož dopouštěli se kněží, ukazujíce v Římě maso z těla Kristova, v Praze krev Kristovu a mléko rodičky boží; obořuje se na pobořky a zázračné kejkle, strojené od podobných podvodníků v rozličných zemích katolických a od světských vrchností dovolované, a uvádí drahně příkladů na důkaz té náboženské převrácenosti. Nemenším důrazem vyniká latinský Husův spis „O pozemském zboží duchovních“; dokazuje spravedlivost a nutnost, aby se jim pobralo, důvody ze sv. písma váženými, z dějin i ze zdravého rozumu lidského. Když protivníci jeho mu počali veřejné ty útoky vytýkati na duchovenstvo, odpověděl novým spisem, ve kterémž dokládaje se sv. písma vtipně vykládá, kterak nechávati s pokojem zlořádův a neřestí duchovenstva by bylo činiti vděk ďáblu; i Antikristovi by milo bylo, kdyby se nikdo duchovenstva nedotýkal, ježto prý sám bude vyšším prelátem katolické církve a nechtěl by, aby se chyby jeho vystavovaly; praví se, že většina kněží ozývá se proti tomu kárání a třeba tedy srovnati se s většinou — ale srovnati se nelze, ježto vždy bývá veliký počet lidí hloupých a jen velmi málo roz-

umných; kdož pak by chtěl vždy přidržeti se většiny, musil by uznati, že i muka a smrt Kristovy byly spravedlivy, ježto chtěla jim většina židovských kněží a farizeův.

Neméně důležity jsou české spisy Husovy, které zjednaly mu přívržence z lidu. Kdyby Hus byl zůstal pouhým spisovatelem latinským, nikdy by nebyl tak rozsáhlé moci došel nad lidem. Odpůrcové jeho to cítili a jako Tomáš ze Štítného setkával se s potupou za to, že opovážil se psáti pro lid o věcech, které podle tehdejšího mínění byly majetkem jen škol a učenosti latinské, tak i Hus podobným útokům s té strany neušel. R. 1413 biskup litomyšlský v listě k synodě pražské dokazuje potřebu, aby Husovi a přátelům jeho zapovězeno bylo kázati (českým jazykem) a aby všecky české knihy, od nich sepsané, byly zničeny. Pro literaturu českou mají Husova díla, sepsaná jazykem národním, cenu ovšem nade vše přirovnání větší než latinská a také se v nich povaha jeho ostřeji a věrněji pronáší. Poznali jsme jej již jako hájce národní cti a národního prospěchu v rozepři universitní; v literatuře za velikou zásluhu se mu počítá, že snažně pečoval o řeč národní a důrazně horlil proti rušení staré její přesnoty a čistoty — zvláště u Pražanův — mícháním dvou jazyků dohromady, odkudž podle jeho domnění pocházela také dvojitost a nedůslednost v životě a v mravní povaze lidí. Napomíná „knížata, pány, rytíře, vládyky, měšťany," aby se o to „postavili," by „česká řeč nehynula," nevoli svou pak ku Pražanům, matoucím jazyk svůj s cizím, pronáší slovy velice jadrnými. Ve spisovném svém jazyku byl z vlastenectví přísným puristou a vynalezl nový způsob pravopisu českého,[1]) jenž přijat byv od Táborův a po nich od českých Bratří, přičiněním těchto ve století XVI. vešel v užívání obecné, tak že mimo dobu katolické reakce, kdež uveden v zapomenutí, s některými opravami panuje podnes v knihách českých. Snažnost Husova o český jazyk jeví se již v tom spise českém, který vzdělali Čechové na vyvrácení výtek strany německé, jež hájila práv cizinských na universitě. Ve spise tom odmítacím září se již ta dialektika a polemická obratnost, která vůbec vyznačuje díla Husova. Třeba však správně rozuměti českému vlastenectví Husovu. Pozdější dějepisci nezřídka vinili Husa z nepřátelství k Němcům, jež prý přesahovalo všecku míru. Ale nepřátelství to mělo své dostatečné příčiny: ač Hus nepřešel na půdu politickou, přece vlastenecký cit pobádal jej k odporu proti rozpínavosti Němců, kteříž nad to byli protivníky reformy hned od prvního sporu o články Wiklefovy. Obvina, že by vzbuzoval nenávist k Němcům, byla naň již vržena na sněmu Kostnickém. Odpovídal k ní upřímně a spravedlivě: „Říkával jsem a řku opět, že Čechové v království Českém po zákonu platném, ba po zákonu božím i podle práva přirozeného, mají přednost míti v úřadech, tak jako Francouzové ve Francouzích a Němci ve svých zemích, a aby Čech spravoval své poddané, jako Němec Němce. Co by prospěl Čech německého jazyka neznalý, kdyby v kraji německém byl vikářem nebo biskupem? . . . A tolik jest platen také nám Čechům Němec. Pročež

---

[1]) Jeho orthografie sepsána latině; vydal ji s českým překladem *A. V. Šembera* ve Vídni 1857: Mistra Jana Husi Ortografie česká.

znaje, žeť se to protiví i zákonu božímu i pravidlům církevním, řku, že se to nemá trpěti.“ Hilferding dobře podotkl, že vlastenectví zaujímalo v Husově duši místo druhé, první pak péče o zákon křesťanský. „Pravím na své svědomí,“ psal Hus, „že kdybych znal cizozemce odkudkoli pocházejícího, který by ve své cnosti více Boha miloval a o dobré stál nežli vlastní můj bratr, byl by mně nad bratra milejší. Pročež i dobří kněží Angličané jsou mně milejší než nehodní duchovníci čeští, a dobrý Němec mně milejší jest než zlý bratr.“ [1])

České Husovy spisy vesměs hledí více méně k náboženské opravě: jak ony, které obírají se výkladem sv. písma, tak i polemické, roztřásající rozličné předměty reformy, tak i mravoučné. Nejdůležitější z českých jeho spisů jest *Postilla* (t. j. výklad nedělních evangelií, vydána tiskem s jinými jeho spisy v Norimberce 1563); pak následují: *Výklad větší na páteře* (vydán pod názvem: „Mistra Jana Husi, kazatele slavného, dědice českého, dvanácte článkův víry křesťanské obecné“ atd. v Praze 1520 a opět); *Devět zlatých kusův*, bohoslovecké úvahy o stvoření světa, o andělích a o rozličných kusích křesťanského mravoučení, kdež zásady čistého křesťanství staví naproti průchod mající mravouce katolické („kdo jeden haléř dá pro Bůh při dobrém zdraví, více poctí Pána boha a více prospěje duši své, než kdyby po smrti dal tolik zlata, co může směstnati se mezi nebem a zemí“ atd.); *O šesti bludích*, spis polemický o církevních bludech v příčině odpouštění hříchů, poslušnosti, církevní kletby atd.; *Učení o večeři Páně* (v Norimberce 1583), *O manželství*, *O svatokupectví*, *Zrcadlo hříšného člověka* a j. Spis posléze jmenovaný jmín byl za plod některého z následovníků Husových, z doby, když náboženská nenávist již hořela plamenem, ježto „Zrcadlo“ pronáší se dosti hněvivě o kněžstvě katolickém. Ze spisů mravoučných nejvíce proslula *Dcerka* čili *O poznání cesty pravé k spasení* (vyd. od Hanky r. 1825); dále sluší jmenovati *Provázek třípramenný* (1411) z víry, naděje a lásky atd. Důležitou památkou činnosti jeho spisovatelské i opravné jsou též četné jeho *listy*, latinské i české, mezi nimiž zvláště vynikají listy české k přátelům a druhům, psané z kostnického žaláře, plné hlubokého přesvědčení a oddanosti do vůle boží, jež tragicky dojímají. Konečně přisuzuje se mu též původ tří *duchovních písní* („Jesu Kriste štědrý kněže“; Ježíš Kristus božská múdrost“; „Živý chlebe, kterýž's z sebe“ v králickém kancionále 1576); jsou to prvotiny husitské duchovní poesie, jež potom velmi se rozvila. [2])

Tať byla rozsáhlá činnost muže, jenž byl vůdcem veliké opravy náboženské a mravní ve svém národě a rozhodným původcem reformy ve světě západo-europském. Řeči zajisté a spisy Husovy na dobro nás vyvádějí ze středověku a staví na tu duchovní půdu, na které vyrostlo

---

[1]) *Hilferding* v knize již uvedené, na str. 9.

[2]) České spisy Husovy vydány snešené v jeden celek pod názvem: „Mistra Jana Husi Sebrané Spisy české.“ Z nejstarších známých pramenů k vydání upravil *K. J. Erben*. V Praze, ve třech dílech, 1865, 1866, 1868. Při díle třetím podán jest knihopisný přehled rukopisův a starších tisků. Sr. *Jirečkovu* Rukověť s. v.

nové vědomí europské. Hus byl co do vnější podoby svých prací scholastikem, ježto scholastika ještě byla jedinou formou prací takových; ale celá propast dělí jej na př. od Tomáše Aquinského: v té formě vyjádřeny jsou u Husa vroucí snažnost o pravdu křesťanskou a živé vědomí obecné zkaženosti. Boj jeho národní zakládal se na snaze, mravně povznesti svůj lid. Polemika jeho církevní a dogmatická čelila k duchovnímu osvobození člověka, jemuž tu po prvé vrací vnitřní svobodu a samostatnost; Hus klada člověku za zákon sv. písmo, podvrací všelikou autoritu vnější, ježto pravda jest povznešena nad osobu i nad všeliké podání. Za jediný zákon závazný prohlašuje učení evangelia, které přijímal v jeho původní prostotě, a vlastní rozum. Slovem, v náboženských i mravních pomyslech Husových zračí se to ryzí lidství, jež stalo se potom nejvyšším ideálním základem pokroku europského a všelidského. Bezprostřední účinek Husův na reformační ruch v Europě věku XV. a XVI. jest znám.

K národní a reformační činnosti Husově přimykají dílem jako přátelé dílem jako odpůrci všickni čelní učenci a celá vzdělaná část obecenstva, až konečně i celý národ stržen jest v rozevřelý boj náboženský a společenský. Literatura, latinská i národní, byla hned od počátku toho boje nástrojem a ruch literární rozmohl se jako potud nikdy. Pohyboval se převážně v kolejích theologických: vybaviti se z pout autority zkažené hierarchie byl první krok, jejž učiniti bylo středověké společnosti; zde krok ten učinilo veškerenstvo lidu. Literatura byla obrazem doby; bouřlivé veřejné rozpory zplodily na obou stranách hojnost spisů polemických.

Z ideí Husových vypučela činnost ostatních stoupenců pokroku; horlení jejich pak vzbudilo reakci neméně účinnou na straně jak přátel starého pořádku tak potom i mírných přívrženců reformy. Události a pohnutá mysl národní rodily pořád nové otázky; tím spůsobem literatura, z počátku převážně duchovní, šířila pomalu svůj objem na předměty obecné. Běžela ve dvou jazycích; latina zjednávala jí přístup za hranice Čech, při tom však i doma účinkovala, ježto školy byly se již postaraly o rozplození známosti jazyka latinského. Ruch naučný byl tak valný, že v XV.—XVI. století i ženy psaly nezle ve prospěch reformy.

Mezi těmi, kdož sdíleli se v propagandě Husově, nejpředněji jmenovati sluší druha jeho Jeronýma Pražského, kteréž jméno s Husovým je sloučeno až do posledního okamžiku života. Jeroným ostatně více proslul jako vlastenecký a náboženský agitátor nežli jako spisovatel. Byl o deset let mladší než Hus (narodil se okolo r. 1379), študoval v Praze, r. 1398 byl bakalářem. R. 1399 počíná se dlouhé jeho cestování po Europě, v jehož mezidobách žil v Praze. Vrátiv se r. 1401 z první cesty, účastnil se pražských příběhů. R. 1402 přinesl z Oxfordu Wikleřovy spisy; r. 1403 odebral se do Paříže a dosáhl tam v Sorbonně mistrovství ve svobodných uměních; ale i tu chtěl pomáhati pravdám novověreckým, tak že musil odtud prchnouti. Podobně byl nucen utíkati z Rejno-Kolína a z Heidelberku. R. 1407 byl v Praze; po té opět pobyl v Oxfordě, odkudž zase ušel. Dva roky následující žil v Praze, kdež přijat byv za mistra, účastnil se zápasu

na universitě. R. 1412 stál mezi prvními ve vřavě proti odpustkům, měl v té příčině plamennou řeč v kolleji Karlově a spálil bully papežské o odpustcích. Potom s Husem Prahu opustil. R. 1413, pozván byv od královského dvora Polského, vydal se do Krakova, obcoval s králem Vladislavem a doprovázel pak veliké kníže Vitolda na Rus a na Litvu. Tuto sešel se s pravoslavným obyvatelstvem, účastnil se pravoslavných slavností kostelních, prokazoval poctu svatým ostatkům a obrazům, tak že bylo mínění, že přijal pravoslaví; věc ta potom straně katolické posloužila za jednu příčinu viny Jeronýmovy, novějším pak historikům slavjanofilským byla důkazem vnitřního příbuzenství husitstva s pravoslavím. Když Hus chystal se na cestu do Kostnice, Jeroným srážel jej s toho úmyslu, netuše mu návratu; potom však sám jel do Kostnice, upadl do rukou sboru a konečně 30. května 1416 byl jako jeho druh upálen.

Jeroným Pražský slynul učeností, jež prý převyšovala i učenost Husovu, a výmluvností. „Jak živ jsem neviděl nikoho," dí příznivec jeho a životopisec, znamenitý Italián Poggio Bracciolini, „jenž by více se rovnal řečníkům věků klassických, kterýmžto se tolik obdivujeme." Na hranici osvědčil takovou klidnou zmužilost, jako Hus. „Nikdy žádný ze stoikův nepodstoupil smrti tak stálou myslí a srdcem zmužilým, jako tento jí žádati se zdál," dí týž Bracciolini. [1]) Jeroným zdá se, že mnoho nesepsal a ještě i to se všecko nezachovalo. Uvádí se jeho latinský spis: „Compendiosa descriptio vitae et mortis M. Johannis de Hussinetz" (Obšírné vypsání života a smrti M. Jana z Husince), několik listův a překlad některých spisů Wiklefových, pořízený pospolu s Husem. [2])

Upálení Jana Husi a Jeronýma způsobilo ohromný dojem v Čechách; proti sboru Kostnickému protestovala i pražská universita, jejíž údové od té doby činné mají účastenství v šíření reformy a váhy jí dodávají jejím jmenem. V literatuře objevila se ovšem i různost mínění, zplozená reformou, i neustavičnost obecenstva, silně otřeseného novými ideami. Uvedeme tu přednější působitele tehdejší, pokud vynikli pracemi literárními (zhusta jen latinskými) a živým účastenstvím v boji, jenž roznítil se brzy po smrti Husově.

Nejprve sluší jmenovati Jakuba ze Stříbra (neboli Jakoubka, Jacobellus, † 1429); slynul učeností a sepsal mnoho latinských traktátův a řečí, větším dílem polemických, několik též českých spisův. [3]) Byl hned od počátku vřelým přívržencem Husova učení a proslul zavedením náboženského obřadu, kterým ještě za života Husova stoupenci jeho zjevně se oddělili od církve obecné. Zavedl totiž pověstný „kalich," přijímání pod obojí spůsobou, chleba i vína, pročež i následovníci reformy nazváni jsou „podobojí," utrakvisté neb kališníci. Strana katolická spisy jeho kladla do jedné řady s knihami Husovými, a dekretem sněmu Kostnického, stvrzeným bullou papežskou

---

[1]) Descriptio obitus et supplicii Hieronymi Pragensis.
[2]) *Jungmann*, str. 41.; „Rukověť" I. str. 314—317.
[3]) Epištoly nedělní s výklady přes celý rok, vyd. 1564; Kázání o poctivosti atd., 1545; Bohomyslné kázání a rozmlouvání věrné duše s Pánem Kristem, 1545; Passio Joannis Hussi; církevní písně.

r. 1418, kázáno bylo, aby spisy Wikleťovy, na česko vyložené od Husa a Jakoubka, pak i spisy Husa samého (zvláště traktát o církvi) i Jakoubka (o přijímání pod obojí, o Antikristu atd.) byly spáleny. V rozmíškách mezi mírnou stranou Pražanův a Tabority Jakoubek přidržel se zprvu stránky radikální a mířil strany rozezlené, potom však přechýlil se k umírněným. Spisy jeho mocně působily, setkávaly se však s tuhým odporem, jak u pravověrných katolíkův tak u radikálních Táborův; cesta prostřední těch ani oněch neuspokojovala. Jan z Jesenice, blízký druh Husův a zastavatel jeho v Římě, sepsal traktát latinský proti pražské theologické fakultě r. 1412 a obranu mistra Jana Husi proti sboru Kostnickému, načež stižen byl kletbou, které však podle rozumu nového učení ani dost málo nedbal. Byl vůbec vynikající historickou osobou věku husitského. Tolikéž více prakticky než literárně působil na prospěch husitismu mistr Jan z Reinšteina řečený Kardinál, jenž vydal se byl do Kostnice s Husem jako jeho chránce a byl pak rektorem university (sepsal pojednání latinské o přijímání pod obojí ve smyslu Jakoubkově). Nevšední vážnosti požíval mnohostranný učenec Křišťan z Prachatic († 1439), lékař, počtář a hvězdář, jenž zůstavil pozoruhodné na onen čas spisy české z těch oborů, po několikráte rektor učení Pražského a činný účastník dějův tehdejších. Náležel též k blízkým přátelům Husovým; navštíviv jej i v Kostnici, sám byl vzat do výslechu pro své smýšlení a došel jen svobody na přímluvu krále Sigmunda. Posléze v nastalém rozdvojení mezi Tabority a Pražany stál po straně umírněných, začež mu bylo mnohých protivenství zakoušeti, až i vyhnanství; nic méně vrátil se potom zase do Prahy a na krátko před smrtí zvolen byl i za administrátora podobojích. Šimon z Tišňova (sepsal husitský traktát de unitate ecclesiae a j.) účastnil se sporu národního na universitě, hájil spisů Wiklefových a byv rektorem university ujímal se Husa proti arcibiskupu pražskému; r. 1417 hájil i traktátu Husova o církvi. Šířil též husitské učení na Moravě, kdež, jak se podobá, složiv rektorát, farářoval; potom však přešel ku katolíkům; „haereticos acriter oppugnavit“ (na kacíře prudce dotíral) píše o něm jezovita Balbín. Přívržencem Husovým byl dále mistr Prokop z Plzně, jenž veřejně hájil na universitě Wiklefova spisu „De ideis,“ zastával se Husa v bouřlivém shromáždění r. 1412 a po několikrát byl rektorem vysokého učení. Později, nevynikaje ostatně ani učeností ani vtipem, stal se jako mnozí jiní odpůrcem Táborův a spojencem nepřítele jejich Jana Příbrama, v mírnosti pak smýšlení svého tak daleko až zacházel, že konečně málo byl vzdálen katolických zpátečníkův. K posledku sluší ještě jmenován býti Petr z Mladenovic († 1451), rodem Moravan, kterýž byl na sněmu Kostnickém jakožto sekretář Jana z Chlumu, vyslance university pražské. Hus v jednom listě svém z Kostnice Petra Pražanům poroučel jakožto nejvěrnějšího přítele svého. Později i on stál při Pražanech proti Táborům. Sepsal dvě důležitá vypravování o osudech Husových v Kostnici, jedno delší latině, druhé česky. Německý učenec století XVI. Agricola vydal je v německém překladě, r. 1538 a 1548. České sepsání vyšlo v Passionále r. 1495 a o sobě v Praze r. 1533, pak opět bez roku (1600); nově vydáno

bylo v Praze r. 1870. Má se za to, že Petr z Mladenovic sepsal též podobné vypravování o příbězích Jeronýma Pražského.[1])

Byli však též horliví a učení muži mezi Husovými protivníky; vytrvale ujímali se hierarchie, kteráž opírajíc se o ně obdržela i vrch, když národní síla vyčerpala se v boji. Stanislav ze Znojma počítán byl k nejlepším učencům a professorům pražským (sepsal výklad k Aristotelově fysice: Universalia realia a j.); Hus byl jeho žákem. Na počátku hájil též Wiklefova učení, ba horlivostí předčil nad Husa, od roku však 1412 úplně se s ním rozešel. Od té doby stál v čele protivníků Husových na synodách církevních i ve shromážděních universitních a psal proti Husovi polemické a poučné články. Zakládaje se na výroku sv. Augustina, že poslušnost jest vyšší všech ostatních cností, dospěl posléze ku krajnímu fanatismu a volal na kacíře moc duchovní i světskou.[2]) Štěpán Páleč († po r. 1421), přijal jeden z prvních učení Wiklefovo, potom však spolu se Stanislavem povstal proti Husovi a na sboru Kostnickém náležel k nejhorším žalobníkům Husovým a Jeronýmovým. Nevšední plodností vynikal Ondřej z Brodu, který ve sporu universitním stál při straně národní, však proti Wiklefovi mocně vystupoval; na sněmu v Kostnici též horlivé sočil na Husa. Přední však místo mezi odpůrci Jana Husi a Jeronýma (Páleč, Michal de Causis, Ondřej z Brodu, Jan Protiva) drží Jan biskup litomyšlský, kterýž sepsal též některé traktáty latinské proti Husovi, listy a jiné kusy. České duchovenstvo strany katolické poslalo jej na své útraty do Kostnice, aby tam byl jeho zástupcem. Dále tu zasluhují zmínky Jan z Holešova († 1436), Václav z Chvaletic, Štěpán Dolanský († 1421), spisovatel mnohých knih protihusitských, jako: Anti-Wiklef, Anti-Hus, Epistola invectiva matris Ecclesiae contra abortivos filios atd.[3])

V samé vřavě husitské války vyskytují se noví spisovatelé, jichž působení těsně jest sloučeno s příběhy tehdejšími. Ve straně mírné nad jiné vynikali Příbram a Rokycana. Jan z Příbrami, neboli krátce Příbram († 1448), jeden z nejproslulejších mužů své doby, vystoupil na veřejnost v posledních rocích působení Husova; byl z počátku vřelým stoupencem husineckého mistra i kalicha, potom však vynikal víc nepřátelstvím k radikálním Táborům nežli horlivostí v obraně husitství; posléze, jako i mnozí jiní, na dobro od něho odstoupil,

---

[1]) „Život a skonání slavného Mistra Jeronyma," bez roku a místa, zdá se, že na počátku XVII. století. Nedávno Jaroslav Goll vydal starý text toho vypravování podle rukopisu z XV. století: „Vypsání o Mistru Jeronymovi z Prahy." V Praze 1878.

[2]) O něm vydal *Al. Duvernoy* pojednání: „Stanislav Znojemskij i Jan Hus," v Moskvě 1871; jest to spis svědčící o pilném bádání, ale divného směru.

[3]) Latinská ta literatura o Husovi a husitech byla již dávno snášena; takové sbírky jsou: Invectiva contra Hussitas; Depositiones testium, z první poloviny XV. stol.; sborník latinských a českých traktátův, akt synodálních (1417—1609) a p., sestavený v první polovici XVII. stol. od Volinského. Tištěné sborníky jsou tyto: *Hardtova* dotčená již kniha o sboru Kostnickém; *Bernard Pez.* Thesaurus Anecdotorum, 1721; publikace *Höflerovy, Palackého* a j. Mnoho však zůstává ještě v rukopisech.

na př., když r. 1427 zřejmě přidal se k pražskému duchovenstvu, jež podrobilo se papeži, a když vedl písemnou půtku s Rokycanou o poddání se stolci papežskému. Rozsáhlá jeho literární činnost všecka byla obrácena na porážení Wiklefa a Táborův; spisy jeho protitáborské jsou tím důležity, že jsou cenným pramenem k poznání dějin hnutí táborského, ježto spisy Táborů samých se nezachovaly. Díla jeho, latinská a česká, mají na sobě ráz tehdejší literatury; jsou to bohoslovecké a polemické traktáty, rozpravy, řeči.[1]) Zvláště jest důležit svými zprávami o Táborech český jeho spis: „Život kněží Táborských," ve kterém vykládá jejich učení a druhdy též uvádí doslovné výpisky z nyní ztracených knih táborských.[2]) Doráží zvláště na Angličana Payne, horlivého Taboritu, kárá Tábory, že již i odstupují od Husa a Wiklefa; vykládaje na př., kterak Táboři víru v očistec zamítají, vyjadřuje se, že „oblúpivše svaté z moci, již lúpie siré duše v očistci z spasitedlné pomoci;" vystupuje též proti české bohoslužbě, již zavedli u sebe Táboři, kteří zcela rozumně soudili, že „sloužiti v cizím jazyku jest tolik jako nesloužiti." Jan z Rokycan (čili Rokycana, 1397—1471) vystoupil na jeviště také teprv po Husovi. Již záhy octl se v čele podobojích a ačkoli jakožto spisovatel nevynikal ani původností ani zvláštním duchem, provozoval přece velikou moc jako znamenitý řečník a praktický působitel. Jméno jeho bylo po prvé jmenováno ve veřejnosti r. 1418, když byl s jinými volán přede sbor Kostnický „jakožto jeden z náčelníkův husitské sekty." Strana podobojích zvolila jej i za arcibiskupa pražského. Háje práv své strany snášeti musil mnohá příkoří od krále Sigmunda, byl nucen i uteci z Prahy a navrátil se teprv za Jiřího Poděbradského, načež až do smrti zůstal administrátorem církve podobojích. Zůstalo po něm hojně českých spisův, naučných i polemických; nejzajímavější ve stránce historické jest jeho polemika proti českým Bratřím („List proti Pikartům") a proti Příbramovi na obranu přijímání pod obojí spůsobou („Obvinění mistrů pražských Příbrama a Hilaria") atd. Příkrý jeho spůsob zjednal mu mnoho nepřátel, zvláště na straně katolické, ač sám k ní blíže stál, než se slušelo na arcibiskupa podobojích a obránce kompaktát.

Obraťmež se nyní k druhé, k radikální straně husitského hnutí.

Při všem kolotání přívrženců opravy a přese vše zrady stalo se husitství záhy velikou mocí. Universita stála při straně opravovatelů; Husovi přátelé za jeho života i potom bývali rektory, což nad míru přispívalo k rozšíření jeho nauky; živé slovo jeho stoupenců přeneslo pomalu náboženský spor v sám lid. Národní živel počal se hýbati; „mistři," jimž dříve šlo o učenou polemiku, počali bažiti po přízni lidu; husitská literatura z latinské stávala se převážně českou. Čím dále do XV. století, tím hustěji se shledává českých památek toho

[1]) De conditionibus justi belli; de articulis Viclefi; de professione fidei catholicae et errorum revocatione; Articuli et errores Taboritarum a j. „Archiv" *Palackého*, též *Höflerova* publikace „Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung."

[2]) „Život kněží Táborských" vydán podle rukopisu z r. 1429 ve „Výboru" II. a v „Časopise pro katol. duchovenstvo" 1863.

boje. V druhém desítiletí onoho věku vnikla věc do jádra lidu, ve třetím vidíme v bujném již rozhybu účastenství národa při díle, jež potud bylo jen rozbíráno od učencův a duchovenstva.

Národní ten ruch rozvíjel se v skutku neobyčejně rychle: ve čtyřech letech po Husově smrti smělejší část jeho následovníků odděluje se již ve zvláštní rozhodnou stranu a rokem 1419 počínají se krvavé války husitské — tak brzy idea, pronikši jednou národ, uchvátila jej účinným a vojenským nadšením, proti němuž nic nemohly pořiditi celé křižácké výpravy, od papeže sbírané ze vší katolické Europy. Náboženská ta nálada, vidoucí v učení odpůrcově „vnuknutí ďábelské“ a v jeho skutcích cestu, po které Antikrist vede „ku zkáze,“ a mnící, že „neřesti druhé strany nesmějí býti trpeny“ — nálada ta přešla v neobyčejné rozčilení. Bodrý, neporušený lid mocněji cítil starou nepravost a netrpělivěji čekal budoucí spravedlivosti a blaženosti, tudíž v nadějích svých snadno ubíhal ve fanatismus, jenž dodal mu tak nezdolné síly. Lid též dále zacházel v rozvoji samých oprav: lhostejný jsa k tradicím, na nichž tak záleželo moci vládní, rychleji přijímal logické důsledky počatých oprav a zatím co „umírnění“ spokojovali se drobnými ústupky a nepatrnými opravami (asi jako bylo přivolení „kalicha“), lid, jednou povstav a odporem rozdrážděn, hotov byl rozervati na dobro všechny svazky se starou společností a založiti vlastní novou. Takoví byli jmenovitě Táboři. „Oni patrně příliš časně se zjevili se svým přesvědčením,“ praví jeden historik, „oni stáli proti celému světu tehdejšímu a svět stál proti nim. Pravda jest, že některých nauk, jež oni vyřkli přímo a takměř neočekávaně, pozdější filosofie dodělala se teprv dlouhým přemýšlením a pomocí ohromného učeného materiálu; pravda též jest, že snahy jejich sociální nezastaraly ani podnes.“

Táboři byli nejplnějším (a spolu nejpokročilejším) zjevem husitství, jeho nejdůslednějším a spolu nejnárodnějším rozvojem. Zjev taboritství jest zcela přirozený. Jak mile prohlášena byla myšlénka, že pravý zákon zavřín jest v písmě sv., že kněžská vrchnost a duchovenstvo rozum a svědomí člověka obmezovati nemohou; když vyšly na jevo ty nešvary, v jakých octla se „církev,“ zůstavená výhradně rukám hierarchie: jest pochopitelno, že moc církevní a konečně i veřejná zřízení pozbyly vážnosti a víry. Čtení bible se nad míru rozmohlo a lidé, hledající nového života, nacházeli v bibli vše, čeho potřebovali. Vroucí přesvědčení nutkalo, hledati cest k provádění skutečnému získaných nauk — a k tomu bylo potřebí svobody v jednání a konání. Nezbylo tedy leč naprosto se odděliti od staré společnosti — a to učinili Táboři.

Odhodlanost, jíti cestou namířenou do posledních konců, nemohla býti vlastností většiny, která vždy a všude volívá cesty prostřední, pokojnější. Katolíků zbývalo již málo v Čechách; však většina, ulekši se obtížnosti díla, zastavila se na mírném kališnictví; v řadě výš uvedené spisovatelů viděli jsme, kolik lidí počalo horlivě se zasazovati o opravu a skončilo na cestě prostřední. Stálejšími a upřímnějšími byli Táboři. Pohříchu jest pramálo známo o té části husitův. Dochovaly se nám v celosti nemnohé jen spisy táborské, z jiných pozůstaly toliko nahodilé kusy, tak že obraz poněkud úplný sestaviti jejich

smýšlení a žití jest nesnadno. Tolik však s jistotou lze říci, že. jako všude bývá v národních hnutích, zavrhujících autoritu, tak i mezi Tábory nebylo jediné, panující soustavy; na opak, mínění o náboženství a o zřízení společenském se na nejvýš rozcházela. Každý, jenž cítil v sobě povolání, hlásal učení, které sám uznával za pravé; z toho potýkání rozličných názorů pak vyrůstala ještě větší pestrost, tak že posléze nastala tu podivná míchanice věr, od umírněného taboritství, jež přiznávalo se k základům prvotního křesťanství, až do chiliasmu, očekávajícího přetvoření světa, a do adamitství, uvádějícího pantheismus do náboženství a komunismus do života. „Všeliké bludy, jakéž jen koli bývaly v křesťanstvě," praví souvěký Eneáš Silvius, „všecky se zahostily na Táboře a každý tam svobodu má věřiti, co mu libo." Z kvasu rozličných těch mínění, jichž zastavatelé nezřídka hynuli, vzbudivše proti sobě lidskou nenávist příkrým zamítáním dosavadních zvyklostí a fantastickými novotami, propracovala se nic méně filosofie Chelčického a křesťansko-sociální jednota „českých Bratří."

Té rozličnosti věr, jež jest zjevem neobyčejně zajímavým v kultuře XV. století, souvěcí velmi smutně rozuměli. Zprávy, pocházející převážně od nesmiřitelných nepřátel krajního husitství, líčí všecky jeho rozličné odstíny jakožto dílo jediné sekty, na kterou šmahem uvalovány všecky důstojné kletby kacířství. Prostoduchý jeden letopisec toho věku takto vypisuje očekávání a mínění krajních husitů: „Pravili, že za nějaký čas bude soudný den; pročež někteří se postili, sedíce v tajných místech a čekajíce toho dne" (mínění chiliastů) . . . „Ti kněží pravili též, že všichni hříšníci zahynou a že zůstanou jen lidé dobří, a proto bez milosti ukrutně lidi zabíjeli. Pravili též, že svatá církev přijde v takový stav nevinnosti, že budou lidé na zemi jako Adam a Eva v ráji, že nebude se druh druha styděti; . . . že mají všickni rovni býti mezi sebou jako bratří a pánů že by nebylo a jeden druhému by poddán nebyl, a potom přijali jméno „bratří" . . . Též pravili, že přijde a bude taková láska mezi lidmi, že všecko budou míti rovně v obec, i ženy; dovozujíce, že lidé mají býti svobodnými syny a dcerami božími a manželství že nemá býti" (mínění adamitů). . . „Mluvili též o těle božím nekřesťansky i o krvi boží . . . a o všech jiných tajemstvích božských, rouhajíce se a za nic je majíce . . . v kostelích sloužiti nechtěli, ornátu a jiných svěcených věcí k službě boží míti nechtěli (obecné mínění Taboritů) . . . Zpívání latinské v kostelích nazývali vytím a štěkotem psův" atd. Mnoho podobných svědectví zvláště podává jmenovaný již Příbram v knize: „Articuli et errores Taboritarum." On zevrubně vyčítá jejich učení o druhém příští Kristově a o „království dobrých," jejich mínění o viditelné církvi, kterou zavrhovali se všemi její obřady jakožto nálezky lidskými, o jediném zákoně božím, obsaženém v písmě sv., o ctění svatých a ostatkův, jež zamítali, o očistci po smrti, v nějž nevěřili, o zvláštním stavu kněžském, jehož neuznávali, o postech, o svatých obrazech atd. Všecky tyto věci, sem tam jen od Táborů zveličené (na př. čtení jediné bible a zápověď spisů všech doktorův a mistrův atp.), jsou v podstatě provedením toliko idcí Husových, na př. v jeho traktátě o církvi. Učení o Antikristu, vzdělané hlavně od chiliastů, hlásal již ve XIV. století Matěj z Janova.

Ze základních těch thesí, jež položil Hus a jichžto zprvu hájil skoro každý z pražských mistrů, potomních mírných kališníků, mohlo velmi dobře býti vyvoděno učení, které vyznávali rozumnější Táboři. Sám Hus uznal by (s některými ohradami) za své následovníky spíše Tabority nežli ony, kteří z jeho učení vydobyli jen kalich.

Jeden z pozoru hodných kusů toho praktického znovuzřizování prvotné církve záležel v demokratickém očekávání, že bude zrušeno všeliké poddanství a že dojde na obecnost všeho majetku. V pražské schůzi sporných stran byl již r. 1420 — tedy za pět let po Husově smrti — uvažován takový hle článek učení táborského: „Jakož na Hradišti neb na Táboře nic není mé a nic tvé, než všecko v obec rovně mají: takéž všem všecko vždycky má v obec býti a nižádný nemá nic zvláště míti; jinak kdož co má zvláště, ten hřeší smrtelně.“ Ale již po roce byly ty komunistické nauky obmezeny; r. 1422 není již zmínky o „kádéch,“ postavených ku sbírání obecných peněz. Okolnosti spůsobily rozdělení Taboritů v „polní“ a v „domácí“; tito zabývali se řemesly a hospodářstvím a dodávali oněm všecky potřeby do „pole“ (t. j. k válce); také zas přecházeli od boje k řemeslům a naopak. Měli své „vladaře,“ „správce“ a „hejtmany“ a socialistické to zřízení trvalo až do konečné porážky Táborův u Lipan (1434). Palacký se domnívá, že socialismus ten byl přivozen od chiliastů, kteří již r. 1420 kázali o konci věkův (consummatio seculi). Ta báje o konci světa, jež vyskytla se již za prvních věků křesťanských, v bouřlivých dobách husitských vzkřísila se opět. Lidé s rozpálenou obrazotvorností slyšeli o bojích; věděli, že brzy povstane národ proti národu a království proti království; byli v nenávisti u všech národů pro víru svou; ohavnost spuštění, předpověděnou od Daniele proroka, viděli již dávno, ana stojí na místě svatém; povstali již „falešní proroci“ (tak ctili se navzájem kazatelé odporných stran): dle znamení těch bylo netěžko domýšleti se, že zjeví se, jakož bylo předpověděno, „syn člověka v moci a slávě své.“ Učení chiliastů nemělo dlouhého trvání, ale přineslo své ovoce: lehkověrní měšťané i sedláci prodávali statky své a utíkali se „k horám,“ skládajíce peníze do rukou kněží, což hned na počátku vedlo k jakémusi obecenství jmění a snad i dalo příčinu k socialistickým řádům na Táboře. R. 1431 vyplena byla mocí vojenskou strana „bratří středmých“ (Mediocres) na Moravě, jichžto hlavní známka v tom záležela, že chtěli prý, „aby jen zákonní ourokové pánům zákonně oprávněným placeni bývali, jiná pak břemena nespravedlivá aby pominula.“ Z toho lze vyvoditi, že krom „středmých,“ t. j. mírných, byli i tací, kteří netoliko nezákonních, ale i zákonních povinností se odpírali, jakož chiliasté i očekávali. Podobná přepiatost fantastická zplodila též sektu, ostatně málo známou, adamitů či adamníků, kteříž, vycházejíce ze mnění pantheistických, možná že přejatých od nějaké cizí sekty středověké, tvrdili, že není Boha ani ďábla leda v lidech dobrých a zlých; nalézajíce sv. Ducha v sobě samých, zavrhovali všeliké knihy a všecka přikázání; všecko jmění bylo jim obecné, manželství pokládali za hřích, někteří pokoušeli se i nazi choditi, přičítajíce sobě rajskou nevinnost; hověli též, jako ruští rozkolníci, jistému zbožňování, ježto jakéhos Petra jmenovali synem božím

a kéhosi sedláka Mikuláše Mojžíšem. Tento úkaz komunismu narazil však na odpor Žižkův; jeho kázáním byla neveliká obec ta vyhlazena r. 1421. Sám slavný tento vojevůdce táborský a representant politických názorů Taboritů, jenž neznal rozdílu stavův a feudálnímu panstvu byl nepřítelem, osobně k náboženským naukám krajním se nepřiznával, ač jinak fanatikem byl ve svém přesvědčení a k těm, jež považoval za tajné nebo zjevné kacíře, neznal milosrdenství. V letech posledních sám již rozcházel se s Tabority, a nejbližší jeho stoupenci, po smrti jeho (1424) zvaní „Sirotci," stáli as uprostřed mezi pravými Tábory a kališníky. Uznávali spornou přeměnu chleba a vína, ctili svaté, užívali při službách božích ornátů. Podle mínění Palackého byli tito mírní Taborité nejbližší duchu Husova učení.

Tuto stránku českého života XV. století poznávati lze jen ze zpráv dějepisných. Po literární činnosti Táborů zůstaly jen některé sledy. Historie literatury tím více jest povinna všímati si jich. I čeští i cizí spisovatelé svědčí, že bylo mezi Tábory vůbec mnoho lidí myslících a vzdělaných. Známý Eneáš Silvius (potomní papež Pius II.), kterýž sám navštívil Taboríty a není zajisté podezřelý, že by jim stranil, vypravuje, kterak na Táboře jej vítali přední měšťané, kněží a učenníci, mluvíce latinsky, ježto prý „ten nešlechetný národ jen to měl při sobě dobrého, že miluje vědy." Jinde zas praví, že by se před Tábory „hanbiti musili italští kněží, z nichž ten onen sotva přečetl celý Nový zákon, kdežto mezi Tabority nenajde se snad ni jedna žena, která by neuměla odpovídati ze Starého a Nového zákona." Takoví učení Taborité nejednou hájili svého učení na schůzích a v hádkách s mistry pražskými, pročež musili se jim při nejmenším vyrovnati.

Stůjtež tu některá jména těch hajcův taboritství. Pražští mistři nejhustěji povstávali proti Petru Paynovi, „mistru Engliši." Byv z Anglicka vypuzen pro wiklefismus, nalezl v Praze útočiště, dosáhl tu hodnosti mistrovské a zůstal od té doby v Čechách. Byl vlastně jediným zástupcem skutečného wiklefismu u Čechův, kteříž jinak rozvinuli to učení velmi samostatně. Na obranu Wiklefa sepsal několik traktátů, jež roztroušeny jsou po knihovnách. Ze spisovatelů domácích zvláště zasluhuje pozornosti mladý kněz Martin Húska (zvaný také Loquis neboli Martinek, též Martin Moravec; byl upálen 1421). Ze spisů jeho pozůstaly jen některé úryvky, na př. u Příbrama. Po zprávách zachovaných lze souditi, že tento bludař, od strany umírněných tak jako následovník jeho Kániš upálený, neobyčejnou usilovností vynikal a rationalistickou prostotou svých názorů náboženských. „Mnoho jsme s ním mluvili o tom i o jiném," píše o něm Chelčický, „a vyznalť jest před námi, žeť již království svatých na zemi bude nové a že již trpěti nebudou svatí, a že když by vždy měli tak křesťané trpěti, já bych nechtěl slúha boží býti; toť jest mluvil." Ze všeho vysvitá, že Martin náležel k novotářům nejkrajnějším na Táboře. „Jáť děkuji Bohu mému, žeť mě jest od bludův vysvobodil; jižť vesele čekám smrti chvátaje." V učení o transsubstanciaci srovnával se se všemi radikálními Tábory, neuznával „kúzelničích obyčejův" a hleděl učení to vyložiti zdravým rozumem. Snahy jeho směřovaly k takovým společenským řádům, které účel života kladou do života samého. Někteří historikové

pokládají jej za původce a šiřitele sekty chiliastů, podle soudu jiných byl rationalismus jeho porušen od jeho stoupenců, kteříž přidali mu fantastičnosti. Ze mnohých „falešných proroků," jež uvádějí staří letopiscové, zmíníme se tu jen o některých, po nichž zůstala nějaká literární památka. Nejprv jest tu kněz Vilém, jenž na Táboře se oženil a proti straně pražské vystupoval; zůstala po něm zajímavá historická zpráva o bězích tehdejších. Příbram zmiňuje se, že Jan Čapek, jeden z válečných kněží husitstva, vydal „traktát mordéřný, plnější krve nežli rybník vody," ve kterém „mnohými písmy Starého zákona dovodí všech těch (husitských) ukrutenství, radě a vele, aby je všickni vedli bez rozpači." Taborité v skutku také nešetřili krve kacířské. Tento Čapek spolu se jmenovaným Loquisem, Biskupcem, Korandou, Markoldem ze Zbraslavic náležel k předním zakladatelům táborského učení. [1]) Oldřich ze Znojma a Petr Němec Žatecký (kněz sirotčí) byli posly na sněmu basilejském a sepsali: onen jednu řeč na obranu článku o svobodném hlásání slova božího (v aktech sboru basilejského); tento denník o jednání českých poslův na sněmu basilejském 1433. Nad jiné vyniká Mikoláš z Pelhřimova, řečený Biskupec († 1459 v žaláři poděbradském). Byl již r. 1409 bakalářem ve svobodných uměních; jsa muž učený a vážný, od prvního počátku hned dále zacházel než mistři pražští a konečně se úplně přechýlil od nich k Táborům. Různost mínění na Táboře přiměla jej, že hleděl sblížiti se s kališníky, čímž doufal zameziti konečný rozpad svobodné církve České; ale sblížení se nepodařilo a brzo po té zříme jej zase v otevřeném boji s mistry pražskými, zvláště s Příbramem. Žel, že spisy jeho se v úplnosti nezachovaly; z toho, co uchránilo se, nejdůležitější jest latinská „Chronica continens causam sacerdotum Taboriensium" („Kronika obsahující při kněží táborských"), psaná do r. 1443, kteréž byl původcem i pokračovatelem. Činí se zmínky o jiných ještě spisech jeho, na př. o traktátu proti přepiatému Táboru Kánišovi, proti Chelčickému, Rokycanovi a j. [2]) Kněz Jan Lukavec, jemuž připisuje se počátek kroniky Biskupcovy, také sepsal knihu (okolo r. 1431) proti Rokycanovi a Pražanům (Confessiones Taboritarum contra Rokicanum et alios theologos Pragenses, vyšla tiskem ve sborníku „Valdensia," v Basileji 1568). Konečně slavný ve vojenském životě táborském kněz Václav Koranda starší. Byl farářem v Plzni a záhy jevil se jako nezkrotný agitátor, účinkuje více svou popuzující výmluvností nežli spisy. R. 1419 vydal se ze svého města k národní „hromadě," jakéž se tehdy odbývaly, a za ním šel celý zástup lidí obojího pohlaví. Ve shromáždění tom pak napomínal lid, aby pilen byl své obrany, ježto nepřátelé se rozmnožili; „vinnice páně krásně (prý) zakvetla, ale i kozlové že se blíží, chtějíce ji hlodati"; protož že potřebí jest, aby již nechodili s poutnickou holí, ale s mečem v rukou. On sám odešel do Tábora a stal se jedním z nejhorlivějších hlasatelů války, provázeje

[1]) Složil též píseň: „Dietky, Bohu zpievajme." Viz Rukověť I. 131; Památky archeol. a místopisné, 1873.

[2]) Kroniku tu vydal v XVI. stol. Illyr *Flacius* při spise „Confessio Waldensium" a opět *Höfler* v knize: Geschitschreiber der hussitischen Bewegung. Biskupec složil též píseň: „O Jesu Kriste, synu matky čisté."

voje táborské a povzbuzuje je k udatnosti bouřlivou svou výmluvností. O spisech jeho známo jest toliko, že nějaké byly; vědomo jest na př., že r. 1421 sepsal traktát proti Jakoubkovi. Za doby reakce (1437) bylo mu zapovězeno kázati a pod hrozbou utopení ukazovati se kde mimo Tábor; r. 1451 byl ještě živ na Táboře, kdež disputoval s ním Eneáš Silvius, jenž v zápiskách svých jmenuje jej „Venceslaus Koranda, vetus diaboli mancipium“ (starý otrok ďáblův) R. 1452, když Jiří Poděbradský Tábor pokořil, byl Koranda s jinými předními kněžmi táborskými jat a do smrti chován ve vězení.

Literární historie doby husitské doplňuje se množstvím veřejných akt, listův, zápisův obecních, manifestů stran, listů soukromých, kteréž jsou převelmi důležity pro dějepis a obrazem jsou pohnutého času onoho. Některé z těch památek vynikají neobyčejnou ráznosti a jadrností, na př. mnohé národní prohlášky a listy soukromé. Mezi těmito zasluhuje pozornosti několik listů slavného vůdce Taboritů, Jana Žižky z Trocnova (později z Kalichu, † 1424), ve kterých účinkuje na náboženský a národní cit Čechův, uvádí jim za příklad staré předky, „ježto zatknúce klanici za škorni, netoliko o boží při, ale i o svú bili sú se,“ a napomíná, aby byli hotovi každé chvíle, „neb již jest čas.“

Svrchu bylo ukázáno, jak věc české národnosti těsně byla spojena s hnutím husitským. Ústupem Němců z university a vzrůstem husitství národnost česká nabývala víc a více politické a společenské síly. Ve článcích, kteréž sněm Český podal králi Sigmundovi (1419), žádá se již, aby cizozemcův nedopouštěl v nižádné ouřady ani světské ani duchovní a Čechové aby první hlasy všude po království a po městech měli. V té příčině nelze viniti Čechův z nesnášelivosti, ježto oni v Němcech právem viděli jen zastavatele výsad, staré církve a bývalé libovůle, krom toho pak sami od nich žádné snášelivosti nezakoušeli: byliť Čechové vykřičeni od nich za kacíře a církevní sněm Sienský r. 1423 zapovídal všemu křesťanstvu, míti s Čechy „jakékoli obchody kupecké, nýbrž i mírné s nimi obcování.“ Český jazyk opanoval nejen v kázání ale i v bohoslužbě, což bylo vítězstvím nemalým, ježto odporovalo všem zděděným obyčejům církve katolické. Jestliže po tomto vítězství národnosti literatura nerozkvetla v odvětví básnickém a vědeckém, jesti to pochopitelno na onu dobu, kde život veškeren pohlcovala válka, nepopřívajíc času k upokojení a sebrání mysli. Ale při všem tom vidíme valně probuzený zřetel ku vzdělání vědeckému, rozvoj filosofického rationalismu a pokusy, demokratické snahy husitstva opříti ne na blouznění chiliastickém, nýbrž na rozumném pojímání společenských poměrů.

Přejděmež k jiným těm stránkám literatury. Ve vřavě husitského hnutí stála ovšem pře náboženská a politická v popředí. Česká poesie tu patrně zapomněla zvěstí romantických a stala se sama ohlasem denních půtek bohosloveckých a politických. O tom, co dělo se v říši básnictví prostonárodního, těžko mluviti pro nedostatek svědectví; sem tam jen kroniky a latinské básně zmiňují se o veselých a satirických písních národních, jež kolovaly toho času, patrně již nových. Středověká moda latinského veršovství ujala se též u Čechův. Študenti universitní skládali písně latinské k své libosti, s troškem humoru, obsahu však velmi

povšechného; jedna, z časů ještě předhusitských, dotírá silně na kněží; jiné, z dob pohusových, sepsané patrně od katolíků, žalují na lidskou zkaženost a na neuctivost k duchovenstvu (Monachis, fratribus, ac monialibus, Christi virginibus, ceteris fidelibus vivere nilescit . . . Clerici nonnulli, laycales populi facti sunt scismatici, per libros Wycleff condempnati atd.), proklínají Husa i Wiklefa a Žižku přirovnávají k Heródovi. Větší latinskou báseň o vítězství českém u Domažlic nad vojskem páté křižácké výpravy (1431) sepsal Vavřinec z Březové (o 1767 verších). Byly konečně též latinské satiry veršem i prosou, na př. pozoru hodná „satira koruny České na krále Uherského Sigmunda“ (Coronae regni Bohemiae Satira in regem Ungariae Sigismundum, 1420), složená od českého vlastence; satiry na krále Václava i na husity, na př. „Invectio satirica in regem et proceres viam Viklef tenentes“ (1417) a mn. j. Satira a satirická píseň, vzbuzená denními příhodami, vyskytla se od počátku husitského hnutí též v jazyku českém a vystřídala onu neurčitou satiru mravokárnou, o které jsme dříve jednali a zároveň asi též vytiskla písně staronárodní. To i ono zastarávalo již v onu bouřlivou dobu.

Píseň nová, psaná i polonárodní, mluvila o příbězích, které poutaly k sobě obecnou pozornost; byla ohlasem náboženského a válečného nadšení; konečně, vznikajíc bezprostředně z udalostí, vynikala ostřím dráždění a posměchu, jež zastupovaly tu básnické nadšení. Tak již záhy vyskytly se hanlivé písničky, v samých počátcích hnutí, proti arcibiskupu Zbyňkovi, za to že kázal spáliti knihy Wiklefovy. Starý letopisec podotýká, že „když arcibiskup spálil knihy, mistr Hus rozhněval se a někteří študenti také se počali jitřiti a skládati o něm píseň.“ Jak silně se rozšiřovaly takové písně, dokazuje přísná zápověď, vydaná na ně od krále Václava. Nové příhody mívaly v zápětí též nové písně posměšné a dráždivé, které zpívaly se po ulicích a kolovaly pak po celých Čechách. Písně ty zachovaly nám památku mnohých udalostí z doby husitské, počínajíc od Husa až do války se Sigmundem, jejž nejednou věrně vypodobnila píseň husitská (na př. ona o vítězství nad Sigmundem u Vyšehradu r. 1420). Jde na rozum, že nejvíce bylo písní a celých dlouhých skládání proti římské církvi, jejíž přívrženci pak opláceli touže zbraní, pišíce celé básně o husitských bludech. [1]) Jedno z takových skládání (o 485 verších), kárajíc husity z bludů rozličných, ujišťuje, že první žádost husitů byla, oloupiti jiné a zvláště kněží (husitské učení, že kněží nemají světským zbožím vládnouti), uvádí proti nim svědectví církevní a podává mezi jiným zajímavých zpráv o prostonárodním původu husitské církevní obce: vyčítá husitům, že nadělali sobě kazatelův ze samých sprosťáků, z ševců, krejčích, řezníků, mlynářův a jiných řemeslníkův a dělníků, a „také sú ženám kázati kázali“; toto poslední stvrzuje i Eneáš Silvius. Jiné výčitky katolických satirikův byly zcela nepřípadné: „Ale jakož se z kalichu napíjeti počechu, tak se krásti, páliti, mordovati jechu . . .“ Podobná

---

[1]) Stará latinská kronika praví: Cantabant Viclefistae, componentes cantiones noras contra ecclesiam et ritus catholicos, seducentes populum simplicem, et e converso catholici contra eos.

skládání činí konečně přechod k rýmované kronice; sem patří na př. píseň o slavném vítězství českém u Ousti r. 1426, sepsaná od horlivého vlastence, znajícího všecky podrobnosti děje; vyjmenovává všecky přední hrdiny té bitvy a vypisuje jejich činy.

Konečně zachovala se také válečná píseň husitův, velmi populární u novějších vlastenců českých, jež takto se počíná:

Kdož jste boží bojovníci
a zákona jeho,
prostež od Boha pomoci
a doufejte v něho,
že konečně s ním vždycky zvítězíte.

Píseň ta, byvši dřív přičítána samému Žižkovi, jest charakteristickým výrazem náboženského fanatismu: připomíná vojenský řád husitské bitvy, povzbuzuje k statečnosti a velí nehleděti na množství nepřátel, končí pak vyzváním:

A s tím vesele zkřikněte,
řkouc: Na ně! hrr na ně!
braň svou rukama chutnejte,
„Bůh náš Pán!“ zkřikněte,
bíte, zabíte,
žádného nežívte! [1]

Konečně písně duchovní: drahná jich část pocházela ještě z doby dřevní, k nim pak přibylo hojně nových, vzniklých již z nových proudů náboženského života; zajímavé jsou zvláště duchovní písně husitův. [2]

Rýmované kroniky onoho věku obyčejně nemají valné ceny ani básnické ani historické. Důležitější jsou historické záznamy či skutečné letopisy, jichž pozůstal dosti značný počet. Zhusta to bývaly práce kompilativní, počaté jedním a dále vedené a sepisované druhými; vůbec jsou letopisy tehdejší pokračováním kronik Pulkavovy a Benešovy z Hořovic. [3] Na všechen spůsob jsou pro dějepis věku husitského velmi důležity. Co do slohu druhdy vynikají velikou živostí vypravování, druhdy bývají zas mdlé a bezbarvé. Pozoru hodno jest na př. vypravování shora jmenovaného Viléma o smrti Jana Želivského (1422), pak jiné o Žižkově tažení do Uher (1428), ve kterém vysvětluje se do podrobna vojenské válčení Žižkovo. K lepším pramenům dějepisu toho věku náleží latinská kronika Vavřince z Březové (nar. 1370,

---

[1]) Skutečným původcem té písně jest prý *Bohuslav z Čechtic*. Viz „Výbor“ II. 283; „Rukověť“ I. 133.

[2]) O staročeských písních světských viz *Fejfalíkův* spis: Altčechische Leiche, Lieder und Sprüche v zápiskách víd. akademie 1862. Skladateli světoběžných písní bývali nejvíce školmistři, zvaní „vaganti.“ Viz „Výbor“ II. a *Hanušův* Malý výbor str. 93—99. O písních husitských psali: *Vrťátko*, Zlomky táborské, v Čas. M. 1874, 110—124; *M. Kolář*, Písně husitské, v Památkách arch. IX. 825—834. Sr. *Zahn*, die geistlichen Lieder der Brüder in Böhmen, Mähren und Polen. Nürnberg 1874. O básnictví duchovním viz zvláště *Jos. Jirečka* Dějiny církev. básnictví českého, v Praze 1878.

[3]) *Palackého* Staří letopisové, Würdigung a nové výskumy o věku husitském.

† po r. 1437, podie Jungmanna 1455). Učený tento pražský mistr, jenž sloužil potom při dvoře Václava IV., muž mnohostranných vědomostí, kterýž z blízka se díval příběhům, byl ovšem s to, aby sepsal dějiny své doby. Kniha jeho obmyká jen dobu osmi let (1414—1422, Historia de bello Hussitico), proto však náleží k vážnějším památkám českého dějepisu. Dlouho bývala čtením oblíbeným a již za starodávna vyložena byla českým jazykem. Psána jest ve smyslu strany; Vavřinec byl přísný kališník a vystupuje proti Taboritům, Orebitům a zároveň proti katolíkům. K Taboritům byl nespravedliv a snahám jejich nerozuměl — jako ostatně všickni skoro jejich protivníci.[1]) Jako latinský kronikář znám byl též Bartoš čili Bartošek z Drahynic. Kronika jeho zavírá v sobě léta 1419—1443 a má potom české doplňky, do r. 1464 sáhající, nejspíše od jiného spisovatele. Sigmundův tento sluha, katolík a royalista, pohlíží na věci též s velmi obmezeného stanoviska. O zápiskách Petra z Mladenovic, hledících k Husovi a Jeronýmu Pražskému, zmínili jsme se svrchu.

Mezi spisy historicky památnými zasluhuje konečně zmínky ještě Žižkův *vojenský řád* (s latinským nápisem: Constitutio militaris Joannis Žižka, 1423). Vyhlášen byl jmenem Žižkovým a všech jeho hlavních spoluválečníků: Roháče z Dubé, Alše z Risenburka, Bočka z Kunštátu a j., a vydán vojsku táborskému. Spis počíná se náboženským rozjímáním a napomíná lid přede vším, aby sám na sobě napřed hříchy smrtelné stavoval, rušil a kazil, aby je pak stavovati mohl na králích, na knížatech i na pánich, na měšťanech atd., „žádných osob nevymiňuje." Vymahajíce přísného šetření řádu hrozbami originálně vyjádřenými, vojenská ta pravidla hlásají též rovnost před zákonem.

V první polovici XV. století sepsána byla též „Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi," kteráž omylně připisována byla mnohem pozdějšímu kronikáři Kuthenovi.[2]) —

Od nešťastné bitvy u Lipan (1434), kde voje městské a selské poraženy byly od strany feudální, demokracie a svobodná církev Taboritů pozbyly své síly a moci; feudalismus a církev katolická směly již pomýšleti na návrat ztraceného panství. Ideje táborské ještě žily sic, ale položení Tábora bylo již vůbec krušné; bylo mu hájiti již své bytnosti proti vzmáhající se reakci, roku pak 1452 byl od Jiříka Poděbradského na dobro pokonán. České království samo, obdrževši v polovici XV. století v Jiří Poděbradském krále vlastence, přese vše politické úspěchy octlo se na váze takové, že běželo o jeho národní a politickou samostatnost.

Česká národnost v ty doby ještě stála vysoko; latina pořád víc ustupovala češtině; mnozí mocní mužové onoho věku neuměli ani latinsky, na př. krom starého Žižky Jiří z Poděbrad, Ctibor z Cimburka a j. Katolíci nepřestávali sic viděti v panování češtiny veřejné

---

[1]) Týž Vavřinec z Březové byl výše jmenován již jako latinský básník; přeložil také oblíbenou tehdy „Cestu Jana Mandevilly" (vyšla v Plzni 1510 a potom častěji).

[2]) Vydána v uvedené již knížce *Jar. Golla:* Vypsání o mistru Jeronýmovi atd., v Praze 1878.

zlo a namáhali se o církevní latinu; Pavel Žídek, jeden z proslulejších spisovatelů té strany, přímo tvrdil, že blaho říše spoléhá na rozličnosti jazykův. Ale s druhé strany zas vlastenci, jako Viktorin ze Všehrd, uznávali, že v úřadech mají seděti jen Čechové, Němci pak že mají ze země býti vypleni, „jakož jest bylo za svaté paměti knížat Českých a králův potomních."

Tato sporná záležitost spolu se pří náboženskou a politickou nepřestává vládnouti literaturou v druhé polovině XV. století. Památky dějepisné toho věku zachovávají dále onen dvojí směr, latinský a český, zpátečnický a husitský, který vidín byl v předešlé půli toho století. Z kronik latinských jsou zvláště známy: „Chronica Procopii notarii Novae civitatis Pragensis" (Kronika Prokopa, písaře Nového města Pražského, 1476) — od tohoto Prokopa, jenž byl katolík a jak se zdá nepřítel Němců, pochází též kus rýmované kroniky české; „Nicolai de Bohemia Chronicon Bohemiae" (Kronika Česká Mikoláše Čecha, v polovici XV. stol.); mějž zde též místo „Historia bohemica," kterou poznav Čechy osobně, sepsal Eneáš Silvius Piccolomini do roku 1458 (vydána v Římě 1475 a pak vícekráte) a česky vyložil Mikoláš Konáč (v Praze 1510 a opět) a dříve ještě Jan Húska r. 1487; dále „Chronica Taborensium" do r. 1442. České knihy dějepisné z té doby zvláštní cenou nevynikají. Plodností nad jiné předčil Pavel Žídek (latině psával se Paulus Paulirinus neboli Paulus de Praga, byl rodem žid, nar. 1413, † okolo r. 1471): sepsal mimo jiné též „Kroniku světa" (v ní i českou), jež činila část jeho „Spravovny," knihy to o povinnostech krále, psané pro Jiřího Podébradského, a ohromnou encyklopédii latinskou („Liber viginti artium"), kterou Poláci měli za dílo pověstného svého čaroděje, pana Twardowského. Jsa člověk velice nesnesitelný v obcování, pravdy nehrubě milovný a vychloubavý, ani ve spisech svých nebýval hrubě svědomitý, v celku pak byl stranníkem krajní reakce politické i náboženské.[1]) Podobně byl její stoupencem Hilarius Litoměřický (1413—1469), jenž z počátku byl utrakvistickým údem pražské university, potom však v Itálii odpadl ku straně katolické. Ve spisech jeho latinských i českých a ostrých hanopisech proti kališníkům, jmenovitě proti Rokycanovi, panuje ultramontánská obmezenost; souvěcí nazvali jej apostatou a nedoukem. Hilarius přímo hlásal, že papež jest svrchovaným vladařem všech zemí a světští mocnářové povinni jsou vykonávati jen jeho vůli; paklize mocnost světská sama se protiví vůli papežské (jako bylo u Čechův), pak šlechta má právo (rozuměj katolická), mocnost tu vyhnati.

Též strana husitská a národní měla své rázné mluvčí v historických spisech toho věku. Krom toho, co zavříno jest ve „Starých letopisech," sebraných od Palackého, jsou zvláště zajímavy přídavky k Dalimilově kronice, sepsané okolo r. 1439 pod nápisem: „Počíná se krátké sebrání z kronik českých k výstraze věrných Čechův." „Sebrání" to proniknuto jest vlasteneckým úsilím o záchranu národnosti

[1]) O jeho encyklopédii psáno bylo v Časop. Mus. 1837, 1839. Kusy ze Spravovny položeny jsou ve „Výboru" II.

a mělo nad to ten účel zvláštní, přičiniti se, aby za krále nebyl volen Němec. Nenávist k Němcům byla neznámému spisovateli vůdčí myšlenkou, kterou vykládal a opodstatňoval z dějin: „Čechové měli by se pilně varovati a ve vší snažnosti vystříhati, aby ve správu cizího jazyka a zvláště německého neupadli; nebo jakož *kroniky české svědčí*, ten jazyk jest nejlítější ku poražení jazyka českého a *slovanského.*" Ačkoli spisovatel nehrubě pravdopodobně vykládá, že již při stavění babylonské věže Němci o Slovany ukládali a že Alexandr Macedonský dal zápis jazyku slovanskému, však souvěkým potřebám své národnosti dosti dobře rozuměl a napomínaje krajany své, zvláště „milovníky krve boží," t. j. kalicha, aby pilně se vystříhali, by jiného jazyka rada jim nevládla, dává jim zvlášť výstrahu před pány a duchovními. Mezi horlivými kališníky proslul v ty doby svými českými traktáty polemickými Václav Koranda mladší (Wenceslaus Korandiceus, nar. okolo roku 1424, † 1519); nejdůležitějším jeho dílem jest historický spis: „Poselství krále Jiřího do Říma k papeži." [1]) Velice zajímavé svými podrobnostmi jest vypsání jiného poselství Poděbradova — ku králi francouzskému Ludvíku XI. z r. 1464: ze spisu toho lze viděti mezi jiným, s jakou nenávistí se Čechové skoro všude v Němcích potkávali u prostého lidu, příčinou kacířské pověsti, v jakou je katolíci uvedli.

Druhá polovice XV. století přinesla dvě nové síly osvětoplodné — knihotisk a humanismus, rozvíjející se za účinku renaissance. Obé působením svým zasáhalo v literaturu, rozšiřujíc její objem a měníc ráz všeho vzdělání; ale humanismus při tom odtahoval mysli od snah dřívějších, jež důrazněji prohlédaly k národním potřebám.

Umění *knihtiskařské* u Čechův záhy rozkvetlo. Za český prvotisk pokládá se *Historie trojánská*, vytištěná v Plzni r. 1468. Čeští historikové při tom však ukazují k tomu, že pěkná úprava té knihy předpokládá některé pokusy předchozí, méně as podařené. Vydání husitské písně: „Chceme-li s Bohem býti," s letopočtem 1441, *opět* vytištěné r. 1618, vede k domněnce, že první její vytištění stalo se r. 1441. Český index zapovězených knih, sestavený od jezovitů za pozdějších dob protivenství, uvádí též několik starých knih, mezi nimi „Poslání z Kostnice mistra Jana Husi" s letopočtem 1459. První tiskaři všickni mají česká jména, z čehož lze souditi, jako by český knihotisk býval nezávislý na německém. Byla i domněnka, kteréž uvěřili horliví vlastenci slovanští mezi Čechy a Rusy, že sám Guttenberg byl vlastně „Jan Kutnohorský." Budiž tomu jak buď, knihotisk rozšířil se v Čechách velmi rychle: tiskárna plzeňská sloužila katolíkům, pražská a kutnohorská (1488) podobojím, boleslavská (1500) českým Bratřím atd. Polemická literatura té doby poskytla těm tiskárnám hojné práce, rozšíření pak knihotisku bylo zvláštní zásluhou českých Bratří.

Tak zvaný *humanismus* — študium klassických jazykův a literatur — počal se u Čechů šířiti od druhé polovice XV. století, za Jiřího Poděbradského. R. 1462 Řehoř Pražský (jinak Castulus, Haštalský, † 1485) zahájil na universitě čtení o latinských spisovatelích

---

[1]) Tištěno ve „Výboru" II. Přehled jeho spisův a jeho životopis čte se v „Rukověti" I., 392—396.

starověkých. Po jeho smrti klassické študium sic na vysokém učení kleslo, ale duch času jevil svůj účinek a počet humanistů zas potom vzrostl. Jan z Rábštejna, pobyv několik let v Itálii při dvoře papežském, vrátil se do vlasti obohacen klassickými vědomostmi. V Pešti sestoupila se učená jednota „Danubiana," ve které sdružili se učení z Rakous, z Uher a z Čech. Hlavně však prospěl humanismus za panování Vladislava II., když s posilou katolictví v Čechách navázalo se těsnější spojení s Itálií.

Na sklonku XV. a na počátku XVI. století čítal klassicismus již hojně přívrženců znamenitých. Jmenujeme tu Ladislava z Boskovic, biskupa Thurzó, Augustina Olomuckého, Jana Šlechtu, předkem pak Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (1462—1510). Ač větší část spisů Bohuslavových psána jest latině, drží on vážné přec místo v literatuře české jakožto šiřitel klassicismu. Jeden čas byl kališníkem, potom však stal se horlivým katolíkem. Klassického vzdělání nabyl v Němcích a v Itálii, zastával potom čestný úřad při dvoře a horlivě zabýval se literaturou. Latinská jeho satira: „Žaloba sv. Václava na mravy Čechův" (1489) svědčí o vlastenecké mysli skladatelově a podává zajímavých zpráv k poznání mravů tehdejších. Proslul též jako cestovatel: vydal se do Jeruzalema, navštívil Arabii, Egypt, Malou Asii, archipelag, Řecko, Sicilii, Afriku atd. Též bratr jeho Jan pouštěl se na daleké cesty. Bohuslav přivezl si z pouti své mezi jiným též velkou sbírku klassických spisovatelů, v knihách i v rukopisech. Dům jeho podobal se akademii. Ale všecka jeho učenost a mnohé jeho v pravdě humanní názory, jež vyvážil z klassiků, nezbavily ho krajní opozdilosti u věcech náboženských: žádaje občanské svobody, posmívaje se šlechtickému bažení po přednosti a výsadách atd., neznamenal, že římské jeho smýšlení v odporu jest se všemi těmi dobrými úmysly.[1] Klassická učenost neosvěžila ani jiných hlav, na př. Stanislava Thurzó, biskupa olomuckého, a Augustina Olomuckého (řečeného Kaesenbrot), kteřiž byli zarytými protivníky počínající tehdáž reformace. Známost latiny byla tak obecná, že i dvě ženštiny nalézáme mezi latinskými spisovateli. Jedna, panna Marta, sepsala r. 1498 „Excusatio fratrum Valdensium contra binas literas doctoris Augustini datas ad regem" (Námitky Bratří řečených Valdenských proti dvěma listům doktora Augustina, psaným králi), na obranu reformace; řečený Augustin a Bohuslav z Lobkovic byli na nejvýš podrážděni spiskem tím učeným a ostrovtipným, a Bohuslav složil na spisovatelku satiru. Druhá, Johanka z Boskovic, byla též paní učená; zdá se, že náležela k jednotě českobratrské a učení Moravané Beneš Optát a Petr Kzel věnovali jí svůj překlad „Nového zákona" (pořízený podle latinského překladu Erasma Rotterdamského, vyšel r. 1555).

Po smrti Řehoře Pražského klassicismus, jak již podotknuto, na vysokém učení pražském poklesl. Kdo toužil po klassickém vzdělání,

[1]) *K. Vinařický* vydal výbor z jeho spisů v českém překladě s připojením životopisu pod nápisem: „Pana Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané," v Praze 1836. Sr. „Národ" 1864 čís. 111 až 114 a článek *Jos. Truhláře* v „Časop. Mus." 1878.

musil odebrati se na university cizí, do Bononie, do Padovy, nebo do Vitenberka, kamž zvláště se obraceli mnozí hlavně od té doby, co působil tam Filip Melanchthon. Od časů Ferdinanda I., když pokoj v Čechách se poněkud ustálil, humanismus opět se počal šířiti. Roku 1542 zahájil Matouš Kolinský († 1566) čtení na universitě o literaturách latinské a řecké a byla řečtina uvedena též do škol městských. Latina se dále rozmáhala; mívala mocné podporovatele v mecenáších a ku konci XVI. století nebylo v Čechách města ani městečka, aby se tam nenašli lidé klassického vzdělání. Druhá polovice XVI. století označena jest velkou hojností latinských básní, jichž spisování došlo nejvyššího rozkvětu za Rudolfa II. Jeden mecenáš oné doby vydával celé sborníky latinských básní pod názvem „Farragines"; za těmi následovaly jiné podobné sbírky veršů, psaných k rozličným příležitostem soukromým i veřejným. Z přehojného počtu tehdejších latinářů nejznámější jsou tito: Matouš Kolinský, Jan Šentigar ze Hvožďan († 1554), Šimon Fagellus Villaticus († 1549), Vitus Trajanus Žatecký († 1560), Jan Balbin († 1570), David Crinitus z Hlaváčova († 1586), Prokop Lupáč († 1587), Petrus Codicillus z Tulechova († 1589), Tomáš Mitis († 1591), Jan Campanus z Vodňan († 1622) a j. Z řady této zároveň viděti, že ti klassikové i jména svá předělávali na latinsko: Mitis slul vlastně Tichý, Codicillus Knížek, Crinitus Vlasák atd.

Český humanismus hned od počátku jevil se ve dvojí podobě a kráčel po dvou různých cestách. Jedněm, humanistům *pouhým*, záleželo jen a jen na latině; druhým klassičnost účelem nebyla než toliko prostředkem ku zvelebení vlastní literatury. Jedni, zhusta vřelí katolíci, bývali k pokroku české národnosti a literatury lhostejni; druhým ani se nezdálo, že by mrtvá latina nahraditi mohla jazyk přirozený, jim klassicismus sloužil jen k obohacení vlastní literatury; k těm pak družili se vůbec hájcové národnosti.

V čelo vlasteneckých národovců obyčejně bývají staveni dva spisovatelé, kteříž vlastně humanisty nebyli, jeden zvláště ne, však příměji a rázněji než jiní prohlédali ku stránce národní tehdejší literatury a horlivě ujímali se práv národního jazyka. Jsou to Viktorin ze Všehrd a Ctibor z Cimburka; jména jejich náleží k nejznamenitějším v dějinách českého právnictví. Hlavní jejich díla věnována jsou zemskému právu, jež v době té vůbec našlo účinné vykladatele. V nepokojných, husitských časích, ve válkách Taboritů atd. vzal poněkud právní řád porušení tu právem silnějšího tu naukami socialistickými, pročež měrou přirozenou vzešel pomysl, vědomí právní posíliti. Z té příčiny konec XV. a počátek XVI. století jsou bohaty spisy právnickými. Vyšly tehdáž: „Zřízení zemské království Českého za krále Vladislava" r. 1500, Ctiborova „Kniha Tovačovská," „Knihy devatery o právích a súdích i o dskách země České" Viktorina ze Všehrd, sbírky práv městských a jiné právní paměti, ve kterých zračí se tehdejší stav práva, spor feudálů s měšťany atp. Nejdůležitější jsou ony tři, které jmenovány jsou nejpředněji. Mají veskrz jeden účel: hledíce utvrditi právní řád, politickými a společenskými bouřemi zviklaný, chtí toho dostihnouti obnovou starých právních obyčejův. Právní

však platnost jejich byla rozdílna: Vladislavovo zřízení bylo přímo knihou zákonův; kniha Tovačovská a devatery knihy Všehrdovy byly soukromé jen rukověti k poznání starých obyčejů právních, ona na Moravě, tyto v Čechách.

Ctibor z Cimburka a na Tovačově (nar. ok. r. 1437, † 1494) byl jeden z nejznamenitějších mužů národa i věku svého, netoliko pro působení své literární nýbrž i pro veřejné a politické. Rod jeho náležel k nejstarším a nejznámějším ve šlechtě moravské. Ctibor, přiznávaje se k mírným kališníkům, byl vřelým přívržencem Jiřího Poděbradského, zaujímal důležité místo v království a požíval vůbec veliké vážnosti. Právnické jeho dílo: „Sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského,“ či tak zvaná „kniha Tovačovská,“ sepsáno bylo r. 1481 a doplněno v letech 1486 až 1489: spisovatel, stoje na stanovisku šlechtickém, pečlivě hájí na základě starobylosti práv panských. Kniha ta měla takovou vážnost, že ačkoli byla dílem osoby soukromé, bylo k ní hleděno jako ku platnému zákonu. V literatuře proslul Ctibor ještě jiným spisem, složeným již v mládí, okolo r. 1467, a připsaným králi Jiřímu: „Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich“ (vyd. v Praze 1539). „Hádání“ složeno jest v prostomluvě na spůsob oněch allegorických básní, které tehdy byly oblíbeny v europské literatuře a tudíž i u Čechův. Básnické ceny sic nemá, ale zajímava jest obsahem Pravda vede při proti Lži před soudem božím, na němž zasedají apoštolé za předsedání sv. Ducha. Pravdu provázejí ostatní cnosti, Lež všecky jiné nepravosti (na př. „Pýcha, kněžna Římská,“ „Nenávist z Rakous,“ „Lenost z Polsky“ atp.). Jest to vlastně pře mezi křesťanstvím, jakž mu rozuměli s jedné strany husité, s druhé církev římská; rozumí se, že rozsudek se stal ve smyslu paní Pravdy. Husitská horlivost, kterou Ctibor i jinde jevil, zjednala mu kletbu od strany protivné: Bohuslav z Lobkovic v básni, kterou složil na smrt jeho, prorokuje mu, že „nebe má zavřené, ježto bez loďky Petrovy nikdo nevejde do příbytkův blažených“ a že „na věky nebude konce jeho trápení a mukám.“ [1])

Knihy Viktorina Kornelia ze Všehrd (nar. okolo r. 1460, † 1520) pokládají se vůbec za klíč k porozumění staročeskému právu; krom toho se vysoce cení jeho záslulıy literární. Otec jeho byl prostý měšťan v Chrudimi; Viktorin vzdělával se na pražské universitě, načež dosáhnuv s velikou pochvalou povýšení na mistra svobodných umění, sám vykládal tam o filosofii a stal se i děkanem. Ale nedlouho pobyl na universitě; opustiv ji, nastoupil dráhu veřejnou a právní. Jsa velikým ctitelem literatury klassické, stál v přátelských svazcích s předními toho věku humanisty českými: s Bohuslavem z Lobkovic, s Janem Šlechtou, s Řehořem Hrubým z Jelení a s jinými. Přátelství s Lobkovicem však r. 1493 se přetrhlo: za příčinou jednání, které konalo se tehdy mezi Římem a českými kališníky, složil Bohuslav latinskou báseň

[1]) O „Hádání“ viz články *Baumův* a *Rybičkův* v „Památkách arch. a místop.“ 1868. Knihu Tovačovskou vydal *K. Demuth* v Brně 1858; kritické vydání s varianty rukopisův a se životopisem Ctiborovým obstaral *Vinc. Brandl*, (tamtéž 1868). Pojednání od *Herm. Jirečka* a *Brandla* v „Časop. Mus.“ 1863, 1867, 1868.

„In summum Pontificem“; Všehrd, nemoha toho snésti, odpověděl zlou satirou na papeže. Právnické dílo jeho: „Knihy devatery o právích a súdích i o dskách země České,“ dokonané r. 1499 a opět přehlédnuté r. 1508, jest obšírnější než kniha Tovačovská a poskytuje mnoho zajímavé látky k poznání tehdejších poměrů společenských.[1]) Ve při stavů vyšších s městy Všehrd stál při straně měst a vůbec je ve spise jeho zřejma náklonnost demokratická. Kniha o právích země České, jsouc převelmi důležita pro historii českého práva, cení se vysoce i pro svůj mistrný sloh, tak že čeští právníci ji váží jako hlavní pramen právnické mluvy české. Krom sepsání toho díla přeložil do češtiny též některé spisy sv. Cypriána a Jana Zlatoústého. Vynikal vůbec horoucím vlastenectvím: v „Devaterých knihách“ vychvaluje staré obyčeje českého práva, veřejný český soud atp.; v předmluvě ku překladu Jana Zlatoústého (vytištěnému v Plzni 1501) hájí se zápalem české řeči, kterou oné doby pohrdali přívrženci latiny.[2])

K učeným oněm klassikům, kterým známost starověku byla jen prostředkem k povznešení řeči a literatury národní, náleželi: Václav Písecký (1482—1511), Jan Šlechta ze Všehrd († 1522), zvláště pak Řehoř Hrubý z Jelení († 1514), jehož spisovatelské působení zavíralo se hlavně na převodech a výkladech starých spisovatelův a novějších humanistů. Takž překládal jmenovitě Jana Zlatoústého, sv. Basilia, Cicerona, Pontána, Petrarku, Erasma Rotterdamského, Bohuslava z Lobkovic a j. Jeho syn, Sigmund Hrubý z Jelení (Gelenius, 1497—1554), nabyl výborného vzdělání klassického vedením Václava Píseckého, s nímžto žil v Itálii; putoval potom po řeckých ostrovích, po Francii a po Německu. R. 1524 přijal vyzvání Erasma Rotterdamského, aby v Basileji pracoval při novém vydání klassiků řeckých a latinských, a velice proslul učeností. Český svůj jazyk znal výborně, též chorvatský, a Chorvaté scházeli se u něho a zpívali své národní písně. Slovanských však vědomostí využil jen ve svém „Lexicon symphonum“ (slovníku souzvučném, v Basileji 1536 a 1544), ve kterém ukázati chtěl příbuznost jazykův řeckého, latinského, německého a slovanského. Větší slávy požíval ve vlasti Mikoláš Konáč z Hodišťkova

---

[1]) „Knihy devatery o právích“ vydány byly nákladem Matice České, péčí *V. Hanky*, s předmluvou *Palackého*, v Praze r. 1841. Druhé vydání pořídil spolek právníků českých „Všehrd.“ úpravou *Herm. Jirečka*, v Praze 1874 (se životopisem).

[2]) Uvedeme tu kusy některé ze zajímavé té obrany českého jazyka: „(Zlatoústého) jsem i z té také příčiny rád vyložil, aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal. Neb není tak úzký ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatství jeho z toho můž poznáno býti, že cožkoli řecky, cožkoli latině můž povědíno býti, to též i česky. A není těch knih žádných řeckých ani latinských, leč bych se já, milostí jazyka svého pojat jsa, mýlil, aby v český obráceny býti nemohly ... Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají, a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šíří, ač i těch velmi málo u nás jest: já knihy a sepsání starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti ... Ačkoli také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní psáti; ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti.“

(jinak Finitor, † 1546). Byl od souvěkých velmi ceněn jakožto pilný překladatel a knihtiskař — osobnost to dosti typická českého literáta v první polovici XVI. století. Ve smýšlení svém byl mírným přívržencem kompaktat, ale polemika jeho byla mdlá, tak že jeden z českých Bratří o něm pravil, že jest „dobrý Čech ale neuměle horlivý víry zastavatel.“ Původně sepsal „Knihu o hořekování a naříkání Spravedlnosti, královny a paní všech cností.“ Jest to opět spis allegorický: Spravedlnost prochází všecky stavy duchovní a světské, vysoké a nízké, a nikde nenacházejíc pravých ctitelů, hořekuje. Roku 1515 tiskl Konáč první noviny české. Nejpilněji však přenášel do české literatury sepsání cizí: přeložil středověký román Filipa Beroalda („Gviskard a Gissimunda“), dvě rozmluvy Lukianovy, českou kroniku Eneáše Silvia, „Pravidlo lidského života,“ t. j. Bidpajovy bajky podle latinského sepsání, řečeného „Directorium humanae vitae“ a j.

Počet překladů byl tehdy velmi hojný; spisovatelé nevynikali sice vždy původností a hloubkou, ale přece zjednávali průchod vědomostem, tak že obecná úroveň literární vzdělanosti byla tehdy dosti vysoká. Zároveň s klassiky byly překládány spisy humanistův novějších a tito byli tehdáž hlavními rozplozovateli europské vzdělanosti. Se jmeny Petrarca, Boccaccio, Laurentius Valla, Pontanus, Erasmus Rotterdamský setkáváme se často v tehdejším písemnictví; Erasmus byl i v přímém spojení s učenci českými, na př. s Janem Šlechtou, se Sigmundem Hrubým, a dosti vlídně se choval k učení českých Bratří. Není divu tedy, že reforma Luterova i sám Luter měli v Čechách osobní přátely a že tu konečně rozmohla se německá reformace.

Než však postoupíme dále u výkladu dějin literárních XV. a XVI. století, kterážto doba jest nejzávažnější v české historii, vrátíme se ještě k osudům učení táborského. Chodem přirozeným roztříštilo se ono ve množství nauk vedlejších, ježto s vyvrácením dřevní, na pohled nezrušitelné autority vznikla v obecenstvě otázka o nic menšího než o samu vlastní bytnost mravní. Hluboká ta otázka ležela na dně oné zvůle ve mněních osobních, jež tehdy panovala; rozdílnost těchto projevila se množstvím rozličných jak sekt náboženských tak stránek politických, které se mezi sebou živě a ostře potýkaly. Jako vždycky bývá, zůstali ti, jichžto snaha po reformě náboženské a politické byla hlubší a upřímnější, v menšině a při politickou přes to, že hrdinsky svého přesvědčení hájili ve válkách husitských, docela ztratili. Však ideje, za něž bojovali, nezahynuly; trvaly dálc, dílem v těch spůsobách, které jim dala první bouřlivá léta husitství, dílem i k dalšímu filosofickému a společenskému vývoji dospěly. Vývoj ten pojí se ku jménu Petra z Chelčic čili Chelčického, jenž ve mnohých příčinách náleží k mužům nejpamátnějším první polovice XV. století.

Čeští dějepisci někteří nazývají jej, a snad nikoli bez důvodů, nejgenialnějším filosofem svého věku v celé tehdejší Europě. O jeho životě málo se posud ví; také spisy jeho všecky nevešly v úplnou ještě známost; pročež těžko jest stanoviti s jistotou platnost jeho v dějinách české literatury a národního rozvoje. Narodil se okolo r. 1390, mládí jeho padá tedy v léta působení Husova. Původ jeho jest nepovědom; nějaký krátký čas študoval na vysokých školách

pražských; latinsky uměl jen tolik, že mohl čítati sv. otce, učeného gradu však na universitě nedosáhl. Za to dychtivě vyhledával živé rozmluvy s „věrnými Čechy.“ Tak na př. knih Wiklefových sám nečetl, ale podle vlastního vyznání „mnoho mluvil o nich s věrnými Čechy, jako byl mistr Jan Hus, mistr Jakúbek, kteří rozuměli jim lépe než jiní Čechové.“ Byl z oněch „světských kazatelův,“ o kterých sám děl: „jenom ti, kteří mají dar boží a světlo božské moudrosti, mohou ukázati pravdu zákona božího skrze rozumný a pravý výklad.“ Toť byla již úplná svoboda skoumání náboženského, kterémuž jen tenkrát příslušela vážnost autority, když vykladateli se mohl připisovati „dar boží.“ Chelčický hledal sám poučení u učitelů velice vážených, jakož byli na př. Jakoubek a Protiva. Od Protivy přijal nauku, že „zákon Kristův, bez zákonů lidských přidaných, dostatečný jest, založiti a zpraviti zde na světě náboženství plné křesťanské.“ Následování Kristova příkladu bylo mu pravidlem nejvyšším křesťanského života; chtěl věřiti pouze tomu, co nalézá se v evangelii, zamítaje naprosto církevní podání „doktorův a starých svatých.“ Tím během dospěl ku přesvědčení, že všeliké užívání světské moci hmotné, moci připuzující a vojenské, odporuje učení křesťanskému. Pročež i důsledně kaceřoval Matěje z Janova, Husa a Jakoubka, rovněž jako kněží římské, že stali se příčinou krveprolévání, že národu vložili meč do rukou pro náboženství. Když v říjnu roku 1419 na potaz Jana Žižky a Mikuláše z Husince mistři pražští odpověděli, že v jistých případech dovoleno jest užiti moci vojenské, Chelčický odporoval Jakoubkovi, tvrdě, že u věcech víry násilí býti nemá. Stav věcí v tehdejší Praze mysli jeho se příčil; i odstranil se do svého domova, do malé vísky Chelčic, a zabýval se tam spisováním a rozmluvami s kruhem přátel. Tuto hledati jest počátku oněch „šerých kněží,“ kteří, jak dí jeden starý spisovatel, „jakožto praví husité, praví křesťané, praví následovníci církve svaté prvotní apoštolské, k válkám a bouřkám nesvolovali, pro horlivou pobožnost a mravnost všecko trpěli . . Žižku a Sirotky polobratřími nazývali, proto že krev vylévali.“ Stoupenci Chelčického dělili se od jiných i oděvem. Z Chelčic udržoval dále spojení s tehdejšími náčelníky hnutí náboženského. Petr Payne, byv r. 1437 z Prahy vypuzen, uchýlil se k němu a trávil nějaký čas u něho pohostinnu. Jsa velice snášeliv u víře, míval přátelské rozmluvy a spory s Rokycanou, s Tábority, s Biskupcem a Korandou, a sám docházíval do Tábora. Po pádu Tábora (r. 1452) působení jeho ještě více se zmohlo a počaly se podle vzoru „bratří Chelčických“ sestupovati též jinde jednoty a bratrstva. Nejznamenitější bylo ono bratrstvo, jež shluklo se kolem Řehoře, Rokycanova příbuzného, s nímž také i Chelčický vešel ve bližší spojení. Bylť Rokycana vydal o Chelčickém chvalné svědectví a bratr Řehoř odebral se sám do Chelčic, aby osobně poznal svého učitele. Když pak r. 1457 bratrstvo Řehořovo na Kunvaldě se zařídilo, přivinuli se k němu i bratří Chelčičtí. Chelčický sám, jsa starý již muž, tam nebyl. Zemřel r. 1460. [1])

---

[1]) Viz o něm *Palackého* Dějiny IV. I.; *Gindely* Geschichte der böhm. Brüder I. 13 a násl., pak 490; *Šafaříkovu* studii v „Časop. Mus.“ 1874; „Rukověť“ I. 285–292. (Nejdůkladněji pojednal o něm *Ferd. Schulz* v Osvětě r. 1875. — Pozn. překl.)

Spisovatelské jeho působení vzalo počátek, jak se podobá, v letech teprv pozdních; bývá kladeno do let 1433—1443; v roce 1443 byl pohnán již přede sněm Kutnohorský, aby se zodpovídal ze svých spisů. Hledíce však k jejich počtu, musíme za to míti, že do oné doby padají jen hlavní z nich. Jsou pak všecky následující: *Síť víry*, byla sepsána r. 1455—56 a vyšla tiskem r. 1521; *Traktát o víře a o náboženství*, sepsaný r. 1437 (rukopis v Paříži); spis *o Antikristu* (O šelmě a obrazu jejím), z jehož vydání nezachoval se ani jeden výtisk; *O rotách českých* (nezachoval se); „Kniha výkladů na čtení nedělní“ neboli *Postilla* (sepsána v r. 1434—36, vyšla r. 1522, 1529 a 1532); spisky *O boží milosti*, *O moci světské*, rozličná drobná pojednání, výklady evangelií a j., z čehož zvláště zajímavé jsou *Řeč o základu zákonů lidských*, *Psaní kn. Mikulášovi a Martinovi* (Lupáči), jež Komenský nazval „listem zlatým“ (vytištěno v Časop. Č. Mus. r. 1874). Ctitel jeden Chelčického v XVI. století v předmluvě k vydání „Síti víry“ takto vychvaluje vzácnou cenu spisů jeho: „Kdožkoli v ně nahlédati budeš, poznáš, žeť Pánbůh nad našimi milými předky neráčil se jest zapomenouti, ale že jest ráčil v ně ducha svého svatého složiti a jím je naplniti... A proto ten výtečný muž, vyvolenec Páně, maje veliké dary, dané z milosti boží, vynáší staré i nové věci z pokladů božích, sepsav a složiv ty knihy, užitečné každému člověku všeho stavu.“ Dále podotýká, že spisy Chelčického řídko se vyskýtají, ježto kněží, kteréž Chelčický pro bohaté prebendy odsuzoval, spisy jeho lidu obecnému hyzdí a haní, bludnými a kacířskými je nazývajíce, kdežto naproti tomu jiní lidé všech stavů rádi v nich čítají aniž se odvracejí od nich proto, že původce jejich byl člověk světský a nevelmi latině učený.

Nejpřednější spisy Chelčického jsou „Síť víry“ a „Postilla.“ Síť víry jest Kristovo učení, kteréž má vyvleci člověka z temné hlubiny moře života a z jeho nepravostí. Člověk nic nemůže jistiti, má toliko věřiti; bez víry upadá v temnou propast, kdež podmaní jej lež. Víra záleží v tom, aby se věřilo božím slovům; ale teď přišel čas takový, že lidé mají pravou víru za blud, pročež musí rozum ukázati, v čem pravá víra záleží, neví-li to kdo. Tma obestřela zraky lidské a lidé pravého zákona Kristova nepoznávají. Aby zákon ten objasnil, ukazuje Chelčický na prvotné zřízení společnosti křesťanské, kteréžto zřízení však církev římská teď prohlašuje prý za ohavné kacířství. Se štiplavou ironií tropí si smích z basilejských hajitelů římské církve, vykládaje o té „hloupé prvotní církvi,“ která sloužila bez ornátů, bez chrámů s pomalovanými stěnami, bez muziky a umělého zpívání podle not. Prvotní církev byla mu zároveň ideálem zřízení společenského, založeného na rovnosti, na svobodě a bratrství. Křesťanství v sobě posud ty základy chová, jest jen potřebí, aby lidstvo se k přesnému jeho učení navrátilo; pak by se obešlo bez oné správy, která nemůž býti bez králův a papežův; ve všem by dostačoval jediný zákon lásky. „Jediné přestupníkům zákona lásky ocet kyselý správy městské jest potřebí. Protož od hříchu přišla jest potřebnost úřadův králových a jich zákonův na pomstu hříchu a neposlušenství Boha; a čím více pokolení lidské vzdaluje se od Boha i od jeho zákona, tím více potřebí jest,

aby se těch práv (královských) přidržalo a v nich podpíralo. Nedím, by v nich stálo právě pokolení lidské, ale podpírá se jimi, aby ovšem nepadlo." Žádných zákonů nebylo by třeba, kdyby se zachovával zákon lásky a kdyby křesťanství přemohlo na zemi pohanství. Z pohanství jest pošel všecek nepořádek na zemi a zmohla se světská vláda, jež od hříchu přišla. Historicky kladl Chelčický úpadek křesťanství do věku Konstantina Velikého, jejž prý papež Silvestr pustil u víru se všemi právy pohanskými i s pohanským životem; za to Konstantin na vzájem zas papeže učinil účastna světa a zboží i chvály jeho. Od té doby moci obě podporují se a drží na vzájem jedna druhou, všecko v křesťanstvu obracejíce ku své jen zevnější slávě; doktoři, mistři a kněží o to jen usilují, „aby svět vešken byl podražen pod jich poslušenství," ozbrojují lidi jedny proti druhým, aby se vespolek vraždili a loupili; a tak jsou již na dobro zkazili pravé křesťanství u víře a v životě. Chelčický zamítá naprosto právo války a trest smrti; každý vojín, i „rytíř," jest mu jen násilníkem, zločincem, zabíječem... Takž učení jeho, zakládajíc se na prvotném křesťanství, zavrhovalo důsledně vládu císařskou i papežskou, všeliká nadpraví stavův i selské poddanství. Královské úředníky nazýval houfem zahalečů, který ze zákona božího se vytrhl, ježto křesťanstvo všecko má srovnáno býti v lásce a v právě; trestání přestupníkův zatracoval, uče, že mají býti k nápravě naváděni bratrským soucitem; stavův a všelikých práv rodových neuznával, erbům se posmívaje a dovozuje, že křesťanskou společností vládne antikrist, jenž obsadil tvrze, města i kláštery duchem svým, duchu, životu i zákonu Kristovu protivným.

Druhým důležitým spisem Chelčického jest „Postilla": tu sebrána jsou svědectví z písma na ty ideje, jež soustavně byl vyložil v „Síti víry." Výklady sv. písma již před Husem měly vážné místo v literatuře a sloužily k šíření reformy. Ráz jejich měnil se s povahou času: Milič a Štítný stíhali nemravnost a nekázanost církve; Hus vytýkal nenáležité pojímání zákona a napadal již církev samu, ne že by chtěl hlásati novou soustavu, ale že zamítal církevní řády tehdejší; Rokycana uznával za hodno, položiti meze tomu zamítání, a spůsobil tak počátek reakce. Chelčický staví se na stanovisko zas bezohledné: zavrhuje mnění svých předchůdců a nehledá v písmě důkazů na křesťanskou věrouku, nýbrž hledí z něho vyvoditi ony positivní základy, na kterých má provedena býti proměna všech řádů společenských.

Jako spisovatel Chelčický málo pečoval o uhlazení svých spisů; sloh jeho jest sem tam nepravidelný, rozvláčný, častěji však původní, jadrný a důrazný jako sama jeho myšlénka, a nezřídka povznáší se k opravdové kráse řečnické.

Učení Chelčického, v němž idea české reformy došla svého konečného, nejvyššího vrcholu a vyjádření, potkalo se, jakož bylo očekávati, s naprostým odsudkem katolíkův i s odporem samých kališníků. Spisy polemické, jež důkazem jsou, jakou váhu a jaký účinek měly jeho knihy v onom věku, jdou od XV. až do samého konce XVI. stol., kdež vyšel nejhrubší v té příčině spis jezovity Václava Šturma, „Srovnání víry" (1582). Přísnost Chelčického nauky málo z počátku

vábila praktických následovníků, potom však počet jejich rostl stále. Stoupenci jeho nejbližší jmenovali se již záhy „bratří Chelčičtí.“ Ideje jeho o přesném křesťanství zjednaly konečně průchod starým snahám táborským a došly skutečného provedení. R. 1457 zřídilo se na základě takovém bratrstvo Kunvaldské; r. 1467 zvolilo sobě kněží a tři biskupy, kteří pro zachování apoštolské posloupnosti obdrželi svěcení od valdenského biskupa Štěpána. Tenť byl počátek slavné potom Jednoty bratří českých.

Jednota bratrská, jež zjev jest tak velice zvláštní a v jistém smyslu velmi mohutný v dějinách náboženských, za původ i ráz svůj děkuje jen ideám Chelčického, ačkoli, jakož uvidíme, nebyla a také nemohla býti plným jich vtělením Byl to pokus, společnost ve skutečnosti zříditi na základech prvotného křesťanství — pokus, prováděný lidmi pevného přesvědčení a veliké mravní síly. Byl to poslední vývod, do kterého došla česká idea reformační v těch mezích, které jí ponechala povstalá proti ní reakce a vytkla historická možnost. Zde není místo k líčení krušného osudu českých Bratří, těch protivenství, obecných i osobních, na která byli vydáni již od prvního počátku a která nejlepší z nich snášeli s hrdinností, jež vymáhala hluboké úcty a hodna byla losu lepšího. Stačí říci, že pronásledování, druhdy velmi krutá, nezviklala upřímného přesvědčení a že učení bratrské rozšířilo se u převeliké části lidu českého a moravského. Hlavním jádrem Jednoty byla ona prostá třída lidu, ze které pocházeli obranci ideí Husových a válečníci táborští. Takž Jednota byla právě tak samorostlým a národním plodem českého života i české myšlénky, jako samostatni byli první toho hnutí původcové, jako byl sám Chelčický, jenž nebyl žádným učeným mistrem, a bratr Řehoř, první praktický vykonavatel jeho ideí. [1])

Bratří drží též důležité místo v českém písemnictví. Hned od počátku objevilo se mezi nimi drahně spisovatelů; někteří k nejznamenitějším náleží v české literatuře. Ostatně vyznati třeba, že Jednota dále již nerozvíjela ideí Chelčického, z nichž vyrostla, nýbrž že prostonárodně je vykládala jen a přispůsobovala, k tomu pak nikdy a nikterak ve všem jich plném smyslu. Bratří brzo shledali, že, chtějí-li dodělati

---

[1]) Od těchto proslulých Bratří vedou svůj původ pozdější obce, které se zařídily na témže základě a trvají podnes, rozešedše se v osadách po starém i novém světě jakožto zajímavý výstřelek českého hnutí XV. století. Jsou to tak zvaní Moravští Bratří, Evangelická bratrská obec, Zinzendorfští, Herrnhutští (Ochranovští). Viz *Gindelyho* Gesch. der böhm. Brüder 1434—1609, Prag 1857—58; Dekrety Jednoty bratrské (vyd. Gindelyho a Emlera), v Praze 1865; téhož Quellen zur Gesch. der böhm. Brüder, Wien 1859; *Fiedler*, Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder, Wien 1863 (Fontes rerum Austriacarum); *Jar. Goll*, Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder, Prag 1878. Viz též pojednání *Jos. Al. Helferta*: O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách a na Moravě za císaře Josefa II., v Časop. Mus. 1877, II. IV. a 1879 II.—III.: vypisují se tu osudy posledních zbytkův husitstva, jdoucích až do našich časův. O předmětu tom spisy starší: *Kranz*, Alte und neue Brüderhistorie (1772), pokračování od *Hegnera* (1791—1816), dále *Schulze*, Von der Entstehung und Einrichtung der evang. Brüdergemeinde (Gotha 1822) a podobná díla *Schaafovo* (Leipz. 1825) a *Lochnerovo* (Nürnb. 1832).

se jakés jednoty v životě i ve víře, stanoviti musí jistá základní pravidla, která by zůstávala mimo všecek spor: náboženské zajisté různice dělily národ na množství sekt a oslabujíce jeho síly, nevedly k žádnému ani mravnímu ani praktickému výsledku. Pročež usnesli se Bratří „zanechati všech traktátův, dosti míti na zákonu božím a jemu sprostně věřiti“; rozhodovati o hodnotě neb nehodnotě „traktátů,“ zůstaveno bylo starším. Tím vytčen jednotě směr praktický, nesoucí se k mravnímu zdokonalení člověka. Ideám Chelčického Bratří vyrozuměli doslovně a domnívali se, že obnova církve prvotné jest možná a provesti se dá mírnými, mravními jen prostředky, pouhým zavedením pobožných mravův a jakéhosi lehce klášterního života: zatracovali vojnu, zavrhovali stavovské přednosti, neuznávali soudní aniž jiné přísahy, zamítali všelikou moc světskou atd., přestávali na trpném jen snášení panujícího pořádku. Ale pořádek ten nemínil vzdáti se a Bratřím ustoupiti. Povstávající odtud odpor působil tedy Bratřím nesnáze a nutil je utíkati se k výmluvám a vytáčkám, které však odporu toho neuklizovaly.[1]) Společnost, plná záměrů nejlepších a účinkem své ideje co nejlépe prospívající, v praktickém běhu života octla se v žalostném poblouzení, jakéž souzeno bývá všem šlechetným idealistům: mocí pouhého mravního citu nebyla s to, aby zmohla řády panující, a konečně za svůj idealismus odpykala svým pádem. Jestliže čeští historikové Chelčického nazývají nejgeniálnějším myslitelem svého věku, jeho následovníci, záslužní svou soukromou snažností, učení jeho nepřivedli a nemohli ani přivesti dále, hlavně pro ohromnost úkolu, pro neprovednost čistokřesťanského idealismu v tehdejších okolnostech.

Literární působení Bratří záleželo v rozvíjení mravních, ač nikoli politicko-sociálních důsledkův ideí Chelčického, v šíření a obraně svého učení. Pro speciální ráz té literatury nebudeme vcházeti v podrobnosti; stačí ukázati na znamenitější muže z Jednoty bratrské. Jest tu nejprv zakladatel a praotec její, bratr Řehoř (příjmím Krajčí, † 1474), syn Rokycanovy sestry. Nabyv prvního vzdělání, vstoupil do kláštera, brzo však odtud odešel a živil se krejčovstvím, vyhledávaje při tom, jako i Chelčický, nábožných rozmluv s „věrnými Čechy.“ Tím spůsobem se také s Chelčickým seznámil, jehož spisy mu Rokycana schválil, a dospěl k prvním počátkům Bratrstva. Ale věc neodbyla se v pokoji; Rokycana nenadál se, že Bratrstvo hned záhy získá vřelých přívržencův a zmohutní. R. 1461 byl Řehoř v Praze a odbývaly se tu schůzky náboženských soudruhů; za tou příčinou Řehoř zakusil těžkých protivenství: byl jat, vyslýchán a proseděl dvě léta v žaláři. Rokycana navštívil jej ve vězení a politoval „krokodylským politováním,“ jakož

---

[1]) Na příklad: Chelčický pokládal vojnu za věc nedovolenou; Bratří připouštěli ji (jinak by musili sami se zbraní v ruce opírati se královským verbířům), ale s rozličnými ohradami: bratr mohl jíti na vojnu, byla-li věc králova spravedliva (což byla conditio sine qua non); ale měl, pokud bylo možno, staviti za se náhradníka nebo vyprositi se ke službě v posádce, nebo při vozích, na hlídku, k posluze atp. Pakli by i to mu nebylo lze, nechť bojuje tedy ve jmenu Páně, ale ať vystříhá se vyhledávati marné slávy, ať tasí meč nerad leč bezděk. Gindely I., str. 86.

vyjadřuje se souvěký historik. Bratřím bylo ještě jiná protivenství snášeti a oddechli teprv po smrti Rokycanově a krále Jiřího. Bratr Řehoř nebyl učeným, však „mocen byl nad jiné slova i péra“; byl horlivým hlasatelem ideí bratrských a zůstavil po sobě více spisův o křesťanské mravouce, jež dílem jsou ztraceny.[1] Neméně proslul bratr Lukáš († 1528), pražský bakalář. Přistoupiv k Jednotě roku 1480, byl prvním učeným bohoslovcem, jenž bytně ustanovil její učení, a jedním z nejplodnějších její spisovatelů: zůstalo po něm hojně traktátů, výkladů, listův a polemických článkův o rozličných kusích učení bratrského, z nichž některé také jsou ztraceny.[2] Bratrská obec učení své ustanovovala v samých rozpacích, pochybnostech, sporech, protivenstvích; když pak připadli Bratří na myšlénku, že kdesi na východě musí býti křesťané, žijící v prvotné čistotě mravův a víry, byli někteří údové jednoty vysláni, aby jich vyhledali, a mezi těmi byl i Lukáš. Jemu dostalo se v podíl, proputovati země řecké a bulharské. R. 1491 vydali se poutníci přes Krakov a Lvov do Sučavy; tuto oddělil se od nich zeman Mareš Kokovec, jenž obrátil se na Rus. V Konstantinopoli rozešli se ostatní: Kašpar a Marek vydali se do zemí podbalkánských, Kabátník do Malé Asie a Lukáš na egejské přímoří. Za rok se Lukáš vrátil; žel však, že o jeho cestě nedochovaly se žádné zprávy. Lukáš, zvolen byv na to za staršího Jednoty, docházel v ní čím dál tím větší váhy a platnosti; podle slov Blahoslavových byl v ní „jako meč vybroušený“; sídlo jeho, Mladá Boleslav, stalo se ohniskem Bratrstva; on byl povždy hotov, podávati každému, kdo si přál, poučení, oblevil přísnou kázeň, zavedenou Řehořem, a potřebám náboženské mysli hověl okrášlením bratrských chrámův a bohoslužby. Bratří nabývali přívrženců mezi šlechtou a v měšťanstvě. Lukáš jmenován bývá pravým zakladatelem Jednoty a její zákonodárcem. Blahoslav o něm dí, že to byl muž silný ve slově i ve skutcích, věrný, pracovitý, učený, nepřekonatelný, jakéhož v Jednotě nebylo — „a lépe o něm zcela nemluviti nežli pověděti příliš málo.“

Vavřinec Krasonický († 1532) byl pražský bakalář. Prokop, rovněž učený bakalář († 1507), tím jest památný v dějinách bratrských, že byl původem první reformy v Jednotě, směřující k její sblížení se skutečným životem, návrh podav, aby se zmírnila přísnost přílišná některých pravidel bratrských. Soudil, má-li Jednota prospívati, že jí nenáleží straniti se lidí mocných a bohatých a nutiti je, by odříkali se vlády a jmění, ježto by obého mohli s prospěchem užiti k dobrému Jednoty; soudil též, že není toho potřebí, aby člověk zbavoval se všech radostí života, které byly dřevními asketickými pravidly Jednoty zapovídány. Prokopovy návrhy, jež vykládal též ve svých spisech, zplodily rozepři, ve které Lukáš, Krasonický a vůbec většina Prokopovi přisvědčovali; strana menší však, s jeho zámysly se nesrovnávajíc, odtrhla se ve zvláštní obec, kteráž podle svého vůdce Amosa ze Štěkné obdržela jméno „Amosičtí.“ Do první doby literatury bratrské náleží také: Tomáš z Přelouče († 1517), jeden z nejučenějších Bratří,

[1] Rukověť, II. 163—168.
[2] *Gindely* v Časop. Mus. 1861 uvádí na 80 spisů Lukášových.

a Jan Táborský († 1495); oba bývali kněžmi katolickými, načež přestoupili k Bratřím. Z Amosických nejvíce proslul Jan Kalenec, osobnost to paměti hodná, řemeslem nožíř z Prahy, jenž ostře se potýkal s „velkou stranou“ bratrskou.

Jednota měla mnoho nepřátel mezi katolíky i podobojími a literární půtka ze sporů, vedených o víru, vybíhala tak daleko až, že na př. jistý kněz Vít tvrdil, kterak Bratří klaní se kryse, pojímají sestry atp. Mezi těmi, kteříž psali proti Bratřím, mohou jmenováni býti řečený již Augustin Olomucký, Koranda, Martin, zvláště pak Jan Bechyňka.

Zmínili jsme se o poselství, jež hledati mělo takové obce křesťanské nebo takového národa, kde by se bylo zachovalo prvotné křesťanství. Výprava zamířena byla jednak do Vlach, kdež měli se vyslanci seznámiti s příbuznou sektou Valdenských, jednak na Východ, kdež podle podání pokládala se prvokřesťanská říše kněze Jana. Ze všech těch cest zachovalo se vypsání jen o jedné: jest to br. Martina Kabátníka († 1503) „Cesta z Čech do Jeruzalema a Egypta“ z r. 1491—92.[1]) Předsevzetí to charakterisuje položení Bratří: doufali nalezti svému učení a zřízení historický základ a dodělati se té pásky, která by je viditelně spojovala s křesťanstvem prvotným. Ale pokus se nezdařil: na Východě se obec prvokřesťanská nenašla.

* * *

Počátkem XVI. století končí se vlastně ono období mohutné dělnosti národní, které bylo se počalo Husovými předchůdci na sklonku věku XIV. Promluvila tu česká reforma: prokázala mnoho šlechetných úsilí, podala nemálo důkazů statečné mysli a velkých činů, razila dráhu příštímu osvobození... Konec byl nešťastný. Ale to neumenšuje velikosti českého díla: reforma obrátila se proti základům, na kterých spolehala celá Europa, a za oporu měla malý jen národ; není divu, že byla udávena silnou reakcí. Zůstala jí přece zásluha počinu a zásluha mužné statečnosti.

Dřív než přejdeme k věkům následním, nebude od místa, ještě se rozhlédnouti jednou po době uvažované. Onať jest periodou nejznamenitější v celé historii České — dobou samého rozkvětu národnosti, plného projevu národních sil, jak hmotných tak duševních i mravních. Jí byla již v XV. století nenávratně zasloněna všecka starobylost předchozí, novější pak znovuzrození volky nevolky pracuje k vydobytí toliko podobné samostatnosti mravní a národní, a po našem zdání také ve snaze té, k přesnějšímu uvědomění dospělé, může naditi se i vítězství.

V čem záleží smysl husitství? Jest to jedna z oněch stěžejních otázek, jichž řešením určuje se povaha celých století v dějinách národův a poskytuje se i poučení přítomnosti. Podobné otázky obyčejně se velmi nesnadno poddávají dějepisnému rozřešení. Do nedávna historikové západo-evropští kreslili Husa jen jako předchůdce reformace,

[1]) Vyšla po prvé tušim r. 1542, pak r. 1577, 1637, 1691 a ještě častěji.

místo mu vykazujíce mezi Wiklefem a Luterem, protestanti s citem příchylným, katolíci s nevolí. Novější zas dějepisci čeští, uhýbajíce se slávě jeho protestantské, dokazovali, že on v některých jen kusích vedlejších rozcházel se s učením katolickým, oceňují však vůbec při něm snahu národní. Ruští konečně spisovatelé tábora slavjanofilského (Jelagin, E. Novikov, Hilferding) vystoupili s míněním naskrze novým: že totiž Hus k protestantské reformě se nenesl, nýbrž že učení jeho s tím počátečným slovanským pravoslavím souvisí, které kdys bývalo prvotnou církví křesťanskou u Čechův a jehož památka, když církev latinská byla vrch obdržela, v lidu se dále udržovala, tak že Husova nauka jeví se jako ohlas těch zvěstí, jako protest proti zkaženému a povaze slovanské nepříhodnému katolictví a vůbec jako snaha od základů románsko-germánských odchýliti se ku slovanským. Náčelník českých dějepisců, Palacký, s tím míněním se nesrovnával, jakož vůbec ho nepřijímají, kdož přímou souvislost husitství uznávají s reformací. Nejnovější dějepisec husitstva, E. Denis, volí cestu prostřední, snad nejsprávněji. Nezamítaje sourodnosti mezi husitstvím a protestantismem, nepopírá při tom, že by u Čechův byla památka trvala slovanské církve sv. Cyrilla a Methoda, různost pak mínění o Husovi tím vysvětluje, že v rozličných jeho spisech naskytují se dosti znatelné rozdíly jeho smyslu, vyplynulé z rozličných chvil jeho rozvoje a nálady, tak že z nich ovšem vyvodíny býti mohou nestejné závěrky.

Základní smysl Husova učení záležel — negativně v odsouzení pokázy a zlořádů římské církve, positivně v tom, že ideálem církve bylo mu prvotné křesťanstvo a že uznával jen dva prameny k poznání pravdy náboženské: sv. písmo a k pravému jeho výkladu lidský rozum. Takž z jeho učení mohlo se dojíti i k protestantství (jehož smysl zavírá se v zapírání církve římské a ve svobodném osobním výkladu sv. písma) i ku hledání styků s církví východní, jakož také činili i mírní husité r. 1451 i Jednota bratrská r. 1491. Působení temných zvěstí řeckoslovanských v husitství zavrhovati těžko, však u Husa bylo neuvědomělé a neurčité; on sám stál mimo dosah církve východní, však hleděl se s její učením seznámiti a přítel jeho a tovaryš mučennické smrti, Jeroným, „přátelil se s pravoslavnými“ na západní Rusi, kamž zajisté se odebral s Husovým vědomím. Mimo to mezi vlastními jeho stoupenci vyskytly se směry rozličné: i mírní kališníci i rozhodnější Táboři počítali se za přímé jeho následovníky — a kteří z nich větším právem to mohli, dějepisci ještě nerozsoudili. [1])

Lze tedy říci, že Hus i hnutí jím vzbuzené stejně přimykají k pokročilému Západu jako ku konservativnímu Východu: s oním víže je historicky tvářnost europská českého života a povaha vzdělanosti v lůně církve katolické; s tímto instinktivní vědomí slovanské osobnosti. S náboženskou působností Husovou nadarmo nepojí se úsilí o povznešení české národnosti (ač zaujímalo u něho teprv druhé místo).

[1]) Palacký v posledním zpracování dějin husitských povoluje jaksi názorům ruských badatelů. Však nové pokolení učenců českých rozhodně popírá jakoukoli spojitost Husovu s pravoslavnými tradicemi. Sr. úvahu *Jar. Golla* o knize Ern. Denisa v Časop. Mus. 1878, str. 589—592.

Dějepis jest pln ještě záhad a leccos nelze vysvětliti v pásmě dějů; musila však hluboká býti příčina, proč zvláště u Čechův národní a náboženský odpor proti katolicismu vzrostl ve století XV. do tak ohromných rozměrů, že ho pokonati nemohla celá Europa, veskrz ještě katolická, ani knihami, ani ohněm hranic ani křižáckými výpravami.

Hnutí husitské vzrostlo do rozměrů, v Europě snad od časův Albigenských nevídaných. Země neveliká, obklíčená náboženskými i národními nepřátely, sama sobě zůstavená, od soukmenovců nepodporovaná, dlouho vydržela boj neustupujíc. Ten skutek ukazuje na přítomnost zvláštní síly vnitřní, jejíž výrazem nejjadrnějším byla osoba samého Husa. „Vynikající známkou osobnosti Husovy," praví Hilferding, „byla bezohledná opravdovost v plnění zákona křesťanského, daleká všech úvah postranních." Této opravdové, upřímné oddanosti ryzímu křesťanství nelze v skutku nepřiznati v následním hnutí náboženském, zvláště při těch, kteří zevnějším (snad i politicky nutným) ohledům se nepoddali — při Taboritech a Českých bratřích. Nic méně otázka, kde hledati jest pramenův hluboké té nábožnosti, pronikající všecek národ, zůstává pořád ještě ve tmách. Pouhé „slovanství" Čechův (t. j. domnělá slovanská povaha národní), pouhé zvěsti o někdejší jejich (ostatně příliš krátko trvalé) církvi slovanské sotva vysvětlují ten úkaz; vždyť podobného hnutí u Slovanův ostatních nebylo. Značný podíl dlužno tu přičísti tuším německo-latinské osvětě slovanských Čechův. Nebylať náhoda, že mistři a bakaláři stáli v čele hnutí husitského, v čele i stran krajních, jako Táborův a Českých bratří. Pražské vysoké školy rozsely hojnou míru vzdělání.

Dějiny husitské vykazují mnohé poblouzení, v jakéž nevyhnutelně upadají probuzené davy, žádostivé ihned dojíti pravdy a založiti panování spravedlivosti; ale také mnoho hluboké upřímnosti, pevnosti a obětovnosti, a v té stránce husitství zří se zvláště jeho historická a mravní velikost.

Vlastenci čeští hned v prvních počátcích národního vzkříšení jali se vzpomínati na věk Husův jakožto na nejslavnější dobu dějin českých a vzpomínky ty vedly potom i k vážným študiím. Však poměr národního vzkříšení k historickému významu a dosahu husitství není ještě úplně na jevě: reakce, kteráž český život dusila od počátku XVII. stol., ještě se neskončila; mysli jsou ještě přímo nebo nepřímo spoutány; historické uvědomění není posud úplné — nic méně cestou prostrannějších študií a další zkušenosti přijde snad i ráznější pochopení národních úkolů v budoucnosti.

* * *

Čeští historikové nazývají obyčejně XVI. století (1526—1620), zvláště pak několik desítiletí před pádem Čechie *zlatým věkem* své literatury. Ale název ten může práv býti ne tak obsahem, jako spíše vnějším objemem literatury tehdejší a vzděláním jazyka. A v pravdě, století XVI. představuje se nám s velikou spoustou spisovatelův a knih, ale s rozvojem literatury nesamostatným, tak že dobu tu zlatým věkem českého písemnictví lze nazvati jen s velkou ohradou. Skutečný úspěch

XVI. století zakládá se na rozšíření literní vzdělanosti, ale literatura sama čím dál tím více potrácí půvabu původnosti a samostatného počinu, jsouc napořád ovládána proudy cizími. Proudy těmi byly obnova klassicismu a reformace. Gindely, dějepisec Českých bratří, stoje na stanovišti katolickém, zvláštní chválu vzdává českým katolíkům, že byli horliví přívrženci klassicismu; ale bylo svrchu již vyloženo, že klassicismus sám o sobě není prospěchem národní literatury. Klassická učenost, pojatá s katolického zřetele, vědomostí plodistvou býti přestávala; Bohuslav z Lobkovic, jako každý jiný spisovatel podobný, české věci málo prospíval, rozmnožuje houf bezbarvých následovníkův umělého klassicismu. Lidé ti v občanském životě zhusta i toužili po návratu starého pořádku a přáli si, by vše ničím bylo, co bylo získáno za doby husitské. Spisovatelům vlasteneckým, jako byl Všehrd, bylo se co brániti mrtvé latině, jež nedbala národní osvěty. S druhé strany působila reformace, záhy již proniklá do Čech: zástupcové české reformy i Bratří mívali přímé a osobní styky s původci reformace německé — s Erasmem Rotterdamským, s Luterem, Melanchthonem, Zwinglim a j. a učení těchto nejen že bylo přijímáno v Čechách, ale když reformace dosáhla politického uznání jako církev, zaujala z většího dílu místo dřívějšího náboženského ruchu národního. V druhé polovici století XVI. docela, když protivenství od strany katolické církvi české strojená ještě se zvýšila, kališníci i Bratří přivinuli se přímo k luteránům a k reformovaným. Staré husitství bralo za své; „věrné Čechy" ještě oživovaly husitské vzpomínky, český lid vynikal ještě vroucností citu náboženského — ale vedení věci nebylo již při nich. Od té doby v literatuře české řídké jsou zjevy znamenité a samostatné.

Zajímavější stránkou zlatého věku zůstávají jen vzpomínky a ohlasy starého, národního husitství, pak nové pokusy, kterým však nebylo již souzeno vyrůsti u veliké zjevy historické a národní.

České *básnictví* již v dobách husitských málo zavíralo v sobě pozoru hodného. Touž jalovostí vyznamenává se i na konci XV. stol. i během celého věku zlatého. Obsah jeho záležel dílem v rozličných básních latinských (výše jsme přední latinské básníky již vyjmenovali), dílem v překladech rytířských a duchovních románů, dílem v nápodobení německých meistersingerů, pěstujících básně mravokárné a allegorii, dílem konečně v písních duchovních. Nejznámější této doby básník jest H y n e k z P o d ě b r a d, třetí syn krále Jiřího (1452—1492), muž nadaný, však politicky bezcharakterní; sepsal dlouhou báseň „Májový sen," pak řadu jiných, sentimentálně allegorických atd. [1])

Nad jiné se rozvilo básnictví *duchovní* v tuto dobu náboženského povznešení, nejvíce pak písní a nejlepších pochází od Českých bratří. Zvláště prosluli jako skladatelé duchovních písní bratr Lukáš, Jan Táborský, Jan Augusta, Jan Blahoslav, M a r t i n M í c h a l e c z Litoměřic (1484—1547) a Adam Š t u r m (1530—1565). Jan A u g u s t a (1500

---

[1]) Viz *Hankova* Starob. Skládání; o Hankových opravách v Májovém Snu viz *Hanušův* spis „Die gefälschten Gedichte"; sr. *Nebeského* v Časop. Mus. 1848, též Časop. Mus. r. 1872 a „Rukověť" II. 127—129.

až 1572), biskup Českých bratří a jeden z nejpamátnějších mužův Jednoty, mnoho psal o její důležitostech náboženských, byl ohnivý kazatel a duchovní básník; písně jeho jsou však víc poučné než lyrické; část jich složil ve vězení, ve kterémž celých patnáct let ztrávil.[1]) Jiří Strejc (neboli Strejček, též Vetterus, † 1599) znám jest jakožto převoditel žalmů Davidových v bratrské bibli. Z nebratří proslul jako skladatel duchovních písní Martin Zámrský (čili Philadelphus, 1550 až 1592), kněz evangelický, přívrženec luteránství. Krom písní rýmovaných vyskýtají se též skládané podle vzorů klassických básně metrické: takového rázu jsou překlady žalmův od Matouše Benešovského (jinak Philonoma, nar. ok. r. 1550, † po r. 1590[2]) a Vavřince Benediktova z Nudožer (nar. ok. r. 1555, † 1615). Vavřinec, Slovák rodem, byl bakalářem pražské university, rektorem školy, potom mistrem a professorem mathematiky a klassické literatury: sepsal dobrou českou mluvnici (v Praze 1603) a spis o časoměrné prosodii.

Z veršovců *světských* na rozhraní století XVI. a XVII. zasluhují dva zmínky. Mikuláš Dačický z Heslova (1555—1626), český šlechtic, zůstavil po sobě předně historické zápisky, jež sepisoval podle starých kronik, rodinných pamětí a (za léta 1575—1626) vlastních upomínek; za druhé pak knihu veršů pod názvem: „Prostopravda“ (1620) — sbírku to písní, naučení, přímluv satirických, jež obsahují zajímavé zprávy o tehdejších mravích, formou však jsou chatrné a druhdy i hrubé. Slavnějším veršovcem, také nejplodnějším toho času byl Šimon Lomnický z Budče (nar. 1552, † po r. 1622; příjmí jeho bylo Žebrák, po řecku Ptochaeus, jakož se i podpisoval). Vyššího vzdělání nabyl ve škole jezovitské; již od mládí uměl si sháněti velkomožné příznivce, mezi nimiž nejpřednějším byl pan Vilém z Rožmberka: milosti jeho dosáhl, věnovav mu „Písně na nedělní evangelia“ (v Praze 1580). Jsa veselým tovaryšem na kvasích a úslužným veršovcem, měl mnoho přátel v české šlechtě a užil též milosti císaře Rudolfa. Roku 1618, v předvečer bouřlivých příběhů, usadiv se v Praze, zapletl se v běhy politické a sloužil zodpořilým stavům evangelickým, vychvaluje ve svých verších Fridricha Falckého a zatracuje „zrádce“ (Slavatu, Martinice a j.); sotva však dokonal se zvrat po bitvě Bělohorské, „obrátil plášť po novém větru“ a velebil ty, kterým před tím byl zrádců spílal, obviňuje včerejší přátely, vedené na popraviště. Z toho vidí se povaha jeho politická a mravní a tudíž i básnická. Hojné jeho skladby nejsou básněmi nýbrž rýmovanou prosou obsahu přerozmanitého: písně duchovní, verše poučné a satirické, skládání příležitostná. Za nejpřednější pokládají se: „Krátké naučení mladému hospodáři,“ skládání to didaktické s kresbami tehdejších mravův; „Kupidova střela,“ „Pýcha života,“ „Tobolka zlatá proti hříchu lakomství,“ „Hádání neb rozepře mezi knězem a zemanem“ a j.

---

[1]) Život jeho vypsal, jakož dále uvidíme, vrstvec jeho a odpůrce Blahoslav. Rukověť I. 24—36.

[2]) Od něho pochází též mluvnice česká, vydaná v Praze r. 1577, pak „Knížka slov českých vyložených, odkud svůj počátek mají, totiž jaký jejich jest rozum,“ v Praze 1587.

Duchovní básně svrchu jmenovaných spisovatelů bratrských sbírány byly ve zvláštní sborníky, jež pořádala Jednota pro vzdělání bratří a ku potřebě při službách božích. Byl to úkol správcův a starších: vybírali písně nejlepší a sestavovali z nich *„kancionály."* Nápěvy braly se k písním ze starých motivů národních nebo se skládaly nové. Každá jednotlivá obec měla svůj kancionál. Jiné církevní společnosti také si pořizovaly podobné zpěvníky, české i latinské. Kancionály byly předmětem zvláštní péče a záliby církve bratrské a mají svou nemalou cenu historickou: krom toho, že obsah jejich dotýká se církevního i mravního učení Bratří, jsou zajímavy též po stránce hudební svými motivy a po stránce umělecké malbou začátečních písmen. První kancionál bratrský: „Písně chval božích" tištěn byl r. 1505, jak se podobá, v Mladé Boleslavi, kdež byla již r. 1500 bratrská tiskárna. Nejlepší kancionály byly vydány v druhé polovici XVI. století. Jednota se rozmáhala, jevila se potřeba větších kancionálů, i bylo vydání jich poručeno Ad. Šturmovi, Janu Černému a Janu Blahoslavu; ježto však po r. 1547 Jednota byla v Čechách pronásledována, nezbylo leč vydání opatřiti za hranicemi. Správcové obrátili se do Polsky a tam na statku příznivého Bratřím pána z Górky, v Šamotulách (něm. Samtern na severu Poznaně), vydán byl r. 1561 slavný svého času „kancionál Šamotulský." Za panování Maximiliána II., když Bratřím se v Čechách zas oblevilo, vydali kancionál ještě obšírnější v Ivančicích (1576), kdež od r. 1562 měli vlastní tiskárnu, která potom r. 1578 přenesena byla do Králic, na zboží slavného pána Karla ze Žerotína. Kancionál ivančický pokládá se za jednu z nejpěknějších knih českých pro krásnou úpravu tisku a sličné rytiny.

Výše byla zmínka učiněna o počátcích českého *divadla*. Též ve stoletích XVI. a XVII. rozvíjelo se ono v tom směru, jevíc se jako církevní mysterie, jako kus z biblických příběhův nebo ze života prostonárodního. Bylotě divadlo polem výhradním školmistrův a študentův, ku kterým připojovali se i študenti bývalí, sedící v úřadech učitelských. Divadla provozovala se obyčejně v universitě na počátku školního roku. Správa university zavedla dramatické hry, aby jimi vyměnila nebo zmírnila hrubé kratochvíle při novém přijímání žáků, jež sluly examen patientiae (zkouška trpělivosti): dávaly se hry latinské, někdy také české, ze svatých příběhů, z části z klassické literatury nebo z českých dějin. Jiné příležitosti ku hrám poskytoval masopust, kdež študenti vydávali se do měst venkovských a za svá představení brali dárky od diváků. Ještě slavněji bylo pěstováno divadlo v jezovitské kolleji (od počátku druhé polovice XVI. stol.), kdež vábilo k sobě množství diváků. Také provozovány hry v soukromých domích panských při rozličných slavnostech. Jako spisovatelé dramatičtí mohou býti jmenováni: dotčený již Mikoláš Konáč, Mikoláš Vrána, Jan Aquila (Orel z Plavče), Jan Campanus Vodňanský (sepsal činohru „Břetislav a Jitka"), Pavel Kirmezer ze Šťávnice, Jiřík Tesák Mošovský (rodem Slovák, kněz podobojí, psal o předmětech církevních a skládal epigramy, † 1617), Šimon Lomnický a j. Byly též kusy, jež skládali společně študenti. Že divadlo těšilo se veliké oblibě, lze souditi ze zpráv, které nás došly o úspěchu jeho v obecenstvu, a z toho, že

hry provozované vycházely tiskem, ač tisky ty jsou nyní velikou vzácností. [1])

Ve zlatém věku tak řečeném znamená se vzrůst literního a vědeckého vzdělání: v rozličných odvětvích *vědy* vyskytují se díla více méně důležitá a samostatná; v Čechách žili přední učenci svého věku Kepler a Tycho de Brahe; objevují se domácí pěstovatelé věd — humanisté, grammatikové, počtáři, hvězdáři neboli astrologové, botanikové a j. Botanik, lékař a bohoslovec Zálužanský (Mathiades Hradištenus Adam, † 1613) byl, jakož svědčí zápisy pražské university, „taký filosof, že jeho věk a národ neměl rovného"; praví se, že Linnéa předstihl v jeho theorii o dvě století. Jest také mnoho překladů z jiných jazyků.

Věda *historická* měla též své pěstovatele, ač cena jejich v literatuře není znamenita. Bartoš písař (čili Bartoloměj od sv. Jiljí, † 1535), pražský měšťan, oddav se podle povahy věku záležitostem náboženským, vypsal zevrubně rozbroje, které panovaly mezi kališníky a stranou, nově tehdy vzniklou, luteránů, při čemž se přidržel těchto. V jeho vypravování živě se druhdy obrážejí osoby i příběhy oné doby. [2]) Sixt z Ottersdorfu († 1583) vzdělával se v Praze i na školách zahraničných, náležel ku straně stavů protestantských, čelících straně královské, a mimo jiná díla sepsal: „Acta aneb knihy památné čili historie oněch dvou nepokojných let 1546 a 1547." Historický výklad jest tu nerovný; některé části jsou řádně zpracovány, jiné vypadají jako nevzdělaný materiál; v celku však jest tu živě zobrazena doba tehdejší. Jak vládl spisovným jazykem, o tom stačí uvesti svědectví Jana Blahoslava, jenž Sixta nazval ze všech tehdejších doktorův a mistrův pražských „nejlepším Čechem," t. j. nejlepším znalcem jazyka českého. [3]) K nejznámějším spisovatelům oné doby náleží Václav Hájek z Libočan († 1553). Podle jmena byl šlechtic; vychován byv ve víře podobojích, přestoupil potom ku katolíkům, pročež nazýván byl apostatou (odpadlíkem), a zastával pak rozličné duchovní hodnosti. Vynikal patrně mnohými vědomostmi; alespoň katoličtí pánové někteří vyzvali jej, aby sepsal českou kroniku, kteráž mu pojistila i jméno v literatuře. Počínajíc časy nejdávnějšími dějin českých, dovedena jest do r. 1527. Při její spisování užil hojných listin úředních, výpisů ze zemských desk a jiných pomůcek, které mu opatřeny a dodány byly. Knihu svou dokonal r. 1539 a vydal tiskem r. 1541. Přijata byvši s pochvalou, dlouho byla na slovo brána u českého čtenářstva a dějepisců pozdějších, v časích pak úpadku byla jednou z knih nejmilejších, které zachovaly se z věku staršího, zvláště že psána jsouc

---

[1]) Některé z těch kusův otištěny jsou v knížce *Jos. Jirečka:* „Staročeské divadelní hry" I. V Praze 1878. (Památek staré liter. české, vydávaných Maticí českou, díl III.)

[2]) „Kronika pražská o pozdvižení jedněch proti druhým" (1524—1530), vydána byla od *K. J. Erbena* v Praze r. 1851. Latinský překlad Bartošovy kroniky: „Bartolomaeus von St. Aegidius Chronik von Prag in der Reformzeit, Chronica de seditione et tumultu pragensi 1524" vydal *Höfler* (v Praze 1859).

[3]) Viz o něm „Časop. Mus." 1861. Úryvky z jeho historie podány jsou ve „Výboru" II.

ve smyslu katolickém nikomu nebyla na závadu a prostým svým výkladem dobře se hodila za čtení prostonárodní.[1]) Ale již za časů Hájkových vyskytly se výtky, že je v kronice té leccos přibájeno; kritikové novější, počínajíc od Dobnera, přesvědčili se o tom důkladně a Palacký nemohl dosti slov nalezti k odsouzení té „neslýchané nestydatosti," s jakou Hájek českou historii naplnil výmysly ze své fantasie a z knih, kterých nikdy nebylo.[2]) S kališnického hlediště sepsal kroniku českou Martin Kuthen ze Sprinsberka († 1564): byl pražským bakalářem, jako vychovatel v panských rodinách některých cestoval se svými chovanci po Vlaších, Francouzích a Němcích, slynul jako dobrý latinář, sepsal hojnost latinských veršů, pochvalných básní a epigramův a konečně i řečenou kroniku.[3]) Bohuslav Bílejovský (nar. ok. r. 1480, † 1555), sestavil, stoje na stanovisku mírných kališníků, českou historii církevní (vyšla v Norimberce 1537 a v Praze 1816).

V dějepisectví ozvala se platně i Jednota bratrská. Již záhy jala se sbírati důležitější akta, jež vycházela od ní neb od jiných stran církevních; chtělať jednak zachovati paměť svého původu a dalších svých osudů, jednak míti po ruce potřebný materiál ku vlastní obraně. Tím spůsobem povstal archiv dosti bohatý, který zvláštní „písař" spravoval, od jednoty ustanovený — některý z bratří, vynikající vědomostmi a nadáním. Z toho původu vyvinula se zvláštní historická škola bratrská.

Nejznamenitějším dějepiscem Bratří byl Jan Blahoslav (1523 až 1571, příjmí své předělal z rodového jména Blažek). Nabyv pečlivého vychování v domě otcovském, cvičil se dále na vyšších školách a pobyl též rok na universitě vitemberské. Záhy přistoupil k Jednotě bratrské, kteráž jej poslala do Basileje; tam byl od učenců laskavě přijat, zvláště od Sigmunda Hrubého z Jelení. Navrátiv se domu, byl na škole bratrské učitelem, načež r. 1552 přidán byl za pomocníka bratru Černému, jenž spravoval bratrský archiv, a brzo na to přijal kněžské svěcení. Při zaměstnání svém v archivě lépe poznal nežli kdo jiný minulé osudy Jednoty a sepsal dějiny bratrské do r. 1554.

Z práce, které byl s láskou oddán, vytrhli jej starší jednoty, svěřivše mu důležitá poslání nejprve při dvoře ve Vídni, potom v Magdeburce, kdež rokoval s Flaciem Illyrikem (vlastně Vlašićem), odpůrcem Melanchthonovým, kterýž tehdy mocné měl slovo u věcech protestantských. Blahoslav ve svých s ním rozhovorech hájil základův učení bratrského a pak i latině sepsal tu obranu.[4]) Roku 1557 byl ve valném

---

[1]) Druhé vydání pořídil Ferd. Schönfeld v Praze 1819. Německý překlad *Sandelův* vyšel v Praze 1596, v Norimberce 1697, v Lipsku 1718. Převod latinský, spůsobený v první polovici XVIII. století od piaristy Viktorina a St. Cruce, vydal *Dobner* 1762—82 v šesti dílech.

[2]) Sr. Würdigung str. 273—292; Dějiny I. č. 1. str. 31.

[3]) Kronika o založení země České a prvních obyvatelích, tudíž knížatech a králích atd., v Praze 1539; druhé vydání obstaral Veleslavína 1585, třetí Kramerius 1817. Svrchu již bylo připomenuto, že se Kuthenovi též připisovala „Kronika o Žižkovi"; však Jar. Goll ji klade do XV. stol.

[4]) Summula quaedam brevissime collecta ex variis scriptis Fratrum, qui falso Waldenses seu Picardi vocantur, de eorum Fratrum origine et actis.

shromáždění starších Jednoty z Čech, z Moravy, z Polsky a z Prus zvolen do vyšší rady a za biskupa. Usadiv se na to v Ivančicích, pořádal s bratřími Černým a Ad. Šturmem bratrský kancionál, kterýž, jak svrchu bylo řečeno, vydán byl r. 1561 v Šamotulech; Blahoslavu náleží větší část toho díla, na 50 písní složil sám. Chystal též do tisku bratrské vyznání víry v jazyku chorvatském a přeložil znova z původních jazykův Nový zákon (vydán r. 1565). Ježto Jednota byla pronásledována, zřízena jest v Ivančicích r. 1562 tiskárna tajná (tisky její znamenány byly: „ex horto“ neb „ex insula hortensi“). R. 1564 sběhly se dvě důležité události: nastoupil panování císař Maxmilián, za něhož Jednotě nastali časové pokojnější, a propuštěn byl z vězení Jan Augusta. S tímto bylo Blahoslavu mnohé půtky vésti, ježto Augusta směřoval ku sloučení Bratří s luterány, Blahoslav pak vší silou hájil přesného zachování Jednoty. Nejvíce jitřilo Blahoslava, že Augusta, chtěje na svou stranu zvábiti prostší údy Jednoty, počal brojiti proti učení a vědám, odvolávaje se na slova br. Lukáše. Tu Blahoslav obořil se na protivníky osvěty spisem rozhorleným, jenž náleží k plodům nejznamenitějším českého řečnictví (vytištěn v Časop. Mus. r. 1861). Pečoval též velmi o vzdělání českého jazyka, kterýmž překrásně vládl, posledním pak jeho dílem byla pozoru hodná česká mluvnice.

Konečně k popudu Blahoslavovu sdělán byl nový překlad bible z jazykův hebrejského a řeckého: jest to dílo nejslavnější celé bratrské literatury — ona tak zvaná *bible králická.* Vyšla nákladem moravského pána Jana ze Žerotína, velikého příznivce Jednoty bratrské, v Králicích v letech 1579—1593 o šesti dílech (pročež obyčejně slove šestidílná; druhé vydání vyšlo 1596, třetí, folio r. 1613). Překlad ten dosud se pokládá za vzor dokonalosti českého jazyka. Blahoslav vydání jeho se nedožil. Do králické bible pojat jest bez proměny jeho překlad Nového zákona.

Blahoslav byl jeden z nejznamenitějších mužův Jednoty; také novější dějepisci uznávají, že nebylo tehdáž člověka v Čechách a na Moravě, jenž by se mu vyrovnal učeností. Sám též pečoval, neřídě se příkladem ostatních „bratří,“ aby bratrská mládež nabývala vyššího vzdělání, a nadané jinochy posýlal do Vitemberka a do Tubink. Jesti paměti hodno, že při své učenosti a vroucí oddanosti věci bratrské a stoje v čele Jednoty, vyhýbal se sporům theologickým; jakož sám pravil, „jak mohl psáti, nechtěl, a jak chtěl, nemohl.“ [1])

---

[1]) O Blahoslavu a jeho spisech psáno bylo a též výňatky z jeho děl položeny jsou v „Časop. Mus.“ r. 1856, 1861, 1862, 1873, 1875, 1877; v „Osvětě“ r. 1873; ve spisech Gindelyho; v „Rukověti“ l. 74—84. V bratrském archivě (jenž chová se v Ochranově) první listy krom samého počátku psány jsou od Blahoslava. „Historie bratrské Jednoty“ skládá se ze dvou částí: první objímá léta 1457—1541, druhá 1546 až 1554. „Život Jana Augusty“ vydal *Franta Šumavský* v Praze r. 1838; stránky 1.—56. pocházejí od Blahoslava, ostatní psal nejspíše bratr *Jakub Bílek*, Augustův stoupenec a tovaryš jeho utrpení. Té doby, když skládal kancionál, vyložil Blahoslav své mínění o zpěvu ve spise: „Musica, t. j. knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající“ (v Olomúci 1558, druhé rozmnožené vydání v Ivančicích r. 1569). Českou grammatiku Blahoslavovu vydali *I. Hradil* a *Jos. Jireček* ve Vídni 1857. V překládání králické bible měli krom Blahoslava úča-

K dějepisecké škole bratrské náleží dále bratr Jafet († 1614), jenž mimo jiné spisy zůstavil po sobě „Historii o původu Jednoty bratrské a oddělení se jejím od církve zavedené,“ sepsanou na obranu Jednoty.[1]) Z téže školy pošel Václav Březan († ok. r. 1619), jemuž přičítá se česká kronika do r. 1160, čelící proti Hájkovi, a jenž sepsal některá díla dějepisná, vztahující se k rodům pánův z Rožmberka a ze Šternberka. Práce tyto, cenné sic záznamem příběhův a letopočtu, nemají však valné hodnoty literární.[2])

S Jednotou bratrskou pojí se jméno slavného Karla ze Žerotína (1534—1636), bohatého a znamenitého pána moravského, jenž měl vynikající působení v posledních zápasech za svobodu českomoravskou, ač výsledek jeho přičinění daleko zůstal za vlasteneckým jeho přáním. Byl synem svrchu dotčeného Jana ze Žerotína, kterýž ve svých Králicích dal byl útulek bratrské knihtiskárně a překladatelům králické biblí; máti jeho byla rovněž horlivou „sestrou.“ Nabyv Karel prvního vzdělání v této společnosti, odebral se na vyšší študia do Štrasburku, Basileje a Ženevy, kdež mezi jiným seznámil se se slavným Theodorem Bezou. Po té cestoval po Německu, Nizozemí, Anglicku a žil dobu delší ve Francii, nabývaje tam prvních zkušeností vojenských a navazuje svazky přátelské. Veliké naděje skládal na boj Jindřicha IV. se stranou katolickou, ba jednou i novou domácnost svou, sotva zařízenou, opustil, aby účasť přijal v tom boji ve Francii. Ale ideální naděje se nevyplnily, doma těžké rány jej stíhaly v rodině a tak ustranil se konečně na jednom ze svých statků. Však smutný stav Moravy povzbudil jej zase k činnosti, když bylo mu výčitky slyšeti, že „nemoudře si vede, an zahlušuje v sobě dary boží.“ K výčitkám těm odpověděl svou „Apologií.“ Působení politické zjednalo mu velkou mravní váhu; háje však prospěchů vlasti Moravské a náboženské svobody svých nekatolických krajanů, měl před sebou úkol přetěžký; blahomyslné jeho rady neodvrátily oné hrozné srážky, jejíž následkův i sám zažil vyhnanstvím. R. 1629 usadil se ve Slezích a nepřestal až do skonání býti ochrancem bratrské Jednoty. Mimo řečenou „Apologii“ sepsal historicky důležité „Zápisy o soudě panském“ a zprávy o několiku moravských sněmů; krom toho zůstavil po sobě rozsáhlou sbírku listů z let 1591—1636, převelmi důležitých pro dějepis té doby a znamenitých též slohem a jazykem.[3])

---

stenství bratří Ondřej Štefan, Izaiáš Cibulka, Mikoláš Albrecht z Kaménka, Jiří Strejc, Jan Capito (Hlaváč), Pavel Jesen, Jan Efreim, Lukáš Helic a v další přehlídce Samuel Sušický a Adam Felin. O vysoké ceně překladu srovnávali se i Veleslavína i jezovita Šteier. Obšírné pojednání *Jos. Šmahy*: „Králická bible, vliv a důležitost její v literatuře české“ viz v Časop. Mus. 1878; o účinku její na pozdější překlady českých biblí tamtéž r. 1879.

[1]) *Jireček* v Rukověti I. 302—303. Úryvek z jeho „Historie“ podán ve vídeňském Světozoru r. 1861. — Když r. 1621 klášter, ve kterém byl pochován Jafet, minoritům byl navrácen, převor kláštera velel kosti Jafetovy vykopati a také kosti ostatních bratří a spáliti je.

[2]) Psal o něm *Fr. Mareš* v Časop. Mus. 1878. Březanův Život Viléma z Rožmberka vydán v Praze r. 1847 (a „Život Petra Voka z Rožmberka“ úpravou Fr. Mareše též v Praze r. 1880. — Pozn. překl.)

[3]) „Zápisy“ vydal *V. Brandl* v Brně 1866 (ve dvou dílech); rovněž vypsání sněmův a „Listy“ (tamže) 1870—72. Úryvek z Žerotínova denníka

Konec zlatého věku nazývají čeští dějepisci *věkem Veleslavínovým*, tož po spisovateli, jenž stál v čele literatury za posledních desítiletí věku XVI. Daniel Adam z Veleslavína (čili prostě Veleslavína, 1545—1599) může právem býti považován za representanta toho literárního období. Stav se r. 1569 mistrem svobodných umění, vykládal dějiny na universitě pražské; roku 1576 však oženil se, pojav za manželku dceř slavného knihtiskaře pražského Jiřího Melantricha, a oddal se spisovatelství a vydavatelství. Po smrti tchána Melantricha a jeho syna zůstal jediným správcem knihtiskárny. Nevynikal sic zvláštním nadáním nebo původními myšlenkami, ale byl to muž osvícený a cenil vysoce vzdělání literní, k jehož rozšíření přispěti vytkl sobě za úkol života. Vydával učební knihy, psal o předmětech mravoučných a náboženských, o zeměpise, zvláště o historii, mnoho překládal z jiných jazyků (na př. Českou historii Eneáše Silvia — byl to třetí převod toho spisu po překladu Houskově a Konáčově), opravoval a vydával spisy původní i převodní jiných spisovatelů (na př. kroniku Moskevskou Hosiovu, kroniku Kuthenovu, historii Židovskou Flaviovu, kroniku Tureckou Löwenklaiovu), psal předmluvy ku knihám, jež se u něho tiskly. Hlavní jeho dílo jest „Historický kalendář"; vyšel v Praze r. 1578 a 1590. Souvěcí nazývali jej „arciknihtlačitelem" a sláva jeho vydavatelské činnosti dochovala se až do věků potomních. [1]) Straně se sporů polemických, přiznával se tajně k Jednotě bratrské. Smýšlení jeho literární zračí se zvláště v řečených předmluvách. Smrt jeho pět a třicet básníků opěvalo verši žalostnými.

Veleslavína není zástupcem ani původního směru ani nového obsahu, byl jen nejznamenitějším spisovatelem svého věku. Jmenem jeho označeno jest celé období z té jen příčiny, že byl výborným stilistou. Jazyk i sloh Veleslavínův a nejlepších jeho vrstevců považuje se dosud za vzorný a novověcí puristé podnes jej kladou za příklad správné, přesné češtiny. [2])

Ze spisovatelův historických mohou ještě býti jmenováni: Prokop Lupáč z Hlaváčova († 1587), pražský professor; sepsal latinský kalendář historický (Rerum bohemicarum ephemeris seu calendarium historicum, v Praze 1584) a českou „Historii o císaři Karlu IV." (v Praze 1584, nové vydání 1848), kteráž patrně jest jen úryvkem z většího díla historického, jež zůstalo nedokončeno. Marek Bydžovský z Florentina (1540—1612), pražský mistr a professor mathematiky a hvězdářství: když byl děkanem universitním, zveleboval študentské divadlo, v literatuře pak účinkoval dílem jako latinský veršovec, hlavně pak jako historik, vypisuje příběhy za císaře Maxmiliána II.

---

položil *B. Dudík* do svých „Mähr. Geschichtsquellen" (Brünn, 1850, str. 358—368). O Žerotínovi psali: *Petr* rytíř *Chlumecký*, Carl von Zierotin und seine Zeit, Brünn 1862; *Fr. Dvorský* v „Památkách" 1873 a *Ant. Rybička* v „Časop. Č. Mus." 1873.

[1]) Podle slov známého jezovity Balbina „quidquid doctum et eruditum Rudolpho II. imperante in Bohemia lucem adspexit, Veleslavinum vel autorem vel interpretem vel adjutorem vel ad extremum typographum habuit."

[2]) Viz *Kosinovy* „Hovory Olympské" I. V Brně 1879.

(český „Život“ toho císaře, v Praze 1589) a Rudolfa II. Polák Bartoloměj Poprocki z Glogol (1540—1614) rovně náleží polské literatuře i české, v obou prosluv hlavně pracemi rodopisnými a historickými, dějepisem rodův panských a rytířských, měst atd.[1]) Jiří Závěta ze Závětic, pražský bakalář, v rozepři mezi Rudolfem a Matiášem přivinul se ke straně tohoto, těšil se zvláštní jeho přízni a byl dvorským jeho dějepiscem; mimo některé toho druhu spisy oficiální sepsal „Školu dvorskou“ (Schola aulica, v Praze 1607), kteráž svým časem velice byla ceněna.

Na prostrannější vzdělanost ukazuje značný počet knih zeměpisných a cestopisů. Již v XV. století bylo vykonáno a vypsáno několikero cest znamenitějších (Kabátníkova z Čech do Jeruzalema a Egypta, Lva z Rožmitála do západní Europy, Jana z Lobkovic do Jeruzalema). Přecházejíce ku století XVI., nalézáme tu zvláště tyto cestovatele: Václava Vratislava z Mitrovic (1576—1635), jenž jako 15leté pachole konal s poselstvím cís. Rudolfa II. cestu do Cařihradu, kdež potom za příčinou vzniklé roztržky mezi Rakouskem a Tureckem byl spolu s celým poselstvem zajat a tři léta ve strašném vězení tureckém držán; vrátiv se konečně do vlasti, vypsal své příhody v zajímavé knize.[2]) Krištof Harant z Polžic a Bezdružic (1564—1621, v Praze popraven), český pán, muž osvícený, vypsal cestu svou do Benátek a do Sv. Země.[3]) Fridrich z Donína († před r. 1617) putoval mnoho v Uhřích, Němcích a v Itálii a zůstavil paměti svého cestování.[4])

Poučná literatura rozmáhala se i v jiných oborech. Vedle církevní polemiky a historie rozvíjela se známost písemnictví klassického, bylo pěstováno právnictví, vznikaly počátky přírodovědy — v pokusech samostatných i u velkém počtu překladů. Se vzrůstajícím objemem literatury vzdělávala se i spisovná řeč: čeští spisovatelé již od konce století XIV. uměli vládnouti národním jazykem; Hus a spisovatelé husitští, chtějíce účinkovati na lid, neustávali v péči o národní ráz řeči spisovné, rovněž posléze spisovatelé bratrští. S druhé strany působením humanismu vznikalo ponětí o vytříbeném slohu.

Tato tedy vnější bohatost literatury a vzdělanost jazyka zjednaly druhé polovině XVI. století a předvečeru pádu Čechie slávu „zlatého věku.“ Ale hledíme-li ku vnitřnímu jádru té literatury, název ten jeví se málo případným. Literatura nestačila těm úkolům, které přinášela doba, jakož jim nestačovalo ani obecenstvo. Hluboké ideje, povzbuzené

---

[1]) „Zrcadlo markrabství Moravského,“ v Olomúci 1593; „Diadochus, t. j. sukcessí, jinak posloupnost knížat a králův Českých,“ v Praze 1602, a j. O Paprockém viz „Čas. Mus.“ 1866. Spisuje české knihy užíval s počátku pomoci Čechův, potom však sám ovládl jazykem.

[2]) „Příhody V. Vratislava“ atd. vydal r. 1777 *Pelcl*, potom r. 1807 *Kramerius*, 1855 *Rozum*. Německé jich přeložení vyšlo v Lipsku 1786, anglické od *A. R. Wratislawa* v Londýně 1862; ruské od *K. Pobědonosceva* (Priključenija češskago dvorjanina Vratislava v Konstantinopolě i v ťažkoj nevolě u Turok) v Petrohradě 1877.

[3]) „Cesta z království Českého do Benátek a odtud do Sv. Země,“ v Praze 1608, s rytinami od samého Haranta. Nové vydání od *K. J. Erbena* r. 1854.

[4]) Viz „Čas. Mus.“ 1843 a „Lumír“ 1858.

u věku předešlém, ostaveny jsou stranou nebo zůstaly nerozvinuty; reakce dobývala si čím dál tím více půdy, katolicismus bral vrch, od druhé polovice XVI. století působí v Čechách jezovité, kteří pustili se horlivě do potírání kacířstva, kdežto o bratrské Jednotě jeden z nejhodnějších její správců směl říci: Ecclesiam nostram *ore* destitui (Církev naši pouhými ústy jsem zřídil). Jakkoli šlechetné bylo úsilí Jednoty, dostihnouti čistého křesťanství, asketismus jejího učení, trpné její chování nemohly (a také nechtěly) politicky povznesti a ozbrojiti zástupy lidu. „Čistému křesťanství" bylo tu činiti se zjevným násilím. Boj trval ještě, ale síly byly roztříštěny, lid zůstával chladným ku stavům vyšším, kteří naň zapomínali. Při všem vnějším zvelebení literatury cítila se únava národa. V takovém stavu zastihla Čechy katastrofa roku 1620.

3. Věk úpadku.

Již v prvních rocích století XVII. počala se jeviti ta umdlenost, která učinila možným onen převrat, jenž postihl Čechy po bitvě Bělohorské. Bitva ta zadala poslední ránu i národní samostatnosti i literatuře. Století sedmnácté chová jen poslední výstřelky toho, co vyklíčilo dříve; literatura žila jen ještě v jednom pokolení, vychovaném v době předešlé; nejlepší, nejznamenitější její pěstovatelé byli vyhnanci.

Z předu byla již řeč o následcích Bělohorské bitvy. Přemoženým protestantům, podobojím i Bratřím — většině národa — nezbylo leč státi se katolíky nebo vlast opustiti. Drahně rodin českých rozešlo se po zemích sousedních, kdež bylo jim utonouti v národech cizích, a s nimi i poslední lepší zástupcové husitství — Amos Komenský, Karel ze Žerotína, Pavel Skála ze Zhoře.[1]) Nastal dlouhý věk úpadku literatury, hrubé nevědomosti a potlačení národa (1620—1780): katoličtí duchovní, zhusta cizozemci, žádali od lidu jen plnění obřadův, zůstavujíce jej jinak osudu; knihy z věků dřívějších byly hromadně ničeny jakožto napáchlé kacířstvím; národu ubírán všecek zisk dřívější vzdělanosti. Učení vyhnanci neustali ve své činnosti, dokonávali díla druhdy znamenitá, ale práce jejich, vyrostlá v cizině, pro národ minula marně. Země sama byla na nejvýš spustošena válkou třicetiletou: obyvatelstvo se nad míru ztenčilo vystěhováním ze země a vyhlazením, nový přítok německých osadníkův přispěl jen k úpadku horšímu české národnosti.

Podle těch okolností lze si obraz učiniti o stavu české literatury v oné době. Nejlepší lidé z národa, nejvzdělanější a bohatí, kteří by zvláště byli sloužiti mohli vlasti, opouštěli ji a zůstával tu jen bezradný lid, potaji sic přechovávající některé odkazy doby předešlé, ale

---

[1]) Rusky psali o té době *Hilferding* v „Istorii Čechii"; *P. Lavrovskij* v knize „Padenije Čechii v XVII. věkě" SPb. 1868 (ze Žurn. min. Nar. Prosv."). Podrobnému vylíčení toho věku věnováno jest dílo (posud nedokončené) českého historika *Gindelyho*.

hrozně zemdlený a utištěný. U koho uchránily se jako svátost knihy staré, musil je skrývati, jinak jim hrozilo zkažení; veřejně ozývala se jen učenost katolická, v jejíž čele stáli jezovité. Pročež v době té jakéhos prodloužení života předešlého hledati nelze; od r. 1620 jest písemnictví obrazem povolného umírání národnosti. Literatura dřívější trvá ještě čas nějaký jen mezi emigrací anebo prodlužuje svůj život u soukmenných Slovákův, ku kterým čeští emigranti zanesli své snahy náboženské a literní.

Prodlemež nejprv při spisovatelské činnosti emigrace či tak řečených „exulantův.“ Kořen její leží ovšem v předešlém rozvoji, jehož byla výstřelkem posledním; po hodnotě nejlepších její plodů lze souditi, co by ze sebe byla mohla vydati ještě česká literatura, kdyby hrozným politickým osudem národa nebyla přetržena.

Nejznamenitější osobností celého XVII. století českého až do prvních počátkův národního znovuzrození, do konce tedy století XVIII., jest Jan Amos Komenský (v západní Europě zván Comenius, 1592 až 1670). On jediný na dřevní dobu upomíná rozsáhlou činností a celou povahou svou. Za věku dětského osiřel a bylo mu již 16 let, když počalo se pravidelné jeho učení. Študoval v Herborně a Heidelberce, odkudž přinesl si první podněty k pracím, jež potom mysl jeho celou zajímaly, v oboru mravní a náboženské mystiky a na poli vychovatelském; jinak dospěl samostatně k rozhodnutí, pracovati ku zvelebení svého rodného jazyka. Z Heidelberka zajel do Amsterodámu, odkudž pak pěšky vrátil se do Prahy a na Moravu. Tuto stal se učitelem na škole bratrské, r. 1616 přijal svěcení a zvolen byl za správce církve bratrské ve Fulneku; r. 1621, když Fulnek vojskem španielským byl spustošen, ztratil veškero své jmění. I hledal útočiště na statcích pána ze Žerotína a dostalo se mu žíti v té chaloupce, kterou, jak se pravilo, vystavěl bratr Řehoř, zakladatel bratrské Jednoty. Zatím pronásledování, kterým stiženi byli kněží nekatoličtí, nutilo Bratří pomýšleti, kam se uchýliti; i rozhodli se, útulku hledati v Polště nebo v Uhrách. Komenský, byv tehdy údem vyšší rady církevní, přesídlil se r. 1628 s celou Jednotou do Lešna (v Poznaňsku). Bratří doufali, že vyhnanství nebude dlouze trvati; zatím události čím dál tím více tu naději kalily, tak že Bratřím brzy bylo pomýšleti na to, jak se trvaleji zaříditi v cizině. Komenskému poručena byla správa škol.

Komenský záhy již počal obírati se učenými a literními pracemi. Již od r. 1612 pracoval o „Pokladu českého jazyka,“ skládal spisy historické a nábožensky poučné, v rocích 1621—24 spůsobil časoměrný překlad žalmů (v náhradu za ztracený překlad Vavřince z Nudožer), r. 1623 sepsal slavný „Labyrint světa,“ r. 1625 „Hlubinu bezpečnosti.“ V prvních letech vyhnanství horlivě se zabýval záležitostmi výchovy a vyučování. Bodinova „Didaktika“, kterouž ve knihovně jednoho českého pána nalezl, vnukla mu myšlénku, sepsati dílo podobné v jazyku českém. I sestavil v r. 1626—32 „Didaktiku“, dále „Informatorium školy mateřské,“ [1]) konečně proslulou „Janua

[1]) „Didaktiku“ nalezl *Purkyně* v Lešně r. 1841 a vydala ji Česká Matice r. 1849; druhé vydání, správnější, obstaral dr. *J. Beránek* r. 1871. „Informatorium“ vyšlo nově r. 1858 a 1873.

linguarum,“ [1]) kterouž vydal nejprv latině, potom česky a která zjednala mu slávu europskou a přátelství mnohých mužův učených a o národní osvětu pečlivých. Tato „Zlatá brána jazykův otevřená“ činila převrat v nauce jazyka latinského, uvádějíc novou, prostou methodu.

Zatím položení Bratří ve vyhnanství bylo den ode dne krušnější. Trvala třicetiletá válka; zuboželí Bratří hledali pomoci ve světě protestantském — ve Švejcařích, v Hollandsku, v Anglicku, a nacházeli ji. Komenský náležel k nejčinnějším údům Jednoty; vedle prací svých učených a školských působil jako správce církve, jako polemista, jako kazatel, a horlil za sjednocení církví evangelických. Touž dobou pracoval o novém díle, které opět budilo pozornost světa učeného. Obmýšlel totiž spis „Pansophia christiana“; předběžně vydali přátelé v Anglii, a sice v Oxfordě 1637, „Conatuum Comenianorum praeludia“ („Předchozí nákres Komenského záměrův,“ při Hartliebově „Porta Sapientiae“). Dílo Komenského obracelo k sobě pozornost veřejnou zvláště v Anglicku, kdež viděli v něm muže, spůsobilého, provesti záměry Baconovy. „Prodromus pansophiae“ (Předchůdce všemoudrosti) vyšel zatím r. 1639 a 1642 v Londýně, r. 1644 pak v Lipsku. „Dlouhý parlament“ zval Komenského do Londýna; Komenský se skutečně r. 1641 odebral do Anglicka, ale politické bouře provedení záměrů filosoficko-didaktických, k vůli kterým byl povolán, překazily. Živ jsa na dále v Anglii, pracoval nic méně dále o svém díle a r. 1641 vyšlo ono v Londýně v Collierově anglickém přeložení; latinský jeho prvopis, „Pansophiae diatyposis,“ vydán byl ve Gdansku až r. 1643. R. 1642 vydal se Komenský, jenž byl i do Francouz zván, z Anglie do Švéd, kdež se mu nenadále vyskytl příznivec, bohatý kupec hollandský van Geer. Ve Švédsku vešel v obcování s tamějšími učenci a s kancléřem Axelem Oxenstiernou — na kterém i politicky závisel osud českých exulantů. Švédský kancléř větší váhy „Didaktice“ přikládal nežli „Pansofii“ a Komenský, usadiv se v Elbinku, pracoval tedy o nauce didaktické, ač při tom své filosofie nezanedbával. Zatím zvolen byl r. 1648 za biskupa českých Bratří a musil se přestěhovati do Lešna. V témž roce Vestfálský mír ukončil třicetiletou válku; ale úmluva míru ani slůvka neobsahovala o osudu Bratří a exulantův! Komenský dopsal o tom s trpkostí Oxenstiernovi. Zarmoucen i ztrátami rodinnými, hledal úkoje ve vydávání svých spisů didaktických (latinských), jež byl dokonal v Elbinku; vyšly v r. 1648—51. Zřel čím dál tím jasněji, že bratrská Jednota spěje k posledním koncům; v předtuše té sepsal „Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské,“ 1650. Byl potom povolán do Uher, kdež nenašel však příhodných okolností k plodné práci. Roku 1655 přitrhli do Lešna Švédové a přičiněním Komenského bylo město zachráněno; než roku následujícího odplatili se za to Poláci městu spálením; Komenský ztratil tu všecko své jmění, a co více, své rukopisy, plod mnoholetých prací. V požáru lešenském přišly na zmar: sbírka jeho kázání, konaných v době čtyřicetileté; díla pansofická, ze

[1]) „Janua linguarum reserata aurea“ vyšla latině r. 1631, česky (Zlatá brána jazykův otevřená) v Lešně 1633 a potom ještě mnohokrát; nové vydání pořídil *Tham* v Praze 1805.

kterých zvláště litoval spisu „Silva pansophiae“; „Poklad jazyka českého,“ o němž pracoval od r. 1612. Bratřím bylo se vystěhovati odtud; Komenský, pozván byv od Geerů, usadil se v Amsterodámě, kdež dožil se několika klidných let uprostřed přátel, uznávajících jeho zásluhy a ochotně mu nápomocných, aby mohl díla rozpočatá dokonati. Komenský odvděčil se jim latinským vydáním spisů svých didaktických: „Opera didactica omnia,“ 1657, ve 4 sv. Při tom pečoval dále o osud Bratří, sbíraje a posýlaje příspěvky českým a polským exulantům; jeho staráním zvoleni byli dva biskupové Jednotě české a polské. Posledním jeho spisem jest „Unum necessarium,“ t. j. „Jedno potřebné“; vyšel r. 1668 latině a česky. Zemřel r. 1670 v Amsterodámě a pochován při kostele francouzské obce protestantské v Naardeně. Roku následujícího umřel i zeť jeho Jablonský, poslední biskup české církve bratrské. [1])

Lešenský požár drahně spisův Komenského zhubil; a však i to, co z děl jeho dřívějších i potomních se zachovalo, velkou sbírku činí spisů přerozmanitých: dějepisných, nábožensky vzdělavatelných, filosofických, zvláště didaktických, konečně i básnických.

Ze spisů historických, věnovaných osudům evangelické církve české, zvláště jest památna „Historia o těžkých protivenstvích církve české,“ vyšlá nejprv po latině (Historia persecutionum, Leyden 1648), pak česky (1655), jejíhož sepsání účastnil se i Komenský. Spisů nábožensky vzdělavatelných složil Komenský veliké množství; sbírka jeho kázání shořela v Lešně, ale zachovalo se mnoho jiných toho druhu sepsání, vydaných pro poučení a povzbuzení rozptýlených vyhnanců, jako na př. „Nedobytedlný hrad jméno Hospodinovo“ (1622), „Praxis pietatis čili Cvičení se v pobožnosti“ (v Lešně 1630 a opět), „Centrum securitatis neboli Hlubina bezpečnosti“ (v Lešně 1633 a opět), „Výhost světu“ (v Amsterodámě 1663), „Umění kazatelské,“ a j. Názvy těch spisů již prozrazují, jaké povahy jest poučování Komenského, u něhož

---

[1]) O Komenském sepsána jest celá literatura, v jazycích českém i jiných: *Fr. Palacký* podal životopis Komenského v „Čas. Mus.“ 1829 a v „Monatschrift der Gesellschaft des vaterl. Mus.“ 1829 (viz „Radhost“ 1871, 245—282). — *K. Štorch* psal o pansofických pracích Kom. v „Čas. Mus.“ 1851 a 1861. — *A. Gindely* o osudech Kom. v cizině v Sitz.-berichte víd. akademie r. 1855. — *Květ* o metafysice a přírodní filosofii Kom. v „Čas. Mus.“ 1859 a 1860. — *V. Grigorovič*, Amos Komenskij, v Odesse 1870. — *Miropolskij*, Komenskij i jego značenije v pedagogii. „Žurn. Min. Nar. Prosv.“ 1870, tři články. — *Fr. J. Zoubek*, Život Jana Amosa Kom., v Praze 1871 (k 200leté památce jeho úmrtí; nejlepší to životopis a úplný přehled jeho spisů), též v „Čas. Mus.“ 1871, 1872, 1876, 1877, a v „Osvětě,“ 1879 čís. 3. (Komenského „Diogenes“). — Comenius Grosze Unterrichtslehre. Aus dem Latein. von *Julius Beeger* und *Fr. Zoubek*. 3. Aufl. Leipzig 1874. — *Fr. Lepař*, Tři školní hry Komenského, v „Osvětě“ 1879, seš. 2. 3. 5. — *Jos. Jireček*, Literatura exulantův českých, v „Čas. Mus.“ 1874; „Rukověť,“ I. 369—381. — Jan A. Komenskij, Velikaja Didaktika. Izdanije redakcii žurnala „Semja i Škola,“ Spb. 1875—77, s krátkým úvodem. — V dějinách pedagogie, po rusku na př. v překladě „Historie pedagogie“ od Karla Šmidta, d. III. — Kromě svrchu jmenovaných spisů českých Komenského vydáno bylo ještě: Škola pansofická, v Praze 1875; Některé drobnější spisy, v Praze 1876, obé péčí *Fr. Zoubka*.

přísná nábožnost — přední to stránka mravouky bratrské — zvýšena byla krušným osudem vyhnanství.

Mezi Komenského spisy zvláště jsou důležita, cenu majíce nejen pro jeho vrstevce a krajany, díla jeho filosoficko-didaktická, jmenovitě *Janua linguarum* (Brána jazykův) a pověstný *Orbis pictus.* [1]) Oba ti spisové, k nimž přimykají ostatní jeho díla latinská, jež obsažena jsou ve sbírce „Opera didactica," došli úspěchu neobyčejného po vší Europě; byli vyloženi na všecky téměř jazyky europské a také na některé asijské. [2]) Znamenitý Bayle pronesl se o „Bráně jazykův" takto: „Quand Comenius n'aurait publié que ce livre-là, il se serait immortalisé." (Kdyby Komenský nic jiného nebyl vydal, než tu knihu, byl by se stal nesmrtelným.) Těmi spisy dobyl si Komenský v dějinách europské vzdělanosti místa velmi vznešeného. Zásluha jeho v tom se zavírá, že odpůrcem byl onoho scholastického vychovávání a převráceného klassicismu, kteréž panovaly tehdáž jak ve školách „latinských" tak na universitách protestantských i katolických, zvláště jezovitských; že svými didaktickými spisy pomáhal onomu dílu osvobozovacímu, které podnikali Montaigne a Bayle v písemnictví francouzském, Bacon a Locke v anglickém, a pedagog Ratichius u Němců. Velikou úsluhu zvláště tím přinesl, že uvozoval do škol realismus, zakládaje vychování ne na školním písmeně, nýbrž na pozorování lidské přirozenosti. Povzbudila jej k tomu hlavně Baconova „Instauratio magna;" on však věnoval věci študium tak prostranné a samostatné, že jeho nauka byla skutečným činem v dějinách europského vychovatelství. Komenský vycházel z té myšlénky, že člověk stává se člověkem jen skrze vychování a že toto má člověčenstvo učiniti šťastným. Vychování zakládej se na přirozené, tělesné i duševní povaze člověka; obracej zřetel k potřebám té povahy, šetř ve svých spůsobech její náklonností a zvláštností. Učení neprohlédej k tupému obtěžování paměti, nýbrž k samostatnému skoumání a poznávání. Místo mechanického sbírání zpráv jeví se výchova u Komenského jakožto názorné vyučování a přirozené postupování. „Orbis pictus" měl sloužiti za pomůcku podobného učení; byl to první praktický pokus rozumného vychovatelství. Učení má postupovati od věcí známých k neznámým, od lehčích k těžším; každému věku podávati příhodné potravy a příslušného zaměstnání. O rozličných stránkách své nauky vypracoval Komenský též praktické návody a příklady.

Zároveň obořoval se na upřílišený a zhusta falešný klassicismus škol tehdejších, jenž místo jazyka mateřského a učení křesťanského pěstoval študium spisů Horatiových, Plautových, Catullových, Ciceronových a j., k nim všecku mládeže pozornost obraceje; „z čehož pochází," dí Komenský, „že my, žijíce uprostřed křesťanstva, stěží nalézáme křesťany." Idea křesťanství vůbec v mravouce Komenského

[1]) Plný název takto zní: Orbis Sensualium pictus quadrilinguis, hoc est: omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum pictura et nomenclatura latina, germanica, hungarica et bohemica cum titulorum juxta atque vocabulorum indice. Norimb. 1658 Vydání české: Svět viditelný namalovaný etc., vyšlo v Levoči (na Slovensku) 1685.

[2]) Ruský překlad vyšel r. 1768 a opětně 1788.

vévodí, činíc druhou stránku jeho vychovatelství; křesťanství má cílem býti vychování a pronikati veškery způsoby vyučování, nesoucího se ku mravnímu pokroku.

Komenský není ovšem zcela prost nedokonalostí a mylných názorů svého věku, na př. když ve svých pokusech věcného vyučování živou přírodu nahrazuje rytinami anebo když upíraje klassicismu sílu vzdělávací, přece velkého prostoru ponechává latinské fraseologii. Ale při všem tom byla soustava jeho výsledkem jednak správného názoru na přirozený stav povahy lidské, jednak pravého pochopení úkolu vychování, a došla tedy právem širé slávy.

Jestliže v Komenského „Didaktice“ zračí se milá tvář křesťanského filosofa z přesvědčení a zároveň horlitele pro vědu, tož obraz ten ještě jasněji vystupuje ve spisech jeho pansofických. Měly ten účel, rozptýlené vědomosti sebrati v soustavu, všem lidem vzdělaným přístupnou, tak aby věda *vně* nabyla většího rozšíření, *vnitř* větší hodnověrnosti. „Svými pansofickými pracemi,“ pravil Komenský, „čelíme k tomu, abychom vědu, posud rozlévající se skoro bez hranic, neustálenou, ve všech částech kolýsavou, shrnuli v jeden sklad, stručně, pevně a důkladně, tak aby nebylo potřebí vychloubati se vědomostmi, nýbrž spíše míti je, a znáti ne příliš mnoho věcí, jako spíše dobré a užitečné a znáti je řádně a nechybně.“ Žádal si co nejširšího rozšíření vzdělanosti, aby všickni křesťané, bez rozdílu vyznání, družně vyhledávali svého obecného prospěchu a těšili se blahu obecnému. Komenský byl v nejlepším slova smyslu lidumilem, jenž celý svůj život zasvětil snahám o blaho člověčenstva, o založení křesťanského pokoje a křesťanské osvěty.

Konečně byl Komenský též básníkem — v tom křesťansko-filosofickém duchu, který proniká všecka jeho díla. Skládal duchovní písně pro bratrský kancionál, vzdělal časoměrný překlad žalmů, hlavním pak plodem básnické jeho tvorby jest kniha, jež náleží k nejslavnějším a nejváženějším památkám vší české literatury. Jest to proslulý *Labyrint Světa.* [1]) Úplný název té knihy již podává světla o její směru: „Labyrint světa a Ráj srdce, t. j. světlé vymalování, kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání; ale kdož doma v srdci svém sedě s jediným pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému mysli upokojení a radosti že přichází.“ Básník koná allegorickou pouť po labyrintu světa, před ním odkrývá se všecka bláznovství jeho „rynku,“ on pozoruje žití všech stavův a povolání, vidí marnost lidských klopot, snažení a nadějí, nicotu lidského vědění; na fantastické své pouti setká se konečně s Kristem a patří na život „vnitřních křesťanů,“ na kterých zavírá se také jeho ideál. V tom ideále života ryze křesťanského, jenž

---

[1]) „Labyrint Světa a Ráj srdce“ vyšel r. 1631 v Lešně s. l., opět pak (za doby pronásledování českých knih) v Amstrdámě 1663, v Berlíně 1757, potom na počátku národního znovuzrození v Praze 1782, 1809, v Král. Hradci 1848, v Praze 1862. Německý překlad: Philosophische satyrische Reisen durch alle Stände der menschlichen Handlungen etc. Berlin 1787.

plné upokojení a vnitřní blaženost nalézá ve víře, světských starostí a marností nezná ani lidského nepřátelství, nehoní se za bohatstvím ani za slávou — v tom ideále netěžko poznati Chelčického pomysl prvotného křesťanství a základní učení Jednoty bratrské. Vnitřní křesťany (jakýmiž Komenský chtěl viděti Bratří a všecko křesťanstvo) dvoje světlo osvěcuje: rozumu a víry: jsou svrchovaně svobodni, zákon jejich jest krátký, obsažen jsa všecek v božích přikázáních, všecky spojuje jedna mysl a jeden cit a též společenství majetku. „Viděl jsem," vece, „že ač na větším díle chudí byli, toho čemuž svět zboží říká, málo mající a dbající, měl však vždy přece každý téměř svého vlastního něco: tak však že se s tím neskrýval a před jinými (jakž se v světě děje) neututlával, než měl to jako na obec, hotově a ochotně, když komu potřebí bylo, poskytuje a propůjčuje. Tak že všickni mezi sebou s statkem svým zacházející byli nejinak než jako za jedním stolem stolící s nádobím, kteréhož vesměs jednostejným právem užívají. Což vida, zahanbil jsem se, že u nás často se na odpor děje ... Srozuměl jsem, že ta vůle boží není ..." [1])

To vypodobnění prvotného křesťanství bylo i básnickým ideálem bratrské Jednoty. Hlásáním vnitřního křesťanství — jež zavírá se viděním slávy boží a modlitbou na konci „Labyrintu" — dokonává se stará doba dějin českých; působení Komenského — toť poslední zastávka husitského hnutí. Komenský „zavřel za sebou bránu" Jednoty jakožto poslední její (vlastně předposlední) biskup, a posledním jsa zápasníkem za věc svého národa byl zároveň horlivým pěstovatelem europské osvěty. Jest to významné ukončení klesající literatury české.

Z ostatních exulantů sluší jmenovati mimo uvedeného již Žerotína zvláště Pavla Skálu ze Zhoře (1583, † po r. 1640). Byl žateckým měšťanem, přiznával se k víře evangelické a náležel ku stoupencům Fridricha Falckého; po bitvě Bělohorské z Čech se vystěhoval a usadil se v Sasích. Byl to muž klassicky vzdělaný; študoval byl na universitách německých a konal cesty po Europě. Ve vyhnanství sepsal předně církevní chronologii a za druhé ohromné dílo v devíti svazcích o dějinách církve, počínaje od časův apoštolských; svazkem třetím počíná se vypsání příběhův od r. 1516 do 1623; nejzajímavější jest ovšem ona část díla, kde píše jako souvěký a očitý svědek. Skálův dějepis psán jest s hlediště protestantského, ač říci se musí, že spisovatel hleděl býti nestranným; výklad bývá často příliš rozvláčný, nic méně obsahuje důležitý materiál. [2]) Dále budiž jmenován Pavel Stránský (1583 - 1657), ač proslul jen jako spisovatel latinský. Přiznávaje se

---

[1]) Komenského kniha srovnávala se s myslí národa. V písni českých exulantů XVII. století postavena jest do jedné řady s biblí králickou jakožto jediné dědictví, vynešené z vlasti:

... Nevzali sme s sebou
Nic, po všem veta!
Jen biblí králickou,
Labyrint světa ...
(*Kollár*, Nár. Zpievanky Slovákův I. str. 34).

[2]) Jednotlivé kusy byly z něho tištěny v „Časop. Mus." 1831, 1834, 1847, v Havlíčkově „Slovanu" 1850; Historii Českou let 1602 - 1623 vydal z něho *K. Tieftrunk* v pěti sešitech (1865—1870 Monum. Hist. Bohem.).

k Jednotě bratrské, odporoval pokudž mohl katolické reakci, posléze však přinucen byl vlast opustiti, ztrativ při tom své jmění, tak že dosti bídně život trávil; konečně usadiv se v Toruni, proslavil se svým dílem a dosáhl professury na tamním gymnasii. Latinský jeho spis: „Respublica Bojema" (v Leydenách 1634 a 1643, v Amsterodámě 1713 a v Goldastově sbírce „Commentarii de regni Bohemiae... juribus et privilegiis" 1719) jest paměti hodný jakožto jasné vyložení politických poměrův a vnitřního stavu České země a nepozbyl dosud ceny jako dějepisný materiál, psán pak jest klassickou latinou. [1])

Jedna část Bratří exulantů, jmenovitě ta, mezi kterou působil Komenský, vystěhovala se na sever: tam uchýlili se také Žerotín, Pavel Skála, Stránský. Jiný proud vystěhovalcův obrátil se na jihovýchod, do severních Uher — na Slovensko. Od časů Husových panoval u Slováků spisovný jazyk český; mnozí Slováci žili pak v Čechách a účastnili se českého hnutí církevního i české literatury, jako na př. Vavřinec Nudožerský a jiní. Příchodem českých emigrantů pobělohorských nastal na Slovensku dosti živý ruch literární — „československý." Ve slovenských tiskárnách v Žilině, Trenčíně, Trnavě, Báňské Bystřici tiskly se knihy nejprve těchto českých vystěhovalců, potom pak i spisovatelů domácích, nejvíce ovšem, skoro naskrze z oboru náboženského. Takž ve stoletích XVII. a XVIII., když česká literatura hloub a hloub klesala v Čechách a na Moravě, odnož její žila na Slovensku. Tuť proslula jména Jiříka Tranovského, Eliáše Lányiho, Samuele Hruškovice, Daniele Krmana, Štěpána Pilaříka a jiných, o nichž podrobněji řeč bude při výkladu literatury slovenské.

V Čechách samých literatura po bitvě Bělohorské ukazuje smutný obraz úpadku, jakémuž podléhají národové v dobách jen těžkých nebo i posledních svého historického žití. Z národa byly náhle vyrvány síly jeho nejlepší, které právě tím vystěhováním z vlasti podaly důkaz statečné mysli a pevného svého přesvědčení; jiné, jež dlouhým bojem byly unaveny, povolily katolické reakci; zbyli tu jen a panovali katoličtí fanatikové. Jim všecek obsah předešlé literatury byl kacířstvím, hodným jen vyplenění, pročež ji skutečně také vypleňovali. Čím ti nezřízení horlivci chtěli spasiti a oblažiti svoji vlast, to vlastně jen vedlo k těm koncům, že česká literatura nadobro utuchla, t. j. že život národa byl podťat: stará vzdělanost byla vykořeněna, národ potrácel národní vědomí. V takových okolnostech literatura neměla ovšem ani čím ani komu se při životě udržovati.

Několikero jmen, jež sluší tu uvesti, zastupuje toliko buď ohlas jen (ač slabý) předešlé vzdělanosti, a to v prvním toliko pokolení; anebo soběvolné řádění jezovitství a tmářství; anebo konečně, ve století již XVIII., první teplé vzpomínky na starou slávu národní, kteréž ostatně nemohly ještě vyspěti ve skutek vlastního znovuzrození.

Nejvážnější spisovatel strany katolické z doby pobělohorské byl pověstný Slavata (vyhozený s Martinicem a Platterem z okna 23. května

[1]) Na této knize mezi jiným zakládal se Hilferding, promlouvaje o tradicích východní církve u Čechův. Čeští však kritikové nepřiznávají váhy důvodům, vzatým z knihy Stránského.

1618), jenž potom byl nejvyšším kancléřem království Českého. Vilém Slavata z Chlumu a z Košumberka (1572—1652) pocházel z rodu panského; otec jeho přiznával se k bratrské Jednotě, matka byla luteránkou; on sám vychován byl v učení bratrském, později však přešel na stranu katolickou a stal se horlivým její jednatelem a polovičním jezovitou; náležel k počtu těch českých pánů, kteří naváděli Rudolfa II., aby podobojím svobody vyznání nepropouštěl. S osobním jeho působením v politice souvisí též jeho dílo dějepisné. Příčinu k němu zavdal mu spis Matiáše Thurna, vůdce stavů zodpořilých, jenž vysvětliti chtěl a ospravedlniti skutky své strany, mezi jiným také ono vyhození oknem. Slavatovi dostal se ten spis do rukou, i předevzal si sepsati obranu své strany. Ale dílo rostlo v rukou až do ohromného rozměru čtrnácti foliantů, obsahujíc krom českých též příběhy jiných národův. Vypravování sahá od r. 1527 do 1592, mimo to vypsány jsou tu, na obranu jeho osobní, příběhy prvních let XVII. století. Historie ta není bez ceny literární, ač zhusta jest rozvláčná a nestejná; vždy však vysoce jest důležita jakožto souvěké svědectví, obsahující mimo osobní „paměti" Slavatovy též zápisky jeho přátel. [1])

K pánům strany habsburské náležel také hr. Heřman Černín z Chudenic (1579—1651). Týž konal r. 1598 s Harantem z Polžic cestu do Sv. Země, potom byl několikráte v poselstvích v Turecku; sepsal denník své cesty do Cařihradu z r. 1644—45. [2]) Hrabě Ignác ze Šternberka zůstavil vypsání cesty své do zemí západních z let 1664—65. To byli poslední čeští pánové, kteří psali jazykem českým.

Bělohorská pohroma na dobro potřela celé ono hnutí, jež v Čechách trvalo od konce XIV. století. Reakce vyhlazovala ohněm i mečem, žalářem i vyhnanstvím lidi, zřízení, literaturu, vše co mělo na sobě ráz husitství, reformy, bratrské Jednoty; vynucujíc na jinověrcích přestup ku katolictví, hleděla tu vymýtit v myslích všecku paměť onoho hnutí, tu zase minulost vylíčiti jako záhubné poblouzení a nebezpečné kacířství. Ze starých historiků zachoval se jediný Hájek; při něm národ český hlavně zhříval se a uchránil jakéž takéž vědomí své minulosti.

V tom duchu psaly se ve stoletích XVII. a XVIII. též dějiny české, zhusta již jen latinským jazykem. Místo nejpřednější v řadě těch spisovatelů drží slavný jezovita, při tom pak český vlastenec, Bohuslav Balbín (1621—1688), kterýž, ač psal jen latině, nemůž býti pominut v dějepise české literatury, jak pro ráz tak pro obsah svých sepsání. Na děje minulé pohlížel ovšem se stanoviska katolické reakce; ale jezovitství v něm lásky k pravdě neudusilo ani vřelého citu k vlasti a k její minulosti. Oddal se štúdiím českého dějepisu; ale předmět ten sám sebou budil podezření a když hlavní své dílo dokonal: „Epitome rerum bohemicarum," zůstala kniha jeho sedm let ležeti v censuře vídeňské a římské a pisatel vzdálen byl na místo

[1]) Výňatky z ní vydal *Jos. Jireček:* „Paměti z dob 1608—1619." V Praze 1866—68, 2 díly (v úvodu jest zevrubná zpráva o celém díle Slavatově); „Děje uherské za Ferdinanda I. Od 1526—1546." Ve Vídni 1857.

[2]) „Lumír" r. 1856 a Miklošičova „Slav. Bibliothek" II.

postranní na pokání. Spis vyšel konečně r. 1677 na přímluvu slovutného bibliothékáře Lambecia a hr. Kinského. R. 1680 Balbín počal vydávati obšírná „Miscellanea historica regni Bohemiae," obsahující množství zpráv k zeměpisu, starožitnostem a dějinám českým hledících. Některé kusy toho sborníku, jmenovitě ony, jež nesou se k dějinám české vzdělanosti, vydány byly za dlouho teprv potom.[1]) V dobu, kdy sám zakoušel protivenství, sepsal plamennou obranu jazyka českého, jemuž nastávala doba nejhlubšího úpadku; spis ten však, jeden z nejznamenitějších v literatuře slovanského znovuzrození, na světlo tehdáž vyjíti nemohl a vydán byl teprv tehdy, když při prvním svitu národního probuzení bylo na jeho obranu potřebí důvodů.[2]) Balbín povzbuzoval i své přátely, aby zabírali se v české dějiny: „Není radosti větší, jako radovati se tomu, že vlast naše zrodila tolik slavných mužů ve válce i v míru, vlast, kterouž vidíme nyní poníženou a oplakáváme... Pracujte o české historii, komu přeje čas; vždyť mezi Čechy málo nás, kteříž umí si vážiti své vlasti a nejsou hostmi a cizinci ve věcech vlastenských."

Vedle Balbína psali o dějinách českomoravských: Tomáš Pešina z Čechorodu (1629—1680), farář, pak biskup; sepsal „Prodromus Moravographiae, t. j. Předchůdce Moravopisu" (1663) a některá jiná díla latinská; Jan Beckovský (1658—1725), vydal „Poselkyni starých příběhův českých aneb kroniku českou" (v Praze 1700, I. díl toliko); vypravují se tu děje české z počátku podle Hájka (po rok 1526), potom, až do Leopolda I. (1657) samostatně;[3]) kanovník Jan Hammerschmied (1658—1737). Ze světských jmenovati sluší Václava Frant. Kozmaneckého (Kozmanecius neboli Kozmanides, 1607—1679), po němž zůstalo krátké vypsání třicetileté války, denník obležení r. 1648 a několik latinských a českých frašek a básní ceny chatrné.

Hlavní a vlastní plod katolické reakce byla celá literatura nábožných knih, poučení atp., sepsaná větším dílem od jezovitů. V tom počtu spisovatelů jsou nejznámější: Václav Šturm, jenž náleží ještě době předešlé (1533—1601), jezovita, nejlítější protivník českých Bratří; Vojtěch Berlička (V. Šeb. Scipio, též Berlička z Chmelče, nar. 1565, † po r. 1620), jezovita, učenník slavného Skargy; Jiří Plachý (jinak Ferus, 1585—1659); Matěj Václav Šteyer (1630 až 1692), jezovita, zakladatel „dědictví svatováclavského" na vydávání nábožných knih českých, vzdělal mezi jiným s jezovity Konstancem a Barnerem „bibli svatováclavskou;" Felix Kadlinský (1613 až 1675), jezovita, spisovatel nábožných knih, proslul jako dobrý překladatel veršů, zvláště jeho z němčiny přeložený „Zdoroslavíček v kratochvilném háječku postavený" cení se jakožto jeden z lepších plodů

---

[1]) Bohemia docta. *Ed. R. Ungar.* Pragae, 1776—1780. Pars II. Ed. P. Candidus. Pragae 1777.

[2]) Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica. (Prvotný název byl: De regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitoso statu.) Vydal *Fr. M. Pelcl* v Praze 1775. Český překlad od *Em. Tonnera* vyšel v Praze 1869 (v Matici lidu).

[3]) Druhou část, mnohem důležitější, počal r. 1879 vydávati *Ant. Rezek.*

tehdejší literatury (vyšel v Praze 1665 a 1726). Konečně byl spisovatelem i pověstný Antonín Koniaš (1691—1760), vzor to jezovitského horlivce: slídil po českých knihách, odnímal je a spaloval. Ze spisův jeho jeden toliko stal se známějším, totiž: „Clavis haeresim claudens et aperiens, Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající;“ jest to rejstřík zapovězených knih, t. j. staré, předjezovitské literatury české. [1])

Přičiněním takových pomahačů klesla nejen literatura, ale všecek národní život octl se na kraji konečného zahynutí. [2]) Třídy vyšší víc a více opovrhovaly českým jazykem, jenž nepodával čtení ani veřejně důležitého, ani svobodně náboženského ani básnického; literatura sešla na knihy jezovitsko-nábožné pro lid. Tím s dostatek se vysvětluje, proč jazyk český i ve stránce formální poklesl. Stará tradice literární nebyla přetrhána bez trestu: skribenti XVII. a XVIII. století jali se český jazyk podle svých libůstek přikrajovati, tak že spisy jejich slynou jako vzory nevkusu a nešvary. Takovými českými Treďakovskými byli: Václav Rosa († 1689), Jan Václav Pohl († 1790) a Pohlův následovník Maxmilián Šimek (Schimek, 1748—1798), jenž ostatně sepsal po německu několikero knih užitečných o Slovanstvě. Pohl, přídveřník (Kammerthürhüter) na císařském dvoře vídeňském a spolu učitel češtiny císařských princů, synů Marie Terezie, přiváděl až k zoufalství Dobrovského, jenž nejednou tiskem káral nejapné jeho novoty. Čeští historikové nepochybují, že Josefa II. nepřízeň k českému jazyku pocházela z horlivosti Pohlovy. [3])

4. Vzkříšení literatury a národnosti.

Ke konci XVIII. století oupadek literatury dospěl k poslednímu stupni. Česká kniha byla vzácností; nových nebylo, staré byly ničeny. Fanatismus jezovitů hubil české knihy po staré paměti až do druhé polovice XVIII. století. Balbín, vlastenec jiného rázu než jeho spolutovaryši, s lítostí rozpráví o osudu českých knih, kterak byly spalovány na hranicích a jinak všelijak mařeny jako kacířské, byť v nich i nic nebylo o náboženství. To bylo na sklonku XVII. století. A roku 1783 Karel Tham v „Obraně jazyka českého,“ jedné z prvých knih znovuzrození, vypravuje: „Známo jest, že ještě před třemi lety zřízeni byli tak zvaní vyslancové (t. j. žandarmové), kteří jako hladoví vlci běhali po všech krajích České země, každý kout prohlíželi a kde jakou knihu českou nacházeli, ať dobrou či špatnou, popadali a sotva do

---

[1]) Vydán byl v Hradci Králové 1729 a 1749.

[2]) O literatuře jezovitské viz *Pelclův* spis: Böhmische, mährische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten. Prag 1786.

[3]) Wäre doch der Beruf, seine Majestät in der böhm. Sprache zu unterrichten einem Manne von Geschmack zu Theil geworden — psal Dobrovský r. 1792 (Gesch. der böhm. Sprache, s. 209).

ní nahlédnouce, mocně odnímali a byť ničemu nerozuměli v českých knihách, nad nimi se rouhali, je trhali a pálili."

První zárodek národního uvědomění položilo panování Josefa II., ač to nijak nebylo jeho úmyslem. Byl to věk „osvíceného absolutismu"; Josef byl napojen ideami francouzské filosofie a nemínil nikterak podporovati dílo jezovitův, na opak všecky jejich sledy hleděl vyhladiti. Řád jezovitský byl již před tím zrušen. Jsa nepřítelem kněžského tmářství, stál Josef upřímně o osvícení lidu a když nastala důležitá v mnohojazyčné jeho říši otázka, který by jazyk měl býti prostředníkem osvěty, rozhodl se pro německý. Se svého hlediště soudil docela správně: němčina, jsouc řečí politicky panující, docházela tehdáž přičiněním Lessingovým, Herderovým a německých osvícenců („Aufklärer") velké literární a kulturní platnosti; naproti tomu viděli jsme, v jaké úžasně nešvarné podobě císař poznával jazyk český a byť i znal jej z lepší jeho stránky, přece bylo dříve potřebí českou literaturu, uvázlou na stupni století XVII., valně vzdělati, aby mohla s prospěchem sloužiti nové vzdělanosti. R. 1774 byla tedy do českých škol a úřadův uvedena němčina. Čechům hrozilo úplné poněmčení: vzdělání, jež potud mělo neutrální podobu latinskou, počalo bráti na se tvářnost německou, kteráž byla národnosti nebezpečnější; třídy vyšší zavíraly se v aristokracii skoro naskrze německé; lid vězel ve tmách.

Ale obmýšlená germanisace vzbudila první pokusy národního odporu, jimiž značí se počátek nové doby literatur slovanských. Panování Josefa II. přineslo samo i možnost i prostředky znovuzrození. Není pochyby, že osvětné a lidumilné snahy XVIII. století, jichž Josef byl horlivým podporovatelem, byly jednou z hlavních pak, které pozdvihly českou literaturu. Opatření Josefa II. směřovala pravda proti české národnosti, ale poskytla i zbraně k boji — oné míry svobody, občanské i náboženské, kteráž sama k práci pobouzela síly veřejné. Politika Josefa II. byla na tolik národnosti nebezpečna, na kolik povzbuzujícím svým účinkem byla i blahodějna. Osvícené muže českého národa těžce hnětlo ono vypuzení českého jazyka z veřejného života, i předložili si otázku: v pravdě-li pohynula v národě všecka mohoucnost národního uvědomění, anebo-li jen potřebí probuditi je, aby ožilo? Bylo lze aspoň pokusiti se o to. Národní snahy mohly tu pracovati ve shodě s tím duchem času, který zplodil politiku Josefa II. Vždyť vlastenecký cit předních mužů národa nesl se tolikéž k osvícení lidu a k rozmnožení blaha národního, jen že jiným spůsobem: národní jazyk pokládajíce za nejlepší nástroj národního vzdělání, jali se buditi ducha národního. Krom toho také nebezpečí germanisace vzkřísilo historické vzpomínky, tak dlouho potlačované, jež staly se tedy novou zbraní v boji za národnost. Z takých pramenů vzešlo to nové hnutí české literatury, které označeno bývá jmenem *znovuzrození.*

Čeští dějepisci obyčejně dějiny toho znovuzrození neboli nové literatury české dělí ve tři doby: první objímá dvě či tři poslední desítiletí věku předešlého a léta do r. 1820; druhá sahá do r. 1848; třetí jde do našich dnů. Dělení to má skutečně základ ve zvláštnostech těch dob.

I.

Veliké historické děje mívají obyčejně daleké kořeny. Takž i české vzkříšení vyskytlo se, však nepočalo, v posledních desítiletích věku předešlého. Dalekým jeho pramenem byly minulé dějiny České a onen těžko vyhladitelný pud národní, kterýž, buď jakkoli potlačen, leda nebyl umořen docela, v brzce se vzpruží za první příznivé příležitosti. Na české národnosti spácháno bylo tolik násilí, že věru mohlo se mysliti, že historický svůj život již dokonala. Ale viděli jsme, že v dobách i úpadku nejhlubšího hlásil se tu tam cit národní, ozývala se láska k mateřskému jazyku a k minulosti svého národa. Na sklonku století XVIII. cit ten se tuží a sílí: vlastenecká záliba v národní starobylosti byla podporována obecným rozkvětem vědy dějepisné. První skuteční křisitelé české národnosti byli učení historikové, jichžto díla, často jen latinská a německá, vštěpovala krajanům lásku k vlasti a před cizinou dokazovala i hájila historického její práva. Jinou podporou mocnou vznikajícího hnutí byl duch doby tehdejší k obecné osvětě se nesoucí; po dlouhé době směly zas ozvati se svobodné tužby společnosti, jejíž poručníci — jezovité — zároveň odstoupili s jeviště. V těchto okolnostech mohli se i vyskytnouti mužové pevného přesvědčení a hluboce oddaní věci národní, jichž díla pevné základy položila znovuzrození národa.

Při té povaze věci není divu, že první správcové a ředitelé národního vzkříšení nebyli vynikající spisovatelé nebo básníci, nýbrž učení historikové a filologové. Staré literární dědictví bylo tak povržené, tak potupené, že mohlo se říci, že žádného ani nebylo; literatura pak souvěká byla příliš bídná a nízká, že nebylo lze o ni se opříti. Bylo nejdřív potřebí, odkaz předků vyhledati a obnoviti, pročež práce historické byly tu předkem na místě. Není divu také, že první původové vzkříšení sotvy se mohou jmenovati českými spisovateli; psaliť mnohem víc německy a latině nežli česky.

Nejstarším v řadě těch pracovníků byl Gelasius Dobner (1719 až 1790). Dokonav své počáteční vzdělání, vstoupil záhy do řádů piaristů, kterýž ve věcech vyučování první byl protivou jezovitův a za oné doby dal znamenité muže osvětě polské. [1]) Žití své Dobner celé strávil v učitelství a ve správě škol svého řádu — a v pracích historických. Nejdůležitější z nich jest nové vydání Hájkovy kroniky (na žádost českých piaristů pořízené) v latinském překladě svrchu již dotčeného Viktorina; ale Dobner nepřestal na pouhém vydání, připojiltě ku kronice svůj výklad — první to pokus dějepisné kritiky,

---

[1]) Plný název toho řádu jest: Ordo clericorum regularium pauperum Matris dei scholarum piarum. Založil jej Španiel Josef Calasanza (1556 až 1648) v prvních rocích XVII. století. Již v první půli toho století vyskytli se piaristé v Rakousích, v Polště, v Čechách a na Moravě; řád však ještě nebyl četný. Od konce XVII. stol. počal se množiti a vydal drahný počet pozoru hodných pédagogův a učenců, kteří blahodárně působili na povahu i rozšíření vzdělání. Vystřídání jezovitův piaristy spůsobilo celý převrat ve veřejném vyučování u Polákův a u Čechův. Byl to přechod k novější, pravidelnější škole a pokrok od jezovitské klerikálnosti k jemnému humanismu.

kdež ukázal lichost mnohých báchorek Hájkových. Zároveň sbíral Dobner materiál a sepsal drahně menších pojednání z oboru českých dějin církevních a politických, z oboru archeologie, bibliografie atd. Velkou jeho zásluhou jest, že základ položil české historické kritice; zásluhu tu vděčně uznal na chválu skoupý Schlözer, řka, že Dobner byl první učenec, jenž v české a polské historii „bláboliti přestal" (delirare desiit). Krom toho přinesl Dobner i druhou, praktickou úsluhu české národní věci: vychoval horlivé následníky, kteříž r. 1770 založili soukromou učenou společnost pro vědy mathematické, přírodní a historické se zvláštním zřetelem k dějepisu českému, jež potom r. 1784 proměnila se v „královskou českou společnost věd." Dobner psal jen latinsky a německy.[1])

Řečená učená společnost vznikla hlavně přičiněním Ign. Borna (1742—1791). Byl to český šlechtic, učený mineralog, muž vůbec osvícený a svobodomyslný, k tomu úd tovaryšstva „svobodných zedníků."[2]) V historickém odboru společnosti shlukly se okolo Dobnera síly nejvíce mladší: Pelcl, Voigt, Dlabač, Ungar, Durich, Procházka a zvláště Dobrovský.

Frant. Martin Pelcl (v písmu německém Pelzel, 1734—1801) byl jeden z nejzasloužilejších českých vlastencův oné doby. Byv žákem piaristů, nabyl v jejich škole a na universitách pražské a vídeňské prostranných a rozmanitých vědomostí, zvláště historických a literárních; byl po té několik let vychovatelem v domech českých pánů, jmenovitě hrabat Šternberkův a potom Nosticův, kdež měl příležitost seznámiti se a přátelské svazky uzavříti s mnohými učenci a vlastenci; posléze, když r. 1792 zřízena byla na universitě pražské stolice české řeči a literatury, byla jemu podána a on byl tedy prvým professorem toho předmětu. Četné jeho práce učené hledí všecky k českému dějepisu a jazyku. Prvním jeho dílem, jež obrátilo naň pozornost vlastencův a učeného obecenstva, byl krátký dějepis Čech,[3]) k jehož sepsání přiměl jej Born; úspěch knihy dokázal, jak veliké jí potřebě bylo vyhověno. R. 1775 opatřil nové vydání spisu rovněž významného — dotčené již Balbínovy „Obrany jazyka českého," kterouž obecenstvo přijalo s tak vřelým účastenstvím, že kniha, ač vyšla s řádným povolením censury, brzy byla zakázána a úředně zabavena. Po té následovala řada dějepisných rozprav, jako: životopisy Karla IV. a Václava IV., životy a působení českomoravských učencův a spisovatelů z řádu jezovitů, dějiny Němců v Čechách a jejich jazyka, mnoho drobnějších zpráv životopisných, konečně práce z oboru české mluv-

[1]) Hlavní díla Dobnerova tato jsou: Wenceslai Hagek a Liboczan, Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi etc. Pragae 1764—86, 6 dílů; Monumenta historica nusquam antehac edita, 1764—86, 6 d., a řada pojednání v publikacích řečené společnosti.

[2]) Za dob svobodnického proudu pod císařem Josefem nadělal mnoho hluku latinskou satirou na mnichy: Ioann. Physiophili opera; continent Monachologiam, accusationem Physiophili, defensionem Physiophili, anatomiam monachi. Aug. Vind. 1784.

[3]) Kurzgefasste Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten. Prag, 1774, 1779, 1782.

nice. [1]) Sestavil též seznam českých tištěných knih od prvopočátku až po rok 1798 a přehled české literatury; ale práce ty zůstaly nevydány. Konečně podnikl přepracování své historie jazykem českým a zevrubněji: byla to „Nová Kronika česká," dovedená ve třech sešitech (1791—96) do r. 1378; sešit čtvrtý, jenž sáhal k r. 1429, zůstal nevydán. Podle úsudku českých historiků Pelcl pracemi svými ze všech vrstevníků nejvíce se přičinil k probuzení národního citu a ku vzdělání řeči a literatury. Jeho „Kronika česká" stala se čtením velmi oblíbeným. Osobní známosti v kruhu české šlechty naskytovaly mu příležitost, šířiti i tuto lásku k české minulosti a národnosti, jakož ji spisy svými šířil v měšťanstvě a v selském lidu.

Z ostatních učencův a spisovatelů toho kruhu budiž dále jmenován Mikoláš Voigt (řeholním jmenem Adauctus a S. Germano, 1733 až 1787), tolikéž horlivý badatel v dějinách vlastenských; vydával ve spolku s Pelclem, Riggerem a jinými podobizny českých učencův a umělců s krátkými životopisy a příspěvky k dějepisu české literatury. [2]) Karel Ungar (jmenem řeholním Rafael, 1743—1807), učený humanista, professor bohosloví a bibliotekář pražské university, byl neméně vlastencem horlivým. Hlavní zásluhou jeho bylo obohacení universitní knihovny; pro ni sháněl odevšad kde jaké knihy staré a rukopisy české, jež tak nedávno před tím ještě pálili jezovité. Vydal Balbínovo dílo: „Bohemia docta" (1776—80, ve 3 dílech). Jako Voigt, tak i on psával jen latině a německy. Vynikajícím učencem toho věku byl též Václav Michal Durich (jmenem řeholním Fortunat, 1738—1802), znalec východních jazykův a horlivý slovanský archeolog; on to přiměl Dobrovského ke študiu staroslovanštiny. Přední z toho oboru [3]) dílo jeho mělo obsahovati dějiny politické, církevní, literární a kulturní starého Slovanstva, uvázlo však na části první. Žákem a tovaryšem Durichovým byl Frant. Procházka (jmenem řeholním Faustin, 1749 až 1809): vstoupil záhy do řádu paulánů, kdež Durich, člen toho řádu, obrátil pozornost na jeho znamenité nadání; Durich mu též nemálo byl nápomocen při študiích jazyků východních a klassických jakož i v oboru řeči, historie a literatury české. První důležité dílo Procházkovo bylo nové vydání, jím a Durichem přehlédnuté a opravené, české biblí pro katolíky, pořízené ku přání Marie Terezie. Vyšlo (podle vulgaty) v rocích 1778—80 a Dobrovský nazval je dílem klassickým. Dále měl Procházka mnohonásobné účastenství činné ve všelikých

---

[1]) Kaiser Karl IV., König von Böhmen, 1780—81; Apologie des Kaisers Karl IV., 1785; Lebensgeschichte des römischen und böhm. Königs Wenceslaus, 1788—90; spis o jezovitech byl již shora uveden; Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, 1788—91, 2 d.; Grundsätze der böhm. Grammatik, 1795, 1798, s pomocí Dobrovského. S ním ve spolku vydal též Scriptores rerum bohemicarum, 1782—84, 2 díly.

[2]) Effigies virorum eruditorum et artificum cum breve vitae operumque enumeratione. Pragae 1773—82, 4 díly; Acta litteraria Bohemiae et Moraviae, 1774—83, 2 díly.

[3]) Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis, 1793.

snahách literárních oné doby. [1]) Čtením starých spisů českých osvojil si takovou znalost češtiny, že na onen čas nikdo se mu v té příčině nevyrovnal. Pečuje o povznešení českého jazyka a vida nedostatek nových knih pro lid, jal se nově vydávati starší spisy české. Dále podnikl nové vzdělání české bible: r. 1786 vydal Nový zákon, znova přeložený z řeckého textu; r. 1804 pak vyšlo nové vydání celé bible, s odchylnými výklady a vysvětlujícími poznámkami. Mezi tím jmenován byl dozorcem všech českých gymnasií a po Ungarovi spravoval také universitní knihovnu.

Nejvyšším však representantem českého ruchu dob josefinských byl slavný abbé Josef Dobrovský, jehož působení za hranice sáhalo české národnosti a má velikou historickou důležitost všeslovanskou. Josef Dobrovský (1753—1829, vlastně Doubravský, ale příjmení to bylo při křtu od polního kněze pluku, ve kterém otec sloužil, nesprávně zapsáno), proživ léta dětská ve městě německém, vychován byl po německu; česky naučil se později, ač jazyk český vždy uznával za svůj mateřský. R 1768 postoupiv na pražskou universitu, obrátil na se pozornost svými schopnostmi a jezovité již tehdy hleděli jej zavleci ve svůj řád. R. 1772 vstoupil skutečně do jezovitského noviciátu v Brně; ale již roku následujícího byl řád zrušen a Dobrovský navrátil se do Prahy. Tuto pustil se horlivě do študií východních jazyků, což sblížilo jej s Durichem; r. 1777 zasýlal již příspěvky do „Východní Bibliotéky“ slavného Michaelisa. Dřív než dokonal běh študií bohosloveckých, povolán byl za učitele filosofie a mathematiky do domu českého pána, hr. Nostice (potomního nejv. purkrabího v království Českém), kdež vychování mladých hrabat řídil Pelcl. Tento povzbuzoval Dobrovského ke študiím v oboru české historie a literatury a podněty Pelclovy a Durichovy daly základ pracím a slávě Dobrovského. V domě Nosticovském strávil Dobrovský nejpěknější dny svého života, léta 1776—1787; pro jemný a ušlechtilý svůj mrav stal se miláčkem rodiny a stýkal se tu s nejpřednějšími občany vlasti. Již záhy počal svá vědecká bádání na poli českých starožitností a literatury; dal při nich na jevo znamenitou kritickou sílu, jež mu za nedlouho zjednala velkou pověst mezi učenci. R. 1782 byl na neštěstí nebezpečně raněn do prsou, postřelen jsa na honbě kulí; vyhojil se sice, ale kulka v těle uvázla, kteréžto okolnosti přičítal vznik duševní choroby, jež v pozdějších letech jej ob čas sužovala. R. 1786 přijal kněžské svěcení, aby dosáhl hodnosti rektorské v „generálním semináři“; ale rektorát měl krátké trvání, ježto po smrti císaře Josefa všechny generální semináře byly zrušeny; Dobrovský našel útulek opět u Nosticův a oddal se pak výhradně pracím historickým v oboru starožitností slovanských, dějepisu a písemnictví českomoravského. [2])

---

[1]) Nejznámější dílo jeho jest: Miscellaneen der böhm. und mähr. Literatur, seltener Werke und verschiedener Handschriften. Prag 1784 85, 3 sešity.

[2]) Uvedeme tu některé. První jeho pokus byl: Fragmentum Pragense evangelii S. Marci, vulgo autographi, 1778 — kdež dokázal, že rukopis toho evangelia, v Praze chovaný, není původním prvopisem apoštolovým, za jakýž byl jmín. Od r. 1779 vydával po sešitech: Böhmische Literatur; Ueber den Ursprung des Namens Čech (1782, při Pelclově

R. 1791 císař Leopold po korunovaci své v Praze byl přítomen zasedání „učené společnosti“ (kteráž rok před tím byla obdržela název „královské“) a Dobrovský, maje za tou příležitostí řeč slavnostní, vyslovil v ní prosbu, aby král „národ český při jeho mateřském jazyku, onom drahocenném dědictví po praotcích, proti násilí ráčil chrániti.“ V máji r. 1792 vyslán byl Dobrovský od učené společnosti do Švéd, aby pátral tam v knihovnách po rukopisech, od Švédů v třicetileté válce z Čech a z Moravy, zvláště pak z Prahy r. 1648 vyvezených; pátrání to však nemělo zvláštního výsledku. [1]) Ze Švéd zajel do Petrohradu a Moskvy, což mělo účinek velmi důležitý na jeho študie, a vrátil se domu v únoru r. 1793. Roku následujícího cestoval se svým chovancem po jižním Německu a do Benátek, dále pak jezdil sám po Rakousích a Uhrách; Čechy proputoval pěšky kříž na kříž. R. 1795 zachvátil jej poprvé neduh duševní: léčení trvalo dlouho, mezi jiným zaměstnávali jej zahradnictvím a botanikou, což naň blaze působilo a vedlo k tomu, že později také o botanice psával s prospěchem. Od r. 1803 žil v Praze a hostil u šlechtických svých přátel, hrabat Nosticů, Šternberků, Černínů. Vědecké práce jeho z oboru starších českých dějin a českého i slovanského jazyka množily se a nabývaly váhy velikých učených děl. [2]) Jeho mluvnice česká byla vzorem, podle kterého sestavovaly se mluvnice jiných jazyků slovanských. Po založení Českého Musea (r. 1818) Dobrovský od samého počátku měl účastenství v jeho správě a později (od r. 1827) v jeho publikacích. R. 1822 vyšlo znamenité jeho dílo: Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“ (ve Vídni), první to vědecká obnova staroslovanského jazyka. R. 1828 vrátila se mu stará nemoc, sil mu vůbec ubývalo a v lednu r. 1829 skonal. [3])

Českém dějepise); Historisch-kritische Untersuchung, woher die Slaven ihren Namen erhalten haben, 1784 (Abhandl. einer Privatgesellschaft); Ueber die ältesten Sitze der Slaven in Europa, 1788 (při Monse'ově dějepise Moravském); Geschichte der böhm. Sprache und Literatur, 1791 (v „Abhandlungen“ a o sobě v novém zpracování r. 1792).

[1]) Teprv za našich dnů bylo doplněno Bedou Dudíkem, načež po dvou letech i samy rukopisy byly ze Švéd navráceny a chovají se nyní v Brně.

[2]) Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen, 1803—1819; Lehrgebäude der böhm. Sprache 1809, 1819; Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der slawischen Sprachen 1814; Geschichte der böhm. Sprache und älteren Literatur. Ganz umgearbeitete Ausgabe 1818; Cyrill und Method, der Slawen Apostel (v „Abhandl.“ 1823); Mährische Legende von Cyrill und Method (tamtéž, 1827). Dva sborníky historicko-filologických pojednání: „Slavin“ 1806 (a k němu Glagolitica, 1807) a „Slovanka“ (1814, 1815).

[3]) *Palacký*, Joseph Dobrowský's Leben und gelehrtes Wirken, v Praze 1833; ruský překlad: Biografija Iosifa Dobr., sočinennaja F. Palackim, perev. *A. Carskij*, M. 1838 — *Hanuš*, Literární působení Jos. Dobrovského (v Aktech kr. české spol. věd. 1867, sv. XV.) Teprve za posledních dob podány byly na veřejnost některé kusy z jeho korrespondence, na př. s Hankou, v Časop. Mus. 1870; s Kopitarem, Jak. Grimmem a jinými v Jagićově „Archivě,“ sv. I., II. a IV. a v korrespondenci Vostokova, vydané ve Sborn. Akad. petrohr. r. 1873. Viz ještě článek *Vrťátkův*: „Hanka a Dobrovský v poměru k sobě,“ v Čas. Mus. 1871.

Dobrovský dobyl si o české a vůbec slovanské znovuzrození velikých zásluh. Svými dějepisnými a jazykozpytnými výskumy on první vrhl světlo na slovanskou starobylost, ukázal blízké příbuzenství slovanských plemen a nářečí a cestu k národozpytným študiím, učinil velmi mnoho pro ustálení českého jazyka. Práce jeho byly povahy všeslovanské a měly mocný účinek: český národní cit počal se opírati o historický základ slovanský. V Dobrovském byl vidín patriarcha slovanské vědy. Ale účinek působení Dobrovského byl dílem prostrannější než jak očekával, dílem i takový, jakého se nikdy nenadál. Jmenovitě oživení české literatury, k němuž tak velice přičinily se práce jeho, nezdálo se mu býti blízké ba ani téměř možné, leč v mezích toliko písemnictví prostonárodního; česká starobylost, historie a řeč ukazovaly se mu jen jako předměty vědeckého bádání. „Nechte mrtvých na pokoji," říkával, sám pak psal skoro vše po německu, něco po latině a jen málo českým jazykem. Ale vědecké výskumy nepřinesly zisku jen abstraktního, jak se domníval Dobrovský; jiní pokračovali v díle, majíce již před očima účely zjevně národní, kteréž počaly čím dál tím více zabírati místa v obecenstvě i v národním životě. Oporou jich byly právě ony vědecké práce doby josefinské, ve kterých Dobrovskému náleží místo nejpřednější.

Novějši spisovatelé čeští (Jireček, Vrťátko, Jak. Malý a j.) zmiňují se s politováním o jedné křehkosti Dobrovského — o jeho drážlivé tvrdohlavosti, s jakouž protivoval se novým názorům, a vysvětlují ji částečně jeho chorobou. Příkladem vytýká se ten „politování hodný skutek," že Dobrovský ostře vystoupil proti „nejstarším památkám české literatury," tehdáž právě objeveným, jež „nejvíce přispívaly k oživení a omlazení ducha národního," zvláště že vystoupil proti Libušinu Soudu, *ještě ho ani neviděv*, za padělek jej maje novověkého falšovatele. Titíž však spisovatelé přiznávají, že se mu „neprávem vytýkalo, že by byl zhola nepřístupen přesvědčení lepšímu, ježto jest dokázáno, že v průběhu svých bádání nejednou měnil svá mínění o mnohých předmětech"; chválí při něm „pravou skromnost velikého ducha," ukazují k ušlechtilému jeho mravu, jehož šetřil povždy v obcování s lidmi. Z toho jde, že jeho nepřátelství k „nejstarším památkám" české literatury vysvětlovati třeba tím, čím v pravdě také vysvětlení dochází — přesvědčením o jich podvrženosti: takové maje přesvědčení, mohl Dobrovský přísně ovšem hleděti k podvodu, opovažujícímu se na pole vědy a národního citu, a mohl podezření pojíti k Libušinu Soudu, neviděv ho, ale znaje lidi. Jestliže novější kritikové čeští a jinoslovanští opět vracejí se k mínění Dobrovského, tož jeví se jim on nyní větším ještě než dříve duchem kritickým a čistým charakterem.

Viděli jsme, že původci českého vzkříšení v době josefinské byli větším dílem duchovní — snad proto, že v té třídě víc bylo příležitosti k učeným zaměstnáním; cit vlastenecký pobádal k zahloubání se do minulosti a duch času i v Rakousku vypuzoval staré předsudky a průchod otvíral svobodnějšímu uvažování minulosti. Jest pravda, úřadové i teď s jistou nedůvěrou patřili na probouzející se místní vlastenectví, ale jinak nastávali přec jiní časové. Hnutí národní sesílilo

se, když, přicházejíc na pomoc domácímu prospěchu národnímu, procitlo vědomí kmenové — příbuzenství slovanského.

Znovuzrození projevilo se, počínajíc dobou josefinskou, celou řadou úkazů literárních, jež názorně zobrazují posloupný jeho zrůst. Byla to z počátku učená bádání v oboru českých starožitností a dějin; pak následovala horlivá obrana literární platnosti a práv českého jazyka; v zápětí šlo vydávání spisů ze starší literatury, na důkaz její bohatosti a na obnovu přetržených podání; posléze ozvala se i nová tvornost slovesná.

Uvedli jsme již hojné práce učených dějepisců, dovršené Dobrovským. Český jazyk byl však do té míry zubožen, že vlastencům bylo hájiti jeho práv, vymáhati mu vážnosti, horliti proň — mluviti a psáti jím z lásky a z úcty k rodu svému. R. 1774 vydal o tom hr. Frant. Kinský německý spisek;[1]) r. 1775 podal Pelcl na veřejnost, jakož jsme byli již podotkli, Balbínovu „Apologii"; r. 1778 vydal kněz řádu sv. Augustina, Josef od sv. Víta Táborský, krátké vypsání České země za starých i nových časův a v předmluvě nabádá krajany, aby milovali vlast a jazyk vlastenský;[2]) r. 1783 vydal Karel Tham vřele psanou knížku o té věci,[3]) jež stala se od té doby denním předmětem vlasteneckého horlení. Aby se poskytlo čtení v mateřském jazyku a zároveň aby se připomněla slavná minulost, otiskovány plody staré literatury. Pelcl vydal kromě Balbínovy „Obrany" též „Příhody" Vratislava z Mitrovic (1777); Faustin Procházka v letech 1786—88 celou řadu starších knih: kroniku Boleslavskou (Dalimilovu), kroniku Pulkavovu, cestu Prefáta z Vlkánova do Benátek a do Jeruzalema; Tomsa tiskl spisy Lomnického; r. 1782 vydán byl „Labyrint světa" Komenského atd. Dobrovský počal bádáni svá o starých památkách a Hanka vydával rozličné texty staročeských rukopisů („Starobylá Skládánie").

Již na konci století předešlého vznikl celý kruh vlasteneckých spisovatelů, horlivě pracujících k obnově literatury. Jsou to mimo svrchu již jmenované: Jan Rulík (1744—1812); Václav Matěj Kramerius (1759—1808); Jan Hýbl (1786—1834); Karel Ignác Tham (1763—1816), spisovatel řečené „Obrany," a mladší jeho bratr Václav; Antonín Jaroslav Puchmayer (1769—1820); Vojtěch Nejedlý (1772—1844) a jeho bratr Jan (1776—1835); Šebestián Hněvkovský (1770—1847); výše jmenovaný Frant. Jan Tomsa (1753—1814), jenž mezi jiným spis vydal pozoru hodný na onen čas o historických proměnách českého jazyka.[4]) Na Moravě: Heřman Galaš (1756—1840); Tomáš Fryčaj (1759—1839); piarista

---

[1]) Erinnerungen eines Böhmen über einen wichtigen Gegenstand, 1774.

[2]) Krátké Wypsánj Země České, aneb Známost wssech Měst, Městců, Hradů, Zámků (v tehdejším pravopise) atd. V Praze 1778, s nápisem: Turpe est peregrinum esse in patria.

[3]) Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, 1783. Také moravský učenec a publicista, Alois Hanke z Hankenšteina, vydal tehdáž: Empfehlung der böhm. Sprache. 1782, 1783.

[4]) Ueber die Veränderungen der čechischen Sprache, nebst einer čech. Chrestomathie, 1804.

Dominik Kynský (1777—1848). Na Slovensku: Bohuslav Tablic, Jiří Palkovič aj, o nichž řeč bude dále.

K těm spisovatelům bezprostředně se pak pojila pokolení následní. Práce bylo mnoho. Vytýčené první úkoly — obrana životních práv jazyka a národnosti a vzkříšení minulosti — vyžadovaly mnohé práce i v druhém pokolení; posléze bylo potřebí vzdělati řeč a stvořiti novou literaturu, jež by hověla skutečným potřebám národa a srovnávala se s panujícími formami a s obsahem nové doby. Mezi osobami uvedenými nebylo ducha vynikajícího; byli to lidé skrovných nadání, ale práce jejich byla vítána a oni naplněni byli vlasteneckou snažností. Otiskovali starší české knihy, sestavovali mluvnice a slovníky (tak po Dobrovském Tomsa a Karel Tham), vydávali kratochvilné a poučné čtení pro lid (jako zvláště Kramerius), [1]) překládali z literatur cizích, podnikali vydávání českých novin a časopisů (Kramerius, Rulík, Jan Nejedlý [„Hlasatele“]), pokoušeli se o vyzdvižení českého divadla, jako jmenovitě bratří Thamové, z nichž mladší, sám herec, mnoho kusů původně sepsal pro počínající divadlo, jmenovitě veseloher a „her vlasteneckých,“ které již tehdy se objevovaly, a též z němčiny, frančtiny a vlaštiny přeložil. Vyskytují se již i původní pokusy básnické, tu Václava Thama, [2]) tu zvláště Ant. Puchmayera, kterýž byl hlavou první básnířské školy novočeské, k níž náleželi Hněvkovský, Vojtěch Nejedlý, Jos. Rautenkranc a j. Básnictví to nijak nebylo samostatné, nemajíc opor ani v silných talentech ani v tradici: stará literatura byla příliš daleka, krom toho žádné potravy nepodávala času novému; píseň národní nepokládala se ještě za hodnu povšimnutí; zbývaly jen cizí, zvláště německé vzory lichoklassické, směru poučného. Obecenstvo bylo ještě nečetné. málo propravené, s požadavky velmi skromnými.

Nejbližší byly vzory německé: Bürger, Gleim, Weisse, též Göthe a Schiller. Na počátku našeho století převládala záliba v Gessnerovských idylách: Gessnera překládali Jan Nejedlý, Dlabač, Hanka, Chmela. Oblíben byl též Florian, překládal se starověký Theokrit, vyskytlo se Youngovo „Noční kvílení“ a Montesquieuvův „Knidský chrám“; líbila se idyla mravoučná a mystičnost. Též v domácí poesii objevili se idylisté a vkusu tomu děkovati mají, že došly velké obliby, sentimentální písně Hankovy. Ta vláda idyly jest pochopitelna. Konec minulého století neznal vůbec básnického realismu; v prostonárodních formách literatury převládalo básnictví rozjímavé, cit přecházel v sentimentálnost, národní život v idylu. Jako v ruské literatuře minulého století, tak i u Čechů ty motivy úplně byly příhodné času i obecenstvu; Gessnerovská idyla velmi dobře se hodila počínající literatuře, skromným přáním obecenstva, požadavku čtenáře, najíti v knize poučení a sentimentální dumu, a nikoli hrubou skutečnost, s níž ještě nepomýšleli zápoliti. [3])

---

[1]) Viz spisek *Ant. Rybičky*: Život a působení V. M. Krameriusa. V Praze r. 1859.

[2]) Básně v řeči vázané, 1785 — ještě velmi slabé.

[3]) Viz charakteristiku té doby u *Jirečka*: „O stavu literatury české v letech 1815—1820,“ v Čas. Mus. 1878, a v pojednání *Ferd. Schulze* o české balladě a romanci, v Osvětě 1877.

Jako na Rusi v XVIII. století, tak i v Čechách byla literatura sama s sebou docela spokojena, domnívajíc se, že nápodobíc básníky německé a jiné cizokrajní, má již veliké spisovatele a že nemusí nikomu záviděti. Spisovatelé vychvalovali se na vzájem. „Václav Tham prozrazuje Bürgerova ducha. Ódy Puchmayerovy prozrazují vznešenost a ducha Horácova, jeho bajky s Lafontainem o závod zápasí . . . Z básní Vojtěcha Nejedlého dchne duch Virgilův, jeho stance blíží se Tassovým. Jan Nejedlý, náš vznešený Cicero, dokázal, že by českým Tyrtéem a Alcéem byl v stavu býti . . . Jiří Palkovič Horácem by Čechům státi se mohl. Bohuslav Tablic nám bude Tibullem a Hallerem. V Rožnajovi duch Anakreontův a Bionův přebýval . . . V historii prof. Kynský svými zlomky dokázal, že šlépějí Tacitových následovati bude.“ S trpkostí odmítala se výčitka, že prý Čechové „dosavad Homéra, Petrarky, Camoensa, Miltona, Klopstocka nemají,“ ježto každý národ má něco svého, čeho druhý nemá. [1])

V první chvíli bylo třeba přemáhati ještě jednu vážnou nesnázi. Již na počátku naskytla se otázka, která na dlouho potom zaměstnávala české spisovatele otázka spisovné řeči. Knihový jazyk uvázl na tom stupni, na kterém jej zastal úpadek literatury v XVII. stol.; z části upadl v zapomenutí mezi lidem, jenž tak dlouho byl bez knih, z části byl znešvařen od pisáků XVII—XVIII. století, vždy však byl nedostatečen k pronášení nových pojmů. Jestliže tedy literatura neměla zůstati za proudem času anebo uvíznouti na stupni počáteční knihy prostonárodní, bylo potřebí stvořiti novou řeč spisovnou. Spisovatelé horlivě se pustili do díla; ale záhy naskytly se sporné otázky. Jedni mínili (v čele jich Jan Nejedlý, nástupce Pelclův na stolici české řeči při universitě pražské), že nová literatura přijati má beze změny mluvu doby Veleslavínské, starého „zlatého věku“; druzí uznávali právem, že mluva ta, nechť jakou koli vynikala lepotou svého času, přítomnosti nedostačuje. Jiným kusem sporným byla česká prosodie: jedni, na př. Dobrovský, zakládali ji na přízvuku, druzí hájili prosodie časoměrné. Nastala konečně i půtka o pravopis . . . Po mnohých úsilích, nesnázích, bludech dospěli konečně spisovatelé, však v novém teprv pokolení, k ustanovení hlavních základů spisovného jazyka; za několik pak desítiletí byla česká řeč dostatečně již bohata, aby sloužiti mohla náležitě i básníkovi i učenci. Z národní samolibosti stali se čeští spisovatelé až nemírnými puristy: veškery nové pojmy, vnášené do literatury, chtěli vyjadřovati slovy českými, ba i v těch oborech vědy, kde všickni národové evropští bez rozpaků užívají slov řeckých, latinských a jinakých (na př. fysika, chemie, botanika, geologie atp.) tvořili názvy ze slov českých, dávajíce jim nový smysl, jakož vůbec překládali (zhusta doslovně) slova cizí, zvláště německá, tak že v prvních dobách, ba dosti dlouho i potom, byla nová řeč spisovná, „vysoká čeština,“ málo srozumitelna těm Čechům, kteří neznali leč obyčejnou mluvu pospolitou.

Toto dílo — stvoření novočeské řeči spisovné — náleží druhé

[1]) Vše to psáno v knížce *Šeb. Hněvkovského*: Zlomky o českém básnictví, v Praze 1820, a jeho mínění nebylo osamělé v tehdejší škole literární.

již době českého znovuzrození. Ona doba přípravná, o které jsme posud pojednávali, neprošla marně; v pokolení následním vyskytují se již skutečné talenty v říši básnické, pozoru hodná díla na poli vědy, úroveň národního uvědomění se zvyšuje, vzrůstá účastenství samého obecenstva.

II.

Okolo roku 1820 počínají spisovatelé čeští vůbec druhou dobu „vzkříšení.“ [1]) Tu již vystupují na jeviště v řadách nového pokolení mužové, znamenití potom jako velcí učenci a básníci — Jungmann, Šafařík, Palacký, Kollár, Čelakovský; objevuje se ohnisko vlastenecko-literární činnosti ve zřízení Českého Musea; mocný dojem působí nález starých památek české slovesnosti.

Národní vědomí, probuzené působiteli doby josefinské a nejbližšími jich nástupci, pomalu se v obecenstvě šířilo. Cit národní byl v lidu ještě velmi živý, zvláště snad tam, kde národ obklíčen byl a propleten živly cizími, jež připomínaly mu zvláštní jeho osobnost; cit ten i po útisku věkovém může se probuditi a znova zahřáti mysli, jak mile se mu dá podnět. Za císaře Josefa ozval se i v české šlechtě, jakkoli byla poněmčena; obnova minulosti mohla pro ni míti snad zajímavost jen rodopisnou, přes to však našli se ve šlechtě dva tři mecenáši, jichž veřejné postavení bylo podnikům národním podporou. Hlavní šik vlastenců sbíral se však z třídy prostřední, méně poněmčené, pak zvláště z veského lidu, kde česká národnost uchovala se nejlépe. Z lidu selského pošli přemnozí výtečníci literatury novočeské.

Velikou oporu citu vlasteneckému a národnímu přineslo založení *Českého Musea.* R. 1818 vydal hr. Kolovrat Libšteinský provolání ku „vlastenským přátelům vědy,“ a Museum, otevřené nákladem soukromým, ze skladky příznivců, brzy obohatilo se mnohonásobnými obětmi knih, starých rukopisů, starožitností, sbírek přírodních atd. Hr. Kašpar Šternberk byl prvým presidentem vzniklé při Musei učené společnosti. [2]) Do Musea dostal se též rukopis Kralodvorský a byl téhož roku zaslán i Libušin Soud. Okolo Musea soustředila se pomalu

[1]) Zajímavé osudy českého vzkříšení nemají posud svého celistvého dějepisu. Pokusem takového dějepisu od počátku nynějšího století jsou spisky *Jak. Malého*: „Zpomínky a úvahy starého vlastence“ (v Praze 1872, jeden čas v Rakousku zapovézeny; ruský překlad v „Slav. Ježegodniku“ II., v Kyjevě 1877), a „Naše znovuzrození“ (rozhled po českém národním životě za posledního půlstoletí), v Praze 1880. Hojné látky k takovému dějepisu poskytují životopisy českých spisovatelů. Obecný proud politických idei ve Slovanstvě rakouském s jich ozvěnou v literatuře velmi názorně a nestranně vyložil *Jos. Perwolf* v pojednání: „Slavjanskoje dviženije v Avstrii 1800—1848 g.,“ v časopise „Russkaja Rěč“ 1879, kn. 7—9; o hnutí r. 1848—49 psal týž ve „Věstn. Jevr.“ 1879, kn. 4.

[2]) Dějiny Českého Musea sepsal *V. Nebeský* a vydal r. 1868 jazykem českým a německým k padesátileté slavnosti založení Musea. Viz též *Sreznevského* Vospominanije o Češskom Muzeě, v Záp. Akad. nauk, 1869, sv. XIV.

česká činnost vědecká: v rocích dvacátých počala musejní společnost vydávati svůj orgán, jenž podnes vychází o názvu „Časopis Českého Musea“ a obsahuje množství materiálu a výskumův o české a slovanské literatuře a historii. [1]) R. 1830 zřízen byl při musejní společnosti odbor pro vzdělání české řeči a literatury a založen ústav pro vydávání dobrých knih českých, jmenem *Matice* (1831), jehož předním zakladatelem a ochrancem byl jiný Šternberk, hr. František.

Objevení Kralodvorského rukopisu a Libušina Soudu spůsobilo tím mocnější dojem, že vlastenecký zápal vyhledával tehdáž předmětu národní chlouby. Nová kritika shledává v té pobudce i pramen onoho objevu.

Za posledních let, jakož jsme již podotkli, kloní se mysl učencův jinoslovanských a také některých českých čím dál tím více k onomu dávnému mínění, které hned od počátku bralo Libušin Soud, ba i Kralodvorský rukopis v podezření, pomíjejíc i ostatní nálezy. Důvody Fejfalíkovy; mlčení Miklošičovo; význarmé pochybnosti Jagićovy; mimochodem pronešené, však trefné poznámky Vocelovy; knihopisné nálezy Gebaurovy; kritické rozbory Petruševičovy, Šemberovy, Makuševa, Lamanského, Vaškovy; nepopěratelné důkazy Paterovy o skutečných padělcích v „Mater Verborum“; hlasy popírající pravost Zlomků zhořelských; dokázané nové rasury v rukopise Kralodvorském — všecko to množství důvodův, jež hrnuly se zvláště za posledních tří čtyr let a od hájců řečených památek málo byly odráženy, nutí nestranného pozorovatele, aby alespoň zdržoval se historických vývodův o české starobylosti na základě těch památek, jakož i úsudkův o národním novověku.

Ale buďtež si ony útvory čímkoli v očích novější nedůvěřivé kritiky, svého času měly mocný účinek na běh českého vzkříšení, rovně jako by byly přesně starožitné. Pokud byly od vlastenců za takové jmíny, pokud pochybnosti o jich přesnotě přičítaly se u Dobrovského stařecké nevrlosti, u „Mefistofela“ Kopitara nepřízni k českým učencům, potud mohly a musily ovšem povznášeti cit národní. A v skutku, hluboké stáří zpěvů, na př. o Záboji neb o Libušině soudu, sáhající do časů pohanských, ukazovalo na starobylou vzdělanost, jakouž nemůže prokázati se nižádné jiné plémě slovanské; Kralodvorský rukopis, skrovný jen zbytek celku většího, odkrýval výhled na několik hned najednou cyklů starého básnictví; dále Zhořelské zlomky, Mater Verborum, dosti dlouho i Píseň pod Vyšehradem a milostná píseň krále Václava — vše to bylo předmětem národní hrdosti a v literaturách slovanských národů ostatních uznávala se také její oprávněnost. Slovanský romantismus národní, jenž nesl se tehdy k poznávání a ku zveličování minulosti, nalezl v Libušině Soudě a v Kralodvorském rukopise jeden z nejlepších její odkazů. Básní těch povšimla si též literatura europská, kteráž před tím unášela se Karadžićovými písněmi srbskými. Göthe, prorok německé literatury, sám uznal vysokou cenu Kralodvorského rukopisu pro český rozvoj a skutek ten působil asi

---

[1]) Ukazatel k prvním 50 ročníkům Časopisu Musejního, sestavený kustodem univ. knihovny *Václavem Šulcem*, vydán v Praze 1878.

zdrželivě na nepřátely hnutí národního. Účinek těch památek na českou slovesnost jest nepochybný. [1])

Když první pochybnosti byly zapomenuty, čeští historikové směle těžili z dojmu vylíčeného a s rozhořčením odmítali podhlídavou kritiku, podkládajíce jí zlou vůli k českému národu. [2]) Ale věc vypadá jinak, když se připustí, že kritika mohla míti pravdu. Odpůrcové památek mohli poukázati, a dílem také ukazovali k tomu, že celá věc vlastně ve svých koncích přinesla úhonu české literatuře. V jisté míře jest podvod dokázán; byla to ovšem pia fraus (podvod s dobrým úmyslem), ale umlčování jeho nebo hájení činí dojem trapný, zvláště že bylo jím netoliko české nýbrž vůbec slovanské študium starobylosti svedeno na křivou cestu a byla tak budována minulost přízračná, jež mysli od zásluh skutečných a zjevů v pravdě velevýznamných českého starověku odtahovala.

Jest si přáti, aby vlastenečtí učenci čeští naložili upřímnou píli, by záležitost dospěla sine ira et studio k žádoucímu vyjasnění, což zajisté bude jen k pravému prospěchu českého národního vědomí.

* * *

Na závěrce předešlého století, když objevily se první pokusy snah národních, a ještě i v prvních letech století nynějšího, zmocňovala se nejednou vlastenců českých trudná pochybnost, není-li jim souzeno, svědky býti posledních dnů své národnosti. Ale to nevadilo jim, úsilovně pracovati; jakož dobře podotkl jeden historik český, vedl je „šlechetný cit povinnosti“ — státi do poslední chvíle se svým národem a možno-li, hrozící mu záhubu odvrátiti. To přičinění, skoro beznadějné, plynoucí však z hluboké oddanosti k svému rodu a spěchající při-pěti mu aspoň v poslední jeho hodince, vzbuzuje hlubokou úctu. Právem nyní mnozí uznávají, že první počinatelé díla na konci minulého století byli ducha silnějšího a pevnější povahy, nežli proslulejší jich následníci ve století našem.

První kroky nové literatury české byly slabé a vrátké; však úsilná práce vlastenců spůsobila, že národnost procitla. Vedle okolností vnitřních, o kterých jsme se zmiňovali, přičinily se k tomu zajisté též události vnější; bylo to jmenovitě hnutí ve světě slovanském, jež vzbudilo i v Čechách národní soucit a tajné naděje — války rusko-francouzské a osvobození Srbův.

Ve třetím desítiletí věku našeho, když Dobrovský dráhu svou dokonával, působil již v písemnictví českém celý sbor spisovatelů, kteří v dědictví svých předchůdcův našli základ trvalý dalších prací, i ačkoli se pochybnost vkrádala k některým z nich, však v celku již

---

[1]) Viz *Nebeského* Kralodv. Rukopis, str. 141. a dále.

[2]) Ze mnohých příkladův uvedeme tu slova *V. Zeleného*, položená v článku o české literatuře ve Slovníku Naučném II, odd. 1., na str. 432: „Není divu, že ti, kteří jsouce nenávistí zaslepeni národům slovanským upírají všelikou vzdělanost původní, především obracejí šípy své na drahocenný tento rukopis (t. j. Kralodvorský) jakožto na nejvýmluvnějšího svědka vzdělanosti slovanské.“

s nadějemi určitými pracovali k probuzení národa. Byli mezi nimi zhusta již praví synové z lidu, kteříž prošedše školu, rozmnožovali řady vzdělané třídy střední a vnášeli do ní čerstvého ducha národnosti; vstoupajíce na jeviště literární, nezapomínali na potřeby toho lidu, nýbrž upřímně o něj pečovali jako o zdroj síly národní. Při pracovnících oné doby bylo mnoho idealismu, kterýmž unášeni, trpělivě klopotili se ku vznešenému cíli, obtíží se nelekajíce; láska k národu okrášlena byla sentimentálností a rozvíjela se ve zvláštní romantickou theorii. Byl to věk Svaté alliance; života politického nebylo, pročež vlastenectví přestávalo na pokojném probouzení národního citu a na vychovávání obecenstva v tom smyslu. Obor působení byl skrovný; za to spisovatelé, ještě nečetní, nebyli rozdílným smýšlením politickým rozděleni, na opak, v tísni vnějších okolností lnuli k sobě, činíce jeden kruh. Tuť objevili se též první panslavisté, buď historicky budujíce dřevní jednotu Slovanstva a jednotlivá jeho plemena stavíce vedle sebe v přítomnosti, buď básnicky přizývajíce slovanské sjednocení na budoucnost. To zvábilo k české literatuře pozornost vlastenců též druhých národů slovanských — a to jest nová její historická zásluha.

Takový jest ráz druhé doby českého vzkříšení. Pozastavme se při hlavnějších její zástupcích.

Nejstarším z nich byl Josef Jungmann (1773—1847). Narodil se v Hudlicích, na panství knížat Fürstenbergův. Otec jeho byl knížecí poddaný, zastával službu kostelnickou a provozoval při tom ševcovské řemeslo; Jungmann teprve r. 1799, když nastoupil již úřad učitelský, dosáhl propuštění z úvazku poddanského pro sebe a své potomstvo. Vzdělával se nejprve v německé škole blízkého města, pak na gymnasii u piaristů v Praze, konečně na pražské universitě, v dosti bídných okolnostech; již jako žák gymnasijní musil vyučovati po domích, aby vyživil sebe a mladší dva bratry. Na vysokém učení prošel nejdříve fakultu filosofickou, potom i právnickou, doufaje si zaopatřiti snáze postavení na dráze právní; študia dokonal r. 1799. Universita právě té doby vyšla z rukou jezovitských po zrušení řádu; na filosofické fakultě pozůstali ještě tři professoři z bývalé jezovitské správy (Cornova, Strnad, Vydra), kteříž, nevzdávajíce se svých názorů, byli při tom českými vlastenci a prospěšné měli působení na vychování Jungmannovo. Vedle nich byli tu však ve sboru professorském vyznavači nových idei osvícené doby josefinské; professor „krásných věd“ byl ctitelem Montesquieu'vovým, Rousseau'vovým, Hume'ovým, Lessingovým. Pod správou takových učitelů Jungmann počal si všímati literatur europských; krom němčiny osvojil si také jazyk francouzský a anglický.

Škola, kterou Jungmann prošel, byla německá; teprv roku 1792 zřízena byla na universitě stolice české řeči a literatury. Vládl tudíž lépe jazykem německým než českým; až jednou, trávě nějaký čas doma, slyšeti musil veské posměšky pro svou neobratnost v mluvě české, a od té doby ustanovil si důkladně pěstovati svou mateřštinu. Rok 1795 pokládá se za počátek literární jeho působnosti: přispěl do Puchmayerovy sbírky básní. Takáť byla tedy příprava českého spisovatele: škola německá, přímé dojmy národního života, národní vlastenectví, jež procitlo za Marie Terezie a Josefa II i v učencích

jezovitských, konečně působení svobodnější literatury XVIII. století. Vnější život Jungmannův byl málo rozmanitý; jest to život učitele a učence: v rocích 1799—1815 byl professorem na gymnasii v Litoměřicích, potom v Praze, kdež zůstal až do smrti. Hned na prvních krocích ukázal se vroucím vlastencem: škola, na které působil, byla ovšem německá; i počal sám prvý dobrovolně a bezplatně vyučovati jazyku českému nejdřív na gymnasii, potom i v duchovním semináři, kdež mu činiti bylo s dospělými jinochy, určenými k povolání kněžskému; budil v nich cit národnosti a vzdělával je na budoucí vlastence. Jeden z těch jeho učenníkův, Antonín Marek, byl mu potom důvěrným přítelem a spolupracovníkem.

První znamenitější dílo Jungmannovo byl překlad Miltonova „Ztraceného ráje," počatý r. 1800 a vydaný r. 1811. Báseň tu k překladu zvolil Jungmann, patrně chtěje podati důkaz, že česká řeč, svého času tak vysoce vzdělaná, potom však povržená, schopna jest k pronášení vznešených pomyslů básnických novější literatury, a zároveň ukázati příkladem, jak to lze provesti. Jungmann objevil se tu zároveň novotářem: první buditelé národa, jako Pelcl, Jan Nejedlý, Dobrovský (k nimž připojil se potom Slovák Palkovič), byli co se týče jazyka konservativní, na tom stojíce, že nové písemnictví české přísně se má přidržovati jazyka „zlatého věku," dob Veleslavínských; Jungmann přisvědčoval tomu ve stránce mluvnické, co však se týče slovníka, měl za to, že stará mluva vzdělanosti novější nedostačí, neobohatí-li se zásobou nových slov a rčení. Pročež tvořil sám vyjádření nová i uváděl slova polská a ruská, již tehdy pomýšleje na to (v r. 1810, když psána byla předmluva k „Ztracenému ráji"), že Čechům „kráčeti jest pomalu vstříc spisovnému jazyku všeslovanskému." Pošla pak z toho dlouhá literární půtka.

Druhá práce Jungmannova byla přeložení Chateaubriandovy „Ataly," dokonané později, však dříve vydané (1805), rovně důležité pro vzdělání nové řeči spisovné.

R. 1806 založil Jan Nejedlý, [1]) Pelclův nástupce na stolici českého jazyka při universitě pražské, vážný časopis, věnovaný literatuře, pod názvem: „Hlasatel český" (1806—1808, 1818). V prvním jeho ročníku položeno bylo „Rozmlouvání o českém jazyku" z péra Jungmannova, ve kterém líčí se z předu úpadek českého jazyka ve veřejnosti, potom však se znamenitou obratností řečnickou a smělostí hájí se jeho právo k dalšímu vzdělávání a zvelebování. Účinek té „Rozmluvy" byl tak veliký, že čtení její vzbudilo jmenovitě v Šafaříku a Palackém cit vlastenecký. Jinou důraznou obranou českého jazyka byly články Jungmannovy, uveřejněné v „Prvotinách pěkných umění," českém to časopise, jejž vydával v l. 1813—1814 ve Vídni Jan Hromádko. Tehdáž politické události živě zajímaly Jungmanna, zvláště od té doby, co blížilo se sražení Napoleona s Rusí; nepochyboval, že boj skončí se vítězstvím Slovanstva a že slovanská síla spasí též národ český. R. 1813, když přišli do Čech Rusové, vlastenecký cit Jungmannův

[1]) Život a působení jeho vylíčil *Ant. Rybička* v Osvětě 1877.

v obcování s nimi došel nového podnětu. Děje tehdejší povznesly vůbec národní cit rakouských Slovanův; císař Alexandr, „veliký mocnář slovanský,“ vítán byl ódami při vjezdu svém do „rovněž slovanské Prahy“; ruský generál, vkročiv s vojskem do Prahy, učinil Dobrovskému návštěvu. „Válka ta proslavila slovanský svět,“ dí Jungmann v jednom svém listě r. 1814.

Od té doby, co přestěhoval se do Prahy, nabylo působení Jungmannovo většího prostoru hlavně při osobním účinkování na mladé pokolení, kteréž hledělo k němu jako ku slovutnému spisovateli, znalci jazyka a nadšenému vlastenci. Dobrovský byl novému pokolení spisovatelů dosti cizí; konservativec Nejedlý, dle postavení svého mnohovládný, požadoval tvrdošijně, aby vše se kořilo starým tradicím a klanělo jeho marnivosti; Jungmann stal se vůdcem těch, kteří chtěli jíti dále v rozvoji české literatury a hledali podpory a soucitu pro svoje ideální vlastenectví. Ku srážce mezi těmi dvěma, již určitě se oddělujícími stranami literárními došlo při sporu o pravopis; Nejedlý hájil starých pravidel bratrských, Jungmann, Hanka a jiní šířili soustavu Dobrovského. Nejedlý v nepřátelství svém k Jungmannu zašel až k policejnímu donášení. Když sběhlo se objevení Zelenohorského rukopisu, Jungmann tak nadšeně jej uvítal, že Dobrovský, pevně věře v jeho podvrženost, pojal k Jungmannovi podezření, jako by on byl měl účastenství v jeho padělání.

R. 1818 byl Jungmann mezi předními pomocníky při zakládání Českého Musea. Šlo mu o to, aby Museum bylo pakou nového povznešení české literatury. První správní výbor Musea málo ještě věřil v síly českého jazyka; musejní časopis vycházeti počal dvojjazyčně, ve vydání českém a v německém; ale Jungmann stál na svém a roku 1830 byla k jeho usilování zřízena *Matice česká* jakožto zvláštní odbor musejní výslovně pro vzdělávání literatury české; musejní „Časopis“ brzo na to počal se vydávati jen po česku, poněvadž německému dvojčeti se nedařilo. Sám Jungmann v roce ještě 1821 založil s mladým tehdáž, později slavným přírodozpytcem Janem Preslem první časopis vědecký, „Krok,“ po výtce ku vzdělání české mluvy vědecké.

Mezi tím stále pracoval o dvou čelných dílech, která dávno již mysl jeho zajímala a měla ohromnou důležitost pro okřívající literaturu. Jedno z nich jest „Historie literatury české“ (1825, 2. vydání 1849) — objemné dílo knihopisné, opatřené krátkými zprávami o postupu osvěty, osudech jazyka a písemnictví. Není to skutečný dějepis literatury, ale bohatý ukazatel materiálu, dovedený do řídké úplnosti. Druhé z děl řečených jest „Slovník jazyka českého“ (5 ohromných svazků in 4°, 1835—1839), o němž pracoval od r. 1800. Díla toho nesluší jen ceniti jako obyčejného slovníku; sestavováno bylo v dobách, kde vážena byla otázka o vzdělání nové řeči spisovné; Jungmann, sbíraje pohotovou zásobu jazyka, pomýšlel i na druhý úkol — sebrati slova, jež by byla způsobilá k vyjádření nových pomyslů. Obě ta díla, Historie i Slovník, jsou plodem píle neobyčejné; obě měla svazovati literaturu novou s historickou minulostí, obě také dosud zůstala nenahrazena. Práce Jungmannovy měly tudíž širý význam národní tak jako pozdější

práce Šafaříkovy a Palackého a postavily jméno jeho do řady jmen nejznamenitějších vzkříšení slovanského. [1])

Nové literatuře zápasiti bylo s tolikerými překážkami: s nepřízní, ba se záštím Němcův a zněmčelých Čechův, s hlídavostí a podezřením úřadů, s vládou jazyka německého ve škole a v řízení, se lhostejností velkého davu — že první pracovníci na nivě české literatury bezděky kupili se v jeden solidární hlouček, druh druha podporujíce a ku společnému cíli svorně pracujíce. Pročež při všech velmi nepříznivých okolnostech, jakéž panovaly za doby sv. alliance a vlády Metternichovy, vidíme právě v oné době celý sbor podnikavých dělníků národních, kteří v rozličných oborech literatury pracovali a bojovali za práva národnosti.

Skoro o celé pokolení mladší než Jungmann byli spisovatelé, kteří zároveň s ním položili českému znovuzrození pevný základ. Nejstarším byl mezi nimi Václav Hanka (1791—1861), jeden z nejhorlivějších pracovníků na poli nové literatury. Syn jsa prostého, však zámožného rolníka, vídal v domě otcovském cestující obchodníky ze zemí rakousko-slovanských, polské a srbské vojáky, a tak obeznámil se záhy s rozličnými slovanskými nářečími. Ale teprv na šestnácti letech poslali jej rodiče do vyšší školy, hlavně že chtěli jej osvoboditi od vojny. Študoval ve Hradci Králové a v Praze, dílem i ve Vídni, prošel gymnasium a universitu. V Praze seznámil se s ním r. 1813 Dobrovský, jenž byl mu od té chvíle pravým učitelem ve věcech slovanských. Hanka nestal se znamenitým učencem, ale byl neúnavně činným, vyhledávaje a tiskna staré památky. Při otevření Českého Musea ustanoven byl za jeho knihovníka a zůstal v tom úřadě až do smrti; v povolání tom měl příležitost seznámiti se osobně s mnohými spisovateli slovanskými, což bylo velmi důležito tehdáž, kdy slovanské literatury, jsouce ještě málo mezi sebou známy, snažily se o vzájemnost. R. 1848 účastnil se živě politického hnutí českého, měl účastenství ve slovanském sjezdu, byl činným údem politického spolku „Lípy slovanské,“ za pražské bouře upadl i v nebezpečí, když vojsko střílelo na národní Museum.

V literatuře počal pracovati již jako študent, skládaje písně a tiskna je v Hromádkových „Prvotinách,“ ve sbírce Puchmayerově a potom i o sobě ve zvláštním svazečku. [2]) Písně ty líbily se a některé i zná-

---

[1]) Ze spisů Jungmannových sluší ještě jmenovati: „Slovesnost,“ 1820, 2. vyd. 1845, učební to kniha slovesnosti a zároveň čítánka; „Sebrané spisy veršem i prosou,“ 1841; „Zápisky,“ velmi zajímavé stránkou svou životopisnou a historicko-literární, dány na veřejnost teprv nedávno a sice v „Časop. Mus.“ 1871 (viz článek o nich *Ferd. Schulze* v Osvětě 1871). Životopis Jungmannův sepsal *V. Zelený* (v Praze 1873 až 1874). R. 1873 slavila se stoletá památka jeho narození a tou příležitostí vyskytlo se více knížek životopisných. V jazyce ruském psali o Jungmannovi: *Nil Popov*, v „Žurn. Min. Nar. Prosv.“ 1873, čec.; *Nik. Zaderackij*, I. Jungmann. Kijev 1874. — Zmínky o Jungmannu čtou se v listech Šafaříkových k Pogodinu (v Moskvě 1880). Jungmannovy dopisy Kollárovi vydány v „Časop. Mus.“ 1880.

[2]) „Dvanáctero písní“ 1815, potom v rozmnoženém vydání: „Hankovy písně“. 5. vydání vyšlo r. 1851.

rodněly. Po té vydal snůšku národních písní srbských v českém roušc („Prostonárodní srbská Musa do Čech převedená," 1817), přeložil též některé písně polské a Slovo o pluku Igorově. Dále však věnoval svou píli přede vším české historii, literatuře, archeologii, numismatice. Nejprv jal se vydávati památky staré literatury pod nápisem: „Starobylá skládanie" (5 svazečkův, 1817—1823), hlavně podle materiálu, jejž mu dodal Dobrovský, však našly tu místo také „píseň pod Vyšehradem" a „milostná píseň krále Václava"; ve svazečku 4., jenž vyšel r. 1819, vydán také po prvé Kralodvorský rukopis. Po té následovaly: sbírka nejdávnějších slovníků, mezi nimi též Mater Verborum; Dalimil, v sepsání českém i v staroněmeckém překladě; traktát Husův „Dcerka"; Remešské evangelium; evangelium Nikodémovo v staročeském sepsání; celá řada dalších vydání Kralodvorského rukopisu (a při něm vždy Libušina Soudu), jedno s připojenými překlady ve všech jazycích slovanských a v mnohých neslovanských („polyglotta") atd. Všecka ta díla měla nemalou důležitost v onen čas, kde všecky snahy byly obráceny k študiu minulosti a národnosti. Při tom byl Hanka velmi horlivým panslavistou; byltě svého času nejlepším praktickým znalcem slovanských jazykův a horlitelem pro slovanskou vzájemnost. V čem by tato měla záležeti — kromě vzájemných styků mezi slovanskými badateli starožitností — o tom nikdo neměl jasného ponětí, však pokládalo se za povinnost, vedle užší vlasti české mluviti o veliké vlasti slovanské. S představou této ideální vlasti souvisel měrou přirozenou pomysl jednoho společného jazyka spisovného, který by rozptýlená nářečí spojoval. Hanka byl hotov věřiti, že jazykem tím bude ruština, prostoupená živly všeslovanskými, jakožto řeč národa nejčetnějšího a nejmocnějšího mezi Slovany. Z té příčiny byli u něho ve slovanské lásce nejpřednějšími Rusové; mezi krajany svými hleděl šířiti známost ruského jazyka, Rusy pak osobním obcováním získati panslavismu.[1]) Představy jeho, jakož i mnohých jiných Čechův, málo vůbec znajících ruský život, o slovanském smýšlení a záměrech ruské politiky byly nadsazené, on však až do konce doufal, že osvobození od cizího jha a cizí národnosti vzejde Slovanstvu z Ruska. Zemřel s posledními slovy na rtech v ruském jazyce. Ne bez příčiny byl tedy vyhlášen za rusofila, což ovšem mu přízně nezjednávalo u vlády, u českých Němcův a u těch Čechů, kteří o ruských bězích byli mínění jiného.

Pře o pravost staročeských památek slovesných není ještě rozsouzena. Novější kritikové (Šembera, Lamanský, Vašek) nepochybují ani dost málo o falšovatelské horlivosti Hankově, zvláště co se týče Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu, ba zrovna jej jmenují skladatelem tohoto, ačkoli jiní (Hanuš, Vrťátko, Jireček) Hanku považují za příliš málo nadaného a spůsobilého k tomu. Buď jak buď, když r. 1859 učiněn byl naň zjevný útok (v listě „Tagesbote aus Böhmen") a v soudní při z toho vzešlé narážka ta uznána byla za utrhačství, Hanka byl věcí tou těžce dotknut, což prý i uspíšilo jeho smrt. Pohřeb byl mu vystrojen s neobyčejnou slávou.[2])

---

[1]) O rusomilství Hankově viz na př. *Malého* spis: Znovuzrození, na str. 21.
[2]) Hankův životopis (chvalořečnický), sepsaný při Hankové pomoci od dra. *Legis-Glückseliga*, vydán v německém almanahu „Libussa," Prag

Svrchu byl již jmenován Josef Linda (1793—1834); sepsal dějepisný román z české dávnověkosti: „Záře nad pohanstvem, nebo Václav a Boleslav“ (v Praze 1818), který svého času činil dojem. Též byla již zmínka o Václavu Aloisii Svobodovi (1791 - 1849, Navarovském): byl to pilný spisovatel, básník a pedagóg; přeložil Kralodvorský rukopis do němčiny hned po jeho objevení, r. 1819. Oba ti spisovatelé zavlečeni jsou též do sporu o pravost staročeských památek. [1])

Životopis Šafaříkův není leč historie znamenitých učených prací, které došly veliké vážnosti a slávy po všem světě slovanském. Pavel Josef Šafařík (1795—1861), původem Slovák, narodil se v horské vsi v severních Uhřích, kdež otec jeho byl evangelickým farářem. Bylo to dítě neobyčejné, velmi chápavé; do osmého roku pročetl již dvakráte celou bibli. Odbyv nižší a vyšší gymnasium, postoupil r. 1810 do evangelického lycea, kdež pobyl pět let, jsa při tom domácím učitelem. Ve škole měl výborné, důkladné učitele; za to zapomínal zcela na národnost, kterou škola hleděla vykořeniti. Teprve v 16. roce vznikla před ním ta otázka, když dostal se mu do rukou dotčený Jungmannův článek: „Rozmlouvání o českém jazyku,“ který jej celého uchvátil a mocně dojal. Za jeho účinku sepsal, devatenáctiletý, a vydal knížku básní: „Tatranská Muza s lýrou slovanskou“ (v Levoči, 1814); krom toho s některými přátely, jmenovitě s Kollárem, sbíral slovenské písně; [2]) několik básní podal na veřejnost též v Hromádkových „Prvotinách.“ R. 1815 vydal se na své skrovné prostředky do Jeny, jejíž universita byla tehdy na vrcholku své slávy; tuto uprostřed študií filosofických, historických a filologických nezanedbával Musy slovanské: přeložil Aristofanovy „Oblaky,“ Schillerovu „Marii Stuartku“ a zabýval se českou prosodií. Vraceje se domu r. 1817, seznámil se s Dobrovským, Jungmannem, Hankou; v Prešpurce, kdež byl vychovatelem v bohaté rodině, spřátelil se s Palackým, načež pospolu s ním a s přispěním Jungmannovým vydal r. 1818 knížku: „Počátkové českého básnictví,“

1852, na str. 285-369; celá řada biografií jeho vyšla v českých veřejných listech r. 1861, zvláště v „Nár. listech.“ Viz též: Oslava památky Vácslava Hanky v Hořiněvsi dne 7. září 1862. V Praze 1862. — O Hankovi psali mimo to: *Sreznevskij* v „Izvěstích II. Otděl. Akad. Nauk,“ sv. IX.; *P. Lavrovskij*, „Vospominanija o Hankě i Šafarikě,“ ve výroční zprávě chark. university 1861; *P. Dubrovskij* v „Oteč. Zapiskach“ 1861, čís. 2.; *M. Suchomlinov*, „O snošenijach V. V. Hanki s Ross. Akademijeju i o vyzově jego v Rossiju,“ ve sborníku „Bratskaja Pomoč,“ SPb. 1876, na str. 309—318. — Dopisy Hankovy k Dobrovskému čtou se v Časop. Mus. 1870; článek Vrťátkův o poměru Hanky k Dobrovskému tamže 1871. Mínění Hanušovo v knize: „Die gefälschten Gedichte.“ Viz též na jiném místě uvedené pojednání *V. Lamanského* a spisky Šemberovy a Vaškův. Povšimnutí zasluhuje článek *Jirečkův* o původních básních Hankových z let 1813—1819, v Časop. Mus. 1879.

[1]) Životopisy Lindy a Svobody čtou se, jakož bylo již dotčeno, v Osvětě r. 1879.

[2]) Pjsně swětské lidu Slowenského v Uhřjch, vydány J. Kollárem, v Pešti 1823—27. Při druhém dílu jest Šafaříkova předmluva. Snůška tato pojata byla též do druhé, rozmnožené sbírky Kollárovy, vyšlé 1834-35.

kteráž šermujíc proti náuce Dobrovského o prosodii české (Dobrovský zakládal ji na přízvuku, Šafařík na časomíře), způsobila zvláště poplach ve staré literární škole pseudoklassikův a idylistů, ježto kladla básníkům nové a vysoké požadavky, při kterých domýšlivost staré školy krutě byla pošlehána.[1])

Šafaříkovi nabízena professura na rozličných školách evangelických v severních Uhrách; ale nátisky, jimž na těch učilištích vydána byla, jakož sám zakusil, národnost slovanská, jeho mysli se příčily, i přijal r. 1819 pozvání do Nového Sadu, kdež stal se professorem a spolu ředitelem gymnasia tamní pravoslavné obce srbské. Pobyl tu až do r. 1833. Nový Sad, v sousedství Karlovců, kdež sídlil srbský patriarcha, a poblíž knížectví Srbského a Fružské Hory, byl jakési středisko srbské a Šafařík, používaje té příležitosti, oddal se tu rozsáhlým študiím o srbském jazyku a starším srbském písemnictví a nabyl drahně vzácných knih a rukopisů. Tuto počala se i řada pozoru hodných jeho prací učených, ve kterých probíraly se historické záhady všeho Slovanstva. Takovát byla první svého způsobu všeslovanská *Historie literatury*, ve které slovanská plemena uvažována jsou jako celek — dílo skoro naskrz knihopisné, však osvěcované filosoficko-historickými poznámkami.[2]) Brzo na to pustil se do přepracování té knihy již ve způsobě knihopisné a životopisné; k počátku roků třicátých přichystal jmenovitě oddíl srbskochorvatský a slovenský, od té doby však práce zůstala nedodělána a do tisku se dostala po smrti teprv Šafaříkově.[3]) R. 1828 vyšla první jeho rozprava z oboru slovanských starožitností, po té pojednání o starosrbském jazyku,[4]) velice důležité jednak svým předmětem, jednak pro nové udaje, jež přineslo k rozhodnutí otázky o jazyku církevně-slovanském.

Zatím postavení Šafaříkovo v Novém Sadě bylo den ode dne nepříjemnější pro nátisky uherských úřadův; i odhodlal se Nový Sad opustiti. Ale kam se obrátiti! Jeden čas byla řeč o povolání jeho na petrohradskou akademii; ale s věci té sešlo a čeští přátelé pozvali jej do Prahy, kdež, byť skromně, na několik let mu zabezpečili živobytí soukromou skladkou; k této připojila se potom i peněžitá pomoc z Moskvy. Stav českých věcí v polovici let třicátých se již znatelně změnil: hnutí, jehož si vláda z počátku ledva všímala, vzrůstalo a budilo její podezření. Takž Šafařík, usadiv se v Praze, nebyl ušetřen od slídivé péče policie, kteráž mu časem velikou mrzutost působila. Zatím však pokračoval v práci a r. 1837 dokonal se tisk nejslavnějšího jeho díla: *Slovanských starožitností*, kteréž od té doby jsou uhelným kamenem a základem všech prací, směřujících k poznání starých dějin

---

[1]) Proti tomu spisku Šafaříka a Palackého namířena byla ze staré školy ona knížka Hněvkovského, o které jsme se svrchu zmiňovali.

[2]) Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, von Paul Josef Schaffarik etc. Ofen, 1826, VIII. a 524 str.

[3]) Geschichte der südslawischen Literatur, herausg. von J. Jireček. Prag, 1864—65, 3 díly.

[4]) Ueber die Abkunft der Slawen, nach Surowiecki. Ofen 1828. — Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart. Ofen 1833.

slovanských.[1]) Kniha ta zjednala Šafaříku širou slávu ve světě učeném; jméno jeho povzneslo se mezi nejzávažnější autority ve vědě slovanské. Spis rozvržen byl na dva díly: dějepisný a mravopisný. Vyšlá kniha byla dílem prvým; Šafařík přistoupil i k druhému, ale záměru svého nedokonal; z části druhé dospělo k tisku několik jen drobnějších pojednání z dřevního národopisu a z bájesloví;[2]) shledal, že k vylíčení vnitřního života Slovanstva nedostává se mnoho nezbytných prací přípravných, zvláště filologických. Obrátil se tedy k filologii a i zde objevilo se od něho několik vážných prací výskumných...

Při vší rozsáhlé učenosti své neobešel se Šafařík bez některých hrubých omylů. Jedním takovým omylem bylo jeho pojednání o domnělém Černobohu (nalezeném v Bamberce), v jehož pravost uvěřil, sveden byv Kollárem, čehož potom vždy s mrzutostí vzpomínal. Za druhý omyl veliký počítají mu nyní nedověrčiví kritikové, že vydal ve spolku s Palackým staročeské památky s učeným výkladem,[3]) jakož i že měl účastenství při vydání spisu hr. J. M. Thuna:[4]) tu i tam jednalo se o památky v podezření vzaté (a nyní i přímo zamítané), a Šafaříkovi vytýká se nedostatek bystré soudnosti, když propůjčil se k hájení padělku a podvodu. Ale k jeho obraně lze uvesti, že oné doby věc nebyla tak protříbená jako teď, ba že *dnes* ještě (po čtyřiceti letech od vyjití knihy Šafaříkovy a Palackého) učenci velmi vážení, jako na př. Sreznevskij, českou citlivostí poutáni nejsouce, důrazně hájili, nezmateni novými námitkami, i slovníka „Mater Verborum" i Libušina Soudu. K tomu ve při o řečené památky staročeské přimísilo se tehdáž u českých učenců nepřátelství ku přednímu zástupci *tehdejší* zamítavé kritiky, ku Kopitarovi, jenž svého podezření a své obviny nikde nedoložil jasnými důvody,[5]) tak že mysli hájců bezděky podlehaly dojmu, jako by nespravedlivě byli obviňováni.

R. 1842 vydal Šafařík neveliký v objemu, ale znamenitý spis důležitosti opět všeslovanské: *Slovanský Národopis* — stručný to přehled národů slovanských s mapou, jež první byla toho druhu.[6]) Nestálost vnějšího postavení tak velice skličovala Šafaříka, že r. 1837 odhodlal se přijati povinnost, kteráž jinak mu velmi málo byla po chuti — censorství; složil ji se sebe r. 1847, neušed nepříjemnostem

---

[1]) Přeloženy do polštiny od *Bońkowského* 1842, do ruštiny od *Bodjanského* (v Moskvě 1848, 2. vydání v pěti knihách; vydání 1. nebylo ukončeno), do němčiny od *Mosiga von Aehrenfeld* a *Heinr. Wuttke*, 1834—44.

[2]) V „Časop. Mus.," kdež mimo to veřejnosti podáno drahně jiných menších prací Šafaříkových.

[3]) Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache. Prag, 1840.

[4]) Gedichte aus Böhmens Vorzeit. Prag, 1845, s předmluvou Šafaříkovou a s Palackého poznámkami. Sr. *V. Lamanského* čl. v Žurn. min. nár. osvěty 1879, za červenec.

[5]) Nepřátelství mezi Kopitarem a českými učenci není posud, jakož jsme na svém místě (v I. díle) podotkli, náležitě vysvětleno. Sr. hlas v Šafaříkově životopise, položeném ve Slovníku Naučném IX., na str. 5.; dopisy Čelakovského se Staňkem, v Časop. Mus. 1871, str. 228—229; nepřátelské zmínky o Mefistofelu Kopitáru v listech Šafaříkových k Pogodinu.

[6]) Ruský překlad od *Bodjanského* (v Moskvě 1843).

za to, že propouštěl knihy zcela bezzávadné (jako na př. Zapovy „Cesty a procházky po halické zemi" 1844). R. 1841 obdržel místo opatrovníka při pražské veřejné knihovně.

Sláva jeho zatím vzrůstala. Byly mu nabízeny professury ve Vratislavi, v Berlíně — tu konečně i v Rakousku uznali za slušno, všimnouti si ho. R. 1848, na samém počátku bouří revolučních, obdržel professuru slovanské filologie na pražské universitě, ale vzdal se jí roku následujícího, stav se bibliothékářem universitní knihovny. V událostech r. 1848 měl činné účastenství jakožto člen slovanského sjezdu; smutný konec onoho hnutí, nastouplá reakce jej těžce hnětly. V rocích čtyřicátých a padesátých zabýval se hlavně staročeskou literaturou, [1]) jihoslovanskými starožitnostmi [2]) a otázkou o původu hlaholštiny. [3]) V této příčině přidržoval se nejprve mínění, že glagolice není starší než kyrillice, anobrž že sestrojena byla na její vzor; k posledku však zdání své změnil, uče, že glagolice byla to slovanské písmo, které vynalezl Cyrill, a že nyní tak jmenovaná kyrillice nic jiného není leč glagolice, učenníkem slovanských věrověstů Klímentem zjednodušená. Zdraví jeho zatím scházelo; k chorobě tělesné přidružily se i záchvaty nemoci duševní. Skonal 26. června r. 1861. [4])

Po Dobrovském byl Šafařík nejvyšší vědeckou autoritou v naukách slovanských. Jeho „Historie literatury slovanské všech nářečí," jeho „Starožitnosti" a „Národopis" byly hotovým základem vědeckého panslavismu. Ačkoli práce jeho všecky byly ryze speciální a mnohé při všem slovanském vlastenectví psány bývaly po německu, však provodily účinek neobyčejně mocný ve všech literaturách slovanských: nalezly své vykladatele, kteříž dále šířili vědomí jednoty Slovanstva v dávnověkosti a potřeby mravního sjednocení v přítomnosti. Šafařík sám byl vřelým panslavistou v tom smyslu, pokud názory ty panovaly; zdá se však, že plamenná jeho řeč na sjezdě slovanském byla posledním

---

[1]) Rozbor staročeské literatury, 1842 a 1845, v Zápisech české učené společnosti; Klasobraní na poli staroč. literatury, v „Časop. Mus." 1847, 1848, 1855; staročeská mluvnice při „Výboru" I., atd.

[2]) Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů. V Praze 1851; 2. vyd. 1873.

[3]) Pohled na prvověk hlaholského písemnictví, v Časop. Mus. 1852 (do ruštiny přeložil *V. Vojtkovskij* v Žurn. min. nár. osv. 1855, č. 7—8); Památky hlah. písemnictví, v Praze 1853; Glagolitische Fragmente, ib. 1857; Ueber die Heimat und den Ursprung des Glagolitismus, ib. 1858 (ruský překlad od *Šemjakina*, v Moskvě 1861). K tomuto poslednímu spisu táhne se rozprava *A. E. Viktorova* (v Lětop. russk. liter. i drevn.).

[4]) *J. Jireček*, P. J. Schafarik, biograph. Denkmal, v Oesterr. Revue 1865, B. 8; Slovník Naučný, s. v. 1872; Listy Šafaříkovy ke Kolláru, velmi to zajímavý materiál k životopisu Šafaříkovu a k dějinám znovuzrození českého v „Časop. Mus." 1873, 1874, 1875: k chorv. spisovateli Mikloušići, v Kukuljevićově „Arkivě" XII., 1875; hojný materiál v knize: „Pišma k Pogodinu iz slavjanskich zemelj 1835—1861," vydané od N. Popova, v Moskvě 1879—80 — v 1. sešitě zmínky o Šafaříku v listech Bodjanského, v 2. seš. 144 listů Šafaříka samého od r. 1835 do 1858. (Na těch pramenech sestavil důkladný Šafaříkův životopis, nejlepší ze všech dosavádních, *V. Brandl* a uveřejnil ve Světozoru 1881. — Pozn. překl.) — Sebrané spisy Šafaříkovy vydány v Praze v l. 1862—65, ale nevšecky; ve svazku III. nalézají se drobnější rozpravy z oboru starožitnosti, mythologie, historie literatury, filologie.

jejich vyjádřením[1]) — později stavěly se mu před oči jen slabé a temné stránky věci slovanské. Za dob posledních slyšeti naň bylo jen stesky slovanských vlastencův-idealistův.

V jedné řadě se Šafaříkem stojí druhý čelný zástupce nové literatury české, druhdy společník jeho prací, Palacký, „otec českého dějepisu.“ František Palacký (1798—1876) narodil se v kraji Přerovském na Moravě, pocházeje z rodu starožitného, kterýž přiznával se ondy k Jednotě bratrské, chránil její učení i po Ferdinandských pohromách, když pak za Josefa II. propuštěna byla některým vyznáním nekatolickým jistá svoboda, přihlásil se k vyznání augšpurskému. Prošed školy nižší, odebral se Palacký r. 1812 na evangelické lyceum do Prešpurka. Učení podávalo se tu jazykem latinským; ale Palacký k úlohám školním přidával si své vlastní, študoval nové jazyky a jich literatury. Připravoval se k povolání evangelického kazatele, potom však, zahloubiv se v Kantovu filosofii, zámyslu toho zanechal. Ku snahám národním podnítilo jej čtení starších i novějších knih českých; zvláště jej hluboce dojalo, jako i Šafaříka, Jungmannovo „Rozmlouvání o českém jazyku.“ V Prešpurce pracoval z části při Palkovičově „Týdenníku“; ale Palkovič byl člověk starého rázu a Palacký se s ním konečně rozešel. Ve světě literárním proslulo jméno Palackého překladem některých zpěvů z „Ossiana“ (1817), kteréž onoho času velké spůsobily pohnutí mezi veršovci českými, ježto Ossian se tu po prvé objevil v českém písemnictví. V lycei a potom dlouho ještě zajímala jej zvláště esthetika. Výše jsme se zmínili o sblížení jeho s Šafaříkem a vydání knížky: „Počátkové českého básnictví.“ Několik let strávil potom Palacký jako domácí učitel v bohatých domech, zaměstnávaje se pořád literaturou; některé články o esthetice dal na veřejnost v časopise „Kroku.“ [2])

Roku 1823 přesídlil se do Prahy, kdež jej uvítali přátelsky Jungmann, Presl, Dobrovský, Hanka jakožto novou sílu slibnou. Příležitostná práce, kterou mu Dobrovský navrhl pro Hormayerův „Taschenbuch“ — dějepis hraběcího rodu Šternberkův, svedla Palackého na dobro na dráhu dějepiseckou. Dobrovský seznámil jej s hrabaty Šternberky, Kašparem a Františkem, a tento, muž jsa osvícený a jeden z nemnohých tehdáž pánův českých, kteří byli spolu českými vlastenci, zvláště cenil Palackého a nemálo napomáhal osobním jeho i učeným úspěchům. Následkem přičinění Palackého u Šternberkův usnesl se výbor musejní (jehož starostou byl hr. Kašpar Šternberk), vydávati od r. 1827 dva časopisy, jeden německý, druhý český; za redaktora obou zvolen byl Palacký. Ale časopis německý, jakož jsme již byli

---

[1]) *Perwolf* ve „Věstniku Jevropy“ 1879, seš. dub.

[2]) Již dříve pověděli jsme, že časopis ten r. 1821 založili Jungmann a *Jan Svatopluk Presl* (1791—1849), učený lékař a přírodozpytec, jenž i na poli literatury čestného jména si získal svým snažením, dáti vznikající literatuře vědecké jádro a vzdělati mluvu vědeckou. Hlavní dílo Preslovo jest obšírný „Rostlinář“ (1820—1835, sestavovaný pomocí hr. Berchtholda, směru praktického); vedle toho sepsal řadu prostonárodních knih poučných o rozličných odvětvích vědy přírodní. Časopis „Krok“ (1821—37) byl prvým pokusem vědeckého výkladu v české řeči a přispívali do něho nejlepší spisovatelské síly tehdejší.

podotkli, neujímal se a r. 1831 byl zastaven; za to český se řádně ustálil a vzrostl v nejdůležitější vědecký orgán české literatury: jesti to „Časopis Českého Musea," trvající až podnes. Palacký jej řídil do r. 1838.

Zatím působnost Palackého se šířila. R. 1827 navrhli Palackému čeští stavové, v nichžto se též počal probouzeti cit národní, aby psal pokračování „Českého dějepisu" Pubičkova. [1]) Palacký neodepřel, ale předložil svůj vlastní plán, podle kterého by měly psány býti české dějiny; plán byl přijat a Palacký jmenován „dějepiscem království Českého," však vláda název ten úředně potvrdila až teprv r. 1839. Palacký pustil se horlivě do díla, probíral prameny historické i právní v archivech českých i vídeňských, sestavoval starodávný místopis Čech s ohledem k novověkému, konal několik cest delších i kratších za hranice na vyhledání pramenů českého dějepisu, roztroušených po knihovnách europských (v Mnichově, Berlíně, Drážďanech, Římě a j.). Přichystávaje své dílo, vydával sebrané prameny — staré letopisy, zápisy, listy, psal podrobná pojednání. [2]) R. 1836 objevil se první svazek jeho „Dějin českých," kteréž nejprve vycházely jen po německu, teprv od r. 1848 též českým jazykem a v pěti velikých (podvojných) dílech dovedeny jsou od Palackého, na konci jeho života, do r. 1526. [3])

Rok 1848. vyvolal Palackého na kolbiště politické. Bylť on nejdůstojnějším a nejvážnějším representantem strany národní, která naproti snahám parlamentu frankfurtského, usilujícím o zavlečení Čech do jednotného Německa, a naproti centralisaci vídeňské stála na právě historickém království Českého a nesla se k federaci jakožto k jediné formě, spůsobilé uvesti ve shodu různé tužby národův rakouských. Za bouří r. 1848—49 požíval Palacký takové vážnosti, že Pillersdorfovo ministerstvo mu nabídlo portefeuille; na říšském sněmě byl čelným členem komise, kteréž svěřeno bylo vypracování ústavy. Ale na konci té bouřlivé doby, když kroměřížský sněm byl násilně rozpuštěn, Palacký zdál se najednou podezřelým člověkem, jemuž potřebí jest policejní dohlídky. I zanechal politiky a oddal se opět svým pracím dějepisným. Po vydání diplomu r. 1860 politická činnost jeho se obnovila: stal se uznaným vůdcem politickým českého národa; r. 1861 jmenován byl doživotním členem vídeňské sněmovny panské. V tu dobu založeny byly noviny, jež tlumočily jeho mínění — „Národní Listy;" ale brzo na to, r. 1863, program Palackého vzbudil v novém pokolení odpor a orgánem Palackého a mladšího jeho druha

---

[1]) Chronologische Geschichte Böhmens, Prag, 1770—1808, 6 dílů, do Ferdinanda II. *Pubička* (1722—1807) byl spisovatel ze staré jezovitské školy; dílo jeho, ač s velkou pílí psané, jest suchopárné a neskladné.

[2]) Sem náleží: Staří letopisové čeští od r. 1378 do 1527, v Praze 1829; Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber, Prag 1830; Archiv český, 4 sv., 1840—46; od r. 1862 vycházel dále a vyšlo ještě dvé svazkův; Aelteste Denkmäler etc., 1840; Popis království Českého, v Praze 1848.

[3]) Geschichte von Böhmen, od r. 1836; Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě, díl I., III. a IV. v Praze 1848—60; dílu V. část 1. 1865, část 2. 1867; dílu II. část 1. 1874, část 2. 1876; nové vydání, „pro lid," opatřené Palackého životopisem od *Kalouska*, v Praze 1878.

politického a zároveň zetě, Lad. Riegra, stal se nový list „Národ," potom „Pokrok."

Palacký ze všech učenců českých dobyl si zásluh největších o český dějepis. Nejzávažnější dílo jeho, *Dějiny národu Českého*, psány jsou s rozsáhlou, u Čechů potud nevídanou znalostí pramenův a nabyly významu díla národního. Hned v prvním záblesku národního znovuzrození ozvala se potřeba, připomenouti minulost, historické spojení obnoviti se starými předky; národ měl procitnouti z mrákot, ve kteréž, poražen ranou osudnou, byl upadl na počátku století XVII. — a hlavní zásluhu o to historické uvědomění národa Čechové přičítají Palackému. Dílo jeho uvázlo na XVI. století, ale položilo základ trvalý bádání dějepisnému a národnímu vědomí. Že účinek jeho byl v pravdě takový, ukázalo se; neboť v rozhodnou chvíli dějepisec národní stal se politickým zástupcem, uznaným vůdcem svého národa. [1])

Palacký neustal pracovati do posledních dnů. R. 1876 vydal poslední svazek svých Dějin, dovedený do r. 1526; na tom roku chtěl i přestati, obmýšleje toliko vylíčiti ještě právní a mravní stav národa za věků XIII.—XVI. Dne 23. dubna 1876 slaveno v Praze ukončení dějepisného díla Palackého; v řeči, kterou měl při tom, jevila se již předtucha brzké smrti. Skonal měsíce následujícího, dne 26. května. [2]) „Národ náš nachází se u velikém nebezpečenství," pravil mezi jiným v té své poslední řeči, „obklopen jsa odevšad nepřátely; já však nezoufám a naději se, že národ odolá všechněm, bude-li jen chtíti. Ale není dosti říci jen: já chci, nýbrž každý musí přičiňovati se, pracovati, obětovati, seč toliko jest, k obecnému dobrému, zvláště k zachránění národnosti. Český národ má za sebou skvělou budoucnost. Doba Husova jest slavná doba; tehda národ český vzdělaností převyšoval všecky ostatní národy europské . . . Třebať nyní, abychom se vzdělávali a podle ukázání vzdělaného rozumu jednali. Toť jediný odkaz, kterýž bych takřka umíraje zůstavil svému národu." —

Posud mluvili jsme o spisovatelích, jejichž pověst neboli sláva zakládá se na učeném jich působení a kteří o obor vlastně slovesný,

---

[1]) Z politických spisův Palackého zasluhují zmínky zvláště tyto články: „O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku," v Havlíčkových „Národních Novinách"; „Idea státu Rakouského," v „Národě" 1865 a o sobě, též po německu: Oesterreichische Staatsidee, Prag, 1865; konečně „Doslov," politická jeho závěť, v „Radhošti," sbírce to drobných jeho článků literárních, esthetických, dějepisných a politických, 1871 až 1872, ve 3 sv. Závěť ona vyšla i německy: „Fr. Palacký's Politisches Vermächtniss," Prag 1872. Viz Makuševův článek v „Golose" r. 1873 čís. 178.

[2]) Životopis Palackého byl již mnohokráte sepsán, na př. od *V. Zeleného* v almanahu „Máji" z r. 1860; v publikaci „Reichstags-Gallerie, geschriebene Portraits der hervorragendsten Deputierten des ersten österr. Reichstages," Wien 1849, Jasper, Hügel und Manz; v „Revue d. d. Mondes" 1855, avril: „L'histoire et l'historien de la Bohème"; Od *Nila Popova* v „Sovrem. Lětopisi" 1865, čís. 33; v knize: „Vseross. etnogr. vystavka i slavjanskij sjezd," v Moskvě 1867; ve Slovníku Naučném, sv. VI. 1867, s. v. — Důležitý materiál životopisný obsahují vlastní práce Palackého, jmenovitě z oboru politického a veřejného, pak jeho dopisy; část jich, jmenovitě zajímavé listy ke Kollárovi, přinesl „Časop. Mus." r. 1879.

básnický, téměř ani nezavadili. Ale bylo potřebí, jména ta předkem jmenovati v dějepise českého vzkříšení, ne-li po přísné posloupnosti časové, tedy po jejich významu. Byli to přímí nástupcové snah Dobrovského; šlo o probuzení historického vědomí, o povznešení literatury na výši souvěké vzdělanosti, o vzdělání nové řeči spisovné. Při tom se literatura znenáhla šířila i obsahem i počtem čtenářů. Jako spisovatelé pocházeli z lidu a dílem ze stavu středního, tak i obecenstvo odtud se bralo. Tyto okolnosti určovaly i obsah literatury: směřujíc k probuzení národního vědomí, hleděla ona zároveň jednak přisvojiti národu plody souvěké vědy a poesie europské, jednak poskytnouti lidu prostonárodního čtení. Dvojí ten směr zůstával dlouho výraznou známkou českého písemnictví: obsahovalo značné množství překladův a knih prostonárodně sepsaných ze všech oborů vědomostí a tvořilo si obecenstvo z lidu druhdy povrženého a cizím živlem ohroženého. Národní vědomí proniklo tak z městských společností na ves.

Posléze i česká poesie vystoupila jakožto rovnorodá síla v rozvoji národním, a jako na poli vědy vedle záležitosti českonárodní ozvala se též idea jednoty slovanské, tak i na nivě básnické kromě vlastenectví domácího zahovořila vřelá tendence slovanská. Prvním a nejznamenitějším zástupcem takového básnictví byl Jan Kollár (1793 až 1852), rodem Slovák z Turčanské stolice. Otec ustanovil jej k domácímu hospodářství a jen na usilovné prosby dal syna do školy; když i potom mladík nebyl povolen otcovu nalehání, otec tak se rozhněval, že bylo synu otcovský dům opustiti a mohl jen přispěním lidí cizích pokračovati na školní dráze. R. 1812 postoupil na evangelické lyceum prešpurské, kdež jsme již shledali Šafaříka a Palackého. Když dokonal běh študijní r. 1815, stal se, jako i oni, vychovatelem, načež nastřádav si něco peněz, odebral se r. 1816 do Jeny. Roku následujícího účastnil se jako jenský študent pověstné slavnosti Wartburské, kdež mladé Němectvo, jmenovitě jinošstvo akademické, slavíc památku reformace, veřejně osvědčilo svou nenávist k živlu zpátečnickému a tmářskému fantastickým auto-da-fé. Tato nálada mladého pokolení, zvláště v Jeně tehdy mocná, pak vplyv university přispěly zajisté k ustálení prostranných snah vlasteneckých československého básníka. K tomu přibyla ještě okolnost jedna rázu osobního. Tam, na březích Sály a Labe, žilo někdy polabské Slovanstvo, jež vzalo za své nepřátelstvím Němcův a vlastní nesvorností: národní cit, podnícený těmi historickými vzpomínkami, splynul u Kollára s citem milostným, jehož předmětem byla dívka, potomkyně oněch slovanských předkův (Vilémina Schmidtova, dcera německého pastora, jenž původ svůj vedl od oněch Slovanův; Kollár potom Mínu pojal r. 1835 za choť). Tento dvojí cit jest předmětem básnického skládání Kollárova, v němž osobní jeho slasti a strasti propleteny jsou vzpomínkami na minulost Slovanstva, rozjímáním o přítomnosti, ideálními sny o budoucnosti a povzbuzováním k národnímu vlastenectví. Skládání to vyšlo nejprv pod prostým nápisem: „Básně“ (v Praze 1821), vydání další nesou název „Slávy dcera,“ [1])

---

[1]) „Slávy dcera. Báseň lyricko-epická ve třech zpěvích.“ V Pešti, 1824. Dále: —, v pěti zpěvích, s „Výkladem“ ve zvláštní knížce, v Pešti

kterýmžto jmenem rozuměl básník i milovanou svou Mínu i vlast všeslovanskou.

„Slávy dcera" sepsána jest zvučnými a druhdy opravdu básnickými sonety, [1]) v obsahu mocně se ozývá nový směr, hlásající vzájemnou slovanskou lásku a jednotu: jsou to buď vlastenecké elegie, vzbuzené vzpomínkami na dřevní slávu, nebo mohutné ódy, vyzývající ku svornosti neb zatracující odpadlíky; tón didaktický v básni hojně zaznívá. Básnická tvornost Kollárova na tom jediném skládání, vyjmouc několik nepatrných básní menších, přestala. Navrátiv se z Jeny, stal se v Pešti evangelickým kazatelem, skládal kázání, zabýval se slovanskými starožitnostmi, sbíral národní písně, konal několik cest na vyhledání pozůstatků (často domněle) slovanských v Němcích, ve Švejcařích, v Itálii. Plody těch snah jsou: „Národní zpěvanky čili písně světské Slováků v Uhrách," [2]) rozpravy o původu, starožitnostech a jmenu Slovanů (1830, 1839) „Cestopis" (1843), konečně „Staroitálie slovanská." V těch pracích však, zasvěcených předmětům vědy, nejeví se učencem, nýbrž zase básníkem. Slovanský starověk spatřuje v téže básnické záři, jako ve „Slávy dceři"; Slovany zří všude, i v Itálii. [3]) Když nastalo uherské hnutí, bylo Kollárovi, jenž vřele se ujímal svých rodáků, mnoho těžkých protivenství a pronásledování zakoušeti od maďaronů; na počátku revoluce uchýlil se do Vídně, kdež r. 1849 obdržel professuru slovanských starožitností na universitě.

Neméně než „Slávy dcera" proslul konečně ještě spis jeden Kollárův, jenž svého času mocně dojímal mysli obecenstva slovanského. Byla to neveliká brošura: „O literní vzájemnosti mezi rozličnými plemeny a nářečími národa slovanského," [4]) nadšená týmže slovanským

---

1832; v Pešti 1845, ve dvou dílech; ve Vídni 1852; v Praze 1862. Jednotlivé sonety byly přeloženy do polštiny, též do němčiny, frančiny, angličiny. Do ruštiny přeložena jest báseň vstupní (veršem originálu, hexa-a pentametrem) a několik sonetů od *N. Berga,* v „Poezii Slavjan," na str. 348—353.

[1]) Ve vydání z r. 1845 622 sonetů, v posledních vydáních 645.

[2]) O prvém vydání té sbírky zmínili jsme se při Šafaříku. Druhé, valně rozhojněné, Kollár opatřil sám v Pešti 1834—35, ve dvou svazcích. Vydání to prohlásil Šafařík za nejlepší na svůj čas ve Slovanstvě. Viz Sebrané spisy III. 408—409.

[3]) „Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu Slovanského" etc. V Budině 1830; — „Sláva Bohyně a původ jmena Slavův čili Slavjanův." V Pešti 1839. — „Cestopis, obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly" (1841), tamtéž 1843, v Praze 1863; — „Staroitalia slavjanská," vyšla po jeho smrti, ve Vídni 1853, 2. vyd. v Praze 1863. Archeologické spisy Kollárovy bývaly zhusta fantasií, což mu za zlé měli i přátelé jeho, jako Šafařík.

[4]) Původně byla sepsána česky, potom vyšla německy s tímto názvem: „Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slavischen Nation. Aus dem Slawischen in der Zeitschrift *Hronka* gedruckten ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser. Pesth 1837." Spisek ten byl pak vyložen všemi téměř jazyky slovanskými. Druhé vydání české — „O literní vzájemnosti" etc. — pořízeno bylo podle sepsání německého od *Jana Slav. Tomíčka* (v Praze 1853); přeložení srbské — „O književnoj uzaimnosti" — od *Dim. Teodoroviće* vyšlo v Bělehradě 1845 a v „Zastavě" 1878;

vlatenectvím. Kollár, jakkoli byl zaujat pro „slávu“ svého kmene, přece uznával, že nynější Slované jsou „velikány v zeměpisech a na mapách, ale pídimužíky v umění a v literatuře.“ Příčinou toho smutného úkazu jest podle jeho soudu rozdrobenost a nejednota, pročež Slované mají pro sesílení národních snah svých spojiti se v literární vzájemnosti. „Za našich časů“ vece, „není dosti, býti dobrým Rusem, vřelým Polákem, dokonalým Srbem, učeným Čechem a mluviti pouze, byť výborně, rusky nebo polsky neb česky. Již minula jednostranná, dětská léta slovanského národa; duch nynějšího Slovanstva vzkládá na nás jinou, vyšší povinnost, jmenovitě: považovati všecky Slovany za děti jedné veliké rodiny a tvořiti velikou literaturu všeslovanskou.“ K dostižení toho záměru má Kollár za věc nevyhnutelnou, aby každý Slovan mimo své znal též druhá nářečí slovanská. Vykládá, jaká nebezpeč hrozí Slovanstvu z jeho rozdrobení a kterak potřebí jest duchovního sespolení literatur, by kmen slovanský vyplnil svůj úkol dějinný — převzíti a dále pěstovati vzdělanost a osvětu po národech germánských a románských, kteříž postoupí svého místa novému, mladistvému národu slovanskému. Prostředek, jejž Kollár navrhuje k literárnímu sjednocení, byl příliš nedostatečný; nic méně měl spis ten ohromný úspěch; o „vzájemnosti“ mluvili všickni vlastenci slovanští a nalézali v ní lék na všeliké bídy Slovanstva. Není též pochyby, že spis ten i neminul se praktických následků, rovněž jako báseň Kollárova — znamená se od té doby zvýšený zřetel ku slovanským záležitostem.

„Slávy dcera“ spůsobila tím hlubší dojem, že povaha její, na nejvýš ideální, shodovala se úplně se směrem, na který jsme shora ukázali při obrancích národnosti: přílišnosti se nepozorovaly, bylyť právě tehdejším myslem vhod; mluva kazatelská a rozvláčnost nezdály se býti vadou, ježto v poučeních podával se, byť abstraktní program, jehož hledal ještě cit roznícený, však pořád neurčitý. Vznešený tón, kterým se báseň nese, výborně slušel ideálnímu úkolu. „Slávy dcera“ zahájila celou řadu básní, opakujících totéž théma slovanské jednoty a bývalé i příští slávy. [1]) V pěti zpěvích „Slávy dcery“ (Sála, Labe,

---

překlady ruské tištěny byly v „Mosk. Vědom.“ 1838 a v „Oteč. Zapiskach“ 1840, čís. 1—2. (od *Sreznevského*). Spis obrátil k sobě pozornost i tábora nepřátelského, kdež naň hleděli jako na manifest panslavismu. Jmenujeme tu jen článek ve „Vierteljahrschrift aus und für Ungarn,“ 1843, I., str. 122—130, z „Pesti Hirlap“ (zdá se od Pulszkého).

[1]) Sebrané „Spisy Jana Kollára“ vydány (ač nevšecky ještě) v Praze 1862-63 ve čtyrech částech. Nachází se tu i zajímavá autobiografie Kollárova, objímající ostatně jen věk jeho mládí (v části IV., na str. 89—285). Jediný životopis Kollárův jest od *V. Zeleného*, v almanahu „Máji“ 1862. Sr. *Hurbanovy* „Pohladi“ I., str. 127—134. Pro budoucího životopisce kupí se poutavý materiál v dopisech, jež se právě uveřejňují, a sice: listy Šafaříkovy ke Kolláru, v „Časop. Mus.“ 1873—75; Palackého tamtéž 1879; Jungmannovy tamtéž 1880; listy Kollárovy k N. I. Nadeždinu, v „R. Archivě“ 1873; zmínky o Kolláru a některé listy jeho v „Pišmach k Pogodinu iz Slav. zemel'“, vydaných N. Popovem, v Moskvě 1879—1880. Viz *Pičův* „Očerk polit. i liter. istorii Slovakov“ ve Slovanském sborníku I.—II. — Ke Kollárovi se vrátíme ještě při výkladu literatury slovenské.

Rén, Veltava; Dunaj; Léthe; Acheron) střídají se tu historické vzpomínky, blahoslavenství a přísný soud nad ději slovanskými a jejich původci od nejzazší až dávnověkosti, tu plamenné přímluvy ku svornosti a ku společné na prospěch obecný práci. Byl to nejvýmluvnější projev ideálního panslavismu z let dvacátých do r. 1848 a veršů ze Slávy Dcery dokládávali se spisovatelé západoslovanští při kde jakém provolání vlasteneckém.

Stůjtež zde ukázky některé těch přímluv vlasteneckých:

Hřích je ovšem velký vražda vzteklá,
  Krádež, zrada, žhářstvo, otravy,
  Hodny, aby mečem popravy
  Krev a duše z těla jejich tekla;
I lež, pýcha, závist, svod a smělá
  Chlipnost číhající na mravy,
  A jak slují onny ohavy
  Přišlé na zem z horoucího pekla:
Však znám draka s tváří černochudou,
  Proti němuž tyto úlomky
  Hříchů ještě sněhu bělší budou;
Ten sám loupí, repce, učí zlému,
  Bije sebe, předky, potomky,
  A zní: Nevděk ku národu svému.

Nuže! pokud srdce mladé bije,
  Hleďme štěstí vlasti laskavé,
  Bdící probuzujte dřímavé,
  Teplí chladné, živí vše co hnije;
Věrní zrádné pošlapejte zmije,
  Štědří haňte oči šilhavé,
  Pilní sběř tu, která krvavé
  Mozole jí a pot bratrů pije:
Krásněji se nikdo nehonosí
  Smělým čelem, jako vlastenec,
  Jenž v svém srdci celý národ nosí;
A to právem, nebo i on složí,
  Ať se směje tomu třeštěnec,
  Za své ovce počet ruce boží.

Pracuj každý s chutí usilovnou
  Na národu roli dědičné,
  Cesty mohou býti rozličné,
  Jenom vůli všichni mějme rovnou;
Bláznovství jest chtíti nemistrovnou
  Rukou měřit běhy měsíčné,
  Jako k plesu nohy necvičné
  Pokoušeti pro pochvalu skrovnou:
Lépe činí ten, kdo těží s málem,
  Stoje věrně na své postati,
  Velkýť je, buď sluhou nebo králem;
Často tichá pastuchova chyžka
  Více pro vlast může dělati,
  Nežli tábor, z něhož válčil Žižka.

Nepřipisuj svaté jméno vlasti
  Kraji tomu, v kterém bydlíme,
  Pravou vlast jen v srdci nosíme,
  Tuto nelze bíti ani krásti;

Dnes neb zítra vraha zemi másti,
  A lid v jarmě jeho vidíme,
  Přece když se duchem spojíme,
  Vlast je celá v každé svazku části:
Vzácný ovšem citu nevinnému
  Jest i háj ten, řeka, chalupa,
  Kterou praděd nechal vnuku svému;
Ale meze vlasti nerozborné,
  Jichž se bojí tknouti potupa,
  Jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.
(Sonety 241.—244.)

V sonetě 258. a následujících Kollár obrací se ku všeslovanské vlasti — „Slávii“ (také „Všeslávii“) — a za jeho příkladem ideální ta vlast dlouho potom vzbuzovala nadšení (a podnes ještě vzbuzuje) básníkův západoslovanských, zvláště českých:

Slávie! ó Slávie! ty jméno
  Sladkých zvuků, hořkých památek,
  Stokrát rozervané na zmatek,
  Aby vždycky více bylo ctěno.

Před jeho zraky rozkládají se nepřehledné hranice vlasti všeslovanské:

Všecko máme, věřte moji drazí
  Spoluvlastenci a přátelé!
  To, co mezi velké, dospělé
  V človečenstvě národy nás sází;
Zem i moře pod námi se plazí,
  Zlato, stříbro, ruky umělé,
  Řeč i zpěvy máme veselé,
  Svornost jen a osvěta nám schází!
(Son. 260.)

Zaklíná národy slovanské, aby žili svorně a v jednotě:

Učiňte tu radost milé matce
  Rusi, Srbi, Češi, Poláci,
  Žijte svorně, jako jedno stádce!
(Son. 261.)

Nám krev milou cizí žízeň chlastá,
  A syn, slávy otců neznaje,
  Ještě svojím otroctvím se chvastá!
(Son. 263.)

Na pouti své v Podunají nemohl básník nevzpomněti pádu slovanských říší a nynější poroby Slovanstva — a nevidí žádné naděje!

Bože! Bože! který dobře mínil
  Vezdy s národy jsi všechněmi:
  Ach už nikdo není na zemi,
  Kdo by Slavům spravedlivost činil!
Kde jsem chodil, nářek bratrů stínil
  Všudy veselost mé duše mi.
  O ty soudce nade soudcemi,
  Prosím: cože tak můj národ zvinil?

Křivda se mu, velká křivda děje,
Žalobám pak se a zármutku
Našemu svět rouhá aneb směje;
Aspoň v tom nech moudrost tvá mi svítí:
Kdo zde hřeší? či kdo křivdu tu
Dělá? či kdo tuto křivdu cítí?
(Son. 290.)

Druhdy ukazují se básníku též světlé obrazy budoucnosti slovanské, častěji však truchlí u vědomí krušné přítomnosti, a vlastenecký jeho žal nezřídka jest vyjádřen opravdovou, hlubokou, ač místy učenou poesií. Čeští kritikové za lepší pokládají, a ne bez důvodů, vydání prvé „Slávy dcery," kdež učenosti té jest méně než ve vydáních posledních. [1])

Báseň Kollárova náleží ku zjevům nejznamenitějším celé literatury novočeské a jest plod nejvýraznější českého znovuzrození. Historická její váha a platnost vystoupí teprv na jevo, srovná-li se s básnictvím předchozím. Viděli jsme, že české básnictví od konce předešlého století a skoro až do Kollára přestávalo na nápodobení vzorů cizích a že panovala v něm prostoduchá idyla. První záporou toho směru bylo uvedení do české literatury Ossiana (okolo r. 1820), jenž obrátil mysli do šedé, romantické a tajemné dávnověkosti, a objev Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu, jež u veliké míře roznítily cit národní. Theoretickým zavržením lichoklassické idyly a mlhavé sentimentálnosti byla svrchu dotčená knížka Palackého a Šafaříka: „Počátkové českého básnictví," z r. 1818. Ale těmi pobudkami nevzešel ještě jasný směr národní. Národní píseň, u Čechův nebohatá, málo byla spůsobilá, vzbuditi jej a oné doby teprv počala býti všímána. Takž Kollár měl před sebou sotvy se probouzející národní vědomí. Jeho báseň naproti tomu byla přesným, hluboce cítěným, mohutně podaným, básnickým evangeliem věci národní, kteráž tu byla nad to pojata ne v těsných mezích českého národa, nýbrž v rozsahu všeho světa slovanského. Svým panslavismem předstihl Kollár Šafaříka a v říši básnictví slovanského posud není nikým překonán jako hlasatel vzájemnosti a mravně národní jednoty. Podnes, v druhém již pokolení, Slávy Dcera zůstává jediným básnickým zákonníkem panslavismu, tehdy pravda zcela ne tak strašlivého, jak si jej malovali protivníci.

Vrstevník Kollárův, rovněž básník a panslavista Frant. Ladislav Čelakovský (1799—1852) byl syn prostého truhláře, dostalo se mu však universitního vzdělání a záhy počal se zanášeti literaturou. Prvními jeho plody byly „Smíšené básně" (1822) a „Slovanské národní písně" (3 sv., 1822); za těmi následovaly překlady z Herdera, z Waltera Scotta a j. Práce jeho vynikaly lepotou formy, dosti podivu hodnou na onen čas, kde nebyl ustálen ještě jazyk spisovný. Vlastní základ slávě jeho položil „Ohlas písní ruských," vydaný r. 1829, kdež s velikou umělostí nápodoben jest ráz ruských písní národních. Krom Slávy Dcery plod nižádný nové literatury nedošel takové pochvaly

[1]) Sr. *Čelakovského* sebrané listy, v Praze 1865, str. 314. — Maďarský soud o Kollárově básni čte se ve výše dotčené „Vierteljahrschrift" 1843, II., 2., na str. 55—87, kdež položen též překlad několika sonetů.

jako tato knížka a čeští kritikové podnes říkají, kdyby Čelakovský nic nebyl sepsal jiného, že by jediný ten „Ohlas“ pojistil mu místo mezi prvními básníky. „Ohlas“ neobsahuje opáčení toliko národních motivů básnických, nýbrž i přispůsobení jich k novému obsahu. Na způsob podobný vzdělal Čelakovský též „Ohlas písní českých“ (1840). Vnější okolnosti jeho byly dosti stísněny; živil se korrekturou a překládáním; potom mu pomohla vlastenecká přízeň zakladatele Českého Musea, knížete Rudolfa Kinského. Kolem r. 1830 byla řeč o povolání Čelakovského, spolu se Šafaříkem a Hankou, na Rus; ale zmínili jsme se již, že s věci té sešlo. R. 1834 byl Čelakovský povolán za redaktora „Pražských Novin“; při nich počal vydávati „Českou Včelu,“ jež nemálo přispívala k oživení literatury. R. 1835, po smrti Jana Nejedlého, dosazen byl na učitelskou stolici české řeči na universitě. Povolání to bylo zcela po mysli jeho; ale jedna okolnost nenadále universitní jeho působení přetrhla. Za polského povstání klonil se Čelakovský citem svým vůbec k Rusům, ač osud Poláků jej bolestně dojímal; přál si, aby spor byl řešen v duchu slovanského bratrství, aby vítěz popřál u sebe prostranného místa ohledům a zachoval se velkomyslně. [1]) Když pak povstání vzalo za své a přicházely smutné jeho následky, soucit Čelakovského přechýlil se již zjevně na stranu polskou a netajil se tím i ve svých novinách. Rakouská censura tomu nebránila; ale ruský vyslanec ve Vídni v to zakročil a Čelakovský rázem ztratil i professuru i redakci novin. Vdova po knížeti Kinském vytrhla jej zase z tísně, učinivši jej svým knihovníkem. V tu dobu vrátil se znova ku tvoření básnickému a mimo řečený „Ohlas písní českých“ vydal „Růži stolistou“ (1840). I tato báseň požívá veliké slávy; jest to dílem lyrika citův osobních, dílem poesie rozumující, místy trochu jednotvárná, ostatně s živými episodami, tam kde skladatel obrací se k záležitostem národním. Potřeby české literatury vymáhaly i u Čelakovského práce dvojaké: byl básníkem i filologem, pracoval o etymologickém slovníku, obstarával úřední překlad trestního zákona atp. R. 1842 byl konečně povolán na slovanskou kathedru do Vratislavě, kdež spřátelil se s jiným učeným Čechem, se slavným fysiologem Purkyní. R. 1849, za změny politických okolností, bylo mu umožněno přejíti na tutéž stolici slovanských literatur do Prahy: tu již oddal se jediné filologii, vydal několik čítánek slovanských a sbírku slovanských přísloví (1852). Po smrti jeho vyšlo ještě „Čtení o srovnávací mluvnici slovanské“ a „Čtení o počátcích vzdělanosti a literatury národův slovanských,“ [2]) sáhající k r. 1100.

---

[1]) V listě daném 17. ledna 1831 dí Čelakovský: „Praví se, že z částek Polska opět království povstane. Přál bych — byl by aspoň jeden dvůr slovanský v Europě více a Rusové by při tom mnoho neztratili. Mělo-li by se tak státi, na mou věru, vzal bych v Polště službu professorskou neb jinou, neboť Slovanů by tam bylo třeba po vykydání odtamtud němčiny.“ Přítel jeho Kamarýt píše v touž dobu: „Dejž Bůh štěstí Bílému Orlu!“ V srpnu r. 1831, čině zmínku o přitrhnutí ruských vojů k Varšavě, dokládá Čelakovský: „Kýž by se to dobrým a velikomyslným spůsobem skončilo.“ Viz Čelakovského Sebrané listy, v Praze 1865, str. 287, 289, 300.

[2]) V Praze 1877, nákladem Matice České (Novoč. Bibl. XXI.).

Básnické Čelakovského působení bylo z části též všeslovanské. Ve hlavních ideách srovnával se s Kollárem a seznamuje českou literaturu s rázem národních písní jinoslovanských, pracoval tak ku slovanskému sblížení. Jinak, na vlastní roli české, čilá povaha Čelakovského, drážděná nezdary života, učinila vlastní spůsobou jeho básní řízný epigram; však až posud, zdá se, nevyšly ještě úplně všecky tiskem. [1])

Tiť byli tedy nejpřednější činitelé druhé doby českého znovuzrození. Národní věc pohybovala se v mezích pořád ještě literárních toliko; vlastenečtí spisovatelé vykládali národní ideu jako historické právo, jako mravní povinnost k vlasti; vzdělávali nástroj literatury, jazyk, aby stačoval nové vzdělanosti. Nebyla to již doba prostoduché idyly, ale pořád ještě doba idealismu; vlastenci činili ještě nepatrnou část obecenstva, ale spějíce k jednomu úkolu, uzamkli se v solidární kruh a docházeli tak svého cíle. Čechové s hrdostí patří na tento věk své literatury, jenž náleží v pravdě ku zjevům nejpamátnějším všeho hnutí slovanského; bylo to mravní vzkříšení národa téměř umrlého.

Dráha byla prokleštěna; v dalším rozvoji literatury, u spisovatelů druhého řádu oné i nejbližší doby, shledáme již jen postup směrem vytknutým. Nedostatek v silách činil, že spisovatelé první doby znovuzrození nezřídka konali práce velice různé: Kollár chtěl býti archeologem, aby vyhledal opěvanou starověkou „Slavii“; Čelakovský pěstoval filologii; Šafařík překládal „Marii Stuartku,“ Jungmann „Ztracený ráj,“ fysiolog Purkyně Schillerovy básně. V rocích třicátých a čtyřicátých literatura šíří se; počet její pěstovatelů zrůstá, práce jejich se specialisuje; obecenstva přibývá; z lidu samého pocházeli druhdy sami křisitelé; v prostřední třídě budí se a udržuje cit k národnosti v podobě „vlastenectví.“

Básnictví české počalo tehdy se zvláštní láskou obírati se národními předměty, historickými vzpomínkami. Dva z nejvážnějších spisovatelův oné doby, mladší vrstevci Šafaříka, Kollára a Palackého, Vocel a Erben, opět rovně prosluli v básnictví i ve vědě starožitnické. Jan Erazim Vocel (1803—1871), syn úředníka z Kutné Hory, záhy projevil obzvláštní nadání; za věku dětského již čtení starších i novějších knih českých vzbudilo v něm cit „vlastenecký,“ kterýž přes to, že školy byly německé, jež navštěvoval, udržel se. Již na gymnásii psal básně a divadelní kusy; tyto nezřídka improvisoval, přímo diktuje

---

[1]) *Jak. Malý*, Fr. Lad. Čelakovský, v Praze 1852. — *J. I. Hanuš*, Život a působení Fr. Lad. Čelakovského, v Praze 1855. — Korrespondence Čelakovského s jeho přátely: s Kamarýtem, Chmelenským, Vinařickým, vydána („Sebrané listy Fr. L. Č.“) v Praze 1865 a opět 1869. „Vzájemné dopisy“ Č. s Václ. Staňkem položeny v Časop. Mus. 1871—72; listy Č. k Purkyni tamtéž 1878; několik listů z let 1823—28, ruských a českých, ruským písmem, vytištěno v *Zaderackého* „Slav. Ježegodniku,“ v Kyjevě 1878, str. 285-295. — Básnické jeho spisy vyšly sebrány r. 1847 nákladem Matice České pod názvem: „Fr. L. Č. Spisů básnických knihy šestery“ (Novočeské Bibliothéky č. VIII.). Obsahují: 1. Růži stolistou; 2. Ohlas písní ruských; 3. Ohlas písní českých; 4. Básně smíšené; 5. Epigramy; 6. Anthologii ze slovanských a cizích literatur. V posledních letech vychází nové vydání, v Praze, u Kobra.

úlohy jednotlivé svým druhům. Výtvory ty potom zničil; zachovalo se z nich jen, co otec jeho tajně odeslal do tisku (tragédie „Harfa,“ v Král. Hradci 1825). Počav študie universitní v Praze, pokračoval v nich ve Vídni, kamž za tuhé zimy pěšky se vydal, doufaje tam nalezti snazší výživu. Šťastná náhoda zjednala mu učitelské místo v domě hr. Černínův, pak u markýzů Pallaviciních, u hr. Šternberků, u Salm-Salmův a Harrachův: přebýval s nimi tu v Uhrách, tu na Rýně a j. Odloučen jsa delší dobu od vlasti, nastoupil dráhu spisovatelskou jazykem německým, psávaje novely do tehdejších časopisů: Jugendfreund, Der Gesellschafter, Oesterr. Wunderhorn. R. 1834 však dojalo jej čtení Pelclovy České kroniky tak mocné, že od té doby obrátil se k jazyku i předmětům vlastenským; i složil epickou báseň „Přemyslovci,“ jež však za příčinou censurních průtahů vyšla teprv r. 1839.[1]) Spisovatel pozapomněl něco mateřského jazyka, ale přes to mělo skládání jeho velký úspěch; přičinila se k tomu základní myšlénka — směr ku svobodnějšímu pohybu národního života. Tehdáž objevily se takřka najednou nejčelnější plody českého znovuzrození: Šafaříkovy Starožitnosti, Kollárova „Vzájemnost“ (1837), první svazek Palackého Dějin (1836). Český ruch, jenž již dříve byl střežen policií, vzbudil tenkráte proti sobě nepřátelství německého novinářstva; Čechové hájili se ve svém písemnictví, ale to bylo protivníkům nepřístupno: Vocel zanesl tedy obranu do listů německých a podal jmenovitě řadu článků do Augšpurských novin.[2]) Od r. 1842 usadil se v Praze a oddal se úplně pracím vědeckým a literárním; byl uvítán v hlavním táboře „vlastencův“ a octl se pomalu ve všech vlastenecko-literárních ústavech pražských — v Musei, v Matici, v učené společnosti, stal se redaktorem Musejního Časopisu atd. R. 1843 vydal „Meč a Kalich,“ řadu to historických básní o nejslavnějších dějích českých XIV. a XV. století.[3]) Básnický ten cyklus ukončil „Labyrintem Slávy,“ vydaným r. 1846. Ještě před tím vydal spis německý o českých starožitnostech,[4]) jenž byl jako počátkem vědeckých prací, které vyplnily pak ostatní jeho život. V rocích 1848 a 1849 účastnil se ovšem též veřejných jednání a byl členem říšského sněmu. Roku 1850 obdržel professuru českých starožitností a historie umění na pražské universitě a stal se pravým zakladatelem nového toho odvětví české literatury. Sepsal celou řadu rozprav o českých starožitnostech a dějinách umění, posléze pak vydal jako konečný výsledek svých bádání o starožitnostech: „Pravěk země české“ (ve dvou dílech, 1866—68); jest to nejznamenitější kniha archeologické literatury české. Od něho pochází též drahně článků velecenných z oboru dějin, práva, esthetické kritiky.[5]) Byl to vůbec jeden z nejdůkladnějších učencův a mužů nejosvícenějších

---

[1]) Druhé vydání r. 1863, třetí (Spisy, sešit 2.) 1879.

[2]) Augsb. Allg. Zeitung, v letech 1839 až 1846. O té půtce viz Časop. Mus. 1849: „Naše minulé boje.“

[3]) Nové vydání 1874 (Spisy, seš. 1.).

[4]) Grundzüge der böhm. Alterthumskunde. Prag 1845.

[5]) Články ty roztroušeny jsou po Časop. Mus., v Památkách archeologických a místopisných, v německých zápisech české učené společnosti, v Aktech Víd. akademie.

české společnosti a dobyl si zásluh velikých o povznešení národního vědomí jak svými básněmi tak díly vědeckými.[1])

Jiný zasloužilý básník a učenec, Karel Jaromír Erben (1811 až 1870), vzdělával se na venkovském gymnasii a na pražské universitě a záhy počal přispívati do literárních časopisů. Dokonav studium právnické, přijal službu u úřadu, vedle toho pak pomáhal Palackému při pracích archivních, opisuje staré listiny, prohlížeje archivy a sbíraje podobný materiál po všech krajích českých. Mnohé kusy z jeho snůšky dostaly se do „Českého archivu" Palackého. R. 1848 poslal jej „Národní výbor" do Záhřeba, odkudž podával do Čech zpráv o jednání chorvatského sněmu; r. 1849 měl účastenství v komisi, jež pod správou Šafaříkovou sestavovala české právní názvosloví; r. 1850 povolán byl ku správě archivu Českého Musea, roku následujícího pak zvolen byl za archiváře města Prahy, ve kterémž úřadě setrval až do smrti. Činnost Erbenova rozbíhala se v několik rozličných směrů. Vydával staré listiny a plody staré literatury;[2]) konal skoumání národopisná a sbíral národní písně a pověsti;[3]) zabýval se archeologií (jmenovitě slovanským bájeslovím) a českým dějepisem; konečně byl též básníkem. Sbíraje národní písně, zpytuje národní život a mravy, vnikl v ducha národního a na národních motivech založil sbírku ballad, jež vyšedši o názvu: „Kytice z pověstí národních" (1853, po druhé 1861), vysoce jest ceněna českou kritikou jakožto věrné zrcadlo národního ducha, jako perla poesie a vzor ryzího jazyka i slohu českého. Pečoval též o duševní sblížení národů slovanských a byl za poslední doby hlavním prostředníkem mezi Čechy a slovanskými jich příbuzenci.[4])

Uvedeme tu krátce řadu ostatních básníků toho pokolení. Nej-

---

[1]) Chvalořečnické ocenění obého čte se v knize *V. Vlčkově*: „Tužby vlastenecké" (v Praze 1879) na str. 365—376. *Fr. Rački* psal o Vocelu v Radu jugosl. akad. 1873, ve sv. XXII.; viz též od *K. Šmídka* „Upomínku na publicistickou činnost J. E. Vocela," v Časop. Matice Moravské, 1876 (a téhož spisovatele: „J. E. Vocel co básník" v Osvětě r. 1875. — Pozn. překl.).

[2]) A sice: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, do r. 1253; v Praze 1855 — dílo ohromné, předůležité pro český dějepis. Dále vydal: II. díl „Výboru z literatury české," kroniku Bartošovu, spisy Tómy ze Štítného, legendu o sv. Kateřině, cestu Harantovu z Polžic, české spisy Husovy.

[3]) „Písně národní v Čechách," 3 sv., v Praze 1842—45; 2. vyd. 1852 až 1856; 3 vydání: „Prostonárodní české písně a říkadla," 1862. K písním přidány byly též Nápěvy, jež Erben rovněž sám sebral, ve 3 seš., 1844—47, 4. r. 1860. Krom toho vydal pohádky ze všech slovanských nářečí, pod názvem: „Slovanská čítanka," ve 4 sešitech, činících jeden svazek, v Praze 1863—65.

[4]) Snah jeho slovanských důkazem jest krom „Slovanské Čítanky" též spis: „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských," v Praze 1869 (v Matici lidu). Rozsáhlý materiál sebral ku slovanské mythologii. Přeložil též z ruštiny Nestorovu kroniku (1867), Slovo o pluku Igorově a „Zádonštinu" 1869. — Životopis jeho vyšel ještě za jeho života v almanahu „Máji" na r. 1859, na str. 95—113, z péra *Václ. Zeleného.* Viz též „Květy" r. 1868, nekrolog *Fr. Račkého* v Radu jugosl. akad. 1871, XIV., 110—130, a *N. Lavrovského* „Očerk žizni i dějatelnosti Erbena" v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1871.

přednějším co do času jest Milota Zdirad Polák (vlastně Matěj P.,[1]) 1788—1856, † jako rakouský generál), jenž podle povahy spisů svých přechod činí od staré, idylické školy k nové, národní a „vlastenecké.“ Proslul hlavně básní „Vznešenost přírody“ (v Praze 1819), obsahující líčení rozličných krásot v přírodě. Chválí se při ní básnický vzlet a smělý sloh; v jazyku zápasil ještě s obtížemi a mnohým povinován byl Jungmannovi, jenž báseň ve stránce jazykové pečlivě opravil a úvod větším dílem sám sepsal hexametrem.[2])

Nejbližšími vrstevníky a druhy Čelakovského byli: Josef Vlastimil Kamarýt (1797—1833), kněz, sbíral duchovní písně národní i sám skládal písně duchovní a světské rázu národního; Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), „vlastenecký“ pěvec;[3]) Karel Vinařický (1803—1869), kněz. Dále: Jan Pravoslav Koubek (1805 až 1854), professor české řeči a literatury na vysokém učení pražském od r. 1839, psal delší básně i kratší verše, překládal z ruštiny a z polštiny; proslul zvláště dvěma skladbami: „Hroby básníků slovanských“ a humoristickou „Cestou básníkovou do pekel“;[4]) Fr. Jan Vacek Kamenický (1806—1869), kněz, skládal písně v duchu národním, jež velmi se líbily; Václav Jaromír Pícek (1812—1869), sentimentální pěvec, spisovatel písní svého času velmi oblíbených, směru vlasteneckého; Boleslav Jablonský (vlastně Eugen Tupý, 1813 až 1881), kněz, jeden z nejvíce zalíbených básníků českých, skladatel „Písní milosti,“ „Smíšených básní,“ „Moudrosti otcovy“ — lyrik, didaktik a vlastenec.[5]) Václav Štulc (nar. r. 1814), vyšehradský kanovník, vydavatel duchovenského časopisu, proslul „Pomněnkami na cestách života“ (1845), básněmi to vlasteneckými a nábožensko-mystickými, pak překlady z Mickiewicze a novými sborníky veršů („Perly nebeské,“ „Dumy české,“ „Harfa Sionská“ 1865—67), kdež idea vlastenecká sdružena jest s ideou církevní (t. j. katolickou); skladatel dovozuje, kterak vlastenectví, katolicismus a svoboda nejen že dobře se snášejí ale i podporují se vespolek.[6]) Baron Drahotín Maria Villani (nar. r. 1818) vydal dvě sbírky básní („Lyra a meč“ 1844, a „Vojenské zpěvy“ 1846, 1862). Jakožto básník satirický a humoristický vynikl a veliké oblibě se těšil Frant. Jaromír Rubeš (1814—1853). Počal záhy spisovati a v brzku dobyl si přízně obecné svými žertovnými

---

[1]) Tehdáž spisovatelé vlastenečtí měli obyčej, jména svá vyměňovati jinými, staročeskými nebo básnickými, významného smyslu; anebo užívali jmen obou, vlastního i přidaného.

[2]) Úplné vydání spisů Polákových vyšlo v Praze r. 1862 ve dvou svazcích: I. Vznešenost přírody a jiné básně; II. Cesta do Itálie.

[3]) Mezi jiným vydával po pět let „Věnec ze zpěvů vlastenských uvitý a obětovaný dívkám vlastenským, s průvodem fortepiana“ (v Praze 1835—39). Věnec ten svit z vlasteneckých písní všech tehdejších básníků českých.

[4]) Sebrané jeho spisy vyšly v Praze 1857—59 s chvalořečnickým životopisem od *K. Sabiny*.

[5]) „Básně“ jeho vyšly po prvé r. 1841 a dočkaly se, v počtu stále rozhojňovaném, patera vydání (1872).

[6]) Katolické své vlastenectví dokázal skutkem, povstav, jako liberální jeho soudruhové, r. 1861 proti ministerstvu Schmerlingovu v denníku „Pozoru,“ začež mu pykati bylo pokutou a dvouměsíčním žalářem.

a vlasteneckými deklamacemi, které byly ve společenských zábavách či „besedách“ s chutí přednášeny a poslouchány a vděčíce se svou lehkou formou širšímu obecenstvu, budily v něm cit národní. R. 1842 počal s Fr. Hajnišem a V. Filípkem vydávati humoristický časopisek: „Paleček, milovník žertu a pravdy“ a sepsal několik povídek („Pan amanuensis na venku,“ „Harfenice“), ve kterých s humorem snoubí se známost života a vřelý cit. [1]) Podobné naděje vzbuzoval před tím jiný spisovatel, Josef Jaroslav Langer (1806—1846; sepsal „Kopřivy,“ „Rukopis Bohdanecký,“ „Selanky“), ale brzo ustal ve spisovatelské činnosti.

O samotě stojí Karel Hynek Mácha (1830—1836), nadaný básník záhy zemřelý, jenž připomínán bývá jakožto předchůdce básnířské školy souvěké. Vzbuzoval naději, že utvoří něco znamenitého. Počal drobnými básněmi obyčejného směru vlasteneckého a historickými povídkami: „Křivoklát,“ „Cikáni,“ jež slibovaly pozoru hodného vypravovatele vkusu Walter-Scottova. Byla to však povaha snivá, v sebe zahloubená, stále oddaná reflexím a silně opoutaná duchem básní Byronových; všecek byl zajat rozporem mezi ideálem a skutečností, mezi přírodou a společností lidskou. Nálada ta pronikla zvláště ve hlavním jeho skládání „Máji,“ kterýž nevlídně přijala kritika šosácká, jenž však tím více uchvacoval mladší pokolení. Praví se však, že směr ten rozborný byl u něho jen pomíjejícím a že básník nacházel se právě na přechodu k reálnému tvoření básnickému, když zastihla jej předčasná smrt. [2])

Zároveň s hojnou lyrikou rozvíjely se též ostatní větve poesie. České drama neoplývalo duchy znamenitými, ale mělo spisovatele, kteří potřebám národního jeviště činili zadost. Již svrchu byla zmínka o bratřích Thámech, pěstovatelích českého divadla v předešlém století. [3]) Po nich byl horlivým pracovníkem na tom poli Jan Nepomuk Štěpánek (1783—1844): sepsal množství kusů původně i převodně, jež neměly sic velké ceny literární, poskytovaly však — což ovšem bylo důležito — materiálu počínajícímu divadlu. Štěpánek uvedl na divadlo i živel národní a bral si druhdy též předměty z českých dějin. [4]) V literatuře mnohem větší mají platnost práce jeho nástupcův — Klicperovy a Tylovy. Václav Klement Klicpera (1792—1859) byl

---

[1]) Sebrané spisy jeho vyšly v Praze 1860—61, 2. vydání r. 1862. Pověstná jeho báseň „Já jsem Čech“ přeložena do ruštiny od N. Berga a čte se v „Poezii Slavjan“ na str. 373—374.

[2]) „Máj,“ báseň lyricko-epická, vyšla v roce Máchova úmrtí, r. 1836, jakožto „Spisů K. H. Máchy díl první;“ zůstal i jediným. R. 1848 chystáno bylo úplné vydání jeho spisův, ale uvázlo zase na 1. sešitě, obsahujícím několik básní a obšírný životopis. Konečně vyšly „Sebrané spisy“ jeho v Praze r. 1862 u Kobra. Německý překlad: „M—'s Ausgewählte Gedichte,“ od Alfr. Waldau-a vyšel v Praze též r. 1862. Viz též „Upomínku na K. H. Máchu“ od K. S(abiny) v almanahu „Máji“ r. 1858, na str. 295—317.

[3]) O počátcích českého divadla psali *Jan Hýbl* „Historie českého divadla“ (v Praze 1816) a *Leo Blass* (K. Sabina): Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des XIX. Jahrh., Prag 1877.

[4]) Na př. „Obležení Prahy od Švédův,“ „Břetislav.“ Největší došla obliby jeho fraška „Čech a Němec.“

spisovatel nevšedně plodný. Zůstavil po sobě na padesát kusů — truchloher i veseloher; předměty k nim bral s vědomím již vytřelejším z dějin a ze života souvěkého, kusy jeho nejsou ještě prosty značných vad, ale vábily a poutaly, tak že Klicpera hlavně položil českému divadlu základ trvalý.[1]) Krom toho psával žertovné básně a historické povídky. Josef Kajetán Tyl (1808—1856) byl spisovatel lehké a živé povahy, vynikaje ostatně více v povídce než v dramatě. Ještě ani študií nedokonav, sepsal román („Statný Beneda,“ 1830), za nějž od nakladatele obdržel jmenem platu — obnošený kabát. Hlavní však jeho vášní bylo divadlo; tomu sloužil jako režisér, jako dramaturg i jako herec. Za svého živobytí sepsal a přeložil přes 40 kusů.[2]) R. 1833 chopil se redakce časopisu „Jindy a Nyní“ (přejmenovaného v roce následujícím na „Květy“), ve kterém mimo jiné vedl polemiku s Čelakovského „Včelou,“ potom vydával i několik jiných časopisův. Zvláště pak a nejzdárněji pěstoval povídku a román, obíraje sobě nejčastěji látky historické a „vlastenecké.“ Ale minulost, jak ji Tyl líčil, nebyla obrazem skutečnosti, nýbrž spíše fantasie a „vlastenčení“ jeho konečně vzbudilo úsměšky.[3]) Jakožto prostonárodní spisovatel dobyl si Tyl patrných zásluh v české literatuře, probouzev v obecenstvě lásku k vlasti; ale spěch a roztříštěnost jeho prací byly závadou, že nemohl ducha svého soustřediti a díla zploditi dokonalejší; však bezespornou jejich předností zůstává lehký sloh a jazyk.[4])

Josef Jiří Kolár (nar. 1812), známý herec český, jest též plodným dramatickým spisovatelem (sepsal mimo jiné: „Moniku,“ „Magelónu,“ „Žižkovu Smrt,“ tato zvláště měla úspěch ohromný roku 1850, načež byla zapovězena) a výborným překladatelem — přeložil Göthova „Fausta,“ několik dramat Schillerových a Shakespearových. Ferdinand Mikovec (1826—1862) byl znalý archeolog a spisovatel dramat: „Záhuba Přemyslovcův“ a „Dimitr Ivanovič.“[5])

---

[1]) Z truchloher jeho nejznamenitější jest „Soběslav,“ z veseloher: „Divotvorný klobouk,“ „Rohovín čtverrohý,“ „Žižkův meč,“ „Lhář a jeho rod.“ — Z nejbližších vrstevců Klicperových zasluhují zmínky *Fr. Turinský* (1796—1852) a *K. S. Macháček* (1799—1846; známy jsou jeho „Ženichové,“ veselohra, a „Záviš z Falkenštejna,“ truchlohra).

[2]) Nejznámější jsou: Paní Marjánka, matka pluku; Strakonický dudák; Jiříkovo vidění; Paličova dcera; Jan Hus. V jednom z kusů Tylových nachází se pověstná píseň: „Kde domov můj,“ kteráž stala se Čechům hymnou národní.

[3]) Za nejlepší jeho román pokládá se „Dekret Kutnohorský,“ z dob Husových (v ruském překladě byl vytištěn v „R. Věstníku“ 1872, čís. 2. až 4.). Na důkaz anachronismův uvedeme na př., že spisovatel kreslí učeného německého professora a jeho snivou dceru úplně tak, jako by žili za našich časů, anobrž i vypravuje, jak professor ten, na počátku XV. století, snídal kávu, kteráž přec do Europy byla přivezena v XVI. stol.

[4]) „Sebrané spisy,“ v Praze 1844, 4 díly; nová sbírka v Praze 1857 až 1859, při ní životopis z péra *V. Filípka.* Druhé vydání této sbírky v Praze 1867. Neshodná mínění *Jak. Malého* viz v životopisech Tylově (ve Slovníku Naučném) a Čelakovského. Nový životopis Tylův od *El. Krásnohorské* položen v „Osvětě“ r. 1878. (Nejúplnější a nejnovější pochází od *J. L. Turnovského* a vyšel 1881 u Kobra. — Pozn. překl.)

[5]) Sepsal text k obrazům v díle „Starožitnosti a památky země České“ (v Praze 1858—63, díl I.) Díl druhý zpracoval *K. V. Zap.*

Bohatší nežli drama byl obor povídek, kdež spisovatelé čeští horlivě vzdělávali i Walter-Scottovský román i novelu i kresby z národního života. Tuť opět jmenovati sluší Klicperu, Tyla, Rubeše, J. J. Kolára, K. H. Máchu. Prvním podle času pěstitelem české novely byl Jan Jindřich Marek (1801—1853, jinak Jan z Hvězdy), kněz. Záhy vystoupil v literatuře s básněmi, zvláště však proslul jako spisovatel romantických povídek a dějepisných románů (nejznámější jsou: „Mastičkář“ z časů Jindřicha Korutanského a „Jarohněv z Hrádku“ z dob Jiřího Poděbradského). Přísný posudek jednoho jeho románu, sepsaný od Tyla (v Časop. Mus. r. 1846) tak prý trpce jej dojal, že od té doby zanechal všeho spisování.[1]) Karel Sabina (1813—1877), jeden z nejčinnějších spisovatelů, měl zvláštní osud literární. Již v letech třicátých vystupoval jako spisovatel povídek a jako publicista. Publicistické jeho působení přineslo mu mnohé výslechy, vazby, žaláře, konečně i odsouzení na smrt, proměněné v dlouhý žalář, z něhož po 8leté vazbě vysvobodila jej amnestie. Nedařilo se ani jeho románům. V prvních letech čtyřicátých sepsal román „Husité“: censura pětkráte mu jej vrátila k předělání a teprv potom propustila konečné, když byl roztříštěn v jednotlivé menší kresby („Obrazy z XV. a XVI. stol.,“ 1844). Sepsal celou řadu novel a románů historických, humoristických, mravopisných a pracoval i pro divadlo. Z předu jmenovali jsme jeho spis o dějinách české literatury. Ale všecka ta mnoholetá, plodná a s nebezpečenstvím spojená činnost dovršila se, jak se zdá, velmi smutně.[2]) Velmi plodným novelistou byl též Prokop Chocholoušek (1819—1864). Za mladých let cestoval do Itálie a pobyl v Dalmácii a na Černé Hoře, kterážto známost dobře potom hodila se jeho románům; v letech 1848 a následujících byl spolupracovníkem vlasteneckých novin, z čehož mu pošly značné nepříjemnosti od vlády. Povídky jeho jsou z většího dílu historické, čerpané z dějin netoliko českých, nýbrž i jihoslovanských, ba i řeckých, benátských a španielských. Nejšíře prosluly jeho romány: „Templáři v Čechách,“ „Dcera Otakarova,“ „Dvůr krále Václava,“ a soubor obrazů z dějin jihoslovanských pod nápisem „Jih“ (1862). Ale i čeští kritikové, kteří počítají jej k nejlepším vypravovatelům své doby, uznávají, že se mu nedostává jednak původnosti jednak historické barvitosti.[3]) Ludvík Rittersberg (1809—1858; sepsal „Rozbroj Přemyslovcův“ a j.) byl rovněž publicistou.

Konečně povídka, vzatá ze života lidu a psaná pro lid. Na sklonku let třicátých kněz Jos. Ehrenberger (nar. r. 1815) počal vydávati mravoučné povídky, ve kterých bývaly sem tam zdařilé kresby z národního života.[4]) Výše stojí nadáním a plodnější jest kněz Vojtěch

---

[1]) Zábavné spisy, v Praze 1843—47, deset sešitův.

[2]) Životopis čte se v Naučném Slovníku a v doplňcích k němu.

[3]) Do ruštiny přeloženo jest: „Kosovo pole. Istoričeskaja pověsť iz epochi pokorenija Serbii Turkami.“ V Kyjevě 1876 (a právě vychází v Moskvě „Jug, kartiny iz istoričeskago prošlago južnych Slavjan“ překladem G. J. Giljaka. — Pozn. překl.)

[4]) R. 1849 obrátil na se pozornost vypravováním, uveřejněným v Národních Novinách: Jak jsem se stal z Čecha Němcem a pak zase z Němce Čechem.

Hlinka (nar. r. 1817, jinak Frant. Pravda); sepsal drahně povídek ze života lidu, roztroušených po časopisech a z části též vydaných o sobě.[1]) Druhdy bývají povídky jeho rozvláčny a zabíhají v poučování; ale jsou zas jiné, jež česká kritika přirovnává Auerbachovým. Místo však nejpřednější v tom oboru beze sporu náleží spisovatelkyni, která vůbec jest jedním z nejpěknějších zjevů v české literatuře — Boženě Němcové (1820—1862, rozené Barboře Panklové). Otec její, menší úředník, byl rodem Němec, matka Češka. Vychování její leželo na matce a též na babičce, kterouž vyobrazila potom v proslulé své povídce toho jména. V sedmnácti letech již vdala se za Jos. Němce, též úředníka, a ježto on služební stanoviště často měnil, mohla tak převiděti rozličné kraje československé a poznati život lidu, jak málo kdy se udává spisovateli. Literární její vkus vzdělával se z počátku na literatuře německé, na Göthovi a Schilleru; první také povídku sepsala po německu, ale spálila ji a pak již počala česky psáti (od r. 1839), k čemuž ji zvláště povzbudily „vlastenecké" povídky Tylovy. Roku 1842 dostala se s manželem do Prahy; tuto sblížila se hned s kruhem vlasteneckých spisovatelův a mezi nimi zvláště Nebeský a dr. Čejka na ni účinkovali, seznamujíce ji s naukou slovesnosti a ukazujíce jí materiál v životě a v básnictví lidu. Od r. 1843 počaly se vyskytovati v časopisech její básně, pak národní pohádky a národopisné obrázky, též povídky z národního života.[2]) Za nedlouho zas Prahu opustila a žila na venkově a na vsi. Mezi tím její manžel byl po příbězích let 1848—50 obviněn z politických rejdů, ztrávil dva roky ve vyšetřování, konečně r. 1853 ztratil službu; rodina upadla v nedostatek; zdraví Němcové chřadlo a usilovná práce pro rodinu na dobro je podkopala. Nejlepší práce Němcové jsou: „Babička" (přeložená i do ruštiny) a „Pohorská vesnice." Doložíme, že zřetel svůj obracela netoliko k národnímu životu českému, ale i k bytu jiných národů slovanských — Rusů, Bulharů, Srbů, a že ta její náklonnost snoubena byla s míněním o veřejných záležitostech velmi rozumným. Spisy Němcové vynikají vůbec přednostmi mnohými — nevšední znalostí národního života a jazyka, lehkým slohem a vřelým citem: ona hluboce cítí básnickou stránku života prostého lidu, umí ji vylíčiti půvabnými nákresy mravův a povah a ve vypravování ozývá se upřímná, z přesvědčení plynoucí touha, sloužiti národu a přispěti k jeho blahu. Spisy Boženy Němcové jsou obrazem vlastní její šlechetné a básnické povahy, kteráž i nám osobně zůstává světlou vzpomínkou.[3])

Uvedený obsah českého básnictví, dramatu a románu doplňoval se valným počtem překladů z literatur cizonárodních a jinoslovanských: i Shakespeare našel činné překladatele i jiní spisovatelé výteční, z příbuzných pak literatur slovanských nebylo nikde mezi Slovanstvem tolik překládáno jako u Čechův. Vešliť v tu dobu a později ve známost

[1]) Povídky z kraje, 1851—53, 5 seš.; Učitel z Milešovic 1856 a j.

[2]) Národní báchorky a pověsti, 1845; Babička, obrazy venkovského života, 1855; Pohorská vesnice, 1856; Slovenské pohádky a pověsti, 1856; Sebrané Spisy, 1862—63, 8 svazečků.

[3]) Viz Slovník Naučný; dále článek: „Božena Němcova, biografičeskij očerk," v R. Věstníku r. 1871, na str. 56—80.

Čechův překladem i Puškin, Lermontov, Gogol, Turgeněv, Kolcov, Nekrasov, i Vuk Karadžić, Vukotinović, Bogović, i Mickiewicz, Zaleski, Korzeniowski, Rzewuski, Brodziński, Syrokomla atd. [1])

Báseň Kollárova na dlouho ustanovila směr českému básnictví, zakořenivši v něm snahy národní a slovanské. Kollár slovy vznešenými a důraznými program svůj hlásal: „Menší podřeď se vždy většímu, vyššímu; láska k domovu lásce k vlasti. Strouhy, potoky a řeky vlévají se v moře; kraje, země, plemena splývejte v národ. Všichni Slované mějtež jedinou vlast.“ „Meze vlasti nerozborné,“ pěje ve své básni, „jichž se bojí tknouti potupa, jsou jen mravy, řeč a mysli svorné.“ Vlastí tou jest vlast všeslovanská — a ta stala se obecným ideálem; přijímali jej i básníci jiných kmenů slovanských, jak mile počali uvažovati budoucnost národní. K těm pak mlhavým nadějím panslavismu připojil se, jako první stupeň k jejich dostižení — požadavek, pěstovati bližší cit národní, zvelebovati svou vlastní národnost, řeč, literaturu a mravy.

Motivy ty opakuje potom celý zástup básnířův, opěvajících slavnou minulost, hlásajících lásku k vlasti, k řeči mateřské a k mravům domácím, k vlasti slovanské. Jdouce ve šlépějích Kollárových, jenž povzbuzoval krajany, hájiti své řeči a svých zvyků („Nechte cizích, mluvte vlastní řečí“), čeští básníci důtklivě přimlouvají rodákům, aby mluvili česky a vlast milovali. Žena-básnířka vyzývá „s prvním polibkem sladkým vlévati do duší dětských české zvuky a horoucí lásku k vlasti — připomínati jim jmen slavných otcův a na paměť uváděti krev prolitou za právo.“ Rubeš celou dlouhou báseň („Já jsem Čech“) věnoval výlevu nadšeného vlastenectví. Jablonský osvědčuje se býti hotovým k boji za vlast a tvrdí, že cítí v sobě krev lví:

Nedivte se, drazí moji,
Pro národ že vždy jsem hotov k boji,
Že se lví krev proudí v žilách těch;
Že bych pro vlast — pro tu máti —
Se všemi chtěl živly bojovati —
Jsem já krví, duchem Čech!

Jiný básník táže se, kde meze jsou říše slovanské? Hledá jich tam, kde car Lazar zahynul ve slavném boji; hledá jich na Dunaji, kde válčil slavný Zrinský; na Vltavě, kde Žižka vodil své vojíny k svatým bojům za národ; na Visle; v zemi Ruské, kde plameny zachvátily Moskvu: ale všecky ty meze neobsahují říše slovanské. Konečně básník nalézá je:

Tam, kde jazyk Slávy syna
Na čest otcův upomíná,
Mysl čistá, srdce vřelé
Pro vlast koná činy smělé,
Pobratřence láska pojí —
Tam slovanská říše stojí!

[1]) Zvláště pracoval v tom směru pilný spisovatel *Jakub Malý* (nar. roku 1811), jenž vydával „Bibliothéku zábavného čtení.“ Přeložil též celou řadu knih dějepisných a vzdělavatelných, byl druhým redaktorem Naučného Slovníka, v posledních pak letech vydává „Stručný všeob. slovník věcný.“ O jeho spise: „Naše znovuzrození“ zmínili jsme se již.

Tyto meze, naznačované „čistou myslí,“ „vřelým srdcem,“ „bratrskou láskou,“ zdály se tehdy pevnou ohradou myšlené říše slovanské. Ve skutečnosti však ohrada ta nepodávala mnoho nadějí. Ale toho jedva probuzený a nezkušený cit národní neznamenal. Slovanská jednota zdála se býti pojištěnou a básníci ona nadšená vyzvání neustávali opakovati. Ruský čtenář připomene si tu podobných hlasů Chomjakova, Tjutčeva a ostatních básníků tábora slavjanofilského. Jest pochopitelno, že národní nechuť k Němcům vzrůstala: odvěcí nepřátelé, kteří naplodili tolik zlého v minulosti a národnosti byli nebezpečni v přítomnosti, vešli u větší ještě nenávist i ačkoli rakouská censura velmi na krátko držela literaturu, čtenář přec uhadoval mezi řádky vlastní myšlénky vlasteneckých spisovatelů. Kollár vyzývá věrné syny vlasti „potříti zmiji zrádnou“; v jedné veské písni Čelakovského sedláci zpívají, kterak všecko již zaseli, všecko vysázeli: len pro své ženy, růže pro děvčata a konopí (na oprátky) pro jisté taškáře, které — čtenář snadno vyrozumí. Třeba ostatně vyznati, že kdykoli jednalo se vážně o politické vnitřní poměry k Němcům, čeští publicisté vůbec jevili velikou mírnost, jakož dokázali na příklad smírnými akty, když nastal převrat r. 1848. Krom toho přední literáti chovali vždy velikou vážnost k vědě německé, literatura pak při vší původnosti některých svých zjevů a přes ráznou snahu o samostatnost a ráz svénárodní, rozvíjejíc se podlehala vždy působení německému neboli též europskému při valném prostředkování osvěty německé. Nejeden z předních spisovatelův českých začal spisováním německým, jako na př. Vocel, Božena Němcová; - mnozí učená díla svá skládali sem tam v němčině — po Dobrovském na př. Šafařík, Palacký, Kollár, Tomek.

Upřílišený idealismus a jalová sentimentálnost tehdejšího „vlastenectví“ vzbudily konečně odpor v lůně samých vlastenců. Rozbíraje Tylův román „Poslední Čech,“ kdež směr ten zvláště bije ostře do očí, Havlíček uznal za hodno takto promluviti: „Nám se již začínají přejídati nekonečné ty řeči o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, jimiž po mnoho let nemilosrdně nás mučí ve verších i v prose naši spisovatelé a zvláště Tyl. Byl by čas, aby to vlastenectví ráčilo z jazyka přejíti do rukou a do těla, t. j. abychom z lásky k svému národu více dělali nežli o lásce té mluvili; neboť samým povzbuzováním k vlastenectví zapomínáme na vzdělání lidu.“ [1])

V takové náladě trvala česká literatura, když přitrhly události r. 1848. Konštituční svoboda náhle dala mocný popud národní myšlénce; národnost, jsouc zákonem uznána, najednou značně se posílila, jelikož se přihlásili k ní lidé před tím kolísaví a nerozhodní. Ukázalo se to i ve Vídni. Vyskytly se slovanské politické kluby, politické listy; svoboda tisku půjčila literatuře nového půvabu: rozhojnily ji politické úvahy, vlastenecké prohlášky a písně. Bylo tu ještě mnoho nezkušenosti a časopisectvu nastala úloha, vychovávati obecenstvo tak, aby správně rozumělo novým běhům veřejným a by zvykalo občanské samostatnosti. Čeští politikové větším dílem velmi rozumně k tomu úkolu pracovali,

---

[1]) V České Včele r. 1845.

ač zároveň příliš věřili ve splnění nadějí slovanských a v trvalost řádův ústavních, jichž dosáhli bez obzvláštního svého přičinění . . .

Mezi těmi novináři, narostlými z dřívějších básníkův, archeologův a národopiscův, byl i spisovatel nevšedního nadání. Byl to Karel Havlíček (jinak Borovský, 1821—1856). Vstoupiv za mládí do pražského arcibiskupského semináře, svými vtipnými narážkami a satirickými veršíky nepředpovídal ze sebe valného theologa a konečně i seminář opustil, vděk sobě i svým představeným. R. 1842 vydal se do Moskvy, kdež dvě léta prožil jakožto vychovatel dítek prof. Ševyreva. Život v Moskvě patrný sled zůstavil v jeho rozvoji: kritický a opposiční duch jeho se tu ještě přibrousil; porozuměl lépe poměrům mezislovanským a přivykl silněji nenáviděti všeliké násilí a všelikou libovůli. R. 1844 vrátil se do Prahy. Spisovatelskou dráhu nastoupil rozpravami a listy o Rusku, jež české obecenstvo poprvé seznamovaly se skutečným stavem věcí na Rusi, ačkoli živ tam mezi slavjanofily, prost nebyl některých jejich názorů. Přeložil též do češtiny několik Gogolových povídek. R. 1846 stal se redaktorem „Pražských Novin" a při nich vycházející „Včely." A od té chvíle již nadaný spisovatel nabývá vážnosti, jež den ode dne zrůstá: dovedl sobě podmaniti mysli obecenstva a vláda rakouská již chystala se zapověděti mu jeho list, když březnová revoluce na dobro rozpoutala ruce smělému novináři. Měl účastenství velmi účinné v českých dějích let 1848—49 a podporován jsa hmotně od hr. Vojtěcha Deyma, počal r. 1848 vydávati „Národní Noviny" — denník to, jenž provozoval ohromnou moc v českém obecenstvě a byl nejlepším ze všech slovanských listů politických, které tehdy vycházely v Rakousku. V politickém svém působení přidržoval se Havlíček první ústavy a programu Palackého, v těch mezích však neustupně bránil práva národního před všelikými pokusy nepřátelskými. Porozuměl, jak náleželo, oktroyované ústavě z 4. března 1849, chovající v sobě símě potomní reakce, a ostře vystoupil proti ní ve svých novinách. Vláda pohnala jej před soud, ale porotci jej uznali nevinným. Po té bylo mu zakoušeti ustavičných protivenství, až konečně na počátku r. 1850 „Národní Noviny" mu zakázány. V témž ještě roku počal v Kutné Hoře vydávati politický týdenník „Slovan," ježto v Praze při stavu obležení tisknouti něco podobného nebylo lze. Ale boj proti reakci byl již nemožný: v březnu r. 1851 zabráněno Havlíčkovi jeti do Prahy, pak zastaven mu „Slovan," konečně zavezli jej do Brixenu (v Tyrolích) . . . Z doby té pocházejí jeho „Tyrolské elegie," vícekráte přeložené do ruštiny. Ve vyhnanství zachvátila jej těžká nemoc; dostal dovolení odebrati se do českých lázní na léčení, do Prahy však nesměl se vrátit až před samou smrtí.

Havlíček byl velice nadaný publicista; za krátkou dobu svého působení velmi mnoho dokázal u vychování obecenstva v té stránce, ve které nejméně bylo vzděláváno — ve stránce politické. Jasný rozum, prosté pochopení a vyložení věcí, vtip a humor zjednaly mu velkou vládu nad lidem; působení jeho jest historicky tím paměti hodnější, že převládal u něho zdravý praktický smysl, jenž zdržoval jej od blouznivých fantasií. Náleží ještě ke škole všeslovanské, ale slovanství jen potud cení, pokud ono můž přinesti skutečný a opravdový užitek, bez

obmezení svobodného rozvoje jednotlivých plemen. Poslední prací Havlíčkovou, jež vyšla tiskem ještě za jeho života, byly „Povídky," přeložené z Voltaira.[1])

III.

Od roků padesátých počítají vůbec kritikové čeští nové období své básnické literatury. A v pravdě, děje let 1848—49 byly v příčinách rozličných rozhraním. Do těch let neslo se básnictví české větším dílem, téměř naskrze k cílům národním a vlasteneckým: u Kollára povznášelo se ku slavnému hlásání úkolu všeslovanského, Čelakovský uváděl motivy jinoslovanské, Vocel oživoval vzpomínky na hrdinské věky české svobody, Erben zpracovával národní podání, básníci menší psali vlastenecké povídky, divadelní hry, písně atd. Vedle básnictví byla pěstována literatura prostonárodní, bylo pečováno o poučné knihy laciné pro lid. A bylo v skutku mnoho vykonáno. Probuzenoť národní vědomí u veliké části českého obyvatelstva, netoliko v Praze ale i na venkově, kdež po malých městečkách a vesnicích žili již vlastenci, hotoví, pokolení následující vychovati v témže duchu národním.

Převraty r. 1848—49 zjednaly tomu národnímu vědomí průchod; národ po dvou stech a padesáti letech cítil se znova svobodným českým národem — však ne na dlouho. Reakce brzo dolehla na českou společnost těžkým zklamáním. Vlastenecké působení počítáno skoro za zločin; policejní dohlídka zasábala i do nejskromnějších projevů společenského života, ostříhala literaturu všeliké nákazy, bránila dovozu z ciziny knih „nebezpečných" (mezi těmi i ruských). Literatura, byvši před tím plna života, sklesla náhle ve mdlobu; však po nějaké době mrákoty zase probrala se k žití novému — leč směrem již jiným.

Po té pohromě, při tísni na všech stranách panující, v básnictví českém počal znenáhla zaznívati jiný tón. Starý, předbřeznový idealismus již prve byl lehčen úsměškem; bylo také těžko skládati chvalozpěvy na jakousi myšlenou vlast všeslovanskou, která v dobách těžkých se nijakým skutkem neohlásila; zdálo se, že pokolení nové pozbylo důvěry ku starým nástrojům boje národního a že k nim jako k celému vůbec odkazu básnickému doby předešlé ochladlo (ač v tom bylo na chybě).

---

[1]) Kratičký Havlíčkův životopis čte se v *Rittersbergově* „Kapesním slovníku novinářském," vydaném v Praze 1850; obšírnější ve Slovníku Naučném. Důležitější články z Národních Novin vyšly sebrány v jedné knize pod názvem „Duch Národních Novin," v Kutné Hoře 1851. Ruský překlad „Tyrolských elegií" od *Hilferdinga* tištěn byl v „Rusském Slově" r. 1860, v dubnu; od *N. Berga* v „Poezii Slavjan" na str. 380—384. Úryvky z denníka Havlíčkova, z konce r. 1840, přinesl *Fričův* „Blaník" v čísle na ukázku (v Berlíně 1868). Spisy Havlíčkovy počal vydávati *V. Zelený* r. 1870 (v Praze, „Sebrané spisy"); odtud octly se dva listy Havlíčkovy z Moskvy v ruském přeložení v „Slav. Ježegodniku" Zaderackého na r. 1877 (str. 177—190). Viz také *V. Zeleného* pojednání: „Ze života K. Havlíčka" v Osvětě r. 1872 (do výjezdu jeho na Rus). — [Báseň satirická „Křest sv. Vladimíra," jež našla se v pozůstalosti Havlíčkově, vydána s obrázky v Praze 1877. — Pozn. překl.]

Krom toho cítilo se, že básnictví má státi samostatně, nebýti nástrojem pouhým k dosažení cílů národních, nýbrž úkoly své vlastní plniti, obsah svůj rozšířiti na ideje všelidské a býti čistým, všeliké tendence prostým, projevem osobnosti. A noví básníci jali se té samostatnosti v skutku hledati. Byl to krok ku předu, ale nevždy pravý.

Ku konci let padesátých nová škola literární toho smyslu dospěla a seřadila se. Příslušníci její byli tehdy ještě mladíci; někteří potom došli veliké slávy a staví se v čelo nové literatury české. Vnějším počátkem činnosti té školy byl almanah „Máj," jenž vycházel na sklonku let padesátých; vnitřní její zvláštností, že pěstovala básnictví jako pouhé umění. Člověk, jehožto vnitřní život báseň měla vylíčiti, nebyl jen „Čech" nebo „Slovan" (jako dříve), nýbrž „člověk" vůbec. Za předchůdce toho nového básnění nebyl pokládán Kollár nebo Čelakovský, nýbrž svrchu tak krátce odbytý Mácha. Pramenem a podnětem té poesie byla literatura západo-europská, jmenovitě ta stránka její, jež obírá se ideami a pomysly všelidskými: Shakespeare a Byron, později Viktor Hugo; romantický mysticismus, zklamání v ideálech, utíkání se k přírodě — toť byly obyčejné nové živly té poesie. Byla nad míru úrodna; celá četná řada básníků pěstovala nejvíce lyriku, však též epos i drama; konečně i novela a román rozkvetly jako ještě nikdy před tím.[1]) Nejlepšími její plody byly ovšem ty, ve kterých převládal skutečný život nad motivy z knih vyváženými.

Nežli však přejdeme k té nové škole, zastavme se u spisovatele, jenž může býti považován za přechod k ní a zvláštní stránku zobrazuje veřejného ruchu českého. Jest to Josef Václav Frič (nar. r. 1829, užíval též jména Brodský), syn Josefa Friče, slovutného praktického právníka a zároveň professora na universitě pražské. Josef Václav záhy byl unešen vlasteneckými snahami, měl účastenství v dějích roku 1848, byl dobrovolníkem v boji Slováků proti Maďarům, kdež však raněn jsa, zajat byl vojskem rakouským; vyváznuv na svobodu roku 1849, byl v témže roce zatčen pro spolky se stranou revoluční a roku 1851 vojenským soudem k 18letému žaláři odsouzen, r. 1854 svobodou obdarován, však již r. 1858 zase do Sedmihrad zavezen, odkudž roku 1859 propuštěn na slib, že se z Rakouska vystěhuje a do vlasti nevrátí. Žil potom v Londýně, kdež seznámil se s Hercenem, a po té v Paříži, kde míval polská čtení o české literatuře. Po mnohých letech vyhnanství obdržel konečně povolení, vrátiti se do Rakouska, však nikoli do Prahy, i pracoval v Záhřebě při novinách, za poslední války pak byl v Petrohradě, dopisuje odtud do českých listů . . . Po takovém životopise již může čtenář hádati, že básnické Fričovy skladby jsou asi hodně romantické. Jest tomu v skutku tak; zvláště jeho „Upír" je vtělená nadmíra mystického romantismu, na nejvyšší vrchol vyhnaného, se světem záhrobním, s bezuzdou vášní, s mlhou v líčení, s úplným pominutím skutečnosti.[2]) Frič má patrně básnický dar, mohutnou,

---

[1]) O nejnovějším českém básnictví viz výbornou rozpravu *El. Krásnohorské*: „Obraz novějšího básnictví českého," v Časop. Mus. r. 1877.

[2]) Podle slov El. Krásnohorské jest to „přebyronovaný Byron, předémonovaný démon, mystický kvas Krasińského, Słowackého i Goszczyńského zároveň."

jadrnou řeč, ale vytýká se mu, že nezhostil se romantického upřílišování a zároveň nejasnosti, jež určitému dojmu vadí. Kromě lyriky pěstoval zvláště drama; sepsal tyto kusy: „Kochan Ratiborský,“ „Václav IV.,“ „Hynek z Poděbrad,“ „Ulrik Hutten,“ „Svatopluk,“ „Libušin soud,“ „Drahomíra.“ [1])

V čelo nové literární školy obecné uznání staví básníka, kterýž jest chloubou novější české slovesnosti. Míníme Vítězslava Hálka (1835—1874). Jako přemnozí z českých spisovatelů, pocházel i on z rodu nízkého; vzdělával se na gymnasii v Praze a r. 1858 ukončil študie filosofické. Jsa básníkem již z raného mládí, vystoupil v témž roce na veřejnost s lyricko-epickou básní „Alfred,“ jež obrátila naň pozornost obecnou, a se sbírkou veršů lyrických o názvu „Večerní písně.“ Roku následujícího vydal ještě dvě větší básně: „Mejrima a Husejn“ a „Krásná Lejla;“ r. 1860 první své drama „Carevič Aleksej,“ načež následovala řada jiných, ze kterých uvádíme jmenovitě „Záviše z Falkenštejna“ a „Krále Vukašina.“ V dramatech jevilo se rovněž vzácné nadání, ale zároveň příliš prozíralo nápodobení Shakespeara a vadil nadbytek lyriky a nedostatek scenické úpravy. Hlavní síla Hálkova zavírá se v jeho básních lyricko-epických, v jeho písních a povídkách. Z básní cení se zvláště „Goar“ 1864, „Černý prapor“ 1867, „Dědicové Bílé Hory“ 1869, „Děvče z Tater“ 1871, pak ballady „Frajtr Kalina“ a „Bláznivý Janoušek.“ Prosou sepsal román „Komediant“ a celou řadu povídek ze života lidu. V rocích 1866—72 byl redaktorem obrázkového týdenníka „Květů“ a přispíval do rozličných jiných časopisů. Skládání svá lyrická dovršil sbírkou veršů „V přírodě.“

V prvních svých písních opěval slasti a strasti lásky a velebnost poesie. Básník jest mu známým romantickým „prorokem,“ učitelem pravdy, dobra a krásy. [2]) Představa ta jej provázela po celou činnost básnickou; ale lyrické jeho výlevy bývají druhdy jednotvárné (na př. ve „Večerních písních“), „proroctví“ pak plna sebevědomí, ale neurčita. [3])

---

[1]) R. 1855 vydal almanah „Lada Niola“ v Praze, r. 1861 v Ženevě „Výbor básní.“ V Paříži vydal s L. Legerem r. 1867 knihu: La Bohême historique, pittoresque et littéraire. R. 1868 počal v Berlíně vydávati „Blaník, týdenník samostatné omladiny českomoravské“ (všeho 10 čísel s oním na ukázku), ve slovanském duchu demokratickém. V číslech 4.—9., ve článku: „Bakunin o Slovanstvu r. 1862“ vyloženo jest Bakuninovo učení, sdružující v sobě revoluci, socialismus a panslavismus. (Rokem 1879 počal vydávati v Praze, kamž se konečně směl navrátiti, sebrané spisy své. — Pozn. překl.)

[2]) Na př. viz XLVIII. z „Večerních písní“:

Požehnaný, jenž pomazán
na pěvce rukou Páně;
on v soudy boží nahlédnul
i v lidských ňader báně.

Co jiným lidem tajemstvím,
to před ním rozestřené,
on vůdcem lidu božího
do země zaslíbené.

On zná ten velký světů žalm
i zpěv, jejž zpívá ptáče,
on srdce tlukům rozumí,
kdy plesá i kdy pláče.

On králem velkých království,
on knězem lidstva spásy,
a co v něm leží pokladů,
jsou neskonalé krásy.

[3]) Na př. v básnické snůšce „V přírodě“:

Ve vonné básni květomluvné luky,
ve světů nočních lesklém výronu

Ve zpěvích epických znamenají se podobné znaky romantiky. Tak v básni „Dědicové Bílé Hory" přimíšena jest k historické osnově politických útrap zbytečná fantastičnost a allegorie, jež mocný dojem obrazů prostých a reálných jen ruší; „Děvče z Tater" jest rovněž báseň s překrásnými podrobnostmi, ale s romantickým přepínáním. K nejlepším jeho plodům náleží povídky z národního života, ve kterých mnoho jest vřelého citu a lásky k lidu, ač zase prosty nejsou jisté míry sentimentálnosti.[1])

Nejbližším druhem Hálkovým v nové lyrice české jest Adolf Hejduk (nar. r. 1836). Vzdělával se na technice pražské a brněnské a byl pak na reálné škole professorem. Když r. 1859 vydal sbírku svých básní (jež obsahovala „Cigánské melodie," „Písně," „Růži považskou" a j.), náležel již k předním zástupcům nové školy. Dále následovaly: „Jižní zvuky" (r. 1864), plod to cesty jeho do Itálie; „Lesní kvítí"; lyricko-epická báseň „Milota"; konečně „Cymbál a housle," které pokládají se za nejlepší jeho útvor; jsou to kresby slovenského života a tatranské přírody, oplývající básnickými obrazy. Za doby poslední vydal ještě „Dědův odkaz," báseň allegorickou, ve které líčí se hledání umělecké krásy, touha po ideálu, rozbroj se životem, vůbec vše, co naplňuje vnitřní život básníkův; „děd," národní to genius, vyučí konečně básníka kouzelné hudbě. Čeští kritikové uvítali to skládání s velkými pochvalami.[2])

Mnohem rozmanitější jest činnost třetího hlavního spisovatele nové školy, Jana Nerudy (nar. r. 1834). Jest on jeden z nejplodnějších českých belletristův. Spisovati počal velmi záhy. První verše jeho objevily se r. 1854 se jmenem Janka Hovory; r. 1858 vydal „Hřbitovní kvítí"; tehdáž také založil s Barákem, Fričem a Hálkem jmenovaný již almanah „Máj." Od r. 1865 řídí kritiku a feuilleton v „Národních Listech." Vedle prací novinářských sepsal několik divadel: veselohry „Ženich z hladu," „Prodaná láska," „Já to nejsem;" truchlohru „Francesca di Rimini." Již jako študent byl cestoval po rozličných zemích Rakouských; od r. 1863 podnikal další cesty po Europě, do

---

já čítám zákony všech zákonů,
jež vyšly z přírody pravěčné ruky.

A ptáků zpěvných zvukosnivé bědno,
motýla vznik, národů zániky,
a lidstva ples i bolů výkřiky —
to zákonů těch písmo jenom jedno. Atd.

Nebo:

Nechť zmúdřelí se hádají
o písmeny a o zákony:
mně polní kvítko bylo vždy
nad krále i nad Salomony atd.

[1]) Od r. 1878 vychází úplné vydání Hálkových spisů, k němuž má připojen býti životopis básníkův od Ferd. Schulze. O Hálkovi psala El. Krásnohorská v „Osvětě" roku 1878 na str. 868—874 a 1879 na str. 582—592.

[2]) Životopis jeho čte se ve „Světozoru" r. 1877 čís. 7.; rozbor posledních dvou básní položen jest tamtéž r. 1876 v čís. 6. a v Osvětě r. 1879, II., 952—955.

Malé Asie, do Palestiny, do Egypta. Roku 1864 vydal „Arabesky“ a „Pařížské obrázky,“ r. 1867 „Knihy veršů.“ Plodem cest jeho byly povídky a kresby: „Různí lidé“ a „Obrazy z ciziny“ (1872). R. 1866 zarazil s Hálkem a po některý čas vydával časopis „Květy,“ r. 1873 pak vzkřísil s ním „Lumír,“ kol něhož shlukla se skupina nového pokolení belletristův a básníkův, o nichž bude řeč dále. R. 1876 vydávati počal sbírku svých feuilletonův (do r. 1879 vyšly 4 svazky), mezi nimiž podle slov českých kritikův jsou kusy, jako „Trhani,“ které „by mu dobyly slávy duchaplného genristy, i kdyby nic více byl nesepsal“; r. 1878 následovaly „Malostranské povídky,“ kteréž jiní zase pokládají za nejlepší plod Nerudův. Konečně podal „Písně kosmické“ (2. vyd. 1878), verše to na spůsob Hálkových „V přírodě“; ale příroda tu jest astronomická a kosmografická — poesie těch básní byla nám málo pochopitelna.

Hálek byl prvním básníkem nové školy, Nerudu však považují za pravého reformátora nové literatury. Jsa spisovatel mnohostranný a neobyčejně plodný, jmín jest přede vším za zakladatele české belletristiky: vyslovil požadavek literárního pokroku, kladl důraz na potřebu, aby dán byl průchod novým myšlenkám a formám, a sám podal vzorů nového směru. [1])

Jmenovaní spisovatelé stojí v čele celého sboru básnířův a novelistův; někteří slávy veliké požívají v českém písemnictví. Uvedeme je krátce s čelnými jejich spisy.

Gustav Pfleger Moravský (1833—1875) — lyrik, spisovatel dramat a románů, ceny nerovné; znám jest jeho román veršem „Pan Vyšinský“ (1858—59), sepsaný za patrného působení skladeb Mickiewiczových a Puškinových s přídechem humoristickým; nejvýše cení se jako románopisec („Z malého světa“). Rudolf Mayer (1838—1865), zemřel mlád; talent jeho cení vysoce kritika česká, zříc v něm dle vznešené povahy melancholických jeho básní pravého nástupce Máchova. [2]) V letech mladých zemřel i Václav Šolc (1838—1871: „Uskoci,“ „Zpěvy svatováclavské,“ „Naše chaloupky“). Bohumil Janda (jinak též Cidlinský, Lánský a j., 1831—1875), básník a novelista, proslul zvláště historickým skládáním „Talafús z Ostrova.“ Jiljí Vratislav Jahn (nar. r. 1838): nejlepší sbírka jeho básní jest „Růženec.“ Alois Vojtěch Šmilovský (nar. r. 1837) jest lyrik a spisovatel dramatický, hlavně však vypravovatel z národního života. Jaroslav Goll proslul rozličnými básněmi, krom toho pak pracemi historicko-literárními. Jaroslav Martinec (vlastně Josef Martin, nar. r. 1842) vydal r. 1862 politicko-literární pamflet jmenem „April“ a r. 1863 sbírku veršů „Mladému pokolení.“ Dále Hanuš Vénceslav Tůma: v básni „Jaroslav“ pokusil se vzkřísiti epický sloh Kralodvorského rukopisu („Básně,“ 1872)...

Za posledních let rozhojnila se básnická literatura česká novou řadou spisovatelů, kteří nový směr dovedli, jak se zdá, do posledních konců.

---

[1]) Životopisy jeho podány byly ve Slovníku Naučném, v Arbesově Kalendáři na r. 1879 (str. 84—87) a ve „Světozoru“ r. 1878 čís. 42.

[2]) Sbírku jeho básní, se životopisem vydal *Jos. Durdík* r. 1873.

Jako na sklonku roků padesátých škola Hálkova vystoupila s „Májem," tak ku konci let šedesátých objevily se nové sborníky básní, mezi nimiž zvláště budily pozornost „Ruch" a „Almanah českého študentstva" (1868—1870). V desíti letech tedy dorostlo nové pokolení básnířské, majíc v řadách svých jednu hlavu, jíž kritika česká směle dává název „geniální."

Básník ostatně, kterémuž prvenství takové hlasů většina přiřkuje, jest sám mladší ještě, než nová ta skupina básnířská. Jest to Jaroslav Vrchlický (vlastně Emil Bohuš Frýda, nar. r. 1853) — nejmladší, ale spolu nejsmělejší a nejplodnější básník nového pokolení, k němuž vzhlíží Čechové s velikými nadějemi. Otec jeho byl obchodník; od čtvrtého svého roku žil u strýce, vesnického faráře: z počátku chtěli mu na vzduchu venkovském napraviti jen slabé jeho zdraví, potom však zůstal již pořád u strýce a živoucí při něm babičky. Strýc, muž vážený, připravoval jej ke škole a vychovával v duchu vlasteneckém. Podle soudu Vrchlického přátel jest mu cit k národu tak přirozený a velepotřebný jako vzduch, čímž prý se vysvětluje, že k svým básním vlasteneckých předmětů nevolil. Ve věku devíti, desíti let skládal již truchlohry; bylo mu let sedmnácte, když objevily se první jeho básně v tisku, pod jmenem nevlastním, ježto jsa gymnasistou jména svého vytisknouti nesměl. Potom již jméno Vrchlický stále podržel jako jméno spisovatelské. Připravoval se k učitelství duchovnímu, ale choroba přinutila jej seminář opustiti. Študoval potom filosofii a dějepis a přijav ve znamenité jedné rodině vychovatelství, pobyl s ní rok v Itálii (1876). Po návratu do Prahy byl nějaký čas učitelem, po té zvolen byl za sekretáře pražské polytechniky.[1]) Během doby nedlouhé vydal celou řadu svazků rozličných básní, a sice: lyrické — „Z hlubin," „Sny o štěstí," „Rok na jihu" (dojmy a obrazy z vlaské cesty), „Duch a svět," „Symfonie"; epické — „Vittoria Colonna" (ze života Michel-Angelova), „Epické Básně," „Mythy" (dva díly, 1879); konečně překlady — z Viktora Huga, z Leopardiho, za poslední doby překládá též Danta.

Čeští kritikové velmi váží Musu Vrchlického; časopisy, učeného Musejníka nevynímajíc, přiznávají mu jednomyslně geniálnost.[2]) Žeť to duch velenadaný, o to není sporu; veliká plodnost jeho svědčí o bohatém zdroji básnickém; ale krajany básníkovy vnadí obyčejně krom obsahu také forma — krása řeči, která vždy méně působí na čtenáře jiné národnosti; krajané bývají též pamětlivi vždy bližších okolností literatury, za kterých objevuje se ten onen jejich spisovatel. Nám se měřítko české kritiky zdá zveličeným, zvláště přikládá-li ona Vrchlického poesii váhu *europskou*. K *takové* váze jest ostatně potřebí, aby básník jevil se i básníkem svého národu, básníkem slovanským, aby nebyl ozvěnou pouhou myšlenek europských. Čtenáře ruského, zvyklého

---

[1]) Životopisy čtou se ve Velkém Slov. Kalendáři Arbesově na r. 1879 (na str. 87—89) a ve Světozoru r. 1878 čísle 37.

[2]) Jos. Durdík nerozpakoval se o řečených sbírkách básní pronesti se v anglickém Athenaeum (1878, decemb. 28) těmi slovy: „These volumes . . . give Verchlický a foremost place among the living poets not of Bohemia only, *but of Europe.*"

básním převahou reálním, překvapuje skutek, že pěvec, jenž za krátkou dobu sepsal několik svazků básní, volil si samé buď cizí buď vzdálené a ideální látky, což i kritiky české zaráželo; znamenala se v tom jakás jednostrannost, může být že dočasná — vždyť básník svou činnost teprv počíná. [1]) Podstatná známka Vrchlického básní jest romantický idealismus a reflektivnost: básník obrací se stále k záležitostem obecně lidským a světohybným. V tom smyslu jest zvláště charakteristická sbírka „Duch a svět“: básník chtěl tu vylíčiti historický život lidského ducha, od pravěku k dobám antickým a přes věk střední k úkolům až nejnovějším lidského rozvoje; sleduje se vřelým soucitem krásné stránky a veliké cnosti pravého člověčenství, věří v příští vítězství ducha nad přírodou; ale ta poesie světodějinných látek, velkolepých rozhledů, rozsáhlých pomyslů jest poesie velmi abstraktní, nevyrostla mimo to z půdy české — jest to poesie vyčtená, z knih vyčerpaná; pozoroval se již silný stín na ní z Viktora Huga (jmenovitě z jeho „Legendy věkův“).

Druhým, podle soudu jiných však prvním básníkem nové školy po smrti Hálkově jest Svatopluk Čech (nar. r. 1846): zvláště slynou větší jeho básně „Snové“ a „Adamité.“ Vyjití „Adamitův“ (r. 1873) bylo literární událostí. Čechové cení vysoce tu báseň pro umělou skladbu a uhlazenou básnickou formu. Svatopluk Čech jest též velmi nadaný vypravovatel, o čemž bude řeč níže.

Ze skupiny této mohou ještě býti jmenováni: Ladislav Quis (nar. r. 1846), pěvec úkolů vlasteneckých a lásky ku svobodě, však nevždy stejné výše (vydal svazek básní „Z ruchu“ r. 1872); Josef Václav Sládek (nar. r. 1845), u něhož převládá elegický tón; život v Americe vdechl mu vřelé vzpomínky na vlast; překládal též z Byrona (vydal „Básně“ r. 1875); Rudolf Pokorný (nar. r. 1853), básník vlastenecký, pěstující předměty z národního života; Miroslav Krajník (nar. r. 1850, skrývá se též pod jmeny Starohradský a Jar. Kopecký); Antal Stašek (Antonín Zeman), jenž podal znamenitých pokusů v básnickém genru ze života lidu a v románu (román veršem „Václav“); a mnoho jiných. [2])

Z básnířek té doby jest nejvíce na slovo vzata Eliška Krásnohorská (vlastně Jindřiška Pechova, nar. r. 1847). Ztrativši záhy otce, vyrůstala pod okem nadané mateře; ve vlastenecké své rodině poznala dokonale český jazyk, jemuž se nikdy neučila ve škole;

---

[1]) Čeští kritikové radovali se, když svými „Mythy“ po prvé stanul na české půdě (viz „Osvětu“ r. 1879, I., str. 422 a násl.)

[2]) Těm, kteříž by u výkladu literatury nejnovější spatřovali jisté mezery (jakož podobné výčitky se již ozvaly) a překladateli by snad výtku chtěli činiti, že jich nevyplnil, připomíná se: 1. že historie literatury není knihopisem; 2. že spis tento ukončen byl rokem 1879; 3. že o zjevech nejnovějších vždy bývá těžko psáti v historii, poněvadž na dějepis ještě nedospěly; 4. že překladatel, maje doplňovati, by uveden byl do rozpaků, kde začíti a kde přestati, aby neporušil plánu spisu a nezkřivil intencí spisovatelových. Historie literatury *polské* dovedena jest do roku jen 1863 a následuje pak povšechný jen krátký pohled na další směr literatury a pokud známo, nikdo z toho spisovateli výčitky nečinil. (Pozn. překl.)

v přátelském kruhu umělců, kteří se scházeli u její bratrů, vytříbil se umělecko-literární vkus její. Spisovatelskou dráhu nastoupila básněmi; vydala „Z máje žití“ (1870) „Ze Šumavy“ (1873) a báseň dramatickou „Pěvec volnosti“; dále sepsala řadu krásných povídek. V posledních letech, usadivši se v Praze, účastní se ženských veřejných podniků (jmenovitě pracuje ve výrobním spolku ženském, založeném od Karoliny Světlé), převzala řízení „Ženských listův,“ psala o literatuře, o hudbě a o ženské záležitosti. O charakteristice českého básnictví novějšího, kterou sepsala, zmíníme se později.

Mohou tu ještě býti uvedeny: Albina Dvořákova-Mráčkova (nar. r. 1850), Berta Mühlsteinova (nar. r. 1849), Božena Studničkova, Irma Geislova a j.

V literatuře dramatické cení se — mimo kusy spisovatele staršího, Jos. Jiř. Kollára — zvláště práce Eman. Bozděcha (nar. r. 1841), ač látky ku svým dramatům obyčejně bral z dějin cizích; jmenovitě: tragédie „Baron Görtz,“ veselohra „Zkouška státníkova,“ „Světa pán v županu“ a j. Frant. Jeřábek (nar. r. 1836) naproti tomu zpracovával látky vlastenecké: na literární jeviště vystoupil na konci roků padesátých jako básník a jako publicista, hlavně však proslul svými plody dramatickými: „Cesty veřejného mínění“ (1865), „Služebník svého pána“ (1871, jeden z nejoblíbenějších jeho kusů), „Syn člověka aneb Prusové v Čechách“ (z dob sedmileté války) atd.[1]) Nadaným skladatelem dramat jest též Václav Vlček (nar. r. 1839): sepsal několik veseloher a truchloher, z nichž nejvíce je známa „Eliška Přemyslovna.“ Z mladého pokolení zasluhují zmínky: Ladislav Stroupežnický, J. O. Veselý a j. Svrchu bylo dotčeno dramatických prací Fričových, Hálkových, Nerudových, Pflegrových.

Nad jiné však bohat jest za posledních desítiletí obor povídek a románů v rozličných jejich odlikách, jakož jsou: povídky z národního života, román dějepisný, společenský, povídky humoristické. Rozhojnění na tomto poli nastalé za dob posledních souvisí patrně s oživením české národnosti, když minuly pohromy reakce let padesátých. Ale přes to, že literatura ta bývala obecenstvu zhusta školou vlastenectví, nelze přece říci, že by český román byl se propracoval ku slohu samostatnému a k reálnému zobrazování života. Jako v nejnovějším básnictví českém patrné jest působení Byrona a Viktora Huga, tak v povídce a románu znamená se vedle stínu George Sandové hlavně manýra oněch spisovatelů cizích, kteří Čechům jsou nejvíce známi, t. j. německých.

Nejsamostatnější a nejvábnější jest po našem soudu povídka z národního života, kdež sám již předmět nutil ku větší prostotě a srdečnosti. Zde jeví se jakožto důstojná nástupkyně Boženy Němcové činná a zasloužilá spisovatelka Karolina Světlá (vlastně Johana Mužáková, po rodu Rottova, nar. r. 1830). Na jeviště literární vystoupila v dotčeném již almanahu „Máji“ r. 1858. Následovala pak dlouhá řada povídek a románů, po časopisech i o sobě, jež pojistily jí místo prvé mezi kresliteli národního života. Za nejlepší pokládají se: „Kříž

---

[1]) „Světozor“ 1878, str. 165 a 207.

u potoka,“ „Černý Petříček,“ „Vesnický román,“ „Nemodlenec,“ „Několik archů z rodinné kroniky.“ Co se týče literární hodnoty, čeští kritikové kladou ji nad Němcovou, což bylo by přirozeno, ježto kráčeti mohla po cestě již ražené; Světlá je plodnější, má bohatší fantasii, ale zdá se nám, že by více prostoty nebylo na škodu její povídkám, kteréž druhdy nebývají prosty napiaté romantiky.[1]) V tom oboru s prospěchem pracoval Ferdinand Schulz (nar. r. 1835), jehož román „Starý pán z Domašic“ (1878) velmi se cení jakožto zdařilý a pravdivý obraz veského života. Dokládáme, že Schulz jest též pozoru hodným spisovatelem historickým.[2]) Svrchu byla již zmínka o A. V. Šmilovském a Ant. Staškovi; tento vydal nedávno román „Nedokončený obraz,“ jenž rovněž vyniká líčením národního života. Dále sluší tu jmenovati Václava Beneše Třebízského, kněze („Bludné duše“ 1879), a jiné.

Román dějepisný a společenský má hojně pěstitelů. Ze starších spisovatelů pracoval tu nemálo J. J. Kolár, u něhož však shledává se víc fantasie než historické věrnosti. Janda Cidlinský v povídkách svých dějepisných prodléval nejraději na věku Jiříka Poděbradského. Ze spisovatelů mladších těší se nevšední pověsti svrchu již jmenovaný Václav Vlček. Od něho pochází celá řada povídek historických: „Jan Pašek z Vratu,“ „Ondřej Puklice“ — z měšťanského života českého XV.—XVI. století, „Paní Lichnická,“ „Dalibor“ a j. Nejvíce však proslul jeho román ze života souvěkého: „Věnec vavřínový“ (v „Osvětě“ r. 1872 a potom o sobě r. 1877); v líčení vnitřního žití básníka idealisty, jeho bojů se sobeckým okolím vtroušeny jsou zde onde rysy českého společenského života, ba i nastíněny podobizny osob, jež snadno lze poznati. Spisy Vlčkovy, z krásné literatury i publicistické, proniknuty jsou vlasteneckým idealismem.[3]) Josef Jiří Staňkovský (1844—1880), velmi plodný spisovatel, složil historické romány: „Král biskup“ z časů Rudolfa II., „Vlastencové z Boudy“ z prvních dob národního vzkříšení na konci XVIII. století; též román souvěký: „Milevský reformátor“ a j. Ivan Klicpera, syn shora jmenovaného spisovatele dramatického, sepsal několik zajímavých povídek historických: „Čeští vyhnanci,“ „Bitva u Lipan“ a j. Věnceslava Lužická („Na zříceninách,“ „Polednice“ a j.); výše jmenovaný Stroupežnický a jiní.[4])

Román společenský rozvil se za poslední teprv doby, tak jako „společnost“ sama, t. j. třída prostřední a z části i vyšší, jež teprv nedávno k české národnosti se navracejí. Základy byly položeny již

---

[1]) O Karolině Světlé viz „Osvětu“ r. 1878, II., na str. 786 a násl.; „Květy“ 1880 čís. 2.; „Světozor“ 1880. Spisovatelské jméno dala si od osady Světlé, rodiště to svého manžela, na severním okraji Čech, kdež jest i dějiště nejlepších její povídek.

[2]) „Čeští vystěhovalci“ 1876; „Z dějin poroby lidu v Čechách,“ v „Osvětě“ 1871.

[3]) Články jeho publicistické vyšly sebrány v knize: „Tužby vlastenecké,“ v Praze 1879. Vlček jest redaktorem jednoho z nejlepších časopisův českých, „Osvěty.“

[4]) Viz úvahu *Tieftrunkovu*: Slovo o románu a dějepise českém, v Časop. Mus. 1876.

v době předešlé „vlasteneckými“ povídkami a romány; nyní se společenský román šíří čím dál tím více. Jmenovali jsme již některé spisovatele, kteří v tom oboru literatury pracovali, jako: Pflegra, Svatopluka Čecha, Vlčka, Karolinu Světlou, Elišku Krásnohorskou a j. Uvedem tu ještě jména následující: Sofie Podlipská (po rodu Rottova, sestra Karoliny Světlé, nar. r. 1833), sepsala několik povídek a románů, z nichž hlavní jsou: „Osud a nadání,“ „Příbuzní,“ „Nalžovský.“ Alois Jirásek (nar. r. 1851, professor v Litomyšli), vystoupiv v literatuře r. 1871, podal od té doby drahně básní, povídek z národního života a románů, v rozličných časopisech i o sobě: „V sousedství“ (1874), „Skaláci“ (1875), „Turečkové“ (1876), „Na dvoře vévodském“ (1877), „Filosofská historie“ z dějů r. 1848 (1878) a j.[1]) Bohumil Havlasa (1852—1877) zažil život krátký, ale plný fantasie: měl býti kupcem, ale stal se kočujícím hercem; pak mu přátelé pomohli do cukrovaru, r. 1875 odebral se jako dopisovatel „Národních Listů“ do Hercegoviny, kdež zažil příhody válečné. Navrátiv se domu, vydal se v brzku zas na cesty — do Paříže, do Švejcar; válka rusko-turecká zvábila jej na Rus; vstoupil jako dobrovolník do kavkazského pluku dragounů, bojoval u Zivina a Avliaru a umřel na hlavnici v Alexandropoli, v listopadu r. 1877. Než v krátkém tom a nestálém životě stačil sepsati dosti mnoho: „Z potulného života,“ veselé vypravování ze života kočující divadelní společnosti (r. 1871); „Na nádraží“; „Život v umírání“; „V družině dobrodruha krále,“ román dějepisný, nejlepší z jeho spisů; „Tiché vody“ atd.[2]) Jiný plodný spisovatel jest Jan Jakub Arbes (nar. r. 1840). Nastoupil záhy dráhu spisovatelskou v krásné literatuře a v působení novinářském. Stav se r. 1868 spolupracovníkem „Národních Listů,“ byl jakožto odpovědný jejich redaktor 30krát před soud pohnán pro rozličná přestoupení zákona o tisku, jednou i odsouzen do žaláře na několik měsíců. Nedávno vydal sbírku svých „Romanet,“ kteráž ostatně i podle hlasu kritiků českých jsou příliš zvolná a fantastická. Nad jiné oblíbeným spisovatelem souvěkých povídek jest jmenovaný již Svatopluk Čech (vydal „Povídky, arabesky a humoresky“ ve třech svazcích, 1878—80): ve vypravování jeho vládne opravdová veselost a živý vtip, jen že „humor“ pojímá se tu, jako vůbec v českém písemnictví, ne ve smyslu anglickém, kterýž přijat i na Rusi, nýbrž v běžném německém, což jsou dvě věci rozdílné. Konečně sluší ještě jmenovati: Josefa Štolbu (nar. r. 1846), jenž sepsal několik veseloher a humoresek; Frant. Heritesa (nar. roku 1851) a jiné.

Takýť jest rozsáhlý rozvoj novočeské umy slovesné. Na lyrice, nejsubjektivnějším to a nejsvobodnějším odvětví básnickém, pozorovati lze nejlépe, jaká nálada v literatuře převládá. A tu zračí se směr ideí obecně lidských a kosmopolitismus; čelným zástupcem obého jest Vrchlický. Podotkli jsme již, že směr ten nevznikl bez příčin; není též bez stránek slabých.

---

[1]) Životopis jeho položen jest ve „Světozoru“ r. 1878 v čís. 52.

[2]) Zprávy životopisné přinesly „Světozor“ r. 1878 v čís. 17. a 18., a „Osvěta“ 1878 v č. 6.

Opravdový zajisté kosmopolitismus může se v literatuře jeviti teprv tehdy, když *obecně lidská* vznešenost obsahu vzroste spůsobem přirozeným, z mohutného rozvoje *národního*, jsouc jen dalším plodem jeho. Spisovatelé toho rázu skutečně velicí bývají obyčejně zároveň hluboce národními, a jsou velikými proto, že jsou národními: tak Shakespeare, Molière, Göthe, Schiller, Dickens, Byron. V literaturách mladých, nevelikých, ne úplně samostatných směr kosmopolitický může býti jen strojený, pocházeti jen z předsevzetí. Může i tuto míti velkou cenu, jmenovitě vzdělávací, vštěpujíc v literaturu, v mezích postranních a těsně národních uzavřenou, širé ideje platnosti obecně lidské. Tak bývalo na příklad v ruské literatuře od konce minulého století až do času nedávného. Ale i při účelu vzdělávacím jest potřebí, aby kosmopolitismus nezapomínal se nad půdou nejbližší, t. j. svého vlastního národa; vůbec může směr ten býti přirozeným a mocným jen tenkrát, když spojovati v sobě bude ústrojně lidství s národstvím.

Ale česká literatura nikoliv není mladá — namítne hrdost národní — počítá si tisíciletí, počínajíc Libušiným Soudem, a měla slavnou dobu husitskou... A však, ať se i nepřeme o IX. století Libušina Soudu, česká literatura věku XVIII.—XIX. jest zjevem podstatně novým: od konce předešlého století počínala vše znova — s velkým sice prospěchem národního vzkříšení, ale toť málo ještě, aby mohla si již vytýkati cíle světové.

Škola novější stavěla se, jakož jsme podotkli, *proti* škole staré, skromně (někdy i prostomyslně) „vlastenecké,“ považujíc se za vyšší stupeň básnický. V skutku také nad ní předčí rozmanitostí látek i forem. Ale stará škola ve mnohých kusech pudem zajisté správnějším vycítila pravé úkoly české literatury, na příklad potřebu těsnějšího přilnutí k živlům národním a jinoslovanským. Samo znovuzrození české literatury napájelo se ze dvou pramenů: ze vzpomínek na slavnou minulost národní a z vědomí slovanského příbuzenství. A dílo není věru ještě dokonáno; povědomí národního cíle a slovanských úkolů není podnes ještě úplné — dospějí-li kdy k němu Čechové; ale bez něho zůstanou ve hmotném i mravním smyslu ostrovem, jejž čím dál tím více bude podmílati moře německé. Slovem, česká literatura může povznesti se k výši všelidské jen pak, když předkem zhloubí nejprv svůj vlastní život národní a za druhé důkladně pozná ostatní Slovany a přesně určí svůj poměr k nim. Na poměru tom Čechové jinak sami zakládají své naděje, jen že zůstává jim posud hrubě nejasný.

Nedostatky ty se ostatně cítí i v českém písemnictví samém. Sem hledí na př. úvaha Elišky Krásnohorské, položená v Musejníku r. 1877, o novějším českém básnictví. Vychází od té myšlénky, dotvrzované závažnou výpovědí Viktora Huga, že umění nikterak samo sobě není účelem, nýbrž toliko prostředkem oněch snah různojmených, které chtějí lidstvo učiniti lepším a blaženějším. Tím méně jest sobě účelem poesie česká, kteráž co vykonati může v národě, skvěle dokázala v době národního vzkříšení. Pisatelka s velikou vřelostí hájí starší školy básnické — Kollára, Čelakovského, Erbena, Vocela — kteráž mrtvý národ usilovala oživiti zvukem českého slova — a dokázala toho. Nová poesie zapomněla se nad těmi předchůdci a oddavši

se předmětům „světovým,“ přestala býti vládkyní v duševní říši českého lidu. Dědictví staré poesie připadlo spíše románu a povídce, jež životu a národu se neodcizily. Noví básníci stýskají na vlažnost obecenstva, ale odkud se béře ta vlažnost? Nadaných hlav není nedostatek; smysl pro veřejné záležitosti jest obecnější než dříve; lidí nezávislých a vzdělaných jest více: tím prostrannější a vábnější by mohla býti poesie. Pročež vedou-li se nářky na nedostatek vnímavosti k poesii (novější), příčina nevězí v obecenstvu, nýbrž v poesii samé. Onať sama se obecenstvu odcizila. Román jest v tom vzhledě šťastnější. „Poesie,“ dí dále Krásnohorská, „mohla by také mysli rázněji k sobě strhnouti týmiž vlastnostmi, kterými každý dobrý román dochází obliby: budiž v ní více ušlechtěného realismu, více obsažnosti, více pravdy životní, více skutečnosti; a že *náš* život (beze všeho vytáčení) své mravní a praktické jádro samozřejmě má v neustálém boji o národní naši bytnost, tož i jádrem českého umění, má-li dosáhnouti novověké a tudíž světové výše zdravého realismu, musí býti český ideál a směr národní, nikoliv jakási rozptýlená neurčitost, která nikdy a nikde nedala žádné *světové* literatuře její světovosti... Každá světová literatura jest literaturou národní... Nenarodíť se žádný člověk bez národnosti, tak jako není žádného místečka na zemi bez určitého svého ponebí; věda, filosofie a humanismus pohybuje se sice v oborech všelidských, připusťme tedy, že kosmopolitických, a však praktického života kosmopolitického ve světě přece není, nikde ráz národnosti není až ku všeobecnosti abstraktní setřen, na opak, tam kde setřen ráz národnosti původní, stalo se to jen působením národnosti jiné, silnější, dorážlivé. Vyrostl-li tudíž básník ze života skutečného, vyrostl v kruhu národa svého . . . a musil zobraziti buď sám sebou (lyricky) buď postavami vytvořenými (epicky) zrovna ideální typus povahy národa... Nás pak k horování po národním českém ideálu nenutká jen nějaké sentimentální vlastenectví, nýbrž velitelský osud a neuprositelná skutečnost; politická, zeměpisná, společenská poloha našeho národa, vtíravá potřeba a nezbytná číslice statistická, a pokud tyto momenty nepozbývají své pádnosti a jsoucnosti, bude jen tenkráte poesie s žitím národa srostlá, bude-li z něho vyrostlá, z něho vyplynulá jako nejvroucnější jeho dech.“

Tak soudí sama česká kritika. Rozumí se, že soud ten není bezvýminečný, ježto i v básnictví novějším není starši odkaz zavržen zcela; v celku však věrně vypodobňuje ráz nového básnictví „kosmopolitického“ (jaké se shledává na př. u Hálka, Nerudy, zvláště pak u Vrchlického) a podstatné jeho nedostatky. [1]) Ale i román český jest dalek ještě pravého realismu. Nejlepším jeho odvětvím jest vesnická povídka, ač i tu znamená se ještě příliš mnoho sentimentálního romantismu, dílem zděděného po škole staré, dílem navátého od George Sandové. Tak zvaný román „společenský“ rovněž trpí zvláštním romantismem podivným, pochyceným patrně nejvíce z Němec: takový dojem aspoň činí na čtenáře ruského, jenž zná pravý realismus románův

---

[1]) Sr. knihu *Kosinovu*: Hovory Olympské; jsouc těžké formy (nástrojem výkladu jest tu rozmluva, rozumí se, v řeči spisovné), nezřídka bývá zajímava obsahem.

anglických, na př. Dicken-ových, Thackerayových a j., a přivykl realismu ruskému z dob Gogolových. U většině českých románů, které jsme přečtli (a čtli jsme jich nemálo), čtenáře ruského zaráží nedostatek reální prostoty: osoby jsou rázu umluvitého, rozmluva záleží druhdy v řečech škrobeně rhetorických (jakož bývá na př. v románech Auerbachových, Heyseových a jiných Němců), uvádějí se (v *české* společnosti) hrabata a baroni, kteříž ve skutečném životě českém jeví se jen vzácnou výjimkou, děj sestrojen bývá romanticky atd. K tomu i tu pohřešuje se onen základní znak českého života, na který bylo ukazováno v uvedeném posudku českého básnictví: čítaje romány, nevidíš onoho zápasu národního a politického, který jinak všude proráží — v české „politice," „geografii," „statistice" atd. Třeba však přiznati, že jest u Čechů velmi propracována slovesná skladba: vypravování hladce plyne, děj pěkně se rozvíjí a ukončuje.

Jednu krásnou vlastnost má česká literatura — na Rusi na prosto zanedbanou — cit pospolitosti: každý spis, jen poněkud vynikající, bývá hned povšimnut a pochvalami obsypán — že prý obohacuje literaturu. Jen že pohříchu krásná ta vlastnost nezřídka vybíhá z míry: při tom „bohatství" v literatuře tvoří se převýšené mínění o znamenitém její obsahu, kritika slábne a ubývá zároveň horlivosti při vyhledávání nových pramenů národního rozkvětu.

Přecházejíce k vědecké části české literatury, prodlíme vedle plánu naší knihy jen při oboru dějepisném a literárním. Tuto dostoupila literatura česká hned od počátku národního vzkříšení místa předního a v některých kusech je posud zachovala. Nepřestali ještě působiti někteří veteráni, mladší to vrstevci Šafaříka, Palackého, Kollára; dorostlo nové pokolení učenců, horlivě pracujících o prozpytování české starobylosti a národnosti. Uvedeme tu některá jména závažná.

V čelo souvěkých dějepisců českých po Palackém staví se zasloužilý badatel Václav Vladivoj T o m e k (nar. r. 1818). Odbyv v Praze študium filosofie a práva, byl jeden čas praktickým právníkem: hlavním však předmětem záliby jeho byl dějepis. První práce jeho v tom oboru objevily se již r. 1837. Palacký ponavrhl mu, aby se zabavil dějinami města Prahy; purkmistr pražský ujímal se věci a Tomek přijal za tím účelem místo při pražském magistrátě. Prací tou jest Tomek posud zajat. Zatím vydal r. 1842 knížku o dějinách obecných, r. 1843 „Děje země České" (2. vydání r. 1850, 3. přepracované 1864), r. 1845 „Děje mocnářství Rakouského." K 500leté památce založení pražské university sepsal jazykem německým její dějiny [1]) Příběhy r. 1848 zvábily jej k činnosti politické; byl mezi jiným poslancem na říšském sněmě ve Vídni a v Kroměříži. R. 1850 obdržel professuru rakouského dějepisu na universitě pražské. R. 1858 vydal rukověť toho dějepisu, [2]) jehož základní myšlénka na tom spolehá, že jádro dějin rakouských neleží v Rakouském arciknížectví a v jeho závislosti na Říši německé,

---

[1]) Geschichte der Prager Universität. Prag 1848. Spisovatel jal se týž předmět vzdělávati také po česku, mnohem zevrubněji, ale vyšla jen část I., v Praze 1849

[2]) Příruční kniha dějepisu Rakouského, díl I., do bitvy u Moháče.

jako spíše v dávném přirozeném svazku a pospolitosti prospěchů těch zemí, které dnes činí říši Rakouskou. Bylo tím čeleno onomu názoru německých jednotářův, že rakouské dějiny (t. j. pokud by myšleny byly v jisté oddílnosti od dějin německých) prázdny jsou jednotné ideje a proto nemožny. Smyslu svého Tomek již před tím hájil v několiku rozprav o té věci: jest to táž myšlénka, která Palackého přiměla k výroku, a Jelačiće ku slavnému jeho opakování, že kdyby Rakouska nebylo, musilo by se utvořiti... R. 1855 vyšel první díl „Dějepisu města Prahy;" r. 1865 vyšly „Základy starého místopisu pražského," zevrubné to místní vypodobnění staré Prahy, což poskytlo základu k dalšímu vylíčení její dějin. R. 1879 dospěl „Dějepis města Prahy" do 4. dílu, jmenovitě k úmrtí císaře Sigmunda. Ku konci téhož roku objevilo se nové znamenité dílo Tomkovo: „Jan Žižka," životopis slavného toho hrdiny vojen husitských. Tomek jest na nejvýš pilný, klidný a důkladný badatel a jmenovaná díla jsou vážným doplňkem, nezřídka i opravou „Dějin" Palackého. [1])

Spisovatelem širšího rozsahu, jenž bývá tytýž jmín za nejvyššího zástupce souvěkého dějepisectví českého, jest Antonín Gindely (nar. r. 1829). Prošed na vysokém učení pražském fakultu bohosloveckou, filosofickou a právnickou, stal se učitelem na reálce, potom professorem dějepisu na universitě olomucké; po zrušení této jmenován byl professorem v Košici v Uhrách, volil však zůstati raději v Praze na škole reální. V rocích padesátých konal mnohé cesty vědecké po Čechách, Polsku, Německu, do Francouz, Belgie, Hollandu, Španiel, sbíraje prameny k českému dějepisu XVI.—XVII. století. R. 1862 ustanoven byl za professora rakouského dějepisu na universitě pražské a zároveň jmenován zemským archivářem království Českého. Plodem neúnavných jeho bádání byla řada pozoru hodných spisů, jež jsme částečně již uvedli, jmenovitě: „Dějiny českých Bratří," „Rudolf II. a jeho věk" (obé po německu), kteréž mohou kladeny býti mezi nejlepší plody novější dějepisné literatury vůbec; pak vydávané za posledních let jazykem českým a německým „Dějiny českého povstání léta 1618" (posud čtyři díly); konečně drahně důležitých rozprav vedlejších, jako: život br. Blahoslava, osudy Komenského ve vyhnanství atd. Konečně postaral se Gindely o vydávání „Starých pamětí dějin českých," důležité to snůšky pramenů k dějepisu českému XVI.—XVII. století, [2]) s Fr. Dvorským pak vydává „Sněmy české" (od r. 1526).

Hlavním dějepiscem prostonárodním byl Karel Vladislav Zap (1812—1870), spisovatel nižšího stupně, ale velmi snažný v oboru děje- a zeměpisném a v archeologii. Jsa rodem Pražan, strávil od r. 1836 osm let v úřední službě v Haliči, o kteréž zemi sepsal pak zajímavou knihu. Přední díla jeho byla pak tato: „Průvodce po Praze" (1848, druhé vzdělání: „Praha, popsání hlavního města" vyšlo 1868)

[1]) Životopis jeho čte se ve Světozoru r. 1878 v čís. 23—25.

[2]) Ve sbírce té vyšly: „Dekrety Jednoty bratrské," vydané Jos. Emlerem; Historie Pavla Skály ze Zhoře" vyd. Tieftrunkem; „Paměti Viléma Slavaty" — Jos. Jirečkem; „Akta konsistoří katolické a podobojí" — Kl. Borovým.

a „Českomoravská kronika“ (s obrázky), prostonárodní to dějepis Čech a Moravy; počal jej r. 1862 a do své smrti jej dovedl ve třech knihách do r. 1526; po něm převzal tu práci Jos. Kořan, jenž předevzal si spis v nových třech knihách dovesti až na naše dny.[1])

Z historikův moravských sluší předkem jmenovati Ant. Bočka (1802—1847). Byl rodem Moravan, od r. 1831 byl professorem českého jazyka v Olomouci, od r. 1836 historiografem Moravským, později správcem archivu Moravských stavů. Byl to pilný sběratel dějepisného materiálu, sepsal několik knih o historii Moravy a vydal bohatou sbírku památných listin.[2]) Bočkovým nástupcem v úřadě Moravského historiografa stal se Beda Dudík (nar. r. 1815), úd řádu benediktinů kláštera Rajhradského, hlavní nyní autorita v dějepise Moravském, ač psával dříve jen německy. Vydal důležité výskumy archivní;[3]) rokem 1860 počal vydávati svůj dějepis Moravy (jazykem německým: Mährens allgemeine Geschichte), jenž v sešitech posud vyšlých dospěl k vymření Přemyslovců r. 1306; r. 1872 počalo české vydání té knihy vycházeti („Dějiny Moravy“). Učenci čeští prvním spisům Dudíkovým vytýkali směr protislovanský školy vídeňské; v tom smyslu byl mu odpůrcem jiný učenec moravský, Brandl, o němž nám přijde jednati níže. Dudíkovým přičiněním byly r. 1878 navráceny ze Švéd a Moravskému archivu přivtěleny české rukopisy, v 30leté válce od švédského vojska ukořistěné a po švédských knihovnách roztroušené.[4])

Dějepisné študium dalo se zvláště na shledávání a vydávání pramenů. V tom jest nad jiné činným učenec Jos. Emler (nar. 1836). Odbyv študia na universitě vídeňské, postoupil do právě tehdá založeného „ústavu pro rakouský dějepis,“ kdež dostalo se mu výborné přípravy k pracím samostatným v oboru dějepisu a starožitností. Usadiv se r. 1861 v Praze, obdržel místo při archivě zemském, potom při městském, a po Erbenově smrti (1870) stal se jeho nástupcem v úřadě archivářském města Prahy. Před tím již dosáhl docentury pomocných věd dějepisných na universitě pražské. Velice záslužna jest jeho činnost ve vyhledávání a vydávání pramenů.[5]) Od r. 1870 jest redaktorem

---

[1]) Od r. 1880 vychází u Kobra nové vydání „Kroniky.“

[2]) Mähren unter Kaiser Rudolf I., Brünn 1835; Přehled knížat a markrabat... v markrabství Moravském, v Brně 1850; Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, VI svazků (dva poslední vyšly po jeho smrti). Podotýkáme, že kritika objevila potom ve sbírce Bočkově listiny podvržené, jmenovitě tak zvané zlomky *Monse'ovy* — moravského to právníka a dějepisce minulého století (1733—1793). O Bočkovi viz *D'Elvertovu* Literaturgeschichte Mährens, str. 362—372.

[3]) Ceroni's Handschriften-Sammlung (v Moravském archivě zemském), 1850; Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte, 1852; Iter Romanum — výskumy z archivů římských, 1858, 2 díly.

[4]) „Světozor“ 1878 čís. 26. a 40. Drahně menších pojednání Dudíkových vytištěno bylo v „Oesterr. Revue,“ ve Zprávách Vídeňské akademie, v Časopise Matice Moravské, v Zápiskách české učené společnosti.

[5]) R. 1864 připravil k tisku Dekrety Jednoty Bratrské, jež vydal pak Gindely; od r. 1869 vydává „Pozůstatky desk zemských“ shořelých r. 1541; jest redaktorem „Pramenů dějin českých,“ vydávaných nákladem fondu, sebraného v národě ke cti Palackého; po K. J. Erbenu převzal vydávání českého diplomatáře (Regesta Bohemica, 2. díl, listiny a zápisy do r. 1310) atd.

„Časopisu Českého Musea.“ Znamenité jest též působení jeho professorské: vychoval si školu mladých badatelů, pracujících v místních archivech Čech a probouzejících lásku k historickým památkám.[1])

Na Moravě pracuje tím směrem Vincenc Brandl (nar. r. 1834). Stav se r. 1858 učitelem dějepisu v Brně, hleděl mládeži vštípiti snahu, aby dbala o poznání dějin vlastenských.[2]) R. 1861 stal se archivářem markrabství Moravského. Řada dějepisných jeho rozprav uložena jest v časopisech Českého Musea a Matice Moravské, v Památkách archeologických a místopisných a j. Zvláštní zásluhy si dobyl vydáním starších spisů českých, jmenovitě listův a spisů Žerotínových, knihy Tovačovské a jiných památek starého práva. Brandl jest zároveň jeden z nejhorlivějších hájců starobylosti Soudu Libušina.

Ve sboru historikův literatury jest nejstarším Alois Vojtěch Šembera (nar. r. 1807). Mladším jsa vrstevníkem zakladatelů české literatury, byl svědkem a účastníkem tehdejších jejich prací a snažení. Odbyv studia právnická, zastával v rocích 1830tých úřad právní, pak byl professorem českého jazyka v Brně a v Olomouci. R. 1848 povolán byl do Vídně, do komise, pracující o ustanovení slovanských názvů právních a politických, načež dosazen byl na stolici české řeči a literatury při universitě vídeňské a svěřeno mu české překládání říšského zákonníka. V literatuře počal pracovati velmi záhy, a sice ve smyslu předbřeznového „vlastenectví,“ práce pak jeho nesly se k dějinám a místopisu zemí Českomoravských, ku starověku jejich předkřesťanskému, konečně k historii literatury.[3]) V letech posledních, jmenovitě v nejnovějším vydání svých „Dějin řeči a literatury české,“ počal důrazně upírati pravost některých památek, kladených do staré literatury, zvláště pak Libušina Soudu.

Mezi všemi historiky literatury české nejčinnějším a zároveň brancem staročeských památek literárních nad jiné horlivým jest Josef Jireček, nar. r. 1825. Vyštudoval práva na universitě pražské roku 1849 a vešed záhy v kruh předních učenců českých, jakož byli Palacký, Erben, Šafařík (později stal se zetěm tohoto), vystoupil brzy na jeviště literární; r. 1849 vedl za Vocela redakci musejního Časo-

[1]) Životopis: ve Slovníku Naučném, pak ve Světozoru r. 1877 v č. 15.

[2]) Vydal tehdáž po německu: Handbuch der mährischen Vaterlandskunde, 1859. R. 1863 vydal „Knihu pro každého Moravana.“ Dále sepsal pro Slovník Naučný článek „Morava,“ jenž vyšel i o sobě pod nápisem: „Stručný přehled vlastivědy Moravské“ 1869. Následovalo dílo: Glossarium illustrans Bohemico-Moravicae historiae fontes, 1876.

[3]) Buďtež tu uvedeny: „Popis Moravy a Slezska,“ výklad to k veliké mapě Moravy (na 4 listech, ve Vídni 1863; 2. vyd. 1870); „Paměti a znamenitosti města Olomouce,“ ve Vídni 1861; „Západní Slované v pravěku,“ ve Vídni 1868, s mapou Germanie a Illyrie ve II. stol. po Kristu, kdež se dokazuje nevelmi sic kriticky, že Čechové, Moravané a Slováci přebývají ve svých zemích od časů předhistorických (viz recensi N. Popova v „Drevnostech“ 1870, sv. III., str. 86 a násl.); „Dějiny řeči a literatury české“ (1858–61; 4. vydání starého věku 1868; Dějiny literatury jsou seznamem spisů a spisovatelů podle odborů seřaděných); „Základové dialektologie československé“ 1864. O tom, že vydal Husovu orthografii, zmínili jsme se již.

pisu, r. 1850 nastoupil službu ve vídeňském ministerstvě osvěty a záležitostí náboženských při hr. Lvu Thunovi, byl spolupracovníkem „Vídeňského denníka," založeného tehdy od české šlechty, pracoval v komisi, jež pod správou Šafaříkovou sestavovala politické názvosloví slovanské. V letech 1853—61 vydal řadu školních chrestomathií z české literatury, zabýval se staršími její dějinami, výsledky svých bádání tiskl ve „Světozoru" (vídeňském), v „Rozpravách filologických" (ve Vídni 1860), v pojednáních král. učené společnosti české a v Časopise českého Musea. S bratrem Hermenegildem (nar. r. 1827) — jenž získal čestného jména knihou zpředu již jmenovanou o slovanském právě v Čechách a na Moravě a slyne vůbec jako učený právník [1]) — vystoupil r. 1862 na obranu Kralodvorského rukopisu spisem („Die Echtheit der Königinhofer Handschrift"), který do posledních let vážen byl jakožto konečné všelikých námitek vyvrácení proti pravosti té památky. O jeho účasti v literárních záležitostech halických „bratří" Rusů promluvili jsme na svém místě (v I. díle). R. 1871 stal se členem ministerstva Hohenwartova, obdržev odbor náboženských vyznání a vyučování: za jeho správy, devět měsíců trvavší, založena byla krakovská akademie a českým školám nastal obrat, národnosti příznivější. Za několik měsíců po svém propuštění přestěhoval se do Prahy a tu počal pečovati o městské střední školy, stal se předsedou české učené společnosti a řídí vydávání „Památek staré české literatury," do kteréž sbírky sám přichystal „Dalimila" a „Divadelní hry." Zásluh neobyčejných dobyl si o proskoumání staré literatury české; trvalo by dlouho, kdybychom vyčísti tu měli všecky jeho práce, věnované tomu předmětu a častěji v této knize uváděné. Jmenujeme tu jen dvoudílnou „Rukověť," sborník to obsahu velmi bohatého, jakéhož bychom přáli též jiným literaturám slovanským. [2])

Pozoru hodným spisovatelem, jenž má velké zásluhy v tom oboru, jest Václav Nebeský (nar. r. 1818). Narodil se na severu Čech, blíž Melníka, v končinách české národnosti, vzdělával se na poesii a vědě německé a teprv když přišel r. 1836 na universitu do Prahy, počal stavu věcí rozuměti a odhodlaně stanul po straně národnosti nespravedlivě utištěné. Vzdělání literárního nabyl velmi rozsáhlého: v letech již preduniversitních čítal Homéra, řecké lyriky a tragiky v řeči původní, zažíval účinky německé filosofie a poesie, zabýval se bohoslovím, kochal se v polomystické filosofii přírodní, z jejíž pout se vyprostil študiemi přírody skutečné, poslouchaje po filosofii lékařství. Dráhu spisovatelskou nastoupil básněmi a kritickými pokusy; r. 1844 vydal báseň epickou „Protichůdci"; roku 1848 vtažen byl do politického života, pracoval v publicistice s Havlíčkem, byl poslancem na říšském sněmě, ale běh věcí byl mu tak proti mysli, že mandát ještě složil před rozpuštěním sněmu kroměřížského. Od r. 1850 do 1861

---

[1]) Nedávno vyšlo nové dílo Herm. Jirečka: „Svod zákonův slovanských" (v Praze 1880); jest to sbírka starých právních památek všech skoro národův slovanských, počínajíc pozůstatky starého zákonodárství ruského.

[2]) Životopis čte se ve Slovníku Naučném.

byl redaktorem „Časopisu Českého Musea“ a musejním sekretářem. Vlastní jeho práce nesly se ve dvou směrech: jednak psal historicko-literární výklady k slovesným památkám staročeským (ku Kralodvorskému rukopisu, k Alexandři, k Tristramu, k Májovému snu, k legendám atd.), jednak překládal Aristofana, Aischyla, Terentia, národní písně novořecké, psal o Shakespearu, o tragediích řeckých, o španielských romancích atd. Praví se, že pozdější jeho kritika o některých památkách staré literatury české byla příliš tísněna předsudky českého světa literárního, kteréž mocny jsou ještě podnes.

Literatura filologická honosí se též nejedním zasloužilým pracovníkem. Z českých filologův nejstarším jest Martin Hattala (nar. r. 1821). Jsa rodem katolický Slovák, vzdělával se ve školách uherských, k dokončení pak študií bohosloveckých odebral se do Vídně. Tuto procitlo v něm národní vědomí, i počal snažně študovati slovenštinu, z níž bádání svá rozšířil na blízkou češtinu a jiné řeči slovanské. Roku 1848 vysvěcen byl za kněze a brzo na to vydal po latině slovenskou mluvnici;[1]) po té byl povolán za učitele jazyka československého do Prešpurka a odtud na pražskou universitu, kdež Schleicherovým přispěním vzdělání své doplnil srovnávací jazykovědou. Tuto vydal hlavní své práce, které zjednaly mu slávu jednoho z nejlepších filologův slovanských.[2]) V rozepři o Libušin soud a Kralodvorský rukopis zastával se jejich pravosti.[3])

Jiný zasloužilý filolog jest Jan Gebauer (nar. r. 1838), od r. 1873 docent českého jazyka na pražské universitě. Drahný počet jeho rozprav z oboru srovnávací jazykovědy a z historie literatury roztroušen jest v musejním Časopise, v Naučném Slovníku, ve „Sborníku vědeckém,“ v Jagićově „Archivě.“ Jiné spisy jeho vyšly o sobě.[4]) Přeložil též značný počet bulharských písní ze sbírky Miladinovců, „bylin“ ruských, konečně písní litevských, vlaských a některých kusů z básnictví sanskritského. Z mladších filologů sluší přede vším jme-

---

[1]) Grammatica linguae slovenicae collatae cum proxime cognata bohemica. Ve Šťávnici 1850.

[2]) Hlavní jeho spisy jsou: Zvukosloví jazyka staro- i novočeského a slovenského, 1854; Skladba jazyka českého, 1855; Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského, 1857; Slovo o polku Igorově, 1858; Počátky mluvnice slovenské, ve Vídni 1860; De continuarum consonantium mutatione in linguis slavicis, v Praze 1867; Počátečné skupeniny souhlásek československých, 1870. Pak řada článků časopiseckých: na př. o poměru cyrilštiny k nynějším nářečím slovanským (v Časop. Mus. 1855); o historické mluvnici ruské od Buslajeva (tamtéž 1862).

[3]) Obrana Libušina Soudu se stanoviska filologického, v Čas. Mus. 1858 až 1860; Obrana téhož z důvodů paleografických, filologických a básnických v „Prager Morgenpost“ 1858—59. — Rozpravy Hattalovy o „spisovné řeči všeslovanské“ (v Osvětě 1871—72) a novější spis „Brus jazyka českého“ (v Praze 1877) plny jsou polemiky příliš nepokojné a nevědecké.

[4]) Etymologické počátky řeči 1868; Slovanské jazyky, porovnávací výklad hlavních a charakteristických proměn hláskoslovných a tvarů flexivních, 1869; Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské (1871, ve Sborníku vědeckém); Úvahy o Nové Radě pana Smila Flašky (1873, tamtéž); Uvedení do mluvnice české; Hláskosloví jazyka českého.

novati Leopolda Geitlera (nar. r. 1847). V jazykozpytu vzdělával se na universitě pražské u Alfreda Ludwiga a Hattaly, ve Vídni u Miklošiče a Müllera. Vystoupiv s dissertací o souvěkém stavu srovnávacího jazykozpytu (v Časopise musejním r. 1873), vydal v témže ještě roce „Starobulharskou fonologii“ (o které jsme se již zpředu zmínili), kdež na základě plnohlasenství dovodil, že ruština jest tvar slovanštiny starší než bulharština neb církevní slovanština.[1]) Týmž rokem konal cestu do Litvy pruské a ruské, aby poznal živý jazyk litevský; plodem cesty té (vypsané v „Osvětě“ r. 1874) byly „Litauische Studien.“ R. 1874 povolán byl na universitu záhřebskou, aby zaujal tam stolici srovnávací jazykovědy slovanské. R. 1875 konal vědeckou cestu, dosti nebezpečnou, do Srbska a Macedonie až k hoře Athos. Z posledních prací jeho sluší zvláště uvesti spis, věnovaný bulharským objevům Verkovičovým: Geitler měl v rukou celou sbírku Verkovičovu a chýlí se k mínění, že písně ty jsou pravé („Poetické tradice Thraků a Bulharů,“ 1878, česky a chorvatsky).

Místo nám nedovoluje, abychom vytkli zevrubně dějepisná a literární díla česká, i musíme spokojiti se krátkou jen zmínkou o nich. V oboru historickém buďtež ještě jmenováni: Ant. Rezek („Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého,“ 1878); Jos. Kalousek („Státní právo České,“ výklad historický, v Praze 1871, a jiné); Karel Tieftrunk, Klíment Borový (nar. roku 1838, v historii církevní), A. Lenc (skoumal theologicky poměr Husova učení k učení církve obecné), Jaroslav Goll, Fr. Zoubek a j. V historii literatury a v archeologii vynikli: Ant. Rybička (Skutečský, nar. r. 1812), sepsal množství podrobných, zvláště životopisných rozprav; Václav Zelený (1825—75), Jos Truhlář, K. Adámek[2]) a jiní. V archeologii: Jos. Smolík, prof. Šmídek, Baum a j. Bádání filologická konali: Václav Zikmund (1816—1873), Fr. Bartoš (nar. r. 1833), Ant. Macenauer (o cizích slovech ve slovanštině), Jan Kosina, Ant. Vašek, M. Blažek a j.

Na poli vzájemnosti slovanské, kdež v první půli tohoto století literatura česká dobyla si zásluh tak velikých, za doby naší vyskytlo se méně děl znamenitých, ač přiznati se musí, že kromě literatury ruské nikde študium slovanské není tak rozšířeno jako u Čechů. Václav Křížek (ředitel reálného gymnasia táborského, 1832—1880) sestavil synchronistický přehled dějin slovanských.[3]) Spisovatelem o slovanské vzájemnosti a jednotě nejčinnějším jest Josef Perwolf

---

[1]) Sr. úvahy *A. Potebni* v Žurn. Minist. 1873 a voronežské „Filolog. Zapiski“ 1875. K výsledkům Geitlerovým dospěl později též učenec německý, Joh. Schmidt („Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus,“ 1876).

[2]) Z prací Adámkových vytýkáme tu zvláště spis: „Doba poroby a vzkříšení. Rozhledy v kulturních dějinách království Českého v XVII. a XVIII. stol. V Praze 1878.“

[3]) Dějiny národů slovanských v přehledu synchronistickém se stručným obrazem jich osvěty, literatury a umění. V Táboře a Jindř. Hradci, 1871, s 30 rodopisnými tabulkami. Srovnej jeho článek: „Epochy a obsah dějin národů slovanských,“ v Čas. Mus. r. 1877.

(nar. r. 1841), rovně nyní náležící literatuře české i ruské. Odbyv učení filosofické na universitě pražské, byl od r. 1864 asistentem a archivářem při Českém musei, roku pak 1871 zaujal stolici slovanských dějin na universitě varšavské, kdež posud účinkuje. Počal již záhy pozornost svou věnovati záležitostem slovanským; první práce jeho tištěny byly po rozličných časopisech. V letech 1861—1871 byl činným spolupracovníkem „Naučného Slovníka;" pokud nám známo, byl redaktorem článků o předmětech jinoslovanských,[1]) drahný pak počet jich sepsal sám. Vykonav r. 1871 cestu na Rus a usadiv se ve Varšavě, pečoval, aby se vzájemné porozumění mezi Slovany rozmáhalo, a již od r. 1872 počal pilně do ruských časopisů psáti o novější slovanské historii a vzájemnosti.[2]) V další řadě českých učenců, píšících o jiných národech slovanských, získal si již čestného jména mladý Josef Konstantin Jireček, syn Josefa J. (nar. r. 1854), docent pražské university, nyní sekretář v ministerstvě osvěty knížectví Bulharského. Věnoval se študiu slovanských národů poloostrova Balkánského: již r. 1872 sestavil „Knihopis nové literatury bulharské;" po té vydal, krom většího počtu rozličných pojednání v Časopise musejním a v Osvětě, knihu již dříve častěji jmenovanou (v I. díle), „Dějiny národa bulharského", která vyšla jazykem českým i německým a dvakrát přeložena jest do ruštiny.[3]) Někteří kritikové přísně soudili o některých mezerách neb omylech toho spisu; my však vysoce jej ceníme nejenom jako dílo mladého učence, nýbrž jako pokus pozoru hodný celistvého výkladu dějin bulharských, jakého neměla ještě literatura slovanská. Vydání té knihy padlo zrovna do války, jež základ položila svobodě bulharské. — Konečně mohou ještě jakožto spisovatelé o Slovanstvě býti jmenováni: Fr. Kořínek (1831—74), Josef Ladislav Píč,[4]) Primus Sobotka, Jan Černý, Jan Lepař a jiní.

Velmi horlivě se také u Čechů překládalo z jiných literatur

---

[1]) Sr. Slovník Naučný, X., str. 547.

[2]) Hlavní rozpravy Perwolfovy: *a)* jazykem českým: O vzájemnosti slovanské, v Praze 1867; Listy o Polsku a Rusku (v Časop. Mus. 1872, 3.); Čechové a Poláci v XV. a XVI. stol. (v Osvětě 1873); Východní otázka — slovanská otázka (tamtéž, 1878); Slovanské hnutí mezi Poláky 1800—1830 (tamtéž 1879); *b)* jazykem ruským: Čechi i Russkije (v „Besédě" 1872, čís. 5. a 7.); Slavjanskaja vzaimnosť s drevnějšich vremen do XVIII. věka, SPb. 1874 (v „Žurn. Min. Nar. Prosv." i o sobě — bohaté to sestavení jednotlivých skutků vzájemnosti mezi národy slovanskými); Germanizacija Baltijskich Slavjan, SPb. 1876; Varjagi-Ruś i Baltijskije Slavjane (v Žurn. Min. 1877, za příčinou spisův Gedeonova a Zabělina); Aleksandr I. i Slavjane (v „Drev. i Novoj Rossii" 1877; čís. 12.); Slavjanskoje dviženije v Avstrii 1800—1848 g. (v „Russkoj Rěči" 1879, kn. 7—9); Slav. dviženije 1848 g. (v „Věstn. Jevropy" 1879, kn. 4.); — *c)* po německu: Die slawisch-orientalische Frage. Eine histor. Studie. Prag, 1878.

[3]) Jednou ve Varšavě, od *Jakovleva*, po druhé v Odesse od *Bruna* a *Palauzova*. K tomuto překladu druhému spisovatel sám přičinil opravy a doplňky. — Životopis Konst. Jirečka přinesla „Srbska Zora" 1879 v čís. 9.

[4]) „O rodovém bytě u Slovákův a na uherské Rusi," v Časop. Mus. 1878; obšírný spis jeho o Slovácích (po rusku ve Slov. Sborníku) uvádí se níže. Nejnověji vydal: Ueber die Abstammung der Rumänen. Leipzig 1880.

slovanských; může se říci, že činnost překladatelská v tom oboru rozvila se u Čechů více, než u všech jiných Slovanů. Takž z literatury ruské jsou překlady z Puškina (Vinc. Bendl), z Lermontova, Gogola, Rylějeva, Nekrasova (Ign. Mejsnar), z Gončarova, Turgeněva (Em. Vávra), ze Ševčenka atd. Z literatury polské převáděni jsou Mickiewicz, Słowacki, Malczeski, Brodziński, Syrokomla, též Korzeniowski, Kraszewski a j. Z literatury jihoslovanské: Josef Holeček vzdělal překlad písní bulharských; Sigfrýd Kapper (1821—79), pražský žid, známý dávno básnickými překlady srbských písní do němčiny, nakreslil básnický obraz jihoslovanských bojů s Turky podle národních písní černohorských;[1]) jsou též překlady z Mažuraniće, úryvky z Gunduliće, ze srbských pohádek Karadžićových atd. Celý sborník překladů z básnictví slovanského vydal Fr. Vymazal („Slovanské poezije,“ 2 díly). Šíří se též učení jiným jazykům slovanským a doložiti sluší, že v tom oboru opět Čechové mezi všemi Slovany mají nejvíce knih učebních, zvláště — a to jmenovitě z doby poslední — pro jazyk ruský.

Nejvážnějším však plodem študií slovanských, jakož vůbec zjevem české literární vzdělanosti paměti hodným jest mnohokráte již v této knize uváděný „Slovník naučný.“ Krom obyčejného obsahu povšechných encyklopédií chová v sobě zvláště hojný sklad zpráv o Slovanstvě. Redakce Slovníka ve svém doslovu říci mohla plným právem, že český Slovník Naučný mezi všemi encyklopédiemi bude míti tu přednost, že „u věcech slovanských bude jediným zdrojem spolehlivým, ježto — ať nic nedíme o encyklopédiích jinojazyčných, kterým Slovanstvo je svět neznámý — v pravdě jiná nižádná encyklopédie slovanská (a jest jich pohříchu ještě velmi málo) neobrátila zřetele k těm oborům národopisu a dějepravy, jako český Slovník Naučný.“[2])

Zaznamenáváme ještě první pokus všeslovanského knihopisu (s výjimkou ruského): „Slovanský katalog bibliografický,“ jejž od r. 1877 vydávají A. Michálek a Jar. Klouček (v r. 1878 vyšel ročník druhý).

Českomoravské *časopisectvo* jest velmi hojné a rozmanité, zvláště za posledního desítiletí. Poměrně, hledíc totiž k počtu národa, časopisectvo jest u Čechů snad bohatší než u kterého koli jiného národa slovanského. Vycházejí noviny i časopisy, občasné sborníky i spisy řadové ve všech odborech; rozličné vědy, krásná literatura, církevní záležitosti, řemesla a průmysl, vychovatelství, politika mají své časopisy. Z časopisů vědeckých sluší zvláště jmenovati krom „Časopisu Českého Musea“ „Listy filologické a pédagogické,“ „Památky archeologické a místopisné,“ „Časopis Matice Moravské,“ právní a politický časopis „Právník,“ z časopisů literárních „Osvětu,“ „Květy“ (dříve Vít. Hálka, nyní Svatopluka Čecha), „Lumír,“ obrázkový „Světozor“ a j. Matice Česká vydává knihy obsahu vážného, literárního a vědе-

---

[1]) Zpěvy lidu srbského, v Praze 1872—74. Životopis jeho, od *Ferdinanda Schulze*, položen v Osvětě 1879.
[2]) Díl X., str. 547—548.

ckého; na vydávání knih prostonárodních a z krásné literatury zřídila se zvláštní „Matice lidu.“ Belletristiku pěstuje celá řada sborníků: „Národní bibliothéka“; „Libuše, matice zábavy a vědění“; „Salonní bibliothéka“; „Laciná knihovna národní“ a j. Překlady básní cizonárodních vydávají se v „Poesii světové.“

Časopisectvo politické vlastní svůj počátek vzalo v roku 1848. Nastalá po Havlíčkovi reakce učinila publicistické působení nemožným; nový ruch nastal teprv po vydání „diplomu“ a „patentu“ v rocích 1860tých. Vůdčí úlohu v politické literatuře měli Palacký a zeť jeho, Frant. Ladislav Rieger (nar. 1818). Za nových ústavních řádů přáli si míti novinářský orgán, jenž by tlumočil a hájil jejich mínění. Rieger povolení k vydávání listu neobdržel, dosáhl ho však Julius Grégr (nar. 1831), právník. R. 1861 počal tedy vydávati „Národní listy,“ jimiž propůjčil se k šíření politických ideí Palackého a Riegrových, t. j. programu federalistického. Ale úplná shoda v míněních mezi muži pokolení staršího a mladšího nebyla trvale možna; z té příčiny starší založili r. 1863 druhý list, jmenem „Národ;“ později tlumočil jejich mínění „Pokrok.“ Odtud počalo se dělení „Staročechův“ a „Mladočechův.“ Hlavní příčinou rozdvojení byla rozdílnost smýšlení o polské záležitosti, jež tehdy vystoupila do popředí povstáním, a o politice vnitřní: Mladočeši povstalcům přáli, chovajíce se velmi nepřátelsky k Rusku, Staročeši povstání shledávali nemoudrým; v záležitostech vnitřních Mladočeši pronášeli se demokraticky a zamítali spolek se šlechtou, jejž zase Staročeši za potřebný uznávali ku scelení národních sil. V otázkách obecných však obě strany kráčely na pořád pospolu; jedni i druzí byli federalisté a bránci historického práva „koruny České.“ Nepouštějíce se ostatně v další podrobnosti českého života politického, uvedeme tu jen přednější politické činitele a spisovatele. Jeden z nejproslulejších a nejmocnějších byl Jan Skrejšovský (nar. r. 1831), jenž k prospěšnějšímu vedení boje s nepřátelským novinářstvem německým vydávati počal r. 1862 pověstný německý list „Politik.“ Bratr jeho František (nar. r. 1837) založil r. 1867 řečený obrázkový „Světozor.“ Emanuel Tonner (nar. r. 1829) měl již roku 1848 účastenství v ruchu politickém; později pracoval v redakci „Času,“ listu to založeného od dra. Al. Krásy, kdež uveřejnil řadu článků pod nápisem „Poláci a Čechové“; články ty potom r. 1863 vyšly o sobě, jsouce v jisté míře projevem názorů mladočeských na polskou záležitost; později byl spolupracovníkem „Národních listů.“ Karel Sladkovský (1823—80), jeden z nejznamenitějších veřejných mužů české společnosti, politik praktický v duchu demokratickém; strávil mnoho let svého života v žaláři a ke konci svého žití přistoupil ku pravoslaví; byl považován za hlavu Mladočechův. Vincenc Vávra (1824—77) zažil bouřlivý život politický, mezi jiným strávil několik let v žaláři; r. 1849 měl velmi činné účastenství v tehdejších příbězích, byl s drem. Podlipským redaktorem „Novin Lípy Slovanské,“ tehdy založených, když pak nastala úplná reakce, proseděl několik let v žaláři, načež znova chopil se činnosti publicistické a byl spolupracovníkem nejprv řečeného „Času,“ pak s drem. Finkem vydával „Hlas“ až do r. 1865, do splynutí jeho s „Národními listy.“ Krajní

strana ultramontánská má svůj orgán v „Čechu" s obvyklou tendencí klerikální. Konečně jest mnoho drobných listů prostonárodních. Morava má rovněž své časopisy, svou „Matici."

* * *

Česká literatura koná jednu z hlavních úloh v novějším slovanském znovuzrození, jmenovitě od těch dob, co v její šiku vyskytli se první mocní křisitelé — Dobrovský, Šafařík, Kollár. Do nedávna v ní působili ještě poslední pamětníci té první doby rozhodné, a tak potom zde živěji než jinde udržoval se smysl pro záležitosti všeslovanské. Vídeň, jež chová tolik živlů slovanských, i sama Praha, kam drahné jihoslovanské mládeže přichází dovršit svého vzdělání, poskytovaly příležitosti hojné ku stykům mezislovanským a přispívaly tak ku rozvoji slovanského vědomí a smyslu u Čechův. V ten směr dávno též pudilo politické a národní postavení Čechův. V té míře, co probouzelo se národní vědomí, vznikala spůsobem přirozeným myšlénka spolku všech Slovanů rakouských ku vzájemné ochraně práv národních i historických; v pohnutých rocích 1848—49 myšlénka ta vtělila se v živé skutky, jakož byly: slovanský sjezd v Praze, spolky Čechů s rakouskými Srby a Chorvaty, výprava českých dobrovolníků Slovákům na pomoc proti Maďarům. Lhostejnost Ruska a ruského národa k věci slovanské — neboť ruské vmíšení do uherské války bylo naskrz jen vojenské a dynastické — spůsobila, že samo Slovanstvo pro vlastní záchranu uznalo za svou povinnost nejen Rakousko zachovati, ale „kdyby ho nebylo, je utvořiti" — ono Rakousko, od něhož samo tolik trpělo.

Vnější život literární jest, jakož jsme podotýkali, u značném rozkvětu. Veliký rozvoj národních a středních škol, jimž Čechové s vytrvalostí podivu hodnou vybojovali konečně zavedení českého jazyka, opatřil českému písemnictví prostranný kruh čtenářstva. Krušné dřívější položení národnosti téměř polomrtvé požadovalo vytrvalé, povolné práce, spokojující se malými zisky; ustavičná přítomnost národního nebezpečenství, tváří v tvář s nepřítelem, připomínala stále potřebu práce usilovné; Čechové nabyli nevšední tuhosti a houževnatosti. Každý prospěch byl s radostí vítán; práce sebe skromnější byla všímána a ceněna; v literatuře vyvinul se cit pospolitosti, jenž společné věci dodává velikosti. Samy ty nedostatky české kritiky společenské a literární, na které událo se nám ukázati, větším dílem pocházejí jen z ustavičné přítomnosti protivníka, vůči němuž na každém kroku brániti třeba všelikého projevu národního života a svému obecenstvu důvěru vštěpovati ve vlastní síly, takže druhdy se při tom ovšem spouští s očí širší obzor národní.

Není pochyby, že k tomu vzrůstu české literatury přispělo působení osvěty německé a toho státního útvaru, ve kterém se Čechové nacházejí. Škola německá byla vzorem české, zároveň byly po ruce bohaté zdroje německé literatury; ústavní svoboda veřejného života

při všem kolotání, jež v Rakousku přežila, poskytla konečně místa i projevům národním. Čechové uměli těžiti z její darů: užívali plně svobody shromažďování, zakládali spolky a jednoty, jichž mají teď veliké množství, hlučnými okázalostmi oslavovali jména zasloužilých vlastenců, podporovali vlastenecké podniky.

Za takých okolností, pak při menším účastenství ostatních literatur v záležitostech všeho Slovanstva se týkajících, snadno lze vyrozuměti, že česká literatura mohla druhdy stavěti se v čelo slovanské uvědomělosti národní . . . Mnohé stránky a vlastnosti její zasluhují plného uznání a nemálo přičinily k její váze ve Slovanstvě. V rozpravě naší byla však zároveň vyslovena některá přání, jichžto splnění stává se den ode dne neodbytnějším, má-li česká literatura váhu svou zachovati při úkole slovanském.

II. Slováci.

Literatura ve vlastní řeči Slovákův jesti zjev nový, jenž sotva čítá sto let, zjev skrovný v rozměrech ale nemálo zajímavý ve svém vývoji. Do konce století minulého užívali Slováci v písemnictví jazyka českého nebo latiny; nářečí jejich vlastní bylo jazykem života domácího a povznesti se na literární výši ani se nepokoušelo. Vznik literatury slovácké neboli slovenské, oddělení Slovákův od literatury české, jest jedna z episod zajímavých slovanského znovuzrození, kteráž mnoho má podobnosti s rozvojem literatury maloruské. Tu i tam vedl se spor o právo „nářečí" na zvláštní literaturu; národnost hlavní ve případech obou považovala jazyk národnosti vedlejší za pouhé „nářečí," národnost vedlejší pak tvrdila, že nářečí to jest „rozdílným, samostatným jazykem;" tu i tam byly literární snahy národnosti vedlejší přijímány v národnosti hlavní často s rozhořčením nebo s nevolí, prohlašovány za záhubné „odštěpenství," za zrádu na celku, „odštěpenci" pak, zastávajíce se literatury místní a dokazujíce její potřebu pro prvopočáteční, přímé vzkříšení národního života, zároveň tíhli horlivěji jiných k jednotě všeslovanské.

Jméno *Slovák* jest podle pravdě podobného výkladu spisovatelů slovenských novější jen obdobou starého kmenového jména *Slovan* („Slověnin," jakož zní u Nestora, u mnicha Chrabra a j.); Slovačka jest „Slovenka," země Slovákův jest Slovensko." [1]) Podobně se staré jméno kmenové zachovalo ještě jen u Slovencův (Slovanů korutanských). „Což divu tedy," praví jeden slovenský spisovatel a vlastenec — „že Slovák, jak mile se v něm probudí národní vědomí, ihned cítí se

[1]) Přídavného jména *slovácký*, zcela správně od podstatného *Slovák* utvořeného, ve starší pak české literatuře vesměs a bez rozdílu běžného, Slováci uherští nemilují, slyšíce v něm jakousi potupu; i užívají tvaru *slovenský* (od „Slověnin") a žádají, aby též Čechové ho užívali, pročež on v dobách novějších vešel skutečně v písemnictví českém v obyčej všude tam, kde míní se *národnost* Slovákův uherských, tvaru pak *slovácký* již jen se o plodinách užívá ze Slovenska pocházejících — na př. slovácké žito — a pak ještě vesměs o Slovácích *moravských*. Ačkoli tvar ten by zasluhoval přednosti před *slovenským*, poněvadž tento i k Slovencům se vztahuje, nechceme přece se děliti od obyčeje již ustáleného a jmenujeme tuto veskrze lid, jazyk atd. *slovenským*. — Pozn. překl.

a poznává Slovanem.“ To jest, ačkoli národ slovenský dávno byl velice bídný a ve chvíli přítomné na nejvýš jest utištěn od cizího plemene, zdá se slovenským vlastencům, že Slovák jest přede vším Slovanem. „Snad přispívají k tomu též historické vzpomínky,“ dokládá týž spisovatel; „Slováci dříve jiných Slovanů přijali křesťanství, jmenovitě pravoslavné, a to od slovanských apoštolův sv. Cyrilla a Methoda. U národa *slovenského*, na jeho půdě otcovské položili svatí bratří první základy literatury slovanské překladem sv. písem. U Slováků vznikla, za knížete Rostislava a krále Svatopluka velkomoravských, první říše slovanská. Snad nynější úpadek slovenského národa a jeho utištění od mocných cizoplemenníků chtíc nechtíc probouzí v něm myšlénku, že jen sebevědomí slovanské, slovanský duch a pomoc slovanská mohou spasiti jej od neustálých protivenství a konečné záhuby. Slovák — třeba to přiznati — hluboko cítí a věří, že pod tisíciletým cizím jařmem národnosti své neztratil, nezněmčil se a nezmaďařil jedině příčinou mnohočetnosti a síly kmene slovanského, zvláště pak národa ruského, jenž na jeho utiskovatele ne-li přímo a bezprostředně, tedy pouhým svým bytím působil. Všecko to má na Slováka ten účinek, že on cítí se netoliko Slovákem, ale zároveň Slovanem.“ [1])

Silné vlastenectví je vždycky trochu poesií. Jest jí něco i v uvedených řádcích. Ale i spisovatelům jinoslovanským jeví se Slováci jako národ, obdařený zvláštními schopnostmi, pojímati a pronášeti ideu Slovanstva. Tak pohlíželi na ně jmenovitě panslavisté ruští. Hilferding ještě na sklonku roků padesátých, v dobu nad jiné těžkou ruchu slovenského, za svrchované neustálenosti literatury pravil: „Slovenská literatura jeví se jako nějaký chaos; já však nepochybuji, že z toho chaosu propracují se plodné počátky.“ [2]) On převelmi cenil působení Štúrovo, spisu jeho, kterýž potom vydal po rusku Lamanskij, ještě neznaje. Lamanskij spatřoval ve Slovácích „plémě nad jiné nadané a nám Rusům téměř nejmilejší.“ „Jsouce nejbližší sousedé a přátelé Rusův uherských, jsou Slováci článkem spojným mezi Rusí, Moravou a Čechy s jedné, a skrze četné své a kvetoucí osady ve středních Uhrách, v meziříčí Tisy a Dunaje ležící, mezi Rusí, Srby a Chorvaty se strany druhé. Jestliže ruštině v skutku jest souzeno býti slovanským jazykem diplomatickým, pak rozšíření jeho u Slovanů stane se skrze uherské Rusíny a Slováky.“ [3])

Na slovenštinu jinak pohlížejí Čechové, jinak Slováci. Podle mínění Čechův jest to „nářečí“ jen odervanou haluzí jazyka českého, a ve staročeských památkách (rozuměj hlavně v Libušině Soudě a v Kralodvorském rukopise) shledává se taková srovnalost se slovenštinou nynější, že se zdá, jako by to byly jen různořeči jednoho dialektu; „prostý Slovák snáze by rozuměl staré češtině, nežli Čech nynější.“ [4]) Spisovatelé slovenští naproti tomu rádi ukazují k rozdílnosti

---

[1]) M. D. ve článku „Slovaki“ v Žurn. Min. 1868, srpen, str. 558.
[2]) Les Slaves Occidentaux, anebo v sebraných spisech, sv. II. na str. 78.
[3]) V předmluvě ke Štúrovu spisu: „Slavjanstvo i mir buduščago,“ str. V.—VI.
[4]) Čl. „Slováci“ ve Slovníku Naučném. Tak se pronesl ostatně již Dobrovský. Ve 2. vydání své Historie české literatury (1808) praví: „Das

svého národa i jazyka; sám Šafařík v „Historii literatur slovanských“ považuje Slováky za zvláštní národ a klade do jedné řady s Čechy a Poláky, o jejich literatuře pojednává zvlášť a soucitně se pronáší o vzdělání slovenštiny a povznesení jí na jazyk spisovný,[1]) ačkoli později, totiž v „Národopise,“ za pouhou národa českého větev je prohlašuje a jazyk jejich za nářečí, a na jiném místě, jakož níže dolíčíme, i důrazně proti odštěpnosti jejich literatury hlasu svého pozdvihá. O velice blízkém těch dvou jazyků příbuzenství nelze pochybovati; aby však spravedlivě se mohlo posouditi literární to „odštěpenství,“ třeba vniknouti v okolnosti, které je zplodily ...[2])

Slovakische würde ohnehin, wenn man geringe Verschiedenheiten der neueren Sprachen weniger beachtet, mit dem Altböhmischen zu einer Mundart zusammenschmelzen.“ Druhá příčina, proč by Slovák lépe rozuměl staré češtině, záleží v tom, že čeština ta byla, jakož uvidíme, u Slováků po dlouhé věky jazykem církevním; krom toho uvedeno do nové češtiny spisovné mnoho slov novodilných, nová ponětí vyjádřujících, která ve staré řeči nebyla, pročež Slovákům cizími zůstala.

[1]) Geschichte der slaw. Sprache etc., 1826, str. 388–389. Sr. *Píčovu* rozpravu ve Slov. Sborníku I. 150—151 a II. 106.

[2]) *O dějinách, zeměpise a národopise* Slováků jednají: *J. Rohrer*, Versuch über die slawischen Bewohner Oesterreichs. Wien, 1804. — *L. Bartholomaeides*, Comitatus Gömöriensis notitia hist.-geogr.-statistica, v Levoči 1808. — *Csaplovics*, Gemälde von Ungarn, 2 d., v Pešti 1829, a na doplněk k tomu: Ungarn's Vorzeit und Gegenwart verglichen mit jener des Auslandes, Pressburg 1839. — *B. P. Čerwenák*, Zrcadlo Slowenska (vyd. M. J. Hurban), v Pešti 1844. — *Mikuláš Dohnaný*, Historia povstanja Slovenskjeho z r. 1848. V Skalici 1850. — *Slavomil Čekanovič*, Stav a děje národa na zemi Uherské. V Praze 1851. — *M. D.* (známý spisovatel slovenský), „Slovaki i Slovenskoje okolje v Ugorščině,“ v Žurn. Min. Nar. Pr. 1868, srp., str. 555—645. — *Franz V. Sasinek*, Die Slovaken. Eine ethnographische Skizze. 2. revid. Auflage. Prag 1875 (krátká, ale poučná knížka). Jiná díla téhož spisovatele uvedena budou v textě. — „Slovaki i Russkije v statistikě Vengrii“ — ve Slov. Sborníku I. 1875, str. 621—626. — *Ladislav Píč*, Očerk političeskoj i literaturnoj istorii Slovakov za poslědnija sto lět — ve Slov. Sborníku I. 1875, str. 89—205; II. 1877, str. 101—210. — *A. V. Šembera*, Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají? (v Časop. Mus. a o sobě) v Praze 1877. — *G. A. de Vollan*, Maďary i nacionalnaja borba v Vengrii. S prilož. etnograf. karty Vengrii. SPb. 1877. — Slovník Naučný, čl. Slováci. — *Joh. Borbis*, Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhange über die Geschichte der protest. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern u. in Siebenbürgen. Nördlingen 1861. — Dějepisy říše Rakouské; dějepisy Uher Fesslerův, Mailathův a j. — *Agaton Giller*, Z podróży po słowackim kraju, 1876. Spisu toho jsme ostatně neměli v rukou.

K jazyku hledí: *Bernolák*, (viz v textě). — *M. Hattala*: jeho spisy sem hledící byly vyčteny již výše. — *A. V. Šembera*, Základové dialektologie československé. Ve Vídni 1864. — *J. K. Viktorin*, Grammatik der slovakischen Sprache. 1860, 1862, 1865. — *Jos. Loos*, Wörterbuch der deutschen, ungarischen u. slovakischen Sprache. Pesth, 1870.

K dějinám *literatury*: *P. J. Šafařík*, Gesch. der slaw. Sprache und Literatur, 1826, str. 370—398. — *B. Tablic*, Poesie; Slovenští veršovci (viz v textě). — *J. M. Hurban*, Slovensko a jeho život literární, ve Slovenských Pohľadech. — *Lad. Píč* v rozpravách výše jmenovaných. — *Emil Černý*, Slovenská Čítanka. Ve Vídni a v B. Bystřici, 1864—65. (Dodati sluší: Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy. Příspěvek k dějinám písemnictva československého. Napsal *Jaroslav Vlček*. V Praze 1881. — Pozn. překl.)

Nejstarší dějiny slovenského národa zastřeny jsou, jako obyčejně, „mrakem temnoty.“ Má se za to, že Slováci do nynější své vlasti přišli někdy na konci V. století po Kristu, když odtud byli se vyklidili Rugové, Herulové a Gepidové. V ty doby sdíleli se Slováci nejspíše v osudech čeledí ostatních svého plemene, Čechův totiž a Moravanů, jakož toho příklad vidíme za časů říše Velkomoravské; však zdá se, že hranice mezi Slováky a Moravany v dobách před pozdějším politickým rozhraněním Uher od Moravy ležela dále než jak se nyní spatřuje, a sice někde uprostřed Moravy, t. j. Slováci tehdy dále na západ zasáhali než nyní. Totéž anebo příbuzné plémě obývalo také krajinu řečenou Pannonii: píše se, že po zničení říše Avarské Karlem Velikým spustlou tu zemi obsadili Slované od Tater a od Moravy; vládli tu pak knížata moravsko-slovenská, na př. Přibina, kníže Nitřanské, syn jeho Kocel, potom Svatopluk. Podle soudu historiků československých byla v IX. století hranice mezi nářečím chorvatsko-slovenským a moravskoslovenským na západním břehu Blatenského jezera.

Křesťanství vyskytuje se na Slovensku v prvé polovici století IX., a sice z pramene německo-latinského; potom přinesl do Pannonie Method bohoslužbu slovanskou. Ale bohoslužba v jazyce národním nebo příbuzném dlouho se neudržela a musila konečně ustoupiti latinské. Říše Velkomoravská slovanských sil na dlouho nespojila. V posledních letech IX. století počaly se nájezdy Maďarův, a r. 907 bitva u Břetislavě učinila konec říši Velkomoravské. V polovici X. století dobyl Slovenska na Maďarech Český kníže Boleslav a r. 973 bylo ono církevně připojeno k založenému tehdy biskupství pražskému; r. 999 podrobil si Slovensko s Moravou Polský Boleslav Chrabrý; po jeho smrti však Uherský král Štěpán Slovensko Polskému Mečislavu odňal a od té doby (1026—1031) k Uhrám až dosud náleží. Osudy Slováků víží se pak již dále k dějinám království Uherského. Posledním stínem slovenské samostatnosti národní byla doba Matouše Trenčanského, jenž po vymření královského rodu Arpádovců (1301) spůsobem nepovědomým opanoval všecky téměř župy slovenské a samostatně jim vládl až do r. 1312, kdež od Karla Roberta byl poražen. S Matoušem Trenčanským padly zbytky poslední slovenské samostatnosti; národní podání jméno jeho zachovalo jakožto posledního zástupce Slovákův a hajitele slovenské svobody (a víry pravoslavné); Maďaři zvykli Slovensko jmenovati prostě „zemí Matoušovou“ (Mátyas földje).

Pod uherským panováním nic méně jednotlivé národnosti, skládající říši Uherskou, vnitřní svobodu zachovaly. Nejslavnější starých zřizovatelů říše, král Štěpán Svatý, držel se pravidla, že „království jednoho jazyka a jednoho mravu slabé jest a křehké,“ [1]) pročež přijal národní řády slovanské, jmenovitě zřízení župní, které se v Uhrách

---

[1]) Památná jeho slova, pronešená v naučení k synovi, tato jsou: „Nam unius linguae, uniusque moris regnum imbecille et fragile est,“ a dále: „Grave enim tibi est hujus climatis tenere regnum, nisi imitator consuetudinis ante regnantium exstiteris regum. Quis Graecus regeret Latinos graecis moribus, aut quis Latinus regeret Graecos latinis moribus?“

udrželo až po dnes; v názvech říšských důstojníkův uherských snadno lze poznati starý jich původ slovanský. [1]) Národnosti byly rovnoprávny, tudíž ovšem i Slované, tím spíše, že rod Arpádovců v příbuzenské svazky vcházel s panovníky sousedními a byl silně promíšen živlem slovanským; slovenský národ měl své knížectví Nitřanské, jež spravovali vladaři z rodu královského. Po vymření panovnického rodu Arpádovců stav ten se nezměnil, mimo jiné příčiny zvláště proto, že na trůn Uherský vstupovali i králové slovanští, Čechové a Poláci. Vedle toho byl styk rozličných národností neutralisován jednou velmi podstatnou okolností — vládou úřední latiny. Jazyk vítězů byl patrně nedostatečný, aby mohl vyjadřovati nové pojmy složité života státního a europské vzdělanosti, pročež latina, jsouc řečí církve a církevní školy, stala se jazykem politického života, zákonodárství, ba i pospolitého obcování. Veřejná a politická platnost národností počala teprv klesati za Habsburkův; tu rovnoprávnost počala bráti porušení, a konečně zákony z r. 1790 položen byl základ tomu výhradnímu prvenství maďarského národa a následujícímu stotožňování pojmův maďarsko-národních s uhersko-státními, kteréž jest pramenem tuhého boje vnitřního v Uhrách za doby novější a příčinou velikého úpadku slovenské národnosti.

Spojení mezi Slováky a Čechomoravany nebylo však přetrženo. Pozoru hodným jeho zjevem bylo uprostřed XV. století vladaření ve slovenských župách znamenitého válečníka českého Jiskry z Brandýsa a rozšíření tu husitství. Jiskra povolán byl od královéAlžběty roku 1439, aby hájil tu práv nezletilého její syna Ladislava. Jiskra, jenž se svými husitskými rotami šťastně byl před tím bojoval proti Turkům, jal se horlivě ujímati věci Ladislavovy a zápase s odpůrci jeho, Janem Hunyadem a pak s Korvinem, zůstával po dvacet let v držení Slovenska. Tehdáž, ba i později ještě Jiskrovi společníci a slovenští velmoži vládli více méně samostatně v rozličných krajích slovenských. Utvrzení Jiskrovy moci vysvětlují dějepisci hlavně slovanským rázem té krajiny, kde vládl; podobně slovanský pud asi účinkoval, že župy slovenské se hlavně zasazovaly o zvolení králův Českých Vladislava a Ludvíka na trůn Uherský.

Z Jiskrových časů pochází také rozplození husitství na Slovensku. Podle mínění slovenských historiků mohlo se tu zakořeniti hlavně z té příčiny, že našlo zde připravenou půdu — v nevyhaslé památce staré národní církve. Slovanská církev byla tu asi do věku sv. Štěpána dosti rozšířena, jen že počal tu záhy též působiti protivný proud latinský. Dějepisci uherští velebí Štěpána hlavně jako šiřitele „křesťanství“; spisovatelé českoslovenští však soudí, že vedle obracení na víru pohanů skutečných, neméně horlivě přičiňoval se asi o to, aby křesťané obřadu slovanského, kteříž v uherských starých listinách jmenováni bývají „pagani“ (jako v ruských památkách na opak latiníci slují „poganaja“), byli získáni církvi latinské. Ale příchylnost ku slovan-

[1]) Na př. nádvorník, maď. nádor (po latině palatin, comes palatii regii); župan, maď. ispán; tovarník, maď. tárnok (latinsko-maďarsky tavernicus regis) a j.

skému obřadu tak byla veliká, že zápas oň trval po celou dobu Arpádovcův, i ačkoli potom větším dílem vrch obdržela církev latinská, však paměť národa zachovávala pořád odpor a nechuť k ní. Husitství staré vzpomínky osvěžilo, a církevní knihy, od českých husitů v hojném počtu na Slovensko zanešené, podnítily ve Slovácích opět snahu o církev národní.[1]) První známost Slovákův s husity odnáší se k letům 1425 až 1430. Za vladařství Jiskrova rozhostili se husitské roty jeho a přišlí za nimi čeští osadníci po rozličných krajích slovenských; s válečníky a přistěhovalci přišli čeští kněží, a tak rozšířilo se za řečených okolností a při blízkém příbuzenství jazyka a národnosti učení husitské mezi samými Slováky. Pronásledování českých a moravských Bratří, pak bitva Bělohorská přivedly na Slovensko nové zástupy emigrantův, a tak bohoslužba v českém jazyce konečně u Slováků téměř zobecněla. Později, když se rozmáhala reformace Lutherova, rozšířila se během přirozeným též u Slováků (kteříž při tom českou bohoslužbu zachovali), a sice nejen v prostém lidu, nýbrž i mezi šlechtou, jež ovšem též prospěchů hmotných se nadívala z pobrání statků duchovenských. Mezi Maďary šířilo se v touž dobu kalvinství. Ale církev katolická nemínila tak snadno ustoupiti; hned při prvních krocích bylo luteránstvo dáno do klatby;[2]) nic méně smutný tehdejší stav Uher, jichž větší část (jmenovitě župy maďarské) dostala se v moc tureckou (1541—1696), nedopouštěl, aby katolická reakce se rozpustila plnou silou. Přes to působila tak, že vypuklo povstání, ve kterém důležitosti politické splývaly s náboženskými. Vídeňský mír r. 1606, volební sněm v Prešpurku r. 1608, mír linecký r. 1647, konečně toleranční patent císaře Josefa II. a zvláště zákony z r. 1790 učinily konec náboženskému pronásledování; protestantská církev došla zákonného uznání, ač drobné potržky s katolíky a vnitřní rozervanost v samém protestantstvě se neukončily . . .

Při všem tom, že politická rovnoprávnost národností založena byla ve starém státním právě uherském, na něž i odvolávají se historikové slovenští proti maďarským, stávalo se položení Slovákův čím dál tím obtížnějším. K řádům slovanským přidružily se v prvních již stoletích dějin uherských řády feudální, které vedly pomalu k úplnému porobení lidu. Uherský národ roztřídil se ve dvě vrstvy a mezi těmi celá propast se rozvírala: jednou vrstvou byl podle běžného tehdáž latinského pojmenování „populus“ (národ), t. j. šlechta a všickni ti, kteří v právích byli šlechtě postaveni na roveň (jako též u Poláků byla „národem“ jen šlechta); druhou vrstvou byla „misera contribuens plebs“ (ubohý lid poddaný), tož veškero obyvatelstvo ostatní. Jen „populus“ měl politická práva; na sněmích zasedali jen vyšší duchovní, magnáti a šlechta. Měšťané královských svobodných měst požívali sic v okrsku svého města práv takových, jakáž příslušela šlechticům; ve shromáždění „stoličním“ (župním) však město takové platilo jen za jednoho šlechtice, na sněmě pak říšském všecka města svobodná měla pospolu jeden hlas toliko. Lid byl odsouzen, nésti sám všecka břemena:

[1]) M. D. v Žurn. Min. 1868, srp., 606.
[2]) Lutherani comburantur — ustanovuje článek zákonní z těch časů.

i povinnosti osobní ku svému zemanu, i poplatky říšské i službu vojenskou. Z počátku požívali ještě poddaní rozličných úlev a stav jejich byl snesitelný; ale pomalu se z té jejich podřízenosti vyvinulo domnění, že země jest majetkem jediné šlechty a sedláci že na ní jsou jen trpeni.[1]) Od zlaté bully r. 1222 až do XVI. století často byly obnovovány zákony o svobodném stěhování poddaných, zajisté jen proto, že šlechta stěhování takovému překážela.[2]) Utiskování lidu vedlo k selskému pozdvižení v jižních Uhrách, jež skončilo se krutými popravami, vyhubením několikanácte tisíc selského lidu a zákonním utvrzením poroby (r. 1514): svobodné stěhování bylo zrušeno, lid stal se v plné míře nevolným s obvyklou ztrátou práv občanských. Bídný ten stav trval až do Marie Terezie, kteráž r. 1766 zavedla tak zvaný řád urbariální: řádem tím aspoň byla vyměřena jednak míra půdy, které užívati má člověk poddaný, jednak míra povinnosti, kterou má za to konati statkáři. Sněm r. 1836 sestavil na tom základě formální pravidla o poměru statkářův a poddaných. Ale slovenské i rusínské obyvatelstvo bylo poděleno sic výměrou půdy ale nikoli výměrou povinností.

Feudalismus, přímo sic nedotýkaje se stránky národní, účinkoval nicméně i v té příčině velmi neblaze. Prospěchy stavovské, t. j. prosté výhody hmotné, platily, jako obyčejně bývá, více než národní; slovenské zemanstvo oddělilo se od lidu, přivtělilo se ku šlechtě uherské a potom i znenáhla přilnulo k maďarské národnosti. Slovenský národ ve šlechtě své neměl ani zástupcův ani ochrancův. Když od konce předešlého století počalo se zúmyslně maďařiti, šlechta s řídkými výjimkami do řad „maďaronův" se postavila, a mezi těmi byl na př. hr. Zay jeden z nejhorších a nejlítějších pronásledovníků své národnosti.

U přechodu k novému věku třeba ještě dvě okolnosti vytknouti, které působily v osud slovenské národnosti: jest to katolická reakce proti protestantstvu a pak nastalý od konce minulého století živý ruch v maďarské národnosti.

Katolická reakce pracovala tu již od století XVI., jmenovitě od příchodu jezovitův. Sloupem její přemohutným byl na konci XVI. a v první půli XVII. století Petr Pazman (z rodiny kalvinské), arcibiskup ostřihomský, jezovita nad jiné horlivý. On s prospěchem navracel katolické církvi rodiny magnátů; dosáhl toho, že císař vydal nařízení, aby duchovenské statky, šlechtou v čase reformace zachvácené, byly katolickému kněžstvu navráceny; založil v Trnavě nejprv školu pro vychovávání šlechtických dětí, potom r. 1637 universitu a vyučování odevzdal jezovitům.

První zdary dodaly katolíkům chuti, pročež jali se bez okolků pracovati k obnově stavu bývalého; na násilí odpovídali protestanti zase násilím a pře náboženská účinkovala nemálo v uherských vzpourách XVII. století. Dvůr vídeňský s libostí patřil na vzrůst věci katolické, byť příčiny rozličné nutily k opatrnosti. R. 1681 musil císař Leopold

---

[1]) Název „dominus terrestris" nachází se již v zákoně z r. 1405.
[2]) V XV. století sám zákon čtyřikrát dočasně rušil svobodné stěhování, po každé na jeden rok.

svobodu vyznání potvrditi, ač opět s některými přednostmi pro církev katolickou. Zákon ten měl průchod do cís. Josefa II.

R. 1773 zrušila Marie Terezie řád jezovitův a z jeho statků zřídila universitní a školní fond (katolická universita přeložena z Trnavy do Pešti); Josef II. zrušil několik jiných řádův, ale vyučování ve školách katolických zůstalo i dále v rukou duchovenstva. Toleranční patent Josefa II. a zvláště zákon z r. 1790 zřídily konečně rozumnější a pokojnější stav mezi vyznáními; byl to obrat velmi významný, jen že po hříchu vnitřní rozbroje v lůně samého protestantstva záhubně působily na stav slovenské národnosti.

Takž kolikeré obnovování zákonův o náboženské snášelivosti samo jest důkazem, že nebyla zachovávána; v skutku urazil tehdy katolicismus nemalý kus půdy protestanstvu, ale zároveň také národnosti. Ve druhé polovici XVIII století stav slovenského národa se poněkud polepšil: urbariální úprava oblevila osud lidu poddaného; luteránská část obyvatelstva obdržela prostrannou církevní samosprávu — v té části národa projevil se také potom nejživěji ruch národní . . .

Ale na konci téhož století XVIII. vyskytl se nový, nesmířitelný a neskrotný nepřítel slovenské národnosti — maďarismus.

Od založení Uherského království, tedy po 800 let, žili Maďaři pokojně uprostřed ostatních národností, neosobujíce si nikdy jakéhos nadpraví. Sám též platný zákon stanovil plnou rovnost občanskou všech národův (zákony kr. Matiáše z let 1608—1609). Hlavním té rovnosti základem bylo panování latiny, kteráž, jakož jsme svrchu byli podotkli, při té nemožnosti, aby polosveřepý jazyk maďarský zavládl v životě veřejném a v písmě uprostřed druhých, pokročilejších národův, přijata byla od Maďarů za řeč církevní a vešla pak v obyčej nejen ve škole, ale i v zákonodárství, na soudech, v úřadech, na sněmích a mezi vyšší třídou i v pospolitém hovoru. Za časů reformace počala vnikati sice maďarština v život církevní a v knihotisk, ale katolická reakce zjednala zas latině převahu. Příkrý obrat nastal za císaře Josefa II., když prováděti počal své theoreticko-liberální a centralistické záměry. Vydaný od něho zákon požadoval, aby do tří let zaveden byl v Uhrách ve všech odvětvích státní správy jazyk německý; stolice protestovaly proti tomu opatření, vyšlému z pouhé moci panovníkovy s obejitím sněmu, a zákon, nemoha býti proveden, byl jako jiné novoty (mimo patent toleranční) odvolán. Ale to dalo podnět maďarskému obrození národnímu. Na sněmu r. 1792 učiněna maďarština povinným předmětem na školách vyšších a středních, aby lze bylo vybrati úředníky z lidí, znajících maďarsky. Nepokojná léta válek Napoleonských nepřála pak rozvoji ruchu vnitřního, ale v polovici roků 1820tých zdvihl se opět. Podnítil jej ve sněmu mladý, napotom slavný hr. Štěpán Szechenyi, jehož národní vlastenectví spůsobilo dojem mohutný a základ položilo dalším národním snahám maďarským. Roku již 1827 založena byla maďarská akademie, pak povstalo maďarské divadlo, vznikly národní kluby. Záležitost maďarského jazyka nabyla hned barvy politické. Až po tu dobu totiž jmenem Uherského národa, zosobněného sněmem, rozuměli se všichni obyvatelé Uher bez rozdílu,

nadaní právy politickými; teď však, když na místo sněmovní a úřední latiny (jež vyrovnávala neboli neutralisovala všecky rozdíly národní) tlačila se maďarština a sněm do konce ji usiloval upevniti jakožto řeč státní, byla dřívější rovnováha porušena a národnost maďarská osobila si výhradní právo a panování.

Brzy objevila se skutečně řada zákonů, panství to utvrzujících. Zákony ze sněmů r. 1830, 1832—36, 1839—40 uváděly pozvolna maďarštinu ve správu úřední, soudní, vojenskou i církevní; sněm roku 1843—44 ustanovil, aby všecko vyučování na vyšších i středních školách podávalo se v maďarském jazyku; sněm r. 1848 rozšířil to pravidlo i na školy národní.

Na první pohled zdá se ta proměna velmi přirozenou a v krajích vlastně maďarských by také velmi přirozenou byla jakožto odstranění podivného zbytku středověku a jako záměna mrtvého jazyka živým. Ale sněm jsa zástupcem jen stavů výsadních, rozhodoval tu bez národův a národové byli tu oloupeni o podstatné právo; mohliť národové nemaďarští účastni býti ochrany zákonův, práv občanských, dobrodiní církve a školy jen, pokud uměli maďarsky, tudíž užívali by jich ne jako synové své vlasti, nybrž jako Maďaři. Ukázalo se to hned v praxi, když soudy a úřady přestaly přijímati listiny, psané jinak než po maďarsku... Příkré uvádění maďarštiny též do školy a do církve rušilo práva národností podstatně a velice citelně.

Jak mile snahy ty zjevně počaly vystupovati, jest pochopitelno, že národnosti nemaďarské — Srbové, Chorvaté, Slováci — strojily se k odporu. Slováci zachovali se rozdílně. Katolíci, zvláště duchovenstvo, klonili se k maďarstvu; jazyk český, jehož Slováci protestantští užívali v církvi, byl jim kacířský, husitský, slovenština pak zdála se jim příliš nevzdělanou a sprostnou; mimo to přinášelo maďarství výhody hmotné. Jinak zachovali se protestanti, kteříž celé věky přidržovali se jazyka českého v církvi a své národnosti lehce se vzdáti nemohli. Vznikl tuhý zápas mezi slovenskými luterány a maďarskými vlastenci. Roku 1839 zemřel generální dozorce luteránské církve slovenské; Maďarům podařilo se, jak se praví, všelikými cestami nepravými na to místo dostati řečeného hraběte Zaye. Zay byl horlivý maďaroman a správa jeho vyznačila se brzy šířením maďarštiny v církvi a pronásledováním škol československých.

Maďarské hnutí bylo povahy dosti spletité. Na jedné straně neslo se za ideami europského liberalismu: tu kráčelo po cestě opposiční a potom i revoluční, směřujíc proti zastaralému, licoměrnému despotismu rakouské kamarily; vystupovalo tu s mohutným důrazem, jemuž neodepřeli ani uznání spisovatelé slovanští, mezi nimi i krajní,[1] a pochvalu vzdávala celá Europa; jméno Košutovo bylo tak vzato na slovo jako jméno Garibaldi. Na druhé však straně lpěla na maďarském ruchu ta národní výlučnost, o které jsme mluvili: o *ní* v Europě buď málo nebo docela nic nevěděli, a Maďaři byli velebeni jako hrdinové a pak jako mučenníci svobody. Jejich odpůrcové vpočteni byli mezi

[1]) Viz *Hilferdingovy* Sebrané spisy, sv. II., str. 115; též *K. Adámka* Základy vývoje Maďarův. V Praze 1879.

zpátečníky — vždyť hájili mrtvé latiny a spuchřelé Rakouské monarchie; ale oni hájili obého proto, že v těch formách shledávali jedinou možnost národního bytí a při maďarském liberalismu, ponechávajícím místa jen svobodě maďarské, národnost svou zřeli kráčeti vstříc jen smrti. Rakousko bylo jim aspoň *nějakým* klínem proti klínu maďarskému.

Podle maďarského výkladu — v němž velmi zřetelně zračí se veškera drsná odpudlivost národní nesnášelivosti — nesly se snahy maďarské za věcí pokroku, osvěty, občanské svobody, tudíž jevil se odpor proti nim jako tmářství a opozdilost. V tom světle byly ovšem snahy Slováků Maďarům dvojnásob nenávistny: jakožto vzpoura proti domácí vládě a jako nepřátelství k liberálním ideám. V té neliberální ostudě také protimaďarské hnutí Srbochorvatův a Slovákův zůstalo ve většině europských pojednání o tom předmětu; hnutí slovanské líčí se tu téměř všude jako zpátečnické a „panslavistické.“ [1])

Hrabě Zay usiloval, jakož jsme podotkli, luteránskou církev pomaďařit anebo učiniti z ní nástroj aspoň k dalšímu šíření maďarství. Obmýšlel dosíci toho kalvinsko-luteránskou *unií:* ježto protestanti maďarští větším dílem jsou vyznání kalvinského, slovenští pak luteránského, mohlo i tu spojení obou církví zjednati Maďarům formální právo k nadvládě. Návrhy o sloučení obou církví (o „unii“) nepotkávaly se u Slováků s ochotou; na církevních „konventech“ bývaly tuhé srážky mezi maďarskými a slovenskými vlastenci a církevníky; potýkali se tu předáci obojí strany, tu Košut, tam Kollár. Hr. Zay zjevně stíhal slovenské professory a vlastenecké spolky študentské v Prešpurku a v Levoči. Stížné prosby Slováků podávané „králi,“ t. j. Rakouskému císaři, nebyly slyšány. V rocích čtyřicátých boj národní den ode dne stával se prudším; maďarstvo neštítilo se již ani násilí; slovenským předním vlastencům zakoušeti bylo náhlých příkoří. Byli pravda mezi Maďary též vlastenci osvícení, kteří rmoutili se z těch násilností, jako na př. svrchu jmenovaný hr. Szechenyi, pak známý dějepisec uherský, hrabě Mailáth; ale jejich napomínání k mírnosti, k šetření práv cizích národností byla marna — zůstala oslyšána. Rozčilení vzrůstalo a dospělo konečně k povstání (1848—49) — maďarskému proti Rakousku a slovenskému proti Maďarům. [2])

---

[1]) Poměrům těm nerozuměli ani tací osvícení vrstevníci, jako Hercen, ovšem že z neznalosti stavu věcí. Později zase někteří slavjanofilští spisovatelé mrzeli se, že za uherské války r. 1849 ruské důstojnictvo, jak známo, velice přálo Uhrům. Věc ta však vysvětluje se příčinami rozličnými: předně těmi okolnostmi, které zrodily přísloví: „Węgier, Polak — dwa bratanki“ etc.; za druhé tím, že ruské důstojnictvo nemělo ani ponětí o chování těch „milých“ Uhrů k soukmenovcům Rusů; ale při té neznalosti věcí byla na druhé straně pochopitelna náklonnost k národu, bojujícímu za svou samostatnost proti Rakousku, jež na Rusi málo bývalo náviděno.

[2]) Děje třicátých a čtyřicátých roků zplodily celou literaturu polemickou. Ukážeme tu k některým její zjevům, z části společným onomu ruchu, jejž vylíčili jsme jako illyrismus. Nejprv tu jmenovati sluší maďarské časopisy let čtyřicátých: Társalkodó, Századunk, Pesti Hirlap (list Košutův), Athenaeum a j. Dále: Schreiben des Grafen Carl Zay an die Professoren zu Leutschau. Leipzig 1841 (proti listu hr. Zaye, uveřejně-

Uherské povstání donutiloť i Slováky k veřejnému boji politickému: obeslali slovanský sjezd v Praze, vešli v úmluvy se Srby a Chorváty a s bánem Jelačićem, konečně zřídivše sbory dobrovolnické účastnili se i vojenského tažení proti Maďarům. Při všem tom přinesl rok 1848. i národu slovenskému jistý podíl svobody: řády feudální a právo nevolnické vzaly za své; poddaní nabyli práv občanských; literatuře nastala svoboda tisku.

Jako všickni Slované, kteří povstali proti Uhrům na obranu Rakouska, tak i Slováci ničeho nezískali ve svém postavení k Maďarům. Desítiletá reakce, jež nastala po udušení povstání rukami cizími, t. j. ruskými, provázena byla tlumením ruchu, jenž tak prospěl před tím Rakousku; ale v té době dorůstalo již nové pokolení vlastenců slovenských. V letech 1860tých ruch se znovu oživil; r. 1861 založena byla slovenská Matice, vzkřísila se literatura a působnost veřejná. Ale politicky zůstává národnost pořád bez ochrany; ukázalo se to zvláště, když v polovici roků sedmdesátých Matice, jež ohniskem byla slovenské národní vzdělanosti, byla od maďarské vlády ne bez hrubého násilí zrušena.

Hlavní události dějin slovenských.

V. stol. po Kr. — Domnělý příchod Slovákův do jich nynější vlasti, po vzdálení se Rugův, Herulův a Gepidův.
R. 830. Nitřanské kníže Přibina. Nitřansko připojeno k říši Velkomoravské.
860. První listinná zmínka o zemi Slovenské.
870. Method, arcibiskup Moravský a Pannonský.
907. Příchod Maďarův. Pád říše Velkomoravské. Maďaři podmanili Slovensko.
955. Boleslav Český Slovensko Maďarům odňal.
973. Zřízeno pražské biskupství a přivtělena k němu země Slováků.
975. Pokřtěn král Uherský Gejza I.
999. Polský Boleslav Chrabrý dobyl Moravy a Slovenska.
1000. Štěpán (Svatý) korunován za krále Uherského a zřízeno arcibiskupství Ostřihomské, k němuž připojena značná část země Slovenské.

---

nému v Társalkodó). — *Hr. Zay*, Protestantismus, Magyarismus, Slawismus... (odpověď na spis předcházející). — *Thomas Világosváry (Jan Pavel Tomášek)*, Der Sprachkampf in Ungarn. Agram. 1841. — Ungarische Wirren und Zerwürfnisse. Leipzig 1842. (Oba spisky proti maďarismu). — Slawismus und Pseudomagyarismus. Leipzig 1842 (proti brošuře Zayově). — *(Lud. Štúr)*, Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Uebergriffe der Magyaren. Vorgetragen von einem ungarischen Slaven. Leipzig 1843. — *Graf Leo v. Thun*, Die Stellung der Slovaken in Ungarn. Prag 1843 (polemika s Pulszkým). — Vierteljahrschrift aus und für Ungarn. Herausgegeben v. Dr. Emrich Henszlmann. Leipzig 1843. III. sv. (s maďarské strany). — Vertheidigung der Deutschen und Slawen in Ungarn, von *C. Beda*, Leipzig 1843 (proti Vierteljahrschriftu). — S. H.****, Apologie des ungrischen Slawismus. Leipzig 1843. — *Ludw. Štúr*, Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus. Wien, 1845. — Der Magyarismus in Ungarn in rechtlicher, geschichtlicher und sprachlicher Hinsicht etc. 2. Aufl. Leipzig 1848. — *M. M. Hodža*, V. D. M., Der Slovak. Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in Ungarn. Prag. 1848 (se zajímavými historickými zprávami). — Spisy slovenské uvedeny jsou v textě.

R. 1026. Štěpán dobyl na Polském Mečislavu Slovenska, jež od těch dob stále přísluší k Uhrám.
1222. Král Ondřej II.; Zlatá bulla; počátek zemské ústavy uherské.
1301. Smrt Ondřeje III., posledního Arpádovce.
1312. Karel Robert porazil Matouše Trenčanského; konečný pád politický Slovenska.
1440—1453; 1458—1462. Jiskra z Brandýsa; husité a husitství mezi Slováky.
1513. Selské pozdvižení v jižních Uhrách.
1514. Vzbouření potlačeno a lid selský úplně poroben.
1526. Bitva u Moháče. Uhry rozděleny mezi Ferdinandem I. (kterýmž počíná se panování Habsburků v Uhrách), Janem Zápolským a Turky.
1696. Mír Karlovecký. Konečné vyklizení Turků z Uher.
1705—11. Císař a král Uherský Josef I.
1712—40. Karel III. (VI.)
1740—80. Marie Terezie.
1780—90. Josef II.
1790—92. Leopold II.
1792. František I.
1804. Počátek říše Rakouské.
1835. Ferdinand V.
1848. František Josef.

Z věku nejstaršího, z dob slovanské bohoslužby na Slovensku, nezachovala se žádná písemná památka; pověst dí, že slovanské církevní knihy shořely při dobytí Nitry od Matouše Trenčanského.[1]) Za nejstarší památku slovenského nářečí pokládají se církevní písně se slovenskými glossami Václava *Bzeneckého*, z r. 1385.[2]) Rozkvět české vzdělanosti ve století XIV. vábil, jakož se podobá, i Slováky do škol českých; účinek svazků příbuzenských mezi Čechy a Slováky projevil se zvláště v tom, že hnutí husitské sdělilo se i Slovensku. Husitství spůsobilo rozhodný obrat v náboženském a literárním životě Slováků: s husitskými válečníky a vystěhovalci přišli husitští kněží; mezi Slováky počalo se nové učení rozmáhati a s ním i české písemnictví, ježto české knihy byly jim dobře srozumitelny; zdomácněly tu i králická bible i kancionály a náboženské traktáty. Čeština stala se od té doby církevní a spisovnou řečí Slovákův a panovala tu téměř nepřetržitě do konce minulého, ba do počátku nynějšího století. U protestantských Slováků jest český jazyk podnes jazykem biblickým a církevním; jím se podnes káže v chrámích; knihy české toho obsahu tisknou se tam posud, i starým pravopisem, jehož Čechové již zanechali.

Na počátku XVI. stol. přijali slovenští podobojí učení Luterovo; Slováci chodili na studie do Vitemberka, však služby boží konali dál v českém jazyce beze změny. Pronásledování Českých a Moravských bratří a konečný pád protestantismu v Čechách po bitvě Bělohorské přivedly na Slovensko nové vystěhovalce: Bratří přinesli s sebou své

---

[1]) *Pič* ve Slov. Sborníku I. str. 100, pozn. Podle jeho zprávy členové maďarské akademie našli některé listiny slovanské, ale skrývají je. Viz Slovník Naučný s. v. „Slováci,“ str. 583. Československé listiny jdou od XV.—XVI. stol.

[2]) Slovník, tamtéž; *Jireček*, Rukověť, I. str. 118.

knihy, svou vroucnost náboženskou, zakládali školy - a tak český spisovný jazyk ještě více se rozšířil.

Od uvedení českého protestantismu počíná se vlastní činnost spisovná a vzdělavatelná na Slovensku. V XVI. století zříme tam již drahný počet dobrých škol: v Rožnavě r. 1525, v Bánovcích 1527, v Bardějově 1539, v Levoči 1542, ve Šťávnici 1560, v Kežmarce 1575, ve Zvoleni 1576, v Trenčíně 1582, v Prešově 1594, v Košici 1597 a j. Nebývaly to jen školy národní a střední, ale sem tam i vyšší, kdež vyučovali slovutní spisovatelé a učenci slovenští; úřad učitelský býval obyčejně přípravou k hodnostem církevním a učitelé nezřídka byli lidé vyššího vzdělání, jehož nabyli doma i za hranicemi. Od r. 1574 zříme při znamenitějších školách tiskárny. Nejstarší, pokud známo, české knihy, tištěné na Slovensku, jsou: Luterův katechismus, vydaný v Bardějově r. 1551, a katechismus Prunův, tištěný ve Fraštáku r. 1581 nebo 1583.

Ježto školy byly zřízeny od obcí náboženských a vzdělání rozvíjelo se v duchu církve a směřovalo k její účelům, jest patrno, že i literatura, majíc v těch okolnostech svůj původ, zvláště v dobu náboženského roznícení tehdejšího měla hlavně ráz náboženský. Doložíme-li k tomu, že mnozí spisovatelé slovenští podle obyčeje věku a země psávali latině, není divu, že v dobách před druhou polovicí XVIII. století málo tu vzešlo plodův zajímavějších, čistě slovesných. Zříme tu na mnoze jen knihy modlitební, katechismy, duchovní písně, kázání. Mimo to doby XVI.—XVII. století byly velmi nepokojné a obtížné: nájezdy Turkův, domácí válka mezi Ferdinandem a Janem Zápolským, hrozné zákony proti evangelíkům málo přály činnosti literární. Duchovní písně z těch časů proniknuty jsou citem tesknoty a touží po pomoci a vysvobození. Jako skladatelé duchovních písní ve století XVI. jsou známi: Jan Silvan († 1572); Jiří Bánovský, správce školy žilinské († 1561); kněz Jan Táborský († okolo roku 1576), Jan Pruno ze Fraštáka († 1586) a j.; písně jejich, složené jazykem českým, nacházejí se v evangelických kancionálech. Z toho času pocházejí též některé zpěvy historické, na př. o porážce Moháčské, o Mikoláši Zrinském při obležení Sigetu r. 1566, o Muráňském zámku a j., kteréž psány jsouce česky, nemohou mezi národní býti počítány, spíše za skladby knižné, rovněž jako podobné písně u Čechů z těch dob. [1]) Ve století XVII. byli časové ještě obtížnější: vnitřní rozbroje, různice politické, pronásledování náboženská nehověly prospěchu osvěty. Zříme tu však přece několik spisovatelů, kteříž jsou jako poslední odnož husitské literatury české u Slováků. Takž mimo jmenovaného v literatuře české Vavřince z Nudožer jedním z nejlepších skladatelů duchovních písní té školy byl tu evangelický kazatel Jiří Tranovský (1591—1637), rodem Slezák: jeho „Cithara Sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré i nové“ (v Liptově 1635) přijata byla za zpěvník církevní nejen u Slovákův, ale i mezi evangelíky českými, moravskými a slezskými a dílem posud jest církevní knihou

[1]) Některé zachovaly se v rukopisech, z jiných známy jsou jen názvy po kancionálech. Viz Kollárovy Nár. Zpiew. I.

slovenských protestantův. „Cithara“ obsahuje několik desítek písní přeložených z němčiny, 150 pak složených nebo upravených od samého Tranovského. Byla to kniha po bibli nejrozšířenější: od roku 1635 dočkala se dvacatera vydání a každé bylo množeno novými písněmi. Před Tranovským proslul jako skladatel nábožných písní Eliáš Lányi (1570—1618), evangelický superintendent, jenž horlivě své církve hájil proti Pazmanovi a jezovitům; později zase v tom oboru vynikl Jáchym Kalinka (1602—1678, z Růžomberka, † v Sasích ve vyhnanství) a j. Štěpán Pilařík († 1678), správce několika sborů a později církevní starší, zakusil mnohých příkoří pro svou víru a všelikých běd v zajetí tureckém; příhody své vypsal ve verších pod nápisem: „Sors Pilarikiana“ (t. j. Pilaříkovy osudy [1]). Dále sluší jmenovati Daniele Horčičku (Sinapius): byl evangelickým kazatelem a plodným spisovatelem náboženským a poučným v druhé půli věku XVII.; vypuzen byv roku 1673 z vlasti náboženskou nesnášelivostí, strávil deset let ve Slezích a v Polště a první mezi Slováky promlouval o velikém národu slovanském, o potřebě, aby národní jazyk byl vzděláván, o pilné povinnosti, chrániti své národnosti atd. Z jeho spisův nejzajímavější jest „Neoforum Latino-Slovenicum“ (1678), kdež nalezá se třicet „dekurií“ slovenských národních přísloví a v předmluvě se výklad činí o ceně národnosti slovanské.

Ke konci XVII. století věc vzdělanosti a literatury klesá pod tlakem nepříznivých okolností politických a zotavuje se teprv ve století XVIII. přičiněním několika učených spisovatelů, kteří jí zasvětili své úsilí. Sluší tu nejprv jmenovati Matěje Béla (Belius, 1684—1749), muže to památného v historii slovenské vzdělanosti a spolu „velkou ozdobu Uher“ (magnum decus Hungariae). Vzdělával se nejprve na školách domácích, potom v Dobrosoli; vrátiv se domu, byl rektorem gymnasia v Bystřici, pak lycea v Prešpurku (tuto spolu evangelickým kazatelem) a zjednal těm školám výbornou pověst. Byl to učenec znamenitý, znal se v jazycích latinském, německém, českém a maďarském, zvláště pak proslul svými spisy latinskými o dějinách a zeměpise Uher. [2]) Při tom však velice si vážil jazyka svého československého: hlavním jeho dílem v tom oboru byla přehlídka bratrské biblí, kterou vykonal s Dan. Krmanem (vydána v Dobrosoli 1722, 1745, 1766); přeložil též pověstnou knihu Jana Arndta „O pravém křesťanství“ atd. Společník jeho prací, Daniel Krman (1663—1740), vzdělával se rovněž za hranicemi a byl pak ve Šťávnici superintendentem; psával latinsky, v češtině skládal metrické verše. Jako Bél, tak i on se k slovanské minulosti obracel a na kmenovou jednotu Slovanstva ukazoval. [3]) Umřel v prešpurském žaláři po devítileté vazbě. V této řadě

---

[1]) V Žilině r. 1666; druhé vydání: „Ponaučné příhody“ atd. obstaral *Bohuslav Tablic* ve Skalici 1804.

[2]) Hungariae antiquae et novae prodromus, Norimb. 1723, folio; Notitia Hungariae novae historico-geographica, 1735—42, 4 díly a počátek 5.; a j. Krom toho sepsal mnoho knih učebních pro tehdejší školy latinské a více spisů nábožně vzdělávacích.

[3]) V rukopise zůstalo mezi jinými toto dílo Krmanovo: De Slavorum origine, dissertatio de ruderibus historiarum eruta.

československých vlastencův a spisovatelů budiž dále uveden Samuel Hruškovic (nar. na konci XVII. stol., † 1748): študoval ve Vitemberku a byl evangelickým kazatelem a superintendentem; v literatuře se mu za zásluhu počítá nové vydání Tranovského „Citary,“ rozmnožené na 1000 písní, z nichž mnohé složil sám. Konečně sluší ještě jmenovati Pavla Doležala, jenž působil v polovici XVIII. století: sepsal několik latinských spisů mluvnických o jazyce českém, mezi nimiž zvláště vyniká „Grammatica Slavico-bohemica“ (1746), ku které sepsal Bél předmluvu a přidána jest sbírka slovenských přísloví; též vydal několik spisů českých.

Vylíčená dotud literární činnost považovati se může, jakož jsme podotkli, za další běh české literatury husitské a bratrské; užívala i veskrz jazyka českého. Obrážela se v ní jednak tehdejší, zvláště německá učenost, kterou slovenští učenci přímo čerpali na německých universitách protestantských; ve spisech pak náboženských vane česko-německý pietismus. Obé však tehdáž působilo blahoplodně, obracejíc mysl k vyšším mravním potřebám a přivádějíc slovenské spisovatele k národnímu uvědomění. Žel jen, že působení jejich bylo velice ochromeno slabostí politickou protestantstva slovenského: Bél, Krman, Hruškovic a mnozí jiní snášeti musili příkoří pro náboženství. Básnictví tehdejší nosí též na sobě ráz své doby: jest to protestantská nábožná píseň kancionálův; náboženský cit byl zajisté upřímný, ale v duchovních písních převládala mystičnost, vyjádřená suchopárnými rýmy.

Ke konci XVIII. století se stav věcí polepšil. Literární a vědecká činnost se jevila, jakož jsme viděli, skoro jen v kruhu protestantského duchovenstva, tudíž otevřelo se jí volnější pole, když zavládla lepší snášelivost náboženská, prohlášená patentem Josefa II. V počtu učencův a duchovních spisovatelů v druhé polovici XVIII. století mohou býti jmenováni: M. Holko (1719—1785), pilný historik, jenž zůstavil po sobě v rukopise několik spisů latinských a též národní písně sbíral, které pak pojaty byly do sbírky Kollárovy; syn jeho byl též učeným spisovatelem, založil v Malém Hontě knihovnu, při které se pak sestoupila učená společnost.[1] Ladislav Bartholomaeides (1754 až 1825), správce školy, potom evangelický kazatel: spisoval latině, německy a československy knihy vzdělavatelné a poučné, zvláště jsou pozoru hodny jeho spisy latinské, hledící k zeměpisu Uher, jež jsou důležitým pramenem. Michal Institoris Mošovský (1733—1803), jeden z nejsnažnějších pracovníků církevních a literárních mezi protestanty slovenskými; spisoval kázání, duchovní písně atp. jazykem československým. Michal Semian (1741—1810) cvičil se doma i na universitách německých, v Dobrosoli a v Jeně, byl pak kazatelem; skládal nábožné písně, sepsal krátkou historii země Uherské a opatřil nové, opět přehlédnuté vydání biblí bratrské (1787). Ondřej Plachý (1755 až 1810), kazatel a duchovní básník, vydával naučný a literární sborník

[1]) „Erudita societas Kis-Hontensis“ vydávala také sborník svých prací o názvu: Solemnia Bibliothecae Kis-Hontensis; bylo tu i vytištěno několik spisů československých. Viz *Kollárovy* Nár. Zpiew. I., předmluvu.

„Staré Noviny“ (ve Zvoleni, 1785—86). Štěpán Leška (1757—1818), kazatel a superintendent: skládal nábožné a světské písně a byl již v přátelských svazcích s Dobrovským, Jungmannem a s jinými vůdci českého vzkříšení; mimo jiné sestavil sbírku cizích slov, v maďarštině užívaných a vypůjčených z jazykův slovanských a jiných.[1]) Jiří Rybay (1754—1812), evangelický kazatel: študoval v Jeně a shromáždil velikou knihovnu československou; konal mnohá bádání o jazyku českém a slovenském, což však zůstalo vše v rukopise.

Takž tedy ve druhé polovici XVIII. století přidružuje se ku dřívějšímu obsahu literatury, skoro jen protestantsko-pietistickému, čím dál tím více snah naučných: pěstuje se známost vlasti, dějepis a obrací se zřetel k slovanskému kořeni národa. Na té cestě se slovenští vlastenci setkávají již s křisiteli českými a vcházejí v osobní s nimi svazky.

Dříve však než k novým těm časům postoupíme, třeba zmíniti se ještě o druhé stránce literárního života slovenského, o působnosti totiž Slováků katolických.[2]) O čem tu posud bylo jednáno, vše bylo dílem jen Slovákův evangelických a katolíků se netýkalo. U těchto jevila se literatura v jiné podobě, následujíc vzorův — jezovitského pobořkářství. V Trnavě, v ohnisku katolické a jezovitské činnosti, vycházely knížky, jako: „Serafinská pokladnice,“ „Zlatý pramen věčného života“ (na konci XVIII. stol.) atp. Knihy katolické lišily se od protestantských i řečí. Katolíci onen český jazyk, kterého vůbec tehdy užívali slovenští spisovatelé protestantští, považovali za kacířský, za „husitský,“ i odhodlali se uvesti do knih mluvu místní.[3]) Míchány z počátku libovolně české tvary a česká rčení se slovenskými, na začátku pak XVIII. stol. katolický Slovák Alexandr Mačaj (Macsay) vydal svá kázání jazykem již dosti čistě slovenským.[4]) Po něm trval dále ten jazykový zmatek, kterým slovenští katolíci měli od protestantův býti odděleni; ku konci století XVIII. pracuje se vědomě již a zjevně k tomu oddělení. Přičiňovali se o ně zvláště: Josef Ignác Bajza (1754—1836), jehož působení spisovatelské padá do let 1783 až 1820;[5]) Jiří Fandly (Juro Fandly), katolický kněz, spisovatel

[1]) Elenchus vocabulorum Europaeorum imprimis Slavicorum Magyarici usus. V Pešti 1825.

[2]) Buďtež tu připomenuta čísla Slováků v příčině náboženského vyznání: Šafařík počítá všech Slováků do 2,750.000, z těch pak katolíků 1,950.000 a protestantův 800.000. Czörnig celý úhrn ztenčuje na 1,780.000. Podle statistických tabulek při národopisné mapě petrohr. slov. komitétu jest všech Slováků 2,220.000, a sice katolíků 1,580.000 a 640.000 protestantů. Sasínek („Die Slovaken,“ 2. vyd., str. 13.) počítá všech Slováků na 3 milliony, mezi těmi $2\frac{1}{2}$ mill. pohromadě bydlících, v číslech však, které týkají se náboženství (na str. 23.) zajisté jest nějaký omyl.

[3]) Zajímavo jest, že na počátku českého znovuzrození, již v nynějším století, čeští vlastenci uznali toho potřebu, učiniti tutéž otázku: Jazyk český husitský-li? a dávati na ni odpověď. Viz Jungmannovy Zápisky v Časop. Mus. 1871, na str. 273.

[4]) Chleby prvotin neb kázání na neděle celého roku, v Trnavě 1718. O mluvě těch kázání viz čl. Bernolák, ve Slovníku Naučném; *Pič* ve Slov. Sbor. I. 119.

[5]) René mládence príhodi a skušenosti, 1783; Slovenská dvojnásobná epigrammata, 1794; Veselé učinky a rečeni, 1795 a j.

kázání, historických a hospodářských knih;[1]) nad jiné pak Antonín Bernolák (1762—1813). Jsa rovněž knězem katolickým, vydal v jazyce slovenském jen dva tři spisy, ale působil hlavně pracemi mluvnickými,[2]) kterýmiž hleděl formálně stanoviti slovenštinu spisovatelů katolických. Sestavil též obšírný slovenský slovník, jenž vyšel teprv po jeho smrti. Způsob psaní, jím zavedený a ustanovený (tak zvaná bernolačina), času svého se velmi rozmohl. Snahy o zvláštní spisovnou řeč došly u katolického duchovenstva vůbec nemalé podpory; Bernolákova mluvnice přijata byla za základ. R. 1793 vznikla v Trnavě katolická literární jednota k vydávání knih v novém jazyku, kteráž údy své vázala, knihy takové odbírati. Naproti tomu zřídila se v Prešpurce společnost protestantův, o níž povíme si níže. Jednota trnavská rozpadla se ještě za Bernolákova života.

V Bernolákových šlépějích kráčeli z katolických duchovních ještě tito: Vojtěch Antonín Gazda († 1817), františkán, vydal několik sbírek kázání;[3]) kanovník ostřihomský Jiří Palkovič (1763—1835), veliký příznivec bernolákistů, vydával jejich knihy a sám vzdělal překlad bible podle osnovy katolické;[4]) Alexandr Rudnay (de Rudna a Divék Ujfalu, 1760—1831), od r. 1819 kníže primas Uherský, byl velkým příznivcem slovenské národnosti a psával kázání v řeči slovenské; jeho to přispěním vydáno bylo nejdůležitější dílo Bernolákovo, jež za spisovatelova života do tisku nepřišlo — slovenský slovník.[5]) Nejznamenitějším však spisovatelem katolickým, jenž stal se již chloubou celého národa, byl Jan Hollý (1785—1849). Prošel katolickou školu a odbyl učení bohoslovecké v Trnavě; r. 1808 vysvěcen byl za kněze a větší část svého života, od r. 1814 do 1843, ztrávil v osadě Madunicích na Váhu, kdežto v pravém slova smyslu na lůně přírody, pod obrovským dubem v nedalekém háji, oddával se svému horování a básnění. Řada jeho útvorův počíná se sbírkou neveiikou překladů z básníků klassických a převodem Aeneidy.[6]) R. 1833 objevilo se první jeho samostatné a také nejznamenitější skládání — hrdinská

---

[1]) Důverná zmlouva mezi mnichom a diablom o prvních počátkách etc. reholňickich, 1789; Z Jiřiho Papanka Historie gentis Slavicae vytah, 1793; Príhodné a svátečné kázne, 1795.

[2]) Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum, Posonii 1787 (a při ní Linguae slavicae per regnum Hungariae usitatae orthographia); Etymologia vocum slavicarum, 1791; Grammatica slavica, 1790 (nachází se při ní sbírka přísloví, dílem od Doležala vzatých dílem od samého Bernoláka sebraných).

[3]) Fructus maturi, t. j. zralé ovoce, 1796; Hortus florum, t. j. zahrada kvetná, 1798; a j.

[4]) Svaté pismo starého i nového zákona, podla obecného latinského, od sv. Rimsko-Katolickej cirkvi potvrďeného s prirovnánim gruntovního tekstu, v Ostřihomi I. 1829, II. 1833.

[5]) Slovar Slovenský, Česko-Latinsko-Německo-Uherský, seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum, autore Antonio Bernolák nobili Pannonio Szlaniczensi. Budae 1825—27, šest dílů.

[6]) „Rozličné Básňe Hrdinské, Elegiacké a Lirické z Virgilia, Teokrita, Homéra, Owidia, Tirtea a Horáca,“ v Trnavě 1824; „Wirgiliowa Eneida,“ v Trnavě 1828. — Obě knihy tištěny jsou švabachem, tolikéž báseň následující. Byly všecky vydány nákladem „jednoho milovníka slovenské literatury,“ t. j. kanovníka Jiřího Palkoviče.

báseň „Svatopluk" („S. víťazská báseň ve dvanáci spevoch"). R. 1835 následovala hrdinská báseň v šesti zpěvích „Cyrillo-Methodiáda." Porůzné jeho verše vyskýtaly se v almanahu „Zoře," jenž vycházel od r. 1835. R. 1841—42 vyšlo plné sebrání jeho spisů, byvši vydáno od spolku tehdy v Pešti založeného „milovníkův řeči a literatury slovenské"; [1]) byl tu pojat též metrický „Katolickí Spewňik," jenž zároveň vyšel také o sobě. R. 1846 vyšla druhá jeho sbírka duchovních písní, rýmovaných. R. 1863 vydal J. Viktorin výbor Hollého spisů, zasvěcený „památce dokonaného v r. 1863 tisíciletého svátku blahého příchodu sv. Cyrilla a Methoda do vlastí slovenských." [2])

Jan Hollý, jméno nejznamenitější ve slovenském básnictví, náleží k osobnostem velice charakterním slovanského znovuzrození. Všecek život svůj strávil v tichém ústraní skromného svého povolání na selské farce; pošed z jádra lidu, své vlasti nikdy neopustil; neměl jiného literárního vzdělání leč kterého mu poskytla scholastická škola: z toho se vysvětluje povaha jeho básní. Kněžský jeho stav vedl jej k písním duchovním; potom vévodí v jeho skladbách láska k národu, rozkvetlá v ono snivé vlastenectví slovanské, které jsme viděli v novější literatuře české a jehož vrcholkem byla „Slávy Dcera." Hollému byla „Sláva," myšlená to máti všeho Slovanstva, bytostí takřka skutečnou a nikoli romantickou vidinou; poesie Hollého z ideálního kruhu té „Slávy" nevykročila, obírajíc se téměř napořád prvními toliko věky Slovanstva, jež zároveň byly věky jedinými národní slovenské samostatnosti. Svou vlast pokládá básník za Slovanstva střed a krajany své za nejryzejší Slovany. V tom kruhu i zůstal; snahy, péče a strasti Slovanstva souvěkého jako by proň nebyly; slovanské jeho vlastenectví jeví se, jako u Kollára, ve vzpomínkách jen na šedou minulost a ve zosobnění „Slávy" — matky plačící nad záhubou synův. Takovýť jest jmenovitě „Plač Matky Slávy": máti Sláva truchlí nad zánikem četných svých dětí, jež obývaly nejen země baltského Pomoří, kdež je pohltili Němci, ale i sídlily (podle přesvědčení tehdejších vlasteneckých archeologů) na Rýně, v Belgii a v Britanii. Matka Sláva rozpomíná se na ony radostné dni, kde počet její synů tak byl veliký, a pláče nad jich krutým osudem; však příčinu smutného jich losu zná — zahynuli, že byli dobrosrdečni, pokojni, spravedlivi, že nemilovali zbroje ani násilí. [3])

---

[1]) „Básňe Gana Hollého. Widané od Spolku Milowňíkow Reči a Literaturi Slowenskég. We štiroch zwazkoch." V Pešti, 1841—42. Se životopisem spisovatelovým.

[2]) Jana Hollého Spisy básnické. So životopisom etc. V Pešti 1863.

[3]) Než čo do tak hroznej ubohých zahrúžilo bídy?
Dobrota jich vlastná záhubu fahla na ních.
Ejhľa tichý, krotký, mírný a vždycky pokojný
I všelikej prázný úhony vedli život.
Zrabali zem, pri vodách obchodné zdvíhali mesta,
Prichodzím ze svej strojali práce hody.
Nikdy na patrácí cudzím neslačívali statky,
Uspokojen každý vlasti sa darmi živil.
Neznali zbroj, ľudských oceľou nezbíjali končin,
Bezbožnými drahej mečmi ne ľali krvi.
Prespoľné si mocou poddávať nechceli krajny;
Len bez krivdy jatou vládali slušne zemou.

Život starých Slovanů myslil si básník jako klidnou idylu: byli utištěni, že jejich nepřátelé byli krutí násilníci... Obsah takový může se zdáti příliš prostomyslným; ale za oněch časů spisovatelé západoslovanští rádi takové idyly malovali: nově vypučelé národní básnictví obracelo se k obecenstvu, sotvy z jádra lidu vyrůstajícímu, a bylo mu tedy srozumitelné; v prostoduché té poesii ozývala se upřímná láska k národu, k prostotě a spravedlnosti. Vnější způsoba Hollého básní byla plodem jeho vychování: vzdělav se na klassicích, přejal šmahem formu klassických epopejí Homérových, Virgiliovy a Klopstockovy: básně své dělil ve „zpěvy“ a veršem jeho byl hexametr s pentametrem, někdy i jiné metrum klassické.[1]) Ale jakkoli byla umělá a ve formě zastaralá poesie Hollého, došla přece uznání obecného jakožto projev celoslovanského i domácího národního vlastenectví; stejně ji uvítaly obě strany vlastenců slovenských, jak katolíci tak i protestanti — Hollý stal se básníkem národním.

Vraťmež se však ku straně protestantské. Bernolačina měla barvu katolickou; přívrženci její nechtěli ani slyšeti, aby čeština, na níž lpěly a s níž dále trvaly tradice husitské a protestantské, byla spisovnou řečí Slováků Ale jako katolíci stáli o rozšíření bernolačiny, tak zas protestanti nemínili spustiti se historické pásky s Čechy. Povstaly dvě určité strany. Protestanti obávali se, že literární odštěpení bude v zápětí míti, stranám oběma na škodu, seslabení národní jednoty, pročež založili v Prešpurce „společnost řeči a literatury československé“ na zachování nedílnosti a čistoty spisovného jazyka československého a k vydávání knih pro lid. Bylo to r. 1801: hlavními podnikateli věci byli Tablic, Hamaljár, Bartholomaeides, Godra a jiní. Společnost pro nepokoj tehdejších časův a pro rozmíšky osobní dlouhého trvání neměla; nicméně plodem její úsilí bylo zřízení učitelské stolice při lycei prešpurském pro jazyk československý, kteráž byla pak mocnou oporou slovenské literatury. R. 1812 založilo několik vlastencův (a sice týž Tablic, Lovič, Rybay, Szeberinyi) druhou společnost literární, „báňských měst,“ s týmiž účely; ale i ta netrvala dlouho; vydala několiko knih a zřídila stolici československé řeči ve Šťávnici. Na stolici prešpurskou zasedl r. 1803 slovútný potom spisovatel československý Jiří Palkovič.

Bohuslav Tablic (1769—1832), evangelický kazatel, nabyl vzdělání ve školách domácích, potom v Jeně. Byl to jeden z nejčinnějších spisovatelů v jazyku *českém* na Slovensku. Mimo řadu knih

---

Ze vlastnéj ľudskú merajúci rovnoty rovnosť
Mysleli, jak dobre mňá, tak dobre mnívať iných.
Mysleli, jestli ku ním spravedelnosť, jestli porádný
Mír zadržá, že pokoj mať sami vždycky budú.
A hľa to všetko čo jim k veľkej malo pochvale slúžiť,
Slúžilo k nešťasťu, slúžilo k bíde čirej...
(Vydání Viktorinovo, str. 373—374.)

[1]) Podle soudu jeho krajanů Hollý „předčí nad Klopstocka i obsahem svých skládání i formou, přibližuje se k Virgiliovi, *druhdy i k Homéru*“ (Slav. Sbornik I. 138). Přirovnání to, dovozované dalším přirovnáváním, sestavuje dvě věci, na kterých nic není oběma společného krom vypůjčené vnější formy.

mravně poučných, náboženských a také prakticky pro lid užitečných vydal sbírku básní pod nápisem: „Poezie“ (ve Vácově, 1806—12, čtyři díly); básně jsou chatrné, ale kniha má značnou cenu svými přídavky — zprávami to o slovenských spisovatelích od XVI. do XIX. století. [1]) Podobnou důležitost pro historii literatury mají „Slovenští Veršovci“ (ve Skalici 1805, ve Vácově 1809 — dva díly): jest to sbírka skládání starších spisovatelův slovenských. Konečně vydal Tablic překlad Pope'ova „Pojednání o člověku“ a Boileau'vovy „Poetiky“.[2])

Jiří Palkovič (1769—1850, třeba jej rozeznávati od kanovníka Palkoviče, výše jmenovaného), Slovák protestant, študoval na školách domácích, pak v Jeně; vrátiv se do vlasti, zabýval se vyučováním a r. 1803 obdržel, jakož bylo řečeno, zřízenou v Prešpurku stolici řeči a literatury československé. Stolici tu zaujímal do r. 1837 — kdež odevzdal ji na čas Štúrovi — nemálo přispívaje k rozšíření slovanských vědomostí v tu první dobu „znovuzrození.“ Spisoval velmi mnoho (mezi jiným knihy poučné a prakticky užitečné pro lid) a byl hájcem zděděné češtiny nad jiné horlivým, do té míry až, že spory vedl se samými Čechy, chráně čistoty české řeči od novot všelikých ji porušujících. Pravidlem byla mu řeč Veleslavínova a po boku Hněvkovského a Nejedlého statně šermoval proti nové škole, uvádějící novoty do jazyka i pravopisu, zvláště proti Jungmannovi. Potom však s Čechy nové školy se spojil, povstávaje proti snahám, čelícím k založení zvláštní slovenské literatury. Nejznámější jsou tyto jeho spisy: „Muza ze slovenských hor“ (ve Vácově 1801) — sbírka básní; „Známost vlasti Uherské“ (v Prešpurce 1804, první toliko díl), veršem; v letech 1812—1818 vydával „Týdenník,“ malý list prostonárodní, v rocích pak 1832—1847 „Tatranku,“ spis pokračující rozličného obsahu, „pro učené, přeučené i neučené,“ do níž přispíval od r. 1840. Štúr a Hurban. R. 1808 vydal českou bibli, opět přehlédnutou. Konečně velmi důležitým na onen čas dílem byl slovník česko-německo-latinský obsahující přídavky slov a rčení moravských a slovenských.[3])

Neobyčejné podnícení citu národního vzešlo mezi Slováky dvěma spisovateli, kteříž, jsouce oba Slováci rodem, mocně tehdáž působili u veškero znovuzrození slovanské. Byli to Kollár a Šafařík. Slovenští historikové ne bez důvodu podotýkají, že k rozvoji směru jejich slo-

---

[1]) Paměti československých básnířův aneb veršovcův, kteří buďto v Uherské zemi se zrodili aneb aspoň v Uhřích živi byli.

[2]) O Tablici Kollár učinil zmínku ve „Slávy dceři“ (ve zpěvu Lethe, ve znělkách 48.—49. anebo podle obecného počítání ve znělkách 435. až 436.): odsuzuje jej, že jsa boháčem nic pro duševní povznešení svého národa neučinil. Ve výkladech ku své básni vysvětluje Kollár to odsouzení a podotýká: „Tablic byl velikým milovníkem národa — ale i peněz. Jestliže kdo, tedy on mohl zůstaviti po sobě věčnou památku u Slovákův a Čechův.“ Tablicovo jmění dostalo se do rukou maďarských jeho příbuzných; v týchž rukou zašla prý také velká jeho knihovna československá. (Sr. Hurbanovy Pohľady, I. str. 92—95.)

[3]) Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beifügung der dem Slowaken und Mährer eigenen Ausdrücke und Redensarten. Prag 1820, Pressburg 1821 (dva díly). — Uvedeme tu ještě německou brošuru: Bestreitung der Neuerungen in der böhm. Orthographie, 1830.

vanského přispěla snad ona přesnost a původnost, v jaké se živel slovanský zachoval u Slovákův. Slováci zajisté, ztrativše již ve věku dávném politickou samostatnost, zůstali nic méně v položení ustraněném, tu pak, zvláště v krajinách horských, mohlo zachovati se mnohé jádro původní v povahách i v životě, netknuté vplyvem ciziny, jež tak silně bije do očí zvláště u Čechův. Nedostatek všelikého pomyslu na možnost vlastního bytu politického činil, že národní snahy slovenských vlastenců nesly se k idealisování Slovanstva vůbec; neměli, jako jiní národové slovanští, minulosti historicky památné, v jejíž obnovu by rozumně mohli doufati, pročež všecek žár národního citu tíhl ku vlastenectví ideálnímu, ku vlasti všeslovanské — k panslavismu v tom či onom smyslu a rozsahu. Zmínili jsme se již, že u slovenských učenců dávno před vlastním počátkem „znovuzrození" rodily se takové myšlénky. Z téže příčiny i v době novější nejráznější panslavisté vyskýtali se jmenovitě u Slovákův: Kollár, jehož „Slávy Dcera" a „Slovanská vzájemnost" hřímaly po všem Slovanstvě jakožto jediná snad, v pravdě všeslovanská básnická obnova kmenové jednoty; Šafařík, jenž tolikéž způsobem všeslovanským vzkřísil slovanský pravěk, shrnul historii slovanské literatury a sčetl národopisně slovanská plemena; takýmže panslavistou v oboru kultury, politiky a literatury byl později Ludevít Štúr, o němž budeme jednati níže.

Ani Kollár ani Šafařík nepomýšleli na zvláštní slovenskou literaturu; ten i onen zřel ve Slovácích jen část národa českého. Šafařík v listech svých ke Kollárovi z r. 1821—23 nejednou se prohlašuje proti tvoření spisovné řeči slovenské, rozdílné od češtiny; [1]) připomíná tuhých svazků náboženských a literárních mezi Slováky a Čechy od časův husitských, pročež evangeličtí Slováci podnes prý drží se češtiny a jen katolíci ji zavrhují; [2]) i dává přednost těm starým svazkům. Na zvláštní slovenskou literaturu již z té příčiny nepomýšlel, že budoucnost Slováků jevila se mu vůbec velmi mračnou. [3]) Přes to však díla Šafaříkova a Kollárova napomáhala přece odlučným snahám národovců slovenských. Účinkovala netoliko na cit vespolnosti slovanské — což zvláště platí o básni Kollárově — ale probouzela zároveň i místní vlastenectví slovenské. Z počátku i sám Šafařík uznával zvláštní osobnost slovenské čeledi. V „Historii literatur slovanských" věnoval zvláštní oddíl historii, řeči a literatuře slovenské; nežádaje Slovákům zvláštní literatury, požadoval jen, aby ve společném s Čechy

---

[1]) Viz „Časop. Mus." 1873, str. 121—132.

[2]) „V XVI. století byli i Čechové i Slováci naši zároveň novo- či pravověrci. Drahá to památka! Není-li ku podivu, že i dnes evang. Slováci češtiny se přídrží, katoličtí ji zavrhují? Arciže ta kovaná čeština z XV. a XVI. století husitsko-evangelická jest." Tamtéž na str. 389.

[3]) „Nemám příčiny, abych se tajil před věrnými a upřímnými přátely svými, což zjevně stojí před myslí mou a duší mou, totiž to, že já naprosto nemám naděje nižádné, aby mezi našími uherskými Slováky kdy lépe bylo. Jest to arci přebolestné srdci mému, že toho přesvědčení žádným rozumováním vyvrátiti nemohu: cožkoli si na mysl přivodím proti němu, to vše se v potvrzení jeho obrací. Jste-li Vy jiné mysli, blaze, přeblaze Vám; já se Vám bohužel v tomto štěstí nikdy vyrovnati nemohu." Tamže, str. 388.

jazyce spisovném přihlíženo bylo ku zvláštnostem slovenského nářečí. [1]) Šafáříku a Kollárovi náleží též zásluha, že oni první konali študia národopisná o Slovácích. Pověděli jsme již na jiném místě, že jednou z prvních prací Šafaříkových o Slovanstvě bylo vydání slovenských národních písní (1823—27); vydání jich druhé, velmi rozhojněné, opatřil Kollár (1834—35).

Vedle Šafaříka a Kollára působil Karel Kuzmány (1806—66), jeden z nejzasloužilejších vlastenců slovenských. Vychován byv doma a na universitách německých, byl potom professorem evangelické theologie na universitě vídeňské a superintendentem v okruhu prešpurském a vřelé měl účastenství v bězích politických a v literatuře svého národa. Spisoval též nemálo, v rocích pak 1836—38 vydával v Báňské Bystřici časopis „Hronku" českým jazykem, ve kteréž mezi jiným vyšla po prvé rozprava Kollárova o slovanské literní vzájemnosti.

V letech třicátých počal se, jakož jsme pravili, velice vzmáhati národní ruch maďarský; však zároveň s ním zdvihá se i odpor slovanských národností. Jako v touž dobu u Srbův a Chorvátů, tak i mezi Slováky nastal pohnutější život v literatuře. Nauka národního „znovuzrození" velice mu vhod přicházela. Slovenským národovcům, podnikajícím boj za národní práva svého lidu, české roucho domácí literatury začínalo býti nedostatečné; i počali nastupovati na ráz její ryze slovenský — nechtěli již býti Čechoslováky nýbrž vlastně a jedině Slováky. Takým během odštěpnost, hlásaná před tím od strany katolické, stala se heslem, z jiných zase důvodův, i strany protestantské.

Zprvu sice vlastenci protestantští drželi se ještě staré půdy československé a teprve potom, když národní ruch počal se hlouběji ujímati v obecenstvě, jali se hledati proň i formy ryze národní a tak dospěli k literárnímu odloučení.

Z podnětu, jejž zavírala v sobě díla Šafaříkova a Kollárova, počala se ve slovenské mládeži vzmáhati láska ku slovanským vědám. Na konci let dvacátých tvoří se při lyceích a latinských školách študentské literární jednoty. Nejpřednější mezi nimi byla, která zřídila se při slovenské professuře v Prešpurce, jiné založeny byly v Levoči, v Prešově, v Kežmarce a jinde. Spolek prešpurský působil nad jiné v rozvoj slovenské literatury. Údové jeho, akademická mládež pod správou Palkovičovou, nejen že sami zabývali se studiemi slovanskými ale pečovali, aby i jinde se podobné jednoty sestupovaly, a vcházeli s nimi ve spojení. Rozdíly náboženské již mladých vlastenců nedělily.

Touž dobou budící se smysl pro literaturu poháněl Slováky k zakládání jednot literárních i vně školy. Takž r. 1834 založil v Pešti slovenský vlastenec Martin Hamulják (1789—1850) společnost pro vzdělání slovenské řeči a literatury. Účel společnosti potkal se s velkou přízní duchovenstva katolického; přistoupili k ní i biskupové, ačkoli předsedou byl protestant Kollár. Společnost za deset let svého trvání vydala čtyři ročníky almanahu „Zory" (1835, 1836, 1839, 1840), sebrané spisy Hollého a j. K „Zoře" přispívali Hollý, Hamulják, Godra,

---

[1]) Viz předmluvu k „Písním světským" etc., 1823, a „Geschichte der slaw. Sprache und Literatur," str. 389—390.

Žello a jiní.[1]) Prešpurští akademikové (Samo Chalúpka, Ludevít Štúr, M. Hodža, Grosman a j.) vydali také sbírku svých básní: „Plody zboru učenců řeči československé Prešporského“ (1836), psaných ve slovanském duchu Kollárově.

Zatím Maďaři, úsilně tehdy pracujíce o své sesílení a rozšíření, uvrhli na slovenský ruch podezření a královské místodržitelství študentské literární spolky r. 1837 rozpustilo. Přestaly tedy působiti formálně, ale slovenská mládež kráčela dále po cestě vytknuté, vedena jsouc vlastenci horlivými. V Prešpurce přidán byl r. 1837 Palkoviči za pomocníka Ludevít Štúr jeden z předních údů spolku právě rozpuštěného; když pak r. 1838, chtěje doplniti své vzdělání, odebral se do Dobrosoli, vystřídal jej v r. 1838—39 jiný vlastenec, Pravoslav Červenák; r. 1839 Štúr se zas navrátil. V Levoči účinkoval v duchu podobném Michal Hlaváček.

Benjamín Pravoslav Červenák (1816—1842) nabyl vzdělání svého doma a v Dobrosoli a náležel do počtu nejvřelejších vlastencův slovenských. Ze spisů jeho vyšly: Kniha o dějinách církve, vzdělaná z němčiny a doplněná historií církví slovanských (vyšla bez jeho jména r. 1842); zvláště pak pozornosti zasluhuje jeho „Zrcadlo Slovenska,“ sepsané českým jazykem a teprv po jeho smrti vydané od M. Hurbana (v Pešti 1844) s obšírným úvodem a s vypsáním Červenákova života. V rukopise zůstaly dějiny Slovanstva, které spisovatel vzdělal pro své přednášky v lycei přešpurském. „Zrcadlo“ obsahuje zprávy o pravěku Slovákův, o pohanském jejich náboženství, krátký přehled dalších jejich dějin, úvahy o povaze Slovanů vůbec a Slováků zvláště, konečně o postavení Slováků za nové doby, pod maďarským útiskem. V tomto posledním oddíle zaznamenány jsou zajímavé skutky, které historiku mohou posloužiti k doplnění obrazu o tehdejším stavu věcí na Slovensku.

Literární spolek levočský vydal r. 1840 vedením řečeného M. Hlaváčka almanah „Jitřenka“ (Gitřenka čili wýborněgšj práce učenců Česko-Slowenských A. W. Lewočských), obsahující ukázky literárních prací toho kruhu: básničky študentů horovaly i zde o slovanském bratrství, o vzájemnosti a příští slávě. Maďarské časopisy shledávaly v tom popouzení proti Maďarům a hrozbu. Hr. Zay ujal se věci úředně a vystoupil s formální žalobou proti levočským professorům. Vzešla z toho velká půtka, která vedla se v časopisech a brošurkách maďarských i německých; na straně slovenské účastnili se jí hlavně Čaplovič, Štúr, Hodža, Hurban. Štúr upadl r. 1843 ve vyšetřování a byl s professury prešpurské odstraněn. Slovenští študenti zasazovali se, aby opětně byl dosazen, když pak úsilí jejich minula bez prospěchu, opustili sborně Prešpurk a přestěhovali se do Levoče, kdež opět sestoupili se v literární spolek; ale za krátko i ten byl úředně zrušen. Po nějakém čase podali slovanští študenti university pešťanské král. místodržiteli prosbu, aby zřízena byla na ní stolice slovanských jazykův; prosbě

[1]) Žello vydal též o sobě svazeček veršů: „Básně od Ludevíta Žella“ (v Pešti r. 1842), v jazyce českém. Jest to po nejvíce ohlas vlasteneckých a slovanských themat Kollárových, sem tam dosti zdařilý.

nebylo ovšem vyhověno a se študenty, kteří se dopustili té opovážlivosti, zavedeno vyšetřování.

Za takých okolností bylo třeba nevšedního úsilí k vedení boje s maďarstvem. Činnost slovenských vlastenců rozcházela se ve dvou hlavně směrech: jednak vedli, pokud možno bylo, veřejný boj politický proti maďarské vypínavosti, tu hledajíce ochrany u dvora vídeňského, ovšem marně, tu útočiště berouce v německém tisku (brošury Štúrovy, Hodžovy a j.), tu ve shromážděních církevních odporujíce Zayovým záměrům unie; jednak dospěli k určité snaze, stvořiti si vlastní literaturu v řeči lidu, v řeči slovenské. Jest povědomo, čím propukly konečně politické a národní snahy Maďarů. Slovenští vlastenci dávno cítili, že se vše schyluje k revolučnímu sražení, i stavěli se proti ruchu maďarskému; neboť ačkoli heslem ruchu toho byla svoboda, ze kteréž i Slováci kořistili (zrušení poddanství, svoboda tisku), v celku však byla svoboda ta snoubena s maďařením. Slovenským vůdcům nezbylo leč přidati se ku straně vídeňské vlády, [1]) a když uherská revoluce vypukla, oni sami — lidé to knih, professoři a kněži — postavili se v čelo brannému povstání svého lidu proti Maďarům. K tomu bylo třeba lid připraviti, ve velikém davu probouzeti národní vědomí, mluviti k němu řečí srozumitelnou, jazykem jeho domacím — a v tom vězí hlavní důvod onoho ruchu odštěpného, jenž náhle se vyskytl u Slovákův před r. 1848 k velikému Čechův pohoršení, kteří jej jako národní zrádu zatracovali.

Minouce podrobnosti toho politického boje, obrátíme zřetel jen k mužům, kteří působili v literatuře, ač bývali často též vůdci politickými.

Na předním místě stojí tu Ludevít Štúr. Narodil se r. 1815 v Uhrovcích v Trenčínské stolici, z rodiny evangelické; študoval na gymnasii rábském, potom v prešpurském lycei, kdež za spolužáky měl staršího bratra svého Karla, který potom též proslul jako vlastenec a spisovatel slovenský, a Sama Chalupku; o něco později študovali tam

[1]) Řečený Červenák psal již r. 1842: „Praví se: Buďte Maďaři, nebo jen tak svoboda a osvěta mezi námi zkvětne — čili ať na světlo s pravou barvou vystoupíme — nebo jen tak ode dvora rakouského Uhersko se odtrhnouti a samostatným a slavným v Evropě státi se může. Však ale ze všeho patrno jestiť, že Maďaři jen pro sebe tu svobodu chtějí, nebo Slovákům něco potřebného pro sebe dělati není svobodno . . . Z celého však žvatlání tohoto nic jiného nevyzírá, jenom že sobě takovíto horlivci bezuzdnost a takový stav přejí, kde by nad nimi žádná vrchnost a nikdo vyšší a silnější k pořádku a poslušnosti veřejné vedoucí nebyl . . . Co jsou to za přátele svobody a osvěty, kteří ku př. na vzdělávání slovenčiny a na slovenské spisy křivo hledí, kteří evang. Slováky s kalvíny násilně a jenom takto do světa spojiti chtějí, aby se prý dříve zmaďarčili? O bídná, přebídná svoboda, hanebná a jména svého nehodná samostatnost a žalostná osvěta to věru jest, která se nedá dosáhnouti leč s nevěrností ku královskému a pravým právem panujícímu domu, leč s pozbavením šesti millionů lidí přirozených jejich práv, jim od Boha daných, od králů a vlády zemské v tisícleté době nezrušených a v tolikerých vlasti neřestech, bouřkách a pokleskách až do nynějška starostlivě dochovaných!“ (Zrcadlo Slovenska, str. 104—105.)

také Hurban, Hodža a jiní potomní vůdcové slovenští. Prešpurské lyceum bylo, jakož jsme již ukázali, hlavní štěpnicí slovenského ruchu literárního a vlasteneckého. Štúr byl povahy ohnivé a dojat byv hluboce spisy Šafaříkovými a Kollárovými, stal se členem nad jiné horlivým prešpurského spolku akademického. Předsedou spolku toho byl Palkovič, náměstkem jeho z počátku Samo Chalúpka, potom Štúr. R. 1837 stal se Palkovičovým pomocníkem v úřadě učitelském, v r. 1838—39 byl na študiích v Dobrosoli, načež opět se vrátil do Prešpurku. Jsa duší študentského spolku na lycei, požíval veliké vážnosti mezi mládeží slovenskou a srbskou a s prospěchem účinkoval k probuzení národního citu mezi ní. Ale skvělá doba jeho professury dlouho netrvala; již r. 1843 byl přinucen kathedru opustiti. Oddal se tedy všecek literatuře. Již dříve přispíval do českých časopisův, jmenovitě do „Květů," „Vlastimila," pak do „Hronky" a „Tatranky," vycházejících v českém jazyce na Slovensku. Teď pustil se do spisování německých brošur na obranu slovenských práv proti maďarské vypínavosti a vydával je v Lipsku; zároveň měl platné účastenství v podnicích nového spolku, r. 1844 pod názvem „Tatrín" založeného, jenž, maje Hodžu předsedou, vytkl sobě za účel všemi zákonními cestami pracovati k literárnímu vzdělání a hmotnému povznešení lidu slovenského.[1]) Spolek hledal ochrany a přízně u vídeňské vlády, ale poměry byly tak zmatené a napjaté, že slovenští národovci jen s největší obtíží mohli prováděti své vlastenecké záměry. Již na počátku let čtyřicátých ucházeli se o povolení, aby vydávati směli slovenské noviny. Neměliť žádného orgánu, kde by hájiti mohli prospěchův své národnosti: byli nuceni tisknouti německé brošurky v Lipště, utíkati se do augšpurské „Allgemeine Zeitung," dopisovati do novin chorvatských; ale ačkoli tím způsobem bylo možno protivníkům odpovídati, přece nebylo kde svůj národ vlastní seznamovati se stavem věcí. Novin v národním jazyku byla tedy velenuzná potřeba. Štúr domohl se konečně povolení, ač s rozličným obmezením, a v srpnu r. 1845 počaly jeho řízením vycházeti „Slovenské národnie Novini" s literární přílohou, zvanou „Orol Tatranski." Ještě tenkrát, když se na vydávání listu politického pomýšlelo, přidržoval se Štúr i přátelé jeho spisovného jazyka českého; v „Tatrině" však záhy došlo k jednání o tom předmětu a dospěli vlastenci ku přesvědčení, žeť potřeba káže, psáti jazykem lidu. „Slovenské Noviny" počaly tedy vycházeti v řeči lidu, při čemž Štúr Bernolákovo nářečí trnavské (z části pomíšené s češtinou) zaměnil čistší slovenštinou kraje svého, stolice Trenčínské. O rok dříve užil té slovenštiny Štúrův druh Hurban v almanahu „Nitře" (2. sv., 1844).

Přijetím národní řeči sblížili se Slováci evangeličtí se stranou katolickou; národovci strany obojí sdružovali se v „Tatrině;" básník Slováků katolických, Hollý, dožívaje poslední dny své, schvaloval záměry Štúrovcův a žehnal jejich podnikům. Na druhé však straně povýšení národní mluvy na řeč spisovnou vedlo k rozdvojení a rozbroji jednak mezi Slováky samými, jednak se vzdělanstvem českým. Novotě té byli

[1]) O Tatríně viz *Hurbanovy* „Pohľady" z r. 1851, č. II. str. 54—58 a *Hodžovo* Dobruo slovo Slovákom, 1847.

odporni mezi Slováky předně mnozí katolici, kteříž buď zastávali se bernoláčiny anebo neradi by si zlé oko udělali u Maďarův; za druhé vlastenci staršího pokolení, kteří nespouštěli se českého dědictví a s ním i společné řeči spisovné; konečně české vzdělanstvo, jež spatřovalo v tom hotovou zrádu společné národní věci československé. Štúrovi a jeho přátelům bylo celou bouři snésti od Čechův a spojencův jejich slovenských, v jichž počtu byli též Kollár a Šafařík. Na podporu své novoty vydal Štúr dvě knížky: „Nauka reči slovenskej“ a „Nárečje Slovenskuo alebo potreba pisanja v tomto nárečí“ (v Prešpurce, 1846). České Museum vydalo proti Štúrovi knihu, ve které na odsouzení jeho směru sebrána byla řada dlouhá hlasův a mínění starších i novějších spisovatelů obojího plemene, svědčících o potřebě literární jednoty mezi Čechy a Slováky. [1])

Z toho, co jsme vypravovali o postavení Slovákův, lze poněkud vyrozuměti, kdo z obou stran měl pravdu. Již v letech dvacátých Šafařík uznával potřebu, aby se ve spisovné češtině na Slovensku jistý dal průchod slovenským zvláštnostem, čímž by stala se lidu srozumitelnější. Český jazyk zajisté Slovákům úplně vyhověti nemohl a čím dále tím méně: přišeltě na Slovensko jako hotový jazyk písma a církve za doby husitské; tudíž čeština *nová*, obohacená novými slovy a obraty, zhusta doslovně přenesenými z němčiny anebo velice umělými, stala se méně srozumitelnou těm, kdož obeznámeni byli se *starými formami* v mezích *starého obsahu.* Pročež i Palkovič ne bez příčiny tak horlivě hájil češtiny veleslavínské proti novým spisovatelům. Kollár zkusil některých zvláštností slovačiny užiti ve „Slávy dceři.“ Církevní knihy protestantských Slováků zachovaly až podnes neladný pravopis, jenž býval ve starších knihách českých vůbec v platnosti. Čeština mohla by žíti na Slovensku, kdyby se tam byla ujala mimo obor církevní a knižný; ale jazykem života veřejného a úředního nebyla a nuzné školy Slováků nepodaly jí příležitosti, aby rozšířila se po veškerenstvu lidu. Konečně Slováci katoličtí, převážná většina národa, cizili se vůbec češtiny jakožto jazyka husitského. [2]) Zatím nastávaly národnímu životu Slováků chvíle rozhodné; k obraně národních práv bylo potřebí získati sám lid, pročež byla věc samozřejmá, že úvahy theoretické o československé jednotě ustoupily před naléhavými požadavky času a národními potřebami bližšími.

---

[1]) „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany, a Slováky.“ V Praze 1846, VIII. a 240 str. Jsou tu položena mínění Vavřince z Nudožer, Amosa Komenského, Matěje Béla, Dobrovského, Tablice, Palackého, Jungmanna, Šafaříka, Jonáše Záborského, Kollára, Šembery, Palkoviče, Sam. Ferjenčíka, Pavla Joseffyho, Szeberinyiho atd., konečně některé společné projevy Slováků rozličných krajův. Podrobný a důkladný rozbor sporných kusův té rozepře čte se v častěji jmenované rozpravě *Pičově* ve Slov. Sborníku II. na str. 101—122. Mnoho zajímavého materiálu polemického o té věci obsahují *Hurbanovy* „Pohl'ady.“

[2]) Toho punktu bylo dotýkáno i v literatuře české. Srovnej v Jungmannových zápiskách úvahu: „Jazyk český husitský-li?“ (v Časop. Mus. r. 1871 na str. 273). O přílišné strojenosti češtiny viz tamtéž na str. 274—275.

Konečně sám Štúr měl zámysly dále sahající. Jemu nezáleželo na jednotě československé, o kterou tak pečovali vzdělanci čeští; neboť již tehdy uznával potřebu, pracovati k jednotě mnohem širší — ku sjednocení všeho Slovanstva, ku kterémuž by Češi jako Slováci rovnoprávně měli tíhnouti zároveň s ostatními Slovany; jednota československá, kdyby se ve smyslu českém dokonala, přispěla by jen k sesílení Čechův na ujmu Slovákův a opatříc Čechům posilu několika millionů lidu slovenského, měla by za následek, že by Čechové síly své přeceňovali a ve svém češství se zatvrdili, tudy by vlastně literárnímu sjednocení slovanskému jen uškodila, toto pak (podle Štúrova mínění) má cílem býti všechněm, ne sic jako ideál, nýbrž jako prostředek spásy.

Praví se, že Štúrovy noviny spůsobily hotový převrat v duševním i veřejném rozvoji Slováků; národní vědomí se vzmáhalo, počala vznikati rozličná užitečná předsevzetí — zakládaly se spolky střídmosti, spořitelny, počato vzdělávati pustá lada atp. Zatím byl r. 1847 Štúr zvolen od města Zvoleně do sněmu a tak postoupil na přímé zápasiště politické. Jsa nadaným řečníkem, zastával se důrazně práv svého národa na bouřlivém sněmě prešpurském; ale hnutí maďarské spělo již ku zjevnému povstání a Štúrovo stanoviště stalo se nebezpečným. I zanechal vydávání novin, opustil místo ve sněmu a utekl se do Vidně, pobyl pak na slovanském sjezdě v Praze, vešel v úmluvy s Chorváty a Srby a s bánem Jelačićem a vypravoval slovenské dobrovolníky do Uher. Maďaři ustanovili cenu za jeho hlavu.

Po r. 1849 žil Štúr v soukromí, zabývaje se vychováním dětí bratra svého Karla též slovenského spisovatele (1811—1851), a pracemi literárními. Z té doby pocházejí jeho „Zpěvy a písně“ (vydané v Prešpurce r. 1853), pak proslulý spis „O národních písních a pověstech plemen slovanských,“ jenž vyšel jazykem českým (v Praze r. 1853.) Pracoval též o velkém díle dějepisném o Slovanstvě, však nedokončil ho. Umřel od rány, kterou si utržil z neopatrnosti na honbě, r. 1856. V pozůstalosti jeho našel se ještě spis pozoru hodný, sepsaný jazykem německým v letech 1852—53, ve kterém zevrubně a nadšeně vyloženo jest, jak rozuměl panslavismu; dílo to vydal po rusku V. I. Lamanskij pod tímto názvem: „Slovanstvo a jeho budoucnost. List Slovanům od Dunaje“.[1]) Rozprava ta jest nový zjev zajímavých ideí slovanských, kteréž hýbaly národním ruchem Slovákův, a velice jest příbuzna theorii slavjanofilů ruských.[2])

[1]) „Slavjanstvo i mir buduščago. Poslanije Slavjanam s beregov Dunaja.“ Ve „Čteních“ Mosk. Obščestva r. 1867 a o sobě. Posouzení spisu toho čísti lze ve „Věstniku Jevropy“ r. 1878, sv. listopadovém, na str. 334 a d.

[2]) Životopis Štúrův očekával se od přítele a společníka jeho Hurbana; ale posud nevyšel. Zatím psáno bylo o jeho životě: v „Ruské Besedě“ r. 1860, v kn. I. na str. 51—60; ve Slovníku Naučném, s. v.; v Časopise matice lužicko-srbské na r. 1865 (článek od *K. A. Jenče*, „Serbske gymnasialne towaŕstwo w Budyšinje wot 1839 hač 1864); od *Píče* ve Slov. Sborníku I.–II. Myšlénky Štúrovy o potřebě, aby slovenská národnost a literatura samostatně se rozvíjely, složeny jsou v řečených jeho brošurách z r. 1846, ve spise pohrobním, vydaném od Lamanského a též v zajímavém listě Štúrově, svědčícím Pogodinu, z r. 1846 (Pišma k Pogodinu iz slav. zemel',“ str. 465—467).

Štúr náleží k vynikajícím mužům celého znovuzrození slovanského. V paměti svých krajanů chován jest u veliké úctě jakožto nejzasloužilejší původce novějšího národního hnutí slovenského. „Jeho vědecké vzdělání,“ dí o něm souvěký jeden vlastenec slovenský, „jeho rozsáhlá známost slovanského světa, jeho život na nejvýš bezúhonný, ohnivá uchvacující jeho řeč, slovem, celá jeho osobnost tak velice unášela a strhovala mládež, že směle se může říci, nynější probuzení národní Slováků že všecko jest dílem Ludevíta Štúra. Z mládeže ústavu prešpurského kolik bylo členův, tolik vyrostlo apoštolů Slovanstva. Nynější pokolení — toť buď druhové neb žáci Štúrovi nebo žáci žáků jeho.“ [1])

Důstojným spolubojovníkem Štúrovým byl Josef Miloslav Hurban (nar. r. 1817). Študoval na lycei prešpurském a horlivě se účastnil tamního spolku študentského. Na útraty toho spolku konal v r. 1839 cestu po Čechách a Moravě za účely vlasteneckými a literárními. R. 1840 stal se evangelickým knězem. První jeho spis bylo vypsání oné cesty; vyšel r. 1841 v Pešti pod názvem: „Cesta Slováka ku bratřím slovanským na Moravě a v Čechách 1839.“ Od r. 1842 vydával almanah „Nitru“ (vyšlo jí od r. 1842 do 1854 šest ročníkův a sedmý r. 1877), uveřejňuje v ní krom jiných též své básně a povídky. [2]) První ročník „Nitry“ byl český, druhý však, vydaný r. 1844, psán byl již slovensky; bylo to první vystoupení školy Štúrovy. Hurban účastnil se potom prací „Tatrína“ a také přispíval do Štúrových novin, roku pak 1846 sám počal vydávati časopis vědecko-literární „Slovenské Pohľady.“ [3]) Jest to sborník velice zajímavý a důležitý jakožto ohlas tehdejšího ruchu slovenského a jako materiál k jeho dějepisu Mezi jiným čte se tam obšírná rozprava od samého Hurbana: „Slovensko a jeho život literární“ (v třech sešitech dílu I.), velmi podrobné to vylíčení literární historie Slováků. Touž dobou sepsal knihu o unii [4]) proti snahám Zayovým, vykládaje se stanoviska bohosloveckého a historického rozdíl mezi vyznáními luteranským a kalvínským a dovozuje nemožnost, aby se obě sloučila. Spis ten získal spisovateli doktorát bohosloví od jenské university, naproti tomu líté záští strany maďarské, kteráž mu odpověď nezůstala dlužna. Jsa činným literárně, pracoval při tom i prakticky ku vzdělání svého lidu: již v r. 1840 založil školu nedělní ve své farnosti a šířil spolky střídmosti. Jako v literatuře tak i v politice byl jednoho mínění se Štúrem, v příbězích let 1848—49 měl neméně vynikající působení, anobrž dal na jevo sta-

---

[1]) M. D. v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1868, srpen, str. 619. Srovnej ještě nadšenější hlas *Pauliny-Tóthův* v jeho „Besídkách“ (vypravování: Škola a život; Tri dni ze života Ludevíta Štúrovho).

[2]) V českých „Květech“ r. 1844 vyšli jeho „Svatoplukovci anebo pád říše Velkomoravské,“ pak i o sobě v Praze r. 1846.

[3]) Název zevrubný jest: „Slov. Pohľadi na vedi, umeňja a literatúru;“ část I., sešity 1.—5. ve Skalici 1846, 1847, 1851; část II., seš. 1.—6. (od 25. července 1851 počínajíc) ve Skalici 1851; část III. (s přepodobeným názvem: „Slovenské Pohľady na literatúru, umenie a život“ a v sešitech týdenních) čís. 1—26, v Trnavě 1852; čís. IV., čís. 1—9 v Trnavě 1852.

[4]) „Unia čili spojení Lutheránů s Kalvíny v Uhrách, vysvětlená“ etc., v Budíně 1846 (jazykem českým).

tečnost ještě neohroženější jako řečník a vůdce lidu. Když Kollár a přátelé jeho unavili se zápasem, stanuli Hurban se Štúrem a Hodžou v čele národa a smělým hájením jeho práv dobyli si nad ním veliké vlády. Hurban a přátelé jeho vešli jmenovitě v úmluvy s vlastenci českými a srbskochorvatskými a zřídili slovenské povstání proti Maďarům. Hurban zvláště získal si veliké lásky mezi svými krajany; byl on v pravdě nejen hlavou ale i ramenem národa: věc národní nebyla mu abstraktní myšlenkou neboli vidinou z knih, nýbrž dílem živé přítomnosti; byl svému národu duchovním pastýřem, spisovatelem, zápasníkem politickým a vojenským vůdcem. Po bouřích doby revoluční vrátil se na svou faru do Hluboké, k bývalému zaméstnání pastýřskému a spisovatelskému. Vydával dále „Pohl'ady" a „Nitru," sepsal a vydal r. 1855 učební knihu evangelického bohosloví, r. 1861 opět vložil se platně ve zdvižený tehdy spor o položení evangelické církve.[1]) Z prací belletristických sluší jmenovati dějepisnou povídku „Gotšalk" (jazykem českým, v 7. a 8. sv. „Slovanských Besed" 1861), „Piesne na teraz" (ve Vídni 1861) a mnoho básní po českých a slovenských časopisech a almanazích. Mnohé písně Hurbanovy téměř znárodněly. V posledních svazcích „Nitry" (7. a 8.) vrátil se k jazyku československému, což přivedlo mu spolupracovníky též z Čech, jmenovitě básníky Hejduka, Rud. Pokorného a j.[2]) R 1864 počal vydávati „Církevní Listy," časopis pro záležitosti církve evangelicko-luteránské, obyčejnou biblickou češtinou, starým písmem (švabachem) a pravopisem.

Michal Miloslav H o d ž a (nar. r. 1811), evangelický farář, pošel též ze spolku prešpurského let třicátých a kráčel touže cestou jako Hurban a Štúr. Nabyv kněžského svěcení r. 1837, měl v prvních rocích čtyřicátých platné účastenství ve slovenských bojích církevních, v zakládání „Tatrína" a vůbec v ruchu národním; r. 1848 náležel k nejhorlivějším čelným bojovníkům národním, svým nadšeným slovem provozuje v lidu moc velikou. První jeho slovesnou prací byly národní povídky, pak následovaly knížky o slovenské řeči spisovné,[3]) kterýmiž mezi jiným hájil slovenštiny proti českým „Hlasům." Když vyšel církevní patent r. 1859, Hodža opět vedl boj tuhý s maďarskou stranou o církev evangelickou.

Probuzení národního citu, jež znamená se u Slovákův od konce minulého století a potom v rocích dvacátých a třicátých, projevilo se i v literatuře básnické. Vypučelo tehdáž hojně nových květů, jež jsou důkazem, jaká mravní síla vězí v národním sebevědomí. Po Hollém a po Kolláru povstává celý šik básníků, přimykaje k ruchu let třicátých

---

[1]) Vydal tehdáž knihu: „Církev Evanjelicko-Lutheránská v její vnitřních živlech a bojích na světě se zvláštním ohledem na národ Slovenský v této církvi spasení své hledající." Ve Skalici 1861, 2 sv. — jazykem českým, švabachem a starým pravopisem.

[2]) „Nitra," pokud se vydávala slovensky, nazývala se: „Dar drahím krajanom Slovenskím obetuvaní;" ve vydání českém: „Dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný."

[3]) Epigenes Slovenicus. Liber I. Tentamen orthographiae slovenicae. V Levoči 1847. — Dobruo slovo Slovákom, ibid. 1847. — Větin o Slovenčině, ibid. 1848 — dotištěn po zrušení censury a tedy s dodavkem míst od censury vypuštěných.

a k prešpurské družině študentské, ve kteréž Hurban i Štúr tolikéž skládali básně.

Ve sboru vlasteneckých básníků toho druhého pokolení byl nejstarším Samo (Samuel) Chalúpka (nar. r. 1812). Rodina, ze které pocházel, byla celá vlastenecká: otec Adam, evangelický farář, psával verše; starší bratr Jan, rovněž farář, skládal divadla. Samo již na gymnasii našel učitele, jenž seznámil jej s literaturou československou a s historií Slovanstva, tak že brzy mohl s náležitým porozuměním čísti „Slávy dceru.“ V lycei prešpurském hleděla k němu mládež jako k svému vůdci, žil pak nějaký čas ve Vídni, kdež se študenty jiných slovanských národností se spřátelil. R. 1834 byl vysvěcen a r. 1840 obdržel faru v Horní Lehotě, na kteréž před ním otec jeho byl čtyřicet let působil. Život na horské samotě nebyl na závadu vlasteneckému jeho účinkování; byl jeden z prvních, kdož jímali se nové řeči spisovné. Básně jeho objevovaly se od let čtyřicátých v rozličných sbírkách, časopisech, almanazích; sebrány vyšly teprv později („Spevy Sama Chalúpky,“ v B. Bystřici r. 1868). Jsou to nevelické skladby epické, ballady a verše lyrické a bývají na roveň kladeny básnickým útvorům Erbenovým a Čelakovského, v pravdě snad i nad ně předčí silou a prostotou, prázdny jsouce romantické sentimentálnosti českých básnířův; také slovanský cit u Chalúpky, jako vůbec u lepších spisovatelův slovenských, mnohem přirozeněji se ozývá. Chalúpka chová též v rukopise sbírku národních pohádek a pověr; čerpala z ní Božena Němcová, jež u něho dobu nějakou hostila. On zná se též ve druhých literaturách slovanských a jest povědom ve slovanském starověku; k svým básním přičinil celou řadu archeologických a historických poznámek.

Ondřej Sládkovič (vlastně Braxatoris, 1820—1872), byl syn evangelického učitele, známého v literatuře slovenské sepsáním dějin rodného města Krupiny (1810); v městě tom narodil se i Ondřej. Rodina jeho byla četná a ckudobná; Ondřej byl osmý ze čtrnácti dětí. Ve študiích zápasil s krutou bídou: nejdřív pobyl ve Šťávnici, kdež založil literární spolek s účelem národním, nedbaje nepřátelských potržek študentů maďarských; roku 1840 přešel na lyceum prešpurské; otec nemohl mu na cestu dáti než dvě papírové zlatky. Tuť opět pilně pracoval v kruhu přátel, pod účinkem Kollárovy poesie a Štúrových přednášek. R. 1842 odebral se na učení bohoslovecké do Dobrosoli, po dvou letech se vrátil, živil se vyučováním a r. 1847 obdržel evangelickou faru. R. 1849 bylo mu zakusiti maďarského pronásledování; vyprostila jej z něho jen zpráva, že přicházejí Rusové. Brzy stal se čelným vůdcem hnutí národního ve svém kraji.

Sládkovič jmín jest za nejpřednějšího básníka nové literatury slovenské. První své básně dával na veřejnost v Hurbanově „Nitře,“ jsa študentem ještě v Prešpurku; sláva jeho počíná se básní, zvanou „Marina,“ jež vyšla v Pešti r. 1846. Podnět k básni zavdala mu vlastní nešťastná láska: dívka, kterou miloval, vdala se k nalehání matčinu za jiného; k tomu přistoupil dojem ze „Slávy dcery“ — a tak jest „Marina“ méně osobou živou, spíše zosobněním milosti přenesené do vyšších mravních sfér, splynulé s citem náboženským a s láskou k svému národu. Z té příčiny jest báseň příliš allegorickou a abstraktní;

ale při všem tom a přes nerovnost básnické formy cení ji velice kritika československá. Hlavní Sládkovičovo skládání jest „Detvan“ — cosi polovičatého mezi eposem a idylou.[1]) Předmět jest vážen z časů Matiáše Korvina: hrdinou básně jest Martin, zrozenec Detvy, horského to slovenského kraje v severních Uhrách; v prostý děj lásky horského toho junáka a v mírný tok jeho života, přerušený jen násilným jeho odvedením ku královskému vojsku, vetkány jsou obrazy horské přírody, národního života a národních povah. Poznati „Detvana“ — praví kritika československá — jest poznati Slováky; podotýká však, že čtenáře cizího trpná hrdinova povaha zaráží. „Čtenáři cizímu,“ dí jeden z kritiků, „zdá se ovšem předmět básně poněkud divným; Sládkovič zajisté mohl si vyhledati jinačího hrdinu z onoho věku, kdež právě Slováci přispěním Čechův probudili se k životu národnímu, — hrdinu, jemuž by rozuměti a nakloniti se mohl snadněji čtenář cizí; však básník dal nám tu věrný obraz povahy, života a myšlenek prostého Slováka, obyvatele hor, jemuž souzeno bylo chrabrým býti vojínem a krev prolévati za zemi, kteráž mu vlastí není...“ Slabší o mnoho jsou „Milica,“[2]) báseň ze života srbského v podobě byronovské, a „Svatomartiniada, národní epos“ (v Pešti 1861), vypisující politický sjezd Slováků r. 1861 v Turčanském sv. Martině. Básnickou cenu má však zase skládání poslední: „Gróf Mikuláš Subič Zrinský.“ Konečně sepsal Slákovič hojně drobných, na mnoze velmi krásných veršů.[3])

Prazvláštní osobnost jest slovenský básník Janko Král (nar. okolo r. 1824). Študoval v lycei prešpurském, po té vstoupil v Pešti do advokátní kanceláře. Ale takové zaměstnání málo se hodilo živé jeho a neobyčejné povaze. R. 1848 spletl se do politických bouřek: chtěje na slovenský lid mocněji účinkovati, hlásal prý mu komunismus, verboval mládež a připravoval povstání; byv od Maďarů lapen, odsouzen byl k šibenici a jen Jelačićovo mocné slovo zachránilo jej od smrti, však vyseděl v pešťanském žaláři do r. 1849. Podle všech zpráv byl to fantastický podivín: vedl život potulný, v příbytku lidském nemohl dlouho vydržeti, trávil čas na samotě, v karpatských pustinách, odkudž zabluzoval až do Bessarábie. Při tom vzbuzoval podiv svými dary ducha a rozsáhlými vědomostmi, knih při něm vídati nebývalo, ale výborně vládl jazyky francouzským a anglickým a Shakespeara znal jako málo kdo; píseň maďarská, kterou složil, podnes udržuje se v lidu. Kollár, Štúr a jiní spisovatelé navštěvovali jej, kdykoli zvěděli, kde se zdržuje. Při takovém životě básnická jeho skládání dostávala se jen náhodou do tisku; co sepsal, obyčejně sám spaloval. Po příhodách svých v Uhrách neměl se tam za bezpečna a žil několik měsíců u přátel na Moravě, potom však tajně od nich ušel a od té

[1]) Vyšel v 5. ročníku „Nitry“ r. 1853.
[2]) V almanahu „Konkordii“ r. 1858.
[3]) Sládkovičův životopis čte se v *Pičově* rozpravě ve Slov. Sborn. II. na str. 129—133 a 204—206; pak ve „Světozoru“ r. 1878, v č. 19—20 (od *Vít. Houdka*). Sr. „Sväteníe pamiatky slovenského básnika Andreja Sládkoviča (Braxatorisa) člena zakladatel'a Matice Slovenskej etc. 7 aug. 1872.“ V Turč. Sv. Mart. 1872. — Básně Sládkovičovy vydal *Viktorin*: „Spisy básnické,“ v B. Bystřici r. 1861. Nové vydání přinesla Kobrova Národní bibliotéka.

doby zmizel beze sledu. Básně jeho jsou rozptýleny po moravských a slovenských časopisech, mezi jiným v „Nitře.“ Vynikají, rovně jako básně Chalúpkovy, půvabnou prostotou národního tónu a vane z nich vřelá láska k národu. [1])

Vynikajícím pěvcem byl též Jan Botto (1829—1881). Študoval v Levoči, potom na universitě pešťanské a stal se zeměměřičem. V Levoči dospěl k vlasteneckému uvědomění ve společnosti Štúrových žáků, kteří se tam z Prešpurku byli přestěhovali. Hlavní jeho sepsání jest báseň o Jánošíku, oblíbeném to hrdině národních pověstí, k němuž poutají se vzpomínky na národní samostatnost a svobodu. „Spevy“ jeho vyšly v Praze r. 1880.

Mezi slovenskými spisovateli povídek první místo zaujímá Jan Kalinčák (1822—71). Jsa syn evangelického faráře, byl na učení nejprve v Levoči, kdež působil tehdáž výše jmenovaný slovanský vlastenec Hlaváček, pak na lycei prešpurském za Štúra Tuto oddal se vychovatelství. R. 1843 byl zapleten do vyšetřování, zavedeného proti Palkoviči, Štúrovi a Franciscimu; na to až do r. 1845 študoval v Dobrosoli. Od r. 1846 byl ředitelem gymnasia nejprve v Modré, potom v Těšíně a stanul v řadě nejpřednějších vlastenců: jeho působení prostíralo se i na oživení slovanského života v poněmčeném Slezsku; v té příčině neostýchal se vydati se do Němec a hledati pomoci pro chudou študující mládež evangelickou u Pruského krále. Není divu, že vláda nemilostivě naň hleděla, i byl r. 1866 dán na odpočinek. To ukrácení jeho působnosti jej trápilo; i přistěhoval se do Turč. Sv. Martina a počal v březnu r. 1870 vydávati „Orol, časopis pre zábavu a poučenie,“ ale již r. následujícího umřel. Právě v den jeho smrti vyšly jeho „Povídky“ (jakožto 1. svazek „Slovenského nár. Zábavníka“). Vydávání „Orla“ převzal po něm hlavní jeho spolupracovník Ondřej Truchlý-Sytnianský.

Z mužův toho pokolení sluší konečně jmenovati ještě Samuele Tomášíka (nar. r. 1813). Jsa farářem evangelickým od r. 1833 a uvědomělým vlastencem, přispíval do Fejerpatakyho „Pozorníka,“ do „Hronky“ a do „Tatranského Orla,“ skládal oblíbené písně světské a vlastenecké, přispěl do nového evangelického kancionálu, spisoval povídky (uveřejněny v Pauliny-Tóthově „Sokolu,“ o němž řeč bude níže). Od něho pochází též proslulá u Čechův píseň „Hej Slované,“ kteráž objevila se nejprve v podobě slovenské. [2])

---

[1]) Slovník Naučný, s. v.; *Pič*, Slov. Sborn. II., 128—129, 143—145; *Hurban* v „Nitře“ r. 1877, 364—365. (Část jeho básní vytištěna byla též v politicko-literárním časopise „Pravdě,“ jenž vycházel v Praze r. 1863. — Pozn. překl.)

[2]) Původní osnova její tato jest:

Hej Slováci! ešte naša slovenská reč žije,
Dokial' naše verné srdce za náš národ bije:
Žije, žije duch slovenský, bude žiť na veky,
Hrom a peklo, marné vaše proti nám sú vzteky!

Jazyka dar sveril nám Boh, Boh náš hromovládný,
Nesmie nám ho teda vyrvať na tom svete žiadný;
I nechže je kol'ko l'udí, tol'ko čertov v svete,
Boh je s námi, kto proti nám, toho Parom zmete.

Příběhy let 1848—49 nesplnily těch nadějí, jakéž chovali předáci Slováků. Když bylo uherské povstání upokojeno, hleděli slovenští národovci dostati se do služeb státních, chtějíce tak zjednati oporu své národnosti. U většině stolic slovenských byla slovenština učiněna řečí úřední; od r. 1850 byla do středních škol uvedena jako předmět nepovinný, od r. 1855 pak jako povinný; v některých gymnasiích čistě slovenských vyučováno některým předmětům po česku. Ale jak mile se postavení vlády vídeňské zlepšilo a ona již Maďarů, proti nimž jí Slováci byli nástrojem, báti se přestala, pozbyli tito i těch nemnohých výhod, kterých před tím nabyli. Nejráznější národovci byli přesazeni do krajin čiře maďarských. Zatím i politický stav Maďarů vzal proměnu. Od 20. října r. 1860 stala se maďarština řečí úřední v Uhrách. Když vláda octla se opět v rukou Maďarů, byli Slováci, kteří sloužili za Bacha ve stolicích slovenských, prohlášeni za politicky mrtvé a spůsobem „epurace“ ze služeb propuštěni.

Po napjatém úsilí let čtyřicátých obecná reakce, jež nastoupila v rocích padesátých, spůsobila i u Slováků delší zástav. „Doba mezi roky 1850—60,“ vypravuje slovenský dějepisec,[1]) „byla i pro Slováky větším dílem dobou úplné, násilně přivozené zmalátnělosti. Ale ono desítiletí mělo tu neoceněnou zásluhu, že dalo dozráti mladým silám — dozráti politicky, a zralost politická jest v Uhřích nuzně potřebna a drahocenna. Ono probudilo síly spící a nerozhodné a osvobodilo je od čarovného praporu maďarství; mimo to zrodilo drahně nových, čerstvých sil mladistvých.“

V literatuře bylo nejznamenitější událostí doby následující založení slovenské Matice: ústav ten míval u Slovanů západních a jižních z pravidla v zápětí oživení národnosti.

R. 1861, v dnech 6. a 7. července odbýval se v Turčanském Sv. Martině valný sjezd slovenský. Měl za účel, sepsati národní žádosti Slovákův a zápis ten pak předložiti uherskému sněmu. Tužby vlastenců nesly se k zabezpečení národní osobnosti slovenského národa: požadováno, aby v severních Uhrách zřízeno bylo „slovenské okolí,“ aby šetřeno bylo národní rovnoprávnosti, aby jazyk slovenský v „okolí“ tom byl v životě veřejném, politickém, v církvi a ve škole panujícím. Sněm a přední mužové maďarští (Deák, Tisza, Eötvös) chovali se k těm přáním více méně nepřátelsky, pročež usnesli se národovci, že spis svůj zvláštní deputací podají císaři a králi. Deputace sestoupila

---

Nech sa teda nad nami aj hrozná búra vznesie,
Skala puká, dub sa láme a zem nech sa trasie:
My stojíme stále, pevne, jako múry hradné;
Čierna zem pohltni toho, kto odstúpi zradne!

Tuto i jiné vlastenecké písně slovenské najde čtenář ve sbírce: „Veniec národních piesni slovenských. Uvil a vydal M. Ch. (Drahým bratom a sestrám slovenským, v samote i v družstvách rodoľubých venovaný.) V B. Bystrici, 1862.“

Starší bratr Tomášíkův, Jan Pavel (podepisoval se po česku Tomášek, nar. 1802), s Kollárem a Šafaříkem přidržoval se jazyka českého jakožto společné řeči spisovné, však ku podnikům novějším vlastenců slovenských choval se přátelsky a jako publicista hájil věci svých krajanův uherských.

[1]) M. D. v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1868, srpen, str. 639.

se v prosinci r. 1861 a v její čele směl stanouti katolický biskup Štěpán Moyses. Deputace ničeho nezískala, ale sama ta schůze měla povzbuzující účinek na národní vlastenectví V témže shromáždění bylo usnešeno založiti literární jednotu příjmím „Matice:“ sepsány stanovy, vymoženo úřední povolení — s rozličným přistřižením návrhu — a dne 4. srpna 1863 shromáždil se v témže Sv. Martíně druhý sjezd národní, na němž slavně bylo ohlášeno zřízení Matice Slovenské. Starostou byl zvolen biskup Moyses, řídícím podstarostím Kuzmány, čestným a doživotním podstarostím Jan Francisci; r. 1866, když Kuzmány umřel, postoupil na jeho místo slovútný spisovatel Vilém Pauliny-Tóth.

Nejhorlivějšími při tom pracovníky byli Francisci a Pauliny-Tóth. Jan Francisci (jméno spisovatelské Janko Rimavský; nar. r. 1822) jest o něco mladší vrstevník L. Štúra, M. Hurbana, Hodži a vlastenec téže školy. Vzdělával se na školách levočské a prešpurské, hlavních to útulcích tehdejšího ruchu vlasteneckého v mladém pokolení. Národní vědomí vzbudilo se v něm velmi záhy; sbíral se školními druhy svými národní písně, pověsti, obyčeje; v Prešpurce se jeho směr ustálil, zároveň však vzala počátek ona drobná i hrubá protivenství, jichž mu v životě bylo zakoušeti. K té době táhne se jeho báseň „Mojim vrstovníkom“ (vytištěná v Hurbanově „Nitře“ r. 1844): věnována jest oněm dvaceti spolužákům, kteří, když Štúr s professury prešpurské byl odstraněn, v tuhé zimě odešli z Prešpurku do Levoče. Franciscimu zapovězeny byly přednášky o slovenské řeči a literatuře i v Levoči. I jal se pracovati v „Tatríně“ a vydal „Slovenskje povesti“ (pohádky, r. 1845). Na to vyštudoval práva a vstoupil do právní služby, když v tom propukla revoluce r. 1848. Přistoupil k národní obraně ve svém domově; když pak na něm žádáno bylo, aby vytrhl proti Srbům a Chorvatům, odepřel to rovněž jako Št. Daxner a Mich. Bakuliny, a za ním to odepřeli i jiní slovenští domobranci. Za to byli Francisci a přátelé jeho odsouzeni k smrti provazem. Porážka Maďarů změnila jejich trest v žalář, z něhož vykoupilo je vtržení do Pešti generála Windischgrätze. Po té vstoupil do řad slovenských dobrovolníků. Po udušení maďarského povstání obnovil svou službu při řízení správním a získal si vážnosti u samých Maďarů. R. 1861 počal vydávati „Peštbudinské Vedomosti,“ v nichž horlivě hájil práv svého národa. Z jeho hlavně podnětu sešlo se ono národní shromáždění v Turč. Sv. Martině, o kterém jsme právě byli jednali a na němž jednosvorně byl zvolen za předsedu; přítel pak jeho Daxner sestavil řečený pamětní spis o žádostech slovenského národa, jenž na témže sjezdé byl schválen.

Jiným znamenitým pracovníkem na roli národní byl Vilém Pauliny-Tóth (1826—77). Děd jeho, otec i strýc byli kněží evangeličtí; ztrativ záhy otce, zůstal na péči matce, ohnivé vlastence, kteráž hocha vychovávala na „Slávy dceři.“ Stráviv však dva roky ve škole maďarské (aby se naučil maďarsky), působením svého učitele tak si zamiloval básníky maďarské, že když vrátil se k matce, ona užasla, vidouc jej učiněným Maďarem. Aby se chyba napravila, poslala jej máti na gymnasium do Modré, jehož byl ředitelem Karel Štúr, Ludevítův bratr. Ale účinek první školy pamatoval se dlouho; slovenští jeho přátelé s lítostí vzpomínají, kterak jsa láskou pojat k Maďarům, trval

v domnění, že neblahými k Slovanstvu vztahy Maďarstva vinni jsou jen maďaróni, slovanští odrodilci, a nikoliv ryzí Maďaři. Teprve ku konci života přesvědčil se prý, že rozdílu takového není. Z gymnasia postoupil na prešpurské lyceum, kdež zastal ještě Ludevíta Štúra a zahořel k němu láskou nadšenou;[1]) tuto seznámil se též s celým kruhem slovenských vlastimilů, měl účastenství v „Tatríně" a cestoval po vlasti. R. 1846 odebral se jako vychovatel do Srbska, ale za nedlouho vrátil se na Slovensko. Bouře r. 1848 přinesla mu osud neblahý: žije v Křemnici, uprostřed Maďaronů, uvržen byl do žaláře na pouhé nařknutí, že jest účastníkem slovenského povstání (o kterém v pravdě nic nevěděl), i bylo mu voliti mezi šibenicí a službou v řadách honvédských. Dal se tedy k honvédům a účastnil se několika půtek; když pak byli Maďaři od Jelačiće poraženi, zůstal v Pešti, pomohl Franciscimu, Daxnerovi a jiným na svobodu a přešel k slovenským dobrovolníkům. Když bylo povstání udušeno, žil v Prešpurce a psal do listu „Pressburger Zeitung," který řízen byl dosti nestranně a jest pramenem hodnověrným dějů tehdejších (od r. 1849—1851). R. 1850 vstoupil do správní služby; r. 1853 přeložen byl — podle Bachova pravidla, utiskovati jedny národnosti druhými — do ryze maďarského Kečkemetu za komisaře, pobyl tam až do r. 1861 a mírným svým a přísně zákonním chováním získal si úcty Maďarů. Tu se též oženil, pojav dceru jednoho z tamních šlechticů, čímž nabyl uherského šlechtictví a přídomku Tóth. Byl pořád ještě nakloněn Maďarům, pozoroval však, že jim „roste hřeben" (jak praví jeho životopisec Hurban), i uznal za potřebné, vystoupiti znova za věc národní. V březnu r. 1861 počal vydávati v Pešti satirický list „Černokňažnik," pořád chovaje se přátelsky ještě k hnutí maďarskému; od sjezdu Svatomartinského však bylo mu jasno, že hnutí to nic neslibuje dobrého Slovákům a od té chvíle obrátily se jeho šípy přímo proti Maďarům. Od r. 1862 až do konce 1869 vydával při „Černokněžníku" časopis „Sokol," jenž došel rovněž velké obliby. Byl nápomocen při zakládání slovenské Matice a po Kuzmányho smrti, r. 1866, stal se řídícím její podstarostím a redaktorem její „Letopisu."[2]) Zvolen byv za staršinského dozorce církví evangelických v okrese Nitřanském, pracoval též ve věcech církevních a školních. Činnost jeho literární byla velmi rozmanita: byl prostonárodním básníkem, velmi oblíbeným vypravovatelem, učeným publicistou. Povídky jeho, po časopisech a sbornících roztroušené, majíce směr vlastenecký a mravoučný, psány jsou veskrz živě, s místní barvitostí.[3])

---

[1]) Výše zmiňovali jsme se, jak vřele vzpomínal na Štúra ve svých povídkách.

[2]) „Letopis Matice Slovenskéj." Ročník I. ve Vídni 1864; II. v Turč. Sv. Martině 1870; dalších ročníků byl redaktorem Pauliny: svazky III.—XI. vyšly dílem ve Skalici, dílem v Turč. Sv. Martině od r. 1867 do 1874. Potom již Letopis nevycházel, ježto Matice byla úředně zrušena.

[3]) Vyšly sebrané pod názvem „Besiedky" ve Skalici r. 1866—70, ve 4 svazcích. Nalezají se tu i překlady z jiných jazykův, jmenovitě z ruštiny, a sice — z Tad. Bulgarina(!!). Paulinyho básně vydala po smrti jeho dcera: „Básne Viliama Pauliny-Tótha. Sobrala jeho dcéra Maria. Turč. Sv. Martin, 1877."

Spisovatelé, o kterých jsme posud pojednávali, náleží části evangelické slovenského národa a byli hlavními původci a zastavateli literárního odštěpení, tak velice v Čechách odsuzovaného. Z toho, co bylo tu řečeno, lze tuším vyrozuměti, že odštěpenství nebylo jen choutkou náhodnou, nýbrž přirozeným postupem, ba nutností; neboť v rozhodné chvíli prvního uvědomění národního zjevila se potřeba, mluviti k lidu přímo, tedy vlastním jeho jazykem. Jest pochopitelno, že právě to byli lidé nejlepší, nejnadanější a nejusilovnější, kteří unešeni byli tím směrem. Jest rovněž pochopitelno, že když podnět slábl, vlastenci i nejhorlivější mohli pak opět uchylovati se k jazyku českému. Takž vyšla po česku proslulá kniha Štúrova: „O národních písních a pověstech slovanských;“ tak Hurban poslední dva svazky své „Nitry“ (VI. a VII.) vydal již jazykem českým. Ale odloučení trvá pořád ještě.[1])

V posledních desítiletích objevila se živá činnost i v táboře katolickém. Obrat nový v řeči spisovné způsobil filolog československý, již dříve jmenovaný, kněz Martin H a t t a l a. První odštěpení, jehož původem byl Bernolák, způsobeno bylo povýšením na řeč spisovnou nářečí trnavského. Trnava bývala předním ohniskem katolíkův a katolické vzdělanosti; tamní nářečí, češtině velice blízké, nebylo uznáno za přesně slovenské, pročež Štúr uvedl v písmo nářečí trenčinské. Hodža, rozbíraje opět otázku o čisté slovenštině, schvaloval nářečí liptovské. Hattala konečně oblíbil si nářečí zvolenské a v dílech svých mluvnických, předkem ve spise latinském: „Grammatica linguae Slovenicae“ (1850), vědecky je vzdělal a ustanovil — a tak zvolenština v té podobě nyní v knihách panuje.

Mezi spisovateli katolickými vynikli zvláště Palarík, Viktorin a Radlinský. Jan P a l a r í k (jinak Beskydov, nar. r. 1822), od r. 1847 katolický kněz, založil r. 1850 ve Šťávnici církevní časopis „Cyrill a Method,“ ve kterém zasazoval se o větší církevní svobodu a o šetření národních potřeb v církvi, byl za to od svých představených pokárán, na měsíc do klášterního vězení zavřen a musil některých svých článkův se odříci. Přesazen byv r. 1851 do Pešti, odevzdal časopis řečený do rukou jiných a vydával tu po několik let „Katolické Noviny,“ v nichž mezi jiným hájil slovenské řeči spisovné proti stoupencům češtiny. Zvláštní stránkou činnosti jeho literární bylo skládání kusů divadelních, jež vydával pod přijatým jmenem Beskydov. Sepsal jmenovitě veselohry: „Incognito,“ „Drotár,“ „Smierenie,“ kteréž těší se veliké oblibě, jsouce věrným obrazem slovenského života a vynikajíce zdařilým provedením. Palarík pokládá se za vlastního původce

[1]) Podotkli jsme již, že čeští básníci za doby poslední nejednou obraceli zřetel svůj ke Slovensku a k Slovákům, hledajíce tu látky a posily své poesii; tak Hálek, Hejduk, Rud. Pokorný. Dva poslednější přispívali i do slovenských publikací, nyní pak pojali myšlénku, vydávati „Knihovnu československou,“ chtějíce tak Čechy seznamovati s literaturou Slovákův a raziti cestu k obnově jednoty. „Spevy“ Jana Botto byly prvním svazkem té knihovny. *Rud. Pokorný* vyložil o tom své myšlénky ve spisku: „Literární shoda československá“ (1880). V témže smyslu vydal *Jos. Holeček* brošuru: „Podejme ruku Slovákům“ (1880). Čeští vlastenci zůstavují Slovákům, aby užívali slovenštiny v literatuře básnické, pro díla vědecká však navrhují jim jazyk český.

slovenského divadla; od r. 1858 jeví se u Slováků spolky ochotníků, které nejraději provozují Palaríkovy veselohry.[1]) Přispíval též k publikacím svého přítele Viktorina a r. 1864 napsal pro jeho almanah „Lípu“ svůj výklad slovenské vzájemnosti. Jsa přívržencem národních samospráv, prohlašuje se pro slovanský federalismus a proti centralisaci a absolutismu. Názory takovými, jež vykládal i dříve tiskem a na sjezdě svatomartinském r. 1861, popudil na se stranu protivnou, kteráž mezi jiným v Paulinyho „Černokňažníku“ naň útoky činila. V posledních letech spisoval učební knihy pro školy katolické.[2])

Josef Viktorin (nar. r. 1822) študoval ve školách katolických, působením Palaríkovým stal se vlastencem, r. 1845 seznámil se se Štúrem a stal se spolupracovníkem založených tehdá „Slovenských Novin.“ To stačilo, že byl, jako i Palarík, nařčen z panslavismu a zapleten ve vyšetřování podobné, jako dříve bývala vedena proti Štúrovi v Prešpurce. Přece však r. 1847 byl vysvěcen na kněze; i stalo se, že se dostal na faru do blízkého sousedství k Hurbanovi, s nímž se i spřátelil. Byla to opět příčina k maďarským obvinám a r. 1848 uvržen byl do žaláře. V letech padesátých připojil se k oné straně slovenské (Daniel Lichard, Palarík, Radlinský a j.), kteráž tehdy pod ochranou ministra hr. Thuna pečovala o rozšíření češtiny proti Hurbanovi a jeho přívržencům. Viktorin jmenovitě účastnil se novinářské půtky, která vznikla o tu věc mezi „Vídeňským Denníkem“ (orgánem české šlechty), „Pražskými Novinami“ a Havlíčkovým „Slovanem“ s jedné a Hurbanovými „Pohľady“ s druhé strany. R. 1858 vydal almanah „Concordia,“ kdež jeho články byly psány česky, Palaríkovy slovensky. Pak vydával almanah „Lípu“ (tři ročníky, 1860, 1862, 1864), kterým vrátil se zas ku straně odštěpenců, k nemalé mrzutosti Čechův. O slovenské jeho mluvnici byla z předu činěna zmínka. Viktorin jest vřelý vlastenec, pečující v rovné míře o zvelebení literatury slovenské (vydával spisy Hollého, Záborského) jako o zachování její svazků s českou.

Ondřeje Radlinského jsme již jmenovali: jest to spisovatel převahou církevní. Vydával v rozličných dobách „Katolické Noviny pre dom a církev,“ uvedený již list „Cyrill a Method“ (s přílohou „Priateľ“ školy a literatury), kázání a j. Náležel k nejhorlivějším zastavatelům odštěpné literatury slovenské. Umřel v dubnu r. 1879.

Svrchu jsme jmenovali Palaríka a Pauliny-Tótha jako dramatické spisovatele. Ještě raněji na tom poli pracoval záhy zemřelý spisovatel slovenský Mik. Dohnány († 1852): sepsal drama „Podmaninovci“ (v Levoči 1848). Nad jiné pak plodným dramatikem jest nejstarší, jak se zdá, z nyní živoucích spisovatelů slovenských, Jonáš Záborský (nar. r. 1812). Študie jeho byly velmi krušné; bylo mu zápasiti stále s bídou. Však záhy přišel k národnímu vědomí a v rozhorlení svém nad příkořími, jež odrodilci strojili věci národní, poslal Kollárovi ódu „Na Slovákov,“ kteráž byla i tištěna v „Zoře“ r. 1836. Potom strávil

[1]) „Dramat. Spisy.“ V Pešti r. 1870. Veselohry jeho dávaly se s úspěchem též na divadlech srbskochorvatských.
[2]) Životopis v „Naučném Slovníku.“

rok v Dobrosoli zároveň se Štúrem, Červenákem a Grosmanem. Po návratu do vlasti vydal „Bajky“ (v Levoči r. 1840). Jsa viněn z panslavismu a krom toho sklíčen tím, že se mu nehrubě dobře vedlo, odhodlal se proti svému přesvědčení přestoupiti na víru katolickou. R. 1848 vsadili jej Maďaři do žaláře, viníce jej, že strojí povstání, on však v pravdě povstání neschvaloval, nemaje do něho žádné naděje, z kteréž příčiny Štúr pojal k němu nesmiřitelnou nenávist. Podotýkáme, že před tím byl Záborský i svůj „hlas“ podal do oné knihy sborné, kterou vydalo České museum proti literárním novotám Štúrovým. Roku 1851 vydal sbírku svých veršů („Žehry. Básně a dvě Řeči,“ ve Vídni), do kteréž pojal i bajky dříve vydané; ale kniha ta došla tak přísného, ač nenespravedlivého odsouzení z péra M. Dohnaného a Kalinčákova v Hurbanově časopise, [1]) že Záborský psáti přestal. Vrátil se k písemnictví teprve v rocích 1860tých, a sice složil dlouhou řadu spisů dramatických, v řeči již slovenské: dvě dramata byla vytištěna se jmenem Vojana Josefoviče v „Lípě“ r. 1864; dále vydal Viktorin jeho „Básně dramatické“ (v Pešti 1865) a „Lžedimitrijady“ („čili búrky Lžedimitrijovské v Rusku,“ v Pešti 1866), desatero to dramat, vyličujících příběhy bezcareví od zabití careviče Dimitrije do prvních let panování Michala Romanova. Konečně vydal Pauliny-Tóth sedmnácte kusů v přílohách ku svému „Sokolu.“ [2]) Krom toho psal Záborský povídky, drobné články satirické atp. Hlavním dílem Záborského zůstávají četná jeho dramata: obsah jejich vážen jest větším dílem ze starých dějin slovenských a za zvláštní se mu zásluhu klade, že vyhýbaje se obyčejným dějům milostným, pilen jest věrného zobrazení příběhů. Kusy své provázívá dějepisnými výklady, druhdy velmi dlouhými. Ten způsob šířiti dějepisné známosti jest také hlavní jich cenou v literatuře, nebohaté na podobné čtení.

Založení slovenské Matice přispělo k novému oživení národnosti: Matice počala vydávati svůj „Letopis“; tvořily se při ní z hojných darů značná knihovna, sbírka starožitností, peněžní fond. V „Letopise“ (o dvou svazcích za rok) tiskly se články z oboru starožitností, historie, místopisu, národního života Slovenska; přispívali do něho spisovatelé obou vyznání bez rozdílu: J. L. Holuby, Fr. Sasínek, P. Z. Hostinský, Sam. Tomášík, Jonáš Záborský, Hurban, Samo Chalúpka, Michal Godra, Dan. Lichard a j. V rocích šedesátých a sedmdesátých vycházelo též hojně listů politických i nepolitických: „Pešťbudinské Vedomosti“ Franciscibo a Mik. Ferjenčíka, jež později proměnily se v „Národnié Noviny“ a přestěhovaly do Turč. Sv. Martina; „Orol,“ časopis pro zábavu a poučení, Kalinčákův a Sytnianského; „Obzor,“ list hospodářský Dan. Licharda; „Slovenské Noviny“; „Církevní Listy“ Hurbanovy; „Cyrill a Method“ Radlinského; „Priatel' l'udu“ a j. Vláda maďarská uznala za hodno, proti té literatuře vlastenecké vydávati svůj orgán slovenský;

[1]) „Slov. Pohl'ady“ č. I. 1851, str. 185—198. Záborského knížka sepsána jest jazykem českým s příměsí slovenštiny, ježto Záborský chtěl udržeti literární spojení s Čechy; kritikové shledávali, že češtinu násilně natahoval, začež mu prý i Čechové vděčni nebudou.

[2]) Druhé vydání („Divadelné hry“) vyšlo ve Skalici r. 1870.

byli to dříve „Krajan,“ „Koruna,“ „Vlastenec,“ však nemohly se udržeti; nyní tu úlohu koná politický list „Svornost.“

Matice byla jediným středištěm národním a literárním a docházela čím dál tím větší přízně a vážnosti. Dnové však její byli sečteni. R. 1874 stihlo Slováky nové těžké pronásledování. Na sklonku let šedesátých byli si založili na svůj groš tři slovenská gymnasia: jedno katolické a dvě protestantská, kteráž byla nadějí všech národovců, ježto poskytovala vychování v jazyku mateřském. Strana maďarská dosáhla toho, že na učiliště ta bylo uvaleno vyšetřování, ježto prý jsou „panslavistická a uherskému státu nebezpečná,“ i ačkoli se obvina nedokázala, bylo vyřčeno zrušení všech tří, hned pak dostala se do vyšetřování i Matice a byla rovněž úředně zrušena; její sbírky a knihovna jsou zabaveny.

Byla to ovšem hrozná rána pro národnost, kteráž svými skrovnými prostředky budovala si tu svůj stánek a shromážďovala v něm své klenoty — a tu náhlým násilím tak o vše přišla ... Slovenská literatura jevila se Hilferdingu na konci let padesátých jako „chaos.“ Taký dojem činí snad opět dnes. Domácí síly jsou bezbranny proti maďarství; slovanské „vzájemnosti,“ jako obyčejně, není viděti; horlivější národovci, jako Hurban, vracejí se k češtině.

Na krátko před svým rozpuštěním jala se Matice vydávati dvě důležitá díla: „Archiv starých československých listin, písemností a dějepisných pôvodin pre dejepis a literatúru Slovákov“ (v Turč. Sv. Martině, 1872—73, 2 sv.), a sbírku národních písní. Redaktorem Archivu byl činný spisovatel a horlivý vlastimil Franko Viktor neboli Vítězslav Sasínek (nar. r. 1830). Pocházeje z rodiny chudobné, vstoupil v šestnácti letech do kláštera kapucínského, r. 1853 obdržel kněžské svěcení, vyučoval náboženství po rozličných školách katolických, r. 1865 dosáhl povolení z řehole vystoupiti, roku pak 1864 ustanovil jej biskup Moyses professorem dogmatiky v semináři báňsko-bystřickém a kazatelem při stoličním chrámě biskupském. Sasínek ukázal se neobyčejně činným, měl účastenství ve všech podnicích vlasteneckých, na př. při založení „Pešťbudinských Vědomostí,“ při zakládání Matice, mnoho psal, veršem i prostomluvou, do časopisů slovenských i neslovenských, sestavoval latinské učební knihy, duchovní zpěvníky atd. Konečně vzdělával pole historie slovenské, jsa v tom oboru hlavním pracovníkem: podal několik spisův o dějích země Slovenské v Uhrách a téměř ani jeden svazek matičního Letopisu neobešel se bez nějaké jeho archeologické neb dějepisné rozpravy [1]. Když rozpuštěním Matice Letopis její vzal za své, Sasínek počal sám vydávati časopis, věnovaný slovenským dějinám, místopisu, starožitnostem a národopisu. [2]

---

[1]) Hlavní jeho spisy historické jsou tyto: Dejiny drievnych národov na území terajšieho Uhorska. V Skalici 1867, s mapou; 2. vyd. v Turč. Sv. Martině 1878. — Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska (s mapou). V Skalici 1868. — Dejiny král'ovstva Uhorského. Čásť I. Dom Arpádovský, 1009—1300. V B. Bystrici, 1869. Čásť II. Rozličné dynastie, 1300—1526. V Turč. Sv. Martině 1871—77.

[2]) Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu. První ročník (jeden svazek) vyšel ve Skalici 1876; druhý r. 1877.

Ale i v tom nejistém a krušném položení hoří ještě ohník národního vlastenectví. V německém spise, zpředu jmenovaném, Sasinek vypravoval i světu neslovenskému o hrubých násilích, jež Maďaři páší na národnosti slovenské; vlastencové zakládají svou naději na spravedlivost své věci. Přátelé Slováků s velkou radostí uvítali nové znamení života ve slovenské literatuře, knížku „Tatry a More“ (v Turč. Sv. Martině, 1880); jest to svazek lyrických a epických básní pěvce z mladého pokolení (pseudonyma) Vajanského. Tatry — toť pěvcova otčina, moře — Jaderské, při kterém básník navštívil kraje příbuzných Slovanů. Ve Vajanského verších shledává se ohlas české romantičnosti, nacházejí se jisté nerovnosti, ale mnohé vynikají rázem samostatným a básnickou původností; národní vlastenectví pronáší se tu rázně a ostře, zvláště v básni „Herodes,“ kterýmžto jmenem naznačen jest vrah národní — Maďar. Česká kritika přijala s velkou přízní knížku Vajanského, však nemohla zdržeti se otázky: „Je-liž navždy přetrhána ona pevná páska, která spojovala někdy Čechy a Slováky v jeden mohutný národ československý? Nelze-li nikdy již obnoviti tu národní jednotu a nebylo-liž by to na prospěch vám i nám i všemu Slovanstvu?“ [1])

Věc stává se spletitější novými zprávami o stěhování Slováků do Ameriky.

---

[1]) Viz „Květy“ r. 1880, leden, str. 119—122, 128.

III. Národní písně a pověsti u Čechů, Moravanů a Slováků.

Historické zprávy o národním básnictví Čechů, Moravanů a Slováků ze starších dob jsou velice chudy. Ve starých latinských kronikách, počínajíc od Kosmy Pražského, pak v některých spisech staročeských nalézají se sice zmínky o zpívání písní, ale ze zmínek těch lze téměř jen vyvážiti holou tu jistotu, že jakési národní písně byly, což bylo lze i bez toho předpokládati. Základní otázka, jež se tu naskytuje, jest ta: měli-li Čechové za dob historických písně *epické*. Obyčejně se myslívá, že epika jest družkou neodlučnou dřevních časů, u Čechů pak byla nejen předpokládána, nýbrž hned skutečné její ukázky byly vidíny v Libušině Soudě a v Kralodvorském rukopise.

V této příčině můžeme dosti určitě vytknouti nynější stav té otázky; uvedeme totiž dvě opačná mínění učenců. Jedno vyřčeno jest ve knize bratří Jos. a Hermen. Jirečkův („Die Echtheit" etc.): hájíce eposu řečených památek, vykládají ti spisovatelé ony zmínky staré o národních písních za jistá návěští zpěvů epických. Druhé mínění pronesl (1876) Jagić:[1]) původnosti řečených památek přímo nezamítaje, však dosti zřetelně dávaje znáti svou silnou o nich pochybnost, ohražuje se důrazně proti tomu, aby se na jich základě již smělo souditi, že by v historicky známém dávnověku byli měli Čechové národní epos, a probrav letopisné zmínky o písních, nenachází v nich nižádné narážky na epos národní. Ku konci svého velmi průvodného vyšetřování praví tolik: „Lze právem pochybovati, že by český národ měl ve XIII. a XIV. století jinačí písně nežli má teď. Rozumím tu rozměr, ráz a všecek sklad písní, nikoliv obsah jejich. Obsah jest jako stromové listí: na podzim opadá a z jara vypučí nové, však podoby takové jako loni. Lze to zjistiti aspoň některými důkazy. V rukopisných snůškách písní světských, ne národních, nýbrž uměle skládaných, shledává se sem tam ještě píseň v celku národní anebo skládaná na národní způsob... Proč je máme za písně národní? Protože tak ku

---

[1]) V rozpravě „Gradja" etc., kteráž čte se též v ruském překladě *Zaderackého* v „Slav. Ježegodniku" r. 1878: „O slavjanskoj narodnoj poezii" (str. 179—193).

podivu se srovnávají s nynějšími písněmi lyrickými. Z toho plyne, že za pět set let český národ ani dost málo nezměnil rázu své národní lyriky . . .“ Neuvádějíce tu celé argumentace Jagićovy, podotýkáme jen, že jí posud kritika česká nevyvrátila, vedle toho pak že pochybností o staročeském epose přibývá.

Nezvratná svědectví o národních písních *lyrických* jdou od XIV. století. Zachovalo se v rukopisech velmi mnoho ne-li celých písní, aspoň prvních slov z nich nebo prvních veršů — příčinou nápěvu. Věc má se tak, že skladatelé písní duchovních velmi často se řídili rozměrem a nápěvem písní národních, toho času vůbec známých a oblíbených: doufaliť zajisté, že tak písně jejich spíše se v paměti udrží, když budou se zpívati známou notou. Protož nejen v rukopisných, ale potom i v tištěných zpěvnících kostelních shledává se obyčejně poznámka, že píseň zpívá se jako ta ona národní, jež uvádí se prvním veršem. Takovým spůsobem zachoval se kromě rozměru též nápěv: v jedněch kancionálech uvádí se začátek písně národní, v jiných připsána jest melodie v notách, ve třetích shledává se obé pospolu. Kromě kancionálů jsou ještě jiné záznamy — na prázdných listech a obložkách rukopisů, jako by pro vyražení z mrzuté práce; na př. někdy v perných latinských traktátech atp. K těm světským neboli národním písním ve starých rukopisech dávno obraceli zřetel učenci čeští, jmenovitě Palacký (v Časop. Mus. r. 1827), pak Hanka, Jungmann, Šafařík, Hanuš; nejúplněji však svědectví ta a zbytky písní snesli ve speciálních dílech Fejfalík a Jos. Jireček.[1])

Chudoba zachovaných pozůstatků nedopouští ani o stupni stáří souditi ani o míře plodnosti národní poesie u Čechův; dovoluje činiti jen úsudek o její povaze a spůsobě v té oné době. Jest ovšem na snadě, že Čechové i v dobách, jež ona svědectví předcházely, zajisté měli své písně národní, tu k vyjádření citův osobních, tu k projevení nábožné mysli, tu k doprovázení obřadův; podobá se též velmi, že i za starověku důležité příběhy historické, jež pohýbaly národem, v zápětí měly písně buď pochvaly nebo pohany, ježto nemálo podobných písní jevilo se i v době husitské a přese vše zápovědi kolovalo po kraji jako ohlas veřejného mínění. Ale vše to, zvláště v době starší zůstalo nezapsáno: staří letopiscové bývali obyčejně písmaři, shlížející

[1]) *Julius Fejfalík*: Altčechische Leiche, Lieder und Sprüche des XIV. und XV. Jahrhunderts, v Zasedáních víd. akademie, sv. XXXIX., str. 627—743 (sr. též ostatní bádání téhož spisovatele o staročeské literatuře). Uvedeno jest tu ze XIV.—XV. stol. 99 lyrických písní, většinou knižných, některé však jsou patrně ryze národní (sr. na str. 641—646); za takové pokládá Fejfalík zvláště písně č. XXI.—XXVI. své sbírky. — *Jireček:* Zbytky českých písní národních ze XIV.—XVIII. věku, v „Časop. Mus.“ 1879 na str. 44—59. Tuto snešeno jest na 133 dílem začátečních veršů dílem i celých písní ze starých sbírek, kancionálův atp. — K dřívějším pracím v tom oboru ukázáno jest v týchže rozpravách. Viz též „Rukověť,“ II. 121; Výbor z liter. české II. 639—646; Malý Výbor, str. 93—99. Sr. též píseň, která do těch sbírek pojata nebyla: „Mistr Lepič, moudrý hrnčíř,“ z rukopisu XV. stol.; uveřejnil ji Šafařík v „Klasobraní ze staré literatury české,“ v Časop. Mus. 1848, II. na str. 271—272.

s větší menší neváżností k takovým projevům života národního; při tom církev ve středověku, tak dobře u Čechův jako na Rusi, národní písně zapovídala buď jako sled pohanství, čímž nezřídka i bývaly, buď jako zábavu, s novou asketickou mravností se nesrovnávající, buď přímo jako nemravnost, jakož snad na díle i bývaly písně toho spůsobu.[1])

Vplyv cizokrajní, jmenovitě latinsko-německý, jenž v Čechách záhy počal působiti, přinesl s sebou do vyšších tříd básnictví umělé, kteréž samorodou píseň národní zatlačilo do pozadí. Lidem vzdělaným zdála se píseň lidu nehodnou jejich záliby; všímali si jí jedině ti, kdož stáli jaksi mezi oběma třídami uprostřed, mezi stavy vyššími a vzdělaností školní s jedné a lidem s druhé strany. Byli to „žáci," „vaganti," pošlí z třídy prostřední nebo nižší a blízcí ještě lidu prostému, jeho mravům a písním. Sami též písně podobné skládávali, jichž nemálo zapsáno ve starých sbírkách veršů milostných, žertovných, makaronských, a národní písně, které se z dob těch zachovaly, nalézají se na mnoze ve sbornících vážných učených zápišek pospolu s jinými veselými písněmi.

Že písně, kteréž se uvádějí nebo připomínají ve starých sbornících, byly v skutku národní, soudí se z jejich celého složení, z nápěvů, jež jmenují se vůbec známými, konečně z toho, že počínají tak, jako mnohé podnes zpívané písně v Čechách, na Moravě a na Slovensku. [2])

Nelze ovšem tvrditi, že by to byly tytéž písně nynější, ač se jim tak podobají. I v písních starých, které jednostejně se začínají, jeví se druhdy dvojí až trojí rozměr, t. j. bývaly již tehdá značné odchýlky; což divu tedy, že rozměr starých písní nevždy se srovnává s rozměrem novějších. Může se tedy jen říci, že česká píseň stará

---

[1]) Fejfalik uvádí z XV. stol. zajímavý citát z neznámého spisovatele, jenž na opak nesl nelibě, že za jeho času se zapovídaly „pěkné národní písně" a trpěly nemravné. Kárá ony, kteří „bonas vulgares canciones prohibent, que sunt ex lege dei, sanctis ewangelijs ac epistolis et prophetis et apostolicis dictis composite, et non prohibent cantus meretricum qui ad lasciniam et adulteria prouocant" etc. Věc je ta, že církev v XV. stol. zapovídala ty „pěkné písně," složené o předmětech z písma svatého, aby vyvarovala bludům, při tom však nevšímala si sprostých písní, mezi nimiž ovšem mohly býti některé cantus meretricum.

[2]) Posud se shledaly tyto srovnalosti mezi písněmi: „A kdybych já věděl" ze XVI. stol. (Jungmann IV. čís. 201 na str. 159) s novou písní moravskou u Sušila (čís. 200 vyd. z r. 1860): „A dybych já smutny vědzěl." — „Dobrú noc, má milá, dobrú noc" v Kunvaldském kancionále z r. 1576, s novou slovenskou u Kollára: Dobrú noc, má duša, dobrú noc vinšujem" (Nár. zpěv. I. str. 196). — „Elško milá, Eliško," z XV. stol. (u Fejfalika str. 738) s českou u Erbena na str. 165 (vyd. r. 1862-64). — „Na tom panském poli" ze XVI. stol., s písní u Erbena pod č. 469; u Sušila varianty k čís. 655 (na str. 786). — „Nic to nic," ze XVI. stol., s písní u Erbena čís. 9. (na str. 515) a u Sušila čís. 388. — „Pověděla Sibylla dále," ze XVI. stol., sr. u Kollára (Nár. Zpěv.) II. na str. 457-58. — „Proč kalina v struze stojí" ze XVI. stol., s písní u Erbena (na str. 150 a 304), u Sušila (čís. 433 na str. 321), u Krolmusa (ve Staroč. pověstech, zpěvích etc.) II. na str. 70. první paginace. — „Věj větříčku z Dunaje" v Kunvaldském kancionále z r. 1572, s moravskou písní u Sušila č. 622 (str. 438). — „Vímť já hájek zelený" ze XVI. stol., s moravskou písní u Sušila č. 837 (na str. 754).

a nová jsou jednorodé svým složením, že byl to, alespoň od XIV. stol., jeden strom, na kterém novým jarem vypučely nové listy.

Pokud lze souditi po nemnohých těch pozůstatcích celých písní i veršů začátečních, byly národní písně u Čechův proti písním ostatních národův slovanských, a sice již od XIV. století počínajíc, velmi zmodernisovány. Bylo by to i zcela přirozeno při tom působení živlu latinsko-německého, od dávna zasáhajícím v život český a starý jeho ráz národní stírajícím. Tak již záhy do Čech s německými mravy vnikalo německé básnictví dvořanské; na dvoře králův Českých hostívali němečtí pěvci — minnesänger, joculatores — a již ve století XII. připomíná se „joculator" (česky mu říkali *prlenec*) s českým jmenem Dobřeta; vyskytují se pak řečení „vaganti," kteříž pomalu skládání umělá, milostná i žertovná, uváděli v lid, tak že konečně nabývala jaksi občanského práva v říši poesie národní. Známo jest na př. z národního života ruského, jak poesie selského lidu, houževnatě držíc se zděděné formy při odloučenosti a na místech odlehlých, jinak přesnadno se mění při styku se životem městským, ustupujíc poměrné vzdělanosti a novým mravům. Při hojnosti písní umělých, za rozličnými příležitostmi skládaných uprostřed bouří století XV. a XVI., a při vzrostlém počtu „vagantův" lze za to míti, že byla národní píseň u Čechův silně porušena působením jednak německých mravův, jednak veršovství umělého; jest to viděti i v její obsahu, kdež pohřešuje se ona přirozená bezprostřednost, jakou vídáme u národův méně dotknutých civilisací městskou a cizokrajní, i ve formě konečně, ježto k verši již velmi záhy přilepil se rým.

Za nové doby počala se opravdová a vytrvalá pozornost obraceti k národním písním na počátku teprv nynějšího století. První toho úkaz nalézá se ve Hromádkových „Prvotinách" r. 1814, kdež ukazovalo se k srbské sbírce Vukově a k ruské Pračově a dovozovala se potřeba, aby se sbíraly též české písně. Zatím r. 1817 proslechlo, že se k takovému sbírání přikročilo u Slovákův a v témže časopise počaly se objevovati písně slovenské. Hanka vydal na pokus překlad písní srbských, chtěje potom své krajany seznámiti s národními písněmi též druhých Slovanů; ale pokus ten se nezdařil a tak předsevzetí ono uvázlo. Živý ruch v té příčině způsobilo objevení Libušina Soudu a Kralodvorského rukopisu. První práce o národních písních slovanských, jež došla žádoucího povšimnutí, byla kniha Čelakovského: obsahovala krom českých, moravských a slovenských ukázky národních písní všech téměř větví slovanských s českým překladem.[1]) R. 1825 vyšla již značná, ač málo správná, sbírka nápěvů. R. 1834 uveřejnil Jar. Langer v Musejním Časopise některé písně, hledící ku svadebním a jiným obyčejům.

Horlivým sběratelem starožitností, národních obyčejův a písní byl Václav Krolmus (neboli Grolmus, 1787—1861), vlastenec ještě staršího pokolení. Vyrost pod vplyvem prvních buditelů národních, jmenovitě Jungmannovým, již jako študent putoval po krajích, pátraje po

[1]) „Slovanské národní písně," 3 části, v Praze 1822—27. Výbor z nich vydal v německém překladě *Wenzig:* Slawische Volkslieder, Halle 1830.

starožitnostech a zpytuje národnost. Vysvěcen byv r. 1815 na kněze, žil v menších městečkách, získal si za nedlouho velké lásky mezi lidem, též mezi nekatolíky; odhodlal se přeložiti katolickou agendu do češtiny a konal podle ní služby boží též u nekatolíků. Tato okolnost, jakož vůbec velká jeho oblíbenost mezi lidem spůsobila mu mnoho klopot; úřady nadřízené smýkaly jím s místa na místo, až konečně r. 1843 jej daly do výslužby. Stáří a choroba nebyly na překážku, že r. 1848 měl účastenství ve hnutí národním. Pracoval mnoho na poli archeologie, zvláštní maje zalíbení ve vykopávkách, a drahně starobylých předmětů dodal do Českého musea a do sbírek soukromých, poskytnuv mnoho materiálu ke spisu Kalinovu. [1]) V archeologii byl badatelem nad míru horlivým, při tom však blouznivcem: mluvil se vší jistotou o věku předhistorickém, nacházel sledy obětí Černobohu konaných, bez nesnáze vyskoumal a hravě četl staročeské runy atd. Znali jsme jej na sklonku let padesátých jako vetchého starce, jenž však hned oživil se, když počal mluviti o svých zamilovaných českých starožitnostech. Byl to praobraz starého „vlastence." Vědecké kritiky bylo při něm velmi málo, však práce jeho národopisné měly svého času cenu svou, byť jen jako podnět dalšího skoumání; v české archeologii mluvil bez rozpakův o Višnu a Šivě, o Černobohu atd., staré Slovanstvo jevilo se mu v podobě „Slávie," ale o národním životě souvěkém podal hojně cenných zpráv. [2])

Za klassickou pokládá se sbírka národních písní Karla Jarom. Erbena. Po prvé objevila se v letech 1842—43; vydání třetí vyšlo v rocích šedesátých. [3]) Erben zabýval se i druhou stránkou básnictví národního — pověstí; jmenovali jsme již dříve dotyčnou jeho knihu. K pověstem a pohádkám byla již před tím pozornost obrácena: sepisovali je a vzdělávali na př. Jakub Malý, [4]) Božena Němcová, Jos. Kaj. Tyl [5]) a zvláště J. K. z Radostova, jenž v rocích padesátých vydal značnou sbírku českých pohádek. [6]) Pohříchu zůstává čtenář a s ním i badatel velmi často v nejistotě, zdali a pokud sběratelé drželi se původního vypravování národního, t. j. mnoho-li tu čistého živlu národního a mnoho-li zpracování.

Na počátku let sedmdesátých sestoupila se v Praze společnost milovníků národa, hlavně z akademické mládeže, jmenem „Slávia,"

---

[1]) Dr. *M. Kalina* von Jäthenstein, Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer. Prag 1836.

[2]) Hlavní jeho dílo jsou „Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy ohledem na bájesloví českoslovanské, jež sebral *V. S. Sumlork*" (jméno jeho pozpátku čtené), 13 sešitů neboli 3 části. V Praze 1845—51. — Dále sepsal: „Poslední božiště Černoboha s runami na Skalsku v kraji Boleslavském," v Praze 1857. — „Agenda česká," v Praze 1848. Viz o něm ještě zprávu Tomkovu o vyšetřování stran Libušina Soudu.

[3]) Prostonárodní české písně a říkadla. V Praze 1862—64. Velký jeden svazek.

[4]) Národní české pohádky a pověsti. V Praze 1838. — Sebrané báchorky a pověsti národní. V Praze 1845.

[5]) Drobnější povídky prostonárodní (v sebraných jeho spisech).

[6]) Národní pohádky, 12 sešitův, v Praze 1856—58; 2. vydání ve dvou svazcích v Praze 1872.

kteráž obrala si za úkol sbírati a vydávati plody prostonárodní slovesnosti a spravovala se potom radou prof. Gebaura. Obor si vymezila týž, který si druhdy byl vyměřil Krolmus; přijala však za pravidlo, do sbírky své přijímati jen věci nevydané nebo nové varianty.[1]) Krom toho k radě Gebaurově obrátili své zření k tomu, aby se národní ty plody slovesné zapisovaly s pilným šetřením místní výslovnosti.

Na Moravě byl hlavním a nejznamenitějším sběratelem František Sušil (1804—1868). Jsa Moravan rodem, od r. 1827 knězem a potom professorem bohosloví v Brně, náležel k prvním buditelům slovansko-národního vlastenectví na Moravě a byl dlouho potom i nejpřednějším jeho zástupcem. Byl znalec starověkých klassikův, pěstoval vědu bohosloveckou, psal básně, sbíral národní písně, účinkoval horlivě při „Jednotě sv. Cyrilla a Methoda,“ společnosti to pro šíření národní a vlastenecké literatury. Vydal výbor překladův z Ovidia, Catulla, Propertia, Musaea (1861); velmi cenný spis o české prosodii (1861); překlad Nového zákona podle nejstarších sepsání řeckých, jenž váží se jako jeden z nejlepších plodů české literatury bohoslovecké. Vlastní jeho básně (nejvíc duchovní) jsou těžké formy, ale dýše z nich vroucí cit vlastenecký. Již záhy pomýšlel na sebrání písní národních, skličován jsa předtuchou, že Českému plemeni hrozí záhuba jako Slovanstvu baltskému; potom jej zas unášely básnické krásy těch písní. První jeho sbírka vyšla v r. 1835—40; vydání druhé, z r. 1860,[2]) počísti sluší k nejlepším sbírkám písní slovanských; vyniká hojností materiálu, přesným podáním, bohatstvím národních melodií.[3])

Jiný pilný sběratel jest Beneš Method Kulda (nar. r. 1820). Jsa rodem též Moravan, vzdělával se v brněnském semináři hlavně pod dohledem Sušilovým, jenž naň mocně působil; vysvěcen byv na kněžství r. 1845, horlivě působil pro věc národní, maje účastenství ve vlasteneckých podnicích na Moravě a potom i v Čechách a jsa údem Jednoty Cyrillo-Methodské; roku 1870 stal se vyšehradským kanovníkem v Praze. Literárně byl činným dvojí stranou: jednak spisoval knihy pro lid obsahu nábožensky poučného, v tom duchu katolickém, který Hilferding odsuzuje, jenž však dostatečně se vysvětluje tím, že katolické duchovenstvo na Moravě bylo hlavní podporou snah národních; jednak věnoval se pracím národopisným, jimiž dobyl si nemalých zásluh. Jeho „Národní pohádky a pověsti z okolí Rožnovského“ čili z tak zvaného moravského Valašska vyšly ve zvláštní knížce r. 1854; v r. 1870—71 vydal v založeném tehdy Časopise Matice Moravské „Národní pověry a obyčeje“ tétéž krajiny; obé potom spojil v novém

[1]) Národní pohádky, písně, hry a obyčeje. Vydává péčí komise pro sbírání nár. pohádek etc. literární řečnický spolek „Slavia“ v Praze. I. oddělení ve 4 sešitech v Praze 1873—75; II. oddělení s podrobnějším záhlavím: „Národní písně, pohádky, pověsti, říkadla, přísloví, pořekadla, obyčeje všeobecné a zejmena právní,“ 4 seš., v Praze 1877—78.

[2]) Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými. V Brně 1860. Velký to svazek okolo 800 stran textu ve dvou až třech sloupcích, s nápěvem každé písně.

[3]) O tom, jakého rázu jest působení katolického duchovenstva na Moravě a jednoty Cyrillo-Methodské, rozepsal se *Hilferding* v Sebr. Spisech II., 99—100.

vydání.[1]) Moravské Valašsko vyniká podle udání Kuldova zvláštní zachovalostí českomoravské národnosti a sběratel pilně toho dbal, aby národní pohádky podal ve vší jich prostonárodní původnosti. Konečně podal zajímavý obraz české národní svadby se všemi při ní běžnými obyčeji, řečmi, písněmi a jich nápěvy.[2])

Před Kuldou sbíral národní pověsti moravské a slezské Matěj Mikšíček (v letech čtyřicátých[3]).

O prvních sbírkách národních písní uhersko-slovenských zmiňovali jsme se již svrchu, při dílech Šafaříkových a Kollárových. Byliť Šafařík a Kollár mužové, kteří měli toho času smysl mezi Čechy a Slováky nejživější pro poesii národní a nejvíce si byli povědomi potřeby, aby jí bylo všímáno. Za sbírkou písní Šafaříkovou z let 1823—27 následovala rozsáhlá snůška Kollárova (ve dvou dílech[4]). Kollár již ve Slávy Dceři oslavoval bohatství slovanských písní; ve výkladu své básně celou řadu uvedl cizích svědectví o básnické té plodnosti.[5]) Vydání

---

[1]) Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry. Dva svazky. V Praze 1874—75. V předmluvě (I., str. 14.) Kulda s uspokojením odvolává se na pochvalný hlas Hilferdingův o jeho díle.

[2]) Svadba v národě československém či svadební obyčeje, řeči, promluvy, přípitky a 73 svadebních písní a nápěvů etc. V Olomouci 1862; 2. vyd. 1866; 3. vyd. 1875.

[3]) Sbírka pověstí moravských i slezských, 4 sešitky, v Olomúci 1843 až 1845; 2. vyd. 1850. — Národní báchorky, 2 seš. Ve Znojmě 1845. — Pohádky a povídky lidu moravského. V Brně 1847.
Od r. 1880 vydává *Fr. M Vrána* „Moravské národní pohádky a pověsti“ (v sešitech), šetře se zvláštní bedlivostí původního vypravování lidu. — (Z Valašska chystá novou snůšku písní prof. *František Bartoš*, jenž pěkné študie národopisné z té krajiny podal nedávno v Časopise Matice Moravské a v Osvětě. Pozn. překl.)

[4]) Národnié Zpievanky čili písně světské Slováků v Uhrách jak pospolitého lidu tak i vyšších stavů sebrané od mnohých, v pořádek uvedené, vysvětleními opatřené a vydané od Jana Kollára. V Budíně 1834—35. — Před vyjitím těch sbírek dáno bylo na veřejnost několik písní slovenských v Hromádkových „Prvotinách“ a v Čelakovského „Písních slovanských.“

[5]) V předmluvě k druhému svazku svých „Slovenských písní“ Šafařík rovněž s chloubou ukazuje k podivu hodné zpěvnosti Slovákův a vůbec všech Slovanů, čehož nemohli ani zapříti sami Slovanstva nepřátelé. Jeden Němec, spisovatel knihy: Freymüthige Bemerkungen eines Ungars über sein Vaterland, Teutschland (1799), praví: „Neobyčejná zpěvumilovnost jest hlavní a překrásnou vlastností Slovanů. Milo jest choditi polem ve žních: tu vše zpívá. Řídko lze najíti, že by Slovanka mlčela; buď švitoří nebo zpívá. V německých městech, kde slouží slovanské děvečky, z rána pokaždé, vracejíce se v tlupách z trávy, prozpěvují. Slované rozhodně v tom předčí nad Němci, jež Reichard právem nazval nezpěvnými.“ Dále uvádí Šafařík ještě jedno německé svědectví, vyňaté z knihy „Gemeinnütziger und erheiternder Hauskalender für das Oesterr. Kaiserthum auf das Jahr 1823, Wien,“ kdež vypisuje sbírání vína v Tokaji: „Zvláštní skupinu pilných pracovníkův činí Uhři. Ačkoli jsou to, jako jiní dělníci, samí mladí jonáci a mladé dívky, zřídka od nich uslyšíš národní píseň. Veseleji si vedou při sběru vína spišští Němci. Ale nejčilejší život panuje mezi Slováky, kteří sem s hor přicházejí na sběr vína. Nepromeškají ani minuty, aby nezpívali nějakou píseň v rozmanitých melodiích. A slovenské národní písně jsou skutečně velmi zajímavy, dílem svými zvláštními nápěvy, dílem velmi líbeznou

písní jest velmi pečlivé: obsahuje materiál nad míru rozmanitý a rozmanitost ta spořádáním učiněna přehlednou; k písním přidáno jest mnoho historických a národopisných vysvětlení. Kollár stýskal, že mnozí krajané se ku předsevzetí jeho chovali velmi chladně; ale zároveň vyšlo na jevo, že slovenské národní písně obracely k sobě pozornost vlastenců již od polovice předešlého století, a Kollár získal ze starých zápisů několik zajímavých písní starobylých.[1])

Podotknouti sluší, že před Kollárovou ještě sbírkou vyšla neveliká, málo známá snůška slovenských písní, a sice v Charkově, sestavená Ism. Sreznevským, jenž písně ty vyslechl od slovenských drobných obchodníků, kteří tam přicházeli.[2])

Po založení slovenské Matice podniknuta byla nová sbírka plodů národní slovesnosti,[3]) ve kteréž, zdá se, po zrušení Matice se nepokračuje. V tom vydání šetřeno bylo zvláštností místních nářečí.

První sbírku slovenských pohádek vydal v rocích čtyřicátých Francisci pod jmenem Janko Rimavský.[4]) Druhou sbírku pořídili na sklonku let padesátých August Horislav Škultety a Pavel Dobšinský.[5]) Tento počal nedávno řadu novou vydávati pohádek slovenských, v první sbírce neobsažených,[6]) z části se zachováním místní mluvy.

Jest tedy národních písní a pověstí plemene Českého hojně sbírek a dobrých, ale historické jejich prozpytování jest posud nedostatečné, zvláště s toho kritického hlediště, ku kterémuž se povznesla novější věda národopisná. Kromě oněch jednotlivých vysvětlení, přidaných k písním a k pověstem, o nichž jsme se zmiňovali, a krom toho, že z národních písní a pověstí učenci někteří, jako Šafařík, Erben, Hanuš a mythologové ruští, vážili materiál k slovanskému bájesloví, nebylo posud národní básnictví Čechův, Moravanův a Slovákův zobrazeno v celistvém historickém vývoji. První, kdož se pokusil o povšechnou charakteristiku slovanského básnictví národního, byl O. M. Bodjanskij; učinil to v knize: „O narodnoj poezii slavjanskich plemen" (v Moskvě 1837). Podobným souhrnným dílem jest spis Ludevíta Štúra „O ná-

---

a ozdobnou řečí, dílem i svým obsahem. Písně elegické zpívají Slováci s pohnutlivým citem a jen některé veselé prozpěvují z plna hrdla. Větší část jejich písní by poskytla umělci mnoho materiálu k výborným variacím."

[1]) Šafařík vyjádřil se potom o sbírce Kollárově takto: Jest to bohatý poklad písní, dobře spořádaný, správně vytištěný a opatřený potřebnými vysvětlivkami, poklad, jakýmž sotva se může za těchto okolností honositi jiná větev Slovanstva. Že kromě písní ryze národních vydavatel do sbírky své pojal též některé jiné, pocházející od učených skladatelů a oblíbené v národě, řečeno jest již v záhlaví a v samé knize šířeji se vysvětluje a důvody opodstatňuje. — Viz Časop. Mus. r. 1838 neboli Sebrané spisy Šafaříkovy III. 409.

[2]) Slovackija pěsni. Charkov, 1832. 16°, 60 stran.

[3]) Sborník Slovenských národních piesní, povestí, príslovi, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. Svazek I. 1870; II. svazku sešit 1. 1874, v Turč. Sv. Martině.

[4]) Slovenskje povesti. Usporjadau a vidau Janko Rimavski. V Levoči 1845.

[5]) Pověsti prastarých báječných časův. Slovenské pověsti. V Rožnavě a Šťávnici, 1858–61, 6 sešitův.

[6]) Prostonárodnie Slovenské povesti. Usporiadal a vydáva Pavol Dobšinský. Seš. 1., v Turč. Sv. Martině 1880 (malinká knížečka).

rodních písních a pověstech plemen Slovanských" [1]): jsa jinak velmi živě psán, staví na oči povšechné jen vlastnosti poesie slovanské a v málo slovech toliko (na str. 142—144.) ukazuje k rozdílům, kterými se liší od sebe poesie jednotlivých plemen slovanských. Po Štúrovi však zdá se, že nevyskytlo se žádné již dílo celistvé o národním básnictví slovanském vůbec neb o českém zvláště. Jsou jednotlivá jen pojednání.

Slovenští vlastenci jsou zvláště hrdi svým básnictvím národním; však ti, kdož pokoušeli se vysvětliti jeho význam, vážili je zhusta ve smyslu abstraktním, druhdy mystickém. Janko Rímavský zřel v pohádkách projev původního ducha slovanského a věsti o slovanské budoucnosti. Jiný spisovatel, Petr Záboj Kellner-Hostinský, sestavil na základě pověstí „Veronauku Slovenskou" [2]). P. Dobšinský sepsal „Úvahy o slovenských povestiach" (v Turč. Sv. Martině, 1871), v nichžto na základě pohádek sestrojil celou národní filosofii, a sice v těchto kapitolách: „báječnost pověsti," „bohověda," „světověda," „člověkověda," „poměry člověka," „osud" atd.; ale znamená se tu nedostatek původního kritického spořádání, rovněž není tu živel ryze slovenský vymezen ze společného typu pohádkového. [3])

U Čechův je štúdií o národním básnictví též po skrovnu; ale zříme tu již onačejší způsob skoumání. Sluší tu zvláště uvesti knihu Prima Sobotky: „Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek ku slovanské symbolice" (v Praze 1879). Sobotka dávno již počal svá bádání o symbolice slovanské, [4]) i rozšířil je na celé pojednání o rostlinstvě v národním básnictví. Práci svou založil na písních a pověstech všech národů slovanských a užil nových výzpytů mythologických a národopisných, mezi nimi i některých ruských. Spis jeho obsahuje mnoho zajímavých srovnání. Nedávno objevil se u veřejnosti počátek dalšího díla Sobotkova — o živočišstvě v národním básnictví. Velmi zajímavý předmět si zvolil J. Dunovský v rozpravě „o písni lidu německého v poměru k prostonárodní písni slovanské:" [5]) vytkl si za cíl — vyšetřiti, jak vzájemné na se působení obou kmenů obráží se v písni; jak jmenovitě cizokrajní látka měnila se, přijímajíc podobu slovanskou, jak do slovanské písně dostalo se mnoho živlů cizích, druhdy slovanský ráz hrubě porušujících, a jak v zemích, již úplně poněmčených, vyráží stále na vrch původní slovanství. Předmět jest velmi důležit a zasluhoval by zevrubnějšího proskoumání. Zbývá ještě zmíniti se, že jednotlivá líčení národního života, kusé rozpravy o národním básnictví atd. roztroušeny jsou po časopisech, vědeckých i prostonárodních. [6])

---

[1]) V Praze 1853. Knihu tu sepsal Štúr původně slovensky a Kalinčák ji přeložil do češtiny. (Viz Dobšinského Úvahy etc., str. 4.)

[2]) Ve Veliké Revúci r. 1872.

[3]) V letopise Matice Slovenské vyšly ještě: „Slovania a hudba" od *Sasinka*. III.—IV., sv. 1. str. 14–20; „Myšlienky o vývine národnej hudby a slovenského spevu" od *Jana Belly*, X., seš. 2., str. 10—29.

[4]) V Osvětě r. 1872.

[5]) Ve Květech r. 1879, kn. 7—12.

[6]) Na př. v Časop. Matice Moravské (do r. 1880 vyšlo XI ročníků) rozpravy *V. Brandla*, *Fr. Bartoše*, *Tom. Šimbery* a j. — Dokládáme, že k české národní poesii hledí též rozličné práce německé, na př. pře-

Takž vážné studium české národní poesie ledva jest v počátcích. Štúr, jehož kniha posud platí za autoritu, určuje poměrnou cenu národních písní u rozličných národů slovanských, kladl na prvním místě zpěvy staročeské, po nich řadil maloruské, srbské, na konec ruské. Jak dalece seřadění takové nyní se uznává, viděti jest z pronešení Jagićova. Štúr podotýkal jen, že pozdější poesie česká potratila dřevní svou původnost a bývalé bohatství.

Nezbývá leč přijati za pravdu, že česká poesie — alespoň pokud lze dostihnouti dějepisnými zprávami a kombinacemi — eposu takového neznala, jaké mají Rusové, Srbové a Bulhaři; byla naskrz lyrická s více méně hojným živlem písní obřadných, ve kterých se i nejvíce zachovalo starobylosti. Rané působení cizozemských mravů, městského života, škol čím dál tím více stíralo původní její ráz slovanský, jenž, jakož obyčejně bývá, uchránil se živěji tam, kam řečené vplyvy nepronikaly; pročež původnosti té se více spatřuje v písních moravských a uhersko-slovenských. Mohlo by se mysliti, že doba husitská poskytla potravy novému eposu svým mohutným hnutím národním: ale hnutí to bylo rozděleno na dvě strany v samém národě, nebylo tu jednotného, povšechného záchvatu, jako na př. ve vojnách kozáckých, jež zplodily nové epos maloruské, pak i vůbec věk svěží tvorby básnické národu již minul.

Stačí srovnati české písně, na př. obřadné, s ruskými, aby se poznalo, že české jsou mnohem novější formace: jest v nich k nepřirovnání méně onoho živlu starožitného (anebo naprosto schází), který ozývá se nám z ruských tolikem staronárodních mravních názorův, takovou hloubkou básnického citu a roztomilé prostoduchosti a tolikem nevyumělkované krásy. Básnická tvornost ještě žije v lidu, ale tvoří písně již v nové úpravě všeho života, tak že na př. milující mládenec a panna jeví se v moravské písni již jako „galán“ a „galánka.“ Náplav novoty v obsahu provázen jest i změnou ve formě: zavládlo dělení na pravidelné strofy a rýmování. Bylo již dávno pozorováno, že česká píseň působením němčiny a městského života vzala úhonu i ve svém tónu.

Při všem tom zachovaly národní písně Čechův, Moravanův a Slovákův, kdekoli se uchránily ve starší přesnotě, rovněž národní pohádky, pověsti a pověry mnoho ještě pravé poesie a vzácné osnovy. Zbývá jen přání, aby básnický a národopisný obsah všech těch plodů národní slovesnosti nalezl konečně zkušeného historického a ethnografického skoumatele.

---

klady českých písní od Wenziga, pohádek a pověstí od Waldaua, Wenziga, Grohmanna, díla národopisná Idy z Düringsfeldu a barona Reinsberga a j. Nelze tu pominouti též úsudku o českém národním básnictví Poláka *Chojeckého,* v knize „Czechja i Czechowie,“ I., na str. 209—215. Pozoru hodno jest, co praví o českých spisovatelích, kteří prý všickni hledí napodobiti národní píseň, jen že zřídka umějí uhoditi v pravý její ráz: „Był to wieśniak teatralny, piękniej wystrojony, ale mający w sobie tyle prawdy, ile się mogło jej zmieścić na deskach sceny.“

Část šestá.

Baltské Slovanstvo a Srbové lužičtí.

Lužičané či Srbové v pruské a saské Lužici jsou jako pomořští Slovinci a Kašubové na pobřeží východopruském nyní skrovným zbytkem lidného kdysi národa slovanského, jenž zaujímal ondy celý sever nynější říše Pruské, na půlnoci jsa obmezen Baltem, na západě Labem (ba sáhaje za tuto řeku), na jihu a východě zemí Českou a Polskem. Slované tito, jsouce rozděleni v několik větších a ve množství drobných větví a od dějepisců novějších pojmenováni názvem zeměpisným „Slované Baltští a Polabští,“ nebyli nikdy národním a politickým celkem. Kdy se vlastně objevili v Pomoří nad Baltem a v Polabí, dějepis hodnověrně neprokázal; podobá se však, že přišli sem na západ od východu, z krajiny poviselské. Slované Baltští řadili se ve tři hlavní skupiny: kraj severozápadní obývali Obodrité (či Bodrci), na východ od nich a na jih žili Lutici neboli Vilci, za Odrou Pomořané. Srbové lužičtí činili skupinu čtvrtou, příbuznou sic, ale oddílnou, kteráž měla též jiné historické osudy.

Původem svým náleželi *Baltští Slované* k čeledi leské; ještě Nestor k plemeni Lechův počítá předně Polany a za druhé ostatní Lechy, t. j. Lutice, Mazury, Pomořany. Ale toho času, co východní část plemene Leského sjednotila se v Polský stát, část západní zůstala rozdrobena a nejen že nikdy se neslila v jednotu, nýbrž stále žila v zoufanlivém rozbroji a tím si připravila záhubu. Zvěsti historické vypravují o přírodním bohatství těchto slovanských zemí, o kvetoucích obchodních městech na Pomoří, o podnikavosti slovanských mořeplavcův, obchodníkův a dobrodruhův; pověst zveličila a okrášlila zprávy o bohatství města Volína; za let posledních ruští historikové hledají tu, v krajích Slovanstva Baltského, kolébky oněch smělých a neohrožených Varjago-Rusův, kteří položili uhelný kámen říši Ruské.

Ale vše to zaniklo a zahynulo. Dějiny Baltského Slovanstva jsou jen tuhým tragickým zápasem s kmenem germánským, s Normany, Dány a Němci, zápasem, jenž trval několik století, však skončil se záhubou

Slovanstva. Nebezpečenství plemen jednotlivých nespojilo; nescházelo sic pokusův o společné postupování, ale častěji býval svár domácí mocnější než nepřátelství k Němcům a tito nacházívali u jednoho plemene pomoc proti druhému. Karel Veliký vedl s nimi válku soustavnou; v jeho vojště válčili již Slované proti Slovanům. Boj potom nebyl již národní toliko, nýbrž i náboženský: křesťanské Německo hledí pokonati Slovany politicky a zavesti u nich spolu křesťanství. Bývali také sic upřimní a nezištní hlasatelé křesťanství, jako znamenitý biskup Ota Bamberský, ale častěji šlo křesťanství jen v zápětí vojenskému pokoření. Rozervanost samého Slovanstva, místní obmezenost, nespůsobilost ku pospolitému postupování nepřátelům jen dílo usnadňovaly; Dánové a Němci zabírali víc a více půdy slovanské, nakládali libovolně s knížaty slovanskými a v druhé polovici XII. století bylo již Baltské Slovanstvo buď nadobro porobeno Němcům buď učiněno jim úplně služebným.

Pád Baltského Slovanstva novější dějepisci slovanští líčili stále jako smutnou, ač velkolepou tragickou výstrahu. Příčina pádu vězela ve Slovanstvě samém: byla to „bezstarostnost živobytí, duševní nečilost, bezpečnost o budoucnosti, jakási vrozená nechuť k dále sahajícím rozvahám, nezvyklost rozhlížeti se a položení své uvažovati, pak cestou vědomých činů v před postupovati k pevně vytknutému cíli; taková historická vada porodila jiné — obecní konservativnost a nehybnost, neumění soukromý prospěch obětovati blahu veřejnému, náchylnost k drobnému, okresnímu nepřátelství a vůbec ku svárům.“ [1])

Obecný význam historický těch dějů jest ten, že setkali se tu dva živlové nerovného historického vývoje. Němci, přijavše křesťanství a římskokřesťanskou civilisaci, nabyli tím mravní i duševní převahy; Slované rovnomocnou silou jim čeliti nemohouce, převaze jejich ustoupili, ale při tom i nositelce té převahy, německé národnosti, podlehli. Čechové a Poláci jen tím, že dříve přijali křesťanství a státně se zřídili, proud germanisace zadrželi.

Konečným vítězstvím Němců nastala po celém prostranství zemí baltskoslovanských doba rychlého poněmčování. Vláda křesťanství, jež sama sebou byla již následkem národní porážky, náboženské podněty boje, tak mocné u Slovanů pohanských, odstranila; krom toho provázena byla německou kolonisací, jež poslední zadala ránu národní bytnosti, ba samému životu Slovanstva. Jak mile politické panování připadlo Němcům, německých osad rychle přibývalo. Země, pokrytá tehdy mnohými lesy a bažinami, chovala v sobě mnoho míst neosazených; kruté války obyvatelstvo ještě více ztenčily; když pak v nově podmaněných krajích země byla rozdána německým rytířům, vyskytli se s nimi i němečtí osadníci. Šlechta slovanská přešla záhy do řad německého panstva feudálního; duchovenstvo bylo samo sebou německé; města, i starší slovanská i nová německá, naplnila se německým měšťanstvem na německých právech. Slovanským zůstal jen selský lid. A tím byly

---

[1]) *Kotljarevskij*, Drevnosti jurid. byta Balt. Slavjan. V Praze, 1874, str. 59. — Viz zajímavé úvahy Chomjakova o Baltských Slovanech, v listech jeho k Hilferdingu (v „R. Archivě“ Barteneva).

germanisaci položeny nejširší základy. „Prostý Slovan slýchal v městě, v panském zámku, v kostele a ve škole, od svých učitelů — kněží, konečně i od svých spoluosadníků jen němčinu. Řeč německá čím dál tím více působila ve slovanské nářečí, kteréž, jsouc majetkem jen prostého lidu, na řeč spisovnou se nepovzneslo. Německé působení dotklo se nejprve materiální, totiž lexikální stránky slovanštiny, kteráž přijala množství slov cizích; potom porušilo i stránku její formální, sklad její mluvnický a syntaktický, tak že slovanština konečně vypadala jako zmrzačené, netvorné tělo, prodchnuté německým duchem. Mateřským jazykem mluvili větším dílem jen starci, mládež pak ho zapomínala, oblibujíc si řeč svých pánův a učitelův.“ [1])

Již vnukové slavného Niklota, jednoho z posledních knížat baltských Slovanů, přijali německý jazyk a mrav a napomáhali utvrzení živlu německého nad slovanským. Knížecí rody, které se zachovaly, ochotně vůbec němčily se, vydávaly listiny latinské a německé, obklopovaly se po německém spůsobu dvorskými úředníky atd. Poslední potomek knížecího rodu na Rujaně, Vyslav či Vyšeslav, stal se na počátku XIV stol. německým pěvcem (minnesänger). Kníže Štítenský Barnim, vladař bohatého slovanského města Štítna, v polovici XIII. století byl již rozhodným stranníkem živlu německého a nepřítelem své národnosti; německý pěvec slaví jej jako „šlechetné kníže Štítenské.“ Na slovanský původ rodu knížecího upomínal jediný ten znak, že v rodu tom dědila se slovanská jména — až do vymření jeho v XVII. století.

V prvních dobách poroby Slované práv společenských nebyli ještě zbavováni, mohli na př. býti měšťany; ale od XV. století zamezován jim přístup do svazku měšťanského a do důležitějších cechův. Později klesli v úplné povržení: původ „vendský“ přinášel s sebou vyhoštění ze všech práv; „vendský“ jazyk a mrav byl příčinou posměchu. Slovanský lid počal se tajiti se svou národností před cizími, mládež tíhla k prostrannějšímu životu německému a národnost vymírala.

Němčení postupovalo velmi rychle. Počalo se ve XIII. století a dokonalo se hlavním dílem již v XV., někde dříve, někde později, podle rozličných místních okolností. V polovici věku XV. bylo již málo Slovanů mezi Labem a Odrou; déle udrželi se v dolním Polabí — v jihozápadní části Meklenburska do počátku XVI., za Labem v Lineburska do počátku XVIII. století; zbytky Pomořanů, Kašubové a baltští Slovinci, uchovali se do našich dnů.

Osudy Baltských Slovanů mohli jsme v knize této pominouti. Jsou-li zmínky o tom, že užívali písma, však neměli přec literatury. Naproti tomu může Baltské Slovanstvo místo své míti v historii slovanské kultury, z důvodů kolikerých. *Předně* jako zjev výstražný: jest to zřícenina, svědčící o záhubě celého národa ryze slovanského, ondy mocného, potom však kvapně zaniklého. Jakými příčinami mizel, jest na jevě, ač zůstává vždy záhadno, že tak rychle zanikl. Za doby novější tížil slovanské vlastence nemálo historický ten osud; spatřovali v něm pokynutí výstražné, aby se varovali vnitřního rozbroje mezi bratřími; však nesmí se zapomínati na naučení též druhé, vystříhající

[1]) *Perwolf:* Germanizacia atd., str. 18.

od pokojného bezpečení se v budoucnost a od duševního zbahnění. *Za druhé* jako předmět, jenž za posledních desítiletí vábil k sobě pilnou pozornost učenců slovanských.

Baltskému Slovanstvu věnována jest z posledních let hojná literatura spisů historických a filologických, jež směřují k vyhrabání a objevení zašlé minulosti velké té zříceniny. Výskumy opírají se předkem o latinské letopisy, ve kterých vypisují se boje Němců s těmi Slovany a obrácení těchto na křesťanství; mimo ty zprávy slouží k ustanovení bývalého území slovanských knížectví ještě drahně slovanských názvů zeměpisných, jež zachovaly se dílem v listinách, třeba mnohem pozdějších, dílem, a sice ve více méně porušené a poněmčené spůsobě, až podnes ve jmenech míst; konečně došly nás i zprávy, ač kusé jen, o jazyku těch Slovanů, na jichž základě podařilo se stanoviti jich plemennou příslušnost. Jen z větve východní dochovali se věku našeho zbytkové, ač patrně mizící, v Kašubech a Slovincích; po větvi západní a prostřední pozůstaly jen nepatrné, kusé zbytky jazyka, náhodou uchráněné.

Tuto udržel se nejdéle život slovanský v Linebursku. Na počátku XVIII. století ještě staří lidé znali jazyk otcův. Ve Vustrově konaly se služby boží po slovansku naposledy r. 1751. Podle svědectví Adelungova[1]) a Potockého vymřela tam slovanština na dobro na počátku našeho století; než okolo r. 1826 německý učenec Wersebe tvrdil, že za jeho času byli tam ještě starci, znající jazyk slovanský.

První, kdož na ty zbytky národa a jazyka polabskoslovanského pozornost obrátil, ovšem již jen jako na vědeckou vzácnost, byl slavný Leibnitz. K jeho žádosti poslal mu lüchovský pastor Jiří Mithof r. 1691 některé zprávy o těch Slovanech s malou sbírkou slov a modliteb; vše bylo po Leibnitzově teprve smrti vytištěno od Eckarda (Historia studii etymolog., v Hannovru r. 1711). Dále sebral Jan Pfeffinger v Lineburku r. 1698 několik set slov, „Otče náš“ a jednu svadební píseň v jazyku „vendském,“ což tolikéž podáno na veřejnost v knize Eckardově. Nejhojnější sbírku však učinil pastor vustrovský Kristián Henning (neboli Henigen): on sbíral již dávno zprávy o slovanských obyvatelích své farnosti, zapisuje slova i průpovědi od sedláka Jana Janiška (Janieschge); k tomu slovníku připojil krátké zprávy o „lidu Vendském“ a zvláště o Vendech lineburských, r. 1705. Následující sběratelé, totiž: Jan Parum Schulze (1698—1734), Domeier, pastor v Dannenberku (v r. 1743—45) a jiní kořistili hlavně již jen z řečených tří předchůdců. Konečně počali zření své obraceti k pozůstatkům „vendským“ noví učenci slovanští: Dobrovský (ve „Slovance,“) Čelakovský, jenž sebral všecek uvedený materiál v jeden slovník, kterýž však poslán byv do Petrohradu r. 1830, někde se ztratil; zvláště pak Hilferding a Schleicher, jimž hlavní zásluha přísluší o vzkříšení jazyka lineburských „Vendův“ čili starých Drevanů.

Ku konci dotkneme tu prací, hledících k dějinám Baltského

---

[1]) Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe, 1795; Mithridates, 1806, 1809—17.

Slovanstva vůbec. První pracovali na tom poli učenci němečtí, a sice již v minulém století: konajíce bádání o dějinách jednotlivých těch zemí německých, vráželi na prvém jich počátku na Slovany. Vykazujeme v poznámce hojný materiál, shledaný těmi pracemi, ve kterých se horlivě pokračuje až dosud. V nové literatuře slovanské, počínajíc Šafaříkovými „Starožitnostmi," jest již celá řada rozprav pozoru hodných o Baltských Slovanech, jež sepsali Hilferding, A. Pavinskij, A. Kotljarevskij, Jos. Perwolf a jiní. [1])

---

[1]) Literatura o Baltských Slovanech jeví se jako veliká spousta dějepisných pramenův a nových výskumů. Nejstarší zprávy nacházejí se v latinsko-německých a dánských kronikách a zvláštních spisech historických, jichž původci jsou: Einhard, životopisec Karla Vel. a annalista, † 840; Widukind, psal ok. r. 967—968; Dietmar Meziborský, † 1018; Adam Brémský, psal ok. r. 1075; mnich Ebo, životopisec Oty Bamberského, psal ok. r. 1151; Herbord, okolo též doby; Helmold, psal r. 1172; Saxo Grammaticus, psal ok. r. 1181—1208 a j.; dále ve starých listinách, jež vydali tu tam ve sbírkách pramenů dějepisných, na př. *Leibnitz* (Scriptores rerum Brunsw.), *Fabricius* (Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen), *Hasselbach* a *Kosegarten* (Codex Pomeraniae diplomaticus), *Klempin* (Pommersches Urkundenbuch), *Langebeck* (Scriptores rerum Danicarum), *Riedel* (Codex diplomat. Brandenburg.), *Raumer* (Regesta historiae Brandenburg.), *Sudendorf* (Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge v. Braunschweig und Lüneburg und ihrer Lande) a j. — Četné spisy německé o místních dějinách vyskytují se již v minulém století, ba ještě před tím; učenci němečtí dávno již horlivě zabývali se dějepisem zemí, vybojovaných na Baltských Slovanech. Uvedeme zde na př.: *Schwartz*, Einleitung zur Geogr. der norddeutsch-slaw. Nation (Greifswald 1745); *Lützow*, Versuch einer pragm. Geschichte von Mecklenburg (Berlin 1827—35); — *Barthold*, Geschichte von Rügen u. Pommern (Hamburg 1839—45, 4 sv.); — *Giesebrecht*, Wendische Geschichten (Berlin 1843, 3 sv.); — *Wigger*, Mecklenburgische Annalen bis zum Jahre 1066 (Schwerin 1860). Konečně uvádíme tu některé rozpravy povahy speciální: *Fidicin*, Die Territorien der Mark Brandenburg; *Klöden*, Entstehung der Städte Berlin u. Köln; *Jacobi*, Slaven- und Teutschthum in cultur- und agrarhistor. Studien, besonders aus Lüneburg und Altenburg; *Hammerstein*, Der Bardengau; *R. Andree*, Wendische Wanderstudien a j. Němečtí učenci všímali si též zvláštních známek národopisných: Slované těch zemí, ztrativše řeč národní, nepozbyli naprosto jiných svých zvláštností a zachovávají je v životě i v pověstech. V té příčině zajímavo jest, co spozorovali: *Hennings*, Das hannoversche Wendland (Lüchow, 1862), Sagen und Erzählungen aus dem hannov. Wendlande (Lüchow, 1864); *Köhler*, Volksglaube im Voigtlande; *Ed. Ziehen*, Wendische Weiden; Erzählungen aus dem wend. Volksleben (Frankf. 1854); Geschichten u. Bilder aus dem wend. Volksleben (Hannover, 1874, 2 d.). — *Ze Slovanů* se po *Šafaříku* (Starožitnosti; Slov. Národopis, str. 107 až 109) nejvíce zabývali Baltským Slovanstvem učenci ruští. Z nových prací hledí k *historii*: *A. Hilferding*, Istorija Baltijskich Slavjan, d. I. v Moskvě 1855, plně v Sebr. spisech dílu IV. Spb. 1874; — *A. Pavinskij*, Polabskije Slavjane, Spb. 1871; — *F. J. Fortinskij*, Titmar Merzeburgskij i jego chronika, Spb. 1872; — *A. Kotljarevskij*, Drevnosti prava Balt. Slavjan, v Praze 1874; Kniga o drevnostjach i istorii Pomorskich Slavjan v XII. věkě. (Skazanija ob Ottoně Bambergskom v otnošenii slavjanskoj istorii i drevnosti.) V Praze 1874. (Sr. *Zittwitz* Die drei Biographien Otto's von Bamberg, ve „Forsch. zur deutsch. Gesch.," Gött. 1876, XVI.); — *I. Lebedev*, Poslědnjaja borba Balt. Slavjan protiv oněmečenija. Č. I. (borba Obotritov i Ljutičej protiv Genricha Lva i Valdemara I.). Časť II. (Obzor istočnikov istorii Balt.

Znovuzrození malého nárůdku lužických *Srbů*, bytujících v saské a pruské Lužici, jest zajímavou episodou v souvěkém hnutí slovanském. Plémě to, dávno poddané Němcům a jimi obklopené, uhájilo svou národnost a za poslední doby, zvláště od let 1830tých, věnuje jí tak snažnou péči, že zachování její zdá se býti pojištěno; alespoň hlásí se tak mocně ku své národnosti a tak horlivě ji osvědčuje, jako ještě nikdy za své tisícileté poroby. Znovuzrození vzniklo tu tak samostatně, jako u jiných národů slovanských, vzrostlo z vlastních potřeb domácích; když pak nabylo pevného základu ve vnitřním uvědomění, připojilo se k obecnému hnutí slovanskému a vstoupilo na dráhu „slovanské vzájemnosti." Zastupitelé ruchu slovanského, učenci rozličných národův slovanských — Palacký, Maciejowski, Štúr, Milutinović, Sreznevskij, Bodjanskij, později Hilferding, Lamanskij a j. ohledali to nově se otvírající pole národního života a podavše obecenstvu slovanskému zprávu o novém tom ruchu, pomohli tak Lužičanům samým nalezti příbuzenské svazky s ostatními větvemi kmene celého. Od těch časů plémě to zapomenuté pojato jest do povšechného přehledu slovanské národnosti a učení poutníci slovanští na cestách svých neopomínají stavovati se v Budyšíně, kdež sbíhá se všecka kulturní činnost malinké té čeledi.

Nynější Lužičané jsou skrovným jen zbytkem slovanského národa, jenž kdysi celý sever zaujímal nynějšího Německa; ale, jakož jsme podotkli, i v starých těch dobách činili zvláštní ratolest, rozdílnou od vlastních Polabanů. [1]) Mezi Sálou a Muldou, mezi nynějším Lipskem a Drážďany, k severu jak se podobá až k Srbišti (Zerbst) a na jih k Českým horám žili Srbové, rozděleni opět v několik čeledí; za Labem, okolo nynějšího Budyšína, Milčané; na severu těchto, v nížinách, Lužičané atd. Slovanská ta plemena byla již známa středověkým spisovatelům od VI. a VII. století; ve stoletích VIII. a IX. připomínají se dílem pod společným jmenem Vendův anebo Srbův, dílem se jmeny jednotlivých čeledí. Podle historických zpráv, ostatně hubených,

---

Slavjan s 1131 po 1170 god.). V Moskvě 1876. — *Jos. Perwolf*, Germanizacija Balt. Slavjan. SPb. 1876. — *K jazyku*: *Burmeister*, Uiber die Sprache der früher in Mecklenburg wohnenden Obotriten-Wenden (přeloženo v „Trudach Ross. Akad." 1841, IV., str. 1—52); — *Vocel*, Památky lutických Slovanů, v Časop. Mus. 1849, d. II., 104—127; — *Hilferding*, Pamjatniki narěčija Zalabskich Drevljan i Glinjan, Spb. 1856; — *Hanuš*, Zur Literatur u. Gesch. der slaw. Sprachen in Deutschland, nam. der Sprache der ehem. Elbeslawen oder Polaben, ve „Slaw. Bibliothek" Miklošičově, d. II., ve Vídni 1858 (Zevrubný přehled všech sbírek slov starých těch balt. nářečí); — Dr. *Pful*, Pomniki Połobjan Słowianščiny, v Časopise lužickosrbské Matice r. 1863 a 1864; — *Baudouin de Courtenay*, O drevne-poljskom jazykě do XIV. stol. V Lipsku 1870; — *Aug. Schleicher*, Laut- u. Formenlehre der polabischen Sprache. Spb. 1871 (Žurn. Min. Nar. Prosv. 1873, 168; II. 424 až 446); — *S. Mikuckij*, Ostatki jazyka polabskich Slavjan. Spb. 1871. — Sr. též výše uvedená svědectví o zbytku pomořských Slovanů — o Kašubech.

[1]) Připomeňme si tu udání statistických: Lužičané, počtem do 136.000, dělí se ve dvě čeledi: v Horní a Dolní, a rozděleni jsou mezi dva státy a mezi dvě náboženství. Horních Lužičanů jest 96.000, z nichž 52.000 v Sasku, 44.000 v Prusku; jsou protestanti mimo 10.000 katolíkův. Dolních Lužičanů jest na 40.000, samých protestantů, v Prusku

lze souditi, že zřízení jejich bylo, jako jiných Slovanů, patriarchálně demokratické; žilyť jednotlivé obce podle slovanského obyčeje pro sebe, bez dostatečného spojení mezi sebou, a ten nedostatek jednoty otevřel průchod panství německému, jež od časů již Karla Velikého mířilo sem do těchto zemí slovanských. Od té doby pomalu tato část Polabských Slovanův upadala v německou porobu, nejprvé Srbové za Jindřicha Ptáčníka, pak Milčané a Lužičané za Oty; na sklonku X. století byla jich národní samostatnost u konce. Lužická země byla ještě dlouho potom předmětem feudálních rozepří a přecházela z ruky do ruky: bývala v moci Míšenských a Braniborských markrabí, nějaký čas slušela pod panství Polské, dlouhou dobu (až do samého pádu Čech) náležela ku koruně České — kteráž ostatně slovanské její národnosti neochránila od německého útisku, — dostala se pak kurfiřtu Saskému, přestála hrůzy třicetileté války a byla konečně rozdělena mezi Sasko a Prusko, ku kterýmž státům podnes přislouchají zachované části lužického národa.

Přímým následkem německého podmanění byla poroba národa a pozvolná zkáza národnosti. Podmaněná země byla rozdělena mezi lenního vladaře, rytířstvo a církev; svobodní sedláci upadli v poddanství, byli k své půdě připoutáni, oloupeni všech práv, obtíženi robotami a platy, stali se nevolnou žertvou dráčství a násilí. Lepší byl poněkud stav těch, kteří přímo byli poddáni lennímu zeměpánu; ale v celku poskytovala země obrazu hrozného útisku a bezpraví. S úpadkem národní svobody počala též hynouti národnost: ustavičné loupeže; přesídlení Slovanů do zemí německých, kdež brzo zanikli uprostřed cizího obyvatelstva (na Rýně a Mohaně, v Bavořích, v Hollandsku); německá kolonisace, obsazující města a odňatá území; působení církve, mluvící jazykem latinským a německým; konečně obyčejné následky cizonárodní vlády — vše to dusilo a hubilo živel slovanský, jenž byl obmezen toliko na porobený selský lid a u Němců byl v opovržení. Obapolné záští bylo tak veliké, že saský zákon (Sachsenspiegel) až stanovil: Srb že nemá proti Němci svědčiti před soudem ani Němec proti Srbu, ježto prý známo jest, že jedna strana hotova jest, aby uškodila druhé, přísahou stvrditi všelikou nepravdu. Ve XIII. století udržovala se ještě srbština v kostele a v soudě, ale již ve XIV. byla německá národnost tak silna, že němečtí pánové počínají od té doby jazyk srbský ze soudů vypuzovati; r. 1427 stalo se tak i v Míšni, hlavním potud středišti srbského národa. Za dob reformace bylo pole lužické národnosti již velmi ztenčeno: Srbové západního kraje byli již na dobro poněmčeni, rozhraní německého jazyka postoupilo daleko na východ za Labe a památka po Slovanech zbyla jen (jako v dolním Polabí, při Odře a v Pomoří) ve jmenech míst. Reformace přispěla sic poněkud k povznešení slovanské národnosti, ale i po ní se srbské území dále oužilo. [1])

Křesťanství vniklo k Srbům, jak se zdá, ze dvou stran. Německé hlásání křesťanské víry nemělo tu té krutosti, jakouž bylo provázeno

[1]) Viz mapy, přiložené ke knihám Bogusławského a Rich. Andrée-a, a Hórnikovy dodatky ve Slav. Sborníku.

na severu u Slovanů Baltských, kterážto okolnost vysvětluje se tím, že Lužičtí Srbové na křesťanství již byli připraveni učiteli slovanskými, příchozími z Čech a z Polska, a že také dříve se poddali. Byliť již v IX. století ve spojení s královstvím Velkomoravským, jeden čas i k němu příslušeli (jakož později mívali svazky s Čechy), pročež má se za to, že byzantsko-slovanské křesťanství sv. Cyrilla a Methoda proniklo až do krajů lužických. Pověst vypravuje, že sv. Konstantin přišel do okolí města Zhořelce a tam, kde nalézá se dnes Hainwald, na místě pohanského chrámu vystavěl kostel křesťanský. Do nedávna pak zachovával se obyčej, že na den sv. Václava, knížete Českého, konávalo se procesí k dřevenému kříži na hoře Javorníku: lid protestantský přidružoval se ku katolíkům a pobožný zástup zpíval „Hospodine pomiluj nás;“ zdá se, že to táž píseň, která, jmenována jsouc písní sv. Vojtěcha („Hospodine, pomiluj ny“), zůstala Čechům jakožto památka bývalé slovanské bohoslužby. Známo jest, že u Srbů na pravém břehu labském, kteříž účinkem politické moci Čechův a Polákův lépe zachovávali svou národnost, slovanský jazyk byl v církevním užívání netoliko v XI. století, za biskupa míšenského Benona (r. 1106), nýbrž ještě i ve XII. a XIII., za biskupa Brunona, kterýž byl ochrancem srbštiny a žádal, aby kněží byli dobře znalí srbského jazyka. [1]) Dějepisci všimli sobě též, že oni hlasatelé křesťanství u Slovanů Baltských, kteří užívali jazyka slovanského, bývali ze sousedství Lužických Srbů: tak biskup meziborský Boso (971) psal slovansky; jiný, jmenem Werner (1101), kázal sobě zhotoviti knihy slovanské; biskup starohradský Bruno (1156), jda obracet na víru Obodrity, měl s sebou hotová slovanská kázání a čítal je lidu. [2]) Hádá se též, že slovanské ty knihy sotva byly asi psány jazykem čistosrbským; alespoň v lužické srbštině nacházejí někteří sledy staroslovanštiny a češtiny, zachované přes pozdější nákazu německou. Původní blízkost nářečí mohla zajisté cizí knihy slovanské činiti srozumitelnými Srbům Lužickým, zvláště při těch politických a sousedských svazcích, které je pojily s Čechy. Že knihy české v pozdějších dobách středověku bývaly u Lužičanů v oběhu, nelze pochybovati. [3])

---

[1]) *Bogusławski*, str. 187.

[2]) *Sreznevskij*, Istor. očerk (viz dále), str. 34.

[3]) O *dějinách* a *národě* lužických Srbů psali: *Šafařík*, Starožitnosti §§. 43. až 44.; — *Gebhardi*, Geschichte aller wendisch-slawischen Staaten. Halle, 1790, 4 sv.; — *Käuffer*, Abriss der oberlaus. Geschichte, 3 sv., Görlitz, 1803; — *Knauthen*, Derer Oberlausitzer Serbenwenden Kirchengeschichte, Görlitz, 1767; — *Worbs*, Geschichte der Niederlausitz. Züllich, 1824, 2 sv.; — *Scheltz*, Geschichte der Ober- u. Niederlausitz. Halle, 1847; — *Jenč*, Powěsć wo Serbskich kralach, v Časopise Matice lužickosrbské 1849; — *W. Bogusławski*, Rys dziejów serbo-łużyckich, v Petrohradě 1861; — Slovník Naučný, čl. Lužice, Srbové Lužičtí; — *Engelhardt*, Erdbeschreibung d. Mark Ober- und Niederlausitz, 2 sv., v Drážďanesh 1800; — *Jakub*, Serbske Horne Łužicy, v Budyšíně 1848; — *Rich. Andrée*, Wendische Wanderstudien. Zur Kunde der Lausitz und der Sorbenwenden. Stuttgart, 1874. S národopisnou mapou (Proti němu Hórnik ve Slov. Sborníku); — *Tissot*, Voyage aux pays annexés. Paris, 1876 (obsah a některé poznámky v časopise „Łužičan“ 1877).

Po těchto temných zvěstech o slovanském písemnictví u Lužičanů vyskytují se první pokusy, uvesti lužickosrbský jazyk do knih, teprve v dobách reformace. Hnutí husitské se Lužičanů nedotklo: vzdělanější část národa byla již poněmčena, z kteréž příčiny se tehdáž horlivě přidržela církve katolické; lid selský byl příliš utlačen a ve vřavě křižáckých výprav proti husitům a válečných tažení Taboritů zůstal lhostejným. Naproti tomu Luterova reformace došla jakožto dílo německé šírého ohlasu po vší zemi a zasáhla též obyvatelstvo slovanské. V XVI. stol. byla srbsko-lužická národnost již hluboce kleslá, péče však o rozšíření a udržení protestantství vedla k tomu, že obrácen zřetel k národnímu jazyku a počala se vzdělávati národní literatura — ač možno-li nazvati literaturou několik náboženských knih původu evangelického, k nimž připojilo se potom několik podobných pokusů kněžstva katolického. Od těch časův objevují se rukopisné překlady sv. písem, potřebných modliteb, legend, církevních písní atp., jež od kněžstva přecházely v národ. Zachovala se zpráva, že na počátku XVI. století byl již tištěn lužickosrbský katechismus, však posud se výtisk žádný ne-

---

K jazyku: *H. Seiler*, Kurzgefasste Grammatik der sorbenwendischen Sprache nach dem Budissiner Dialecte. Bud. 1830; — *J. P. Jordan*, Gramm. der wendisch-serb. Sprache in der Oberlausitz (podle soustavy Dobrovského), Prag 1841; — *Fr. Schneider*, Gramm. der wendischen Sprache kathol. Dialects. Budissin 1853; — *Smoleř* (v něm. písmě Schmaler), Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz. Bautzen 1852; Přeměnjenja serbskeje ryče wot 13. do 16. lětstotetka (v „Lužičanu" 1864, 5. seš., 24—26); — Dr. *E. T. Pful* (v něm. písmě Pfuhl), Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Altslavische. Bautzen, 1867; — *Eug. Novikov*, O važnějšich osobennostjach lužickich naręčij. Moskva, 1849; — *Miklošič*, ve srovnávací mluvnici; — *Bose*, Wendisch-deutsches Handwörterbuch nach d. oberlaus. Dial. Grimma, 1840; — *Schmaler*, Deutsch-wendisches Wörterbuch mit einer Darstellung der allg. wendischen Rechtschreibung. Bautzen, 1843 (XXXIX a 150 str.); — *J. G. Zwahr*, Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch. Spremberg, 1847 (XII a 476 str.); — *Pful*, Serbski Słownik. Pod sobuskutkowanjom Handrija Seilerja (fararja we Łazu) a Mich. Hórnika (vikarja w Budyšinje). W Budyšinje, 1857—1866) 8°, 1130 str. Serbsko-němski dźěł.

K literatuře: *I. Sreznevskij*, Istoričeskij očerk serbo-lužickoj literatury, v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1844, maj, str. 26—66; — *Jenč*, Stawizny etc. (Osudy srbské řeči a národnosti), v Časop. Matice srbskolúž. 1849—54, a řada jiných článků dějepisných v témže časopise; — *Hilferding*, Narodnoje vozroždenije Serbov-Lužičan v Saksonii (v „R. Besědě" 1856, I. ve směsi, str. 1—35, a v Sebr. spisech II. 19—49); — *Bogusławski*, v uvedeném výše spise; o novějším čase vypravuje, jako Hilferding, po Smoleři; — *Fr. Doucha*, O postupu národnosti Srbův Lužických (v Časop. Česk. Mus. 1845); — *Mich. Hórnik*, Řeč a písemnictví lužických Srbův (v Časop. Č. Mus. 1856); Listy Jana Kollára do Lužic (tamtéž 1861); Entstehung u. bisherige Thätigkeit der Maćica Serbska (v Neues Laus. Magazin, sv. 39.); Łużyczanie, v polském týdenníku poznaňském „Warta" 1874, čís. 15. a násl.; Minuvšeje desjatilětije u Serbov-Lužičan, ve Slav. Sborn., SPb. 1877, II., 85—99; konečně řadu menších pojednání historicko-literárních v lužickém „Časopise" matičném, r. VIII. a násl.; — *H. Dučman*, Pismowstwo katholskich Serbow. W Budyšinje, 1869 — velmi důkladný to knihopis a životopisný rejstřík spisovatelů. Pokračování v matičním Časopise r. 1873—74.

našel. Později jevily se ve sbírkách duchovních písní přeložených též srbské původní.

Nejstarší znamenitější památkou jazyka srbskolužického jest Nový Zákon v rukopise z r. 1548, chovaný v král. knihovně berlínské, jehož překladatelem byl Mikoláš Jakubica. Překlad učiněn byl podle vzdělání Luterova, se zřetelem k vulgatě a s pilným přihlížením k překladu českému, jehož sledy všude se znamenají; okolnost tato jest důkazem, jak tehdejší srbština málo byla ještě literně vzdělána. Jazyk toho překladu jmín byl zprvu za hornolužický anebo za jakési nářečí prostřední mezi horní a dolní srbštinou; zatím vyšlo zevrubným vyšetřováním Leskienovým na jevo, že jest to lužičtina dolní, jež nesrovnává se s nižádným z dnešních podřečí místních. [1]) První známá kniha tištěná jest malý kancionál s některými modlitbami a s Luterovým katechismem, a sice v nářečí dolnolužickém; vydal jej r. 1574 evangelický kazatel Albin Moller. R. 1610 vydal katechismus dolnolužický znova Ondřej Tharaeus pod názvem: „Enchiridion Vandalicum.“ [2]) V nářečí hornolužickém první knihu vydal, Luterův to menší katechismus, r. 1597 kněz Václav Worjech (Warichius). Konečně r. 1627 vydal kněz Řehoř Martin překlad sedmi kajicných žalmů. Toť nejhlavnější, co známo jest z první doby lužické činnosti literární. Všimli si též novější vlastenci, že obě ty knihy byly vytištěny s německým textem en regard, netoliko pro německé duchovní ale i pro lid, aby se přiučil německému jazyku. Však protestantismus šířil se rychleji než germanisace, tak že cítila se potřeba postarati se o knihy v řeči národní, aby lid se v nové víře utvrdil.

Století XVII. přineslo nové pohromy národu a bídný stav národnosti se prodlužoval. Třicítiletá válka i všecek běh dějin přispěly velmi k pokroku germanisace. Však na sklonku toho století potřeby náboženské byly podnětem nové literární činnosti, jež poutá se hlavně ku jménu Frencel. Michal Frencel (neboli po srbsku Brancel, 1628—1706), evangelický kazatel v Horní Lužici, první porozuměl národním potřebám, zvláště v příčině ustálení spisovného jazyka, a snažně pracoval o překladu sv. písma. I podařilo se mu přeložiti Nový Zákon a některé kusy Starého, při čemž užil textů českých a polských. Podporován jsa od zemských stavů, pořídil si písmo pro srbské knihy, v pravopise vzdělaném podle českého, tiskl nábožensky vzdělavatelné knihy pro lid, r. 1670 vydal první ukázku svého pře-

---

[1]) Malou ukázku toho Nového zákona podal první *Jenč* (Najstaršej serbskaj rukopisaj, v Časop. Matice Srb. r. 1862), pak vyšla epištola sv. Jakuba (Der Brief des Jakobus. In wendischer Uebersetzung aus der Berliner Handschrift vom J. 1548 zum ersten male mitgetheilt von *Hermann Lotze*, Leipzig 1867) na památku 150letého trvání kazatelské jednoty lužické (všeho textu na str. 16.—23.); konečně *A. Leskien* vydal z toho rukopisu evangelium sv. Marka v Jagićově Archivě č. I., 1876, na str. 161—249., s důkladným rozborem jazyka; zpráva o překladateli čte se na str. 202. *Vlad. Nehring* podal v témž „Archivě“ zprávu ještě o jednom starém zlomku dolnolužickém z první polovice XVI. stol. (na str. 514).

[2]) Jediný jeho zachovaný výtisk popsal *Hórnik* v Časop. Mat. Srb. 1869; filologický rozbor podal *Leskien* v Jagićově „Archivě“ II. 126—129.

kladu z písem sv., evangelium totiž sv. Matouše a sv. Marka, r. 1693 žaltář, jenž byl pak mnohokrát vydáván, a k stáru dočkal se úplného vydání Nového Zákona. Svého pravopisu však potom zanechal, přijav jiný, navržený pastorem Bierlingem v knize: „Didaskalia seu orthopraphia vandalica“ 1689. Nový tento pravopis byl v pravdě vandalský, nemotorně jsa sestrojen na německém, i zůstal až do poslední doby v užívání u protestantů, kteří se jím od katolíků dělili. Frencel získal si činností svou veliké slávy u svých krajanů; lužičtí historikové vyznávají, kdyby dříve bylo pro lid učiněno, co učinil Frencel, že by mnohem větší počet Srbů byl se zachoval při svém jazyce. Frencel jako by byl již tušil slovanské znovuzrození: zajímavý jest v té příčině list jeho k cáři ruskému Petru Velikému, jejž mu podal se svými překlady, když car r. 1697 jel přes Sasko; Frencel s vroucím citem připomíná těch svazků příbuzenských, jež národ jeho víží s ostatním Slovanstvem a s rozsáhlou říší Moskevskou. [1])

Snahy Frenclovy nezůstaly bez následníkův; péče o náboženské vzdělání národa ponoukala po něm stále nové pracovníky. Michalův syn, Abraham Frencel čili Brancel (1656—1740), nabyv vyššího vzdělání na universitě vitemberské, obrátil své zření k historickému skoumání o národu a vlasti a sepsal obšírné dílo: „De originibus linguae Sorabicae libri IV.“ (O původu jazyka srbského knihy čtvery, 1693—96); dalši spisy: „De diis Slavorum et Soraborum in specie“ (O bozích slovanských vůbec a srbských zvláště), „De vocabulis propriis Sorabicis pagorum“ (O srbských jmenech míst), vyšly v Hofmannových „Scriptores rerum Lusaticarum“ (1719). V řečeném velkém díle svém naložil sic marně mnoho práce na srovnávání slovanštiny s hebrejštinou, však osvědčil pozoruhodné na onen čas vědomosti archeologické a znalost slovanských nářečí. Mnoho jiných jeho latinských sepsání zůstalo v rukopise, na př.: „Srbskolužický slovník,“ „Dějepis Horní Lužice,“ „Přírodopis Horní Lužice,“ „Slovník dolnolužický;“ užili jich z části historikové pozdější. Při všech slabých stránkách tehdejší učenosti hodny jsou práce Frencla mladšího povšimnutí, jednak že berou zřetel ku všemu Slovanstvu, jednak že obrátily svého času pozornost širší k jazyku i národu srbskolužickému. On doufal též v lepší budoucnost své národnosti a očekával jí pilných pěstovatelů — „quos linguae Sorabicae dulcedo ac necessitas mecum in sui amorem atque studium rapiet“ („jež jazyka srbského jednak lahoda jednak potřeba jako mě strhne k jeho milování a důkladnějšímu poznání“).

Z Frenclova rodu pošli ještě dva učení spisovatelé: Michal Frencel mladší (1667—1752), jehož „Dissertatio de idolis Slavorum“ (Rozprava o božstvech Slovanů) vytištěna byla v témže Hofmannově souborném díle; a Šalomoun Bohuslav Frencel, syn předešlého (1701 až 1768). Ta činnost luteránů povzbudila, zdá se, i katolíky, že počali věnovati svou péči jazyku a starati se o knihy pro lid. První

---

[1]) List ten po srbsku i latině čte se v *Sreznevského* „Istor. očerku“ na str. 42—45. O Frenclovi psali: *Jenč*, „Mich. Frencel a jeho zasłužby wo serbske pismowstwo,“ v Časop. Mat. Srb. 1871, 73—92; *M. Hórnik*, „Ryč a prawopis M. Frencela před runje 200 lětami,“ tamtéž 1870, na str. 55—61.

mluvnici sestavil jezovita Xaver Jakub Ticinus (r. 1693): vyšla pod nápisem: „Principia linguae vendicae, quam aliqui vandalicam vocant“ r. 1679 v Praze. Pilným spisovatelem byl též Jiří Augustin Swětlik (1650—1729): vydával knížky církevní, přeložil podle vulgaty celou bibli (překlad ten však zůstal v rukopise) a vydal první slovník, jmenovitě latinsko-srbský (1721). Od časů Frenclových vyskytují se již častěji práce o lužických dějinách a srbském jazyce; uvádíme na př. hornolužické mluvnice Matthäi-ho a Schmutzovu, slovníky od téhož Schmutze a Swětlika, dolnolužické mluvnice a slovník od Fabricia a j., vypsání obyčejův dolnolužických od Tiveria (latině a dolnolužicky, v rukopise).

Ve století XVIII. množí se již počet knih, určených náboženskému vzdělání národa, ač úhrnné číslo jest přec jen velmi skrovné. Bibliografové napočtli do r. 1700 na 50 toliko knih lužických a od r. 1700 do 1800 ke 200; jestliže novými nálezy číslo to jest o něco zvětšeno, přece ukazuje přibližmo dosti věrně číselný přehled té malinké literatury. V XVIII. století byl konečně po prvé vytištěn úplný překlad bible: pořídili jej společným úsilím kněží Jan Langa, Matěj Jokuš, Jan Böhmař a Jan Wawer; po jedenáctileté práci, kdež hornolužický svůj překlad srovnávali s texty polským, českým a staroslovanským, vydali jej r. 1728; další vydání jeho (s některými změnami) jsou z r. 1742, 1797, 1820, 1850, 1856; Nový Zákon tiskl se v překladě Frenclově. Pro Lužičany Dolní práci podobnou podnikl evangelický kněz Bohumil Fabricius (1679—1741), přítel Abrahama Frencla, rodem Polák, jenž študoval byl v Giessenách a v Dobrosoli a stal se pak superintendentem v Chotěbuzi; vydal dolnolužický malý Luterův katechismus a překlad Nového Zákona (1709). Dílo Fabriciovo potom dokonal Frico, vydav Starý Zákon r. 1797. Celá bible vyšla r. 1824.

Kromě překladův sv. písem záležela literární podpora národnosti v duchovních písních a kázáních. Nábožné písně (khěrluše, t. j. vlastně kyrie-eleyson) byly valně rozšířeny v lidu a na počátku již XVIII. stol. bylo jich značné množství tištěno, v překladech Praetoriově, Astově, Matthäi-ho a Wawerově, každým pak vydáním novým se počet jejich množil. Srbům katolickým pořídil sborník takových písní řečený Swětlik; po něm spisovali církevní a školní knihy Kilian, Mercin Golian, Hančka, Walda; tento sestavil velmi rozsáhlý kancionál a vydal pod nápisem: „Spěwawa Jězusowa Winca“ (1787). V nářečí dolnolužickém vydal duchovní písně po prvé Hauptmann, o němž řeč bude dále.

Důležitým prostředkem k oživení národnosti a k jakémusi vzdělání lidu byla kázání. Vyspěla k jakémusi významu dosti pozdě a platně počala působiti v život lidu od časův teprve Michala Frencla, v jehož kázáních náboženské poučení snoubeno bylo s citem vlasteneckým. Vynikli tu mimo Frencla evangeličtí kazatelé Pjech, Jakob, Mjen (Möhn), Bohatski, ačkoli kázání jejich, následujíce vzorův německých, nevyznamenávají se velkou původností ani přesnotou jazyka. Není pochyby, že kázání nemálo přispívala k zachování národnosti. Dějepisci vytýkají, že „nejedna srbskolužická osada, ve které se stále ká-

zalo po srbsku, neponěmčila se," naproti tomu však že farnosti, ve kterých se nekázalo, národní cit potrácely a konečně se poněmčily.[1]) Kazatelství srbskému velmi bylo na prospěch, že zřízen byl v Praze lužický seminář (pro katolíky) a že vznikly kazatelské jednoty, založené od lužických bohoslovců při universitách lipské a vitemberské. Vnější okolnosti byly národním těm podnikům velmi nepříznivy: němečtí úřadové a duchovenstvo po staré nelásce k Srbům nebyli ochotni je podporovati; povstaly tedy ze skrovných prostředků chudobné mládeže a některých soukromníků. Pražský seminář byl otevřen r. 1704: tuto, pod ochranou příbuzného, silnějšího národa, připravovali se a připravují dosud příští kněží pro hrstku katolických Srbů. Kazatelské jednoty protestantské vznikly, lipská r. 1716 a vitemberská r. 1749: bylo jim zápasiti s mnohými překážkami, chudoba srbským rolníkům nedovolovala syny své posýlati na universitu, jednoty ony tudíž nezřídka odpočívaly pro nedostatek údů; přes to však velmi prospívaly národnímu kazatelství a tudy podporovaly i národnost.[2])

Ale všecka ta úsilí nepojistila ještě srbskolužické literatury, ani v těch skrovných rozměrech, jaké měla v XVIII. století. Sedmiletá válka znova dolehla těžkou pohromou na Lužičany: lid chudnul, živel německý se sílil, kazatelské jednoty klesaly, jmenovitě vitemberská. Literatura, záležíc jen v knihách náboženských, mnoho opory citu národnímu nepodávala a jednotlivá vzplanutí citu vlasteneckého, jako na př. při oslavě 50letého trvání jednoty lipské, r. 1766 konané, měla účinek jen chvilkový. Od časů sedmileté války vycházelo knih pořád méně.

Stav Lužičanů Dolních byl ještě smutnější. Neměli ani takých pomůcek, jakým se těšili jejich sousedé. Od časů Bohumila Fabricia až do r. 1740 vyšly po dolnolužicku všeho jen dvě tři knížky: pruský král Fridrich Vilém I. Srbů nemiloval a neostýchal se i násilně vyhlazovati jejich národnost; v osadách srbských v Prusku byl národní jazyk vypuzován ze škol i z chrámů. Věc málo se polepšila po smrti toho krále: knihy tiskly se zřídka, ba i ty, které psal na př. pastor Will, rodem Němec, jenž uznával potřebu knih pro lid (v r. 1746 až 1771), přestávaly na katechismu a některých překladech ze sv. písma. Svrchu řečený Hauptmann, rodem též Němec, srbský kazatel v Lubňově, sepsal po německu první dolnolužickou mluvnici (Nieder-Lausitzsche Wendische Grammatica, 1761) a sborník duchovních písní (Lubniowski szarski Sambuch, 1769), jenž ostatně vyšel již z užívání. Po Willu a Hauptmannovi psali v tom nářečí bratři Fricové, oba kněží. Starší z nich, Gotthilf Christlieb Frico vydal od r. 1774 luteránský katechismus a několik jiných poučných knížek; druhý, Jan Fridrich, dokonal, jakož jsme výše podotkli, Fabriciovy překlady sv. písma a dospěl při tom ku značné dokonalosti spisovného jazyka. Ale na tom se všecko písemnictví končilo a Horní-li Lužičané trpěli od germanisace, kteříž přece více měli prostředkův, aby národnosti své hájiti mohli, tož u Dolních účinkovalo němectví k ne-

---

[1]) Bogusławski, str. 241.

[2]) O lipské jednotě viz článek *Jenčův*: Serbske prédařske towařstwo w Lipsku wot l. 1716—1866, v Časop. Mat. Srb. 1867, na str. 465—540.

přirovnání zhoubněji: během posledního století (1750—1850) poněmčilo se na padesát farností.

V druhé polovici XVIII. století vyskytly se na důkaz, že neutuchl všecek cit k národnosti, vážné učené práce, ač latinské a německé — na př. o církevních dějinách a literatuře Horních Lužičanů od Knauthena (něm.), o jich obyčejích od Horčanského, o slovanském starověku od dra. Karla Bohuchvala Antona (1751—1818), učeného Srba hornolužického, jenž byl jeden z prvních uvědomělých vlastenců slovanských ve století minulém [1]) a pilně sbíraje zprávy národopisné snad první byl, jenž pozornost obrátil ke študiu národních písní srbskolužických; snůška jeho byla základem sbírek pozdějších. Německé a latinské spisy dra. Antona a jeho vrstevcův i předchůdcův nesloužily sic přímo srbskolužické národnosti, ale zajisté jí prospívaly, jsouce theoretickým základem její vzkříšení a činíce péči o národnost uvědomělejší a vytrvalejší. V té příčině hodny jsou pozornosti zvláště dva, nyní velmi vzácné spisky. Původcem jednoho jest Jiří Körner, pastor v Bukové (Bokau): dovozuje důležitost srbštiny a užitečnost její ve vědách; píše o příchodě Vendův do Europy od východu, o rozličných vendských národech, o důležitosti toho jazyka v bohosloví, v dějepise, zeměpise, vědě starožitnické atd., na konci pak klade zprávy o vendských knihách, počínaje XVI. stoletím. Krom fantastické filologie obsahuje spis zajímavé údaje. [2]) Druhý spisek, vyšlý beze jmena [3]), jest obranou vendského národa se stanoviska osvícenců minulého století. Vendové byli prý někdy národ veliký; nyní jich ovšem nemnoho, ježto podmaněni byvše pomalu přijímali mravy a řeč podmanitelů a splývali s nimi v národ jeden; jest na snadě závěrka, že konečně i poslední jich zbytek poněmčí se; ale — tak bývalo vždy na světě — „nahodilé znaky a názvy“ se mění a lidé zůstávají stále lidmi, t. j. bytostmi, jež obdržely život od jediného Boha; pročež člověk rozumný považuje všelikého člověka za svého bratra a váží si každého, nehledě k jeho národnosti, prospívá-li jen společnosti lidské a plní-li své povinnosti.

Avšak rozjímání taková málo přispívala k polepšení stavu lužické národnosti, nemnozí pak vlastenci nepřestávali pečovati o zachování „nahodilých“ těch „znaků.“

V Napoleonských vojnách položení srbskolužického lidu bylo opět velmi obtížné. Země byla pustošena a německá vítězosláva po válkách za „svobodu“ ještě více dusila srbskou národnost. Vzdělanější Srbové odříkali se jí; lid byl opuštěn, tak že mu hrozila úplná záhuba; kazatelské jednoty usnuly opět a vitemberská se ani nevzkřísila. Ale právě od té doby beznadějné počíná se takový rozvoj srbské ná-

---

[1]) Viz o něm Slovník Naučný s. v. a Lausitzisches Magazin 1843, na str. 193.

[2]) M. G. Körner, Philologisch-kritische Abhandlung von der Wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften. Leipz. 1766 (věnováno údům lužické jednoty kazatelské v Lipště k její 20leté jubilejní slavnosti), 74 stran 12⁰.

[3]) Gedanken eines Ober-Lausitzer Wenden über das Schicksal seiner Nazion mit flüchtiger, doch unparteyischer Feder entworfen nebst Anmerkungen. Anno 1782, Bautzen, 33 str.

rodnosti, jakého před tím nikdy nebyla zažila. Ona připojuje se potom k slovanskému znovuzrození, kteréž dodalo jí jakési mravní samostatnosti a pudilo k novým úsilím vlasteneckým. Na začátku nynějšího století dlužno jmenovati pastora Jiřího Mjena (Möhn), jenž, chtěje dokázati ohebnost srbštiny, vydal překlad několika kusů z Klopstockovy „Messiády,“ a Jana Dejku, kterýž první zkusil vydávati srbský časopis — měsíčník „Serbski powjedaŕ a kurjeŕ“ (v letech 1809—12). Po Napoleonských vojnách stál v čele srbskolužického znovuzrození vážený pastor budyšinský Ondřej Lubjenski (1790—1840). Již jako študent v Lipsku obnovil kazatelskou jednotu a druhům svým hleděl vštípiti širší poznání jejich povinností, ukazuje jim, byť s vědomím nezcela jasným, k potřebám národnosti: vykládal jim, že opovržený ten „vendský“ jazyk náleží k velikému celku slovanskému, a připravoval mezi nimi půdu pro símě nauk panslavistických. Začátek byl těžký a Lubjenski často zoufal nad možností vzkříšení, dobu svou měl za dny poslední srbského národa, ale proto neustával pracovati: pořídil nové vydání bible, spisoval a tiskl knihy nábožné i mravoučné, verše a duchovní písně, dějepisné povídky atp., zabýval se lužickými dějinami a národopisem, sebral hojně materiálu k hornolužické mluvnici a ke slovníku. O záštitu srbské národnosti sdílel se s ním přítel a druh jeho dr. Fridrich Adolf Klin (1792—1855), jenž psával sic více německy, avšak horlivě hájil práv národních srbského lidu. Byl advokátem, zastával úřady církevní a školní, byl poslancem na sněmu zemském a účinné jeho přímluvě (na sněmu r. 1833—34) děkovati má národ srbský, že na školách jazyk národní zachráněn, což bylo důležitým vítězstvím. Po Lubjenského smrti hleděli k němu Lužičané jako k patriarchovi svému, v rocích pak 1848—49 byl politickým jejich vůdcem; vytrvali tehdáž věrně při králi, jenž se jim za to odměnil rozšířením práv srbské národnosti. Klin pomáhal zakládati srbskou Matici (r. 1847) a byl až do smrti její starostou.[1])

Přechodním stupněm k nejnovějším snahám srbskonárodním jest působení Ondřeje Seileře (1804—1872). Již jako študent bohosloví na lipské universitě obnovil odpočívající po Lubjenském akademický spolek „Sorabii“ a nadšeně kázal o potřebě sloužiti národu. R. 1826 seznámil se v Lipště s Palackým a Simou Milutinovićem a obcováním s nimi utvrdil se ještě více ve snahách svých národních. V těch letech universitních odhodlal se již vydávati psaný časopis, kterýž by pojímal práce údů „Sorabie“ a též vlastní jeho básnické pokusy; záměr ten se mu zdařil a přepisovaná čísla časopisu rozcházela se po všech lužických okrscích. Známost s jinými Slovany přivedla jej ke študiím slovanským, kteréž potom tak velice prospěly lužické literatuře; tehdáž zůstal však samoten a tak potom prací těch zanechal. Ale snahy nového pokolení povzbudily jej opět k činnosti spisovatelské i stanul v řadě nejpřednějších křisitelů národních, zaujímaje zvláště jako básník místo první v srbské literatuře; mnohé písně jeho dávno znárodněly

[1]) V matičném Časopise r. 1848 jest od něho článek úvodní (sv. I. na str. 5—27.) Při stoletém jubilei spolku kazatelského sepsal jeho dějiny. — V touž dobu, co Lubjenski u evangelíků, vydával náboženské a poučné knihy katolíkům Tecelin Mět.

— skládal písně lyrické, bajky, básně duchovní a vlastenecké, ballady (powjesć ze serbskeho kraja a luda) atd. Sbíral národní přísloví, pomáhal sestavovati srbský slovník a j. [1]).

Nová doba znovuzrození srbskému nastala na konci let třicátých (jmenovitě od r. 1838). Objevilo se několik horlivých národovců, kteří získavše snahám svým muže staršího pokolení, jako Seileře a Klina, jali se pečovati ne již toliko o církevní poučení lidu, nýbrž vůbec o jeho vzdělání a povznešení duševní, politické i společenské, a národní rozvoj postavili na pevný základ vědomí slovanského a slovanské vzájemnosti.

Nejznamenitějším a nejslavnějším mezi zástupci nového toho ruchu národního jest Jan Arnošt Smoleř (po německu Schmaler, nar. r. 1817). Syn jsa vesnického učitele v Lazu, již jako 14letý žák na budyšínském gymnasii počal horliti mezi spolužáky pro srbštinu, kteréž oni pro němčinu zapomínali; prázdniny trávíval v samém cestování po lužické zemi, proskoumal úplně národní život, mravy a vlastenské starožitnosti, obešel celou Lužici a první poznal, kam až sahá srbské obyvatelstvo, a vyznačil na mapě jeho hranice. R. 1836 vstoupil do učení bohosloveckého na evangelické fakultě vratislavské a tu měl šťastnou příležitost, rozhojniti své vědomosti slovanské a ve snažení svém se utvrditi obcováním se slavným fysiologem a českým vlastencem Purkyní a později též s básníkem Čelakovským, jenž ve Vratislavi obdržel professuru slovanských jazykův. V tu dobu študoval ve Vratislavi jiný Lužičan, Němec Rösler (jenž později proslul jako professor v Göttingách); týž založil při universitě „Lužický spolek“ (lausitzischer Verein), při kterém mělo býti srbské oddělení (wendische Section); Smoleř zřídil to oddělení a povzbudil samého Röslera, že učil se slovanštině; Purkyně byl zvolen za protektora toho spolku. R. 1839 založila mládež srbská nový spolek vědecký při budyšínském gymnasii (societas slavica Budessina, [2]) jehož hlavní spružinou byl horlivý vlastenec lužický Mosak Kłosopólski (po německu Mosig von Aehrenfeld, nar. r. 1820). Štúrova návštěva ještě více rozplamenila vlasteneckou mládež. Štúr mluvil jim o bratrství všech Slovanů, stavěl jim na oči srbskou minulost, nabádal k horlivosti pro věc národní [3]). Dále došel list od slavného pěvce „Slávy dcery“ a po něm celá bedna přišla knih českých, slovenských, srbskochorvatských, jež staly se základem slovanské knihovny při budyšínském gymnasii. Na lipskou universitu přicházeli budyšínští študenti jako hotoví slavisté a založili tu

---

[1]) Nekrolog od *M. Hórnika* v Časopise Mat. 1874, na str. 63—64; *Jenč* sestavil tamtéž „Přehlad spisow H. Seilerja“ na str. 58—63; viz *Hilferdingovu* rozpravu, Slovník Naučný (v doplňcích) a „Łužičan“ 1872 a 1875.

[2]) O spolku tom psal *Jenč* v Časop. Mat. r. 1865: Serbske gymnasijalne towaŕstwo w Budyšinje wot 1839 hač 1864. (O veškerých spolcích študentstva srbskolužického, od počátku XVIII. století až do časů nejnovějších psal Lužičan *Jakub Bart* v pražském „Ruchu“ r. 1881, čís. 8.—14. — Pozn. překl.)

[3]) Štúr podal o své návštěvě v Lužicích zprávu do Časop. Č. Mus. roku 1839 (IV.): „Cesta do Lužic,“ kteráž přeložena byla do ruštiny a vytištěna v Dubrovského „Dennici.“

rovněž spolek slovanský. Zatím Smoleř konal dále svá bádání národopisná a již r. 1842 přichystal ve spolku s Hauptem, sekretářem učené společnosti zhořelské, vydání horno- a dolnolužických národních písní, podle všech požadavků vědy spořízené.[1]) Při vydání tom pomohl Smoleři Sreznevskij, jenž v onu dobu zdržoval se v Lužici; Haupt, Němec, svou sbírku mu dodal písní dolnolužických a opatřil text německým překladem; v tisku užito nového pravopisu, upraveného podle českého. Vydání to, jedno z nejlepších ve slovanském písemnictví, a nové styky lužických vlastencův s jinými Slovany obrátily k Srbům lužickým pozornost všeho světa slovanského a od té doby přiznáno jim místo ve slovanském znovuzrození. Smoleř přistoupil na to k druhému úkolu svého života — k šíření národního vědomí mezi lidem: bylo potřebí, poskytnouti mu čtení a prostředkův ku vzdělání.

V té myšlénce setkal se s jiným vlastencem lužickým, známým to spisovatelem a publicistou směru slovanského, Janem Petrem Jordánem (nar. r. 1818). Tento študoval v pražském semináři lužickém a záhy nastoupil dráhu spisovatelskou ve známém tehdy časopise „Ost und West.“ Byl jeden z prvních Lužičanů, jenž ukazoval k důležitosti národních písní a zabýval se jich sbíráním. V rocích 1840tých mnoho pracoval na prospěch Slovanstva v písemnictví německém. V onu dobu, jakož jsme byli vykládali při literatuře české, uherskoslovenské a srbskochorvatské, kvasilo se to silně mezi národy v Rakousku; v časopisech německých, maďarských, nýbrž i v europských mnoho se psalo o nebezpečenství „panslavismu;“ bylo potřebí nepřátelům Slovanstva odpovídati též tiskem německým. V tom smyslu byl řízen „Ost und West,“ v tom smyslu psali Vocel, Palacký, Štúr, Hodža, hrabata Matiáš a Lev Thunové; k nim připojili se i národovci lužičtí, vešedší v kruh vzájemnosti slovanské — řečený svrchu Kłosopólski a Jordán.[2]) Tento počal vydávati v Lipsku „Slawische Jahrbücher,“ jež přinášely mnoho důležitých zpráv slovanských. Dosedl potom na učitelskou stolici slovanských řečí a literatur na universitě lipské však slovanské jeho vlastenectví zjednalo mu mnoho nepřátel v novinářstvě německém; když pak r. 1848 stanul zjevně po straně Slovanů rakouských, nepřátelé ti jej z university vyštípali. Jal se tedy vydávati německý list v Praze a přistoupil ku „Slovanské Lípě;“ když potom nastala reakce, vzdal se vší činnosti literární.[3])

Lednem r. 1842 počal vydávati malý lístek lužickosrbský pod

---

[1]) Pjesnički Hornych a Delnych Łužiskich Serbow, wudate wot L. Hawpta a J. E. Smolerja. Grymi 1842—43, 2 díly, 4°. Připojen krátký historický úvod, dodány zprávy zeměpisné a statistické, vypsání národního bytu Lužičanů, mapa a jiné přílohy.

[2]) Kłosopólski sepsal a vydal bezejmennou brošurku: Slawen, Russen, Germanen. 1842; Jordán mimo jiné též brošurku: Der zweifache Panslawismus. Mit Anmerkungen etc. Leipzig 1847. Sr. Šafaříkovy listy k Pogodinu II. 322 a násl.

[3]) Dr. J. P. Jordán byl činným i v literatuře české: krom českoněmeckého a německočeského slovníka vydal též český rýmovaný překlad básně „Reinecke Fuchs“ pod názvem „Ferina Lišák,“ v Lipsku 1845; poslední léta pracoval při Schuselkově „Reformě“ ve Vídni. — (Pozn. překl.)

názvem „Jutrnička“ (Jitřenka); ale podnik se nezdařil, mezi jiným též proto, že nezvyklé čtenáře odpuzoval nový (ač podle českého zjednodušený) pravopis, jejž Jordán první navrhl ve své mluvnici z r. 1841. Od polou roku list ten převzal Seileř, maje ve Smoleři vydatného spolupracovníka, a překřtil jej v „Tydźeńskou Nowinu.“ Novému listu se vedlo lépe; podal první čtení selskému lidu, na jehož vkus byl vypočten. Od té doby má literatura srbská pojištěný, věrný, ač nečetný kruh čtenářstva. Zmohše se vlastenci na veřejný list, pomýšleli založiti *Matici*, na spůsob ústavů téhož jména u jiných slovanských národův. Přičiněním dra. Klina byla Matice skutečně zřízena a r. 1847 vládou saskou potvrzena. Rokem následujícím počal vycházeti matiční „Časopis,“ věnovaný srbskolužickým dějinám, literatuře, národopisu atd.; i vyskytla se v něm jména nových horlitelů národních, pokračujících na dráze ražené Seileřem a Smoleřem. Jsou to Weljan, filolog a básník dr. Pful, Jenč, Rostok, Dučman a j. Druhý úkol Matice záležel ve vydávání užitečných knih, hlavně prostonárodních. Mezi spisy od Matice vydanými nad jiné jsou důležity: zevrubná statistika Horní srbské Lužice od Jakuba a hornolužický slovník, sestavený drem. Pfulem pomocí Seileřovou a Hórnikovou.

Podnikání srbských vlastenců docházela velkého účastenství v lidu, jenž na národních koncertech a ve veřejných shromážděních Matičních po prvé zřel veřejně se jeviti svou národnost. Lidé starší, kteří nikdy nevídali nic podobného, přidružili se k pokolení mladému a jakkoli skrovné byly prostředky bídného národa, podniky vlastenecké poměrně velmi prospívaly. V tom stavu zastihl Srby lužické r. 1848. Vlnění jeho nemohlo se jich nedotknouti. Na jedné straně rozechvívalo je národní hnutí sousedního Slovanstva rakouského; na druhé zaznívalo k nim volání německých demokratů, kteříž usilovali o společenskou a politickou reformu, však o národnosti nechtěli slyšeti. Vůdcové srbští viděli jasně, že malému jich národu nepřísluší žádná úloha na politickém jevišti, i zařídili věc tak, že venkoncem srbská národnost zůstala mimo vřavu politickou a vyhrála. Matiční družstvo, jediné veřejné zastupitelstvo srbskolužického národa, použilo okolností a sepsalo petici, žádajíc, aby srbskému jazyku popřáno bylo v Lužici těch práv, kterých požívá německý — ve škole, v chrámě, v úřadech a na soudě. Srbská deputace uchýlila se s tou peticí, množstvím podpisův opatřenou, ne ku sněmu, nýbrž ku králi a k ministerstvu; vládě, kterou Němci usilovali tehdáž svrhnouti, ta oddanost Srbů velmi se líbila; v drážďanských bouřích jen pluk srbský zůstal králi věren; taková upřímnost srbského lidu nezůstala zapomenuta. Po obnovení pořádku vláda saská petici vyhověla, propustivši jazyku srbskému právo v národní škole, v kostele a na soudě. Podobně zachovali se srbští politikové i ve sporech feudálů s měšťanskými demokraty: přichýlivše se k oněm, vzali z toho nemalý zisk a značně polepšili hmotný stav veského obyvatelstva lužického.

Úřední uznání srbské národnosti v Sasku, pozornost k ní údů královské rodiny, horlivost srbských vůdců — vše to dalo zcela jinou tvářnost této před tím opuštěné a povržené národnosti. Směla se jeviti a jevila se veřejně; srbská kniha stala se vezdejší potřebou venkov-

skému obyvateli; mravní osvobození z utlačujícího jha, přátelská dohoda s feudálními zemany o vzájemný poměr nezůstaly bez blahých následků; vsi bohatly, Srbové pokročili mezi nejlepší selské hospodáře, cena pozemků za krátký čas se zkolikonásobila. Vzrostl i počet obyvatelstva; Smoleřův týdenník míval v prvních letech po r. 1849 na 1200 předplatitelův — číslo to znamenité při počtu 90.000 všeho hornolužického obyvatelstva. R. 1854 odhodlal se Smoleř vydati po prvé srbský kalendář; rozešlo se ho 1000 výtiskův. „V tom poměru" podotýká Hilferding — „by u nás na europské Rusi málo bylo million výtisků."

Ale vraťme se k činnosti Smoleřově. Byl neúnavným v pracích, hledících k prvním potřebám literatury: psal do novin, sestavoval rozmluvy (1841), německo-srbský slovník (1843), krátkou mluvnici (1850), překládal Čelakovského „Ohlas písní ruských" (1846) a Kralodvorský rukopis (1852). Při tom pečoval o záležitosti světa slovanského, ježto r. 1846 Jordán mu odevzdal řízení „Slovanských letopisů" (Slaw. Jahrbücher). R. 1848 přestěhoval se do Budyšína, převzal od Seileře redakci novin (jež obdržely zároveň část politickou) a řídil je (od r. 1853 na „Serbske Nowiny" proměněné) až do r. 1869. Mimo to byl několik let redaktorem „Časopisu Matice Srbské," menšího lístku „Lužičana," v letech padesátých (od r. 1852 do 1858) vydával další řadu „Slavische Jahrbücher," potom „Zeitschrift für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft" (1862—65) a „Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie" (1865—68), opět sdružuje svoje národní vlastenectví se širšími snahami slovanskými. V časopisech lužických psal o starých dějinách, o jazyku srbskolužickém atd.; přeložil též do němčiny několik spisů Hilferdingových.[1]) Konečně obrátil snahy své ještě k jedné věci nové, o jejíž důležitosti nelze pochybovati. R. 1863 založil totiž knihkupectví firmy „Schmaler und Pech," jež vydávalo knihy srbskolužické a mělo býti základem všeslovanského obchodu s knihami. Smoleřův společník, Jan Bohuwěr Pjech (něm. Joh. Traugott Pech, nar. r. 1838), vzdělával se v budyšinském gymnásii a na lipské universitě, študoval slovanské jazyky a v r. 1863—66 vedl jmenovaný obchod se Smoleřem v Budyšíně, roku pak 1870 přesídlil do Lipska, stále pomýšleje na zřízení ústředního knihkupectví slovanského.[2]) O potřebě takového střediště nelze pochybovati a posud-li

[1]) Uvedeme tu ještě některé brošurky Smoleřovy: Welches ist die Lehre des athanasianischen Symbolums von der dritten Person in der Gottheit etc. (německy a srbsky), 4°, 1864; Die slavischen Ortsnamen in der Oberlausitz (k 300leté památce založení budyšinského gymnasia) 1867, 4°; Die Schmähschrift des Schmiedemeisters Stosch gegen die sprachwissenschaftlichen Wenden, beleuchtet vom Standpunkte der Wissenschaft und Wahrheit, 1868.

[2]) Uvedeme tu zajímavé v té příčině brošurky Pjechovy, tištěné ve spůsobě rukopisu: Die Buchhandlung Schmaler und Pech in Leipzig (früher in Bautzen). Ihre Wirksamkeit u. Stellung im slavischen Buchhandel sowie die Bedingungen ihres ferneren Gedeihens. Leipzig 1873; — Die Nothwendigkeit der Errichtung einer Slavischen Buchhandlung in Leipzig. Das Programm derselben sowie die zu ihrem Betriebe erforderlichen Mittel. Leipzig 1874, 4°.

k trvalému jeho zařízení nedošlo, jest to jen důkazem, jak slabě se dosud ve světě slovanském pěstuje vzájemnost literní. V literatuře lužickosrbské pracoval Pjech, přispívaje do „Lužičana;" mezi jiným překládal srbské národní písně, povídky od Turgeněva, některé kusy Havlíčkovy, básně Schillerovy a Bodenstedtovy; konečně působí také v literatuře německé. [1])

Vzkříšení srbskolužické národnosti neobešlo se arci bez ústrků německých horlivcův a Smoleřovi jakožto hlavnímu zástupci národních snah přišlo nejvíce zakoušeti jejich nepřátelství. Příčina se nalezla krom jiného v tom, že Smoleř s dvěma jinými Lužičany účastnil se slovanského sjezdu v Moskvě. Byl za to líčen v německých novinách jako „náhončí panslavistských rejdů" a jako „harcovník moskevského byzantinství" [2]) atd. Uváží-li se, že jiní aneb i titíž němečtí horlivci věc Lužičanů prohlašují za rozhodnutou, [3]) pak zlolajné ty útoky věru se podobají málo povznášejícímu zápasu „čerta s pacholátkem."

Jeden z nejčinnějších vlastencův a spisovatelův lužických jest Michal Hórnik (nar. r. 1833 v Hoření Lužici). Prošed veskou školu, přišel na gymnasium budyšinské, od r. 1847 trávil v lužickém semináři v Praze, v r. 1853—56 poslouchal na vysokém učení bohosloví, při tom študoval slovanské jazyky a vyučoval v srbštině své krajany v semináři. Nabyv svěcení r. 1856, stal se v Budyšíně vikářem, pak kaplanem. Od konce let padesátých až dosud pilně pracuje v hornolužickém písemnictví. Nejprve vydával měsíční přílohu ku Smoleřovým „Srbským Novinám," roku pak 1860 založil malý list literární „Lužičan." Roku 1862 zřídil s některými kněžmi katolickými „jednotu sv. Cyrilla a Methoda" pro vydávání laciných knih užitečných na prospěch Srbů katolických; orgánem jednoty jest „Katholski posoł," jejž počal vydávati a sám říditi r. 1863. Pro Srby protestantské založil k témuž účelu Imiš „Ewangelske knihowne towarstwo," ježto Matice podle svých stanov konfessionální knihy vydávati nemůže. Hórnik pomáhal potom při vzdělávání srbského slovníka, překládal spisy poučné, pilně psal do matičného „Časopisu," zvláště o srbské národnosti a starší literatuře, od roku pak 1868 sám jest jeho redaktorem, podávaje do něho menší příspěvky z oboru lužických dějin a srbského jazyka. Psával též do časopisu „Neues Lausitzisches Magazin" a do listů slovanských: českého „Časopisu Musejního," polské „Warty," ruského „Slavjanského Sbornika"; zasýlal příspěvky do českého Naučného Slovníka a dopisuje do českých novin. Hórnik jest jeden z nej-

---

[1]) Překládá do němčiny jmenovitě přítomné dílo. První díl vyšel pod tytulem: „Geschichte der slavischen Literaturen von A. N. Pypin und V. D. Spasovič. Aus dem Russischen übertragen von Traugott Pech." I. Band. Leipzig. F. A. Brockhaus. 1880. (Pozn. překl.)

[2]) Sr. Grenzboten 1867, čís. 24., str. 433—441 (Der Panslawismus in Bautzen); Allg. Zeitung 1867, čís. 206—207, Beilagen (Slavisches aus der Lausitz).

[3]) „Es handelt sich beim Untergange der wendischen Sprache in der Lausitz um keinen *Kampf* — dieser ist lange entschieden — und nur vom friedlichen Einschiafen kann die Rede sein; keinerlei nationale Gehässigkeit liegt hier vor" etc. *Richard Andree*, Wendische Wanderstudien, Vorwort.

lepších znalců své národnosti a její dějin; udržuje mravní její spojení se světem slovanským a jsa zástupcem katolické části Srbů pečuje o zlepšení katolických knih a o sjednocení katolického pravopisu s protestantským.[1])

Matiční Časopis vycházel od r. 1848 řízením Smoleřovým, od r. 1854 vedením Jakuba Buka (nar. r. 1825 — pédagóg a potom dvorský kaplan v Drážďanech), od r. 1868 redakcí Hórnikovou. Skrovný ten časopis, vycházeje ročně ve dvou sešitech, o pěti tiskových arších, jest hlavním orgánem srbskolužické literatury a spojuje v sobě práce protestantův i katolíkův. Tuto ukládali své básně Seileř; Wehla (Jan Radyserb), velmi plodný a po Seileři nejvíce vážený básník; dr. Pful; Jan z Lipy přeložil Shakespearových šest sonetův (v „Časopise" 1875, na str. 78—80) a tragédii „Julius Caesar,"[2]) která však, jak se zdá, posud nenašla vydavatele; články jazykozpytné Smoleř, Buk, Pful,[3]) Hórnik, Kr. V. Broniš (o dolní lužičtině); historické a knihopisné K. A. Jenč,[4]) Ondřej Dučman (nar. r. 1836), Fiedleř, Jul. Ed. Weljan. Konečně podávány byly „Časopisem" na veřejnost rozličné plody básnictví národního. Hlavní snůškou zůstává vždy kniha Hauptmannova a Smoleřova; v „Časopise" uveřejňovali doplňky a varianty Seileř, Rola. Hórnik, H. Jordán[5]) a zvláště Arnošt Muka;[6]) Seileř a Buk sbírali přísloví; H. Jordán dolnolužické národní pohádky (v Časopise Mat. r. 1876, 1877, 1879).

Jiný důležitý list jest „Łužičan, časopis za zabawu i powučenje" (od r. 1860), jejž řídili nejprve Hórnik, pak Smoleř, po té K. A. Fiedleř (učitel v semináři budyšinském) a nyní zase Smoleř (vychází po jednom tiskovém archu za dvě neděle). Na mnoze titíž spisovatelé obsluhují „Lužičana," co „Časopis" matiční, jen že místo článků historických a filologických převládá tu lehké čtení; znamená se, že působí

---

[1]) Uvedli jsme svrchu některé jeho práce. Zmínky tu ještě zasluhují články, hledící k historii literatury: „Staroserbske słowa w magdeburskim rukopisu 12 lětst." v „Časop." 1875, str. 80—82; „Serbska přisaha, pomnik ryče z třećeje štwórće 15 lětst." (v budyšinském Stadtbuchu), tamže, na str. 49—53; „Jakub Ticinus a jeho ryčnica z l. 1679," tamtéž 1879, str. 9—17. — Sestavil též „Čítanku" z hornolužické literatury (v Budyšíně 1863) s krátkým srbsko-německým slovníkem. — Stručný životopis Hórníkův a zevrubný přehled všech jeho spisů do r. 1869 čte se v *Dučmanově* „Pismowstwě" na str. 56—62.

[2]) Viz polský „Wiek" z r. 1876, č. 263 ve feuilletoně.

[3]) Ale jeho článek: Něco ze slovanské starobylosti (v Časop. 1878 a 1879) jest velmi — nevědecký

[4]) Zmínili jsme se již o některých pracích Jenčových. Podal celou řadu článků knihopisných: „Spisowarjo hornjołužiskich evangelskich Serbow wot 1597 hač 1800" (v Časop. 1875, str. 3—42); přehled srbského písemnictví za léta 1861—65, tamtéž 1866; přehled za léta 1866—70, tamtéž 1870; o hornolužických protestantech, kteří psali cizími jazyky do r. 1800, tamtéž 1875; přehled srbskolužické litaratury za r. 1871 až 1875, tamtéž 1876; „Zemrjeći spisowarjo hornjołužiskich evangelskich Serbow wot 1800—1877," tamtéž 1877; o literatuře rukopisné, atd. (V Časopise matičném r. 1880 nalézá se od něho přehled literatury dolnolužické. — Pozn. překl.)

[5]) Dolnolužické písně s hudebními motivy, 1874, str. 65—98.

[6]) V „Časopise" r. 1872, 1873, 1875—77, a ve zvláštní knížce: „Delnjołužiske pěsnje. Zbromadźił E. Muka. V Budyšinje 1877 (40 str. 8°).

zdárně k vytříbení jazyka a k povzbuzení smyslu pro literaturu ve svém obecenstvě. R. 1878 „Lužičan“ nevycházel, ustoupiv „Lipě Serbské,“ orgánu to „mladých Lužičanů;“ nový časopis tento přijat byl velmi vřele a když bytnost jeho se mohla považovati za pojištěnu, počal r. 1879 „Lužičan“ zase vycházeti. [1])

Přičteme-li k těmto časopisům listy církevní: „Missionski posoł“ (P. Rychtaře) protestantský a „Katholski Posoł“ (Hórnikův) katolický, kteréž tisknou se pro veský lid ještě švabachem, tož vyjmenovali jsme veškero časopisectvo hornolužické. O sobě vycházejí skoro jen školní knihy, katechismy, modlitby, nábožné písně, na nejvýš sem tam nějaký spis historický, nějaká povídka a písně světské. [2]) Počet knih jest velmi skrovný; podobně i rozměr jejich; určeny jsou skoro veskrz jen pro obecenstvo prostonárodní: však skromný svůj účel vystihují. [3]) Pro povznešení národní věci zakoupila Matice v Budyšíně pozemek, na kterém vystaví pěkný dům, v němž Matice bude míti pohodlný stánek; důchod z domu toho půjde na účely národního vzdělání a literatury obojí Lužice. Koupě přišla k místu pomocí ruských přátel, jichž Smoleř osobně byl žádal, a lužičtí vlastenci doufají, že jiní příznivci srbskolužického národa přispějí k dovršení počatého díla.

Vše to, co posud jsme pověděli o novějších snahách srbské národnosti, týká se zvláště jen Lužičanů Horních v Sasku. Ona část Srbů hornolužických, která přísluší ku království Pruskému, nepožívá sice těch veřejných výhod, kterých krajané jejich saští si dobyli, proto však přece účastna je stejně i národní práce i národního pokroku. Budyšín i Srbům pruským jest mravním středištěm, ku kterémuž tíhnou.

Ne tak věc se má s Lužičany Dolními. Shledali jsme, že již dříve bývalo jich položení horší; zapomínajíce svého sourozenství se sousedy hornolužickými, o něž by se poněkud mohli opříti, a nejsouce s to, aby sami odporovali nastupující mocně germanisaci, octli se již dávno ve stavu téměř beznadějném. Ještě nedávno celé farní okrsky se poněmčily; selský lid, nemaje podpory v třídě vzdělanější, pomalu zapomínal své srbské řeči a mravů zděděných a patřil netečně na stálé klesání své národnosti a její číselné ubývání. Knih bylo po řídku, spisy hornolužické nenacházely tu čtenářů, ježto lid se jich cizil, ač jim rozuměti mohl. V nynějším věku objevilo se přec několik účinných vlastencův. Kopf († 1866), vesnický učitel, vydal překlad nábožných písní, jmenovitě pohřebních („Serske spiwanske knigły“) a několik básní. Pastor Schindler († 1841), vydal na počátku tohoto století biblický dějepis, sbírku kázání a pořídil nové vydání celé bible přispěním pruské biblické jednoty. J. G. Zwahr sepsal srbsko-německý slovník, však velmi chatrný (1847). Při sbírání národních písní Smoleři

---

[1]) Redaktorem „Serbské Lipy“ jest svrchu řečený *Jakub Bart.* Vychází při ní příloha „Serbske dźiwadło.“ (Pozn. překl.)

[2]) Budiž tu ještě jmenován: Wěnc narodnych spěwow Hornjo- a Delnjołužiskich Serbow s prewodom fortepiana, od *K. A. Kocora.* Budyšín 1868.

[3]) Podrobnější zprávy o nejnovějším stavu srbskolužické národnosti najde čtenář v *Hórnikově* článku v „Slav. Sborniku“ II.; též v pražské „Osvětě“ 1871 (od *K. Adámka*) a 1879.

pomáhali Broniš, Post a Komer. Příběhy r. 1848—49 spůsobily jakýsi ruch též v Dolní Lužici; ale úspěch literární jest posud velmi malý. R. 1848 počal pastor Nowka k popudu junkerské strany pruské vydávati „Bramborski Serski Casnik," maje Dolní Lužičany chrániti nákazy demokratické; rokem 1852 převzal list ten pastor Pank; ale redaktoři, neznajíce jazyka a vkusu lidu, málo s listem pronikli; nic méně byla cesta aspoň ražena. Od r. 1867 řídil jej učitel Šwjela a za něho stal se poněkud v obsahu rozmanitějším. Jiní počali vydávati prostonárodní knížky. R. 1849 sestoupil se při gymnásii v Chotěbuzi podobný spolek mládeže, jako před tím v Budyšíně; r. 1857 uveden byl na to gymnasium srbský jazyk jako učebný předmět. Z novější literatury dolnolužické lze velmi málo jmenovati a i to má na mnoze zajímavost jen filologickou. Tak na př. „Faedrusowe Basnicki," přeložené od lubňovského pastora Krist. Fr. Stempela (1823—1864) a vydané od Smoleře r. 1854; nově opravené vydání celé bible, spůsobené od pastora Haussiga (1868), pomocí pastorův Taešnaře, Albina, Šadowa, Broniše a Panka, nákladem pruské biblické společnosti. Za posledních let i tu počaly vycházeti školní knihy, katechismy, církevní písně, spisy náboženské atp., zvláště přičiněním řečeného Taešnaře. Pastoři a veští učitelé jsou zde jedinými pěstovateli písemnictví; jedni pišou do jmenovaného „Casnika," jiní zasýlají svá dolnolužická sepsání do hornolužického „Časopisu" a „Lužičana."

Mezi samými Lužičany není mnoho naděje na zachování národnosti dolnosrbské. [1])

* * *

Zmínili jsme se již, že němečtí národopisci obrátili svou pozornost na zůstatky národních pověstí v krajich, nyní již poněmčených. Podobně vzbuzují vědecké účastenství též národní báje lužických Srbů. Za poslední doby objevily se dva spisy takového druhu, hodné zvláštního povšimnutí. Jest to předně kniha Weckenstedtova [2]) — bohatá sbírka pověstí, báchorek, pověrečných obyčejů, snešená hlavně z Dolní, z části i z Horní Lužice, mezi jiným i od takových „Vendů," kteří mluví již německy, však vendské tradice zachovali. Za druhé kniha Schulenburgova [3]): jsou to opět pověsti a obyčeje Dolních Lužičanů, zapsané v lesnatých okresích nad Sprévou, hlavně v městečku Bórku (Burg), od ochotníka, jenž uchvácen byl krásou těch pohádek a ačkoli znal národní jazyk, však je zapisoval podle vypravování německého tamních „Vendův" (str. XVIII.).

Sluší zmínku tu učiniti ještě o knize známého Tissota, jenž se

[1]) O úpadku dolnolužické literatury viz na př. „Lužičan" 1867, str. 139 a násl.; sr. báseň *M. Kosika:* „Najmeńšy słowjanski narod" v „Časopise Matice Srbské" 1878, str. 143—148.

[2]) Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. Gesammelt und nacherzählt von Edm. Weckenstedt. Graz, 1880. XVI. a 499 str. Na konci jsou ukázky lužických nářečí.

[3]) Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Von Wilibald vou Schulenburg. Leipzig, 1880. XXIX. a 312 str. Na konci jsou též připojeny ukázky dolnolužického nářečí.

Lužičanů dotekl za příčinou politické polemiky; pak o povídkách z „vendského“ života spisovatelky, jež si dala jméno Frieda Francesko: „Der Geiger Mickwausch. Erzählungen aus dem Wendischen“ (Norden, 1877).[1])

Obživnutí srbskolužické národnosti jest jeden z podivu hodných zjevů hnutí slovanského. Malinkému plemeni, záležícímu naskrz jen v nižších vrstvách společnosti, chudobnému a bídnému, hrozila od dávna germanisace, — ale obecný proud národních snah vynesl na povrch i tu národnost malinkou. Vyplula a pokusila se založiti vlastní literaturu, anobrž dvě, a jakož jsme shledali, za krátko k cíli tomu dospěla: literatura vznikla při účastenství lidu a na pohled se i ustálila. Vidí se tu však jasněji než kde jinde též temná stránka malinkých literatur: literatura jest tu odsouzena, váznouti na stupni nejnižším, přestávati na knihách prvopočátečního poučení a prostonárodního čtení. Skrovný počet samého národa, tudíž i obmezený vnější rozsah té literatury (a každé podobné) nedopouští, aby se silněji vyvinula: jádro vědecké v ní nemá vzniku při sousedství literatury německé anebo třeba jinoslovanské; tvorba básnická je sklíčena těsnými mezemi národnosti, na kterou by se měla obmeziti; knihy vůbec, vynikající nad povrch prvopočátečného vzdělání a prostonárodnosti, nemohou se vydávati — není kdož by je kupoval. Vyšší vzdělanost a širší básnířství musí utíkati se k jazyku cizímu — buď k německému nebo k některému mohutnějšímu slovanskému. Literatuře jest tu tedy vyměřen úzký kruh počátečního vzdělání lidu: a v takých okolnostech měly by slovanské národní literatury, jak blouznili slovanští romantikové let 1830—40, přinesti novou civilisaci?

A však jaký osud je očekává a mají-li ty drobné literatury svůj raison d'être (rozumný základ)? Nelze pochybovati, že mají, již proto, že trvají, že vyhovují hluboké potřebě — záchraně národní osobnosti; konají dále to krásné dílo, že rozsévají mezi lidem nové vědomosti a poskytují mu mravního poučení v národním jazyku. Kdykoli však se ozvou vyšší potřeby vzdělanosti, tu se vyskytují přehrady, za kterýmiž působení literatury přestává. Co tu? Nedávná zkušenost podává k té otázce odpověď. Lidem vlažným kyne širý život německý, na všech stranách Lužičany obmykající mnohonásobnými vztahy duševními i hmotnými; těm, kteří mravní ceny své národnosti umí si vážiti, zbývá cesta jediná — přilnouti k světu slovanskému. Správcové národní věci nechať nezapomínají, čeho poskytuje jim německá osvěta a politický život německý, jenž značně uvolnil jim dráhu k národnímu znovuzrození; a však jen na půdě slovanské vzájemnosti najdou soucitných přátel a mravní, třeba i hmotnou podporu pro věc svou národní. Tomu i porozuměli srbskolužičtí předáci — na př. Jordán, Smoleř, Hórnik — a učinili dobře.

Vzdělavatelé srbskolužické literatury konají v úzkých mezích své národnosti a při skromných pomůckách dílo, jež hodno jest vší úcty. „E pur si muove!“ pravil ondy Kraszewski, pojednávaje o skrovninkém písemnictví srbskolužickém, „skloňme hlavy před nimi.“

[1]) Viz „Lužičan,“ 1877, str. 108—111.

Část sedmá.

Znovuzrození.[1])

1.

Znovuzrození, jež jest úkazem tak zvláštním, ba podivu hodným v dějinách literatur slovanských na konci minulého století, uzrálo konečně v plod, jenž vzbudil pozornost europskou. Logickým již, přirozeným postupem musilo znovuzrození jednotlivých národností dospěti k rozvoji jakémus vyššímu, jmenovitě k ideálnímu znovuzrození Slovanstva jakožto jednoho celku, kteréž mělo se projeviti nejen v literatuře a v básnictví, nýbrž i v národní kultuře a v životě politickém. Idea slovanského spolku neboli sjednocení blýskala dávno v hlavách slovanských národovcův; slovanská solidárnost projevila se skutky; znamenali to i vzdálení pozorovatelé — přátelé i nepřátelé.

Byl čas, a není tomu ještě dávno, kde slovo panslavismus obracelo se pořád v ústech netoliko národovců slovanských a ruských, nýbrž i politikův europských. Panslavismus jmín byl za novou sílu, spůsobilou, změniti politickou tvářnost Europy; vlastencové slovanští věřili, že síla ta zahájí novou dobu civilisace europské, vystřídajíc civilisaci přežilého Západu; ruští slavjanofilové oddávali se takovým nadějím ještě plněji a měli za to, že skvělá úloha připadne jmenovitě národu ruskému... Zatím i tenkrát byl panslavismus pojmem ještě velice neurčitým, i těm, kteříž sami byli horlivými jeho hlasateli. V jedné věci se na pohled všickni srovnávali — ve víře totiž, že Slovanstvo v budoucnosti více méně blízké spojí se najisto v jeden

[1]) Kapitola tato není závěrkou celého díla, jako byla ve vydání prvém: zbývá nám ještě vyložiti dějiny literatury ruské. Ale práce naše je vzhledem ke Slovanstvu západnímu a jižnímu ukončena a poskytuje do jisté míry základu k povšechnému rozhledu. Předkládá se tu tedy ve výtahu část poslední kapitoly z prvého vydání s novými doplňujícími poznámkami.

veliký celek. Ale jak by se to mělo státi, v čem záležeti má podstata budoucí jednoty, o tom se mínění Slovanů na nejvýš rozcházela. Jedni pokládali, že Slovanstvo bude velikým spolkem rovnoprávných národností; druzí, jmenovitě polští panslavisté, stavěli v čelo toho spolku Polsku; třetím zdálo se, že „slovanské potoky sejdou se v moři ruském" a že slovanského světa středem bude pravoslavná Moskva. Slovem, otevřelo se prostranné pole národním ctižádostem; každá znamenitější národnost slovanská dělala si čáku, že dojde oslavy v té příští době: Čechové očekávali, že oni budou vlastními náčelníky budoucího Slovanstva, ježto považovali se za přední vůdce ruchu slovanského; panslavisté polští (jichž ostatně není mnoho) doufali, že Polska v budoucím tom spolku vynahradí si nezdary dějin předešlých; slavjanofilové moskevští spolehali na politickou mohutnost Rusi a činili si naději, že ona na pravou cestu obrátí ony slovanské národy, kteří v minulosti sešli s ní, spolčivše se s „latinstvím," atd.

Vedle toho panslavismus roků třicátých a čtyřicátých naplodil přerozličných domněnek v Europě, zvláště pak vzbudil obavy mezi rakouskými Němci. Ježto jedním z hlavních kusů panslavismu jest samobytnost Slovanstva, vymanění jeho nejen kulturní ale i politické z područí německého, pojali Němci zvláštní nenávist k panslavismu. V jich zápětí i mnozí na europském západě počali věřiti, že panslavismus europské vzdělanosti může býti nebezpečným asi jako nějaký nový nájezd mongolský. Zveličujíc síly Slovanstva, nedávno ještě zapomenutého a opovrženého, měla západní Europa za to, že slovanští národové na první znamení přidají se k Rusku, jehož se tak báli v Europě v rocích čtyřicátých a vyrojí se velkými zástupy na západ europský. Ba pomýšleno již, jak spasiti Europu od té hrozící pohromy: Němci jali se pojednávati opravdověji o německé jednotě; Maďaři slibovali hradbou býti Europy před slovanským nájezdem; někteří spisovatelé z polské emigrace, přilepujíce se nezcela důsledně k liberálům západoeuropským, dovozovali, že taká úloha nejlépe bude slušeti Polsce, kteráž může stanouti v čele Slovanstva a od Ruska je odvrátiti . . .

Panslavismus zplodil celou literaturu: v rozličných spisech vykládaly se tu naděje naň skládané, tu vyměřovala se a přesuzovala možnost rozličného jeho rozvoje, tu zas uvažovaly se prostředky, jak nebezpečnému jeho šíření brániti.

V čem záleží pravý, skutečný význam věci, jež vzbuzovala takové naděje a obavy?

Panslavismus není leč jeden z charakteristických projevů ideje národnosti. Na něm se jasně zjevuje i její dvojstrannost: panslavismus choval v sobě i podněty národního nadšení, spůsobilé, dodati mravní síly společnosti umdlévající a zastrašené, ale též bludy a předsudky, jež vlastnímu jeho prospěchu jsou na škodu, klade-li společnost nade vše svou toliko národnost. Myšlénka slovanského sjednocení jest v dějinách slovanských zjevem novým. Vyskytovavši se již dříve sic jako pud nejasný, jest v uvědomělé své podobě plodem slovanského znovuzrození, vzešlého na sklonku předešlého věku. Slovanské znovuzrození projevilo se vznikem nových, obnovou starých literatur, snahami, vytrhnouti národ z duševní ztrnulosti, povznesti jeho vzdělání, vzkřísiti

památku zapomenutých odkazův národní minulosti — i bylo na počátku ještě daleké panslavismu. Nic méně oddílné ty snahy jednotlivých národností dospěly snadno k pomyslu na vzkříšení národního života v slovanském celku, na pospolitost a jednotu slovanskou. Jednak první úspěchy národních snah podněcovaly vlastenecký idealismus, jenž hledal náhrady za věky utrpení. Jednak panslavismus stal se prakticky potřebným: idea velikého Slovanstva posilovala snahy jednotlivých národností, jež byly sobě vědomy své slabosti naproti sveřepým vrahům, jako byli Turci, a národním protivníkům, jakými byli Němci, Maďaři, Italiáni atd. Politické povznešení Ruska od časů Petra Velikého rovněž přispělo asi v XVIII. století ku vzniku slovanského znovuzrození. Ve století XIX. účinek ten byl ještě mocnější.

Ono poznání své slabosti bylo tak skličující, že každá jednotlivá národnost neodbytně musila ohlížeti se po opoře, po mravní i hmotné. I uváděly si na mysl síly veškerého Slovanstva. U většiny slovanských národností všeslovanské snahy vyprýštily se z toho jediného pramene. Podle mínění horlivějších panslavistů byl prý cit slovanské pospolitosti od nepaměti živý v národech slovanských a očekával jen chvíle příznivé, aby se projevil ve vší své síle, a jest prý jednota Slovanstva, nešťastnými příhodami minulosti rozděleného, ideálem obecným všech Slovanů. Nám se však zdá, že idea kmenové jednoty, jak si ji myslili krajní panslavisté, jest plodem doby novější. Vzmohla se jakožto poslední zbraň v boji obecném proti cizímu útisku.

Ale nevšickni národové slovanští se v té příčině chovali stejně.

Nejméně se slovanské snahy ujímaly u Polákův, pročež nezřídka na ně byl nářek veden, že nemají citu slovanského; ale věc vysvětluje se prostě tím, že i po úpadku politické své samostatnosti měli Poláci tolik hrdosti (nebo sebeklamu), že nesoudili býti národnost svou v nebezpečí; byli jisti, že není jim potřebí utíkati se o pomoc ku svazku slovanskému. U některých Poláků jevil se spíše panslavismus jako podklad a podpora téže hrdosti národní: Polska může přistoupiti ku slovanskému spolku, ale jen postoupí-li se jí v něm místo popřední... Jinak měla se věc u Slovanů západních a jižních. Ač-li pomýšleli na politickou budoucnost, byli si vědomi, že nebudou moci jí dosáhnouti bez čihosi přispění neboli bez spolku jiných národův, v témže stavu se nacházejících. V letech čtyřicátých, když politický boj za právo národní již se blížil, publicisté západoslovanští, zvláště pak chorvatští a čeští, tónem významným ukazovali na „slovanského obra,“ rozloženého „od Kamčatky k Adrii“; ruská pomoc při osvobození Srbů na počátku tohoto století podávala naději, že podobné zakročení mocných příbuzných může i jim pomoc přinesti. A však ve válce uherské uzavřelo Rusko spolek ne se Slovanstvem, nýbrž vlastně s habsburským dvorem; v záležitosti pak pravoslavných Srbů v knížectví nebyla spružinou idea slovanská, nýbrž soucit plynoucí z jedné víry a vlastní politické zámysly Ruska na Balkánském poloostrově.

U Čechův byl panslavismus plodem vědecké theorie a básnického horování. Myšlénka slovanské jednoty pravda jevila v jejich literatuře účinek, sílíc národ v boji proti hrozící germanisaci; ale Čechové zachovali dosti historického vědomí, aby praktického vtělení panslavismu

neočekávali. V dějích zajisté let 1848—49 spoléhali jen na vzájemnost Slovanstva *rakouského*, tož ve smyslu, hledíc k Habsburkům, ryze *konservativním*; nežádali ničeho leč zachovati toliko ono Rakousko, kteréž Slovanům svým nebývalo vždy blahodějným. Měli však pravdu v tom vzhledě, že v tehdejších okolnostech bylo Rakousko přece jakousi záštitou jejich národnosti proti čirému němectví a bezpečiti se na vidinu „slovanského obra“ v praxi by bylo dětinstvím.

Na Rusi se panslavismus málo ujímal; většina těch, kteříž vůbec si všímali politiky, zůstávala mu zcela cizí. Ujal se jen v malém kruhu, jenž v rocích třicátých počal promlouvati o slovanských národnostech, o bratrství s nimi atd. Ale ta propaganda (v rukou Pogodinových) nešetřila náležité míry, tak že docházela posměchu a jmína byla za podnik fantastický; myslící část obecenstva zabavena byla bližšími záležitostmi ruského života — péčí o národní vzdělání, zpytováním národního bytu a národních dějin, vymaněním lidu z poddanství. O *národnost*, jež u západních Slovanů byla v popředí, mohlo obecenstvo býti pokojno; stála tu celá a neporušena. Panslavismus nezapustil tedy v ruském obecenstvě kořenů, tím méně, že „politika“ byla tehdáž obecenstvu věcí přísně zapovězenou, pročež nemohla se ani rozvíjeti. Příklad toho přísného zapovězení ukázali jsme při vypravování o Kostomarovu a jeho přátelích, ač názory jejich ani do tisku se tehdáž nedostaly. Na čem panslavismus tuto se zakládal? Hlavním pramenem jeho byl národní idealismus: myšlénkou, že slovanské potoky sejdou se v ruském moři, kochali se rádi ruští panslavisté, ač (mimo Pogodina, jenž ji v důvěrných dopisech rozkládal vyšším osobnostem) nebylo radno ji veřejně pronášeti.

Že snahy slovanské let 1830tých a 40tých vzbuzeny byly hlavně okolnostmi vnějšími, nutkajícími ohlížeti se po spojencích a hledati pomoci, kde by jen koli byla k nalezení, a nikoli vrozeným pudem jakýmsi kmenovým, jenž podle domnění slovanských romantikův povždy byl živý v národech slovanských (tudíž by pevnou byl, neproměnnou silou), jesti z toho patrno, že nejdůraznější jejich projevy spadají v jednu dobu s politickými ději (jmenovitě v rocích 40tých), ještě více pak z toho, že úkazy bratrství a družnosti bývaly mnohem řídší nežli zjevy odlučnosti, odcizení, ba i trvalého, druhdy až krutého nepřátelství v praktickém spolužití slovanských národův. Ve praktickém tom životě vidíme pohříchu celý křížový oheň vzájemných antipathií. Mimo nemnohé výjimky, jako na př. historických styků Ruska s Jihoslovany, jichž základem byla jedna víra, shledáváme mezi slovanskými národy aneb odcizení aneb nepřátelství. Lze míti téměř za pravidlo, že vzdálenější se neznají, sousedé se nemilují. Takž mezi Rusy a Poláky panuje nepřátelství, mezi „Moskali“ (Velkorusy) a „Chochly“ (Malorusy) nezcela utajená nechuť, docela pak neskrývaná mezi „Lachy“ (Poláky) a Malorusy; dále nevůle rozličných stupňů mezi Srby a Bulhary, ba i uvnitř jednoho plemene — mezi Srby a Chorvaty, mezi Čechy a Slováky. Životní styky (kromě v literatuře, o čemž řeč bude později) jsou mezi jednotlivými národy velmi řídké, a kde skutečně vzešly, tam i v poměrech přátelských provázeny bývají nezdarem nebo nedorozuměním, u věcech velkých i malých. Stačí tu vzpomenouti

styku Rusů (totiž obyčejných, nikoli vštípenou naukou zpracovaných) se Srby a s Bulhary v posledních tureckých vojnách, nebo příhody s českými a halickoruskými filology na ruských gymnasiích za ministerstva hr. Tolstého.

Uvedené zjevy jsou zcela přirozené. Vše to jest následek celých dějin předchozích, jež slovanští národové prožili celkem v úplné odloučenosti od sebe, dílem že byli rozerváni těžko překonatelnými historickými okolnostmi, dílem že málo byl v nich rozvit cit pospolitosti a kmenové jednoty. Kdyby domnění panslavistských romantiků bylo pravé, zjev takový by byl nemožný. Pakliže on v celých dějinách Slovanstva se zračí až po dnešní dobu, pak třeba přijati skutek tak, jakým jest, a vysvětlovati jej tím, čím se v pravdě vysvětluje. Za dřevních věků rozptylovali se Slované po nových sídlech — jako bez pochyby všickni národové — jen puzeni jsouce žádostí, najíti lepší zemi a pohodlnější bydlo, a málo při tom dbali zachovati nebo pojistiti spojení se vzdálenými soukmenovci; na opak, příliš často dělívali se i od nejbližších domácím svárem a provincialismem. Strašné národní pohromy byly následkem toho rozbratření plemen mezi sebou a svárů vnitřních. Slovanstvo Baltské, lidné a bohaté, zmizelo venkoncem; Jihoslované podlehli pětivěkému jhu; Čechové byli zdrceni a sotvy se vzpamatovali; Polska rozdělena; Rus zažila jařma tatařského a pozbyla své původní celitosti, i podařilo se ji zas sebrati v jeden veliký národ za cenu asijsko-byzantského despotismu ve století XVI., krutou reformou Petra Velikého atd. I ve chvíli přítomné hyne Slovanstvo — v pruské části Polsky, v Bosně a Hercegovině — hlavně nedostatkem solidárnosti.

Jestliže tedy Slovanstvo v minulosti bylo rozděleno; jestliže v době nynější jeho solidárnost, nýbrž jen vzájemná známost jest ještě slaba; jestliže společenství jakéhos u věci národní na půdě politické (vyjmouc některé řídké, ač nezcela úplné případy, jako na př. poslední válku) není ještě: tož máme za to, že právem nesnášíme se s romantickými úvahami o slovanské jednotě, zvláště pak o slovanském „předurčení“ Rusi, a že držíme se jen historických skutků. „Slovanská jednota“ není ani odvěkým podáním ani předurčeným „úkolem“ Slovanstva; jest to jen zkušeností uzrávající, však daleko ještě neuzrálé vědomí o potřebě sdružení, založeného na jednom národním původu a částečně též na jedné víře, vzhledem k jedněm úlohám národní vzdělanosti a k jedněm nebezpečenstvím, hrozícím od vnějších nepřátel.[1])

2.

Nesnášeti se s běžnými výklady slovanské jednoty není ještě zamítati samu jsoucnost citu kmenového příbuzenství. Cit takový byl více méně živý od dávna, jako pud a jako národní podání; pud však a podání, neberouce potravy ze styků skutečných, musily slábnouti

---

[1]) Zevrubnější výklad těchto otázek položil spisovatel do „Věstnika Jevropy“ r. 1878 pod záhlavím: „Panslavizm v prošlom i nastojaščem.“

a zůstaly jen u vědomí lidí knižných. Slovanské literatury starších dob podávají hojnost svědectví o tom citu kmenové příslušnosti. Nejstarší ruský letopisec jasné má vědomí o rozličných větvích kmene slovanského a jich poměrech; známy jsou mu též částečně pověsti o dřevním jich rozsídlení. Okolo téhož času kronikář latinskočeský Kosmas Pražský, latinskopolský Martin Gallus (na počátku XII. stol.), potom i historikové pozdější — Dalimil a Pulkava u Čechů (ve XIV. stol.), Boguchwał u Poláků (ve XIII. stol.) atd. mají více méně dobré ponětí o rozložení celého národa slovanského; českopolská báje stvořila docela tři bratry, Čecha, Lecha a Rusa, kteříž jsou zosobněním tří hlavních národů slovanských za středověku. V letopisectví ruském známost Slovanstva na podání Nestorově uvázla; další zprávy o Slovanech jsou tu osamělé a kusé. Tak na př. pověstný Simeon Suzdalec, jda na církevní sněm florencký, poznal na cestě Chorvaty a poznamenal o nich, že jejich „jazyk jest s Rusi a víra latinská.“ Jen jižní Slovany znali Rusové lépe a ruští kronikáři přijímali o nich zprávy z pramenů jihoslovanských. V XV. a XVI. století vládne již v dějepisné literatuře Slovanů západních učenost, a otázka, odkud pošli Čechové, Poláci a jiní Slované, zodpovídána bývá podle učených zpráv a legend. V českém spise shora (na str. 337.) uvedeném: „Krátké sebrání z kronik českých,“ jenž pochází z roku asi 1439, shledává se vedle dějepisných bájí též jakási známost ostatního Slovanstva. Historikové polští téhož věku, jmenovitě Długosz, Kromer, Miechowita. Bielski, pak polskoruský Stryjkowski, byli z části též známi ruským písmařům a podali základ ruskému dějepisectví věku XVII.—XVIII. Ve stoletích XVI. a XVII. spatřují se učené zprávy o veškerém Slovanstvě u historiků srbskochorvatských: u Maura Orbinia, u Lucia, u Dubrovčana Gradiće, u Chorvata Faustina Vrančiće (Verancia). Památný zjev jest slavný Jiří Križanić, jenž může vším právem býti jmenován prvním panslavistou. Dalmatští básníci, jako Gundulić, Ignác Djordjić, Kačić Miošić ve vlasteneckém svém horování vzpomínají více méně celého Slovanstva. Slovenec Bohorič v mluvnici své, vydané roku 1584, již ukázky podává rozličných slovanských nářečí, po něm i jiní spisovatelé mluvnic a slovníků nezřídka zmínky činí o příbuzenství nářečí a společném původu plemen slovanských.

Ve století XVIII., když péče o národní záležitosti u Slovanů ještě spala a některé národnosti slovanské, jako Čechové v Rakousku, Srbové a Bulhaři v Turecku vězeli v hlubokém úpadku, známost Slovanstva vyskytuje se po prvé ve vědecké podobě. Základ těm vědeckým známostem položen byl za přímého vplyvu europské nauky a vzdělanosti — u dalmatských Srbův a Chorvatů v její spůsobě vlaské, u Čechův, Polákův a Rusů v německé. Počínajíc od středověkých historikův latinských, v literatuře západní netrhne se řada spisův historických a zeměpisných, jež jsou teď důležitým pramenem k poznání rozličných krajin a věků Slovanstva, jako na př. pro poznání dřevní Rusi cestopisy Marka Pola, Herbersteina, Fletchera, Olearia a j. Některé z nich, jako na př. znamenitá kniha Herbersteinova, byly téměř již díly vědeckými. K této literatuře pojila se latinská historiografie slovanských národův, o níž jsme se prve zmiňovali. V XVIII.

století učiněn počátek soustavného vzdělání dějin slovanských. Takž v literatuře ruské krom nemnohých pokusů spisovatelův ruských bylo kritické vzdělání ruské historie — před Karamzinem — dílem slavného Schlözera a německých jeho předchůdcův a následovníkův Bayera, Gerh. Fr. Müllera, Strittera, Kruga, Lehrberga. K soustavě dějin západního a jižního Slovanstva byly vážným počinkem a mocnou pobídkou práce Němcův Engela, Gebhardiho, Thunmanna, Meinerta, Adelunga, opata Fortisa, filosofická a humanistická pojednání Herderova atd.; k starším dějinám jihoslovanským díla učencův školy italské Assemaniho, Banduriho, Farlatiho.

Slovanstvo v XVIII. století samostatných škol svojich nemělo. V Rusku byla německá akademie, moskevská universita tehdy právě založená obsazena byla professory z Němec, na akademii kyjevské vládla učenost latinsko-scholastická. Polské školy pěstovaly scholastickou učenost s německou. Česká universita v Praze byla v rukou jezovitů, potom se zněmčila; Slováci katoličtí byli v področí jezovitském, evangeličtí vzdělávali se na universitách německých (zvláště v Dobrosoli, Jeně, Vitemberce). Dalmatinci navštěvovali university italské. Srbové a Chorvaté nejen že škol žádných neměli, ale zbaveni byli i možnosti kdekoli se učiti. Byla to tedy škola západo-europská, latinsko-německá a italská, jež probouzela smysl pro pěstování dějin vlastenských a podávala rukověť ku vědeckému jich vzdělávání.

Za takových vplyvů vznikaly pak v XVIII. století v literaturách západoslovanských práce samostatné. Jednou z prvních potřeb národní vzdělanosti bylo poznání domácích dějin; na počátku těchto nebylo lze minouti kapitolu o veškerenstvě Slovanů. Takáť byla díla o dějinách rozličných národův slovanských — Linhartovo, Pejačevićovo, Micocsiho, Katančićovo a j., psaná ještě německy nebo latině. Vlastenecká láska k svému jazyku a pilná potřeba, chrániti ho od cizího útisku, zrodila celou řadu spisův obranných, promlouvajících o starožitnosti a velkém rozšíření jazyka slovanského, o jeho slávě, přednostech a bohatství. Takého druhu jest Balbínova „Apologia," jsou rozpravy Šeb. Dolciho (de illyricae linguae vetustate et amplitudine, 1754) a Fr. Appendiniho (de praestantia et vetustate linguae illyricae, při Stulliho slovníku, 1806) a j. Za spisy, pojednávajícími o minulosti jednotlivých národův slovanských, následovaly již pokusy, hledící k celému Slovanstvu, jako jsou na př. knihy Jana Chr. Jordana (de originibus slavicis, 1745), dra. Antona, „Historie" archimandrity Raiće. Zvláště byl vědecký ten ruch živý v XVIII. století u Čechův, ač ovšem jevil se na počátku v rouše jen latinském a německém; stačí tu jmenovati díla Gel. Dobnera, Fortun. Duricha, Ad. Voigta, Fr. Pelcla a j., hlavně pak Dobrovského, jenž vůbec byl tehdy representantem toho ruchu nejpřednějším ve všem světě slovanském. Po jeho boku stanul mladší jeho druh, Slovenec Kopitar, učenec rovněž prvního řádu. U Poláků byl na sklonku minulého a na začátku nynějšího století smysl pro slovanské starožitnosti velmi čilý, čilejší než v čase potomním: buďtež tu jmenována díla hr. Jos. Ossolińského (1748—1826), hr. Jana Potockého (1761—1815), Adama Naruszewicze, Zoriana Chodakowského, Ign. Rakowieckého, Sam. Bandtkieho a zvláště V

Surowieckého, v oboru mluvovědy pak slavného Bohumila Linde. V ruském písemnictví bylo hned v prvních počátcích kritického dějepisu všimnuto stykův jihoslovanských s dřevní Rusí; Karamzin věnoval ve svém dějepise zvláštní kapitolu starému Slovanstvu; Vostokov vynikl jakožto jeden z předních zakladatelů slovanského jazykozpytu; Kalajdovič podal důležité výskumy z oboru písemnictví starobulharského; Köppen a po něm Pogodin položili základ osobním svazkům s učenci slovanskými. [1])

V tu první dobu vědeckých študií o Slovanstvě padá znovuzrození národních literatur; však hlavní, v podstatě vlastně jedinou, *společnou* záležitostí rozličných p'emen slovanských byl onen obor vědy. Bádání na konci předešlého a na počátku nynějšího století zasvěcena byla skoro výhradně jen starožitnostem, částečně národopisu; ale byla nesmírně důležita pro další vzrůst „znovuzrození,“ ježto pokolení následnímu zjednala možnost, obezříti slovanský celek. Práce již Dobrovského byly takové povahy všeslovanské; on byl prvním encyklopedistou slovanských jazykův a dobyl si první vespolného uznání.

Ve druhém a třetím desítiletí našeho věku slovanské vědomosti se značně již rozšířily. Čím dál tím větší počet učených sil zasvěcuje tomu oboru své snahy a přibývá nových podnětů, kterýmiž odkrývají se nové stránky předmětu. Takým novým podnětem bylo Karadžićovo vydání srbských národních písní. Způsobilyť mocný dojem i ve světě mimoslovanském, staly se národní chloubou Slovanstva a osvědčily se jako nová páka znovuzrození, vzbuzujíce vážnost a úctu k slovanskému básnictví národnímu. V zápětí objevily se u Čechův Libušin Soud a Kralodvorský rukopis, jež opět jevily veliký účinek v literaturách netoliko české ale i ostatních slovanských. Z rozličných stran slovanského světa sbíhaly se nové výskumy, všude probouzely se nové otázky; ale vědecké výsledky byly po různu rozptýlené a kusé, cítila se potřeba, je shrnouti a v ladný celek svésti.

Práci tu podnikl prvý Šafařík; díla jeho jsou prvním obrazem celistvého Slovanstva. Stal se tím větší autoritou, že ve svém, s láskou podniknutém, přehledu slovanských literatur, slovanského národopisu, slovanského pravěku dovedl vědu slovanskou učiniti přístupnu širším kruhům. Působení Šafaříkovo a učenců jemu souvěkých stvořilo novou epochu ve študiích slovanských, zahrnující mnohem širší než kdy dříve obor předmětův a kruh čtenářův i zpytatelův. Ale jestliže v době, ukončené Dobrovským, společenství slovanské pěstovalo se jen na poli archeologickém, tož i v pracích Šafaříkových a nejbližších jeho vrstevců nikde nevykročilo z mezí literárních: počet horlivců se rozmnožil, ale záležitost z oboru učenosti a romantiky do světa skutečného hrubě nepostoupila.

O vědecko-romantických theoriích slovanského znovuzrození pojednáme níže. Bylo však zřejmo, že mluvilo-li se o slovanském sjednocení

---

[1]) Podrobněji o tom psáno v Perwolfově knize: „Slavjanskaja vzaimnosť“; o novějším znovuzrození a o panslavismě vůbec viz téhož článek v Slovníku Naučném: „Slované“ VIII., 618—644. Část tohoto článku, týkající se literatury, přeložena jest do ruštiny a uveřejněna ve „Slav. Ježegodniku“ I., v Kyjevě 1876, na str. 49—90.

a bratrství, o zvláštní slovanské civilisaci, cítila se potřeba, aby stav politický Slovanstva se změnil, ježto pokroku jakéhosi v té příčině lze bylo se dodělati jen při národní svobodě. V skutku také počali se Slované politicky hýbati, aby dosáhli národních práv. Polské povstání, spory Chorvatův a Slovákův s Maďary, hotujícími se domoci národní samobytnosti, připoutaly k sobě pozornost celé Europy; přičiněním zvláště německého a maďarského časopisectva počalo se v Europě mluviti o panslavismě, jakoby nebezpečím hrozil europskému pokoji, a vzpomínáno (nejapného) proroctví Napoleonova, že za padesát let Europa bude buď republikánskou nebo kozáckou. Němečtí vlastenci usilovali o přivtělení Rakouska k německé jednotě, předvídali národní hnutí Slovanů tureckých, vyslovovali podezření, že panslavismus jest tužbou a pletichou Ruska... Přišel konečně rok 1848. V příbězích tehdejších dotknuto bylo ovšem otázek stěžejních; ale pravda též jest, že skutečnost nikterak nevyhověla ani nadějím slovanských vlastencův, ani očekávání jejich nepřátel. Slovanstvo za jeden muž nepovstalo a na Europu nestal se žádný kozácký nájezd. Slovanský sjezd v Praze zavdal příčinu k úšklebné poznámce, že „všeslovanský jazyk“ jest němčina. Slavný manifest zástupců (rakouského jen) Slovanstva přesvědčil Europu, že nemá čeho se strachovati. Chorvaté a Slováci, jakož na konci se ukázalo, nebili se vlastně za svou národnost, kteráž ničeho nezískala, nýbrž za svou věrnost rodu habsburskému. Polska uchýlila se ode všeho účastenství v politických dějích. Turečtí Slované zůstali pokojni. Rusko zakročilo v Rakousku na podporu „zákonního pořádku“ ... Maďaři smáli se pak Chorvatům, že Uhři, povstavše proti Rakousku, mnohem více získali, než Chorvaté, kteří ho bránili. Jesti položení Chorvatův takové, že dnes jako dříve jest jim zápasiti s maďarskou panovačností. Trpce zažili to znovuzřízení „pořádku“ zvláště Čechové a jiní rakouští Slované. Program Palackého byl, jak se praví, rozumný, ježto jen Rakousko může Slovanstvu poskytnouti ochrany před Němectvem a Maďary; bylo však třeba učiniti předpoložení, že Rakousko bude chtíti slovanskému živlu popřáti volného rozvoje...

Vše to jest důkazem, že vědomí politické solidárnosti bylo ještě velmi slabé, i v samém Slovanstvě rakouském, spojeném jedním státním úvazkem; po svazku nějakém s ostatními Slovany nebylo ani památky. Tato doba do r. 1848 oplývala nejideálnějšími projevy slovanského romantismu.

Události let 1848—49 byly Slovanstvu trpkým naučením — ježto nepřinesly očekávaných prospěchů politických a idealistům způsobily sklamání; při tom však i zkouškou (ač neúplnou) slovanské shody. Po té zkušenosti musila theorie přijíti na se jinou podobu.

3.

Pomíjejíce, co hlásala ryze politická publicistika, zmíníme se tu jen o theoriích základních, jež byly v oběhu v onu dobu. Nad jiné byly oblíbeny, kteréž pocházely z pramenův českých, od Kollára a z učených idei Šafaříkových, z třetího desítiletí našeho věku.

Historické a archeologické studie způsobily již v tu dobu jistou mravní pásku mezi učenci slovanskými. Slavisté rozličných národností nacházeli společnou půdu a oddílné jejich práce přibíraly ráz všeslovanský. Šafaříkovi vrstevníci a nové pokolení v tom vzduchu vyrostlé, jako: Palacký, Čelakovský, Erben, Vocel; Maciejowski; Preis, Bodjanskij, Sreznevskij, Grigorovič a j., tvořili již kruh více méně solidární jednoho směru. Národní snahy plemen jednotlivých povznášely se na stanovisko celo-slovanské; opora a záštita jednotlivé, druhdy malé národnosti vidína v celku rodiny slovanské, mocném soucitem a souhlasem všechněch při společné záležitosti. Výskumy archeologickými vzdělán byl již do jisté míry obraz starého Slovanstva, zářící v té věkové dáli báječnou krásou; objevena byla vespolná národní povaha, sourodost ve mnohých stránkách národního života i v národních tradicích, objevena mnohem bližší příbuznost ba téměř jednota mezi Slovany v starověku. Sama sebou vznikla myšlénka, obnoviti ty přetrhané pásky. K tomu vyskytla se filosofická nauka o národním předurčení a o historické posloupnosti plemen a národův. Jestliže každému velikému národu přirčen jest nějaký veliký úkol v dějinách — žitím svým dějinným vyplniti nějakou ideu — tož i Slovanstvo zajisté nějakou ideu zastupuje; idea ta pak zavírá se v národní povaze, kterou archeologické bádání již objevilo. Zdáloť se mnohým, že národové západní Europy úkol svůj již vyplnili, že život jejich spěje po cestě výpočtů, materialismu a duševního úpadku, na jejich pak místo že nastoupí a civilisační úkol převezme plémě slovanské, oplývající svěžími silami a neporušené, jemuž nadchází doba dějinného povolání.

U prostřed rozličných těch podnětův a dojmův, navzájem se proplétajících, jež plynuly z národního vlastenectví, z archeologie a z historicko-filosofických theorií, bral vznik zvláštní idealismus, k jehož úplnému označení třeba ukázati ještě na jeden živel: působila tu spolu vnitřní čerstvá síla, ač nejasně svědomá a k určitosti nikdy nedospělá. V pravidelném, zdravém rozvoji *této* síly, plynoucí ze sblížení s lidem a ze snahy, pracovati k jeho blahu, zavírá se i všecka budoucnost celého ruchu . . .

Z toho, co tuto řečeno, jde na rozum, že slovanské snahy v první době svého vývoje nejevily se v podobě politické nauky, spíše ve spůsobě vlastenecké poesie. Stačí tu připomenouti jmen vlasteneckých básníkův a idealistů, kteří u rozličných národů slovanských v oné době působili: Venelin, Rakovskij; Karadžić, biskup Mušicki, vladyka Petr II., Milutinović, Vukotinović a ostatní zástupcové „mladé Illyrie;“ Vodnik; Kollár, Čelakovský, Jablonský; Hollý, Sládkovič, Chalúpka, Štúr; Staszic, Woronicz, Mickiewicz; Ševčenko, Kostomarov atd. Se všech konců slovanského světa ozývaly se nadšené hlasy naděje o budoucnosti svého národa i celého Slovanstva, o bratrské lásce, o vzájemnosti a jednotě. Nejslavněji zaznívala báseň Kollárova, plod toho období nejznamenitější a svého spůsobu jediný ve vší novější literatuře europské — báseň to vlastenecká, vyplynulá z národního enthusiasmu a — z archeologie. Pojednali jsme o její obsahu; položíme tu jeden ještě úryvek, kdež básník pronáší své naděje do budoucnosti, nevelmi daleké:

Co z nás Slávů bude o sto roků?
  Cože bude z celé Europy?
  Slávský život na vzor potopy
  Rozšíří svých všudy meze kroků;

A ta, kterou měli za otroků
  Jen řeč křivé Němců pochopy,
  Ozývati se má pod stropy
  Paláců i v ústech samých soků.

Vědy slávským též potekou žlabem,
  Kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
  Bude mocným nad Seinou i Labem!

A básník dokládá o sobě:

Ó kýž i já raděj v tu sem dobu
  Narodil se panství slávského,
  Aneb potom vstanu ještě z hrobu!
(Sonet 376.)

Básníci a učenci nového pokolení počali vysoce vážiti vše „národní," jež toliko u Slovanů zachovalo se v ryzí, neporušené původnosti: sbírka národních písní Karadžićova ukázala, jaké poklady přechovává ten národ; Kollár a Šafařík to svými sbírkami potvrdili; noví nadšenci šli za nimi „mezi lid" (Stanko Vraz, Sreznevskij, Grigorovič, Holovackij, Kostomarov, Wójcicki, Milutinović, Kurelac, Smoleř a j.). Vše „národní" zdálo se jim býti něčím vyšším než civilisované, jako nezkažená patriarchálnost, jako podání, utvrzené dlouhými věky přesného národního života; malé literatury, jež vyrůstaly v té patriarchálnosti přičiněním její stoupencův a pro úzký kruh jejich ponětí, zdály se míti mnohem vyšší cenu vnitřní, než literatury veliké s jejich umělým přeceněním, vzdálené prostoty národního života, nedbající jeho potřeb. Byla to zvláštní romantika; unášela sice své stoupence, však (jmenovitě v literatuře ruské) málo se pojila k obecnému proudu ideí, v literatuře vládnoucích; úzká výhradnost a jednostrannost té romantiky mnohého odpuzovala od ruchu slovanského, s nímž za jedno byla považována.

Příbuzné, ač vedle té učené romantiky samostatné, byly názory ruských tak řečených slavjanofilů. První je hlásali bratří Kirějevští a Chomjakov a vzhledem k Slovanstvu ostatnímu je rozvil zvláště Hilferding. Myšlénky toho tábora dospěly k vyjádření v rozličných odstínech. Slovanstvo prý jest „vyvolený národ;" jemu jest souzeno založiti novou dokonalejší civilisaci. V přítomné chvíli jest rozděleno — náleží mu tedy, aby se sjednotilo a tak schopným stalo, vyplniti své světové poslání. Slovanstvo rozděleno jest v dávnověkosti dvěma nepřátelskými proudy: řeckým pravoslavím a „latinstvím;" vlastně by však veskrz mělo býti pravoslavné. Nemívalo nikdy takých styků s Římem, jako národové románští a germánští; křesťanství přijalo z pravoslavného pramene byzantského; pravoslaví snáší se lépe se slovanskou povahou a v něm jedině může znovu býti nalezena ztracená jednota. Veškery dějiny Slovanstva západního jsou vnitřním jen zápasem čistoslovanského principu s odpornou mu západní církví a civilisací.

Ruští přívrženci školy romantické, oni pokojní učenci (Bodjanskij,

Grigorovič, Preis, Sreznevskij), jež západní odpůrci panslavismu vyhlašovali za revoluční vyslance ruské vlády, politiky se nijak nedotýkali, ba velmi pečlivě se jí vyhýbali (ovšem že doma nenalézali k ní žádného povzbuzení); ale nezůstalo přece bez politické rozpravy. Nejprve tu sluší uvesti spisek hr. Gurowského, účastníka polského povstání z roku 1830—31 a potom přívržence Ruska: ve spisku tom radí ruské vládě, aby prováděla politiku slovanskou. Mělo se za to, že Gurowského knížka obsahovala program ruské vlády; ale tomu nebylo tak. Vykládalo se tu, že jižní a západní Slované jsou větve, jež od svého kmene se oddělily, následkem čehož jsou neplodny a svou pokázou samému kmeni škodny; aby opět ozdravěly, nezbývá leč přivázati je ku zdravému kmeni slovanskému, s nímž k vlastnímu svému prospěchu mají se sceliti v jedno slovanské tělo. Podobné myšlénky o sjednocení Slovanstva, však v roušce slovanské lásky a ve hrubě lichotných dithyrambách vykládal Pogodin ve svých důvěrných dopisech hr. Uvarovu. Byla to zvláštní, raná frakce moskevských slavjanofilů, ve mnohém jim příbuzná, ve mnohém zas nepodobná a pohříchu od nich přímo nikdy nezapřená.

Nejproslulejším vyjádřením ideí polských o věci slovanské jest nauka, obsažená v Mickiewiczově messianismu. Podle nauky té svět slovanský jeví se býti ovládán dvěma silami: tvornou a rušivou; onano pracuje k budoucnosti Slovanstva, k lidskému pokroku, ku sbratření národův, ku konečnému provedení zákonův křesťanských — a zástupkyní její jest Polska; tato jest mocností despotickou, ničivou — toť Rusko, k jehož označení básník nešetří tmavých barev. Veliké povolání — vésti člověčenstvo ku předu a idei křesťanství zjednati plnou vládu, připadá Polsce (podle mínění slavjanofilův zas Rusku); pročež i spása Slovanstva spoléhá na Polsce, jež tedy zaujíti musí popřední místo ve spolku národů slovanských.

Slavjanofilské naděje co do budoucnosti Ruska došly ohlasu u spisovatele, jenž jinak náležel k nejostřejším té školy odpůrcům — u Hercena. On jmenovitě byl té pevné víry, že ruský národ se svým obecním zřízením bude v Europě živlem obnovy a omlazení. Naději tu slavjanofilové a též idealisté západoslovanští (Kollár, Štúr) zakládali vůbec na celé vnitřní povaze slovanského plemene.

4.

Uvedené theorie a básnické vidiny ozývají se sem tam dosud v literatuře, v ruské i v ostatní slovanské. Svérodý tento slovanský romantismus jest v jistém příbuzenství s vlastním romantismem západoeuropským. Oba byly takřka jinošským projevem nového vědomí. Rozumíme horování a přílišnostem, ale vždy jest hluboké úcty hodno to snažení o „národnost,“ t. j. ve svých koncích úsilí, povznesti platnost lidu, vštípiti šetrnost k jeho tradicím, tudíž k jeho duševní samosprávě, a konečně uvesti jej jakožto plnoprávného činitele v život národní.

Romantismus, jakož obyčejně bývá, předbíhal skutečnost, před-

chvacoval žádanou budoucnost. Jak jeví se nám vlastně slovanské literatury?

Z předu této knihy jsme dovozovali, že i v historickém starověku nebyla slovanská jednota tak značná, jak se domnívali romantikové. Na opak, za dob historických shledáváme již roztržení — zeměpisné, politické, národní, církevní, kulturní, literní, jež ovšem čím dál tím více vzrůstalo. Ve věku nedávného znovuzrození rozmanitostí a rozdílův ještě přibylo. Při všem hlásání bratrství vyznačilo se znovuzrození hlavně tím, že objevila se celá řada literatur obnovených nebo z brusu nových, mocně hájících sobě práva, samostatně trvati. Úkaz ten jest přirozený a práva toho nelze upírati. Všecek smysl znovuzrození záleží v tom, že v národech procitlo sebevědomí; k posílení jeho bylo potřebí, mluviti s národem jeho jazykem, sbírati a zpracovávati jeho životní a básnické tradice; je-li „národnost" vůbec statkem drahocenným, pak právo její k literárnímu vzdělávání by těžko bylo popírati. Takým během literatura znovuzrození, na počátku ještě chudá spisovatelstvem i čtenářstvem, bídná v jazyku i obsahu, roztříštila se ve množství větví a každá chtěla státi sama o sobě. Bylo tu potřebí začínati druhdy od samých počátkův, od abecedy a stvoření řeči spisovné, to ono pak malé plémě dobrovolně zříkalo se blízce příbuzné literatury, aby mělo svou vlastní a pěstovati mohlo svoji národnost. Takž od Čechův oddělili se Slováci, ačkoli nářečím jsou blízcí a před tím užívali české literatury, anobrž sami dali jí drahně spisovatelův. Literatura srbská nepřestala děliti se na cyrilskou a latinskou, ačkoli v jazyku takřka rozdílu ani není; sama pak literatura Srbů pravoslavných bez mála by se byla rozdvojila o Vukův pravopis, jenž v knížectví byl zapovězen. Jiná literatura byla u Chorvatů, jiná u Slovenců. V rocích třicátých počaly se vyskytovati knihy novobulharské. Haličtí Jihorusové posud se nerozhodli, mají-li se přidržeti spisovné ruštiny či své řeči národní, kterouž počalo se psáti na Malé Rusi; posud také neustálili se na jednom pravopise. U Lužičanů vyskytly se dvě literatury: jedna pro několik desítek tisíc Srbů hornolužických, druhá pro několik desítek tisíc Srbů dolnolužických. A tak dále.

Seznali jsme, že ryzí romantikové byli důsledni, vážíce cenu malých literatur a radujíce se jejich rozmnožení: a v pravdě, objeví-li se nová literatura, znamená to, že procitl zas jeden národ. Jiní však počínali se toho lekati — nejen ti, jimž novým rozkolem súžilo se pole literární působnosti (jako na př. Čechové vzhledem k odtržení Slováků), ale i ti, kteří měli na zřeteli obecný běh věcí. A bylo i proč strachovati se. Literární ta stavba babylonské věže mohla hroziti, jako u Babylóna, konečným zmatkem a rozprkem. Byť i duch svornosti pronikal ty literatury, bylo by jim těžko očekávati širší budoucnosti; jsouce obmezeny každá na území poměrně malého národa, odsoudily se samy, přestávati na skrovné úloze písemnictví základního a prostonárodního, v předmětech pak vyšší vzdělanosti a vědy pouhou býti ozvěnou literatur silnějších; pro velducha a pro mohutnou sílu vědeckou nebude tu místa; bude musit svou činnost stěsnati v úzké meze svého okolí anebo ujíti v prostrannější národnost. Dějiny slovanských literatur podávají množství příkladů této druhé případnosti.

„Znovuzrození“ nezhrozilo se té trudnosti a Kollár, ustanoviv se na čtyrech hlavních literaturách, pokládal za možné, sloučiti je v umělou jednotu svou naukou „vzájemnosti.“ Spis jeho o tom předmětu měl veliký úspěch; zdálo se, že „vzájemnost“ úplně odklidí mezislovanské nesnáze. Její přívržencům nepadlo v mysl, že většina k takové filologické učenosti, jako jest známost čtyr nářečí, nikdy se nepovznese, a kdyby to bylo i možno, na skutečné sblížení národův slovanských by nestačoval ten archeologicko-ethnografický idealismus, jímž romantikové byli tehda naplněni.

Ale jakož se v praxi potom okázalo, že vzájemnost nesvedla slovanských stroužek ve čtyři hlavní toky, ježto drobné literatury silněji se rozmáhaly a čerstvěji než „vzájemnost,“ takž s odporem se setkala i v theorii. Minulo sotva patnáct let od té doby, co Kollárovy myšlénky o vzájemnosti po prvé se octly u veřejnosti, a hle, v tétéž národnosti, ku které sám Kollár příslušel, vzniklo vědomé a obmyslné odštěpení od té, ku které se připojoval — odštěpení Slovákův od literatury české. Podotkli jsme shora již, že podle Štúrova učení uznávalo se za potřebné, nářečí slovenské uvesti v písemnictví, netoliko z důvodů praktických, nýbrž i z příčin theoretických. Štúr zajisté nechtěl, aby slovanská činnost duševní soustředila se ve čtyrech literaturách, ježto tím by rozdělení Slovanstva bylo na dobro utvrzeno a Slované jižní a západní by na vždy byli odsouzeni k žití provinciálnímu; na opak učil, že obecné blaho důtklivě vymáhá plné jednoty, tuto pak spatřoval jen v jednom, všemu Slovanstvu společném spisovném jazyku, za jakýž přijímal ruštinu.

Takž se stanoviska vyššího a reálnějšího ideály dřívějšího romantismu nejen že pozbývaly půvabu ale zdály se přímo škodnými. Podobně v literatuře ruské názor romantický u samých slavistů přežil se. Domnívali se dříve, že Slovanstvo tak jest naplněno touhou po sjednocení a bratrstvím, nese s takovou nevolí cizí jho, že Rusko může jen hnouti se a Rakousko se sesuje, na jeho místě pak že povstane veliký spolek slovanský pod ochranou ruskou (Pogodin); věřili, že Slovanstvo dožívající europskou civilisaci nahradí novou; vysoce cenili malinké literatury slovanské a patriarchální jejich prostotu (Sreznevskij); atd. Nyní však objevil se nový názor, jenž dřívější naději na dobro skácel. Podle názoru toho (proneseného hlavně mladším slavistou V. Lamanským) vzájemná touha není ve Slovanstvě tak silná; žaloby Slovanů rakouských na Němce nejsou prý veskrz podstatny, ježto Němců jest v Rakousku méně než Slovanů, však jsou živlem jednorodým a silným, dílem příčinou historickou, dílem účinkem vzdělání, Slované však, ač je jich více, rozdrobeni jsou v sedm rozdílných národností a národnosti tyto samy jeví se jako „organismy neduživé, porušené,“ ježto jedni jsou silně zněmčilí, druzí rozdvojeni vzájemnou nepřízní, jež Slovany oslabuje a německou vládu posiluje. Ukazovalo se k tomu, že slovanské vzdělanstvo v Rakousku dovedlo panslavismus též spojovati s oddaností k panovnickému rodu habsburskému, jehož tradice mívaly směr jiný než slovanský; vytýkalo se (v letech 1860tých) témuž vzdělanstvu za blud, že Rakousku přálo úspěchův na jihu, a žádalo si, aby ono získalo Bosny a Hercegoviny, v té naději, že pak stane se říší slovanskou,

ačkoli zisk ten mohl nespůsobiti žádných proměn ve stavu záležitosti slovanské v Rakousku a v historické tradici dynastie. Pravilo se konečně, že malé literatury nemají budoucnosti, ježto za našeho věku stala se věda takovou mocí, že bez ní neudrží se ani jedna národnost; pročež malým národům jest souzeno, ztratiti pomalu svou národnost a přijati za orgán vzdělanosti jeden z jazyků cizonárodních, anebo při zachování národní osobnosti jazykem spisovným učiniti ruštinu. [1])

Romantismus, o kterém jsme tuto jednali, byl jen přirozeným vykypěním národního citu v době znovuzrození; že na něm nelze se zastaviti, patrno z předchozích úvah, vyrostlých nikoli v táboře nepřátelském, nýbrž na jeho vlastní půdě domácí. Při nebytnosti otázky politické, která by mohla národy slovanské sjednotit v jedné myšlénce a snaze, zavíralo se snažení všeslovanské na oboru básní a archeologie, kteréž udržovaly ideu v jakési velebné záři a zhusta jen dráždily fantasii. Ve skutečnosti Slované pohříchu při všem osvědčování a prohlašování bratrství málo se znají na vzájem; tak bylo v letech třicátých, tak jest téměř až do našich dnů — řízných příkladů takové neznalosti podal spisovatel, jejž jsme právě uváděli. Vzájemné obcování jest velmi řídké a obmezeno jest na specialisty a nebo na styky náhodné. V rocích třicátých a čtyřicátých konali ruští slavisté důležité vědecké cesty po krajích slovanských, ve smyslu vzájemného seznámení byl však výsledek jich nepatrný, ba zrodily ještě mnohé představy mylné. [2])

Později se ovšem vědecké známosti o Slovanstvě velmi rozmohly, ale vše to obmezeno jest posud na nevelký kruh specialistův, vůbec

[1]) „Slované v Rakousku zasluhují jen názvu národností a jakožto pouhé národnosti nemohou nepodřizovati se Němcům, kteříž, buďme spravedlivi, musí zváni býti národem; neboť sedm národností — Poláci, Malorusové, Češi, Slováci, Srbové, Chorvati, Slovenci — činíce přes 15 milionů slovanského obyvatelstva v Rakousku, jsou samy o sobě tak slaby a nečetny, že ni jedna z nich nemohla by zříditi nezávislého, silného státu a stvořiti nemůže samostatnou vzdělanost a literaturu ve svém rodném jazyku. Jestliže literatura polská a česká nazývají se druhdy bohatými, jest to jen poměrně; jsouť velmi chudé a nicotné proti literaturám německé, anglické, francouzské, italské, ba i proti španielské. Nesmí se zapomínati, že česká a polská literatura měla v stoletích XV., XVI., XVII. a XVIII. mnohem větší pole než teď. Co se týče Jihoslovanů, ti tvoří federaci, společným orgánem vyšší vzdělanosti může býti u nich jen ruština. Slované v Rakousku, citem vlastenectví jsouce poutáni, nechtějí uznati, že jsou proti Němcům jako národnost proti národu. Zavádí je v nedorozumění myšlénka, že náleží k jednomu velikému 80millionovému kmenu; zdá se, že zcela pouštějí se zřetele tu okolnost, že z těch 80 millionů náleží 50 jedinému národu ruskému, jenž vzdělal si jeden jazyk spisovný, ostatních pak 30 millionů že rozdrobeno jest v 8 národností, z nichž každá má svou literaturu a nachází se v okolnostech vnějších velmi nepříznivých . . .“ (Lamanskij.)

[2]) Na př. zaneseny byly na Rus rozličné české jednostrannosti v úsudcích o rozličných záležitostech slovanských — jednostrannosti, jež přijímal i takový znalec Slovanstva jako Hilferding; u Čechův zase za příčinou osobních styků a spojení jen s lidmi jednoho kruhu nasadila se a posud panují divná mínění o ruském písemnictví a životě, ježto přímo a osobně posud málo byly študovány; atp.

pak jako obecenstvo ruské málo ví o vnitřním životě a písemnictví slovanských národův, tak Slované západní a jižní ještě méně znají ruský život a ruské poměry.

5.

Všecka ta pestrá rozmanitost, kterou dějiny spůsobily v rozličných vlastech světa slovanského, zůstává tedy ještě nesvědoma jak národům samým, tak i vzdělaným třídám obecenstva. Z té příčiny jeví se kmenové vědomí pořád ještě jako pouhý cit, jenž tu tam vykypuje v činy (jako i v dějích let 1875—78), ale málo bývá provázen žádostí opravdového zhloubení, všímavostí ustavičnou, nepřestávajícím účastenstvím; nelze tedy předvídati, že projevil-li se cit ten jednou, také jindy, při stejných okolnostech, se ozve činem. Jesti však jasno, že má-li kmenový ten cit vzrůsti v určité vědomí, dospěti k „jednotě" (ať jakého koli stupně — buď politické solidárnosti, nebo jednoty kulturní nebo jen svazkův vědecko-literárních), nikterak nestačí k tomu ony náhodné, neúplné styky literární, jakéž panují posud. Jeví se pilná potřeba známosti bezprostřední a přímého obcování. Z toho se zavíralo, že jest předkem potřebí „všeslovanské spisovné řeči."

Nebudeme tu opakovati, co bylo vše psáno o věci a jaké pokusy byly dosud činěny, by záhada ta byla rozřešena, [1]) prodlíme toliko na předpokládání, dosud nejvíce, zvláště na Rusi rozšířeném, že řečí tou musí býti ruština.

Aby utvořili vzájemnou pásku, jest prý Slovanům potřebí společného jazyka spisovného; aby mohli odporovati cizímu tlaku, jest potřebí jim veliké mravní síly. Toho prostředku a té síly, kterýmiž vyspěli by v *národ*, dodá prý jim jedině jazyk ruský, kdyby jej přijali za řeč vzdělanosti a literatury. Jen tím spůsobem prý najdou pevný střed, okolo něhož by mohli sebrati své rozptýlené síly. Zavedením ruštiny by hnuly se ku předu i vnitřní záležitosti západního a severního Slovanstva, usmířila by se nepřízeň mezi jednotlivými plemeny panující, zjednala by se možnost, zápoliti s působením cizích národův, těžce teď doléhajícím na Slovany. Předkem by mohli prý a měli přijíti ruštinu Srbové a Bulhaři za jazyk vědy a vyšší vzdělanosti, zachovajíce třeba svůj jazyk v řízení správním, soudním, ve škole a v literatuře básnické i v knihách prostonárodních a praktických, po nich pak i jiní Slované. Ruský národ by měl v tom přispěti svým „bídným a slabým soukmenovcům," nad něž vyniká svou mocí i „bohatstvím sil duševních" (jak praví Lamanskij).

O potřebě společné řeči spisovné (neboli v těsnějších mezích: společného jazyka vyšší vzdělanosti a diplomatického, t. j. pro vzájemné obcování veřejné a literární) psáno bylo nejednou netoliko s ruské ale i s jihoslovanské strany, zvláště na prospěch ruštiny. Psáno bylo nejčastěji tak, že se uznávala důležitost té věci a že se činilo vyzvání,

---

[1]) K podrobnostem odkazujeme čtenáře k rozpravě: „Literaturnyj Panslavizm" ve „Věstn. Jevr." 1879.

aby se k její provedení přikročilo. My sami jsme toho mínění, že kdyby to byla věc možná, aby se taková společná řeč spisovní ustálila, by to bylo velikým ziskem pro Slovanstvo; měli jsme však vždycky za to, že záležitost ta je tak zavilá a obsažná, že všeliká přání soukromá tu praničeho nesvedou; rozhodnou ji — ne spisovatelé, ale veliké historické příčiny, směr celého politického života Slovanstva a Ruska a běh žití jejich kulturního.

Přistoupíme-li k rozboru té záležitosti theoreticky, namane se nám přede vším otázka: je potřebí, aby slovanská plemena činila nutně jeden *národ*? Slované západní a jižní mohli by se do jisté míry skupiti (na př. Jihoslované v jeden celek, Čechové a Slováci v druhý, Poláci v třetí) a vésti život oddílný, asi jako Dánové nebo Švédové žijí odloučeni od Němcův. Národnost jesti taková síla přírodní, která žije a působí ne podle lidských rozumů, nýbrž podle vlastního pudu vnitřního a podle nutkavých okolností vnějších. Která moc by tu přemohla přirozený pud sebezachování, v národnosti vězící, a přiměla zvláště Slovanstvo západní, aby přijalo ruský jazyk?

Případ takový lze si mysliti ještě u Bulharů, kteří jazykem jsou Rusům blízci, mají s nimi jedno národní náboženství, jsou jejich sousedy a nyní jsou s nimi též spojeni politicky (ač rozvine-li se ten svazek v užší a těsnější). Méně se toho lze nadíti do Srbův, daleko rozkydnutých zeměpisně, rozdělených nábožensky, z části dávno již nakvašených vplyvy německými. Ještě méně to lze připustiti u Čechův, kdež za nynějších poměrů politických a při témže politickém sousedství by přijetí ruštiny bylo hotovou revolucí; dojde-li však ku převratu rázu federativního, což není nemožno, tu by slovanská plemena v Rakousku ještě horlivěji počala pěstovati svou národní osobnost.

Ruština, jak praví theorie, přinese západnímu a jižnímu Slovanstvu mezi jiným ten prospěch, že mu otevře bránu k poznání Ruska; usnadní srovnávací nauku slovanských jazykův, národního života, národního básnictví atd. Nelze o tom pochybovati; ale co jsme výše podotkli o podivu hodné neznámosti Ruska mezi ostatními Slovany, ukazuje, že jest neznámosti té příčina mnohem podstatnější, nežli neumění, čísti ruské knihy. Čechové a vůbec rakouští Slované mohli by čísti aspoň spisy německé nebo z jiných jazykův přeložené o Rusku; ale ne bez důvodů domníváme se, že i takové spisy jsou jim málo známy, ať nic nedíme, že v celé literatuře západních Slovanů nenalézá se, co by podobalo se knihám, jež psali o Rusku cizozemci, jako Mackenzie Wallace nebo Rambaud.[1]) Spíše lze říci, že Slované nikoli proto neznají Ruska, že rusky nečtou, ale proto nečtou, že Ruska neznají, jsouce od něho vzdáleni a nejsouce puzeni k němu pravým, vědomým účastenstvím. Není pochyby, že neznalost ta jest velkým nedostatkem slovanských vzdělanců; ale není patrně bez příčiny. Jesti zajisté v ruské literatuře, jakovouž byla dosud a jakouž

---

[1]) „Rusové doma“ — obraz národopisný od J. Mackenzie Wallace'a, právě (1881) vychází letos překladem J. Váni v „Matici lidu.“ Před tím vydala táž „Matice“ „Život na Rusi“ od Serv. Hellera (1869). — Pozn. překladatele.

na nějaký čas ještě zůstane, pro Slovany cosi cizího a cosi nedostatečného: cizího proto, že sám život ruský a celé ruské dějiny jsou jim vzdáleny, a nedostatečného, že těm Slovanům, kteří by hledali v ní předmětů „vyšší vzdělanosti,“ ruská literatura by nemohla jich poskytnouti v žádané a povinné úplnosti.

To přivádí nás k tomu důvodu theorie, že ruština „s každým takřka desitiletím nabývá rázu řeči světové, jako angličina, němčina a frančina.“ Kdyby ruský jazyk skutečně nabyl takové platnosti, byla by to nejmocnější příčina, kteráž by mohla mu zjednati literární vládu i ve světě slovanském. Dojde-li na to kdy, nechceme rozhodovati; učiníme tu jen několik poznámek o tom, za jakými výminkami nějaká řeč stane se světovou a může pak býti jazykem vyšší vzdělanosti u národův, užívajících, ať vlastně díme, jiného jazyka.

Předně třeba pověděti, že někteří z jazykův slovanských nejsou tak nedostatečni, aby nemohli sloužiti „vyšší vzdělanosti“ — na příklad český a polský. Čechové za tak krátký čas vzdělali, ač velmi umělou, však bohatě rozmanitou řeč spisovnou, tak že si na ní zakládají a jí se pyšní. O polštině netřeba ani mluviti. A kdyby Čechové uvedeni byli někdy v nevyhnutelnost, vzdáti se svého jazyka, pak by za okolností, podobných nynějším, zvolili si spíše němčinu než ruštinu. Slovanští učenci, nýbrž vřelí vlastenci od dávna až do nynějška uchylovávali se k jazyku německému, kdykoli jim psáti bylo o širších záležitostech vědeckých nebo politických (Dobrovský, Kopitar, Šafařík, Palacký, Kollár, Vocel, Miklošič, Tkalac, Utješenović, Jagić a j.). Také ruštině mnoho ještě činiti zbývá v oboru vyšší vzdělanosti, aby došla ve světě slovanském takové vážnosti, by přemohla jednak jazyky rodné, jednak ve Slovanstvě rakouském velmi rozšířenou němčinu.

Frančina, němčina a angličina právem slovou řečmi světovými, ježto skutečně konaly úkol veliký v dějinách rozvoje lidského a krom toho rozšířeny jsou po neobyčejně velikém prostoru. Bez jejich znalosti obejíti se nemůže, kdož osvojiti chce si „vyšší vzdělání“ anebo zdárně pro ně pracovati. V těch jazycích psáno jest a rozhodováno o hlubokých záhadách mysli lidské, vážných netoliko v literatuře téhož národa, ale všude, kde přemýšlí se o bohu, o přírodě, o člověku, o společnosti, o vědomí, o právě atd. Za věku starého, jenž naši civilisaci předcházel, takovou platnost světovou měla řeč a literatura řecká; potom úloha ta připadla latině, jež zůstala jazykem vyšší vzdělanosti do konce středověku a v některé míře i později ještě. „Světový“ význam těch řečí byl takové váhy, že v době západo-europské renaissance studium klassického starověku způsobilo nový obrat v rozvoji europské vzdělanosti. Za nových dob váha taková přísluší frančině, němčině a angličině, ne snad proto, že jsou to řeči velikých zemí a národův (Čína jest rozsáhlejší všech tří spolu vzatých), nýbrž že literatury těch národů chovají poklady vyššího lidského vědění a velkolepého básnění; tou silou jazykové ti pronikají čím dál tím širší prostor, stále nové části světa ve svůj obor zachvacujíce. Anglie kráčela v předu europské vzdělanosti od století XVII.; ve století XVIII. pokračovala v díle anglických myslitelův literatura francouzská, jež dosáhla vlády v celé Europě; od konce XVIII. a ve století XIX při-

družila se k nim hluboká a mohutná působnost vědy a poesie německé. Ejhle pole, na kterém jazyku ruskému náleží dobývati si „platnosti europské“ . . .

Prostá pravdymilovnost přisvědčí, že ruština má ještě daleko k tomu stupni. Ruská literatura vydala v posledním století mnoho plodů znamenitých, jež skutečně opravňují nadíti se do ní mohutného vývoje v budoucnosti, vývoje rozměrů předních literatur europských, ale teď jest od toho ještě daleka a plody její, cenné sic bohatou vnitřní hodnotou a hluboce závažné v národě ruském, mají pro národy ostatní pořád ještě zajímavost více národopisnou. Kdo by chtěl v literatuře ruské hledati plodů „vyšší vzdělanosti,“ brzo by postihl svůj omyl a jinam by se obrátil, kdež by v skutku ty plody nalezl ve způsobě čerstvější a celistvější, a shledal, jak ruské jsou proti nim neúplné a nedokonalé. Aby literatura váhy dosáhla světové, k tomu jest potřebí, aby vynikla velikými útvory vědeckými a básnickými, provedenými za plné svobody filosofského skoumání a národního básnění; k tomu pak potřebí jest takých veřejných řádů, jakých Rusové ještě neměli a posud nemají. K výmince té ukazoval i Štúr, když před skoro třiceti lety promlouval o potřebě, aby Slované přijali ruštinu za společnou řeč spisovnou; když pak za doby slovanského sjezdu moskevského r. 1867 opět bylo v ruském písemnictví pojednáváno o tom, že by Slované měli přijíti ruštinu, bylo ze samého slavjanofilského tábora učiněno několik velmi silných námitek, vzatých z okolností ruské vědy a veřejnosti.[1]) V jaké tísni nalézá se ruský tisk a možná-li při něm literatura, k níž by s úctou vzhlíželi národové, mající (jako na př. Čechové, rakouští a pruští Poláci, rakouští Srbové a Chorvaté, nóbrž i Bulhaři) europskou svobodu tisku, o tom zdá se býti zbytečno šířiti se.[2])

Takž i kdyby znalost ruštiny rozšířila se mezi Slovanstvem, však při bezprávném postavení tisku, při nesvobodě vědy písemnictví ruské není s to, aby přetrhlo závislost Slovanů na vzdělanosti a literatuře německé (nebo jiné), pročež nelze i pomýšleti, že by Slované ruský jazyk přijali. Aby pak ruská literatura povznesla se na ten stupeň, že by mohla svobodně pracovati pro „vyšší vzdělanost,“ to zase vše záleží na ruských veřejných poměrech. Neviděti toho může jen ten, kdo dobrovolně oči zakrývá před skutečností.

Konečně dejme tomu, že ruská literatura dosáhla oněch příhodných podmínek veřejných, o kterých mluvíme, že požívá svobody vědeckého skoumání a svobody tisku. Není pochyby, že by to nad míru přispělo k její rozvoji a povzneslo její platnost ve Slovanstvě;

---

[1]) Sr. Štúrův spis „Slavjanstvo i mir buduščago,“ str. 174, 181—182; denník „Moskvu“ z r. 1867 čís. 86 a 97.

[2]) Budiž tu příkladem uvedeno, že v posledních letech nesměly se na Rusi tisknouti tak umírněné spisy jako kniha Lecky'ho o dějinách rationalismu a známá kniha Finleyova o dějinách Byzancie. Naproti tomu u Srbův byl možný na př. překlad spisu Renanova. Připomeneme tu ještě, že na Rus až do poslední chvíle nepouštějí se spisy halicko-ruské literatury, časopisy Srbů rakouských (na př. „Straža“), nepouštěly se v letech 1860tých vlastenecké časopisy bulharské. O knihách polských netřeba ani mluviti.

ale ani pak nelze věc, o niž běží, pokládati za rozhodnutu. Pravilo-li se, že ruská literatura (při všech obtížích) roste „každým desítiletím,“ tož rovně anebo ještě silněji rostou literatury, s nimiž třeba bude soupeřiti, a každým desítiletím utvrzuje se v nových literaturách slovanských vědomí jejich zvláštní osobnosti, kteráž stává se jim tím dražší, čím usilovněji bylo jim jí chrániti od vplyvu cizonárodního.

Spisovatelé staršího pokolení rozjímali již o těch předmětech a důmyslnější z nich ukazovali k jedné ještě stránce věci, ovšem nad míru závažné, že totiž mravní a literární jednoty bude lze dojíti jen velikými historickými ději, jichž účinek by pocítilo veškero Slovanstvo. [1])

Kdyby se stalo (a podle našeho rozumu by to bylo velkým štěstím pro slovanské národy), že by literární a kulturní sjednocení všech Slovanů se dokonalo, jsme také toho mínění, že literárním prostředníkem by mohl býti jen jazyk ruský, netoliko pro lidnatost národa. pro váhu jeho politickou — ježto Rusové jeví se (anebo měli by se jeviti) jakožto jediný mocný Slovanstva zástupce — ale jmenovitě též z příčin literárních. Třeba přiznati, že za naší doby prostranný a silný život národní nelze si mysliti bez mohutného rozvoje vědy, že „bez vědy nemůž udržeti se nižádná národnost“ (t. j. která dotknuta jest kulturním závoděním); věda našeho věku nad míru složitá potřebuje pak velké podpory hmotné, kteréž jí může jen poskytnouti národnost mohutná. Na základě toho a podle bohatých počátkův, jimiž slavně se uvedla ruská věda a poesie, myslili bychom též, že středištěm Slovanstva ve smyslu mravně-národním a kulturním by mohlo býti jen Rusko, ale ještě tomu jak náleží neporozumělo ani ruské obecenstvo (poukázali jsme svrchu ku stavu ruské vědy a literatury), ani ostatní Slovanstvo, jen že u tohoto jest neporozumění omluvitelno, když u Rusů samých ještě nezavládlo.

Takž úspěch ruského působení v svět slovanský a sám směr národního vývoje Slovanstva záleží podstatně na tom, v jakých okolnostech trvati bude osvěta vůbec, zvláště pak věda, veřejnost a literatura v Rusku samém.

Nezmění-li se *brzy* okolnosti a nepodá-li se příležitost, aby prostranně a svobodně se rozvíjeti mohla ruská vzdělanost, pak snadno se státi může, co bylo již před lety vysloveno a co nyní opět sami přátelé Slovanů poznávají, že slovanský ruch může přejíti *mimo* Rusko. Nelze pohříchu říci, že by doba poslední mínění takového nepodporovala, zvláště když v Rakousku, jak se zdá, zavládla náklonnost, přiznati Slovanům národní právo, místní totiž samosprávu a jazykovou rovnoprávnost. Polepšení stavu politického může, jakož velmi se podobá, oslabiti veřejný a tudíž i literární zřetel k Rusku a — ku slovanské jednotě . . .

---

[1]) Šafařík psal o všeslovanském jazyku a písmě již v r. 1826 toto: „Která slovenská nářeč a která slov. abeceda bude všeslovenská, už nerozhodne více *péro*, už rozhodne jen *meč* — potokové krve vyryjí čáry liter — *tam*, kde jich nejvíc poteče, *tam* vznikne řeč a abeceda všeslovanská“ (v „Časop. Č. Mus.“ 1874 na str. 68). Sr. slova Dobrovského a Kopitara, uvedená u V. Lamanského v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1880, červen, str. 336.

Po těch fantasiích o slovanské jednotě pod ruským náčelnictvím zbývá promluviti několik slov o věci, kteráž jest hotovou a skutečnou jejich protivou a kteráž nezřídka vroucí stoupence té jednoty velmi rmoutila, t. j. o souvěkém drobení slovanských literatur, kteréž se neuskrovňuje nýbrž spíše rozmahá. Bývalo, že sami původci a nadšení pěstitelé slovanského znovuzrození povstávali proti novým literaturám, zapomínajíce, že všecka slovanského života obnova z téhož vzešla pramene, jenž původ dal novým těm malinkým literaturám. Tak povstávali Čechové v řečeném onde sborníku („Hlasové") proti literatuře uhersko-slovenské; tak na Rusi s nevolí pohlíženo na literární pokusy maloruské. O té i oné věci jsme svrchu zevrubně pojednali. Otázka, mají-li drobné literatury právo trvati samostatně, nemá býti činěna tam, kde se vůbec nechce pochybovati o právě literatury. Vznikají-li ty literatury, jest to již jejich právo; jestliže jejich původcové síly národnosti své přeceňují, okáže se časem samo sebou; pakliže se jejich rozvoji překáží, tož působí se tím jen škoda, jednak že vnáší se do lůna slovanské rodiny nový osten nepřátelství, jednak že utlačují se a dusí projevy národnosti, které právem vysoce cenili první buditelé jakožto pučící květy mravního a národního uvědomění. Literatura velkého národa, nesoucí se k tomu, aby stanula v řadě světových, obohatila by se jen, majíc podle sebe literatury filiální, jimž by přec jen vévodila; však utlačujíc je, zlehčuje svou důstojnost. Převahy a nadvlády dochází jazyk a literatura vnitřní svou cenou a vážností, nikdy nucením a mocí úřední.

6.

Za posledních desítiletí málo se změnil povšechný stav slovanských literatur. Jsou pořád ještě nedostatečny jejich síly; hrozí jako dříve slovanským národnostem nebezpečí cizího jha anebo je tlačí již a připravuje konečnou zkázu národnosti; vzájemnost je chaba; prvopočáteční cíl, jejž stále mají na očích míti literatury národů slovanských, t. j. vzájemné těchto sblížení, smíření a shodnutí, daleko ještě svítí nedostižen. Však mnoho jest vykonáno a jsou příznaky lepší budoucnosti.

Nejznamenitější událostí let posledních bylo vstoupení nového svobodného národa ve kruh slovanský — národa bulharského. Jest to zároveň nepochybný skutek slovanské uvědomělosti. Jest pravda: je při té události leccos nejasného, leccos záhadného jak cizím tak i svojim pozorovatelům; ještě těžko pověděti, jakými cestami pracovala, ale přece jen pracovala slovanská solidárnost. Třeba doufati, že co bylo tu záhadného, bude znenáhla vystupovati jako vidomá a vědomá síla. Co se týče Bulharů, jařmo pomáhali svrci a nový pořádek zavesti staří i mladí vlastenci pospolu, bojovavše v rozepři církevní, pracovavše v literatuře a ve školství, strojivše plány osvobození a klopotivše se o ně v emigraci. Druhou vážnou událostí jest nedávné rozšíření národní rovnoprávnosti v Rakousku.

Na poli literárním třeba zaznamenati nový rozvoj činnosti vědecké, povzbuzený založením dvou slovanských akademií — v Záhřebě

a v Krakově, a jevící se hlavně ve vzrůstu literatury historické a národozpytné. Nauky slovanské vzmáhají se ve směrech rozličných a spatřuje se více než kdy dříve prací ku vzájemnému poznání a k celku slovanskému hledících. Po prvním pokolení slavistů, v jichž čele stáli Šafařík jako učenec a Kollár jako pěvec panslavismu a v jejichž řadách platně pracovali první ruští professoři „slovanských nářečí,“ působil a působí nový šik pozoruhodných učenců, jako Miklošič, Jagić, Hilferding, Lamanskij, Makušev, Kotljarevskij, Rački, Perwolf a j., pracujíce se stálým zřetelem k celku slovanskému v rozličných oborech vědy historické a jazykozpytné. Na poli vzájemných študií vytknouti tu třeba zvláště práce Bogišićovy o jihoslovanských právních obyčejích a o zákonodárství černohorském, pak dílo Konstantina Jirečka mladšího, jenž dal Bulharům dějepis jejich vlasti právě ve chvíli jejich vysvobození.

Jest ještě nemálo národních illusí, ale historická zkušenost se rozhojňuje a zbystřuje soudnost i o věcech minulých i o souvěké skutečnosti.

Stará záští nejsou usmířena a jak se zdá, ještě dlouho neusmíří se; ale znamenati lze aspoň počátky zjevu nevídaného — pokusův, pocházejících ze stran obou, o smíření dvou bratří, dvou historických nepřátel, národa ruského a polského, pokusův, jichž nelze leč vítati s velikým žehnáním a jež měly by se množiti v té míře, jak rozvíjí se nestranná, v pravdě historická kritika.

Aby taková dějepisná kritika učenému světu i obecenstvu slovanskému, a tudíž i ruskému, objasnila, v čem záleží pravý prospěch Slovanstva, tím přáním končíme dílo přítomné.

Rejstřík jmen.

Písmem proloženým tištěna jsou jména spisovatelův, o nichž jednáno jest v samé historii literatury; písmem *ležatým* jména spisovatelův jiných.

* Hvězdička při čísle stránky znamená, že jméno to čte se v poznámkách pod čarou.

A.

B.

C.

Jména, počínající *Cs* a *Cz*, nalézají se pod *Č*.

Č.

D.

E.

F.

G.

H.

Ch.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

Slova počínající literami *Rz* čtou se pod *Ř*.

Š.

T.

U.

V.

W.

Z.

Ž.

Opravy.

Na	str.	8.	řádku	14.	shora	místo	*Vistický* čti *Vislický*.
„	„	19.	„	22.	„	„	*z Dobrzyna* čti *z Dobczyna*.
„	„	19.	„	23.	„	„	*Olišnickým* čti *Olešnickým*.
„	„	29.	„	21.	shora	„	*pocziwego* čti *poczciwego*.
„	„	38.	„	20.	„	„	*rozdělené* čti *rozdělená*.
„	„	64.	„	6.	zdola	„	*T. Morsztyna* čti *O. Morsztyna*.
„	„	65.	„	3.	shora	„	*jevišti* čti *jeviště*.
„	„	72.	„	17.	zdola	„	*dziekować* čti *dziękować*.
„	„	107.	„	6.	„	„	*teraźniejsznych* čti *teraźniejszych*.
„	„	131.	„	15.	„	„	*bylo* čti *byla*.
„	„	193.	„	6.	zdola	„	*spisu* čti *spisů*.
„	„	194.	„	4.	„	„	*P. J. Vjazemskij* čti *P. A. Vjazemskij*.
„	„	227.	„	12.	shora	„	*Ciszkowského* čti *Cieszkowského*.
„	„	274.	„	9.	zdola	„	*1478* čti *1458*.
„	„	280.	nahoře v tytule			„	*Poláci* čti *Čechové*.
„	„	281.	řádku	24.	shora	„	*1438* čti *1448*.
„	„	290.	„	16.	„	„	*z Milliona* čti *Milliona*.
„	„	297.	„	7.	„	„	*do světa stvorené* čti *do světa stvorenie*.
„	„	306.	„	27.	„	„	*Maudevilly* čti *Mandevilly*.
„	„	373.	„	18.	„	„	*řádů* čti *řádu*.
„	„	408.	„	11.	„	„	*1830* čti *1810*.
„	„	454.	„	10.	zdola	„	*které* čti *která*.